

MARX ENGELS

valitut teokset
6 osaa

OSA
6

MOSKOVA
KUSTANNUSLIIKE EDISTYS
1979

Kaikkien maiden proletaarit, liittykää yhteen!

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VALITUT TEOKSET
6 OSAA

MOSKOVA

KARL MARX FRIEDRICH ENGELS

VALITUT TEOKSET
6 OSAA

OSA

6

KUSTANNUSLIIKE EDISTYS

1979

К. МАРКС И Ф. ЭНГЕЛЬС
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ШЕСТИ ТОМАХ
ТОМ 6

На финском языке

Suomentaneet Olli Perheentupa (s. 18–34, 121–166, 446–464) ja Antero Tiisanen (s. 167–171, 175–183, 565, 596–598). Muiden teosten suomennos perustuu kustannusliike Edistyksen 1971–1973 julkaisemaan Marxin ja Engelsin Valittujen teosten kolmiosaiseen laitokseen

PAINETTU NEUVOSTOLIITOSSA

© Издательство «Прогресс», 1979. Сборник

© Kokoelma. Kustannusliike Edistyksen 1979

10101—085
МЭ $\frac{016(01)-79}{418-79}$

0101010000

Friedrich Engels

KARL MARX

Karl Marx, mies joka ensimmäisenä loi sosialismin ja samalla koko nykyisen työväenliikkeen tieteellisen perustan, syntyi Trierissä 1818. Hän luki aluksi oikeustiedettä Bonnissa ja Berliinissä, mutta antautui pian yksinomaan historian ja filosofian opintoihin ja 1842 hänestä oli vähällä tulla filosofian dosentti, kun sitten Fredrik Vilhelm III:n kuoleman jälkeen alkanut poliittinen liike heittikin hänet toiselle elämänuralle. Camphausen, Hansemann ja muut Kölnissä olleet reinit liberaaliporvariston johtomiehet perustivat hänen myötävaikutuksellaan »Rheinische Zeitung» lehden¹, ja Marx, joka oli herättänyt sangen suurta huomiota arvostelemalla Reinin maapäivillä käytyä keskustelua, kutsuttiin syksyllä 1842 lehden johtoon. »Rheinische Zeitung» ilmestyi tietysti sensuurin alaisena, mutta sensuuri ei mahtanut sille mitään*. »Rheinische Zeitung» sai miltei aina julkaistuksi tarpeelliset artikkelit; sensorille heitettiin aluksi vähemmän arvokasta aineistoa poispyyhittäväksi, kunnes hän antoi periksi joko vapaaehtoisesti tai sen uhalla, että lehti ei seuraavana päivänä olisi ilmestynyt. Ollapa kymmenkunta lehteä, jotka olisivat olleet yhtä rohkeita kuin »Rheinische Zeitung» ja joiden julkaisijat olisivat olleet valmiit uhraamaan parisataa taalera enemmän latomakustannuksiin, niin sensuuri

* »Rheinische Zeitungin» ensimmäisenä sensorina oli poliisineuvos Dolleschall, sama mies, joka pyyhki kerran »Kölnische Zeitungista»² pois ilmoituksen *Philaletheen* (myöhemmin Saksin kuningas Juhana) tekemästä Danten Jumalaisen näytelmän käännöksestä huomauttaen: »Jumalaisista asioista ei saa tehdä mitään huvinäytelmää.»

olisi tehty mahdottomaksi Saksassa jo 1843. Mutta saksalaiset lehtien omistajat olivat pikkumaisia, arkoja poroporvareita, ja »Rheinische Zeitung» kävi taistelua yksin. Se kulutti loppuun sensorin toisensa jälkeen. Lopulta se sensuroitiin kahteen kertaan siten, että ensimmäisen sensuurin jälkeen hallituspresidentin oli sensuroitava se toistamiseen ja lopullisesti. Sekään ei auttanut. Vuoden 1843 alussa hallitus selitti, ettei lehdelle voida mitään, ja lakkautti sen ilman muuta.

Marx, joka sillä välin oli mennyt naimisiin tulevan taantumuksellisen ministerin von Westphalenin sisaren kanssa, muutti Pariisiin ja alkoi julkaista siellä A. Rugen kanssa »Deutsch-Französische Jahrbücheriä»³, jossa hän aloitti sosialististen kirjoitustensa sarjan »Hegelin oikeusfilosofian kritiikillä»*. Sitten hän julkaisi yhdessä F. Engelsin kanssa teoksen »Pyhä perhe. Bruno Baue-ria ja kumppaneita vastaan»** — satiirisen arvostelun eräästä viimeisestä muodosta, jonka silloinen saksalainen filosofinen idealismi oli saanut.

Kansantaloustieteen ja Ranskan suuren vallankumouksen historian tutkimiselta jäi Marxille silti vielä aikaa hyökätä tilaisuuden tullen Preussin hallitusta vastaan; tämä kosti Marxille saamalla Guizotin ministeriön keväällä 1845 karkottamaan hänet Ranskasta. Herra Alexander von Humboldt lienee näytellyt siinä välittäjän osaa. Marx muutti Brysseliin, missä hän julkaisi 1847 ranskankielisen teoksen »Misère de la philosophie», jossa arvosteli Proudhonin kirjaa »Philosophie de la misère» (»Kurjuuden filosofia»), ja 1848 teoksen »Discours sur le libre échange» (»Puhe kauppavapaudesta»***). Samaan aikaan hänen onnistui perustaa Brysseliin Saksalainen työväenyhdistys⁴ ja ryhtyä siten käytännölliseen agitaatiotyöhön. Tämä kävi hänelle sitäkin tarpeellisemmaksi, sen jälkeen kun hän ja hänen poliittiset ystävänsä olivat 1847 liittyneet jo useita vuosia toimineeseen salaiseen Kommunistien liittoon⁵. Koko liiton organisaatio uusittiin nyt perinpohjin; entinen enemmän

* Ks. tämän laitoksen 1. osaa, s. 101. *Toim.*

** Ks. samaa, s. 347. *Toim.*

*** Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 149—279 ja 301—317. *Toim.*

tai vähemmän konspiratiivinen yhdistys muuttui yksinkertaiseksi kommunistiseksi propagandajärjestöksi, joka oli vain välttämättömyyden pakosta salainen, *ensimmäiseksi* Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen järjestöksi. Liitto oli olemassa kaikkialla, missä oli saksalaisia työväenyhdistyksiä; miltei kaikkien näiden Englannin, Belgian, Ranskan ja Sveitsin yhdistysten sekä varsin monien Saksan yhdistysten johtohenkilöt kuuluivat tähän liittoon, ja liitolla oli sangen merkittävä osa Saksan nousevassa työväenliikkeessä. Mutta samalla liittomme ensimmäisenä korosti koko työväenliikkeen kansainvälistä luonnetta ja todisti sen myös käytännössä hyväksymällä riveihinsä englantilaisia, belgialaisia, unkarilaisia, puolalaisia jne. ja järjestämällä kansainvälisiä työväenkokouksia, varsinkin Lontoossa.

Liiton uudistaminen tapahtui kahdessa 1847 pidetyssä kongressissa. Näistä jälkimmäinen päätti kiteyttää ja julkaista puolueen periaatteet manifestissa, joka jätettiin Marxin ja Engelsin laadittavaksi. Näin syntyi »Kommunistisen puolueen manifesti»*, joka ilmestyi ensimmäisen kerran 1848 vähää ennen helmikuun vallankumousta ja on sittemmin käännetty miltei kaikille Euroopan kielille.

»Deutsche-Brüsseler-Zeitung» lehti⁶, jota Marx oli toimittamassa ja jossa armotta paljastettiin kotimaisen poliisikomennon ihanuus, antoi Preussin hallitukselle jälleen aiheen vaatia Marxin karkottamista, joskin tuloksetta. Mutta sitten kun helmikuun vallankumous aiheutti Brysselissäkin kansan liikehtimistä ja kun Belgiaa näytti uhkaavan mullistus, Belgian hallitus vangitsi kursailematta Marxin ja karkotti hänet maasta. Sillä välin Ranskan väliaikainen hallitus oli suvainnut Floconin välityksellä kutsua häntä jälleen Pariisiin, ja hän noudatti tätä kutsua.

Pariisissa hän esiintyi ennen muuta sitä sikäläisten saksalaisten keskuuteen levinyttä hullutusta vastaan, että Ranskassa olisi ollut muodostettava saksalaisista työläisistä aseellisia legioonia ja vietävä niiden avulla vallankumous ja tasavalta Saksaan. Ensiksikin Saksan

* Ks. samaa, s. 319—371. *Toim.*

itsensä piti suorittaa vallankumouksensa ja toiseksi väliaikaisen hallituksen Lamartinet olisivat kavaltaneet jo etukäteen jokaisen Ranskassa muodostuvan vallankumouksellisen muukalaislegioonan sille hallitukselle, joka oli kukistettava, niin kuin kävi Belgiassa ja Badenissa.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen Marx siirtyi Kölniin ja perusti siellä »*Neue Rheinische Zeitung*» lehden, joka ilmestyi vuoden 1848 kesäkuun 1. päivästä vuoden 1849 toukokuun 19:nteen ja oli ainoa lehti, joka silloisessa demokraattisessa liikkeessä edusti proletariaatin kantaa mm. asettumalla tinkimättömästi Pariisiin vuoden 1848 kesäkuun kapinallisten⁷ puolelle, mikä sai miltei kaikki osakkeenomistajat luopumaan lehdestä. Turhaan »*Kreuz-Zeitung*»⁸ kiinnitti huomiota siihen »Chimborasso-julkeuteen», millä »*Neue Rheinische Zeitung*» hyökkäili kaikkea pyhää vastaan alkaen kuninkaasta ja kruununperillisestä aina santarmiin asti ja vieläpä preussilaisessa linnoituksessa, jossa silloin oli 8000 miestä varusväkeä; turhaan liberaalinen ja äkkiä taantumukselliseksi muuttunut reiniläinen poroporvaristo purki kiukkuaan; turhaan Kölnin piiritystä lakkautti syksyllä 1848 lehden pitkähköksi ajaksi, turhaan Frankfurtin oikeusministeriö vaati Kölnin prokuraattoria ajamaan syytettä kunkin artikkelin johdosta. Lehden toimittamista ja painamista jatkettiin levollisesti päivähdistä välittämättä ja lehden levikki ja maine kasvoivat sitä enemmän, mitä kiivaammin se hyökkäsi hallitusta ja porvaristoa vastaan. Kun marraskuussa 1848 Preussissa tapahtui valtiokeikaus, »*Neue Rheinische Zeitung*» kehotti joka numerossaan etusivulla kansaa kieltäytymään verojen maksusta ja vastaamaan väkivaltaan väkivallalla. Siitä syystä ja erään toisen artikkelin vuoksi lehti haastettiin keväällä 1849 valamiesoikeuteen, mutta se sai kummallakin kerralla vapauttavan tuomion. Kun sitten vuoden 1849 toukokuun kapinat Dresdenissä ja Reininmaakunnassa oli tukahdutettu ja Preussi oli aloittanut sotaretken Badenin-Pfalzin kapinaa vastaan keskittämällä ja panemalla liikekannalle huomattavia joukkoja, hallitus luuli olevansa vihdoin kyllin vahva nujertamaan väkivalloin »*Neue Rheinische Zeitung*».

Viimeinen — punaisella painettu — numero ilmestyi toukokuun 19. päivänä.

Marx lähti jälleen Pariisiin, mutta jo muutaman viikon kuluttua vuoden 1849 kesäkuun 13. päivän mielenosoituksesta⁹ Ranskan hallitus esitti hänelle vaihtoehdon: hänen oli joko muutettava Bretagneen tai poistuttava Ranskasta. Hän katsoi viimeksi mainitun edullisemmaksi ja siirtyi Lontooseen, missä hän asuu nytkin.

Yrityksestä jatkaa »Neue Rheinische Zeitungin»¹⁰ julkaisemista aikakauskirjan muodossa (Hampurissa 1850) täytyi jonkin ajan kuluttua luopua yhä jyrkemmin esiintyvän taantumuksen vuoksi. Kohta Ranskassa joulukuussa 1851 suoritettua vallankaappauksen jälkeen Marx julkaisi kirjan »Louis Bonaparten brumairekuun 18»* (New York 1852, toinen painos: Hampuri 1869, vähän ennen sotaa). Vuonna 1853 hän kirjoitti »Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta» (painettiin ensin Baselisissa, myöhemmin Bostonissa, hiljattain jälleen Leipzigiissä).

Kun Kommunistien liiton jäsenet oli tuomittu Kölnissä¹¹, Marx jätti poliittisen agitaatiotyön ja antautui toisaalta kymmeneksi vuodeksi tutkimaan niitä runsaita aarteita, joita British Museumin kirjasto tarjosi kansantaloustieteen alalta, ja toisaalta avustamaan »New York Daily Tribune»¹² lehteä, joka aina Amerikan sisällissodan¹³ puhkeamiseen saakka julkaisi paitsi hänen kirjoituksiaan, myös lukuisia hänen kynästään lähteneitä johtavia artikkeleita Euroopan ja Aasian oloista. Hänen hyökkäävät kirjoituksensa lordi Palmerstonia vastaan, jotka perustuivat englantilaisten virallisten asiakirjojen seikkaperäiseen tutkimiseen, painettiin Lontoossa uudelleen lentokirjasina.

Hänen monivuotisten taloudellisten tutkimuksiensa ensimmäisenä hedelmänä ilmestyi 1859 teos »Poliittisen taloustieteen arvostelua. Ensimmäinen kirja» (Berlin, Duncker)**. Se sisältää ensimmäisen yhtenäisen esityksen Marxin arvoteoriasta rahaoppi mukaan luettuna. Italian sodan¹⁴ aikana Marx taisteli Lontoossa ilmesty-

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 141—259. *Toim.*

** Ks. tämän laitoksen 4. osaa, s. 5—185. *Toim.*

neessä saksalaisessa »Das Volk»¹⁵ lehdessä bonapartismia vastaan, joka siihen aikaan tekeytyi vapaamieliseksi ja sorrettujen kansallisuuksien vapauttajaksi, sekä sitä politiikkaa vastaan, jota Preussi silloin harjoitti yrittäen puolueettomuuden verholla kalastella sameassa vedessä. Samalla oli käytävä myös herra Karl Vogtin kimppuun, joka agitoi silloin prinssi Napoleonin (Plon-Plonin) toimeksiannosta ja Louis Napoleonin palkoissa Saksan puolueettomuuden, jopa myötätuntoisuudenkin puolesta. Vogtin mitä häpeämättömimpään, tietoisesti valheelliseen parjaustulvaan Marx vastasi kirjalla »Herra Vogt» (Lontoo 1860), jossa hän paljasti Vogtin ja muut imperialistisen valedemokraattijoukkion herrat ja todisti Vogtin niin ulkoisten kuin sisäistenkin perusteiden nojalla joulukuun keisarikunnan lahjomaksi. Tämä tuli vahvistetuksi tasan kymmenen vuotta myöhemmin: Tuileriasta¹⁶ 1870 löydetyssä ja syyskuun hallituksen¹⁷ julkaisemassa bonapartelaisten palkkalistassa oli V-kirjaimen alla: »Vogt — lähetetty elokuussa 1859 hänelle... Fr. 40 000».

Vihdoin 1867 ilmestyi Hampurissa »Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen osa» — Marxin pääteos, jossa hän esittää taloudellisten ja sosialististen katsomuksiensa perusteet ja olemassaolevaa yhteiskuntaa, kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia koskevan arvostelunsa pääkohdat. Tämän käänteentekeväen teoksen toinen painos ilmestyi 1872; toista osaa tekijä parhaillaan viimeistelee.

Tällä välin työväenliike oli Euroopan eri maissa taas siinä määrin vahvistunut, että Marx saattoi ajatella kauan hautomansa toiveen toteuttamista: sellaisen Euroopan ja Amerikan edistyneimmät maat käsittävän työväenyhdistyksen perustamista, joka osoittaisi niin sanoakseni ruumiillistuneessa muodossa sosialistisen liikkeen kansainvälisen luonteen niin itse työläisille kuin porvaristolle ja hallituksille proletariaatin iloksi ja vahvistukseksi ja sen vihollisten kauhuksi. Kansankokous, joka pidettiin syyskuun 28. päivänä 1864 Saint-Martin Hallissa Lontoossa osoitukseksi myötätunnosta Venäjän jälleen lannistamaa Puolaa kohtaan, antoi tilaisuuden tämän asian esittämiseen ja se hyväksyttiin

suurella innostuksella. *Kansainvälinen Työväenliitto* perustettiin; kokouksessa valittiin väliaikainen Pääneuvosto, jonka sijaintipaikaksi tuli Lontoo, ja Marx oli sen samoin kuin kaikkien myöhempienkin pääneuvostojen sieluna aina Haagin kongressiin¹⁸ saakka. Miltei kaikki Internationaalinen Pääneuvoston julkaisemat asiakirjat alkaen vuonna 1864 annetusta Perustamismanifestista aina Ranskan vuoden 1871 kansalaissotaa koskevaa julkilausumaa* myöten ovat olleet hänen laatimiaan. Marxin Internationaalissa tekemän työn kuvaaminen olisi samaa kuin itse tämän yhdistyksen historian kirjoittaminen, yhdistyksen, joka muuten yhä vielä elää Euroopan työväen muistissa.

Pariisin kommuunin¹⁹ kukistuminen teki Internationaalisen aseman tavattoman vaikeaksi. Se oli joutunut Euroopan historiassa etualalle hetkellä, jolla siltä oli kaikkialla riistetty mahdollisuudet jonkinlaiseen tulokkaaseen käytännölliseen toimintaan. Tapahtumat, jotka korottivat sen seitsemänneksi mahdiksi, estivät sitä samalla kokoamasta ja panemasta liikekannalle sen omia taisteluvoimia uhaten saattaa työväenliikkeen varmaan tappioon ja lamauttaa sen vuosikymmeniksi. Lisäksi eri puolilta ilmaantui aineksia, jotka yrittivät käyttää Liiton nopeasti kasvanutta mainetta tyydyttääkseen henkilökohtaista turhamaisuuttaan tai persoonallista kunnianhimoaan eivätkä olleet selvillä Internationaalisen todellisesta asemasta tai eivät piittanneet siitä. Oli tehtävä sankarillinen päätös, ja taaskin juuri Marx teki tuon päätöksen ja ajoi sen läpi Haagin kongressissa. Internationaali ilmoitti vakavasti päätöksessään, ettei se ole mitenkään vastuussa noiden mielettömien ja epäpuhtaiden ainesten keskittymänä olleiden bakuninilaisten puuhista. Sitten, koska yleisen taantumuksen vallitessa sen olisi ollut mahdotonta esiintyä kasvaneita vaatimuksia vastaavasti ja pitää vireillä toimintaa koko laajuudessaan muutoin kuin lukuisten uhrien hinnalla, josta syystä työväenliike olisi vuodattanut verensä kuiviin, Internationaali vetäytyi toistaiseksi pois näyt-

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 279—289 ja 446—498. *Toim.*

tämöltä siirtäen Pääneuvoston Amerikkaan. Myöhemmät tapahtumat ovat osoittaneet oikeaksi tämän päätöksen, jota silloin ja usein myöhemminkin moitittiin. Toisaalta tehtiin mahdottomiksi kaikki yritykset järjestää mella-koita Internationaalien nimissä, ja toisaalta taas eri maiden sosialististen työväenpuolueiden välinen kiinteä yhteys todisti, että Internationaalien herättämä tietoisuus kaikkien maiden proletariaatin solidaarisuudesta ja etujen yhteisyydestä osasi raivata tiensä ilman sillä hetkellä kahleeksi muuttunutta muodollisen kansainvälisen yhdistyksen sidettäkin.

Haagin kongressin jälkeen Marx sai vihdoin rauhan ja aikaa ryhtyä jälleen teoreettiseen työhönsä, ja toivotavasti hän saattaa jo piakkoin antaa painoon »Pääoman» toisen osan.

Niistä monista tärkeistä keksinnöistä, joilla Marx on piirtänyt nimensä tieteen historiaan, voimme huomauttaa tässä vain kahdesta.

Ensimmäinen on hänen aikaansaamansa mullistus koko maailmanhistorian käsittämisessä. Koko aikaisempi historiankäsitys perustui luuloon, että kaikkien historiallisten muutosten perimmäisenä syynä ovat ihmisten muuttuvat aatteet ja että kaikista historiallisista muutoksista poliittiset muutokset ovat tärkeimpiä ja koko historiaa hallitsevia. Mutta sitä, mistä ihmiset saavat aatteensa ja mitkä syyt pakottavat poliittisiin muutoksiin, ei kysytty. Vain uudempaan koulukuntaan kuuluvien ranskalaisten ja osittain myös englantilaisten historiankirjoittajain mieleen tunkeutui vakaumus, että ainakin keskiajasta alkaen Euroopan historian liikkeellepanevana voimana oli ollut taistelu, jota kehittyvä porvaristo oli käynyt yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta feodaaliaatelia vastaan. Marx todisti nyt, että koko tähänastinen historia on ollut luokkataistelujen historiaa, että kaikissa moninaisissa ja mutkikkaissa poliittisissa taisteluissa on ollut kysymys vain yhteiskuntaluokkien yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta entisten luokkien taistellessa herruutensa säilyttämisestä ja uusien nousevien luokkien tavoitellessa herruutta. Mutta minkä vuoksi näitä luokkia syntyy ja on olemassa? Se johtuu ajan aineellisista, kouraantuntuvista olosuh-

teista, joissa yhteiskunta kulloinkin tuottaa ja vaihtaa toimeentulovälineitä. Keskiajan feodaaliherruus nojautui pienten talonpoikaisyhteisöjen omavaraistalouteen, jossa tuotettiin omasta takaa miltei kaikki tarvikkeet eikä juuri lainkaan ollut vaihtoa, ja sotainen aateli oli suojaamassa niitä ulkoisilta vihollisilta ja liittämässä yhteen kansallisesti tai ainakin poliittisesti. Kaupunkien ja samalla erillisen käsiteollisuuden sekä ensin kotimaisen ja sittemmin kansainvälisen kaupankäynnin kehittyessä muodostui kaupunkiporvaristo, joka niin ikään hankki itselleen jo keskiajalla taistelussa aatelistoa vastaan etuoikeutetun säädyn aseman feodaalisessa järjestelmässä. Mutta tämä porvaristo sai 1400-luvun puolivälistä alkaen paljon laajemman kauppa-alueen ja samalla uutta kiihoketta teollisuutensa kehittämiseen, kun löydettiin Euroopan ulkopuolelta uusia maita. Käsityön tunki tärkeimmillä aloilla syrjään jo tehdasmainen manufaktuuri, ja tämän syrjäytti viime vuosisadan keksintöjen, varsinkin höyrykoneen mahdollistama suurteollisuus, joka vuorostaan vaikutti vastaavasti kauppaan tunkien takapajuisissa maissa syrjään vanhan käsityön ja luoden kehittyneimmissä maissa nykyiset uudet kulkuneuvot, höyrykoneet, rautatiet, sähkölennättimen. Porvaristo kokosi itselleen siten yhä enemmän yhteiskunnallista rikkautta ja yhteiskunnallista voimaa, vaikkei sillä vielä pitkään aikaan ollut poliittista valtaa, joka oli aateliston ja aateliston tukeman kuningasvallan käsissä. Mutta tietyssä vaiheessa — Ranskassa suuren vallankumouksen jälkeen — se valloitti poliittisenkin vallan ja muuttui nyt vuorostaan hallitsevaksi luokaksi suhteessa proletariaattiin ja pientalonpoikaistoon. Tältä näkökannalta kaikki historialliset ilmiöt ovat selitettävissä perin yksinkertaisesti — mikäli on kylliksi yhteiskunnan kulloisenkin taloudellisen tilan tuntemusta, joka tosin tyyten puuttuu meidän ammattihistorioitsijoiltamme —, ja niin myös kunkin historiallisen aikakauden käsitykset ja aatteet saavat mitä yksinkertaisimman selityksensä tämän aikakauden taloudellisista elineidoista ja niiden mukaisista yhteiskunnallisista ja poliittisista suhteista. Historia oli ensimmäisen kerran asetettu todellisuus pohjalle; se kouraantuntuva, mutta tähän asti

kokonaan huomaamatta jäänyt tosiasia että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, siis *tehdä työtä* ennen kuin he voivat taistella vallasta, harrastaa politiikkaa, uskontoa, filosofiaa jne.— tuo kouraantuntuva tosiasia sai nyt vihdoinkin historialliset oikeutensa.

Sosialistiselle maailmankatsomukselle tällä uudella historiänkäsityksellä oli mitä suurin merkitys. Se todisti, että koko tähänastinen historia liikkuu luokkavastakohdissa ja luokkataisteluissa ja että aina on ollut hallitsevia ja hallittuja, riistäviä ja riistettyjä luokkia ja että ihmisten valtaenemmistön osana on aina ollut kova työ ja vähän nautintoja. Miksi näin? Vain siksi, että ihmiskunnan kaikilla aikaisemmillä kehitysasteilla tuotanto oli ollut siinä määrin kehittymätöntä, että historiallista kehitystä saattoi tapahtua ainoastaan tässä antagonistisessa muodossa, että historiallinen edistys oli suurin piirtein jäänyt pienen etuoikeutetun vähemmistön toiminnan varaan, kun taas suuret joukot oli tuomittu hankkimaan työllään niukan toimeentulon itselleen ja lisäksi yhä suurempia rikkauksia etuoikeutetuille. Mutta antaessaan täten luonnollisen ja järjellisen selityksen tähänastiselle luokkaherruudelle, jonka selityksenä muutoin olisi vain ihmisten pahuus, tämä historiantutkimus saa myös vakuuttumaan siitä, että ainakin edistyneimmissä maissa nykyajan tuotantovoimien valtavan kasvun seurauksena on katoamassa viimeinenkin tekosyy ihmisten jakamiseksi hallitseviin ja hallittuihin, riistäjiin ja riistettyihin, että hallitseva suurporvaristo on jo täyttänyt historiallisen tehtävänsä, että se ei enää kykene johtamaan yhteiskuntaa ja että se on muodostunut jopa tuotannon kehityksen esteeksi, mitä todistavat kauppapulat ja varsinkin viimeksi ollut valtava romahdus²⁰ sekä teollinen lama kaikissa maissa; että historiallinen johtoasema on siirtynyt proletariaatille, luokalle, jonka koko yhteiskunnallisesta asemasta seuraa, että se voi vapauttaa itsensä ainoastaan tekemällä lopun ylipäänsä kaikesta luokkaherruudesta, kaikesta orjuudesta ja kaikesta riistosta; että yhteiskunnalliset tuotantovoimat, jotka ovat kasvaneet niin, ettei porvaristo kykene enää niitä hallitsemaan, odottavat vain sitä, että yhdistynyt

proletariaatti ottaisi ne haltuunsa pystyttääkseen järjestelmän, joka antaa yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle mahdollisuuden osallistua paitsi yhteiskunnallisten rikkauksien luomiseen, myös niiden jakoon ja hallintaan ja joka lisää tuotannon suunnitelmallisen harjoittamisen avulla yhteiskunnallisia tuotantovoimia ja niiden tuottamia tuotteita siinä määrin, että jokaisen kaikki järjestelliset tarpeet tulevat taatusti tyydytetyksi yhä suuremmassa mitassa.

Toisen tärkeän löytönsä Marx teki selvittämällä lopullisesti pääoman ja työn suhteen, toisin sanoen osoittamalla sen, miten kapitalisti riistää työläistä nyky-yhteiskunnassa nykyisen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa. Kun kansantaloustiede oli esittänyt väitteen, että työ on kaiken rikkauden ja kaiken arvon lähde, heräsi väistämättömästi kysymys: miksei näin ollen palkkatyöläinen saa kokonaisuudessaan sitä arvomäärää, minkä hän on luonut työllään, vaan hänen täytyy luovuttaa siitä osa kapitalistille? Niin porvarilliset taloustieteilijät kuin sosialistitkin vaivasivat päätään antaakseen tähän kysymykseen tieteellisesti pätevän vastauksen, mutta turhaan, kunnes vihdoin Marx esitti oman ratkaisunsa: Nykyinen kapitalistinen tuotantotapa edellyttää kahta yhteiskuntaluokkaa, toisaalta kapitalisteja, jotka omistavat tuotantovälineet ja elintarvikkeet, ja toisaalta mitään omistamattomia proletaareja, joilla ei ole muuta myytävää kuin työvoimansa ja joiden täytyy myydä tätä työvoimaansa saadakseen elintarvikkeita. Mutta tavaran arvon määrää tavaran tuottamisen ja siis myös uusintamisen kautta esineellistynyt yhteiskunnallisesti välttämätön työmäärä; keskinkertaisen ihmisen työvoiman päivä-, kuukausi- ja vuosiarvon määrää siinä se työmäärä, mikä on esineellistyneenä siinä elämänvälineiden määrässä, joka tarvitaan tämän työvoiman ylläpitoon päivän, kuukauden ja vuoden aikana. Oletta-kaamme, että työläisen päivässä tarvitsemien elämänvälineiden tuottaminen vaatisi kuusi työtuntia eli niihin sisältyvä työ edustaisi kuuden tunnin työmäärää; työvoiman päiväärvo ilmaistaan tällöin rahasummana, jossa niin ikään on esineellistynyt kuusi työtuntia. Oletta-kaamme edelleen, että työläistä käyttävä kapitalisti

maksaa hänelle tämän summan, siis hänen työvoimansa täyden arvon. Jos siis työläinen tekisi kapitalistille päivässä kuusi tuntia työtä, niin hän korvaisi täydellisesti kapitalistille tämän kustannukset — kuusi tuntia työtä kuuden tunnin työstä. Kapitalisti ei hyötyisi tällöin tietysti mitään, ja siksi hän ymmärtää asian kokonaan toisin ja sanoo: »Minä olen ostanut tämän työläisen työvoiman koko päiväksi enkä kuudeksi tunniksi», ja niinpä hän teettää työläisellä työtä olosuhteista riippuen 8, 10, 12, 14 tuntia ja enemmänkin, joten seitsemännen, kahdeksannen ja seuraavien tuntien tuote on palkattoman työn tuotetta ja joutuu lähinnä kapitalistin taskuun. Kapitalistin palveluksessa työläinen ei siis tuota uudelleen vain sitä työvoimansa arvoa, josta hän on saanut maksun, vaan hän tuottaa vielä ylimääräistä *lisäarvoa*, jonka anastaa ensin kapitalisti ja joka eräiden taloudellisten lakien mukaisesti jakautuu sittemmin koko kapitalistiluokan kesken ja on maankoron, voiton, pääoman kasautumisen, sanalla sanoen työtätekemättömien luokkien käyttämien ja kokoamien kaikkien rikkauksien alkulähde. Mutta täten tuli todistetuksi, että nykypäivien kapitalistit kokoavat rikkauksia samaan tapaan kuin orjanomistajat tai maaorjien työtä riistäneet feodaaliherrat anastamalla vierasta maksamatonta työtä ja että kaikki nämä riiston muodot eroavat toisistaan vain siinä, millä tavoin ja keinoin maksamaton työ anastetaan. Näin siis on riistetty viimeinenkin pohja omistavien luokkien sellaisilta ulkokultaisilta fraaseilta, että nykyisessä yhteiskuntajärjestelmässä muka vallitsee oikeus ja oikeudenmukaisuus, kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet ja kaikkien intressit ovat sopusoinnussa; nykyinen porvarillinen yhteiskunta paljastettiin ainakin edeltäjiensä veroiseksi mahtavaksi laitokseksi, jonka avulla kansan harvalukuinen ja alati pienenevä vähemmistö riistää valtavaa enemmistöä.

Näihin kumpaankin tärkeään tosiasiaan perustuu nykyaikainen tieteellinen sosialismi. »Pääoman» toisessa osassa kehitellään edelleen näitä ja muita kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää koskevia yhtä tärkeitä tieteellisiä keksintöjä, samalla kun suoritetaan perinpohjainen mullistus kansantaloustieteen niissäkin kohdissa, joihin

ensimmäisessä osassa ei vielä ole kajottu. Toivokaamme, että Marx voisi pian antaa sen painoon.

*Kirjoittanut Engels kesäkuun
puolivälissä 1877*

*Julkaistu Volks-Kalender
-almanakassa Braunschwei-
gissa 1878*

*Marx — Engels,
Valitut teokset
kolmessa osassa,
kustannusliike Edistys,
Moskova 1972,
3. osa, s. 68—76*

Karl Marx ja Friedrich Engels

KIERTOKIRJE

Bebelille, Liebknechtille, Brackelle ja muille²¹

Hyvä Bebel!

Vastausta elokuun 20. päivän kirjeeseen on viivytännyt toisaalta Marxin pitkälinen poissaolo, toisaalta pari odottamatonta tapausta: ensin Richterin »Jahrbuchin»²², sitten itse Hirschin tulo.

Minun täytyy tehdä kirjeestänne sellainen johtopäätös, että Liebknecht ei ole näyttänyt Teille viimeistä kirjettäni, vaikka suorastaan velvoitin hänet siihen. Muutoin ette varmaan olisi esittänyt minulle samoja perusteluja, jotka Liebknecht on tuonut esiin ja joihin olen jo *vastannut* tuossa kirjeessä.

Tarkastelkaamme nyt niitä eri kohtia, joista on kysymys.

I. NEUVOTTELUT KARL HIRSCHIN KANSSA

Liebknecht tiedustelee Hirschiltä, ryhtyykö tämä toimittamaan Zürichissä pian perustettavaa puoluelehteä. Hirsch toivoo tietoja lehden rahoituksesta: paljonko varoja on käytettävissä ja keneltä ne tulevat. Ensimmäinen seikka on tärkeä, jotta tiedettäisiin, täytyykö lehden lopahtaa jo parin kuukauden kuluttua; toinen, jotta saataisiin selvyys siitä, kuka pitelee kukkaron nyörejä ja niin ollen myös loppujen lopuksi määrää lehden suunnan. Liebknechtin vastaus Hirschille — »kaikki järjestyksessä, lisätiedot saat Zürichistä» (Liebknecht Hirschille 28. heinäkuuta) — ei tule perille. Mutta Zürichistä tulee Hirschille (24. heinäkuuta) kirje Bern-

steiniltä, jossa tämä ilmoittaa, että »(lehden) ohjaus ja valvonta on annettu *meidän* tehtäväksemme». »Viereckin ja *meidän* välillä» käytiin muka keskustelu, jossa todettiin,

»että Teidän asemaanne vaikeuttavat jonkin verran ne erimielisyydet, joita Teillä on »*Laternen*»²³ toimittajana ollut erinäisten toverien kanssa, mutta minä en pidä tätä epäilyä kovinkaan painavana».

Ei sanaakaan rahoituksesta.

Hirsch vastaa viipymättä 26. heinäkuuta ja tiedustelee lehden aineellista tilannetta. Ketkä toverit ovat sitoutuneet kattamaan vajauksen? Mihin summaan asti ja kuinka pitkäksi ajaksi? Toimittajan palkkiolla ei ole tässä mitään merkitystä, Hirsch haluaa vain tietää, »onko taattu varoja lehden julkaisemiseksi ainakin vuoden ajan».

Bernstein vastaa 31. heinäkuuta: mahdollinen vajuus katetaan vapaaehtoisilla maksuilla, joista *muutamia* (!) on jo merkitty. Hirschin huomautuksiin hänen ajattelmastaan lehden suunnasta, josta jäljempänä, seuraa siten paheksuvia huomautuksia ja *määräyksiä*:

»Tästä *valvontakomission* täytyy pitää kiinni sitäkin tiukemmin, koska se itse on vuorostaan valvonnan alainen, ts. vastuullinen. Näistä kohdista Teidän täytyy siis sopia valvontakomission kanssa.»

Vastausta toivotaan pikaisesti, sähkeitse, mikäli mahdollista.

Sen sijaan, että Hirsch saisi vastauksen aiheellisiin kysymyksiinsä, hän saakin siis tiedon, että hänen pitää toimittaa lehteä Zürichissä istuvan *valvontakomission* alaisena. Tuon komission näkemykset poikkeavat hänen näkemyksistään olennaisesti, mutta hänelle ei ole ilmoitettu edes sen jäsenten nimiä!

Täysin aiheellisesti tästä kohtelusta närkästyneenä Hirsch pitää parempana sopia leipzigiläisten kanssa. Teidän täytyy tuntea hänen elokuun 2. päivän kirjeensä Liebknechtille, koska hän *nimenomaan vaati*, että siitä tiedotetaan Teille ja Viereckille. Hirsch suostuu jopa Zürichin valvontakomission alaisuuteen, mikäli tämän pitää esittää huomautuksensa kirjallisesti ja ratkaisut tekee Leipzigin kontrollikomissio.

Sillä välin Liebknecht kirjoittaa 28. heinäkuuta Hirschille:

»*Tietenkin* yrityksen rahoitus on taattu, koska sen takana on koko puolue ynnä Höchberg. Mutta asian yksityiskohdat eivät minua kiinnosta.»

Liebknechtin seuraavakaan kirje ei sisällä mitään rahoituksesta, mutta vakuuttaa sen sijaan, että Zürichin komissio ei ole mikään toimituskunta, vaan että sille on uskottu ainoastaan *hallinto* ja talous. Vielä 14. elokuuta Liebknecht kirjoittaa samaa minulle ja vaatii, että meidän on taivuteltava Hirsch suostumaan. Te itse olette perillä asian todellisesta laidasta vielä 29. elokuuta niin vähän, että kirjoitatte minulle:

»Hänellä» (Höchbergillä) »ei ole toimituksessa enempää ääniä kuin *kellään muullakaan tunnetulla puoluetoverilla.*»

Lopuksi Hirsch saa 11. elokuuta Viereckiltä kirjeen, jossa myönnetään, että

»Zürichissä olevan kolmikon on *toimituskuntana* ryhdyttävä toimiin lehden perustamiseksi ja valittava toimittaja leipzigiläiskolmikon suostumuksella... *mikältä muistan*, ilmoitetuissa päätöksissä lausuttiin myös, että kohdassa 2 mainitun zürichiläisen perustamiskomitean tulisi olla *sekä poliittisessa* että taloudellisessa vastuussa puolueelle... Tästä näyttää nyt minun mielestäni seuraavan, että... ilman puolueelta lehden perustamistehtävän saaneen Zürichin kolmikon myötävaikutusta ei toimitustyön vastaanotto ole ajateltavissa.»

Tässä on Hirschille nyt ainakin *jotain* täsmällistä, vaikkakin vain toimittajan asemasta suhteessa zürichiläisiin. He ovat *toimituskunta*; heillä on myös *poliittinen* vastuu; ilman heidän myötävaikutustaan ei toimitustyötä voida ottaa vastaan. Lyhyesti sanoen: Hirschiä yksinkertaisesti kehotetaan sopimaan asioista kolmen Zürichissä olevan ihmisen kanssa, joiden nimiä ei ole vielääkään ilmoitettu hänelle.

Jotta sekaannus olisi täydellinen, kirjoittaa Liebknecht Viereckin kirjeeseen jälkikirjoituksen:

»Äskettäin täällä kävi Singer Berliinistä; hän *ilmotti*, että Zürichin valvontakomissio *ei* ole *toimituskunta*, kuten Viereck mainitsee, vaan olennaisesti hallintokomissio, joka on vastuussa

puolueelle, ts. meille, lehden taloudesta; sen jäsenillä on tietenkin oikeus ja velvollisuus keskustella Sinun kanssasi toimitustyöstä (mikä oikeus ja velvollisuus muuten on *jokaisella* puoluetoverilla), mutta heillä *ei ole* valtuuksia panna Sinua *holhouksen* alle.»

Kolme zürichiläistä ja yksi Leipzigin toimikunnan jäsen — *ainoa*, joka oli läsnä neuvotteluissa — pitää kiinni siitä, että Hirschin tulee olla zürichiläisten virallisen johdon alainen, toinen Leipzigin toimikunnanjäsen kiistää tämän oitis. Pitäisikö Hirschin tehdä ratkaisunsa, ennen kuin herrat ovat päässeet keskenään yksimielisyyteen? Ei ajateltu lainkaan sitä, että Hirschillä oli oikeus saada tietoonsa päätökset ehdoista, joihin häntä pyydettiin suostumaan; eihän leipzigiläisille tullut mieleen hankkia edes *itselleen* autenttisia tietoja näistä päätöksistä. Miten tuollainen ristiriita muutoin oli mahdollinen?

Jos leipzigiläiset eivät voineetkaan päästä yksimielisyyteen zürichiläisille annetuista valtuuksista, niin zürichiläisille asia oli täysin selvä.

Schramm kirjoittaa Hirschille 14. elokuuta:

»Jos Te ette olisi aikoinanne kirjoittanut, että tulisitte samanlaisessa tapauksessa» (kuin Kayserin tapaus) »jälleen menettelemään samoin ja antanut aihetta odottaa samanlaista kirjoitustapaa, emme tuhlaisi asiaan sanaakaan. Mutta ottaen huomioon ilmoituksenne meidän on pidätettävä oikeus ratkaisevaan ääneen otettaessa artikkeleita uuteen lehteen.»

Kirje Bernsteinille, jossa Hirsch olisi muka kirjoittanut noin, on kirjoitettu 26. heinäkuuta, *kauan* sen Zürichin konferenssin jälkeen, jossa kolmen zürichiläisen valtuudet päätettiin. Mutta Zürichissä ollaan jo niin täynnä byrokraattisen kaikkivaltaisuuden tuntoa, että tähän Hirschin myöhempään kirjeeseen vastataan vaatimalla jo uutta valtuutta, oikeutta *päättää* artikkelien hyväksymisestä.

Toimituskunta on jo *sensorikunta*.

Vasta kun Höchberg tuli Pariisiin, Hirsch sai häneltä tietää kummankin komission jäsenten *nimet*.

Jos neuvottelut Hirschin kanssa siis raukesivat tyhjiin, niin mitkä olivat syyt?

1. Se, että sekä leipzigiläiset että zürichiläiset itsepintaisesti kieltäytyivät antamasta Hirschille tosiasia-

tietoja lehden taloudellisesta perustasta ja niin ollen mahdollisuuksista pitää lehteä hengissä vaikka vain vuodenkin ajan. Merkityn summan hän sai (Teidän ilmoituksenne mukaan) tietää vasta täällä minulta. Oli tuskin mahdollista tehdä aikaisemmista ilmoituksista (puolue ynnä Höchberg) muuta johtopäätöstä kuin, että lehteä rahoittaa jo nyt etupäässä Höchberg tai että se kuitenkin olisi pian hänen avustustensa varassa. Eikä tämä jälkimmäinen mahdollisuus ole nyt likimainkaan poissuljettu. 800 markan — mikäli saan numeroista selvän — summa on *täsmälleen* sama (40 puntaa), mikä tšekäläisen yhdistyksen täytyi panna »Freiheitiin»²⁴ ensimmäisenä puolena vuotena.

2. Liebknechtin toistunut, sittemmin täysin vääräksi osoittautunut vakuutus, että zürichiläiset eivät suinkaan virallisesti valvo toimitusta, ja tästä kehkeytynyt väärinkäsitysten komedia.

3. Lopuksi saatu varmuus siitä, että zürichiläisten ei pitänyt ainoastaan kontrolloida, vaan myös sensuroida, ja että Hirschin osaksi jäisi vain bulvaanina toimiminen.

Voimme vain myöntää, että Hirsch teki oikein kieläytyessään tästä. Leipzigin komissiota on, kuten saimme tietää*, täydennetty vielä kahdella Leipzigin ulkopuolella asuvalla jäsenellä, ja se voi siis ryhtyä ripeisiin toimiin vain, kun kolme leipzigiläistä ovat yksimielisiä. Näin ollen todellinen painopiste siirtyy kokonaan Züriichiin, ja sikkäläisten kanssa ei Hirsch eikä kukaan muukaan todella vallankumouksellinen ja proletaarihenkinen toimittaja voisi kovin kauan työskennellä. Tästä jäljimpänä.

II. LEHDEN AIOTTU SUUNTA

Jo 24. heinäkuuta Bernstein ilmoittaa Hirschille, että erimielisyydet, joita tällä on »Laternen» toimittajana ollut erinäisten toverien kanssa, vaikeuttaisivat hänen asemaansa.

* Marginaaleihin on lyijykynällä merkitty: »Hochbergiltä», Toim.

Hirsch vastaa, että lehden suunnan tulee hänen käsi-tyksensä mukaan olla sama kuin »Laternen», ts. sellainen, joka välttää Sveitsissä oikeudenkäynnit eikä ole Saksassa tarpeettoman säikähtänyt. Hän kysyy, keitä nuo toverit ovat, ja jatkaa:

»Minä tunnen vain yhden ja lupaan Teille, että samanlaisessa *kurinrikkomistapauksessa* suhtaudun häneen *jälleen* täsmälleen samalla tavalla.»

Tähän Bernstein vastaa uuden virallisen sensorinarvonsa tunnossa:

»Mitä lehden suuntaan tulee, niin valvontakomission näkemys on, ettei 'Laternen' pidä olla esikuvana. Meidän mielestämme lehden pitää olla enemminkin periaatteellisesti sosialistinen kuin poliittisesti radikaali. Sellaiset tapaukset, kuin hyökkäykset Kayseria vastaan, mitä kaikki toverit poikkeuksetta» (!) »paheksuivat, täytyy kaikissa oloissa välttää.»

Ja niin edelleen, ja niin edelleen. Liebknecht sanoo hyökkäystä Kayseria vastaan »pahaksi pukiksi», ja Schramm pitää sitä niin vaarallisena, että määrää Hirschin sen vuoksi sensuuriin.

Hirsch kirjoittaa vielä kerran Höchbergille, että sellaista tapausta kuin Kayserin tapaus

»ei voi sattua, kun on olemassa puolueen virallinen äänenkannattaja, jonka selkeistä ohjeista ja hyvänsuovista vihjeistä valtiopäiväedustaja ei voi *olla* niin röyhkeästi välittämättä.»

Myös Viereck kirjoittaa, että uuden lehden

»tulisi noudattaa kiihкотonta suuntaa ja olla mahdollisuuksien mukaan välttämättä mistään esiin tulleista erimielisyyksistä», sen ei tulisi olla mikään »suurennettu 'Laterne'», ja että »Bernsteiniä voisi moittia korkeintaan siitä, että hän kannattaa liian maltillista suuntausta, mikäli tuo on mikään moite aikana, jolloin emme kuitenkaan voi edetä liput liehuen».

Mikä sitten on tämä Kayserin tapaus, tämä anteeksiantamaton rikos, jonka Hirsch on tehnyt? Ainoana sosiaalidemokraattisista edustajista Kayser puhuu ja äänestää valtiopäivillä suojelutullien puolesta. Hirsch syyttää Kayseria puoluekurin rikkomisesta, koska tämä

1. äänestää välillisten verojen puolesta, vaikka puolueohjelmassa nimenomaisesti vaaditaan niiden poistamista;

2. myöntää Bismarckille rahaa ja rikkoo siten puoluetaktiikkamme ensimmäistä perussääntöä: »ei penniäkään tälle hallitukselle».

Hirsch on kummassakin kohdassa kiistatta oikeassa. Ja kun Kayser poljettuaan maahan toisaalta puolueohjelman, johon edustajat ovat niin sanoakseni vannoutuneet kongressipäätöksellä, toisaalta puoluetaktiikan ehdottomimman, kaikkein tärkeimmän perussäännön äänesti Bismarckille *rahaa kiitokseksi sosialistilaista*, oli Hirsch meidän mielestämme täysin oikeassa lyödessään häntä niin lujasti kuin löi.

Me emme ole voineet mitenkään ymmärtää, miten Saksassa on voitu ärsyyntyä niin tavattomasti tästä Kayseria vastaan suunnatusta hyökkäyksestä. Nyt Höchberg kertoo minulle, että »valtiopäiväryhmä» on antanut Kayserille *luvan* hänen menettelyynsä, ja että tämän luvan katsottiin antavan Kayserille suojan.

Jos asia on niin, niin se on toki jo liikaa. Ensinnäkin Hirsch saattoi tietää tästä salaisesta päätöksestä yhtä vähän kuin muukin maailma. Nyt se puolueeseen kohdistunut nolaus, joka aikaisemmin voitiin vierittää yksin Kayserin niskoille, vain kasvaa tämän jutun vuoksi, ja samoin kasvaa Hirschin ansio, kun hän on paljastanut avoimesti koko maailmalle Kayserin mauttomat puheenparret ja vielä mauttomamman äänestysmenettelyn ja pelastanut siten puolueen kunnian. Vai onko saksalainen sosiaalidemokratia todella saanut parlamenttitaudin tartunnan? Uskooko se todella, että kansanvaali on vuodatannut valittujen päälle Pyhän hengen ja muuttanut ryhmäkokoukset erehtymättömiksi kirkolliskokouksiksi, ryhmäpäätökset loukkaamattomiksi dogmeiksi?

Virhe on kyllä tehty, mutta sitä ei ole tehnyt Hirsch, vaan ne edustajat, jotka suojelivat Kayseria päätöksellään. Ja sitä pahempi, jos ne, joiden erityisesti pitäisi valvoa puoluekurin noudattamista, itse rikkovat tätä kuria niin räikeästi. Mutta vieläkin pahempi on, jos rohjetaan ajatella, että puoluekuria eivät ole rikkoneet Kayser puheellaan ja äänestysmenettelyllään ja toiset edustajat päätöksellään, vaan Hirsch, kun hän tästä hänelle tuntemattomasta päätöksestä huolimatta hyökkää Kayserin kimppuun.

Muuten puolue on epäilemättä ottanut suojelutullikysymyksessä yhtä epäselvän ja päättämättömän kannan kuin tähän asti lähes kaikissa käytännöllisissä taloudellisissa kysymyksissä, esimerkiksi valtion rautateiden kysymyksessä. Tämä johtuu siitä, että puolueen äänenkannattajat, erikoisesti »Vorwärts»²⁵, eivät ole käsitelleet tätä kysymystä perusteellisesti, vaan ovat sen sijaan askarrelleet mieluummin tulevan yhteiskuntajärjestyksen rakenteen parissa. Kun suojelutulleista tuli sosialistilain²⁶ jälkeen yhtäkkiä käytännöllinen kysymys, esiintyi asiasta mitä erilaisimmin sävyttyneitä mielipiteitä, eikä paikalla ollut ketään, jolla olisi ollut selkeän ja oikean arvion perusedellytykset: tiedot Saksan teollisuuden tilasta ja asemasta maailmanmarkkinoilla. Valitsijoiden keskuudessa saattoi siellä täällä esiintyä suojelutulleja kannattavia mielialoja, ja nekin tahdottiin ottaa huomioon. Sille ainoalle tielle, joka olisi johtanut pois sekasorrosta, nimittäin asian käsittelyyn puhtaasti poliittisena kysymyksenä (kuten »Laternessa» tapahtui), ei lähdetty päättäväisesti. Siten puolue esiintyi tässä keskustelussa väistämättä epäröivästi, epävarmasti ja epäselvästi ja joutui lopulta perusteellisesti nolatuksi Kayserin takia ja kanssa.

Hyökkäystä Kayseria vastaan käytetään nyt syynä saarnata Hirschille kaikin tavoin, että uusi lehti ei suinkaan saa matkia »Laternen» liiallisuuksia, että sen pitää olla enemmänkin periaatteellisesti sosialistinen ja kiihkottomasti asennoituva kuin poliittisesti radikaali. Ja tätä saarnaa Viereck yhtä paljon kuin Bernsteinkin, joka Viereckin mielestä on kunnan mies juuri sen vuoksi, että hän on liian maltillinen, kun »emme kuitenkaan voi edetä liput liehuen».

Mutta miksi sitten ylipäänsä mennään ulkomaille, jos ei siksi, että voitaisiin esiintyä liehuvin lipuin? Ulkomailla sille ei ole mitään estettä. Sveitsissä ei ole Saksan lehdistö-, yhdistys- ja rikoslakeja. Siellä ei siis ainoastaan voida sanoa niitä asioita, joita ei voitu sanoa kotona jo ennen sosialistilakia tavallisten saksalaisten lakien vuoksi, vaan siellä on myös *velvollisuus* sanoa ne. Sillä Sveitsissä emme seiso ainoastaan Saksan, vaan koko Euroopan edessä, ja meillä on velvollisuus, *Sveitsin*

lakien sallimissa puitteissa, esittää Saksan puolueen tiet ja tavoitteet Euroopalle peittelemättä. Joka Sveitsissä noudattaa *Saksan* lakeja, osoittaa vain, että hän on ansainnut nämä lait ja että hänellä ei ole itse asiassa muuta sanottavaa kuin se, mitä Saksassa oli lupa sanoa jo ennen poikkeuslakia. Ei ole myöskään syytä kiinnittää huomiota siihen mahdollisuuteen, että toimitukseen kuuluvilta evätään tilapäisesti oikeus palata Saksaan. Joka ei ole valmis ottamaan tätä riskiä, ei kuulu noin korkealle kunniapaikalle.

Vieläkin enemmän. Saksan puolue on pantu poikkeuslailla pannaan ja valtionkiroukseen juuri sen vuoksi, että se oli ainoa vakava oppositiopuolue Saksassa. Jos se esittää ulkomailla ilmestyvässä äänenkannattajassa kiitollisuutensa Bismarckille siten, että se luopuu tästä ainoan vakavan oppositiopuolueen asemasta, että se esiintyy sävyisästi ja kesyesti ottaen potkun vastaan kiihkkottomasti, niin se todistaa vain ansainneensa tuon potkun. »Laterne» on varmasti maltillisimpia kaikista saksalaisista lehdistä, jotka ovat ilmestyneet ulkomailla vuodesta 1830 lähtien. Mutta jos jo »Laterne» oli liian rohkea, niin uusi äänenkannattaja voi vain saattaa puolueen huonoon valoon muunmaalaisten aatetoverien silmissä.

III. KOLMEN ZÜRICHILÄISEN MANIFESTI

Sillä välin tuli Höchbergin »Jahrbuch». Se sisältää artikkelin »Katsaus Saksan sosialistiseen liikkeeseen»²⁷, joka on, kuten Höchberg itse sanoi minulle, juuri Zürichin komission kolmen jäsenen kirjoittama. Siinä meillä on heidän autenttinen kritiikkinsä tähänastisesta liikkeestä ja samalla heidän autenttinen ohjelmansa uuden lehden suunnaksi, sikäli kuin se riippuu heistä.

Heti aluksi sanotaan:

»Liike, jota Lassalle piti korostetusti poliittisena, johon hän ei kutsunut ainoastaan työläisiä, vaan kaikkia kunniallisia demokraatteja, jonka kärjessä piti marssiman tieteen riippumattomien edustajien ja kaikkien todellisen ihmisrakkauten täyttämien miesten, latistui J. B. Schweitzerin puheenjohtajakaudella yksipuoliseksi teollisuustyöläisten etukamppailuksi.»

En ryhdy tässä tutkimaan, onko asia historiallisesti näin ja missä määrin se on näin. Schweitzeriin kohdistuva nimenomainen moite on siinä, että tämä olisi *latistanut* lassallelaisuuden, joka käsitetään tässä porvarilliseksi demokraattis-filantrooppiseksi liikkeeksi, yksipuoliseksi teollisuustyöläisten etukamppailuksi*, kun hän itse asiassa *syvensi* sen luonnetta teollisuustyöläisten luokkataisteluna porvaristoa vastaan. Edelleen häntä moititaan »porvarillisen demokratian torjumisesta». Mutta mitä tekemistä porvarillisella demokratialla on sosiaalidemokraattisessa puolueessa? Jos se koostuu »rehellisistä miehistä», se tuskin haluaa edes tulla puolueeseen, ja jos se kuitenkin haluaa tulla, niin vain pilatakseen ilman.

Lassallelainen puolue²⁸ »piti parempana toimia *mitä yksipuolisimmalla tavalla työväenpuolueena*». Herrat, jotka kirjoittavat näin, ovat itse jäseninä puolueessa, joka toimii mitä yksipuolisimmalla tavalla työväenpuolueena, ja hoitavat siinä virkoja ja kunniatehtäviä. Tässä on ehdoton ristiriitaisuus. Jos he tarkoittavat, mitä kirjoittavat, niin heidän on erottava puolueesta tai ainakin viroista ja kunniatehtävistä. Jos he eivät tee sitä, niin he myöntävät aikovansa käyttää virallista asemaansa taistellakseen puolueen proletaarista luonnetta vastaan.

* Edelleen seurasi käsikirjoituksesta yliviivattu kohta: »Schweitzer oli suuri konna, mutta hyvin lahjakas mies. Hänen ansionsa oli juuri siinä, että hän murskasi alkuperäisen ahtaan lassallelaisuuden rajoittuneine valtionapu-yleislääkkeineen... Ja mihin hän sitten turmeltuneista motiiveista syyllistyikin ja miten tiukasti hän pitikin kiinni lassallelaisesta valtionavun yleislääkkestä oman valtansa säilyttämiseksi, hänen suuri ansionsa on kuitenkin, että hän mursi alkuperäisen ahtaan lassallelaisuuden, laajensi puolueen taloudellista näköpiiriä ja valmisteli siten sen liittymistä yhtenäiseen saksalaiseen puolueeseen. Proletariaatin ja porvariston välistä luokkataistelua, tätä kaiken vallankumouksellisen sosialismin ydintä, saarnasi jo Lassalle. Schweitzer korosti tätä vielä pontevammin, ja se oli asiallisesti joka tapauksessa edistystä, vaikka hän käyttikin sitä tekosyynä saattaakseen diktatuurilleen vaarallisia henkilöitä epäilyksen alaisiksi. On aivan totta, että hän muutti lassallelaisuuden *yksipuoliseksi teollisuustyöläisten etukamppailuksi*. Mutta vain sikäli yksipuoliseksi, että itsekkäiden poliittisten motiivien vuoksi hän ei halunnut tietää mitään maatyöläisten etutaistelusta suurmaanomistusta vastaan. Mutta siitä häntä ei tässä moitita, vaan...»
Toim.

Puolue siis pettää itseään, jos antaa heidän pysyä tehtävissään.

Näiden herrojen näkemyksen mukaan sosiaalidemokraattisen puolueen *ei* tule olla *mikään* yksipuolinen työväenpuolue, vaan kaikinpuolinen »kaikkien todellisen ihmisrakkauden täyttämien miesten» puolue. Todistaakseen tämän puolueen täytyy ennen kaikkea päästä eroon raaoista proletaarisista intohimoistaan ja asetettava sivistyneen filantrooppisen porvariston johdettavaksi, jotta se »omaksuisi hyvän maun» ja »oppisi hyviä käytöstapoja» (s. 85). Silloin myös monien johtajien »ryysyläiskäytös» hienostuu kunnianarvoiseksi »porvarilliseksi käytökseksi» (ikään kuin tässä tarkoitettujen ulkonaisesti ryysyläismäinen käytös ei olisi vähäisin seikka, mistä heitä voi moittia!) Silloin tulee myös

»löytymään lukuisia kannattajia sivistyneiden ja omistavien luokkien piiristä. Mutta nämä on saatava mukaan ensin, jotta... harjoitettu agitaatio tuottaisi *tuntuvia tuloksia*». Saksalainen sosialismi on »pannut liian paljon painoa *massojen* valloittamiselle ja lyönyt näin laimin tarmokkaan» (!) »propagandatyön niin sanoituissa ylemmissä yhteiskuntakerroksissa». Sillä »puolueelta puuttuu vielä miehiä, jotka olisivat sopivia edustamaan sitä valtiopäivillä». On kuitenkin »toivottavaa ja välttämätöntä uskoa edustajatehtävät miehille, joilla on ollut riittävästi tilaisuuksia ja aikaa perehtyä pohjia myöten asiaankuuluviin ongelmiin. Tavallisella työläisellä ja pikkumestarilla... on vain harvinaisissa oikeustapauksissa tarvittavaa vapaa-aikaa».

Valitkaa siis porvari!

Lyhyesti sanoen: työväenluokka on kykenemätön vapauttamaan itse itsensä. Sen takia sen täytyy astua »sivistyneiden ja omistavien» porvarien johdettavaksi, porvarien, joilla yksin on »tilaisuus ja aikaa» perehtyä siihen, mikä on hyödyksi työläisille. Ja toiseksi: porvaristoa vastaan ei saa missään nimessä taistella, vaan se on *valloitettava* tarmokkaalla propagandalla.

Mutta jos haluaa valloittaa puolelleen ylemmät yhteiskuntakerrokset tai vain niiden hyvänsuovat ainekset, ei millään muotoa saa säikäyttää niitä. Ja nyt zürichiläiskolmikko uskoo tehneensä rauhoittavan keksinnön:

»Juuri nyt sosialistilain kuristuksessa puolue osoittaa, *ettei* se halua kulkea väkivaltaisen, verisen vallankumouksen tietä,

vaan on päinvastoin päättänyt... lähteä laillisuuden, ts. *reformien* tielle.»

Kun siis 500 000—600 000 sosiaalidemokraattista äänestäjää ($\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{8}$ koko äänestäjäkunnasta), jotka lisäksi ovat hajallaan ympäri koko maan, ovat niin järkeviä, etteivät lyö päätänsä seinään eivätkä yritä »veristä valankumousta» yhdellä kymmentä vastaan, niin se osoittaa, että he *kieltäytyvät* myös hamassa tulevaisuudessa käyttämästä hyväkseen mullistavia ulkoisia tapahtumia, niiden aiheuttamaa äkillistä vallankumouksellista kuohuntaa ja jopa kansan tuollaisissa yhteentörmäyksissä taistellen saavuttamaa *voittoa!* Jos Berliini osoittaisi jälleen kerran sellaista sivistymättömyyttä, että järjestäisi maaliskuun kahdeksannentoista²⁹, niin sosiaalidemokraattien ei suinkaan pitäisi osallistua taisteluun »barrikaadeille hinkuavina ryysyläisinä» (s. 88), vaan pikemminkin »noudattaa laillisuutta», tukahduttaa kapiointi, raivata barrikaadit ja marssia tarpeen vaatiessa kunniakkaan sotajoukon rinnalla yksipuolisia, raakoja, sivistymättömiä massoja vastaan. Jos herrat väittävät etteivät tarkoittaneet tätä, niin mitä he sitten tarkoittavat?

Mutta vieläkin parempaa on tulossa.

»Mitä rauhallisemmin, asiallisemmin ja harkitummin puolue esiintyy olevia oloja arvostellessaan ja muutosehdotuksia tehdessään, sitä pienempi toistumismahdollisuus on nyt» (sosialistilakia säädettäessä) »onnistuneella siirrolla, jonka avulla tietoinen taantumus sai porvariston pelästymään punaista aavetta» (s. 88).

Jotta porvaristo vapautuisi pelon häivästäkin, on sille todistettava selvästi ja vakuuttavasti, että punainen aave on todellakin vain aave, että sitä ei siis ole olemasakaan. Mutta mikä on punaisen aaveen salaisuus, jollei porvariston pelko väistämättömästi sen ja proletariaatin välisestä taistelusta, jossa on kysymys elämästä ja kuolemasta? Pelko nykyajan luokkataistelun väistämättömästi ratkaisusta? Poistettakoon luokkataistelu, niin porvaristo ja kaikki »riippumattomat ihmiset» »eivät säiky astua käsi kädessä proletariaatin kanssa!» Silloin petkutetuiksi joutuisivat kyllä juuri proletaarit.

Todistakoon puolue siis nöyrällä ja alamaisella käytöksellä, että se on ikiajoiksi luopunut niistä »sopimattomuuksista ja laittomuuksista» jotka antoivat aiheen sosialistilakiin. Jos puolue lupaa vapaaehtoisesti toimia vain sosialistilain sallimissa rajoissa, niin Bismarck ja porvarit kumoavat suosiollisesti tämän lain tarpeettomaksi käyneenä!

»Ymmärrettäköön meidät oikein», me emme halua »luopua puolueestamme ja ohjelmastamme, mutta olemme sitä mieltä, että meille riittää tekemistä vuosikausiksi, jos suuntaamme kaikki voimamme, koko tarmomme saavuttaaksemme tietyt lähellä olevat tavoitteet, jotka on joka tapauksessa saavutettava, ennen kuin voidaan ajatella pitemmälle menevien pyrkimysten toteuttamista.»

Silloin meihin liittyy joukoittain myös sellaisia porvareita, pikkuporvareita ja työläisiä, jotka »pitkälle menevät vaatimukset nyt ... säikäyttävät pois».

Ohjelmasta *ei luovuta*, sen toteuttaminen vain *lykätään* ... määräämättömäksi ajaksi. Ohjelma hyväksytään, mutta ei oikeastaan itseä varten, omaa elinaikaa varten, vaan postuumisti, perinnöksi lapsille ja lastenlapsille. Sillä välin »koko voima ja tarmo» suunnataan kaikenlaiseen näpertelyyn ja kapitalistisen yhteiskunnan paikkailuun niin, että jotakin toki näyttää olevan tekeillä, mutta porvaristoa ei kumminkaan säikäytetä. Täytyy toki antaa kiitosta »kommunisti» Miquelille, joka osoittaa horjumattoman vakaumuksensa kapitalistisen yhteiskunnan väistämättömästä kumoutumisesta lähivuosisatoina siten, että keinottelee toimeliaasti ja edistää parhaansa mukaan vuoden 1873 romahdusta ja niin ollen *todella* tekee jotakin olemassaolevan järjestyksen luhistumisen hyväksi.

Toinen rike hyviä käytöstapoja vastaan olivat »liioitellut hyökkäykset gryndereita vastaan», jotka »olivat vain aikansa lapsia», »Strousbergin ja hänen kaltaistensa ihmisten haukkuminen... olisi sen vuoksi saanut jäädä tekemättä». Valitettavasti kaikki ihmiset ovat »vain aikansa lapsia», ja jos se on riittävä peruste anteeksiantolle, niin kenenkään kimppuun ei saa enää käydä, kaikki polemiikki ja taistelu meidän taholtamme loppuu; me otamme rauhallisesti vastaan kaikki vastusta-

jamme potkut, koska me, viisaat, tiedämme, että he ovat »vain aikansa lapsia» eivätkä voi toimia muulla tavoin kuin toimivat. Sen sijaan, että maksaisimme heille potkut takaisin korkoineen, meidän pitää pikeminkin sääliä noita ihmisparkoja.

Samoin Kommuunin puolustamisesta oli se haitta,

»että se karkotti meihin muuten suopeasti suhtautuneita ihmisiä ja yleensäkin lisäsi *porvariston vihaa* meitä kohtaan». Ja edelleen puolue »ei ole kokonaan syytön lokakuun lain syntymiseen, sillä puolue on lisännyt *porvariston vihaa tarpeettomasti*».

Siinä Teille Zürichin kolmen sensorin ohjelma. Se ei jätä mitään epäselväksi. Ei ainakaan meille, koska tunnemme kaikki nämä puheenparret varsin hyvin jo vuodesta 1848. Pikkuporvariston pelokkaat edustajat ilmoittavat tällä tavoin, että proletariaatti saattaa vallankumouksellisen tilansa ajamana »mennä liian pitkälle». Päätäväisen poliittisen opposition sijasta — yleinen sovittelu; hallitusta ja porvaristoa vastaan käytävän taistelun sijasta — yritys puhua ne ympäri ja voittaa puolelleen; ylhäältä tulevaa väkivaltaa vastaan kohdistettavan lannistumattoman vastarinnan sijasta — nöyrä alistuminen ja tunnustus, että rangaistus on ansaittu. Kaikki historiallisesti välttämättömät ristiriidat tulkitaan väärinkäsityksiksi ja kaikki keskustelut päätetään hartaaseen vakuutteluun: pääasiasta olemme toki kaikki yhtä mieltä. Ihmiset, jotka vuonna 1848 esiintyivät porvarillisina demokraatteina, voivat nyt nimittää itseään yhtä hyvin sosiaalidemokraateiksi. Samoin kuin noille porvarillisille demokraateille demokraattinen tasavalta oli saavuttamattoman kaukana, samoin on näille sosiaalidemokraateille kapitalistisen järjestyksen kumoaminen saavuttamattoman kaukana, sillä ei siis ole mitään merkitystä nykyhetken poliittiselle käytännölle; voidaan sovitella, tehdä kompromisseja ja harjoittaa ihmisrakautta sydämen kyllyydestä. Samoin käy proletariaatin ja porvariston välisen luokkataistelun. Paperilla se tunnustetaan, koska sen olemassaoloa ei yksinkertaisesti voi enää kiistää, mutta käytännössä se hämärretään ja vesitetään. Sosiaalidemokraattisen puolueen *ei pidä* olla mikään työväenpuolue, sen ei pidä herättää porvariston

eikä ylipäättään kenenkään vihaa; sen täytyy ennen kaikkea tehdä tarmokasta propagandatyötä porvariston piirissä; sen sijaan, että puolue panisi painoa tavoitteille, jotka säikäyttävät porvareita pois ja jotka kuitenkin ovat saavuttamattomia meidän sukupolvellemme, sen pitää mieluummin käyttää kaikki voimansa ja tarmonsansa sellaisiin pikkuporvarillisiin paikkausreformeihin, jotka pönkittävät vanhaa yhteiskuntajärjestystä ja voivat ehkä siten muuttaa lopullisen katastrofin vähittäiseksi, pala palalta tapahtuvaksi ja mahdollisimman rauhanomaiseksi hajoamisprosessiksi. Nämä ovat samoja ihmisiä, jotka näennäisesti kovasti puuhaten eivät ainoastaan ole itse tekemättä mitään, vaan myös yrittävät estää sen, että tehtäisiin muuta kuin lörpöteltäisiin; samoja ihmisiä, joiden pelko ryhtyä tekoihin vuosina 1848 ja 1849 jarrutti liikkeen jokaista askelta ja johti lopulta tappioon; samoja ihmisiä, jotka eivät koskaan näe vastavaikutusta ja ovat sitten aivan ällistyneitä havaitessaan lopulta olevansa umpikujassa, jossa ei voi tehdä vastarintaa ja josta ei voi paeta; samoja ihmisiä, jotka haluavat pakottaa historian ahtaaseen pikkuporvarilliseen näköpiiriinsä, ja joista piittaamatta historia kulkee omaa tietään.

Mitä heidän sosialistisiin käsityksiinsä tulee, niin niistä on esitetty riittävä arvostelu jo »Kommunistisen puolueen manifestin» luvussa »Saksalainen eli 'todellinen' sosialismi»*. Missä luokkataistelu sysätään syrjään epämiellyttävänä »karkeana» ilmiönä, siellä sosialismille ei jää muuta perustaa kuin »tosi ihmisrakkaus» ja tyhjät puheenparret »oikeudenmukaisuudesta».

Itse kehityksen kulkuun perustuu se väistämätön ilmiö, että taistelevaan proletariaattiin liittyy yksittäisiä henkilöitä myös tähänastisesta hallitsevasta luokasta tuoden siihen mukanaan sivistyksen aineksia. Sen olemme jo sanoneet selvästi »Manifestissa». Mutta tässä yhteydessä on pantava merkille kaksi seikkaa:

Ensiksikin näiden ihmisten täytyy tuoda mukanaan todellisia sivistyksen aineksia, jotta heistä olisi hyötyä proletariaatin liikkeelle. Mutta useimpien saksalaisten käännynnäisten laita ei ole näin. Ei »Zukunft» eikä

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 362—364. *Toim.*

»Neue Gesellschaft»³⁰ ole tuoneet mitään, mikä olisi vienyt liikettä askelenkaan eteenpäin. Todellinen, tosiasiallinen tai teoreettinen, sivistysaines puuttuu niistä kokonaan. Sen sijalla on vain yrityksiä sovittaa pinnallisesti omaksutut sosialistiset ajatukset yhteen mitä erilaisimpien teoreettisten näkökantojen kanssa, joita herrat ovat tuoneet yliopistosta tai mistä lie ja jotka ovat toinen toistaan sekavampia sen mätänemistilan ansiosta, jossa saksalaisen filosofian jäännökset nykyään ovat. Sen sijaan, että olisi kaikkein ensimmäiseksi perusteellisesti tutkittu uutta tiedettä, jokainen pikemminkin oikaisi sitä muassaan tuomansa näkökulman mukaan, teki käden käänteessä itselleen oman yksityistieteen ja vaati heti oikeutta opettaa sitä muille. Niin ollen näiden herrojen keskuudessa on suunnilleen yhtä monta näkökantaa kuin päätäkin; sen sijaan, että he olisivat tuoneet johonkin asiaan selvyyttä, he ovat saaneet aikaan vain suurta sekaannusta — onneksi miltei pelkästään omassa keskuudessaan. Puolue tulee vallan hyvin toimeen ilman sellaisia valistajia, joiden ensimmäinen periaate on opettaa muille, mitä eivät ole vielä itsekään oppineet.

Toiseksi. Kun muista luokista liittyy tällaisia ihmisiä proletaariseen liikkeeseen, niin ensimmäinen vaatimus on, että he eivät tuo mukanaan porvarillisten, pikkuporvarillisten jne. ennakkoluulojen jäänteitä, vaan omaksuvat proletaarisen katsomustavan varauksetta. Mutta nämä herrat ovat, kuten on osoitettu, pullollaan porvarillisia ja pikkuporvarillisia käsityksiä. Niin pikkuporvarillisessa maassa kuin Saksassa näillä käsityksillä on varmasti oikeutuksensa, mutta vain sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen *ulkopuolella*. Jos herrat järjestäytyvät sosiaalidemokraattiseksi pikkuporvaripuolueeksi, niin siihen heillä on täysi oikeus; silloin heidän kanssaan voitaisiin neuvotella, olosuhteiden mukaan solmia liittoja jne. Mutta työväenpuolueessa he ovat vieras elementti. Jos on perusteita sietää heitä toistaiseksi, niin on myös velvollisuus ainoastaan sietää heitä ja estää heiltä kaikkalainen vaikutus puolueen johdossa ja pysyä tietoisena siitä, että välirikko heidän kanssaan on vain ajan kysymys. Ja nyt aika näyttää tulleen. Meistä näyttää käsittämättömältä, miten puolue voi vielä

sietää tämän artikkelin kirjoittajia piirissään. Jos puolueen johto kuitenkin joutuu suuremmassa tai pienemmässä määrin tuollaisten miesten käsiin, tulee puolue yksinkertaisesti kuohituksi, ja koko proletaarinen toimintatarmo on mennyt.

Mitä meihin tulee, niin meille on avoin vain yksi tie, joka on yhdenmukainen koko tähänastisen toimintamme kanssa. Me olemme lähes 40 vuoden ajan korostaneet luokkataistelun merkitystä historian tärkeimpänä liikevoimana ja nimenomaan porvariston ja proletariaatin välistä luokkataistelua nykyajan sosiaalisen mullistuksen suurena vipuna; sen vuoksi meille on mahdotonta kulkea yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, jotka haluavat pyyhkäistä luokkataistelun pois liikkeestä. Internationaalia perustettaessa muotoilimme taisteluhuudoksemme nimenomaisesti: työväenluokan on itsensä hankittava vapautus työväenluokalle*. Emme siis voi kulkea yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, jotka sanovat julkisesti, että työläiset ovat liian sivistymättömiä vapauttaakseen itse itsensä, ja että heidän täytyy saada vapautus ylhäältä, suurten ja pienten filantrooppisten porvariensa kädestä. Jos uusi puoluelehti omaksuu suunnan, joka vastaa näiden herrojen näkemyksiä, jos se on porvarillinen eikä proletaarinen, niin meille ei jää valitettavasti muuta tehtävää, kuin asettua julkisesti vastustamaan sitä ja tehdä loppu siitä solidaarisuudesta, jota olemme osoittaneet edustaessamme Saksan puoluetta ulkomailla. Toivottavasti *tähän* ei kuitenkaan jouduta.

Tämä kirje on tarkoitettu tiedoksi Saksassa olevan toimikunnan kaikille viidelle jäsenelle sekä Brackelle...

Meidän puoleltamme ei ole mitään estettä myöskään sille, että kirje annetaan tiedoksi zürichiläisille.

Kirjoittaneet Marx ja Engels
17.—18. syyskuuta 1879

Ensimmäisen kerran julkaistu aikakauslehdessä »Die Kommunistische Internationale», XII. Jahrg., Heft 23, 15. kesäkuuta 1931

Marx—Engels, Werke,
Dietz Verlag, Berlin,
Bd. 19, S. 150—166

* Ks. *Marx—Engels*. Valitut teokset kolmessa osassa, 2. osa, s. 73. *Toim.*

Friedrich Engels

**SOSIALISMIN KEHITYS
UTOPIASTA TIETEEKSI**

JOHDANTO
ENGLANNINKIELISEEN PAINOKSEEN 1892

Tämä pieni kirjanen oli alkujaan suuremman kokonaisuuden osa. Vuoden 1875 tienoilla tri E. Dühring, Berliinin yliopiston yksityisdosentti, julisti äkkiä ja melko isoäänisesti kääntyneensä sosialismiin ja lahjoitti saksalaiselle yleisölle paitsi sosialistista teoriaa, myös käytännöllisen suunnitelman yhteiskunnan uudestijärjestämiseksi. Oli itsestään selvää, että hän hyökkäsi edeltäjiensä kimppuun; ennen kaikkea hän kunnioitti Marxia purkamalla koko kiukkunsa häneen.

Tämä tapahtui samoihin aikoihin, jolloin Saksan sosialistisen puolueen molemmat lohkot — eisenachilaiset ja lassallelaiset³¹— olivat vastikään sulautuneet yhteen ja siten puolue ei ainoastaan ollut tavattomasti voimistunut, vaan oli saanut myös — mikä oli vielä tärkeämpää — mahdollisuuden suunnata kaikki voimansa yhteistä vihollista vastaan. Saksan sosialistinen puolue oli muodostumassa nopeasti voimatekijäksi. Mutta puolueen muuttaminen voimatekijäksi vaati ennen kaikkea olemaan vaarantamatta sen vasta saavutettua yhtenäisyyttä. Tri Dühring ryhtyi kuitenkin julkisesti muodostamaan ympärilleen lahkokuntaa, tulevan erillisen puolueen ydintä. Meidän täytyi sen vuoksi ottaa vastaan haaste ja ryhtyä taisteluun, miellyttipä se meitä tai ei.

Se oli kuitenkin ilmeisesti aikaa vaativa, joskaan ei niin kovin vaikea juttu. Meille saksalaisille on tunnetusti ominaista hirveän raskas perusteellisuus, eräänlainen perusteellinen syvämietteisyys tai syvämietteinen perusteellisuus, miksi sitä sitten sanottaneenkin. Aina kun joku meistä esittää jotakin, mikä hänestä on uusi oppi, hänen täytyy muovata se ensin kaikkikäsittäväksi sys-

teemiksi. Hänen pitää todistella, ettei logiikan pääperiaatteilla eikä maailmankaikkeuden peruslaeillakaan ole alkuunkaan ollut muuta tarkoitusta kuin johtaa lopulta tähän vasta keksittyyn, kaiken kruunaavaan teoriaan. Ja tri Dühring on tässä suhteessa ollut aivan kansallisen mallimitan mukainen. Ei vähempää kuin täydellinen »Filosofian systeemi», henki-, moraal-, luonnon- ja historianfilosofian, täydellinen »Kansantaloustieteen ja sosialismin systeemi» ja päätteeksi »Kansantaloustieteen kriittinen historia» — kolme paksua oktaavokokoista, sekä painoltaan että sisällöltään raskasta nidosta, kolme yleensä kaikkia edellisiä filosofoja ja taloustieteilijöitä ja eritoten Marxia vastaan marssitettua argumenttiarmeijakuntaa — todellakin yritys suorittaa täydellinen »tieteen mullistus» — kaiken tämän sain ottaa tähtäimeeni. Minun oli käsiteltävä kaikkea mahdollista, alkaen aika- ja paikkakäsitteistä aina bimetallismiin³², materiaan ja liikkeen ikuisuudesta aina moraalikäsitysten katoavaisuuteen asti; Darwinin luonnollisesta valinnasta nuorison kasvatukseen tulevaisuuden yhteiskunnassa. Vastustajani systemaattinen laajaperäisyys antoi sentään minulle tilaisuuden kehitellä vastapainoksi ja yhtenäisemmässä muodossa kuin aikaisemmin Marxin ja minun edustamia katsomuksia näistä sangen moninaisista asioista. Ja tämä olikin pohjimmaisin syy, joka sai minut käymään käsiksi tähän muutoin niin epäkiitolliseen tehtävään.

Vastaukseni julkaistiin ensin artikkelisarjana Leipzigin »Vorwärts» lehdessä, sosialistisen puolueen päääänenkannattajassa, ja myöhemmin kirjana: »Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana»*, josta v. 1886 ilmestyi Zürichissä toinen painos.

Nykyisin Lillen edustajana Ranskan parlamentissa olevan ystäväni Paul Lafarguen pyynnöstä laadin tämän kirjan kolme lukua kirjaseksi, jonka hän käänsi ja julkaisi v. 1880 nimellä »*Socialisme utopique et socialisme scientifique*». Tämän ranskankielisen tekstin mukaan valmistettiin sitten puolalainen ja espanjalainen laitos. Vuonna 1883 saksalaiset ystävämmme toimittivat kirjasen

* Ks. tämän laitoksen 5, osaa, s. 177—523. *Toim.*

julkisuuteen alkukielellä. Sen jälkeen on saksankielisen tekstin pohjalta julkaistu italian-, venäjän-, tanskan-, hollannin- ja romaniankieliset käännökset. Käsillä oleva englanninkielinen laitos mukaan luettuna on tämä pikku kirjanen siis levinnyt kymmenellä eri kielellä julkaistuna. Luulen, ettei mitään muuta sosialistista teosta, ei edes v. 1848 ilmestynyttä »Kommunistista manifestiamme» eikä Marxin »Pääomaa», ole käännetty niin monelle kielelle. Saksassa on kirjasesta otettu neljä painosta, yhteensä noin 20 000 kappaletta.

»Markki» liitteen³³ kirjoitin levittääkseni joitakin Saksan maanomistuksen historiaa ja kehitystä koskevia perustietoja Saksan sosialistiseen puolueeseen. Se tuntui erikoisen tarpeelliselta aikana, jolloin tämän puolueen vaikutus ulottui jo lähes koko kaupunkilaistyöväestöön ja oli kysymys maatyöläisten ja talonpoikien voittamisesta sen puolelle. Tämä liite sisällytettiin käännökseen, koska alkuperäiset, kaikille germaanisille heimoille yhteisesti ominaiset maanomistusmuodot ja niiden rappeutumishistoria ovat Englannissa vieläkin vähemmän tunnettuja kuin Saksassa. En ole muttanut alkuperäistä tekstiä enkä siis ottanut huomioon Maksim Kovalevskin hiljattain esittämää hypoteesia, jonka mukaan markin jäsenten keskeistä pelto- ja niittymaiden jakoa edelsi ison, useita sukupolvia käsittävän patriarkaalisen perhekunnan yhteisesti suorittama maan viljely (siitä esimerkkinä on vielä tänäkin päivänä eteläslaavilainen *zadruga*) ja jako tapahtui myöhemmin, kun yhteisö oli kasvanut niin suureksi, että se oli liian jäykkä hoitamaan yhteisesti taloutta³⁴. Kovalevski on todennäköisesti täysin oikeassa, joskin kysymys on vielä *sub judice**.

Tässä kirjassa käytetyt taloustieteelliset termit, mikäli ne ovat uusia, ovat yhdenmukaisia Marxin »Pääoman» englanninkielisessä painoksessa käytettyjen termien kanssa. »Tavarantuotannolla» tarkoitamme sitä taloudellista kehitysvaihetta, jolloin esineitä ei tuoteta vain tuottajien kulutusta, vaan myös vaihtoa silmällä pitäen, ts. niitä tuotetaan *tavaroina* eikä käyttöarvoina. Tämä vaihe

* — käsittelyvaiheessa. *Toim.*

on kestänyt siitä lähtien, kun alettiin tuottaa vaihtoa varten, aina nykyaikaan asti; se saavuttaa täydellisen kehityksensä vasta kapitalistisen tuotannon aikana, ts. oloissa, joissa kapitalisti, tuotantovälineiden omistaja, palkkaa työhön työläisiä, ihmisiä, joilta on riistetty kaikki tuotantovälineet paitsi heidän työvoimaansa, ja pistää taskuunsa tuotteiden myyntihinnan ja kustannusten välisen erotuksen. Teollisen tuotannon historian jaamme keskiajasta lähtien kolmeen kauteen: 1. käsityö, pienkäsityöläismestarit muutamine kisälleineen ja oppipoikineen, jolloin jokainen työntekijä valmistaa koko tuotteen; 2. manufaktuuri, jolloin suurempi määrä yhteen suureen työpajaan koottuja työläisiä valmistaa koko tuotteen sellaisen työnjakoperiaatteen mukaisesti, että kukin työläinen suorittaa vain osavaiheen, joten tuote on valmis vasta sitten, kun se on kulkenut vuoron perään jokaisen käsien kautta; 3. nykyaikainen teollisuus, jossa jollakin käyttövoimalla käyvät koneet valmistavat tuotteen, ja työläisen toiminta rajoittuu koneiston toiminnan valvomiseen ja sääntelyyn.

Tiedän varsin hyvin, että tämän kirjasen sisältö loukkaa suurta osaa brittiläisestä lukijakunnasta. Mutta jos me mannermaalaiset olisimme vähänkin pitäneet lukua brittiläisestä »respektabiliteetista», olisimme vieläkin pahemmassa asemassa kuin nyt olemme. Tämä teos edustaa sitä, mitä me sanomme »historialliseksi materialismiksi», ja sana »materialismi» kuulostaa brittiläisen lukijakunnan valtaenemmistöstä korvia vihlovalta epäsoinnulta. »Agnostisismi» vielä menettelisi, mutta materialismi on kerrassaan mahdotonta.

Ja silti 1600-luvusta alkaen koko uuden ajan materialismin koti on Englannissa eikä missään muualla.

»Materialismi on Ison-Britannian oma poika. Jo sen skolastikko Duns Scotus kysyi itseltään: eikö materia voi ajatella?

Tehdäkseen sellaisen ihmeen mahdolliseksi hän turvautui jumalan kaikkivaltaan, ts. pakotti teologian saarnaamaan materialismia. Lisäksi hän oli nominalisti³⁵. Nominalismi on pääaineena englantilaisten materialistien opeissa, kuten se ylipäänsä on materialismin ensimmäinen ilmentymä.

Englantilaisen materialismin todellinen kantaisä on Bacon. Luonnontiede on hänestä tosi tiedettä ja kokemusperäinen fysiikka luonnontieteen tärkein osa. Anak-sagoras homoiomeereineen³⁶ ja Demokritos atomeineen ovat usein hänen auktoriteettejaan. Hänen oppinsa mukaan aistit ovat pettämättömiä ja kaiken tiedon lähde. Tiede on kokemustiedettä ja merkitsee rationaalisen metodin soveltamista aistihavaintoon. Induktio, analyysi, vertailu, havainto ja kokeilu ovat rationaalisen metodin pääehtoja. Materian luontaisista ominaisuuksista on liike ensimmäinen ja tärkein, ei ainoastaan mekaanisena ja matemaattisena liikkeenä, vaan sitäkin enemmän vietinä, elonhenkenä, jännityksenä eli — Jakob Böhmen sanontaa käyttäeksemme — materian tuskana [Qual]*.

Baconin, ensimmäisen luojansa, oppissa materialismi kätkee vielä naiivissa muodossa itseensä kaikinpuolisen kehityksen idut. Materia hymyilee runollisen aistimellisessä loistossaan koko ihmiselle. Sitä vastoin itse aforismien muodossa esitetyssä oppissa on vielä vilisemällä teologisia epäjohdonmukaisuuksia.

Kehittyessään edelleen materialismi yksipuolistuu. Baconin materialismin systematisoija on Hobbes. Aistimellisuus kadottaa värikkyytensä ja muuttuu geometrikan abstraktiksi aistimellisuudeksi. Geometria julistetaan päätieteeksi. Materialismi tulee vihamieliseksi ihmiselle. Materialismin täytyy kuolettaa lihansa ja muuttua askeetiksi voidakseen voittaa ihmistä vihaavan lihattoman hengen sen omalla alalla. Se esiintyy järkiolentona, mutta kehrittelee myös häikäilemätöntä järjen johdonmukaisuutta.

Jos aistimellisuus antaa ihmisille kaikki tiedot, selittää Hobbes pitäen Baconia lähtökohtanaan, niin näkemys, ajatus, käsitys jne. eivät ole muuta kuin aistimel-

* »Qual» on filosofinen sanaleikki. »Qual» merkitsee kirjaimellisesti tuskaa, kipua, joka kannustaa johonkin tekoon. Mystikko Böhme sisällyttää tähän saksalaiseen sanaan myös jotakin latinalaisesta sanasta qualitas (ominaisuus). Hänen mukaansa »Qual» oli — päinvastoin kuin ulkopuolelta aiheutettu kipu — aktiivinen alkuperuste, joka saa alkunsa sen alaisena olevan olion, suhteen tai henkilön spontaanista kehityksestä ja edistää vuorostaan tätä kehitystä. (Engelsin huomautus englanninkieliseen painokseen.)

lisesta muodostaan enemmän tai vähemmän vapautuneen esinemaailman kuvajaisia. Tiede voi vain antaa nimiä näille kuvajaisille. Yhtä nimeä voidaan käyttää useammasta kuvajaisesta. Vieläpä voi olla nimienkin nimiä. Mutta ristiriitaista olisi toisaalta myöntää kaikkien ideain alkuperän olevan aistimaailmassa ja toisaalta väittää, että sana on enemmän kuin sana, että mielesämme aina yksityisinä kuvastuvien olevaisten lisäksi olisi vielä yleinen olevainen. Aineeton substanssi on pikemminkin samanlainen ristiriita kuin aineeton aine. Aine, oleminen, substanssi ovat yksi ja sama reallinen idea. *Ajatusta ei voida erottaa materiasta, joka ajattelee.* Materia on kaikkien muutosten subjekti. Sana 'loputon' on mieltä vailla, jollei se merkitse meidän henkemme kykyä tehdä loputtomasti lisäyksiä johonkin. Koska ainoastaan aineellinen on havaittavissa, tiedostettavissa, niin jumalan olemassaolosta ei tiedetä mitään. Vain oma olemassaoloni on varmaa. Jokainen inhimillinen intohimo on mekaanista liikettä, joka päättyy tai alkaa. Pyrkimysten kohteena on hyvä. Ihminen on samojen lakien alainen kuin luonto. Valta ja vapaus ovat identtisiä.

Hobbes systematisoi Baconia perustelematta kuitenkaan lähemmin tämän tärkeintä periaatetta, nimittäin sitä, että tiedot ja ideat ovat peräisin aistimaailmasta. Locke perustelee Baconin ja Hobbesin periaatetta ihmisymmärryksen alkuperää koskevassa tutkielmassaan.

Niin kuin Hobbes teki lopun Baconin materialismin teistisistä³⁷ ennakkoluuloista, samoin Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley ym. tekivät lopun Locken sensualismin viimeisistä teologisista raja-aidoista. Deismi³⁸ on — ainakin materialistille — vain mukava ja huoleton tapa irrottautua uskonnosta.»*

Näin sanoi Karl Marx nykyajan materialismin brittiläisestä alkuperästä. Ja ellei nykyisin englantilaisten mieltä erikoisemmin ylennä tuo tunnustus, minkä hän heidän esi-isilleen antoi, niin emme voi muuta kuin säälitellä. Siitä huolimatta on kiistatonta että Bacon,

* *Marx—Engels.* Die heilige Familie, Frankfurt A. M. 1845, S. 201—204. (*Engelsin huomautus*). — Ks. tämän laitoksen 1. osaa, s. 496—498, *Toim.*

Hobbes ja Locke olivat ranskalaisten materialistien loistavan koulukunnan isiä, ranskalaisten materialistien, jotka kaikista saksalaisten ja englantilaisten niin maalla kuin merelläkin ranskalaisista saavuttamista voitoista huolimatta tekivät 18. vuosisadan ennen kaikkea ranskalaiseksi vuosisadaksi jo kauan ennen tuon vuosisadan lopun kruunaavaa Ranskan vallankumousta, jonka tuloksiin me muut pyrimme niin Englannissa kuin Saksassakin yhä vielä totuttautumaan.

Tätä ei voida mitenkään kieltää. Kun sivistynyt ulkomaalainen otti vuosisatamme puolivälissä asuinpaikakseen Englannin, hänen silmäänsä pisti eniten Englannin »respektaabelin» keskiluokan uskonnollinen tekopyhyys ja tyhmyys — niin hänen täytyi se käsittää. Me olimme silloin kaikki materialisteja tai ainakin sangen pitkälle meneviä vapaa-ajattelijoita, ja meistä tuntui käsittämättömältä, että Englannissa miltei kaikki sivistyneet ihmiset uskoivat jos jonkinlaisiin mahdottomiin ihmeisiin ja että jopa geologitkin, kuten Buckland ja Mantell, vääristelivät oman tieteensä tosiasioita, jotta nämä eivät olisi liian pahasti lyöneet korvalle Mooseksen luomistaruja. Tuntui käsittämättömältä, että täytyi mennä sivistymättömien pariin, »peseytymättömään laumaan», kuten silloin sanottiin, työläisten, varsinkin owenilaisten sosialistien luo, jos tahtoi löytää ihmisiä, jotka rohkenivat käyttää uskonnon asioissa omaa järkeään.

Mutta sittemmin Englanti on »sivilisoitunut». Vuoden 1851 näyttely³⁰ soitti kuolinkelloja Englannin saariase-masta johtuneelle eristyneisyydelle. Englanti kansainvälistyi vähitellen sekä ruokien että juomien, tapojen ja käsityksien puolesta siinä määrin, että alan yhä enemmän ja enemmän toivoa, että tietyt englantilaiset tavat tulisivat yhtä yleisiksi mannermaalla kuin eräät mannermaiset tavat ovat tulleet Englannissa. Varmaa kuitenkin on, että oliiviöljyn (jonka ennen v. 1851 tunsivat vain ylimystö) leviämistä seurasi mannermaisen skeptisismien kohtalokas leviäminen uskonnon asioissa; on tultu jo niin pitkälle, että agnostisismi, jota tosin ei pidetä vielä aivan yhtä hienona kuin Englannin valtiokirkkoa, on kuitenkin saamansa arvonnannon puolesta milteipä samal-

la tasolla kuin baptistilahko ja joka tapauksessa korkeammassa arvossa kuin pelastusarmeija⁴⁰. Enkä voi kuvitella muuta kuin että monien, jotka sydämensä pohjasta surkuttelevat ja sadattelevat tätä epäuskon edistymistä, on lohdullista tietää, etteivät nämä vastaleivotut aatteet ole ulkomaista alkuperää eikä niitä ole varustettu merkinnällä *Made in Germany* kuten niin monet muut jokapäiväiset käyttöesineet, vaan että ne ovat päinvastoin vanhaa englantilaista alkuperää ja että niiden brittiläiset luojat menivät pari vuosisataa sitten hyvän matkaa pitemmälle kuin heidän nykyiset jälkeläisensä.

Todellakin, mitä muuta agnostisismi on kuin ilmeikästä lancashirelaista sanaa käyttäksemme »häveliästä» materialismia? Agnostikon luonnonkäsitys on läpeensä materialistinen. Koko luonto, maailma on omien lakiensa alainen ja sulkee ehdottomasti pois kaiken ulkoisen vaikutuksen. Mutta, lisää agnostikko varovaisesti, me emme kykene todistamaan, onko olemassa vai ei joku korkeampi olento tuntemamme maailman tuolla puolen. Tällä varauksella saattoi olla arvonsa niihin aikoihin, jolloin Laplace Napoleonin kysyessä, miksei suuren astronomin teoksessa »Tutkielma taivaan mekaniikasta» ole edes mainittu luojaa, vastasi ylväästi: »Je n'avais par besoin de cette hypothèse*». Mutta nykyään kuvamme maailmankaikkeudesta ja sen kehittymisestä ei jätä kerrassaan mitään tilaa enempää luojalle kuin valtiaallekaan. Mikäli kuitenkin tahdottaisiin olettaa olevaksi jokin koko olemassaolevasta maailmasta irrallinen korkein olento, niin sellainen oletamus olisi jo sinänsä ristiriitainen ja lisäksi, kuten minusta näyttää, usko-vaisten ihmisten tunteiden aiheetonta loukkaamista.

Agnostikkomme myöntää niin ikään, että koko tietämyksemme perustuu niihin ilmoituksiin, jotka saamme aistimiemme kautta. Mutta, hän lisää, mistä tiedämme antavatko aistimme meille oikean kuvan havaitsemistaan olioista? Ja edelleen hän ilmoittaa meille, että olioista tai niiden ominaisuuksista puhuessaan hän tarkoittaa todellisuudessa vain niitä vaikutelmia, joita oliot ovat

* »En tarvinnut sellaista hypoteesia.» *Toim.*

hänen aisteihinsa tehneet, eikä itse näitä olioita ja niiden ominaisuuksia, sillä niistä hän ei voi tietää mitään varmaa. Se onkin käsityskanta, johon on näköjään vaikea päästä käsiksi pelkällä todistelulla. Mutta ennen kuin ihmiset todistelevat, he toimivat. Alussa oli teko. Ja inhimillinen toiminta oli ratkaissut vaikeuden jo kauan ennen kuin inhimillinen viisastelu sen keksi. The proof of the pudding is in the eating*. Kun käytämme hyväksemme olioita niissä havaitsemiemme ominaisuuksien mukaisesti, silloin asetamme varmalle koe-tukselle aistihavaintojemme oikeellisuuden tai virheel-lisyyden. Jos nämä havainnot ovat olleet vääriä, silloin täytyy myös kyseisen olion käytettävyydestä tekemämme päätelmän olla väärä, ja sellaisen käyttämisyrityksemme täytyy epäonnistua. Mutta jos saavutamme tar-koituksemme, jos huomaamme, että olio vastaa siitä saamaamme käsitystä ja olion käyttö antaa odotetun tuloksen, niin tämä on silloin myönteisenä todistuksena siitä, että oliosta ja sen ominaisuuksista saamamme aistihavainnot käyvät *näissä puitteissa* yhteen ulkopuo-llellamme olevan todellisuuden kanssa. Jos taas huomaamme, että olemme erehtyneet, niin silloin useimmiten ei kestä kauan, kun löydämme syyn siihen; huomaamme, että yrityksemme perustana ollut aistimus oli joko sinänsä epätäydellinen ja pinnallinen tai se kytkeytyi muiden aistimusten tuloksiin tavalla, joka ei vastaa todellista asiaintilaa; sanomme sitä virhepäätelmäksi. Niin kauan kuin kehitämme ja käytämme aistejamme oikein ja pysymme toimintatavoissamme oikealla tavalla tehtyjen ja käytettyjen aistihavaintojen asettamissa puitteissa, niin kauan huomaamme, että toimintojemme menestyminen todistaa aistihavaintojemme olevan yhtäpitäviä aistimiemme olioiden aineellisen luonteen kanssa. Mikäli tiedämme, tähän saakka meidän ei ole ollut ainoassakaan tapauksessa pakko päätyä siihen johtopäätökseen, että tieteellisesti tarkistetut aistihavaintomme synnyttävät aivoissamme ulkomaailmasta sellaisia mielteitä, jotka luonteeltaan poikkeavat todellisuudesta, tai että ulko-

* Vanukas koetellaan syömällä se. *Totm.*

maailman ja aistihavaintojemme välillä on synnynnäinen ristiriita.

Mutta nyt tulee uskantilainen agnostikko ja sanoo: niin, me voimme kenties oikein havaita jonkin olion ominaisuudet, mutta minkään aistimis tai ajatusprosessin kautta emme voi käsittää itse oliota. Tämä olio sinänsä on tietämyksemme tuolla puolen. Tähän on jo Hegel kauan sitten vastannut: jos tunnetaan olion kaikki ominaisuudet, niin tunnetaan myös itse olion; tällöin jää jäljelle vain se tosiasia, että kyseinen olio on olemassa meidän ulkopuolellamme, ja heti kun aistinne ovat ilmoittaneet teille tämän tosiasian, te olette täydellisesti käsittäneet kyseisen olion, tuon Kantin kuuluisan tiedostamattomissa olevan olion sinänsä. Nyt voimme tähän lisätä vain, että Kantin aikoina tietomme luonnon olioista oli vielä niin katkelmallista, että kussakin niissä saatettiin olettaa vielä jotakin erikoista salaperäistä oliota sinänsä. Mutta sittemmin nämä käsittämättömät oliot on toinen toisensa jälkeen luonnontieteen jättimäisen edistyksen ansiosta käsitetty, analysoitu ja enemmänkin — uusintettu. Ja minkä me itse voimme *tehdä*, sitä emme varmastikaan voi sanoa tiedostamattomaksi. Vuosisatamme alkupuolen kemialle olivat orgaaniset aineet sellaisia salaperäisiä olioita. Nyt olemme oppineet tuottamaan niitä toinen toisensa jälkeen kemiallisista alkuaineista ja ilman orgaanisten prosessien apua. Nykyaikainen kemia julistaa: kun jonkin, minkä tahansa esineen kemiallinen koostumus tunnetaan, niin tuo esine voidaan koota alkuaineista. Olemme tosin vielä kaukana korkeimpien orgaanisten aineiden, ns. valkuaisaineiden rakenteen tarkasta tuntemuksesta, mutta ei ole kerrassaan mitään perusteita luulla, ettemme edes vuosisatojenkaan kuluksa voisi saavuttaa tätä tuntemusta ja valmistaa sen avulla keinotekoisia valkuaisia. Ja kun pääsemme niin pitkälle, silloin olemme samalla luoneet myös orgaanista elämää, sillä elämä alimmista korkeimpiin muotoihinsa saakka ei ole mitään muuta kuin valkuaisaineiden normaalia olomuotoa.

Mutta tehtyään nämä muodolliset varaukset, agnostikkomme puhuu ja toimii aivan kuin parkkiintunut materialisti, mikä hän pohjimmaltaan onkin. Hän saattaa

sanoa: mikäli *me* tiedämme, materiaa ja liikettä eli kuten nyt sanotaan, energiaa ei voida luoda eikä hävittää, mutta meillä ei ole mitään todisteita siitä, ettei niitä molempia ole jonakin tuntemattomana aikana luotu. Mutta jos yritätte jossakin tietyssä tapauksessa käyttää tätä myönnytystä häntä vastaan, niin hän oitis kehottaa teitä vaikenemaan. Vaikka hän myöntää in abstracto* spiritualismin mahdolliseksi, niin in concreto** hän ei tahdo tietää siitä mitään. Hän sanoo teille: sikäli kuin tiedämme ja voimme tietää, ei ole olemassa mitään maailmankaikkeuden luoja taikka valtiasta; materia ja energia eivät tietääksemme ole luotavissa eivätkä hävitettävissä; meille ajattelu on vain energian muoto, aivojen toimintaa; kaikessa, minkä me tiedämme, päädytään siihen, että aineellista maailmaa hallitsevat muuttumattomat lait jne. jne. Siis mikäli hän on *tieteen* kannalla ja mikäli hän jotakin *tietää*, hän on materialisti, mutta tietensä ulkopuolella, niillä aloilla, missä hän ei ole oikein kotonaan, hän kääntää tietämättömyytensä kreikaksi ja sanoo sitä agnostisismiksi.

Yksi seikka näyttää joka tapauksessa varmalta: siinäkin tapauksessa, että olisin agnostikko, en voisi tässä kirjassessa hahmoteltua historiänkäsitystä nimittää »historialliseksi agnostisismiksi». Uskovaiset ihmiset tekisivät minusta pilkkaa, ja agnostikot kysyisivät suuttuneina, pilailenko heidän kustannuksellaan. Niinpä toivonkin, ettei myöskään brittiläinen »respektabiliteetti» ole kovin kauhistunut, jos englannin kielessä, samoin kuin monissa muissakin kielissä käytän sanoja »historiallinen materialismi» tarkoittamaan sitä käsitystä maailmanhistorian kulusta, joka pitää kaikkien tärkeiden historiallisten tapahtumien perimmäisenä syynä ja ratkaisevana liikkeellepanevana voimana yhteiskunnan taloudellista kehitystä, tuotanto- ja vaihtotavan muutoksia, siitä johtuvaa yhteiskunnan jakautumista eri luokkiin ja näiden luokkien keskinäistä taistelua.

Saan kenties sitäkin helpommin anteeksi, kun todistan, että historiallisesta materialismista voi koitua

* — yleisesti (katsoen), periaatteessa. *Toim.*

** — todellisuudessa. *Toim.*

hyötyä jopa brittiläiselle respektabiliteetillekin. Olen viitannut siihen tosiasiaan, että neljä- tai viisikymmentä vuotta sitten jokaisesta Englantiin asettuneesta sivistyneestä ulkomaalaisesta oli epämieluisaa se, minkä täytyi näyttää hänestä Englannin »respektaabelin» keskiluokan uskonnolliselta tekopyhyydeltä ja pinttyneisyydeltä. Näytän kohta toteen, ettei Englannin silloinen respektaabeli keskiluokka ollut sentään vallan niin tyhmä kuin intelligentistä ulkomaalaisesta tuntui. Tuon luokan uskonnolliset tendenssit ovat selitettävissä.

Kun Eurooppa oli päässyt keskiajasta, sen vallankumouksellisena aineksena oli nouseva kaupunkiporvaristo. Tunnustettu asema, jonka se oli valloittanut itselleen keskiajan feodaalijärjestelmän puitteissa, oli jo käynyt liian ahtaaksi porvariston paisumisvoimalle. *Porvariston* vapaa kehitys ei enää sopinut yhteen feodaalijärjestelmän kanssa, feodaalijärjestelmän täytyi kaatua.

Mutta feodaalijärjestelmän suurena kansainvälisenä keskuksena oli roomalaiskatolinen kirkko. Kaikista sisällissodista huolimatta se yhdisti koko feodaalisen Länsi-Euroopan yhdeksi suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, joka oli niin eriuskoisen kreikkalaiskatolisen kuin muhamettilaisenkin maailman vastakohtana. Se ympäröi feodaalilaitoksen jumalallisen armon sädekehällä. Oman hierarkiansa se oli pystyttänyt feodaalisen mallin mukaan, ja se oli vihdoin suurin kaikista feodaalisherroista, sillä vähintään kolmannes kaikesta katolisesta maaomaisuudesta kuului sille. Ennen kuin kussakin maassa voitiin käydä maallisen feodalismien kimpun, oli kukistettava tämä feodalismien pyhitetty keskusjärjestö.

Mutta porvariston nousun ohella edistyi askel askelelta tieteen valtava kehitys. Jälleen ryhdyttiin tutkimaan astronomiaa, mekaniikkaa, fysiikkaa, anatomiaa ja fysiologiaa. Kehittääkseen teollisuustuotantoaan porvaristo tarvitsi tiedettä, joka tutkisi luonnon aineiden ominaisuuksia ja luonnonvoimien käyttömuotoja. Mutta siihen saakka tiede oli ollut kirkon nöyrä palvelija, jonka ei ollut sallittu ylittää uskon asettamia rajoja — lyhyesti sanoen se oli ollut kaikkea muuta kuin tiedettä.

Nyt kapinoi tiede kirkkoa vastaan; porvaristo tarvitsi tiedettä ja osallistui kapinaan.

Olen täten kosketellut vain kahta niistä kohdista, joissa kohoamaan pyrkivän porvariston täytyi törmätä vastakkain silloisen kirkon kanssa; mutta se riittää todistamaan ensiksikin, että nimenomaan porvaristo oli se luokka, joka oli eniten mukana taistelussa katolisen kirkon mahtiasemaa vastaan, ja toiseksi, että kaiken feodalisminvastaisen taistelun täytyi silloin verhoutua uskonnolliseen vaippaan ja kohdistua ensi kädessä kirkkoa vastaan. Mutta vaikka sotahuudot kajauttivat yliopistot ja kaupunkien ammatinharjoittajat, niin se herätti väistämättömästi voimakasta vastakaikua maaseudun väestöjoukoissa, talonpoikien keskuudessa, jotka kaikkialla kävivät ankaraa taistelua hengellisiä ja maallisia feodaalierrojaan vastaan, itse asiassa taistelua olemassaolostaan.

Euroopan porvariston pitkällinen feodalisminvastainen taistelu saavutti huippunsa kolmessa suuressa ratkaisevassa yhteentörmäyksessä.

Ensimmäisenä oli se mitä sanotaan Saksan uskonpuhdistukseksi. Kun Luther kehotti kapinoimaan kirkkoa vastaan, oli vastauksena kaksi poliittista kapinaa: ensin Franz von Sickingenin johtama alhaisaatelikapina 1523 ja sitten suuri talonpoikaissota 1525. Molemmat tukahdutettiin, mikä johtui ensi sijassa asiasta eniten kiinnostuneen osapuolen, kaupunkiporvariston, epäroinnista, jonka syitä emme voi tässä tarkastella. Siitä lähtien taistelu laimeni eri ruhtinaiden ja keisarillisen keskuvallan väliseksi kärhämäksi, minkä seurauksena Saksa pyyhkäistiin pariaksi vuosisadaksi pois Euroopan poliittisesti toimivien kansakuntien joukosta. Lutherin uskonpuhdistus antoi kuitenkin uuden uskonnon — juuri sellaisen kuin absoluuttinen monarkia tarvitsi. Koillis-Saksan talonpojat olivat tuskin ehtineet kääntyä luterilaisuuteen, kun heidät alennettiin vapaiden miesten asemasta maaorjiksi.

Mutta missä Luther epäonnistui, siinä Calvin voitti. Hänen dogminsa vastasi silloisten porvariain rohkeimman osan vaatimuksia. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen tosiasian, että kaupallisen

kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksilön toiminnasta tai taidosta, vaan hänestä riippumattomista seikoista. »Määräävänä ei ole jonkun ihmisen tahto tai toiminta, vaan armo», ts. mahtavien, mutta tuntemattomien taloudellisten voimien armo. Ja tämä oli aivan totta erittäinkin taloudellisen mullistuksen aikana, jolloin uudet kauppatiet ja -keskukset syrjäyttivät kaikki entiset, Amerikka ja Intia avautuivat maailmalle ja jolloin yksinpä vanhat kunnioitetuimmat taloudelliset uskonkappaleetkin — kullan ja hopean arvot — järkkyivät ja romahtivat. Calvinin kirkkojärjestys oli lisäksi läpeensä demokraattinen ja tasavaltainen; mutta saattoivatko maalliset valtakunnat jäädä kuninkaiden, piispojen ja feodaaliherrojen alaisiksi siellä, missä jumalan valtakunta jo oli tasavaltaitettu. Kun saksalainen luterilaisuus muodostui Saksan ruhtinaiden käteväksi työkaluksi, niin kalvinismi perusti tasavallan Hollantiin ja vahvat tasavaltalaispuolueet Englantiin ja eritoten Skotlantiin.

Kalvinismista sai porvariston toinen suuri kapina valmiin taisteluteoriasensa. Tämä kapina puhkesi Englannissa. Kaupunkien porvaristo pani sen alulle, ja maaseudun keskivarakkaat talonpojat (yeomanry) veivät sen voittoon. Omituista kyllä: kaikissa kolmessa suuressa porvariston kapinassa talonpojat ovat olleet taisteluarmeijana, ja juuri talonpojat ovat se luokka, joka taisteltuaan voiton joutuu väistämättömästi perikatoon tuon voiton taloudellisten seurausten vuoksi. Sadan vuoden kuluttua Cromwellin jälkeen Englannin yeomanry oli miltei tyyten hävinnyt. Ja kuitenkin vain siksi että tämä yeomanry ja kaupunkien *plebeiji*aines puuttuivat asiaan, taistelu käytiin ratkaisevaan loppuun asti ja Kaarle I joutui mestauslavalle; yksin porvaristo ei olisi tähän pystynyt. Jotta porvaristo olisi saanut edes ne voiton hedelmät, jotka silloin olivat kypsät korjattaviksi, vallankumousta oli jatkettava huomattavasti pitemmälle tätä tavoitetta — aivan niin kuin Ranskassa 1793 ja Saksassa 1848. Se näyttää todellakin olevan eräs porvarillisen yhteiskunnan kehityslaki.

Tätä vallankumouksellisen toiminnan liiallisuutta seurasi väistämätön taantumus, joka vuorostaan meni

sitä kohtaa pitemmälle, jossa se olisi vielä voinut pysyä pystyssä. Monien horjumisten jälkeen vakiintui vihdoin uusi tasapainotila, joka oli myöhemmän kehityksen lähtökohtana. Englannin historian suurenmoinen kausi, jota respektabiliteetti nimitti »suurkapinaksi», ja sitä seuranneet taistelut päättyivät vuoden 1689 verraten vähäpätöiseen tapahtumaan, jota liberaalishenkinen historiankirjoitus nimittää »mainioksi vallankumouksekseksi»⁴¹.

Uusi lähtökohta oli nousevan porvariston ja entisten feodaalisten suurmaanomistajien kompromissi. Viimeksi mainitut, vaikka heitä silloin kuten nytkin sanottiin aristokratiaksi, olivat jo täyttä päätä tulemassa kansakunnan ensimmäisiksi porvareiksi, vieläpä paljoa aikaisemmin kuin Ranskan Ludvig Filip. Englannin onneksi vanhat feodaaliparonit olivat tappaneet toisiaan Ruusujen sodissa⁴². Heidän jälkeläisensä, vaikka olivatkin enimmäkseen samojen vanhojen sukujen vesoja, polveutuivat kuitenkin niin kaukaisista sukuhaaroista, että muodostivat aivan uuden ryhmäkunnan. Tavoiltaan ja pyrkimyksiltään he olivat enemmänkin porvareita kuin feodaaliherroja. He tunsivat mainiosti rahan arvon ja alkoivat oitis paisuttaa maankorkoiaan karkottaen sadoittain pienvuokraajia ja korvaamalla heidät lampailla. Henrik VIII teki porvareista joukoittain uusia maalordeja lahjoittelemalla ja myymällä pilkkahintaan kirkon tiluksia; samaan tulokseen johti suurtilojen takavarikointi, jota jatkui keskeytyksittä 1600-luvun loppuun asti, ja noiden tilojen jakaminen sitten nousukkaille tai puolinousukkaille. Siksipä Englannin »aristokratia» ei olekaan Henrik VII:n ajoista alkaen vastustanut teollisuustuotannon kehitystä, vaan on päinvastoin koettanut hyötyä siitä. Niin ikään osa suurmaanomistajista on taloudellisten ja poliittisten etujen kannustamana ollut aina valmis toimimaan yhdessä finanssi- ja teollisuusporvariston johtomiesten kanssa. Näin ollen vuoden 1689 kompromissi oli helposti aikaansaataavissa. Poliittiset suursaalit — hyväpalkkaiset virat ja tuottavat toimipaikat — jäivät isoisille maa-aatelissuvuille sillä ehdolla, että ne ottavat riittävässä määrin varteen finanssitoimia, teollisuutta ja kauppaa harjoittavan keskiluo-

kan taloudelliset intressit. Nämä taloudelliset intressit olivat jo silloin kyllin voimakkaita; ne määräsivät viime kädessä kansakunnan yleisen politiikan. Saatettiin riidellä yksityisistä kysymyksistä, mutta aristokraattinen oligarkia tiesi liiankin hyvin, kuinka erottamattomasti sen oma taloudellinen menestys oli sidoksissa teollisuus- ja kauppaporvariston menestymiseen.

Siitä lähtien porvaristo oli Englannin hallitsevien luokkien vaatimaton, mutta tunnustettu osa. Kaikkien muiden hallitsevien luokkien tavoin se oli kiinnostunut työtätekevän kansan suurten joukkojen kurissapitämisestä. Kauppias tai tehtailija oli liikeapulaisiinsa, työläisiinsä ja palveluskuntaansa nähden leipäherran, eli — kuten Englannissa vielä hiljattain sanottiin — »luonnollisen esimiehen» asemassa. Hänen oli saatava heidät tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä ja sitä varten hänen tuli kasvattaa heitä asianmukaiseen nöyryyteen. Itse hän oli uskonnollinen. Uskonnon lipun alla hän oli voittanut kuninkaan ja lordit. Pian hän havaitsi tämän uskonnon myös keinoksi, jolla saattoi muokata luonnollisten alamaistensa mielenlaatua ja tehdä heidät kuuliaisiksi leipäherrojensa käsikylle, herrojensa, jotka jumalan tutkimaton aivoitus oli asettanut heidän esimiehkiseen. Sanalla sanoen, englantilainen porvari oli nyt mukana pitämässä kurissa »alempia säätyjä», tuotannollista työtä tekevää suurta kansanjoukkoa, ja uskonnon vaikutusta käytettiin tuoloin yhtenä keinona.

Mutta oli vielä toinenkin seikka vahvistamassa porvariston uskonnollisia taipumuksia: materialismin nousu Englannissa. Tämä uusi oppi ei ainoastaan saanut hurskasta keskisäätyä kauhun valtaan, vaan jopa esiintyi filosofianakin, joka sopii vain oppineille ja sivistyneille suuren maailman ihmisille päinvastoin kuin uskonto, joka on kyllin hyvä sivistymättömien suurelle joukolle, porvaristo mukaan luettuna. Tämä oppi astui Hobbesin seurassa näyttämölle kuninkaan kaikkivallan puolustajana ja kehotti absoluuttista monarkiaa pitämään alallaan tuota puer robustus sed malitiosus*, ts. kansaa.

* — rotevaa, mutta kuritonta poikaa. *Toim.*

Hobbesin seuraajatkin — Bolingbroke, Shaftesbury ym. — säilyttivät materialismin uuden deistisen muodon aristokraattisena esoteerisena* oppina, ja siksi porvaristo ei vihannut sitä ainoastaan uskonnollisen kerettäläisyyden, vaan myös sen porvarisvastaisten poliittisten yhteyksien takia. Tämän mukaisesti juuri protestanttiset lahkot, jotka olivat antaneet lipun ja miehistön taisteltaessa Stuarteja vastaan, olivat myös — vastakohtana aristokratian materialismille ja deismille — edistyksellisen keskiluokan pääasiallisena taisteluvoimana ja muodostavat vielä tänäkin päivänä »suuren liberaalisen puolueen» selkärangan.

Tällä välin materialismi kulkeutui Englannista Ranskaan, missä se kohtasi toisen kartesiolaisuudesta⁴³ alkunsa saaneen materialistisen filosofian koulukunnan ja sulautui yhteen sen kanssa. Ranskassakin materialismi pysyi alussa yksinomaan aristokratian oppina. Sen vallankumouksellinen luonne tuli kuitenkin pian esiin. Ranskalaiset materialistit eivät rajoittuneet arvostelemaan pelkästään uskonnon asioita. He arvostelivat kaikkea tieteellistä perinnettä ja aikansa kaikkia poliittisia laitoksia. Todistaakseen teoriansa yleisen käyttökelpoisuuden he valitsivat lyhimmän tien: sovelsivat sitä rohkeasti kaikkiin tiedon kohteisiin siinä jättiläisteoksessaan, »Encyclopédiessa»⁴⁴, jonka mukaan he saivat sittemmin nimensä. Sitten materialismi tuli muodossa taikka toisessa — joko avoimesti julistettuna materialismina tai deisminä — Ranskan koko sivistyneen nuorison maailmankatsomukseksi, jopa siinä määrin, että tuo Englannin rojalistien perustama oppi antoi Ranskan suuren vallankumouksen aikana Ranskan tasavaltalaisille ja terroristeille teoreettisen lipun ja »Ihmisoikeuksien julistuksen»⁴⁵ tekstin.

Ranskan suuri vallankumous oli tosin porvariston kolmas kapina, mutta se oli ensimmäinen, joka oli tyyten luopunut uskonnollisuuden vaipasta ja jossa taistelua käytiin avoimesti poliittisella maaperällä. Se oli niin ikään ensimmäinen kapina, jossa todella taisteltiin loppuun asti, siihen kunnes toinen taisteleva puoli,

* — vain »vihityille» tarkoitettu, muilta salattu. *Toim.*

aristokratia, oli tuhottu ja toinen puoli, porvaristo, oli saanut täydellisen voiton. Englannissa vallankumouksen edellisten ja sen jälkeisten instituutioiden rikkumaton jatkuvuus sekä suurmaanomistajien ja kapitalistien välinen kompromissi saivat ilmauksensa aikaisemman oikeudenkäytön jatkuvuudessa ja feodaalisten lain muotojen pitämisessä edelleen kunniaassa. Ranskassa vallankumous mursi menneisyyden perinteet kokonaan, pyyhkäisi pois feodalismien viimeisetkin jätteet ja sopeutti Code civilissä⁴⁶ mestarillisesti uusiin kapitalistisiin oloihin vanhan roomalaisen oikeuden — jossa miltei täydellisinä ilmenivät ne juridiset suhteet, jotka johtuivat Marxin »tavarantuoannoksi» nimittämästä taloudellisesta kehitysteestä; niin mestarillisesti, että tuo kumouksellinen ranskalainen lakikirja on vielä nykyäänkin kaikissa muissa maissa, Englannissakin, esikuvana omistusoikeutta uudistettaessa. Älkäämme kuitenkaan unohtako tässä yhteydessä erästä seikkaa. Vaikka englantilainen oikeus ilmaisee kapitalistisen yhteiskunnan taloudelliset suhteet yhä edelleenkin barbaarisella feodaalikielillä, joka vastaa ilmaisemiaan asioita yhtä vähän kuin englannin kielen kirjoitus sen ääntämistä — vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople*, sanoi muuan ranskalainen, — niin sittenkin vain tämä sama englantilainen oikeus on säilyttänyt muuttumattomana ja juurruttanut Amerikkaan ja siirtomaihin sen, mikä on parasta siinä persoonallisessa vapaudessa, paikallisessa itsehallinnossa ja kaikelta muulta vieraalta paitsi tuomioistuinten sekaantumiselta turvaavassa koskemattomuudessa, lyhyesti niissä muinaisgermaanisissa vapauksissa, jotka absoluuttisen monarkian aikana on mantereisessa Euroopassa tyyten menetetty ja joita ei näihin saakka ole missään valloitettu kokonaisuudessaan takaisin.

Palatkaamme kuitenkin brittiläisiin porvareihimme. Ranskan vallankumous antoi niille mainion tilaisuuden tuhota mannermaisten monarkioiden avulla Ranskan merikauppa, vallata Ranskan siirtomaita ja tehdä loppu

* — te kirjoitatte Lontoo ja äännätte Konstantinopoli.
Toim.

Ranskan viimeisistäkin pyrkimyksistä esiintyä kilpailijana merellä. Tämä oli yksi niistä syistä, jotka saivat Englannin porvariston taistelemaan Ranskan vallankumousta vastaan. Toisena syynä oli se, että tuon vallankumouksen menettelytavat olivat brittiläiselle porvarille varsin vastenmielisiä. Ei vain sen »kirottu» terrorismi, vaan jo se että vallankumous yritti saattaa porvariston herruuden äärimmilleen. Mitäpä brittiporvari saattoi tehdä ilman aristokratiaansa, joka opetti sille käytöstopoja — ne olivatkin sen mukaiset —, keksi sille muoteja ja toimitti upseereita armeijalle, tuolle kotimaan sisäisen järjestyksen ylläpitäjälle ja laivastolle, uusien siirtomaalueiden ja uusien markkinoiden valloittajalle? — Porvariston keskuudessa oli tosin edistyksellisenä vähemmistönä niitä, jolle ei ollut sanottavampaa etua kompromissista. Tämä vähemmistö muodostui pääasiassa vähävaraisemmasta keskiluokasta ja suhtautui myötämielisesti vallankumoukseen, mutta sillä ei ollut voimaa parlamentissa.

Siis mitä enemmän materialismi muodostui Ranskan vallankumouksen uskontunnustukseksi, sitä lujemmin jumalaapelkääväinen englantilainen porvari piti kiinni uskonnostaan. Eivätkö Pariisin kauhunajat olleet osoituksena siitä, mitä seuraa, kun kansa menettää uskontonsa? Mitä laajemmalle materialismi levisi Ranskasta naapurimaihin ja mitä enemmän sitä vahvistivat muut samanhenkiset teoreettiset virtaukset, etenkin saksalainen filosofia; mitä enemmän materialismi ja ylipäänsä vapaa-ajattelu todella tuli sivistyneen ihmisen välttämättömäksi tunnusmerkiksi mannermaalla, sitä itsepin- tuisemmin Englannin keskiluokka piti kiinni moninai- sista uskontunnustuksistaan. Kaikki ne olivat jyrkästi uskonnollisia, kristillisiä tunnustuksia, niin suuresti kuin ne saattoivatkin poiketa toisistaan.

Samaan aikaan kuin vallankumous varmisti Ranskassa porvariston poliittisen voiton, Watt, Arkwright, Cartwright ja muut panivat Englannissa alulle teollisen vallankumouksen, joka siirsi taloudellisten voimien painopisteen täydellisesti. Porvariston rikkaus kasvoi nyt verrattomasti nopeammin kuin maaylimystön. Porvariston omassa piirissä finanssiaristokratia, pankkiirit ym.

joutuivat tehtailijoihin verraten yhä enemmän takalalle. Vuoden 1689 kompromissi ei vastannut enää osapuolten keskinäistä asemaa niiden muutostenkaan jälkeen, joita siihen oli tehty vähin erin porvariston hyväksi. Näiden osapuolten luonne oli niin ikään muuttunut: vuoden 1830 porvaristo oli hyvin erilaista verrattuna edellisen vuosisadan porvaristoon. Poliittinen valta, joka edelleenkin oli ylimystöllä ja jota tämä käytti uuden teollisuusporvariston pyyteiden vastustamiseen, joutui ristiriitaan uusien taloudellisten intressien kanssa. Oli alettava uusi taistelu aristokratiaa vastaan, ja se saattoi päättyä vain uuden taloudellisen mahdin voittoon. Vuoden 1830 Ranskan vallankumouksen vaikutuksesta suoritettiin ensiksi parlamentti uudistus⁴⁷ kaikesta vastustuksesta huolimatta. Se antoi porvaristolle tunnustetun ja vahvan aseman parlamentissa. Sitä seurasi viljalakien poistaminen⁴⁸, joka kerta kaikkiaan antoi porvaristolle, etenkin sen toimeliaimmalle osalle, tehtailijoille ylivallan maa-aristokratiaan nähden. Se oli mitä suurin, mutta myös viimeinen voitto, jonka porvaristo saavutti yksinomaan omaksi hyödykseen. Kaikki myöhemmät voittonsa sen oli jaettava uuden yhteiskunnallisen mahdin kanssa, joka alussa oli sen liittolainen, mutta myöhemmin kilpailija.

Teollinen vallankumous oli luonut suurten teollisuuskapitalistien luokan. Mutta samalla se oli luonut myös paljon runsaslukuisemman tehdastyöläisten luokan. Tämä luokka kasvoi lukumäärältään jatkuvasti sitä mukaa kuin teollinen vallankumous valtasi tuotannonalan toisensa jälkeen. Sen lukumäärän kasvaessa kasvoi sen voimakin, ja tämä voima ilmeni jo v. 1824, jolloin se pakotti vastaanhangoittelevan parlamentin kumoamaan yhdistymisvapautta vastaan kohdistuvat lait⁴⁹. Parlamenttireformin puolesta käydyn agitaation aikana työläiset olivat reformipuolueen radikaalina siipinä. Kun vuoden 1832 lailla heiltä riistettiin äänioikeus, he esittivät vaatimuksensa »Kansankartassa» (People's charter)⁵⁰ ja järjestäytyivät riippumattomaksi chartistipuolueeksi, suuren porvarillisen Anti-Corn-Law-League⁵¹ vastapainoksi. Chartistipuolue oli aikamme *ensimmäinen työväenpuolue*.

Sitten helmi- ja maaliskuussa 1848 puhkesivat mannermaan vallankumoukset, joissa työväki näytteli niin merkittävää osaa ja esitti, ainakin Pariisissa, vaatimukset, jotka olivat kerrassaan sopimattomia kapitalistisen yhteiskunnan kannalta katsoen. Sitten seurasi yleinen taantumus. Ensin chartistien tappio huhtikuun 10. päivänä 1848⁵², sitten Pariisin työläiskapinan nujertaminen saman vuoden kesäkuussa, edelleen vuoden 1849 epäonnistumiset Italiassa, Unkarissa, Etelä-Saksassa ja vihdoin Louis Bonaparten Pariisista joulukuun 2. päivänä 1851 saama voitto⁵³. Näin oli ainakin joksikin ajaksi karkotettu työväen vaatimusten mörkö, mutta mitä se olikaan maksanut! Jos siis brittiläinen porvaristo oli jo aikaisemmin vakuuttunut siitä, että rahvas on välttämättä pidettävä mieleltään uskonnollisena, niin kuinka paljon kipeämpänä sen täytyikään tuntea tämä välttämättömyys kaikkien näiden kokemusten jälkeen! Piittaamatta vähääkään mannermaisten kumppaniensa ivanaurusta se käytti vuodesta toiseen kymmeniä tuhansia alempien säätyjen evankelioimiseen. Se ei tyytynyt omaan uskonnolliseen koneistoonsa, vaan kääntyi veli Jonathanin, uskonnollisen liiketoiminnan suurimman silloisen organisaattorin, puoleen ja toi Amerikasta revivalismia, Moodyn, Sankeyn jne.⁵⁴; se otti lopulta vastaan jopa pelustusarmeijankin vaarallisen avun, pelustusarmeijan, joka ottaa uudestaan käyttöön alkukristillisyyden propagandakeinot, kääntyy köyhien kuten jumalan valittujen puoleen, taistelee kapitalismia vastaan omalla uskonnollisella tavallaan ja kasvattaa siten alkukristillisen luokkataistelun ainesta, mikä jonakin päivänä voi muodostua sangen kohtalokkaaksi niille hyvinvoiville henkilöille, jotka nyt käyttävät siihen käteistä rahaa.

Näyttää olevan historiallisen kehityksen laki, ettei porvaristo voi ainakaan pitemmäksi ajaksi vallata missään Euroopan maassa poliittista valtaa niin yksinomaaisesti kuin feodaaliylimystö keskiajalla. Ranskasakin, josta feodalismi juurittiin niin täydellisesti pois, porvaristo oli luokkakokonaisuutena vallassa vain lyhyinä ajanjaksoina. Ludvig Filipin aikana, 1830—1848, hallitsi vain pieni osa porvaristosta, mutta paljon suu-

rempi osa oli korkean sensuksen avulla estetty käyttämästä äänioikeutta. Toisen tasavallan aikana hallitsi koko porvaristo, mutta vain kolme vuotta; sen kyvyttömyys teki tietä toiselle keisarikunnalle. Vasta nyt, kolmannen tasavallan⁵⁵ aikana, porvaristo kokonaisuutena on ollut parikymmentä vuotta peräsimessä ja osoittanut ilahduttavia rappeutumisen merkkejä. Pitempiäinen porvariston herruus on tähän asti ollut mahdollista vain sellaisissa maissa kuin Amerikassa, missä feodalismia ei ole koskaan ollut ja yhteiskunta on alunperin kehittynyt porvarillisella pohjalla. Mutta vieläpä Ranskassa ja Amerikassakin kolkuttavat jo lujasti ovea porvariston seuraajat, työläiset.

Englannissa porvaristolla ei ole ollut jakamatonta valtaa koskaan. Yksinpä vuoden 1832 voittokin jätti miltei poikkeuksetta kaikki korkeat hallintovirat aristokratialle. Miksi rikas keskiluokka salli niin alistuvasti tämän tapahtua, sitä en käsittänyt ennen kuin hra W. A. Forster, liberaali suurtehtailija eräänä päivänä kehotti puheessaan Bardfordin nuorisoa opettelemaan oman menestymisensä vuoksi toki ranskaakin ja kertoi samalla, miten moukkamaiseksi hän tunsu itsensä jouduttuaan valtioministeriksi ja tultuaan seuraan, jossa ranska oli ainakin yhtä tarpeellinen kuin englantti! Keskitasoltaan Englannin silloiset porvarit olivat todellakin aivan sivistymättömiä nousukkaita, joiden oli tahtoen tai tahtomattaan jätettävä aristokratialle kaikki ne korkeimmat hallintovirat, joissa vaadittiin muita ominaisuuksia kuin liikemiesoveluuden höystämää saarelaisrajoittuneisuutta ja saarelaista pöyhistelyä*. Loput-

* Ja liikeasioissakin kansallis-šovinistinen pullistelu on peräti viheliäinen neuvonantaja. Tavallinen englantilainen tehtailija piti aivan viime aikoihin asti englantilaisen arvoa alentavana puhua jotakin muuta kuin omaa kieltään ja jopa ylvästelikin sillä, että ulkomaiset »köyhät pirut» siirtyvät asumaan Englantiin ja vapauttavat hänet sellaisesta vaivasta kuin tuotteiden myynnistä ulkomaille. Hän ei edes huomannut, että nuo ulkomaalaiset, enimmäkseen saksalaiset, saivat siten käsiinsä suuren osan Englannin ulkomaankaupasta — niin tuonnista kuin viennistäkin — ja että englantilaisten välitön ulkomaankauppa rajoittui vähitellen siirtomaihin, Kiinaan, Yhdysvaltoihin ja Etelä-Amerikkaan. Eikä hän huomannut sitäkään, että nämä saksalaiset kävivät ulkomailla kauppaa toisten saksalaisten kanssa, jotka ajan oloon

tomat sanomalehtiväittelyt porvariston sivistyksestä [middle-class education] osoittavat vielä nytkin, ettei Englannin keskiluokka vieläkään pidä itseään kyllin hyvänä saamaan parasta kasvatusta, vaan etsiskelee itselleen jotakin vaatimattomampaa. Niinpä siis viljalakien kumoamisen jälkeenkin tuntui aivan luonnolliselta, että miehet jotka olivat voiton saavuttaneet, Cobdenit, Brightit, Forsterit ym., jätettiin kokonaan virallisen hallituksen ulkopuolelle, kunnes vihdoin parikymmentä vuotta myöhemmin uusi parlamentin reformi⁶⁶ avasi heille ministeristön ovet. Englannin porvaristo tuntee vielä tänäkin päivänä niin syvästi oman yhteiskunnallisen alemmuutensa, että pitää omalla ja kansan kustannuksella yllä tyhjäätoimittajien paraatikastia, jonka tehtävänä on kansakunnan arvokas edustaminen kaikissa loistavissa tilaisuuksissa, ja tuntee saaneensa osakseen korkeimman kunnian, jos joku porvari havaitaan kyllin arvokkaaksi pääsemään tähän suljettuun korporaatioon joka loppujen lopuksi on porvariston oma aikaansaannos.

Siis teollisuutta ja kauppaa harjoittava keskiluokka ei ollut ennättänyt vielä kokonaan syrjäyttää maa-aristokratiaa poliittisesta vallasta, kun näyttämölle ilmestyi uusi kilpailija, työväenluokka. Chartistiliikettä ja mannermaan vallankumouksia seurannut taantumus ja sen lisäksi Englannin teollisuuden ennennäkemätön laajeneminen 1848—1866 (mikä tavallisesti luetaan yksinomaan vapaakaupan ansioksi, vaikka se onkin paljon enemmän rautateiden, valtamerialusten ja yleensä liikenneväli-

järjestivät kautta koko maailman ulottuvan kauppasiirtolain verkon. Ja kun Saksa alkoi noin nelisenkymmentä vuotta sitten tosissaan valmistaa tuotteita vientiä varten, se sai näistä saksalaisista¹ kauppasiirtoloista välikappaleen, joka ihmeteltävällä tavalla auttoi sitä muuttumaan lyhyessä ajassa viljaa vievästä maasta ensiluokkaiseksi teollisuusmaaksi. Silloin vihdoinkin, noin kymmenkunta vuotta sitten, englantilaiselle tehtailijalle tuli hätä käteen, ja hän tiedusteli lähettiläiltään ja konsuleiltaan, mistä oikein johtui ettei hän kyennyt enää säilyttämään omia asiakkaitaan. Yksimielinen vastaus oli: 1) te ette^oopettele asiakkaanne kieltä, vaan vaaditte häntä puhumaan omaa kieltänne, ja 2) te ette edes yrittä tyydyttää asiakkaanne tarpeita, tottumuksia ja makua, vaan vaaditte häneltä omienne, englantilaisten, omaksumista. (*Engelsin huomautus*).

neiden valtavan kehityksen ansiota) taas olivat tehneet työväen riippuvaksi liberaaleista, joiden puolueessa se muodosti radikaalin siiven niin kuin chartistiliikettä edeltäneenä aikanaan. Työläisten äänioikeusvaatimukset kävivät kuitenkin vastustamattomiksi. Samaan aikaan kuin whigit, liberaalien johtajat, yhä arkailivat, Disraeli osoitti etevämmyytensä; hän käytti hyväksi toryille⁵⁷ suotuisaa hetkeä saattaen kaupunkivaalipiireissä voimaan äänioikeuden asunnonvuokraajille (household suffrage) ja muuttaen samalla vaalipiirejä. Pian sen jälkeen saatettiin voimaan salainen äänestys (the ballot); sitten 1884 household-äänioikeus ulotettiin koskemaan kaikkia, myöskin kreivikunta-vaalipiirejä ja toimitettiin uusi vaalipiirijako, joka tasoitti niitä ainakin jossain määrin. Kaiken tämän ansiosta työväenluokan voima lisääntyi vaaleissa niin vahvasti, että se on nyt valitsijain enemmistönä 150—200 vaalipiirissä. Mutta parlamentaarista järjestelmää parempaa perinteiden kunnioituksen koulua ei ole! Kun keskiluokka katsoi hartauden ja kunnioituksen tuntein ryhmää, jota lordi John Manners sanoi piloillaan »vanhaksi aateliksemme», niin työväen joukot katsoivat kunnioittaen ja arvossapitäen silloista niin kutsuttua »parempaa luokkaa», porvaristoa. Ja tosiaankin, brittityöläinen oli viisitoista vuotta sitten esimerkillinen työläinen, jonka kunnioittava suhtautuminen työnantajansa asemaan, itsehillintä ja nöyryys, silloin kun hän esitti vaatimuksiaan, valoivat balsamia niihin haavoihin, joita meidän saksalaisiin *katederisocialisteihimme*⁵⁸ olivat iskeneet omien kotimaisten saksalaisten työläisten turmiolliset kommunistiset ja vallankumoukselliset pyrkimykset.

Englantilaiset porvarit olivat kuitenkin hyviä liikemiehiä ja näkivät pitemmälle kuin saksalaiset professorit. He olivat jakaneet valtansa työläisten kanssa vastoin tahtoaan. Chartistiliikkeen aikana he olivat oppineet ymmärtämään, mihin tuo puer robustus sed malitiosus, kansa, kykenee. Sittemmin heidän oli pakko hyväksyä useimmat »Kansankartan» vaatimuksista, ja ne olivat tulleet maan laiksi. Nyt jos milloinkaan kansaa oli pidettävä aisoissa moraalisin keinoin. Ja ensimmäisenä ja tärkeimpänä moraalisenä joukkoihin vaikutta-

misen keinona pysyi uskonto. Siitä johtui pappisenemistö kouluhallinnoissa, samoin se että porvaristo verotti yhä enemmän itseään kaikenlaatuisen hurskaan demagogian hyväksi, ritualismista⁵⁹ aina pelastusarmeijaa myöten.

Ja niinpä brittiläinen respektabiliteetti sai voiton mannermaisen porvarin vapaa-ajattelusta ja uskontoon kohdistuneesta välinpitämättömyydestä. Ranskan ja Saksan työläiset olivat tulleet kapinallisiksi. Sosialismi oli saastuttanut heidät kokonaan, eivätkä he, sangen painavin perustein, olleet kovinkaan kärkkäitä pitämään kiinni vallan valtaamiskeinojen laillisuudesta. Puer robustus kävi siellä todellakin päivä päivältä yhä enemmän malitiosus. Mitä muuta jäi ranskalaiselle ja saksalaiselle porvarille viimeiseksi apukeinoksi kuin luopua pikkuhiljaa vapaa-ajattelustaan samaan tapaan, kuin julkea pojanviikari luopuu meritaudin yltyessä palavasta sikarista, jolla hän oli rennosti ylvästellyt laivan kannella? Jumalanpilkkaajat tekeytyivät toinen toisensa jälkeen ulkonaisesti hurskaiksi, puhuivat kunnioittavasti kirkosta, sen opeista ja menoista, ja itsekkin noudattivat viimeksi mainittuja sikäli kuin niitä ei voitu välttää. Ranskan porvarit lakkasivat syömästä lihaa perjantaisin, ja Saksan porvarit hikoilivat kirkonpenkissään kuunnellessaan loputtoman pitkiä protestanttisia saarnoja. He olivat joutuneet pulaan materialismeineen. »Uskonto on säilytettävä kansaa varten»—siinä viimeinen ja ainoa keino yhteiskunnan pelastamiseksi täydelliseltä perikadolta. Onnettomuudekseen he hoksasivat tämän vasta sitten, kun olivat tehneet kaiken mahdollisen tuhotakseen uskonnon ainiaaksi. Ja silloin koitti hetki, jolloin oli brittiläisen porvarin vuoro ivailta ja huudahtaa heille: »Te narrit, tuon olisin voinut sanoa teille jo pari vuosisataa sitten!»

Pelkään kuitenkin, ettei brittiläisen porvarin uskonnollinen pölkkypäisyys eikä mannermaisen porvarin post festum tapahtunut kääntymyskään kykene pidättämään paisuvaa proletaarista virtaa. Perinne on mahdava jarrutusvoima, se on historian jatkavuusvoima. Mutta se on vain passiivista, ja siksi sen täytyy jäädä alakynteeseen. Uskontokaan ei kestä pysyvästi kapitalis-

tisen yhteiskunnan suojamuurina. Koska oikeudelliset, filosofiset ja uskonnolliset käsityksemme ovat kussakin yhteiskunnassa vallitsevien taloudellisten suhteiden läheisempiä tai kaukaisempia jälkeläisiä, eivät nämä käsitykset voi säilyä pitkälti sen jälkeen, kun taloudelliset suhteet ovat perinpohjin muuttuneet. Meidän on joko uskottava ylikuonnolliseen ilmoitukseen tai myönnettävä, etteivät mitkään uskonnolliset saarnat voi pelastaa luhistuvaa yhteiskuntaa.

Todellakin, myös Englannissa työläiset ovat alkaneet jälleen liikehtiä. Kaikenlaiset perinteet tietysti kahlehtivat heitä. Porvarilliset perinteet: esim. se laajalle levinnyt ennakkoluulo, että voi olla vain kaksi puoluetta, konservatiivinen ja liberaalinen, ja että työväenluokan täytyy muka hankkia vapautuksensa mahtavan liberaalisen puolueen välityksellä. Työläisperinteet: itsenäistä toimintaa tavoittelevien työväen ensimmäisten hapuilevien yritysten ajoilta, esim. se lukuisissa vanhoissa trade unioneissa säilynyt tapa, että erotetaan kaikki ne työläiset, jotka eivät ole käyneet läpi säännönmukaista oppiaikaa, mikä tietää vain sitä, että jokainen tällainen ammattiyhdistys kasvattaa itselleen omat lakonrikkurinsa. Mutta kaikesta tästä huolimatta Englannin työväenluokka menee eteenpäin, mikä professori Brentanonkin on ollut pakko ilmoittaa karvain mielin katederisocialistisille veljilleen. Se, niin kuin kaikki muukin Englannissa, etenee hitaasti, arvokkain askelin, missä aikailten, missä osaksi tuloksettommin, epävarmoin yrityksin. Se kulkee paikoitellen suhtautuen kovin epäluuloisesti sosialismi-sanaan, mutta omaksuen vähitellen *itse asian*. Se liikehtii ja sen liike tempaa mukaan työläiskerroksen toisensa jälkeen. Tuo liike on ravistanut nyt hereille Lontoon East Endin koulunkäymättömät työläiset kuolonraskaasta unestaan, ja me kaikki olemme nähneet, minkä kelpo sysäyksen nämä uudet voimat ovat sille vuorostaan antaneet. Ja vaikka liikkeen vauhti ei vastaakaan joidenkin kärsimättömiä odotuksia, niin älkööt he unohtako, että juuri työväenluokka säilyttää elävänä englantilaisen kansallisuuteen parhaat puolet ja että ainoakaan edistysaskel, joka Englannissa kerran on otettu, ei mene

koskaan hukkaan. Vaikka entisten chartistien pojat eivät edellä mainituista syistä olleetkaan aivan sellaisia kuin saattoi odottaa, niin näyttää kuitenkin siltä, kuin pojanpojat olisivat isosiensä veroisia.

Mutta Euroopan työväenluokan voitto ei riipu yksinomaan Englannista. Sen voi taata vain vähintään Englannin, Ranskan ja Saksan yhteistoiminta.⁶⁰ Ranskan ja Saksan työväenliike on hyvän matkaa Englannin työväenliikkeen edellä. Saksassa sen voitolle pääsyn ajankohtaa voidaan jopa ennustaa. Sen edistyminen siellä viimeksi kuluneiden 25 vuoden aikana on vertaansa vailla. Se edistyy yhä nopeampaa vauhtia. Kun Saksan porvaristo on osoittanut surkeaa poliittisen kyvyn, kurin, rohkeuden ja tarmon puutetta, niin Saksan työväenluokka on osoittanut, että sillä on runsaasti kaikkia näitä ominaisuuksia. Lähes neljäsataa vuotta sitten Saksa oli Euroopan keskiluokan ensimmäisen suuren nousun lähtökohtana; olisikohan nykynäkymien ollen mahdotonta, että Saksasta tulee myös Euroopan proletariaatin ensimmäisen suurvoiton näyttämö?

F. Engels

20. huhtikuuta 1892

Julkaistu kirjassa: *Friedrich Engels. Socialism Utopian and Scientific. London, 1892* ja tekijän saksantamana lyhennelmänä aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. 1, 1. ja 2. n:ossa 1892—1893

Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 84—103

SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI

I

Uudenaikainen sosialismi on sisältönsä puolesta lähinnä tulosta tarkastelusta, joka on kohdistunut toisaalta omistavien ja omistamattomien, palkkatyöväen ja porvariston luokkavastakohtiin nyky-yhteiskunnassa, toisaalta tuotannossa vallitsevaan anarkiaan. Mutta teoreettisen muotonsa puolesta se esiintyy aluksi Ranskan 1700-luvun suurten valistusfilosofien periaatteiden pidemmälle kehitettynä, johdonmukaisempina jatkona. Kuten jokaisen uuden teorian täytyi senkin aluksi lähteä jo olemassa olevasta ajatusaineistosta niin syvällä kuin sen juuret olivatkin aineellisissa, taloudellisissa tosiasioissa.

Suurmiehet, jotka Ranskassa levittivät valistusta tulevaa vallankumousta silmälläpitäen, esiintyivät itsekin äärimmäisen vallankumouksellisesti. He eivät tunnustaneet mitään ulkonaista arvovaltaa, olipa se laadultaan millaista tahansa. Uskontoon, luonnonkäsitykseen, yhteiskuntaan, valtiojärjestykseen — kaikkeen kohdistettiin armoton arvostelu: kaiken tuli todistaa olemassaolonsa oikeutus järjen tuomioistuimen edessä tai hävitä olemattomiin. Ajatteleva ymmärrys asetettiin kaiken ainoaksi mittapuuksi. Se oli aikaa, jolloin maailma Hegelin sanojen mukaan asetettiin pääläelleen* —

* Hegel sanoo Ranskan vallankumouksesta seuraavaa: »Ajatus, oikeuskäsitys teki itsensä yhdellä iskulla päteväksi, eikä vanha vääryyden rakennelma kyennyt sitä vastustamaan. Nyt on siis laadittu perustuslaki oikeuden ajatuksen mukaisesti ja kaiken olisi nyt perustuttava tälle pohjalle. Niin kauan kuin aurinko on ollut taivaalla ja planeetat sitä kiertäneet, ei vielä ole nähty, että ihminen asettuu pänsä, ts. ajatuksensa varaan ja rakentaa todelli-

ensinnäkin siinä mielessä, että ihmisen pää ja sen ajattelun luomat oppilauseet vaativat asettamaan ne kaiken inhimillisen toiminnan ja yhteiselämän perustaksi; mutta myöhemmin siinä laajemmassakin mielessä, että todellisuus, joka oli ristiriidassa näiden oppilauseiden kanssa, käännettiin kokonaan ylösalaisin. Kaikki siihenastiset yhteiskunta- ja valtiomuodot, kaikki aikansa eläneet käsitykset heitettiin järjettöminä romukoppaan; maailma oli siihen saakka antanut pelkkien ennakkoluulojen johtaa itseään; kaikki entinen ansaitsi vain sääliä ja halveksuntaa. Nyt vasta valkeni päivä, järjen valtakunta; tästä hetkestä alkaen oli ikuinen totuus, ikuinen oikeudenmukaisuus, luontoon perustuva tasavertaisuus ja riistämättömät ihmisoikeudet työntävä tieltään taikauskon, vääryyden, etuoikeudet ja sorron.

Nyt tiedämme, ettei tuo järjen valtakunta ollut muuta kuin porvariston idealisoitu valtakunta; että ikuisesta oikeudenmukaisuudesta tuli toteutettuna porvarillinen oikeuslaitos; että tasavertaisuus typistyi porvarilliseksi samanarvoisuudeksi lain edessä; että oleellisimmaksi ihmisoikeuksista julistettiin — porvarillinen omaisuus; ja että järjen valtio, Rousseau'n yhteiskuntasopimus, syntyi maailmaan porvarillisena, demokraattisena tasavaltana, eikä se muunlaisena olisi voinutkaan syntyä. Paremmiin kuin edeltäjänsäkään eivät 1700-luvun suuret ajattelijat päässeet astumaan yli rajojen, jotka heidän oma aikakautensa oli heille asettanut.

Mutta feodaaliaateliston ja koko muun yhteiskunnan edustajana esiintyvän porvariston vastakkaisuuden rinnalle jäi olemaan yleinen vastakohta riistäjien ja riistettyjen, rikkaiden tyhjäntoimittajien ja työtätekevien köyhien välillä. Tämä seikka juuri antoikin porvaris-

suuden sen mukaan. Anaksagoras on ensimmäisenä sanonut, että nus, järki, hallitsee maailmaa, mutta nyt vasta on ihminen tullut tuntemaan, että ajatuksen olisi hallittava henkistä todellisuutta. Tämä oli *ihanaa auringonnousua. Kaikki ajattelevat olennot ovat tätä aikakautta juhlineet. Ylevä liikutus on tuona aikana vallinnut, hengen innoitus on värissyttänyt koko maailmaa, aivan kuin nyt vasta olisi tullut jumaluuden sovitus maailman kanssa.* (Hegel. Philosophie der Geschichte, 1840, S. 535.) — Eikö olisi jo aika saattaa voimaan sosialistilaki tuollaisia professori Hegel-vainajan yhteiskuntaa vaarantavia kumousoppeja vastaan?

ton edustajille mahdollisuuden esiintyä ei vain yhden erityisen luokan, vaan koko kärsivän ihmiskunnan edustajana. Ja enemmänkin. Syntymästään saakka porvaristoa on raskauttanut sen oma vastakohta: kapitalistit eivät tule toimeen ilman palkkatyöläisiä, ja samassa suhteessa kuin keskiajan ammattikuntaporvari kehittyi uuden ajan porvariksi, samassa suhteessa kehittyi myös ammattikunnan kisälli ja ammattikunnan ulkopuolelle jäänyt päiväläinen proletaariksi. Ja vaikkapa porvaristo suurin piirtein saattoikin väittää *aatelistoa vastaan taistellessaan* edustavansa samalla tuon ajan erilaisten työtätekevien luokkien etuja, nostatti jokainen suuri porvarillinen liike myös itsenäistä liikehtimistä sen luokan keskuudessa, joka oli uudenaikaisen proletariaatin enemmän tai vähemmän kehittynyt edeltäjä. Sellaisia olivat Saksan uskonpuhdistuksen ja talonpoikaisotien aikana uudestikastajat⁶¹ ja Thomas Münzer; Englannin suuressa vallankumouksessa levellerit⁶², Ranskan suuressa vallankumouksessa Babeuf. Tällaisten vielä kypsymättömän luokan kapinayritysten rinnalla esiintyy vastaavaa teoreettistakin julistusta: 1500- ja 1600-luvulla utooppisia kuvauksia ihanteellisista yhteiskuntaloista⁶³, 1700-luvulla jo suoranaisia kommunistisia teorioita (Morelly ja Mably). Yhdenvertaisuuden vaatimus ei enää rajoittunutkaan poliittisiin oikeuksiin, sen oli ulotuttava myös yksilön yhteiskunnalliseen asemaan. Ei ollut poistettava vain luokka-etuoikeuksia, vaan itse luokkaerotkin. Askeettinen, kaikki elämännautinnot kieltävä, spartalaismallinen kommunismi oli siten uuden opin ensimmäinen ilmenemismuoto. Sitten tuli kolme suurta utopistia: Saint-Simon, jonka opissa porvarillinen suunta vielä säilytti jonkinlaisen aseman proletaarisen rinnalla; Fourier ja Owen, joka kehittyneimmän kapitalistisen tuotannon kotimaassa ja sen synnyttämien vastakohtien vaikutuksen alaisena järjestelmällisesti kehitteli ehdotuksiaan luokkavastakohtien poistamiseksi, ollen välittömässä yhteydessä ranskalaiseen materialismiin.

Kaikille kolmelle oli yhteistä, etteivät he esiintyneet tällä välin jo historiallisesti syntyneen proletariaatin etujen ajajina. Valistusfilosofien tapaan hekään eivät

pyrkineet vapauttamaan jotakin yhtä luokkaa, vaan heti koko ihmiskunnan. Valistusfilosofien lailla hekin halusivat perustaa järjen ja ikuisen oikeudenmukaisuuden valtakunnan, mutta heidän valtakuntansa on aivan erilainen kuin valistusfilosofien. Myös näiden valistajien periaatteiden mukaan pystytetty porvarillinen maailma on järjetön ja epäoikeudenmukainen, siksi sekin vaelttaa kadotuksen kattilaan samalla tavoin kuin feodalismi ja kaikki aikaisemmat yhteiskuntamuodot. Todellinen järki ja oikeudenmukaisuus eivät ole päässeet hallitsemaan maailmaa vain siitä syystä, ettei niitä tähän saakka ole oikein tiedostettu. Puuttui se nerokas mies, joka nyt on astunut esiin ja tiedostanut totuuden. Hänen esiintymisensä tällä hetkellä, se että totuus on tiedostettu juuri nyt, se ei ole historiallisen kehityksen yhteyksistä välttämättä johtuva, väistämätön tapahtuma, vaan pelkkä onnellinen sattuma. Yhtä hyvin hän olisi voinut syntyä 500 vuotta aikaisemmin ja olisi siinä tapauksessa säästännyt ihmiskunnan viidestäsadasta erehdysten, taistelujen ja kärsimysten vuodesta.

Totesimme, kuinka 1700-luvun ranskalaiset filosofit, vallankumouksen valmistelijat, vetosivat järkeen kaiken olevaisen ainoana tuomarina. Oli pystytettävä järjellinen valtio, järjellinen yhteiskunta, oli kumottava armotta kaikki mikä oli ristiriidassa ikuisen järjen kanssa. Totesimme niinkään, että tuo ikuinen järki olikin todellisuudessa vain juuri niihin aikoihin porvariksi kehittyvän keskiluokan kansalaisen ihannoitu järki. Kun Ranskan vallankumous sitten oli toteuttanut tuon järjellisen yhteiskunnan ja järjellisen valtion, ei uusista laitoksista tullutkaan niin ehdottoman järjellisiä, niin järkipäisiä kuin ne olivatkin aikaisempiin oloihin verraten. Järjenmukainen valtio oli ajautunut täydellisesti karille. Rousseauin yhteiskuntasopimus oli löytänyt toteutuksensa hirmuvallan⁶⁴ ajasta, josta porvaristo, lakattuaan uskomasta poliittiseen kykyynsä, pakeni ensin direktorihallituksen⁶⁵ turmelukseen ja lopulta Napoleonin despotismin turviin. Luvattu ikuinen rauha oli muuttunut loppumattomaksi valloitusodaksi. Järjelliselle yhteiskunnalle ei käynyt sen paremmin. Rikkaan ja köyhän välinen vastakohta, sen sijaan että

olisi sulautunut yleiseen onneen, olikin kärjistynyt entisestään sen johdosta, että oli poistettu tätä vastakohtaa tasoittavat ammattikunta- ja muut etuoikeudet ja sitä lieventäneet kirkolliset hyväntekeväisyyslaitokset; nyt todeksi tullut »omaisuuden vapautuminen» feodaalisista kahleista oli pikkuporvareille ja pientalonpojille vapautta myydä suurpääoman ja suuromistuksen ylivoimaisen kilpailun kuristama pikkuomaisuutensa juuri noille isoille herroille ja siten muuttui heille vapautumiseksi omaisuudesta. Teollisuuden nopea nousu kapitalistisella pohjalla kohotti työtätekevien joukkojen köyhyyden ja kurjuuden yhteiskunnan elinehdoksi. Käteismak-
susta tuli yhä enemmän, kuten Carlyle sanoi, yhteiskunnan ainoa yhdysside. Rikosten määrä lisääntyi vuosi vuodelta. Vaikka aikaisemmin julkisesti ja julkeasti harjoitettuja feodaalisia paheita ei poistettu, oli ne kuitenkin toistaiseksi tungettu taka-alalle; sitä rehevämpään kukoistukseen pulpahtivat porvarilliset paheet, joita siihen asti oli harjoitettu vain salassa. Kauppa kehittyi yhä enemmän ja enemmän huijaukseksi. Vallankumouksellinen tunnus »veljeys»⁶⁶ toteutui kilpailuun liittyvässä juonittelussa ja kateudessa. Väkivaltaisen sarron tilalle tuli lahjominen, miekan tilalle ensimmäisenä yhteiskunnallisena vipuna tuli raha. Ensiyön oikeus siirtyi feodaalierhoilta porvarillisille tehtailijoille. Prostitutio paisui ennen kuulumattomiin mittoihin. Avioliitto itse jäi nyt, kuten ennenkin prostituution laillisesti tunnustetuksi muodoksi, sen viralliseksi verhoksi, ja sitä täydensivät runsaat aviorikokset. Sanalla sanoen: valistajien komeisiin lupauksiin verrattuna osoittautuivat »järjen voiton» kautta luodut yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset katkeran pettäviksi irvikuviksi. Enää puuttuivat vain ne miehet, jotka tämän petty-
myksen totesivat, ja hekin tulivat vuosisadan vaihteessa. Vuonna 1802 ilmestyivät Saint-Simonin »Genèven kirjeet»; 1808 ilmestyi Fourierin ensimmäinen teos, vaikka hänen teoriansa perusta oli laskettu jo 1799. Tammikuun 1. päivänä 1800 Robert Owen otti käsiinsä johdon New Lanarkissa⁶⁷.

Tuona aikana oli kapitalistinen tuotantotapa ja sen mukana porvariston ja proletariaatin vastakohta vielä

sangen kehittymätön. Suurteollisuus oli Englannissa vasta syntynyt, Ranskassa vielä tuntematon. Mutta, vasta suurteollisuus kehittää toisaalta ne ristiriidat, jotka kohottavat pakottavaksi välttämättömyydeksi tuotantotavan kumoamisen, sen kapitalistisen luonteen poistamisen — ei ainoastaan tämän tuotantotavan synnyttämien luokkien, vaan myös sen luomien tuotantovoimien ja vaihtotavan ristiriidat; — ja toisaalta suurteollisuus kehittää juuri valtavissa tuotantovoimissaan myös välikappaleen noiden ristiriitaisuuksien ratkaisemiseksi. Kun siis 1800^ltienoilla uudesta yhteiskuntajärjestyksestä johtuvat ristiriidat olivat vasta tulossa, niin koskee tämä vielä paljon enemmän keinoja niiden ratkaisemiseksi. Kun Pariisin omistamattomat kansanjoukot olivat hirmuvallan aikana hetkiseksi kyenneet ottamaan vallan käsiinsä, kääntämään porvarillisen kumouksen jopa porvaristoa itseään *vastaan* ja näin viemään sen voittoon, ne samalla olivat vain osoittaneet, kuinka mahdoton tämä valta silloisissa oloissa ajan pitkään oli. Näistä omistamattomista joukoista vasta uuden luokan ituna erottuva proletariaatti, joka vielä oli täysin kykenemätön itsenäiseen poliittiseen toimintaan, esiintyi sorrettuna, kärsivänä säätynä, joka ei pystynyt auttamaan itseään; apu oli annettavissa vain ulkoapäin, ylhäältä.

Tämä historiallinen asiointila piti vallassaan myös sosialismin luojia. Kapitalistisen tuotannon kypsymätöntä tilaa, luokkien kypsymätöntä tilaa vastasivat epäkypsät teoriat. Yhteiskunnallisten tehtävien ratkaisu, joka vielä oli kätkettynä kehittymättömiin taloudellisiin suhteisiin, oli kypsyteltävä aivoissa. Yhteiskunta tarjosi vain epäkohtia; niiden poistaminen oli ajatteleman järjen tehtävänä. Kysymys oli uuden täydellisemmän yhteiskuntajärjestyksen keksimisestä ja sen lahjoittamisesta yhteiskunnalle ulkoapäin, propagandan, ja missä se vain oli mahdollista, mallikokeiden antaman esimerkin avulla. Nämä uudet yhteiskuntajärjestelmät oli jo etukäteen tuomittu utopioiksi; mitä pitemmälle niitä muokattiin yksityiskohdittain, sitä enemmän niiden täytyi vaipua pelkäksi kuvitteluksi.

Tämän todettuamme ei meillä ole enää syytä hetkekään pysähtyä tähän nyt jo menneisyyteen kuulu-

vaan puoleen. Voimme jättää kirjalliset kamasaksat juhlallisesti mietiskelemään näitä nykyään enää vain huvittavia kuvitelmia ja näyttelemään oman asiallisen ajatustapansa etevämmyyttä mokomiin »järjettömyyksiin» verraten. Käymme mieluummin tarkastelemaan niitä nerokkaita ajatusituja ja ajatuksia, joita tuon mielikuvituksellisen kuoren alta murtautuu esiin kaikkialla, mutta joita nuo sokeat poroporvarit eivät näe.

Saint-Simon oli Ranskan suuren vallankumouksen poika. Sen puhjetessa hän ei ollut vielä kolmenkymmenen vuoden ikäinen. Vallankumous oli kolmannen säädyn voitto, ts. tuotannossa ja kaupassa *toimivan* suuren enemmistön voitto siihen asti etuoikeutetuista *joutilaista* säädyistä, aatelistosta ja papistosta. Mutta kolmannen säädyn voitto paljastui pian tämän säädyn pienen osan yksinomaiseksi voitoksi, poliittisen vallan valtaamiseksi tämän säädyn yhteiskunnallisesti etuoikeutetun osan, omistavan porvariston käsiin. Tämä porvaristo oli tosin vielä vallankumouksen aikana kehittynyt nopeasti keinoitelemalla aatelistolta ja kirkolta takavarikoidulla ja *myydyllä* maaomaisuudella sekä pettämällä kansakuntaa armeijanhankkijoiden välityksellä. Juuri näiden huijarien valta direktoriohallituksen aikana vei Ranskan ja vallankumouksen perikadon partaalle ja siten antoi Napoleonille tekosyyän vallankaappaukseen. Siitä syystä sai Saint-Simonin päässä kolmannen säädyn ja etuoikeutettujen säätyjen välinen vastakohta »työläisten» ja »joutilaiden» välisen vastakohtan muodon. Joutilaita eivät olleet vain vanhat etuoikeutetut, vaan kaikki, jotka elivät koroillaan tuotantoon ja kauppaan osallistumatta. Ja »työläisiä» eivät olleet vain palkkatyöläiset, vaan myös tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Se että joutilaat olivat menettäneet kykynsä henkiseen johtamiseen ja poliittiseen valtaan oli varmaa, ja vallankumous oli sen lopullisesti todistanut. Sen että omistamattomilla ei ollut tätä kykyä, olivat Saint-Simonin mielestä kauhunajan kokemukset todistaneet. Kenen sitten piti johtaa ja hallita? Saint-Simonin mukaan tieteen ja teollisuuden, jotka uusi uskonnollinen side liittäisi yhteen ja joiden piti jälleen palauttaa uskonpuhdistuksen ajoista

saakka rikkinäinen uskonnollisten katsomusten yhtenäisyys, pakostakin mystinen ja ankaran hierarkinen »uusi kristinusko». Mutta tieteen muodostivat oppineet ja teollisuuden ensi sijassa aktiiviset porvarit, tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Näiden porvariin piti tosin muuttua eräänlaisiksi julkisiksi virkamiehiksi, yhteiskunnallisiksi luottamusmiehiksi, mutta työläisten suhteen he kuitenkin olisivat säilyttäneet taloudellisen etuoikeutetun käskijän aseman. Erikoisesti pankkiirien tehtävänä oli luoton sääntelyn kautta koko tuotannon sääntelevä. Tämä käsitys vastasi täysin aikaa, jolloin Ranskassa suurteollisuus ja sen mukana porvariston ja proletariaatin välinen vastakohta juuri oli syntymässä. Mutta erityisesti Saint-Simon korostaa: häntä askarruttaa aina ja kaikkialla ensinnä »lukuisimman ja köyhimmän luokan» (la classe la plus nombreuse et la plus pauvre) kohtalo.

Saint-Simon esittää jo »Genèven kirjeissään» väittämän, että

»kaikkien ihmisten on tehtävä työtä».

Samassa teoksessa hän mainitsee jo, että hirmuhallituksen aika oli omistamattomien joukkojen valtaa. Hän huudahti niille:

»Katsokaapa, mitä Ranskassa on tapahtunut sinä aikana, jolloin toverinne siellä ovat olleet vallassa: he ovat saaneet aikaan nälänhädän.»

Ranskan vallankumouksen käsittäminen luokkataisteluksi, ei vain aateliston ja porvariston välillä, vaan aateliston, porvariston ja omistamattomien välillä oli 1802 erittäin nerokas havainto. Vuonna 1816 hän selittää, että politiikka on tuotannon tiedettä ja ennustaa politiikan täydellisesti sulautuvan taloustieteeseen. Vaikka tietoisuus siitä että taloudellinen tila on poliittisten laitosten perusta, ilmenee tässä vasta idullaan, niin kuitenkin ihmisten poliittisen hallitsemisen muuttaminen esineiden hallitsemiseksi ja tuotantoprosessin johtamiseksi, siis viime aikoina niin paljon aiheuttanut »valtion poistaminen», on tässä ilmaistu jo selvästi. Yhtä ylivoimaisesti aikalaisiinsa verraten hän julis-

taa 1814 — heti liittoutuneiden Pariisin-marssin* jälke-
keen, ja vielä 1815 satapäiväisen sodan⁶⁸ aikana — että
Ranskan liitto Englannin kanssa ja toisaalta näiden
valtojen liitto Saksan kanssa on suotuisan kehityksen ja
Euroopan rauhan ainoa tae. Ranskalaisten kehottaminen
liittoon Waterloon⁶⁹ voittajien kanssa vaati 1815 todella
sekä rohkeutta että historiallista kaukonäköisyyttä.

Jos Saint-Simonissa havaitsemme nerokkaan kauko-
näköisyyden, jonka ansiosta hänen esityksissään ovat
jo idullaan kaikki myöhempien sosialistien ajatukset,
jotka eivät koske pelkästään taloustiedettä, niin
Fourierilla tapaamme oikein aito ranskalaiseen tapaan
henkevä, mutta silti yhtä syvällisen arvostelun vallit-
sevista yhteiskuntatiloista. Fourier ottaa porvariston,
sen vallankumousta edeltäneen ajan innokkaat profeetat
ja sen vallankumouksen jälkeen lahjomat valehtelijat
tiukasti kiinni sanoistaan. Säälimättä hän paljastaa
porvarillisen maailman aineellisen ja moraalisen kur-
juuden, hän vertaa sitä sekä varhaisempien valistus-
filosofien houkutteleviin lupauksiin yhteiskunnasta jossa
vain järki hallitsisi, kaiken onnellistuttavasta sivistyk-
sestä, rajattomasta ihmissuvun täydellistymismahdol-
lisuudesta, että myös senaikaisten porvari-ideologi-
en kaunomaalaiseen puhetulvaan; hän osoittaa, miten
noita yleviä fraaseja kaikkialla vastaa viheliäinen todel-
lisuus, ja hän ivaa purevasti näiden korulauseiden
auttamatonta tyhjämpäiväisyyttä. Fourier ei ole pelkkä
kriitikko, hänen aina hilpeä luonteensa tekee hänestä
satiirikon, vieläpä yhden kaikkien aikojen suurimmista.
Vallankumouksen laskukaudella kukkaansa puhjennutta
villiä keinottelua samoin kuin Ranskan silloisen kaupan
yleistä rihkamaa hän kuvailee yhtä mestarillisesti kuin
hupaisestikin. Sitäkin mestarillisempaa on hänen ku-
vauksensa sukupuolisuhteiden porvarillisesta muodosta
ja naisen asemasta porvarillisessa yhteiskunnassa. Hän
esittää ensimmäisenä, että naisen vapautumisen aste
kulloisessakin yhteiskunnassa on yhteiskunnan yleisen
vapautumisen luonnollinen mittapuu. Mutta loistavim-
millaan Fourier esiintyy käsityksessään yhteiskunnan

* 31. maaliskuuta 1814. *Toim.*

historiasta. Hän jakaa tähänastisen historian neljään kehitysvaiheeseen: villeyden tilaan, patriarkaaliseen tilaan, raakalaisuuskauteen ja sivistyskauteen, joka satuu yhteen ns. porvarillisen yhteiskunnan, siis 1500-luvulta juontuneen yhteiskuntajärjestyksen kanssa; hän osoittaa, että

»sivistynyt järjestys kohottaa jokaisen paheen jota raakalaisuuden asteella harjoitettiin yksinkertaisella tavalla, mutkikkaampaan, kaksimieliseen, arveluttavaan ja tekopyhään muotoon»,

että sivistys liikkuu »noidutussa kehässä», ristiriidoissa, joita se yhä uudelleen tuottaa kykenemättä voittamaan niitä, niin että tulos on aina päinvastainen sille, mitä se tahtoo tai uskottelee tahtovansa. Niinpä esim.

»sivistyskaudella *köyhyys on tuloksena ylellisyydestä itsestään*».

Kuten näemme, Fourier käsittelee dialektiikkaa yhtä mestarillisesti kuin aikalaisensa Hegel. Yhtä dialektiisesti hän korostaa, vastoin silloista käsitystä rajattomasta inhimillisestä täydellistymiskyvystä, että jokaisella historiallisella vaiheella on nouseva, mutta myös laskeva linjansa, ja hän soveltaa tätä käsitystään myös koko ihmiskunnan tulevaisuuteen. Samoin kuin Kant toi ajatuksen maapallon tulevasta perikadosta luonnontieteeseen, samoin Fourier toi ajatuksen ihmiskunnan tulevasta perikadosta historiankäsitykseen.

Samaan aikaan kuin vallankumouksen myrsky kiiti Ranskan yli ja puhdistitämän maan, tapahtui Englannissa hiljaisempi, mutta silti yhtä valtava mullistus. Höyry ja uudet koneet muuttivat manufaktuuriteollisuuden uudenaikaiseksi suurteollisuudeksi ja saivat siten aikaan mullistuksen koko porvarillisen yhteiskunnan perustuksessa. Manufaktuuriteollisuuden vitkallinen, unelias' kehityskulku' vaihtui tuotannon valtavaksi pikamarssiksi. Alati kasvavalla vauhdilla yhteiskunta jakautui nyt suurkapitalisteihin ja omaisuudettomiin prolettaareihin, joiden välillä nyt aikaisemman vankan keski-säädyn asemesta vietti epävarmaa elämäänsä käsityöläisten ja pikkukauppiaitten horjuva joukko, tuo väestön vaihtelevin osa. Uusi tuotantotapa oli vasta nousuvaiheensa alkutaipaleella: se oli vielä normaali, säännöl-

linen, noissa oloissa ainoa mahdollinen tuotantotapa. Mutta jo silloin se synnytti huutavia yhteiskunnallisia epäkohtia: sulloi kodittoman väestön suurkaupunkien kurjimmille kulmille, katkoi kaikki perinnäiset suku-siteet, mursi patriarkaaliset suhteet, rikkoi perheen, teetti etenkin naisilla ja lapsilla ylityötä kauhistuttavassa määrin, turmeli siveellisesti työväenluokan suuret joukot, jotka äkkiä oli heitetty aivan uusiin olosuhteisiin, maalta kaupunkiin, maanviljelykseltä teollisuudelle, vakiintuneista oloista päivittäin vaihteleviin epävarmoihin elämänehtoihin. Silloin astui uudistajana esiin 29-vuotias tehtailija, luonteeltaan ylevä ja lapsellisen yksinkertainen, mutta samalla synnynnäinen ihmisten johtaja, jolle harvat vetävät vertoja. Robert Owen oli omaksunut valistusfilosofeilta materialistisen opin siitä, että ihmisen luonne on toisaalta synnynnäisten taipumusten, toisaalta ihmistä koko hänen elinaikanaan, mutta erityisesti kasvuiässä ympäröivien olojen tuote. Useimmat hänen säätyovereistaan näkivät teollisessa vallankumouksessa vain epäjärjestystä ja sekasortoa, hyvän tilaisuuden kalastaa sameassa vedessä ja rikastua nopeasti. Mutta Owen näki siinä hyvän tilaisuuden soveltaa mieliaatettaan ja siten aikaansaada järjestystä tuohon kaaokseen. Hän oli yrittänyt tätä jo menestyksellisesti Manchesterissa, ollessaan johtajana tehtaassa jossa oli yli 500 työläistä. Vuodesta 1800 vuoteen 1829 hän johti New Lanarkin suurta puuvillakehräämää Skotlannissa samaan tapaan, ollen johtavana yhtiökumppanina ja oman siten suurehkon toimintavapauden, ja niin hyvällä menestyksellä, että saavutti mainetta koko Euroopassa. Vähitellen 2500 henkeä käsittäväksi kasvaneen, alkuaan mitä sekavimmista ja enimmäkseen vahvasti turmeltuneista aineksista koostuvan väestön hän muutti oikeaksi mallisiirtolaksi, jossa juopottelu, poliisi, rikostuomarit, oikeusjutut, köyhäinhuolto ja hyväntekeväisyyden tarve olivat tuntemattomia asioita. Ja tämä tapahtui yksinkertaisesti siten, että hän loi ihmisille inhimilliset olot ja kasvatti huolellisesti etenkin nousevaa sukupolvea. Hän suunnitteli ja otti ensimmäisenä käyttöön pikkulasten koulut. Lapset tulivat niihin kahden vuoden ikäisinä ja viihtyivät niin hyvin,

että heitä oli vaikea saada lähtemään kotiinsa. Kun hänen kilpailijansa teettivät 13—14 tunnin työpäiviä, tehtiin New Lanarkissa työtä 10¹/₂ tuntia. Kun puuviljalapula pakotti seisauttamaan tehtaan neljäksi kuukaudeksi, maksettiin joutilaille työläisille täysi palkka. Siitä huolimatta liikkeen pääoma oli lisääntynyt yli kaksinkertaiseksi ja päälle päätteeksi antanut omistajille runsaat voitot.

Owen ei kuitenkaan ollut tyytyväinen tähän. Olot, jotka hän oli työläisilleen hankkinut, eivät hänen mielestään olleet vielä läheskään ihmisarvoa vastaavia.

»Ihmiset olivat minun orjiani»,

sanoi Owen. Ne suhteellisen suotuisat olot, jotka hän oli heille luonut, olivat vielä kaukana siitä, että olisivat tehneet mahdolliseksi luonteen ja ymmärryksen kaikinpuolisen ja järkipäisen kehittymisen, puhumattakaan vapaista elämänilmauksista.

»Ja kuitenkin tuotti työtätekevä osa näistä 2500 ihmisestä yhteiskunnalle yhtä paljon todellista rikkautta kuin tuskin puoli vuosisataa aikaisemmin olisi voinut tuottaa 600 000 hengen väestö. Kysyin itseltäni: miten käy sille erolle, joka on näiden 2500 ihmisen kuluttaman rikkauden ja sen rikkauden välillä, onka kuluttaisivat 600 000 ihmistä?»

Vastaus oli selvä. Se oli mennyt laitoksen omistajille, jotka saivat 5 % koron sijoittamalleen pääomalle ja sitä paitsi vielä yli 300 000 puntaa voittoa. Ja mikä oli oikein New Lanarkin suhteen, se piti vielä suuremmassa määrin paikkansa Englannin kaikkien muiden tehtaiden suhteen.

»Ilman tätä uutta koneiden luomaa rikkautta ei olisi voitu käydä sotia Napoleonin kukistamiseksi ja aristokraattisten yhteiskuntaperiaatteiden pystyssäpitämiseksi. Ja tämä uusi mahti oli kuitenkin työväenluokan luomus.»*

Siis hedelmätkin kuuluivat työväenluokalle. Uudet valtavat tuotantovoimat, jotka siihen asti olivat pal-

* Vetoomuksesta »Mullistus mielissä ja käytännössä», joka on osoitettu kaikille »Euroopan punaisille tasavaltalaisille, kommunisteille ja sosialisteille»; se lähetettiin Ranskan väliaikaiselle hallitukselle sekä »kuningatar Viktorialle ja hänen vastuullisille neuvonantajille».

velleet vain yksityisten rikastumista ja suurten joukkojen orjuuttamista, tarjosivat Owenille perustan yhteiskunnan uudistamiseen, ja niiden piti toimia kaikkien yhteisenä omaisuutena vain kaikkien yhteistä hyvinvointia varten.

Owenin kommunismi syntyi tällaisella, puhtaasti liikemiesmäisellä tavalla, niin sanoaksemme kauppa miehen laskelman hedelmänä. Tämän käytännöllisen todellisuudentajunsa se säilytti kaiken aikaa. Niinpä Owen ehdotti 1823 Irlannin kurjuuden poistamista kommunististen siirtoloiden avulla ja liitti täydelliset laskelmat perustamiskustannuksista, vuotuisista menoista ja arvioiduista tuloista. Hänen lopullisessa tulevaisuudensuunnitelmassaan onkin yksityiskohtien tekninen muokkaus pohja- ja pystypiirroksineen sekä lintu-perspektiiviluonnoksineen suoritettu niin asiantuntevasti, että jos hyväksyy Owenin menetelmän yhteiskunnan uudistamiseksi, niin yksityiskohtiin on asiantuntijallakin vain hyvin vähän huomauttamista.

Kehitys kommunismiin oli Owenin 'elämän käännekohta. Niin kauan kuin hän oli esiintynyt pelkkänä ihmisystävänä, hän oli niittänyt vain rikkautta, myötätuntoa, kunniaa ja mainetta. Hän oli Euroopan tunnetuin mies. Eivät ainoastaan hänen säätyoverinsa, vaan myös valtiomiehet ja ruhtinaat kuuntelivat häntä myötämiehinä. Mutta asia sai uuden käänteen heti, kun hän esitti kommunistisen oppinsa. Oli olemassa kolme suurta estettä, jotka ennen kaikkea näyttivät hänestä sulkevan tien yhteiskunnalliseen uudistukseen: yksityisomistus, uskonto ja avioliiton nykyinen muoto. Käydessään näiden kimppuun hän tiesi hyvin, mikä häntä odotti: virallinen yhteiskunta julistaisi hänet yleisesti pannaan ja hän menettäisi yhteiskunnallisen asemansa. Mutta hän ei antanut pidättää itseään, vaan jatkoi hyökkäystään siekailematta, ja silloin tapahtui juuri niin kuin hän oli jo aavistanut. Virallisen yhteiskunnan kiroamana, lehdistön vaitiololla tappamana, köyhtyneenä Amerikassa tekemiensä epäonnistuneiden kommunististen kokeilujen takia, yritysten, joihin hän oli uhrannut kaiken omaisuutensa, hän kääntyi suoraan työväenluokan puoleen ja työskenteli sen keskuudessa vielä kolmen vuo-

sikymmenen ajan. Kaikki yhteiskunnalliset liikkeet, kaikki todelliset edistysaskeleet, jotka on otettu Englannissa työväen eduksi, liittyvät Owenin nimeen. Niinpä hän ajoi 1819, viisivuotisen ponnistelun jälkeen, läpi ensimmäisen lain naisten ja lasten tehdastyön rajoittamisesta. Hän johti puhetta ensimmäisessä kongressissa, jossa koko Englannin trade unionit yhtyivät yhdeksi suureksi ammatilliseksi järjestöksi⁷⁰. Siirtymistoimpiteenä yhteiskunnan täydellistä kommunistista uudistamista kohti hän järjesti toisaalta ensimmäiset osuustoiminnalliset yhdistykset (kulutus- ja tuotanto-osuuskunnat), jotka sitten ovat antaneet ainakin sen käytännöllisen todistuksen, että niin kauppiaat kuin tehtailijatkin ovat varsin tarpeettomia henkilöitä; toisaalta työbasaarit, laitokset työntuotteiden vaihtamista varten paperisen työrahan välityksellä, jonka yksikkönä oli työtunti; laitokset, joiden välttämättä täytyi epäonnistua, mutta jotka olivat Proudhonin paljon myöhäisemmän vaihtopankin⁷¹ täydellisiä edeltäjiä ja erosivat tästä vain siinä, että eivät pyrkinetkään olemaan kaiken yhteiskunnallisen pahan yleislääkkeitä, vaan ainoastaan ensi askeleena yhteiskunnan paljon jyrkempää uudestijärjestämistä kohti.

Utopistien katsomustapa on kauan hallinnut 1800-luvun sosialistisia käsityksiä ja hallitsee osaksi vieläkin. Sitä suosivat vielä vähän aikaa sitten kaikki ranskalaiset ja englantilaiset sosialistit, siihen liittyy myös aikaisempi saksalainen kommunismi Weitling mukaanluttuna. Sosialismi on heille kaikille absoluuttisen totuuden, järjen ja oikeudenmukaisuuden ilmaus ja sen pitää tulla vain keksityksi valloittaakseen omalla painollaan maailman; koska absoluuttinen totuus on riippumaton ajasta, paikasta ja inhimillisestä historiallisesta kehityksestä, niin on vain sattuma, milloin ja missä se keksitään. Lisäksi kunkin koulukunnan perustajalla on erilainen ehdoton totuus, järki ja oikeudenmukaisuus, ja kun jokaisen itsekohtainen äly, omat elämänolosuhteet, oma tietomäärä ja ajattelun kouliintuminen määräävät hänen ehdottoman totuutensa, järjensä ja oikeutensa laadun, ei tässä ehdottomien totuuksien yhteentörmäyksessä ole muuta ratkaisua kuin ristiriitojen molemmiin-

puolinen tasoittuminen. Mutta tällaisesta siis ei olisi saattanut syntyä kuin jonkinlaista valikoivaa keskittien sosialismia, jollainen muuten onkin näihin saakka vallinnut useimpien Ranskan ja Englannin socialististen työläisten aivoja. Se on mitä moninaisimpia vivahteita sallivaa sekoitusta, jossa on verraten kohtuullista kriittistä ajattelua, taloustieteen opinkappaleita ja erilaisten lahkonerustajain yhteiskunnallisia tulevaisuudenkuvitelmiä, sekoitusta, joka syntyy sitä helpommin, mitä enemmän sen osien terävät kulmat hioutuvat pois väitteilyjen virrassa, aivan niin kuin pyöreät piikivet hioutuvat purossa. Sosialismi oli asetettava todellisuuspohjalte, ennen kuin siitä voitiin luoda tiedettä.

II

1700-luvun ranskalaisen filosofian rinnalla ja jäljessä oli kuitenkin syntynyt uudempi saksalainen filosofia, jonka päätekohtaksi tuli Hegel. Sen suurimpana ansiona oli dialektiikan asettaminen jälleen ajattelun korkeimmaksi muodoksi. Kaikki vanhat kreikkalaiset filosofit olivat synnynnäisiä, luontaisia dialektikkoja, ja Aristoteles, universaalisin heistä, onkin jo selvittänyt dialektisen ajattelun oleelliset muodot. Uudempi filosofia sitä vastoin, vaikka dialektiikalla siinäkin oli loistavia edustajia (kuten Descartes ja Spinoza) oli etenkin englantilaisen vaikutuksen vuoksi yhä enemmän ja yhä kiinteämmin juuttunut niin sanottuun metafyyssiseen ajattelutapaan, joka hallitsi miltei kaikkia 1700-luvun ranskalaisia ajattelijoita, ainakin heidän filosofisia erikoisteoksiaan. Varsinaisen filosofian ulkopuolella hekin kyllä kykenivät luomaan dialektiikan mestariteoksia, ajatelkaamme vaikka Diderotin teosta »Rameaun veljenpoika» ja Rousseauin »Tutkimusta ihmisten keskuudessa vallitsevan eriarvoisuuden alkuperästä». — Esitämme seuraavassa lyhyesti kummankin ajattelutavan pääkohdat.

Asettaessamme ajatuksellisen tarkastelun kohteeksi luonnon, ihmiskunnan historian tai oman henkisen toimintamme, on edessämme lähinnä kuva, jossa yhteydet ja vuorovaikutukset loputtomasti kietoutuvat toisiinsa,

kuva, jossa mikään ei pysy samanlaisena eikä samassa paikassa, missä se oli aikaisemmin, vaan kaikki liikkuu, muuttuu, tulee ja häviää. Näemme siis lähinnä kokonaiskuvan, jossa yksityiskohdat esiintyvät vielä enemmän tai vähemmän taka-alalla, me huomioimme enemmän liikuntaa, muutoksia, yhteyksiä kuin sitä, *mikä* liikkuu, muuttuu, on yhteydessä. Tämä alkuperäinen, naiivi, mutta asiallisesti oikea näkemys maailmasta esiintyy vanhassa kreikkalaisessa filosofiassa, ja ensimmäisenä sen on selvästi ilmaissut Herakleitos: kaikki on olemassa ja samanaikaisesti ei ole, sillä kaikki *virtaa*, on alituisesti muuttumassa, alituisesti tulemassa ja häviämässä. Mutta tämä käsitys, niin oikein kuin se esittääkin ilmiöiden kokonaiskuvan yleisen luonteen, ei kuitenkaan riitä selittämään yksityiskohtia, joista tämä kokonaiskuva koostuu ja niin kauan kuin emme siihen pysty, kokonaiskuvakin jää meille epäselväksi. Tiedostaaksemme nämä yksityiskohdat, meidän on irrotettava ne luonnollisista tai historiallisista yhteyksistään ja tutkittava kutakin erikseen sen ominaisuuksien erityisten syiden ja vaikutusten jne. selvittämiseksi. Tämä on lähinnä luonnontieteen ja historian tutkimuksen tehtävä, ts. tutkimusalojen, jotka kreikkalaisten klasisisella ajalla varsin ymmärrettävistä syistä olivat vain alistetussa asemassa, koska niiden tehtävänä ennen muuta oli aineiston kokoaminen. Vasta, kun tietyssä määrin on kerätty historiallista ja luonnontieteellistä aineistoa, vasta silloin voi saada alkunsa kriittinen tarkastelu, vertailu, luokittelu, jako lahkoihin ja lajeihin. Eksakti luonnontutkimus pääsi alulle vasta alexandrialaisella kaudella Kreikassa⁷², ja myöhemmin keskiajalla sitä kehittivät edelleen arabialaiset. Varsinainen luonnontiede on kuitenkin peräisin vasta 1400-luvun jälkipuoliskolta, ja siitä lähtien se on edistynyt yhä nopeammin. Luonnon jaottelemisen eri osiin, luonnon eri tapahtumain ja erilaisten luonnonesineiden erottelu määräluokkiin, orgaanisten olioiden sisäelinten ja niiden moninaisten anatomisten muodostumain tutkiminen, kaikki nämä seikat ovat olleet perusedellytyksinä jättiläismäiselle edistykselle, joka on tapahtunut luonnon tuntemuksessa viimeisten 400 vuoden aikana. Mutta siitä on meille

samalla jäänyt tavaksi käsitellä luonnonesineitä ja luonnontapahtumia erillisinä, suuresta kokonaisuudesta irrallisina, ei siis niiden liikkeessä, vaan lepotilassa, ei oleellisesti muuttuvina, vaan kiinteinä, ei elävinä, vaan kuolleina. Ja siirtyessään luonnontieteestä filosofiaan tämä käsitystapa samalla loi — Baconin ja Locken kautta — metafyyssisen ajattelutavan, tuon viime vuosisatojen erikoislaatuisen rajoittuneisuuden.

Metafyyssikolle ovat oliot ja niiden ajatuskuvat, käsitteet, erillisiä ja muuttumattomia, jähmeitä, kerta kaikkiaan annettuja esineitä, joita on tutkittava peräkkäin mutta toisistaan riippumatta. Hän ajattelee pelkillä suoranaisilla vastakohdilla. Hänen puheensa on: »'Niin, niin' tahi 'Ei, ei'. Mitä siihen lisätään, se on pahasta.»* Hänen käsityksensä mukaan jokin esine on olemassa tai ei ole olemassa, mutta mahdotonta on, että se samanaikaisesti olisi oma itsensä ja jokin muun lisäksi. Myönteinen ja kielteinen sulkevat ehdottomasti vastakohtansa pois mahdollisuuksien piiristä, syy ja vaikutus ovat yhtä jäykästi vastakkaiset. Ensi silmäyksellä tämä ajattelutapa tuntuu meistä erittäin hyväksyttävältä: samalla tavoinhan toimii niin sanottu terve ihmisjärki. Mutta niin kunnioitettava asuintoveri kuin tuo terve ihmisjärki onkin kotioloissa neljän seinän sisällä, se joutuu kokemaan vallan ihmeellisiä seikkailuja uskaltautuessaan tutkimuksen avaraan maailmaan. Ja metafyyssinen katsomustapa, niin laajoilla alueilla kuin sillä — kussakin tapauksessa tutkimusesineen luonteen mukaan — on oikeutuksensa ja välttämättömyytensä, se saa kuitenkin aina ennemmin tai myöhemmin vastaansa rajan, jonka toisella puolen siitä tulee yksipuolinen, ahdas, abstrakti, se eksyy ratkaisemattomiin ristiriitoihin, koska se ei näe yksityisten asiain ja esineiden takaa niiden keskeistä yhteyttä, niiden olemisen takaa niiden tulemistä eikä häviämistä ja niiden lepotilan takaa niiden liikettä, ei näe metsää puilta. Jokapäiväisessä elämässä tiedämme ja pystymme esimerkiksi varmasti

* Raamattu. Matteuksen evankeliumi, 5. luku, 37. virsi. Toim.

sanomaan, onko jokin eläin olemassa vai ei, mutta tarkemmin tutkittaessa käykin selville, että kysymys usein on mitä monimutkaisin. Tämän tietävät varsin hyvin esimerkiksi lakimiehet, jotka ovat turhaan vaivanneet aivojaan määritelläkseen järjellisen rajan, josta alkaen sikiön tappaminen äidin kohdussa merkitsee murhaa. Ja yhtä vaikeata on kuolinhetken määrittäminen, koska kuolema fysiologian mukaan ei ole kertakaikkinen, silmänräpäyksellinen tapahtuma, vaan sangen pitkälinen tapahtumasarja. Samalla tavoin jokainen elollinen olento on eikä ole sama joka hetki, sillä se muokkaa yhtenäin ulkoapäin ottamiaan aineita ja erittää toisia, sen ruumiissa kuolee yhtenäin vanhoja soluja ja syntyy uusia, lyhyemmän tai pitemmän ajan kuluessa sen ruumiin aines uudistuu täydellisesti atomien korvatessa vanhat, niin että jokainen elimellinen olento siis on alituisesti sama ja kuitenkin toinen. Lähemmin asiaa tarkastellessamme havaitsemme niinkään, että vastakohtaisuuden molemmat navat, myönteinen ja kielteinen, ovat yhtä erottamattomat kuin vastakkaisetkin, ja että ne kaikesta vastakohtaisuudestaan huolimatta läpäisevät toisensa. Samoin on syyn ja vaikutuksen laita. Nehän ovat käsitteitä, jotka sellaisinaan voidaan pätevästi soveltaa vain yksityistapaukseen. Mutta tarkastellessamme tätä yksityistapausta yleisessä yhteydessään maailmankaikkeuteen nuo käsitteet yhtyvät, ne sulautuvat käsitykseen kaikkialle ulottuvasta vuorovaikutuksesta, jossa syyt ja vaikutukset alituisesti vaihtavat paikkaa: mikä on vaikutuksena tässä tai tällä hetkellä, saattaa olla syynä tuolla tai sillä hetkellä, ja päinvastoin.

Nämä ilmiöt ja ajatusmenetelmät eivät mahdu metafysisen ajattelun puitteisiin. Dialektiikka, joka näkee asiat ja esineet sekä niiden käsitteelliset kuvat oleellisesti laajemmassa yhteydessään, saa sitävastoin vain lisävahvistusta omille menettelytavoilleen edelläkuvatun kaltaisista ilmiöistä. Luonto on dialektiikan koetinkivi, ja meidän on myönnettävä, että uudenaikainen luonnontiede on antanut tätä kokeilua varten perin runsaan, päivittäin lisääntyvän aineiston, ja todistanut siten, että luonnossa kaikki tapahtuu lopulta dialektisesti eikä metafysisesti, että luonto ei kierrä ikuisesti sa-

mankaltaisena, vaan käy lävitse todellisen historian. Tässä yhteydessä on mainittava ennen kaikkea Darwin, joka on antanut valtavimman kolauksen metafysiikalle osoittamalla, että koko nykyinen orgaaninen luonto, kasvit ja eläimet, näiden mukana myös ihminen, on miljoonia vuosia kestäneen kehitysprosessin tulos. Tähän asti on kuitenkin sormin voitu laskea ne luonnontutkijat, jotka ovat oppineet ajattelemaan dialektisesti, ja saavutettujen tulosten ja perinnäisen ajattelutavan välinen ristiriita selittääkin sen äärettömän sekamelskan, joka nyt vallitsee teoreettisessa luonnontieteessä, saattaen epätoivoon opettajat ja oppilaat, kirjailijat ja lukijat.

Täsmällinen esitys maailmankaikkeudesta, sen ja ihmiskunnan kehityksestä, samoin kuin tuon kehityksen ihmisaivoihin luomasta kuvasta voidaan siis saada aikaan vain dialektista tietä, alinomaa huomioiden syntymisen ja häviämisen, edistyksellisten ja taantumuksellisten muutosten yleistä vuorovaikutusta. Ja tässä hengessä on heti alun alkaen esiintynyt uudempi saksalainen filosofia. Kant aloitti uransa muuttamalla Newtonin ikuisen ja muuttumattoman aurinkokunnan — sitten kun paljon puhuttu alkusysäys oli annettu — historialliseksi tapahtumasarjaksi: aurinko ja kaikki planeetat ovat syntyneet pyörivistä sumumassoista. Samalla hän jo päätteli, että tähän syntymiseen pakostakin liittyy tulevaisuudessa tapahtuva aurinkokunnan häviäminen. Puoli vuosisataa myöhemmin Laplace perusteli hänen käsityksensä matemaattisesti, ja kun, taas oli kulunut puoli vuosisataa, spektroskooppi osoitti että avaruudessa todella on erilaisilla tiivistymisasteilla olevia hehkuvia kaasumassoja.

Tämä uudempi saksalainen filosofia huipentui Hegelin järjestelmään, jossa koko luonnon, historian ja hengen maailma ensi kerran — ja siinä juuri onkin sen suuri ansio — esitetään yhtenä prosessina, ts. alituisesti liikkuvana, muuttuvana ja kehittyvänä, ja yritetään osoittaa tämän liikkeen ja kehityksen sisäinen yhteys. Tästä näkökulmasta ihmiskunnan historia ei enää näytännyt mielettömien väkivallantekojen hurjalta sekamelskalta, tekojen, jotka käyvät kaikki yhtä tuomittaviksi nyt kypsyneen filosofisen järjen tuomioistuimen edessä

ja jotka on unohdettava niin pian kuin mahdollista. Historia näytti nyt ihmiskunnan omalta kehitysprosessilta, ja ajattelun tehtäväksi tuli seurata tämän prosessin asteittaista kulkua jokaisella harhateillä sekä osoittaa sisäinen lainalaisuus näennäisesti sattumanvaraisissa tapahtumissakin.

Tässä yhteydessä on samantekevää, vaikkei Hegelin järjestelmä tehtävää ratkaissutkaan. Tehtävänasettelu oli hänen suurenmoinen ansionsa. Se oli lisäksi tehtävä, jota ainoakaan yksilö ei kykene koskaan ratkaisemaan. Vaikka Hegel — Saint-Simonin rinnalla — oli aikansa universaalisin henkilö, oli häntä kuitenkin rajoittamassa ensinnäkin hänen oma tietopiirinsä, jolla pakostakin oli rajansa, ja toiseksi hänen aikansa tieto- ja käsityspiiri, joka oli ahtaanlainen sekä laajuuteensa että syvyyteensä nähden. Oli vielä kolmaskin tekijä. Hegel oli idealisti, toisin sanoen hänen käsityksensä mukaan hänen päänsä ajatukset eivät olleet enemmän tai vähemmän abstraktisia kuvia todellisista olioista ja ilmiöistä, vaan päinvastoin oliot ja niiden kehitys olivat vain todellistuneita kuvia »ideasta», joka oli ollut jossakin jo ennen maailman olemassaoloa. Näin kaikki kääntyi pääläelleen, ja maailman todellinen yhteys kävi aivan nurinkuriseksi. Ja niin oikein ja nerokkaasti kuin Hegel esittikin monia yksityiskohtia, jäi niihin edellä mainituista syistä pakostakin paljon paikkailtua ja keinotekoista, sanalla sanoen nurinkurista. Hegelin järjestelmä oli sinänsä suuri keskenen — mutta myös viimeinen lajissaan. Sitä näet vaivasi vielä eräs parantumaton sisäinen ristiriita: toisaalta sen oleellisena edellytyksenä oli historiankäsitys, jonka mukaan ihmiskunnan historia on kehitysprosessi, jolle jo sen oman luonteen mukaan ei voida keksiä äylylliseksi päätekohtaksi niinsanottua ehdotonta totuutta, mutta toisaalta se kuitenkin väittää olevansa juuri tuon ehdottoman totuuden varsinainen sisältö. Kaiken käsittävä, kerta kaikkiaan päätökseen viety luonnon- ja historiantiedon järjestelmä on ristiriidassa dialektisen ajattelun peruslakien kanssa, mikä ei suinkaan sulje pois, vaan päinvastoin edellyttää sitä, että koko ulkomaailman järjestelmällinen tiedostaminen voi edistyä jättiläisaskelin sukupolvesta toiseen.

Tietoisuus siihenastisen saksalaisen idealismin koko nurinkuruudesta johti pakostakin materialismiin, mutta — pantakoon se merkille — ei 1700-luvun pelkästään metafyyseiseen ja täysin mekaaniseen materialismiin. Päinvastoin kuin ne, jotka naiivissa vallankumouksellisuudessaan aivan yksinkertaisesti hylkäsivät koko aikaisemman historian, uudenaikainen materialismi käsittää historian ihmiskunnan kehitysprosessina, jonka liikkeen lakien löytämisen se on asettanut tehtäväkseen. 1700-luvun ranskalaiset, kuten Hegelkin, pitivät luontoa ahdasta kehää kiertävänä, aina samanlaisena pysyvänä kokonaisuutena ikuisine taivaankappaleineen, kuten Newton oli opettanut, ja muuttumattomine orgaanisine lajeineen, kuten Linné oli esittänyt. Tämän käsityksen vastapainoksi uudenaikainen materialismi tekee yhteenvetoa luonnontieteen uusimmista saavutuksista, joiden mukaan luonnollakin on ajallinen historiansa; taivaankappaleet ja erilaiset organismit, jotka näillä taivaankappaleilla suotuisissa olosuhteissa saattavat asustaa, syntyvät ja häviävät, ja kiertokulut, sikäli kuin ne yleensä ovat mahdollisia, ovat suunnattoman laajamittaisia. Molemmissa tapauksissa materialismi on oleellisesti dialektista, eikä se enää tarvitse muiden tieteiden yläpuolella olevaa filosofiaa. Niin pian kuin jokaiselle eri tieteelle asetetaan vaatimukseksi, että sen on oltava selvillä asemastaan olioiden ja niitä koskevien tietojen yleisessä yhteydessä, käy jokainen tätä kokonaisyhteyttä käsittelevä tiede tarpeettomaksi. Koko tähänastisesta filosofiasta jää silloin itsenäisenä olemaan vain oppi ajattelusta ja sen laeista — muodollinen logiikka ja dialektiikka. Kaikki muu sisältyy positiiviseen luonnontieteseen ja historian tutkimukseen.

Luonnonkäsityksen mullistus saattoi kuitenkin taapahtua vain sitä mukaa kuin tutkimus kykeni tarjoamaan vastaavaa myönteistä tietoaainesta, ja niinpä olikin jo paljon aikaisemmin ilmennyt historiallisia tosiasioita, jotka vaikuttivat ratkaisevasti historiankäsityksen muuttumiseen. Vuonna 1831 tapahtui Lyonissa ensimmäinen työväen kapina. Vuosina 1838—1842 kehittyi Englannissa huippuunsa chartismi, ensimmäinen kansallinen työväenliike. Euroopan edistyneimpien maiden historias-

sa työntyi etualalle proletariaatin ja porvariston välinen luokkataistelu sitä myöten kuin niissä kehittyi yhtäältä suurteollisuus ja toisaalta porvariston vastahankittu poliittinen valta. Tosiasiat osoittivat yhä vakuuttavammin valheiksi porvarillisen taloustieteen opit pääoman ja työn etujen yhteisyydestä, yleisestä sopusoinnusta ja yleisestä hyvinvoinnista vapaan kilpailun seurauksena. Nyt oli mahdotonta tehdä olemattomiksi näitä tosiasioita yhtä vähän kuin ranskalaista ja englantilaista sosialismiakaan, joka perin epätäydellisenäkin oli niiden teoreettinen ilmaus. Mutta vanha idealistinen historiankäsitys, jota ei vielä ollut työnnetty sivuun, ei tuntenut mitään aineellisiin etuihin pohjautuvaa luokkataistelua eikä yleensä minkäänlaisia aineellisia etuja; tuotanto kuten kaikki muutkin taloudelliset suhteet esiintyivät siinä vain ohimennen, »kulttuurihistorian» toisarvoisina aineksina.

Uudet tosiasiat pakottivat asettamaan koko siihenastisen historian uuden tutkimuksen kohteeksi, ja silloin kävikin ilmi, että *koko* siihenastinen historia, lukuun ottamatta alkuyhteisöä, oli luokkataistelujen historiaa ja että nuo keskenään taistelevat yhteiskuntaluokat ovat joka kerta tuotanto- ja vaihtosuhteiden, sanalla sanoen oman aikansa *taloudellisten* olosuhteiden synnyttämät, että siis yhteiskunnan kulloinenkin taloudellinen rakenne muodostaa reaalisin perustan, jolta lähtien viime kädessä on selitettävissä kunakin historian kautena syntynyt, oikeudellisista ja poliittisista laitoksista samoin kuin uskonnollisista, filosofisista ja muista käsityksistä muodostunut päällysrakenne. Hegel oli vapauttanut historiankäsityksen metafysiikasta, hän oli tehnyt siitä dialektisen—mutta hänen historiankäsityksensä oli oleellisesti idealistinen. Nyt oli idealismi karkotettu viimeisestä pakopaikastaan, historiankäsityksestä. Näin oli esitetty materialistinen historiankäsitys ja löydetty tie, jonka kautta ihmisen tajunta sai selityksensä hänen olemisestaan, eikä kuten siihen asti oli kuviteltu, hänen olemisensa hänen tajunnastaan.

Niinpä sosialismi ei enää esiintynyt tämän tai tuon nerokkaan pään satunnaisena keksintönä, vaan kahden historiallisesti syntyneen luokan, proletariaatin ja por-

variston, välisen taistelun välttämättömänä tuotteena. Sen tehtävänä ei enää ollut mahdollisimman täydellisen yhteiskuntajärjestelmän keksiminen, vaan sen historiallisen taloudellisen prosessin tutkiminen, jonka välttämätön seuraus nämä luokat ja niiden väliset ristiriidat olivat, ja näiden ristiriitojen ratkaisemiskeinojen löytäminen tuon prosessin luomasta taloudellisesta tilasta. Mutta siihenastinen sosialismi oli tämän materialistisen historiankäsityksen kanssa yhtä jyrkässä ristiriidassa kuin ranskalaisen materialismin luonnonkäsitys oli dialektiikan ja uusimman luonnontieteen kanssa. Siihenastinen sosialismi arvosteli kyllä vallitsevaa kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia, mutta ei kyennyt sitä selvittämään; se ei siis myöskään kyennyt tekemään loppua siitä, se saattoi vain yksinkertaisesti tuomita sen kelvottomaksi ja hylättäväksi. Mitä kiivaammin se hyökkäsi kapitalistisesta tuotantotavasta erottamatonta työväenluokan riistoa vastaan, sitä vähemmän se kykeni selvästi osoittamaan, mitä tuo riisto on ja kuinka se syntyy. Tuo kapitalistinen tuotantotapa olisi kuitenkin pitänyt selvittää yhtäältä omassa historiallisessa yhteydessään ja tietyn historiallisen ajanjakson välttämättömyytenä, jonka myös välttämättä oli tuhouduttava. Ja toisaalta olisi ollut paljastettava sen sisäinen luonne. Tähän päästiinkin *lisäarvon* keksimisen kautta. Todistettiin, että kapitalistisen tuotantotavan ja sen suorittaman työläisten riiston perusmuotona on ilmaisen työn anastaminen, että kapitalisti, vaikkakin hän maksaa työläisensä työvoimasta saman täyden arvon mikä siitä maksetaan tavarana tavaramarkkinoilla, kuitenkin kiskoo siitä enemmän arvoa kuin itse on maksanut, ja että tämä *lisäarvo* lopulta muodostaa arvosumman, josta yhä kasvava pääomamäärä kertyy omistavien luokkien käsiin. Näin oli selitetty kapitalistisen tuotannon ja pääoman tuotannon synty.

Näistä kahdesta keksinnöstä: materialistisesta historiankäsityksestä ja kapitalistisen tuotannon salaisuuden paljastamisesta *lisäarvon* avulla saamme kiittää *Marxia*. Niiden kautta tuli sosialismista tiede, ja nyt on lähinnä kysymys sen edelleenkehittämisestä kaikissa yksityiskohdissaan ja yhteyksissään.

III

Materialistinen historiankäsitys lähtee siitä väittä-
mästä, että tuotanto, ja lähinnä tuotantoa tuotteiden
vaihto, on jokaisen yhteiskuntajärjestyksen perusta; että
jokaisessa historiallisesti esiintyvässä yhteiskunnassa tuot-
teiden jakautuminen ja sen yhteydessä sosiaalinen jako
luokkiin tai säätyihin tapahtuu sen mukaan, mitä ja
kuinka tuotetaan ja miten tuotteet vaihdetaan. Tämän
mukaan yhteiskunnallisten muutosten ja poliittisten
mullistusten perimmäisiä syitä ei ole etsittävä ihmisten
aivoista, ei heidän lisääntyvästä ymmärryksestään ikuis-
ta totuutta ja oikeudenmukaisuutta koskevissa kysymyk-
sissä, vaan tuotanto- ja vaihtotapojen muutoksista;
niitä ei ole etsittävä kyseisen ajan *filosofiasta*, vaan sen
taloudesta. Heräävä tietoisuus siitä, että vallitsevat
yhteiskunnalliset laitokset ovat järjettömiä ja epäoikeu-
denmukaisia, että järki on tullut järjettömyydeksi,
hyvätyö kidutukseksi*, on vain merkki siitä, että tuo-
tantomenetelmissä ja vaihtomuodoissa on kaikessa hil-
jaisuudessa tapahtunut muutoksia, joihin aikaisemmille
taloudellisille olosuhteille rakentunut yhteiskuntajär-
jestys ei enää sopeudu yhteen. Täten on samalla sanottu,
että paljastettujen epäkohtien poistamiskeinojen täytyy
myös — jokseenkin kehittyneinä — olla olemassa itse
muuttuneissa tuotantosuhteissa. Nuo keinot eivät suin-
kaan ole jotakin aivoissa *keksittävää*, vaan ne ovat aivojen
avulla *löydettävissä* kyseisistä tuotannon aineellisista
tosiasioista.

Miten on nyt tämän mukaan nykyaikaisen sosialis-
min laita?

Vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen on luonut nyt
hallitseva luokka, porvaristo — se myönnetään nykyisin
verrattain yleisesti. Porvaristolle ominainen tuotantota-
pa, jota Marxin ajoista on kutsuttu kapitalistiseksi tuo-
tantotavaksi, ei sietänyt paikallisia eikä säätyetuoikeuk-
sia enempää kuin feodaalisen järjestelmän keskinäisiä
henkilökohtaisia siteitäkään; porvaristo murskasi feodaa-

* Goethe. Faust, I osa, kolmas kohtaus (»Faustin työ'uone»).
Toim.

lisen järjestelmän ja pystytti sen raunioille porvarillisen yhteiskuntalaitoksen, vapaan kilpailun, elinkeinovapauden, tavaranomistajien tasa-arvoisuuden — kuinka näitä kaikkia porvarillisia ihanouksia nimitetäänkään — valtakunnan. Kapitalistinen tuotantotapa saattoi nyt laajentua vapaasti. Sen jälkeen kun höyry ja uudet työkooneet oli muuttanut vanhan manufaktuurin suurteollisuudeksi, kehittyivät porvariston johdolla muovatut tuotantosuhteet ennen kuulumattoman nopeasti ja ennen näkemättömässä mitassa. Mutta niinkuin aikoinaan manufaktuuri ja sen vaikutuksen alaisena laajaksi kehittynyt käsityö joutui ristiriitaan ammattikuntien feodaalisten kahleiden kanssa, niin joutuu suurteollisuus täydellisemmäksi kehittyttyään ristiriitaan niiden puitteiden kanssa, joihin kapitalistinen tuotantotapa sen puristaa. Uudet tuotantovoimat ovat kasvaneet yli porvarillisen käyttömuotonsa, eikä tämä ristiriita tuotantovoimien ja tuotantotavan välillä ole mikään ihmisen aivoissa syntynyt ristiriita, niinkuin on ihmisen perisyntin törmäys jumalallista oikeutta vastaan, vaan se on olemassa tosiasioissa, objektiivisena, meidän ulkopuolellamme riippumattomana jopa niidenkin ihmisten tahdosta ja menettelystä, jotka sen ovat aiheuttaneet. Nykyaikainen sosialismi ei ole mitään muuta kuin tämän tosiasiallisen ristiriidan ajatusrefleksi, sen aatteellinen heijastuma lähinnä sen luokan aivoissa, joka tämän ristiriidan alaisena välittömästi kärsii — työväenluokan aivoissa.

Mikä tuo ristiriita sitten on?

Ennen kapitalistista tuotantoa, siis keskiajalla, oli yleisenä pikkuyritys, joka perustui siihen, että työntekijäin tuotantovälineet olivat heidän yksityisomaisuuttaan: vapaiden tai alustalaisasemassa olevien pientalonpoikain maanviljelys, kaupunkien käsityö. Työvälineet — maa, maatyökalut, työpaja, käsityökalut — olivat yksityisten työvälineitä, tarkoitettut vain yksityiseen käyttöön, siis pakostakin vähäisiä, epätäydellisiä, rajallisia. Mutta juuri sen vuoksi ne kuuluivatkin säännöllisesti tuottajille itselleen. Näiden hajallaan olevien, ahtaiden tuotantovälineiden keskittäminen, laajentaminen niiden muuttaminen nykyajan mahtavasti vai-

kuttaviksi tuotannon vivuiksi on ollut juuri kapitalistisen tuotantotavan ja sen edustajan, porvariston historiallinen tehtävä. Miten porvaristo 1400-luvulta lähtien on tämän historiallisesti suorittanut kolmen vaiheen kautta — yksinkertaisen yhteistyön, manufaktuurin ja suurteollisuuden — sen Marx on seikkaperäisesti kuvannut »Pääoman» neljännessä osastossa*. Mutta porvaristo, kuten »Pääomassa» niin ikään on osoitettu, ei voinut muuttaa noita rajallisia tuotantovälineitä valtaviksi tuotantovoimiksi muuttamatta niitä yksityisen tuotantovälineistä yhteiskunnallisiksi, vain jonkin ihmisryhmän yhteisesti käytettäväksi tuotantovälineiksi. Rukin, kangaspuiden ja sepän vasaran tilalle tuli kehruukone, kutomakone ja höyryvasara; yksityisen pikkuverstaan tilalle satojen ja tuhansien yhteistoimintaa vaativa tehdas. Ja samoin kuin tuotantovälineet, samoin muuttui itse tuotantokin sarjasta yksityiskäsittelyjä sarjaksi yhteiskunnallisia toimintoja, ja tuotteet muuttuivat yksityisten tuotteista yhteiskunnallisiksi tuotteiksi. Kangas, lanka ja metallitavarat, jotka nyt tulivat tehtaista, olivat niiden monien työläisten yhteisiä tuotteita, joiden käsien kautta niiden täytyi vuoron perään kulkea, ennen kuin ne tulivat valmiiksi. Kukaan yksityinen ei niistä voinut sanoa: tuon olen minä tehnyt, se on minun tuotteeni.

Mutta missä tuotannon perusmuotona on luontoperäinen, vähitellen ilman suunnitelmaa syntynyt työnjako yhteiskunnan sisällä, siellä se painaa tuotteisiin tavarainmuodon, joiden keskinäinen vaihto, osto ja myynti tekee yksityiset tuottajat kykeneviksi tyydyttämään moninaiset tarpeensa. Näin olikin keskiajalla. Esimerkiksi talonpoika möi maantuotteitaan käsityöläiselle ja samalla osti häneltä käsityön tuotteita. Tähän yksityistuottajien, tavarantuottajien yhteiskuntaan tunkeutui nyt uusi tuotantotapa. Luontoperäisen, suunnitelmattoman työnjaon keskelle, sellaisena kuin se vallitsi koko yhteiskunnassa, se asetti suunnitelmallisen työnjaon, sellaisena kuin tämä oli järjestetty yksityisessä tehtaassa; yksityistuotannon rinnalle tuli yhteiskunnallinen tuotanto. Kum-

* Ks. Karl Marx, Pääoma, 1. osa, s. 286—454. Toim,

paisenkin tuotteet myytiin samoilla markkinoilla, siis ainakin likipitään samoihin hintoihin. Mutta suunnitelmallinen organisaatio oli voimakkaampi kuin luontoperäinen työnjako; yhteiskunnallisesti työskentelevät tehtaot valmistivat tuotteensa halvemmalla kuin yksinäiset pikkutuottajat. Yksityistuoantto joutui alalla toisensa jälkeen tappiolle, yhteiskunnallinen tuotanto valankumouksellisesti koko vanhan tuotantotavan. Mutta tämä sen vallankumouksellinen luonne tuli niin vähän tunnetuksi, että se otettiin käytäntöön nimenomaan tavarantuotannon kohottamis- ja edistämiskeinona. Jo syntymässään se liittyi välittömästi jo ennen olemassaol-leisiin tavarantuotannon ja tavaravaihdon vipuihin: kauppiaan pääomaan, käsityöhön ja palkkatyöhön. Kun se itse esiintyi tavarantuotannon uutena muotona, säilytti-vät tavarantuotannon omistusmuodot siinäkin täyden voimansa.

Tavarantuotannossa, sellaisena kuin se oli kehittynyt keskiajalla, ei voinut lainkaan nousta kysymystä siitä, kenelle työn tuote on kuuluva. Yksityinen tuottaja oli tavallisesti valmistanut sen hänelle itselleen kuuluvista, usein itse tuottamistaan raaka-aineista omilla työvälineillään ja omalla tai perheensä käsityöllä. Hänen ei tarvinnut ottaa sitä lainkaan omakseen, se kuului hänelle aivan itsestään. Omistusoikeus tuotteeseen perustui siis omaan työhön. Missä vierasta apua käytettiinkin, jäi se yleensä sivuasiaksi ja palkittiin usein työpalkan lisäksi vielä muilla eduilla: oppipoika ja kisälli tekivät työtä vähemmän ruoan ja palkan vuoksi kuin valmistuakseen mestareiksi. Sitten tuli tuotantovälineiden keskitäminen suuriin työpajoihin ja manufaktuureihin, niiden muuttuminen tosiasiallisesti yhteiskunnallisiksi tuotantovälineiksi. Mutta yhteiskunnallisia tuotantovälineitä ja tuotteita käsiteltiin aivan kuin ne olisivat yhä edelleenkin yksityisten tuotantovälineitä ja tuotteita. Kun työvälineiden omistaja oli siihen saakka ottanut tuotteen omakseen, koska se yleensä oli hänen oma tuotteen-sa, ja vieras aputyö oli ollut vain poikkeuksena, niin työvälineiden omistaja otti nyt edelleen tuotteen omakseen, vaikka se ei enää ollut hänen tuotteen-sa, vaan poikkeuksetta vieraan työn tuote. Näin siis yhteiskunnallisesti

valmistettuja tuotteita eivät nyt ottaneet omikseen ne, jotka olivat todella panneet tuotantovälineet liikkeelle ja todella valmistaneet tuotteet, vaan *kapitalistit*. Tuotantovälineet ja tuotteet ovat tulleet oleellisesti yhteiskunnallisiksi. Mutta ne alistetaan sen omistamismuodon alaisiksi, jonka edellytyksenä on erillisten henkilöiden yksityinen tuotanto, jonka aikana siis kukin omistaa oman tuotteensa ja vie sen markkinoille. Tuotantotapa alistetaan tämän omistamismuodon alaiseksi, vaikka se hävittää tämän omistamismuodon edellytykset*. Tässä ristiriidassa, joka antaa uudelle tuotantotalle sen kapitalistisen luonteen, *on jo idullaan nykyajan kaikki yhteentörmäykset*. Mitä enemmän uusi tuotantotapa tuli vallitsevaksi kaikilla ratkaisevilla tuotantoaloilla ja kaikissa taloudellisesti ratkaisevissa maissa ja samalla syrjäytti yksityistuotannon mitättömiksi jätteiksi, *sitä räikeämpänä täytyi myös ilmetä yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen yhteensopimattomuuden*.

Kuten sanottu, ensimmäiset kapitalistit tapasivat palkkatyön muodon jo valmiina. Mutta palkkatyö oli vain poikkeuksena, sivuhommana, apukeinona, ylimeinoilmionä. Maamiehellä, joka aika ajoin meni päiväläiseksi, oli joku kapanala omaa maataan, josta hän hädin tuskin saattoi elää. Ammattikuntajärjestys piti luolta siitä, että tänäinen kisällä siirtyi huomenna mestariksi. Mutta tämä muuttui heti, kun tuotantovälineet olivat muuttuneet yhteiskunnallisiksi ja keskittyneet kapitalistien käsiin. Pienen yksityistuottajan tuotantoväline samoin kuin tuotekin tuli yhä arvottomammaksi; hänelle ei jäänyt mitään muuta keinoa kuin mennä kapitalistin palkkalaiseksi. Palkkatyö, joka aikaisemmin oli ollut poikkeus ja apukeino, tuli säännöksi ja koko tuotannon

* Tässä ei kaipaakaan selitystä se, että vaikka omaksiottamisen muoto jää samaksi, niin sen *luonne* tulee yllä kuvatun prosessin johdosta samalla lailla mullistetuksi kuin tuotantokin. Jos minä otan omakseni oman tuotteeni taikka toisen tuotteen, niin ne ovat tietysti kaksi aivan erilaista omaksiottamistapaa. Ohimennen: palkkatyö, johon jo idullaan kätkeytyy koko kapitalistinen tuotantotapa, on hyvin vanha; yksityisenä hajanaisilmionä se seurasi vuosisatojen ajan orjuuden rinnalla. Mutta tämä itu saattoi kehittyä kapitalistiseksi tuotantotavaksi vasta sitten, kun oli luotu sen historialliset edellytykset.

perusmuodoksi, kun se aikaisemmin oli ollut sivuelinkeino, se tuli nyt työläisten yksinomaiseksi toiminnaksi. Tilapäinen palkkatyöläinen muuttui elinkautiseksi. Elinkautisten palkkatyöläisten määrää lisäsi vielä tavattomasti samanaikainen feodaalisen järjestelmän romahdus, feodaalierrojen seurueiden hajoaminen, talonpoikain karkottaminen konnuiltaan jne. Erottava raja oli lopullisesti vedetty yhtäältä kapitalistien käsiin keskitettyjen tuotantovälineiden ja toisaalta kaiken muun paitsi työvoimansa omistuksen menettäneiden tuottajain välille.

Ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä tulee näkyviin proletariaatin ja porvariston vastakohtana.

Olemme nähneet, että kapitalistinen tuotantotapa tunkeutuu tavarantuottajien, yksityistuottajien yhteiskuntaan, joiden yhteiskunnallista yhteyttä välitti heidän tuotteidensa vaihto. Mutta jokaisella tavarantuotantoon perustuvalla yhteiskunnalla on se erikoisuus, että siinä tuottajat ovat kadottaneet omien yhteiskunnallisten suhteittensa hallinnan. Jokainen tuottaa itseään varten satunnaisilla tuotantovälineillään ja omaa erikoista vaihtotarvettaan varten. Kukaan ei tiedä, kuinka paljon hänen valmistamaansa tavaralaatua tulee markkinoille, kuinka paljon sitä ylipäänsä tarvitaan, kukaan ei tiedä, onko hänen yksityistuotteensa suhteen todellista tarvetta, saako hän siitä takaisin kustannuksensa, vai saako hän sitä lainkaan myydyksi. Vallitsee yhteiskunnallisen tuotannon anarkia. Mutta tavarantuotannolla, samoin kuin jokaisella muullakin tuotantomuodolla, on omat ominaiset, sille kuuluvat, siitä erottamattomat lakinsa; ja nämä lait toteutuvat anarkiasta huolimatta, anarkiassa, anarkian kautta. Ne ilmenevät yhteiskunnallisen yhteyden ainoassa säilyneessä muodossa, vaihdossa, ja astuvat yksityisten tuottajien suhteen voimaan kilpailun pakkolakeina. Ne ovat siis näille tuottajille itselleen aluksi tuntemattomat, ja heidän täytyy vasta pitkän kokemuksen kautta vähitellen löytää ne. Ne toteutuvat siis tuottajien ohitse ja vastoin tuottajia, heidän tuotantomuotonsa sokeasti vaikuttavina luonnonlakeina. Tuote hallitsee tuottajia.

Keskiajan yhteiskunnassa, varsinkin ensimmäisinä

vuosisatoina, tuotanto oli oleellisesti tarkoitettu omaa käyttöä varten. Se tyydytti pääasiassa vain tuottajan ja hänen perheensä tarpeet. Siellä missä vallitsi persoonallinen riippuvuussuhde, kuten maaseudulla, sen piti tyydyttää myös feodaaliherran tarpeet. Tällöin ei siis ollut mitään vaihtoa, eivätkä tuotteet sen vuoksi saaneet tavarana luonnetta. Talonpojan perhe tuotti miltei kaiken, mitä tarvitsi, kotikalustonsa ja vaatteensa yhtä hyvin kuin elintarpeensakin. Vasta sitten kun se alkoi tuottaa ylijäämää yli oman tarpeen ja yli feodaalieralle suoritettavien luontaisluovutusten, vasta sitten se tuotti myös tavaroita; tästä yhteiskunnalliseen vaihtoon heitetystä, myytäväksi tarjotusta ylijäämästä tuli tavaraa. Kaupunkien käsityöläisten täytyi tosin jo alunperin tuottaa vaihtoa varten. Mutta hekin valmistivat suurimman osan tarvetavaroistaan itse; heillä oli puutarhansa ja peltotilkkunsa; he laidunsivat karjaansa yhteismetsässä, josta lisäksi saivat tarve- ja poltto- puunsa; naiset kehräsivät pellavaa, villaa jne. Tuotanto vaihtotarkoituksessa, tavarantuotanto oli vasta syntymässä. Siitä johtui rajoittunut vaihto, rajoitetut markkinat, vakaa tuotantotapa, paikallinen sulkeutuneisuus ulospäin, paikallinen yhtyminen sisäänpäin; markki* maaseudulla, ammattikunta kaupungissa.

Mutta tavarantuotannon laajentuessa, erityisesti kapitalistisen tuotantotavan mukana, alkoivat myös siihen asti uinuneet tavarantuotannon lait vaikuttaa selvemmin ja voimakkaammin. Vanhat siteet höltyivät, vanhat raja-aidat murrettiin, tuottajat muuttuivat yhä enemmän ja enemmän riippumattomiksi, yksityisiksi tavarantuottajiksi. Yhteiskunnallisen tuotannon anarkia tuli päivänvaloon ja kärjistyi yhä enemmän. Mutta pääase, jolla kapitalistinen tuotantotapa kartutti tätä anarkiaa yhteiskunnallisessa tuotannossa, oli anarkian suoranainen vastakohta: yhteiskunnallisena suoritettuna tuotannon kasvava järjestys jokaisessa yksityisessä tuotantolaitoksessa. Tällä vivulla se teki lopun vanhasta rauhallisesta vakaantuneisuudesta. Missä kapitalistinen

* Ks. kirjan lopussa olevaa liitettä. [Engels viittaa tässä Markki-teokseensa, jota tähän julkaisuun ei ole otettu. *Toim.*]

tuotantotapa kerran oli tuotu jollekin teollisuudenalalle, se ei sietänyt mitään vanhempia tuotantomenetelmiä rinnallaan. Missä se valtasi käsityön, siellä se tuhosi vanhan käsityön. Työkentästä tuli taistelukenttä. Suuret maantieteelliset löydöt⁷³ ja niitä seurannut siirtomaiden hankkiminen moninkertaistivat menekkialueen ja jouduttivat käsityön muuttumista manufaktuurityöksi. Eikä taistelu puhjennut ainoastaan paikallisten yksityisten tuottajien välillä; paikalliset taistelut kasvoivat vuorostaan kansallisiksi, 1600- ja 1700-luvun kauppasodiksi. Lopuksi suurteollisuus ja maailmanmarkkinoiden syntyminen ovat tehneet taistelun yleismaailmalliseksi ja samalla antaneet sille tavattoman kiihkeyden. Luonnollisten taikka hankittujen tuotantoehtojen suotuisuus ratkaisee olemassaolon yksityisten kapitalistien välillä samoin kuin kokonaisten teollisuuksien ja kokonaisten maiden välillä. Alakynteen jäänyt syrjäytetään siekailematta. Se on Darwinin luonnehtimaa yksilöiden olemassaolon taistelua, joka on siirretty luonnosta yhteiskuntaan moninkertaisesti raivokkaampana. Eläimen luonnontila esiintyy inhimillisen kehityksen huippukohtana. Ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä esiintyy nyt *yksityisessä tehtaassa tavattavan tuotannon järjestyksen ja koko yhteiskunnassa vallitsevan tuotannon anarkian välisenä vastakohtana.*

Kapitalistinen tuotantotapa liikkuu näissä molemmissa, sen alkuperästä johtuvan sisäisen ristiriidan ilmenemismuodoissa, se piirtää toivottomasti tuota »noiduttua kehää», jonka siinä jo Fourier keksi. Fourier ei vielä kuitenkaan voinut nähdä, että kierto käy vähitellen ahtaammaksi, että liike muistuttaa pikemminkin spiraalialia ja että sen täytyy saavuttaa loppunsa planeettojen liikkeen tavoin törmäämällä keskukseen. Tuotannon yhteiskunnallisen anarkian liikkeellepaneva voima muuttaa ihmisten suuren enemmistön yhä enemmän ja enemmän proletaareiksi, ja juuri proletaarijoukot tulevat viimein tekemään lopun tuotannon anarkiasta. Sama tuotannon yhteiskunnallisen anarkian liikkeellepaneva voima tekee suurteollisuuden koneiston loputtomasta täydellistymismahdollisuudesta pakkokäskyn, joka pe-

rikadon uhalla panee jokaisen yksityisen teollisuuskapitalistin yhä enemmän parantelemaan koneistoaan. Mutta koneiston parantaminen on ihmistyön tekemistä tarpeettomaksi. Kun koneiden käyttöönotto ja niiden määrän lisääminen merkitsee sitä, että muutamat konetyöläiset syrjäyttävät miljoonia käsityöläisiä, niin koneiston parantaminen merkitsee, että yhä enemmän syrjäytetään itse konetyöläisiä, ja lopulta sitä, että syntyy pääoman keskimääräisen käyttötarpeen ylittävä määrä käytettävissä olevia palkkatyöläisiä, kokonainen teollinen vara-armeija, niinkuin nimitin sitä jo v. 1845*; vara-armeija, joka on käytettävissä silloin, kun teollisuus työskentelee korkeapaineella, mutta jonka sitä välttämättömästi seuraava romahdus heittää kadulle, armeija, joka kaikkina aikoina on lyijypainona työväenluokan jaloissa sen taistellessa olemassaolonsa puolesta pääomaa vastaan, sääntelijänä, joka pitää työpalkan kapitalistien tarpeen mukaisella alhaisella tasolla. Näin ollen käy niin, että koneistosta, käyttäksemme Marxin sanoja, tulee pääoman voimakkain sodankäyntiväline työväenluokkaa vastaan, että työväline alituisesti riistää toimeentulovälineet työläisten käsistä, että työläisten oma tuote muuttuu työläisen orjuuttamisen välineeksi**. Tämä johtaa siihen, että työvälineiden säästäminen on alun kaiken samalla mitä häikäilemättömintä työvoiman haaskausta ja työtoiminnan normaalien edellytysten tuhoamista***; että koneisto, valtavin väline työajan lyhentämiseksi, muodostuukin pettämättömäksi välineeksi, jolla työläisen ja hänen perheensä koko elinikä muutetaan pääoman lisäämiseen käytettävissä olevaksi työajaksi; käy niin, että työväenluokan yhden osan ylenmääräisestä työnteosta tulee edellytys toisen työttömyydelle, ja että suurteollisuus, joka kautta koko maapallon ajaa takaa uusia kuluttajia, rajoittaa kotimaassaan suurten joukkojen kulutuksen nälkäminimiin ja siten järkyttää kotimaisia markkinoita. »Laki, joka alati pitää suhteellisen liikaväestön eli teollisuuden vara-armeijan kasautumisen laajuutta ja voimaa vastaavana, kahlehtii

* Työväenluokan asema Englannissa, s. 109.

** Ks. *Karl Marx*. Pääoma, 1. osa, s. 392—439. *Toim.*

*** Sama, s. 416—417. *Toim.*

työläisen lujemmin pääomaan kuin Hefaistoksen kiilat kahlehtivat Prometheuksen kallioon. Se edellyttää pääoman kasautumista vastaavaa kurjuuden kasautumista. Rikkauden kasautuminen toiseen kohtioon on siis samalla kurjuuden, työrasituksen, orjuuden, tietämättömyyden, raaistumisen ja siveellisen alentumisen kasautumista päinvastaiseen kohtioon, ts. siihen luokkaan, joka *tuottaa omia tuotteitaan pääomana*» («Pääoma», s. 671)*. Muunlaisen tuotteiden jaon odottaminen kapitalistiselta tuottajalta olisi samaa kuin vaatimus, että sähköpariston elektrodit, niin kauan kuin ne ovat yhteydessä paristoon, eivät saisi jakaa vettä, eivät saisi kehittää positiivisessa elektrodissa happea ja negatiivisessa vetyä.

Olemme nähneet, miten nykyaikaisen koneiston erittäin korkealle noussut täydellistymiskyky on muuttunut yhteiskunnassa vallitsevan tuotannon anarkian kautta yksityisen teollisuuskapitalistin pakkolaiksi, joka pakottaa hänet alati parantamaan koneistoaan, alati lisäämään sen tuotantotehoa. Samanlaiseksi pakkolaiksi muuttuu hänelle pelkkä tosiasiallinen mahdollisuus laajentaa tuotantopiiriään. Suurteollisuuden valtava laajentumisvoima, johon verraten kaasujen laajentumiskyky on lastenleikkiä, astuu nyt eteemme kaikkea vastusta uhmaavana laadullisen ja määrällisen laajentumisen *tarpeena*. Tuon vastuksen muodostaa suurteollisuuden tuotteiden kulutus, menekki ja markkinat. Mutta markkinain kykyä laajentua ulospäin ja voimaperäistyä hallitsevat lähinnä aivan toiset, paljon lievemmin vaikuttavat lait. Markkinain laajeneminen ei voi käydä yhtä jalkaa tuotannon laajenemisen kanssa. Yhteentörmäys käy väistämättömäksi, ja koska se ei voi tuoda mitään ratkaisua, niin kauan kuin se ei räjäytä rikki koko kapitalistista tuotantotapaa, se muodostuu kausittain toistuvaksi. Kapitalistinen tuotanto luo uuden »noidutun kehän».

Todellakin, alkaen vuodesta 1825, jolloin ensimmäinen yleinen pula puhkesi, suistuu koko teollisuus- ja kaupamaailma, kaikkien sivistyskansojen ja niiden enemmän tai vähemmän barbaaristen lisäkkeiden tuotanto ja

* Ks. *Karl Marz*. Pääoma, 1. osa, s. 580. *Toim.*

vaihto likipitäen kerran kymmenessä vuodessa pois raiteiltaan. Liikenne pysähtyy, markkinat ovat täpötäydet, tuotteet makaavat joukoittain myymättöminä, käteinen raha katoaa näkyvistä, luotto häviää, tehtaast seisovat, työtätekevilta joukoilta puuttuu elintarvikkeita, koska he ovat tuottaneet elintarvikkeita liian paljon, vararikko seuraa vararikkoa, pakkohuutokauppa pakkohuutokauppaa. Vuosikausia jatkuu lamaa, tuotantovoimia samoin kuin tuotteitakin haaskataan ja hävitetään suurin määrin, kunnes kasautuneet tavaramassat menetettyään enemmän tai vähemmän arvostaan, lopulta alkavat huveta, kunnes tuotanto ja vaihto taas hiljalleen pääsevät käyntiin. Vähitellen käynti kiihtyy, muuttuu hölkäksi, teollinen hölkkä vaihtuu laukaksi ja tämä taas yltyy hillittömäksi neliksi; todelliseksi esteraatsastukseksi, joka käsittää teollisuuden, kaupan, luoton ja keinottelun, päätyäkseen uhkarohkeiden hyppyjen jälkeen syvälle — romahduksen kuiluun. Ja näin aina uudelleen. Vuodesta 1825 olemme tämän kokeneet jo kokonaista viisi kertaa, ja tällä hetkellä (1877) koemme kuudetta kertaa. Ja näiden pulien luonne ilmenee niin räikeänä, että Fourier osui niihin kaikkiin nähden oikeaan nimittäessään ensimmäistä pulaa yltäkylläisyyden pulaksi, *crise pléthorique*.

Pulissa ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä purkautuu väkivaltaisesti. Tavarankierto on hetkellisesti lakannut; kiertokulun välineestä, rahasta tulee kiertokulun este; kaikki tavarantuotannon ja tavarankiertokulun lait kääntyvät ylösalaisin. Taloudellinen yhteentörmäys on saavuttanut kohokohtansa: *tuotantotapa kapinoi vaihtotapaa vastaan*.

Sen tosiasian, että tuotannon yhteiskunnallinen organisaatio tehtaassa sisällä on kehittynyt niin, ettei se enää sovi yhteen yhteiskunnassa sen rinnalla ja yläpuolella olevan tuotannon anarkian kanssa, tämän tosiasian tekee kapitalisteille itselleen kouraantuntuvaksi pääomien väkivaltainen keskittyminen, joka pulien aikana toteutuu useiden suurten ja sitäkin useampien pikkukapitalistien sortumisessa. Kapitalistisen tuotantotavan koko mekanismi lakkaa toimimasta sen itsensä luomien tuotantovoimien painon alla. Se ei voi enää muuttaa kaikkea

tuota tuotantovälineiden määrää pääomaksi; tuotantovälineet makaavat käyttämättöminä, ja juuri sen tähden täytyy teollisen vara-armeijan olla toimettona. Tuotantovälineitä, elintarvikkeita, käytettävissä olevia työläisiä — tuotannon ja rikkauden kaikkia aineksia on yllin kyllin. Mutta »yltäkylläisyydestä tulee hädän ja puutteen lähde» (Fourier), koska juuri se estää tuotantovälineitä ja elintarvikkeita muuttumasta pääomaksi. Sillä kapitalistisessa yhteiskunnassa tuotantovälineet eivät voi toimia, elleivät ne ensin ole muuttuneet pääomaksi, ihmistyövoiman riiston välineiksi. Tuotantovälineiden ja elintarvikkeiden pääomaksi muuttumisen välttämättömyys seisoo aaveena niiden ja työläisten välillä. Se yksin estää tuotannon esineellisten ja persoonallisten vipujen yhtymisen; se yksin estää tuotantovälineitä toimimasta, työläisiä tekemästä työtä ja elämästä. Toisaalta kapitalistinen tuotantotapa siis itse paljastaa kykenemättömyytensä hallita edelleen näitä tuotantovoimia. Toisaalta nämä tuotantovoimat itse yhä lisääntyvällä voimalla vaativat ristiriidan poistamista, vapautumistaan pääomaluonteestaan, *tunnustamaan tosiasiallisesti, että ne ovat luonteeltaan yhteiskunnallisia tuotantovoimia.*

Juuri tämä valtavasti kasvavien tuotantovoimien painostus pääomaluonnetta vastaan, tämä niiden yhteiskunnallisen luonteen tunnustamisen lisääntyvä pakko panee kapitalistiluokan itsensäkin yhä enemmän ja enemmän, mikäli se pääomasuhteen sisällä yleensä on mahdollista, käsittelemään niitä yhteiskunnallisina tuotantovoimina. Sekä teollisen korkeapaineen vaihe rajatomiin paisutettuine luottoineen että itse pula suurten kapitalististen laitosten romahdusten kautta johtaa sellaiseen muotoon suurten tuotantovälinemäärien yhteiskunnallistamisessa, jollaisen tapaamme erilaisissa osakeyhtiöissä. Monet näistä tuotanto- ja liikennevälineistä, esim. rautatiet, ovat jo alunperin niin jättiläismäisiä, että ne sulkevat pois kapitalistisen riiston kaikki muut muodot. Tietyllä kehitysasteella tämäkään muoto ei enää riitä; saman teollisuudenalan kotimaiset suurtuottajat yhtyvät »trustiksi», liitoksi, jonka tarkoituksena on tuotannon sääntely; he määrittävät tuotettavan koko-

nais määrän, jakavat sen keskenään ja tekevät pakolliseksi etukäteen päätetyn myyntihinnan. Mutta koska tällaiset trustit ensimmäisen huonon liikeajan koittaessa enimmäkseen hajoavat, ajautuvat ne juuri sen kautta vielä keskitetympään yhteenliittymään: koko teollisuudenala muuttuu yhdeksi ainoaksi suureksi osakeyhtiöksi, kotimainen kilpailu tekee tilaa yhden yhtiön kotimaiselle monopolille; näin kävi jo 1890 Englannin alkalituotannolle, joka nyt kaikkien 48 suuren teollisuuslaitoksen yhteensulautumisen jälkeen on yhden ainoan yhtenäisesti johdettavan yhtiön käsissä, yhtiön, jolla on 120 miljoonan markan pääoma.

Trusteissa muuttuu vapaa kilpailu monopoliksi, kapitalistisen yhteiskunnan suunnitelmaton tuotanto antautuu esiin murtautuvan sosialistisen yhteiskunnan suunnitelmallisen tuotannon edessä. Tosin vielä lähinnä kapitalistien iloksi ja hyödyksi. Mutta tällöin riisto käy niin kouraaantuntuvaksi, että sen täytyy romahtaa. Mitään kansaa ei voida alistaa trustien johtamaan tuotantoon, niin alastomaan pienen kuponginleikkaajain joukon harjoittamaan koko yhteiskunnan riistoon.

Joko tai, joko ilman trusteja tai trustien kanssa täytyy* kapitalistien yhteiskunnan virallisen edustajan,

* Sanon »täytyy». Sillä vain siinä tapauksessa, että tuotanto- ja liikennevälineet ovat *todella* kasvaneet osakeyhtiöiden toteuttaman johdon yli, että siis valtiollistaminen on tullut *taloudellisesti* välttämättömäksi, vain siinä tapauksessa se merkitsee nykyisenkin valtion toimeenpanemana taloudellista edistysaskelta, uuden esiasteen saavuttamista kaikkien tuotantovoimien ottamisessa itse yhteiskunnan haltuun. Mutta hiljakkoin, sen jälkeen kun Bismarck ryhtyi puuhaamaan valtiollistamista, on esiintynyt eräänlaista vääriä sosialismia, siellä täällä jopa jonkinlaiseksi vapaaehtoiseksi nöyristelyksi turmeltunutta, joka ilman muuta julistaa sosialistiseksi *jokaisen* valtiollistamisen, jopa bismarckilaisenkin. Tosiaan, jos valtion tupakkamonopoli olisi sosialismia, kuuluisivat Napoleon ja Metternich sosialismin perustajiin. Kun Belgian valtio aivan tavallisista poliittistaloudellisista syistä rakennutti päätätensä itse, kun Bismarck ilman minkäänlaista taloudellista välttämättömyyttä valtiollisesti Preussin pääradat pelkästään siksi, että voisi varustautua ja käyttää niitä sodan tullen, että saisi rautatieläisistä kasvatetuksi hallitukselle äänestyskarjaa, ja pääasiassa siksi, että saisi luoduksi itselleen parlamentin päätöksistä riippumattoman tulolähteen, niin ne eivät lainkaan olleet sosialistisia askeleita, eivät välittömästi eivätkä välillisesti,

valtion, ottaa lopulta haltuunsa tuotannon johto. Tämä valtion omaisuudeksi muuttamisen välttämättömyys koskee ensiksi suuria liikennelaitoksia: postia, lennätintä ja rautatietä.

Kun pulat paljastavat porvariston kykenemättömyyden hallita edelleen nykyaikaisia tuotantovoimia, niin suurten tuotanto- ja liikennelaitosten muuttuminen osakeyhtiöiksi ja valtion omaisuudeksi osoittaa porvariston tarpeettomuuden. Kapitalistien kaikkia yhteiskunnallisia tehtäviä hoitavat nyt palkatut virkamiehet. Kapitalistilla ei ole enää mitään yhteiskunnallista tehtävää, jollemme ota lukuun tulojen kasaamista omaan kukkaraan, kuponginleikkausta ja pelaamista pörssissä, jossa eri kapitalistit ottavat toisiltaan pois pääomia. Jos kapitalistinen tuotantotapa ensiksi tunki syrjään työläisiä, niin nyt se tunkee syrjään kapitalistejakin ja karkottaa heidät, aivan samoin kuin työläiset, liikaväestön joukkoon, joskaan ei vielä taloudelliseen vara-armeijaan.

Mutta tuotantovoimien siirtyminen osakeyhtiöiden tai trustien haltuun enempää kuin valtion omaisuudeksi ei poista niiden pääomanluonnetta. Osakeyhtiöiden ja trustien suhteen tämä on aivan selvä asia. Nykyaikainen valtio taas on vain järjestö, jonka porvarillinen yhteiskunta luo pitääkseen voimassa kapitalistisen tuotantotavan yleiset ulkoiset ehdot niin työläisten kuin yksityisten kapitalistienkin hyökkäyksiä vastaan. Nykyaikainen valtio, olipa sen muoto mikä tahansa, on oleellisesti kapitalistinen kone, kapitalistinen valtio, ihanteellinen kokonaiskapitalisti. Mitä enemmän tuotantovoimia se ottaa omaisuudekseen, sitä enemmän siitä tulee todellinen kokonaiskapitalisti, sitä suurempaa määrää valtion kansalaisia se riistää. Työläiset jäävät palkkatyöläisiksi, proletaareiksi. Pääomasuhde ei tule poistetuksi, päinvastoin se kärjistyy huippuunsa. Mutta huippukohdassa se kumotaan. Tuotantovoimien valtiollinen omistus ei ole ristiriidan ratkaisu, mutta

eivät tietoisesti eivätkä tiedottomasti. Muutoinhan olisivat sosialistisia laitoksia myös kuninkaan Seehandlung,⁷⁴ kuninkaan posliinimanufaktuuri, jopa komppanian räätälikin armeijassa, tai jopa Fredrik Wilhelm III:n aikana 30-luvulla erään älyniekan aivan vakavissaan esittämä — porttolain kansallistaminen.

se kätkee itseensä ratkaisun muodollisen välineen, vivun.

Tämä ratkaisu voi olla ainoastaan se, että nykyai-
kaisten tuotantovoimien yhteiskunnallinen luonne todella tunnustetaan, että siis tuotanto-, omistus- ja vaihtotapa saatetaan sopusointuun tuotantovälineiden yhteiskunnallisen luonteen kanssa. Ja tämä voi tapahtua vain siten, että yhteiskunta avoimesti ja kiertelemättä ottaa haltuunsa kaiken muunlaisen johdon yli kasvaneet tuotantovoimat. Tuotantovälineiden ja tuotteiden yhteiskunnallisen luonteen, joka nykyään kääntyy tuottajia itseään vastaan, joka aika ajoin murtautuu tuotanto- ja vaihtotavan lävitse ja toteutuu vain sokeasti vaikuttavana luonnonlakina aiheuttaen väkivaltaisuutta ja hävitystä, saattavat tuottajat tällä teolla voimaan täysin tietoisesti, ja se muuttuu hävityksen ja aika-ajoittaisen romahduksen aiheuttajasta itse tuotannon voimakkaimmaksi vivuksi.

Yhteiskunnallisesti toimivat voimat vaikuttavat aivan kuin luonnonvoimat: sokeasti, väkivaltaisesti, hävittävästi, niin kauan kuin emme niitä tunne emmekä ota niitä lukuun. Mutta kun kerran olemme oppineet ne tuntemaan, ymmärtämään niiden toiminnan, niiden suunnan ja niiden vaikutukset, niin niiden alistaminen yhä enemmän ja enemmän meidän oman tahtomme alaiseksi ja tarkoitusperiemme saavuttaminen niiden avulla riippuu vain meistä itsestämme. Ja aivan erityisesti tämä koskee nykyisiä valtavia tuotantovoimia. Niin kauan kuin me uppiniskaisesti kieltäydymme ymmärtämästä niiden luontoa ja luonnetta — ja tätä ymmärtämistä vastaan rimpuilee kapitalistinen tuotantotapa ja sen puoltaja — niin kauan nämä voimat vaikuttavat meitä vastaan ja meistä huolimatta, niin kauan ne hallitsevat meitä, niinkuin olemme seikkaperäisesti esittäneet. Mutta kun niiden luonto kerran on ymmärretty, niin ne voidaan yhdistyneiden tuottajien käsissä muuttaa demonisista haltijoista nöyriksi palvelijoiksi. Ero on samanlainen kuin salaman hävittävän voiman ja lennättimen tai valokaaren taltutetun sähkön välillä, samanlainen kuin ero tulipalon ja ihmisen palveluksessa olevan tulen välillä. Kun nykyisiä tuotantovoimia aletaan käsitellä niiden vihdoinkin tiedostetun luonnon

mukaisesti, silloin astuu yhteiskunnallisen tuotannon anarkian tilalle tuotannon yhteiskunnallisesti suunniteltu sääntely kokonaisuuden ja jokaisen yksityisen tarpeiden mukaan. Samalla kapitalistinen omistustapa, jossa tuote orjuuttaa ensin tuottajan, mutta sitten myös omistajan, korvataan sillä tuotteiden omistustavalla, joka perustuu itse nykyaikaisten tuotantovälineiden luonteeseen: toisaalta tuotteiden välittömästi yhteiskunnalliseen omistamiseen tuotannon ylläpitämisen ja laajentamisen välineinä, toisaalta tuotteiden välittömästi yksilölliseen omistamiseen elämisen- ja nautinnonvälineinä.

Muuttaessaan väestön valtavan enemmistön yhä enemmän proletareiksi kapitalistinen tuotantotapa luo voiman, jonka on perikatonsa uhalla pakko suorittaa tämä mullistus. Pakottaessaan suuret yhteiskunnallistuneet tuotantovälineet yhä enemmän ja enemmän muuttamaan valtion omaisuudeksi, se osoittaa itse tien tämän kumouksen suorittamiseen. *Proletariaatti ottaa valtiovallan ja muuttaa tuotantovälineet lähinnä valtion omaisuudeksi.* Mutta samalla se lakkauttaa itse itsensä proletariaattina, poistaa kaikki luokkaeroavuudet ja luokkavastakohdat, samoin kuin valtion valtiona. Tähänastiselle luokkavastakohdissaan liikkuvalla yhteiskunnalle on valtio, ts. kulloisenkin riistävän luokan järjestö, ollut välttämätön ulkoisten tuotantoehtojen ylläpitämiseen, siis nimenomaan riistetyn luokan väkivaltaiseen kurissapitämiseen vallitsevan tuotantotavan suomien sormitsemis- ja alistamisehtojen alaisuudessa (orjuus, maaorjuus tai feodaalinen riippuvuus, palkkatyö). Valtio on ollut koko yhteiskunnan virallinen edustaja, sen keskittymä näkyvänä korporaationa, mutta se on ollut tätä vain sikäli, kuin se on ollut sen luokan valtio, joka aikanaan on yksin edustanut koko yhteiskuntaa: vanhalla ajalla se oli orjanomistajain, valtion kansalaisten valtio, keskiajalla feodaaliaateliston valtio, meidän aikanamme porvariston valtio. Kun siitä vihdoin tulee todella koko yhteiskunnan edustaja, tekee se itsensä tarpeettomaksi. Kun sorrettavana ei enää ole yhtään yhteiskuntaluokkaa, kun luokkaherruuden mukana ja tähänastisen tuotannon anarkiaan perustuneen yksilöllisestä olemassaolosta käydyn taistelun mukana on lakkautettu myös siitä aiheu-

tuneet yhteentörmäykset ja selkkaukset, silloin ei enää ole mitään kurissapidettävää, mikä tekisi tarpeelliseksi erikoisen kurinpitovallan, valtion. Ensimmäinen teko, missä valtio todella esiintyy koko yhteiskunnan edustajana — tuotantovälineiden haltuunottaminen yhteiskunnan nimissä — on samalla sen viimeinen itsenäinen teko valtiona. Valtiovallan puuttuminen yhteiskunnallisiin suhteisiin käy alalla toisensa jälkeen tarpeettomaksi ja kuoleutuu silloin itsestään. Ihmisten hallitsemisen tilalle tulee asiain hallitseminen ja tuotantoprosessien johtaminen. Valtiota ei »poisteta», se kuoleutuu. Tältä pohjalta on arvioitava fraasia »vapaasta kansanvaltiosta»* Sillä oli aikanaan oikeutetuksensa agitaatiokeinona, mutta lopulta se oli tieteellisesti riittämätön; tältä pohjalta on arvioitava myös niinkutsuttujen anarkistien vaatimusta, että valtio on lakkautettava heti paikalla.

Kaikkien tuotantovälineiden ottaminen yhteiskunnan haltuun on väikkynyt niin yksilöiden kuin kokonaisten lahkokuntienkin mielessä useimmiten melko epäselvänä tulevaisuuden ihanteena siitä asti, kun kapitalistinen tuotantotapa astui historian näyttämölle. Mutta vasta sitten se saattoi tulla mahdolliseksi, vasta sitten tulla historialliseksi välttämättömyydeksi, kun sen toteuttamisen aineelliset edellytykset olivat olemassa. Sitä, samoin kuin mitään muutakaan historiallista edistysaskelta, ei tee toteutettavaksi pelkkä tietoisuus siitä, että luokkien olemassaolo on ristiriidassa oikeuden, tasa-arvoisuuden yms. kanssa, ei pelkkä halu näiden luokkien poistamiseen, vaan määrätty uudet taloudelliset edellytykset. Yhteiskunnan jakautuminen riistäviin ja riistettyihin, hallitsevaan ja sorrettuun luokkaan oli välttämätön seuraus tuotannon varhemmasta alhaisesta kehityksestä. Niin kauan kuin yhteiskunnallinen kokonaistyö antaa vain sellaisen tuoton, joka ainoastaan hieman ylittää sen, mitä tarvitaan, jotta kaikki hädin tuskin tulisivat toimeen, siis niin kauan kuin työ vaatii yhteiskunnan jäsenten suurelta enemmistöltä kaiken tai melkein kaiken ajan, niin kauan tämä yhteiskunta välttämättä

* Ks. tämän laitoksen 5. osaa, s. 545—550, 555—557. *Toim.*

jakautuu luokkiin. Yksinomaan työn orjina raatavan suuren enemmistön rinnalle muodostuu välittömästi tuotavasta työstä vapaa luokka, joka huolehtii yhteiskunnan yhteisistä asioista: työn johtamisesta, valtion toimista, oikeudenhoidosta, tieteistä, taiteista jne. Työnjaon laki on siis luokkajaon pohjana. Tällä emme suinkaan tahdo sanoa, että tämä luokkiin jakautuminen olisi tapahtunut ilman väkivaltaa ja rosvousta, ilman viekkautta ja petosta, ja että hallitseva luokka kerran satulaan päästyään olisi koskaan laiminlyönyt valtansa lujittamisen työtätekevien luokkien kustannuksella ja yhteiskunnallisen johtoasemansa muuttamisen suurten joukkojen tehostetuksi riistoksi.

Mutta vaikka luokkajaolla täten on tietty historiallinen oikeutuksensa, niin se on ainoastaan tiettynä aikana, tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa. Se perustui tuotannon riittämättömyyteen; sen tulee poistamaan nykykaisten tuotantovoimien täydellinen kehitys. Ja todellakin yhteiskuntaluokkien poistamisen edellytyksenä on se historiallinen kehitysaste, jolloin ei ainoastaan tämän taikka tuon hallitsevan luokan, vaan ylipäänsä hallitsevan luokan, siis itse luokkaeron olemassaolo on tullut anakronismiksi, aikansa eläneeksi. Sen edellytyksenä siis on tuotannon sellainen kehitysaste, jolla tuotantovälineiden ja tuotteiden omistus ja niiden mukana poliittisen vallan, valistuksen ja henkisen johdon yksinoikeuden anastaminen jonkun erityisen yhteiskuntaluokan käsiin on käynyt paitsi tarpeettomaksi, myös taloudellisen, poliittisen ja älyllisen kehityksen esteeksi. Tämä vaihe on nyt saavutettu. Porvariston poliittinen ja henkinen vararikko tuskin on enää sille itselleenkaan salaisuus, ja sen taloudellinen vararikko uusiutuu säännöllisesti joka kymmenes vuosi. Jokaisessa pulassa yhteiskunta on läikähtyä sille kuuluvien, mutta sen käyttökyvyn ulkopuolella olevien tuotantovimien ja tuotteiden taakan alle, ja seisoo avuttomana sen mielettömän ristiriidan edessä, että tuottajilla ei ole mitään kulutettavaa, koska puuttuu kuluttajia. Tuotantovälineiden laajenemisvoima katkoo ne siteet, joilla kapitalistinen tuotantotapa niitä kahlehtii. Tuotantovälineiden vapauttaminen näistä siteistä on ainoa ennakkoehto tuotantovoimien katkeamatto-

malle, yhä kiihtyvälle kehitykselle ja samalla itse tuotannon käytännöllisesti katsoen rajattomalle lisääntymiselle. Eikä siinä kyllin. Tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus poistaa paitsi tuotannon nykyisen keinotekoisesti esteen, myös tuotantovoimien ja tuotteiden suoranaisen hävittämisen ja tuhoamisen, mikä nykyään on tuotannon kiertämätön seuralainen ja saavuttaa pulissa huippunsa. Edelleen tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus vapauttaa koko yhteiskuntaa varten suuret määrät tuotantovälineitä ja tuotteita poistamalla nykyisin hallitsevien luokkien ja niiden poliittisten edustajain järjettömän ylellisen tuhlauksen. Mahdollisuus turvata yhteiskunnallisen tuotannon avulla yhteiskunnan kaikille jäsenille toimeentulo, joka paitsi sitä, että se aineellisesti on täysin riittävä ja tulee päivä päivältä yhä runsaammaksi, takaa heille myös tilaisuuden kaikin puolin vapaasti kehittää ja toteuttaa ruumiillisia ja henkisiä kykyjään, tämä mahdollisuus on nyt ensi kerran olemassa, mutta se on*.

Yhteiskunnan ottaessa haltuunsa tuotantovälineet lakkaa samalla tavarantuotanto ja sen mukana tuotteen valta tuottajiin nähden. Anarkian tilalle yhteiskunnallisessa tuotannossa tulee suunnitelmallinen, tietoinen järjestys. Yksilöllinen olemassaolon taistelu lakkaa. Vasta silloin ihminen tiettyssä mielessä eroaa lopullisesti eläinkunnasta, astuu eläimellisistä olemassaolon ehdoista todella inhimillisiin. Ihmisiä ympäröivien ehtojen piiri, joka tähän asti on hallinnut ihmistä, joutuu nyt ihmisten hallinnan ja valvonnan alaiseksi, ihmisten, joista ensi kertaa on tullut tietoisia, todellisia luonnon valtiaita,

* Muutama numerotieto antaa likipituisen käsityksen nykyaikaisten tuotantovälineiden tavattomasta laajenemisvoimasta jopa kapitalistisen paineen alla. Giffenin laskelmien mukaan teki Ison-Britannian ja Irlannin varallisuuden kokonaissumma pyöreinä lukuina:

v. 1814	2200	milj. puntaa	eli	44	miljardia Dmk	(Saksan)
v. 1865	6100	»	»	122	»	»
v. 1875	8500	»	»	170	»	»

Mitä tulee tuotantovälineiden ja tuotteiden tuhoamiseen pulissa, niin laskettiin Saksan teollisuudenharjoittajain toisessa kongressissa Berliinissä 21. päivänä helmikuuta 1878 yksistään Saksan rautateollisuuden kokonaistappio viimeisessä pulassa 455 miljoonaksi markaksi.

koska heistä tulee oman yhteiskunnallistumisensa valtiaita. Heidän oman yhteiskunnallisen toimintansa lakeja, jotka siihen saakka ovat olleet heitä vastassa vieraina, heitä hallitsevina luonnonlakeina, ihmiset tulevat silloin täysin asiantuntevasti käyttämään hyväkseen ja siten hallitsemaan niitä. Ihmisten oma yhteiskunnallistuminen, mikä siihen asti oli heitä vastassa luonnon ja historian pakosta, tulee nyt heidän vapaaksi teokseen. Objektiiiset, vieraat voimat, jotka siihen saakka hallitsivat historiaa, joutuvat ihmisten itsensä valvottaviksi. Vasta siitä alkaen ihmiset tulevat itse täysin tietoisesti tekemään historiansa, vasta siitä alkaen heidän liikkeellepanemillaan yhteiskunnallisilla syillä tulee olemaan etupäässä ja alati kasvavassa määrin myös heidän tahtomansa seuraukset. Se on ihmiskunnan hyppäys välttämättömyyden valtakunnasta vapauden valtakuntaan.

Päätteeksi lyhyt yhteenveto esittämästämme kehityskulusta:

I. *Keskiaikainen yhteiskunta*: Yksityinen pientuotanto. Tuotantovälineet tarkoitettu yksityiskäyttöön, siksi alkuperäisen kömpelöitä, vähäpätöisiä, heikkotehoisia. Tuotanto joko tuottajan itsensä tai hänen feodaaliherransa välitöntä käyttöä varten. Vain siellä, missä on tuotannon ylijäämää tämän kulutuksen yli, tarjotaan ylijäämä myytäväksi ja lankeaa vaihdettavaksi: tavarantuotanto siis vasta syntymässä; mutta jo nyt sisältää se ituna *yhteiskunnallisen tuotannon anarkian*.

II. *Kapitalistinen vallankumous*: Teollisuuden mullistaminen lähinnä yksinkertaisen yhteistyön ja manufaktuurin avulla. Siihen asti hajallaan olleiden tuotantovälineiden keskittyminen suuriin työpajoihin, samalla niiden muuttuminen yksityisistä tuotantovälineistä yhteiskunnallisiksi — muutos, joka ei yleensä koske vaihdon muotoa. Vanhat omistusmuodot jäävät voimaan. *Kapitalisti* astuu esille: tuotantovälineiden omistajana ottaa hän omakseen myös tuotteet ja tekee niistä tavaroita. Tuotanto on tullut yhteiskunnalliseksi toiminnaksi; vaihto ja sen mukana omistus jäävät edelleen yksilöllisiksi toiminnoiksi, yksityisten toiminnoiksi: *yhteiskunnallisen tuotteen ottaa omakseen yksityiskapitalisti*. Perusristiriita,

josta saavat alkunsa kaikki ristiriidat, joissa nyky-yhteiskunta liikkuu ja jotka suurteollisuus tuo avoimesti päivänvaloon.

A. Tuottajan erottaminen tuotantovälineestä. Työläisen tuomitseminen elinkautiseen palkkatyöhön. *Proletariaatin ja porvariston välinen vastakohta.*

B. Kasvavassa määrin ilmenevät ja yhä tehokkaammin vaikuttavat ne lait, jotka hallitsevat tavarantuotantoa. Hillitön kilpailu. *Ristiriita yksityisen tehtaan yhteiskunnallisen organisaation ja kokonaistuotannon yhteiskunnallisen anarkian välillä.*

C. Toisaalta koneiston täydellistäminen, josta kilpailu on tehnyt pakkokäskyn jokaiselle yksityiselle tehtailijalle ja joka merkitsee samaa kuin työläisten yhä lisääntyvä työstä syrjäyttäminen: *teollisuuden vara-armeija.* — Toisaalta tuotannon rajaton kasvu, samoin kilpailun pakkolaki jokaiselle tehtailijalle. — Näistä kahdesta syystä tuotantovoimien tavaton kehitys, tarjonta ylittää kysynnän, liikatuotanto, markkinoiden ylenmääräinen täytyminen, kymmenvuosittain pulia, virheellinen kiertokulku: *toisaalta liikaa tuotantovälineitä ja tuotteita, toisaalta liikaa työläisiä,* joilla ei ole tointa eikä toimeentulovälineitä. Mutta nämä kaksi tuotannon ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin vipua eivät voi yhtyä, koska tuotannon kapitalistinen muoto kieltää tuotantovoimia toimimasta, tuotteita kiertämästä, jolleivät ne sitä ennen ole muuttuneet pääomaksi, minkä juuri niiden oma liikamäärä estää. Ristiriita on kasvanut järjettömyydeksi: *tuotantotapa kapinoi vaihtomuotoa vastaan.* Porvaristo on tullut kykenemättömäksi enää johtamaan yhteiskunnallisia tuotantovimiamia.

D. Kapitalistien itsensä on pakko osittain tunnustaa tuotantovoimien yhteiskunnallinen luonne. Suurten tuotanto- ja liikeorganismien ottaminen ensin *osakeyhtiöiden,* myöhemmin trustien, vihdoin *valtion* omaisuudeksi. Porvaristo osoittaa olevansa tarpeeton luokka: palkatut henkilöt suorittavat nyt sen kaikki yhteiskunnalliset toiminnot.

III. *Proletaarinen vallankumous,* ristiriitojen ratkaisu: proletariaatti ottaa julkisen vallan ja muuttaa tämän vallan avulla porvariston käsistä luisuneet yhteiskunnal-

liset tuotantovälineet koko yhteiskunnan omaisuudeksi. Tällä toimenpiteellä se vapauttaa tuotantovälineet siitä, mikä oli ominaista niille pääomana ja antaa niiden yhteiskunnalliselle luonteelle vapauden päästä täysin esille. Suunnitelmallinen yhteiskunnallinen tuotanto tulee nyt mahdolliseksi. Tuotannon kehitys tekee eri yhteiskuntaluokkien olemassaolosta anakronismin. Sitä mukaa kuin yhteiskunnallinen anarkia katoaa, raukeaa myös valtion poliittinen auktoriteetti. Ihmiset, jotka ovat vihdoin oman yhteiskunnallisuutensa valtiaita, tulevat samalla luonnon valtiaksi, itsensä valtiaksi — vapaiksi.

Tämän maailmalle vapauden tuovan teon toteuttaminen on nykyaikaisen proletariaatin historiallinen kutsu. Tämän teon historiallisten ehtojen ja samalla sen luonteen perinpohjainen tutkiminen ja siten sen toteuttajan, nyt sorretun luokan saattaminen tietoisiksi toimintansa ehdoista ja luonteesta, se on proletaarisen liikkeen teoreettisen ilmauksen, tieteellisen sosialismin tehtävä.

*Kirjoittanut Engels tammi-
kuussa — maaliskuun alku-
puolella 1880* !

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa,
s. 104—136*

*Julkaistu aikakauslehden »La
Revue socialiste» 3., 4. ja 5.
n: osassa 20. maaliskuuta, 20.
huhtikuuta, 5. toukokuuta ja
erillisenä ranskonkielisenä
kirjansena: F. Engels. Socia-
lisme utopique et socialisme
scientifique. Paris 1880*

K a r l M a r x

VASTAUS

VERA IVANOVNA ZASULITŠIN KIRJEESEEN.
ENSIMMÄINEN HAHMOTELMA⁷⁵

1. Kapitalistisen tuotannon alkuperää tarkastellessani sanoin, että sen perustana »on tuottajan täydellinen erottaminen tuotantovälineistä» («Pääoman» ranskalaisen painoksen s. 315, palsta 1) ja että »koko tuon prosessiu perustana on maanomistajien pakkoluovutus. Toistaiseksi se on toteutettu perinpohjaisesti vain Englannissa... *Kaikki muut Länsi-Euroopan maat* kulkevat kuitenkin samaa tietä» (sama, palsta 2)*.

Rajoitin siis täsmällisesti tämän prosessin »historiallisen väistämättömyyden» *Länsi-Euroopan maihin*. Miksi? Suvaitkaa vilkaista XXXII lukuun, jossa sanotaan:

»Sen hävittäminen, yksityisten ja hajallaan olevien tuotantovälineiden muuttaminen yhteiskunnallisesti keskitetyiksi, siis useiden kääpiömäisten omaisuuksien muuttaminen harvojen suureksi omaisuudeksi, tämä työtätekevän kansan kivulloinen, kauhistuttava pakkoluovutus on pääoman lähde, sen alkuperä... Henkilökohtaiseen työhön perustuvan *yksityisomistuksen...* syrjäyttää *kapitalistinen yksityisomistus*, joka perustuu vieraan työn riistoon, palkkatyöhön» (s. 341, palsta 2)**.

Lopuksi näemme tässä siis *yhden yksityisomistuksen muodon muuttumisen toiseksi yksityisomistuksen muodoksi*. Koska maa ei ole milloinkaan ollut venäläisten talonpoikien *yksityisomaisuutta*, niin miten tämä yleinen johtopäätös olisi sovellettavissa heihin?

* Vrt. tämän laitoksen 4. osaa, s. 296 ja 297. *Toim.*

** Sama, s. 349 ja 350. *Toim.*

2. Historialliselta näkökannalta ainoa vakava peruste, jolla todistellaan *venäläisten talonpoikien yhteisön väistämätöntä hajoamista*, on seuraava:

Kun palaamme kaukaiseen menneisyyteen, havaitsemme kaikkialla Länsi-Euroopassa jossain määrin arkaistisen tyyppistä yhteisöomaisuutta. Se on kadonnut kaikkialta sitä mukaa kuin yhteiskunta on edistynyt. Miksi se välttää tämän kohtalon ainoastaan Venäjällä?

Vastaan: siksi että asianhaarojen poikkeuksellisen yhteenpunoutumisen ansiosta Venäjän kyläyhteisö, joka on olemassa vielä kansallisessa mitassa, saattaa vähitellen vapautua alkukantaisista piirteistään ja kehittyä välittömästi kollektiivisen tuotannon aineksena kansallisessa mitassa. Nimenomaan siksi, että se on kapitalistisen tuotannon aikalainen, se voi omaksua kapitalistisen tuotannon myönteiset saavutukset läpäisemättä tämän kaikkia kauhistuttavia vaiheita. Venäjä ei ole eristettynä nykymaailmasta; se ei kuitenkaan ole joutunut vierasmaalaisen valloittajan saaliiksi niin kuin Itä-Intia.

Jos kapitalistisen järjestelmän venäläiset kannattajat ryhtyisivät kieltämään tällaisen kehityksen *teoreettista* mahdollisuutta, kysyisin heiltä: joutuiko Venäjä Lännen tavoin käymään läpi konetuotannon kehityksen pitkän itämisajan ottaakseen käyttöön koneet, höyrylaivat, rautatiet yms.? Selittäkööt minulle samalla, miten heidän onnistui ottaa käyttöön kerralla koko vaihtomekanismi (pankit, luottoyhtiöt yms.), jonka kehittäminen vaati Lännessä kokonaisia vuosisatoja.

Jos talonpoikien vapauttamishetkellä kyläyhteisö olisi heti saanut normaalit kehitysedellytykset, jos valtavan suuri valtionvelka, jota maksettiin pääasiassa talonpoikien kustannuksella, sekä muut suunnattomat summat, joita myönnettiin valtion välityksellä (niin ikään talonpoikien kustannuksella) kapitalisteiksi muuttuneille »yhteiskunnan uusille tukipylväille», jos kaikki nämä kustannukset olisi käytetty kyläyhteisön *edelleenkehittämiseen* niin nyt ei askarruttaisi ketään yhteisön häviämisen »historiallinen väistämättömyys»: kaikki tunnustaisivat sen ainekseksi, joka uudelleensynnyttää venäläisen yhteiskunnan ja osoittaa sen paremmuutta niihin maihin verraten, jotka ovat vielä kapitalistisen järjestelmän ikeessä.

Toinen venäläisen yhteisön säilymisen (kehityksensä tietä) kannalta suotuisa seikka on se, että yhteisö ei ole ainoastaan kapitalistisen tuotannon aikalainen, vaan se on myös läpäissyt vaiheen, jolloin tuo yhteiskuntajärjestelmä oli säilynyt vielä koskemattomana. Nykyään taas sekä Länsi-Euroopassa että Yhdysvalloissa se kamppailee niin tiedettä kuin kansanjoukkojakin ja itse synnyttämiään tuotantovoimia vastaan. Lyhyesti sanoen yhteisöä vastassa on kriisin tilassa oleva kapitalismi, ja tuo kriisi päättyy vain kapitalismin hävittämiseen, nyky-yhteiskuntien paluuseen »arkaistiseen» yhteisöistykseen eli, kuten sanoo eräs amerikkalainen kirjailija*, jota ei vähääkään voida epäillä vallankumouksellisista pyrkimyksistä ja jonka tutkimuksia tukee Washingtonin hallitus, »uusi järjestelmä», jota kohti nyky-yhteiskunta kulkee, »tulee olemaan arkaistisen tyyppisen yhteiskunnan palauttamista (a revival) täydellisemmässä muodossa (in a superior form)».76 »Arkaistinen»-sanaa ei siis ole syytä pelätä kovinkaan.

Silloin pitäisi kuitenkin tuntea ainakin nuo toisiaan seuraavat muutokset. Me taas emme tiedä niistä mitään.

Alkukantaisten yhteisöjen hajoamisen historia odottaa vielä kirjoittajaansa (olisi väärin rinnastaa yhteisöt toisiinsa; näissä historiallisissa muodostumisissa, samoin kuin geologisissakin, on useita primäärisiä, sekundäärisiä, tertiäärisiä jne. tyyppejä). Tähän mennessä olemme tavanneet vain niukkoja hahmotelmia. Asian tutkimisessa on joka tapauksessa edetty riittävän pitkälle voidaksemme väittää: 1. että alkukantaisten yhteisöjen elinkykyisyys oli mittaamattomasti suurempi kuin seemiläisten, kreikkalaisten, roomalaisten ym. yhteiskuntien ja semmitenkin nykyisten kapitalististen yhteiskuntien elinkykyisyys; 2. että niiden hajoamisen syyt johtuivat taloudellisista seikoista, jotka estivät niitä läpäisemästä tiettyä kehitystasetta, ja historiallisesta ympäristöstä, joka ei suinkaan ollut samanlainen kuin nykyaikaisen venäläisen yhteisön historiallinen ympäristö.

Porvarillisten kirjoittajien tekemiä alkukantaisten yhteisön historioita luettaessa on oltava varuillaan. He

* — L. Morgan. *Toim.*

eivät karta vääristelyjäkään. Niinpä sir Henry Maine, joka oli Englannin hallituksen innokkaana työntekijänä hajottamassa väkivaltaisesti intialaisia yhteisöjä, väittää meille tekopyhästi, että taloudellisten lakien alkuvoimainen vaikutus teki tyhjäksi kaikki hallituksen jalot ponnistukset noiden yhteisöjen tukemiseksi!⁷⁷

Tuo yhteisö tuhoutui tavalla tai toisella herkeämättömien ulkoisten ja sisäisten sotien raivotessa; se sai nähtävästi väkivaltaisen kuoleman. Kungermaaniheimot valloittivat Italian, Espanjan, Gallian jne., arkaistista yhteisöä ei enää ollut olemassa. Kaksi tosiseikkaa todistavat kuitenkin sen *luontaista elinkykyisyyttä*. On erinäisiä yhteisöjä, jotka ovat käyneet läpi kaikki keskiaikaiset vaiheet ja säilyneet meidän päiviimme saakka esimerkiksi syynnyinseudullani, Trierin tienoilla. Tärkeintä on kuitenkin, että se on jättänyt niin selvinä tunnusomaiset piirteensä sen tilalle tulleeeseen yhteisöön — yhteisöön, jossa kyntömaasta on tullut yksityisomaisuutta, mutta metsät, niityt, autiomaat ym. ovat vielä yhteisöomaisuutta — että tutkittuaan tätä toisen asteen yhteisömuodostumaa Maurer on saanut selville sen arkaistisen alkumuodon rakenteen. Viimeksi mainitulta perimiensä luonteenomaisten piirteiden ansiosta uusi yhteisö, jonka germaanit perustivat kaikissa alistamissaan maissa, oli kautta koko keskiajan ainoana vapauden ja kansan elämän ahjona.

Vaikka Tacituksen aikakauden jälkeen emme tiedäkään mitään enempää *yhteisön* elämästä kuin sen häviämistävasta tai-ajastakaan, niin tiedämme ainakin Julius Caesarin kertomuksen perusteella tuon prosessin lähtökohdan. Caesarin aikoihin germaanit suorittivat jo vuosittain maan uudelleenjaon *sukujen* ja *veriheimolaisyhdistymien* [tribus des confédérations], mutta ei vielä yhteisön yksityisten jäsenten kesken. Saksassa *kyläyhteisö* syntyi näin ollen tyypiltään arkaistisemmän yhteisön uumenissa. Se oli täällä spontaanisen kehityksen tuote eikä lainkaan Aasiasta valmiina kulkeutunut muoto. Se esiintyy myös siellä — Itä-Intiassa — ja aina arkaistisen muodostuman *viimeisenä vaiheena* eli viimeisenä aikakautena.

Voidakseni päätellä kyläyhteisön mahdollisista koh-

taloista puhtaasti teorian kannalta, ts. olettaen normaalien elinolojen säilyvän jatkuvasti, minun on nyt pantava merkille muutamat tunnusomaiset piirteet, joiden perusteella »maanviljelysyhteisö» eroaa vanhemmista tyypeistä.

Kaikkien varhaisempien alkukantaisten yhteisöjen perustana oli ennen muuta niiden jäsenten verisukulaisuus; katkaistuaan tämän kiinteän mutta suppean yhteyden maanviljelysyhteisö pystyi entistä paremmin laajenemaan ja kestäämään vieraat kosketukset.

Sittemmin yhteisön puitteissa talo ja sen lisäksi, pihamaa, olivat jo maanviljelijän yksityisomaisuutta, kun taas kauan ennen maanviljelyksen ilmaantumista yhteinen koti oli yksi entisten yhteisömuotojen aineellisista perustoista.

Vaikka kyntömaa vihdoin jäikin yhteisön omaisuudeksi, se jaettiin aika ajoin maanviljelysyhteisön jäsenten kesken, joten jokainen maanviljelijä muokkasi omin voimin hänelle määrätyt pellot ja omisti henkilökohtaisesti muokkaustyönsä tulokset, kun taas aikaisemmissa yhteisöissä tuotantoa hoidettiin yhteisvoimin ja ainoastaan tuotteet jaettiin. Tämä osuustoiminnallisen eli kollektiivisen tuotannon alkukantainen tyyppi oli tietenkin erillisen yksilön heikkouden eikä tuotantovälineiden yhteiskunnallistamisen seurausta.

On helppo ymmärtää, että »maanviljelysyhteisön» kaksinaisuus saattaa olla sille suurena elinvoimaisuuden lähteenä, sillä toisaalta yhteisömistus ja sen aiheuttamat yhteiskunnalliset suhteet lujittavat sen perustuksia, kun taas yksityistalo, kyntömaan muokkaus palstatiloittain ja sen tuotteiden yksityisömistus tekevät mahdolliseksi yksilön sellaisen kehityksen, joka ei ollut mahdollista varhaisempien yhteisöjen oloissa.

Yhtä ilmeistä on kuitenkin, että se sama kaksinaisuus saattaa ajan mittaan muuttua hajoamisen alkulähteeksi. Kun jätetään syrjään kaikki vihamielisen ympäristön vaikutukset, niin yksin jo irtaimiston vähittäinen kasaantuminen, joka alkaa karjan karttumisesta (pitäen mahdollisena rikkauden kasaantumista jopa maaorjina), irtaimiston yhä huomattavampi osuus itse maanviljelyksessä ja monet muut seikat, joita ei voida irrottaa tuosta

kasaantumisesta, mutta joiden esittely johdattaisi minut liian kauaksi syrjään — kaikki tämä vaikuttaa taloudellista ja yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta rappeuttavana aineksena ja saa yhteisön uumenissa aikaan etujen yhteen-törmäyksen, mikä aluksi johtaa kyntömaan muuttumiseen yksityisomistukseksi ja päättyy siihen, että yksityisomistuksen *yhteisöllisiksi lisäkkeiksi* muuttuneet metsät, laitumet, autiomaat ym. joutuvat yksityiseen omistukseen. Juuri siksi »maanviljelysyhteisö» on kaikkialla arkaistisen yhteiskuntamuodostuman *uusin tyyppi*, ja siksi myös muinaisen ja nykyisen Länsi-Euroopan historiallisessa liikkeessä maanviljelysyhteisön aikakausi on yhteisomistuksesta yksityisomistukseen, alkuperäisestä muodostumasta toisasteiseen muodostumaan siirtymisen kautta. Merkitseekö tämä kuitenkin, että »maanviljelysyhteisön» olisi millaisissa olosuhteissa hyvänsä kehityttävä tätä tietä? Ei lainkaan. Sen konstitutiivinen muoto sallii seuraavan vaihtoehdon: joko sen yksityisomistuksellinen aines saa yliotteen kollektiivisesta tai tämä jälkimmäinen saa yliotteen edellisestä. Kaikki riippuu historiallisesta ympäristöstä, jossa yhteisö on... niin yksi kuin toinenkin lopputulos on mahdollinen *a priori**, mutta kummallekin niistä on nähtävästi tarpeen aivan erilainen historiallinen ympäristö.

3. Venäjä on ainoa Euroopan maa, jossa »maanviljelysyhteisö» on säilynyt kansallisessa mitassa meidän päiviimme asti. Se ei ole vierasmaalaisen valloittajan saalis niin kuin Itä-Intia. Eikä se liioin elä muusta maailmasta eristettynä. Toisaalta maan yhteisomistus antaa sille mahdollisuuden muuttaa välittömästi ja vähitellen palstatilojen ja yksityisen viljelyn kollektiiviseksi maanviljelyksi, jota venäläiset talonpojat toteuttavat jo jakamattomien niittyjen suhteen. Fyysisen pinnanmuodostuksensa puolesta Venäjän maaperä on suotuisaa koneiden käytölle laajassa mitassa. Talonpojan tottumus *arttelisuhteisiin* helpottaa hänen siirtymistään palstatilan hoidosta osuustoiminnalliseen taloudenhoitoon, ja vihdoin Venäjän yhteiskunta, joka on niin kauan elänyt talonpojan kustannuksella, on velvollinen myöntämään hänelle

* — kokemuksesta riippumatta. *Toim.*

tarvittavia ennakkomaksuja tuota siirtymistä varten. Toisaalta maailmanmarkkinoilla vallitsevan länsimaisen tuotannon *samanaikainen olemassaolo* antaa Venäjälle mahdollisuuden tuoda yhteisöön kaikki kapitalistisen järjestelmän myönteiset saavutukset kulkematta tuon järjestelmän Cadiumin solien kautta⁷⁸.

Mikäli »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» edustajat ryhtyisivät kiistämään nykyisen kyläyhteisön mainitun kehityksen *teoreettista* mahdollisuutta, heiltä sopisi kysyä, täytyisikö Venäjän läpäistä Lännen tavoin konetuotannon kehityksen pitkä itämisaika päästäkseen käsiksi koneisiin, höyrylaivoihin, rautateihin yms. Heiltä sopisi niin ikään kysyä, miten heidän onnistui kerralla ottaa käyttöön koko vaihtomekanismi (pankit, luottoyhtiöt ym.), joiden kehittäminen vaati Lännessä kokonaisia vuosisatoja.

Venäjän »maanviljelysyhteisöllä» on yksi luonteenomainen piirre, joka on sen heikkouden lähde ja on joka suhteessa epäsuotuisa sille. Se on sen eristyisyys, se että kukin yhteisö elää erillään muiden yhteisöjen elämästä, se on tuo *paikallistunut pienoismaailma*, joka ei esiinny kaikkialla tyyppinsä immanenttina ominaispiirteenä, mutta joka on kaikkialla, missä se esiintyy, kohottanut yhteisöjen ylle enemmän tai vähemmän keskitetyn despotian. Venäjän pohjoisten tasavaltojen yhdistyminen osoittaa, että tuota eristyisyyttä, jonka alun perin oli aiheuttanut nähtävästi alueen laajuus, olivat huomattavassa määrin vakiinnuttaneet Venäjän mongolivalloituksen ajoilta kokemat valtiolliset kohtalot. Nykyään tämä puutteellisuus on hyvin helposti poistettavissa. Olisi vain yksinkertaisesti korvattava volosti*, hallituslaitos, talonpoikaisyhteisöjen valitsemien edustajien kokouksella, joka olisi niiden etuja puoltava talous- ja hallintoelin.

Historialliselta näkökannalta »maanviljelysyhteisön» säilyttämisen ja edelleen kehittämisen mielessä on erittäin suotuista paitsi se, että »maanviljelysyhteisö» on länsimaisen kapitalistisen tuotannon aikalainen ja voi siis omaksua sen saavutukset turvautumatta sen modus operandiin**, myös se, että tuo yhteisö on ohittanut ajan,

* Marx on kirjoittanut tämän sanan venäjäksi. *Toim.*

* — toimintatapaan. *Toim.*

jolloin kapitalistinen järjestelmä oli säilynyt vielä koskemattomana. Nykyään taas sekä Länsi-Euroopassa että Yhdysvalloissa se kamppailee niin kansanjoukkoja kuin tiedettäkin ja itse synnyttämiään tuotantovoimia vastaan. Lyhyesti sanoen se kokee kriisiä, joka päättyy kapitalismin hävittämiseen ja nykyaikaisten yhteiskuntien palauttamiseen korkeimman muotoiseen »arkaistiseen» kollektiiviseen omistukseen ja kollektiiviseen tuotantoon.

Yhteisön kehitys olisi tietenkin vähitellen tapahtuvaa, ja ensi askeleena siihen suuntaan olisi normaalien edellytysten luominen sille sen *nykyisellä perustalla*.

Sillä on kuitenkin vastassaan maanomistus, joka käsittää miltei puolet maista, ja sitä paitsi parhaat maat, valtion maita lukuun ottamatta. Juuri siksi »kyläyhteisön» säilyttäminen sen tulevan kehityksen tietä vastaa venäläisen yhteiskunnan yleistä liikettä, sillä yhteiskunnan uudestisyntyminen on lunastettavissa vain tällä hinnalla. Puhtaasti taloudelliseltakin näkökannalta Venäjä voi löytää ulospääsyn umpikujasta, johon sen maanviljelys on joutunut, ainoastaan kyläyhteisöään kehittämällä. Yritykset päästä umpikujasta englantilaisittain kapitalistisen vuokran avulla olisivat turhia, sillä tämä järjestelmä on Venäjän maatalousolojen vastainen.

Kun jätetään syrjään kaikki Venäjän »kyläyhteisöä» nykyään rasittavat onnettomuudet ja otetaan huomioon vain sen rakenne ja historiallinen ympäristö, niin ensi silmäykseltä on tunnustettava ilmeiseksi, että yksi sen tärkeimmistä ominaispiirteistä, maan yhteisomistus, muodostaa kollektiivisen tuotannon ja omistuksen luonnollisen perustan. Sitä paitsi venäläisen talonpojan tottumus *arttelisuhteisiin* helpottaisi hänen siirtymistään palstatilan hoidosta kollektiiviseen taloudenpitoon, jota hän tietyissä määrin jo harjoittaa jakamattomilla niityillä, maankuivaustöissä ja muissa yhteisy yrityksissä.

Sitä varten, että kollektiivinen työ voisi korvata palstatilallisen työn, yksityisomaisuuden lähteen, pitää olla kaksi edellytystä: tuon uudistuksen taloudellinen tarve ja aineelliset edellytykset sen toteuttamiselle.

Mitä tulee taloudelliseen tarpeeseen, niin se tuntuu itse »kyläyhteisössä» heti kun tämä pääsee normaaleihin

oloihin, ts. heti kun yhteisö vapautetaan sitä rasittavasta taakasta ja se saa normaalin määrän maata muokataksen. Ne ajat ovat olleet ja menneet, jolloin Venäjän maanviljely kaipasi vain maata ja palstatilojen viljelijää, jolla oli aseenaan enemmän tai vähemmän alkukantaisia työkaluja. Nuo ajat ovat menneet sitäkin nopeammin, kun maanviljelijän riisto laihduttaa hänen peltoaan ja tekee sen hedelmättömäksi. Nyt hänelle on tarpeen laajassa mitassa järjestetty osuustoiminnallinen työ. Olisiko sitä paitsi talonpoika, jolta puuttuu välttämättömpiä esineitä kahden tai kolmen desjatiinansa muokkaukseen, paremmassa asemassa, kun hänen desjatiinonsa määrä kymmenkertaistuisi?

Mutta mistä saataisiin kalusto, lannoitteita, maanviljelysopillisia menetelmiä ym. yhteistyössä välttämättömiä välineitä? Tässä nimenomaan tuleekin esiin venäläisen »kyläyhteisön» huomattava paremmuus samantyyppisiin arkaistisiin yhteisöihin verraten. Se yksin on säilynyt Euroopassa laajassa, kansallisessa mitassa. Tämän ansiosta se on historiallisessa ympäristössä, jossa sen kanssa samanaikaisesti olemassa oleva kapitalistinen tuotanto myöntää sille kaikki kollektiivisen työn edellytykset. Sillä on mahdollisuus käyttää hyväkseen kaikkia kapitalistisen järjestelmän myönteisiä saavutuksia kulkematta tuon järjestelmän Caudiumin solien kautta. Fyysisen pinnanmuodostuksensa puolesta Venäjän maat ovat suotuisia laajassa mitassa järjestetyn osuustoiminnallisen ja koneistetun maatalouden harjoittamiselle. Mitä tulee alkuperäisiin järjestämiskustannuksiin, niin henkisiin kuin aineellisiin, niin venäläinen yhteiskunta on velvollinen myöntämään ne »kyläyhteisölle», jonka kustannuksella se on elänyt niin kauan ja josta sen on vielä etsittävä »uudestisyntymisensä lähde».

Parhaana todistuksena siitä, että »kyläyhteisön» tällainen kehitys on yhdenmukainen aikamme historianprosessin kanssa, on Euroopan ja Amerikan maissa pisimmälle kehittynyt kapitalistisen tuotannon kohtalonomainen kriisi, joka päättyy kapitalismin hävittämiseen ja nyky-yhteiskunnan paluuseen arkaistisimman tyyppin korkeimpaan muotoon, kollektiiviseen tuotantoon ja kollektiiviseen omistukseen.

4. Jotta voitaisiin kehittyä, on ennen kaikkea eletävä, mutta onhan yleisesti tunnettua, että »kyläyhteisön» elämä on nykyään vaarassa.

Maanviljelijöiden pakkoluovuttamiseksi ei ole välttämätöntä häätää heitä maalta, niin kuin tehtiin Englannissa ja muissa maissa; ei myöskään ole välttämätöntä hävittää yhteisomistusta asetuksella. Koettakaapa anastaa talonpojilta ylimääräisesti heidän maataloustyönsä tuotteita, niin santarmistostanne ja armeijastanne huolimatta ette onnistu kahlitsemaan heitä peltoihinsa! Rooman valtakunnan loppuaikoina maaseutukaupunkien decuriot, jotka eivät olleet talonpoikia vaan maanomistajia, jättivät talonsa ja maansa ja jopa myivät itsensä orjiksi ainoastaan päästäkseen omaisuudesta, joka oli muuttunut vain armottoman ja säälimättömän kiristyksen viralliseksi tekosyyksi.

Niin sanotusta talonpoikien vapauttamisesta alkaen valtio on saattanut venäläisen yhteisön epänormaaleihin taloudellisiin oloihin, ja siitä alkaen se on hallussaan olevien yhteiskunnallisten voimien avulla sortanut sitä herkeämättä. Valtion fiskaalisten kiristysten heikentämänä ja avuttomana se on joutunut kauppiaan, tilanherran ja koronkiskurin riiston kohteeksi. Tämä ulkoinen sorto on kärjistänyt yhteisön sisällä käynnissä ollutta etutaistelua ja jouduttanut sen rappeuttavien aineiden kehitystä. Tässäkään ei ole vielä kaikki. Talonpoikien kustannuksella valtio on vaalinut niitä länsimaisen kapitalistisen järjestelmän aloja, jotka eivät ollenkaan kehitä maatalouden tuotantomahdollisuuksia, mutta myötävaikuttavat erikoisesti siihen, että tuottamattomat välittäjät saisivat helpommin ja nopeammin anastetuksi maatalouden tuotteita. Valtio on näin ollen myötävaikuttanut sellaisen uuden kapitalistisen loiseläjän rikastumiseen, joka on imenyt »kyläyhteisöstä» sen muutenkin vähäistä verta.

...Lyhyesti sanoen valtio on myötävaikuttanut sellaisten teknisten ja taloudellisten keinojen nopeaan kehitykseen, jotka parhaiten helpottavat ja jouduttavat maanviljelijän eli Venäjän mahtavimman tuotantovoiman riistoa ja rikastuttavat »yhteiskunnan uusia tukipylväitä».

5. Ellei mahtava vastavaikutus murskaa tätä turmiollisten vaikutusten yhteenpunoitumista, johtaa se luonnollisesti kyläyhteisön tuhoon.

Nousee kysymys: miksi kaikki nuo edut (hallituksen holhouksessa olevat suurteollisuusyritykset mukaan lukien), joille kyläyhteisön nykyinen asema on niin suotuisa, miksi ne koettaisivat tappaa kanan, joka munii niille kultamunia? Juuri siksi, kun ne tajuavat, että »tuo nykyinen asema» ei voi jatkua, että nykyinen riistotapa ei siis enää kelpaa. Maanviljelijän kurja asema on jo laihduttanut maan, joka muuttuu hedelmättömäksi. Hyvät satovuodet vuorottelevat nälkävuosien kanssa. Keskimääräiset numerotiedot viimeisten kymmenen vuoden ajalta osoittavat maataloustuotannon lamaanusta ja vieläpä sen laskua. Venäjä on vihdoin ensi kerran joutunut tuomaan viljaa ulkomailta, sen sijaan että olisi vienyt sitä. Ei siis saa aikailla. Tästä on tehtävä loppu. On luotava keskivarakas maalaisluokka tietyn varallisuuden omaavasta talonpoikien vähemmistöstä, ja talonpoikien enemmistö on yksinkertaisesti muutettava proletaareiksi. Tässä tarkoituksessa »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» edustajat esittävätkin yhteisölle tuotetut haavat sen raihnauden luonnollisiksi oireiksi.

Jos »kyläyhteisön» *nykyinen asema* vastaa niin monenlaisia etuja ja varsinkin Aleksanteri II:n suojelemaan vallan alla kasvaneiden »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» etuja, niin miksi ne tavoittelevat tietoisesti sen kuolemaa? Miksi niiden edustajat esittävät kyläyhteisölle tuotetut haavat sen luonnollisen raihnauden kumoamiseksi todisteiksi? Miksi ne haluavat tappaa kultamunia munivan kanan?

Yksinkertaisesti siksi, että niiden taloudellisten tosi-seikkojen ansiosta, joiden erittely johdattaisi minut liian pitkälle, ei ole enää salaisuus, että *yhteisön nykyinen asema ei voi jatkua pitemmälle*, että yksinkertaisesti asioiden kehityksen vuoksi kansanjoukkojen nykyinen riistotapa on jo kelvoton. Tarvitaan siis jotakin uutta, ja tuo mitä erilaisimmissa muodoissa tarjottu uusi pelkistyy aina seuraavaksi: yhteisömuutos on hävitettävä, tietyn varallisuuden omaavalle talonpoikien vähemmistölle on annettava mahdollisuus muovautua maaseudun

keskiluokaksi ja valtaenemmistö on yksinkertaisesti muutettava proletaareiksi.

Toisaalta »kyläyhteisö» on saatettu miltei tuhon partaalle; toisaalta sitä väijyy mahtava salaliitto antaakseen sille viimeisen iskun. Venäläisen yhteisön pelastamiseksi on tarpeen Venäjän vallankumous. Muuten ne, joilla on hallussaan poliittisia ja yhteiskunnallisia voimia, tekevät kaikkensa valmistakseen joukkoja tuohon katastrofiin.

Samaan aikaan kun yhteisöä näännytetään ja kidutetaan, kun sen maata tehdään hedelmättömäksi ja laihdutetaan, »yhteiskunnan uusien tukipylyväiden» kirjailijalakeijat osoittavat pilkaten yhteisön haavoihin esittäen ne sen luonnollisen ja kiistattoman raihnauuden oireiksi ja väittävät, että yhteisö kuolee luonnollisen kuoleman ja että sen kuolinkamppailun lyhentäminen olisi hyveellinen teko. Tässä ei siis ole kysymys enää ratkaistavasta ongelmasta, vaan vihollisesta, joka on kukistettava. Venäläisen yhteisön pelastamiseksi on tarpeen Venäjän vallankumous. Muuten Venäjän hallitus ja »yhteiskunnan uudet tukipylyvät» tekevät kaikkensa valmistakseen joukkoja tuohon katastrofiin. Jos vallankumous tapahtuu oikeaan aikaan, jos se keskittää kaikki voimansa turvatakseen kyläyhteisön vapaan kehityksen, kyläyhteisöstä tulee kohta aines, joka uudelleensynnyttää venäläisen yhteiskunnan ja osoittaa sen paremmuuden niihin maihin verraten, jotka ovat vielä kapitalistisen järjestelmän ikeessä.

*Kirjoittanut Marx
helmikuun lopussa —
maaliskuun alussa 1881*

*Ensimmäisen kerran
julkoistu kokoelmassa
«Архив К. Маркса и
Ф. Энгельса», книга I,
1924 г.*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 137—145*

Friedrich Engels

OIKEUDENMUKAINEN PÄIVÄPALKKA OIKEUDENMUKAISESTA PÄIVÄTYÖSTÄ⁷⁹

Tuo vaatimus on viimeisten viidentoista vuoden ajan ollut Englannin työväenliikkeen tunnuslause. Siitä oli paljon hyötyä ammattiliittojen nousun aikana vuonna 1824 tapahtuneen häpeällisten yhdistystenvastaisten lakien kumoamisen jälkeen⁸⁰; vielä enemmän siitä oli hyötyä maineikkaan chartistiliikkeen aikana, kun Englannin työläiset marssivat Euroopan työväenluokan kärjessä. Mutta aika ei pysähdy, ja monet seikat, jotka olivat viisikymmentä tai jopa kolmekymmentä vuotta sitten toivottavia ja välttämättömiä, ovat nyt vanhentuneita eivätkä ole enää lainkaan paikallaan. Kuuluuko myös tämä vanha kunnianarvoisa iskulause näihin?

Oikeudenmukainen päiväpalkka oikeudenmukaisesta päivätyöstä? Mutta mikä on oikeudenmukainen päiväpalkka, mikä on oikeudenmukainen päivätyö? Miten niitä määräävät ne lait, joiden alaisena nykyajan yhteiskunta on olemassa ja kehittyy? Löytääksemme vastauksen tähän, meidän ei pidä turvautua moraalialta tai oikeutta ja kohtuutta tutkivaan tieteeseen eikä myöskään mihinkään sentimentaalisiin inhimillisyyden, oikeudenmukaisuuden tai armeliaisuuden tunteisiin. Mikä on moraalisesti oikein, jopa sekin mikä on lain mukaan oikein, voi olla kaukana siitä, mikä on sosiaalisesti oikein. Kysymys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta on ratkaistavissa yhden ainoan tieteen avulla — tieteen, joka tutkii tuotannon ja vaihdon aineellisia tosiasioita, poliittisen taloustieteen avulla.

Mitä poliittisen taloustieteen mukaan sitten nimitetään oikeudenmukaiseksi päiväpalkaksi ja oikeudenmu-

kaiseksi päivätyöksi? Yksinkertaisesti sitä palkan suuruutta ja sitä päivätöiden kestoa ja voimaperäisyyttä, jotka määräytyvät yrittäjän ja työläisen välisessä kilpailussa vapailla markkinoilla. Ja mitä ne ovat, kun ne määräytyvät tällä tavoin?

Oikeudenmukainen päiväpalkka on normaalioloissa se summa, mikä vaaditaan niiden elämisen tarvikkeiden hankkimiseen, jotka työläinen asemansa ja maansa elintason mukaisesti tarvitsee säilyttääkseen työkykynsä ja jatkaakseen sukuaan. Palkan todellinen korkeus voi aina taloudellisen toiminnan heilahtelujen mukaan olla milloin tämän summan ylä- milloin alapuolella; normaalioloissa tämän summan pitäisi kuitenkin olla kaikkien heilahtelujen keskiarvo.

Oikeudenmukainen päivätyö tarkoittaa sellaista työpäivän kestoa ja tehtävän työn sellaista voimaperäisyyttä, joiden vallitessa työläinen kuluttaa koko päivittäisen työvoimansa ilman, että hänen kykynsä tehdä sama määrä työtä seuraavina päivinä vähenee.

Tapahtumaa voidaan näin ollen kuvata seuraavalla tavalla: työläinen antaa kapitalistille yhden päivän koko työvoiman, toisin sanoen niin paljon kuin voi antaa tekemättä tämän tapahtuman keskeytyksetöntä toistumista mahdottomaksi. Vaihdossa hän saa juuri sen verran eikä yhtään enempää elintarvikkeita, kuin on tarpeen saman kaupan toistamiseksi joka päivä. Työläinen antaa niin paljon ja kapitalisti niin vähän, kuin kaupan luonne sallii. Tällaista on tämä hyvin omituisen oikeudenmukaisuuden laji.

Mutta tarkastelkaamme asiaa hieman syvemmältä. Koska palkka ja työaika määräytyvät poliittisten taloustieteilijöiden mukaan kilpailun välityksellä, näyttää oikeudenmukaisuus vaativan, että molemmilla puolilla olisi sama oikeudenmukainen lähtökohta, yhtäläiset edellytykset. Mutta näin ei ole. Jos kapitalisti ei pääse sopimukseen työläisen kanssa, hän voi odottaa ja elää pääomallaan. Työläinen ei voi. Hän elää vain palkallaan ja sen vuoksi hänen täytyy ottaa työtä, milloin, missä ja millä ehdoilla hän voi saada sitä. Työläisellä ei ole alusta alkaen oikeudenmukaista lähtökohtaa. Nälkä asettaa hänet varsin epäedulliseen asemaan. Ja tämä on

kuitenkin kapitalistiluokan poliittisen taloustieteen mukaan oikeudenmukaisuuden huipentuma.

Mutta tämä ei ole vielä pahinta. Mekaanisen voiman ja koneiden käyttö uusilla aloilla sekä koneiden paraneminen ja niiden käytön laajentuminen aloilla, joilla ne on jo otettu käyttöön, syrjäyttävät yhä enemmän »käsiä»* työpaikoistaan; ja tämä tapahtuu paljon nopeamassa tahdissa, kuin maan teltaat voivat imeä ja työllistää tarpeettomiksi tulleet »kädet». Nämä tarpeettomat »kädet» asettavat pääoman käyttöön oikean teollisen vara-armeijan. Huonoina taloudellisina aikoina ne saavat nähdä nälkää, kerjätä, varastaa tai mennä työtaloihin; hyvinä aikoina ne ovat saatavilla tuotannon laajentamista varten; ja siihen asti kun viimeinenkin mies, nainen ja lapsi on löytänyt työtä — mikä tapahtuu vain myrskyisän liikatuotannon aikana — siihen asti tämän vara-armeijan kilpailu pitää palkat alhaisina ja vahvistaa pelkällä olemassaolollaan pääomanmahtia sen taistelussa työläisiä vastaan. Kilpajuoksussa pääoman kanssa työläisillä ei ole ainoastaan huonommat lähtöasemat, vaan heidän on lisäksi raahattava perässään jalkaan kiinni taottua rautapalloa. Mutta kapitalistisen poliittisen taloustieteen mukaan tämä on oikeudenmukaista.

Tarkastelkaamme nyt, mistä varoista pääoma maksaa nämä ylen oikeudenmukaiset palkat. Pääomasta tietenkin. Mutta pääoma ei tuota arvoa. Maata lukuunottamatta työ on ainoa rikkauden lähde; pääoma on itse pelkästään kasattu työntuote. Tästä seuraa, että työpalkka maksetaan työstä, että työläiselle maksetaan palkka hänen oman työnsä tuotteesta. Sen mukaan, mitä oikeudenmukaisuudella tavallisesti tarkoitetaan, työläisen pitäisi saada palkakseen työnsä tuote. Mutta se ei olisi poliittisen taloustieteen mukaan oikeudenmukaista. Päinvastoin, työläisen työn tuote menee kapitalistille, ja työläinen saa siitä vain pelkät elämisen tarvikkeet. Ja tämän epätavallisen »oikeudenmukaisen» kilvan lopputulos on sellainen, että työtä tekevien työn tuote kasautuu väistämättä niiden käsiin, jotka eivät tee työtä, että

* Alkuperäisessä kappaleessa: »hands» (tarkoitetaan »työkäsiä», »työläisiä»). *Totm.*

tämä tuote muuttuu heidän käsissään mitä mahtavimmaksi keinoksi orjuuttaa juuri ne ihmiset, jotka ovat sen luoneet.

Oikeudenmukainen päiväpalkka oikeudenmukaisesta päivätyöstä! Paljon olisi sanottava myös oikeudenmukaisesta päivätyöstä, jonka oikeudenmukaisuus on täsmälleen yhtä suurta kuin palkkojenkin. Mutta se meidän on jätettävä toiseen kertaan. Yllä esitetystä käy aivan selvästi ilmi, että tuo vanha iskulause on elänyt aikansa ja tuskin puolustaa enää nykyään paikkaansa. Sen mukaisesti, miten poliittinen taloustiede todellisuudessa määrittää olevaa yhteiskuntaa hallitsevat lait, on sen oikeudenmukaisuus kokonaan yhdellä puolella — pääoman puolella. Haudattakoon tuo vanha iskulause sen vuoksi lopullisesti ja otettakoon sen sijaan toinen:

**TYÖVÄLINEET — RAAKA-AINEET, TEHTAAT JA
KONEET — TYÖKANSAN OMISTUKSEEN!**

*Kirjoittanut Engels 1.—2.
toukokuuta 1881*

Werke, Bd. 19, S. 247—250

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 1. n:ossa
7. toukokuuta 1881*

Friedrich Engels

PALKKATYÖJÄRJESTELMÄ

Eräässä aikaisemmassa artikkelissa tarkastelimme vanhaa kunnianarvoisaa iskulausetta: »Oikeudenmukainen päiväpalkka oikeudenmukaisesta päivätyöstä!» Päädyimme sellaiseen tulokseen, että nykyisissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa oikeudenmukaisin päiväpalkka merkitsee välttämättä työläisen luoman tuotteen kaikkein epäoikeudenmukaisinta jakoa, koska suurin osa tästä tuotteesta virtaa kapitalistin taskuun, kun taas työläisen on tyydyttävä siihen osaan, mikä hänelle on tarpeen työkyvyn säilyttämiseksi ja suvun jatkamiseksi.

Tämä on poliittisen taloustieteen laki eli toisin sanoin yhteiskunnan nykyisen taloudellisen organisaation laki, joka on voimakkaampi kuin Englannin kaikki kirjoittamattomat ja kirjoitetut lait yhteensä, lordikanslerinoikeus⁸¹ mukaan luettuna. Niin kauan kuin yhteiskunta jakautuu kahteen luokkaan: yhtäältä kapitalisteihin, jotka monopolisoivat kaikki tuotantovälineet — maan, raaka-aineet ja koneet, toisaalta työläisiin, työtätekevään väestöön, jolta on riistetty kaikki tuotantovälineet ja joka ei omista muuta kuin työvoimansa — niin kauan kuin tämä yhteiskunnallinen organisaatio on olemassa, palkkalaki pysyy kaikkivaltiaana ja takoo joka päivä uudestaan kahleet, jotka tekevät työläisestä hänen oman, kapitalistin monopolisoiman, tuotteensa orjan.

Englannin ammattiliitot ovat taistelleet nyt lähes kuudenkymmenen vuoden ajan tätä lakia vastaan — millaisin tuloksin? Onko niiden onnistunut vapauttaa työväenluokka orjuudesta, jossa pääoma — sen omien

käsien tuote — sitä pitää? Ovatko ne tehneet yhden ainoankaan työväenluokan ryhmän kykeneväksi kohoamaan palkkaorjien aseman yläpuolelle, tulemaan omien tuotantovälineidensä, elinkeinossaan tarvitsemiensa raaka-aineiden, työkalujen, koneiden ja siten myös oman työnsä tuotteen omistajaksi? On yleisesti tunnettua, että sitä ne eivät ole tehneet, eivät koskaan edes yrittäneet.

Emme suinkaan halua väittää, että ammattiliitot olisivat hyödyttömiä sen vuoksi, että ne eivät ole tehneet tätä. Päinvastoin, ammattiliitot ovat Englannissa, niin kuin kaikissa muissakin teollisuusmaissa välttämättömiä työväenluokalle sen taistelussa pääomaa vastaan. Keskimääräinen palkka vastaa niiden välttämättömien kulutustavaroiden summaa, jotka riittävät maan työtätekevän väestön ylläpitämiseen ja suvun jatkamiseen kunkin maan tavanomaista elintaso vastavasti. Tämä elintaso voi olla työväenluokan eri kerroksilla hyvin erilainen. Ammattiliittojen suurin ansio niiden taistellessa palkkojen säilyttämisen tietyllä tasolla ja työajan lyhentämisen puolesta on siinä, että ne pyrkivät säilyttämään elintason ja kohottamaan sitä. Lontoon East Endissä on monia ammattialoja, joiden työ on yhtä taitoa vaativaa ja yhtä raskasta kuin murarien ja heidän apulaistensa työ, mutta joilla saadaan tuskin puolta näiden palkoista. Miksi? Yksinkertaisesti siksi, että voimakas järjestö suoiselle ryhmälle mahdollisuuden vaatia suhteellisen korkeaa elintaso normina, jonka mukaan palkat suuntautuvat, kun taas toisen, järjestäytymättömän ja voimattoman, ryhmän täytyy alistua, paitsi yrittäjien väistämättömiin, myös näiden mielivaltaisiin kiristystoimiin: sen elintaso laskee vähitellen, se oppii tulemaan toimeen yhä pienemmillä palkoilla, ja sen palkat alenevat luonnostaan sille tasolle, johon nämä työläiset itse mukautuvat.

Palkkalaki ei siis ole luonteeltaan jäykkä ja suoraviivainen. Tiettyjen rajojen sisällä se ei suinkaan ole joustamaton. Kaikilla aloilla on aina (suuria pula-aikoja lukuunottamatta) tietty pelivara, jonka rajoissa palkat voivat keskenään kamppailevien osapuolien taistelun tuloksena muuttua. Palkoista sovitaan joka tapauksessa tinkimällä, ja tingittäessä sillä, joka pystyy kauemmin ja tehok-

kaammin panemaan vastaan, on paremmat mahdollisuudet saada enemmän kuin hänelle kuuluu. Jos erillinen työläinen yrittää tehdä kaupat kapitalistin kanssa, hän häviää helposti ja hänen täytyy antautua vastustajan armoille; mutta jos koko elinkeinon työläiset muodostavat voimakkaan järjestön, kokoavat yhteisesti rahaston voidakseen tarpeen tullen tehdä vastarintaa yrittäjille ja päästäkseen neuvottelemaan voimana heidän kanssaan, niin silloin, ja vain silloin, työläisillä on mahdollisuus saada ainakin ne murenat, joita nykyajan yhteiskunnantaloudellisen rakenteen puitteissa voidaan sanoa oikeuden mukaiseksi päiväpalkaksi oikeudenmukaisesta päivätyöstä.

Ammattiliittojen taistelu ei riko palkkalakia; päinvastoin, se antaa sille täyden pätevyuden. Ilman ammattiliittojen tekemää vastarintaa työläinen ei saa edes sitä, mikä hänelle kuuluu palkkajärjestelmän sääntöjen mukaan. Vain pelko ammattiliittojen toimista voi pakottaa kapitalistin maksamaan työläiselle hänen työvoimansa täyden markkina-arvon. Haluatteko todisteita? Verratkaapa suurten ammattiliittojen jäsenille maksettuja palkkoja Lontoon East Endin, tuon pohjattoman kurjuuden suon, lukemattomissa pienissä elinkeinoissa maksettuihin palkkoihin.

Ammattiliitot eivät siis hyökkää palkkajärjestelmää vastaan. Mutta työväenluokan taloudellinen alennustila ei riipu palkkojen suuruudesta: alennustilan perusta on se tosiasia, että työväenluokan on tyydyttävä vain palkaksi nimitettyyn osaan omasta tuotteestaan, sen sijaan että saisi työstään koko sen tuotteen. Kapitalisti ottaa omakseen koko tuotteen (ja maksaa siitä työläisen palkan), koska hän on työvälineiden omistaja. Sen vuoksi työväenluokka ei myöskään ole todella vapaa, ennen kuin siitä on tullut kaikkien työvälineiden — maan, raaka-aineiden, koneiden jne.— omistaja ja samalla myös OMAN TYÖNSÄ KOKO TUOTTEEN omistaja.

*Kirjoittanut Engels 15.—16.
toukokuuta 1861*

Werke, Bd. 19, S. 251—253

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 3. n:osssa
21. toukokuuta 1881*

Friedrich Engels

AMMATTILIITOT

I

Lehden edellisessä numerossa tarkastelimme ammattiliittojen toimintaa siltä osin, kuin ne toteuttavat taloudellisen palkkalain yrittäjiä vastaan. Palaamme nyt tähän asiaan, sillä on erittäin tärkeää, että työväenluokka kokonaisuudessaan ymmärtäisi sen perin pohjin.

Otaksumme, ettei yksikään englantilainen työläinen tarvitse nykyään valistusta siitä, että niin yksittäisen kapitalistin kuin koko kapitalistiluokan edun mukaista on alentaa palkkoja mahdollisimman paljon. Kuten David Ricardo on kiistattomasti osoittanut, työn tuote jakautuu kaikkien kustannusten vähentämisen jälkeen kahteen osaan: toinen muodostaa työläisen palkan, toinen kapitalistin voiton. Koska työn nettotuote on kussakin yksittäisessä tapauksessa suuruudeltaan määrätty, on selvää, ettei toinen, voitoksi nimitetty, osa voi suurentua, jollei toinen, palkaksi nimitetty, osa pienene. Väite että palkkojen alentaminen ei ole kapitalistin edun mukaista, merkitsee samaa kuin väite, että voiton kohottaminen ei ole hänen etunsa mukaista.

Tiedämme toki hyvin, että on muita keinoja kohottaa voittoa tilapäisesti, mutta ne eivät muuta yleistä lakia, eikä meidän tarvitse ottaa niitä tässä sen takia huomioon.

Mutta miten kapitalistit sitten voivat alentaa palkkoja, jos niiden suuruutta sääntelee selvä, tarkoin määritetty taloudellinen laki? Taloudellinen palkkalaki on kumoamattomasti olemassa. Mutta se on, kuten olemme nähneet, joustava — vieläpä kahdessa suhteessa. Palkkoja voidaan alentaa yksittäisessä elinkeinohaarassa joko

suoraan, totuttamalla sen työläiset vähitellen alhaisempaan elintasoon, tai välillisesti, pidentämällä työpäivää (tai kohottamalla työn voimaperäisyyttä työajan pysyessä samana) palkkoja korottamatta.

Kunkin yksittäisen kapitalistin etupyrkimys kohottaa voittoaan työläistensä palkkoja alentamalla saa uuden kiihokkeen saman tuotannonalan kapitalistien keskinäisestä kilpailusta. Jokainen heistä pyrkii lyömään kilpailijansa myymällä halvemmalla ja, jollei hän tahdo uhrata voittoa, häneen täytyy yrittää alentaa palkkoja. Tällä tavoin kunkin yksittäisen kapitalistin etujen synnyttämä paine palkkoja kohtaan kymmenkertaistuu heidän keskinäisen kilpailunsa vuoksi. Mikä ennen oli kysymys voiton suuruudesta, muuttuu nyt kysymykseksi välttämättömyydestä.

Tätä alituista, herkeämätöntä painetta vastaan ei järjestäytymättömillä työläisillä ole mitään tehokasta vastakeinoa. Sen vuoksi niillä tuotannonaloilla, joilla työläiset eivät ole järjestäytyneet, palkat osoittavat pysyvää laskutendenssiä ja työaika pysyvää nousutendenssiä. Tämä prosessi etenee hitaasti mutta varmasti. Kukoistusajat voivat keskeyttää sen toisinaan, mutta huonot taloudelliset ajat jouduttavat sitä jälleen sitäkin enemmän. Työläiset tottuvat vähitellen yhä alhaisempaan elintasoon. Samalla kun työaika osoittaa pidentymistendenssiä, tulevat palkat yhä lähemmäksi ehdotonta vähimmäismääräänsä — sitä summaa, jonka alapuolella työläiselle tulee täysin mahdottomaksi elää ja jatkaa sukua.

Lyhytaikainen poikkeus tästä voitiin havaita vuosisadan alussa. Nopeasti laajeneva höyryvoiman ja koneiden käyttö ei riittänyt tyydyttämään niillä tuotettujen tavaroitten vieläkin nopeammin kasvavaa kysyntää. Näillä tuotannonaloilla palkat olivat yleensä korkeat, paitsi lapsilla, joita myytiin työtaloista tehtailijoille; suurta ammattitaitoa vaativasta käsityöstä, jota ilman ei tultu toimeen, maksettiin hyvin korkeita palkkoja. Palkka, jota värjäri, mekaanikko, sametinleikkaaja tai käsimulekutoja silloin sai, kuulostaa nykyään satumaiselta. Samaan aikaan joutuivat koneiden syrjäyttämät ammatit tuomituiksi hitaaseen kuolemaan. Mutta uudet koneet

syRJäyttivät vähitellen nämä hyväpalkkaiset työläiset; keksittiin koneita, joilla tuotettiin koneita, ja vieläpä niin laajassa mitassa, että koneellisesti valmistettujen tavaroiden tarjonta ei ainoastaan kattanut kysyntää, vaan jopa ylitti sen. Kun säännöllinen kaupankäynti palasi vuonna 1815 solmitun yleisen rauhan⁸² ansiosta ennalleen, alkoivat kukoistuksen, liikatuotannon ja pulan kymmenvuotisjaksot. Kaikki edut, jotka työläiset olivat saaneet säilyttää aikaisemmilta kukoistuskausilta ja joita he ehkä olivat lisänneetkin myrskyisän liikatuotannon vaiheessa, riistettiin heiltä jälleen nyt, taantumana ja pulan aikana. Pian koko Englannin tehtaissa työskentelevä väestö oli joutunut sen yleisen lain alaisuuteen, jonka mukaan järjestäytymättömien työläisten palkat pyrkivät alituisesti kohti ehdotonta minimiä.

Sillä välin olivat myös vuonna 1824 laillistetut ammattiliitot astuneet tanterelle; tämä oli varsin ajankohhtaista. Kapitalistit ovat aina järjestäytyneitä. Useimmissa tapauksissa he eivät tarvitse muodollista yhdistystä, eivät sääntöjä, eivät toimihenkilöitä jne. Heidän työläisiin verrattuna vähäinen lukumääränsä, se seikka, että he muodostavat erityisen luokan, heidän jatkuva keskinäinen yhteiskunnallinen ja kaupallinen kanssakäymisensä tekevät kaiken tuon tarpeettomaksi. Vasta myöhemmin, kun yksi teollisuudenhaara on tullut jollakin alueella vallitsevaksi, kuten esimerkiksi puuvillateollisuus Lancashiressä, tulee kapitalistien muodollinen ammattiliitto välttämättömäksi. Sitä vastoin työläiset eivät voi alun alkaenkaan tulla toimeen ilman lujaa järjestöä, jolla on täsmälliset säännöt ja jonka tehtäviä toteuttavat toimihenkilöt ja toimikunnat. Vuoden 1824 laki teki näistä järjestöistä laillisia. Siitä lähtien Englannin työläisistä on tullut voima. Massa ei ollut enää avun ja hajanainen niin kuin ennen. Sen voiman lisäksi, mitä yhdistys ja yhteinen toiminta merkitsivät, tuli pian täysinäisen kassan — vastarintakassan», kuten ranskalaiset veljemme sattuvasti sanovat — suoma voima. Tilanne muuttui nyt täysin. Palkkojen alentamisesta ja työpäivän pidentämisestä tuli kapitalistille vaarallinen yritys.

Tästä johtuivat tuon ajan kapitalistien raivonpurkaukset ammattiliittoja kohtaan. Tämä luokka oli pit-

kään harjoittanut työväenluokan nylkemisen käytännön, jota oli aina pidetty sen laillisena oikeutena ja etuoikeutena. Nyt siitä tuli loppu. Ei ihme, että kapitalistit nostivat suuren metelin ja tunsivat oikeuksiaan ja omaisuuttaan loukatun ainakin yhtä paljon kuin meidän päiviemme irlantilaiset maanomistajat⁸³.

Kuudenkymmenen vuoden taistelukokemus on tehnyt kapitalisteista järkevempiä. Ammattiliitoista on tullut nyt tunnustettuja laitoksia, ja niiden toiminta palkkojen sääntelyyn vaikuttavana tekijänä on tunnustettu yhtä laajasti kuin tehdaslakien vaikutus työajan sääntelyä määrävänä tekijänä. Ovatpa Lancashiren puuvillatehtailijat ottaneet oppiakin työläisistä; he osaavat nyt järjestää työnseisauksen, kun se on heille edullista, ja vieläpä yhtä hyvin tai paremminkin kuin yksikään ammattiliitto.

Ammattiliittojen toiminnan seurausta on siten se, että palkkalaki toteutuu yrittäjän vastarinnasta huolimatta, että työläiset kykenevät saamaan kaikilla hyvin järjestäytyneillä ammattialoilla ainakin likimäärin yrittäjälle vuokraamansa työvoiman täyden arvon, ja että työaika ei ainakaan kovin paljon ylitä — tässä ovat valtiolliset lait apuna — sitä enimmäispituutta, jonka jälkeen työvoima kulutetaan ennenaikaisesti loppuun. Mutta tämä on myös enin, mitä ammattiliitot voivat ylipäänsä saavuttaa nykyisellä tavalla organisoituneina, ja tämänkin ne voivat saavuttaa vain alituisella taistelulla, jossa kuluu suunnattomasti voimia ja rahaa. Ja sitten suhdanneheilahdukset tuhoavat ainakin kerran kymmenessä vuodessa käden käänteessä sen, mitä on saavutettu, ja taistelu on käytävä uudestaan. Tästä noidankehästä ei ole poispääsyä. Työväenluokka pysyy sinä, mitä se on ollut ja miksi chartistiesi-isämme sen avoimesti kuvasivat — palkkaorjien luokkana. Tämänkö pitäisi olla niin suuren työn, niin suurten uhrausten ja kärsimysten lopullinen tulos? Tämänkö pitäisi olla Englannin työläisten korkein päämäärä? Eikö tämän maan työväenluokan pitäisi lopultakin yrittää murtaa tämä noidankehä ja löytää siitä ulos tie, joka johtaa liikkeesseen KOKO PALKKAJÄRJESTELMÄN POISTAMISEKSI?

Ensi kerralla tarkastelemme sitä tehtävää, mikä ammattiliitoilla on työväenluokan organisaattoreina.

II

Tähän mennessä olemme tarkastelleet ammattiliittojen toimintaa vain siltä osin, kuin se vaikuttaa palkkojen sääntelyyn ja takaa työläiselle taistelussa pääomaa vastaan ainakin muutamia välineitä, joilla hän voi tehdä vastarintaa. Mutta tällä aihe ei vielä ole käsitelty loppuun.

Puhuimme työläisen taistelusta pääomaa vastaan. Tämä taistelu on olemassa, yrittivätpä pääoman puolustelijat kiistää sen miten tahansa. Se tulee olemaan niin kauan, kuin palkkojen alentaminen on mukavin ja varmin keino kohottaa voittoja, tai jopa niin kauan kuin palkkajärjestelmä ylipäätään on olemassa. Ammattiliittojen pelkkä olemassaolo on riittävä todiste tästä tosiasiasta; jos niitä ei ole luotu kapitalistien kiristystoimia käytävää taistelua varten, niin miksi sitten? Ei ole mitään syytä salailla asiaa. Millään kauniilla sanoilla ei voida peittää sitä vihattua tosiasiaa, että nykyajan yhteiskuntaa olennoi jakautuminen kahteen suureen antagonistiseen luokkaan — toisaalta kapitalisteihin, joille kuuluvat kaikki tuotantovälineet, toisaalta työläisiin, jotka eivät omista muuta kuin oman työvoimansa. Työväenluokan työn tuote täytyy jakaa molempien luokkien kesken, ja juuri tästä jaosta käydään keskeytymätöntä taistelua. Kumpikin luokka yrittää saada mahdollisimman suuren osuuden; ja merkillisintä tässä kamppailussa on se, että työväenluokkaa useinkin syytetään kapitalistien ryöstämisestä, vaikka se vain taistelee osuudesta omaan tuotteeseensa!

Kahden suuren yhteiskuntaluokan taistelu muuttuu kuitenkin väistämättä poliittiseksi taisteluksi. Niin kävi porvarisluokan eli kapitalistiluokan ja maanomistajaristokratian välisen pitkän taistelun; niin käy myös työväenluokan ja näiden samojen kapitalistien välisen taistelun. Jokaisessa luokkien välisessä taistelussa on poliittinen valta se välitön tavoite, josta kamppaillaan; hallitseva luokka puolustaa poliittista herruuttaan, toisin

sanoen taattua enemmistöään lainsäädäntöelimissä; alistettu luokka taistelee aluksi päästäkseen osalliseksi tästä vallasta, myöhemmin saadakseen käsiinsä kaiken vallan, päästäkseen muuttamaan voimassa olevat lait omia etujaan ja tarpeitaan vastaaviksi. Siten Ison-Britannian työväenluokka taisteli vuosikausia kiivaasti ja käytti jopa väkivaltaa toteuttaakseen kansankartan⁸⁴, jonka piti suoda sille tämä poliittinen valta; se kärsi tappion, mutta taistelu oli tehnyt voittoisaan porvarisluokkaan niin voimakkaan vaikutuksen, että tämä oli tyytyväinen voidessaan ostaa jatkuvan aselevon tekemällä yhä uusia myönnytyksiä työtätekevälle kansalle.

Luokkien välisessä poliittisessa taistelussa järjestäytyminen on tärkein ase. Sitä mukaa kuin puhtaasti poliittinen, chartistinen organisoituminen raukesi, sitä mukaa vahvistui ammattiliittojen organisaatio, kunnes se nykyään on tullut niin vahvaksi, että minkään muun maan työväenjärjestöt eivät vedä sille vertaa. Muutamat vähälukuiset suuret ammattiliitot, joissa on jopa kaksi miljoonaa jäsentä ja joilla on tukenaan pienemmät tai paikalliset yhdistykset, ovat mahti, joka hallitsevan luokan jokaisen hallituksen, niin whigien kuin toryjenkin, on otettava huomioon.

Historiallisten perinteidensä mukaisesti nämä mahtavat järjestöt ovat toistaiseksi rajoittuneet lähes yksinomaan toimintaan, jolla on pyritty vaikuttamaan palkkoihin ja työaikaan sekä saamaan avoimesti työläisille vihamieliset lait kumotuiksi. Kuten on jo todettu, ne ovat saavuttaneet tässä niin paljon menestystä, kuin niillä oli syytä odottaa. Mutta ne ovat saavuttaneet enemmänkin: hallitseva luokka, joka tuntee ammattiliittojen voimat paremmin kuin ne itse, on suvainnut tehdä myönnytyksiä, jotka ovat ylittäneet odotukset. Äänioikeuden ulottaminen kaikkiin perheen päämiehiin⁸⁵ Disraelin toimesta antoi äänioikeuden ainakin suurimmalle osalle järjestäytyntä työväenluokkaa. Olisiko hän tehnyt tuollaisen esityksen, jollei olisi otaksunut, että nämä uudet valitsijat ilmaisevat oman tahtonsa — että ne eivät tulevaisuudessa jättäytyisi keskiluokan liberaalisten poliitikkojen johdettaviksi? Olisiko hän kyennyt viemään esityksen läpi, jos työtätekevä kansa ei olisi jättimäisten

ammattiliittojensa johdolla osoittanut kykyään hallinnolliseen ja poliittiseen toimintaan?

Juuri tämä toimenpide avasi työväenluokalle uusia näköaloja. Se takasi sille enemmistön Lontoossa ja kaikissa teollisuuskaupungeissa ja soi sille mahdollisuuden käydä taistelua pääomaa vastaan uusin asein: lähettämällä oman luokkansa miehiä parlamenttiin. Mutta valitettavasti täytyy sanoa, että ammattiliitot ovat tässä unohtaneet velvollisuutensa työväenluokan etujoukkona. Uusi ase on ollut nyt yli kymmenen vuotta niiden käsissä, mutta ne ovat tuskin kertaakaan vetäneet sitä huotrasta. Niiden ei tulisi unohtaa, että ne eivät voi ajan oloon säilyttää sitä asemaa, mikä niillä nykyään on, jos ne eivät todella marssi työväenluokan kärjessä. On suorastaan luonnotonta, että Englannin työväenluokan pitäisi ikuisesti tyytyä siihen, että sitä edustavat kapitalistit tai näiden apulaiset, kuten asianajajat, lehtimiehet jne., vaikka sillä on voima lähettää parlamenttiin neljäkymmentä tai viisikymmentä työläistä.

Monista nähtävissä olevista merkeistä päätellen Englannin työväenluokka alkaa oivaltaa, että se on hyvän aikaa kulkenut väärää tietä, että nykyiset yksinomaan korkeampaa palkkaa ja lyhyempää työaikaa tavoittelevat liikkeet sulkevat sen ulospääsemättömään noidankehään, että perusepäkohta ei ole palkkojen alhaisuus, vaan itse palkkajärjestelmä. Tämän käsityskannan täytyy muuttaa ammattiliittojen asemaa olennaisesti, kun se kerran tulee yleiseksi työväenluokan keskuudessa. Ammattiliitot menettävät etuoikeutensa olla ainoita työväenluokan järjestöjä. Erillisten elinkeinohaarojen rinnalle tai yläpuolelle täytyy syntyä koko työväenluokan yhteisen liiton, poliittisen organisaation.

Järjestyneiden ammattiliittojen tulisi näin ollen ottaa huomioon kaksi seikkaa: ensiksi, että hetki, jolloin tämän maan työväenluokka vaatii yksiselitteisellä tavalla täyden osuutensa parlamenttiedustuksesta, lähenee nopeasti; toiseksi, että yhtä nopeasti lähenee se hetki, jolloin työväenluokka käsittää, että taistelu korkean työpalkan ja lyhyen työpäivän puolesta, että ammattiliittojen koko toiminta nykyisessä muodossaan ei ole itsetarkoitus, vaan väline, tehokas ja välttämätön väline,

mutta kuitenkin vain yksi väline monista korkeamman päämäärän saavuttamiseksi: koko palkkajärjestelmän kumoamiseksi.

Työläisten täyttää parlamenttiedustusta ja palkkajärjestelmän kumoamisen valmistelua varten ovat välttämättömiä koko työväenluokan, eivät erillisten tuotannonhaarojen, järjestöt. Ja mitä nopeammin ne astuvat areenalle, sitä parempi. Ei mikään mahti maailmassa pysty päivääkään vastustamaan Englannin työväenluokkaa, kun se järjestäytyy kokonaisuudessaan.

*Kirjoittanut Engels
noin 20. toukokuuta 1881*

Werke, Bd. 19, S. 254—260

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 4. ja 5.
n:ossa 28. toukokuuta ja
4. kesäkuuta 1881*

Friedrich Engels

KAUPPASOPIMUS RANSKAN KANSSA

Torstaina 9. kesäkuuta teki herra Monk (Gloucesterista) alahuoneessa päätösesityksen, jossa pyrittiin selittämään, että

»tyyydyttävänä ei voida pitää mitään sellaista sopimusta Ranskan kanssa, joka ei tähtää maiden välisen kaupan kehittämiseen jatkamalla tullien alentamista».

Asiasta käytiin melko pitkä keskustelu. Hallituksen nimissä sir C. Dilke teki diplomaattietiketin vaatimuksesta heikohkoa vastarintaa. Herra J. A. Balfour (Hertfordista) halusi pakottaa muut maat taistelutulleilla alempiin tariffeihin. Herra Slagg (Manchesterista) halusi jättää ranskalaisten pääteltäväksi kokonaan ilman sopimusta, mitä arvoa meidän kaupallamme on heille ja heidän kaupallaan meille. Herra Illingworth (Bradfordista) ilmoitti menettäneensä uskonsa siihen, että vapaakaupaan päästäisiin kauppasopimuksilla. Herra MacIver (Birkenheadista) luonnehti nykyistä vapaakauppajärjestelmää pelkäksi petokseksi, koska se perustuu vapaaseen tuontiin ja rajoitettuun vientiin. Päätösesitys hyväksyttiin 77 äänellä 49 vastaan — tappio, josta eivät kärsi herra Gladstonen tunteet eikä asema.

Tämä keskustelu on malliesimerkki kauan jatkuneista, aina toistuvista valituksista, joita esitetään sen vuoksi, että typerät ulkomaalaiset ja jopa yhtä typerät siirtomaa-alamaiset kieltäytyvät niin uppiniskaisesti tunnus-
tamasta vapaakaupan kaikkialle ulottuvaa siunausel-

lisuutta ja sopivuutta kaikkien taloudellisten epäkohtien parannuskeinoksi. Mikään ennustus ei ole koskaan epäonnistunut niin täydellisesti kuin Manchesterin koulukunnan⁸⁶ ennustus: kun vapaakauppa kerran olisi toteutettu Englannissa, se levittäisi niin suurta siunausta yli koko maan, että kaikkien muiden kansojen olisi seurattava esimerkkiä ja avattava satamansa Englannin tavaroille. Vapaakaupan apostolien houkutukset jäivät huutavan ääneksi korvessa. Ei ainoastaan kaikkialla mannermaalla ja Amerikassa korotettu suojatulleja; myös Britannian siirtomaat seurasivat niin pian kuin saivat itsehallinnon; ja tuskin oli Intia alistettu kruunulle⁸⁷, kun sielläkin säädettiin kotimaisen tuotannon rohkaisemiseksi viiden prosentin tuontitulli puuvillatavaroille.

Miksi piti käydä näin, on tutkimaton salaisuus Manchesterin koulukunnalle. Ja kuitenkin asia on aivan yksinkertainen.

Viime vuosisadan puolen välin tienoilla Englanti oli puuvillamanufaktuurin tyyssija, ja siksi oli luonnollista, että puuvillatuotteiden kysynnän kasvaessa juuri täällä keksittiin koneet, jotka mullistivat höyryvoiman avulla ensin puuvillanjalostuksen ja vähitellen koko muunkin tekstiiliteollisuuden. Ison-Britannian runsaista, helposti hyödynnettävistä hiiliesiintymistä tuli nyt höyryvoiman ansiosta maan hyvinvoinnin perusta. Hiiliesiintymien läheisyydessä sijaitsevat rautamalmikerrostumat olivat omiaan edistämään rautateollisuuden kehitystä; höyry- ja muiden koneiden kysyntä oli antanut uuden sysäyksen tälle teollisuudenalalle. Sitten keskellä tätä koko tuotantomenetelmien mullistusta tulivat antijakobiinilaisodot ja Napoleonin sodat,⁸⁸ jotka karkottivat lähes kaikkien kilpailevien kansojen laivat meriltä noin 25 vuodeksi ja soivat siten englantilaisille teollisuustuotteille käytännöllisesti katsoen monopolin kaikilla merentakaisilla ja erällä eurooppalaisilla markkinoilla. Kun rauha palautettiin vuonna 1815, oli Englanti valmis huoltamaan höyrykäyttöisine tehtaineen koko maailman, kun muissa maissa vielä tuskin tunnettiinkaan höyrykoneita. Teollisuustuotannossa Englannilla oli valtava etumatka muihin verrattuna.

Rauhan palaaminen sai muut maat kuitenkin pian

astumaan Englannin jalanjalkia. Suojelutulliensa kii-
nanmuurin turvissa Ranska ryhtyi käyttämään höyryvoi-
maa tuotannossa. Samoin menetteli Saksa, vaikkakin
Saksan tullitariffit olivat tuolloin vapaamielisemmät
kuin minkään toisen maan, Englanti mukaan luettuna.
Muut maat tekivät samoin. Samaan aikaan Englannin
maanomistaja-aristokratia sääti maan korkojaan lisätäk-
seen viljalait⁸⁹, mikä aiheutti leivän hinnan ja siten
rahapalkkojen kohoamisen. Siitä huolimatta Englannin
teollisuus kehittyi hämmästyttävän nopeasti. Vuoden 1830
tienoilla Englanti oli ottanut suunnakseen tulla »maail-
man työpajaksi». Viljalakeja vastustava liitto oli otta-
nut tehtäväkseen muuttaa maa todella maailman työpa-
jaksi.

Siihen aikaan ei yritetty lainkaan salata, mihin
viljalakien kumoamisella pyrittiin. Leivän hinnan ja siis
rahapalkkojen alentamisen tuli suoda Englannin tehtai-
lijoille mahdollisuus torjua kaikinainen kilpailu, jolla
pahansuovat ja tietämättömät ulkomaalaiset uhkasivat
heitä. Mikä voisi olla luonnollisempaa kuin että Englanti,
jolla oli niin suuri etumatka koneiden käytössä, niin
valtavan suuri kauppalaivasto, niin paljon hiiltä ja
rautaa, huolehtisi koko maailman teollisuustuotteiden
tarpeesta ja muu maailma vastineeksi Englannin maata-
loustuotteiden, viljan, viinin, pellavan, puuvillan, kah-
vin, teen jne. tarpeesta. Niin oli kaitselmus viisaudessaan
säätänyt, ja vastaan hangoitteleminen merkitsi avointa
asettumista jumalan tahtoa vastaan. Äärimmäisessä ta-
pauksessa saatettiin sallia, että Ranska toimittaisi Eng-
lannille ja muulle maailmalle sellaiset hyvän maun ja
muodin mukaiset artikkelit, joita ei voitu valmistaa
koneellisesti ja jotka eivät lainkaan olleet valistuneen
tehtaanomistajan huomion arvoisia. Silloin ja vain sil-
loin saattoi maan päällä vallita rauha ja ihmisten kesken
hyvä tahto; kaupan ja molemminpuolisen voiton hellät
siteet liittäisivät kaikki kansakunnat toisiinsa; silloin
olisi pystytetty ikiajoiksi rauhan ja yltäkylläisyyden
valtakunta; ja työväenluokalle, »käsille» sanottiin: »Lap-
set, hyvät ajat ovat tulossa,— odottakaa vielä vähän.»
On sanomattakin selvää, että »kädet» odottavat yhä
vieläkin.

Mutta pahantahtoiset ja tietämättömät ulkomaalaiset eivät odottaneet sillä aikaa, kun »kädet» odottivat. He eivät ymmärtäneet lainkaan, miten kaunis oli järjestelmä, joka muuttaisi Englannin tilapäisen teollisen ylivoimaisuuden välineeksi taata sille ikuisiksi ajoiksi koko maailman teollisuusmonopoli ja alentaa kaikki muut kansat pelkiksi Englannin agraarisiksi lisäkkeiksi — saattaa ne toisin sanoen Irlannin kadehdittavaan asemaan.⁹⁰ He tiesivät, että yksikään kansa ei voi pysyä kulttuurikehityksessä toisten rinnalla, jos siltä riistetään teollisuus ja jos se painetaan siten takapajuisten talonpoikien tasolle. Ja sen vuoksi he alistivat yksityisen kauppavoiton kansallisille tarpeille ja suojelivat syntyvää teollisuuttaan korkeilla tulleilla; tämä näytti olevan ainoa keino, jolla he saattoivat estää vajoamisen sille taloudelliselle tasolle, millä Irlannilla on ilolla.

Emme halua väittää, että tuo menettely oli oikea jokaisessa tapauksessa. Päinvastoin, Ranska olisi saanut tavattomia etuja vapaammasta kaupasta. Saksan teollisuus on saavuttanut nykyisen kehitysasteensa vapaakaupan oloissa, ja Bismarckin uudet tullitariffit vahingoittavat vain saksalaisia tehtailijoita itseään. On kuitenkin yksi maa, jossa lyhyt tullisuojelukausi ei ole ainoastaan oikeutettu, vaan myös ehdottoman välttämätön, nimittäin Amerikka.

Amerikka on siinä kehitysvaiheessa, jossa siirtymisestä tehdasmaiseen tuotantoon on tullut kansallinen välttämättömyys. Tämän todistaa parhaiten se tosiasia, että työtä säästävien koneiden keksimisessä ei johtoasema ole enää Englannilla, vaan Amerikalla. Amerikkalaiset keksinnöt työntävät päivä päivältä syrjään englantilaisia patenteja ja englantilaisia koneita. Amerikkalaisia koneita tuodaan Englantiin, lähes kaikille teollisuudenaloille. Lisäksi Amerikalla on maailman tarmokkain väestö, Englannin esiintymiä paljon runsaammat hiilivarat, rautaa ja muita metalleja yllin kyllin. Pitäisikö olettaa, että tällainen maa asettaa nuoren nousevan teollisuutensa alttiiksi pitkälliselle kilpailulle Englannin vakiintuneen teollisuuden kanssa, kun se voidaan nostaa lyhyessä, noin 20 vuoden suojelukaudessa suoraan kaik-

kien mahdollisten kilpailijoiden tasolle? Mutta Amerikka rosvoaa suojelutullijärjestelmällä vain itseään, sanovat manchesterilaiset. Juuri samalla tavalla rosvoaa itseään myös mies, joka maksaa lisän ja matkustaa viisikymmentä mailia tunnissa sen sijaan, että matkustaisi hissuttelujunalla vain kaksitoista mailia.

Nykyinen sukupolvi tulee epäilemättä näkemään, että amerikkalaiset puuvillatuotteet kilpailevat englantilaisen kanssa Intiassa ja Kiinassa ja voittavat vähitellen alaa näillä molemmilla markkinoilla ja että amerikkalaiset koneet ja metallituotteet kilpailevat englantilaisen kanssa kaikkialla maailmassa, myös Englannissa. Sama armoton välttämättömyys, joka toi flaamilaiset manufaktuurit Hollantiin ja hollantilaiset Englantiin, siirtää pian maailman teollisuuden keskuksen Englannista Yhdysvaltoihin. Ja Englanti kohtaa sillä rajoitetulla alueella, joka sille vielä jää, yhä useamman Euroopan maan uhkaavan kilpailun.

Enää ei voida sulkea silmiä siltä tosiasialta, että Englannin teollisuusmonopoli on katoamassa nopealla vauhdilla. Jos »valistunut» porvarisluokka uskookin, että sen etujen mukaista on olla vaiti koko asiasta, niin työväenluokan on katsottava tätä rohkeasti silmästä silmään; sillä asia kiinnostaa sitä vielä enemmän kuin itse »ylempiä» luokkia. Nämä voivat vielä pitkään pysyä maailman pankkiireina ja koronkiskureina, jollaisia ennen niitä olivat venetsialaiset ja hollantilaiset rappeutumisvaiheessaan. Mutta kuinka käy »käsien», kun Englannin jättimäinen vienti kerran alkaa supistua vuosi vuodelta laajenemisen sijasta? Kun rautalaivojen siirtäminen Thamesilta Clydelle jo tuomitsi koko Lontoon East Endin pitkäaikaiseen kurjistumiseen, niin mitä tulee silloin merkitsemään Englannille, että sen tärkeimmät teollisuudenalat itse asiassa siirretään Atlantin taakse?

Se saa aikaan merkittävän asian: se repäisee viimeisenkin siteen, joka vielä yhdistää työväenluokan ja porvarisluokan Englannissa. Tuo side on ollut niiden yhteinen toiminta kansallisen monopolin puolesta. Kun tämä monopoli kerran on tuhoutunut, niin Britannian työväenluokan on pakko ottaa omiin käsiinsä etujensa ajaminen, itsensä vapauttaminen, sen on pakko tehdä

loppu palkkajärjestelmästä. Toivomme, että se ei odota enää kauan.

*Kirjoittanut Engels kesäkuun
puolivälissä 1881*

Werke, Bd. 19, S. 261—265

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 7. n:ossa
18. kesäkuuta 1881*

Friedrich Engels

**KAKSI ESIKUVALLISTA
KAUPUNGINVALTUUSTOA**

Olemme luvanneet lukijoillemme perehdyttää heidät sekä Englannin että muiden maiden työväenliikkeeseen. Silloin tällöin olemme voineet kertoa uutisia Amerikasta ja nyt meillä on tilaisuus kertoa eräitä tosiasioita Ranskasta — tosiasioita, jotka ovat niin tärkeitä, että ne ansaitsevat käsittelyn pääkirjoituksessamme.

Ranskassa ei ole monia erilaisia äänestysjärjestelmiä, jollaiset ovat täällä Englannissa vielä käytössä. Sen sijaan että olisi yhdenlainen äänioikeus ja vaalitapa parlamenttivaaleissa ja toisenlainen kunnallisvaaleissa on kaikkialla tavallinen yleinen äänioikeus ja salainen lippuäänestys. Kun Ranskassa perustettiin Sosialistinen työväenpuolue, päätettiin asettaa työläis ehdokkaita myös kaikissa kunnallisvaaleissa, eikä vain parlamenttivaaleissa; ja nuori työväenpuolue todellakin voitti viime kunnallisvaaleissa, jotka toimitettiin kuluvan vuoden tammikuun 9. päivänä, monissa teollisuuskaupungeissa ja monilla maaseutupaikkakunnilla, erityisesti kaivosseuduilla. Se ei ainoastaan onnistunut saamaan läpi erillisiä ehdokkaita, vaan saavutti muutamilla paikkakunnilla jopa valtuustoenemmistön. Lisäksi ainakin yhteen kaupunginvaltuustoon valittiin, kuten pian näemme, ainoastaan työläisiä.

Jonkin aikaa »Labour Standardin» perustamisen jälkeen oli aivan Belgian rajalla sijaitsevassa Roubaixissa tehdastyöläisten lakko. Hallitus lähetti heti sotaväenosastoja miehittämään kaupungin. Sillä verukkeella, että haluttiin pitää yllä järjestystä (joka ei ollut lainkaan

uhattuna), lakkolaisia yritettiin provosoida tekoihin, joita voitaisiin käyttää tekosyynä joukkojen puuttumiseen asioiden kulkuun. Mutta väestö pysyi rauhallisena; kaupunginvaltuuston toiminta oli tärkeimpiä syitä siihen, että väestö ei vastannut provokaatioihin. Valtuuston enemmistö oli työläisiä. Lakon syyt selvitettiin valtuustolle seikkaperäisesti. Tulos oli, että valtuusto ei ainoastaan tunnustanut lakkolaisten olevan oikeassa, vaan myös *äänesti 50 000 frangin eli 2000 punnan summan lakkolaisten tukemiseksi*. Tätä avustusta ei voitu maksaa, koska Ranskan lain mukaan departementin prefektillä on valta mitätöidä sellaiset kaupunginvaltuustojen päätökset, joiden hän katsoo ylittävän niiden valtuudet. Siitä huolimatta se voimakas moraalinen tuki, jonka lakko näin sai kaupungin edustuselimeltä, oli työläisille hyvin arvokas.

Kesäkuun 8. päivänä Commentryssa, Keski-Ranskassa (Allierin departementissa), toimiva kaivosyhtiö erotti 152 työläistä, jotka kieltäytyivät alistumasta uusiin huononnettuihin olosuhteisiin. Koska kysymyksessä oli osa jo pitkän aikaa käytössä olleesta järjestelmästä, jolla pyrittiin vähitellen huonontamaan työoloja, ryhtyivät kaikki noin 1600 kaivostyöläistä lakkoon. Mutta myös täällä kaupunginvaltuusto asettui heti työläisten puolelle. Kokouksessaan 12. kesäkuuta (joka oli muuten sunnuntaipäivä) valtuusto teki seuraavat päätökset:

1. Koska yhteiskunnan velvollisuus on turvata niiden olemassaolo, jotka tekevät mahdolliseksi kaikkien olemassaolon, ja koska kuntien on täytettävä tämä velvollisuus, kun valtio kieltäytyy siitä, valtuusto päättää, eniten verotettujen kansalaisten suostumuksella, ottaa 25 000 frangin (1000 punnan) lainan avustukseen kaivostyöläisiä, jotka 152 miehen perusteeton erottaminen on pakottanut lakkoon.

Päätös tehtiin yksimielisesti, vain pormestari esitti vastalauseensa.

2. Koska valtio on myydessään arvokkaan kansallisomaisuuden, Commentryn kaivokset, osakeyhtiölle jättänyt niissä työkentelevät työläiset mainitun yhtiön armoille; koska valtio on sen vuoksi velvollinen valvomaan, ettei yhtiön työläisiin kohdistama rasitus kohoa niin suureksi, että se uhkaa suorastaan heidän olemassaoloaan; koska valtio asettaessaan meneillään olevan lakon aikana joukko-osastoja yhtiön käyttöön ei ole pysy-

tellyt edes puolueettomana, vaan asettunut kaivosyhtiön puolelle, valtuusto vaatii työväenluokan etujen nimessä, etujen, joita se on velvollinen suojelemaan, alueen aliprefektiä

1) vetämään heti pois joukot, joiden täysin sopimaton läsnäolo on pelkkä provokaatio,

2) kääntymään kaivosyhtiön johdon puoleen ja vaikuttamaan tähän niin, että lakon aiheuttaneet toimenpiteet peruuntuvat.

Päätös hyväksyttiin yksimielisesti.

Kolmannella päätöksellä, joka niin ikään hyväksyttiin yksimielisesti, valtuusto aloitti — pelätessään, että myönnetty laina ei ole toteutettavissa kunnan köyhyiden vuoksi — julkisen tukikeräyksen lakkolaisten avustamiseksi ja pyysi Ranskan kaikkia muita kunnanvaltuustoja lähettämään raha-avustuksia.

Tässä meillä on vakuuttava todistus siitä, mitä työläisten läsnäolo, paitsi parlamentissa, myös kunnallisissa ja kaikissa muissakin elimissä merkitsee. Miten toisin olisikaan moni lakko Englannissa päättynyt, jos työläisillä olisi ollut paikallinen valtuusto tukena! Englannin kaupunginvaltuustoissa ja muissa paikallisissa elimissä, jotka ovat suureksi osaksi työläisten valitsemia, on nykyään lähes yksinomaan yrittäjiä, heidän välittömiä ja välillisiä asiamiehiään ja parhaassa tapauksessa kauppiaita.

Lakon tai työsulun puhjetessa käytetään paikallisten elimien koko moraalista ja aineellista voimaa heti herrojen hyväksi työläisiä vastaan. Poliisi, jonka palkat maksetaan työläisten rahoilla, pannaan täsmälleen samalla tavalla kuin sotaväki Ranskassa ensin provosoimaan työläisiä laittomiin tekoihin ja sitten jahtaamaan heitä.

Köyhäinhoitoviranomaiset⁹¹ epäävät useimmissa tapauksissa avustuksen miehiltä, jotka voisivat niiden mielestä tehdä työtä kaikesta huolimatta. Se onkin luonnollista. Sen luokan ihmisten, jotka ovat paikalliselimissä työläisten suostumuksella, näiden ihmisten silmissä lakko on avoin kapina yhteiskuntajärjestystä ja pyhää omistusoikeutta vastaan. Sen vuoksi paikallisten hallintoelinten koko valtava moraalinen ja fyysinen paino heitetään herrojen vaakakuppiin jokaisen lakon ja jokaisen työsulun aikana niin kauan kuin työväenluokka suostuu valitsemaan herroja ja herrojen edustajia paikallisiin elimiin.

Toivomme, että ranskalaisten kaupunginvaltuustojen toimintatapa avaa monien silmät. Sanottakoon Englannin työläisille viimeisen kerran, että »Ranskassa nämä asiat hoidetaan paremmin». Englannin työväenluokalla on vakiintuneet ja voimakkaat järjestöt, ikivanhat poliittiset vapaudet ja pitkäaikainen kokemus poliittisesta toiminnasta; se on sen vuoksi paljon paremmassa asemassa kuin minkään mannermaavaltion työväenluokka. Silti saksalaiset pystyivät lähettämään valtiopäiville kaksitoista työväenedustajaa, ja työväenluokan edustajilla on enemmistö monissa Saksan ja Ranskan kaupunginvaltuustoissa. Äänioikeus on Englannissa tosin rajoitettu, mutta jo nyt työväenluokka on enemmistönä kaikissa suurissa kaupungeissa ja teollisuusalueilla. Sen tarvitsee vain tahtoa, niin tämä mahdollinen enemmistö muuttuu heti todelliseksi mahdiksi valtiossa, mahdiksi kaikilla paikkakunnilla, joille työväestö on keskittynyt. Ja kun työläiset ovat ensin päässeet parlamenttiin, kaupunginvaltuustoihin, paikallisiin huoltolautakuntiin jne., niin ei kestä enää kauan, kun myös viranomaisten piirissä on työväenluokan edustajia, jotka voivat panna esteitä kansaa usein häikäilemättömästi polkevien omahyväisten ja rajoittuneiden virkamiesten toimille.

*Kirjoittanut Engels kesäkuun
loppupuolella 1881 .*

Werke, Bd. 19, S. 266—269

*Julkaistu pääkirjoituksena
«The Labour Standard»
(London) lehden 8. n:o:ssa
25. kesäkuuta 1881*

Friedrich Engels

AMERIKKALAISET ELINTARVIKKEET
JA MAAKYSYMYKSIÄ

Vuoden 1837 syksystä lähtien olemme tottuneet rahaja kauppakriisin tuontiin New Yorkista Englantiin. Ainakin puolet joka kymmenes vuosi toistuvista teollisuuspuhujista on puhjennut Amerikassa. 1800-luvun viimeiselle neljännekselle säästettiin kuitenkin näytelmä, jossa Amerikan osana on kääntää nurin niskoin Englannin maatalouden vanhat kunnianarvoiset suhteet, mulistaa ikimuistoisista ajoista vallinneet feodaaliset, maanomistajan ja maanvuokraajan väliset, suhteet ja aiheuttaa Englannin maatilojen häviö.

Näin on juuri tapahtumassa. Lännen preerioiden neitseellinen maa — joka nyt joutuu auran alle, eikä suinkaan erillisinä pikkupalstoina, vaan tuhansien neliömailien laajuisina alueina — alkaa määrätä nyt vehnän hinnan ja niin muodoin myös vehnäviljelymaiden vuokran. Mikään vanha maaperä ei voi kilpailla sen kanssa. Se on erinomaista maata, tasaista tai loivasti aaltoilevaa, mitkään jyrkät kohoumat eivät riko sitä. Se on vielä täsmälleen samassa tilassa, johon se kerrostui vähitellen tertiäärin valtameren pohjalle: se on kivetön, kallioton, puuton, sillä ilman esimuokkausta viljelyyn soveltuu. Sitä ei tarvitse raivata, ei kuivata; se muokataan auralla ja se onkin jo valmis ottamaan siemenen vastaan ja tuottamaan 20—30 vehnäsatoa peräkkäin ilman lannoitusta. Tämä maaperä soveltuu kaikkein suurimmassa mitassa harjoitettavaan maanviljelykseen, ja tosiasiaa sitä viljelläänkin suurimmassa mitassa. Englantilaisilla isännillä oli tapana ylpeillä suurilla tiloillaan, jotka

ovat mannermaan itsenäisten talonpoikien pienten talojen vastakohta. Mutta mitä ovat Yhdistyneen kuningaskunnan suurimmat tilat verrattuna amerikkalaisiin preeriefarmeihin, joiden pinta-ala on 40 000 eekkeriä tai enemmän ja joita viljelee oikea säännöllinen armeija miehiä hevosineen ja laitteineen, miehiä, jotka organisoidaan kuin sotilaat ja joita harjoitetaan ja komennetaan kuin sotilaita.

Tämä Amerikassa tapahtunut maatalouskumous tekee, yhdessä amerikkalaisten keksimien kumouksellisten kuljetusvälineiden kanssa, mahdolliseksi tuoda vehnä Eurooppaan niin alhaisella hinnalla, ettei yksikään eurooppalainen viljelijä pysty kilpailemaan — ei ainakaan, mikäli hänen odotetaan maksavan vuokraa. Palautettakoon mieliin vuosi 1879, jolloin tämä muutos tuntui ensi kerran. Sato oli huono koko Länsi-Euroopassa; Englannissa koettiin kato. Silti hinnat pysyivät amerikkalaisen viljan vuoksi miltei muuttumattomina. Ensimmäisen kerran englantilaisella maanvuokraajalla oli samanaikaisesti sekä kato että alhaiset vehnähinnat. Silloin vuokraajat alkoivat liikehtiä ja maanomistajat tulivat levottomiksi. Seuraavana vuonna, kun sato oli parempi, hinnat laskivat vielä lisää. Viljan hinnan määräävät nyt amerikkalaisten tuotantokustannukset ynnä kuljetuskustannukset. Ja näin on vuosi vuodelta yhä suuremmassa määrin sitä mukaa, kuin uutta preeriamaata otetaan viljelyyn. Tarvittavat maatyöläisarmeijat toimitamme me itse Euroopasta lähettäessämme siirtolaisia meren taakse.

Aikaisemmin, kun vilja ei tuottanut mitään, maanvuokraajat ja maanomistajat saattoivat lohduttautua sillä, että ainakin lihantuotanto kannatti. Peltö muutettiin laidunmaaksi, ja kaikki oli jälleen parhain päin. Mutta nykyään tämäkin ulospääsy on katkaistu. Amerikasta tuodaan yhä suurempia määriä lihaa ja karjaa. Eikä tässä ole vielä kaikki. On ainakin kaksi suurta karjankasvatusmaata, jotka etsivät innokkaasti keinoja ja mahdollisuuksia viedä Eurooppaan ja erityisesti Englantiin valtavat, nyt käyttämättä jäävät lihaylijäämänsä. Tieteen ollessa nykyisellä kehitystasollaan ja sen käytännöllisen soveltamisen edistyessä ripeästi voimme olla varmoja, että viimeistään muutaman vuoden kuluttua

Australian ja Etelä-Afrikan naudan- ja lampaanlihaa tuodaan tänne moitteettoman tuoreena valtavia määriä. Miten käy silloin englantilaisen maanvuokraajan hyvinvoinnin, englantilaisen maanomistajan suurten tulojen? On tosin oikein hyvä tuottaa karviaisia, mansikoita jne. — mutta niiden tarve on jo tyydytetty markkinoilla. Epäilemättä englantilainen työläinen voisi kuluttaa näitä herkkuja melko lailla enemmän — mutta korotettakoon silloin ensin hänen palkkaansa.

Tuskin on tarpeen sanoa, että tämän Amerikan maatalouden uuden kilpailun vaikutukset tuntuvat myös mannermaalla. Useimmiten korviaan myöten kiinnityslaitoksiin velkaantunut pieni itsenäinen talonpoika, jonka on maksettava korkoja ja oikeudenkäyntikuluja englantilaisen ja irlantilaisen talonpojan maksaman vuokran sijasta, tuntee ne yhtä lailla. Tällä amerikkalaisten kilpailulla on se omalaatuinen vaikutus, että se tekee tarpeettomaksi suurmaanomistuksen lisäksi myös pienmaanomistuksen tehdessään molemmat kannattamattomiksi.

Vastaväitteeksi voitaisiin esittää, että sellainen ryöstöviljelyjärjestelmä, joka nyt on käytössä Amerikassa, ei voi jatkua ikuisesti, vaan asioiden täytyy lopulta palata taas oikealle tolalleen. Tietenkään se ei voi kestää ikuisesti; mutta neitseellistä maata on riittävästi, jotta prosessi voi jatkua vielä vuosisadan verran. Sitä paitsi on muitakin maita, joilla on samanlaisia etuisuuksia. On koko Etelä-Venäjän aro, josta liikemiehet ovat jo ostaneetkin maata ja jossa he käyttävät samoja menetelmiä. On Argentiinan valtavat pampat ja vielä muitakin alueita; nämä kaikki ovat maata, joka soveltuu yhtä hyvin jättimäisten maatalousyritysten ja halvan tuotannon nykyaikaiseen järjestelmään. Sitä paitsi ennen kuin tämän järjestelmän käy huonosti, se ehtii toimia kyllin kauan saattaakseen Euroopan kaikki maanomistajat, sekä suuret että pienet, ainakin kaksi kertaa pois päiviltä.

Tähänkö kaikki sitten päättyy? Kaiken päätökseksi tulee se, ja täytyykin tulla sen, että meidän on pakko kansallistaa maa ja panna se kansan valvomaan osuustoiminnalliseen viljelyyn. Silloin ja vain silloin viljeleminen kannattaa jälleen sekä viljelijöille että koko kansakunnalle täysin riippumatta niin amerikkalaisen kuin kaiken

muunkin viljan ja lihan hinnasta. Ja jos maanomistajat sillä välin todella lähtevät Amerikkaan, mihin he näyttävät olevan suuremmassa tai pienemmässä määrin halukkaita, niin toivotamme heille onnellista matkaa.

*Kirjoittanut Engels kesäkuun
lopussa 1881*

Werke, Bd. 19, S. 270—272

*Julkaistu pääkirjoituksena
«The Labour Standard»
(London) lehden 9. n:ossa
2. heinäkuuta 1881*

Friedrich Engels

VILJALAKEJA VASTUSTAVAN LIITON PALKKATEORIA

Toisaalla julkaisemme herra J. Noblen lähettämän kirjeen; herra Noble on eri mieltä eräistä kesäkuun 18. päivän »The Labour Standardin» pääkirjoituksessa* esite-tyistä huomautuksista. Vaikka emme luonnollisesti voi-kaan täyttää pääkirjoituspalstaamme historiallisia to- siasioita tai taloustieteellisiä teorioita koskevilla väitte- lyillä, haluamme kuitenkin tämän kerran vastata miehel- le, joka on käsityksessään ilmeisestikin vilpitön, vaikka- kin hallituspuolueen kannalla.

Väitimme, että viljalakien kumoamisella pyrittiin leivän hinnan ja sillä keinoin rahapalkkojen alentami- seen. Tätä väitettä herra Noble vastustaa sanoen, että se oli »protektionistista harhaoppia», jota vastaan liitto⁹² uupumatta taisteli, ja todisteeksi hän lainaa muutamia kohtia Richard Cobdenin puheista ja erästä liiton neuvos- ton muistiota.

Kyseisen pääkirjoituksen laatija eli ja toimi tuohon aikaan Manchesterissa—tehtailijana tehtailijain joukos- sa. Hän tietää luonnollisesti varsin hyvin, mikä liiton virallinen oppi oli. Lyhimmällä, aivan yleisesti hyväksy- tyllä tavalla ilmaistuna (muunnelmiahan on useita) se kuului näin: viljatullien kumoaminen lisää kauppaamme ulkomaiden kanssa, kasvattaa välittömästi meidän tuon- tiamme, josta vastineeksi ulkomaiset asiakkaat ostavat meidän valmisteitamme, ja näin kasvaa meidän teolli- suustuotteittemme kysyntä; tällä tavoin kasvaa myös teollisuustyöläistemme työn kysyntä, ja siitä seuraa välttä-

© Suomennos. Kustannusliike Edistys 1979.

* Ks. tätä osaa, s. 136—141. *Toim.*

mättä palkkojen kohoaminen. Kun tätä teoriaa toistettiin jatkuvasti päivästä päivään ja vuodesta vuoteen, saattoivat liiton edustajat, pinnallisia taloustieteilijöitä kun olivat, päätyä lopulta siihen hämmästyttävään väitteeseen, että palkat nousevat ja laskevat käänteisessä suhteessa elintarvikkeiden hintoihin eivätkä voittoihin, että kallis leipä merkitsee alhaisia palkkoja ja halpa leipä korkeita palkkoja. Tällä keinoin liiton puolestapuhujat esittivät kymmenen vuoden väliajoin toistuvat taluskriisit, joita on ollut yhtä lailla viljatullien poistamisen jälkeen kuin sitä ennenkin, pelkästään viljalakien seurauksiksi, jotka varmasti katoaisivat heti, kun nämä kauheat lait olisi kumottu. Viljalait olivat muka ainoa suuri este, mikä erotti Englannin tehtailijat köyhistä, englantilaisten tavaroiden puutteen vuoksi alastomina kylmässä värjötteleivistä ulkomaalaisista, jotka kaipaivat näiden tehtailijoiden tuotteita. Ja niin Cobden saattoi todellakin esittää herra Noblen siteeraamassa kohdassa, että vuosien 1839—1842 talouslama ja palkkojen lasku olivat seurausta viljanhinnan korkeudesta noina vuosina, vaikka kysymyksessä oli vain yksi säännönmukaisista lamavaiheista, jotka toistuvat nykyäänkin erittäin säännöllisesti joka kymmenes vuosi; tosin huonot sadot ja tökerö lainsäädännöllinen puuttuminen asioihin ahneiden maanomistajain eduksi pitkitti ja pahensi tätä vaihetta.

Tällainen oli Cobdenin virallinen teoria, Cobdenin, joka kaikkine agitaattorintaitoineen oli keuhko liikemies ja pinnallinen taloustieteilijä. Epäilemättä hän uskoi tähän teoriaan yhtä vilpittömästi kuin herra Noble uskoo siihen vielä nyt. Liiton enemmistö oli kuitenkin käytännöllisiä liikemiehiä, jotka olivat liiketoimissaan tarmokkaampia ja yleensä myös menestyksellisempiä kuin Cobden. Ja he suhtautuivat asiaan aivan toisin. Tietenkin virallista teoriaa puolustettiin yleisesti »asiana» vieraiden läsnä ollessa ja julkisissa kokouksissa, erityisesti omille työläisilleen. Mutta liiketoimissaan liikemiehet eivät yleensä ole avomielisiä asiakkaitaan kohtaan, ja jos herra Noble luulee muuta, niin hänen on parasta pysytellä etäällä Manchesterin pörssistä. Jos ottaisi vähän tarkemmin selkoa, mitä tarkoitettiin sillä, että viljan vapaa kauppa johtaisi palkkojen nousuun, niin

kävisi ilmi, että sillä tarkoitettiin palkkojen ostovoiman nousua, jolloin pidettiin täysin mahdollisena, etteivät rahapalkat nousisi lainkaan. Mutta eikö tämäkin olisi pohjimmaltaan palkankorotus? Jos asiaa tutkii lisää, niin tavallisesti paljastui, että rahana ilmaistu palkka saattaisi jopa laskea, samalla kun työläisen tällä pienentyneellä rahasummalla saamat elämänilot olisivat kuitenkin suuremmat kuin ne, joita hän sillä hetkellä nautti. Ja jos vielä pontevammin esitti kysymyksen, miten tuo odotettu kaupan jättimäinen laajentuminen nimenomaisesti tapahtuisi, niin sai nopeasti kuulla, että arvelu perustui juuri viimeksi mainittuun mahdollisuuteen: rahapalkat laskevat, mutta leivän hinta laskee vielä enemmän jne. Lisäksi oli paljon sellaisia, jotka eivät ollenkaan vaivautuneet salaamaan käsitystään, että halpa leipä oli tarpeen rahapalkkojen alentamiseksi ja ulkomaisen kilpailun lyömiseksi sillä keinoin. Ja sen, että tämä oli todellakin tavoitteena ja pyrkimyksenä useimmilla tehtailijoilla ja kauppiailta, joista liitto etupäässä koostui, sen sai selville varsin helposti jokainen joka oli tottunut asioimaan kauppiaiden kanssa ja siten tottunut myös olemaan uskomatta heidän jokaiseen sanaansa. Näin olemme sanoneet ja sanomme vieläkin. Liiton viralliseen oppiin emme ole tuhlanneet sanaakaan. Se oli taloustieteellisesti »harhaoppi» ja käytännöllisesti vain omanvoitonpyyteiden verho, vaikkakin monet johtajat toistelivat sitä niin usein, että uskoivat siihen lopulta itsekin.

Sangen hupaisa on herra Noblen viittaus Cobdenin sanoihin, joiden mukaan työväenluokka »hykertelee tyytyväisenä käsiään» nähdessään mahdollisuuden, että viljan hinta laskee 25 šillinkiin nelikolta. Sen ajan työväenluokka ei tietenkään halveksinut halpaa leipää; mutta se oli niin »tyytyväinen» Cobdenin ja kumppanien tekoisiin, että se teki monen vuoden ajan liiton julkisten kokousten järjestämisen mahdottomaksi koko Pohjois-Englannissa. Tämän artikkelin kirjoittaja oli »tyytyväinen» seuratessaan liiton viimeistä yritystä järjestää tällainen kokous Salfordin kaupungintaloon ja nähdessään kuinka pelkkä muutosehdotus kansankartan hyväksi oli vähällä tehdä kokouksen tyhjäksi. Siitä lähtien liiton

kokouksissa oli sääntönä »ei sisäänpääsyä ilman pääsylippua», jonka saaminen ei ollut mahdollista läheskään jokaiselle. Tähän loppui »chartistien jarrutus». Työtekevät joukot olivat saavuttaneet tavoitteensa — osoittaneet, että liitto *ei* edustanut joukkojen etuja millään tavoin, vaikka se niin väittikin.

Lopuksi pari sanaa liiton palkkateoriasta. Tavarankeskimmääinen hinta on yhtä kuin sen tuotantokustannukset; kysynnän ja tarjonnan vaikutus on siinä, että se palauttaa hinnan tähän normiin, jonka molemmilla puolilla se heilahtelee. Jos tämä pitää paikkansa kaikista tavaroista, niin se pätee myös työtavarasta (tai täsmällisemmin sanoen työvoimatavarasta). Silloin palkkojen suuruuden määrää niiden tavaroiden hinta, jotka sisältyvät työläisen perinteiseen ja välttämättömään kulutukseen. Toisin sanoin: muiden seikkojen pysyessä muuttumattomina palkat nousevat ja laskevat elämiseen välttämättömien tavaroiden hinnan mukana. Tämä on poliittisen taloustieteen laki, jota vastaan kaikki Perronet-Thompsonit, Cobdenit ja Brightit jäävät ikuisesti voimattomiksi. Kaikki muut seikat eivät kuitenkaan pysy aina muuttumattomina, ja sen vuoksi muiden taloudellisten lakien samanaikainen vaikutus muuttaa tämän lain vaikutusta käytännössä; se ilmenee epäselvästi ja usein jopa niin epäselvästi, että sen jäljille pääsemiseksi on nähtävä vaivaa. Tämä tarjosi vulgarisoiville ja vulgareille taloustieteilijöille tekosyyntä väitteeseen, että ensikään ei työllä eikä silloin muillakaan tavaroilla ole mitään todella määritettävää arvoa, vaan ainoastaan heilahteleva hinta, jota tuotantokustannuksista riippumatta säätelevät suuremmissa tai pienemmissä määrin kysyntä ja tarjonta, ja että hintojen ja niin ollen palkkojen korottamiseksi ei tarvitse tehdä muuta kuin lisätä kysyntää. Tällä tavoin päästiin eroon palkkojen suuruuden ja elintarvikkeiden hintojen välisestä epämiellyttävästä yhteydestä ja saatettiin kuuluttaa julkeasti röyhkeää ja naurettavaa oppia, että kallis leipä merkitsee alhaisia palkkoja ja halpa leipä korkeita palkkoja.

Ehkä herra Noble kysyy, eivätkö palkat ole nykyisen halvan leivän aikana yhtä korkeat tai korkeammatkin kuin tullien kallistaman leivän aikana ennen vuotta 1847.

Tähän kysymykseen vastaaminen vaatisi perusteellista tutkimusta. Tämä on kuitenkin varmaa: jos teollisuudenhaara kukoisti ja työläisillä oli samalla voimakas järjestö etujensa ajamiseksi, niin palkat eivät ole yleensä laskeneet, monesti päinvastoin jopa nousseet. Mutta se osoittaa vain, että ennen maksettiin liian vähän. Jos teollisuudenhaara oli joutumassa häviöön tai jos työläiset eivät olleet järjestäytyneet voimakkaiksi ammattiliitoiksi, palkat ovat poikkeuksetta laskeneet, usein nälkäräjal-
le. Käykää Lontoon East Endissä, niin vakuututte asiasta omin silmin!

*Kirjoittanut Engels
heinäkuun alussa 1881*

Werke, Bd. 19, S. 273—276

*Julkaistu pääkirjoituksena
«The Labour Standard»
(London) lehden 10. n:ossa
9. heinäkuuta 1881*

Friedrich Engels

TYÖVÄENPUOLUE

Miten usein ystävät ja meille myötämieliset ovatkaan jo varoittaneet: »Pysykää erossa puoluepolitiikasta!» He ovatkin täysin oikeassa, sikäli kuin kysymys on Englannin nykyisestä puoluepolitiikasta. Työväenlehti ei saa olla whigien eikä toryjen, ei konservatiivien eikä liberaalien kannalla, se ei saa olla edes radikaali sanan nykyisessä puoluemerkityksessä. Konservatiivit, liberaalit, radikaalit — kaikki ne edustavat vain hallitsevien luokkien etuja, maanomistajien, kapitalistien ja pikkukauppiaiden keskuudessa vallitsevia näkemysvivahteita. Jos ne edustavat työväenluokkaa, niin ne edustavat sitä väärin ja huonosti. Työväenluokalla on omat poliittiset ja sosiaaliset etunsa. Miten se puolustaa sitä, mitä pitää sosiaalisena etunaan, osoittaa ammattiliittojen ja työajan lyhentämisestä ajavan liikkeen historia. Mutta poliittiset etunsa työväenluokka jättää lähes täysin toryjen, whigien ja radikaalien, yläluokan jäsenten, huostaan. Lähes neljännesvuosisadan ajan Englannin työväenluokka on tyytynyt olemaan niin sanoaksemme »suuren liberaalisen puolueen» lisäke.

Tuollainen poliittinen asennoituminen ei ole Euroopan parhaiten järjestäytyneen työväenluokan arvon mukaista. Muissa maissa työläiset ovat olleet paljon toimeiliaampia. Saksassa on ollut jo yli kymmenen vuotta työväenpuolue (sosiaalidemokraatit), jolla on yli kymmenen paikkaa valtiopäivillä. Lisäksi puolueen jatkuva kasvu on saanut Bismarckin sellaisen kauhun valtaan, että hän on ryhtynyt noihin pahamaineisiin kuristustoi-

miin, joista kerromme toisaalla*. Mutta työväenpuolue menee Bismarckista huolimatta jatkuvasti eteenpäin; niinpä se valtasi juuri viime viikolla kuusitoista paikkaa Mannheimin kaupunginvaltuustossa ja yhden paikan Saksin maapäivillä. Belgiassa, Hollannissa ja Italiassa on seurattu Saksan esimerkkiä; kaikissa näissä maissa on työväenpuolue, vaikkakin äänioikeuden varallisuusraja on niissä niin korkea, ettei puolueilla ole tätä nykyä mahdollisuuksia saada edustajia lakisäättäviin elimiin. Ranskassa on työväenpuolueen rakentaminen parhaillaan täydessä käynnissä; puolue saavutti viime vaaleissa enemmistön monissa kunnallisvaltuustoissa ja valtaa epäilemättä useita paikkoja ensi lokakuun parlamenttivaaleissa. Jopa Amerikassa, missä siirtyminen työväenluokasta farmarien, kauppiaiden tai kapitalistien luokkaan on yhä vielä suhteellisen helppoa, työläiset pitävät välttämättömänä yhdistyä riippumattomaksi puolueeksi. Kaikkialla työläinen taistelee poliittisesta vallasta, luokkansa suorasta edustuksesta lakiasäättävissä elimissä — kaikkialla paitsi Isossa-Britanniassa.

Ja silti tietoisuus siitä, että vanhat puolueet ovat tuhoon tuomittuja, vanhat puoluetunnukset käyneet mielettömiksi, vanhat iskulauseet eläneet aikansa ja vanhat yleislääkkeet menettäneet tehonsa, on levinnyt Englannissa laajemmalle kuin koskaan aikaisemmin. Kaikkia luokkia edustavat järkevät ihmiset alkavat oivaltaa, että on lähdeävä uudelle tielle ja että tämä tie voi olla vain demokratian suuntaan vievä. Englannissa, missä teollisuus- ja maatalousproletariaatti muodostaa kansan suuren valtaenemmistön, demokratia ei kuitenkaan merkitse enempää eikä vähempää kuin työväenluokan herruutta. Annettakoon työväenluokan valmistautua tehtävään, joka sitä odottaa — Britannian laajan valtakunnan hallitsemiseen; annettakoon sen tuntea vastuu, joka tulee lankeamaan sille väistämättä. Paras keino tässä on käyttää sitä mahtia, joka sillä on jo nyt, tosiasiallista enemmistöä, joka sillä on kuningaskunnan kaikissa suurissa kaupungeissa, sen omista riveistä olevien ihmisten lähettämiseksi parlamenttiin. Nykyisen talojen ja asuntojen vuokraajien

* Ks. tätä osaa, s. 159—162. *Toim.*

vaalioikeuden vallitessa voitaisiin saada helposti neljäkymmentä tai viisikymmentä työläistä alahuoneeseen, jossa tällaisen uuden tuoreen veren tarve onkin todella äärimmäisen suuri. Jos parlamentissa olisi vain tämänkin verran työläisiä, olisi mahdotonta, että ehdotuksesta Irlannin maalaiksi⁹³ tulisi, kuten nykyään, naurettavaa sotkua ja petkutusta, nimittäin laki maanomistajille maksettavista korvauksista; olisi mahdotonta vastustaa parlamenttipaikkojen uusjakoa sen jälkeen, kun vaalilahjonnasta olisi säädetty tehokkaat rangaistukset, kun vaaleista aiheutuvat kulut olisi siirretty valtiolle, kuten on kaikkialla muualla paitsi Englannissa, jne.

Mikään puolue ei näin ollen voi olla Englannissa todella demokraattinen, jollei se ole samalla työväenpuolue. Tähän puolueeseen voisi liittyä valistuneita miehiä muista luokista (joissa heitä ei ole lainkaan niin ylenmääräisesti, kuin meille haluttaisiin uskotella). Osoitettuaan vilpittömyytensä he voisivat edustaa puoluetta jopa parlamentissa. Näin asia on kaikkialla. Esimerkiksi Saksassa työväenedustajat eivät ole kaikissa tapauksissa todellisia työläisiä. Mutta mikään demokraattinen puolue ei tule saavuttamaan Englannissa eikä muuallakaan todellista menestystä, jos se ei ole luokkaluonteeltaan selväpiirteinen työväenpuolue. Jos tästä näkökannasta luovutaan, jää jäljelle vain lahkolaisuus ja petkuttaminen.

Englantiin nähden tämä pätee vielä enemmän kuin muihin maihin nähden. Valitettavasti radikaalien taholta on jo koettu petkutusta kylliksi sitten historian ensimmäisen työväenpuolueen — chartistipuolueen — hajoamisen. Mutta chartistithan kärsivät haaksirikon saavuttamatta yhtään mitään. Onko asia todella näin? Kansankartan kuudesta kohdasta on nyt kaksi — salainen äänestys ja varallisuudesta riippumaton äänioikeus — maassa lakina. Kolmas, yleinen äänioikeus, on saavutettu ainakin likimääräisesti, kun kaikilla asunnonvuokraajilla on äänioikeus; neljäs, vaalipiirien yhtäläisyys, on selvästi näköpiirissä yhtenä nykyisen hallituksen lupaamana uudistuksena. Näin ollen chartistiliikkeen hajoaminen on johtanut siihen, että runsaat puolet sen ohjelmasta on toteutunut. Kun jo pelkkä muisto työväenluokan aikaisemmasta poliittisesta järjestäytymisestä saattoi johtaa näi-

hin poliittisiin ja lisäksi vielä useihin sosiaalisiin uudistuksiin, niin millainen vaikutus olisi sellaisen poliittisen työväenpuolueen todellisella olemassaololla, jolla olisi neljä- tai viisikymmentä parlamentinjäsentä tukeaan. Elämme maailmassa, jossa jokaisen on huolehdittava itse itsestään. Englannin työväenluokka on kuitenkin jättänyt etunsa maanomistajain, kapitalistien ja pikkukauppiaiden ja niiden lisäkkeiden, asianajajien, lehti- miesten jne. huomioon. Ei ole ihme, että työläisten etujen mukaiset uudistukset tapahtuvat niin viheliäisesti tipoit- tain. Englannin työläisten tarvitsee vain tahtoa, niin heillä on valta toteuttaa kaikki heidän tilansa vaatimat sosiaaliset ja poliittiset uudistukset. Miksi tätä ponnis- tusta ei sitten tehtäisi?

*Kirjoittanut Engels heinä-
kuun keskivaiheilla 1881*

Werke, Bd. 19, S. 277—279

*Julkaistu pääkirjoituksena
«The Labour Standards»
(London) lehden 12. n:ossa
23. heinäkuuta 1881*

Friedrich Engels

BISMARCK JA SAKSAN TYÖVÄENPUOLUE

Englannin porvarillinen lehdistö on viime aikoina ollut varsin vaitelias Bismarckin ja hänen apuriensa Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen jäseniin kohdistamista raakuuksista. Ainoa poikkeus on ollut jossain määrin »Daily News»⁹⁴. Aikaisemmin englantilaisten päivä- ja viikkolehtien suuttumus on ollut totisesti valtava, kun despoottiset hallitukset ovat ulkomailla rohjenneet ryhtyä sellaisiin kiristystoimiin alamaisiaan kohtaan. Mutta nyt kuristusotteet ovat kohdistuneet työläispuolueeseen, joka on ylpeä tästä nimityksestään; sen vuoksi »parempia piirejä» ja »ylhäisöä» edustava lehdistö salaa tosiasiat ja näyttää vaitiolon itsepintaisuudesta päätellen melkeinpä hyväksyvän ne. Mitäpä tekemistä työläisillä itse asiassa onkaan politiikan kanssa? Jättäköt politiikan »ylemmille» säädyille! Ja onhan sitten vielä toinenkin syy Englannin lehdistön vaitioloon: on varsin vaikeata hyökätä Bismarckin sortolakia⁹⁵ ja sen toteuttamista vastaan ja puolustaa samaan hengenvetoon herra Forsterin sortotoimia Irlannissa⁹⁶. Tämä on erityisen arka paikka, johon ei saa koskea. Porvarillisen lehdistön voidaan tuskin odottaa osoittavan, kuinka suuresti Englannin Euroopassa ja Amerikassa nauttima moraalinen arvonanto on kärsinyt nykyisen hallituksen menettelystä Irlannissa.

Saksan työväenpuolue on selviytynyt kaikista yleisistä vaaleista äänimäärä ripeästi kasvaen; viimeistä edellisissä vaaleissa sen ehdokkaat saivat yli 500 000, viime vaaleissa yli 600 000 ääntä. Berliini valitsi kaksi, Elber-

feld-Barmen yhden, Breslau ja Dresden kumpikin yhden sosiaalidemokraatin; puolue valtasi kymmenen paikkaa, ja tämä tapahtui huolimatta hallituksen liittoutumisesta kaikkien liberaalisten, konservatiivisten ja katolisten puolueiden kanssa, huolimatta kahden keisaria vastaan tehdyn murhayrityksen aiheuttamasta hälystä, huolimatta siitä, että kaikki muut puolueet syyttivät attentaattita yksimielisesti työväenpuoluetta. Silloin Bismarckin onnistui saada hyväksytyksi lakiehdotus, joka teki sosiaalidemokratiasta lainsuojattoman. Työväenlehdet, joita oli yli viisikymmentä, lakkautettiin, työväenjärjestöt kiellettiin, kerhot suljettiin, rahavarat takavarikoitiin, kokoukset hajotettiin poliisivoimin, ja kaiken kruununa olivat valtuudet julistaa kokonaisia kaupunkeja ja alueita »poikkeustilaan», aivan kuten Irlannissa. Mutta Bismarck on tehnyt Saksassa sen, mitä eivät edes Englannin Irlantia koskevat poikkeuslait⁹⁷ ole tohtineet. Poliisille on annettu kaikilla »poikkeustilaan» määrättyillä alueilla oikeus karkottaa jokainen, jota he saattavat »epäillä riittävästi» sosialistisen propagandan levittämisestä. Berliini julistettiin tietenkin heti poikkeustilaan, ja satoja ihmisiä (perheenjäsenet mukaan luettuna tuhansia) karkotettiin. Sillä Preussin poliisi karkottaa aina perheellisiä miehiä; nuoret ja naimattomat se jättää yleensä rauhaan; näillehän karkotus ei olisi suurikaan rangaistus, mutta perheellisille se merkitsee useimmissa tapauksissa pitkää kurjuutta, ellei täydellistä tuhoa. Sitten Hampuri valitsi työläisen valtiopäiville, ja heti julistettiin kaupungissa poikkeustila. Ensimmäiseen Hampurista karkotettujen joukkoon kuului sata ihmistä, lisäksi tuli yli kolmesataa perheenjäsentä. Työväenpuolue kokosi kahdessa päivässä rahat matkakuluihin ja muihin välttämättömiin tarpeisiin. Nyt on myös Leipzig määrätty poikkeustilaan ja tosiaan ilman muuta perustetta kuin se, että hallitus ei pysty murskaamaan puolueorganisaatiota millään muulla tavalla. Heti ensimmäisenä päivänä karkotettiin 33 miestä, joista useimmat olivat perheellisiä. Luettelon kärjessä on kolme Saksan valtiopäivien edustajaa; ehkäpä herra Dillon lähettää heille onnittelukirjeen sen tosiasian vuoksi, että heillä ei ole kuitenkaan niin huonot oltavat kuin hänellä itsellään.⁹⁸

Mutta tässä ei ole vielä kaikki. Sen jälkeen kun työväenpuolue on tehty kaikin tavoin lainsuojattomaksi ja siltä on riistetty kaikki poliittiset oikeudet, joita kaikki muut saksalaiset, kuten sanotaan, nauttivat, poliisi voi menetellä mielensä mukaan puolueen yksityisten jäsenten kanssa. Poliisi kohtelee heidän vaimojaan ja tyttäriään mitä säädyttömimmällä ja karkeimmalla tavalla käyttäen tekosyynä kotietsintöjä, joita tehdään kielletyn kirjallisuuden löytämiseksi. He itse joutuvat täysin mielivaltaisesti poliisin pidättämiksi, heitä pidetään tutkintovankeudessa viikkokausia, ja vapaaksi he pääsevät vasta istuttuaan kuukausimäärin vankilassa. Poliisi keksii uusia, rikoslaissa aivan tuntemattomia rikoksia ja venyttää lainkin määräykset aivan mahdottomuuksiin asti. Ja hyvinkin usein poliisi löytää oikeusviranomaisia ja tuomareita, jotka ovat lahjottuja tai riittävän fanaattisia antaakseen sille apua ja tukea; tästähän heidän uransa riippuu! Mitä tästä seuraa, sen osoittavat seuraavat hämmästyttävät luvut. Yhden vuoden aikana, lokakuusta 1879 lokakuuhun 1880, suljettiin valtiopetoksen, maanpetoksen, majesteettirikoksen jne. takia vankeuteen yksin Preussissa 1108 henkilöä ja poliittisen panettelun, Bismarckin herjaamisen, hallituksen solvaamisen jne. takia peräti 10 094 henkilöä. 11 202 poliittista vankia — tämä ylittää jopa herra Forsterin Irlannissa suorittamat sankariteot.

Ja mitä Bismarck on saavuttanut kaikilla näillä sortotoimilla? Yhtä paljon kuin herra Forster Irlannissa. Sosiaalidemokraattinen puolue kukoistaa yhtä lailla kuin Irlannin maaliiga⁹⁹, ja sillä on yhtä luja organisaatio. Joitakin päiviä sitten oli Mannheimissa kaupunginvaltuuston vaalit. Työväenpuolue asetti kuusitoista ehdokasta ja sai heidät kaikki valituiksi saavuttaen lähes kolmen neljäsosan enemmistön. Sitten Dresdenin valtiopäiväedustaja Bebel oli ehdokkaana Leipzigin vaalipiirissä Saksin maapäivävaaleissa. Bebel on itse työläinen (sorvari) ja Saksan parhaita puhujia, ellei paras. Estääkseen hänen valintansa hallitus karkotti koko hänen vaalitoimikuntansa. Millainen oli tulos? Bebel valittiin suurella enemmistöllä äänioikeuden rajoittamisesta huolimatta. Bismarckin pakkotoimista ei siis ollut mitään hyötyä;

päinvastoin, ne katkeroittivat kansaa. Ne joilta on riistetty kaikki lailliset toimintamahdollisuudet, ryhtyvät jonakin päivänä laittomiin keinoihin, eikä kukaan voi moittia heitä siitä. Miten usein herrat Gladstone ja Forster ovatkaan julistaneet tätä oppia? Ja miten he toimivat nyt Irlannissa?

*Kirjoittanut Engels heinä-
kuun keskivaiheilla 1881*

Werke, Bd. 19, S. 280—282

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 12. n:ossa
23. heinäkuuta 1881*

Friedrich Engels

PUUVILLA JA RAUTA

Puuvilla ja rauta ovat aikamme kaksi tärkeintä raaka-ainetta. Kansakunta, joka on johtavassa asemassa puuvilla- ja rautatuotteiden alalla, marssii yleensäkin teollisuusmaiden kärjessä. Ja koska Englanti on näillä aloilla ensimmäinen, se on myös maailman johtava teollisuusmaa niin kauan, kuin se on ensimmäinen näillä aloilla.

Näin ollen voisi odottaa, että puuvilla- ja rautateollisuuden työläisten asiat ovat Englannissa erityisen hyvin, että liiketoiminta kukoistaa aina näillä aloilla Englannin hallitessa markkinoita, ja että vapaakauppa-agitaation aikana luvattu yltäkyläisyyden tuhatvuotinen valtakunta on toteutettu ainakin näillä kahdella teollisuudenalalla. Mutta mitä vielä! On tunnettua, että näin ei suinkaan ole, ja jos työkansan tila ei olekaan huonontunut, vaan monissa tapauksissa jopa parantunut, niin siitä sen on kiittäminen näillä niin kuin muillakin aloilla yksinomaan omia ponnistuksiaan, lujaa organisaatiotaan ja kovia lakkotaisteluita. Tiedämme, että puuvilla- ja rautateollisuus ovat romahtaneet täydellisesti muutaman lyhyen, vuoden 1874 tienoille osuneen kukoistusvuoden jälkeen. Tehtaita suljettiin, masuuneita sammutettiin, ja missä tuotantoa jatkettiin, siellä oli sääntönä lyhennetty työaika. Tällaisia talouspulan jaksoja tunnettiin jo aikaisemmin; ne palaavat keskimäärin joka kymmenes vuosi ja kestävät aikansa, kunnes niiden jälkeen koittaa uusi kukoistuskausi ja niin edelleen.

Nykyiselle lamajaksolle on kuitenkin luonteenomaista, erityisesti puuvilla- ja rautateollisuudessa, että sitä kestää jo useita vuosia pitempään kuin tavallisesti. Talouden elvyttämiseksi on tehty useita yrityksiä ja ponnistuksia, mutta turhaan. Joskin varsinainen kriisi on ohi, liike-elämän lamatila jatkuu, eivätkä markkinat edelleenkään kykene ottamaan vastaan koko tuotantoa.

Syy tähän on siinä, että tuotantoa voidaan lisätä uskomattoman nopeasti nykyisessä järjestelmässä, jossa käytetään koneita tuotantoon, eikä vain teollisuustuotteiden, vaan itse koneiden tuotantoon. Jos tehtailijat haluaisivat, he voisivat laajentaa yhden ainoan kukoistusjakson aikana puuvillan kehruuseen ja kudontaan, valkaisuun ja painamiseen käytettäviä laitteistoja sillä tavoin, että he kykenisivät tuottamaan tavaroita viisikymmentä prosenttia enemmän ja voisivat kaksinkertaistaa raakaraudan ja kaikenlaisten rautatuotteiden kokonaistuotannon. Todellisuudessa tällaista kasvua ei ole tapahtunut. Mutta kasvu on ollut kyllä poikkeuksellisen suuri verrattuna aikaisempien nousukausien kasvuun, ja seurauksena on krooninen liikatuotanto, liike-elämän pitkäaikainen lamaanus. Tehtailijat pystyvät odottelemaan, ainakin jonkin aikaa, kun taas työläiset saavat kärsiä, sillä heille tämä merkitsee kroonista kurjuutta ja pysyvää vaaraa joutua työtaloon.

Tällainen siis on ylistetyn rajoittamattoman kilpailun tulos, tällainen on Cobdenin, Brightin ja kumppanien lupaaman tuhatvuotisen valtakunnan toteutus! Juuri tätä työväestöllä on odotettavissa, jos se jättää, kuten viimeisten kahdenkymmenenviiden vuoden aikana, imperiumin talouspolitiikan johdon »luonnollisten johtajiensa» huostaan, noille »teollisuuskapteeneille», jotka on Thomas Carlylen¹⁰⁰ mukaan kutsuttu komentamaan maan teollista armeijaa. Hienoja teollisuuskapteeneita! Heihin verrattuna olivat Louis Napoleonin kenraalit vuonna 1870 neroja. Kukin yksittäinen niin sanottu teollisuuskapteeni taistelee kaikkia muita vastaan, toimii vain omaksi edukseen, laajentaa yritystään ottamatta lainkaan huomioon, mitä hänen naapurinsa tekevät, ja lopuksi he kaikki huomaavat suureksi hämmästykseksensä, että tuloksena on liikatuotanto. He eivät pysty sopimaan

tuotannon sääntelystä; he pystyvät sopimaan vain yhdestä tavoitteesta: *työläisten palkkojen pitämisestä alhaisina*. Laajentamalla harkitsemattomasti maan tuotantovoimaa niin etteivät markkinat kykene ottamaan sitä vastaan, he riistävät työläisiltään sen suhteellisen helpotuksen, jonka kohtalaisen kukoistuksen kausi toisi heille ja johon heillä olisi pitkän pulajakson jälkeen oikeus, jotta he voisivat saattaa tulonsa jälleen keskimääräistasolle. Eikö vieläkään ymmärretä, että tehtailijat ovat luokkana menettäneet kykynsä huolehtia maan taloudellisista peruseduista, johtaa itse tuotantoprosessia? Eikö ole mieleöntä — vaikka totta — että Englannin työläisten pahin vihollinen on heidän omien käsiensä lakkaamatta kohoava tuottavuus?

Erästä toistakin seikkaa on vielä tarkasteltava. Englannin tehtailijat eivät ole ainoita, jotka lisäävät tuotantovoimiaan. Sama tapahtuu muissakin maissa. Tilastot eivät anna mahdollisuutta verrata erikseen johtavien maiden puuvilla- ja rautateollisuutta. Mutta jos tarkastelemme koko tekstiiliteollisuutta ja vuori- ja metalliteollisuutta, niin voimme koota seuraavan vertailutaulukon Preussin tilastoviraston johtajan, tri Engelin, kirjasaan »Das Zeitalter des Dampfs» (Höyryn aikakausi. Berliini 1881)¹⁰¹ esittämän aineiston perusteella. Hänen arvionsa mukaan näissä elinkeinoissa käytettyjen höyrykoneiden kokonaissuoritus hevosvoimina (yksi hevosvoima on yhtä kuin energia, joka nostaa 75 kiloa sekunnissa metrin korkeuteen) on neljässä maassa seuraava:

	Tekstiiliteollisuus	Vuori- ja metalliteollisuus
Englanti 1874	515 800	1 077 000
Saksa 1875 . . .	128 125	456 436
Ranska	noin 100 000	185 000
Yhdysvallat . . .	noin 93 000	370 000

Näemme siis, että Englannin kolmen tärkeimmän kilpailijan yhteensä käyttämä höyryvoima on tekstiiliteollisuudessa lähes kolme viidesosaa Englannin käyttämästä, vuori- ja metalliteollisuudessa taas melkein yhtä suuri. Ja koska näiden maiden teollisuus kehittyy paljon nopeammin kuin Englannin, voi tuskin olla epäilystä

siitä, että niiden yhteistuotanto ylittää pian Englannin tuotannon.

Tarkastellaan edelleen seuraavaa taulukkoa, josta käy ilmi tuotannossa, vetureita ja laivakoneita lukuun ottamatta, käytetty höyryvoima hevosvoimina:

		hevosvoimia
Iso-Britannia	noin	2 000 000
Yhdysvallat	noin	1 987 000
Saksa	noin	1 321 000
Ranska	noin	492 000

Tämä taulukko osoittaa vielä selvemmin, miten vähän Englannin monopolista höyryvoimaa käytävillä teollisuudenaloilla on jäljellä ja miten vähän vapaakaupalla on onnistuttu turvaamaan Englannin teollinen ylivoimaisuus. Älköön sanottako, että tämä ulkomaisen teollisuuden kehitys on keinotekoista, että se johtuu suoje-lutullijärjestelmästä. Saksan teollisuuden valtava laajentuminen tapahtui kokonaan erittäin liberaalisen vapaakaupan vallitessa, ja kun Amerikan oli ennen kaikkea järjettömän kulutusverojärjestelmänsä takia pakko turvautua tulleihin, joiden antama suoja on pikemminkin kunnoinen kuin todellinen, niin jo kulutusverolakien kumoaminen olisi antanut sille mahdollisuuden kilpailla vapailla markkinoilla.

Tällaisessa tilanteessa Englanti siis on Manchesterin koulukunnan oppien lähes kaksikymmentäviisivuotisen kiistämättömän herruuden jälkeen. Meidän mielestämme tulokset ovat sen laatuaisia, että Manchesterin ja Birminghamin herrojen vallastaluopuminen on tarpeen mitä pikimmin, jotta työväenluokka pääsisi peräsimeen seuraaviksi kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Huonommin se ei ainakaan voisi asioita hoitaa.

*Kirjoittanut Engels heinä-
kuun lopussa 1881*

Werke, Bd. 19, S. 283—286

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 13. n:o:ssa
30. heinäkuuta 1881*

Friedrich Engels

VÄLTTÄMÄTTÖMÄT JA TARPEETTOMAT YHTEISKUNTALUOKAT

Usein on esitetty kysymys: Missä määrin eri yhteiskuntaluokat ovat hyödyllisiä tai suorastaan välttämättömiä? Ja vastaus on luonnollisestikin ollut erilainen kunakin historiallisena aikakautena. Epäilemättä on ollut aika, jolloin maanomistajaylimistö oli yhteiskunnan väistämätön ja välttämätön elementti. Siitä on kuitenkin jo hyvin hyvin kauan. Sitten tuli aika, jolloin yhtä väistämättömällä välttämättömyydellä syntyi kapitalistinen keskiluokka, *bourgeoisie* (porvaristo), kuten ranskalaiset sitä nimittävät, joka taisteli maanomistajaylimistöä vastaan, mursi sen poliittisen mahdin ja pääsi puolestaan taloudelliseen ja poliittiseen ylivaltaan. Luokkien synnystä lähtien ei kuitenkaan ole koskaan ollut aikaa, jolloin yhteiskunta olisi tullut toimeen ilman työtätekevää luokkaa. Tämän luokan nimi ja yhteiskunnallinen asema ovat vaihdelleet; orjan tilalle tuli maaorja, joka puolestaan vaihtui vapaaseen työläiseen—tämä oli vapaa maaorjuudesta, mutta myös kaikesta maallisesta omaisuudesta, omaa työvoimaansa lukuun ottamatta. Yksi asia on kuitenkin selvää: Mitä muutoksia yhteiskunnan tuottamattomissa yläkerroksissa lie-neekään tapahtunut, ei yhteiskunta ole milloinkaan voinut elää ilman tuottajien luokkaa. Tämä luokka on siis kaikkien olosuhteiden vallitessa välttämätön — joskin täytyy tulla aika, jolloin se ei ole enää luokka, vaan käsittää koko yhteiskunnan.

Miten välttämätöntä kunkin kolmen luokan olemassaolo sitten nykyään on?

Maanomistajaylimystö on Englannissa ainakin taloudellisesti tarpeeton, kun taas Irlannissa ja Skotlannissa sen tendenssi tyhjentää maa väestöstä on tehnyt siitä todellisen vitsauksen. Ihmisten ajaminen valtameren taakse tai nälkäkuolemaan sekä heidän korvaamisensa lampailta ja riistalla — siinä on ainoa ansio, jota Irlannin ja Skotlannin maanomistajat voivat vaatia nimiinsä. Amerikan kasviksista ja eläimistä saatujen ravintoainesten aiheuttaman kilpailun tarvitsee lisääntyä enää vain vähän, jotta Englannin maanomistajaylimystö tekee saman, ainakin se osa jolla on siihen varaa siksi, että heidän tukenaan on suuri maaomaisuus kaupungeissa. Lopuista maanomistajista meidät vapauttaa pian myös amerikkalaisten elintarvikkeiden aiheuttama kilpailu. Emmekä me lainkaan itke heidän peräänsä — sillä heidän poliittinen vaikutuksensa niin ylä- kuin alahuoneesakin on todellinen kansallinen vitsaus.

Entä miten on kapitalistisen keskiluokan laita, tuon valistuneen ja liberaalin luokan, joka on perustanut brittiläisen siirtomaavallan ja luonut brittiläisen vapauden, luokan, joka on uudistanut parlamentin vuonna 1831¹⁰², kumonnut viljalait ja poistanut tullin toisensa jälkeen? Tuon luokan, joka synnytti Englannin jättimäiset tehtaot, valtaisan kauppalaivaston ja yhä laajenevan rautatieverkoston ja yhä johtaa niitä? Tämän luokan täytyy varmaankin olla vähintään yhtä välttämätön kuin on työväenluokka, jota se ohjaa ja vie edistysaskeleesta toiseen.

Kapitalistisen keskiluokan taloudellinen funktio muodostui todellakin siitä, että se loi höyryvoimaa käyttävien tehtaiden ja liikenne- ja kommunikaatiovälineiden modernin järjestelmän ja raivasi tieltä kaikki ne taloudelliset ja poliittiset esteet, jotka viivästyttivät tai ehkäisivät tämän järjestelmän kehitystä. Niin kauan kun kapitalistinen keskiluokka täytti tämän funktion, se oli annettujen olosuhteiden vallitessa epäilemättä välttämätön luokka. Mutta onko se sitä vielä nyt? Täyttääkö se yhä edelleenkin varsinaisen funktionsa, yhteiskunnallisen tuotannon johtamisen ja laajentamisen koko yhteiskunnan hyödyksi? Katsotaanpa asiaa.

Jos aloitamme liikenne- ja kommunikaatiovälineistä,

niin havaitsemme, että lennätin on hallituksen käsissä. Rautatiet ja suuri osa valtamerihöyrylaivoista eivät ole erillisten, itse liikettään johtavien kapitalistien omistuksessa, vaan osakeyhtiöiden, joiden toimintaa johtavat *palkatut virkailijat*, jotka joka suhteessa saavat ylempien, paremmin palkattujen työläisten aseman. Mitä tulee johtajiin ja osakkeenomistajiin, niin molemmat tietävät, että mitä vähemmän edelliset sekaantuvat johtamiseen ja jälkimmäiset valvontaan, sitä parempi. Löyhä ja useimmiten pinnallinen kontrolli on itse asiassa ainoa funktio, joka on jäänyt yrityksen omistajalle. Me näemme siis, ettei näille jättiläisyriitysten kapitalistisille omistajille ole todellisuudessa jäänyt jäljelle mitään muuta tehtävää kuin haalia puolivuositain osingot taskuunsa. Kapitalistin yhteiskunnallinen tehtävä on tässä siirtynyt palkatulle palvelijalle; kuitenkin kapitalisti kokoaa nyt kuten ennenkin taskuunsa osinkojensa muodossa maksun näistä tehtävistä, vaikka hän ei enää tee kään niitä.

Kapitalistille, jonka kyseisen suuryrityksen laajeneminen on pakottanut »vetäytymään syrjään» johdosta, on silti jäänyt vielä yksi tehtävä. Ja tänä tehtävänä on keinotella osakkeillaan pörssissä. Koska kapitalisteillamme, jotka ovat »vetäytyneet syrjään», mutta todellisuudessa tulleet tarpeettomiksi, ei ole mitään parempaa tekemistä, he keinottelevat sydämensä halusta tässä mammonan tempelissä. He menevät sinne harkittuna tarkoituksenaan koota rahaa, jonka he muka ansaitsevat; tästä huolimatta he sanovat, että kaiken omaisuuden lähteenä ovat työ ja säästäväisyys — ja ehkä ne rahan lähteenä ovatkin, mutta varmasti eivät sen lopputuloksena. Miten tekopyhää onkaan sulkea pakolla pienet pelihelvetit, kun kapitalistinen yhteiskuntamme ei tule toimeen ilman jättimäistä pelihelvettiä, jossa hävitään ja voitetaan miljoonia ja yhä uusia miljoonia ja joka on tämän yhteiskunnan tärkein elinhermo! Siellä ei »syrjään vetäytyneen» osakkeita omistavan kapitalistin olemassaolo tule vain tarpeettomaksi, vaan todelliseksi vitsaukseksi.

Se mikä pitää paikkansa rautateistä ja höyrylaivoista, sopii joka päivä yhä paremmin kaikkiin suuriin teolli-

suus- ja kauppayrityksiin. »Grynderitoiminta» (»Gründertum») — yksityisyriyten muuttaminen osakeyhtiöiksi — on ollut viimeiset kymmenen vuotta ja ylikin päiväjärjestyksessä. Manchesterin Cityn suurista varastoista Walesin ja Pohjois-Englannin rautatehtaisiin ja hiilikaivoksiin sekä Lancashiren tehtaisiin asti on kaikki muuttunut ja muuttumassa osakeyhtiöksi. Koko Oldhamissa on tuskin yksikään puuvillatehdas säilynyt yksityisissä käsissä; jopa vähittäiskauppiaita ajavat yhä ahtaammalle suuret »osuustoimintaliikkeet», jotka enimmäkseen ovat enää vain nimellisesti osuustoiminnallisia — mutta siitä toisella kerralla. Täten näemme, että juuri kapitalistisen tuotantjärjestelmän kehitys tekee kapitalistin yhtä tarpeettomaksi kuin käsinkutojan. Vain sillä erotuksella, että käsinkutoja on tuomittu hitaaseen nälkäkuolemaan ja tarpeettomaksi tullut kapitalisti hitaaseen liikasyömisän aiheuttamaan kuolemaan. Vain yhdeltä kannalta muistuttavat molemmat ylipäättään toisiaan: kumpikaan ei tiedä mihin ryhtyisi.

Tulos on siis tällainen: Modernin yhteiskuntamme taloudellisella kehityksellä on yhä kasvava tendenssi keskittymiseen, tuotannon yhteiskunnallistumiseen jättiyrityksissä, joita yksittäiset kapitalistit eivät voi enää johtaa. Heti kun yritys saavuttaa tietyn suuruuden, koko lörpöttely »isännän valvovasta silmästä» ja sen aikaansaamista ihmeistä muuttuu mielettömyydeksi. Kuvitelkaapa »isännän valvovaa silmää» Lontoon ja Luoteis-Englannin rautatiellä! Mutta sen mitä isäntä ei kykene tekemään — sen työläiset, yhtiöön palkkasuhteessa olevat toimihenkilöt *voivat* tehdä ja tekevät menestyksekkäästi.

Kapitalisti ei siis voi enää vaatia voittoaan »palkkana valvonnasta», sillä hän ei valvo mitään. Palauttakaamme se mieliin kun kapitalismin puolustelijat huutavat korvaamme tätä onttoa fraasia!

Viime viikon numerossamme* yritimme jo osoittaa, että myös kapitalistiluokka on tullut kyvyttömäksi johtamaan maamme jättimäistä tuotantjärjestelmää; yhtäältä se on laajentanut tuotantoa siten, että jaksot-

* Ks. tätä osaa, s. 163—166. *Toim.*

tain kaikki markkinat täyttyvät liiaksi tavaroista, toisaalta tämä tuotanto on tullut yhä kykenemättömämmäksi pitämään puolensa ulkomaista kilpailua vastaan. Näin me emme vain havaitse selviytyvämmemme maan suurteollisuudessa aivan hyvin ilman kapitalistiluokan sekaantumista, vaan lisäksi näemme, että sen sekaantuminen kehittyy yhä suuremmaksi vitsaukseksi.

Me sanomme heille vielä kerran: »Poistukaa! Antakaa työväenluokalle tilaisuus näyttää mihin se kykenee!»

*Kirjoittanut Engels 1.—2.
elokuuta 1881*

Werke, Bd. 19, S. 287—290

*Julkaistu pääkirjoituksena
»The Labour Standard»
(London) lehden 14. n:ossa
6. elokuuta 1881*

Friedrich Engels

PUHE KARL MARXIN HAUDALLA

Maaliskuun 14., neljänestä vailla kolme iltapäivällä, lakkasi ajattelemasta suurin aikamme ajattelijoina. Kun palasimme huoneeseen, jonne hän oli jäänyt tuskin kahdeksi minuutiksi yksin, huomasimme hänen nukahtaneen rauhallisesti nojatuoliinsa — mutta iäksi.

Tämän miehen kuolema on arvaamaton menetys Euroopan ja Amerikan taistelevalle proletariaatille, historiatieteelle. Aukko, jonka tämän jättiläisen poistuminen on jättänyt, on tuntuva varsin pian.

Niin kuin Darwin keksi orgaanisen luonnon kehityslain, niin myös Marx keksi ihmiskunnan historian kehityslain: tosiasian, joka siihen asti oli ollut ideologisten kerrostumien peitossa, nimittäin sen yksinkertaisen tosiasian, että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, ennen kuin he voivat harrastaa politiikkaa, tiedettä, taidetta, uskontoa jne.; että siis välittömien] aineellisten elämänvälineiden tuotanto ja siten kansan' tai ajanjakson kulloinenkin taloudellinen kehitysaste muodostaa sen perustan, jolla ovat kehittyneet kyseisten ihmisten valtiolaitokset, oikeuskäsitteet, taide ja jopa uskonnollisetkin käsitykset ja jonka tulee sen vuoksi olla lähtökohtana niitä selitettäessäkin eikä päinvastoin, kuten tähän saakka on tapahtunut.

Enemmänkin. Myös nykyisen kapitalistisen tuotantotavan ja sen luoman porvarillisen yhteiskunnan erikoinen liikunnan laki on Marxin keksimä. Lisäarvon löytäminen toi tähänkin selvyyttä, kun taas kaikki aikaisemmat, yhtä hyvin porvarillisten taloustieteilijäin kuin sosialististen arvostelijainkin tutkimukset olivat olleet hapuilua pimeässä.

Kahden tuollaisen keksinnön luulisi riittävän elämäntyöksi. Onnellinen olisi jo sekin, joka onnistuisi tekemään yhdenkin sellaisen. Mutta Marx teki itsenäisiä keksintöjä kaikilla niillä aloilla, joita hän tutki — yksinpä matematiikankin alalla — ja vaikka näitä aloja oli sängen paljon, hän ei kosketellut mitään niistä pinta-puolisesti.

Sellainen oli tämä tieteen mies. Mutta tämä ei ollut vielä läheskään tärkein puoli tässä mieheessä. Tiede oli Marxille historian liikkeellepaneva, vallankumouksellinen voima. Niin vilpittömästi kuin hän saattoikin iloita jossakin teoreettisessa tieteessä tehdystä uudesta keksinnöstä, jonka käytännöllisestä soveltamisesta ei kenties ollut vielä aavistustakaan, niin hänen ilonsa oli ylimmillään, kun kyseessä oli keksintö, joka vaikutti heti kumouksellisesti teollisuuteen, historialliseen kehitykseen yleensä. Niinpä hän seurasi tarkasti sähköalan keksintöjen kehitystä ja viime aikoina vielä Marcel Deprez'n tutkimuksia.

Marx oli näet ennen kaikkea kumousmies. Hänen varsinaisena elämäntutsumuksenaan oli myötävaikuttaa tavalla tai toisella kapitalistisen yhteiskunnan ja sen luomien valtiolaitosten kumoamiseen, edistää nykyajan proletariaatin vapauttamista, proletariaatin, jolle hän ensimmäisenä oli antanut tietoisuuden sen asemasta ja tarpeista, tietoisuuden sen vapauttamisen ehdoista. Taistelu oli hänen elementtinsä. Ja vain harvat ovat taistelleet niin intomielisesti, niin sitkeästi, niin menestyksellisesti kuin hän. Ensimmäinen »Rheinische Zeitung» 1842, Pariisin »Vorwärts!» 1844¹⁰³, »Brüsseler Deutsche Zeitung»¹⁰⁴ 1847, »Neue Rheinische Zeitung» 1848—49*, »New York Tribune»¹⁰⁵ 1852—61 ja lisäksi lukuisat taistelukirjaset, toiminta Pariisin, Brysselin ja Lontoon yhdistyksissä, kunnes lopulta syntyi kaiken kruununa suuri Kansainvälinen Työväenliitto — tämä oli todella saavutus, josta sen aikaansaaja olisi saattanut olla ylpeä, vaikkei olisikaan tehnyt mitään muuta.

Ja juuri siksi Marx oli aikansa vihatuin ja parjatuin mies. Niin monarkkiset kuin tasavaltaisetkin hallitukset

* Ks. tätä osaa, s. 184—194. *Toim.*

karkottivat hänet maasta. Niin taantumukselliset kuin ääridemokraattisetkin porvarit parjasivat kilvan häntä. Kaiken tämän hän pyyhkäisi sivuun kuin hämähäkinseitini, kiinnittämättä siihen huomiota ja vastasi vain äärimmäisen tarpeen vaatiessa. Ja hän kuoli miehenä, jota rakastivat, kunnioittavat ja surevat miljoonat val-lankumoukselliset työtoverit kaikkialla Euroopassa ja Amerikassa, Siperian vuorikaivoksista alkaen aina Kaliforniasta myöten, ja voin empimättä sanoa, että hänellä oli ehkä paljonkin vastustajia, mutta tuskinpa ainoatakaan henkilökohtaista vihamiestä.

Hänen nimensä ja hänen elämäntyönsä on elävä kautta vuosisatojen!

*Puhe pidetty Highgaten
hautausmaalla 17. maaliskuuta 1883 englannin
kielellä*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 146—147*

*Julkaistu saksan kielellä
»Der sozialdemokrat» lehdessä
13. n:o:ssa 22. maaliskuuta
1883*

Friedrich Engels

KARL MARXIN KUOLEMASTA

I

Jälkikäteen olen saanut vastaanottaa vielä eräitä surunvalitteluja, jotka todistavat miten yleistä osanotto on ollut. Minun on annettava selvitys niistä.

Maaliskuun 20. päivänä neiti Eleanor Marx sai »Daily Newsin» toimitukselta seuraavansisältöisen ranskankielisen sähköpostin:

»Moskova, 18. maaliskuuta. »Daily Newsin» toimitus, Lontoo. Olisitteko hyvä ja välittäisitte herra Engelsille, »Englannin työväenluokan» kirjoittajalle ja Karl Marx -vainajan läheiselle ystävälle sen pyynnön, että hän laskisi »Pääoman» unohtumattoman tekijän arkulle seppeleen, jossa seuraava kirjoitus:

'Työläisten oikeuksien puolustajalle teorian alalla ja niiden toteutuksen ajajalle elämässä — Moskovan maataloudellisen Petrovski-akatemian opiskelijat.'

Herra Engelsiä pyydetään ilmoittamaan osoitteensa sekä seppeleen hinta. Summa lähetetään hänelle välittömästi.

Moskovan Petrovski-akatemian opiskelijat»

Sähkösanoma tuli joka tapauksessa liian myöhään, sillä hautajaiset pidettiin 17. maaliskuuta.

Edelleen ystävämme P. Lavrov lähetti Pariisista 31. maaliskuuta 124,50 frangin eli 4 punnan 18 šillingin 9 pennyn osoituksen. Summan ovat hänelle lähettäneet Pietarin teknisen korkeakoulun oppilaat sekä venäläisten opiskelevien naisten ryhmä, samoin Karl Marxin haudalle laskettavaa seppelettä varten.

Kolmanneksi »Sozialdemokrat»¹⁰⁶ ilmoitti viime viikon numerossaan, että odessalaiset opiskelijat tahtovat niin ikään, että heidän nimissään lasketaan seppele Marxin haudalle.

Koska Pietarista tulleet rahat riittävät hyvin kaikkiin kolmeen seppeleeseen, otin vapauden maksaa myös moskovalaisten ja odessalaisten seppeleet sillä summalla. Täällä ei ole juuri totuttu seppelenuhoihin ja niiden valmistamisesta on aiheutunut viivytyksiä. Seppeleet voidaan kuitenkin laskea ensi viikon alussa ja voin sitten heti esittää »Sozialdemokratissa» laskelman saadun rahan käytöstä.

Täkäläisen Työläisten kommunistisen sivistysyhdistyksen välityksellä saimme *Solingenista* ison ja kauniin seppeleen »Karl Marxin haudalle Solingenin saksijäsen- ja miekkateollisuuden työläisiltä». Kun me laskimme sen maaliskuun 24. päivänä, havaitsimme, että haudanhäpäisijä oli leikannut ja varastanut »Sozialdemokratian» ja Työläisten kommunistisen sivistysyhdistyksen seppeleistä punasilkkisten nauharuusukkeiden pitkät päät. Hautausmaan hallinnosta vastaaville tehdyt valitukset eivät auttaneet, mutta niiden avulla saataneen suojaa vastaisuudessa.

Eräs Sveitsissä toimiva slaavilainen yhdistys¹⁰⁷ toivoo,

»että Karl Marxin muistoksi perustettaisiin hänen nimeään kantava kansainvälinen rahasto, joka tukisi suuren vapautustaitelun uhreja ja edistäisi itse taistelua.»

Yhdistys on lähettänyt alkusumman, jonka otan toistaiseksi hallintaani. Ehdotuksen kohtalo riippuu tietenkin ennen muuta siitä herättääkö se vastakaikua, ja siinä tarkoituksessa julkaisen nyt ehdotuksen.

Asettaakseni tosiasioita lehdissä kiertelevien väärin huhujen vastapainoksi esitän lyhyesti seuraavat yksityiskohdat suuren teorian alalla toimineen johtajamme sairauden kulusta ja kuolemasta.

Kolmeen otteeseen toistettu kylpylähoito Karlsbadissa oli miltei täysin parantanut Marxin vanhan maksa-vaivan ja hän kärsi enää vain kroonisesta mahavaivasta ja hermojännityksestä, joka ilmeni päänsärkynä ja ennen kaikkea itsepintaisena unettomuutena. Kun hän oli kesäisin oleskellut merikylpylässä tai ilmaparantolassa, molemmat vaivat olivat enemmän tai vähemmän parantuneet ja tulivat häiritsevinä esiin vasta uuden vuoden jälkeen. Kokonaisuutena ottaen oli kroonisesta kurkkukivusta, myös unettomuutta aiheuttaneesta yskästä ja

kroonisesta keuhkoputkentulehduksesta vähemmän vaivaa. Kuitenkin juuri ne koituivat hänen kuolemakseen. Neljä tai viisi viikkoa ennen vaimonsa kuolemaa Marx sai äkkiä pahan keuhkopussintulehduksen, johon liittyi keuhkoputkentulehdus ja alkava keuhkokuume. Tauti oli hyvin vaarallinen, mutta kaikki sujui hyvin. Hänet lähetettiin ensiksi Wightin saarelle vuoden 1882 alussa ja sitten Algeriin. Sää oli matkan aikana kylmät ja keuhkopussintulehdus uusiutui Algerissa. Normaalioloissa siitä ei olisi ollut sen kummempia seurauksia. Mutta talvi ja kevät olivat Algerissa ennen näkemättömän kylmät ja sateiset, huhtikuussa siellä yritettiin turhaan lämmittää parantolan ruokasalia! Niin oli lopputuloksena yleisvoiminnan huononeminen paranemisen sijasta.

Marx lähetettiin Algerista Monte Carloon Monacoon, ja hän sai kylmän ja kostean matkan vuoksi kolmannen, joskin lievemmän keuhkopussintulehduksen. Lisäksi sää oli jatkuvasti huono — hän näytti tuoneen sen mukanaan Afrikasta. Täälläkin hän joutui siis kamppailemaan uutta sairautta vastaan voimistumisen sijasta. Kesän alkaessa hän siirtyi tyttärensä rouva Longuetin luo Argenteuiliin ja sieltä käsin hän kävi läheisissä Enghienin rikkikylpylöissä saadakseen apua krooniseen keuhkoputkentulehdukseensa. Jatkuvasti kosteasta kesästä huolimatta hoito tehoi, tosin hitaasti, mutta kuitenkin lääkärin tyydytykseksi. Nyt he lähettivät hänet Veveyhin Genève järven rannalle ja siellä hän toipui suurimmaksi osaksi niin että hänelle annettiin lupa viettää talvi Englannissa, ei tosin Lontoossa, mutta maan etelärannikolla. Siellä hän aikoi lopultakin päästä uudelleen töihinsä käsiksi. Kun hän tuli syyskuussa Lontooseen, hän näytti terveeltä ja nousi usein seurassani ilman vaikeuksia Hampsteadin kukkulalle (se on noin 300 jalkaa korkeammalla kuin katu, jonka varrella hän asui). Marraskuun sumuisten säiden uhatessa hänet lähetettiin Ventnoriin, Wight-saaren eteläkärkeen. Ilma kääntyi siellä heti kosteaksi ja sumuiseksi ja väistämättömänä seurauksena oli uusiutunut vilustuminen, yskä jne., lyhyesti sanottuna seurasi heikentävä kotiaresti vahvistavan raittiissa ilmassa tapahtuvan liikunnan sijasta. Silloin rouva Longuet kuoli. Marx palasi seuraavana päivänä (12. tammi-

kuuta) Lohtooseen ja hänellä oli jo paha keuhkoputkentulehdus. Siihen liittyi pian kurkuspääntulehdus, joka teki nielemisen lähes mahdottomaksi. Vaikka hän kesti suurimmatkin kivut kaikkein stoalaisimmalla maltilla, siltikin hän joi nyt mieluummin litran maitoa, jota hän oli inhonnut koko ikänsä, kuin söi kiinteätä ravintoa. Helmikuussa kehittyi keuhkopaise. Lääkkeillä ei ollut mitään tehoa Marxiin, joka oli viisitoista kuukautta jo liiaksi lääkinnyt itseään. Korkeintaan ne heikensivät ruokahalua ja ruuansulatusta. Hän laihtui silmin nähdessä — se erottui miltei päivästä toiseen. Tästä huolimatta sairauden kokonaistila pysytteli suhteellisen suotuisana. Keuhkoputkentulehdus oli miltei parantunut ja nieleminen kävi helpommaksi. Lääkärit antoivat mitä parhaita toiveita. Sitten tapasin koko talon kyynelten vallassa — olin tulossa katsomaan häntä kello 14 ja 15 välillä, mikä oli paras käyntiaika. Hän oli käynyt niin heikoksi, että loppu oli kai lähellä, sanottiin. Ja silti hän oli vielä aamulla nauttinut halukkaasti viiniä, maitoa ja keittoa. Vanha uskollinen Lenchen Demuth, joka oli kasvattanut kaikki hänen lapsensa kehdestä pitäen ja ollut talossa neljäkymmentä vuotta, meni yläkertaan hänen luokseen ja palasi heti alas: »Tulkaa Te mukaan, hän on puoliuunessa.» Kun astuimme huoneeseen, hän oli nukahtanut kokonaan, mutta iäksi. Ei voi toivoa sen rauhallisempaa kuolemaa kuin mikä kohtasi Karl Marxia lepotuolissaan.

Lopuksi kerrottakoon vielä hyvä uutinen.

»Pääoman» toisen osan käsikirjoitus on kokonaan *tallalla*. En osaa vielä ratkaista missä määrin se on nykyisessä muodossaan painokelpoinen, sillä se on laajuudeltaan yli 1000 foliosivua. Kuitenkin »pääoman kiertokulku-prosessi» sekä »kokonaisprosessin hahmotukset» on muokattu nykyiseen asuunsa vuosina 1867—1870. On olemassa myös myöhemmän version alku sekä runsaasti kriittisiä poimintoja, etenkin Venäjän maanomistusoloista. Niitä voidaan mahdollisesti paljonkin käyttää vielä hyväksi.

Suullisella säädöksellään Karl Marx nimesi nuorimman tyttärensä Eleanorin ja minut kirjallisen jäämistönsä toimeenpanijoiksi.

Lontoossa 28. huhtikuuta 1883

II

Erfurtin sosiaalidemokraatit lähettivät Argenteuilista kauniin seppeleen, jossa oli punaiset nauhat muistokirjoituksineen. Onneksi joku oli sattumalta tulossa sieltä Lontooseen ja toi seppeleen mukanaan. Kun seppele laskettiin haudalle, todettiin, että Solingenin seppeleestäkin oli varastettu punaiset silkkinauhat.

Myös *Moskovasta*, *Pietarista* ja *Odessasta* tilatut kolme seppeltä olivat tällä välin valmistuneet. Estääksemme nauhojen varastamisen meidän oli leikattava pienet lovet niiden reunoihin niin että myöhempi käyttö kävi mahdottomaksi. Seppeleet laskettiin eilen. Sadekuuro oli jo tehnyt tehtävänsä *Erfurtin* muistonauhan osalta, joten sitä ei voinut enää käyttää muihin tarkoituksiin eikä varastaa.

Nämä kolme seppeltä maksoivat kukin 1 punnan 1 šillingin 8 pennyä eli yhteensä 3 puntaa 5 šillingiä. Minulle lähetetyistä 4 punnasta 18 šillingistä 9 pennystä jäi näin ollen jäljelle 1 punta 13 šillingiä 9 pennyä, jotka lähetin takaisin P. Lavroville maksajan tahdon mukaan käytettäväksi.

Suuren ihmisen kuolema tarjoaa pienille ihmisille erinomaisen tilaisuuden lyödä poliittista, kirjallista ja käteistä mynttiä. Seuraavassa vain pari julkisuuteen kuuluvaa esimerkkiä. Niihin moniin tapauksiin, joita on esiintynyt yksityisen kirjeenvaihdon alalla, ei tässä puututa.

New Yorkin ammattiyhdistysten keskusliiton¹⁰⁸ sihteeri Philipp Van Patten kirjoitti minulle (2. huhtikuuta) seuraavasti:

»Kun kaikki ryhmäkunnat liittyivät yhteen Karl Marxin äskeisen hautaamisen yhteydessä osoittaakseen kunnioitustaan kuolleelle ajattelijalle, niin *Johann Most* ystävineen levitti sängen suuriäänisesti väitettä, että hän olisi ollut läheinen Karl Marxille, että juuri hän oli tehnyt tämän 'Pääoman' populaariksi Saksassa ja että Marx olisi kannattanut Mostin johdolla levitettyä propagandaa.

Meillä on korkea käsitys Marxin kyvyistä ja vaikutuksesta. Emme voi uskoa, että hän olisi tuntenut myötätuntoa Mostin anarkistista hajottavaa ajattelu- ja toimintatapaa kohtaan. Tästä syystä pyytäisin Teiltä selvitystä siihen, mikä oli Marxin kanta kysymykseen anarkiasta ja sosiaalidemokratiasta. Mostin sopi-

mattomaan aikaan esittämä typerä jaarittelu on jo aiheuttanut runsaasti sekaannusta. Meistä on sangen kiusallista kun joudumme kuulemaan, että Marxin kaltainen korkea auktoriteetti olisi arvostanut moista taktiikkaa.»

Lähetin huhtikuun 18. päivänä vastauksen, joka kuuluu käännettynä seuraavasti:

»Vastaukseni Teidän kyselyynne huhtikuun 2. päivästä, joka koski Karl Marxin asennoitumista anarkisteihin ylipäätään ja Johann Mostiin erityisesti, on lyhyt ja selvä:

Marx ja minä olimme vuodesta 1845 lähtien¹⁰⁹ sitä mieltä, että tulevan proletarisen vallankumouksen *eräänä* lopullisena seurauksena on *valtioksi* nimitetyn poliittisen organisaation vähittäinen hajoaminen. Tämän organisaation päätavoite on vanhastaan aina ollut varmistaa aseellisen väkivallan avulla se taloudellinen sorto, jota etuoikeutettu omistava vähemmistö kohdistaa työväkevään enemmistöön. Etuoikeutetun omistavan vähemmistön hävitessä häviää myös aseistetun sorto- ja valtiovallan välttämätön tarve. Mutta samalla me olimme aina sitä mieltä, että päästäkseen tulevassa yhteiskunnallisessa vallankumouksessa tähän ja muihin paljon tärkeämpiin tavoitteisiin työväenluokan täytyy ensiksi ottaa haltuunsa valtion organisoitu poliittinen valta ja sen avulla tukahduttaa kapitalistiluokan vastarinta ja organisoida yhteiskunta uudelleen. Tämä on luettavissa jo 1847 kirjoitetun 'Kommunistisen manifestin' II luvun lopusta*.

Anarkistit panevat asian pääläelleen. He selittävät, että proletarisen vallankumouksen on *alettava* hävittämällä valtion poliittinen organisaatio. Kuitenkin ainoa organisaatio, jonka proletariaatti voittonsa jälkeen löytää valmiina, on juuri valtio. Tämä valtio tarvitsee hyvin merkittäviä muutoksia ennen kuin se pystyy täyttämään uudet tehtävänsä. Mutta valtion hävittäminen tälläisellä hetkellä merkitsisi sen ainoan organismin hävittämistä, jonka avulla voittava proletariaatti voi saattaa juuri saavuttamansa vallan voimaan, pitää kapitalistisen vastustajansa kurissa ja toteuttaa yhteiskunnassa sen

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 358. *Toim.*

taloudellisen vallankumouksen, mitä ilman koko voiton täytyy päättyä uuteen tappioon ja työläisten joukkoteurastukseen, sellaiseen kuin Pariisin kommuunin jälkeen.

Tarvitaanko minun nimenomaista vakuutustani, että Marx asetui vastustamaan tätä anarkistista mielettömyyttä siitä ensimmäisestä päivästä lähtien, jona Bakunin sen nykyisessä muodossaan esitti? Kansainvälisen työväenliiton koko sisäinen historia on todistuksena siitä. Vuodesta 1867 lähtien anarkistit yrittivät vallata Kansainvälisen työväenliiton johdon mitä alhaisimmilla keinoilla. Pääesteenä heidän tiellään oli Marx. Viisivuotinen kamppailu päättyi siihen, että anarkistit erotettiin työväenliitosta Haagin kongressissa syyskuussa 1872. Ja Marx oli se joka teki eniten tämän erottamisen toteuttamiseksi. Vanha ystävämme *F. A. Sorge* Hobokenista oli kongressiedustajana paikalla ja voi niin halutessanne kertoa lähempiä yksityiskohtia.

Siirtykäämme sitten Johann Mostiin.

Jos joku väittää, että Most olisi anarkistiksi tultuaan ollut joissakin kosketuksissa Marxiin tai saanut tältä apua, hän valehtelee joko tietäen tai tietämättään. Sen jälkeen kun 'Freiheitin' ensimmäinen numero ilmestyi Lontoossa, Most kävi tapaamassa Marxia tai minua vain kerran tai korkeintaan kahdesti. Me emme liioin menneet tapaamaan häntä emmekä myöskään tavanneet häntä kertaakaan edes sattumalta. Lopulta emme tilanneet edes hänen lehteäänkään enää, koska siinä 'ei todellakaan ollut mitään'. Hänen anarkismiaan ja anarkistista taktiikkaansa kohtaan tunsime samaa halveksuntaa kuin niitä kohtaan, joilta hän oli molemmat oppinut.

Kun Most asui vielä Saksassa hän julkaisi 'populaarin' tiivistelmän Marxin 'Pääomasta'.¹¹⁰ Marxia pyydettiin tarkistamaan se toista painosta varten. Tein tarkistuksen yhdessä Marxin kanssa. Me totesimme, että oli tyydyttävä korjaamaan vain Mostin kaikkein pahimmat kömmähdykset tai muutoin saisi kirjoittaa koko jutun uudelleen alusta loppuun. Marx antoi myös luvan korjaustensa käytölle sillä nimenomaisella ehdolla, ettei hänen nimeään koskaan yhdistettäisi millään tavoin edes tähän Johann Mostin tekeleen parannettuun painokseenkaan.

Jos niin haluatte, voitte julkaista tämän kirjeen.»

Siirtykäämme sitten Amerikasta Italiaan.

Parisen vuotta sitten yksi nuori italialainen, herra *Achille Loria* Mantovasta lähetti Marxille kirjoittamansa maankorkoa käsittelevän kirjan¹¹¹ sekä saksaksi laatimansa kirjeen, missä hän ilmoittautui Marxin oppilaaksi ja ihailijaksi. Jonkin aikaa hän myös jatkoi kirjeenvaihtoa Marxin kanssa. Kesällä 1882 hän tuli Lontooseen ja kävi kahdesti luonani. Toisella kerralla tulin esittäneeksi hänelle vakavasti käsitykseni siitä, että hän oli vähän aikaisemmin ilmestyneessä kirjassaan¹¹² syyttänyt Marxia tahallisesta väärästä siteeraamisesta.

Nyt tämä saksalaisilta katederisohialisteilta viisautensa hakenut miekkonen on kirjoittanut Marxista artikkelin »Nuova Antologiaan»¹¹³ ja ollut niin hävytön, että on lähettänyt minulle, »suuresti kunnioitetulle ystäväleen» (!!) eripainoksen siitä. Hänen hävyttömyytensä käy ilmi seuraavasta vastauskirjeeni käännöksestä (kirjoitin hänen omalla kielellään, sillä hänen saksansa on vieläkin epävarmempaa kuin minun italiiani):

»Olen vastaanottanut kirjoitelmanne Karl Marxista. Teillä on vapaa valta kohdistaa mitä terävin kritiikkiin hänen oppeihinsa ja jopa ymmärtää ne väärin. Teillä on vapaa valta esittää puhtaasti mielikuvitukseen perustuva hahmotelma Marxin elämäkerrasta. Sitä vastoin teillä ei ole vapautta panetella kuolleen ystäväni luonnetta enkä salli kenenkään milloinkaan tekevän niin.

Otitte jo aiemmassa teoksessanne asiaksenne syyttää Marxia tahallisesta väärästä siteeraamisesta. Sen luetuun Marx vertasi omia ja teidän lainauksianne alkuteksteihin ja sanoi minulle, että hänen lainauksensa olivat oikeita ja jos joku on tarkoituksellisesti siteerannut väärin, niin se olette te. Ja kun minä nyt näen kuinka te lainaatte Marxia, kuinka häpeämättömästi panette hänet puhumaan 'voitosta', vaikka hän puhuu 'lisäarvosta', vaikka hän toistuvasti varoitti siitä virheestä, että näitä molempia pidetään samana asiana (lisäksi herra Moores ja minä esitimme teille suullisesti saman asian jo täällä Lontoossa), niin tiedän ketä minun on uskottava ja kuka lainaa tahallaan väärin.

Se on kuitenkin pikkujuttu verrattuna teidän 'varmaan ja syvään vakaumukseenne... että kaikkia niitä'

(Marxin oppeja) 'hallitsee *tietoinen sofismi*', että Marx 'ei antanut väorien johtopäätösten estää itseään, *vaikka hyvin tiesikin ne vääriksi*', että 'hän usein esiintyi sofistina, joka halusi totuuden kustannuksella päästä olemassa olevan yhteiskunnan kieltämiseen' ja että hän 'leikki valheella ja totuudella kuten lapset arpakuu-
tioilla', niin kuin Lamartine sanoo.

Se saattaa käydä kohteliaisuudesta Italiassa, antiikin sivistyksen maassa. Ehkä tällaista pidetään myös kate-derisocialistien keskuudessa suurena kiitoksena, sillä ei-vähän nämä kelpo professorit olisi saaneet monilukuisia järjestelmiään milloinkaan aikaan elleivät olisi toimineet 'totuuden kustannuksella'. Me vallankumoukselliset komunistit näemme asian toisin. Me pidämme sellaisia väitteitä loukkaavina syytöksinä ja koska me tiedämme ne valheellisiksi, me käännämme ne takaisin esittäjään-sä. Tämä häpäisee moisilla keksinnöillä yksinomaan itsensä.

Minusta näyttää, että teidän velvollisuutenanne olisi ollut osoittaa, mitä oikein on se erinomainen 'tietoinen sofismi', joka hallitsee Marxin kaikkia oppeja. Minä olen saanut etsiä sitä turhaan. Nagott! (Voimaperäinen lombardialainen ilmaus-tyhjää puhetta.)

Millainen pikkusielu onkaan oltava voidakseen kuvitella, että Marxin kaltainen ihminen 'olisi aina uhkaillut vastustajiaan toisella osalla', jota hän 'ei milloinkaan edes ajatellut' kirjoittaa, ja että tämä toinen osa olisi 'pelkästään Marxin näppärä keino väistää tieteellisiä argumentteja'. Tämä toinen osa on olemassa ja se julkaitaan ennen pitkää. Ehkä te sen ilmestyessä vihdoinkin opitte käsittämään lisäarvon ja voiton eron.

Tämän kirjeen 'saksannos julkaistaan Zürichissä ilmestyvän 'Sozialdemokratin' seuraavassa numerossa.

Minulla on kunnia tervehtiä teitä kaikilla niillä tunteilla, jotka olette ansainnut.»

Tämä riittääköön tältä erää.

Lontoossa 12. toukokuuta 1883

Friedrich Engels

MARX JA »NEUE RHEINISCHE ZEITUNG» (1848—1849)

Helmikuun vallankumouksen alkaessa Saksan kommunistisen puolueen, kuten me sitä nimitimme, muodosti vähälukuinen ydinjoukko, Kommunistien liitto, joka oli järjestetty salaiseksi propagandayhdistykseksi. Liitto oli salainen vain siksi, että siihen aikaan Saksassa ei ollut yhdistymis- eikä kokoontumisvapautta. Niiden ulkomaisten työväenyhdistysten lisäksi, joista Liitto hankki itselleen jäseniä, sillä oli kolmisenkymmentä yhdistystä eli alaosastoa itse Saksassa ja lisäksi erillisiä jäseniä monilla paikkakunnilla. Mutta tällä vähäisellä taisteluosastolla oli *Marxin* hahmossa ensiluokkainen johtaja, jota kaikki mielihyvin kuuntelivat, ja hänen ansioitaan sillä oli periaatteellinen ja taktinen ohjelma, joka on säilyttänyt täydellisesti merkityksensä meidän päiviimme saakka,—»*Kommunistinen manifesti*».

Tällä haavaa meitä kiinnostaa ennen muuta ohjelman taktinen osa. Sen perusajatukset olivat seuraavat:

»Kommunistit eivät ole erikoinen, muiden työväenpuolueiden vastakohtana oleva puolue.

Heillä ei ole mitään koko proletariaatin eduista eriäviä etuja.

He eivät esitä mitään erikoisia periaatteita, joiden mukaiseksi he tahtoisivat kaavailla proletaarisen liikkeen.

Kommunistit eroavat muista proletaarisista puolueista toisaalta vain siinä, että eri kansakuntien proletaarien taistelussa he nostavat esiin ja ajavat koko proletariaatin yhteisiä, kansallisuudesta riippumattomia etuja, ja toisaalta siinä, että proletariaatin ja porvariston välisen taistelun eri kehitysasteilla he edustavat aina *koko liikkeen etua*.

Kommunistit ovat siis *käytännöllisesti* kaikkien maiden päättäväisin, aina eteenpäin kannustava työväenpuolueiden osa; he käsittävät teoreettisesti paremmin kuin proletariaatin muu joukko proletaarisen liikkeen edellytykset, kulun ja yleiset tulokset»*.

Saksan puolueesta sanottiin muun muassa:

»Saksassa kommunistinen puolue taistelee, heti kun porvaristo esiintyy kumouksellisena, yhdessä porvariston kanssa rajatonta yksinvaltaa vastaan, feodaalista maanomistusta ja taantumuksellista pikkuporvarillisuutta vastaan.

Mutta se ei laiminlyö hetkeäkään saadaksean työläiset mahdollisimman selvästi tietoisiksi porvariston ja proletariaatin välisestä vihamielisestä vastakkaisuudesta, jotta Saksan työläiset voisivat heti kääntää kaikki ne yhteiskunnalliset ja poliittiset edellytykset, jotka porvariston täytyy valtansa mukana synnyttää, aseina itse porvaristoa vastaan, jotta Saksassa alkaisi heti taantumuksellisten luokkien kukistamisen jälkeen taistelu itse porvaristoa vastaan.

Kommunistit kohdistavat päähuomionsa Saksaan sen vuoksi, että Saksa elää porvarillisen vallankumouksen aattoa» jne. (Manifesti, IV luku)**.

Mikään taktinen ohjelma ei ole vielä milloinkaan pitänyt siinä määrin paikkaansa kuin tämä. Vallankumouksen aattona esitettynä se läpäisi tämän vallankumouksen koetuksen; joka kerta, kun jokin työväenpuolue on myöhemmin poikennut siitä toiminnassaan, se on saanut maksaa jokaisesta poikkeamisesta. Ja nykyisinkin, miltei neljäkymmentä vuotta myöhemmin, se on johtolankana kaikille päättäväisille ja tietoisille työväenpuolueille Euroopassa — Madridista aina Pietariin saakka.

Pariisin helmikuun tapahtumat jouduttivat lähenevässä olluissa Saksan vallankumousta ja muuttivat siten sen luonnetta. Sen sijaan, että olisi voittanut omin voimin, Saksan porvaristo voitti Ranskan työväenvallankumouksen vanavedessä kulkien. Se ei ollut ehtinyt vielä

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 348—349. *Toim.*

** Sama, s. 369. *Toim.*

täysin selviytyä vanhoista vihollisistaan — rajattomasta yksinvallassa, feodaalisesta maanomistuksesta, virkavallassa, pelkurimaisesta pikkuporvaristosta, — kun sen piti jo kääntää rintama uutta vihollista, proletariaattia vastaan. Mutta siinä tuntui samalla Saksan taloudellisten olojen vaikutus, jotka Ranskan ja Englannin oloihin verrattuina olivat hyvin takapajuiset, ja noiden olojen vuoksi yhtä takapajuisten luokkasuhteiden vaikutus.

Saksan porvaristolla, joka oli vasta alkanut luoda omaa suurteollisuuttaan, ei ollut voimaa eikä rohkeutta ehdottoman herruuden valloittamiseksi valtiossa eikä myöskään pakottavaa tarvetta tehdä sitä; proletariaatti taas, joka oli yhtä kehittymätöntä, täydellisessä henkisessä orjuudessa kasvanutta, järjestymätöntä ja joka ei vielä kyennytkään järjestymään itsenäisesti, tajusi vain hämäästi omiensa ja porvariston etujen syvän vastakkaisuuden. Sen vuoksi, vaikka se asiallisesti olikin porvariston uhkaava vastustaja, se jäi silti porvariston poliittiseksi lisäkkeeksi. Porvaristo, jota ei ollut pelästyttänyt se, mitä Saksan proletariaatti oli, vaan se, mikä siitä uhkasi tulla ja mikä Ranskan proletariaatti jo oli, näki vain yhden pelastuksen — sen, että tehdään vaikka minkälainen, vaikkapa mitä pelkurimaisin kompromissi monarkian ja aateliston kanssa; proletariaatin taas, joka ei vielä käsittänyt historiallista tehtävänsä, oli valtaosaltaan alussa pakko täyttää porvariston edistyksellisen, vasemmistolaisimman siiven tehtävää. Saksan työläisten täytyi ennen kaikkea valloittaa itselleen ne oikeudet, jotka olivat heille tarpeen itsenäisen luokkapuolueen järjestämistä varten: paino-, yhdistymis- ja kokoontumisvapaus, — oikeudet, jotka porvariston itsensä oli valloitettava oman herruutensa hyväksi, mutta joita se työläisiä peläten alkoi nyt näiltä kiistää. Liiton parikolmesataa hajallaan ollutta jäsentä hukkui niihin valtavaan joukkoihin, jotka yhtäkkiä olivat lähteneet liikkeeseen. Sen vuoksi Saksan proletariaatti ilmaantui ensi kerralla poliittiselle areenalle äärimmäisen demokraattisena puolueena.

Tämä määräsi lippumme, kun ryhdyimme perustamaan Saksassa suurta sanomalehteä. Tänä lippuna saattoi olla vain demokratian lippu, mutta sellaisen demok-

ratian, joka toi kaikkialla esiin, mikäli aihetta ilmeni, oman erityisen proletaarisen luonteensa, mitä se ei vielä voinut kirjoittaa kerta kaikkiaan lippuunsa. Ellemme olisi sitä tehneet, ellemme olisi halunneet liittyä liikkeeseen, nimenomaan sen jo olemassa olleeseen, etumaiseen ja tosiasiallisesti proletaariseen siipeen ja sysätä tätä liikettä eteenpäin, niin meille ei olisi jäänyt muuta neuvoa kuin julistaa kommunismia jossain syrjäseudun lehtipahasessa ja perustaa suuren toimintakelpoisen puolueen asemesta pieni lahkokunta. Mutta korpisaarnaajan osaan me emme enää sopineet: emme me sitä varten olleet ottaneet niin hyvin selvää utopisteista ja laatineet omaa ohjelmaamme.

Kun saavuimme Kölniin, niin demokraatit ja osaksi myös kommunistit olivat jo alkaneet valmistella siellä suuren sanomalehden perustamista. Siitä haluttiin tehdä puhtaasti paikkakunnan, Kölnin lehti ja meidät tahdottiin häätää Berliiniin. Mutta 24 tunnissa me valloitimme pääasiassa Marxin ansiosta asemat; lehti oli meidän; mutta me suostuimme ottamaan toimituskuntaan *Heinrich Bürgersin*. Tämä kirjoitti (toiseen numeroon) *yhden* kirjoituksen, ja sen jälkeen häneltä ei muuta saatukaan.

Me tarvitsimme nimenomaan Kölnin emmekä Berliiniä. Ensinnäkin Köln oli Reinin maakunnan keskus, ja tämä maakunta oli kokenut Ranskan vallankumouksen, omaksunut Napoleonin Lakikokoelman kautta *nykyaikaisen* oikeuskäsityksen, kehittänyt alueellaan melkoisen suurteollisuuden ja yleensä se oli silloin kaikin puolin Saksan kehittynein osa. Omien havaintojemme perusteella tunsimme silloisen Berliinin liiankin hyvin, sen vasta syntymässä olleen porvariston, sen sanoissa rohkean, mutta todellisuudessa pelkurimaisen ja orjailevan pikkuporvariston, sen vielä aivan kehittymättömät työläiset, sen lukemattomat byrokraatit, hovi- ja aatelisväen, sen kaikki erikoisuudet pelkkänä »hallituskapunkina». Mutta ratkaiseva merkitys oli sillä seikalla, että Berliinissä oli voimassa viheliäinen Preussin maanlaki ja poliittisia juttuja hoitivat ammattituomarit; Reinillä sen sijaan oli voimassa Napoleonin Lakikokoelma, joka ei tuntenut painokanteita, koska se lähti sensuurin olemassaolosta, ja vain poliittisen rikoksen eikä rikkomuksen vuoksi vedet-

tiin valamiesoikeuteen. Vallankumouksen *jälkeen* nuori Schlöffel sai Berliinissä tyhjänpäiväisestä asiasta vuoden tuomion, mutta Reinillä meillä oli ehdoton painovapaus ja me käytimme sitä viimeistä mahdollisuutta myöten.

Ryhdyimme julkaisemaan lehteä 1. kesäkuuta 1848 hyvin pienellä osakepääomalla, josta vain pieni osa oli maksettua; ja itse osakkaatkin olivat enemmän kuin epäluotettavia. Heti ensimmäisen numeron jälkeen puolet heistä hylkäsi meidät, ja kuukauden lopussa heistä ei jäänyt ainoatakaan.

Toimituksen perustuslakina oli yksinkertaisesti Marxin diktatuuri. Suuri päivälehti, jonka pitää ilmestyä määrätuntina, ei voi minkään muun perustuslain pohjalta ajaa johdonmukaisesti kantaansa. Sitä paitsi Marxin diktatuuri oli meistä tässä kysymyksessä jotenkin itseltään selvää, kiistatonta, ja me kaikki suostuimme siihen mielellämme. Pääasiallisesti hänen teräväjärkisyytensä ja lujan kantansa ansiosta lehdestä tuli vallankumousvuosien tunnetuin saksalainen lehti.

»Neue Rheinische Zeitungin» poliittinen ohjelma koostui kahdesta pääkohdasta:

yhtenäinen, jakamaton, demokraattinen Saksan tasavalta ja Venäjän vastainen sota, johon liittyi Puolan ennallistaminen.

Pikkuporvarilliset demokraatit olivat silloin jakaantuneet kahteen ryhmään: pohjoissaksalaiseen, joka halusi demokraattista preussilaista keisaria, ja eteläsaksalaiseen, joka silloin oli miltei kokonaan badenilainen ja halusi muuttaa Saksan Sveitsin malliseksi liittotasavallaksi. Meidän täytyi taistella kumpaakin ryhmää vastaan. Sekä Saksan preussilaistaminen että sen lukuisiksi pikkuvaltioiksi pirstoutumisen ikuistaminen oli yhtä pahasti ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa. Proletariaatin edut vaativat käskävästi Saksan lopullista yhdistämistä yhdeksi *kansakunnaksi*, mikä yksin saattoi puhdistaa kaikista menneisyydeltä periytyvistä haitoista sen taisteluketän, jolla proletariaatin ja porvariston tuli mitellä voimiaan. Mutta maan yhdistäminen Preussin johdolla oli samalla kokonaan ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa: Preussin valtio kaikkine järjestelmineen, perinteineen ja hallitsijasukuineen olikin juuri ainoa vallankumouksen

vakava sisäinen vihollinen Saksassa, ja vallankumouksen piti se kukistaa; sitä paitsi Preussi saattoi yhdistää Saksan vain raatelemalla sen, vain erottamalla siitä saksalaisen Itävallan. Preussin valtion hajoaminen, Itävallan valtion luhistuminen, Saksan todellinen yhdistäminen tasavallaksi — vain sellainen saattoi olla vallankumouksellinen ohjelmamme lähikaudeksi. Se voitiin toteuttaa Venäjää vastaan käytävän sodan avulla ja vain siten. Tähän kohtaan palaan myöhemmin.

Yleensä lehden sävy ei ollut lainkaan juhlallinen, vakava tai kiihkomielinen. Meillä oli vain halpamaisia vihollisia ja me suhtauduimme poikkeuksetta kaikkiin heihin äärimmäisen ylenkatseellisesti. Vehkeilevä monarkia, suosikkikunta, aatelisto, »Kreuz-Zeitung»¹¹⁴ — sanalla sanoen koko yhtynyt »taantumus», joka herätti poroporvarissa siveellistä suuttumusta, — sai meidän puoleltamme osakseen vain naurua ja pilkkaa. Emmekä me suhtautuneet sen paremmin myöskään uusiin, vallankumouksen luomiin epäjumaliin: maaliskuun ministereihin¹¹⁵, Frankfurtin ja Berliinin kokouksiin¹¹⁶ sekä niiden oikeistolaisiin ja vasemmistolaisiin. Heti ensimmäisen numeron alussa oli kirjoitus, jossa tehtiin pilaa Frankfurtin parlamentin mitättömyydestä, siinä pidettyjen tavattoman pitkien puheiden hyödyttömyydestä, sen pelkurimaisten päätöslauselmien joutavanpäiväisyydestä*. Se maksoi meille puolet osakkaistamme, Frankfurtin parlamentti ei ollut edes väittelyklubi; siellä ei väitelyjuuri lainkaan, vaan useimmiten luettiin edeltäpäin valmistettuja akateemisia tutkielmia ja hyväksyttiin ponsia, joiden piti innoittaa saksalaista poroporvaria, mutta jotka eivät kuitenkaan kiinnostaneet ketään.

Berliinin kokouksella oli jo suurempi merkitys: se oli reaalista voimaa vastassa, se ei käynyt väittelyjä eikä tehnyt päätöksiä tyhjällä paikalla, Frankfurtin kokouksen pilvilinnoissa. Siksi siihen kiinnitettiin enemmän huomiota. Mutta sikäläisiinkin vasemmiston epäjumaliin — Schulze-Delitzschiin, Berendsiin, Elsneriin, Steiniin jne. — me suhtauduimme yhtä jyrkästi kuin frankfurtilaisiin; me paljastimme armotta heidän horjuvuus-

* Ks. *F. Engels. Die Frankfurter Versammlung. Toim.*

tensa, arkuutensa ja pikkumaisen laskelmointinsa osoittaen heille, kuinka he kompromisseillaan askel askeleelta pettivät vallankumousta yhä enemmän. Se aiheutti tietysti kauhua demokraattisten pikkuporvarien keskuudessa, jotka olivat vasta tekaisseet itselleen nuo epäjumalat omaa käyttöönsä varten. Mutta meille tuo kauhu oli osoituksena siitä, että olimme osuneet suoraan maaliin.

Aivan samoin esiinnyimme myös sitä pikkuporvariston innokkaasti levittämää harhaluuloa vastaan, että vallankumous oli muka päättynyt maaliskuun päiviin ja että nyt oli vain korjattava sen kantamat hedelmät. Meidän kannaltamme helmi- ja maaliskuu saattoivat merkitä todellista vallankumousta vain siinä tapauksessa, jos ne eivät olisi päättäneet, vaan päinvastoin aloittaneet pitkäaikaisen vallankumouksellisen liikkeen, jossa kansa niin kuin Ranskan suuren vallankumouksen aikana olisi kehittynyt taistelunsa kulussa, puolueet olisivat erottuneet yhä jyrkemmin toisistaan, kunnes ne vihdoinkin olisivat täydellisesti vastanneet suuria luokkia: porvaristoa, pikkuporvaristoa ja proletariaattia, — ja proletariaatti olisi vallannut monien taistelujen tuloksena aseman toisensa jälkeen. Sen vuoksi me esiinnyimme myös demokraattista pikkuporvaristoa vastaan kaikkialla, missä se yritti hämätä pikkuporvariston ja proletariaatin luokkaseman vastakohtaisuuden lempifraasillaan: »Mehän kaikki haluamme samaa, kaikki erimielisyydet ovat pelkästään väärinkäsityksen tulosta». Mutta mitä vähemmän me sallimme pikkuporvariston luoda itselleen väärää käsitystä proletarisesta demokratiastamme, sitä sävyisämmäksi ja myöntyvämmäksi se meidän suhteemme muuttui. Mitä jyrkemmin ja päättävämmin sitä vastustetaan, sitä myöntyvämmäksi se käy, sitä enemmän se tekee myönnytyksiä työväenpuolueelle. Siitä olemme tulleet vakuuttuneiksi.

Ja lopuksi, me paljastimme erilaisten niin sanottujen kansalliskokousten parlamenttikretinismien (Marxin sanonta)*. Nuo herrat päästivät käsistään kaikki vallan välineet luovuttaen ne — osaksi vapaaehtoisesti — takaisin hallituksille. Jälleen lujittuneiden taantumukset-

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 107. *Toim.*

listen hallitusten rinnalla Berliinissä ja Frankfurtissa oli voimattomia kokouksia, jotka kuitenkin luulivat tehottomien päätöslauselmiensa mullistavan maailman. Tuon idioottimaisen itsepetoksen uhreiksi joutuivat kaikki, äärimmäistä vasemmistoa myöten. Ja me toistelimme heille: teidän parlamenttivoittonne on oleva samalla myös teidän tosiasiallinen tappionne.

Ja niin tapahtuikin sekä Berliinissä että Frankfurtissa. Kun »vasemmisto» sai enemmistön, niin hallitus hajotti kokouksen; se saattoi tehdä sen, sillä kokous oli menettänyt kansan luottamuksen.

Kun myöhemmin luin *Bougeartin* kirjan *Maratista*, niin näin, että me olimme monessa suhteessa jäljitelleet tietämättämme todellisen (eikä rojalistien väärentämän) »Ami du peuple»¹¹⁷ suurta esikuvaa ja että koko se rai-vokas ulvonta ja historianväärennys, jonka vuoksi melkein kokonaisen vuosisadan aikana tunnettiin vain väärennetty kuva Maratista, on selitettävissä vain sillä, että hän repi armotta naamion senaikaisilta epäjumalilta — Lafayettelta, Baillylta ja muilta paljastaen nämä parantumattomiksi vallankumouksen kavaltajiksi, ja lisäksi sillä, että hän enempää kuin mekään ei pitänyt vallankumousta päättyneenä ja halusi, että se olisi julistettu keskeytymättömäksi.

Me ilmoitimme avoimesti, että edustamamme suunta voi aloittaa taistelun puolueemme todellisten päämäärien saavuttamiseksi vasta silloin, kun vallassa on Saksan virallisista puolueista kaikkein äärimmäisin: silloin me siirrymme sen suhteen oppositioon.

Mutta tapahtumat pitivät huolen siitä, että saksalaisiin vastustajiin kohdistamamme pilkan ohella kajahti myös tulisen kiihkon ääni. Pariisin työläisten kapina vuoden 1848 kesäkuussa tapasi meidät vartiopaikalla. Heti ensimmäisen laukauksen jälkeen asetuiimme päättävästi kapinallisten puolelle. Heidän tappionsa jälkeen Marx kunnioitti voitettujen muistoa eräällä mitä vaikuttavimmalla kirjoituksellaan*.

Silloin viimeisetkin osakkaat hylkäsivät meidät. Mutta me löysimme tyydytystä siitä, että Saksassa ja miltei

* Ks. *Karl Marx*. *Junirevolution*. *Toim.*

koko Euroopassa lehtemme oli ainoa, joka kantoi lyödyn proletariaatin lippua korkealla aikana, jolloin kaikkien maiden porvaristo ja pikkuporvaristo mustasivat voitettuja likaisella parjauksella.

Ulkopolitiikkamme oli yksinkertaista: esiintymiset jokaisen vallankumouksellisen kansan puolustamiseksi, vallankumouksellisen Euroopan kehottaminen yleiseen sotaan eurooppalaisen taantumuksen voimakasta tukea, Venäjää, vastaan. Helmikuun 24. päivän¹¹⁸ jälkeen meille oli selvää, että vallankumouksella on vain *yksi* todella pelottava vihollinen — Venäjä ja että taisteluun ryhtyminen käy tuolle viholliselle yhä pakottavammaksi sitä mukaa kuin liike saa yleiseurooppalaisen kantavuuden. Wienin, Milanon ja Berliinin tapahtumien oli pidätettävä Venäjän hyökkäystä, mutta tuon hyökkäyksen kiertämättömyys kävi sitä varmemmaksi, mitä lähemmäksi Venäjää vallankumous siirtyi. Mutta jos olisi onnistuttu sysäämään Saksa sotaan Venäjää vastaan, niin Habsburgeille ja Hohenzollerneille olisi tullut loppu ja valankumous olisi voittanut kautta linjan.

Tämä politiikka oli lehden kaikkien numeroiden punaisena lankana aina siihen saakka, kun venäläiset todella hyökkäsivät Unkariin, mikä vahvasti täydellisesti oikeiksi ennustuksemme ja esitti ratkaisevaa osaa vallankumouksen tappiossa.

Kun keväällä 1849 läheni ratkaiseva ottelu, niin lehden sävy kävi numero numerolta yhä jyrkemmäksi ja kiihkeämmäksi. Sleesialaisille talonpojille *Wilhelm Wolff* muistutti »Sleesialaisessa miljardissa» (kahdeksan kirjoitusta)¹¹⁹ siitä, kuinka feodaalisista rasituksista vapauttamisen yhteydessä kartanonherrat hallituksen avustamina pettivät heitä sekä rahallisesti että maan suhteen, ja vaati miljardin taalerin hyvitystä.

Samaan aikaan ilmestyi huhtikuussa useina johtavina kirjoituksina *Marxin* teos »Palkkatyö ja pääoma»*, jossa osoitettiin selvästi politiikkamme yhteiskunnallinen päämäärä. Jokainen numero, jokainen ylimääräinen lehti viittasi valmisteltavaan suurtaisteluun, ristiriitojen kärjistymiseen Ranskassa, Italiassa, Saksassa ja Unkarissa.

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 387—416. *Toim.*

Varsinkin kaikissa huhti- ja toukokuun ylimääräisissä numeroissa kehoitettiin kansaa olemaan taisteluvälmiinä.

Koko Saksassa ihmeteltiin meidän rohkeaa esiintymistämme preussilaisessa ensimmäisen luokan linnoituksessa, jossa oli kahdeksantuhantinen varusväki ja päävartio; mutta toimitushuoneessa olleet 8 pyssyä ja 250 patruunaa sekä latojien punaiset jakobiinimyssyt aiheuttivat sen, että upseeriston silmissä meidänkin huoneistomme näytti sellaiselta linnoitukselta, jota ei voida valloittaa yksinkertaisella äkkiryynnäköllä.

Vihdoin toukokuun 18. päivänä 1849 tuli isku.

Kapina Dresdenissä ja Elberfeldissä oli kukistettu, kapina Iserlohnissa piiritetty; Reinin maakuntaan ja Westfaleniin tuotiin suuret määrät sotajoukkoja, joiden piti preussilaisen Reinin alueen väkivaltaisen kukistamisen jälkeen marssia Pfalzia ja Badenia vastaan. Silloin hallitus rohkeni lopulta käydä käsiksi meihinkin. Monia toimituskunnan jäseniä vastaan nostettiin syyte; toiset, ei-preussilaiset, joutuivat karkotetuiksi. Sitä vastaan ei voitu tehdä mitään, kun hallituksen puolella oli kokonainen armeijakunta. Meidän oli pakko luovuttaa linnoituksemme, mutta me peräännyimme ottaen aseet ja varusteet mukaamme, musiikin soidessa ja liehuvana lippunamme viimeinen punainen numero, jossa varoitimme Kölnin työläisiä ryhtymästä toivottomiin kapinoihin ja sanoimme heille:

»Hyvästellessään teitä 'Neue Rheinische Zeitungin' toimittajat kiittävät teitä siitä myötätunnosta, jota olette heitä kohtaan osoittaneet. Heidän viimeisenä sananaan on aina ja kaikkialla: *työväenluokan vapautus!*»¹²⁰

»Neue Rheinische Zeitung» lakkasi ilmestymästä vähän ennen kuin sen ensimmäinen julkaisuvuosi kului umpeen. Vaikka lehden julkaiseminen alettiin miltei ilman rahavaroja,— kuten jo mainitsin, sille ei maksettu luvattua pientä rahasummaa,— sen painosmäärä kohosi jo syyskuussa melkein 5 tuhanteen. Kun Köln julistettiin piiritystilaan, lehti lakkautettiin, ja lokakuun puolivälissä se joutui aloittamaan kaiken alusta. Mutta toukokuussa 1849, sen lakkauttamisen aikoina, sillä oli jälleen 6000 tilaajaa, kun taas »Kölnische Zeitungilla» sen oman tunnustuksen mukaan ei ollut 9000 enempää. Ei

ainoallakaan saksalaisella lehdellä ole ollut — ei sitä ennen eikä sen jälkeen — sellaista valtaa ja vaikutusta eikä sellaista taitoa sähköistää proletaarijoukkoja kuin »Neue Rheinische Zeitungilla».

Siitä se sai kiittää ennen kaikkea *Marxia*.

Iskun jälkeen toimitus hajaantui. *Marx* matkusti Pariisiin, missä kypsyi loppuratkaisu, joka tapahtui kesäkuun 13. päivänä 1849¹²¹; *Wilhelm Wolff* otti silloin paikansa Frankfurtin parlamentissa — ajankohtana, jolloin tuon kokouksen tuli valita joko ylhäältä tuleva hajotusmääräys tai vallankumoukseen yhtyminen, minä matkustin Pfalziin ja minusta tuli Willichin vapaaehtoisten osaston adjutantti.

Kirjoitettu helmikuun
keskivaiheilla — maaliskuun
alussa 1884

Julkaistu »Der Sozial-
demokrat» lehden 11. n:ossa
13. maaliskuuta 1884

Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 148—155

Friedrich Engels

KOMMUNISTIEN LIITON HISTORIAA¹²²

Saksan itsenäisen työväenliikkeen ensimmäinen kausi päättyi kölniläisten kommunistien tuomitsemiseen 1852. Nykyisin tuo kausi on miltei unohdettu. Mutta se kesti kuitenkin vuodesta 1836 vuoteen 1852, ja samalla kun saksalaisia työläisiä siirtyi ulkomaille, tämä liike kehittyi lähes kaikissa kulttuurimaissa. Eikä siinä kaikki. Nykyinen kansainvälinen työväenliike on asiallisesti silloisen saksalaisen työväenliikkeen välitöntä jatkoa; tämä liike oli yleensä *ensimmäinen kansainvälinen työväenliike* ja sen riveistä nousi paljon miehiä, jotka esittivät sittemmin johtavaa osaa Kansainvälisessä Työväenliitossa. Ja »Kommunistisen manifestin»* teoreettiset periaatteet, jotka Kommunistien liitto piirsi 1847 lippuunsa, ovat nykyisin lujimpana kansainvälisenä siteenä Euroopan ja Amerikan koko proletaarisessa liikkeessä.

Tähän saakka on tämän liikkeen yhtenäisestä historiasta ollut olemassa vain yksi peruslähde. Se on niin sanottu musta kirja — Wermuthin ja Stieberin »1800-luvun kommunistiset salaliitot», Berliini, 2 osaa, 1853 ja 1854¹²³. Tämä vuosisatamme kahden halpamaisimman poliisiheittiön valheellinen, tahallisia väärennyksiä täynnä oleva sepustus on yhä vieläkin tuota aikakautta käsittelevien ei-kommunististen julkaisujen alkulähteenä.

Se, minkä voim tässä esittää, on vain luonnos, ja sekin vain siltä osin, mikä koskee itse Liittoa ja mikä on aivan välttämätöntä »Paljastusten» ymmärtämiseksi. Ehkä saan vielä jolloinkin tilaisuuden muokata sen runsaan aineis-

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 334—371. *Toim.*

ton, jonka Marx ja minä olemme koonneet tästä kansainvälisen työväenliikkeen nuoruuskauden maineikkaasta historiasta.

* * *

Saksalaisten emigranttien 1834 Pariisissa perustamasta tasavaltais-demokraattisesta salaisesta »Osattomien» liitosta erkanivat vuonna 1836 kaikkein äärimmäiset, suurimmalta osaltaan proletaariset ainekset ja perustivat uuden salaisen liiton — *Oikeamielisten liiton*. Alkuperäinen Liitto, johon jäi vain kaikkein passiivisimpia aineksia, sellaisia kuin Jakob Venedey, hajosi pian kokonaan: vuoden 1840 jälkeen, sitten kun poliisi oli saanut selville sen eräitä saksalaisia osastoja, siitä jäi jäljelle tuskin varjoakaan. Uusi Liitto sitä vastoin kehittyi verrattain nopeasti. Alun perin se oli sen babouvistisia¹²⁴ perinteitä kannattavan ranskalaisen työväenkomunismien saksalainen vesa, joka silloin muotoutui Pariisissa; yhteisomaisuuden vaatimus esitettiin »tasarvon» välttämättömäksi tulokseksi. Tarkoituserät olivat samat kuin silloisilla pariisilaisilla salaisillakin yhdistyksillä. Se oli puolittain propagandistinen ja puolittain salaliitto, ja Pariisia pidettiin aina kuitenkin vallankumoustoiminnan keskuksena, vaikkei pidetty lainkaan mahdollisena kapinan valmistelua tilaisuuden tullen myös Saksassa. Mutta kun Pariisi jäi ratkaisevien taistelujen areenaksi, niin Liitto oli silloin tosiasiallisesti vain ranskalaisten salaisten yhdistysten, mm. Blanquin ja Barbèsin johtaman Société des saisons* saksalainen osasto, jolla oli kiinteä yhteys mainittuun yhdistykseen. Ranskalaiset aloittivat kapinan 12. toukokuuta 1839; yhdessä heidän kanssaan esiintyivät myös Liiton osastot ja kärsivät siten yhdessä heidän kanssaan yhteisen tappion¹²⁵.

Saksalaisista vangittiin muun muassa *Karl Schapper* ja *Heinrich Bauer*. Louis-Philippen hallitus tyytyi siihen, että pitkäaikaisen vankeuden jälkeen karkotti heidät. He matkustivat Lontooseen. Schapper oli kotoisin Nassaun Weilburgista; opiskellessaan Giessenin metsänhoidoins-

* Vuodenaikojen yhdistys. *Toim.*

tituutissa hän osallistui v. 1832 Georg Büchnerin järjestämään salaliittoon, 3. huhtikuuta 1833 hän osallistui hyökkäykseen Frankfurtin poliisivartiota vastaan¹²⁶, karkasi ulkomaille ja osallistui helmikuussa 1834 Mazzinin Savoijin retkeen¹²⁷. Tuo jättiläinen, päättävä ja tarmokas mies, joka oli aina valmis uhraamaan elämän mukavuudet ja jopa henkensäkin, oli ammattivallankumouksellisen perikuva ja esitti huomattavaa osaa 1830-luvulla. Kuten hänen kehityksensä »demagogista»¹²⁸ kommunistiksi osoittaa, hän pystyi tunnetusta hidasylyisyydestään huolimatta käsittämään syvällisesti teoreettisia kysymyksiä; sen sijaan hän piti lujasti kiinni siitä, minkä oli kerran omaksunut. Juuri siksi hänen vallankumouksellinen kiihkeytensä kävi toisinaan ristiin hänen järkensä kanssa, mutta sittemmin hän aina huomasi virheensä ja tunnusti ne avoimesti. Hän oli eheä luonne, ja sitä, minkä hän teki Saksan työväenliikkeen organisoimiseksi sen alkuvaiheissa, ei unohdeta koskaan.

Frankenilainen Heinrich Bauer oli suutari; hän oli vilkas, reipas ja teräväpäinen nuori mies, jonka pienessä olemuksessa piili kuitenkin myös paljon kekseliäisyyttä ja päättäväisyyttä.

Saavuttuaan Lontooseen, missä Schapper, joka Pariisissa oli ollut latojana, hankki elatuksensa kielten opetuksella, Bauer alkoi yhdessä hänen kanssaan palauttaa katkenneita yhteyksiä, ja Lontoosta tuli Liiton keskus. Siellä — tai ehkä jo aikaisemmin, Pariisissa, — heihin liittyi kölniläinen kelloseppä *Josef Moll*; tämä oli keskikokoinen voimamies, — kuinka monesti he kahdestaan Schapperin kanssa puolustivatkaan voittoisasti salin ovea sadalta sisäänmurtautavalta vastustajalta, — hän oli mies, joka tarmokkuudessa ja päättäväisyydessä ei ainakaan jäänyt jälkeen kahdesta toveristaan, ja älykkyudessa hän voitti kummankin. Hän ei ollut ainoastaan synnynäinen diplomaatti, minkä osoitti hänen monilukuisten valtuusmiesmatkojensa menestys, vaan teoreettisetkin kysymykset hän omaksui helpommin. Näihin kolmeen tutustuin Lontoossa 1843; he olivat ensimmäiset näkemäni vallankumoukselliset proletaarit. Niin suuresti kuin silloiset mielipiteemme yksityiskohdissa erosivatkin — siihen aikaan minä asetin heidän ahtaan yhdenvertaisuus-

kommunisminsa* vastapainoksi aimo annoksen yhtä ahdasta filosofista ylimielisyyttä—, en kuitenkaan unohda koskaan sitä valtavaa vaikutusta, jonka nämä kolme oikeaa miestä tekivät minuun siihen aikaan, kun minä itse vasta halusin tulla oikeaksi mieheksi.

Lontoossa samoin kuin — pienemmässä määrin — Sveitsissäkin yhdistymis- ja kokoontumisvapaus teki heille hyvän palveluksen. Jo 7. helmikuuta 1840 perustettiin legaalinen Saksalainen työväen valistusyhdistys, joka toimii vieläkin¹²⁹. Yhdistys oli Liiton uusien jäsenten hankkimispaikkana, ja kun kommunistit olivat kuten aina yhdistyksen toimeliaimpia ja sivistyneimpiä jäseniä, niin on täysin ymmärrettävää, että yhdistyksen johto oli kokonaan Liiton käsissä. Pian Liitolla oli Lontoossa jo monta yhteisöä eli »loošia», niin kuin niitä silloin nimitettiin. Tätä samaa itsestään selvää taktiikkaa noudatettiin myös Sveitsissä ja muualla. Kaikkiialla, missä suinkin voitiin perustaa työväenyhdistyksiä, niitä käytettiin hyväksi samalla tavalla. Siellä, missä se oli lailla kiellettyä, Liiton jäsenet menivät laulukuoroihin, voimisteluseuroihin ja muihin sellaisiin yhdistyksiin. Yhteyttä pitivät yllä pääasiallisesti Liiton jäsenet, joita tuli ja lähti yhtämittaa ja jotka esiintyivät tarvittaessa myös asiamiehinä. Kummassakin tapauksessa Liitto sai suurta apua viisailta hallituksilta, jotka karkottivat jokaisen niille epämieluisan työläisen — yhdeksän karkotettua kymmenestä oli Liiton jäseniä — ja tekivät hänestä siten asiamiehen.

Ennallistettu Liitto laajeni huomattavasti. Esimerkiksi Sveitsissä *Weitling*, *August Becker* (sangen järkevä mies, mutta monien saksalaisten tapaan hän sortui sisäiseen heikkouteensa) ja muut loivat voimakkaan järjestön, joka enemmän tai vähemmän kallistui Weitlingin kommunistiseen oppijärjestelmään. Tässä ei ole mahdollista ryhtyä arvostelemaan weitlingiläistä kommunismia. Mitä tulee sen merkitykseen Saksan proletariaatin ensimmäisenä itsenäisenä teoreettisena liikkeenä, niin olen

* Yhdenvertaisuuskommunismilla ymmärrän yksinkertaisesti, kuten edellä on jo sanottu, kommunismia, joka nojautuu yksinomaaisesti tai pääasiallisesti yhdenvertaisuusvaatimukseen.

nytkin valmis allekirjoittamaan ne Marxin sanat, jotka painettiin pariisilaisessa »Vorwärtsissä» 1844: »Missä (saksalaisella) porvaristolla sekä sen filosofeilla ja kirjanopineilla on sellainen teos *porvariston vapauttamisesta* — poliittisesta vapauttamisesta — kuin Weitlingin 'Sopu-soinnun ja vapauden takeet'? Kun vertaa Saksan poliittisen kirjallisuuden latteaa ja pelkurimaista keskinkertaisuutta tähän saksalaisten työläisten verrattomaan, loistavaan ensiesiintymiseen, kun vertaa näitä *proletariaatin jättimäisiä lastenkenkiä* porvariston kuluneisiin poliittisiin kääpiökenkiin, niin voi jo ennustaa tämän tuhkimon saavan tulevaisuudessa atleetin hahmon»*. Tuo atleettihahmo on nyt edessämme, vaikka se ei ole saavuttanut vielä likimainkaan täyttää mittaansa.

Myös Saksassa oli lukuisia osastoja, jotka asiointilan vuoksi olivat tilapäisluontoisia, mutta perustettavien lukumäärä ylitti suuresti hajoavien luvun. Vasta seitsemän vuoden kuluttua, vuoden 1846 lopussa, poliisi pääsi Liiton jäljille Berliinissä (Mentel) ja Magdeburgissa (Beck), mutta ei voinut seurata niitä pitemmälle.

Ollessaan vielä Pariisissa myös Weitling kokosi siellä vuonna 1840 hajanaiset ainekset yhteen ennen kuin matkusti Sveitsiin.

Liiton ydinryhmän muodostivat räättälit. Saksalaisia räättäleitä oli Sveitsissä, Lontoossa, Pariisissa, kaikkialla. Pariisissa saksan kieli oli räättälinammatissa vallitsevana. Tutustuin siellä 1846 erääseen norjalaiseen räättäliin, joka oli saapunut Ranskaan meritse suoraan Drondheimistä. Hän ei ollut puolestoista vuodessa oppinut juuri ainoatakaan ranskan sanaa, mutta oli oppinut puhumaan mainiosti saksaa. Pariisin yhdistyksistä koostui 1847 kaksi pääasiassa räättäleistä, yksi huonekalupuusepistä.

Sen jälkeen kun painopiste siirtyi Pariisista Lontoon, kohosi etualalle uusi seikka: Liitto muuttui vähitellen saksalaisesta *kansainvältseksi*. Työväenyhdistykseen kuului saksalaisten ja sveitsiläisten lisäksi myös kaikkien

* Ks. *Karl Marx*. Kriittisiä reunahuomautuksia »Preussilaisen» artikkeliin »Preussin kuningas ja yhteiskunnallinen uudistus». (Ks. tämän laitoksen 1. osaa, s. 118—138. *Toim.*)

niiden kansallisuuksien edustajia, jotka kanssakäymisessään ulkomaalaisten kanssa käyttivät pääasiallisesti saksan kieltä. Näitä olivat skandinaavit, hollantilaiset, unkarilaiset, tšekit, eteläslaavilaiset sekä venäläiset ja elsassilaiset. Vuonna 1847 oli vakituisena vieraana muun muassa eräs englantilainen sotilaspukuinen kaartin krenatööri. Yhdistys alkoi pian nimittää itseään Työväen *kommunistiseksi* valistusyhdistykseksi. Jäsenkorteissa oli ainakin kahdellakymmenellä kielellä tunnuslause: »Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään.» Tosin joissain oli virheitäkin. Salaisen liiton samoin kuin legaalisenkin yhdistyksen teki pian luonteeltaan kansainvälisemmäksi alussa tosin vain suppeassa mielessä, käytännöllisesti se, että sen jäsenten kansallinen koostumus oli kirjava, ja teoreettisesti se vakaumus, että ollakseen voittoa jokaisen vallankumouksen on oltava eurooppalainen. Sitä pitemmälle ei vielä menty, mutta perusta oli laskettu.

Ranskalaisiin vallankumouksellisiin Liitto piti yllä kiinteää yhteyttä lontoolaisten emigranttien kautta, jotka olivat osallistuneet vuoden 1839 toukokuun 12. päivän yhteiseen esiintymiseen. Samanlainen yhteys oli myös puolalaisiin radikaaleihin. Virallinen puolalainen emigranttiväki samoin kuin Mazzini oli luonnollisesti pikeminkin vastustaja kuin liittolainen. Englantilaiset chartistit jätettiin syrjään kaukana vallankumouksesta olevina, koska heidän liikkeensä oli luonteeltaan puhtaasti englantilainen. Heihin Liiton lontolaiset johtajat ottivat yhteyden vasta myöhemmin, minun kauttani.

Muissakin suhteissa Liiton luonne muuttui sitä mukaa kuin asiat kehittyivät. Vaikka Pariisia pidettiin yhä vieläkin — ja siihen aikaan täydellä syyllä — vallankumouksen kotimaana, niin kuitenkin ei oltu enää riippuvia pariisilaisista salaliittolaisista. Liiton kasvaessa kasvoi sen itsetietoisuuskin. Tuntui, että liike juurtuu yhä enemmän Saksan työväenluokkaan ja että Saksan työläisten historiallisena kutsumuksena on olla Euroopan pohjois- ja itäosan työläisten lipunkantaja. Weitlingin hahmossa heillä oli kommunismin teoretikko, joka voitiin asettaa rohkeasti hänen silloisten ranskalaisten kilpailijoittensa rinnalle. Ja lopuksi, toukokuun 12. päivän kokemus osoit-

ti, että on jo aika luopua salaliittolaiskapinayrityksistä. Kun jokainen tapahtuma selitettiin edelleenkin nousevan myrskyn enteeksi, kun entiset puoliksi salaliittolaissäännöt jäivät voimaan, niin siihen oli pääasiallisena syynä vanhojen vallankumousmiesten itsepintaisuus, joka alkoi jo joutua ristiriitaan tietään raivaavien oikeampien katsojien kanssa.

Sitä vastoin Liiton sosiaaliselle opille sen koko epä-määräisyyden lisäksi oli ominaista eräs suuri puute, jonka juuret olivat kuitenkin itse yhteiskunnallisissa suhteissa. Liiton jäsenet, mikäli he yleensä olivat työläisiä, olivat oikeastaan miltei yksinomaan käsityöläisiä. Heidän riistäjänsä oli jopa suurissa maailmankeskuksissakin useimmiten vain pikkumestari. Yksinpä laajamittaisessa räätälintyössäkin — nykyään ns. konfektiossa, joka muodostui siten että räätälintyö muutettiin suurkapitalistin hyväksi työskenteleväksi kotiteollisuudeksi — oli riisto jopa Lontoossakin silloin vasta syntymässä. Toisaalta noiden pienkäsityöläisten riistäjänä oli pikkumestari; toisaalta he toivoivat itse pääsevänsä loppujen lopuksi pikkumestareiksi. Silloinen saksalainen käsityöläinen oli sitä paitsi vielä lukuisien entisyydeltä periytyvien ammattikuntakäsitysten vaikutuksen vallassa. Mitä suurimmaksi kunniaksi näille käsityöläisille on se seikka, että vaikka he eivät vielä olleet todellisia proletaareja, vaan nykyajan proletariaattiin siirtyvä pikkuporvariston osa, joka ei ollut vielä kehittynyt porvariston, ts. suurpääoman, suoranaiseksi vastakohtaksi, he kykenivät silti vaistomaisesti ennakoimaan tulevan kehityksensä ja järjestäytymään, joskaan eivät täysin tietoisesti, proletariaatin puolueeksi. Mutta kiertämätöntä oli myös se, että käsityöläisten vanhat ennakkoluulot olivat heille kompastuskivenä joka kerta, kun kysymyksessä oli valitsevan yhteiskunnan konkreettinen arvostelu, ts. taloudellisten tosiasioiden analysointi. Ja luullakseni koko Liitossa ei ollut silloin ainoatakaan henkilöä, joka olisi lukenut edes yhden kirjan kansantaloustieteen alalta. Mutta mitäpä siitä: »veljeys», »tasa-arvoisuus» ja »oikeudenmukaisuus» auttoivat valtaamaan mitkä teorian kukulat hyvänsä.

Mutta rinnan Liiton ja Weitlingin kommunismin

kanssa luotiin toista kommunismia, joka erosi oleellisesti ensimmäisestä. Manchesterissa asuessani jouduin nenätysten, kuten sanotaan, sellaisen asian kanssa, että taloudellisilla seikoilla, joilla tähän asti ei historiallisissa teoksissa ole ollut mitään osaa tai on ollut mitätön osa, on ainakin nykymaailmassa ratkaiseva historiallinen merkitys; että taloudelliset seikat muodostavat sen perustan nykyajan luokkavastakohtille; että nämä luokkavastakohtat kaikissa maissa, joissa ne suurteollisuuden ansiosta ovat kehittyneet täydellisesti, siis muun muassa myös Englannissa, ovat puolestaan taas perustana poliittisten puolueiden muodostumiselle, puolueiden taistelulle ja samalla kaikelle poliittiselle historialle. Marx oli tullut samoihin käsityksiin ja sen lisäksi tehnyt niistä jo »Deutsch-Französische Jahrbücherissä» (1844)¹³⁰ yleistävät johtopäätökset siinä mielessä, että yleensä ei valtio määrää eikä luonnehdi kansalaisyhteiskuntaa, vaan kansalaisyhteiskunta määrää ja luonnehtii valtiota ja että siis politiikkaa ja sen historiaa täytyy selittää taloudellisten suhteiden ja niiden kehityksen pohjalta eikä päinvastoin. Käydessäni kesällä 1844 Marxin luona Pariisissa meille selvisi, että olemme täydellisesti yhtä mieltä teorian kaikilla aloilla, ja siitä hetkestä alkoi meidän yhteistyömme. Kun keväällä 1845 tapasimme jälleen toisemme Brysselissä, niin Marx oli edellä mainittuja perusajatuksia lähtökohtanaan pitäen kehitellyt jo pääpiirteissään loppuun materialistisen historianteoriaansa, ja me ryhdyimme muokkaamaan yksityiskohtaisesti näitä uusia katsomuksia mitä erilaisimmilla aloilla.

Mutta tuolla keksinnöllä, joka sai aikaan mullistuksen historiatieteessä ja oli, kuten näemme, pääasiallisesti Marxin työtä ja josta voin merkitä omalle tililleni vain hyvin pienen osuuden, oli välitön merkitys hänen aikakautensa työväenliikkeelle. Ranskalaisten ja saksalaisten kommunismi ja englantilaisten chartismi eivät näyttäneet enää sattumalta, joka yhtä suurella syyllä olisi voinut olla olemattakin. Nuo liikkeet esiintyivät nyt nykyajan sorretun luokan, proletariaatin liikkeinä ja vallassaolevaa luokkaa, porvaristoa vastaan käydyn historiallisesti väistämättömän proletaarisen taistelun enemmän tai vähemmän kehittyneinä muotoina, sellaisen luokkatais-

telun muotoina, joka eroaa kuitenkin kaikesta aikaisemmasta luokkataistelusta siinä, että nykyajan sorrettu luokka, proletariaatti, ei voi vapauttaa itseään vapauttamatta samalla koko yhteiskuntaa luokkiin jakautumisesta ja siten myös luokkataistelusta. Nyt kommunismi ei merkinnyt enää mahdollisimman täydellisen yhteiskuntaihanteen mielikuvituksellista keksiskelyä, vaan proletariaatin käymän taistelun luonteen, edellytysten ja niistä johtuvien yleisten päämäärien käsittämistä.

Me emme lainkaan aikoneet ilmoittaa uusista tieteellisistä saavutuksista vain »tieteen» maailmalle ja esittää niitä paksuissa kirjoissa. Päinvastoin. Me kumpikin olimme jo syvällisesti mukana poliittisessa liikkeessä; meillä oli jo seuraajia sivistyneistön keskuudessa, erittäinkin Länsi-Saksassa, ja huomattavia yhteyksiä järjestyneeseen proletariaattiin. Velvollisuutenamme oli perustella tieteellisesti katsomuksemme, mutta yhtä tärkeää meille oli saada Euroopan ja ennen kaikkea Saksan proletariaatti vakuuttuneeksi käsitystemme oikeellisuudesta. Heti kun olimme selvittäneet kaiken itsellemme, ryhdyimme työhön. Brysselissä perustimme Saksan työväenyhdistyksen¹³¹ ja valtasimme »Deutsche-Brüsseler-Zeitungin»¹³², joka oli äänenkannattajanamme helmikuun vallankumoukseen saakka. Englannin chartistien vallankumouksellisen osan kanssa pidimme yllä yhteyttä Julian Harneyn kautta; hän toimitti tämän liikkeen pää-äänenkannattajaa »The Northern Star»¹³³-lehteä, ja minä olin tuon lehden avustajia. Meillä oli myös omalaatuinen liitto Brysselin demokraattien kanssa (Marx oli Demokraattisen yhdistyksen¹³⁴ varapuheenjohtaja) ja »Réforme»¹³⁵ -lehden ranskalaisten sosiaalisten demokraattien kanssa; lähetin tälle lehdelle tietoja englantilaisesta ja saksalaisesta liikkeestä. Sanalla sanoen yhteytemme radikaalisiin ja proletaarisiin järjestöihin sekä lehtiin olivat mitä parhaat.

Oikeamielisten liiton kanssa meillä oli seuraavanlaiset suhteet. Liiton olemassaolosta me olimme tietenkin tietoisia; vuonna 1843 Schapper pyysi minua mukaan Liittoon, mutta silloin tietysti hylkäsin ehdotuksen. Siitä huolimatta me emme ainoastaan olleet vakinaisessa kirjeenvaihdossa lontoolaisten kanssa, vaan myös mitä läheisimmässä kanssakäymisessä tri Ewerbeckin kanssa, joka

oli siihen aikaan Pariisin yhdistysten johtaja. Vaikka emme puuttuneetkaan Liiton sisäisiin asioihin, otimme kuitenkin selvää kaikista tärkeimmistä tapahtumista. Toisaalta me vaikutimme suullisesti, kirjeellisesti sekä lehtien avulla sen huomattavimpien jäsenten teoreettisiin katsomuksiin. Samaa tarkoitusta palvelivat erilaiset litografisesti monistetut kiertokirjeet joita me erikoistapauksissa, kun kysymys koski muodostumassa olleen kommunistisen puolueen sisäisiä asioita, lähetimme joka taholle ystävillemme ja kirjeenvaihtajillemme. Näissä kiertokirjeissä kosketeltiin toisinaan itse Liittoakin. Niinpä esimerkiksi eräs nuori westfalenilainen ylioppilas Hermann Kriege matkustettuaan Amerikkaan ja esiintyessään siellä Liiton asiamiehenä otti yhteyden mielipuoleen Harro Harringiin tarkoituksenaan saada Liiton välityksellä aikaan kumous Etelä-Amerikassa; hän perusti sanomalehden¹³⁶, jossa Liiton nimissä propagoi »rakkauteen» perustuvaa ja rakkautta tuhlaavaa, imelän sentimentaalista kommunismia. Esiinnyimme häntä vastaan eräässä kiertokirjeessä, joka vaikutti oitis: Kriege hävisi Liiton toiminta-alueelta.

Myöhemmin Brysseliin saapui Weitling. Mutta hän ei ollut enää naiivi, nuori räätälinkisälli, joka oli hämmästyntynyt omaa nerouttaan ja yrittänyt selvittää itselleen, miltä kommunistinen yhteiskunta näyttäisi. Hän oli suurmies, jota kadehtijat vainosivat hänen etevämmyytensä vuoksi ja joka oli kaikkialla näkevinään kilpailijoita, salavihollisia ja vehkeilyjä; tällä profeetalla, joka ajettiin aina maasta toiseen, oli taskussaan valmis resepti, jonka mukaan maan päälle voitiin luoda taivasten valtakunta, ja hän luuli kaikkien ajattelevan vain sitä, kuinka voisivat varastaa häneltä tuon reseptin. Weitling oli jo Lontoossa riitaantunut Liiton jäsenten kanssa eikä voinut sopia kenenkään kanssa Brysselissäkään, jossa Marx rousvineen osoitti häntä kohtaan tavatonta, miltei yli-inhimillistä kärsivällisyyttä. Sen vuoksi hän matkusti pian Amerikkaan yrittääkseen esiintyä siellä profeettana.

Kaikki nuo seikat jouduttivat sitä mullistusta, joka Liitossa ja erittäinkin lontoolaisten johtajien keskuudessa huomaamattomasti tapahtui. Heille kävi yhä selvemmäksi siihen mennessä vallinneiden kommunististen kat-

somusten, niin ranskalaisen primitiivisen yhdenvertaisuuskommunismin kuin weitlingiläisenkin kommunismin katsomusten, virheellisyys. Weitlingin alullepanema kommunismin ja varhaisen kristinuskon yhdistäminen — hänen »Köyhän syntisen evankeliuminsa» eräiden ajatusten kaikesta nerokkuudesta huolimatta — johti Sveitsissä siihen, että liike joutui suurimmalta osaltaan ensin sellaisten typerien miesten kuin Albrechtin ja sitten sellaisten omaa etuaan ajaneiden veijariprofeettojen kuin Kuhlmannin käsiin. Eräiden kirjailijain levittämän »todellisen sosialismin» — pilatulle hegeliläiselle saksan kielelle käännettyjen ranskalaisten sosialististen sepuksien ja sentimentaalisen haaveellisen ihmisrakkauden (ks. »Kommunistisesta manifestista» kohtaa, jossa puhutaan saksalaisesta eli »todellisesta» sosialismista*), — tuon sosialismin, joka oli tunkeutunut Liittoon Hermann Kriegen kautta yhdessä vastaavanlaisen kirjallisuuden kanssa, täytyi jo yksistään syljettävällä voimattomuudellaan herättää Liiton vanhoissa vallankumousmiehissä inhoa. Siihen saakka vallalla olleiden teoreettisten käsitysten virheellisyys ja niistä johtuneet käytännölliset erehdykset saivat lontoolaisten yhä enemmän vakuuttuneiksi meidän, Marxin ja minun, uuden teorian oikeellisuudesta. Tämän katsantokannan omaksumista edistivät epäilemättä ne kaksi lontoolaisten johtajien keskuudessa ollutta miestä, jotka teoreettisen ajattelukykynsä puolesta olivat suuresti edellä edellä mainituista; he olivat heilbronnilainen miniatyyrimaalari Karl Pfänder ja thüringeniläinen räätäli Georg Eccarius**.

Lyhyesti sanoen, keväällä 1847 Moll saapui Brysseliin Marxin luo ja heti sen jälkeen minun luokseni Pariisiin kehottaakseen vielä kerran tovereittensa nimissä meitä liittymään Liiton jäseniksi. Hänen ilmoituksensa mukaan

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 362—364. *Toim.*

** Pfänder kuoli Lontoossa noin kahdeksan vuotta sitten. Hän oli omalaatuinen terävä-älyinen, sukkela, ironinen ja dialektisesti ajatteleva mies. Eccarius toimi myöhemmin, kuten tunnettua, monta vuotta Kansainvälisen Työväenliiton Pääneuvoston sihteerinä; Neuvoston jäsenenä olivat muuten seuraavat Kommunistien liiton vanhat jäsenet: Eccarius, Pfänder, Lessner, Lochner, Marx ja minä. Sittemmin Eccarius omistautui kokonaan Englannin ammattiyhdistysliikkeelle.

he olivat varmoja siitä, että meidän katsomuksemme olivat yleensä oikeita ja että Liitto täytyy vapauttaa vanhoista salaliittolaistraditioista ja -muodoista. Jos me haluamme liittyä Liittoon, niin meille annetaan tilaisuus esittää Liiton edustajakokouksessa kriittinen kommunistimme manifestin muodossa, joka sen jälkeen julkaistaan Liiton manifestina; samalla me voimme jouduttaa Liiton vanhentuneen organisaation uudistamista tarkoituksenmukaisemmaksi ja paremmin ajan vaatimuksia vastaavaksi.

Meille oli selvää, että Saksan työväenluokan keskuudessa tarvitaan järjestöä vaikkapa propagandatyötä varten ja että tuo järjestö, mikäli se ei tule olemaan yksinomaaisesti paikallisuonteinen, voi jopa Saksan ulkopuolellakin olla vain salainen järjestö. Nimenomaan sellainen järjestö oli Liitto. Itse Liiton edustajat olivat nyt valmiit poistamaan sen, minkä olimme siihen asti katsooneet Liiton puutteellisuuksiksi; meitä pyydettiin vielä osallistumaan sen uudestijärjestämiseenkin. Saatoimmeko me vastata kieltävästi? Emme tietenkään. Ja niin me liityimme Liiton jäseniksi. Marx järjesti Brysselissä lähimmistä ystävistämme Liiton osaston sillä aikaa, kun minä kävin kolmessa Pariisin yhdistyksessä.

Kesällä 1847 pidettiin Lontoossa Liiton ensimmäinen kongressi, jossa W. Wolff edusti Brysselin ja minä Pariisin yhdistyksiä. Tässä kongressissa ratkaistiin ennen kaikkea Liiton uudestijärjestämiskysymys. Hävitettiin kaikki se, mitä siinä oli vielä jäljellä vanhoista, salaliittolaisajoilta säilyneistä mystisistä nimistä; Liitto koostui nyt yhdistyksistä, piirijärjestöistä, johtavista piirijärjestöistä, Keskuskomiteasta ja kongressista, ja sille annettiin uusi nimi — Kommunistien liitto. »Liiton päämääränä on: porvariston kukistaminen, proletariaatin valtaannousu, vanhan, luokkien sovittamattomaan vastakohtaisuuteen perustuvan porvarillisen yhteiskunnan hävittäminen ja uuden yhteiskunnan perustaminen, jossa ei ole luokkia eikä yksityisomistusta» — näin sanotaan ensimmäisessä kohdassa.* Itse organisaatio oli läpeen-

* Ks. *Marx—Engels. Statuten des Bundes der Kommunisten. Toim.*

sä demokraattinen, komiteat olivat valinnallisia ja ne voitiin uusia milloin hyvänsä; jo yksistään tämä teki mahdolltomaksi kaikenlaiset diktatuuria edellyttävät salaliittohankeet ja Liitto muuttui — ainakin tavallisen rauhanajan kannalta — pelkäksi propagandayhdistykseksi. Nämä uudet säännöt lähetettiin yhdistysten käsiteltäviksi — sellainen oli uusi demokraattinen järjestys —, minkä jälkeen ne vielä kerran tarkastettiin ja hyväksyttiin lopullisesti toisessa kongressissa 8. joulukuuta 1847. Ne on julkaistu Wermuthin ja Stieberin teoksessa, 1. osa, s. 239, liite X.

Toinen kongressi pidettiin saman vuoden marras— joulukuun vaihteessa. Siinä oli saapuvilla myös Marx, joka puolusti uutta teoriaa kauan jatkuneissa keskusteluissa — kongressi kesti ainakin kymmenen päivää. Kaikki erimielisyydet ja epäilykset saatiin vihdoin poistetuksi ja uudet periaatteet hyväksyttiin yksimielisesti. Marxin ja minun tehtäväksi annettiin laatia manifesti. Täytimme tehtävän varsin lyhyessä ajassa, ja muutamaa viikkoa ennen helmikuun vallankumousta »Manifesti»* lähetettiin Lontooseen painettavaksi. Sen jälkeen se on levinnyt kautta maailman, se on käännetty melkein kaikille kielille ja on nykyäänkin proletarisen liikkeen ohjeena mitä erilaisimmissa maissa. Liiton vanha tunnuslause: »Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään» sai luovuttaa paikkansa uudelle taisteluhenkiselle tunnukselle »Kaikkien maiden proletarit, liitykää yhteen!», joka julisti avoimesti taistelun luonteeltaan kansainväliseksi. Seitsemäntoista vuoden kuluttua tämä tunnus kajahti Kansainvälisen Työväenliiton taistelukutsuna koko maailmalle, ja nykyisin kaikkien maiden taisteleva proletariaatti on kirjoittanut sen lippuunsa.

Puhkesi helmikuun vallankumous. Lontoolainen Keskuskomitea luovutti heti valtuutensa Brysselin johtavalle piirijärjestölle. Mutta tuo päätös saatiin Brysseliin silloin, kun siellä oli jo tosiasiallisesti piiritystila, eivätkä saksalaiset voineet enää missään järjestää kokouksia. Olimme kaikki jo lähdössä Pariisiin, ja siksi uusi Keskuskomitea päätti myös hajota, luovuttaa kaikki valtuutensa

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 334—371. *Toim.*

Marxille ja valtuuttaa hänet perustamaan heti Pariisissa uuden Keskuskomitean. Ne viisi henkilöä, jotka tämän päätöksen tekivät (maaliskuun 3. päivänä 1848), eivät ehtineet vielä hajaantua, kun poliisit murtautuivat Marxin asuntoon, vangitsivat hänet ja pakottivat heti seuraavana päivänä matkustamaan Ranskaan, jonne hän juuri oli aikonutkin lähteä.

Pian me kaikki tapasimme jälleen Pariisissa. Siellä laadittiin seuraava, uuden Keskuskomitean jäsenten allekirjoittama asiakirja, jota levitettiin kaikkialle Saksaan ja josta monet voivat vielä nytkin oppia yhtä ja toista:

Kommunistisen puolueen vaatimukset Saksassa¹³⁷

1. Koko Saksa julistetaan yhtenäiseksi ja jakamattomaksi tasavallaksi.

3. Kansanedustajat saavat palkan, jotta työläiselläkin olisi mahdollisuus osallistua Saksan kansan parlamentin istuntoihin.

4. Kansan yleinen aseistaminen.

7. Ruhtinaiden ja muu feodaalinen maaomaisuus, kaikki kaivokset, louhimot ym. otetaan valtion omaisuudeksi. Näillä mailla hoidetaan taloutta koko yhteiskunnan hyväksi, laajamittaisesti ja nykytieteen kehittäminen menetelmin.

8. Talonpoikien kiinnelainat julistetaan valtion omaisuudeksi. Näiden lainojen korot talonpojat maksavat valtiolle.

9. Niillä alueilla, missä vuokraus on yleistä, maanorko tai vuokra maksetaan valtiolle verona.

11. Valtio ottaa haltuunsa kaikki liikennevälineet: rautatiet, kanavat, höyrylaivat, maantiet, postin jne. Ne otetaan valtion omaisuudeksi ja annetaan omistamattoman luokan käyttöön.

14. Perintöoikeuden rajoittaminen.

15. Korkean progressiivisen veron säättäminen ja kulustarvikkeiden vapauttaminen verosta.

16. Kansallisten työpajojen perustaminen. Valtio takaa kaikille työläisille toimeentulon ja ottaa huoltaakseen työkyvyttömiä.

17. Yleinen ja maksuton kansanopetus.

Saksan proletariaatin, pikkuporvariston ja talonpojiston etujen nimessä pyritään kaikella tarmolla toteuttamaan käytännössä edellä mainitut toimenpiteet; sillä vasta niiden toteuttamisen jälkeen ne miljoonat, joita mitättömän pieni ryhmä on Saksassa tähän asti riistänyt ja joita edelleenkin yritetään pitää sorron alaisina, voivat hankkia itselleen oikeudet ja sen vallan, joka heille kaikkien rikkauksien luojina kuuluu.

Komitea:

*Karl Marx, Karl Schapper, H. Bauer,
F. Engels, J. Moll, W. Wolff*

Pariisissa oltiin tuohon aikaan viehättyneitä vallankumouksellisiin legiooniin. Espanjalaiset, italialaiset, belgialaiset, hollantilaiset, puolalaiset ja saksalaiset muodostivat joukko-osastoja lähteäkseen vapauttamaan isänmaataan. Saksalaisen legioonan johdossa olivat Herwegh, Bornstedt ja Börnstein. Kun kaikki ulkomaiset työläiset jäivät heti vallankumouksen jälkeen työttä ja paikallisväestökin alkoi ahdistella heitä, niin näihin legiooniin virtasi paljon halukkaita. Uusi hallitus halusi käyttää legioonaa ulkomaisista työläisistä vapautumisen keinona ja tarjosi heille l'étape du soldat, ts. matkamaajoituksen ja 50 centimen päivärahan rajalle saakka, jossa aina kyynelehtimään valmis ulkoministeri, kaunopuhuja Lamartine löysi sitten jonkin tilaisuuden luovuttaa heidät asianomaisille hallituksille.

Me esiinnyimme mitä päättävimmän tuota vallankumousleikkiä vastaan. Jos Saksan kuohunnan kiihkeimmillään ollessa olisi hyökätty Saksaan tarkoituksena tyrkyttää sille vallankumousta ulkoa käsin, niin se olisi merkinnyt vallankumouksen asian murtamista itse Saksassa, hallitusten lujittamista ja itse legioonalaisten luovuttamista — siitä oli takeena Lamartine — aseettomina saksalaiselle sotaväelle. Vallankumouksen päästyä voitolle Wienissä ja Berliinissä legioonan järjestäminen kävi jo aivan tarkoituksettomaksi; mutta kun leikki oli kerran aloitettu, niin sitä ei lopetettu.

Me perustimme saksalaisen kommunistiklubin¹³⁸ ja taivuttelimme siellä työläisiä olemaan liittymättä legioo-

naan; kehotimme heitä palaamaan yksitellen kotimaahansa ja toimimaan siellä liikkeen hyväksi. Vanha ystävämmme Flocon, joka oli väliaikaisen hallituksen jäsen, sai hankituksi lähettämилlemme työläisille samat matkaedut kuin legioonalaisille oli luvattu. Sillä tavoin lähetimme takaisin Saksaan 300—400 työläistä, joista valtaosa oli Liiton jäseniä.

Kuten jo saattoi helposti arvata, Liitto osoittautui sitten liikehtivien kansanjoukkojen edessä liian heikoksi vaikuttamisvälineeksi. Kolme neljännestä aikaisemmin ulkomailla asuneista Liiton jäsenistä vaihtoi kotimaahan paluun vuoksi asuinpaikkaansa; sen vuoksi suurin osa heidän entisistä yhdistyksistään hajosi, ja he kadottivat kaiken yhteyden Liittoon. Kunnianhimoisimmat heistä eivät edes yrittäneet saada yhteyttä uudelleen järjestetyksi, vaan jokainen alkoi erikseen omalla riskillään ja vastuullaan luoda asuinpaikallaan pientä erillisliikettä. Lopuksi, jokaisen pikkuvaltion, jokaisen maakunnan, jokaisen kaupungin olosuhteet erosivat niin suuresti toisistaan, että Liitto olisi voinut antaa vain aivan yleisiä toimintaohjeita; sellaisia toimintaohjeita taas voitiin paljon paremmin levittää lehdistön kautta. Lyhyesti sanoen, siitä hetkestä lähtien, kun hävisivät syyt, jotka olivat tehneet salaisen Liiton tarpeelliseksi, menetti itse salainen Liittokin sellaisenaan kaiken merkityksensä. Ja kaikkein vähiten se saattoi ihmetyttää niitä, jotka vastikään olivat vapauttaneet tämän salaisen Liiton viimeisistä salaliittolaisuuden jätteistä.

Silloin kuitenkin kävi ilmi, että Liitto oli ollut mainio vallankumouksellisen toiminnan koulu. Reinillä, jossa »Neue Rheinische Zeitung»* oli luotettava keskus, Nassaussa, Reinin Hessenissä ym. — kaikkialla oli äärimmäisen demokraattisen liikkeen johdossa Liiton jäseniä. Siten oli myös Hampurissa. Etelä-Saksassa oli esteenä pikkuporvarillisten demokraattien valta-asema. Breslaussa toimi varsin menestyksellisesti vuoden 1848 kesään saakka Wilhelm Wolff; hän sai myös Sleesiassa Frankfurtin parlamentin sijaisedustajan valtakirjan. Lopuksi, latoja Stephan Born, joka oli ollut Liiton toimielias

* Ks. tätä osaa, s. 184—194. *Toim.*

jäsen Brysselissä ja Pariisissa, perusti Berliinissä Työväen veljeskunnan, joka laajeni huomattavasti ja pysyi pystyssä vuoteen 1850 saakka. Born, tämä lahjakas nuori mies, piti kuitenkin liiaksi kiirettä esiintyäkseen poliittisena toimihenkilönä. Hän »veljeili» mitä kirjavimman roskaväen kanssa saadakseen vain kootuksi ympärilleen väkeä. Hän ei ollut lainkaan niitä miehiä, jotka pystyvät luomaan sovun ristiriitaisten pyrkimysten välillä, tuomaan valoa kaaokseen. Sen vuoksi hänen veljeskuntansa virallisissa julkaisuissa tavataan alituisen kirjavuutta; niissä on sekaisin Kommunistisen manifestin katsomuksia sekä ammattikuntamuistoja ja -toivomuksia, Louis Blancin ja Proudhonin katsomusten jätteitä, protektionismin puolustamista jne., — sanalla sanoen nuo miehet halusivat olla kaikkien mieliksi. Heidän erikoisharrastuksenaan oli lakkojen, ammattiyhdistysten ja tuotantosuuskuntien järjestäminen, ja he unohtivat sen, että tehtävänä oli ennen kaikkea hankkia poliittisen voiton avulla ensin sellainen toimikenttä, jolla vain voidaankin toteuttaa tuollaiset asiat varmasti ja pysyvästi. Ja niinpä kun taantumuksen voitot pakottivat tuon veljeskunnan johtajat tuntemaan välittömän vallankumoukselliseen taisteluun osallistumisen olevan välttämätöntä, heidän ympärilleen kerääntyneet kehittymättömät joukot tietysti hylkäsivät heidät. Born osallistui Dresdenin kapinaan toukokuussa 1849 ja pelastui onnenkaupalla. Työväen veljeskunta taas pysytteli syrjässä proletariaatin suuresta poliittisesta liikkeestä, se oli eristynyt liitto, joka oli olemassa pääasiallisesti vain paperilla ja esitti niin toisarvoista osaa, että taantumus katsoi tarpeelliseksi lakkauttaa se vasta 1850 ja sen haaraosastot vasta monien vuosien kuluttua. Bornista, jonka oikea nimi oli muuten Buttermilch, ei tullutkaan suurta poliittista toimihenkilöä, vaan pieni sveitsiläinen professori, joka nykyisin ei käännä Marxia ammattikuntakielelle, vaan lupsakkaa Renania omalle imelälle saksan kielelleen.

Kesäkuun 13. päivään 1849 Pariisissa, toukokuun kapinan tappioon Saksassa ja Unkarin vallankumoukseen tukahduttamiseen venäläisten toimesta päättyi suuri vuoden 1848 vallankumouksen kausi. Mutta taantumuksen voitto ei ollut vielä suinkaan lopullinen. Hajanaiset

vallankumoukselliset voimat ja samalla myös Liiton voimat täytyi järjestää uudelleen. Yleinen tilanne samoin kuin ennen vuotta 1848 teki mahdolliseksi proletariaatin kaiken julkisen järjestäytymisen; täytyi siis taaskin järjestäytyä salaisesti.

Syksyllä 1849 suurin osa entisten keskuskomiteoiden ja kongressien jäsenistä oli jälleen Lontoossa. Vain Schapper ja Moll puuttuivat. Schapper oli Wiesbadenissa vankilassa, mutta hänkin saapui Lontooseen sitten kun hänet keväällä 1850 oli julistettu syyttömäksi. Moll, suoritetuaan loppuun monet mitä vaarallisimmat puolue tehtävät ja agitaatiomatkat — kaiken kukkuraksi hän ryhtyi värväämään Reinin maakunnassa preussilaisesta armeijasta ratsutykkimiehiä Pfalzin tykistöön, — liittyi Willichin osastoon, besançonelaiseen työläiskomppaniaan ja kaatui Murgella Rothenfelsin sillan edustalla käydyssä taistelussa päähän osuneesta luodista. Sen sijaan toimikentälle ilmaantui Willich. Willich oli yksi niistä Länsi-Saksassa vuoden 1845 jälkeen niin yleisesti tavattavista tunnekkomunisteista, ja jo yksistään sen vuoksi hän oli väistomaisesti salaisessa oppositiossa meidän kriittistä suuntaamme kohtaan. Mutta ei siinä kaikki. Hän oli todellinen profeetta ja varma siitä, että kohtalo oli määrännyt hänet Saksan proletariaatin vapauttajaksi, ja sellaisena hän tavoitteli suoranaisesti sekä poliittista että sotilaallista diktatuuria. Sen varhaiskristillisen kommunismin rinnalle, jota Weitling oli aikaisemmin julistanut, syntyi näin ollen jokin kommunistisen islamin tapainen. Tämän uuden uskonnon levittäminen ei toistaiseksi muuten ulottunut Willichin komennossa olleen emigranttikasarmien ulkopuolelle.

Niinpä siis Liitto järjestettiin uudelleen, julkaistiin liitteenä (IX, n:o 1¹³⁹) vuoden 1850 maaliskuun »Vetoamus»*, ja Heinrich Bauer lähetettiin asiamiehenä Saksaan. Tuo Marxin ja minun toimittamani vetoamus on kiintoisa vielä nykyisinkin, sillä pikkuporvarilliset demokraatit ovat nytkin se puolue, joka lähimmän eurooppalaisen järkytyksen aikana — ja se on kohta alkava (eurooppalaisten vallankumousten — 1815, 1830, 1848—

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 417—430. *Toim.*

1852, 1870 — väliajat ovat vuosisadallamme olleet 15—18 vuotta) — nousee Saksassa ehdottomasti ensimmäisenä valtaan yhteiskunnan pelastajana kommunistisilta työläisiltä. Siis paljon siinä sanotusta pätee myös nykypäiviin. Heinrich Bauerin matka onnistui täydellisesti. Tämä pieni iloinen suutari oli synnynäinen diplomaatti. Hän kokosi jälleen aktiivisesti toimivaan järjestöön ne Liiton entiset jäsenet, joista osa oli jäänyt syrjään toiminnasta ja osa toiminut omalla vastuullaan; muun muassa hän veti mukaan myös Työväen veljeskunnan silloisia johtajia. Liitto alkoi esittää työläis- ja talonpoikaisyhdistyksissä ja voimisteluseuroissa paljon huomattavampaa johtavaa osaa kuin ennen vuotta 1848, joten jo lähimmässä yhdistyksille lähetetyssä (vuosineljänneksen) vetoamuksessa, joka julkaistiin kesäkuussa 1850, voitiin todeta, että Saksassa kiertomatkan tehnyt pikkuporvarillisiin demokraatteihin kuuluva bonnilainen ylioppilas Shurz (sittemmin amerikkalainen exministeri) »havaitti jo kaikkien kyvykkäiden ainesten olevan Liiton käytettävissä» (ks. liitettä IX, n:o 2). Liitto oli ehdottomasti ainoa vallankumouksellinen järjestö, jolla oli merkitystä Saksassa.

Mutta tämän järjestön tehtävä riippui pääasiallisesti siitä, toteutuvatko toiveet vallankumouksen uudesta noususta. Se taas kävi vuoden 1850 kuluessa yhä epätoiminnaisemmaksi, jopa mahdottomaksikin. Vuoden 1847 teollisuuspuola, joka oli valmistellut vuoden 1848 vallankumouksen, oli ohi; alkoi uusi, ennen kuulumaton teollisuuden kukoistuskauti. Sille, jolla oli silmät päässään ja joka käytti niitä, piti selvittää, että vuoden 1848 vallankumousmyrsky tyyntyi vähitellen kokonaan.

»Tämän yleisen kukoistuksen vallitessa, jolloin porvarillisen yhteiskunnan tuotantovoimat kehittyivät niin rehevästi kuin porvarillisissa oloissa ylipäänsä on mahdollista, ei voi olla puhuttakaan todellisesta vallankumouksesta. Sellainen vallankumous on mahdollinen ainoastaan kausina, jolloin nuo molemmat tekijät — uudenaikaiset tuotantovoimat ja porvarilliset tuotantomuodot — joutuvat keskenään ristiriitaan. Ne monet riidat, joihin mannermaisen järjestyspuolueen eri ryhmien edustajat nyt antautuvat saattaen toisiaan huonoon valoon, eivät

suinkaan johda uusiin vallankumouksiin, vaan päinvas-
toin ne ovat mahdollisia ainoastaan siitä syystä, että
yhteiskunnallisten suhteiden perusta on tällä hetkellä
niin varma ja — mitä taantumus ei tiedä — niin *porvaril-*
linen. Siitä kimmahtavat takaisin kaikki porvarillista
kehitystä pidättämään pyrkivät taantumukselliset yri-
tykset *samoin kuin demokraattien koko siveellinen suuttu-*
mus ja kaikki intomieliset julistukset.» Näin Marx ja minä
kirjoitimme artikkelissa »Vuoden 1850 touko—lokakuun
katsaus» lehdessä »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-
ökonomische Revue»¹⁴⁰, vihkot V—VI, Hampuri 1850,
s. 153.

Tämä tervejärkinen käsitys tilanteesta näytti monista
kuitenkin kerettiläisyydeltä tuona aikana, jolloin Ledru-
Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth ja vähemmän huo-
mattavista saksalaisista tähdistä — Ruge, Kinkel, Goegg
ja muut heidän laisensa muodostivat Lontoossa tusina-
kaupalla tulevia väliaikaisia hallituksia ei vain omia
kotimaitaan, vaan myös koko Eurooppaa varten ja kat-
soivat kaiken riippuvan vain siitä, että saadaan Ame-
rikasta vallankumouksellisen lainan muodossa tarpeelli-
set varat Euroopan vallankumouksen suorittamiseksi ja
luonnollisesti myös monien erilaisten tasavaltojen perus-
tamiseksi yhdessä silmänräpäyksessä. Ei ihme että tuo-
hon koukkuun tarttui sellainen mies kuin Willich, että
myös Schapper vanhan vallankumouksellisen innon val-
taan jouduttuaan antoi johtaa itsensä harhaan ja että
suurin osa Lontoon työläisistä, jotka olivat pääasiallisesti
emigrantteja, seurasi heitä porvarillis-demokraattisten
vallankumouksentekijäin leiriin? Lyhyesti sanoen meidän
kannattamamme pidättyväisyys ei ollut näiden miesten
mieleen; heidän mielestään piti alkaa tehdä vallanku-
mousta; me kieltäydyimme siitä mitä päättävimmän.
Tapahtui hajaannus. Myöhemmistä tapahtumista voidaan
lukea Paljastuksista*. Sitä seurasi Nothjungin vangit-
seminen; sitten vangittiin Hampurissa Haupt, josta tuli
kavaltaja, hän antoi ilmi Keskuskomitean kölniläisiä
jäseniä ja hänen tuli esiintyä oikeusjutussa tärkeimpänä

* Ks. *Karl Marx. Enthüllungen über den Kommunisten-
Prozess zu Köln. Toim.*

todistajana; hänen sukulaisensa katsoivat paremmaksi välttää sellaista häpeää ja lähettivät hänet Rio de Janeiroon, jossa hänestä sittemmin tuli kauppias ja hänet nimitettiin, ansioittensa vuoksi, ensin Preussin ja sitten myös Saksan pääkonsuliksi. Nykyisin hän on jälleen Euroopassa*.

Jotta »Paljastuksia» ymmärrettäisiin paremmin, esitän tässä kölniläisten syytettyjen luettelon: 1. P. G. Röser, sikaarityöläinen; 2. Heinrich Bürgers, joka sittemmin elämänsä loppuaikoina oli maapäivien progressi-edustajana; 3. Peter Nothjung, räätäli, kuoli joku vuosi sitten Breslaussa valokuvaajana; 4. W. J. Reiff; 5. tri Hermann Becker, nykyisin Kölnin ylipormestari ja herrainkamarin jäsen; 6. tri Roland Daniels, lääkäri, kuoli muutama vuosi oikeusjutun jälkeen keuhkotautiin, jonka oli saanut vankilassa; 7. Karl Otto, kemisti; 8. tri Abraham Jacobi, nykyisin lääkärinä New Yorkissa; 9. tri J. J. Klein, nykyisin lääkäri ja Kölnin kaupunginvaltuutettu; 10. Ferdinand Freiligrath, joka silloin oli kuitenkin jo Lontoossa; 11. J. L. Erhardt, kauppa-apulainen; 12. Friedrich Lessner, räätäli, asuu nykyisin Lontoossa. Heistä valamiesoikeus, jonka julkiset istunnot kestivät lokakuun 4. päivästä marraskuun 12. päivään 1852, tuomitsi valtiopetoksesta syytettyinä Röserin, Bürgersin ja Nothjungin 6 vuodeksi linnanvankeuteen, Reiffin, Otton ja Beckerin 5 vuodeksi, Lessnerin 3 vuodeksi; Daniels, Klein, Jacobi ja Erhardt julistettiin syyttömiksi.

Kölnin oikeusjuttuun päättyy Saksan kommunistisen työväenliikkeen ensimmäinen vaihe. Välittömästi tuomion jälkeen me laskimme Liittomme hajalle; muutamaa kuukautta myöhemmin nukahti myös Willichin ja Schapperin Sonderbund¹⁴¹.

* Schapper kuoli 60-luvun lopulla Lontoossa. Willich osallistui Amerikan sisällissotaan ja palkittiin kunniamerkillä; Murfreesboron luona (Tennesseeessä) käydyssä taistelussa, johon hän osallistui prikaatikenraalina, hän haavoittui rintaan, mutta parani; hän kuoli kymmenisen vuotta sitten Amerikassa. Muista mainituista henkilöistä sanon vielä, että Heinrich Bauer katosi tietymättömiin Australiassa, Weitling ja Everbeck kuolivat Amerikassa.

* * *

Kokonainen sukupolvi erottaa meitä tuosta kaudesta. Silloin Saksa oli ammattikuntien ja käsityöhön perustuvan kotiteollisuuden maa, nyt se on suurteollisuuden maa, jossa teollisuus kehittyy herkeämättä ja myrskyisesti. Silloin sai etsiä yksityisiä työläisiä, jotka tajuivat työläisinä oman asemansa ja historiallis-taloudellisen vastakohtaisuutensa pääoman suhteen, sillä silloin itse tuo vastakohtaisuus oli vasta syntymässä. Nykyisin pitää Saksan koko proletariaatti saattaa poikkeuslakien alaiseksi vain siksi, että voitaisiin edes vähän hidastaa sitä kehitysprosessia, jonka ansiosta tämä proletariaatti tulee käsittämään täydellisesti oman asemansa sorretun luokan asemaksi. Silloin niiden harvojen, jotka olivat käsittäneet proletariaatin historiallisen osuuden, täytyi toimia maanalaisuudessa, kokoontua salaa, pieninä 3—20 hengen ryhminä. Nykyisin sitä vastoin Saksan proletariaatti voi tulla toimeen jopa ilman virallista järjestöäkin, niin julkista kuin salaistakin; samoin ajattelevien luokkatovereiden yksinkertainen ja itsestään ymmärrettävä yhteys ilman mitään sääntöjä, komiteoita, päätöksiä ynnä muita sellaisia näkyviä muotoja riittää järkyttämään koko Saksan valtakuntaa. Bismarck on sovintotuomari Euroopassa, Saksan rajojen ulkopuolella; mutta maan sisällä käy päivä päivältä yhä uhkaavammaksi Saksan proletariaatin jättiläishahmo, jonka Marx näki jo ennalta vuonna 1844, jättiläinen, jolle käy jo liian ahtaaksi poropörvareille tarkoitettu valtiorakennus ja jonka mahtava olemus ja leveät hartiat lujittuvat sen hetken lähetessä, jolloin tuon jättiläisen tarvitsee vain nousta paikaltaan hajottaakseen rauniokasaksi valtakunnan perustuslain koko rakennuksen. Eikä siinä kaikki. Euroopan ja Amerikan proletariaatin kansainvälinen liike on nyt siinä määrin lujittunut, ettei vain sen ensimmäinen suppea muoto — salainen Liitto, — vaan myös sen toinen, äärettömästi laajempi muoto — julkinen Kansainvälinen Työväenliitto — on muuttunut sen kahleeksi; jotta voitaisiin luoda kaikkien maiden ja kaikenkielisten työläisten suuri proletariaatin puolue ja pitää se pystyssä, on tarpeen vain yksinkertainen solidaarisuu-

den tunne, joka perustuu samanlaisen luokka-asemansa ymmärtämiseen. Sillä opilla, jonka edustajana Liitto oli vuodesta 1847 vuoteen 1852 ja johon viisaat poroporvarit suhtautuivat silloin olkapäitään kohautellen kuin mielettömien houreeseen, muutamien yksinäisten lahkolaisten salaiseen oppiin, tällä opilla on nyt lukemattomia kannattajia maailman kaikissa sivistysmaissa, Siperian kaivosvankien ja Kalifornian kullanetsijöiden keskuudessa; ja tämän opin luoja, Karl Marx, mies jota hänen aikalaisensa eniten vihasivat ja eniten parjasivat oli kuolinhetkeensä saakka sekä vanhan että uuden maailman proletariaatin neuvonantaja, jonka puoleen käänyttiin aina ja joka ei koskaan kieltäytynyt auttamasta.

Lontoossa 8. lokakuuta 1885

Friedrich Engels

*Julkaistu kirjassa: Karl Marx.
Enthüllungen über den Kom-
munisten-Prozess zu Köln.
Hottingen-Zürich, 1885 ja
»Der Sozialdemokrat« lehdessä
46.—48. n:oissa 12., 19. ja 26.
marraskuuta 1885*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 156—172*

F r i e d r i c h E n g e l s

**PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN
JA VALTION ALKUPERÄ¹⁴²**

NELJÄNNEN, VUODEN 1891 PAINOKSEN ALKULAUSE

Alkukantaisen perheen historiasta
(Bachofen, McLennan, Morgan)¹⁴³

Tämän kirjan edelliset suurilukuiset painokset myytiin loppuun jo miltei puolisen vuotta sitten, ja kustantaja* pyysi jo kauan sitten minua toimittamaan uuden painoksen. Muut kiireellisemmät työt ovat estäneet minua tähän asti sitä tekemästä. Ensimmäisen painoksen ilmestymisestä on kulunut seitsemän vuotta, joiden kuluessa alkukantaisten perhemuotojen tutkimisessa on tapahtunut huomattavaa edistystä. Teokseen oli siis tehtävä huolellisia parannuksia ja täydennyksiä, varsinkin kun nykyinen teksti aiotaan stereotypoida, mikä tekee uudet muutokset joksikin aikaa mahdottomiksi.

Olen siis tarkastanut huolellisesti koko tekstin ja tehnyt joukon lisäyksiä, minkä ansiosta tieteen nykyinen kanta on toivoakseni saanut osakseen asianmukaista huomiota. Tuonnempana tässä alkulauseessa esitän lisäksi lyhyen yleiskatsauksen perheen historiaa koskevien katsomusten kehityksestä Bachofenista Morganiin. Teen sen pääasiassa siksi, että šovinistiselta tuoksahtava esihistorian englantilainen koulukunta tekee yhä edelleen kaiken voitavansa hämätäkseen vaiteten sen mullistuksen, jonka Morganin tutkimukset aiheuttivat esihistoriaa koskevissa katsomuksissa, joskaan se ei silti suinkaan kainostele anastaessaan Morganin aikaansaannoksia. Paikka paikoin muuallakin seurataan liiaksi tätä englantilaisten esimerkkiä.

Teokseni on käännetty useille kielille. Ensiksi italiaksi: »L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato», tekijän tarkistama Pasquale Martignettin

* — J. Dietz. *Toim.*

äänös, Benevento 1885. Sitten romaniaksi: »Origină familiei, proprietăței, private și a statului», kääntänyt Joan Nădejde; julkaistu jassylaisessa aikakauskirjassa »Comtemporanul»,¹⁴⁴ syyskuu 1885 — toukokuu 1886. Edelleen tanskaksi: »Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse», Gerson Trierin julkaisu, Kööpenhamina 1888. Henri Ravén ranskannos, joka perustuu nykyiseen saksalaiseen laitokseen, on painossa.

* * *

Aina 1860-luvun alkupuolelle asti perheen historia ei voinut tulla kysymyksenkään. Historiatiede oli tässä suhteessa vielä kokonaan viiden Mooseksen kirjan vaikutuksen alaisena. Patriarkaalista perhemuotoa, jota niissä on kuvailtu täydellisemmin kuin missään muualla, ei ainoastaan pidetty muitta mutkitta vanhimpana, vaan se myös samastettiin — monivaimoisuutta lukuun ottamatta — nykyiseen porvarilliseen perheeseen, ikään kuin perheen suhteen ei oikeastaan olisikaan tapahtunut yleensä mitään historiallista kehitystä; korkeintaan myönnettiin, että alkuaikoina oli saattanut vallita säännöttömien sukupuolisuhteiden kausi. — Yksiavioisuuden lisäksi tunnettiin tosin myös itämaalainen monivaimoisuus ja intialais-tiibetiläinen monimiehisyys, mutta näitä kolmea muotoa ei voitu sijoittaa historialliseen järjestykseen, ja ne esitettiin rinnakkain ilman mitään keskinäistä yhteyttä. Että muinaisajan erillisten kansojen samoin kuin joidenkin vielä olemassa olevien villikansojen keskuudessa syntyperä laskettiin äidin eikä isän mukaan, siis päteväenä pidettiin vain naispuolista linjaa, ja että monien nykykansojen keskuudessa kiellettiin tietynsuuruisten, silloin vielä lähemmin tutkimattomien ryhmien sisäiset avioliitot ja että tämä tapa esiintyi kaikissa maanosissa — kaikki nämä tosiasiat kylläkin tunnettiin ja samantapaisia esimerkkejä kertyi yhä lisää. Mutta niitä ei osattu käyttää, ja jopa E. B. Tylorinkin teoksessa »Researches into the Early History of Mankind etc. etc.» (1865) ne esiintyivät pelkästään »eriskummallisina tapoina» samaan tapaan kuin eräiden villikansojen keskuudessa voimassa oleva kiello,

joka estää koskettamasta palavaa puuta rautaesineellä, ja muut samantapaiset uskonnolliset joutavuudet.

Perhettä koskeva historiantutkimus alkaa vuodesta 1861, Bachofenin »Mutterrecht» teoksen ilmestymisestä. Tekijä esittää teoksessaan seuraavat väitteet: 1. ihmiset elivät alkuaikoina rajattomassa sukupuoliyhteydessä, jota hän nimittää epäonnistuneesti »hetairismiksi»; 2. sellainen yhteys teki mahdolliseksi isyyden varman määrittämisen, minkä vuoksi syntyperä voitiin laskea vain naispuolista linjaa, äidinoikeuden mukaan, ja näin oli alunperin asianlaita kaikkien muinaisten kansojen keskuudessa; 3. tämän johdosta naisille äiteinä, nuoremman polven ainoina varmasti tunnettuina vanhempina osoitettiin suurta kunnioitusta ja arvonantoa, joka Bachofenin käsityksen mukaan kohosi täydelliseksi naisherruudeksi (gynaikokratia); 4. siirtyminen yksiavioisuuteen, jolloin nainen kuului yksinomaan yhdelle miehelle, loukkasi ikivanhaa uskonnollista käskyä (ts. loukkasi tosiasiallisesti toisten miesten ikivanhaa perinnäistä oikeutta samaan naiseen), ja tuo loukkaus oli sovitettava tai sen sietäminen oli lunastettava siten, että nainen antautui määrääaikoina muille.

Näihin väitteisiinsä Bachofen löytää todisteet äärimmäisen uutterasti kokoamistaan lukuisista antiikin klassisen kirjallisuuden kohdista. Kehitys »hetairismista» yksiavioisuuteen ja äidinoikeudesta isänoikeuteen johtuu hänen mielestään — varsinkin kreikkalaisilla — uskonnollisten käsitysten kehittymisestä, uusien jumalolentojen, ts. uusien katsomusten edustajien, liittämistä perinnäiseen jumalien ryhmään, nimittäin vanhan katsantokannan edustajiin, jolloin uudet työntävät vanhoja yhä enemmän taka-alalle. Bachofenin mielestä siis miehen ja naisen keskinäisen yhteiskunnallisen aseman historialliset muutokset eivät ole johtuneet ihmisten tosiasiallisten ehtojen kehittymisestä, vaan näiden ehtojen uskonnollisesta heijastumisesta noiden samojen ihmisten aivoissa. Tämän mukaisesti Bachofen selittää Aiskhyloksen »Oresteian» dramaattiseksi kuvaukseksi häviämässä olleen äidinoikeuden ja sankariaikoina syntyneen ja voittaneen isänoikeuden välisestä taistelusta. Klytaimestra on rakastajansa Aigisthoksen vuoksi sur-

mannut Troijan sodasta palanneen puolisonsa Agamemnonin; mutta Klytaimestran ja Agamemnonin poika Orestes kostaa isänsä murhan surmaamalla äitinsä. Sen tähden erinykset, äidinoikeuden demoniset suojelijattaret, vainoavat häntä, sillä äidinoikeuden mukaan äidin murha on raskain, sovittamattomin rikos. Mutta Orestesta suojelevat Apollon, joka on oraakkelinsa välityksellä kehottanut Orestesta tähän tekoon, ja Athene, joka kutsutaan tuomariksi — molemmat ovat jumalia, jotka edustavat tässä uutta, isänoikeuteen perustuvaa järjestystä; Athene kuulustelee kumpaakin puolta. Koko riitakysymys selviää lyhyesti Oresteen ja erinyksien väittelyssä. Orestes vetoaa siihen, että Klytaimestra on tehnyt kaksinkertaisen rikoksen surmaamalla *oman* puolisonsa ja siis myös *hänen*, Oresteen, isän. Miksi siis erinykset vainoavat häntä eivätkä Klytaimestraa, joka on suurempi syyllinen? Vastaus on sattuva:

»Hän ei ollut surmaamansa miehen verisukulainen.»*

Sellaisen miehen murhaaminen, joka ei ole verisukulainen, vaikka onkin murhaajattaren puoliso, on sovitettavissa, se ei liikuta erinyksiä. Heidän tehtävänään on vainota vain verisukulaisen murhan johdosta, ja siinä suhteessa äidinoikeuden mukaan raskain ja sovittamattomin murhateko on äidin murha. Apollon esiintyy oitis Oresteen puolustajana. Athene antaa areiopagin jäsenten — ateenalaisten valamiesten — äänestää, äänet jakautuvat tasan vapauttamisen ja tuomitsemisen puolesta; silloin Athene antaa puheenjohtajana äänensä Oresteen puolesta ja julistaa hänet vapaaksi. Isänoikeus on saanut voiton äidinoikeudesta, »nuoren polven jumalat», joiksi heitä erinykset itse nimittävät, saavat voiton erinyksistä ja nämäkin suostuvat lopulta astumaan uuteen virkaan palvelukseen uutta järjestystä.

Tämä uusi, mutta peräti oikea »Oresteian» tulkinta on Bachofenin kirjan kauneimpia ja parhaita kohtia. Se todistaa samalla, että Bachofen uskoo erinyksiin, Apolloon ja Atheneen ainakin yhtä paljon kuin Aiskhylos aikoinaan; hän nimittäin uskoo, että nämä suorittivat

* *Aiskhylos. Oresteia. Eumenidit. Toim.*

Kreikan sankariaikana ihmeen: kukistivat isänoikeuden avulla äidinoikeuden. On selvää, että moinen käsitys, jonka mukaan uskonto on maailmanhistorian ratkaiseva vipusin, on johtava lopulta pelkkään mystisismiin. Bachofenin paksun nidoksen läpikotainen tutkiminen on sen vuoksi työlästä hommaa, joka ei suinkaan aina kannata. Mutta tämä ei lainkaan vähennä hänen ansiotaan uranuurtajana. Bachofen oli ensimmäinen, joka sen sijaan että olisi puhunut tuntemattomasta alkutilasta, jossa vallitsi sukupuolisuhteiden säännöttömyys, todisti antiikin klassisessa kirjallisuudessa olevan runsaasti jälkiä siitä, että kreikkalaisten ja aasialaisten kansojen keskuudessa ovat todella vallinneet ennen yksiavioisuutta sellaiset suhteet, jolloin ei ainoastaan mies ollut sukupuoliyhteydessä useihin naisiin, vaan nainenkin useihin miehiin ilman että se loukkasi tapoja; että hävitessään tämä tapa jätti jäljen sen rajoitetun muille miehille antautumisen muodossa, jolla naisten täytyi ostaa yksiavioisuus oikeus; että syntyperä voitiin sen vuoksi laskea alunperin vain naispuolista linjaa, äidistä äitiin; että tämä naispuolisen linjan yksinomaisen pätevyys säilyi vielä kauan yksiavioisuudenkin aikana isyyden ollessa varmaa tai ainakin tunnustettua; että vihdoin tämä asema, joka äideillä oli alussa lastensa ainoina varmoina vanhempina, takasi heille ja siten naisille yleensä korkeamman yhteiskunnallisen aseman kuin mitä heillä sittemmin on koskaan ollut. Bachofen ei tosin lausunut näitä väitteitä näin selvästi, sen esti hänen mystinen maailmankatsomuksensa. Mutta hän todisti ne, ja se merkitsi 1861 täydellistä vallankumousta.

Bachofenin paksu nidos oli kirjoitettu saksaksi, ts. sellaisen kansakunnan kielellä, jota silloin vähiten kiinnosti nykyisen perheen esihistoria. Teos jäi siitä syystä tuntemattomaksi. Hänen lähin seuraajansa, joka esiintyi samalla alalla 1865, ei ollut edes kuullut Bachofenista.

Tämä seuraaja oli J. F. McLennan, edeltäjänsä suoranainen vastakohta. Siinä meillä on nerokkaan mystikon asemesta rutikuiva juristi, ylitsevuotavan runollisen mielikuvituksen asemesta puolustuspuhetta pitävän asianajajan päteviltä tuntuvat ajatusrakennelmat. McLennan havaitsee useilla vanhan ja uuden ajan villi-, barbaari-

ja vieläpä sivistyskansoillakin sellaisen avioliiton solmimismuodon, että sulhasen on yksin tai ystäviensä kanssa ryöstettävä näennäisesti väkivalloin morsiamensa tämän sukulaisilta. Tämä tapa lienee jäänne siitä aikaisemmasta tavasta, että jonkin heimon miehet ryöstivät todella väkivalloin vaimonsa muualta, toisista heimoista. Entä mistä ryöstöavioliitto on saanut alkunsa? Niin kauan kuin miehet saattoivat saada kylliksi vaimoja oman heimonsa keskuudesta, siihen ei ollut kerrassaan mitään aihetta. Mutta yhtä useinkin havaitsimme, että kehittyvämmillä kansoilla on tiettyjä ryhmiä (vielä 1865 nämä samastettiin usein itse heimojen kanssa), joiden sisällä avioituminen on kielletty, joten miesten on pakko ottaa vaimonsa ja naisten miehensä tämän ryhmän ulkopuolelta, kun taas toisilla on tapana, että tietyn ryhmän miesten täytyy ottaa vaimonsa vain oman ryhmänsä keskuudesta. McLennan nimittää edellisiä ryhmiä eksogaamisiksi ja jälkimmäisiä endogaamisiksi ja sommittelee ilman muuta jyrkän vastakohtan eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» välille. Ja joskin hänen omasta eksogamiaa koskevasta tutkimuksestaan ilmenee kourantuntuvasti, että useissa — ellei useimmissa tai valtan kaikissa — tapauksissa tämä vastakohta on olemassa vain hänen mielikuvituksessaan, hän sittenkin asettaa sen koko teoriansa perustaksi. Sen mukaan eksogaamiset heimot voivat ottaa vaimoja vain toisista heimoista, mutta villeydelle ominaisten jatkuvien heimosotien kaudella tämä saattoi tapahtua vain ryöstämällä.

McLennan kysyy edelleen: mistä tämä eksogamia-tapa johtuu? Verisukulaisuus- ja sukurutsauskäsitteellä ei voi olla mitään tekemistä sen kanssa: ne ovat ilmiöitä, jotka ovat kehittyneet vasta paljon myöhemmin. Mutta kylläkin sillä villien keskuudessa laajalle levinneellä tavalla, että naispuoliset lapset tapetaan heti syntymisen jälkeen. Siten jokaisessa heimossa syntyy miesten ylijäämä, jonka välttämättömänä lähimpänä seurauksena on, että miehillä on yhteinen vaimo: monimiehisuus. Tästä seuraa edelleen, että tiedettiin, kuka oli lapsen äiti, mutta ei tiedetty, kuka oli isä, minkä vuoksi sukulaisuus laskettiin vain naispuolista eikä miespuolista linjaa. Se oli äidinoikeutta. Toisena seurauksena heimon keskuu-

nessa olleesta naisten puutteesta, jota monimiehisyys lievensi, muttei poistanut, oli juuri muihin heimoihin kuuluneiden naisten järjestelmällinen, väkivaltainen ryöstäminen.

»Koska eksogamia ja monimiehisyys aiheutuvat samasta syystä — eri sukupuolien määrällisestä erosta — meidän on myönnettävä, että kaikkien eksogaamisten rotujen keskuudessa on ollut alunperin monimiehisyyttä. On siis pidettävä kiistattomana, että eksogaamisten rotujen keskuudessa sukulaisuusjärjestelmä oli ensin sellainen, joka tunsu verisiteen vain äidin puolelta.» (McLennan. »Studies in Ancient History», 1886. »Primitive Marriage», s. 124.)

McLennanin ansio on siinä, että hän osoitti, miten yleisesti levinnyttä ja suurimerkityksistä on se, jota hän sanoo eksogamiaksi. Hän ei keksinyt eksogaamisten ryhmien tosiasiallista olemassaoloa eikä edes ymmärtänyt sitä. Useiden havainnontekijöiden aikaisemmista yksityisistä huomaatuksista — juuri McLennanin lähteistä — puhumattakaan Latham (Descriptive Ethnology, 1859) kuvasi tarkoin ja oikein tätä instituutiota sellaisena kuin se esiintyy Intian magarien¹⁴⁵ keskuudessa ja sanoi, että se on yleisesti levinnyt ja esiintyy kaikissa maanosissa — kohta, jonka McLennan itse mainitsee. Ja Morganinmekin todisti jo 1847 irokeeseista kirjoittamissaan kirjeissä (julkaistu »American Reviewissa») ja 1851 kirjoituksessaan »The League of the Iroquois», että sitä esiintyy tällä kansanheimolla, ja antoi siitä oikean kuvan kun taas McLennanin asianajajaymmärrys, kuten saamme nähdä, aiheutti siinä suhteessa paljoa pahempaa sekaannusta kuin Bachofenin mystinen mielikuviutus äidinoikeuden alalla. McLennanin ansiota on edelleen se, että hän havaitsi äidinoikeudellisen syntyperäjäjärjestyksen alkuasteiseksi, joskin Bachofen oli ennättänyt tässä suhteessa hänen edelleen, minkä McLennan itsekkin myöhemmin tunnusti. Mutta hän ei ollut selvillä tästäkään kysymyksestä. Hän puhui aina »vain naispuolisen linjan mukaisesta sukulaisuudesta» (kinship through females only) ja sovelsi jatkuvasti tätä sanontaa, joka pitää paikkansa aikaisempaan asteeseen nähden, myös myöhempään kehitysasteisiin, jolloin syntyperä ja perimysoikeus lasketaan tosin vielä yksinomaan naispuolisen linjan mukaisesti, mutta tunnustetaan ja ilmaistaan miespuo-

lisenkin linjan mukainen sukulaisuus. Se on juristin rajoittuneisuutta, kun hän luo itselleen vakinaisen oikeudellisen termin ja soveltaa sitä jatkuvasti muuttumattomana olosuhteisiin, jotka ovat tehneet sen sillä välin soveltumattomaksi.

Kaikesta todennäköisyydestään huolimatta McLennanin teoria ei näytä sen laatijasta itsestäänkään kovin varmasti perustellulta. Ainakin hän kummastelee

»sitä merkillepantavaa seikkaa, että naisten» (näennäistä) »ryöstöä esiintyy selväpiirteisimpänä ja näkyvimpänä juuri niiden kansojen keskuudessa, joilla *miehinen* sukulaisuus» (ts. miespuolisen linjan mukainen syntyperä) »on vallitsevana» (s. 140).

Ja edelleen:

»Merkillistä, että lasten surmaamista, sikäli kuin tiedämme, ei ole harjoitettu koskaan järjestelmällisesti siellä, missä eksogamia ja vanhin sukulaisuusmuoto ovat olleet rinnakkain.» (s. 146.)

Molemmat tosiasiat suorastaan kiistävät hänen selitystapansa, ja hän voi asettaa niitä vastaan vain uusia, entistä sekavampia olettamuksia.

McLennanin teoria saavutti siitä huolimatta suurta suosiota ja hyväksyntää Englannissa. Häntä pidettiin siellä yleisesti perheen historian perustajana ja tämän alan ensimmäisenä auktoriteettina. McLennanin suorittama eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» vastakkainasettelu, vaikka siinä todettiinkin olevan paljon yksityisiä poikkeuksia ja muunnoksia, pysyi kuitenkin vallitsevan katsantokannan tunnustettuna perustana ja muodostui silmälapuiksi, jotka tekivät mahdottomaksi tarkastella tutkittavaa alaa vapaasti ja siis saada aikaan mitään ratkaisevaa edistystä. Englannissa ja englantilaisen esikuvan mukaan muuallakin tavanomaiseksi tullutta McLennanin ansioiden yliarvioimista vastaan on huomautettava, että asettamalla pelkästä väärinkäsityksestä eksogaamiset ja endogaamiset »heimot» toistensa vastakohdiksi McLennan aiheutti tutkimuksillaan enemmän vahinkoa kuin hyötyä.

Pian alkoi kuitenkin tulla päivänvaloon yhä enemmän tosiasioita, jotka eivät sopineet McLennanin teorian siroihin puitteisiin. McLennan tunsi vain kolme avioliit-

tomuotoa: monivaimoisuuden, monimiehisyyden ja yksiavioisuuden. Mutta kun huomio kerran oli kohdistettu tähän kohtaan, löydettiin yhä enemmän todistuksia siitä, että kehittymättömällä kansoilla oli sellaisia avioliittomuotoja, että joukko miehiä omisti yhteisesti joukon naisia. *Lubbock* («The origin of Civilisation», 1870) myönsi tämän ryhmäavioliiton (Communal marriage) historialliseksi tosiasiaksi.

Kohta sen jälkeen, 1871, esiintyi *Morgan* uusin ja monessa suhteessa ratkaisevin aineistoin. Hän oli varmistunut siitä, että irokeesien omalaatuinen sukulaisuusjärjestelmä oli yhteinen Yhdysvaltain kaikille alkua-asukkaille, oli siis levinnyt yli koko mantereen, vaikka olikin suoranaudessa ristiriidassa sikäläisestä avioliittojärjestelmästä tosiasiallisesti johtuvien sukulaisuusasteiden kanssa. Hän sai Amerikan liittohallituksen keräämään laatimiensa kyselykaavakkeiden ja taulukkojen mukaisesti tietoja muiden kansojen sukulaisuusjärjestelmistä ja havaitsi vastauksista, että 1. Amerikan intiaanien sukulaisuusjärjestelmä pätee myös Aasian ja hieman muunnetussa muodossa Afrikan ja Australian lukuisiin heimoihin; 2. tämä järjestelmä saa täydellisen selityksensä eräästä Havaijilla ja muilla Australian saarilla häviämässä olevasta ryhmäavioliiton muodosta ja 3. samoilla saarilla on tämän avioliittomuodon ohella kuitenkin voimassa sellainenkin sukulaisuusjärjestelmä, joka on selitettävissä vain ryhmäavioliiton vieläkin alkupe räisemmän, nykyisin jo hävinneen muodon avulla. Kerätyt tiedot ja niistä tekemänsä johtopäätökset hän julkaisi teoksessaan «Systems of Consanguinity and Affinity», 1871, ja ulotti siten väittelyn käsittämään paljon laajempaa alaa. Ottamalla lähtökohdaksi sukulaisuusjärjestelmät ja osoittamalla uudelleen niitä vastaavat perhemuodot hän avasi uuden tutkimusuran ja teki mahdolliseksi vilkaista kauemmaksi ihmiskunnan esihistoriaan. Jos tämä menetelmä olisi tullut tunnustetuksi, McLennanin soma rakennelma olisi hajonnut.

McLennan puolusti teoriaansa »Primitive Marriage» teoksen uudessa painoksessa («Studies in Ancient History», 1876). Vaikka hän itse muotoilee perheen historian äärimmäisen keinotekoisesti, pelkistä olettamuksista,

hän vaatii Lubbockilta ja Morganilta näiden jokaisen väitteen tueksi todisteita, vieläpä niin kiistattoman sitovia todisteita kuin vain skottilaisessa oikeudessa voidaan vaatia. Ja tämän tekee sama mies, joka germaaneilla esiintyneestä enon ja sisarenpojan välisestä läheisestä yhteydestä (Tacitus, »Germaania», 20. luku), Caesarin kertomuksesta, että briteillä vaimot ovat yhteisiä aina joka kymmenellä tai kahdellatoista miehellä, ja muinaisaikojen kirjailijoiden kaikista muista barbaarien vaimojen yhteisyyttä koskevista kertomuksista tekee häikäilemättä sen johtopäätöksen, että kaikkien näiden kansojen keskuudessa on vallinnut monimiehisuus! Luulisi kuuntelevansa yleistä syyttäjää, joka voi antaa itselleen täyden vapauden syyteaineiston käsittelyssä, mutta vaatii puolustajalta jokaisen sanan vahvistukseksi mitä muodollisimman juridisesti pätevän todistuksen.

Ryhmäavioliitto on pelkkä kuvitelma, McLennan väittää ja jää siten kauaksi jälkeen Bachofenista. Morganin sukulaisuusjärjestelmät ovat hänestä pelkkiä yhteiskunnallisia kohteliaisuussääntöjä, mitä todistaa muka se tosiseikka, että intiaanit puhuttelevat muukalaistakin, valkoihoista, veljeksi tai isäksi. Tuo on samaa kuin väittää, että nimitykset isä, äiti, veli, sisar ovat pelkästään merkityksettömiä puhuttelumuotoja, koskapa myös katolisia pappeja ja abbedissoja puhutellaan isäksi ja äidiksi, ja munkit ja nunnat, vieläpä vapaamuurarit ja englantilaiset ammattikuntatoveritkin juhlaistunnoissaan puhuttelevat toisiaan veljeksi ja sisareksi. McLennanin puolustus oli sanalla sanoen äärettömän kestävä.

Mutta vielä jäi yksi kohta, missä McLennania ei ollut kumottu. Eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» vastakkaisuus, mihin koko hänen järjestelmänsä perustui, oli kohta, jota ei ollut järkytetty, vaan joka tunnustettiin yleisesti jopa perheen historian kulmakiveksi. Myönnettiin, että McLennanin yritys tämän vastakkaisuuden selittämiseksi oli riittämätön ja ristiriidassa hänen itsensä esittämien tosiasioiden kanssa. Mutta kumoamattomaksi evankeliumiksi katsottiin itse vastakohta, siis se, että oli olemassa kahdenlaisia täysin vastakkaisia itsenäisiä ja riippumattomia heimoja, joista toiset ottivat vaimonsa

heimon piiristä, kun taas toisilla se oli ehdottomasti kiellettyä. Verrattakoon esim. Giraud-Teulonin »Origines de la famille» (1874) ja vieläpä Lubbockin »Origin of Civilisation» (4. painos, 1882).

Mainittua kohtaa vastaan suuntautuu Morganin pääteos »Ancient Society» (1877), joka on tämän kirjan pohjana. Sen mistä Morganilla oli 1871 vain hämärä aavistus, esitän nyt täysin tietoisesti kehiteltynä. Endogamia ja eksogamia eivät ole mitään vastakohtia. Tähän asti ei ole todistettu missään olleen eksogaamisia »heimoja». Mutta siihen aikaan, jolloin ryhmäavioliitto oli vielä vallitsevana — ja kaiken todennäköisyyden mukaan se on ollut joskus vallitsevana kaikkialla — heimo jakautui äidin puolelta verisukulaisryhmiin, sukuihin, joissa sukulaisavioliitot olivat ankarasti kiellettyjä, joten saman suvun miehet saattoivat kyllä ottaa ja tavallisesti ottivatkin itselleen vaimoja heimon keskuudesta, mutta nämä oli otettava oman suvun ulkopuolelta. Jos kohta suku oli siis jyrkästi eksogaaminen, niin heimo johon suvut kokonaisuudessaan kuuluivat, oli yhtä suuressa määrin endogaaminen. McLennanin keinotekoisien rakennelman viimeinenkin jäännös tuli siten lopullisesti murskatuksi.

Mutta Morgan ei tyytynyt tähän. Amerikan intiaanisuku auttoi häntä ottamaan toisenkin ratkaisevan edistysaskeleen tutkimallaan alalla. Hän havaitsi äidinoikeuden pohjalle järjestyneen suvun siksi alkumuodoksi, josta oli kehittynyt myöhempi isänoikeuden pohjalle järjestynyt suku, jonka tapaamme antiikin kulttuurikansoilla. Kreikkalainen ja roomalainen suku, joka siihen asti oli ollut arvoituksena kaikille historiankirjoittajille, sai selityksensä intiaanien suvusta ja siten löytyi uusi perusta koko esihistorialle.

Sillä seikalla, että alkuperäinen äidinoikeudellinen suku havaittiin kulttuurikansojen isänoikeudellisen suvun esiasteeksi, on sama merkitys esihistorialle kuin Darwinin kehityso pillä biologialle ja Marxin lisäarvoteorialla kansantaloustieteelle. Sen avulla Morgan saattoi ensimmäisen kerran hahmotella perheen historian, jossa on alustavasti määritelty pääpiirteissään ainakin klassiset kehitysas teet, sikäli kuin siihen saakka tunnettu

aineisto sen salli. On selvää, että näin sai alkunsa uusi kausi esihistorian käsittelyssä. Äidinoikeudellinen suku muodostui siksi keskipisteeksi, jonka ympärillä koko tämä tiede kiertää; tuon suvun keksimisestä lähtien tiedetään, mihin suuntaan ja mitä on tutkittava ja miten on ryhmiteltävä saadut tulokset. Ja sen mukaisesti edistys on nyt tällä alalla paljon nopeampaa kuin ennen Morganin kirjan ilmestymistä.

Englantilaiset esihistoriantutkijat ovat nyt yleisesti tunnustaneet eli oikeamminkin omaksuneet Morganin löydöt. Mutta tuskinpa kukaan heistä julkisesti myöntää, että meidän on kiitettävä juuri Morgania tästä katsoimuksissa tapahtuneesta kumouksesta. Englannissa Morganin kirjasta on oltu mikäli mahdollista vaiti ja hänestä itsestään on suoriuduttu kehumalla alentuvasti hänen *aikaisempia* teoksiaan. Morganin esityksen yksityiskohtia seulotaan innokkaasti, mutta hänen todella suurista keksinnöistään ollaan itsepintaisesti vaiti. »Ancient Society» ensimmäinen painos on loppunut; Amerikassa sellaisten kirjojen menekki ei ole suuri; Englannissa kirjaa poljetaan järjestelmällisesti ja tämän käänteentekevän teoksen ainoa kirjamarkkinoilla kiertävä laitos on saksalainen käännös.

Mistä johtuu tämä kylmäkiskoisuus? Se on helppo huomata salaliitoksi, jonka tarkoituksena on tappaa asia vaitiololla, varsinkin kun alkukantaisen yhteiskunnan historian tunnustettujen tutkijain kirjoituksissa vilisee lukuisasti pelkästä kohteliaisuudesta esitettyjä sitaatteja ja muita myötätuntoisuuden osoituksia kollegoja kohtaan? Siitäkö, että Morgan on amerikkalainen ja englantilaisista alkukantaisen yhteiskunnan historiakoista on kovin epämieluisia se, että huolimatta suuren tunnustuksen ansaitsevasta ahkeruudestaan aineiston keräämisessä he joutuvat turvautumaan kahteen nerokkaaseen ulkomaalaiseen, Bachofeniin ja Morganiin, kun kysymyksessä on tämän aineiston systematisoinnin ja ryhmittelyn vaatimat yleiset näkökohdat, sanalla sanoen aatteet? Saksalaisen vielä voisi sietää, mutta amerikkalainen! Kun kyseessä on amerikkalainen, jokainen englantilainen muuttuu isänmaalliseksi, mistä olen nähnyt huvittavia esimerkkejä Yhdysvalloissa.¹⁴⁶ Ja päälle päät-

teeksi McLennan oli esihistorian alalla englantilaisen koulukunnan niin sanoaksemme virallisesti tunnustettu perustaja ja johtaja. Esihistorian alalla kuului tietystä määrin hyviin tapoihin puhua vain suuresti kunnioittaen hänen keinoitekoisesta historiarakennelmastaan, joka johti lasten surmaamisesta monimiehisyyden ja ryöstöaviolii-ton kautta äidinoikeudelliseen perheeseen. Pieninkin epäily ehdottomasti vastakkaisten eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» olemassaolosta oli ilkeämielistä kerettiläisyyttä. Morgan, joka osoitti kaikki nämä pyhät opinkappaleet kestäättömiksi, syyllistyi siis eräänlaiseen pyhyiden pilkkaamiseen. Sitä paitsi Morgan osoitti ne kestäättömiksi todistein, jotka tarvitsi vain mainita, kun ne olivat oitis selviä. Niinpä siis McLennanin ihailijat, jotka siihen asti olivat hoiperrelleet neuvottomina eksogamian ja endogamian vaiheilla, joutuivat miltei lyömään nyrkillä otsaansa ja huudahtamaan: kuinka saatoimmekaan olla niin tyhmiä, ettemme itse havainneet sitä jo kauan sitten!

Ja ellei tässä ollut vielä kylliksi rikoksia, jotka pakottivat virallisen koulukunnan kohtelemaan Morgania vain kylmästi syrjien, niin Morgan täytti mitan kukkuroilleen arvostelemalla sivistystä — tavarantuotannon yhteiskuntaa, nykyisen yhteiskuntamme perusmuotoa — tavalla, joka muistutti Fourieria ja puhumalla lisäksi tämän yhteiskunnan tulevasta muuttamisesta sanoja, joita voisi luulla Karl Marxin lausumiksi. Morgan ansaitsi siis hyvinkin McLennanin kiukkuisen moitteen, että »Morgan tuntee vastenmielisyyttä koko historiallista menetelmää kohtaan», minkä geneveläinen professori Girauld-Teulon vahvisti oikeaksi vielä 1884. Samainen herra Girauld-Teulon harhaili kuitenkin vielä 1874 (»Origines de la famille») avuttomana McLennanin eksogamian labyrintissa, josta hänet pelasti vasta Morgan!

On tarpeetonta ruveta tarkastelemaan tässä muita saavutuksia, joista esihistoriantutkimus saa olla kiitollinen Morganille; teoksessani on riittävästi aineistoa asiasta. Neljätoista vuotta, jotka ovat kuluneet Morganin pääteoksen ilmestymisestä, ovat antaneet meille runsaasti alkukantaisten ihmisyhteisöjen historiaa koskevaa aineistoa; ammattiantropologien, -matkailijain ja -esi-

historioitsijain avuksi ovat tulleet vertailevan oikeustieteen edustajat, jotka ovat tuoneet osaksi uutta aineistoa, osaksi uusia näkökohtia. Muutamat Morganin hypoteesit ovat sen johdosta alkaneet horjua tai tulleet jopa kumoituksikin. Mutta uusi aineisto ei missään ole johtanut siihen, että Morganin suuret perusnäkökohdat olisivat syrjäytyneet. Se järjestys, jonka Morgan toi esihistoriaan, pitää pääpiirteissään paikkansa vielä tänäänkin. Voidaanpa sanoa, että se saa yleistä tunnustusta sitä laajemmalti, mitä enemmän yritetään salata, että Morgan on pannut alulle tämän suuren edistyksen*.

Lontoossa, 16. kesäkuuta 1891

Friedrich Engels

*Julkaistu aikakauslehdessä
»Die Neue Zeit», Bd. 2, N 41,
1890—1891 ja kirjassa: Fried-
rich Engels. Der Ursprung der
Familie, des Privateigentums
und des Staats. Stuttgart 1891*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 175—184*

* Palatessani New Yorkista syyskuussa 1888 tapasin Rochesterin vaalipiirin entisen kongressimiehen, joka oli tuntenut Lewis Morganin. Valitettavasti hän ei tiennyt kertoa minulle paljoakaan Morganista. Morgan oli elänyt Rochesterissa yksityishenkilönä suorittaen vain tutkimustyötään. Hänen veljensä, eversti, palveli sotaministeriössä Washingtonissa; veljensä myötävaikutuksella Morgan oli saanut hallituksen kiinnostumaan tutkimuksistaan ja julkaisemaan useita teoksia valtion varoilla; kertojakin oli kuulemma esiintynyt kongressiaikanaan useita kertoja julkaisemisen puolesta.

PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN JA VALTION ALKUPERÄ

Yhdistettynä Lewis H. Morganin tutkimuksiin

I

Esihistoriallisia sivistysasteita

Morgan oli ensimmäinen, joka asiantuntevasti yritti saada tiettyä järjestystä ihmiskunnan esihistoriaan. Hänen ryhmittelynsä pysyy tietenkin voimassa niin kauan kuin huomattavasti laajempi aineisto ei tee muutoksia välttämättömiksi.

Kolmesta pääaikaudesta — villeyden, barbaarisuuden ja sivistyneisyyden aikakaudesta — hän käsittelee oikeastaan vain kahta ensimmäistä ja siirtymistä kolmanteen. Elintarvikkeiden tuotannon kehittyneisyyden mukaan hän jakaa kummankin niistä ala-, keski- ja yläasteeseen, sillä

»taitavuus tässä tuotannossa ratkaisee, missä määrin ihminen on etevämpi ja hallitsee luontoa; kaikista olennoista vain ihminen on päässyt ravintoaineiden tuotannon miltei täydelliseksi herraksi. Inhimillisen edistyksen kaikki suuret aikakaudet sattuvat joltisenkin suoranaisesti yhteen }toimeentulolähteiden laajentumisen aikakausien kanssa».

Perheen kehitys tapahtuu rinnakkaisesti, joskaan siinä ei ole yhtä selviä tunnusmerkkejä eri kausien erottamiseksi.

1. VILLEYS

1. *Ala-aste*. Se on ihmissuvun lapsuusaikaa. Ihmiset olivat vielä alkuperäisillä asuinsijoillaan, trooppisissa ja subtrooppisissa metsissä. He elivät ainakin osaksi puissa, millä vain onkin selitettävissä se, että he pysyivät elossa suurten petoeläinten rinnalla. Ravintona olivat hedelmät, pähkinät ja juuret; äännöskielen muodostuminen on tämän ajan tärkein saavutus. Mikään niistä

kansoista, jotka tulivat tunnetuiksi historiallisena aikakautena, ei ollut enää tässä alkutilassa. Ja vaikka tuo alkutila lieneekin jatkunut monia vuosituhansia, me emme voi sitä millään suoranaisesti todistaa. Mutta mikäli myönnetään ihmisen polveutuvan eläinkunnasta, niin on väistämättömästi oletettava tällaista siirtymävaihetta.

2. *Keskiaste*. Se alkaa kalojen (joihin laskemme myös äyriäiset, simpukat ja muut vesieläimet) käyttämisestä ravinnoksi ja tulen käytöstä. Molemmat ovat yhteydessä toisiinsa, sillä kalaravinto käy vasta tulen avulla täysin käyttökelpoiseksi. Tämä uusi ravinto teki ihmiset riippumattomiksi ilmastosta ja paikasta; virtoja ja merenrannikoita pitkin he saattoivat villeinäkin asuttaa suurimman osan maapallosta. Vanhemman kivikauden karkeatekoiset hiomattomat kiviaseet — niin sanotut paleoliittiset aseet, jotka ovat kokonaan tai suurimmaksi osaksi peräisin tältä kaudelta — ovat kaikkiin maanosiin levinneinä havainnollisia todistuksia näistä vaelluksista. Uusien alueiden asuttaminen ja taukoamaton uuttera keksimistöiminta yhdessä kitkatulen tekotaidon kanssa tuottivat sellaisia uusia ravintoaineita kuin kuumassa tuhkassa tai paistinkuopissa (maauuneissa) paistetut tärkkelyspitoiset juuret ja mukulat sekä metsänriista, josta ensimmäisten aseiden, nuijan ja keihään, keksimisen jälkeen tuli aika-ajoittainen lisäravinto. Yksinomaisia metsästäjäkansoja, jollaisista puhutaan kirjoissa, ts. sellaisia, jotka elävät *ainoastaan* metsästyksellä, ei ole milloinkaan ollut; riistansaanti oli aivan liian epävarmaa. Ravinnonsaannin jatkuvasta epävarmuudesta lienee nähtävästi saanut alkunsa tällä asteella ihmissyönti, joka siitä pitäen säilyi pitkän aikaa. Australialaiset ja useat polynesianalaiset ovat vielä tänäänkin tällä villeyden keskiasteella.

3. *Yläaste*. Se alkaa jousen ja nuolen keksimisestä, minkä ansiosta metsänriista muodostuu vakinaiseksi ravintoaineeksi ja metsästys yleiseksi työalaksi. Kaari, jänne ja nuoli muodostavat jo sangen monimutkaisen pyyntivälineen, jonka keksiminen edellyttää pitkäaikaista karttunutta kokemusta ja terävämpää älyä, siis myös useiden muiden keksintöjen samanaikaista tunte-

mista. Jos vertaamme keskenään kansoja, jotka jo tuntevat jousen ja nuolen, mutta eivät vielä savenvalutaitoa (josta Morganin mielestä alkaa siirtyminen barbaarisuuteen), niin havaitsemme todella jo joitakin kyläasutuksen alkeita ja tietynlaista taitoa tuottaa toimeentulovälineitä, puisia astioita ja talouskaluja, käsin (ilman kangaspuita) valmistettuja niinikuitukankaita, punottuja niini- tai kaislakoreja, hiottuja (neoliittisia) kivisiä työkaluja. Tulen ja kivi kirveen avulla valmistetaan jo yksipuusia veneitä ja paikoin hirssiä ja lautoja asumusten rakentamista varten. Kaikkea tällaista edistyneisyyttä tapaamme esim. Luoteis-Amerikan intiaaneilla, jotka tunsivat jousen ja nuolen, mutta eivät savenvalantaa. Jousi ja nuoli olivat villeydelle samaa kuin rautamiekka barbaarisuudelle ja tuliase sivistyneisyydelle, nimittäin ratkaiseva ase.

2. BARBAARISUUS

1. *Ala-aste*. Se alkaa savenvalutaidosta. Useissa tapauksissa ja todennäköisesti kaikkialla savenvalu on saanut alkunsa siitä, että punotut tai puiset astiat voideltiin savella tulenkestävyyden saavuttamiseksi. Tällöin huomattiin pian, että muovattua savea voi käyttää ilman sisäkehystäkin.

Näin pitkälle saatoimme pitää kehityksen kulkua sellaisena, joka oli aivan yleistä ja tiettyä kautena ominaista kaikille kansoille asuinpaikasta riippumatta. Mutta barbaarisuuden alkaessa saavutettiin aste, jolloin maapallon molempien suurten mantereiden luonnonolojen erilaisuus alkoi vaikuttaa. Barbaarikauden luonteenomaisena käännekohtana oli eläinten kesyttäminen ja kasvattaminen ja kasvien viljeleminen. Itäisellä mantereella, ns. vanhassa maailmassa, oli melkein kaikkia kesytettäväksi sopivia eläimiä ja kaikkia viljelyskelpoisia viljalajeja yhtä lukuunottamatta; läntisellä mantereella, Amerikassa, imettäväisistä oli kesytettävissä vain laama ja sekin vain eteläosassa, ja kaikista viljakasveista oli vain yksi, joskin paras: maissi. Tästä luonnonolojen erilaisuudesta johtui, että kummankin pallonpuoliskon

väestö kulki siitä pitäen omaa tietään ja asteita erottavat rajapyykit ovat kummassakin tapauksessa erilaiset.

2. *Keskiaste*. Idässä sen alkuna on kotieläinten kesyttäminen, lännessä ravintokasvien viljeleminen kastelun avulla ja adobien (auringossa kuivattujen tiilien) sekä kivien käyttäminen rakennuksiin.

Aloitamme lännestä, koskei siellä ennen eurooppalaisten suorittamaa Amerikan valloitusta päästy missään tätä astetta pitemmälle.

Barbaarisuuden ala-asteella olleet intiaanit (niitä olivat kaikki Mississipin itäpuolella asuneet) harjoittivat jo silloin, kun heidät löydettiin, jonkinlaista maissin ja kaiketi myös kurpitsojen, melonien ja muiden tarhakasvien viljelyä. Nämä kasvit olivat varsin oleellinen osa heidän ravinnostaan. He asuivat puutaloissa, paaluaidalla ympäröidyissä kylissä. Luoteiset, varsinkin Columbiajoen alueella asuneet heimot olivat vasta villeyden yläasteella eivätkä tunteneet enempää savenvalantaa kuin kasvinviljelyäkään. Sitä vastoin Uuden-Meksikon ns. pueblo-intiaanit,¹⁴⁷ meksikolaiset, keskiamerikkalaiset ja perulaiset olivat Amerikan valloituksen aikoihin mennessä saavuttaneet barbaarisuuden keskiasteen. He asuivat adobeista ja kivistä rakennetuissa linnoituksen tapaisissa taloissa, viljelivät kasvitarhoissa keinokastelua käyttäen maissia ja muita paikkaan ja ilmastoon soveltuvia ravintokasveja, jotka olivat tärkeimpänä ravinnonlähteenä; he olivat kesyttäneet muutamia eläimiäkin — meksikolaiset kalkkunan ja muita lintuja, perulaiset laaman. Lisäksi he osasivat muokata metalleja, mutta eivät kuitenkaan tunteneet rautaa, ja sen vuoksi he eivät vielääkään voineet tulla toimeen ilman kiviaseita ja kivisiä työkaluja. Espanjalaisten suorittama valloitus katkaisi sitten näiden heimojen kaiken myöhemmän itsenäisen kehityksen.

Idässä barbaarisuuden keskiaste alkoi maito- ja lihaeläinten kesyttämisestä, kun taas kasvinviljely oli siellä nähtävästi tuntematonta vielä hyvin pitkän aikaa tällä kaudella. Karjan kesyttäminen ja kasvattaminen ja isompien karjalaumojen muodostaminen aiheuttivat nähtävästi arjalaisten ja seemiläisten erottumisen barbaarien muusta joukosta. Euroopan ja Aasian arjalaisilla kotie-

läinten nimitykset ovat yhä yhteiset, kun taas viljelykasvien nimitykset ovat miltei aina erilaiset.

Karjalaumojen muodostaminen johti paimentolaiselämään siellä, missä siihen oli edellytyksiä: seemiläisillä Eufraatin ja Tigrisin, arjalaisilla Intian, Amu-Darjan ja Syr-Darjan, Donin ja Dneprin ruohotasangoilla. Eläinten kesyttämisen on nähtävästi täytynyt alkuvaiheessa tapahtua laidunmaiden lähettyvillä. Myöhäisemmistä sukupolvista näyttää sen vuoksi siltä, että paimentolaiskansat ovat lähtöisin seuduilta, jotka eivät suinkaan olleet ihmिसuvun kehtona, vaan päinvastoin olivat heidän villeille esivanhemmilleen, vieläpä alimman barbaarisuusasteenkin ihmisille miltei täysin asumiseen kelpaamattomia. Mutta sitten kun keskiasteen barbaarit olivat tottuneet paimentolaiselämään, heidän päähänsä ei olisi koskaan voinut pälkähtää palata vapaaehtoisesti ruohoisilta jokitasangoilta metsäseuduille, mistä heidän esivanhempansa olivat olleet lähtöisin. Silloinkaan, kun seemiläiset ja arjalaiset tungettiin kauemmaksi pohjoiseen ja länteen, he eivät voineet siirtyä Länsi-Aasian ja Euroopan metsäseuduille ennen kuin pystyivät viljanviljelyksen avulla ruokkimaan karjansa näillä epäsuotuisilla mailla ja varsinkin talvella. On aivan todennäköistä, että viljanviljelys sai siellä alkunsa ensin karjanrehun tarpeen vuoksi ja tuli ihmisten ravinnon kannalta tärkeäksi vasta myöhemmin.

Arjalaisten ja seemiläisten runsas liha- ja maitoravinto sekä varsinkin sen suotuisa vaikutus lasten kehitykseen on ehkä katsottava näiden molempien rotujen joutuisamman kehityksen syyksi. Uuden-Meksikon pueblo-intiaaneillahan, joiden on elettävä miltei pelkällä kasvisravinnolla, on todellakin pienemmät aivot kuin niillä barbaarisuuden alemmalla asteella olevilla intiaaneilla, jotka syövät enemmän lihaa ja kalaa. Joka tapauksessa ihmissyönti katoaa tällä asteella vähitellen ja säilyy vain uskonnollisena toimituksena tai, mikä on miltei sama asia, taikamenona.

3. *Yläaste*. Se alkaa rautamalmin sulattamisesta ja kehittyä sivistyskaudeksi kun keksitään kirjainkirjoitus ja käytetään sitä muistiinpanoihin. Tämä aste, joka, kuten jo mainittiin, läpäisti itsenäisesti vain itäisellä

pallonpuoliskolla, on tuotannon edistymisen kannalta rikkaampi kuin kaikki aikaisemmat yhteensä. Tällä asteella olivat sankariajan kreikkalaiset, itaaliset heimot vähän ennen Rooman perustamista, Tacituksen germaanit, viikinkiajan normannit.

Tässä vaiheessa tapaamme ennen kaikkea ensimmäisen kerran kotieläimen vetämän rautavannaksisen auran, joka teki mahdolliseksi harjoittaa laajassa mitassa maanviljelyä, *peltoviljelyä*, ja lisätä siten elintarvikkeiden määrää silloisissa oloissa käytännöllisesti katsoen rajattomasti sekä raivata niin ikään metsiä pelto- ja niittymaaksi, mikä taaskin ilman rautakirvestä ja -lapiota oli ollut mahdotonta laajemmassa mitassa. Väestökin alkoi samalla lisääntyä nopeasti ja asettua asumaan tiheään pienille alueille. Ennen peltoviljelyä olisi täytynyt olla vallan poikkeukselliset olosuhteet, jotta puoli miljoonaa ihmistä olisi voinut yhdistyä yhden ainoan keskusjohdon alaiseksi; todennäköisesti sellaista ei ollut tapahtunut koskaan.

Barbaarisuuden yläaste esittäytyy korkeimman kukoistuksensa saavuttaneena Homeroksen runoissa, varsinkin »Iliaassa». Kehittyneet rautaiset työkalut, palkeet, käsikivet, savenvalupyörä, öljyn ja viinin valmistus, kehittynyt, taidekäsityömäinen metallin jalostus, rattaat ja sotavaunut, laivojen rakentaminen hirsistä ja lan-kuista, taidearkkitehtuurin alkeet, sakaraharjaisten muurien ympäröimät kaupungit torneineen, Homeroksen epos ja koko mytologia — siinä se pääperintö, jonka kreikkalaiset toivat barbaarisuudesta sivistyneisyyteen. Kun vertaamme tähän sitä kuvaa, minkä Caesar ja jopa Tacituskin ovat antaneet germaaneista näiden ollessa sen saman kulttuuriasteen alussa, josta Homeroksen kreikkalaiset valmistautuivat siirtymään korkeampaan, niin huomaamme miten suuresti tuotanto on kehittynyt barbaarisuuden yläasteella.

Kuvassa, jonka olen tässä Morganin mukaan hahmotellut ihmiskunnan kehittymisestä villeyden ja barbaarisuuden kautta sivistyneisyyden alkuun, on jo kyllin runsaasti piirteitä, jotka ovat uusia ja — mikä tärkeintä — kiistattomia, koska ne on otettu välittömästi tuotannosta. Kuitenkin tuo kuva näyttää himmeältä ja

valjulta verrattuna siihen näkymään, joka avautuu meille vaelluksemme lopussa; vasta silloin voidaan esittää täysin havainnollisesti barbaarisuuden muuttuminen sivistyneisyydeksi ja niiden molempien välinen räikeä vastakkaisuus. Toistaiseksi voimme tehdä seuraavan yleistävän yhteenvedon Morganin jaksotuksesta: viljeily — kausi, jolloin ihminen etupäässä keräilee valmiita luonnontuotteita; ihmisen keinotekoisesti luomat tuotteet ovat etupäässä apuvälineinä tässä keräilyssä. Barbaarisuus — karjanhoidon ja maanviljelyksen omaksumisen aikaa, jolloin opitaan lisäämään eri menetelmin inhimillisen toiminnan kautta luonnontuotteiden tuotantoa. Sivistyneisyys — aikaa, jolloin opitaan yhä paremmin jalostamaan luonnontuotteita, varsinaisen teollisuuden ja taiteen aikaa.

II

Perhe

Morgan vietti suurimman osan elämästään nykyisin New Yorkin valtiossa asuvien irokeesien keskuudessa ja eräs irokeesiheimo (seneca-heimo) otti hänet ottopojaksi. Morgan havaitsi heidän keskuudessaan olevan voimassa sukulaisuusjärjestelmän, joka oli ristiriidassa heidän todellisten perhesuhteittensa kanssa. Irokeesien keskuudessa oli vallitsevana se molemmiin puolin helposti purettavissa oleva yksiavioisuus, jota Morgan sanoo »pareittaisperheeksi». Sellaisen avioparin jälkeläinen oli siis kaikkien tuntema ja tunnustama; ei voinut olla mitään epäilystä, kenestä tuli käyttää nimitystä isä, äiti, poika, tytär, veli, sisar. Mutta näiden nimitysten tosiasiallinen käyttö oli ristiriidassa tämän kanssa. Irokeesi ei sano vain omia lapsiaan, vaan myös veljiensä lapsia pojikseen ja tyttäräkseen, ja nämä sanovat häntä isäksi. Sisarensa lapsia hän sen sijaan sanoo sisarenpojikseen ja sisarentyttäräkseen, ja nämä sanovat häntä enoksi. Irokeesinainen taas sanoo paitsi omia myös sisarensa lapsia pojikseen ja tyttäräkseen ja nämä sanovat häntä äidikseen. Mutta veljiensä lapsia irokeesinainen sanoo veljenpojikseen ja -tyttäräkseen, ja hän on näiden

täti. Niin ikään veljesten lapset sanovat toisiaan veljiksi ja sisariksi, samoin sisaresten lapset. Sitä vastoin sisaren ja veljen lapset sanovat toisiaan serkuiksi. Eivätkä nämä ole vain pelkkiä nimiä, vaan niillä ilmaistaan todella voimassa olevia käsityksiä verisukulaisuuden läheisyydestä ja kaukaisuudesta, yhtäläisyydestä ja erilaisuudesta. Näihin käsityksiin perustuu pitkälle kehittynyt sukulaisuusjärjestelmä, jossa voidaan ilmaista satoja yksilön erilaisia sukulaisuussuhteita. Eikä siinä vielä kaikki: tämä järjestelmä on ominaista paitsi kaikille Amerikan intiaaneille (tähän mennessä ei ole havaittu ainoatakaan poikkeusta) myös miltei sellaisenaan Intian alkuasukkaille, Dekanin dravida-heimoille ja Hindostanin gaura-heimoille. Kolmattasataa eri sukulaisuussuhdetta tarkoittavat sukulaisuusnimitykset ovat Etelä-Intian tamileilla ja New Yorkin valtion seneca-irokeesilla vielä nytkin samanlaisia. Ja vallitsevasta perhemuodosta johtuvat sukulaisuussuhteet ovat ristiriidassa sukulaisuusjärjestelmän kanssa myös mainituilla intialaisilla heimoilla samoin kuin kaikilla Amerikan intiaaneillakin.

Kuinka tämä on selitettävissä? Koska sukulaisuus esittää ratkaisevaa osaa kaikkien villi- ja barbaarikansojen yhteiskuntajärjestelmässä, niin tämän näin laajalle levinneen järjestelmän merkitystä ei voida hävittää pelkillä fraaseilla. Järjestelmä, joka Amerikassa on yleinen, joka on olemassa aivan eri rotua olevilla Aasian kansoilla ja josta kaikkialla Afrikassa ja Australiassa on tavattu runsaasti jonkin verran muunnettuja muotoja, sellainen järjestelmä on selitettävä historiallisesti; sitä ei voi tehdä olemattomaksi sanoilla, kuten esim. McLennan yritti tehdä. Nimitykset isä, lapsi, veli, sisar eivät ole pelkkiä kunnianimiä, vaan ne edellyttävät täysin määrättyjä, erittäin vakavia molemminpuolisia velvollisuuksia, jotka kokonaisuudessaan muodostavat oleellisen osan noiden kansojen yhteiskuntamuodosta. Ja selitys on löytynyt. Sandwichsaarilla (Havaijisaarilla) oli vielä tämän vuosisadan alkupuoliskolla sellainen perhemuoto, jossa olivat juuri amerikkalaisen ja muinaisintialaisen sukulaisuusjärjestelmän vaatimat isät ja äidit, veljet ja sisaret, pojat ja tyttäret, enot ja tädit, sisarenpojat ja

sisarentyttäret. Mutta ihme ja kumma! Havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä ei taaskaan sopinut yhteen sikäläisen tosiasiallisen perhemuodon kanssa. Siellä nimittäin kaikkia sisarusten lapsia sanotaan poikkeuksetta veljiksi ja sisariksi ja erotuksetta vanhempiensa kaikkien sisarusten eikä vain äitinsä ja tämän sisarten tai isänsä ja tämän veljien yhteisiksi lapsiksi. Kun siis amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää alkuperäisempää perhemuotoa, jota ei ole enää Amerikassa, mutta jonka todella tapaamme vielä Havaijisaarilla, niin toisaalta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä viittaa vieläkin alkuperäisempään perhemuotoon, jota emme tosin voi enää todistaa olevaksi, mutta jonka *on täytynyt* olla olemassa, sillä muutoinhan vastaava sukulaisuusjärjestelmä ei olisi voinut syntyä.

Morgan sanoo: »Perhe on aktiivinen elementti; se ei ole milloinkaan pysyväinen, vaan kehittyy alemmasta korkeampaan muotoon sitä mukaa kuin yhteiskunta kehittyy alemmalta korkeammalle asteelle. Sukulaisuusjärjestelmät ovat sitä vastoin passiivisia; vasta pitkien ajanjaksojen kuluttua ne rekisteröivät sen edistyksen, mikä on tapahtunut ajan oloon perheessä, ja muuttuvat perinpohjin vasta sitten, kun perhe on muuttunut perinpohjin.»

»Ja», Marx lisää, »poliittisten, oikeudellisten, uskonnollisten ja filosofisten järjestelmien laita on yleensä samoin.» Samaan aikaan kun perhe kehittyy, sukulaisuusjärjestelmä luutuu, ja samaan aikaan kun tämä järjestelmä pysyy totutun tavan mukaan entisellään, perhe kehittyy sitä pitemmälle. Mutta yhtä varmasti kuin Cuvier saattoi Pariisiin luota löydetyin eläimen luurangon palasista päätellä, että se oli pussieläimen luuranko ja että niillä tienoin oli kerran elänyt pussieläimiä, jotka sittemmin olivat kuolleet sukupuuttoon, yhtä varmasti mekin voimme historiallisesti säilyneestä sukulaisuusjärjestelmästä päätellä, että on ollut olemassa sitä vastaava perhemuoto, joka sittemmin on hävinnyt.

Vastikään mainitsemaamme sukulaisuusjärjestelmät ja perhemuodot eroavat nykyisin vallitsevista siinä, että joka lapsella on useampia isiä ja äitejä. Amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä, jota vastaava on havaijilainen

perhe, veli ja sisar eivät voi olla saman lapsen isä ja äiti; mutta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää päinvastoin perhettä, jossa tämä oli sääntönä. Havaitsemme siten useita perhemuotoja, jotka ovat suorastaan vastakkaisia niille, joita tähän asti on tavallisesti pidetty yksinomaisina. Tavanomaisen käsityksen mukaan tunnetaan vain yksiavioisuus, sen ohessa miehen monivaimoisuus, ehkä vielä vaimon monimiehisyys ja samalla ollaan, kuten moralisoivan poroporvarin tuleekin olla, vaiti siitä, että käytännössä ylitetään kaikessa hiljaisuudessa, mutta ujostelematta nämä virallisen yhteiskunnan määräämät raja-aidat. Esihistorian tutkimus kertoo meille sitä vastoin suhteista, jolloin miehet elävät monivaimoisuudessa ja heidän vaimonsa samanaikaisesti monimiehisyudessa ja siksi kumpienkin lapset katsotaan heidän yhteisiksi lapsikseen; se kertoo suhteista, joissa tapahtuu ensin kokonainen sarja muutoksia ennen kuin ne lopullisesti muuttuvat yksiavioisuudeksi. Nämä muutokset ovat sellaisia, että yhteisen aviositeen piiri, joka alussa oli hyvin laaja supistuu yhä enemmän, kunnes lopulta jää jäljelle vain erillinen pari, joka nykyisin onkin vallitsevana.

Rakentaessaan tällä tavalla taannehtivasti perheen historiaa Morgan ja useimmat hänen kollegansa tulevat yksimielisesti siihen johtopäätökseen, että alkujaan heimon keskuudessa sukupuolilyhteys on ollut täysin rajoittamatonta: jokainen nainen on kuulunut jokaiselle miehelle ja jokainen mies niin ikään jokaiselle naiselle. Sellaisesta alkutilasta puhuttiin jo viime vuosisadalla, mutta vain ylimalkaisesti; vasta Bachofen suhtautui siihen vakavasti, mikä on hänen suurimpia ansioitaan, ja etsi sen jälkiä historiallisista ja uskonnollisista perimätiedoista. Me tiedämme nyt, etteivät hänen löytämänsä jäljet suinkaan johda sääntelemättömän sukupuolilyhteyden yhteiskunta-asteelle vaan paljon myöhäisempään muotoon, ryhmäavioliittoon. Tuo alkukantainen yhteiskunta-aste, mikäli se todella on ollut olemassa, kuuluu niin kaukaiseen kauteen, että tuskinpa voinemme odottaa löytävämme yhteiskunnallisista kivettymistä, jäljelle jääneiden villikansojen keskuudesta, *suoranaisia* todisteita sen muinaisesta olemassaolosta. Bachofenin

ansio onkin siinä, että hän asetti tutkimustyössä etusijalle juuri tämän kysymyksen.*

Hiljattain on tullut muotiasiaksi kieltää tämä ihmisen sukupuolielämän alkuaste. Ihmiskuntaa halutaan säästää tältä »häpeältä». Vedotaan nimittäin paitsi suoranaisten todisteiden puuttumiseen myös varsinkin muun eläinmaailman esimerkkiin. Letourneau (»L'évolution du mariage et de la famille», 1888) on koonnut eläinmaailmasta lukuisia tosioita, jotka osoittavat täysin sääntelemättömän sukupuoliyhteyden olevan ominaista myös eläinmaailman alemmalle asteelle. Mutta kaikista näistä tosiasioista voin tehdä vain sen johtopäätöksen, että ihmisestä ja hänen alkukantaisista elinoloistaan ne eivät todista yhtään mitään. Selkärankaisten pidempiaikaisen pareittaisuuden selittävät riittävästi fysiologiset syyt, esim. linnuilla naaraan avuttomuus hautomisen aikana; lintujen uskollista yksiavioisuutta osoittavat esimerkit eivät todista mitään ihmisistä, sillä eiväthän ihmiset polveudu linnuista. Ja mikäli ehdoton yksiavioisuus on kaiken hyveellisyyden huippu, niin silloin voitonsepele kuuluu heisimadolle, jolla jokaisessa jaokkeessaan (50—200) on täydellinen naaraan ja koiraan sukupuolielimitä ja joka viettää koko elinaikansa parittumalla itsensä kanssa jokaisessa tällaisessa nivelessä. Mutta jos rajoitumme vain imettäväisiin, löydämme niiden keskuudesta sukupuolielämän kaikkia muotoja, sääntelemättömyyttä, ryhmäavioliiton tapaista, monivaimoisuutta, yksiavioisuutta, puuttuu vain monimiehisyyttä, jonka saattoivat luoda vain ihmiset. Läheisimpienkin sukulais-

* Kuinka vähän Bachofen ymmärsi, mitä hän oli keksinyt tai oikeamminkin aavistanut, osoittaa se että hän nimitti tätä alkutilaa *hetairismiksi*. Ryhtyessään käyttämään *hetairismi*-sanaa kreikkalaiset tarkoittivat sillä naimattomien tai yksiavioisuudessa elävien miesten seurustelemista naimattomien naisten kanssa; *hetairismi* edellyttää aina tiettyä avioliiton muotoa, jonka ulkopuolella seurustelu tapahtuu, ja siihen sisältyy prostituutio ainakin jo mahdollisena. Tätä sanaa ei ole milloinkaan käytetty muussa merkityksessä. Minä ja Morgan käytämme sitä juuri tässä mielessä. Kuvitellemalla, että historiallisesti syntyneet miehen ja naisen väliset suhteet ovat johtuneet muka ihmisten silloisista uskonnollisista käsityksistä eivätkä heidän todellisista elinoloistaan, Bachofen mystifioi kauttaaltaan tavattomasti mitä merkittävimät havaintonsa,

temme, nelikäätisten, keskuudessa on havaittavissa kaikkea mahdollista erilaisuutta koiraiden ja naaraiden ryhmityksissä. Jos rajoitumme vielä suppeammalle alalle ja tarkastelemme vain neljää ihmisapinaa niin Letourneau voi sanoa meille vain, että ne ovat milloin yksiavioisia, milloin moniavioisia, kun taas Saussure väittää Giraud-Teulonin mukaan niiden olevan yksiavioisia. Niin ikään Westermarckin (»The History of Human Marriage«, London 1891) esittämät uudemmat väitteet ihmisapinain yksiavioisuudesta eivät ole vielä läheskään todisteita. Lyhyesti, tiedot ovat senlaatuista, että rehellinen Letourneau myöntääkin:

»Imettäväsillä henkisen kehittyneisyyden taso ja sukupuoliyhteyden muoto eivät yleensä ole missään kiinteässä suhteessa toisiinsa.»

Ja Espinas (»Des sociétés animales«, 1877) sanoo suoraan:

»Lauma on korkein yhteiskunnallinen ryhmittymä, jonka voimme havaita eläinten keskuudessa. Se näyttää muodostuvan perheistä, mutta *perhe ja lauma ovat jo alun perin ristiriidassa keskenään*, niiden kehitys on käänteisen riippuvaista.»

Kuten jo edellä sanotusta näkyy, me emme tiedä mitään varmaa ihmisapinain perhe- ynnä muista ryhmittymistä; tiedot ovat suorastaan ristiriitaisia. Eikä se ole ihmekään. Kuinka ristiriitaisia ovatkaan ja kuinka kovin kaipaavatkaan kriittistä tarkistamista ja seulomista jo ne tiedot, joita meillä on viltteistä ihmisheimoista! Mutta vielä paljon vaikeampaa on tutkia apinayhteisöjä kuin ihmisyhteisöjä. Meidän on siis hylättävä toistaiseksi kaikki johtopäätökset, jotka perustuvat noin ehdottoman epäluotettaviin tietoihin.

Edellä esittämämme Espinasin väite tarjoaa sitä vastoin meille paremman kiinnostuksen. Kehittyneimmillä eläimillä lauma ja perhe eivät ole toistensa täydennyksiä, vaan vastakohtia. Espinas tekee erinomaisesti selkoa siitä, kuinka koirasten mustasukkaisuus kiima-aikana höllentää jokaista laumaa tai hajottaa sen väliaikaisesti.

»Siellä, missä perhe on kiteytynyt yhtenäiseksi, laumojen muodostuu vain harvoissa poikkeustapauksissa. Sitä vastoin siellä, missä sukupuoliyhteys on vapaata tai vallitsee moniavioisuus,

lauma syntyy miltei itsestään... Jotta lauma voisi syntyä, täytyy perhesiteiden höllentyä ja yksilön tulla jälleen vapaaksi. Siitä syystä havaitsemekin linnuilla ani harvoin järjestyneitä parvia... Sitä vastoin imettäväsillä havaitsemme jossakin määrin järjestyneitä yhteisöjä juuri sen vuoksi, että niillä yksilö ei katoa perheeseen... Siis jo alun perin lauman yhteenkuuluvuustunteella ei voi olla suurempaa vihollista kuin perheen yhteenkuuluvuus. Älkäämme epäröikö sanoa: perhettä korkeamman yhteiskuntamuodon kehittyminen on voinut tapahtua vain siten, että tuo yhteiskuntamuoto on imenyt itseensä perheet, joissa on tapahtunut perinpohjainen muutos, mikä ei tee mahdottomaksi sitä että juuri siten nämä perheet ovat saaneet myöhemmin tilaisuuden järjestäytyä uudelleen verrattomasti suotuisammassa olosuhteissa.» (Espinás, lainaus Giraud-Teulonin teoksesta »Origines du mariage et de la famille», 1884, s. 518—520.)

Tästä näkyy, että eläinyhteisöillä on kyllä tietty, mutta vain negatiivinen arvo tehtäessä taannehtivia johtopäätöksiä ihmisyyhteisöistä. Sikäli kuin tiedämme, kehittyneimmillä selkärankaisilla eläimillä on vain kaksi perhemuotoa: moninaaraisuus ja erillinen pariskunta; molemmissa saa olla vain *yksi* täysikasvuinen koiras, vain *yksi* urospuoliso. Koiraan mustasukkaisuus, joka samalla sitoo ja rajoittaa eläinperhettä, asettaa tämän perheen lauman vastakohdaksi; lauma, korkeampi yhdyselämän muoto, käy toisissa tapauksissa mahdottomaksi, toisissa tapauksissa höltyy tai hajoaa kiima-aikana ja parhaassa tapauksessa estyy kehityksessään koiraan mustasukkaisuuden vuoksi. Jo yksistään tämä riittää todistamaan, että eläinperhe ja alkukantainen ihmisyyhteiskunta ovat vertailukelvottomia ja että eläinkunnasta kehittyneillä alkuihmisillä joko ei ollut ollenkaan perhettä tai oli korkeintaan sellainen perhe, jollaista ei ole eläimillä. Pieni määrä sellaisia aseettomia eläimiä kuin on muodostumassa oleva ihminen olisi kyllä tullut toimeen jopa eristyneisyydessäkin, jossa yhdyselämän korkeimpana muotona on erillinen pariskunta, niin kuin Westermarck väittää metsästäjien kuvausten mukaan gorilloilla ja simpansseilla olevan. Mutta ennen kuin voitiin kehittyä eläimellisyyttä korkeammalle, ottaa luonnon suurin edistysaskel, tarvittiin lisätekijä: yksilön puolustuskyvyn riittämättömyys oli korvattava lauman yhteisvoimalla ja yhteistoiminnalla. Siitä tilasta, jossa ihmisapiinat elävät nykyään, siirtyminen ihmisyyteen olisi aivan

selittämätöntä; nämä apinat vaikuttavat enemmänkin poikkeavilta sivuhaaroilta, niiden kohtalona on kuolla vähitellen sukupuuttoon ja ne joka tapauksessa ovat häviämässä. Yksistään tämä riittäisi hylkäysperusteeksi kaikille niiden ja alkuihmisten perhemuotoja rinnastaville johtopäätöksille. Täysikasvuisten urosten keskinäinen suvaitsevaisuus, siis mustasukkaisuuden puuttuminen oli ensimmäinen edellytys suurempien ja pysyvien ryhmien muodostumiselle, sillä eläimen muuttuminen ihmiseksi saattoi tapahtua vain sellaisissa ryhmissä. Entä mikä on todella se vanhin, alkuperäisin perhemuoto, jonka voimme eittämättömästi todistaa historiallisesti olevaksi ja jota voimme vielä nykyisinkin siellä täällä tutkia? Ryhmäavioliitto, muoto, jolloin kokonaiset mies- ja naisryhmät keskinäisesti omistavat toisensa ja mustasukkaisuudelle jää vain hyvin vähän sijaa. Ja edelleen myöhäisemmällä kehitysasteella tavataan poikkeuksellisenä muotona monimiehisyyttä, joka on vieläkin tuntuvampi isku kaikille mustasukkaisuuden tunteille ja sen tähden eläimille tuntematon. Mutta koska tuntemiimme ryhmäavioliiton muotoihin liittyy sikäli omituisen mutkikkaita ehtoja, että ne pakostakin viittaavat aikaisempiin, yksinkertaisempiin sukupuolien keskinäissuhteiden muotoihin ja siis viime kädessä sääntelemättömän yhteyden kauteen, mikä vastaa siirtymistä eläimellisyydestä ihmisyyteen, niin viittaukset eläinpariskuntiin johtavat meidät jälleen siihen pisteeseen, josta niiden olisi pitänyt johtaa meidät kerta kaikkiaan pois.

Mitä sitten merkitsee sääntelemätön sukupuoliyhteys? Se merkitsee, että silloin ei ollut nykyisen tai jonkin aikaisemman ajan rajoituksia. Mustasukkaisuuden asettamien raja-aitojen olemme jo nähneet kaatuvan. Se jos mikä on varmaa, että mustasukkaisuus on suhteellisen myöhään kehittynyt tunne. Samoin on sukurutsauskäsitteen laita. Eivät vain veli ja sisar olleet alkuaikoina mies ja vaimo, vaan myös vanhempien ja lasten sukupuoliyhteys on sallittua vielä tänäänkin useiden kansojen keskuudessa. Bancroft (*»The Native Races of the Pacific States of North America», 1875, vol. I*) todistaa asian olevan näin Beringin salmen rantamien kaviateilla, Alaskan kadiakeilla ja brittiläisen Pohjois-Amerikan

sisäosien tinneillä; Letourneau esittää samanlaisia tosioita chippewa-intiaaneista, Chilen cucuista, Taka-Intian karaibeista, karenilaisista, puhumattakaan siitä mitä muinaiskreikkalaiset ja -roomalaiset ovat kertoneet partiaalalaisista, persialaisista, skyyttalaisista, hunneista jne. Ennen sukurutsauksen keksimistä (ja se on keksintö, vieläpä mitä arvokkain) vanhempien ja lasten välinen sukupuoliyhteys ei voinut olla sen kauhistuttavampaa kuin muiden eri sukupolviin kuuluvien henkilöiden välinen sukupuoliyhteys, jota kyllä esiintyy nykyäänkin poroporvarillisissa maissa herättämättä sen suurempaa kauhistusta; meneväthän vanhat, yli 60-vuotiaat »neidotkin» toisinaan naimisiin, jos ovat kyllin rikkaita, 30-vuotiaiden nuorten miesten kanssa. Mutta jos tuntemistamme alkukantaisimmista perhemuodoista erotamme niihin kytkeytyneet sukurutsauskäsitukset — jotka ovat tyyten erilaiset ja usein suorastaan päinvastaiset kuin meidän — niin saamme sukupuoliyhteyden muodon, jota voidaan sanoa vain sääntelemättömäksi. Sääntelemättömäksi sikäli, mikäli ei ollut vielä niitä rajoituksia, jotka juurtunut tapa myöhemmin asetti. Mutta tästä ei suinkaan välttämättä seuraa, että jokapäiväisessä käytännössä olisi vallinnut mitä pahin sekamelska. Yhdistyminen tietyn ajan kestäväksi erilliseksi pariskunnaksi ei suinkaan ollut mahdotonta, ja niinhän on laita useimmiten jopa ryhmäavioliitoissakin nykyään. Ja kun sellaisen alkutilan uusin kieltäjä, Westermarck, nimittää avioliitoksi jokaista suhdetta, jossa molemmat sukupuolet pysyvät parina jälkeläisen syntymiseen saakka, niin on huomautettava että sellainen avioliitto saattoi yhtä hyvin olla mahdollinen yhtymisen ollessa sääntelemätöntä olematta silti ristiriidassa sääntelemättömyyden kanssa, ts. tapojen asettamien sukupuoliyhteysrajoitusten puuttumisen kanssa. Westermarck lähtee tosin siitä, että

»sääntelemättömyyteen sisältyy yksilöllisten mieltymysten tukahduttaminen», niin että »prostituutio on sääntelemättömyyden aidoin muoto».

Minusta tuntuu päinvastoin siltä, että alkuaajan oloja on kerrassaan mahdotonta ymmärtää niin kauan kuin niitä tarkastellaan porttolan lasien läpi. Palaan tähän kohtaan vielä ryhmäavioliiton yhteydessä.

Tästä sääntelemättömän yhteyden alkutilasta kehittyi Morganin mukaan todennäköisesti hyvin aikaisin:

1. *Verisukulaisperhe*, perheen ensimmäinen aste. Siinä avioryhmät on erotettu sukupolvien mukaan: kaikki samaan perheeseen kuuluvat isoisät ja isoäidit ovat samalla keskenään miehiä ja vaimoja, samoin heidän lapsensa, siis isät ja äidit, joiden lapset muodostavat vuorostaan kolmannen yhteisten aviopuolisoiden piirin, ja näiden lapset, ensimmäisten lastenlastenlapset, neljäs. Tämä perhemuoto sulkee siis pois niin oikeuksien kuin velvollisuuksienkin (kuten me sanoisimme) mielessä vain esivanhempien ja jälkeläisten, vanhempien ja lasten keskeisen avioliiton. Veljet ja sisaret, serkut, pikkuserkut jne. ovat kaikki veljiä ja sisaria keskenään ja *juuri sen vuoksi* toistensa miehiä ja vaimoja. Veljen ja sisaren sukulaisuussuhteeseen sisältyy perheen tällä asteella itsestään keskinäisen sukupuoliyhteyden harjoittaminen.* Tyypillisessä muodossaan sellainen perhe muodostuisi yhden parin jälkeläistöstä, jossa kunkin polven jälkeläiset olisivat keskenään veljiä ja sisaria ja juuri sen vuoksi toistensa miehiä ja vaimoja.

Verisukulaisperhe on hävinnyt kokonaan. Alkeellisimpienkaan villikansojen keskuudesta, joista historia

* Eräässä vuoden 1882 keväällä kirjoittamassaan kirjeessä¹⁴⁸ Marx puhuu mitä ankarimpia sanoja siitä, että Wagnerin Nibelungein tekstissä muinaisaikaa on kokonaan vääristelty sanomalla: »Onko koskaan kuultu, että veli syleilisi sisartaan puolisona?»¹⁴⁹ Näille Wagnerin »kiimajumalille», jotka piristävät aivan nykyäikaisella tavalla lemmenpeliään sekoittamalla siihen hiukan sukurutsausta, Marx vastaa: »Muinaisaikana sisar oli vaimo ja se oli siveellistä.» (*Engelsin huomautus vuoden 1884 painokseen.*)

Muuan Wagnerin ranskalainen ystävä [Bonnier] ja ihailija ei ole samaa mieltä tästä arviosta ja huomauttaa, että jo Vanhemmassa Eddassa, johon Wagner nojautuu, Ögisdreckassa¹⁵⁰, Loki moittii Freyjaa: »Jumalien edessä syleilit omaa veljeäsi!» Sisarusten välisen avioliiton piti siis jo silloin olla kiellettyä. Ögisdrecka on sen ajan tuote, jolloin usko vanhoihin jumalaistaruihin oli kokonaan murtunut: se on aito lukianoslainen ivalaalu jumalista. Kun Loki siinä Mefistona antaa sellaisen moitteen Freyjälle, se puhuu pikemminkin Wagneria vastaan. Loki sanoo niin ikään muutamia säkeistöjä myöhemmin Njordille: »Sisaresi kanssa synnytit sinä (sellaisen) pojan» (vidh ystjur thinni gatzu slikan mög). Totta kyllä Njord ei ole as, vaan van ja sanoo Ynglingasaagassa, että sisarusten väliset avioliitot ovat tavallisia vanien

kertoo, ei ole löytynyt ainoatakaan todistettavissa olevaa esimerkkiä siitä. Mutta siihen käsitykseen, että sellaisen perhemuodon on *täytynyt* olla olemassa, pakottaa meidät havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä, joka on vieläkin voimassa kaikkialla Polynesiassa ja ilmentää sellaisia verisukulaisuusasteita, jotka ovat voineet saada alkunsa vain tästä perhemuodosta; tähän käsitykseen pakottaa meidät perheen koko myöhempi kehitys, joka edellyttää tämän muodon olleen välttämättömänä alkuasteena.

2. *Punalua-perhe*. Kun ensimmäisenä edistysaskeleena järjestäytymisessä oli vanhempien ja lasten erottaminen keskinäisestä sukupuoliyhteydestä, niin toisena oli sisaren ja veljen erottaminen. Tämä edistysaskel oli asianomaisten suuremman samanikäisyyden takia paljon tärkeämpi, mutta myös vaikeampi kuin ensimmäinen. Edistys tapahtui vähitellen, alkaen todennäköisesti sisarusten (ts. äidinpuoleisten sisarusten) välisen sukupuoliyhteyden loppumisesta, mikä ilmeni ensin yksityisinä tapauksina ja tuli vähitellen säännöksi (Havaijisaarilla on vielä tällä vuosisadalla esiintynyt poikkeuksia), ja päätyen sivulinjasisarusten, ts. meidän nimityksemme mukaan sisarusten lasten, lastenlasten ja lastenlastenlasten välisen avioliiton kieltämiseen. Morganista se

»kuvaa erinomaisesti sitä, kuinka luonnollisen valinnan periaate vaikuttaa».

Epäilemättä heimojen, joissa mainittu kehitys rajoitti sisäsiitosta, täytyi kehittyä nopeammin ja täydellisemmin kuin niiden, joiden keskuudessa sisarusten avioliitto pysyi sääntönä ja käskynä. Ja sitä kuinka valtava oli

maassa, mutta niin ei ole laita asien keskuudessa.¹⁵¹ Tämä voisi olla merkinä siitä, että jumalina vanit ovat vanhempia kuin asit. Joka tapauksessa Njord elää asien keskuudessa heidän vertaisenaan, ja niin Ögidrecka on pikemminkin todistus siitä, että norjalaisten jumalaistarujen syntymisaikana sisarustenvälinen avioliitto ei vielä herättänyt paheksumista ainakaan jumalien keskuudessa. Jos Wagneria tahdotaan puolustaa, niin lienee parempi vedota Eddan asemesta Goethen, joka jumalasta ja bajadeerista sepiittämissään balladissa tekee samanlaisen virheen naisten uskonnolliseen antautumiseen nähden ja tuo sen aivan liian lähelle nykyaikaista prostituutiota. (*Engelsin lisäys vuoden 1891 painokseen.*)

tuon edistysaskeleen vaikutus, osoittaa välittömästi siitä alkunsa saanut *sukulaitos*, joka vaikutti paljon pitemmälle kuin oli alunperin tarkoitettu ja muodosti maapallon useimpien, ellei kaikkien barbaarikansojen yhteiskuntajärjestyksen perustan ja josta Kreikassa ja Roomassa siirryttiin välittömästi sivistyskauteen.

Jokaisen alkuperheen täytyi ainakin muutaman sukupolven jälkeen hajaantua. Alkukantainen yhteinen kommunistinen talouskunta, joka oli poikkeuksetta vallitsevana aina pitkälle barbaarisuuden keskiasteelle saakka, määräsi perhekunnan maksimaalisen suuruuden, joka vaihteli olosuhteiden mukaan, mutta oli kullakin seudulla kutakuinkin pysyvä. Niin pian kuin saman äidin lasten välistä sukupuoliyhteyttä alettiin pitää sopimattomana, täytyi tämän tuntua vanhojen talousyhteisöjen jakautumisena ja uusien perustamisena (minkä ei tarvinnut kuitenkaan välttämättä tapahtua perheryhmittäin). Yksi tai useampi sisarten sarja tuli toisen ja heidän veljensä toisen yhteisön kantajoukoksi. Näin tai tähän tapaan verisukulaisperheestä syntyi Morganin punalua-perheeksi nimittämä muoto. Havaijilaisen tavan mukaan joukko sisaria — täyssisaria tai kaukaisempaa sukua olevia naisia (serkkuja, pikkuserkkuja jne.) — oli yhteisten miehiensä, muttei kuitenkaan veljiensä yhteisiä vaimoja; nämä miehet eivät sanoneet enää toisiaan veljiksi, joita heidän ei tarvinnut enää ollakaan, vaan »punaluaksi», ts. läheiseksi toveriksi, niin sanoakseni *associé'ksi**. Samalla tavalla joukko täysveljiä tai kaukaisempaa sukua olevia miehiä oli yhteisessä avioliitossa naisjoukon, *ei* kuitenkaan sisartensa kanssa, ja nämä naiset sanoivat toisiaan punaluoiksi. Siinä on klassisessa muodossaan se perhemuodostuma, jossa myöhemmin tapahtui joukko muutoksia ja jonka oleellisin piirre oli miesten ja naisten yhteisyys tietyissä perhepiirissä, josta kuitenkin suljettiin pois ensin vaimojen täysveljet ja myöhemmin myös kaukaisempaa sukua olevat sekä toisaalta myös miesten sisaret.

Tässä perhemuodossa esiintyvät siis erittäin täydellisinä ne sukulaisuusasteet, joita amerikkalainen järjes-

* — kumppaniksi. *Toim.*

telmä ilmentää. Äitini sisarten lapset ovat yhä vielä hänenkin lapsiaan, samoin isäni veljien lapset hänenkin lapsiaan, ja nämä kaikki ovat minun sisaruksiani; mutta äitini veljien lapset ovat nyt hänen veljenpoikiaan ja -tyttäriään, isäni sisarten lapset hänen sisarenpoikiaan ja -tyttäriään ja he kaikki ovat minun serkkujani. Vaikka äitini sisarten miehet ovatkin yhä vielä hänen miehiään ja samoin isäni veljien vaimot niin ikään hänen vaimojaan — oikeudellisesti, vaikkakaan ei aina tosiasiallisesti — niin sisarusten välisen sukupuoliyhteyden yhteiskunnallinen pannaanjulistaminen on jakanut sisarusten lapset, joita siihen asti oli pidetty erotuksetta sisaruksina, kahteen luokkaan: toiset pysyvät edelleenkin (kaukaisempina) veljinä ja sisarina keskenään, toiset, veljen lapset toisaalta ja sisaren lapset toisaalta *eivät voi* enää olla sisaruksia, heillä ei voi enää olla yhteisiä vanhempia, ei yhteistä isää, ei yhteistä äitiä, ei kumpaakaan yhdessä, ja sen tähden tässä tulee ensimmäisen kerran välttämättömäksi veljen- ja sisarenlasten, serkkujen, luokka, joka olisi ollut järjetön aikaisemmassa perhejärjestelmässä. Amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä, joka minkälaiseen tahansa yksiavioisuuden perustuvassa perhemuodossa näyttää aivan järjettömältä, saa punalua-perheestä pienimpiä yksityiskohtiaan myöten järjellisen selityksen ja luonnollisen perustelun. Punalua-perheen tai jonkin sen tapaisen muodon on täytynyt niin ikään olla olemassa ainakin amerikkalaisen sukulaisuusjärjestelmän levinneisyyden rajoissa.

Tämä perhemuoto, joka todella on olemassa todistetavasti Havaijisaarilla, olisi todennäköisesti ollut tavattavissa koko Polynesiassa, jos hurskaat lähetyssaarnaajat olisivat kyenneet, kuten muinoin espanjalaiset munkit Amerikassa, näkemään sellaisissa epäkristillisissä suhteissa muutakin kuin pelkkää »inhottavuutta»*. Kun

* Ne sääntelemättömän sukupuoliyhteyden, ns. »synnissä siittämisen» [»Sumpfung'in»], jäljet, jotka Bachofen luulee löytäneensä, johtavat ryhmäavioon. Sitä ei voida nyt enää epäillä. »Jos kohta Bachofen pitää näitä punalua-avioliittoja 'laittomina', niin sen aikakauden ihminen pitäisi useimpia nykyisiä isän tai äidinpuoleisten serkkujen tai pikkuserkkujen välisiä avioliittoja sukurutsauksena, nimittäin verisukulaisia olevien sisarusten välisinä avioliittoina.» (Marx.)

Caesar kertoo meille briteistä, jotka silloin olivat barbaarisuuden keskiasteella, että »heillä aina joka kymmenellä tai kahdellatoista miehellä, vieläpä useimmiten veljeksillä tai vanhemmilla ja lapsilla keskenään on yhteiset vaimot», niin ryhmäavio on paras selitys siihen. Barbaarikaudella äideillä ei ollut kymmentä tai kahtatoista poikaa, jotka olisivat olleet kyllin vanhoja voidakseen pitää yhteisiä vaimoja, mutta punalua-perhettä vastavassa amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä on paljon veljiä, koska miehen kaikki serkut ja pikkuserkut ovat hänen veljiään. Sanoessaan »vanhemmilla ja lapsilla keskenään» Caesar lienee erehtynyt; tässä järjestelmässä ei ole ehdottomasti mahdotonta, että isä ja poika tai äiti ja tytär kuuluvat samaan avioryhmään, mutta isä ja tytär tai äiti ja poika eivät voi kuulua siihen. Tämä tai samantapainen ryhmäavion muoto selittää niin ikään helpommin Herodotoksen ym. antiikin kirjailijoiden kertomukset vaimojen yhteisyydestä villi- ja barbaarikansoilla. Tämä pätee myös siinä suhteessa, mitä Watson ja Kaye (»The People of India») kertovat Audhin (Gangesista pohjoiseen) tikureista:

»He elävät miltei erotuksetta yhdessä» (ts. sukupuolisesti) »suurina yhdyskuntina, ja vaikka kaksi ihmistä olisikin keskenään naimisissa, niin avioside on kuitenkin vain nimellinen.»

Sukulaitos näyttää useimmissa tapauksissa kehittyneen suoranaisesti punalua-perheestä. Tosin australialainen avioluokkajärjestelmäkin voisi olla sen lähtökohtana;¹⁵² australialaisilla on suvut, muttei vielä punalua-perhettä, vaan ryhmäavion karkeampi muoto.

Kaikissa ryhmäperheen muodoissa on epäselvää, kuka on lapsen isä, mutta on selvää, kuka on hänen äitinsä. Vaikka tämä sanookin yhteisperheen *kaikkia* lapsia omikseen ja vaikka hänellä onkin äidinvelvollisuuksia niitä kohtaan, hän tuntee silti omat lapsensa muiden joukosta. On siis selvää, että niin kauan kuin ryhmäavio on olemassa, vain *äidin*puoleinen syntyperä on todistettavissa, siis tunnustetaan vain *naispuolinen linja*. Asian laita on todellakin näin kaikkien villikansojen ja alimmalla barbaariasteella olevien kansojen keskuudessa. Bachofenin toinen suuri ansio onkin siinä, että hän havaitsi

tämän ensimmäisenä. Tätä äidinpuoleisen syntyperän yksinomaista tunnustamista ja siitä ajan oloon kehittyneitä perintösuhteita Bachofen sanoo äidinoikeudeksi. Käytän lyhyden vuoksi tätä nimitystä. Se on kuitenkin väärä, sillä tällä yhteiskunnan kehitysasteella ei voida vielä puhua oikeudesta juridisessa mielessä.

Kun nyt otamme punalua-perheen kahdesta tyypillisestä ryhmästä toisen, nimittäin ryhmän, jonka muodostavat sisaret ja läheisemmät ja kaukaisemmat naispuoliset serkut (ts. täyssisarten jälkeläiset ensimmäisessä, toisessa tai etäisemmässä polvessa) lapsineen ja äidinpuoleisine veljineen sekä läheisimpine ja etäisimpine miespuolisine serkkuneen (jotka edellytyksemme mukaan eivät ole heidän miehiään), saamme juuri niiden henkilöiden piirin, jotka sittemmin esiintyvät suvun jäsenenä sukulaitoksen alkuasteella. Heillä kaikilla on yhteinen kantaäiti, josta polveutuneina naispuoliset jälkeläiset ovat sukupolvittain sisaria. Mutta näiden sisarten miehet eivät voi olla enää heidän veljiään, siis polveutua tästä kantaäidistä, eivätkä siis kuulua verisukulaisryhmään, josta sittemmin tulee suku; mutta heidän lapsensa kuuluvat tähän ryhmään, sillä vain äidinpuoleinen polveutuminen on ratkaiseva, koska vain se on varma. Heti kun kaikkien sisarusten, myös etäisimpien äidinpuoleisten sivulinjasukulaisten välisen sukupuoliyhteyden kiello on vakiintunut, edellä mainittu ryhmäkin on muuttunut suvuksi, ts. muodostunut naispuolisten verisukulaisten kiinteäksi piiriksi, jonka jäsenet eivät saa mennä keskenään naimisiin ja joka tästä alkaen muiden yhteiskunnallista tai uskonnollista laatua olevien yhteisten instituutioiden ansiosta lujittuu ja erottuu yhä enemmän saman heimon toisista suvuista. Siitä tarkemmin alempana. Mutta mikäli katsomme, että suvun kehittyminen punalua-perheestä ei ole ainoastaan välttämätöntä, vaan jopa itsestään selvää, niin on syytä otaksua miltei varmana asiana, että tämä perhemuoto on ollut muinoin kaikilla kansoilla, joilla on todistettavissa sukulaitoksia, ts. miltei kaikilla barbaari- ja sivistyskansoilla.

Kun Morgan kirjoitti kirjansa, tietomme ryhmäavioliitosta olivat vielä perin suppeita. Tiedettiin vähän yhtä ja toista luokiksi järjestyneiden australialaisten ryh-

määvioliitoista, minkä lisäksi Morgan oli jo 1871 julkaissut saamansa tiedot havaijilaisesta punalua-perheestä. Toisaalta punalua-perhe selitti täydellisesti Amerikan intiaanien keskuudessa vallitsevan sukulaisuusjärjestelmän, joka oli ollut Morganin kaikkien tutkimusten lähtökohdana; toisaalta se muodosti valmiin lähtökohdan, josta voitiin johtaa äidinoikeuteen perustuva suku. Punalua-perhe edusti vihdoin korkeampaa kehitystasoa kuin australialaiset luokat. Oli siis ymmärrettävää, että Morgan käsitti sen kehitystasoksi, joka välttämättä oli edeltänyt pareittaisaviota, ja päätteli sen olleen aikaisempina aikoina yleisesti levinneenä. Olemme sittemmin tulleet tuntemaan useita muita ryhmäavioliiton muotoja ja tiedämme nyt, että Morgan meni tässä liian pitkälle. Mutta hänellä oli kuitenkin onni kohdata punalua-perheessään ryhmäavioliiton korkein, klassinen muoto, nimenomaan se muoto, josta lähtien on yksinkertaisimmin selitettävissä siirtyminen korkeampaan muotoon.

Ryhmäavioliittoa koskevien tietojemme varsinaisesta rikastamisesta saamme kiittää englantilaista lähetysaarnaajaa Lorimer Fisonia, joka vuosikausia tutki tätä perhemuotoa sen klassisessa maaperässä Australiassa. Hänen havaintojensa mukaan alimmalla kehitystasolla ovat Australian neekerit Mount Gambierissa Etelä-Australiassa. Koko heimo on jakautunut siellä kahteen suureen luokkaan: krokit ja kumitet. Sukupuoliyhteyden harjoittaminen näiden kummankin luokan sisällä on ankarasti kielletty; sitä vastoin toisen luokan jokainen mies on syntymästään asti toisen luokan jokaisen naisen aviomies ja päinvastoin. Naimisissa toistensa kanssa ovat siis kokonaiset ryhmät, luokat eivätkä yksilöt. Ja huomattakoon, ettei sukupuoliyhteyttä ole rajoittamassa enempää ikäero kuin läheinen verisukulaisuuskaan eikä muitakaan ehtoja paitsi jakautuminen kahteen eksogaamiseen luokkaan. Krokin laillisena puolisona on jokainen kumitenainen; mutta koska hänen oma tyttärensä on kumitevaimon tyttärenä äidinoikeuden mukaan niin ikään kumite, niin tämä on siten jokaisen krokin, siis myös isänsä synnynnäinen aviovaimo. Ainakaan luokkalaitos, sellaisena kuin sen tunnemme, ei aseta siinä

suhteessa mitään esteitä. Siis joko tämä laitos on syntynyt aikana, jolloin vanhempien ja lasten välisessä sukupuoliyhteydessä ei nähty vielä mitään erikoisen kauheata, vaikka hämärästi pyrittiinkin rajoittamaan sisäsiitosta — ja luokkajärjestelmä lienee syntynyt tällöin välittömästi sääntelemätöntä sukupuoliyhteyttä edellyttävästä tilasta — tai vanhempien ja lasten välinen yhteys on ollut kiellettyä jo tavan ansiosta, kun avioluokat ovat syntyneet, ja silloin nykyinen tila viittaa aikaisempaan verisukulaisperheeseen ja on ensimmäinen askel pois siitä. Jälkimmäinen on todennäköisintä. Mikäli tiedän, Australiasta ei kerrota esimerkkejä vanhempien ja lasten välisestä avioyhteydestä, ja myöhempikin eksogamian muoto, äidinoikeuteen perustuva suku, edellyttää tavallisesti ilman muuta tämän yhteyden kielletyksi jo suvun syntymässä.

Tämä kahden luokan järjestelmä on olemassa paitsi Etelä-Australian Mount Gambierissa, myös kauempana idässä Darlingjoen varrella ja koillisosassa, Queenslandissa, ja se on siis laajalle levinnyt. Se kieltää vain sisarusten välisen, veljesten lasten välisen ja äidinpuoleisten sisarten lasten välisen avioliiton, koska nämä kuuluvat samaan luokkaan; sisaren ja veljen lapset voivat sen sijaan mennä keskenään naimisiin. Vielä pitemmällä sisäsiitoksen estämisessä ollaan kamilaroi-heimon keskuudessa Darlingjoen varrella Uudessa Etelä-Walesissa, missä molemmat alkuperäiset luokat ovat jakautuneet neljäksi luokaksi, joista kukin kokonaan muodessaan on niin ikään naimisissa jonkin tietyn toisen luokan kanssa. Kaksi ensimmäistä luokkaa ovat syntymästään asti toistensa aviopuolisoja; aina sen mukaan, kuuluuko äiti ensimmäiseen tai toiseen luokkaan, lapset joutuvat kolmanteen tai neljänteen luokkaan; näiden molempien, niin ikään keskenään naimisissa olevien luokkien lapset kuuluvat taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Siis yksi sukupolvi kuuluu aina ensimmäiseen ja toiseen, seuraava kolmanteen ja neljänteen, sitä seuraava taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Tämän mukaan sisarusten (äidinpuoleisten sisarusten) lapset eivät voi, mutta sisarusten lastenlapset kyllä voivat olla mies ja vaimo. Tämä omituisen monimutkainen järjestys käy vielä sotkuisemmaksi —

ainakin myöhemmin — äidinoikeuteen perustuvien sukujen porrastumisen vuoksi. Sitä emme voi nyt kuitenkaan ryhtyä tarkastelemaan. Huomaamme siis, että sisäsiitoksen estämispyrkimys työntyy yhä uudestaan esiin, mutta täysin vaistomaisesti, luonnonvaraisesti, ilman selvää tietoisuutta päämäärästä.

Ryhmäavioliitto, joka Australiassa on lisäksi luokkien avioliitto, usein yli koko mantereen hajaantuneen miesluokan joukkoavioliitto yhtä laajalle levinneen naisluokan kanssa, ei lähemmin tarkasteltuna näytä suinkaan niin hirvittävältä kuin mitä ilotalojärjestelmään tottuneet poroporvarit mielessään kuvittelevat. Päinvastoin kului vuosia ennen kuin alettiin vasta aavistaa sen olemassa olosta, ja se on aivan hiljattain tullut jälleen kiistanalaiseksi. Pintapuolisesta tarkastelijasta ryhmäavioliitto näyttää löysältä yksiavioisuudelta ja eräissä tapauksissa monivaimoisuudelta ja sen ohella tilapäiseltä uskottomuudelta. On kulutettava vuosia, kuten Fison ja Howitt, jotta voisi löytää näitä käytännössä tavallisesta eurooppalaisesta pikemminkin kotoisilta tuntuvia avioliittosuhteita sääntelevän lain, jonka mukaan vieras australialainen neekeri tapaa kuitenkin usein jokaisessa leirissä, jokaisessa heimossa, tuhansien kilometrien päässä kotiseudultaan, sellaisten ihmisten keskuudessa joiden kieltä hän ei ymmärrä, naisia, jotka antautuvat hänelle vastustelematta ja mielipahatta, ja jonka mukaan se, jolla on useampia vaimoja, luovuttaa vieraalle yhden heistä yöksi. Siinä missä eurooppalainen näkee siveettömyyttä ja laittomuutta, vallitsee itse asiassa ankara laki. Naiset kuuluvat vieraan avioluokkaan ja ovat sen tähden hänen synnynnäisiä aviovaimojaan; sama siveyslaki, joka määrää molemmat toisilleen, kieltää häpeällisen rangaistuksen uhalla kaiken yhteyden toisilleen kuuluvien avioluokkien ulkopuolella. Avioluokkalakia noudatetaan tiukasti vieläpä naisia ryöstettäessäkin, mikä on monin paikoin yleisenä sääntönä.

Naisenryöstössä näkyy jo muuten merkkejä yksiavioisuuden siirtymisestä, ainakin pareittaisavion muodossa: kun nuori mies on ryöstänyt tai vienyt tytön ystäviensä auttamana, niin nämä kaikki ovat vuoron perään sukupuoliyhteydessä tytön kanssa, mutta sen jälkeen tämä on

ryöstön alullepanijan vaimo. Jos taas ryöstetty nainen karkaa miehensä luota ja joku toinen mies saa hänet, niin naisesta tulee viimeksi mainitun vaimo ja ensimmäinen mies on menettänyt etuoikeutensa. Vaikka ryhmäavioliitto on edelleen yleisesti olemassa, sen rinnalle ja sisälle muodostuu siis poikkeuksellisia suhteita, pitempi- tai lyhempiaikaisia pariskuntia, minkä lisäksi on myös monivaimoisuutta, joten ryhmäavioliitto on jo täälläkin häviämäisillään ja kysymys on vain siitä, kumpi katoaa ensin näyttämöltä eurooppalaisten vaikutuksesta: ryhmäavioliitto vai siinä oleva australialaisneekeri.

Kokonaisia luokkia käsittävä avioliitto Australiassa vallitsevassa muodossaan on kuitenkin hyvin alkeellinen ja alkukantainen ryhmäavioliiton muoto, kun taas punalua-perhe, sikäli kuin tiedämme, on ryhmäavioliiton korkein kehitysaste. Edellinen näyttää olevan kuljeskelevien villi-ihmisten yhteiskunnallista kehitystasoa vastaava muoto, jälkimmäinen edellyttää jo kommunististen yhteisöjen verraten kiinteää asutusta ja johtaa välittömästi lähinnä korkeammalle kehitysasteelle. Kummankin avioliittomuodon välillä on varmasti vielä useita väliasteita; tässä suhteessa edessämme on miltei koskematon tutkimusala, joka on vasta avattu.

3. *Pareittaisperhe.* Tietynlaista lyhyemmän tai pitemmän ajan kestäväää pareittaisuutta oli jo ryhmäavioliitossa tai vieläkin aikaisemmin; miehellä oli useista vaimoistaan yksi päävaimo (lempivaimoksi tätä tuskin voitaneen vielä sanoa), jolle hän oli muihin aviomiehiin nähden pääasiallinen aviomies. Tämä seikka on paljonkin hämännyt lähetyssaarnaajia, jotka pitävät ryhmäavioliittoa milloin sääntelemättömänä vaimojen yhteisyytenä, milloin mielivaltaisena avioliittorikoksena. Mutta tämän tavanmukaisen pareittaisuuden täytyi lujittua sitä enemmän, mitä enemmän kehittyi suku ja mitä enemmän muodostui sellaisia »veljien» ja »sisarien» luokkia, joiden kesken avioliitto oli nyt mahdoton. Syysäys, minkä suku antoi verisukulaisten välisen avioliiton estämiseksi, johti vieläkin pitemmälle. Niinpä huomaamme, että irokeesien ja useiden muiden barbaarisuuden ala-asteella olevien intiaanien keskuudessa avioliitto on kielletty *kaikkien* niiden sukulaisten kesken, jotka heidän

järjestelmänsä käsittää, ja niitä on useita satoja lajeja. Avioliittokieltojen monimutkaistuessa jatkuvasti ryhmäavioliitot kävivät yhä mahdottomammiksi; ne syrjäytyi *pareittaisperhe*. Tällä asteella mies elää yhden vaimon kanssa, kuitenkin niin, että monivaimoisuus ja tilapäinen uskottomuus pysyy miesten oikeutena, vaikka ensin mainittua ilmenee taloudellisista syistä vain harvoin: vaimoilta sitä vastoin vaaditaan useimmiten mitä ankarinta uskollisuutta yhteiselämän aikana ja heitä rangaistaan julmasti aviorikoksesta. Mutta kumpikin puoli voi purkaa helposti avioliiton, ja lapset kuuluvat kuten ennenkin yksinomaan äidille.

! Myös tässä yhä pitemmälle menevässä verisukulaisten loitontamisessa keskinäisestä avioliitosta vaikuttaa jatkuvasti luonnollinen valinta. Morgan sanoo:

»Ei-verisukulaissukuihin kuuluvien avioliitosta sai alkunsa niin fyysisesti kuin henkisestikin voimakkaampi rotu; kaksi edistyvää heimoa sekoittui toisiinsa, ja kallo sekä aivosto kehittyivät uusilla jälkipolvilla luonnonmukaisesti, kunnes niissä yhdistyivät kummankin heimon kyvyt.»

Sukujärjestelmään siirtyneiden heimojen täytyi siis päästä voitolle jälkeenjääneistä tai saada ne esimerkin voimalla tekemään samoin.

Perheen kehitys esihistoriallisella kaudella on näin ollen sen piirin alituista supistumista, joka alkuaikana käsitti koko heimon ja jossa vallitsevana oli molempien sukupuolien välinen yhteisavio. Aviokiellon ulottaminen ensin läheisempiä, sitten yhä etäisempiä sukulaisia ja vihdoin jopa pelkästään lankoutuneitakin koskevaksi tekee lopulta jokaisen ryhmäavioliittomuodon käytännöllisesti mahdottomaksi, ja viimein jää jäljelle vain yksi, toistaiseksi vielä löysästi yhteenliittynyt pari, molekyyli, jonka hajaantuessa avioliitto yleensä lakkaa. Jo tästä näkyy, kuinka vähän yksilöllisellä sukupuolirakkaudella tämän sanan nykyisessä mielessä on ollut yhteyttä yksiavioisuuden syntymiseen. Vielä selvemmin sen osoittaa kaikkien tällä asteella olevien kansojen käytäntö. Jos kohta aikaisemmissa perhemuodoissa miesten ei tarvinnut koskaan olla naisia vailla, sillä heitä oli päinvastoin pikemminkin enemmän kuin tarpeeksi, niin nyt naiset kävivät harvinaisiksi ja tavoitelluiksi. Sen tähden

pareittaisavioisuudesta alkaa naisten ryöstäminen ja ostaminen, jotka ovat laajalti ilmeneviä oireita paljon syvemmällä alkaneesta muutoksesta, mutteivät sen enempää kuin oireita, jotka—siis pelkät naisenhankkimistavat — pedanttinen skotti McLennan on keksinyt vääntää »ryöstöavioliiton» ja »kauppa-avioliiton» nimisinä erikoisiksi perhekategorioksi. Muuten Amerikan intiaaneilla samoin kuin muillakaan kansoilla (jotka ovat samalla asteella) avioliitosta eivät päätä asianomaiset, joiden mieltä ei usein edes kysytä, vaan heidän äitinsä. Usein kihlataan näin kaksi henkilöä, jotka eivät tunne lainkaan toisiaan, ja heille ilmoitetaan päätetystä kaupasta vasta naimisiinmenoajan tultua. Häiden edellä sulhanen antaa morsiamen sukulaisille (siis äidinpuoleisille, ei isälle eikä tämän sukulaisille) lahjoja, jotka katsotaan lunnaiksi tytön luovuttamisesta. Avioliitto on purettavissa, mikäli sitä tahtoo jompikumpi aviopuoliso, mutta useiden heimojen, esim. irokeesien keskuudessa on muodostunut vähitellen sellaisia eroja vastustava yleinen mielipide; mikäli syntyy riitoja, aviopuolisoiden sukulaiset kummaltakin puolelta ryhtyvät hieromaan sovintoaan ja vasta sitten jos se ei auta, liitto puretaan, jolloin lapset jäävät vaimolle ja kumpikin puoli on vapaa menemään uusiin naimisiin.

Pareittaisperhe, joka sinänsä on liian heikko ja epävakainen tehdäkseen oman talouden tarpeelliseksi tai edes toivottavaksi, ei suinkaan hajota aikaisemmalta ajalta periytynyttä kommunistista kotitaloutta. Mutta kommunistinen kotitalous merkitsee naisten valtiutta kodin piirissä, samoin kuin se, että tunnustetaan yksinomaan äiti, koska isää on mahdotonta todeta varmasti, merkitsee naisten, ts. äitien, korkeata kunnioittamista. Järjettömimpiä 1700-luvun valistusajalta periytyneitä käsityksiä on se, että nainen olisi ollut yhteiskunnan alkuaikoina miehen orjatar. Kaikkien villi-ihmisten sekä barbaarisuuden ala- ja keskiasteella, osittain vielä yläasteellakin olevien heimojen keskuudessa nainen ei ole ainoastaan vapaa, vaan myös varsin kunnioitetussa asemassa. Sen mikä asema hänellä on vielä pareittaisaviosakin, voinee todistaa Arthur Wright, joka oli monta vuotta lähetyssaarnaajana seneca-irokeesien keskuudessa.

Hän sanoo:

»Mitä tulee heidän perheisiinsä, niin siihen aikaan, kun he asuivat vielä vanhoissa pitkissä taloissa» (useiden perheiden kommunistiset kotitaloudet) »siellä hallitsi aina jokin yksi klaani» (suku), »vaimot ottivat miehensä toisista klaaneista» (suvuista). »Naispuoli oli tavallisesti hallitsevana talossa; varastot olivat yhteisiä; mutta voi sitä onnetonta aviomiestä tai rakastajaa, joka oli liian laiska tai taitamaton auttamaan omalta osaltaan yhteisen varaston lisäämistä. Vaikka hänellä olisi ollut kuinka paljon lapsia ja yksityistä omaisuutta talossa, hän olisi saanut joka hetki pelätä, että hänen käsketään sitoa mytynsä ja painua tiehensä. Ja hänen oli turhaa vastustaa sitä; talossa tuli hänelle kuumat oltavat eikä hänen auttanut muu kuin palata oman klaaninsa» (sukunsa) »keskuuteen tai, kuten useimmiten tapahtui, pyrkiä naimisiin toisessa klaanissa. Naiset muodostivat mahtavan voiman klaaneissa» (suvuissa), »samoin kuin kaikkialla muuallakin. Sattui niinkin, että he erottivat päällikön ja alensivat hänet tavalliseksi rivimieheksi.»

Kommunistinen kotitalous, jossa kaikki tai useimmat naiset kuuluvat samaan sukuun, mutta miehet eri sukuihin, muodostaa reaalisen perustan sille alkuaikojen yleiselle naisten yliherruudelle, jonka keksiminen on Bachofenin kolmas ansio. — Huomautan lisäksi, että matkailijoiden tai lähetyssaarnaajien kertomukset villi- ja barbaarikansojen naisten rasittamisesta ylettömällä työllä eivät suinkaan ole ristiriidassa edellä sanotun kanssa. Sukupuolten välinen työnjako johtuu kokonaan muista syistä kuin naisen asemasta yhteiskunnassa. Kansat, joiden keskuudessa naisten täytyy tehdä työtä paljon enemmän kuin heille meidän käsityksemme mukaan kuuluisi, tuntevat naisia kohtaan todellista kunnioitusta usein paljon enemmän kuin eurooppalaisemme. Sivistyskauden näennäisesti kunnioitettu ja kaikesta todellisesta työstä vieraantunut daami on yhteiskunnalliselta asemaltaan äärettömän paljon alempana kuin raskasta työtä tekevä barbaarikauden nainen, jota kansansa keskuudessa pidettiin todellisena herrasnaisena (lady, frowa, Frau = herratar) ja joka olikin sellainen myös asemansa puolesta.

Onko pareittaisavio syrjäyttänyt Amerikassa jo kokonaan ryhmäavioliiton, se on ratkaistava suorittamalla lähempiä tutkimuksia vielä villeyden yläasteella olevien Luoteis- ja varsinkin Etelä-Amerikan kansojen keskuudessa. Näiden viimeksi mainittujen sukupuolisesta va-

paudesta kerrotaan niin monia esimerkkejä, että tuskinpa voitaneen olettaa vanhan ryhmäavioisuuden tulleen täydellisesti voitetuksi. Missään tapauksessa se ei ole kadonnut vielä jäljettämiin. Vähintään neljänkymmenen pohjoisamerikkalaisen heimon keskuudessa miehellä, joka nai vanhimman sisaren, on oikeus ottaa vaimokseen myös kaikki tämän sisaret heti, kun he saavuttavat vaaditun iän: jäännös ajalta, jolloin koko sisesarjalla oli yhteiset miehet. Ja Bancroft kertoo Kalifornian niemimaan asukkaista (villeyden yläaste), että näillä on tiettyjä juhlia, joihin kokoontuu useita »heimoja» harjoittamaan sääntelemätöntä sukupuoliyhteyttä. Nämä ovat ilmeisesti sukuja, joilla näiden juhlien muodossa on säilynyt hämärä muisto ajasta, jolloin yhden suvun naisilla oli kaikki toisen suvun miehet yhteisinä aviomiehinään ja päinvastoin. Sama tapa on yhä vallalla Australiassa. Muutamien kansojen keskuudessa vanhemmat miehet, päälliköt ja popamiehet etuilevat naisten yhteisyydellä ja monopolisoivat useimmat naisista itselleen; mutta siitä hyvästä heidän täytyy määräjuhlina ja suurten kansankokousten aikana palauttaa voimaan entinen yhteisyys ja antaa vaimojensa huvitella nuorten miesten kanssa. Westermarck esittää kirjassaan, s. 28—29, kokonaisen sarjan esimerkkejä sellaisista ajoittaisista saturnalioista,¹⁵³ joissa entinen vapaa sukupuoliyhteys astuu jälleen lyhyeksi ajaksi voimaan, mm. ho-, santal-, pandža- ja kotarheimolla Intiassa sekä eräillä afrikkalaisilla kansoilla. Westermarck tekee tästä varsin merkillisen johtopäätöksen, että tämä olisi jäännös alkuihmisille ja muille eläimille yhteisestä kiima-ajasta eikä hänen kiistämästään ryhmäavioliitosta.

Siirrymme nyt tarkastelemaan Bachofenin neljättä suurta löytöä, laajalle levinnyttä ryhmäavioliitosta pareittaisavioliittoon johtavaa siirtymämuotoa. Se minkä Bachofen esittää vanhojen jumalallisten käskyjen rikkomisen sovituksiksi — sillä vaimo ostaa oikeuden olla siveä — on itse asiassa vain mystinen ilmaus hyvityksestä, jolla vaimo lunastaa itsensä vapaaksi entisestä miesten yhteisyydestä ja saa oikeuden antautua vain yhdelle miehelle. Tämä hyvityksenä on tietty muille miehille antautuminen: Babylonian naisten täytyi antautua

kerran vuodessa Mylittan temppelissä; toiset etuaasialaiset kansat lähettivät tyttärensä vuosikausiksi Anaitiksen temppeliin, jossa heidän oli harjoitettava valitsemiensa suosikkien kanssa vapaata rakkautta, ennen kuin saivat mennä naimisiin; miltei kaikilla Välimeren ja Gangesin välillä asuvilla aasialaisilla kansoilla on samanlaisia uskonnollisen väriytyksen saaneita tapoja. Vapaudesta maksettava sovitushuri tulee ajan oloon yhä helpommaksi, kuten jo Bachofen huomauttaa:

»Joka vuosi toistuva uhrautuminen vaihtuu kertsuorituksiksi, vaimojen hetairismia seuraa tyttöjen hetairismi; avioliiton aikaisen hetairismin tilalle tulee avioliittoa edeltävä hetairismi, valinnattoman kaikille antautumisen tilalle tulee määrähenkilöille antautuminen.» (»Mutterrecht», p. XIX.)

Toisilla kansoilla ei ole uskonnollista väriytystä; joilain kansoilla — muinaisaikoina traakialaisilla, kelteillä ym., ja vielä nykyäänkin monilla Intian alkuasukkailla, malaijilaiskansoilla, Etelämeren saarten kansoilla ja useilla Amerikan intiaaneilla — tytöt nauttivat naimisiin menoonsa saakka mitä suurinta sukupuolivapautta. Näin on laita varsinkin miltei kaikkialla Etelä-Amerikassa, minkä voi todistaa jokainen, joka on käynyt siellä hiukan syvemmällä sisämaassa. Niinpä Agassiz kertoo (»A Journey in Brazil», Boston and New York 1886, p. 266) eräästä rikkaasta intiaani-alkuperää olevasta perheestä. Kun Agassiz tutustui perheen tyttäreeseen, hän kysyi tämän isää otaksuen sellaiseksi äidin aviomiestä, joka oli upseerina sotimassa Paraguayta vastaan; mutta äiti vastasi hymyillen: naõ tem pai, é filha da fortuna, hänellä ei ole isää, hän on sattuman lapsi.

»Tähän tapaan puhuvat aina intiaani- tai mestitsinaiset aviottomista lapsistaan pitämättä sitä häpeällisenä tai moitittavana; eikä tämä ole suinkaan mitään tavatonta, pikemminkin päinvastainen näyttää olevan poikkeuksellista. Lapset tuntevat useinkin vain äitinsä, sillä koko huolenpito ja vastuu lankeaa hänelle; isästään he eivät tiedä mitään, eikä vaimonkaan mieleen näytä milloinkaan juolahtavan, että hänellä tai hänen lapsillaan olisi jonkilaisia vaatimuksia isään nähden.»

Se mikä tässä tuntuu sivistyneestä henkilöstä oudolta, onkin yksinkertaisesti äidinoikeuden ja ryhmäavioliiton mukainen sääntö.

Joidenkin kansojen keskuudessa sulhasen ystävät ja sukulaiset tai häävieraat käyttävät häissä muinaisajoilta peräisin olevaa oikeutta morsiameen, ja sulhanen on vasta viimeisenä vuorossa; näin oli muinaisaikoina Baleaareilla ja Afrikan augileilla ja vielä nykyäänkin Abessinian barealaisilla. Toisilla kansoilla taas joku viranhaltija, heimon tai suvun päämies, katsike, šamaani, pappi, ruhtinas tai olipa hän nimeltään mikä tahansa, edustaa yhteisöä ja nauttii ensimmäisen yön oikeutta. Kaikista uusromanttisista kaunisteluista huolimatta tämä jus primae noctis* on ryhmäavioliiton jäännöksenä vielä tänäänkin voimassa useimpien Alaskan asukkaiden keskuudessa (Bancroft, »Native Races», I, 81), Pohjois-Meksikon tahujen (sama, s. 584) ja muiden kansojen keskuudessa; ja se on vallinnut koko keskiajan ainakin alkuaan kelttiläisissä maissa, joissa se on jäänyt perinnöksi välittömästi ryhmäaviosta, esim. Aragoniassa. Jos kohta Kastilian talonpoika ei ole ollut koskaan maaorjana, Aragoniassa vallitsi mitä häpeällisin maaorjuus aina Ferdinand Katolilaisen vuoden 1486 välitystuomioon saakka. Tässä asiakirjassa sanotaan:

»Me päätämme ja julistamme, etteivät edellä mainitut herrat» (senyors, paronit) »myöskään saa, kun talonpoika ottaa itselleen vaimon, maata ensimmäistä yötä tämän kanssa eivätkä astua heruutensa merkiksi häyönä, kun nuorikko on mennyt levolle, vuoteen ja nuorikon yli; edellä mainitut herrat eivät myöskään saa vaatia palveluksia talonpojan tyttäreiltä tai pojalta vastoin heidän tahtoaan, maksusta tai maksutta.» (Katalonialaisesta alkutekstistä lainannut Sugenheim, »Крепостное право», Перебрур, 1861, срр. 335.)

Bachofen on edelleen ehdottomasti oikeassa väittäessään, että siirtyminen siitä, mitä hän sanoo »hetairismiksi» tai »synnissä siittämiseksi», yksiavioisuuteen on pääasiallisesti naisten ansiota. Mitä enemmän perinnäiset sukupuolisuhteet menettivät taloudellisten elinehtojen kehittyessä, siis alkukantaisen kommunismin lahotessa ja väestön asutustiheyden lisääntyessä, alkuperäisen nainvin luonteensa, sitä alentavammilta ja raskaammilta täytyi niiden tuntua naisista, sitä kiihkeämmin täytyi heidän pelastuakseen toivoa oikeutta olla siveitä, oikeutta olla

* — ensimmäisen yön oikeus. *Tolm.*

väliaikaisessa tai vakinaisessa avioliitossa vain yhden miehen kanssa. Miehet eivät voineet olla tämän edistykseen alullepanijoita senkään takia, koska heidän päähänsä ei ole yleensä milloinkaan eikä vielä nykyäänkään pälkähtänyt luopua tosiasiallisen ryhmäavioliiton suloi-suuksista. Vasta sen jälkeen kun naiset olivat siirtyneet pareittaisavioon, miehet saattoivat säätää ankaran yksi-avioisuuden — tosin vain naisia varten.

Pareittaisperhe syntyi villeyden ja barbaarisuuden rajalla, enimmäkseen jo villeyden yläasteella, muutamain paikoin vasta barbaarisuuden ala-asteella. Tämä perhemuoto on luonteenomaista barbaarikaudelle, niin kuin ryhmäavioliitto on luonteenomaista villeyden ja yksi-avioisuus sivistyneisyyden ajalle. Sen kehittyminen lujaksi yksiavioisuudeksi edellytti muita kuin siihen asti vaikuttaneita syitä. Pareittaisaviossa ryhmä oli jo pienentynyt viimeiseen asteeseensa, kaksiatomiseksi molekyyliksi: yhdeksi mieheksi ja yhdeksi naiseksi. Luonnollinen valinta oli tehnyt tehtävänsä yhä pitemmälle menevässä avioyhteyden rajoittamisessa; tässä suhteessa sille ei jäänyt enää mitään tehtävää. Elleivät siis uudet, *yhteiskunnalliset* voimat olisi alkaneet vaikuttaa, niin uuden perhemuodon syntymiseen pareittaisaviosta ei olisi ollut mitään syytä. Mutta nämä voimat alkoivat vaikuttaa.

Jätämme nyt Amerikan, pareittaisperheen klassisen maaperän. Ei ole mitään merkkejä, jotka oikeuttaisivat tekemään johtopäätöksen, että siellä olisi kehittynyt korkeampi perhemuoto, että siellä olisi ennen Amerikan löytöä ja valloitusta vallinnut jolloinkin ja jossakin luja yksiavioisuus. Toisin on laita vanhassa maailmassa.

Kotieläinten kesyttäminen ja karjalaumojen kasvattaminen oli kehittynyt täällä ennennäkemättömäksi rikkauten lähteeksi ja luonut aivan uudet yhteiskunnalliset suhteet. Pysyväistä rikkautta oli ollut aina barbaarisuuden ala-asteelle saakka milteipä vain asumus, vaatteet, karkeatekoiset koristeet ja ravinnon hankkimiseen sekä valmistamiseen tarvittavat välineet: vene, aseet, mitä yksinkertaisimmat talouskalut. Ravintoa oli pitänyt hankkia ehtimiseen päivästä päivään. Nyt sitä vastoin eteenpäin tunkeutuvat paimentolaiskansat — arjalaiset

intialaisessa Viiden virran maassa ja Gangesin alueella samoin kuin silloin vielä paljon vesirikkaammilla Amu-Darjan ja Syr-Darjan tasangoilla, seemiläiset Eufraatin ja Tigrisin varsilla — olivat saaneet hevos-, kameli-, aasi-, nauta-, lammas-, vuohi- ja sikalaumoistaan omaisuuden, joka tarvitsi vain kaitsemista ja mitä yksinkertaisinta hoitoa lisääntyäkseen jatkuvasti ja antaakseen mitä ravitsevinta maito- ja liharavintoa. Kaikki aikaisemmat ravinnonhankkimiskeinot joutuivat nyt taka-alalle; metsästys, joka aikaisemmin oli ollut välttämättömyys, muuttui nyt ylellisyydeksi.

Mutta kenelle tämä uusi rikkaus kuului? Alkujaan epäilemättä suvulle. Mutta karjalaumojen yksityisomistuksen on täytynyt kehittyä jo aikaisin. On vaikea sanoa, oliko isä Abraham ns. ensimmäisen Mooseksen kirjan kirjoittajasta karjalaumojensa omistaja perheyhteisön päämiehelle kuuluvan oikeuden perusteella vai suvun tosiasiallisena perinnöllisenä päämiehenä. Varmaa on vain, ettemme saa pitää häntä omistajana tämän sanan nykyisessä mielessä. Ja varmaa on edelleen, että jo varsinaisen historian kynnyksellä havaitsemme kaikkialla perheiden päämiesten erilliseksi omaisuudeksi karjalauumat, samoin myös barbaarikauden taidetuotteet, metallikalut, ylellisyydesineet ja vihdoin ihmiskarjan — orjat.

Sillä sitten keksittiin myös orjuus. Barbaarisuuden alimmalla asteella olevalle henkilölle orja oli arvoton. Siksi Amerikan intiaanit kohtelivat voittamiaan vihollisia aivan toisin kuin mitä heitä kohdeltiin korkeammalla kehitysasteella. Miehet joko surmattiin tai otettiin voittajan heimoon veljinä. Vaimot naitiin tai otettiin lapsineen jollakin muulla tavalla heimon jäseniksi. Tällä asteella ihmistyövoima ei tuota vielä sanottavasti enemmän kuin vaaditaan sen ylläpitoon. Mutta karjanhoidon, metallinmuokkauksen, kutomisen ja vihdoin peltoviljelyn tultua käytäntöön asianlaita muuttui. Varsinkin sen jälkeen, kun karjalauumat olivat lopullisesti siirtyneet perheiden omistukseen, työvoimalle kävi samoin kuin vaimoillekin, joita aikaisemmin oli ollut niin helppo hankkia; nyt vaimoilla oli vaihtoarvoa ja heitä alettiin ostaa. Perhe ei lisääntynyt yhtä nopeasti

kuin karja. Karjaa kaitsemaan tarvittiin enemmän väkeä; siihen saatettiin käyttää sotavangeiksi otettuja viholisia, jotka lisäksi saattoivat lisääntyä yhtä hyvin kuin karjakin.

Nämä rikkaudet, kun ne olivat joutuneet erillisten perheiden omistukseen, karttuivat hyvin nopeasti niiden hoivissa ja antoivat pareittaisavioon ja äidinoikeudelliseen sukuun perustuneelle yhteiskunnalle voimakkaan sysäyksen. Pareittaisavio oli tuonut perheeseen uuden aineksen. Se oli asettanut äidin rinnalle varman isän, jonka isyys lienee ollut sitä paitsi paremmin todistettavissa kuin monien nykyisten »isien». Silloisen perheessä vallinneen työnjaon mukaan miehen tehtävänä oli hankkia ravinto ja hankintaan tarvittavat työvälineet, joten miehellä oli siis myös omistusoikeus työvälineisiin; eron sattuessa hän otti ne mukaansa, niin kuin vaimokin piti talouskalunsa. Silloisessa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan mies oli siis myös uuden ravinnonlähteen, karjan, ja myöhemmin uuden työvälineen, orjien, omistaja. Mutta samassa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan hänen lapsensa eivät voineet periä häntä, sillä perinnön laita oli seuraavasti.

Äidinoikeuden mukaan, siis niin kauan kuin syntyperä laskettiin vain naispuolista linjaa, ja suvun alkuaikaisen perimistavan mukaan kuolleen perillisiä olivat suvun jäsenet. Omaisuuden täytyi jäädä suvulle. Koska esineet olivat vähäpätöisiä, ne lienevät käytännössä siirtyneet alusta pitäen lähimmille sukulaisille, siis äidinpuoleisille verisukulaisille. Mutta kuolleen miehen lapset eivät kuuluneet hänen, vaan äitinsä sukuun; he perivät äitinsä, aluksi yhdessä äidin muiden verisukulaisten kanssa, myöhemmin ehkä ensisijaisesti; isäänsä he eivät voineet kuitenkaan periä, koska eivät kuuluneet tämän sukuun, vaan isän omaisuuden täytyi jäädä hänen suvulleen. Karjalaumojen omistajan kuoltua hänen karjalaumansa siirtyivät siis lähinnä hänen veljilleen ja sisarilleen ja sisarten lapsille tai hänen äitinsä sisarten jälkeläisille. Hänen omat lapsensa sitä vastoin jäivät perinnöttä.

Siis sitä mukaa kuin rikkaudet lisääntyivät, ne toisaalta asettivat miehen tärkeämpään asemaan perheessä

kuin vaimon ja toisaalta herättivät pyrkimystä muuttaa tavanomaista perimisjärjestystä lasten eduksi käyttämällä hyväksi tätä lujittunutta asemaa. Mutta tämä ei käynyt päinsä niin kauan kuin syntyperä määriteltiin äidinoikeuden mukaan. Äidinoikeus oli siis kumottava ja se kumottiin. Tämä ei ollut lainkaan niin vaikeaa kuin se meistä nyt näyttää. Sillä tämä mullistus, joka on ihmiskunnan kokemista mullistuksista perinpohjaisimpia, ei koskenut ketään suvun elossaolevaa jäsentä. Kaikki sen jäsenet saivat jäädä siksi, minä ennen olivat olleet. Riitti pelkkä päätös, että vastaisuudessa suvun miehisten jäsenten jälkeläiset pysyvät suvussa, kun taas suvun naispuolisten jäsenten jälkeläiset erotetaan siitä ja siirretään isänsä sukuun. Siten tehtiin loppu naispuolista linjaa noudattavasta syntyperän laskemisesta ja äidinoikeuden mukaisesta perintöoikeudesta sekä alettiin laskea syntyperä miespuolista linjaa ja noudattaa isänpuolista perintöoikeutta. Kuinka ja milloin tämä mullistus on tapahtunut sivistyskansojen keskuudessa, siitä emme tiedä mitään. Se kuuluu kokonaan esihistorialliseen aikaan. Mutta siitä, että se on tapahtunut, ovat enemmän kuin riittävänä todistuksena varsinkin Bachofenin kokoamat runsaat tiedot äidinoikeuden jäänteistä; kuinka helposti tuo mullistus tapahtuu, näkyy useista intiaaniheimosta, joiden keskuudessa se on tapahtunut vasta hiljattain tai on vasta tapahtumassa osaksi lisääntyvän varallisuuden ja muuttuneiden elintapojen vaikutuksesta (siirtyminen metsistä preerioille), osaksi sivistyksen ja lähetyssaarnaajien moraalisesta vaikutuksesta. Missourin kahdeksasta heimosta kuudella on miespuolista, mutta kahdella vielä naispuolista linjaa noudattava syntyperä- ja perintöjärjestys. Shawnee-, miami- ja delaware-heimon keskuuteen on juurtunut tapa siirtää lapset isän sukuun antamalla heille joku isän suvun nimistä, jotta he voisivat periä isän. »Ihmisen synnynnäistä rikkivisausta on muuttaa asioita muuttamalla niiden nimiä ja löytää takaportti perinnäistävän murtamiseksi perinnäistävän puitteissa, kun suoranainen etu on siihen riittävänä syynä!» (Marx.) Siten syntyi auttamaton sekaannusta, joka saatettiin poistaa ja osittain poistettiinkin vain siirtymällä isänoikeuteen. »Tämä siirtymi-

nen näyttää yleensä mitä luonnollisimmalta.» (Marx.) Siitä mitä vertailevan oikeustieteen miehet tietävät kertoa meille — tosin miltei vain olettamuksina — tavasta, jolla tämä siirtyminen tapahtui vanhan maailman sivistyskansojen keskuudessa, ks. M. Kovalevskilta, »Perheen ja omaisuuden alkuperä ja kehitys lyhyesti esitettynä», Tukholma 1890.

Äidinoikeuden kumoaminen oli *naissukupuolen maailmanhistoriallinen tappio*. Mies tarttui ohjaksiin myös kotona, ja nainen menetti arvoasemansa, hänet tehtiin palvelijaksi, miehen halujen orjattareksi ja pelkäksi lastensiittämisvälineeksi. Tätä naisen alennustilaa, joka tuli julkisesti ilmi varsinkin sankariajan ja sitäkin enemmän klassisen ajan kreikkalaisilla, on vähitellen kaunisteltu ja peitelty sekä paikoittain muodollisesti lievennetty, mutta siitä ei ole suinkaan tehty loppua.

Näin perustetun miesten yksinvallan ensimmäisenä aikaansaannoksena ilmestyi nyt eräänlainen välimuoto: patriarkaalinen perhe. Tunnusomaisinta sille ei ole monivaimoisuus, josta alempana, vaan se, että

»joku määrä vapaita ja ei-vapaita henkilöitä järjestyy perheenpään isänvallan alaiseksi perheeksi. Seemiläisillä tämä perheenpää elää monivaimoisuudessa, ei-vapailla on vaimo ja lapsia, ja koko järjestymisen tarkoituksena on karjalaumojen hoitaminen määräalueella.»¹⁶⁴

Oleellista on epävapaiden ottaminen perheeseen ja isänvalta; siksi roomalainen perhe on tämän tyyppisistä perhemuodoista täydellisin. Sana familia ei merkinnyt alun perin sentimentaalisuudesta ja kotiriidoista koostunutta nykypäivien poroporvarin ihannetta; roomalaisilla se ei tarkoittanut alun perin lainkaan avioparia eikä tämän lapsia, vaan yksinomaan orjia. Famulus merkitsi kotiorjaa ja familia oli yhdelle miehelle kuuluvien orjien joukko. Vielä Gaiuksen aikana familia, id est patrimonium (so. perintöosa), testamentattiin jälkisäädöksellä. Tämän sanan keksivät roomalaiset tarkoittamaan uutta yhteiskuntaorganismia, jonka päämies piti vaimon, lapset ja joukon orjia roomalaisen isänvaltansa alaisena omaten samalla määräysvallan näiden kaikkien elämään ja kuolemaan.

»Sana ei siis ole vanhempi kuin latinalaisheimojen rautapanssarinen perhejärjestelmä, joka syntyi peltoviljelyksen ja laillistetun orjuuden tultua käytäntöön ja arjalais-itaalien erottua kreikkalaisista.»¹⁶⁵

Marx lisää: »Nykyiseen perheeseen sisältyy ituna paitsi orjuus (servitus) myös maaorjuus, sillä siihen on alun perin liittynyt maanviljelysrasituksia. Siihen sisältyvät *pienoiskoossa* kaikki ne vastakohdat, jotka myöhemmin kehittyvät laajasti yhteiskunnassa ja sen valtiossa.»

Sellainen perhemuoto merkitsee siirtymistä pareittais-aviosta yksiavioisuuteen. Vaimon uskollisuuden, siis lasten isyyden varmistamiseksi vaimo jätetään miehen ehdottomaan valtaan: jos mies tappaa vaimonsa, hän käyttää vain oikeuttaan.

Patriarkaalisen perheen mukana joudumme kirjoitetun historian piiriin ja siten sille alalle, jossa vertaileva oikeustiede voi antaa meille huomattavaa apua. Ja se on todellakin saanut aikaan tässä suhteessa oleellista edistystä. Saamme kiittää Maksim Kovalevskia (»Perheen ja omaisuuden alkuperä ja kehitys lyhyesti esitetynä», Tukholma 1890, s. 60—100) sen seikan todistamisesta, että patriarkaalinen yhteistalous, jonka tapaamme vielä nykyään serbialaisilla ja bulgarialaisilla *zádruga* (käännettävissä ehkä sanalla ystävyysliitto) tai *bratstvo* (veljeskunta)-nimisenä ja muunnetussa muodossa itämaalaisilla kansoilla, on ollut siirtymisasteena ryhmä-avioliitosta syntyneen ja äidinoikeuteen perustuneen perheen ja nykyajan erillisen perheen välillä. Ainakin kun on kysymys vanhan maailman sivistyskansoista, arjalaisista ja seemiläisistä, niin tämä näyttää todistetulta.

Eteläslaavilainen *zádruga* on paras ja elävä esimerkki sellaisesta perheyhteisöstä. *Zádrugaan* kuuluu useita sukupolvia yhden isän jälkeläisiä ja näiden vaimoja, ja kaikki he asuvat yhdessä samassa talossa, viljelevät yhdessä peltojaan, saavat ravintonsa ja vaatteensa yhteisestä varastosta ja omistavat yhteisesti tulon ylijäämän. Yhteisö on kodinherran (*domàčín*) ylijohdon alainen; hän edustaa sitä ulospäin, saa myydä pienempiä esineitä, hoitaa kassaa ja on vastuussa siitä samoin kuin asioiden kulun säännöllisyydestä taloudessa. Hänet valitaan eikä hänen suinkaan tarvitse olla iältään vanhin.

Naisia ja heidän työtään johtaa kodinherratar (domàčica), joka on tavallisesti domàčinin vaimo. Hänen saannansa on niin ikään painava, usein ratkaiseva valittaessa yhteisön tytöille puolisoja. Mutta korkein valta on perheneuvostolla, yhteisön kaikkien täysikasvuisten jäsenten, niin miesten kuin naistenkin, kokouksella. Tälle kokoukselle kodinherra tekee tiliä toimistaan; kokous tekee ratkaisevia päätöksiä, käyttää tuomiovaltaa yhteisön jäseniin nähden, päättää tärkeimmistä, varsinkin maanomaisuutta koskevista ostoista ja myynneistä jne.

Vasta noin kymmenen vuotta sitten todistettiin, että sellaisia suuria perheyhteisöjä on vielä olemassa Venäjälläkin;¹⁵⁶ nyt tunnustetaan yleisesti, että ne ovat juurtuneet yhtä lujasti venäläisiin kansantapoihin kuin obštšina eli kyläyhteisö. Ne esiintyvät vanhimmassa venäläisessä lakikirjassa, Jaroslavin »Pravdassa», samalla nimellä (vervj) kuin dalmatialaisissa laeissa,¹⁵⁷ ja niistä on todisteita myös puolalaisissa ja tšekkiläisissä historianlähteissä.

Germaaneillakaan Heuslerin mukaan (»Institutionen des deutschen Rechts») talousyksikkönä ei alun perin ole ollut erillinen perhe nykyisessä mielessä, vaan »talouskunta», johon kuului useita sukupolvia perheineen ja lisäksi melko usein epävapaita. Roomalaisenkin perheen katsotaan olleen tämäntyyppinen, ja sen mukaisesti on viime aikoina epäilty suuresti sitä, että talonisäntä olisi ollut ehdoton valtiassakin ja perheenjäsenet täysin oikeudettomia häneen nähden. Myös kelttiläisillä lienee ollut Irlannissa samanlaisia perheyhteisöjä; Ranskassa ne säilyivät Nivernais'ssa parçonneries-nimisenä Ranskan vallankumoukseen saakka ja Franche Comtésta ne eivät ole hävinneet vielä kokonaan tänäkään päivänä. Louhansin seudulla (Saône et-Loire) on isoja talonpoikaistaloja, joissa on yhteinen, aina kattoon ulottuva korkea keskussali ja tämän ympärillä makuuhuoneet, joihin johtavat 6—8-askelmaiset portaat ja joissa asuu saman perheen useita sukupolvia.

Nearkhos mainitsee, että jo Aleksanteri Suuren aikaan Intiassa oli talousyhtymiä, jotka viljelivät yhteisesti maata, ja sellaisia on vielä nykyäänkin samalla alueella, Pandžabissa ja kaikkialla maan luoteisosassa. Kaukasias-

sa Kovalevski on voinut itse todeta sellaisten olemassaolon. Algeriassa niitä on vielä kabyyleilla. Sellaisia on nähtävästi Amerikassakin; talousyhtymänä pidetään myös muinaisen Meksikon »calpullis»,¹⁵⁸ jota Žurita kuvaa; sitä vastoin Cunow (»Ausland»¹⁵⁹ n:ot 42—44, 1890) on todistanut melko selvästi, että Perussa oli sen valloittamisen aikoihin eräänlainen markkijärjestelmä (ja ihme kyllä tuon markin nimi oli marca), joka edellytti viljelysmaan aika-ajoittaista jakoa, siis yksityisviljelyä.

Joka tapauksessa patriarkallinen talouskunta yhteisine maaomaisuuksineen ja yhteisviljelyksineen saa nyt aivan toisen merkityksen kuin aikaisemmin. Me emme voi enää epäillä sitä tärkeää osaa, jota se esitti vanhan maailman sivistyskansojen ja joidenkin muiden kansojen keskuudessa eräänlaisena siirtymäasteena äidinoikeuteen perustuvan perheen ja erillisen perheen välillä. Palaamme myöhemmin siihen Kovalevskin päätelmään, että se olisi myös ollut siirtymäaste, josta on kehittynyt kylä- eli markkiyhteisö yksityisviljelyksineen ja ensin ajoittaisine ja sitten lopullisine pelto- ja niittymaan jakoineen.

Näiden talouskuntien sisäisestä perhe-elämästä huomautettakoon, että ainakin Venäjällä talonisännän sanotaan pahoin väärinkäyttäneen asemaansa talouskunnan nuorempien naisten, varsinkin miniöidensä suhteen ja muodostaneen heistä itselleen usein haaremin; siitä kerrotaan venäläisissä kansanlauluissa varsin kaunopuheisesti.

Vielä pari sanaa monivaimoisuudesta ja monimiehisyydestä ennen kuin siirrymme yksiavioisuuteen, joka kehittyi nopeasti äidinoikeuden kukistuttua. Nämä molemmat aviomuodot voivat olla vain poikkeuksia, niin sanoaksemme historiallisia ylellisyystuotteita lukuunottamatta ehkä vain tapausta, jolloin ne esiintyvät rinnakkaisesti jossakin maassa, mitä ei tiettävästi ole ollut. Koska siis miehet, joilla ei ole ollut mahdollisuutta monivaimoisuuteen, eivät ole voineet lohduttautua niiden naisten kanssa, jotka ovat jääneet liioiksi monimiehisyyden vuoksi, kun taas miesten ja naisten lukumäärä yhteiskunnallisista instituutioista riippumatta on ollut tähän saakka

miltei yhtä suuri, niin kumpikaan aviomuoto ei ole voinut kohota yleisesti vallitsevaksi. Yhden miehen monivaimoisuus on ollut todellisuudessa ilmeisesti orjuuden tuote ja rajoittunut yksityisiin poikkeusasemassa oleviin henkilöihin. Seemiläisessä patriarkallisessa perheessä vain patriarkka itse ja korkeintaan vielä pari hänen poikaansa elävät monivaimoisuudessa, toiset saavat tyytyä yhteen vaimoon. Niin on nykyäänkin asianlaita kaikkialla itämailla; monivaimoisuus on rikkaiden ja ylhäisten etuoikeus ja naiset hankitaan pääasiallisesti ostamalla orjattaria; kansanjoukot elävät yksiavioisuudessa. Samanlainen poikkeus on monimiehisyys Intiassa ja Tiibetissä; sen varmaankin mielenkiintoista ryhmäavioliittoon perustuvaa alkuperää on vielä lähemmin tutkittava. Käytännössä monimiehisyys näyttää muuten paljon suvaitsevammalta kuin muhamettilaisten haaremien mustasukkaiset tavat. Ainakin Intian nayareilla on kyllä kolmella, neljällä tai useammalla miehellä yhteinen vaimo, mutta sen ohella kullakin heistä voi kolmen tai useamman muun miehen kanssa olla toinen yhteinen vaimo, ja samoin kolmas, neljäs jne. Ihme kun McLennan ei ole keksinyt tehdä näistä avioliittoklubeista, joissa voi olla jäsenenä useammassakin ja joita hän itse kuvaa, uutta *klubiavioliiton* ilmiötä. Muuten tämä avioliittoklubi ei ole suinkaan todellista monimiehisyyttä; se on päinvastoin, kuten jo Giraud-Teulon huomauttaa, ryhmäavioliiton erikoismuoto; miehet elävät monivaimoisuudessa, naiset monimiehisydessä.

4. *Yksiavioinen perhe*. Se syntyy pareittaisavioisesta perheestä, kuten olen osoittanut, barbaarisuuden keski- ja yläasteen rajamailla; sen lopullinen voitto on alkavan sivistyskauden tunnusmerkkejä. Yksiavioinen perhe perustuu miehen herruuteen ja sen nimenomaisena tarkoituksena on siittää lapsia, joiden isyys on kiistaton, ja tämä isyys on tarpeen, koska näiden lasten on kerran rintaperillisinä perittävä isän omaisuus. Yksiavioinen perhe eroaa pareittaisavioliitosta kestävämpien aviositeiden vuoksi, joita molemmat puolet eivät enää voi purkaa mielensä mukaan. Sääntönä on, että nyt vain mies voi purkaa ne ja hylätä vaimonsa. Oikeuden aviolliseen uskottuuteen turvaa hänelle myös nyt ainakin tapa (Code

Napoléon* myöntää sen selvästi miehelle, mikäli hän ei tuo jalkavaimoan kotiinsa perheen piiriin¹⁶⁰), ja tuota oikeutta käytetään sitä laajemmin, mitä pitemmälle yhteiskunta kehittyy; mutta jos vaimo muistaa entisen sukupuolisuhteissa vallinneen käytännön ja aikoo palata siihen, niin häntä rangaistaan ankarammin kuin milloinkaan aikaisemmin.

Kaikessa ankaruudessaan tapaamme uuden perhemuodon kreikkalaisilla. Jos kohta, kuten Marx huomauttaa, mytologian jumalattarien asema johdattaa meidät aikaisempaan kauteen, jolloin naisilla oli vielä vapaampi, kunnioitettumpi asema, niin sankariaikana miehen yliherrsus ja orjattarien kilpailu on jo alentanut naisen. Lukekaapa »Odysseista», miten Telemakhos nuhtelee äitiään ja pakottaa hänet vaikenemaan.** Sodassa kaapatuista nuorista naisista tulee Homeroksen mukaan voittajien hienojen uhreja; päälliköt valitsevat vuoronsa ja arvonsa mukaisesti itselleen kauneimmat; onhan, kuten tunnettua, koko »Iliaan» pohjana Akhilleuksen ja Agamemnonin riita orjattaresta. Homeroksen jokaisen huomattavamman sankarin ohessa mainitaan vankityttö, jonka kanssa sankari jakaa teltan ja vuoteen. Näitä tyttöjä otetaan mukaan kotimaahankin ja aviolliseen kotiin, kuten Aiskhyloksen Agamemnon Kassandran.*** Orjattarien kanssa siitetyt pojat saavat pienen osan isän perinnöstä ja ovat täysin vapaita; Teukros on sellainen Telamonin avioton poika ja saa käyttää isänsä nimeä. Aviovaimolta vaaditaan, että hän suhtautuisi sovinnollisesti tähän kaikkeen, mutta pysyisi itse ankarana siveellisenä ja uskollisena puolisolleen. Sankariajan kreikkalainen nainen nauttii tosin suurempaa kunnioitusta kuin sivistyskauden nainen, mutta miehelle hän on kuitenkin loppujen lopuksi vain puolisonsa aviollisten perintölasten äiti, ylin taloudenhoitaja ja orjattarien johtajatar; näistä orjattarista mies voi mielensä mukaan ottaa ja ottaakin jalkavaimoja. Se että orjuus ja yksiavioisuus ovat olemassa rinnakkaisesti ja että on nuoria kauniita orjattaria, jotka kuuluvat miehelle kaikinensa mitä heillä on,

* — Napoleonin lakikokoelma. *Toim.*

** *Homeros*. *Odysseia*, ensimmäinen laulu. *Toim.*

*** *Aiskhylos*. *Oresteia*. Agamemnon. *Toim.*

on antanut yksiavioisuudelle alusta alkaen sen erityisen luonteen, että yksiavioisuus on olemassa *vain naista*, muttei miestä *varten*. Ja tämä luonne sillä on vielä tänäänkin.

Mitä tulee myöhemmän kauden kreikkalaisiin, meidän on tehtävä ero doorilaisten ja joonialaisten välillä. Ensiksi mainituilla, joista klassisena esimerkkinä on Sparta, avioliittosuhteet olivat monessa suhteessa vieläkin vanhanaikaisemmat kuin Homeroksen kuvaamat. Spartassa oli pareittaisavioisuus, jota oli muovattu sikäläisten valtiokäsitysten mukaisesti ja joka muistutti vielä monessa suhteessa ryhmäavioliittoa. Lapsettomat avioliitot purettiin: kuningas Anaksandridas (noin 560 eaa.) otti lapsettoman vaimonsa lisäksi toisen ja piti kahta taloutta; samoihin aikoihin kuningas Ariston, jolla oli kaksi hedelmätöntä vaimoa, otti kolmannen vaimon, mutta myönsi kuitenkin vapauden toiselle vaimolleen. Toisaalta useilla veljeksillä saattoi olla yhteinen vaimo; ystävä saattoi jakaa ystävänsä kanssa tämän vaimon, johon hän oli mieltynyt, ja niin ikään pidettiin sopivana luovuttaa vaimo rotevan »oriin» käytettäväksi, kuten Bismarck olisi sanonut, vaikkei tämä olisi ollut maan kansalainenkaan. Vieläkin suurempaa tapojen vapautta kuvaa — Schömannin mielestä — muuan Plutarkhoksella esiintyvä kohta, jossa eräs spartalaisvaimo kehottaa ihailijaansa, joka ahdistaa häntä tarjouksillaan, kääntymään aviomiehen puoleen. Todellinen aviorikos, vaimon uskottomuus miehen selän takana, olikin sen tähden tuntematon. Toisaalta Spartassa ei ollut kotiorjuutta ainakaan parhaimpana aikana, heloottit asuivat erikseen maatiloilla; kiusauskäyttää heidän vaimojaan oli spartalaisien¹⁶¹ kohdalla sen vuoksi pienempi. Kaikkien näiden olosuhteiden vuoksi naiset olivat siis paljon kunnioitetumassa asemassa Spartassa kuin muiden kreikkalaisten keskuudessa. Spartan naiset ja Ateenan hetairojen parhaimisto olivat ainoat kreikkalaiset naiset, joista heidän aikalaisensa puhuivat kunnioituksella ja joiden lausuntojen muistiinkirjoittamista he pitivät vaivan arvoisena.

Joonialaisiin nähden asianlaita oli kokonaan toisin. Sitä luonnehtii parhaiten Ateena. Tytöt opetettiin vain kehräämään, kutomaan ja ompelemaan, korkeintaan hiu-

kan lukemaan ja kirjoittamaan. He elivät miltei eristettyinä, seurustelivat vain toisten naisten kanssa. Naisten huone muodosti eristetyn osan talosta; se sijaitsi yläkerrossa tai piharakennuksessa, johon miehet, varsinkaan vieraat, eivät helpolla päässeet ja johon naiset vetäytyivät miesten vieraillessa talossa. Naiset eivät menneet ulos muutoin kuin orjattaren saattamina, kotona heitä kirjaimellisesti vartioitiin; Aristofanes mainitsee molossilaisista koirista, joita pidettiin aviorikkojen pelotukseksi,¹⁶² ja ainakin aasialaisissa kaupungeissa käytettiin naisten vartioimiseen eunukkeja, joita Khioksessa jo Herodotoksen aikana tehtiin kaupattavaksi ja Wachsmuthin mukaan muitakin kuin barbaareja varten. Euripides sanoo naista oikuremaksi,* taloudenhoitovälineeksi (sana on neutrisukua), ja lasten synnyttämistä lukuunottamatta nainen ei ollut ateenalaisille muuta kuin ylin palvelijatar. Miehellä oli voimisteluharjoituksensa ja julkinen toimintansa, joista nainen oli syrjäytetty; sitä paitsi miehen käytettävissä oli usein vielä orjattaria ja Ateenan kukoistuskaudella laaja ja jopa valtion suosima prostituutio. Juuri tämän prostituution perustalla kehittyivät ne Kreikan ainoat naisluonteet, jotka älynsä ja taiteellisen makunsa puolesta samoin kuin spartalaisnaiset luonteensa puolesta kohosivat antiikin naisen yleistä tasoa korkeammalle. Mutta se, että ensin täytyi muuttua hetairaksi voidakseen olla todellinen nainen, tuomitsee mitä ankarimmin ateenalaisen perheen.

Ateenalainen perhe muodostui ajan oloon esikuvaksi, jonka mukaan järjestivät kotioloinsa paitsi muut joonialaiset myös vähitellen kaikki kotimaan ja siirtoloiden kreikkalaiset. Mutta kaikesta erakkoelämästä ja vartioinnista huolimatta kreikkattaret löysivät kyllin usein tilaisuuksia pettääkseen miehiään. Nämä häpesivät osoittaa jonkinlaista rakkautta vaimoaan kohtaan ja huvittelivat antautumalla jos minkälaisiin lemmenseikkailuihin hetairojen kanssa; mutta naisten alentaminen koitui kostoksi itse miehille ja alensi heitäkin aina niin pitkälle, että he vaipuivat luonnonvastaiseen poikarak-

* Euripides. Orestes. Toim.

kauteen ja häpäisivät Ganymedes-tarulla niin jumalansa kuin itsensäkin.

Sellainen oli yksiavioisuuden alkuperä, sikäli kuin sen jälkiä on havaittavissa muinaisajan sivistyneimmillä ja kehittyneimmillä kansoilla. Se ei ollut suinkaan yksilöllisen sukupuolirakkauden hedelmä; tämän rakkauden kanssa sillä ei ollut kerrassaan mitään tekemistä, sillä avioliitot pysyivät edelleenkin sovinnaisavioliitoina. Se oli ensimmäinen perhemuoto, jonka perustana eivät olleet luonnolliset, vaan taloudelliset ehdot, nimittäin yksityisomaisuuden voitto alkuperäisestä luontaisesta yhteisomaisuudesta. Miehen herruus perheessä ja sellaisten lasten siittäminen, jotka saattoivat olla vain hänen ja joiden oli määrä periä hänen rikkautensa, vain tämä oli yksiavioisuuden tarkoitus, minkä kreikkalaiset ovat avoimesti sanoneet. Muussa suhteessa se muodostui heille taakaksi, velvollisuudeksi, joka heidän oli täytettävä jumalia, valtiota ja esivanhempiaan kohtaan. Ateenassa laki ei määrännyt ainoastaan avioliittoa, vaan myös määräsi miehen täyttämään niin sanottujen aviovelvollisuuksien minimin.

Yksiavioisuus ei siis ilmesty historiaan suinkaan miehen ja vaimon sovintoon perustuvana liittona eikä semmitenkään avioliiton korkeimpana muotona. Päinvastoin. Se ilmestyy sukupuolen harjoittamana toisen sukupuolen sortona, koko esihistoriassa tähän asti tuntemattoman sukupuolien vastakohtaisuuden julistuksena. Eräissä vanhassa, Marxin ja minun 1846 laatimassa, julkaisematta jääneessä käsikirjoituksessa on sanat: »Ensimmäinen miehen ja naisen välinen työnjako koski lasten siittämistä».* Tähän voin nyt lisätä: ensimmäinen historiassa esiintyvä luokkavastakohta muodostuu samaan aikaan kun kehittyy miehen ja vaimon välinen antagonismi yksiavioisuudessa, ja luokkasorto alkaa samaan aikaan kun miessukupuoli orjuuttaa naissukupuolen. Yksiavioisuus oli suuri historiallinen edistysaskel, mutta samalla siitä alkaa orjuuden ja yksityisten rikkauden ohella se nykyisinkin jatkuva kausi, jolloin jokainen edistys-

* Ks. *Marx — Engels*. Saksalainen ideologia (ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 88). *Toim.*

askel on samalla suhteellinen taka-askel ja jolloin toisen hyvinvointi ja edistyminen tapahtuu toisen onnettomuuden ja sortamisen kustannuksella. Yksiavioisuus on se sivilisoituneen yhteiskunnan solumuoto, jonka mukaan jo voimme tutkia tämän yhteiskunnan sisällä täysin kehittyneiden vastakohtien ja ristiriitojen luonnetta.

Entinen sukupuoliyhteyden suhteellinen vapaus ei kadonnut suinkaan pareittaisavion eikä edes yksiavioisuuden voittaessa.

»Entinen avioliittojärjestelmä, jonka rajat kävivät yhä ahtaammiksi punalua-ryhmien vähitellen tapahtuvan häviämisen vuoksi, oli yhä vieläkin sinä ympäristönä, jossa perhe kehittyi, ja jarrutti perheen kehitystä aina sivistyneisyyden koittoon asti. Sen hävitti lopullisesti uudenmuotoinen hetairismi, joka seuraa ihmisiä sivistyskauteenkin synkkänä perheen varjona.»

Morgan tarkoittaa hetairismilla sitä *yksiavioisuuden ohella* ilmenevää sukupuoliyhteyttä, jota miehet harjoittavat naimattomien naisten kanssa avioliiton ulkopuolella ja joka, kuten tunnettua, kukoistaa hyvin erilaisissa muodoissa koko sivistyskauden aikana muuttuen yhä avoimemmaksi prostituutioksi. Tämä hetairismi juontaa alkunsa välittömästi ryhmäavioliitosta, naisten antautumisuhrista, jolla he ostivat itselleen oikeuden siveyteen. Rahasta-antautuminen oli ensin uskonnollinen toimitus; se tapahtui rakkauden jumalattaren temppelissä, ja raha meni alussa temppelin rahastoon. Armenian Anaitisin ja Korintin Afroditen hieroduulit¹⁶³ samoin kuin Intian uskonnolliset temppelitanssijattaret, ns. bajadeerit (sana on tyypistetty portugalilaisesta sanasta bailadeira, tanssijatar), olivat ensimmäisiä prostituoituja. Antautumista, joka alkujaan oli jokaisen naisen velvollisuus, harjoittivat myöhemmin nämä papittaret yksinään kaikkien toisten puolesta. Toisilla kansoilla hetairismi johtuu tytöille ennen avioliittoa myönnetystä sukupuolivapaudesta ja on siis niin ikään ryhmäavioliiton jäännös, joskin se on periytynyt meille toista tietä. Omistuksellisen eriarvoisuuden syntyessä, siis jo barbaarisuuden yläasteella, esiintyy orjatyön ohessa satunnaisesti palkkatyötä ja samalla tämän välttämättömänä seuralaisena vapaiden naisten ammattimaista prostituutiota orjattarien pakollisen antautumisen ohella. Siten se perintö, jonka ryhmä-

avioliitto on sivistyneisyydelle jättänyt, on kaksinainen, niin kuin kaikki mitä sivistys on luonut, on kaksinaista, kaksimielistä, ristiriitaista, vastakohtaista: toisaalta on olemassa yksiavioisuus, toisaalta hetairismi ja sen äärimäinen muoto — prostituutio. Hetairismi on yhteiskunnallinen instituutio yhtä hyvin kuin kaikki muukin; se on entisen sukupuolivapauden jatkumista miesten hyväksi. Se tuomitaan sanoissa, mutta todellisuudessa sitä ei ainostaan siedetä, vaan myös kernaasti harjoitetaan, varsinkin hallitsevien luokkien keskuudessa. Todellisuudessa tämä tuomitseminen ei kohdistu suinkaan hetairismia harjoittaviin miehiin, vaan ainoastaan naisiin: näitä halveksitaan ja hyljeksitään, jotta miesten ehdoton herruus naissukupuoleen nähden voitaisiin julistaa siten vielä kerran yhteiskunnalliseksi peruslaiksi.

Mutta itse yksiavioisuuden sisällä muodostuu samalla toinen vastakohta. Hetairismilla elämäänsä kaunistavan aviomiehen vieressä seisoo hylätty aviovaimo. Vastakohdan toinen puoli ei voi olla olemassa ilman toista, niin kuin kädessä ei voi olla kokonaista omenaa sen jälkeen, kun toinen puoli siitä on syöty. Miesten mielipide oli nähtävästi kuitenkin toinen siihen saakka, kunnes heidän vaimonsa oikaisivat heitä. Yksiavioisuutta seuraa kaksi vakinaista yhteiskunnallista tyyppiä, jotka aikaisemmin olivat tuntemattomia: vaimon vakinainen rakastaja ja aisankannattaja. Miehet olivat saaneet voiton naisista, mutta voitettut ottivat jalomielisesti huolekseen voittajien kruunaamisen. Yksiavioisuuden ja hetairismin rinnalle muodostui voittamattomaksi yhteiskunnalliseksi ilmiöksi aviorikos, joka oli kielletty, josta rangaistiin ankarasti, mutta jota ei voitu ehkäistä. Lapsiin nähden varma isyys perustui kuten ennenkin korkeintaan siveelliseen vakaumukseen, ja ratkaistakseen ratkaisemattoman ristiriidan Code Napoléon, artikla 312, sääti:

»L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari»;
 »avioliiton kestäessä siitetyn lapsen isä on aviomies».

Se on tulos kolmetuhatta vuotta kestäneestä yksiavioisuudesta.

Ne erilliset perheet, jotka pysyvät uskollisina historialliselle synnylleen ja joissa miehen yksinomainen

herruus saattaa miehen ja vaimon välisen ristiriidan selvästi näkyviin, ovat siis pienoiskuvia niistä vastakohtaisuuksista ja ristiriidoista, joissa sivistyneisyyden koittaessa luokiksi jakautunut yhteiskunta liikkuu ja joita se ei voi ratkaista tai voittaa. Puhun tässä luonnollisesti vain niistä pariskunnista, joiden avioelämä todellisuudessa kulkee yksiavioisuuden alkuperäisen luonteen säännösten mukaisesti vaimon kapinoidessa kuitenkin miehen herruutta vastaan. Etteivät läheskään kaikki avioliitot ole sellaisia, sitä ei tiedä kukaan paremmin kuin saksalainen poroporvari, joka ei osaa vaalia herruuttaan kotona sen paremmin kuin valtiossa; hänen vaimonsa on sen vuoksi täydellä oikeudella isännän housuissa, joiden arvoinen mies ei ole. Mutta hän luulee silti olevansa paljon korkeammalla ranskalaista kärsimystoveriaan, jolle käy useammin kuin hänelle itselleen paljon paremmin.

Erillinen perhe ei muuten ole esiintynyt suinkaan kaikkialla ja kaikkina aikoina siinä klassisen karkeassa muodossa, joka sillä oli kreikkalaisten keskuudessa. Roomalaisilla, joilla tulevana maailmanvalloittajina oli laajempi, vaikka tosin vähemmän hienostunut käsite asioista kuin kreikkalaisilla, vaimo oli vapaampi ja kunnioitetumpi. Roomalainen uskoi, että hänen valtansa määrätä vaimonsa elämästä ja kuolemasta riittää takaamaan aviouskollisuuden. Niin ikään vaimo saattoi heillä halunsa mukaan purkaa avioliiton yhtä hyvin kuin mieskin. Mutta suurin edistys yksiavioisuuden kehityksessä tapahtui epäilemättä germaanien astuessa historian näyttämölle, koska näyttää, että juuri heillä, kaiketi heidän köyhyytensä vuoksi, yksiavioisuus ei ollut kehittynyt silloin vielä lopullisesti pareittaisavioisuudesta. Tämä päätelmämme perustuu kolmeen Tacituksen mainitsemaan seikkaan. Ensiksikin: vaikka avioliittoa pidettiin sangen pyhänä — »he tyytyvät yhteen vaimoon, naisten suojana on siveys» — niin ylhäisten ja heimopäälliköiden keskuudessa oli kuitenkin monivaimoisuutta, siis samaan tapaan kuin amerikkalaisilla, joiden keskuudessa vallitsi pareittaisavioisuus. Toiseksi: siirtyminen äidinoikeudesta isänoikeuteen oli saattanut tapahtua vasta vähän aikaisemmin, koskapa äidin veljeä — joka

oli lähin miespuolinen sukulainen äidinoikeuden mukaan — pidettiin vielä miltei läheisempänä sukulaisena kuin omaa isää; tämäkin vastaa Amerikan intiaanien käsitystä, ja juuri heiltä Marx, kuten hän usein sanoi, oli lyötänyt avaimen oman muinaisuutemme ymmärtämiseen. Ja kolmanneksi: naiset nauttivat germaaneilla suurta kunnioitusta ja vaikuttivat myös julkisiin asioihin, mikä on suoranaudessa ristiriidassa yksiavioisuudelle ominaisen miesherruuden kanssa. Miltei kaikissa näissä seikoissa germaanit eivät eroa spartalaisista, joiden keskuudesta, kuten olemme huomanneet, pareittaisavioisuus ei liioin ollut vielä kokonaan hävinnyt. Siis tässäkin suhteessa germaanit saattoivat maailmassa valtaan aivan uuden tekijän. Uusi yksiavioisuus, joka kehittyi roomalaisvallan raunioilla kansojen sekoittuessa, teki miehen herruuden muodoltaan lievemmäksi ja naisten aseman ainakin ulkonaisesti paljon kunnioitetummaksi ja vapaammaksi kuin se oli ollut koskaan klassisena muinaisajana. Vasta sitten kävi mahdolliseksi, että yksiavioisuuden pohjalla — sen piirissä, sen ohella ja sitä vastoin, miten milloinkin — alkoi se mitä suurin siveellinen edistys, josta saamme kiittää yksiavioisuutta, nimittäin nykyaikainen yksilöllinen sukupuolirakkaus, jota ei tunnettu lainkaan aikaisemmassa maailmassa.

Tämä edistys aiheutui kuitenkin epäilemättä siitä seikasta, että germaanit elivät vielä pareittaisperheen kautta ja oksastivat yksiavioisuuteen pareittaisperhettä vastaavan naisen aseman sikäli kuin se oli mahdollista, eikä suinkaan jostakin germaanien luontaisesta tarunomaisesta, ihmeellisestä siveellisestä puhtaudesta, joka rajoittui siihen, ettei pareittaisaviossa todellakaan ollut niin räikeitä siveellisiä vastakohtia kuin yksiavioisuudessa. Päinvastoin, varsinkin kaakkoon Mustanmeren rannikkoarojen paimentolaisten luokse tekemillään vaellusmatkoilla germaanit olivat pahoin rappeutuneet siveellisesti ja omaksuneet heiltä paitsi ratsastustaitoa myös inhottavia luonnottomia paheita, kuten Ammianus selvästi osoittaa taifaleista ja Prokopios heruleista.

Mutta vaikka yksiavioisuus oli kaikista tunnetuista perhemuodoista ainoa muoto, ossa nykyaikainen suku-

puolirakkaus saattoi kehittyä, niin tämä ei merkitse, että se olisi kehittynyt siinä yksinomaan tai edes pääasiassa aviopuolisoiden keskinäisenä rakkautena. Miehen herruuden alaisen lujan yksiavioisuuden koko luonne estiseläisen. Kaikkien historiallisesti toimivien, ts. kaikkien hallitsevien luokkien keskuudessa, avioliiton solmiminen pysyi vanhempien järjestämänä sopimusasiana, jona se oli ollut pareittaisaviosta lähtien. Ja sukupuolirakkauden ensimmäinen historiallinen muoto, joka ilmenee intohimona, jokaisen (ainakin hallitsevaan luokkaan kuuluvan) ihmisen osaksi tulevana intohimona, sukupuolivietin korkeimpana muotona — mikä juuri on sen erikoisluonne — tämä sukupuolirakkauden ensimmäinen muoto, keskiajan ritarirakkaus, ei suinkaan ollut aviollista rakkautta. Päinvastoin. Klassisessa muodossaan, provencelaisilla, ritarirakkaus viilettää täysin purjein aviorikokseen, jota runoilijat ylistävät. Provencelaisen rakkausrunouden kukkia ovat »albat» (albas), saksaksi Tagelieder (huomenlaulut). Niissä kuvaillaan kirkkain värein, kuinka ritari lojuu vuoteessa kaunottarensa — toisen vaimon — kanssa, samaan aikaan kun ulkona seisoo vartija, joka huutaa hänelle heti, kun aamurusko (alba) kajastaa, jotta ritari voisi poistua huomaamatta; erokohtauksesta muodostuu sitten laulun huippukohta. Pohjoisranskalaiset ja kunnan saksalaisetkin omaksuivat niin ikään tämän runolajin ja sitä vastaavan ritarirakkaustavan ja vanha Wolfram von Eschenbachimme on samasta arkaluontoisesta aiheesta jättänyt jälkeensä kolme ihanaa huomenlaulua, joista pidän enemmän kuin hänen kolmesta pitkästä sankarirunoelmastaan.

Porvarillinen avioliiton solmiminen tapahtuu meidän päivinämme kahdella tavalla. Katolisissa maissa vanhemmat pitävät kuten ennenkin huolen sopivan vaimon hankkimisesta nuorelle porvarispojalle, ja seurauksena on luonnollisesti yksiavioisuudelle ominaisen ristiriidan kehittyminen mitä täydellisimmäksi: hetairismin rehtominen miehen osalta, aviorikoksen rehtominen naisen osalta. Katolinen kirkko lieneekin kumonnut avioeron vain siksi, koska se vakuuttui siitä, ettei aviorikosta yhtä vähän kuin kuolemaakaan vastaan ole mitään lääketta. Protestanttisissa maissa taas on tavallista, että porva-

rispoika saa enemmän tai vähemmän vapaasti etsiä itselleen vaimon omasta luokastaan, minkä vuoksi avioliiton solmimisen perustana voi olla tietty määrä rakkauttakin, ja sitä aina edellytetäänkin protestanttisen ulkokultaisuuden mukaisesti säädyllisyyden vuoksi. Protestanttisissa maissa mies harjoittaa veltommin hetairismia ja nainen rikkoo harvemmin aviouskollisuutta vastaan. Mutta koska ihmiset pysyvät kaikenlaisessa avioliitossa sellaisina, millaisia he olivat ennen avioliittoa, ja koska protestanttisten maiden porvarit ovat enimmäkseen poroporvareita, niin tämä protestanttinen yksiaviolisuus johtaa parhaimmissakin tapauksissa vain sietämättömän ikävään aviolliseen yhteyteen, jota sanotaan perheonneksi. Näitä kumpaakin avioliittotapaa kuvaa parhaiten romaani, katolilaista tapaa ranskalainen, protestanttista saksalainen. Kummassakin »he saavat toisensa»: saksalaisessa nuorimies tytön, ranskalaisessa aviomies »aisankannattajan» osan. Tällöin ei ole suinkaan aina selvää, kumpi heistä on huonommassa asemassa. Senpä vuoksi saksalaisen romaanin pitkäveiteisyys kauhistuttaa ranskalaista porvaria yhtä paljon kuin ranskalaisen romaanin »epäsiveellisyys» saksalaista poroporvaria. Muuten viime aikoina, siitä lähtien kun »Berliini on alkanut muodostua maailmankaupungiksi», saksalainen romaani on alkanut vähemmän epäröiden kuvailla hetairismia ja aviollista uskottomuutta, jotka siellä on tunnettu hyvin jo kauan.

Mutta kummassakin tapauksessa avioliiton määrää asianomaisten luokka-asema ja sikäli se on aina sovinnaisavioliitto. Tämä sovinnaisavioliitto muodostuu kummassakin tapauksessa melko usein räikeäksi prostituutioksi, usein molemmin puolin, mutta useimmiten vaimoon nähden, joka eroaa tavallisesta ilotyöstä vain siinä, että hän ei vuokraa ruumistaan tuntipalkalla kuten palkkatyöntekijä, vaan myy sen kerta kaikkiaan orjuuteen. Ja kaikkiin sovinnaisavioliittoihin nähden pitävät paikkansa Fourierin sanat:

»Niin kuin kieliopissa kahdesta kiellosta muodostuu yksi myönteinen väite, niin myös avioliittomoraalissa kaksi prostituutiota käy yhdestä hyveestä.»

Naisen suhteen sukupuolirakkaus on ja voi olla to-

della sääntönä vain sorrettujen luokkien, nykyään siis proletariaatin keskuudessa, riippumatta siitä, onko tämä suhde virallisesti vahvistettu vai ei. Mutta näissä tapauksissa ei ole mitään klassisen yksiavioisuuden perusteita. Näissä tapauksissa ei ole olemassa mitään omaisuutta, jonka säilyttämiseksi ja perimiseksi juuri luotiinkin yksiavioisuus ja miehen herruus, eikä sen tähden myöskään mitään syytä miehen herruuden pystyttämiseen. Sitä paitsi keinotkin puuttuvat: siviilioikeus, joka suojelee tätä herruutta, on olemassa vain omistavia varten ja heidän ja proletaarien kanssakäymistä varten; se maksaa rahaa eikä sillä työläisen köyhyyden vuoksi ole mitään merkitystä siltä kannalta, miten työläinen suhtautuu vaimoonsa. Siinä on ratkaiseva merkitys aivan toisella lailla henkilökohtaisilla ja yhteiskunnallisilla suhteilla. Varsinkin sen jälkeen, kun suurteollisuus on karkottanut naisen kodista työmarkkinoille ja tehtaaseen ja tekee hänestä useinkin perheen elättäjän, miehen herruuden viimeisetkin rippeet ovat menettäneet kaiken pohjan proletaarin asunnossa, jos kohta siellä onkin vielä yksiavioisuuden vakiintuessa juurtunutta raakuutta naista kohtaan. Proletaarin perhe ei ole siis enää yksiaviainen tämän sanan tarkassa merkityksessä, vaikka rakkaus olisikin molemmin puolin mitä intohimoisinta ja uskollisuus mitä lujinta ja vaikka olisikin suoritettu kaikki mahdolliset hengelliset ja maalliset vihkimiset. Sen tähden myös yksiavioisuuden ikuiset seuralaiset, hetairismi ja aviorikos, esittävät siinä kerrassaan mitätöntä osaa; vaimo on tosiasiallisesti saanut jälleen oikeuden avioeroon ja elleivät puoliset voi sietää toisiaan, he mieluummin eroavat. Sanalla sanoen proletaariavioliitto on yksiaviainen sanan etymologisessa, muttei suinkaan historiallisessa mielessä.

Lakimiehemme selittävät kyllä, että lainsäädännön edistyksellinen kehitys tekee naisten osalta kaiken valittamisen yhä suuremmassa määrin aiheettomaksi. Sivistysmaiden nykyaikaiset lakijärjestelmät tunnustavat yhä useammin, että ollakseen pätevä avioliiton täytyy olla kummankin puolen vapaaehtoinen sopimus ja että myös avioliitossa kummallakin puolella täytyy olla toistensa suhteen yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Jos näitä

molempia vaatimuksia noudatettaisiin johdonmukaisesti, naisilla olisi kaikki mitä he voivat vaatia.

Tämä aito juridinen perustelu on aivan samanlainen kuin se, jolla radikaali tasavaltalainen porvari silloin tällöin rauhoittaa proletaaria. Työsopimuksenhan pitäisi muka olla tehty molemmin puolin vapaaehtoisesti. Mutta sitä pidetään vapaaehtoisesti tehtynä siksi, koska laki asettaa *paperilla* kummankin puolen samaan asemaan. Toisen puolen erilaisesta luokka-asemasta johtuva valta, toisen puolen harjoittama toisen puolen painostus — molempien todellinen taloudellinen asema — ei liikuta lakia. Ja työsopimuksen voimassaoloaikana kummallakin puolella pitäisi olla jälleen samat oikeudet, koska toinen tai toinen ei ole niistä nimenomaan luopunut. Laki ei voi taaskaan mitään sille, että taloudellinen asiointi pakottaa työläisen luopumaan viimeisestäkkin näennäisestä tasa-arvoisuudesta.

Edistyksellisimmänkin lain vaatimukset on avioliittoon nähden tyydytetty täydellisesti heti, kun asianomaiset ovat merkityttäneet vapaaehtoisuutensa muodollisesti pöytäkirjaan. Mitä tapahtuu juridisten kulissien takana, missä todellinen elämä sykkii, ja miten tämä vapaaehtoisuus syntyy, siitä lainsäätäjä ja lainkäyttäjät voivat olla huolehtimatta. Mutta tässä suhteessa luulisi lainkäytön yksinkertaisimmankin vertailemisen osoittavan lakimiehelle, miten tämän vapaaehtoisuuden laita on. Maissa, missä lapsille on laillisesti turvattu osuus vanhempien omaisuuden perimiseen, siis missä heitä ei voida tehdä perinnöttömiksi — mm. Saksassa ja ranskalaisen oikeuden maissa — lapset ovat avioliiton solmimiseen nähden riippuvaisia vanhempien suostuksesta. Englantilaisen oikeuden maissa, joissa laki ei vaadi vanhempien suostumusta avioliiton solmimiseen, vanhemmilla on myös täydellinen vapaus omaisuutensa testamenttaamiseen ja he voivat mielensä mukaan tehdä lapsensa perinnöttömiksi. Onhan selvää, että siitä huolimatta ja juuri siitä syystä vapaus avioliiton solmimiseen ei ole Englannissa eikä Amerikassa niiden luokkien keskuudessa, joilla on jotakin perittävää, asiallisesti hitustakaan suurempi kuin Ranskassa ja Saksassa.

Miehen ja naisen juridisen tasa-arvoisuuden laita

avioliitossa ei ole sen paremmin. Kummankin oikeudellinen eriarvoisuus, jonka olemme perineet aikaisempien yhteiskuntaolojen ajoilta, ei ole naisen taloudellisen sarron syy, vaan sen seuraus. Muinaisessa kommunistisessa kotitaloudessa, johon kuului useita aviopareja ja heidän lapsensa, naisille uskottu taloudenhoito oli yhteiskunnallisesti yhtä tarpeellinen elinkeino kuin miesten ravintoainehankinnat. Patriarkallisen perheen ja sitäkin enemmän erillisen yksiavioisen perheen muodostuessa tilanne muuttui. Kotitalouden hoito kadotti yhteiskunnallisen luonteensa. Se ei enää koskenut yhteiskuntaa. Se muodostui *yksityisluonteiseksi palvelukseksi*; vaimosta tuli ylimmäinen palvelijatar, joka oli syrjäytetty yhteiskunnallisesta tuotannosta. Vasta meidän aikamme suurteollisuus on avannut hänelle — ja yhäkin vain proletaarinaiselle — jälleen tien yhteiskunnalliseen tuotantoon, mutta kuitenkin niin, että mikäli hän suorittaa velvollisuutensa yksityisen perheen palveluksessa, hän jää syrjäytetyksi yhteiskunnallisesta tuotannosta eikä voi ansaita mitään, ja mikäli hän haluaa osallistua yhteiskunnalliseen elinkeinoelämään ja ansaita itsenäisesti, hän ei kykene täyttämään perhevelvollisuuksiaan. Ja tässä suhteessa naiselle käy samoin niin tehtaassa kuin muillakin työaloilla aina lääketiedettä ja asianajotointa myöten. Nykyaikainen yksityisperhe perustuu naisen avoimeen tai piilevään kotiorjuuteen, ja nykyaikainen yhteiskunta on massa, joka koostuu pelkistä yksityisistä perheistä, sen molekyyleista. Useimmissa tapauksissa, ainakin omistavien luokkien keskuudessa, miehen täytyy nykyään ansaita rahaa, elättää perhe, ja se asettaa hänet valta-asemaan, joka ei kaipaakaan mitään erityistä juridista etuoikeutta. Perheessä hän on porvari, vaimo edustaa proletariaattia. Mutta proletariaattia rasittavan taloudellisen sarron erikoisluonne esiintyy teollisuudessa täydessä kärkevyydessään vasta sen jälkeen, kun on poistettu kapitalistiluokan kaikki lakisääteiset etuoikeudet ja saatettu voimaan molempien luokkien täydellinen juridinen tasa-arvoisuus; demokraattinen tasavalta ei hävitä näiden molempien luokkien välistä ristiriitaa, vaan se luo vasta sen perustan, jolla taistellen tämä ristiriita ratkaistaan. Niin ikään se oma-laatuinen luonne, joka on naiseen kohdistuvalla miehen

herruudella nykyisessä perheessä, ja miehen ja naisen todellisen yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden tarpeellisuus samoin kuin toteuttamistapakin esiintyvät täysin selvästi vasta silloin, kun he molemmat ovat juridisesti täysin samanarvoisia. Silloin osoittautuu, että naisen vapauttamisen ensimmäisenä ehtona on koko naissukupuolen palauttaminen jälleen yhteiskunnalliseen elinkeinoelämään, mikä taas vaatii, että yksityinen perhe lakkaisi olemasta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö.

* * *

On siis kolme tärkeintä avioliittomuotoa, jotka suurin piirtein vastaavat ihmiskunnan kehityksen kolmea pääastetta. Villeyttä vastaa ryhmäavioliitto, barbaarisuutta pareittaisavioliitto, sivistyneisyyttä aviorikoksen ja prostituution täydentämä yksiavioisuus. Barbaarisuuden yläasteella pareittaisavion ja yksiavioisuuden väliin tunkeutuu orjattariin kohdistuva miesten herruus ja monivaimoisuus.

Kuten koko esityksestämme on selvinnyt, tässä vuo-rojärjestyksessä ilmenevään kehitykseen liittyy se omalaatuisuus, että yhä enemmän riistetään ryhmäavioliiton sukupuolivapautta naisilta, muttei miehiltä. Ja todellisuudessa ryhmäavioliitto on miehiin nähden itse asiassa nykyäänkin voimassa. Se mikä naiselle katsotaan rikokseksi ja aiheuttaa raskaita lakisääteisiä ja yhteiskunnallisia seurauksia, on miehelle kunniakasta tai pahimassa tapauksessa vähäinen siveellinen tahra, jonka hän tyytyväisenä kantaa. Mutta mitä enemmän perinteellinen hetairismi muuttuu meidän aikanamme kapitalistisen tavarantuotannon vaikutuksesta ja mukautuu tavarantuotantoon, mitä enemmän se muuttuu avoimeksi prostituutioksi, sitä suurempaa turmelusta se saa aikaan. Vieläpä se turmelee miehiä paljon enemmän kuin naisia. Prostituutio turmelee naisista vain ne onnettomat, jotka siihen sortuvat, eikä heitäkään läheskään siinä määrin kuin tavallisesti luullaan. Mutta sitä vastoin miesmaailman luonnonlaadun se pilaa kokonaan. Niinpä etenkin pitkä kihlaus aika on yhdeksässä tapauksessa kymmenestä aviollisen uskottomuuden todellinen alkeiskoulu.

Mutta me kuljemme kohti yhteiskunnallista mullistusta, jossa yksiavioisuuden samoin kuin sen seuralaisen, prostituution, tähänastiset taloudelliset perustat häviävät varmasti. Yksiavioisuuden aiheuttivat omaisuuden keskittyminen yksiin käsiin, nimittäin miehen käsiin, ja tarve jättää omaisuus perinnöksi juuri tietyn miehen eikä kenenkään muun lapsille. Se vaati naisen muttei miehen yksiavioisuutta, joten naisen yksiavioisuus ei suinkaan ollut estämässä miehen julkista tai peiteltyä moniavioisuutta. Mutta tuleva yhteiskunnallinen mullistus pienentää koko tämän perintöhuolen minimiin muuttamalla pysyvän, perinnöllisen omaisuuden — tuotantovälineet — ainakin valtaosaltaan yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi. Koskapa yksiavioisuus on syntynyt taloudellisista syistä, niin eikö se häviä, kun nämä syyt häviävät?

Voitaneen täydellä syyllä vastata: se ei ole ainoastaan häviämättä, vaan pikemminkin toteutuu vasta silloin täydellisesti. Sillä tuotantovälineiden muuttuessa yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi häviää myös palkkatyö ja proletariaatti, siis myös se pakko, joka panee tietyn — tilastollisesti laskettavissa olevan — määrän naisia antautumaan rahasta. Prostituutio häviää, mutta yksiavioisuus, sensijaan että häviäisi, tulee lopultakin todellisuudeksi miestenkin osalta.

Miesten asema muuttuu siis joka tapauksessa suuresti. Mutta naistenkin, *kaikkien* naisten, asemassa tapahtuu huomattava muutos. Tuotantovälineiden siirtyessä yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi yksityinen perhe lakkaa ole-masta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö. Yksityinen taloudenpito muuttuu yhteiskunnalliseksi työalaksi. Lasten hoito ja kasvatustulee yhteiskunnalliseksi asiaksi: yhteiskunta huolehtii kaikista lapsista samalla tavalla, olkoot he aviollisia tai aviottomia. Kaiken tämän ansiosta häviää huoli »seurauksista», mikä tänään on oleellisin yhteiskunnallinen — niin moraalinen kuin taloudellinenkin — tekijä, joka estää tyttöä antautumasta huolletta rakastamalleen miehelle. Eikö se ole riittävä syy siihen, että sukupuoliyhteys muuttuu vähitellen vapaammaksi ja julkinen mielipide tytön kunniasta ja naisen häpeästä samalla suopeammaksi? Ja vihdoin, emmekö ole

nähneet, että nykymaailmassa yksiavioisuus ja prostituutio ovat tosin vastakohtia, mutta erottamattomia vastakohtia, saman yhteiskuntajärjestyksen kohtioita? Voiko prostituutio hävitä viemättä samalla yksiavioisuutta mukanaan kadotukseen?

Sitten alkaa vaikuttaa uusi tekijä, joka yksiavioisuuden muodostumisaikana oli olemassa korkeintaan idullaan: yksilöllinen sukupuolirakkaus.

Ennen keskiaikaa ei voinut olla puhuttakaan yksilöllisestä sukupuolirakkaudesta. On itsestään selvää, että ruumiillinen kauneus, ystävyysuhteet, samanlaiset taipumukset jne. ovat herättäneet eri sukupuoliin kuuluvissa ihmisissä sukupuolisen seurustelun kaipuuta, ettei miehille enempää kuin naisillekaan ole ollut aivan yhden-
tekevää, kenen kanssa he ryhtyvät tähän intiimiin suhteeseen. Mutta siitä oli vielä äärettömän pitkä matka nykyiseen sukupuolirakkauteen. Ennen vanhaan avioliitoista päättivät yleensä vanhemmat asianosaisten puolesta ja nämä taipuivat siihen mukisematta. Se vähäinen aviollinen rakkaus, minkä vanha aika tuntee, ei ollut subjektiivista mieltymystä vaan objektiivinen velvollisuus, se ei ollut avioliiton perustana vaan sen lisänä. Nykyaikaisessa mielessä rakkaussuhteita esiintyi vanhalla ajalla vain virallisen yhteiskunnan ulkopuolella. Paimenet, joiden lemmeniloja ja -suruja Theokritos ja Moskhos meil-
le laulavat, Longosin Dafnis ja Khloe olivat pelkkiä orjia, joilla ei ollut mitään osuutta valtiossa, vapaiden kansalaisten elämänpiirissä. Mutta mikäli emme ota lukuun orjia, tapaamme rakkaussuhteita vain häviävän vanhan maailman rappeutumistuotteina ja vain suhteina sellaisiin naisiin, jotka niin ikään ovat virallisen yhteiskunnan ulkopuolella, kuten hetairat, siis muukalaiset tai vapautetut: Ateenassa sen perikadon aattona ja Roomassa keisariaikana. Mikäli vapaiden kansalaisten kesken syntyi todella rakkaussuhteita, niin vain aviorikoksen tietä. Ja vanhan ajan klassisesta rakkausrunoilijasta Anakreonista sukupuolirakkaus oli siinä mielessä kuin me sen ymmärrämme niin yhdentekevää, että jopa rakastetun olennon sukupuolikin oli hänestä yhdentekevä.

Meidän sukupuolirakkautemme eroaa oleellisesti van-

han ajan tavallisesta sukupuolikaipuusta, erotiikasta. Ensiksikin se edellyttää rakastetun olennon vastarakkautta; nainen on tässä suhteessa samassa asemassa kuin mies, kun taas antiikin erotiikan aikoina hänen mieltään ei suinkaan aina kysytty. Toiseksi sukupuolirakkaus saattaa olla niin voimakasta ja kestävä, että se saa omistamisen puutteen ja eron tuntumaan kummastakin asianomaisesta suurlta, ellei suorastaan suurimmalta, onnettomuudelta; he riskeeraavat suuresti, panevat alttiiksi jopa henkensäkin saadakseen toisensa, mikä vanhalla ajalla saattoi tapahtua vain aviorikoksena. Ja lopuksi syntyy uusi siveellinen mittapuuh sukupuoliyhteyden arvostelemiseksi: ei kysytä ainoastaan, oliko tuo yhteys aviollista vai avioliiton ulkopuolista, vaan myös, aiheuttiko sen rakkaus ja vastarakkaus vai ei? Ymmärrettävää on, että feodaalisessa tai porvarillisessa käytännössä tämän uuden mittapuun ei käy sen paremmin kuin siveellisyyden muidenkaan mittapuiden: sen yli harpataan. Mutta sen ei käy myöskään huonommin. Se tunnustetaan niin kuin muutkin — teoriassa, paperilla. Ja enempää ei toistaiseksi voida vaatiakaan.

Keskiaika jatkaa siitä, mihin vanha aika päätyi sukupuolirakkauden kehityksessä: aviorikoksesta. Me olemme jo kuvanneet ritarirakkautta, joka synnytti huomenlaulut. Tästä rakkaudesta joka tahtoo rikkoa avioliiton, on siihen rakkauteen joka on laskeva perustan avioliitolle, vielä pitkä matka, eikä ritaristo koskaan päässyt siihen asti. Vaikka siirtyisimmekin kevytmielisistä romaanisista kansoista hyveellisiin germaaneihin, havaitsemme »Nibelungeinlaulussa», että Kriemhild rakastaa kyllä salassa Siegfriediä yhtä paljon kuin tämä häntä, mutta kun Gunther ilmoittaa luvanneensa hänet ritarille jonka nimeä hän ei mainitse, Kriemhild vastaa kuitenkin ilman muuta:

»Teidän ei tarvitse minua pyytää; tahdon menetellä aina niin kuin käskette; kihlaudun mielelläni sille, jonka te, herra minulle mieheksi annatte.»*

Kriemhilden mieleen ei edes juolahda, että hänen rakkautensa voitaisiin ylipäänsä ottaa huomioon. Gunther

* Ks. Nibelungeinlaulu, kymmenes laulu. *Toim.*

kosii Brünhildeä, Etzel Kriemhildeä, vaikka kumpikaan ei ole koskaan nähnyt morsiantaan; aivan samoin kosii »Gudrunissa»¹⁶⁴ Siegebant Irlantilainen norjalaista Utea, Hetel Hegelingeniläinen Hilde Irlantilaista ja vihdoin Siegfried Morlantilainen, Hartmut Ormanilainen ja Herwig Seelantilainen Gudrunia; ja vasta tässä käy niin, että Gudrun ratkaisee vapaasti asian Herwigin hyväksi. Sääntönä oli, että nuorelle ruhtinaalle valitsivat morsiamen hänen vanhempansa, mikäli he olivat vielä elossa, muussa tapauksessa hän teki sen itse neuvoteltuaan asiasta huomattavimpien läänitysmiesten kanssa, joiden sana oli varsin painava kaikissa tämänlaatuisissa tapauksissa. Toisin ei voinut ollakaan. Ritarin tai paronin samoin kuin itse maaruhtinaankin osalta naimisiinmeno oli poliittinen toimenpide, tilaisuus laajentaa valtaa uusien liittojen avulla; ratkaisevia olivat *suvun* edut eikä yksilön mielihalu. Mitenkä rakkaudella voisi näissä oloissa olla viimeinen sana avioliittoa solmittaessa?

Keskiajan kaupunkien ammattikuntaporvarin laita oli samoin. Juuri ne etuoikeudet, ammattikuntarajoitukset, keinotekoiset rajalinjat, jotka suojelivat häntä ja erottivat hänet juridisesti joko toisista ammattikunnista tai omista ammattikuntatovereistaan taikka hänen omista kisälleistään ja oppipojistaan, rajoittivat jo kyllin ahtaaksi sen piirin, josta hän saattoi etsiä itselleen sopivaa aviopuolisoa. Ja kuka morsiamista oli sopivin, sitä ei tämän monimutkaisen järjestelmän vallitessa ratkaissut suinkaan hänen yksilöllinen mielihalunsa, vaan perheen etu.

Näin siis avioliiton solmiminen pysyi lukemattoman monissa tapauksissa keskiajan loppuun saakka samanlaisena kuin se oli alusta pitäen ollut: asiana jota eivät ratkaisseet asianosaiset. Alussa jokainen oli jo maailmaan tullessaan naimisissa kokonaisen toissukupuolisen ryhmän kanssa. Ryhmäavioliiton myöhäisemmissä muodoissa asiana-laita oli todennäköisesti samoin, ryhmä vain supistui yhä enemmän. Pareittaisaviossa oli sääntönä, että äidit sopivat lastensa avioliitoista; tällöinkin olivat ratkaisevia uudet sukulaisuussiteet, joiden oli hankittava nuorelle parille kestävämpi asema suvussa ja heimossa. Ja kun yksityisomaisuus pääsi voitolle yhteisomaisuudesta ja

isänoikeus ja yksiavioisuus niihin liittyvine perimisetuineen pääsivät valtaan, silloin avioliiton solmiminen tuli kokonaan riippuvaksi taloudellisista näkökohdista. *Muodollisesti* ostoavioliitto häviää, mutta asiallisesti se leviää yhä laajemmalle, niin että myös miehelle eikä vain naiselle pannaan hinta, muttei hänen persoonallisten ominaisuuksiensa, vaan omaisuutensa mukaan. Hallitsevien luokkien keskuudessa ei alun perin tunnettu sellaista käytäntöä, että asianomaisten keskinäisen mieltymyksen olisi pitänyt olla kaiken muun voittava peruste avioliiton solmimisessa; sen tapaista sattui korkeintaan romantiikan alalla tai sorrettujen luokkien keskuudessa, joita ei otettu lukuun.

Tällainen oli asiointi, jonka kapitalistinen tuotanto tapasi valmistautuessaan maantieteellisten löytöjen aikakaudesta lähtien maailmankaupan ja manufaktuurin tietä maailmanherruuteen. Mainittu avioliiton solmimistapa oli luultavasti erittäin sopiva kapitalistiselle tuotantotavalle, ja niinhän se olikin. Mutta kuitenkin — maailmanhistorian iva on pohjatonta — juuri kapitalismi oli antava tälle avioliiton solmimistavalle ratkaisevan iskun. Muuttaessaan kaiken tavaraksi kapitalistinen tuotanto hävitti kaikki entiset muinaisuudesta periytyneet suhteet ja asetti perittyjen tapojen, historiallisen oikeuden tilalle oston ja myynnin, »vapaan» sopimuksen. Englantilainen lakimies H. S. Maine luuli tehneensä mitä suurimman keksinnön sanoessaan, että koko kehityksemme on edellisiin aikakausiin verrattuna siinä, että olemme siirtyneet from status to contract*, periytyneistä oloista vapaaehtoisesti kontrahoitaviin oloihin, mikä kylläkin — sikäli kuin se on totta — oli sanottu jo »Kommunistisessa manifestissa». **

Mutta sopimusten teko edellyttää ihmisiä, jotka voivat vapaasti määrätä persoonastaan, teoistaan ja omaisuudestaan ja jotka ovat keskenään samanarvoisia. Juuri näiden »vapaiden» ja »samanarvoisten» ihmisten luominen olikin kapitalistisen tuotannon tärkeimpiä tehtäviä. Vaikkakin se alussa tapahtui vain puoleksi tietoisesti

* — statuksesta sopimukseen. *Toim.*

** Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 335—340. *Toim.*

ja päälle päätteeksi uskonnollisen värityksen saaneella tavalla, niin kuitenkin Lutherin ja Calvinin uskonpuhdistuksesta lähtien muodostui pysyväksi teesiksi se, että ihminen kantaa täyden vastuun teoistaan vain silloin, kun hän on tehnyt ne täysin vapaasta tahdostaan, ja että siveellisenä velvollisuutena on vastustaa kaikkea, mikä pakottaa epäsiiveelliseen tekoon. Mutta sopiko tämä yhteen aikaisemman avioitumiskäytännön kanssa? Avioliitto oli porvarillisen käsityksen mukaan sopimus, oikeustoimi, vieläpä kaikista tärkein, koska se määräsi kahden ihmisen ruumiin ja sielun kohtalon elinajaksi. Se tosin solmittiin silloin muodollisesti vapaaehtoisesti; ilman asianosaisten suostumusta se ei käynyt päinsä. Mutta tiedettiin liiankin hyvin, kuinka tämä suostumus saatiin ja ketkä todella päättivät avioliitosta. Mutta jos kaikkien muiden sopimusten tekoon vaadittiin todellista päätösvapautta, niin miksei tähänkin? Eikö kahdella nuorella joiden oli määrä yhdistyä pariksi, ollut oikeutta määrätä vapaasti itsestään, ruumiistaan ja sen elimistä? Eikö sukupuolirakkaus ollut ritariuden ansiosta tullut muotiin ja eikö aviopuolisoiden rakkaus ollut ritariajan aviorikosrakkauden vastakohtana sukupuolirakkauden oikea porvarillinen muoto? Mutta jos kerran aviopuolisoiden velvollisuus oli rakastaa toisiaan, niin eikö myös avioituminen ollut rakastavaisten velvollisuus eikä kenenkään muun? Eikö tämä rakastavaisten oikeus ollut vanhempien, sukulaisten ja muiden tavanomaisten avioliittomeklarien ja parittajien oikeutta suurempi? Jos kerran oikeus vapaaseen henkilökohtaiseen harkintaan tunkeutui ujostelematta jopa kirkon ja uskonnonkin piiriin, niin kuinka se saattoi pysähtyä vanhemman polven sietämättömän vaatimuksen edessä määrätä nuoremman ruumiista, sielusta, omaisuudesta, onnesta ja onnettomuudesta?

Näiden kysymysten täytyi pakostakin herätä sellaisena aikana, jolloin yhteiskunnan kaikki vanhat siteet höltyivät ja kaikki perinnäiset käsitykset alkoivat horjua. Maailma muuttui kerralla miltei kymmenen kertaa suuremmaksi; pallonpuoliskon neljänneksen asemesta länsieurooppalaisilla oli nyt silmiensä edessä koko maapallo, ja he riensivät ottamaan muut seitsemän neljänneistä hal-

tuunsa. Ja yhdessä kotimaan ahtaiden rajojen kanssa sortuivat myös keskiajalle ominaisen ajatustavan tuhatvuotiset raja-aidat. Ihmisen sekä ulkoinen että sisäinen näköpiiri avartui äärettömän paljon laajemmaksi. Mitä merkitsivät siveyden maine ja sukupolvelta toiselle siirtyneet perinnäiset kunnialliset ammattikuntaetuoikeudet nuorelle miehelle, jota houkuttelivat Intian rikkaudet, Meksikon ja Potosin kulta- ja hopeakaivannot? Se oli vaeltavien ritarien aikaa porvaristolle; silläkin oli romantiikkansa ja lemmenhaaveensa, mutta porvarilliseen tapaan ja viime kädessä porvarillisin tarkoituksin.

Kävi niin, että varsinkin protestanttisissa maissa, missä olevat olot järkkyivät pahimmin, nouseva porvaristo myöntyi yhä enemmän myös avioitumisvapauteen ja saattoi sen edellä kuvatulla tavalla voimaan. Avioliitto pysyi luokka-avioliittona, mutta luokan sisällä myönnettiin asianosaisille tietty määrä valinnan vapautta. Ja paperilla, moraaliopissa sekä runokuvauksissa ei ollut mikään sen järkähtämättömämpää ja varmempaa kuin se, että jokainen avioliitto on epäsideellinen, ellei se perustu keskinäiseen sukupuolirakkauteen ja aviopuolisoitten todella vapaaseen sopimukseen. Sanalla sanoen rakkausavioliitto oli julistettu ihmisoikeudeksi, joka sitä paitsi ei ollut vain *droit de l'homme**, vaan poikkeuksellisesti myös *droit de la femme***.

Mutta tämä ihmisoikeus erosi yhdessä kohdassa kaikista muista niin sanotuista ihmisoikeuksista, jotka rajoittuivat käytännössä hallitsevaan luokkaan, porvaristoon, kun taas sorretun luokan, proletariaatin, osalta ne typistyivät joko välittömästi tai välillisesti olemattomiin. Tässä ilmenee jälleen historian iva. Hallitseva luokka pysyy tiettyjen taloudellisten vaikutteiden vallassa, ja siksi todella vapaasti solmittuja avioliittoja esiintyy sen keskuudessa vain poikkeustapauksina, kun taas sorretun luokan keskuudessa ne ovat sääntönä, kuten olemme todenneet.

Täydellinen avioitumisvapaus voi siis tulla yleisesti voimaan vasta sitten, kun kapitalistisen tuotannon ja

* Sanaleikki: *droit de l'homme* merkitsee sekä »ihmisen oikeus» että »miehen oikeus». *Totm.*

** — naisen oikeus. *Totm.*

sen luomien omaisuussuhteiden poistaminen on tehnyt olemattomiksi kaikki ne taloudelliset sivunäkökohdat, joilla nykyään on vielä niin valtava vaikutus aviopuolison valinnassa. Silloin ei jää enää muuta vaikutinta kuin keskinäinen mieltymys.

Koska sukupuolirakkaus on luonteeltaan yksinomistuksellista — vaikkakin tämä yksinomistaminen on nykyään voimassa vain naiseen nähden — niin sukupuolirakkauteen perustuva avioliitto on luonteeltaan yksiavioisuutta. Olemme nähneet, miten oikeassa Bachofen oli, kun hän piti ryhmäavioliiton kehittymistä yksiavioisuudeksi pääasiassa naisten ansiona; vain siirtyminen pareit-taisaviosta yksiavioisuuteen on merkittävä miesten tilille; ja historiallisesti tämä oli oikeastaan naisten aseman huonontamista ja miesten uskottomuuden helpottamista. Kun nyt vielä häviävät taloudelliset näkökohdat — huolehtiminen omasta toimeentulosta ja etenkin lasten tulevaisuudesta — joiden takia naiset alistuvat tähän miesten tavanmukaiseen uskottomuuteen, niin siten saavutettu naisen tasa-arvoisuus on kaikesta tähänastisesta kokemuksesta päätellen vaikuttava äärettömän paljon voimakkaammin siihen suuntaan, että miehistä tulee todella yksiavioisia, kuin siihen että naisista tulisi monimiehisä.

Samalla yksiavioisuudesta häviävät varmasti kaikki ne piirteet, jotka omaisuussuhteista syntyneinä ovat sille pakostakin ominaisia, nimittäin ensiksikin miehen herruus ja toiseksi avioliiton purkamattomuus. Miehen herruus avioliitossa johtuu yksinkertaisesti hänen taloudellisesta herruudestaan ja häviää itsestään sen myötä. Avioliiton purkamattomuus johtuu osaksi niistä taloudellisista oloista, joiden vallitessa yksiavioisuus syntyi, osaksi se on periytynyt siltä ajalta, jolloin näiden taloudellisten olojen ja yksiavioisuuden yhteenkuuluvuudesta ei ollut vielä oikeaa käsitystä ja sitä liioiteltiin uskonnollisesti. Nykyään avioliiton purkamattomuus on rikkoutunut jo tuhansia kertoja. Jos siveellinen on vain rakkau-delle perustettu avioliitto, niin sellaisena se pysyy vain, jos rakkaus kestää. Mutta yksilöllisen sukupuolirakkauden kestävyys on eri yksilöillä, varsinkin miehillä, hyvin erilainen, ja kun tunne on hävinnyt kokonaan tai

kun sen on syrjäyttänyt toinen intohimoinen rakkaus, niin ero koituu hyväksi kummallekin asianomaiselle samoin kuin yhteiskunnallekin. Ihmisille pitäisi antaa mahdollisuus säästyä kahlaamasta avioerokäräjien hyödyttömässä loassa.

Siis se minkä me voimme tätä nykyä esittää oletuksenamme sukupuolisuhteiden järjestymisestä kapitalistisen tuotannon edessä olevan kukistumisen jälkeen, on suurimmaksi osaksi negatiivista ja rajoittuu enimmäkseen siihen, mikä häviää. Entä mitä uutta on tuleva? Se selviää sitten, kun on noussut uusi sukupolvi: miessukupolvi, joka ei joudu koskaan elämässään lunastamaan rahalla eikä muilla yhteiskunnallisilla mahtikeinoilla naisen antautumista, ja naissukupolvi, joka ei joudu koskaan antautumaan miehelle muista syistä paitsi todellisesta rakkaudesta eikä kieltäytymään antautumasta rakastetulleen taloudellisten seurausten pelosta. Kun nämä ihmiset ilmaantuvat, he välittävät vähät siitä, mitä tänä päivänä oletetaan heidän velvollisuudekseen; heillä on oleva oma käytäntönsä ja sen mukaiseksi muovaamansa yleinen mielipide kunkin yksilön käyttäytymisestä — ja siinä kaikki.

Mutta palatkaamme jälleen Morganiin, josta olemme loitonneet melko kauas. Sivistyskaudella kehittyneiden yhteiskunnallisten instituutioiden historiallinen tutkiminen ei kuulu hänen kirjansa aihepiiriin. Hän käsittelee sen tähden vain sangen lyhyesti tämän ajanjakson aikaisia yksiavioisuuden vaiheita. Hänestäkin yksiavioisuuteen perustuvan perheen kehityksessä on edistystä, on päästy lähemmäksi sukupuolien täydellistä tasa-arvoisuutta, joskaan hänen mielestään tätä päämäärää ei ole vielä saavutettu. Mutta, hän sanoo,

»kun tunnustetaan se tosiasia, että perheellä on kehittyessään ollut perättäisesti neljä eri muotoa ja sen nykyinen muoto on viides, niin herää kysymys, tuleeko tämäkään muoto kestämään vastaisuudessa. Ainoa mahdollinen vastaus on, että sen täytyy kehittyä edelleen sitä mukaa kuin yhteiskuntakin kehittyy, muuttua samassa suhteessa kuin yhteiskuntakin muuttuu, aivan niin kuin tähänkin asti. Perhe on tietyn yhteiskuntajärjestelmän luoma ja kuvastaa sen kehitystasoa. Koska yksiavioisuuteen perustuva perhe on muuttunut paremmaksi sivistyskauden alusta ja varsinkin huomattavasti nykyaikana, niin voidaan ainakin otaksua, että se kykenee

muuttumaan entistä täydellisemmäksi, kunnes saavutetaan molempien sukupuolten tasa-arvoisuus. Jos yksiavioisuuteen perustuva perhe ei kykene täyttämään kaukaisessa tulevaisuudessa yhteiskunnan vaatimuksia, niin on mahdotonta ennustaa, minkälatuinen on oleva sen seuraaja.»

III

Irokeesisuku

Tulemme nyt Morganin toiseen havaintoon, joka on vähintään yhtä tärkeä kuin sukulaisuusjärjestelmiin perustuva perheen alkumuodon kuvaaminen. Morgan todisti, että amerikkalaisen intiaaniheimon keskuudessa esiintyvät eläinten nimiä kantavat sukuliitot ovat oleellisesti samat kuin kreikkalaisten genea ja roomalaisten gentes; että amerikkalainen muoto on alkuperäinen, kreikkalais-roomalainen myöhäisempi, johdannainen; että muinaiskreikkalaisten ja -roomalaisten koko yhteiskuntajärjestys sukuineen, fratrioineen ja heimoineen on tarkka toisinto amerikkalaisten intiaanien järjestyksestä; että kaikilla barbaarikansoilla on sukulaitos aina siihen asti, kunnes ne siirtyvät sivistyskauteen, vieläpä myöhemminkin (sikäli kuin voidaan päätellä nykyisten tietolähteiden perusteella). Todistamalla tämän Morgan selvitti kerralla vanhimman kreikkalaisen ja roomalaisen historian vaikeimmat kohdat ja antoi meille samalla yllättävän selityksen alkuaikana — ennen *valtton* syntymistä — vallinneen yhteiskuntajärjestyksen peruspiirteistä. Niin yksinkertaiselta kuin asia näyttääkin, silloin kun sen jo tuntee, Morgan teki havaintonsa kuitenkin vasta jokin aika sitten; edellisessä 1871 ilmestyneessä kirjassaan* hän ei ollut vielä saanut selville tätä salaisuutta, minkä paljastuminen on siitä pitäen vaiennut joksikin aikaa muuten niin itsetietoiset englantilaiset esihistorian tutkijat.

Latinalainen sana gens, jota Morgan yleensä käyttää tästä sukuliitosta, johtuu, kuten samanmerkityksinen kreikkalainen genos-sanakin, yleisarjalaisesta juurisanasta gan (saksaksi, missä k vastaa säännöllisesti arjalaista g:tä, kan), joka merkitsee siittämistä. Gens, genos, sans-

* Ks. tätä osaa, s. 229. *Toim.*

kritin kielellä dschanas, gootin (edellä mainitun säännön mukaan) kuni, muinaisskandinavian ja anglo-saksin kielen kyn, englannin kin, keskisaksan künne, merkitsevät niin ikään sukua, polveutumista. Mutta sanaa gens latinassa ja genos kreikassa käytetään erikoisesti merkitsemään sitä sukuliittoa, jonka ylpeytenä on yhteinen syntyperä (tässä tapauksessa yhteinen kantaisä) ja joka tiettyjen yhteiskunnallisten ja uskonnollisten laitosten yhdistämänä muodostaa erikoisen yhteisön, minkä alkuperä ja luonne on kuitenkin pysynyt tähän asti hämäränä kaikille historioitsijoillemme.

Olemme jo edellä punalua-perheestä puhuttaessa nähneet, mistä suku alkuperäisessä muodossaan muodostui. Siihen kuuluvat kaikki ne henkilöt, jotka punalua-avioliiton kautta ja siinä välttämättömästi vallitsevien käsitysten mukaan ovat jonkun yhden kantaäidin, suvun perustajattaren, tunnustettuja jälkeläisiä. Koska tässä perhemuodossa isyydestä ei ole varmuutta, tunnustuksen saa vain naispuolinen linja. Koska veljet eivät voi naida sisariaan, vaan ainoastaan toista syntyperää olevia naisia, niin näiden vieraitten naisten kanssa siitetyt lapset joutuvat äidinoikeuden mukaan suvun ulkopuolelle. Vain *tyttörien* jälkeläiset kussakin sukupolvessa jäävät siis sukuliiton puitteisiin; poikien jälkeläiset siirtyvät oman äitinsä sukuun. Entä minkälaiseksi muodostuu tämä verisukulaisryhmä, kun se kehittyy erikoiseksi ryhmäksi heimon keskuudessa olevien muiden samanlaisten ryhmien rinnalle?

Tämän alkuperäisen suvun klassisena muotona Morgan esittää irokeesien, varsinkin seneca-heimon suvut. Siinä on kahdeksan eläimen nimeä kantavaa sukua: 1. Susi, 2. Karhu, 3. Kilpikonna, 4. Majava, 5. Hirvi, 6. Kurppa, 7. Haikara, 8. Haukka. Kussakin suvussa vallitsevat seuraavat tavat:

1. Suku valitsee sageminsa (päämies rauhan aikana) ja päällikkönsä (johtaja sodassa). Sachem on valittava suvun keskuudesta, ja hänen virkansa on ollut suvussa tavallaan perinnöllinen, se on pitänyt täyttää uudelleen heti kun se on tullut avoimeksi. Sotapäällikkö voidaan valita suvun ulkopuoleltakin, ja se on saattanut puuttua väliin yleensä. Sachemiksi ei ole valittu koskaan edel-

lisen poikaa, koska irokeeseilla vallitsee äidinoikeus, ja poika kuuluu siis toiseen sukuun, mutta kylläkin usein entisen sachemin veli tai sisarenpoika. Vaaleihin osallistuvat kaikki, miehet ja naiset. Mutta vaalin on saatava seitsemän muun suvun vahvistus, ja vasta sitten koko irokeesiliiton yhteinen neuvosto asettaa valitun juhlallisesti tehtävänsä. Tämän tavan merkitys selviää myöhemmin. Sachemin valta suvun keskuudessa on isällistä valtaa, luonteeltaan puhtaasti moraalista, hänen käytettävissään ei ole mitään pakkokeinoja. Hän on lisäksi virkansa puolesta seneca-heimon neuvoston sekä irokeesien yhteisen liittoneuvoston jäsen. Sotapäälliköllä on ollut käskyvaltaa vain sotaretkillä.

2. Suku erottaa mielensä mukaan sachemin ja sotapäällikön. Tämä tapahtuu jälleen miesten ja naisten yhteisestä toimesta. Erotetut ovat sen jälkeen toisten tapaan tavallisia sotilaita, yksityishenkilöitä. Heimoneuvosto voi muuten myös erottaa sachemin, vieläpä vastoin suvun tahtoa.

3. Kukaan suvun jäsenistä ei saa naida suvustaan. Tämä on perussääntönä suvussa, side joka pitää suvun koossa; se ilmentää negatiivisesti sitä sangen positiivista verisukulaisuutta, jonka yhdistäminä yksilöt vasta muodostavatkin suvun. Havaitsemalla tämän yksinkertaisen tosiasian Morgan paljasti ensimmäisen kerran suvun luonteen. Miten hatara oli siihen asti ollut käsitys suvusta, sitä osoittavat aikaisemmat villi- ja barbaarikansoja koskevat tiedot, joissa ne eri yhdyskunnat, jotka muodostavat sukujärjestelmän, on ymmärtämättömästi ja erotuksetta sotkettu yhteen heimoiksi, klaaneiksi, thumeiksi jne. ja näistä sanotaan toisinaan, että sellaisen yhdyskunnan sisäiset avioliitot on kielletty. Siten syntyikin auttamaton sekasotku, jonka keskellä herra McLennan saattoi esiintyä Napoleonina ja luoda järjestystä sanomalla painokkaasti: kaikki heimot jakautuvat sellaisiin, joissa jäsenten keskeiset avioliitot on kielletty (eksogaamiset), ja sellaisiin, joissa ne on sallittu (endogaamiset). Ja sotkettuaan täten perin pohjin asian, hänellä oli otsaa ryhtyä sitten mitä syvämietteisimmin tutkimaan, kumpi näistä hänen järjettömistä kategorioistaan oli vanhempi: eksogamia vai endogamia. Tästä järjettömyydestä tuli

loppu ilman muuta, kun havaittiin, suvun, perustuvan verisukulaisuuteen ja tästä johtuvaan suvun jäsenten välisten avioliittojen mahdottomuuteen.— Itsestään selvää on, että sillä asteella, jolla irokeesit ovat, avioitumiskieltoa noudatetaan tiukasti suvun keskuudessa.

4. Vainajan omaisuus joutuu toisille suvun jäsenille, sen täytyy pysyä suvussa. Koska irokeesi saattaa jättää jälkeensä vain vähäpätöisiä esineitä, lähimmät sukulaiset jakavat perinnön keskenään, miehen kuollessa hänen veljensä ja sisarensa sekä äidin veli, naisen kuollessa hänen lapsensa ja sisarensa, mutta eivät veljet. Sen vuoksi miehkään ei voi periä vaimoan, eikä vaimo miestään, eivätkä lapset isäänsä.

5. Suvun jäsenten tulee tukea ja suojella toisiaan sekä varsinkin auttaa kostamaan muukalaisen tekemä loukkaus. Yksilön turvallisuuden suojana on suku, ja hän saattaa turvautua siihen; joka loukkaa häntä, loukkaa koko sukua. Suvun verisukulaissiteistä on syntynyt verikostovelvollisuus, jonka irokeesit tunnustavat ehdottomasti. Jos sukuun kuulumaton surmaa suvun jäsenen, surmatun koko suku on velvollinen verikostoon. Ensiksi tehdään välitysyritys; surmaajan suvun neuvosto kokoontuu ja ehdottaa surmatun sukuneuvostolle sovintoa, useimmiten esittämällä valittelunsa ja tarjoamalla huomattavia lahjoja. Mikäli nämä otetaan vastaan, asia on sovittu. Muuten loukattu suku nimittää yhden tai useampia kostajia, joiden on ajettava takaa surmaajaa ja surmattava hänet. Kun tämä on tapahtunut, surmatun suvulla ei ole valittamisen oikeutta, asia on ratkaistu.

6. Suvulla on tiettyjä nimiä tai sarja nimiä, joita vain se koko heimosta saa käyttää. Yksilön nimi siis sanoo heti, mihin sukuun hän kuuluu. Sukunimi antaa samalla sukuoikeudet.

7. Suku voi adoptoida muukalaisia ja ottaa heidät siten koko heimon jäseniksi. Sotavangit, joita ei ole tapettu, ovat joutuneet siten jonkin suvun adoptoimina seneca-heimon jäseniksi ja saaneet näin täydet suku- ja heimo-oikeudet. Adoptointi tapahtuu suvun yksityisten jäsenten esityksestä, joko miesten, jotka hyväksyvät muukalaisen veljekseen tai sisarekseen, tai naisten, jotka hyväksyvät hänet lapsekseen; juhilallinen sukuunotto on

asian vahvistuksena tarpeen. Siten yksityisiä, poikkeuksellisia syistä heikentyneitä sukuja on usein vahvistettu uudelleen ottamalla sukuun joukoittain jäseniä jostakin toisesta suvusta tämän suostumuksella. Juhlallinen sukuunotto on tapahtunut irokeeseilla heimoneuvoston julkisessa istunnossa muodostuen siten itse asiassa uskonnolliseksi juhlamenoksi.

8. On vaikeaa todeta, että intiaanisuvuilla olisi ollut erikoisia uskonnollisia juhlia; intiaanien uskonnollisilla juhlamenoilla on kuitenkin enemmän tai vähemmän yhteyttä sukuihin. Irokeesien kuudessa jokavuotisessa uskonnollisessa juhlassa eri sukujen sacheja ja sotapäälliköitä pidetään virkansa puolesta »uskon suojelejoina» ja heillä on papillisia tehtäviä.

9. Suvulla on yhteinen hautausmaa. Valkoihoisten joka puolelta ahdistamilta New Yorkin valtion irokeesilta se on nyt hävinnyt, mutta aikaisemmin heillä oli sellainen. Toisilla intiaaneilla se on vieläkin, niinpä irokeesien läheisillä sukulaisilla tuscarora-intiaaneilla, joilla siitä huolimatta, että he ovat kristittyjä, on kullakin suvulla määrävinsä hautausmaalla, niin että samaan riviin haudataan äiti ja lapset, mutta ei isää. Ja irokeeseillakin koko suku on saattamassa vainajaa hautaan, pitää huolta haudasta, hautapuheista jne.

10. Suvulla on neuvosto, demokraattinen kokous, johon osallistuvat suvun kaikki aikuiset mies- ja naispuoliset jäsenet yhtäläisellä äänioikeudella. Tämä neuvosto valitsee ja erottaa sacheit ja sotapäälliköt samoin kuin muutkin »uskon suojeleijat», tekee suvun jäsenen surmaamistapauksissa päätöksen henkirahasta (wergeld) tai verikostosta, adoptoi muukalaisia sukuun. Sanalla sanoen se on suvun korkein valtaelin.

Tällaisia ovat tyypillisen intiaanisuvun oikeudet.

»Sen kaikki jäsenet ovat vapaita ihmisiä, velvollisia suojaamaan toistensa vapautta, samanarvoisia persoonallisilta oikeuksiltaan. Sacheit enempiä kuin sotapäällikötkään eivät vaadi mitään etuoikeuksia. Suvun jäsenet muodostavat verisukulaissiteiden yhdistämän veljeskunnan. Vapaus, yhdenvertaisuus ja veljeys ovat olleet suvun peruseriaatteita, vaikei niitä olekaan valettu koskaan sanamuotoon, ja suku taas on ollut koko yhteiskuntajärjestelmän perusyksikkö, järjestyneen intiaaniyhteiskunnan perusta. Siitä johtuu se taipumaton riippumattomuuden tunne ja se per-

soonallinen arvokkuus käyttäytymisessä, minkä jokainen tunnustaa intiaaneilla olevan.»

Siihen mennessä kun Amerikka löydettiin, koko Pohjois-Amerikan intiaanit olivat järjestyneet sukuihin äidinoikeuden mukaisesti. Vain muutamissa heimoissa, kuten dakota-heimossa, suvut olivat rappeutuneet, ja joissain muissa, ojibwa-, omaha-heimoissa, ne olivat järjestyneet isänoikeuden mukaisesti.

Monissa useampia kuin viisi tai kuusi sukua käsittävässä intiaaniheimoissa on havaittavissa erikoisia joko kolmen, neljän tai useamman suvun ryhmittymiä, joita Morgan, kääntäen intiaanikielisen nimen uskollisesti sen kreikkalaisen vastineen mukaiseksi, sanoo fratrioiksi (veljessukuniksi). Niinpä seneca-intiaaneilla on kaksi fratriaa: ensimmäinen käsittää suvut 1—4, toinen suvut 5—8. Lähempi tutkimus osoittaa, että nämä fratriat edustavat enimmäkseen alkuperäisiä sukuja, joihin heimo on ollut alussa jakautuneena; koska suvunsisäinen avioituminen oli kiellettyä, täytyi kuhunkin heimoon kuulua välttämättömästi ainakin kaksi sukua, jotta se olisi voinut sinänsä olla olemassa. Sitä mukaa kuin heimo kasvoi, kukin suku jakautui vuorostaan kahteen tai useampaan osaan, joista kukin esiintyi nyt itsenäisenä sukuna, kun taas alkuperäinen suku johon kuuluvat kaikki tytärsuvut, jatkaa olemassaoloaan fratriana. Senecaheimolla ja useimmilla muilla intiaaneilla ovat toisen fratrian suvut veljessukuja ja toisen näiden serkkusukuja — nimityksiä, joilla amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä, kuten olemme nähneet, on sangen reaalinen ja kuvaava merkitys. Alkujaan kukaan seneca-intiaani ei saanut naida fratriansa keskuudesta, mutta tästä tavasta on luovuttu jo kauan sitten ja se on rajoittunut koskemaan vain sukua. Seneca-intiaanien perimätiedon mukaan »Karhu» ja »Hirvi» olivat ne kaksi kantasukua, joista muut suvut ovat haarautuneet. Tätä uutta järjestystä, kun se oli juurtunut, muovattiin sitten tarpeen mukaan; kun jonkin fratrian suvut olivat sukupuuttoon kuolemissillaan, niihin siirrettiin usein täydennykseksi kokonaisia sukuja toisista fratrioista. Siitä syystä havaitsemme eri heimoisia samannimisiä sukuja eri fratrioihin ryhmitteineinä.

Irokeeseilla fratrioiden merkitys on osaksi yhteiskunnallinen, osaksi uskonnollinen. 1. Pallopelissä fratriat esiintyvät toistensa vastustajina, kumpikin lähettää parhaat pelaajansa, toiset seuraavat peliä, kumpikin fratria omalta paikaltaan, ja lyövät vetoja toistensa kanssa omiensa voitosta.— 2. Heimoneuvostossa kummankin fratrian sachemit ja sotapäälliköt istuvat yhdessä, ryhmät vastapäätä toisiaan, kukin puhuja puhuu kummankin fratrian edustajille kuin erikoiselle yhdyskunnalle.— 3. Kun heimon keskuudessa tapahtui murha eivätkä surmaaja ja surmattu kuuluneet samaan fratriaan, niin loukattu suku vetosi usein veljessukuihinsa; nämä kutsuivat koolle fratrianeuvoston ja kääntyivät kokonaisuutena toisen fratrian puoleen kehottaen sitäkin kutsumaan neuvoston koolle asian ratkaisemiseksi. Fratria esiintyy siis tässä jälleen alkuperäisenä sukuna ja sillä on lisäksi suuremmat menestymismahdollisuudet kuin heikommalla yksityisellä suvulla, sen tyttärellä.— 4. Huomattavien henkilöiden kuolemantapauksissa toinen fratria otti huolehtiakseen hautaamisesta ja hautajaisjuhlallisuuksista, vainajan fratrian kulkiessa surevana mukana. Sachemin kuoltua toinen fratria ilmoitti irokeesien liittoneuvostolle viran olevan avoinna.— 5. Fratrianeuvostolla oli myös sanansa sachemia valittaessa. Jokseenkin itseltään selvänä asiana pidettiin sitä, että veljessuvut vahvistivat vaalin, mutta toisen fratrian suvut saattoivat esittää vastalauseen. Siinä tapauksessa kokoontui kyseisen fratrian neuvosto; jos se piti vastalauseetta oikeana, vaali oli mitätön.— 6. Irokeeseilla oli aikaisemmin erikoisia uskonnollisia mysteeriöitä, joista valkoihoiset käyttivät nimitystä *medicinelodges**. Seneca-heimolla oli kaksi uskonnollista veljeskuntaa pitämässä huolta näistä mysteeriöistä ja säännönmukaisista uusien jäsenten sukuunottojuhlallisuuksista; kummallakin fratrialla oli oma tällainen veljeskuntansa.— 7. Jos ne neljä lineagea (sukukuntaa), jotka valloituksen aikaan¹⁶⁶ asuivat Tlaxcalan neljässä eri osassa, olivat neljä fratria — mikä on melkein varmaa — niin se todistaa, että fratriat olivat kuten kreikkalaisten fratriat ja germaanien samantapaiset

* — loihlumajat. *Toim.*

sukuliitot myös sotilaallisia yksiköitä; kukin näistä neljästä lineagesta kävi taisteluun erikoisena joukkona, omassa sota-asussaan ja omine lippuineen sekä oman päällikkönsä johtamana.

Niin kuin useammasta suvusta muodostuu *fratria*, niin myös useammasta *fratriasta* muodostuu sukujärjestelmän klassisessa muodossa heimo; heimoilla, jotka ovat kovin heikentyneet, ei ole useinkaan tätä välirengasta, *fratria*. Mikä on tunnusomaista Amerikan intiaaniheimolle?

1. Oma maa-alue ja oma nimi. Kullakin heimolla oli varsinaisen asuma-alueensa lisäksi vielä melkoinen metsästys- ja kalastusalue. Sen ulkopuolella oli laaja, aina seuraavan heimon alueen rajalle asti ulottuva puolueeton vyöhyke, joka sukulaiskielisten heimojen välillä oli kaapeampi ja vieraskielisten heimojen välillä leveämpi. Tämä vyöhyke vastaa germaanien rajametsää, sitä erämaata, jonka Caesarin svevit (*sueven*) muodostivat alueensa ympärille, tanskalaisten ja germaanien välistä *îsarnholtia* (tanskaksi *jarnved*, *limes Danicus*), germaanien ja slaavien välistä *Sachsenwaldia* ja *braniboria* (slaavilainen sana = suojusmetsä), josta Brandenburg on saanut nimensä. Tällaisten epämääräisten rajojen erottama alue oli heimon yhteismaata, sellaiseksi sen tunnustivat myös naapuriheimot, ja heimo itse puolusti sen loukkaamattomuutta. Rajojen epämääräisyydestä oli käytännössä useimmiten haittaa vasta sitten, kun väestö oli kovasti lisääntynyt.— Heimojen nimet ovat nähtävästi enimmäkseen satunnaisesti syntyneitä eivätkä varta vasten valittuja; ajan oloon kävi usein niin, että naapuriheimot antoivat jollekin heimolle toisen nimen kuin mitä se itse käytti; niinhän saksalaisetkin saivat ensimmäisen historiallisen yhteisnimensä, germaatit, kelttiläisiltä.

2. Erikoinen, vain tälle heimolle ominainen *kielimurre*. Itse asiassa heimo- ja murrerajat lyövät oleellisesti yhteen; uusia heimoja ja kielimurteita muodostui jakautumisien vuoksi vielä hiljattain Amerikassa ja tuskinpa muodostuminen on nytkään loppunut. Siellä missä kaksi lukumäärällisesti heikentyntä heimoa on sulautunut yhdeksi, saatetaan poikkeuksellisesti puhua sa-

massa heimossa kahta läheistä sukulaismurretta. Amerikan heimojen keskisuuruus on alle 2000 hengen; cherokee-heimossa on kuitenkin noin 26 000, suurin määrä Yhdysvalloissa olevia intiaaneja, jotka puhuvat samaa murretta.

3. Oikeus asettaa juhlallisesti virkaan sukujen valitsemat sachemit ja sotapäälliköt.

4. Oikeus erottaa sachemit ja sotapäälliköt jopa vastoin heidän sukujensa tahtoakin. Nämä heimon oikeudet heidän suhteensa ovat itsestään selviä, koska sachemit ja sotapäälliköt ovat heimoneuvoston jäseniä. Siellä missä heimoista on muodostunut liitto ja kaikki heimot ovat edustettuina liittoneuvostossa, edellä mainitut oikeudet ovat siirtyneet liittoneuvostolle.

5. Yhteiset uskonnolliset käsitykset (mytologia) ja kulttimenot.

»Intiaanit olivat barbaarisella tavallaan uskonnollista kansaa.»¹⁶⁶

Intiaanien jumalaistarustoa ei ole vielä kukaan kriittisesti tutkittu; uskonnolliset käsitykset — kaikenlaiset henget — olivat jo ruumiillistuneet heidän mielikuvituksessaan ihmismuotoon, mutta barbaarisuuden ala-asteella, jolla he olivat, ei ole vielä mitään kuvaumuksia, niin sanottuja epäjumalia. Se on monijumalaisuudeksi kehittymässä olevaa luonnon ja luonnonvoimien palvelemista. Heimoilla oli säännölliset juhlansa ja tietyt kulttimenonsa, nimittäin tanssit ja leikit, tanssi varsinkin oli oleellisena osana kaikissa uskonnollisissa juhlissa; kukin heimo vietti omat juhlansa erikseen.

6. Yhteisistä asioista huolehtiva heimoneuvosto. Siihen kuuluivat kaikkien sukujen sachemit ja sotapäälliköt, jotka olivat sukujen todellisia edustajia, koska heidät voitiin erottaa milloin tahansa. Heimoneuvosto neuvoteli julkisesti heimon muiden jäsenten ympäröimänä, joilla oli oikeus käyttää puheenvuoroja ja saada mielipiteensä kuuluville; neuvosto ratkaisi. Sääntönä oli, että jokainen läsnäolija sai pyynnöstä puheenvuoron, naisetkin saivat esittää valitsemansa puhujan kautta mielipiteensä. Irokeeseilla täytyi lopullisen päätöksen olla yksimielinen, niin kuin oli asian laita useiden päätösten

suhteen germaanien markkikunnissa. Heimoneuvostolle kuului etenkin vieraita heimoja koskevien suhteiden säänteleminen; se otti vastaan lähetystöt ja lähetti sellaisia, julisti sodan ja solmi rauhan. Mikäli sota syttyi, niin sitä käytiin enimmäkseen vapaaehtoisten voimin. Periaatteessa jokaisen heimon katsottiin olevan sotajalalla kaikkia niitä heimoja vastaan, joiden kanssa ei oltu solmittu varsinaista rauhansopimusta. Sotaretkiä vihollisia vastaan järjestivät useimmiten yksityiset etevät soturit; he aloittivat sotatanssin, ja jokainen, joka yhtyi tanssiin, osoitti siten ottavansa osaa retkeen. Heti muodostettiin joukko ja lähdettiin liikkeelle. Hyökkäyksen kohteeksi joutunutta heimon aluetta puolustettiin niin ikään useimmiten vapaaehtoisten osastojen voimin. Osastojen lähtö ja paluu olivat aina yleisten juhlien aiheena. Retkien tekemiseen ei vaadittu heimoneuvoston suostumusta, sitä ei pyydetty eikä annettu. Ne olivat aivan samanlaisia kuin Tacituksen kuvailemat germaanisten osastojen erinäiset sotaretket; ero on vain siinä, että germaaneilla osastot olivat kehittyneet luonteeltaan jo pysyvämmiksi, muodostuneet vakinaisiksi ydinjoukoiksi, jotka järjestettiin jo rauhan aikoina ja joiden ympärille sodan sattuessa toiset vapaaehtoiset ryhmittäivät. Sellaiset sotilasosastot olivat harvoin suuria; intiaanit suorittivat merkittävimmätkin, myös etäälle ulottamansa sotaretket vähäisin sotavoimin. Kun johonkin suureen yritykseen osallistui yhdessä useampia osastoja, niin kukin niistä totteli vain omaa päällikköään; päällikköjen neuvosto piti huolen siten kuin osasi sotaretkisuunnitelman yhtenäisyydestä. Se oli samanlaista kuin Ammianus Marcelinuksen kuvailema alemannien sodankäynti neljännellä vuosisadalla Reihnin ylävarsilla.

7. Muutamilla heimoilla on ylipäällikkö, jonka valta on kuitenkin sangen vähäinen. Ylipäällikkönä on joku sacheimeista, jonka tulee nopeaa toimintaa vaativissa tapauksissa ryhtyä väliaikaisesti toimenpiteisiin, kunnes neuvosto voi kokoontua ja tehdä lopullisen päätöksen. Hänessä näemme heikossa, joskin myöhemmässä kehityksessään enimmäkseen hedelmättömäksi jääneessä itumuodossaan toimeenpanovallan omaavan virkamiehen, joka on kehittynyt useimmissa tapauksissa ellei

aina, kuten saamme nähdä, korkeimmasta sotapäälliköstä.

Amerikan intiaanien valtaenemmistö ei päässyt heimoksi ylitymistä pitemmälle. Vähälukuisina heimoina, joita laajat rajamaat erottivat toisistaan ja jotka olivat heikentyneet alituisissa sodissa, he pitivät pienen ihmisjoukon voimin hallussaan ääretöntä aluetta. Sukulaisheimojen välisiä liittoja muodostui siellä täällä hetken tarpeen vaatiessa, mutta ne hajosivat samalla kun tarve katosi. Hajaantuneet, alkuaan sukua olevat heimot yhdistyivät kuitenkin muutamain paikoin taas pysyväisiksi liitoiksi ottaen siten ensimmäisen askeleen kansakunnaksi muodostumisen suuntaan. Yhdysvalloissa sellaisen liiton kehittyneimmän muodon tapaamme irokeeseilla. Lähdettyään Mississipin länsipuolella olevilta asuinsijoiltaan, missä he olivat muodostaneet nähtävästi suuren dakotalaisperheen sivuhaaran, he asettuivat pitkän vaelluksensa jälkeen nykyiseen New Yorkin valtioon ja jakautuivat viideksi heimoksi: seneca, cayaga, onondaga, oneida ja mohawk. Irokeesien elinkeinoina oli kalastus, metsästys ja alkeellinen kasvitarhanviljely; he asuivat kylissä, joiden suojana oli useimmiten paaluvarustus. Irokeesien lukumäärä ei kohonnut koskaan 20 000 henkeä suuremmaksi; kaikissa viidessä heimossa oli useita samoja sukuja; he puhuivat saman kielen läheisiä sukulaismurteita ja heidän hallussaan oli yhtenäinen maa-alue, joka oli jaettu viiden heimon kesken. Koska tämä alue oli vasta vallattu, oli luonnollista, että heimot tottuivat pysymään koossa voidakseen vastustaa poistunkemiaan heimoja, ja siitä kehittyi ainakin jo 1400-luvun alussa oikea »ikuinen liitto», valaliitto, joka tuntien uuden voimansa asettui heti hyökkäävälle kannalle ja valtasi mahtavuutensa aikana, noin vuoden 1675 paikkeilla, ympärillään olevat laajat maa-alueet, joiden asukkaat se osaksi karkotti ja osaksi teki verovelvollisikseen. Irokeesiliitto on kehittynein yhteiskuntajärjestö, minkä intiaanit ovat luoneet, sikäli kuin he eivät olleet barbaarisuuden ala-astetta korkeammalla (poikkeuksena ovat siis meksikolaiset, uusmeksikolaiset ja perulaiset). Liiton peruspiirteet olivat seuraavat:

1. Viiden verisukulaisheimon ikuinen liitto, joka

pohjautuu täydelliseen yhdenvertaisuuteen ja itsenäisyyteen heimon kaikissa sisäisissä asioissa. Tämä verisukulaisuus oli liiton todellisenä perustana. Viidestä heimosta kolmea sanottiin isäheimoiksi ja ne olivat veljesheimoja keskenään; kahta muuta sanottiin poikaheimoiksi ja nekin olivat veljesheimoja keskenään. Kolme sukua — vanhimmat — oli sitä paitsi elävien jäsentensä kautta edustettuna kaikissa viidessä heimossa, toiset kolme sukua kolmessa heimossa, ja kaikkien näiden sukujen jäsenet olivat keskenään veljiä kaikissa viidessä heimossa. Yhteinen, ainoastaan murteiltaan eroava kieli oli yhteisen polveutumisen ilmauksena ja todistuksena.

2. Liiton johtoelimenä oli liittoneuvosto. Siihen kuului 50 sachemia, jotka kaikki olivat yhdenvertaisia asemaltaan ja arvoltaan; tämä neuvosto päätti lopullisesti kaikista liiton asioista.

3. Mainitut 50 sachemia oli liittoa muodostettaessa nimitetty tasapuolisesti heimojen ja sukujen keskuudesta hoitamaan uusia virkoja, jotka perustettiin varta vasten liiton tarkoituksia silmällä pitäen. Viran tultua avoimeksi asianomainen suku valitsi siihen uuden henkilön ja sillä oli oikeus erottaa sacheminsa milloin tahansa; virkaanasettamisoikeus kuului kuitenkin liittoneuvostolle.

4. Nämä liittosachemit olivat myös omien heimojensa sacheimia, ja heillä oli paikka ja äänivalta heimoneuvostossa.

5. Liittoneuvoston kaikkien päätösten tuli olla yksimielisesti tehtyjä.

6. Äänestys tapahtui heimoittain, jolloin joka heimon ja joka heimossa neuvoston kaikkien jäsenten oli äänestettävä yksimielisesti ennen kuin sitova päätös saatiin aikaan.

7. Kukin viidestä heimoneuvostosta saattoi kutsua kokoon liittoneuvoston, mutta tämä itse ei voinut sitä tehdä.

8. Istunnot pidettiin koolle kerääntyneen väen läsnäollessa; jokaisella irokeesilla oli oikeus puheenvuoroon; neuvosto yksin ratkaisi.

9. Liitolla ei ollut ketään toimeenpanovallan omaavaa persoonallista johtajaa eikä päällikköä.

10. Sen sijaan liitolla oli kaksi ylintä sotapäällikköä, joilla kummallakin oli samat tehtävät ja sama valta (spartalaisten kaksi » kuningasta », Rooman kaksi konsulia).

Siinä se yhteiskuntajärjestelmä, jonka alaisena irokeesit ovat eläneet yli neljä vuosisataa ja elävät yhä vieläkin. Olen kuvailut sitä Morganin mukaan perusteellisemmin, koska meillä on tässä tilaisuus tutkia sellaista yhteiskuntajärjestystä, joka ei tunne vielä *valtiota*. Valtio edellyttää erikoista yleistä valtaa, joka on erillään valtion vakituisesta jäsenyhteisöstä. Sen tähden Maurer — hän vaistosi aivan oikein saksalaisen markkijärjestelmän puhtaasti yhteiskunnalliseksi laitokseksi, mikä erosi oleellisesti valtiosta, vaikka suurimmaksi osaksi olikin myöhemmin sen perustana — tarkastelee kaikissa kirjoituksissaan julkisen vallan vähitellen tapahtuvaa syntymistä alkuperäisistä markki-, kylä-, kartano- ja kaupunkijärjestelmistä sekä rinnakkain näiden kanssa. Pohjois-Amerikan intiaanit ovat meille esimerkkinä siitä, miten alkujaan yhtenäinen heimo leviää vähitellen yli koko äärettömän mantereen, miten heimot jakautuvat ja muodostuvat kansoiksi, kokonaisiksi heimoryhmiksi, miten kielet muuttuvat ja tulevat paitsi toisilleen käsittämättömiksi myös kadottavat miltei jäljettömiin alkuperäisen yhteisyytensä; miten sen ohella heimojen keskuudessa yksityiset suvut jakautuvat useammiksi, vanhat äidinsuvut säilyvät fratrioina ja miten näiden vanhempien sukujen nimet säilyvät kuitenkin samoina sellaisillakin heimoilla, jotka ovat jo kauan sitten etäännyneet ja eronneet toisistaan: »Susi» ja »Karhu» ovat yhä vielä useimpien intiaaniheimojen sukujen nimiä. Yllä kuvattu järjestelmä on suurin piirtein ominaista niille kaikille, erona on vain se, että monet heimot eivät ole kehittäneet sitä sukulaisheimojen liitoksi.

Mutta me näemme myös, miten — kun kerran suku on yhteiskunnallisena perusyksikkönä — sukujen, fratrioiden ja heimon järjestysmuoto kehittyy tästä yksiköstä miltei välttämättömyyden pakosta, koska se on luonnonmukaista. Nämä kolme ryhmää ovat verisukulaisuuden eri asteita, ja kukin niistä on omiin oloihinsa sulkeutunut ja järjestää itse omat asiansa ollen kuitenkin samalla myös

toistensa täydennyksenä. Ja ala-asteella olevien barbaarien kaikki yleiset asiat kuuluivat niiden hoitamien asioiden piiriin. Kun siis jollakin kansalla huomaamme yhteiskunnalliseksi perusyksiköksi suvun, meidän sopii etsiä silloin myös samanlaista heimojärjestystä kuin tässä on kuvailtu; ja siellä, missä tietolähteitä on riittävästi, kuten esim. kreikkalaisilla ja roomalaisilla, havaitsemme saman järjestyksen ja lisäksi vakuutumme, että vertailu amerikkalaiseen yhteiskuntajärjestykseen auttaa meitä selviämään vaikeimmistakin epäilyksistä ja arvoituksista silloin, kun tietolähteet jättävät meidät pulaan.

Ja kuinka ihmeellinen järjestysmuoto tämä sukujärjestelmä kaikessa lapsellisuudessaan ja yksinkertaisuudessaan onkaan! Kaikki kulkee säännöllistä kulkuaan ilman sotilaita, santarmeja ja poliiseja, ilman aatelista, kuninkaita, käskynhaltijoita, prefektejä tai tuomareita, ilman vankiloita ja käräjiä. Kaikki torat ja riidat ratkaisee asianosaisten yhteisö — suku tai heimo taikka eri suvut keskenään — ja vain äärimmäisenä, harvoin käytettynä keinona uhkaa verikosto, mistä meikäläinen kuolemanrangaistus on vain sivistynyt muoto kaikkine sivistyksestä johtuvine valo- ja varjopuolineen. Vaikka yhteisiä asioita on ollut ratkaistavana paljon enemmän kuin nyt — talouttahan hoitivat monet perheet yhteisesti ja kommunistisesti, maa oli koko heimon omaisuutta, vain pieniä kasvitarhoja oli myönnetty väliaikaisesti eri talouksien käyttöön — niin meikäläisestä laajasta ja monimutkaisesta hallintokoneistosta ei silti ole jälkeäkään. Asianosaiset päättävät kaikista asioista, ja useimmissa tapauksissa on vuosisatoja jatkunut tapa jo järjestänyt kaiken. Köyhiä ja puutteenalaisia ei voi olla — kommunistinen talous ja suku tietävät velvollisuutensa vanhoja, sairaita ja sodan runtelemia kohtaan. Kaikki — naisetkin — ovat yhdenvertaisia ja vapaita. Orjia ei ole vielä olemassa eikä tavallisesti myöskään vieraiden heimojen orjuutusta. Kun irokeesit voittivat vuoden 1651 seuduilla erie-heimon ja »puolueettoman kansakunnan»,¹⁶⁷ he tarjosivat näille tilaisuuden astua samanarvoisina jäseninä omaan liittoonsa; vasta sitten kun voitettut olivat kieltäytyneet tästä, heidät karkotettiin alueeltaan. Ja osoituksena siitä, mitä miehiä ja naisia sellainen yhteis-

kunta synnyttää, on se, että kaikki turmeltumattomien intiaanien kanssa tekemisiin joutuneet valkoihoiset ihai-levat näiden barbaarien persoonallista omanarvontuntoa, suorasukaisuutta, luonteen lujutta ja urhoollisuutta.

Afrikassa olemme nähneet aivan hiljattain esimerkkejä tästä urhoollisuudesta. Muutamia vuosia sitten zulukaf-ferit, samoin kuin pari kuukautta sitten nubialaiset — kumpikin heimoja, joiden keskuudessa sukulaitos ei ole vielä kuollut — tekivät sellaista, mitä mikään eurooppa-lainen sotajoukko ei pysty tekemään.¹⁶⁸ Ilman tuliaseita, vain peitset ja heittokeihäät aseinaan he etenivät pistin-taisteluun englantilaisen jalkaväen takaaladattavien kiväärien kuulasateessa — mainittu jalkaväki on sulje-tussa taistelujärjestyksessä tunnustetusti maailman par-hain — ja saattoivat englantilaiset useamminkin kuin kerran epäjärjestykseen, pakottivat jopa perääntymään-kin, vaikka aseistuksessa oli äärettömän suuri ero ja vaikka zuluilla ja nubialaisilla ei ole mitään asepalve-lusta eikä mitään käsitystä sotilasharjoituksista. Heidän kestävyyttään ja suorituskykyään kuvaa englantilaisten valittelu, että kafferi kulkee 24 tunnissa pitemmän matkan ja nopeammin kuin hevonen. Pieninkin lihas on jäntevä ja karaistunut erottuen kuin ruoskan siima, muuan englan-tilainen maalari sanoo.

Sellaisilta näyttivät ihmiset ja ihmisyyhteiskunta ennen kuin oli tapahtunut luokiksi jakautuminen. Ja mikäli vertaamme silloisten ihmisten asemaa nykyisten siviis-tysajan ihmisten valtaenemmistön asemaan, niin nykyi-sen proletaarin tai pientalonpojan ja muinaisten vapaiden suvun jäsenten välinen ero on valtava.

Tämä on asian toinen puoli. Mutta älkäämme unoh-tako, että tämä järjestys oli tuomittu häviämään. Hei-moa pitemmälle se ei kehittynyt; heimojen liiton muodos-tuminen merkitsee jo tuon järjestyksen häviämisen alkua, mikä on käyvä ilmi ja mikä irokeesien suorittamista mui-den heimojen orjuuttamisyrityksistä on jo käynyt ilmi. Se mikä oli heimon ulkopuolella, oli lain ulkopuolella. Jollei erityistä rauhansopimusta ollut, heimojen kesken vallitsi sotatila. Sodankäynti oli kovin julmaa; tämä julmuus erotti ihmiset muista eläimistä ja vasta myö-hemmin aineelliset edut ovat lieventäneet sitä. Kukkeim-

millaankin sukulaitos, sellaisena kuin olemme tavanneet sen Amerikassa, edellytti äärimmäisen kehittymätöntä tuotantoa, siis äärimmäisen harvaa asutusta laajalla alueella, ihmisen miltei täydellistä alistumista tuntemattoman, vastustavan ja käsittämättömän ulkoisen luonnon herruuteen, mikä kuvastuu lapsellisen naiiveissa uskonnollisissa käsityksissä. Ihmiselle heimo merkitsi rajaa niin muukalaiseen kuin itseensäkin nähden: heimo, suku ja niiden laitokset olivat pyhiä ja koskemattomia, ne olivat luonnon antama korkeampi mahti, ja yksilö oli tunteineen, ajatuksineen ja tekoineen ehdottomasti sen alainen. Niin vaikuttavilta kuin tämän aikakauden ihmiset meistä näyttävätkin, he eivät eronneet lainkaan toisistaan, he pysyivät yhä kiinni, kuten Marx sanoo, alkukantaisen yhteisön napanuorassa. Tämän alkukantaisen yhteisön mahti oli murrettava ja se murrettiin. Mutta sen murtuminen johtui vaikutteista, mitkä alun pitäen näyttävät meistä rappeutumiselta, syntiinlankeemukselta verrattuna vanhan sukuyhteiskunnan yksinkertaiseen siveelliseen korkeuteen. Mitä halpamaisimmat pyyteet — alhainen voitonhimo, raaka nautinnonhalu, likainen ahneus, itsekäs yhteisomaisuuden ryöstö — ovat olleet uuden sivistyneen yhteiskunnan, luokkayhteiskunnan, kummeja; mitä katalimpien keinojen — varkauden, väkivallan, vilpin ja petoksen — avulla on kaivettu maata vanhan luokattoman sukuyhteiskunnan alta ja saatettu se perikatoon. Ja kokonaista puolikolmatta vuosituhatta kestäneen olemassaolonsa aikana uusi yhteiskunta ei ole ollut koskaan muuta kuin riistetyn ja sorretun valtaenemistön kustannuksella tapahtunutta pienen vähemmistön kehitystä, ja nykyään se on sitä enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin.

IV

Kreikkalainen suku

Kreikkalaiset, samoin kuin pelasgit ja muut sukulaiskansat, olivat järjestäytyneet jo esihistoriallisina aikoina saman elimellisen sarjan mukaisesti kuin amerikkalaiset: suku, fratria, heimo ja heimoliitto. Fratria saattoi puut-

tua, kuten doorilaisilta, ja heimoliittojen muodostuminen ei ehkä ollut vielä yleistä, mutta perusyksikkönä oli kaikissa tapauksissa suku. Astuessaan historian näyttämölle kreikkalaiset olivat sivistyskauden kynnyksellä; heidän ja edellä mainittujen amerikkalaisten heimojen välillä oli miltei kaksi suurta kehitysjaksoa, sen verran sankariajan kreikkalaiset olivat irokeeseja edellä. Kreikkalaisten suku ei siis ollut enää suinkaan sama kuin irokeesien arkaistinen suku, siitä alkoi hävitä ilmeisesti ryhmäavioliiton leima. Äidinoikeus oli väistynyt isänoikeuden tieltä; samalla alkunsa saanut yksityisomaisuus oli murtanut ensimmäisen aukon sukulaitokseen. Toinen aukko oli luonnollinen seuraus ensimmäisestä; koska isänoikeuden vakiinnuttua rikkaan perijättären omaisuus oli joutuva avioliiton kautta hänen miehelleen, siis toiseen sukuun, murskattiin koko sukuoikeuden perusta ja tytön ei tällöin vain sallittu avioitua, vaan hänet *pakotettiin* avioitumaan suvussa, jotta omaisuus pysyisi siinä.

Groten¹⁶⁹ Kreikan historian mukaan pitivät mm. ateenalaista sukua koossa:

1. Yhteiset uskonnolliset juhlat ja papiston yksinomainen oikeus kunnioittaa palvontamenoin tiettyä jumalaa, suvun otaksuttua kantaisää, jolle kantaisän ominaisuudessa annettiin erikoinen lisänimi.
2. Yhteinen hautauspaikka (vrt. Demostheneen »Eubulides»).
3. Oikeus periä toisensa.
4. Velvollisuus auttaa, suojella ja tukea toisiaan väkivallan tapauksissa.
5. Oikeus ja velvollisuus avioitua toistensa kanssa suvun keskuudessa tietyissä tapauksissa, varsinkin silloin kun kysymyksessä olivat orpotytöt tai perijättäret.
6. Ainakin muutamissa tapauksissa omaisuuden yhteisomistus, jolloin oli olemassa erikoinen arkhon (esimies) ja rahastonhoitaja.

Sitten yhdistyminen fratriaksi satoi useampia sukuja yhteen, vaikkakin vähemmän lujasti; mutta senkin puitteissa havaitsemme samanlaisia keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia, mm. tiettyjä yhteisiä uskonnollisia menoja ja kosto-oikeuden, kun joku fratrian jäsen oli sur-

mattu. Heimon kaikilla fratrioilla oli vuorostaan yhteisiä säännöllisesti toistuvia pyhiä juhlia, joita johti joku jalosukuisista (eupatrideista) valittu phylobasileus (heimon esimies).

Näin sanoo Grote. Ja Marx lisää: »Mutta kreikkalaisestakin suvusta pilkistää selvästi esiin villi-ihminen (esim. irokeesi).» Erotamme hänet vielä selvemmin, kun tutkimme asiaa hiukan pitemmälle.

Kreikkalaiselle suvulle on nimittäin ominaista vielä:

7. Isänoikeuden mukainen syntyperä.

8. Suvunsisäinen avioitumiskiello paitsi kun kysymyksessä oli perijätär. Tämä poikkeus ja sen muodostaminen laiksi osoittaa, että vanha sääntö oli vielä voimassa. Sitä todistaa myös se yleisesti noudatettu tapa, että vaimo lakkasi naimisiin mentyään osallistumasta sukunsa uskonnollisiin menoihin ja alkoi noudattaa samoja menoja kuin miehensä, jonka fratriaan hänet myös merkittiin. Tästä ja Dikaiarkhoksen eräässä kirjoituksessa olevasta tunnetusta kohdasta päätellen sääntönä oli siis naiminen suvun ulkopuolelta, ja Becker otaksuu »Charikleessa» ilman muuta, ettei kukaan saanut naida omasta suvustaan.

9. Suvun adoptio-oikeus; sukuun ottaminen tapahtui adoptoimalla perheeseen, mutta julkisia muodollisuuksia noudattaen ja vain poikkeuksena.

10. Oikeus valita ja erottaa esimies. Tiedämme, että kullakin suvulla oli oma arkhoninsa, mutta missään ei sanota, että virka olisi ollut perinnöllinen jossakin tiettyssä perheessä. Otaksuttavampaa on, että aina barbaariajan loppupuolelle asti ei ollut varmaa viran periytymistä, sillä se ei sovi lainkaan sellaisiin oloihin, missä rikkailla ja köyhillä oli suvun keskuudessa täysin samanlaiset oikeudet.

Suku on ollut paitsi Groten myös Niebuhrin, Mommsenin ja kaikkien muiden tähänastisten klassisen muinaisajan historioitsijain kompastuskivenä. Vaikka he osoittivat oikein sen monia tunnusomaisia piirteitä, he ovat kuitenkin pitäneet sitä aina *perheryhmänä* eivätkä sen vuoksi voineet ymmärtää suvun luonnetta ja alkuperää. Sukulaitoksen vallitessa perhe ei ole koskaan ollut eikä ole voinutkaan olla järjestöyksikkö, koska mies ja

vaimo ovat kuuluneet välttämättömästi kahteen eri sukuun. Suku kuului kokonaan fratriaan, fratria heimoon; perhe kuului puoleksi miehen, puoleksi vaimon sukuun. Valtiokaan ei tunnusta julkisoikeudellisesti mitään perhettä; se on vielä tänäkin päivänä olemassa vain yksityisoikeudellisesti. Ja kuitenkin koko tähänastinen historiatiede pitää lähtökohtana sitä varsinkin 1700-luvulla järkkymättömäksi tullutta järjetöntä otaksunaa, että erillinen yksiavioinen perhe, joka tuskin on sivistyskautta vanhempi, olisi se ydin, jonka ympärille yhteiskunta ja valtio ovat vähitellen kiteytyneet.

»Herra Groten tulee edelleen huomata», Marx jatkaa, »että vaikka kreikkalaiset johtivatkin sukunsa mytologiasta, nuo suvut ovat vanhemmat kuin niiden itsensä luoma mytologia jumaliseen ja puolijumaliseen.»

Morgan vetoaa mielellään Groteen, koska tämä on arvossa pidetty ja toki täysin luotettava todistaja. Grote kertoo edelleen, että kullakin ateenalaisella suvulla oli sen otaksutulta kantaisältä peritty nimi, että yleensä ennen Solonia ja vielä Solonin jälkeenkin vainajan omaisuuden perivät testamentin puuttuessa hänen sukulaisensa (gennêtes) ja että murhatapauksissa rikollisen saattaminen oikeuden eteen oli ennen kaikkea murhatun lähimpien sukulaisten, sitten suvun muiden jäsenten ja vihdoin fratrian jäsenten oikeus ja velvollisuus:

»Kaikki, mitä tiedämme Ateenan vanhimmista laeista, perustuu suku- ja fratrialuokitteluun.»

Sukujen polveutuminen yhteisistä esivanhemmista on antanut »koulunoppineille poroporvareille» (Marx) suurta päänvaivaa. Noita esivanhempia he pitävät luonnollisesti puhtaasti myytillisinä, joskaan eivät pysty lainkaan selittämään itselleen, miten suku voisi syntyä rinnatusten elävistä yksityisistä, alkujaan vallan eri sukua olevista perheistä, mutta täytyyhän heidän saada siihen selitys voidakseen selittää edes sukujen olemassaolon. Siinä tarkoituksessa »koulunoppineet poroporvarit» jauhavat yhtä ja samaa ja pääsemättä pitemmälle päätyvät väitteeseen: sukupuu on kylläkin tarua, mutta suku on todellisuutta, ja sitten lopulta Grote sanoo näin (sanat sulkkumerkeissä ovat Marxin):

»Tästä sukupuusta saamme kuulla vain harvoin, koska se tuodaan julkisuuteen vain tietyissä, sangen juhlallisissa tapauksissa. Mutta vähäpätöisemmälläkin suvuilla oli yhteiset uskonnolliset menonsa» (tämäpä merkillistä, herra Grote!) »ja yhteinen yli-inhimillinen kantaisänsä ja sukupuunsa niin kuin kuuluisammillakin suvuilla» (miten merkillistä tämä onkaan, herra Grote, vähäpätöisemmällä suvuilla!); »peruspohja ja aatteellinen perusta» (arvon herra, ei ideal, vaan carnal, tai meidän kielellämme *lihallinen*!) »oli kaikilla suvuilla sama».

Morganin tähän antaman vastauksen Marx esittää seuraavasti: »Verisukulaisjärjestelmä, joka vastasi suvun alkumuotoa — ja sellainen muoto oli kerran niin kreikkalaisilla kuin muillakin kuolevaisilla — takasi sen, että suvun jäsenet tunsivat toistensa sukulaisuussuhteet. Nämä asiat, jotka olivat heille ratkaisevan tärkeitä, he oppivat tuntemaan lapsuudesta pitäen käytännössä. Ne unohdettiin, kun ilmaantui yksiaviainen perhe. Suvun nimi loi sukupuun, jonka rinnalla yksityisen perheen sukupuu näytti merkityksettömältä. Nyt oli tämän nimen osoitettava, että sen kantajat todella olivat samaa syntyperää; suvun sukupuu ulottui kuitenkin niin kauas ajassa taaksepäin, että suvun jäsenet eivät voineet enää todistaa olevansa keskenään todella sukulaisia, paitsi niissä muutamissa harvoissa tapauksissa, jolloin yhteiset esivanhemmat olivat nuorempaa polvea. Nimi itse oli todistus yhteisestä polveutumisesta ja pätevä todistus adoptioimistapauksia lukuunottamatta. Groten* ja Niebuhrin tapainen suvun jäsenten kaikkinaisen sukulaisuuden tosiasiallinen kiistäminen, mikä muuttaa suvun pelkäksi mietiskelyn ja sepustelun luomukseksi, sopii sitä vastoin 'ideaalisille', ts. kamarioppineille. Koska sukupolvien yhteys, varsinkin yksiavioisuuden alkaessa, siirtyy menneisyyteen ja tuo mennyt todellisuus heijastuu myyttillisinä mielikuvitelmina, niin nämä kunnan porporvarit päättelivät ja päättelevät, että todelliset suvut on luonut mielikuvituksellinen sukupuu!»

Fratria oli, kuten Amerikassakin, useaksi tytärsuvuksi jakautunut ja näitä yhdistävä kantasuku, joka osoitti

* Marxin käsikirjoituksessa on Groten asemesta osoitettu 100-luvun muinaiskreikkalainen oppinut Pollux, johon Grote usein viittaa. *Toim.*

usein niiden kaikkien polveutuvan vielä yhteisestä kantaisästä. Niinpä Groten mukaan

»Hekataios-fratrian kaikki aikalaisjäsenet pitivät samaa jumalaa kantaisänään kuudennessatoista polvessa».

Tämän fratrian kaikki suvut olivat siis kirjaimellisesti veljessukuja. Fratria esiintyy lisäksi Homeroksella sotilasyksikkönä siinä kuuluisassa kohdassa, missä Nestor neuvoa Agamemnonia: järjestä miehet heimoittain ja fratrioittain niin, että fratria auttaa fratriaa ja heimo heimoa.* — Sitä paitsi fratrian oikeutena ja velvollisuutena oli ajaa kannetta fratrian jäsenen kohdistuneesta veriteosta, siis aikaisempina aikoina suorittaa myös verikosto. Fratrialla oli edelleen yhteisiä pyhättöjä ja juhlia; ja yleensä kreikkalaisten koko jumalaistarusto kehittyi periytyneestä muinaisarjalaisesta luonnon palkvonnasta oikeastaan sukujen ja fratrioiden ansiosta ja näiden keskuudessa. Fratrialla oli niin ikään oma johtajansa (phratriarchos) ja de Coulangesin mukaan myös omat yleiset kokouksensa ja sitovat päätöksensä, tuomiovaltansa ja hallintonsa. Jopa valtiokin, joka syntyi myöhemmin ja syrjäytti suvun, jätti fratrialle tiettyjä julkisia hallinnollisia tehtäviä.

Useammasta sukua olevasta fratriasta muodostui heimo. Attikassa oli neljä heimoa, kussakin kolme fratriaa ja näissä jokaisessa 30 sukua. Tällainen tarkka ryhmittely edellyttää tietoista ja suunnitelmallista puuttamista alkuvoimaisesti muodostuneeseen järjestykseen. Miten, milloin ja miksi tämä on tapahtunut, siitä ei puhu mitään Kreikan historia, josta kreikkalaiset itse ovat säilyttäneet muistoja vain sankarikaudesta alkaen.

Verraten pienelle alueelle ahtautuneilla kreikkalaisilla murre-eroavuudet olivat kehittyneet vähemmän kuin laajoissa Amerikan metsissä; mutta heilläkin huomaamme, että vain samaa päämurretta puhuvat heimot olivat yhtyneet suuremmaksi kokonaisuudeksi, ja yksinpä pienessä Attikassakin havaitsemme erikoisen murteen, joka yleisenä proosakielenä tuli myöhemmin vallitsevaksi.

* *Homeros. Ilias, toinen laulu. Toim.*

Homeroksen runoista havaitsemme, että kreikkalaiset heimot olivat enimmäkseen jo yhtyneet pieniksi kansakunniksi, joiden keskuudessa suvut, fratrit ja heimot säilyivät kuitenkin vielä täysin itsenäisinä. Ne asuivat jo muurien suojaamissa kaupungeissa; väestön lukumäärä kasvoi samalla, kun karjalaumat kasvoivat, peltoviljely laajeni ja käsityö pääsi alkuun; sen ohessa lisääntyivät omaisuuseroavuudet samoin kuin aristokraattiset ainekset entisen alkukantaisen demokratian sisällä. Erilliset pienet kansakunnat kävivät lakkaamatta sotaa parhaiden maa-alueiden omistamisesta ja tietysti myös sotasaalessiin takia; sotavankien orjuus oli jo tunnustettu instituutio.

Näiden heimojen ja pienten kansakuntien yhteiskuntajärjestys oli seuraava:

1. Vakituksena vallan elimenä oli *neuvosto*, *bulê*, johon alussa kuuluivat nähtävästi sukujen esimiehet, myöhemmin, kun heidän lukumääränsä kasvoi liian suureksi, joukko valittuja, mikä teki mahdolliseksi aristokraattisen aineksen kehittymisen ja voimistumisen; Dionysioshan sanoo nimenomaan, että neuvosto oli sankarikaudella pantu kokoon ylhäisistä (*kratistoi*). Neuvosto ratkaisi tärkeät asiat lopullisesti; niinpä Aiskhyloksen mukaan Theban neuvosto teki silloisesta asiaintilasta sellaisen ratkaisevan päätöksen, että Eteokles on haudattava kunniakkaasti, mutta Polyneikkeen ruumis heitettävä koirien saaliiksi.* Tämä neuvosto muuttui myöhemmin valtion synnyttyä senaatiksi.

2. *Kansankokous* (*agora*). Irokeeseilla havaitsimme, että kansa, miehet ja naiset, kokoontuivat neuvoston istuessa sen ympärille ja osallistuivat säädetyssä järjestyksessä keskusteluun sekä vaikuttivat siten neuvoston päätöksiin. Homeroksen kreikkalaisilla tämä »ympärillä seisominen» [Umstand], muinaissaksalaista oikeustermiä käyttäksemme, on jo kehittynyt todelliseksi kansankokoukseksi, kuten oli asianlaita muinaisgermaaneillakin. Kansankokous kokoontui neuvoston toimesta ratkaisemaan tärkeitä asioita; joka miehellä oli oikeus puheenvuoroon. Ratkaisu tapahtui käsiä nostamalla (*Aiskhylos*

* *Aiskhylos*. Seitsemän Thebaa vastaan. *Toim.*

»Turvaa anovat») tai huutoäänestyksellä. Kokous oli viime kädessä korkein valta, sillä, kuten Schömann sanoo (»Kreikan muinaismuistot»),

»kun kysymyksessä on jokin asia, jonka suorittaminen vaatii kansan myötävaikutusta, Homeros ei osoita meille mitään keinoa, jolla kansaa olisi voitu pakottaa siihen vasten tahtoaan».

Niihin aikoihin, kun heimon jokainen täysikasvuinen miespuolinen jäsen oli sotilas, ei ollut vielä minkäänlaista kansasta irronnutta julkista valtaa, joka olisi voinut asettaa kansaa vastaan. Alkukantainen demokratia oli vielä täydessä kukoistuksessaan, ja tämän täytyy olla lähtökohtana arvosteltaessa niin neuvoston kuin basileuksenkin valtaa ja asemaa.

3. *Sotapäällikkö* (basileus). Tähän Marx huomauttaa: »Eurooppalaiset oppineet, joista useimmat ovat ruhtinaitten synnyinäisiä palvelijoita, tekevät basileuksesta hallitsijan tämän sanan nykyisessä mielessä. Sitä vastustaa tasavaltalainen jenkki Morgan. Imeläsanaisesta Gladstonesta ja tämän kirjasta 'Juventus Mundi' hän sanoo sangen ironisesti, mutta oikein:

'Herra Gladstone esittää sankarikauden kreikkalaiset päälliköt kuninkaiksi ja ruhtinaiksi kuvaten heidät myös gentlemanneiksi; mutta hänen itsensäkin täytyy myöntää, että ylipäänsä esikoisoikeus tuntuu meistä olevan havaittavissa tapana tai lakina kyllyksi, muttei liian silmiinpistävän varmasti.'»

Tällaisin verukkein esikoisoikeus tuntunee herra Gladstonesta itsestäänkin kyllyksi, joskaan ei liian silmiinpistävästi olemattomalta.

Olemme jo nähneet, miten oli päällikkyyden periyymisen laita irokeesien ja muiden intiaanien keskuudessa. Kaikki virat täytettiin valitsemalla niihin henkilöt useimmiten saman suvun keskuudesta ja siinä mielessä nuo virat olivat perinnöllisiä suvussa. Viran tultua avoimeksi alettiin vähitellen asettaa etutilalle lähin sukulainen — veli tai sisarenpoika — ellei ollut syytä sivuuttaa häntä. Kun siis kreikkalaisilla isänoikeuden vallitessa basileuksen virka siirtyi tavallisesti pojalle tai jollekin pojista, niin se todistaa vain, että pojat saattoivat todennäköisesti odottaa tulevansa huomioonotetuiksi kansan suorittaessa vaalia, muttei suinkaan sitä, että heillä

olisi ollut laillinen oikeus periä virka ilman kansan vaalia. Tämä on irokeeseilla ja kreikkalaisilla vasta alkuna erikoisten ylhäisten perheiden muodostumiselle suvun keskuudessa ja kreikkalaisilla lisäksi alkuna tulevalle perinnölliselle päällikkyydelle tai yksinvallalle. On siis oletettava, että kreikkalaisilla basileuksen täytyi olla joko kansan valitsema tai ainakin kansan tunnustamien elinten — neuvoston tai agoran — vahvistama niin kuin oli asianlaita roomalaisen »kuninkaan» (rex) suhteen.

»Iliassa» miesten hallitsija Agamemnon ei esiinny kreikkalaisten ylimpänä kuninkaana, vaan liittolaisjoukkojen ylipäällikkönä piiritetyn kaupungin edustalla. Ja tähän hänen asemaansa, kun kreikkalaisten kesken oli syntynyt riita, viittaa Odysseus tunnetussa kohdassa: ei kelpaa monen käskyvalta, yksi päällikkönä olkoon jne. (johon sittemmin on liitetty suosittu säe valtikasta).* »Odysseus ei pidä tässä luentoa hallitusmuodosta, vaan vaatii tottelemaan ylipäällikköä sodassa. Kreikkalaisilla, jotka Troijan edustalla esiintyvät vain sotajoukkona, vallitsee agorassa aika demokraattinen järjestys. Puhuessaan lahjoista, ts. saaliin jaosta, Akhilleus vaatii aina jakajaksi 'Akhaian pojat', siis kansan, eikä Agamemnonia enempää kuin ketään muutakaan basileusta. Epiteetit 'Zeusista polveutuva', 'Zeusin elättämä' eivät todista mitään, koska *joka* suku polveutuu jostakin jumalasta, heimon päämiehen suku jostakin 'ylhäisemmästä' jumalasta, tässä tapauksessa Zeusista. Vieläpä nekin, joilla ei ole persoonallista vapautta, kuten sikopaimen Eumaios ym., ovat 'jumalaisia' (dioi ja theioi), ja näin sanotaan 'Odysseiassa', jossa kuvataan paljon myöhempää aikaa kuin 'Iliassa'; samassa 'Odysseiassa' annetaan sankarin nimi Muliokselle, sanansaattajalle, samoin kuin Demodokokselle, sokealle laulajalle. Lyhyesti sanoen, sana basileia, jota kreikkalaiset kirjailijat käyttävät Homeroksen ns. kuningasvallasta (koska sotapäällikkyyks on sen päätunnusmerkkejä), jonka rinnalla on olemassa johtajien neuvosto ja kansankokous, merkitsee vain sotilaallista demokratiaa.» (Marx.)

Basileuksella oli paitsi sotilaallisia myös papin ja

* *Homeros. Ilias, toinen laulu. Toim.*

tuomarin valtuuksia: viimeksi mainittuja ei ollut lähemmin määritelty, sotilaalliset kuuluivat hänelle heimon tai heimoliiton ylimpänä edustajana. Siviilielämää, hallintotoimia koskevista valtuuksista ei puhuta missään, mutta virkansa vuoksi basileus oli nähtävästi neuvoston jäsen. »Basileus» sanan kääntäminen saksalaisella »König» sanalla on siis etymologisesti aivan oikein, koska »König» (Kuning) johtuu sanoista »kuni», »künue» ja merkitsee suvun esimiestä. Mutta nykyisen »König» (kuningas) sanan merkitystä ei muinaiskreikkalaisella »basileus» sanalla suinkaan ole. Thukydides käyttää vanhasta basileiasta nimenomaan nimitystä patrikê, ts. suvuista johtunut, ja sanoo, että sillä on ollut tarkoin määrätty, siis rajoitetut valtuudet. Ja Aristoteles sanoo, että sankariajan basileia oli vapaiden miesten sotilaallista johtamista ja basileus oli sotapäällikkö, tuomari ja ylimmäinen pappi; hallintovaltaa myöhemmässä merkityksessä hänellä ei siis ollut.*

Sankariajan kreikkalaisessa yhteiskuntajärjestyksessä näemme siis vanhan sukuorganisaation vielä voimakkaana, mutta myös jo sen heikkenemisen alun: näemme siinä isänoikeuden ja lasten perintöoikeuden, minkä ansiosta perheelle kasautui rikkauksia ja perhe voimistui sekä muuttui suvun vastapainoksi; näemme, miten omaisuusero vaikuttaa vuorostaan hallintojärjestykseen antaen alun perinnöllisen ylimystön ja kuninkuuden muodostumiselle; näemme orjuuden, joka alussa ulottuu vain sota- vankeihin mutta tarjoaa kuitenkin jo mahdollisuuden oman heimon, jopa oman suvunkin jäsenten orjuuttamiseen; näemme entisaikojen heimosodan turmeltuvan järjestelmälliseksi rosvoukseksi, jota harjoitetaan maalla

* Niin kuin kreikkalaisten basileus, niin myös atsteekkien sotapäällikkö on väännetty nykyaikaiseksi ruhtinaaksi. Morgan on ensimmäinen, joka arvostelee historian kannalta espanjalaisten ensin väärinkäsityksiin perustuvia ja liioiteltuja, myöhemmin suorastaan valheellisia tietoja ja osoittaa, että meksikolaiset olivat barbaarisuuden keskiasteella, mutta korkeammalla kuin uusmeksikolaiset pueblo-intiaanit, ja että sikäli kuin vääristellyistä tiedoista saa selville, heidän yhteiskuntajärjestyksensä oli seuraavanlainen: kolmen heimon liitto, joka oli alistanut muutampia toisia heimoja verovelvollisikseen ja jota hallitsi liittoneuvosto sekä liiton sotapäällikkö, josta espanjalaiset tekivät »keisarin».

ja merellä ja jonka tarkoituksena on karjan, orjien ja aarteiden anastaminen, näemme sodan muuttumisen säännölliseksi elinkeinoksi; sanalla sanoen näemme ylistettävän ja kunnioitettavan rikkautta korkeimpana hyvänä ja käytettävän väärin vanhaa sukujärjestystä rikkauksien väkivaltaisen ryöstämisen oikeuttamiseksi. Puuttui vielä vain laitosta, joka olisi ollut yksityisten kasaamien rikkauksien turvana sukujärjestyksen kommunistisia perinnäistapoja vastaan ja tehnyt pyhäksi ennen niin ylenkatsotun yksityisomaisuuden sekä julistanut, että sen kunnioittaminen pyhänä on jokaisen ihmisyhteiskunnan korkein tarkoitus, ja joka lisäksi olisi lyönyt yleisen tunnustuksen leiman uusiin toistaan seuraaviin omaisuuden hankkimismuotoihin, siis rikkauden alati kiihtyvän lisäämisen muotoihin; puuttui laitosta, joka olisi ikuistanut paitsi yhteiskunnan vasta alkamassa ollutta luokkakajoa myös omistavan luokan oikeuden riistää omistamattomia ja hallita näitä.

Ja tuo laitos syntyi. Keksittiin *valtio*.

V

Ateenan valtion synty

Missään emme voi paremmin kuin muinaisessa Ateenassa — emme ainakaan alkuvaiheessa — seurata sitä, miten valtio on kehittynyt osaksi muovaten uusiksi sukulaitoksen elimiä, osaksi poistaen niitä ja ottaen käytäntöön uusia elimiä ja vihdoin korvaten ne kokonaan todellisilla valtiovallan elimillä, samalla kun sukuina, fratrioina ja heimoina puolustautuneen todellisen »aseissa olevan kansan» tilalle astui noiden valtionlaitosten alainen ja siis myös kansaa vastaan käytettävissä oleva aseellinen »julkinen valta». Muodonvaihdokset Morgan on pääpiirteisään esittänyt, minun lisättäväkseni jää suurimmalta osaltaan niitä aiheuttava taloudellinen sisältö.

Sankarikautena Attikan neljä ateenalaisheimoa asuivat vielä erikseen eri alueilla; vieläpä niillä kahdellatoista fratriallakin, joista nuo heimot muodostuivat, oli nähtävästi eri asuinsijansa Kekropsin kahdentoista kaupungin muodossa. Hallintojärjestelmä oli sankariajan mukainen: kansankokous, kansanneuvosto, basileus. Nii-

nä aikoina, jonne kirjoitettu historia yltää, maa oli jo jaettu ja se oli siirtynyt yksityisomaisuudeksi, mikä vastaa barbaarikauden yläasteen loppupuolen jo suhteellisesti kehittyntä tavarantuotantoa ja sen mukaista kaupankäyntiä. Viljan ohella tuotettiin viiniä ja kasvisöljyä; Aigeian meren kautta tapahtunut merikauppa riistettiin yhä täydellisemmin foinikialaisten käsistä ja se joutui suurimmaksi osaksi attikalaisten haltuun. Maapalstojen osto ja myynti, maanviljelyksen ja käsityön, kaupan ja merenkulun välisen työnjaon kehittyminen aiheuttivat sen, että sukujen, fratrioiden ja heimojen jäsenet sekoittuivat pakostakin varsin pian keskenään ja fratrian ja heimon alueelle asettui asukkaita, jotka olivat kyllä saman kansan jäseniä, mutta eivät kuuluneet näihin yhdyskuntiin ja olivat siis omilla asuinsijoillaan muukalaisia. Kukin fratria ja heimo hoiti rauhan aikoina itse asioitaan kääntymättä Ateenan kansanneuvoston tai basileuksen puoleen. Mutta se joka fratriaan tai heimoon kuulumatta asui niiden alueella, ei voinut tietenkään osallistua tähän asioiden hoitoon.

Kaikki tämä haittasi jopa siinä määrin sukulaitoksen elinten säännöllistä toimintaa, että jo sankariaikana tarvittiin korjausta asiointilaan. Saatettiin voimaan Theseuksen laatimaksi sanottu yhteiskuntajärjestys. Muutoksena oli ennen kaikkea se, että Ateenaan perustettiin keskushallitus, ts. osa niistä asioista, joita heimot olivat hoitaneet siihen asti itsenäisesti, julistettiin yhteisiksi ja annettiin Ateenassa istuvan yhteisen neuvoston hoidettaviksi. Siten ateenalaiset menivät kehityksessään pitemmälle kuin yksikään Amerikan alkuasukaskansa: lähemmäksi asuvat heimot sulautuivat yhdeksi kansaksi sen sijaan, että olisivat pelkästään liittoutuneet. Siten syntyi Ateenan yleinen kansan oikeusjärjestys, joka oli heimojen ja sukujen oikeudenkäyttöä ylempi; Ateenan kansalainen sai tiettyjä oikeuksia ja uudenlaista oikeusturvaa myös sillä alueella, missä hän oli vierasheimolainen. Mutta siten otettiin ensimmäinen askel sukulaitoksen hävittämisen suuntaan, koska yllä mainittu oli alkunalle, että myöhemmin hyväksyttiin kansalaisiksi sellaisiakin, jotka olivat vierasheimolaisia koko Attikan mitassa ja olivat sekä pysyivät kokonaan ateenalaisen

sukulaitoksen ulkopuolella. Toinen Theseuksen nimiin merkitty uudistus oli se, että koko kansa jaettiin sukuista, fratrioista tai heimoista piittaamatta kolmeen luokkaan: eupatritit eli ylimystö, geomorit eli maanviljelijät ja demuirit eli käsityöläiset, sekä 'myönnettiin yksinomaan ylimystölle virantäyttämisoikeus. Tämä jako, ellei oteta lukuun ylimystön virantäyttämisoikeutta, jäi tosin tehottomaksi, koska se ei luonut mitään muuta oikeudellista eriarvoisuutta luokkien välille. Mutta kyseinen jako on tärkeä, sillä se tuo näkyviimme ne uudet yhteiskunnalliset ainekset, jotka olivat kehittyneet kaikessa hiljaisuudessa. Se osoittaa, että tavanmukainen tiettyjen perheiden jäsenten asettaminen suvun virkoihin oli jo muodostunut näiden perheiden melkein kiistattomaksi virantäyttämisoikeudeksi, että nämä perheet, jotka jo muutenkin, rikkautensa ansiosta olivat mahtavia, alkoivat sukujensa ulkopuolella yhdistyä erikoiseksi etuoikeutetuksi luokaksi ja että valtio, joka oli vasta itumuodossaan, pyhitti nämä tavoitteet. Se osoittaa edelleen, että työnjako maanviljelijäin ja käsityöläisten kesken oli jo siksi kestävä, että se pystyi kilpailemaan vanhan sukua ja heimojaon kanssa yhteiskunnallisesta merkityksestä. Se julistaa vihdoin sukuyhteiskunnan ja valtion sovittamattoman vastakohtaisiksi; ensimmäinen valtionmuodostamisyritys on siis sukusiteiden katkomista siten, että jokaisen suvun jäsenistö jaetaan etuoikeutettuihin ja ei-etuoikeutettuihin ja viimeksi mainitutkin vuorostaan kahteen elinkeinoluokkaan sekä asetetaan ne näin toistensa vastakohtiksi.

Ateenan myöhempi valtiollinen historia aina Soloniin saakka tunnetaan vain vajavaisesti. Basileuksen viran merkitys väheni; valtion johtoon astuivat ylimystöstä valitut arkhontit. Ylimystön valta voimistui voimistumistaan ja muodostui vuoden 600 vaiheilla ennen ajanlaskuamme sietämättömäksi. Raha ja koronkiskonta olivat tärkeimpiä keinoja kansan vapauden sortamisessa. Ylimystö asui pääasiassa Ateenassa ja sen ympäristössä. Kauppamerenkulku ja sen ohessa merirosvous, jota yhä vieläkin sopivassa tilaisuudessa harjoitettiin, rikastuttivat ylimystöä ja keskittivät raharikkauksia sen käsiin. Kehittyvä rahatalous tunkeutui maalaisyhdyskuntiin vai-

kuttaen syövyttävän hapon lailla niiden ikivanhaan, luontoistalouteen pohjautuvaan elämänmuotoon. Sukulaitos ja rahatalous ovat ehdottomasti yhteensopimattomia; Attikan pienviljelijät joutuivat taloudelliseen häviöön, samalla kun heitä suojelleet vanhat sukusiteet höltyivät. Velkakirja ja tilanpanttaus (sillä ateenalaiset olivat keksineet jo kiinnityslainankin) eivät välittäneet enempää suvusta kuin fratriastakaan. Vanha sukulaitos taas ei tuntenut rahaa, ei ennakkomaksua eikä rahavelkaa. Yhä rehevämmäksi paisuva ylimystön rahallinen herruus kehitti sen tähden tavaksi uuden oikeuden, joka oli velkojan turvana velallista vastaan, siunasi rahanomistajan harjoittaman pienviljelijäin riiston. Attikan kaikilla peltotiluksilla seistä törretti panttipylväitä, joihin oli merkitty, että kyseinen maa-ala oli pantattu sille ja sille niin ja niin suuresta rahasummasta. Pellot, joilla sellaista merkkiä ei ollut, oli enimmäkseen jo myyty langenneista kiinnityslainoista tai koroista, ne olivat joutuneet koronkiskuriaristokraattien omaisuudeksi; talonpoika sai olla iloinen, jos hänen sallittiin jäädä vuokraajana maalleen elämään työnsä tulosten *kuudesosasta*; *viisi kuudesosaa* hänen täytyi maksaa vuokrana uudelle herralle. Enemmänkin. Ellei maapalstan myyntisumma riittänyt velan maksuun tai jos velka oli otettu ilman panttivakuutta, niin velallisen täytyi velkojan hyvittämiseksi myydä lapsensa orjuuteen ulkomaille. Isä myymässä lapsiaan — siinä isänoikeuden ja yksiavioisuuden ensimmäinen hedelmä! Ja ellei vielä sekään tyydyttänyt verenimijää, hän saattoi myydä orjaksi velallisen itsensäkin. Sellainen oli Ateenan kansan sivistyskauden ihana aamurusko.

Sellainen mullistus oli mahdoton aikaisemmin, jolloin kansan elinolot vastasivat vielä sukulaitosta; mutta nyt se oli tapahtunut eikä kukaan tietänyt miten. Palatkaamme hetkiseksi irokeeseihimme. Heidän keskuudessaan olivat mahdottomia sellaiset olot, joihin ateenalaiset oli nyt pakotettu niin sanoakseni ilman heidän myötävaikutustaan ja varmasti vastoin heidän tahtoaan. Vuodesta toiseen samanlaisena pysynyt tuotantotapa, joka antoi elatuksen, ei voinut synnyttää irokeeseilla koskaan tuollaisia, ikään kuin ulkoisen pakon aiheuttamia selk-

kauksia eikä tuollaista rikkaiden ja köyhien, riistäjien ja riistettyjen välistä vastakohtaisuutta. Irokeesit eivät likimainkaan pystyneet hallitsemaan luontoa, mutta tietyissä, luonnon heille määräämissä rajoissa he olivat oman tuotantonsa herroja. Jollei oteta lukuun heidän pienten kasvitarhojensa sadon huononemista, heidän järviensä ja jokiensa kalakannan ja metsiensä riistakannan vähenemistä, he tiesivät etukäteen, mihin voivat perustaa laskelmansa hankkiessaan elämäntarvikkeensa omalla tavallaan. Tuloksena täytyi olla joko niukempi tai runsaampi toimeentulo; mutta tuloksena ei milloinkaan voinut olla aavistamattomia yhteiskunnallisia mullistuksia, sukusiteiden katkeamista, suvun ja heimon jäsenten jakautumista vastakkaisiin, keskenään taisteleviin luokkiin. Tuotantoa harjoitettiin tosin mitä ahtaimmissa puitteissa, mutta tuottajat olivat tuotteensa herroja. Siinä oli barbaarikauden tuotannon valtava etuisuus, joka hävisi sivistyskauden koittaessa ja jonka takaisin valtaamisen tulee olla lähimpien sukupolvien tehtävänä, kuitenkin niin, että perustana on se valtava herruus, minkä ihmiset ovat saaneet luontoon, ja vapaa yhteenliittyminen, mikä on nyt mahdollista.

Toisin oli kreikkalaisilla. Alkuunsa päässyt karjalauemojen ja ylellisyystavarain yksityisomistus johti yksityisten henkilöiden väliseen vaihtoon, muutti tuotteet *tavaroiksi*. Ja siinä on koko seuraavan mullistuksen alkusyy. Siitä hetkestä lähtien, jolloin tuottajat eivät enää kuluttaneet tuotettaan välittömästi itse, vaan päästivät sen vaihtoon, he lakkasivat olemasta sen herroja. He eivät enää tienneet, miten sille käy, ja niin syntyi mahdollisuus tuotteen käyttämiseen tuottajaa vastaan, hänen riistämiseensä ja sortamiseensa. Sen vuoksi mikään yhteiskunta ei voi pitkään pysyä oman tuotantonsa herrana eikä kontrolloida tuotantoprosessinsa sosiaalisia seurauksia, ellei se tee loppua yksityisten henkilöiden välisestä vaihdosta.

Ateenalaiset saivat omakohtaisesti kokea, kuinka nopeasti yksityisten henkilöiden välisen vaihdon synnytyä ja tuotteiden muututtua tavaroiksi tuote pääsee tuottajansa herraksi. Tavarantuotannon ohella ilmaantui yksityisten henkilöiden omin voimin harjoittama maan-

viljely ja sitä tietä pian maan yksityisomistus. Sitten syntyi raha, yleinen tavara, johon kaikki muut tavarat olivat vaihdettavissa. Mutta keksiessään rahan ihmiset eivät aavistaneet, että he loivat siten uuden yhteiskunnallisen mahdin, yleisen mahdin, jonka edessä koko yhteiskunnan täytyi taipua. Ja tämä uusi mahti, joka oli putkahtanut esiin luojiensa tietämättä ja tahtomatta, antoi ateenalaisten tuntea nuorekkaan häikäilemättömästi heruutensa.

Minkä sille mahtoi? Vanha sukulaitos oli osoittautunut voimattomaksi estämään rahan voittokulkua eikä se sitä paitsi kyennyt ollenkaan löytämään omien rajojensa sisältä edes tilaa sellaisille käsitteille kuin raha, velkoja ja velallinen, velan periminen pakkotoimin. Uusi yhteiskunnallinen mahti oli kuitenkin jo olemassa, ja hurskaat toiveet sekä vanhojen hyvien aikojen kaipuu eivät voineet karkottaa enempää rahaa kuin koronkiskontaakaan pois maailmasta. Sitä paitsi sukulaitokseen oli ilmaantunut useita muita vähäisempiä halkeamia. Sukujen ja fratrioiden jäsenet olivat polvi polvelta sekoittuneet keskenään yhä enemmän kaikkialla Attikassa ja varsinkin itse Ateenan kaupungissa huolimatta siitä, että ateenalainen ei saanut vielääkään myydä sukuunsa kuulumattomille asumustaan, vaikka kyllä maapalstoja. Työnjako eri tuotannonhaarojen: maanviljelyksen, käsityön ja edelleen lukemattomien eri käsityöalojen, kaupan, merenkulun jne. välillä oli teollisuuden ja vaihdon edistyessä kehittynyt yhä täydellisemmäksi; väestö jakautui nyt elinkeinonsa mukaisesti melko pysyviin ryhmiin; kullakin ryhmällä oli useita uusia yhteisiä etuja, joille suvussa ja fratriassa ei ollut sijaa ja joiden valvominen vaati siis uusia virkoja. Orjien lukumäärä oli lisääntynyt huomattavasti, ja sen täytyi olla jo silloin paljon suurempi kuin vapaiden ateenalaisten lukumäärä; sukulaitoksessa orjuus oli alun perin tuntematonta eikä siis ollut mitään keinoa pitää kurissa tätä epävapaiden massaa. Ja vihdoin kauppa oli houkutellettu Ateenaan runsaasti muukalaisia, jotka asettuivat sinne helpomman rahansaannin takia ja jotka, vaikka heitä vanhan tavan mukaan siedettiinkin, olivat entisen järjestelmän mukaan niin ikään oikeudettomia ja suojaattomia ja muodos-

tivat häiritsevän vieraan aineksen kansan keskuudessa.

Sanalla sanoen sukulaitoksen loppu läheni. Yhteiskunta kehittyi päivä päivältä sopimatta enää sen puitteisiin; tuo järjestelmä ei pystynyt estämään eikä poistamaan pahimpiakaan epäkohtia, joita syntyi sen aikana. Mutta sillä välin kehittyi kaikessa hiljaisuudessa valtio. Uudet ryhmät, joita ensin kaupungin ja maaseudun välinen ja sitten kaupungin eri työalojen välinen työnjako oli luonut, muodostivat uusia elimiä etujansa valvomaan, perustivat kaikenlaisia virkoja. Ja sitten nuori valtio tarvitsi ennen kaikkea omia sotavoimia; merenkulkua harjoittavilla ateenalaisilla nämä saattoivat olla lähinnä vain merivoimia, joiden avulla voitiin käydä pikkusotia ja suojella kauppalaivoja. Joskus ennen Solonia — aikaa ei tarkemmin tunneta — perustettiin naukrarioita, pieniä aluepiirejä, kaksitoista kutakin heimoa kohti; kukin naukraria oli velvollinen luovuttamaan, varustamaan ja miehittämään yhden sotalaivan sekä antamaan lisäksi kaksi ratsumiestä. Tämä järjestys järkytti sukulaitosta kahdella tavalla. Ensiksikin luomalla julkisen vallan, joka ei ollut enää ilman muuta sama kuin koko aseistettu kansa, ja toiseksi jakamalla ensimmäisen kerran kansan yleisiä tarkoituseriä silmällä pitäen *yhteisen asuinpaikan* eikä sukulaisuusryhmien mukaan. Mitä se merkitsi, sen saamme pian nähdä.

Kun kerran sukulaitos ei voinut auttaa riistettyä kansaa, se saattoi turvautua vain syntymässä olevaan valtioon. Ja valtio antoikin tuota apua Solonin perustuslakien muodossa sekä vahvisti samalla itseään vanhan järjestyksen kustannuksella. Solon — meitä ei liikuta tässä se tapa, miten hänen vuodelle 594 ennen ajanlaskuamme ajoittuva uudistuksensa pantiin toimeen — aloitti niin sanottujen poliittisten vallankumousten sarjan, ja tämän hän teki puuttumalla omistussuhteisiin. Kaikki aikaisemmat vallankumoukset ovat olleet vallankumouksia tietyn omistusmuodon suojelemiseksi toista omistusmuotoa vastaan. Ne eivät voi suojella toista loukkamatta toista. Ranskan suuressa vallankumouksessa uhraattiin feodaalinen omistus porvarillisen pelastamiseksi; Solonin vallankumouksessa velkojien omaisuuden täytyi kärsiä velallisten omaisuuden hyväksi. Velat julistettiin

yksinkertaisesti mitättömiksi. Yksityiskohtia emme tunneta tarkoin, mutta runoissaan Solon kehuu poistaneensa panttipylväät velkojen rasittamilta maapalstoilta ja palauttaneensa takaisin ne, jotka olivat paenneet tai tulleet myydyiksi ulkomaille velkojensa vuoksi. Tämä oli mahdollista vain loukkaamalla julkisesti omistusoikeutta. Todellakin, kaikki niin sanotut poliittiset vallankumoukset, ensimmäisestä viimeiseen asti, ovat tapahtuneet tietyn omaisuuden suojelemiseksi, ja ne on suoritettu *toisen* omaisuuden takavarikoimisen tietä, mitä on sanottu myös *toisen* omaisuuden varastamiseksi. Niinpä on totta, että puolenkolmatta tuhatta vuotta kestäneenä ajanjaksona yksityisomaisuus on voitu säilyttää vain loukkaamalla omistusoikeutta.

Mutta nyt oli estettävä vapaiden ateenalaisten orjuutuksen toistuminen. Tämä kävi päinsä lähinnä yleisten toimenpiteiden avulla, esim. kieltämällä sellaiset velkasopimukset, joissa pantattiin velallisen persoona. Edelleen määrättiin enimmäisraja yksityisen omistamalle maaomaisuudelle, jotta olisi voitu edes hiukan rajoittaa talonpoikien maita himoitsevan ylimystön ahneutta. Ja sitten seurasivat yhteiskuntajärjestyksen (Verfassungssänderung) muutokset; meistä ovat tärkeimpiä seuraavat:

Neuvoston jäsenluku korotettiin neljänsataan, sata kustakin heimosta; heimo pysyi siis vielä tällöinkin perustana. Mutta se olikin ainoa puoli, mikä jäi vanhasta järjestyksestä uuteen valtiorakennukseen, sillä muuten Solon jakoi kansalaiset neljään luokkaan maaomaisuuden ja sen antaman tulon mukaan; ensimmäisen kolmen luokan alin tuloraja oli 500, 300 ja 150 medimniä jyviä (1 medimni = n. 41 litraa), se jolla oli vähemmän tuloja tai jolla ei ollut lainkaan maaomaisuutta, kuului neljänteen luokkaan. Virkoihin voitiin asettaa vain kolmen ylimmän luokan edustajia ja korkeimpiin virkoihin vain ensimmäisen luokan edustajia; neljännellä luokalla oli vain oikeus puhua ja äänestää kansankokouksessa, mutta nimenomaan siellä valittiin kaikki virkamiehet, siellä heidän oli tehtävä tiliä,² siellä laadittiin kaikki lait ja siellä neljäs luokka oli enemmistönä. Ylimystön etuoikeudet uusittiin osittain rikkauden etuoikeuksien muodossa, mutta ratkaisuvallta pysyi kansan käsissä. Edel-

leen nämä neljä luokkaa olivat uuden sotalaitoksen perustana. Kaksi ensimmäistä luokkaa asetti ratsuväen; kolmannen tuli palvella raskasaseisessa jalkaväessä, neljännen keveässä, panssarittomassa jalkaväessä tai laivastossa, ja luultavasti se sai tällöin myös palkkaa.

Täten siis yhteiskuntajärjestykseen johdettiin uusi alkutekijä: yksityisomistus. Valtion kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet määrättiin heidän maaomaisuutensa mukaan, ja sitä mukaa kuin varallisuusluokkien vaikutus kasvoi, vanhat verisukulaisryhmät työnnettiin syrjään; sukujärjestelmä kärsi uuden tappion.

Poliittisten oikeuksien määrääminen omaisuuden mukaan ei kuitenkaan ole ollut niitä säädöksiä, joita ilman valtio ei voisi olla olemassa. Vaikka tämä periaate onkin esittänyt suurta osaa valtioiden hallitusmuotohistoriasa, niin kuitenkin hyvin monet valtiot, ja juuri kehittyneimmät, ovat tulleet toimeen ilman sitä. Ateenassakin sillä oli merkitystä vain ohimenevästi. Aristeideen ajoista alkaen jokaisella kansalaisella oli mahdollisuus päästä virkaan.

Seuraavien kahdeksankymmenen vuoden kuluessa Ateenan yhteiskunnan kehitys sai vähitellen sen suunnan, johon se sitten seuraavina vuosisatoina kehittyi. Solonia edeltäneen ajan häikäilemättömälle maankoron kiskonnalle samoin kuin rajattomalle maaomaisuuden keskittymiselle asetettiin sulku. Kauppa sekä käsi- ja taidekäsi-työ, jota harjoitettiin yhä enemmän orjatyön avulla, tulivat vallitseviksi elinkeinoiksi. Yleinen valistuneisuus lisääntyi. Kun aikaisemmin oli riistetty raa'asti omia kansalaisia, niin nyt sen sijaan riistettiin etupäässä orjia ja muukalaista ostajakuntaa. Irtaimisto, rahan, orjien ja laivojen muodossa esiintyvä rikkaus, lisääntyi yhä enemmän, mutta se ei ollut enää pelkkä maaomaisuuden hankkimiskeino, kuten aikaisempana rajoittuneisuuden aikana, vaan siitä oli tullut itsetarkoitus. Toisaalta vanhalle ylimystön vallalle oli siten ilmaantunut voittoisa kilpailija uuden rikkaiden teollisuus- ja kauppamiesten luokan muodossa, mutta toisaalta vanhan sukujärjestelmän jäänteet olivat siten menettäneet viimeisenkin perustansa. Suvut, fratariat ja heimot, joiden jäsenet asuivat nyt ympäri Attikaa hajallaan ja aivan

sekaisin, olivat siis muuttuneet täysin kelvottomiksi poliittisiksi yhtymiksi; paljon oli sellaisia Ateenan kansalaisia, jotka eivät kuuluneet mihinkään sukuun, he olivat siirtolaisia, tosin kansalaisoikeuden saaneita, mutta heitä ei ollut otettu vanhoihin sukuliittoihin; sen lisäksi oli pelkkää turvapaikkaoikeutta nauttavia muukalaisia, joiden lukumäärä yhä lisääntyi.¹⁷⁰

Samaan aikaan jatkuivat puoluetaistelut; ylimystö pyrki valtaamaan takaisin entiset etuoikeutensa ja saikin taas hetkeksi ylivallan, kunnes Kleistheneen vallankumous (509 ennen ajanlaskumme alkua) kukisti sen lopullisesti; mutta samalla sortuivat myös sukujärjestelmän viimeiset jäännökset.

Uudessa hallitusmuodossaan Kleisthenes jätti huomioon ottamatta entiset neljä heimoa, jotka perustuivat sukuihin ja fratrioihin. Niiden tilalle tuli aivan uusi järjestys, minkä perustana oli jo naukrarioissa kokeiltu, pelkästään asuinpaikan mukainen kansalaisten jakaminen. Enää ei ratkaissut sukuliittoon kuulumisen, vaan yksinomaan vakinainen asuinpaikka; jaettiin alue, ei kansaa, asukkaista tuli poliittisesti vain alueenlisäkeitä.

Koko Attika jaettiin sataan itsehallinnolliseen kuntaan eli demoihin, joilla kullakin oli oma itsehallintonsa. Kunkin demoin kansalaiset (demotoi) valitsivat päämiehensä (demarchos) ja varainhoitajan ynnä 30 tuomaria, joilla oli tuomiovalta pienissä riita-asioissa. He saivat myös oman temppeleinsä ja suojelusjumalansa eli sankarin, jota varten he valitsivat papit. Korkein valta demoissa oli demotoiden kokouksella. Se oli, kuten Morgan aivan oikein huomauttaa, Amerikan itsehallinnollisten kaupunkiyhteisöjen esikuva. Syntyvä valtio Ateenassa alkoi siitä samasta perusyksiköstä, mihin nykyaikainen valtio päätyy korkeimmassa kehitysvaiheessaan.

Kymmenen tällaista yksikköä, demoita, muodosti heimon, jota kuitenkin erotukseksi vanhasta sukuheimosta sanottiin paikallisheimoksi. Paikallisheimo ei ollut ainoastaan itsehallinnollinen valtiollinen, vaan myös sotilaallinen yhtymä, se valitsi fylarkin* eli heimopääl-

* — muinaiskreikkalaisesta sanasta fyle — heimo. *Toim.*

likön, joka komensi ratsuväkeä, taxiarkin, joka komensi jalkaväkeä, sekä strategin, joka komensi koko heimoalueelta koottua sotaväkeä. Se varusti edelleen viisi sotalaivaa miehistöineen ja päällikköineen ja sai suojeluspyhimitykseksen jonkun attikalaisen sankarin, jonka mukaan se sai nimensä. Vihdoin se valitsi 50 neuvosmiestä Ateenan neuvostoon.

Kokonaisuuden muodosti Ateenan valtio, jota hallitsi kymmenen heimon valitsemasta viidestäsadasta jäsenestä koostunut neuvosto ja viime kädessä kansankokous, missä Ateenan jokaisella kansalaisella oli oikeus olla läsnä ja puhua; lisäksi arkontit ja muut virkamiehet hoitivat eri hallinnonaloja ja tuomiovaltaa. Toimeenpanovalan korkeinta virkamiestä ei Ateenassa ollut.

Tämä uusi hallitusmuoto ja se, että hyväksyttiin kansalaisiksi varsin paljon muukalaisia, osaksi siirtolaisia, osaksi vapautettuja orjia, johti sukulaitoksen elimien syrjäyttämiseen yleisten asioiden hoidosta; ne muuttuivat yksityisiksi yhdistyksiksi ja uskonnollisiksi seuroiksi. Mutta vanhan sukulaitoksen ajan moraalinen vaikutus ja muinaiset periytyneet katsanto- ja ajatustavat säilyivät vielä perinteinä pitkän aikaa ja hävisivät vasta vähitellen. Se ilmenee eräässä myöhemmässä valtion laitoksessa.

Olemme nähneet, että kansanjoukoista erillään oleva julkinen valta on valtion oleellinen tunnusmerkki. Niihin aikoihin Ateenalla oli vasta kansan muodostama sotaväki ja kansan välittömästi varustama laivasto; nämä olivat turvana ulkoisilta vihollisilta ja pitivät kurinalaisuudessa orjia, jotka muodostivat jo silloin suuren väestöenemmistön. Kansalaisiin nähden julkinen valta oli alussa vain poliisina, joka on yhtä vanha kuin valtio, ja siksipä 1700-luvun naiivit ranskalaiset eivät puhuneetkaan sivistyskansoista, vaan poliisikansoista (*nations policiées*).* Siis perustaessaan valtionsa ateenalaiset perustivat myös poliisin, todellisen santarmiston, johon kuului jalan ja ratsain kulkevia jousimiehiä — *landjäger*it, kuten Etelä-Saksassa ja Sveitsissä sanotaan. Mutta santarmisto muodostettiin *orjista*. Tämä poliisipalvelus tuntui vapaasta ateenalaisesta niin alentavalta, että hän

* S naleikki: *policé* — sivistynyt, *police* — poliisi. *Toim.*

mieluummin antautui aseellisen orjan vangittavaksi kuin rupesi sellaiseen häpeälliseen tehtävään. Vanha sukutunne vaikutti siis vielä. Valtio ei voinut olla olemassa ilman poliisia, mutta se oli vielä nuori eikä nauttinut tarpeeksi moraalista arvonantoa tehdäkseen kunnioitetuksi toiminnan, joka vanhoista suvunjäsenistä tuntui ehdottomasti häpeälliseltä.

Missä määrin tämä pääpiirteissään valmis valtio oli ateenalaisten uuden yhteiskunnallisen tilan mukainen, sitä osoittaa rikkauden, kaupan ja teollisuuden nopea kehittyminen kukoistukseensa. Luokkavastakohtaisuus, johon yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset nyt pohjasivat, ei ollut enää ylimystön ja tavallisen kansan välistä vastakohtaisuutta, vaan orjien ja vapaiden ei-kansalaisten ja kansalaisten vastakohtaisuutta. Korkeimpana kukoistusaikana Ateenassa oli vapaita kansalaisia, vaimot ja lapset mukaan laskettuina, noin 90 000 henkeä, sitä paitsi oli 365 000 orjaa kumpaakin sukupuolta ja 45 000 ei-kansalaista — muukalaisia ja vapautettuja orjia. Kutakin aikuista miespuolista kansalaista kohti oli siis vähintään 18 orjaa ja enemmän kuin kaksi ei-kansalaista. Orjien lukumäärän teki suureksi se, että heitä oli paljon manufaktuureissa, isoissa työhuoneissa, joissa he tekivät työtä yhdessä valvonnan alaisina. Mutta kaupan ja teollisuuden kehittyessä rikkaudet kasaantuivat ja keskittyivät harvojen käsiin, vapaiden kansalaisten enemmistö köyhtyi, eikä sille jäänyt muuta valinnan varaa kuin joko ryhtyä oman käsityönsä turvin kilpailemaan orjatyön kanssa, mitä pidettiin häpeällisenä ja halpa-arvoisena ja mikä sitä paitsi ei tuntunut kovinkaan lupaavalta, tai joutua rappiolle. Vallinneissa olosuhteissa vapaiden kansalaisten oli pakko menetellä viimeksi mainitulla tavalla, ja koska he muodostivat väestön enemmistön, se saattoi tuhoon koko Ateenan valtion. Ateenaa ei tuhonnut kansanvaltaisuus, kuten eurooppalaiset ruhtinaita liehittälevät koulumestarit väittävät, vaan orjuus, joka teki vapaan kansalaisen työn halveksituksi.

Ateenan valtion syntyminen on mitä tyypillisin esimerkki valtion muodostumisesta yleensä, koska se tapahtuu toisaalta pelkistyneessä muodossa, ilman ulkonaista

tai sisäistä väkivaltaista pakotusta — Peisistratoksen vallananastus ei lyhyeltä kaudeltaan jättänyt mitään jälkiä — koska siinä toisaalta sangen korkealle kehittynyt valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, syntyy välittömästi sukuyhteiskunnasta ja koska vihdoin kaikki oleelliset yksityiskohdat ovat meille riittävän tunnettuja.

VI

Roomalainen suku ja valtio

Rooman perustamistarusta käy ilmi, että ensimmäisen asutuksen perusti joukko yhdeksi heimoksi yhtyneitä latinalaisia sukuja (tarun mukaan sata), joihin pian liitettiin muuan niin ikään muka sata sukua käsittävä sabellilainen heimo, ja vihdoin kolmas, erilaisista aineksista koostunut heimo, johon myös sanotaan kuuluneen sata sukua. Koko kertomus osoittaa heti ensi hetkestä, ettei tässä ollut juuri muuta luontoperäistä kuin suku, ja tämäkin oli useissa tapauksissa vain haara vanhassa kotimaassa vielä elävästä kantasuvusta. Heimot vaikuttavat rakenteeltaan keinotekoisilta, mutta kuitenkin enimmäkseen sukulaisaineksista muodostuneilta ja vanhan luonnollisen eikä teennäisen heimon esikuvan mukaisilta; sitä paitsi ei ole suinkaan mahdotonta, että kukin näistä kolmesta heimosta on saanut alkunsa todellisesta vanhasta heimosta. Keskinivel, *fratria*, muodostui kymmenestä suvusta ja oli nimeltään *kuuria* (*curia*); niitä oli siis kolmekymmentä.

Roomalainen suku on tunnustettu samanlaiseksi laitokseksi kuin kreikkalainenkin; kun kreikkalainen suku on sen saman yhteiskunnallisen perusyksikön pitemmälle kehittynyt jatko, jonka alkumuodon tapaamme Amerikan punaihoisilla, niin sama pätee ilman muuta roomalaiseenkin nähden. Voimme siis tarkastella sitä lyhyemmin.

Roomalainen sukulaitos oli ainakin kaupungin vanhimpana kehitysaikana seuraava:

1. Suvun jäsenillä oli oikeus periä toisensa; omaisuus pysyi suvussa. Naispuolista linjaa polveutuvilla jälke-

läisillä ei ollut perintöoikeutta, sillä roomalaisessa samoin kuin kreikkalaisessakin suvussa vallitsi jo isänoikeus. Roomalaisen oikeuden vanhimman tuntemamme kirjallisen muistomerkin, Kahdentoista taulun lakien,¹⁷¹ mukaan omaisuuden perivät lähinnä lapset rintaperillisinä, näiden puuttuessa agnaatit (*miehenpuoleiset* sukulaiset) ja näiden puuttuessa suvun jäsenet. Omaisuus pysyi joka tapauksessa suvussa. Näemme tässä rikkauden lisääntymisestä ja yksiavioisuudesta alkunsa saaneiden oikeussäännösten tulevan vähitellen käytäntöön suvussa: alkuaan yhtäläinen suvun jäsenten perintöoikeus rajoitetaan ensiksi — epäilemättä jo varhain, kuten yllä on mainittu — käytännössä agnaatteihin, vihdoin miespuolista linjaa polveutuviin lapsiin ja näiden jälkeläisiin; Kahdessaatoista taulussa tämä esiintyy tietenkin päinvastaisessa järjestyksessä.

2. Yhteisen hautausmaan omistaminen. Claudius-niminen patriisisuku sai siirtyessään Regillistä Roomaan itselleen maapalstan sekä sitä paitsi yhteisen hautapaikan kaupungista. Vielä Augustuksen aikoina haudattiin Roomaan tuotu Teutoburgin metsässä kaatuneen Varuksen pää gentilitius tumulus -hautaan*; suvulla (Quintilius-suvulla) oli siis vieläkin oma erikoinen hautakumpunsa.

3. Yhteiset uskonnolliset juhlat. Nämä *sacra gentilitia*,** ovat tunnetut.

4. Velvoitus olla naimatta omasta suvusta. Roomassa tämä ei nähtävästi milloinkaan muuttunut kirjoitetuksi laiksi, mutta pysyi tapana. Lukemattomista roomalaisista aviopareista, joiden nimet ovat meille säilyneet, yhdelläkään ei ole samaa sukunimeä miehellä ja vaimolla. Myös perintöoikeus todistaa tämän säännön. Mennessään naimisiin vaimo menettää agnaattiset oikeutensa, eroaa suvustansa; hän ja hänen lapsensa eivät voi periä hänen isäänsä eivätkä tämän veljiä, koska isän suku menettäisi muutoin perintöosuutensa. Tässä järjestyksessä on järkea vain sillä edellytyksellä, että nainen ei voi mennä naimisiin kenenkään oman sukunsa jäsenen kanssa.

* — suvun hautakumpu. *Toim.*

** — pyhät sukujuhlat. *Toim.*

5. Yhteinen maanomistus. Tämä oli alkuaikoina yleistä aina siihen asti, kunnes alettiin jakaa heimon maita. Latinalaisilla heimoilla havaitsemme maan kuuluneen osaksi heimolle, osaksi suvulle ja osaksi talouskunnille, jotka silloin tuskin olivat erillisiä perheitä. Romuluksen sanotaan olleen ensimmäisen, joka jakoi maata yksityisille, noin hehtaarin verran (kaksi jugerumia, »auranalaa») kullekin. Kuitenkin tapaamme vielä myöhemminkin sukujen omistamaa maaomaisuutta puhumattakaan valtion maasta, jonka ympärille tasavallan koko sisäinen historia punoutuu.

6. Suvun jäsenten velvollisuus suojella ja auttaa toisiaan. Kirjoitettu historia antaa meille vain tämän tavan rippeitä; Rooman valtio esiintyi heti alusta pitäen niin ylivoimaisena, että sille siirtyi oikeus suojella vääryydet. Kun Appius Claudius vangittiin, koko hänen sukunsa, vieläpä persoonalliset vihamiehensäkin, pukeutuivat suruasuun. Toisen puunilaissodan¹⁷² aikana suvut sitoutuivat lunastamaan sotavangeiksi joutuneet jäsenensä; senaatti *kielsi* sen niiltä.

7. Oikeus käyttää suvun nimeä. Se pysyi voimassa aina keisariaikaan saakka; vapautettujen orjien sallittiin ottaa entisen herransa sukunimi, mutta ilman suvun jäsenen oikeuksia.

8. Oikeus adoptoida muukalaisia sukuun. Tämä tapahtui adoptoimalla perheeseen (kuten intiaaneilla), jonka jälkeen sukuun hyväksyttiin ilman muuta.

9. Missään ei puhuta päämiehen valitsemis- ja erottamisoikeudesta. Mutta koska Rooman alkuaikoina kaikki virat aina vaalikuninkaasta alkaen täytettiin siten, että niihin valittiin tai nimitettiin, ja koska kuuria itse valitsi pappinsakin, niin voimme otaksua samaa sukujenkin päämiesten (principes) suhteen, vaikka sääntönä lieneekin jo ollut se, että heidät valittiin suvussa samasta perheestä.

Sellaiset olivat roomalaisen suvun oikeudet. Ne olivat irokeesisuvun oikeuksien ja velvollisuuksien tarkka toisinto, ellei oteta lukuun sitä, että isänoikeuteen oli jo siirrytty; tässäkin »pilkistää irokeesi selvästi esiin».

Vain yksi esimerkki siitä, miten sekavia ovat etevimpienkin historioitsijoidemme käsitykset roomalai-

sesta sukulaitoksesta vielä tänäänkin. Tasavallan ja Augustuksen aikaisia roomalaisia sukunimiä käsittelevässä Mommsenin tutkielmassa (»Römische Forschungen», Berlin 1864, I Band) sanotaan:

»Suvun nimi kuului kaikille miespuolisille suvun jäsenille — lukuunottamatta tietenkään orjia — myös adoptoiduille ja suvun suojateille sekä samoin naisille... Heimo» (näin Mommsen kääntää tässä gens-sanana) »on... yhteisö, joka on muodostunut yhteisen — joko todellisen, otaksutun tai kuvitellun — syntyperän pohjalla ja jota pitävät koossa yhteiset juhlamenot, hautausmaat ja perintötavat sekä johon kaikki persoonallisesti vapaat yksilöt, siis naisetkin, voivat kuulua ja johon heidän täytyy kuulua. Naimisissa olevien naisten suvun nimen määrittelemisessä on kuitenkin vaikeuksia. Ne olivat kyllä vältettävissä niin kauan, kuin nainen ei saanut mennä naimisiin kenenkään muun kuin oman sukunsa jäsenen kanssa; ja todistettavasti on naisten ollut pitkän aikaa paljon vaikeampaa mennä naimisiin muiden kuin oman sukunsa jäsenen kanssa, ja vielä kuudennella vuosisadalla tämä oikeus solmia avioliitto oman sukunsa ulkopuolella, gentis enuptio, myönnettiin palkkioksi persoonallisena etuoikeutena... Mutta siellä, missä sellaisia suvun ulkopuolisia avioliittoja esiintyy, naisen on nähtävästi täytynyt vanhimpina aikoina siirtyä samalla miehen heimoon. Mikään ei ole varmempaa kuin se, että vanhan uskonnollisen avioliiton aikoina nainen siirtyi täydellisesti miehen oikeudelliseen ja uskonnolliseen yhteisöön ja erosi omastaan. Kukapa ei tietäisi, että avioitunut nainen menettää aktiivisen ja passiivisen perintöoikeutensa sukunsa jäseniin ja siirtyy sen sijaan miehensä, lastensa ja yleensä miehen suvun jäsenen perikuntaan. Voisiko hän olla vieras miehensä suvussa, kun hänestä tulee tavaltaan miehensä ottolapsi ja tämän perheen jäsen?» (s. 8—11.)

Mommsen väittää siis, että alkuaikoina roomalaiset naiset, jotka kuuluivat johonkin sukuun, saivat mennä naimisiin vain oman sukunsa *sisällä* että roomalainen suku siis olisi ollut endogaaminen eikä eksogaaminen. Tämä mielipide, joka on ristiriidassa kaikkien muita kansoja koskevien tietojen kanssa, perustuu pääasiallisesti, ellei yksinomaan, yhteen ainoaan Liviuksella esiintyvään ja paljon väittelyä aiheuttaneeseen kohtaan (XXXIX kirja, 19. luku), jonka mukaan senaatti vuonna 568 kaupungin perustamisesta, ts. v. 186 ennen ajanlaskumme alkua, päätti:

»uti Feceniae Hispalae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento, dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset» — »että Fecenia Hispala saa oikeuden hallita

omaisuuttaan, vähentää sitä, avioitua suvun ulkopuolella ja valita itselleen holhoojan, aivan kuin hänen» (edesmennyt) »miehensä olisi hänelle tämän oikeuden testamentissa määrännyt; että hän voi avioitua vapaan miehen kanssa ja että sille, joka hänet vaimoksensa ottaa, tätä ei ole huonoksi teoksi tai häpeäksi luettava.»

Epäilemättä tässä siis Fecenialle, vapautetulle orjattarelle, myönnetään oikeus avioitua suvun ulkopuolella. Ja yhtä epäilemätöntä on tämän mukaan se, että aviomies sai antaa testamentissa vaimolleen oikeuden avioitua miehensä kuoleman jälkeen suvun ulkopuolella. Mutta *minkä* suvun?

Jos vaimon täytyi avioitua oman sukunsa puitteissa, kuten Mommsen otaksuu, niin hän pysyi siis avioitumisakin jälkeen tässä suvussa. Mutta ensiksikin on todistettava juuri väite suvun endogamiasta. Ja toiseksi, jos kerran naisen oli avioiduttava suvussaan, niin miehen oli luonnollisesti tehtävä samoin, koska hän ei olisi saanut muuten lainkaan vaimoa. Päädymme silloin siihen, että mies saattoi antaa testamentissa naiselle oikeuden, jota hänellä ei ollut itsellään eikä itseään varten; päädymme siis oikeudelliseen ristiriitaan. Mommsenkin huomaa tämän ja otaksuu sen vuoksi:

»suvun ulkopuoliseen avioitumiseen tarvittiin oikeudellisesti kaiketi suvun kaikkien jäsenten eikä vain päämiehen suostumus» (s. 10, huomautus).

Tuo on ensiksikin sangen rohkea otaksuma, ja toiseksi se on ristiriidassa kysymyksessä olevan kohdan selvän sanamuodon kanssa; senaatti antaa *miehen asemesta* tämän oikeuden Fecenialle, se ei ilmeisesti anna hänelle enempää eikä vähempää kuin mitä hänen miehensä olisi voinut hänelle antaa, mutta se mitä hänelle annetaan, on *ehdoton* oikeus, johon ei liity mitään muita rajoituksia; niin että mikäli hän sitä käyttää, hänen uusikaan miehensä ei siitä kärsi; senaatti määrää lisäksi silloiset ja vastaiset konsulit ja pretorit pitämään huolta siitä, ettei Fecenialle koidu sen johdosta mitään ikävyyksiä. Mommsenin otaksuma tuntuu siis kokonaan mahdottomalta.

Tai sitten: nainen avioitui toiseen sukuun kuuluvan miehen kanssa, mutta pysyi edelleenkin oman sukunsa jäsenenä. Silloin olisi yllä mainitun kohdan mukaan hä-

nen miehellään ollut oikeus sallia vaimon avioitua vaimon oman suvun ulkopuolella. Tämä merkitsisi, että aviomiehellä olisi ollut oikeus määrätä sellaisen suvun asioista, johon hän itse ei kuulunut. Tämä on sellaista järjettömyyttä, ettei siitä kannata pitemmälti edes puhua.

Ei auta siis muu kuin olettaa, että nainen on avioitunut toiseen sukuun kuuluneen miehen kanssa ja siirtynyt avioliiton kautta ilman muuta miehensä sukuun, minkä Mommsenkin itse asiassa myöntää mahdolliseksi näissä tapauksissa. Koko asiayhteys selviää silloin heti. Naisella joka avioitumisensa vuoksi on irtautunut entisestä suvustaan ja tullut otetuksi uuteen, miehensä sukukuntaan, on suvussa aivan erikoinen asema. Hän on kyllä suvun jäsen, muttei verisukulainen; jo se, miten nainen on otettu sukuun, edellyttää, ettei hänen suhteen ole avioliittokieltoa siinä suvussa, johon hän on joutunut juuri avioitumisen kautta; nainen on edelleen yhdistetty sukuun aviositein, hän perii miehensä kuoltua tämän omaisuuden, siis suvun jäsenen omaisuuden. Mikä on luonnollisempaa kuin että tämän omaisuuden pysyttämiseksi suvussa nainen on velvollinen avioitumaan vain ensimmäisen miehensä suvun jäsenen eikä kenenkään muun kanssa? Ja mikäli siinä suhteessa on tehtävä poikkeus, niin kuka voi valtuuttaa hänet siihen paremmin kuin hänen ensimmäinen miehensä, joka on jättänyt hänelle perinnöksi tämän omaisuuden? Sillä hetkellä, kun mies testamenttaa vaimolleen perinnöksi osan omaisuudestaan ja sallii samalla hänen siirtää avioitumisen kautta tai sen johdosta tämän osan vieraaseen sukuun, kyseinen omaisuus kuuluu vielä miehelle, joka siis kirjaimellisesti vain määrää omasta omaisuudestaan. Mitä taas tulee itse vaimoon ja hänen suhteeseensa miehen sukuun, niin mies on tuonut hänet tähän sukuun vapaasta tahdostaan: avioitumalla; yhtä luonnolliselta näyttää siis, että aviomies on se asianomainen henkilö, joka voi valtuuttaa vaimon myös eroamaan tästä suvusta toisen avioliiton kautta. Sanalla sanoen asia näyttää yksinkertaiselta ja itsestään ymmärrettävältä heti, kun luovumme siitä kummallisesta käsityksestä, että roomalainen suku olisi endogaaminen, ja yhdessä Morganin kanssa käsitämme sen alkujaan eksogaamiseksi.

Jäljellä on vielä viimeinen olettamus, joka niin ikään on saanut kannattajia, vieläpä paljonkin: yllä mainittu kohta merkitsee muka vain,

»että vapautetut orjattaret (*libertae*) eivät saaneet ilman erikoista lupaa *e gente enubere*» (avioitua suvun ulkopuolella) »eivätkä liioin ryhtyä mihinkään sellaiseen tekoon, joka *capitis deminutio miniman** ohella olisi aiheuttanut libertan eroamisen sukukunnasta». (Lange. »Römische Alterthümer», Berlin 1856, I, s. 195, jossa tämän Liviukselta lainaamamme kohdan johdosta vedotaan Huschkeen.)

Jos tämä olettamus on oikea, niin lainattu kohta ei todista mitään vapaiden roomattarien suhteen eikä siinä tapauksessa voida lainkaan puhua siitä, että he olisivat olleet velvollisia avioitumaan suvussa.

Sanonta *enuptio gentis* esiintyy vain tässä yhdessä kohdassa eikä missään muualla koko roomalaisessa kirjallisuudessa; sana *enubere*, avioitua ulkopuolella, esiintyy vain kolmesti ja vain Liviuksella ja sitä paitsi ilman yhteyttä sukuun. Se mielijohde, että roomattaret olisivat saaneet avioitua vain suvussa, on syntynyt yksinomaan mainitun kohdan ansiosta. Mutta se ei pidä lainkaan paikkaansa, sillä joko tuo kohta viittaa vapautettuja orjia koskeviin erikoisrajoituksiin, ja silloin se ei todista mitään vapaasyntyisten (*ingenuae*) suhteen, tai se koskee myös vapaasyntyisiä, ja silloin se todistaa pikemminkin sitä, että nainen avioitui säännöllisesti oman sukunsa ulkopuolella ja siirtyi avioituessaan miehensä sukuun; se todistaa siis Morganin puolesta Mommsenia vastaan.

Vielä noin kolmesataa vuotta Rooman perustamisen jälkeen suku-siteet olivat niin vahvat, että muuan Fabius-niminen patriis suku saattoi senaatin suostumuksella ryhtyä omin päinsä sotaretkeen naapurikaupunkia Vejiä vastaan. Siihen kerrotaan osallistuneen 306 Fabiusta, jotka kaikki saivat surmansa väijytyksen uhreina; yksi ainoa eloon jäänyt poika jatkoi sukua.

Kymmenen sukua muodosti, kuten sanottu, *fratryan*, jonka nimenä täällä oli kuuria ja jolla oli tärkeämpiä

* — sukuoikeuksien menetyksen. *Toim.*

yhteiskunnallisia tehtäviä kuin kreikkalaisella fratrialla. Kullakin kuurialla oli omat uskonnolliset menonsa, pyhätönsä ja pappinsa; papit muodostivat yhdessä yhden roomalaisen pappiskollegion. Kymmenen kuuriaa muodosti heimon, jolla kuten muillakin latinalaisilla heimoilla oli alussa todennäköisesti valittu päämies — sotapäällikkö ja ylipappi. Kaikki kolme heimoa yhteisesti muodostivat Rooman kansan, *populus Romanus*.

Siis Rooman kansaan saattoi kuulua vain se, joka oli jonkun suvun sekä sukunsa kautta kuurian ja heimon jäsen. Tämän kansan ensimmäinen yhteiskuntajärjestys, oli seuraava: yleisiä asioita hoiti lähinnä senaatti, johon, kuten Niebuhr ensimmäisenä aivan oikein havaitsi, kuuluivat kolmensadan suvun päämiehet; juuri siitä syystä heitä sanottiin suvun vanhimpina isiksi, *patres*, ja heitä yhteisesti senaatiksi (vanhimpien neuvosto, sanasta *senex*, vanha). Kun tavaksi oli tullut valita päämies aina suvun samasta perheestä, syntyi täälläkin ensimmäinen sukuylimystö; näiden perheiden jäsenet sanoivat itseään patriiseiksi ja vaativat yksinomaista pääsyoikeutta senaattiin ja kaikkiin muihin virkoihin. Sen että kansa ajan oloon myöntyi tähän vaatimukseen ja että tämä muuttui todelliseksi oikeudeksi, tarina selittää siten, että Romulus oli luovuttanut ensimmäisille senaattoreille ja heidän jälkeläisilleen patriisiarvon siihen kuuluvine etuoikeuksineen. Senaatti, samoin kuin Ateenan *bulê*, päätti useista asioista ja käsitteli alustavasti tärkeimmät niistä ja varsinkin uudet lait. Näistä päätti lopullisesti kansankokous, *ns. comitia curiata* (kuurioiden kokous). Kansa kokoontui kuuriaina, kussakin kuuriassa luultavasti suvuittain; asioita ratkaistaessa kaikilla kolmella-kymmenellä kuurialla oli kullakin yksi ääni. Kuurioiden kokous joko hyväksyi tai hylkäsi lakiehdotukset, valitsi korkeimmat virkamiehet, myös *rex'in* (niin sanotun kuninkaan), julisti sodan (mutta senaatti solmi rauhan) ja ratkaisi asian korkeimpana oikeuselimenä, asianomaisten vedottua siihen, kaikissa sellaisissa tapauksissa, jolloin kysymyksessä oli Rooman kansalaisen tuomitseminen kuolemanrangaistukseen.— Lopuksi senaatin ja kansankokouksen rinnalla oli *rex*, joka tarkoin vastasi kreikkalaisten *basileusta* eikä suinkaan ollut sellainen melkein

itsevaltiias kuningas,* jollaiseksi Mommsen hänet esittää. Hänkin oli sotapäällikkö, ylimmäinen pappi ja muutamien oikeusistuinten esimies. Hänellä ei suinkaan ollut kansalaisen hengen, vapauden ja omaisuuden suhteen mitään siviilihallinnollisia oikeuksia tai valtaa, mikäli ne eivät aiheutuneet sotapäällikön kurinpitovallasta tai oikeuden esimiehelle kuuluvasta tuomion toimeenpanovallasta. Rexin virka ei ollut perinnöllinen; hänet päinvastoin valittiin ensiksi kuurioiden kokouksessa luultavasti edeltäjänsä ehdotuksesta ja sitten toisessa kokouksessa asetettiin juhlallisesti virkaansa. Hänet voitiin erottaakin, mitä todistaa Tarquinius Superbuksen kohtalo.

Samoin kuin sankariajan kreikkalaisilla roomalaisilakin oli niin sanottujen kuninkaiden aikana sukuihin, fratrioihin ja heimoihin perustuva ja niistä kehittynyt sotilaallinen demokratia. Jos kuuriat ja heimot lienevätkin olleet osaksi keinotekoisia muodostelmia, niin ne oli muodostettu kuitenkin sen todellisen luontaisen yhteiskunnan mukaisiksi, josta ne olivat syntyneet ja joka ympäröi niitä vielä kaikilta puolilta. Ja vaikka alkuperäinen patriisiylimystö olikin jo saanut jalansijaa, vaikka kuninkaat koettivatkin laajentaa vähitellen valtuuksiaan, se ei muuta yhteiskuntajärjestyksen alkuperäistä perusluonnetta, ja kysymyshän on yksinomaan siitä.

Samaan aikaan Rooman kaupungissa ja aluevaltausten ansiosta laajentuneella Rooman alueella väestön lukumäärä kasvoi osaksi siirtolaisuuden ja osaksi alistettujen, enimmäkseen latinalaisten alueitten asukkaiden kustannuksella. Kaikki nämä uudet alamaiset (kysymyk-

* Latinalainen rex on kelttiläis-irriläinen righ (heimon esimies) ja goottilainen reiks; että tämäkin, samoin kuin alunperin saksalainen Fürst (ts. kuten englantilainen first, tanskalainen förste, »ensimmäinen»). merkitsi suvun tai heimon esimiestä, selviää siitä, että gooteilla oli jo 1300-luvulla erityinen sana thiudans tarkoittamassa myöhempää kuningasta, koko kansan sotapäällikköä. Artakserkses ja Herodes eivät Ulfilaan raamatun käännöksessä koskaan saa nimitystä reiks, vaan thiudans eikä keisari Tiberiuksen valtakunta nimitystä reiki, vaan thiudinassus. Goottilaisten thiudansin eli, kuten me epätarkasti käännämme, kuningas Thiudareiksin, Theodorichin, ts. Dietrichin, nimessä molemmat nimitykset sulavat yhteen.

sen klienteistä jätämme tässä sikseen) olivat vanhojen sukujen, kuurioiden ja heimojen ulkopuolella eivätkä siis kuuluneet varsinaiseen Rooman kansaan, *populus Romanus*. Alamaiset olivat persoonallisesti vapaita ihmisiä, heillä saattoi olla maaomaisuutta, heidän täytyi maksaa veroja ja suorittaa sotapalvelusta. Mutta alamaiset eivät voineet päästä mihinkään virkaan, ottaa osaa kuurioiden kokouksiin eivätkä osallistua vallattujen valtionmaiden jakoon. He muodostivat kaikkia poliittisia oikeuksia vailla olevan plebeijien joukon. Alituisesti kasvavan lukumääränsä, sotilaallisen kasvatuksensa ja aseistuksensa ansiosta heistä tuli voima, joka uhkasi vanhaa populusta, minkä kaikkalainen ulkoa käsin tapahtuva lisäkasvu oli nyt tarkoin estetty. Sitä paitsi maaomaisuus jakautui nähtävästi jotensakin tasapuolisesti populuksen ja plebeijien kesken, kun taas plebeijien hallussa oli suurimmaksi osaksi kaupallinen ja teollinen rikkaus, mikä kylläkään ei ollut kovin kehittynyt.

Rooman koko tarunomainen esihistoria on hämärän peitossa. Myöhemmät lainopillisesti sivistyneet lähdemiehet ovat vielä melkoisesti tihentäneet tätä hämärää rationaalis-pragmaattisilla selitysyrityksillään ja kertomuksillaan. Sen vuoksi on mahdotonta sanoa mitään varmaa, milloin, miten ja mistä syystä tapahtui se vallankumous, joka teki lopun vanhasta sukulaitoksesta. On kuitenkin varmaa, että sen syyt olivat plebeijien ja populuksen välisissä taisteluissa.

Rex Servius Tulliuksen nimiin merkitty uusi, kreikkalaisiin esikuviin, varsinkin Soloniin pohjaava yhteiskuntajärjestys loi uuden kansankokouksen, johon erotuksetta niin populuksen kuuluvat kuin plebeijitkin saivat tai eivät saaneet osallistua riippuen siitä, suorittivatko he asepalvelusta vai eivät. Koko asevelvollinen miesväki jaettiin omaisuuden mukaan kuuteen luokkaan. Alin omaisuusraja viidessä luokassa oli: I — 100 000 assia, II — 75 000, III — 50 000, IV — 25 000, V — 11 000 assia, mikä Dureau de la Mallen mukaan tekee noin 14 000, 10 500, 7000, 3600 ja 1570 Saksan markkaa. Kuudenteen luokkaan, proletaareihin, kuuluvat vähävaraiset, asepalveluksesta ja veroista vapaat. Uudessa centurioiden kansankokouksessa (*comitia cen-*

turiata) kansalaiset esiintyivät järjestyneinä sotilaallisesti komppanioiksi, satamiehisiksi centurioiksi, ja kullakin centurialla oli yksi ääni. Mutta ensimmäisellä luokalla oli 80 centuriaa, toisella 22, kolmannella 20, neljännellä 22, viidennellä 30 ja kuudennellakin oli yksi kaiketi kohtuuden vuoksi. Sen lisäksi varakkaimmista kansalaisista muodostetussa ratsuväessä oli 18 centuriaa; yhteensä 193; äänten enemmistö: 97. Ratsuväellä ja ensimmäisellä luokalla oli siten yhteensä 98 ääntä, siis enemmistö; näiden ollessa yksimielisiä muut eivät tulleet kysymyseenkään, ratkaiseva päätös oli valmis.

Entisen kuurioiden kokouksen kaikki poliittiset oikeudet (muutamia nimellisiä lukuunottamatta) siirtyivät nyt tälle uudelle centurioiden kokoukselle; suvut ja niiden muodostamat kuuriat mataloituiivat siten, kuten Ateenasakin, pelkiksi yksityisluontoisiksi ja uskonnollisiksi veljeskunniksi ja pysyivät sellaisina vielä kauan hengissä, kun taas kuurioiden kokous sammui pian kokonaan. Entisten kolmen sukulaisheimon syrjäyttämiseksi valtiosta perustettiin neljä aluejakoon perustuvaa heimoa, joista kunkin asuttavana oli neljäsosa kaupunkia ja joilla oli tiettyjä poliittisia oikeuksia.

Siten murskattiin Roomassakin jo ennen ns. kuninkuuden poistamista vanha, persoonallisiin sukulaissiteisiin pohjautuva yhteiskuntajärjestys ja luotiin sen tilalle uusi aluejakoon ja omaisuuden erilaisuuteen perustuva todellinen valtiojärjestys. Julkinen valta oli täällä keskittynyt asevelvollisten kansalaisten käsiin ja se oli suunnattu paitsi orjia myös ns. proletaareja vastaan, joiden ei sallittu suorittaa asepalvelusta eikä aseistautua.

Tämän uuden järjestyksen puitteissa, joka kehittyi entistä pitemmälle sen jälkeen kun viimeinen, todellisen kuningasvallan anastanut rex Tarquinius Superbus karkotettiin ja rex korvattiin kahdella sotapäälliköllä (konsulilla), joilla oli yhtäläinen virkavalta (kuten irokeeseilla) — tämän järjestyksen puitteissa kehittyi Rooman tasavallan koko historia kaikkine niine taisteluineen, joita patriisit ja plebeijit kävivät virkoihin pääsystä ja valtionmaaosuuksista, kunnes vihdoin patriisiylimystö kasvoi uudeksi suurten maan- ja rahanomistajien luokaksi, jotka vähitellen kahmivat omakseen asepalveluksen rasitta-

mien talonpoikien kaikki maat, viljelivät siten syntyneitä äärettömiä maatiloja orjien avulla, tyhjänsivät Italian ihmisistä ja avasivat siten oven sekä keisarikunnalle että myös sen seuraajille, germaanisille barbaareille.

VII

Kelttiläinen ja germaaninen suku

Tilan puute estää meitä käsittelemästä niitä sukulaitoksia, joita vielä nytkin esiintyy joko selvemässä tai epäselvemässä muodossa mitä erilaisimmilla villi- ja barbaarikansoilla, tai noiden sukulaitosten jälkiä Aasian sivistyskansojen muinaishistoriassa. Kumpiakin on kaikkialla. Vain pari esimerkkiä. Jo ennen kuin suku opittiin tuntemaan, McLennan, joka on nähnyt eniten vaivaa asian sotkemiseksi, todisti sukulaitoksen olemassaolon ja antoi siitä yleensä oikean kuvan sellaisena kuin se esiintyy kalmukeilla, tšerkesseillä, samojedeilla* sekä kolmella intialaiskansalla: veraleilla, magareilla ja manipureilla. Hiljattain M. Kovalevski havaitsi sukulaitoksen pšaveilla, hevsuureilla, svaneilla ja muilla kaukasialaisilla heimoilla ja on sitä kuvaillut. Tässä vain muutamia lyhyitä huomautuksia sukulaitoksen ilmenemisestä kelttiläisillä ja germaaneilla.

Kelttiläisten vanhimmista säilyneistä laeista sukulaitos näkyy vielä täydessä kukoistuksessaan; Irlannissa sukulaitos on sen jälkeen, kun englantilaiset hajottivat sen väkivaltaisesti, elänyt ja elää vielä nykyäänkin vaistomaisesti kansan tietoisuudessa; Skotlannissa se oli vielä viime vuosisadan keskivaiheilla täydessä kukoistuksessaan, ja sieltäkin sen hävittivät vain englantilaisten aseet, lainsäädäntö ja tuomioistuimet.

Vanhoista walesilaisista laeista, jotka on kirjoitettu useita vuosisatoja ennen englantilaisten valloitusta,¹⁷³ ainakin jo 1000-luvulla, näkyy, että kokonaiset kyläkunnat viljelivät vielä yhteisesti maata, vaikka tämä tapa lieneekin vain poikkeuksellinen jäännös aikaisemmasta yleisestä tavasta; kullakin perheellä oli viisi eek-

* Nenetsien entinen nimitys. *Toim.*

keriä omia viljelyksiä; sen ohella viljeltiin toista palstaa yhteisesti ja sato jaettiin. Kun otetaan vertauskohteiksi Irlanti ja Skotlanti, ei ole epäilemistäkään, että nämä kyläyhteisöt edustavat sukuja tai suvun osia, vaikkei tätä välittömästi vahvistaisikaan walesilaisten lakien uusi tutkiminen, johon minulta puuttuu aikaa (otteeni ovat vuodelta 1869¹⁷⁴). Mutta walesilaiset ja niiden ohella irlantilaiset lähteet todistavat suoranaisesti, että vielä 1000-luvulla kelttiläisillä yksiavioisuus ei ollut suinkaan syrjäyttänyt pareittaisaviota. Naimiskaupan purkaminen eli oikeamminkin irtisanominen oli Walesissa mahdotonta vasta seitsemän vuoden kuluttua. Jos puuttui vaikkapa vain kolme yötä seitsemästä vuodesta, aviopuolisot saivat erota. Silloin jaettiin omaisuus, vaimo jakoi ja mies valitsi osansa. Huonekalut jaettiin tiettyjen, varsin huvittavien sääntöjen mukaan. Jos avioliiton purki mies, niin hänen tuli antaa vaimolle takaisin tämän myötäjäiset ja vähän muuta; jos purkajana oli vaimo, hän sai vähemmän. Lapsista mies sai kaksi, vaimo yhden, nimenomaan keskimmäisen. Jos vaimo otti eron jälkeen toisen miehen, mutta ensimmäinen vaati hänet takaisin, vaimon täytyi seurata tätä, vaikka hänellä *toinen* jalka jo olisi ollut uudessa aviovuoteessa. Mutta jos molemmat olivat asuneet seitsemän vuotta yhdessä, niin he olivat aviomies ja -vaimo ilman aikaisempaa muodollista avioliittoakin. Tytön neitsyys ennen aviota ei ollut suinkaan mikään ehdottomuus eikä sitä vaadittukaan; tätä koskevat määräykset ovat laadultaan äärimmäisen kevytmielisiä eivätkä suinkaan porvarillisen moraalin mukaisia. Jos vaimo teki aviorikoksen, mies sai häntä kurittaa (yksi niistä kolmesta tapauksesta, jolloin tämä oli miehelle sallittua, muissa tapauksissa häntä rangaistiin), mutta sittenpä hän ei saanutkaan vaatia enää mitään muuta hyvitystä, koska

»rikos edellyttää joko sovitusta tai kosta, mutta ei molempia samalla kertaa».¹⁷⁵

Syyt, joiden nojalla vaimo saattoi vaatia eroa menettämättä oikeuksiaan omaisuuteen eron tapahtuessa, olivat hyvin moninaisia: miehen pahanhajuinen henki oli riittävä syy. Heimopäällikölle tai kuninkaalle maksettava

lunastusraha ensi yön oikeudesta (gobr merch, siitä keskiaikainen nimitys marcheta, ranskaksi marquette) esittää suurta osaa lakikirjassa. Naisilla oli äänioikeus kansankokouksissa. Kun lisäämme tähän, että Irlannissa on todistettu olleen samanlainen järjestys, että sielläkin joksikin ajaksi solmitut avioliitot olivat aivan tavallisia ja vaimolle oli eron varalta taattu tarkoin määriteltyjä suuria hyvityksiä, vieläpä korvaus kotitaloustyöstäkin, että siellä oli »ensimmäinen vaimo» toisten vaimojen ohella ja että perinnön jossa ei tehty mitään eroa aviollisten ja aviottomien lasten välillä, niin saamme kuvan pareittaisavioisuudesta, johon verrattuna Pohjois-Amerikassa vallitseva aviomuoto tuntuu ankaralta, mutta ihme kös se, jos sellaista oli 1000-luvulla kansan keskuudessa, joka vielä Caesarin aikana eli ryhmäavioliitossa.

Iiriläisen suvun (sept, heimoa sanottiin clainneksi, klaaniksi) olemassaoloa eivät vahvista ja kuvaile ainoastaan vanhat lakikirjat, vaan myös 1600-luvun englantilaiset lainoppineet, joita lähetettiin Irlantiin muuttamaan klaanien maat Englannin kuninkaan tiluksiksi. Maa oli ollut aina niihin aikoihin asti klaanin tai suvun yhteisomaisuutta, mikäli päälliköt eivät olleet jo muuttaneet sitä yksityisalueikseen. Kun suvun jäsen kuoli ja siis yksi talouskunta hävisi, päämies (englantilaiset lainoppineet käyttivät hänestä nimitystä caput cognationis) jakoi uudelleen koko maa-alueen toisten talouskuntien kesken. Tämä lienee tapahtunut yleensä samojen sääntöjen mukaan kuin Saksassa. Nytkin vielä on olemassa siellä täällä ns. rundale'ina kylänmaita — 40 tai 50 vuotta sitten niitä oli sängen paljon. Talonpojat — englantilaisten valloittajien anastamien entisten suvun yhteismaidien yksityiset vuokraajat — maksavat kukin vuokraa palstastaan, mutta yhdistävät kaikkien palstojen peltoja niittymaan, jakavat sen paikan ja laadun mukaan lohkoihin [»Gewanne«], kuten Moselin varrella sanotaan, ja antavat kullekin osan joka lohkosta; suo- ja laidunmaita käytetään yhteisesti. Vielä viisikymmentä vuotta sitten suoritettiin aika ajoin, toisinaan joka vuosi, maan uudelleenjako. Sellaisen rundale-kylän tiluskartta näyttää aivan samanlaiselta kuin Moselin varren tai Hochwaldin saksalaisen maatalousyhtymän [Gehöferschaft] kartta.

Suku elää myös ns. »factioneissa»*. Irlantilaiset talonpojat ovat jakautuneet usein puolueiksi, jotka perustuvat aivan mitättömiltä tai järjettömiltä näyttäviin eroavuuksiin ja ovat englantilaisista aivan käsittämättömiä eikä niillä näytä olevan muuta tehtävää kuin juhлина suositut puolueiden väliset nujakat. Ne ovat murskatun sukulaitoksen keinotekoista elvyttämistä, myöhemmin syntynyt korvike, joka on tavallaan todistus perinnäisen sukuvaston sitkeähenkisyydestä. Suvun jäsenet elävät muuten monin paikoin vielä jotensakin yhdessä entisillä alueillaan, niinpä vielä 1830-luvulla Monaghanin kreivikunnan väestön valtaenemmistöllä oli vain neljä sukunimeä, ts. polveutui neljästä suvusta tai klaanista.**

Skotlannissa sukulaitoksen häviö ajoitetaan vuoden 1745 kapinan kukistamiskaudelle.¹⁷⁷ Tutkittavaksi jää yhä, minä renkaana sukulaitoksessa oli juuri skottilainen klaani; mutta epäilemättöntä on, että se kuului sukulaitokseen. Walter Scottin romaaneissa näemme ilmi-elävästi tämän Skotlannin ylämaan klaanin. Se on, Morgan sanoo,

* — »puolueissa». *Toim.*

** Viettäessäni muutamia päiviä Irlannissa¹⁷⁶ tunsin jälleen elävästi sen, miten syvälle sukulaitoksen aikaiset käsitykset ovat juurtuneet sikäläisen maalaisväestön keskuuteen. Maanomistaja, jolta talonpoika vuokraa maata, on tälle yhä vielä eräänlainen klaanin päämies, jonka tehtävänä on hoitaa maa-asiat kaikkien eduksi ja jolle talonpoika maksaa veroa vuokramaksun muodossa, mutta jolta hänen tulee saada tarpeen vaatiessa myös apua. Samoin jokaista varakasta pidetään velvollisena auttamaan köyhempää naapuriaan, kun tämä on puutteessa. Tuota apua ei pidetä almuna, vaan rikkaamman klaanifoverin tai klaanin päämiehen oikeudenmukaisena velvollisuutena köyhempää kohtaan. On ymmärrettävää, kun taloustieteilijät ja juristit valittavat, että irlantilaiselle talonpojalle on mahdotonta selittää käsitystä nykyisestä porvarillisesta omaisuudesta; irlantilainen ei käsitä omaisuutta, josta johtuu vain oikeuksia, muttei lainkaan velvollisuuksia. Mutta ymmärrettävää on sekin, miksi irlantilaiset, jotka sellaisin naimisiin sukulaitoksen aikaisin käsityksin joutuvat yhtäkkiä Englannin tai Amerikan isoihin kaupunkeihin, ihmisten keskuuteen, joiden siveellisyys- ja oikeuskäsitteet ovat aivan toiset, miksi tuollaiset irlantilaiset joutuvat siellä helposti päästään pyörälle siveellisyys- ja oikeuskysymyksissä, menettävät kaiken ryhtinsä ja joutuvat usein joukoittain turmioon. (*Engelsin selitys vuoden 1891 painokseen.*)

»erinomainen näyte suvusta, sen järjestyksestä ja hengestä, kuvaava esimerkki suvun jäseniin ulottuvasta sukuyhteisöelämän herruudesta... Heidän kahakoissaan ja verikostossaan, klaanien mukaisessa aluejaossaan, yhteisessä maankäytössään, uskollisuudessa, jota klaanin jäsenet osoittavat päällikölleen ja toisilleen, havaitsimme yhtenäisen sukuyhteiskunnan piirteiden toistumista... Syntyperä laskettiin isänoikeuden mukaan, joten miesten lapset pysyivät klaanissa, kun taas vaimojen lapset siirtyivät isiensä klaaniin». ¹⁷⁸

Mutta se seikka, että Bedan selityksen mukaan piktien kuningassuvussa noudatettiin vaimonpuoleista perimysjärjestystä, todistaa, että Skotlannissa vallitsi aikaisemmin äidinoikeus. Jopa punalupaperheenkin rippeitä säilyi niin walesilaisilla kuin skottilaisillakin aina keskiajalle asti sellaisessa muodossa kuin ensi yön oikeus, jota klaanin päämies tai kuningas saattoivat käyttää entisen aviomiesten yhteisyyden viimeisinä edustajina joko kaisen morsiamen suhteen, mikäli lunastusrahaa ei oltu maksettu.

* * *

Eittämätöntä on, että aina kansainvaellukseen asti germaaneilla oli sukulaitos. He lienevät vallanneet Tonavan, Reinin, Veikselin ja pohjoisten merien välisen alueen vasta muutamia vuosisatoja ennen meidän ajankuamme; cimbrit ja teutonit jatkoivat vielä vaellustaan ja sveebit asettuivat pysyvästi paikoilleen vasta Caesarin aikoihin. Sveebeistä Caesar sanoo selvästi, että he olivat sijoittuneet suvuittain ja sukukunnittain (*gentibus cognationibusque*), ja roomalainen *gens Julia** sanoo, että tällä *gentibus*-sanalla on tietty kiistaton merkityksensä. Tämä koski kaikkia germaaneja; näyttää siltä, että valloitetuihin Rooman maakuntiinkin asetuttiin vielä suvuittain. Alemannien kansanlaissa vahvistetaan, että kansa asettui asumaan vallatulle maalle Tonavan eteläpuolelle sukukunnittain (*genealogiae*); ¹⁷⁹ *genealogia*-sanaa käytetään siinä aivan samassa merkityksessä kuin myöhemmin sanoja *markki* tai *kyläyhteisö*. Kovalevski esitti hiljattain sen mielipiteen, että

* — Julius-suvusta. *Toim.*

nämä genealogiaet olivat suuria talouskuntia, joiden kesken jaettiin maa ja joista vasta myöhemmin kehittyi kyläyhteisö. Sama pitää silloin paikkansa myös faraan nähdessä, jolla burgundit ja langobartit — siis goottilainen ja herminonilainen eli yläsaksalainen kansanheimo — tarkoittivat jotakuinkin samaa, ellei aivan samaa kuin mitä genealogia-sanalla tarkoitetaan alemannien lakikirjassa. Kumpi tässä todella on kysymyksessä, suku vai talouskunta, se kaippaa vielä lähempää tutkimusta.

Kielelliset muistomerkit jättävät meidät epätietoisiksi siitä, oliko kaikilla germaaneilla yhteinen sana ilmaisemassa sukua ja mikä se oli. Kreikkalaista *genos*-, latinaalaista *gens*-sanaa vastaa etymologisesti goottilainen *kuni*, keskiyläsaksan *künne* ja samassa merkityksessä näitä käytetäänkin. Äidinoikeuden aikoihin viittaa se, että vaimoa tarkoittava sana johtuu samasta juuresta: kreikkalainen *gyne*, slaavilainen *žena*, goottilainen *qvinno*, muinaisskandinaavinen *kona*, *kuna*. — Langobardeilla ja burgundeilla tapaamme, kuten sanottu, *fära*-sanan, jonka Grimm johtaa hypoteettisesta juuresta *fisan*, synnyttää. Mieluummin johtaisin sen todennäköisemmältä tuntuvas- ta juuresta *faran* — kulkea*, vaeltaa, palata nimityk- senä, joka viittaisi tiettyyn, tietenkin sukulaisista koostuneeseen vaeltajajoukon osaan ja joka sittemmin vaellettaessa useiden vuosisatojen aikana ensin itään ja sit- ten länteen alkoi vähitellen merkitä itse sukukuntaa. — Edelleen goottilainen *sibja*, anglosaksilainen *sib*, muinaissaksalainen *sippia*, *sippa*, suku**. Muinaisskan- dinavian kielessä esiintyy ainoastaan monikkomuoto *sif- jar*, sukulaiset; yksikkömuoto vain *Sif-jumalattaren* ni- menä. — Ja vihdoin Hildebrandinlaulussa¹⁸⁰ esiintyy vielä muuan ilmaisumuoto kohdassa, jossa Hildebrand kysyy Hadubrandilta:

»Kuka on isäsi kansan miesten joukossa... eli mitä sukua olet?» (eddo huélíhhes *cnuosles* du sís»).

Jos yleensä lienee ollut yhteinen germaaninen sana merkitsemässä sukua, niin se on ollut kaiketi gootti-

* — saksaksi *fahren*. *Toim.*

** — saksaksi *Sippe*. *Toim.*

lainen kuni; sen puolesta ei puhu ainoastaan sukulaiskielten samanlainen vastaava ilmaisumuoto, vaan myös se seikka, että siitä johtuu sana kuning, kuningas*, joka alun perin on merkinnyt suvun tai heimon päämiestä. Sibja, suku, ei näytä ansaitsevan huomiota, ainakin sifjar merkitsee muinaisskandinavian kielessä sekä verisukulaisuutta että myös lankoutta, ts. käsittää ainakin *kahden suvun* sukulaiset; näin ollen sif ei ole voinut merkitä itse sukua.

Germaaneilla samoin kuin meksikolaisilla ja kreikkalaisilla taisteluryhmitys oli niin ratsuväessä kuin jalkaväen kiilamuodostelmassakin järjestetty sukukuntien mukaan; kun Tacitus sanoo: perheiden ja sukulaisuuden mukaan, niin tämän epämääräisen sanonnan selittää se, että hänen aikanaan suku oli Roomassa aikoja sitten lakkanut olemasta elävä yhteisö.

Erittäin tärkeä on Tacituksella toinen kohta, missä sanotaan, että äidin veli pitää sisarenpoikaansa omana poikanaan, vieläpä muutamat pitävät enon ja sisarenpojan välisiä sukulaisuussiteitä pyhempinä ja läheisempinä kuin isän ja pojan välisiä, joten panttivankeja vaadittaessa sisarenpoika on varmempana vakuutena sitomassa tiettyä henkilöä kuin tämän oma poika. Tässä meillä on elävä jäännös äidinoikeuden mukaan järjestyneestä, siis alkuperäisestä suvusta, mikä lisäksi on erityisen kuvaavaa germaaneilla**. Jos sellaisen suvun joku jäsen

* — saksaksi König. *Toim.*

** Äidinoikeuden ajoilta juontuva ja monilla kansoilla esiintyvä sangen läheinen enon ja sisarenpojan välinen sukulaisuusside ilmenee kreikkalaisilla vain sankariajan muinaistarustossa. Diodoroksen mukaan (IV, 34)¹⁸¹ Meleagros surmaa Thestiuksen pojat, äitinsä Althaijan veljet. Althaija pitää tätä tekoa niin sovittamattomana rikoksena, että hän kiroaa murhaajan, oman poikansa, ja toivoo hänelle kuolemaa. »Jumalat kuulivat», niin kerrotaan, »hänen toivomuksensa ja lopettivat Meleagroksen elämän.» Saman Diodoroksen mukaan (IV, 43 ja 44) argonautit laskevat Herkuleen johdolla maihin Traakiassa ja havaitsevat siellä, että uuden puolisonsa yllyttämänä Fineus räökkää häpeällisesti molempia poikiaan, jotka on synnyttänyt hänen hyljätty puolisonsa, Kleopatra Boreade. Mutta argonauttien joukossa on myös Boreadeja, Kleopatran veljiä, siis rääkättyjen enoja. Nämä asettuvat oitis puolustamaan sisarenpoikiensa, vapauttavat heidät ja surmaavat vartijat.

antoi oman poikansa jonkin pyhän lupauksensa pantiksi ja pojasta tuli uhri, kun isä rikkoi lupauksensa, niin se oli yksinomaan isän oma asia. Mutta jos sisarenpoika joutui uhriksi, niin siten loukattiin pyhintä sukuoikeutta; pojan tai nuorukaisen lähin sukulainen, jonka velvollisuus oli suojella häntä ennen muita, oli vastuussa hänen kuolemastaan; sukulaisen piti joko olla antamatta häntä pantiksi tai pitää lupauksensa. Vaikkei meillä olisikaan mitään muita jälkiä germaanien sukulaitoksesta, niin tämä kohtakin jo riittäisi.

Sitäkin tärkeämpi, koska se on noin 800 vuotta myöhemmältä ajalta, on muuan kohta »Völuspâ» nimisessä muinaisskandinaavisessa laulussa jumalten päivän koitosta ja maailmanlopusta. Tässä »tietäjättären näyssä», mihin, kuten nyt Bang ja Bugge ovat osoittaneet, on kietoutunut kristillisiäkin aineksia, sanotaan kuvailtaessa tämän suuren mullistuksen edellä käyvän ajan turmelusta ja pahuutta:

»Broedhr munu berjask ok at bönum verdask, munu *systrungar* sifjum spilla.»

»Veljekset tulevat sotimaan keskenään ja murhaamaan toisiaan, *sisarenlapset* rikkovat sukusiteet.»

Systrungr on äidin sisarenpoika, ja se että he, sisarusten lapset, kiistävät keskinäisen verisukulaisuutensa, on runoilijasta vielä suurempi rikos kuin veljesmurha. Se ilmenee sanassa *systrungar*, joka tähdentää äidinpuoleista sukulaisuutta; jos sen tilalla olisi *syskina-börn*, sisaren- ja veljenlapset, tai *syskina-synir*, sisaren- ja veljenpojat, niin toinen säe ei olisi ensimmäiseen nähden nousua, vaan heikkenevää laskua. Siis viikinkiaikanaan, jolloin «Völuspâ» syntyi, äidinoikeuden muisto ei ollut vielä Skandinaviasta hävinnyt.

Muuten Tacituksen aikoihin ainakin hänen lähemmin tuntemiensa germaanien keskuudessa äidinoikeus oli jo väistynyt isänoikeuden tieltä: lapset perivät isänsä; siellä missä lapsia ei ollut, perijiä olivat veli, setä tai eno. Äidin veljen oikeuttaminen osalliseksi perintöön on yhteydessä äsken mainitun tavan säilymiseen ja osoittaa myös sitä, miten nuori oli silloin vielä isänoikeus germaanien keskuudessa. Äidinoikeuden jälkiä on havaittavissa vielä myöhään keskiajalla. lsyyteen, varsinkin maa-

orjien isyyteen, ei nähtävästi vielä oikein luotettu. Kun siis feodaaliherra vaati jotakin kaupunkia luovuttamaan karanneen maaorjan takaisin, täytyi tämän orjuutta olla esim. Augsburgissa, Baselissa ja Kaiserlauternissa todistamassa valallisesti kuusi hänen lähintä ja sitä paitsi vain äidinpuoleista sukulaistaan. (Maurer. »Stadteverfassung» I, s. 381.)

Germaanien kunnioitus naissukupuolta kohtaan, joka roomalaisille oli melkein käsittämätön, oli niin ikään jäännös häviämässä olevasta äidinoikeudesta. Ylhäisten perheiden työtöt olivat varmimpia panttivankeja, kun kysymyksessä oli germaanien sitoumusten täyttäminen. Ajatus, että heidän vaimonsa ja tyttärensä saattavat joutua vankeuteen ja orjuuteen, oli heistä hirveä ja antoi heille enemmän kuin mikään muu rohkeutta taistelussa. Germaanit näkivät naisessa jotakin pyhää ja profeetallista, he kuuntelivat naisen neuvoa tärkeissäkin asioissa. Niinpä Velede, brukteri-heimon papitar Lippe-joen varrelta, oli johtavana sieluna bataavien kapinassa, jolla Civilis germaanien ja belgien etunenässä järjestytti koko roomalaisvaltaa Galliassa.¹⁸² Kotona vaimon valta oli nähtävästi eittämätön; vaimon, vanhusten ja lasten huolena olivat kaikki kotityöt; mies metsästeli, joi ja laiskotteli. Niin sanoo Tacitus; mutta kun hän ei sano, kuka hoiti pellot, ja kuitenkin selittää, että orjat maksoivat vain veroa, mutta eivät tehneet mitään päivätöitä, niin aikuisten miesten täytyi kai kuitenkin tehdä sen verran työtä, minkä maanviljelys vaati.

Kuten yllä jo on sanottu, avioliittomuotona oli yksiavioisuutta vähitellen lähenevä pareittaisavio. Ankaraa yksiavioisuutta se ei vielä ollut, koska moniavioisuus oli ylhäisille luvallista. Tyttöjen neitseellisyyttä vaalittiin yleensä ankarasti (päinvastoin kuin kelttiläisillä), ja samoin Tacitus puhuu erityisen lämpimästi germaanien aviositeiden rikkomattomuudesta. Avioeron aiheeksi hän esittää vain naisen aviorikoksen. Mutta tässä suhteessa hänen kertomuksensa on monesti hataraa ja esiintyy sitä paitsi aivan liian ilmeisesti hyveen kuvastimena turmeltuneita roomalaisia varten. Varmaa kuitenkin on, että jos germaanit lienevätkin olleet metsässään poikkeuksellisia hyveensankareita, niin vähäisinkin yhteys ulko-

maailmaan riitti painamaan heidät Euroopan muiden tavallisten ihmisten tasolle; ankaran siveellisyyden viimeinkin jälki katosi roomalaismaailman vaikutuksesta vielä paljon nopeammin kuin germaanien kieli. Lukekaapa Gregorius Toursilaista. Itsestään ymmärrettävää on, ettei germaanien aarniometsissä voinut olla sellaista hienostuneiden aistillisten nautintojen runsautta kuin Roomassa, ja tässä suhteessa germaanit pysyivät vielä kylliksi edellä roomalaismaailmasta, vaikka emme luulekaan heidän noudattaneen lihallsissa asioissa pidättyväisyyttä, mikä ei ole koskaan eikä missään ollut yleisenä sääntönä koko kansan keskuudessa.

Sukulaitoksesta sai alkunsa velvollisuus periä isän tai sukulaisten vihollisuhteet samoin kuin ystävyysuhteetkin; samoin myös hengensakko, surman tai loukkauksen hyvitys verikoston asemesta. Nyt on todistettu, että tämä hengensakko, jota vielä miespolvi sitten pidettiin erikoisesti germaanisena instituutiona, on yleinen satojen kansojen keskuudessa sukulaitoksesta johtunutta verikostoa lieventävänä muotona. Sen samoin kuin vieraanvaraisuusvelvoituksenkin tapamme mm. Amerikan intiaaneilla; Tacituksen kuvaus vieraanvaraisuuden osoittamisesta («Germania», luku 21) on melkein yksityiskohdittaan myöten samanlainen kuin Morganin kuvaus intiaanien vieraanvaraisuudesta.

Nyt kuuluu jo menneisyyteen kiihkeä ja loputon kiista siitä, olivatko Tacituksen ajan germaanit jakaneet peltomaat jo lopullisesti vai eivät ja miten oli ymmärrettävä tätä seikkaa koskevat kohdat. Siihen on turhaa tuhlata sanoja nyt, kun on todistettu, että melkein kaikilla kansoilla suku ja myöhemmin kommunistinen perhekunta — joka Caesarin todistuksen mukaan oli vielä sveebeillä — ovat viljelleet maata yhteisesti, että sitä seurasi maiden luovuttaminen yksityisille perheille sekä maan aika ajoittainen uudelleenjako ja että Saksassa on paikoitellen aina meidän päiviimme asti suoritettu aika ajoin tällaisia peltomaan uudelleenjakoja. Kun germaanit olivat Tacituksen aikoihin mennessä, 150 vuodessa, siirtyneet yhteisestä maanviljelyksestä, jota Caesar sanoo sveebien harjoittaneen (jaettua eli yksityistä peltomaata heillä ei ole ollenkaan, hän sanoo), yksityisviljelyyn vuosittaisine maan

uudelleenjakoineen, niin se on todellakin aimo edistysaskel; siirtyminen yhteisestä maanviljelyksestä täydelliseen maan yksityisomistukseen näin lyhyessä ajassa ja ilman ulkoisen voiman vaikutusta olisi ollut suorastaan mahdotonta. Luenkin siis Tacitukselta vain hänen oman lyhyen lausuntonsa: he vaihtavat (tai jakavat uudelleen) viljelysmaan joka vuosi ja yhteismaata jää silti kylliksi jäljelle. Tässä ollaan peltoviljelyksessä ja maankäytössä asteella, joka vastaa täydellisesti germaanien silloista sukulaitosta.

Edellä olevan kappaleen olen jättänyt sellaiseksi kuin se oli edellisissä painoksissa. Asia on saanut tällä välin kuitenkin uuden käänteen. Sen jälkeen kun Kovalevski (ks. edellä s. 44*) osoitti, että patriarkallinen talouskunta on laajalti, ellei yleisesti esiintyvä väliaste äidinoikeuteen pohjautuvan kommunistisen ja nykyisen erillisen perheen välillä, kysymys ei ole enää kuten vielä Maurerin ja Waitzin välisessä kiistassa siitä, oliko maa yhteisomistuksessa vai yksityisomistuksessa, vaan yhteisomistuksen *muodosta*. Ei ole epäilemistäkään, että Caesarin aikana sveebit eivät ainoastaan omistaneet maata yhteisesti, vaan myös viljelivät sitä yhdessä, yhteisvoimin. Vielä kauan voidaan kiistellä siitä, oliko taloudellisena yksikkönä suku vai talouskunta vai jokin niiden välimuotona oleva kommunistinen sukulaisryhmä vai olivatko, maaoloista riippuen, olemassa kaikki kolme ryhmää. Mutta nyt Kovalevski väittää, että Tacituksen kuvaama järjestys ei perustunut markkiin eli kyläyhteisöön, vaan talouskuntaan; vasta talouskunnasta on sitten paljon myöhemmin väestön lisääntymisen ansiosta kehittynyt kyläyhteisö.

Tämän mukaan ne asutukset, joita germaanit perustivat roomalaisaikana valtaamilleen maille ja myöhemmin roomalaisilta anastamilleen alueille, eivät olleet kyliä, vaan suuria perheyhteisöjä, joihin kuului useita sukupolvia ja jotka raivasivat vastaavan maa-alueen viljelykselle ja käyttivät ympäröivää viljelemätöntä maata naapuriensa kanssa yhteismaana. Tacituksen sanat

* Ks. tätä osaa, s. 271. *Toim.*

viljelysmaan vaihdosta olisi käsitettävä siis todellakin viljelystapaa koskevassa mielessä: yhteisö otti joka vuosi viljelykseen uuden maapalstan ja jätti edellisen vuoden pellon kesannoksi tai kokonaan metsittymään. Väestön harvalukuisuuden vuoksi silloin oli vielä kylliksi viljelmättömiä maita, joten ei ollut mitään tarvetta kinnastella maanomistuksesta. Perheyhteisöt hajosivat vasta vuosisatojen kuluttua, kun niiden jäsenluku oli paisyntu niin suureksi, ettei yhteinen taloudenhoito ollut enää mahdollista silloisten tuotantoehtojen vallitessa; pellot ja niityt, jotka siihen asti olivat olleet yhteisiä, jaettiin jo tunnettuun tapaan tällöin muodostuneiden erillisten talouskuntien kesken, aluksi joksikin aikaa, myöhemmin lopullisesti, kun taas metsät, laidunmaat ja vesistöt pysyivät yhteisinä.

Venäjäan nähden tämä kehityskulku näyttää olevan historiallisesti täysin todistettavissa. Mitä tulee Saksaan ja edelleen muihin germaanisiin maihin, niin eittämätöntä on, että tämä otaksuma selittää monessa suhteessa paremmin lähteet ja ratkaisee helpommin vaikeudet kuin aikaisempi kanta, jonka mukaan kyläyhteisö oli olemassa aina Tacituksen ajoista asti. Vanhimmat asiakirjat, esim. Codex Laureshamensis,¹⁶³ käyvät yleensä paljon selvemmiksi talouskunnan kuin markkiyhteisön avulla. Mutta toisaalta tämä selvillekäyminen aiheuttaa uusia vaikeuksia ja herättää uusia kysymyksiä, jotka on vielä ratkaistava. Tässä suhteessa voivat vain uudet tutkimukset antaa ratkaisun; en voi kuitenkaan kieltää, että talouskunta on hyvinkin voinut olla väliasteena myös Saksassa, Skandinaviassa ja Englannissa.

Kun Caesarin aikoihin germaanit olivat osaksi vasta asettuneet vakinaisille asuinsijoille ja osaksi vielä etsivät sellaisia, niin Tacituksen aikoihin päästyään he olivat olleet jo kokonaisen vuosisadan paikoillaan; elintarvikkeiden tuotannossa oli tapahtunut ilmeisesti vastaavaanlaista edistystä. Germaanit asuivat hirsitaloissa; heidän vaatetuksensa oli vielä sangen alkukantaista metsäläisten vaatetusta: karkeat villaviitat, eläinten taljat, naisilla ja ylhäisillä pellavaiset alusvaatteet. Heidän ravintonaan oli maito, liha, villikasvien hedelmät ja, kuten Plinius lisää, kaurapuuro (tämä on vielä-

kin keltiläisten kansallisruokaa Irlannissa ja Skotlannissa). Germaanien rikkautena oli karja, sekin huonolaatuista: naudat pieniä, mitättömiä, sarvettomia; hevoset pikkuponeja, eivät juoksijoita. Rahaa he käyttivät harvoin ja vähän, vain roomalaista. Kultaa ja hopeaa he eivät muokanneet eivätkä niistä välittäneet, rauta oli harvinaista ja ainakin Reinin ja Tonavan varsilla asuvilla heimoilla se oli nähtävästi miltei poikkeuksetta tuontitavaraa eikä omintakeisesti tuotettua. Riimukirjoitus (kreikkalaisten tai latalaisten kirjainten jäljittelyä) tunnettiin vain salakirjoituksena ja sitä käytettiin vain uskonnollisissa loihduissa. Ihmisuhrit olivat vielä tavanomaisia. Germaanit olivat sanalla sanoen kansa, joka vastikään oli kohonnut barbaarisuuden keskiasteelta sen yläasteelle. Mutta vaikka roomalaisten teollisuustuotteiden helppo tuonti esti roomalaisten välittömänä naapureina olevia heimoja kehittämästä itsenäistä metalli- ja kutomateollisuutta, niin koillisessa, Itämeren rannalla teollisuus kehittyi aivan epäilemättä. Slesvigin rämeiden aselöydöt — pitkä rautamiekka, panssaripaita, hopeakypärä ym. sekä roomalaiset rahat 100-luvun loppupuolelta — ja kansainvaelluksen ansiosta levinneet germaanien metalliesineet viittaavat aivan omintakeiseen melko pitkälle kehittyneeseen tyyppiin silloinkin, kun ne pohjaavat alkuperäisiin roomalaisiin malleihin. Siirtyminen sivistyneeseen Rooman valtakuntaan teki tästä kotimaisesta teollisuudesta lopun kaikkialla muualla paitsi Englannissa. Miten yhtäläistä tämän teollisuuden syntyminen ja kehittyminen on ollut, sitä osoittavat esim. pronssisoljet; Burgundista, Romaniasta, Asovan meren rannalta löydetyt soljet voisivat olla lähtöisin samasta työpajasta kuin englantilaiset ja ruotsalaiset ja voisivat olla yhtä epäilemättömästi myös germaanista alkuperää.

Myös hallintojärjestelmä oli barbaarikauden yläastetta vastaava. Tacituksen mukaan oli yleisesti olemassa päämiesten (principes) neuvosto, joka ratkaisi pienemmät asiat itse ja valmisti tärkeämmät kansankokouksen ratkaistavaksi; kansankokous taas oli barbaarisuuden alasteella — ainakin siellä, missä sen tunnettiin, amerikkalaisilla — olemassa vain suvuilla, muttei heimolla

eikä heimoliitolla. Päämiehet (principes) erottuivat vielä selvästi sotapäälliköistä (duces), aivan niin kuin irokeeseilla. Päämiehet elivät jo osaksi heimolaisiltaan karjan, viljan jne. muodossa saamistaan kunnialahjoista; heidät valittiin kuten Amerikassakin enimmäkseen samasta perheestä; siirtyminen isänoikeuteen helpotti kuten Kreikassa ja Roomassakin vaalin muuttumista vähitellen perintöoikeudeksi ja siten ylimysperheen syntymistä kussakin suvussa. Tämä vanha, niin sanottu heimoyli-mystö, hävisi enimmäkseen kansainvaelluksessa tai ainakin heti sen jälkeen. Sotapäälliköt valittiin syntyperään katsomatta vain kykenevyyden perusteella. Heillä oli vähän valtaa ja heidän oli vaikutettava näyttämällä itse esimerkkiä; Tacitus osoittaa selvästi, että varsinainen kurinpitovalta sotajoukossa oli papeilla. Todellinen valta oli kansankokouksella. Kuningas eli heimopäällikkö oli sen puhemies; kansa ratkaisi: kielsi murinalla, myönsi hyväksymishuudoilla ja kalisuttamalla aseita. Kansankokous oli samalla käräjinä; siellä esitettiin valitukset ja siellä ne ratkaistiin, siellä langetettiin kuolemantuomiot, jota paitsi kuolemaan tuomittiin vain pelkuruudesta, kansansa kavaltamisesta ja luonnottomasta irstaudesta. Myös suvuissa ja muissa alaosastoissa oikeutta jakoi yleinen kokous päämiehen toimiessa puhemiehenä, ja päämies saattoi kuten kaikissa germaanien alkuperäisissä tuomioistuimissa vain johtaa käsittelyä ja esittää kysymyksiä; tuomion langetti aina ja kaikkialla germaanien keskuudessa kaikkien yhteinen kokous.

Heimoliitot muodostuivat Caesarin jälkeisenä aikana; muutamilla niistä oli jo kuningas; samoin kuin kreikkalaisilla ja roomalaisillakin, ylin sotapäällikkö pyrki jo tyranniksi ja saavuttikin väliin tarkoituksensa. Nämä hyväonniset vallananastajat eivät olleet suinkaan itsevaltaisia hallitsijoita; he alkoivat jo kuitenkin murtaa sukulaitoksen kahleita. Vapautetut orjat olivat tavallisissa oloissa alistetussa asemassa, koska eivät voineet kuulua mihinkään sukuun, mutta uusien kuninkaiden suosikkeina he kohosivat usein arvoon, rikkauteen ja kunniaan. Samoin kävi Rooman valtakunnan valloittamisen jälkeen: sotapäälliköistä tuli suurten maiden kuninkaita. Frankkien keskuudessa kuninkaan orjat ja

vapautetut esittivät suurta osaa ensin hovissa ja sittemmin valtiossa; uusi ylimystö polveutuu suureksi osaksi heistä.

Kuninkuuden syntymistä helpotti muuan laitos: sotilasseurueet. Jo Amerikan punaihoisten keskuudessa näimme, kuinka sukulaitoksen ohessa muodostuu yksityisiä ryhmiä, jotka käyvät sotaa omin päin. Germaaneilla tällaiset yksityiset ryhmät olivat jo muodostuneet vakinaisiksi yhtymiksi. Joku mainetta hankkinut sotapäällikkö keräsi ympärilleen joukon saaliinhimoisia nuoria miehiä, jotka sitoutuivat olemaan päällikölle henkilökohtaisesti uskollisia niin kuin tämäkin heille. Sotapäällikkö elätti heitä, antoi lahjoja ja järjesti heidät hierarkkiseen tapaan: pienempiä retkiä varten oli henkivartio ja taisteluvalmis joukko sekä suurempia retkiä varten valmis upseerikunta. Niin heikkoja kuin nämä seurueet lienevätkin olleet ja niin heikoiksi kuin ne osoittautuivatkin myöhemmin, esim. Odovakarilla Italiassa, niin silti niissä oli vanhan kansanvapauden häviön siemen ja juuri tätä osaa ne esittivätkin kansainvaelluksen aikana ja sen jälkeen. Ne näet helpottivat ensiksikin kuningasvallan syntyä ja toiseksi, kuten jo Tacitus huomauttaa, saattoivat pysyä koossa vain keskeytymättömien sotien ja rosvoretkien ansiosta. Rosvouts tuli tarkoitukseksi. Ellei seurueen herralla ollut lähiseudulla mitään tekemistä, hän lähti miehineen toisten kansojen luo, sinne missä käytiin sotaa ja oli saalistamismahdollisuuksia. Ne germaaniset apujoukot, jotka taistelivat suurin joukoin roomalaisten lippujen alla jopa germaanejakin vastaan, oli muodostettu osaksi näistä seurueista. Jo siinä oli olemassa alkumuodossaan se palkkasoturilaitos, joka on ollut saksalaisten häpeänä ja kirouksena. Rooman valtakunnan valloituksen jälkeen näistä kuninkaiden seuruelaisista muodostui sittemmin ei-vapaitten ja roomalaisten hovipalvelijain ohella ylimystön toinen pääosa.

Kansoiksi yhtyneiden germaanisten heimojen hallintojärjestelmä oli siis ylipäänsä samanlainen kuin sankariajan kreikkalaisilla ja niin sanotun kuningasajan roomalaisilla: kansankokous, sukujen esimiesten neuvosto, sotapäällikkö, joka jo tavoitteli todellista kuningasvaltaa.

Se oli kehittynein hallintojärjestelmä, mikä yleensä saattoi muodostua sukulaitoksen aikana; se oli barbaarisuuden yläasteen mallijärjestelmä. Kun yhteiskunta astui niiden rajojen yli, joiden sisällä tämä hallintojärjestelmä oli riittävä, niin sukulaitoksesta tuli loppu; se hajosi ja valtio astui sen tilalle.

VIII

Germaanien valtion muodostuminen

Tacituksen kertoman mukaan germaanit olivat lukumääräisesti sangen suuri kansa. Caesarilta saamme likipitaisen käsityksen eri germaanilaiskansojen suuruudesta. Hän mainitsee Reinin vasemmalla rannalla olleiden usi-petien ja tenkterien lukumääräksi 180 000 henkeä, vaimot ja lapset mukaan luettuina. Kumpaakin kansaa oli siis noin 100 000 henkeä*, jo melkoista enemmän kuin oli yhteensä esim. irokeeseja näiden kukoistuskaudella, jolloin näistä tuskin 20 000 hengen suuruisena kansana tuli koko maan kauhu Suurista järvistä aina Ohio- ja Potomacjokeen asti. Jos yritämme kertomusten perusteella ryhmitellä Reinin läheisyyteen sijoittuneet, tarkemmin tunnetut kansat kartalle, vie kukin erillinen kansa tilaa keskimäärin sen verran kuin preussilainen hallintopiiri, noin 10 000 neliökilometriä eli 182 maantieteellistä neliöpeninkulmaa. Mutta Veikseliin asti ulottuva roomalaisten Germania Magna** käsittää pyöreän luvuin 500 000 neliökilometriä. Jos eri kansojen väkiluvuksi otaksutaan keskimäärin 100 000, Germania Magnan koko väkiluku olisi laskettava viideksi miljoonaksi; luku on barbaarikansojen ryhmään nähden melkoinen, mutta meidän oloihimme verrattuna — 10 henkeä neliökilometriä eli 550 henkeä maantieteellistä neliöpeninkulmaa

*~Tässä esitettyjä lukuja vahvistaa muuan kohta, jossa Diodoros kertoo Gallian kelttiläisistä: »Galliassa asuu useita erisuuruisia kansallisuksia. Suurimpien väkiluku on noin 200 000, pienimpien 50 000.» (*Diodorus Siculus*, V, 25.) Siis keskimäärin 125 000; eri gallialaiskansoja on näin ollen niiden korkeamman kehitystason vuoksi pidettävä lukuisampina kuin germaanilaisia.

** — Suur-Germaania. *Toim.*

kohti — se on tavattoman vähäinen. Mutta tähän lukuun eivät sisälly suinkaan kaikki silloin eläneet germaanit. Me tiedämme, että Karpaateilla aina Tonavan suulle asti asui goottilaisheimon germaanisista kansoja: bastarnejia, peukineja ja muita niin lukuisasti, että Plinius muodostaa niistä viidennen germaanien pääheimon. Tämän heimon jäseniä oli jo 180 vuotta ennen ajanlaskumme alkua Makedonian kuninkaan Perseuksen palkkasotureina, ja vielä Augustuksen ensimmäisinä hallitusvuosina se tunkeutui aina Adrianopolin seuduille. Jos laskemme noita kansoja olleen vain miljoona, niin germaanien lukumäärä ajanlaskumme alussa oli todennäköisesti vähintään kuusi miljoonaa.

Germaniaan asetuttuaan väestön on täytynyt lisääntyä yhä nopeammin; yksinpä jo edellä mainittu teollinen edistys todistaa tätä. Slesvigin suolöydöt ajoittuvat niihin kuuluneista roomalaisista rahoista päätellen 200-luvulle. Itämeren rannikolla oli siis jo siihen mennessä kehittynyt metalli- ja kutomateollisuus, kaupankäynti Rooman valtakunnan kanssa oli vilkasta ja rikkaampien keskuudessa oli tiettyä ylellisyyttä, mikä kaikki viittaa tiheämpään asutukseen. Mutta näihin aikoihin alkaa myös germaanien yleinen hyökkäyssota koko Reinin vartta, roomalaisten rajavallia ja Tonavaa pitkin, Pohjanmerestä Mustallemerelle saakka, mikä on suoranainen todistus laajenemaan pyrkivän kansan yhä suuremmaksi paisuvasta lukumäärästä. Taistelua kesti kolmesataa vuotta. Tänä aikana goottilaiskansojen kaikki pääheimot (Skandinavian gootteja ja burgundeja lukuun ottamatta) etenivät kaakkoa kohti muodostaen vasemman siiven kauas ulottuvassa hyökkäyslinjassa, jonka keskustassa yläsaksalaiset (herminonit tunkeutuivat Tonavan yläjuoksulle ja oikealla sivustalla istaevonit, joita nyt sanotaan frankeiksi, Reinille; ingaevonien osaksi tuli Britannian valloitus. 400-luvun lopussa tie voimattomaan, verettömään ja avuttomaan Rooman valtakuntaan oli avoin sinne tunkeutuville germaaneille.

Edellä olimme antiikin kreikkalaisen ja roomalaisen sivistyksen kehdon ääressä. Nyt olemme sen haudan partaalla. Roomalaisen maailmanvallan tasoittava höylä oli kulkenut vuosisatojen ajan kaikkien Välimeren maiden

ylitse. Siellä missä kreikan kieli ei ollut vastustamassa, kaikkien kansallisten kielten oli täytynyt väistyä turmeltuneen latinan tieltä; ei ollut enää olemassa mitään kansallisia eroavuuksia, ei ollut enää gallialaisia, ibereja, liguureja eikä norikeja, heistä kaikista oli tullut roomalaisia. Roomalainen hallinto ja roomalainen oikeus oli hävittänyt kaikkialla vanhat sukusiteet ja siten paikallisen ja kansallisen omatoimisuuden viimeisenkin jäänneksen. Vastaleivottu roomalaisuus ei antanut mitään korvaukseksi; se ei ollut kansallisuuden, vaan ainoastaan kansallisuuden puuttumisen ilmentymä. Uusien kansallisuuksien aineksia oli olemassa kaikkialla; eri maakuntien latinalaiset murteet erosivat toisistaan yhä enemmän, luonnolliset rajat, jotka aikaisemmin olivat erottaneet Italian, Gallian, Espanjan ja Afrikan itsenäisiksi alueiksi, olivat vieläkin olemassa ja vaikuttivat myös. Mutta missään ei ollut voimaa, joka olisi yhdistänyt nämä ainekset uusiksi kansakunniksi; missään ei ollut vielä merkkiäkään kehityskelpoisuudesta eikä vastustusvoimasta puhumattakaan luomiskyvystä. Äärettömän alueen ääretöntä ihmisjoukkoa piti koossa vain yksi side: Rooman valtio, josta ajan mukana oli tullut tuon ihmisjoukon pahin vihollinen ja sortaja. Maakunnat olivat kukistaneet Rooman; Roomasta oli tullut toisten kaltainen maakuntakaupunki, joka oli etuoikeutettu, mutta ei enää hallitseva, se ei ollut enää maailmanvallan keskus, siellä eivät asuneet enää edes keisarit eivätkä varakeisarit; he asuivat nyt Konstantinopolissa, Trierissä ja Milanossa. Rooman valtiosta oli tullut jättimäinen, monimutkainen kone, jonka yksinomaisena tarkoituksena oli alamaisten nylkeminen. Verot, valtion määräämät rasitukset ja erilaiset kymmenykset köyhdyttivät väestöjoukkoja yhä enemmän; käskynhaltijoiden, veronkerääjien ja sotilaiden harjoittama kiristys teki sorron sietämättömäksi. Siihen siis oli Rooman valtion maailmanherrsus johtanut: olemassaolo-oikeutensa se perusti siihen, että piti yllä sisäistä järjestystä ja puolusti maata ulkoisilta barbaareilta. Mutta sen järjestys oli pahinta epäjärjestystä huonompi, ja kansalaiset, joita se oli suojelevinaan barbaareilta, kaipasivat näitä kuin pelastajiaan.

Yhteiskunnan tila oli yhtä toivoton. Jo tasavallan

loppuaikoina roomalaisvalta oli ryhtynyt häikäilemättömästi riistämään vallattuja maakuntia; keisarikunta ei tehnyt suinkaan loppua tästä riistosta, vaan teki sen päinvastoin järjestelmälliseksi. Mitä enemmän valtakunta rappeutui, sitä suuremmiksi paisuivat verot ja rasitukset, sitä häpeämättömämmäksi kävi virkamiesten harjoittama rosvous ja kiristys. Kansoja hallitsevien roomalaisten toimialana ei ollut koskaan kauppa eikä teollisuus; vain koronkiskonnassa he ennättivät pitemmälle kuin kukaan muu ennen heitä tai heidän jälkeensä. Siitä mitä kaupasta oli olemassa ja säilynyt, virkamiehet tekivät lopun kiskonnallaan; rippeitä siitä säilyi vain valtakunnan itäisessä, kreikkalaisessa osassa, joka on tarkastelumme ulkopuolella. Yleinen köyhyys, kaupankäynnin, käsityön ja taiteen lamaanus, väestön väheneminen, kaupunkien rappeutuminen, maanviljelyksen taantuminen — siinä Rooman maailmanvallan loppuolos.

Maanviljelys, joka oli tärkein tuotantoala koko vanhassa maailmassa, muodostui nyt tärkeämmäksi kuin koskaan ennen. Italian valtavia maatilayhdistelmiä (latifundiumeja), jotka tasavallan kukistumisen jälkeen olivat laajenneet miltei koko maata käsittäviksi, käytettiin kahdella tavalla: joko karjanlaitumina, missä väestö oli korvattu lampailla ja härillä, joiden paimentamiseen tarvittiin vain muutamia orjia, tai maakartanoina, joissa suurten orjajoukkojen avulla harjoitettiin laajamittaista puutarhaviljelyä osaksi omistajan ylellistä elämää varten ja osaksi kaupungeissa markkinoitavaksi. Suuret karjanlaitumet säilyivät, vieläpä laajenivatkin; maakartanot ja niiden puutarhat rappeutuivat omistajien köyhtyessä ja kaupunkien autioituessa. Orjatyöhön perustunut latifundiumtalous ei enää kannattanut; mutta siihen aikaan se oli ainoa mahdollinen suurviljelyksen muoto. Pienviljelyksestä oli jälleen tullut ainoa kannattava viljelysmuoto. Maakartano toisensa jälkeen lohkottiin pikku palstoiksi, jotka annettiin tietystä maksusta perinnöllisille vuokraajille tai partiaariille*, jotka olivat pikemminkin hoitajia kuin vuokraajia ja saivat työstään kuu-

* — osaviljelijöille. *Totm.*

dennen tai vain yhdeksän osan vuodentulosta. Useimmiten kuitenkin nämä pienet peltopalstat annettiin kolonelle, jotka suorittivat tietyn vuosimaksun, olivat maahan sidotut ja myytävissä yhdessä maapalstansa kanssa. Kolonit eivät olleet tosin orjia, mutta eivät myöskään vapaita, he eivät voineet mennä naimisiin vapaiden kanssa, ja heidän keskinäisiä avioliittojaan ei pidetty täysin pätevinä avioliittoina, vaan kuten orjainkin avioliittoja vain makuukumppanuutena (*contubernium*). He olivat keskiajan maaorjien edeltäjiä.

Antiikin orjuus oli elänyt aikansa. Se ei tuottanut enää maaseudun suurviljelmillä enempää kuin kaupungin manufaktuureissakaan sitä tulosta, joka olisi ollut vaivan arvoinen; sen tuotteiden markkinat olivat hävinneet. Pienviljelyksessä ja pienkäsityössä, joiksi valtakunnan kukoistusajan jättimäinen tuotanto oli supistunut, ei ollut tilaa lukuisille orjille. Vain rikkaiden kotitaloudesta ja ylellisyydestä huolehtivilla orjilla oli vielä sijansa yhteiskunnassa. Mutta kuolevakin orjuus kykeni yhä pitämään yllä käsitystä, että kaikki tuotannollinen työ on orjan työtä, mikä ei sovi vapaille roomalaisille, ja niitähän nyt olivat kaikki kansalaiset. Siitä syystä toisaalta alettiin yhä enemmän vapauttaa orjia, jotka olivat nyt tarpeettomia ja muodostuivat rasitukseksi, samalla kun toisaalta lisääntyi kolonien ja ryysyläisiksi köyhtyneiden vapaiden (samanlaisten kuin Amerikan entisten orjavaltioiden *poor whites**) lukumäärä. Antiikin orjuuden vähittäinen häviäminen ei ole lainkaan kristinuskon syytä. Kristinuskko viihtyi vuosisatoja orjuuden rinnalla Rooman valtakunnassa eikä myöhemminkään ole koskaan estänyt kristittyjen orjakauppaa, ei germaanien orjakauppaa pohjoisessa, ei venetsialaisten Välimerellä eikä myöhäisempää neekerikauppaa.** Orjuus ei enää kannattanut ja siksi siitä tuli loppu. Mutta loppuessaan orjuus jätti jälkeensä myrkyllisen piikkinsä:

* — köyhien valkoisten. *Toim.*

** Gremonan piispan Liutprandin mukaan 900-luvulla Verduinissa, siis pyhässä germaanien valtakunnassa,¹⁸⁴ tärkeimpänä tuotantoalana oli eunukkien valmistaminen, joiden toimittaminen Espanjan maurilaisiin haaremeihin tuotti suurta voittoa.

vapaat halveksivat tuotannollista työtä. Siinä oli se umpikuja, johon roomalainen maailma joutui: orjuus oli mahdoton taloudellisesti, vapaiden työtä halveksittiin moraalisesti. Edellinen ei enää voinut ja jälkimmäinen ei vielä voinut olla yhteiskunnallisen tuotannon perusmuotona. Tässä saattoi auttaa vain perusteellinen valankumous.

Maakunnissa asiat eivät olleet sen paremmat. Eniten meillä on tietoja Galliasta. Siellä oli kolonien ohella vielä vapaita pientalonpoikia. Saadakseen suojaa virkamiesten, tuomarien ja koronkiskurien väkivallalta, he turvautuivat usein jonkun mahtimiehen suojelukseen, patronaattiin; näin eivät menettelleet ainoastaan yksityiset talonpojat, vaan kokonaiset yhdyskunnat, joten 300-luvulla keisarit julistivat sen useita kertoja kielletyksi. Mutta mitä hyötyä siitä oli suojaa hakeville? Suojelija asetti näille ehdoksi, että heidän tuli luovuttaa maapalstansa hänelle, jonka korvaukseksi suojelija takasi heille elinajaksi palstan käyttöoikeuden. Pyhä kirkko omaksui tämän metkun ja käytti sitä uutterasti 800- ja 900-luvulla jumalan valtakunnan ja oman maaomaisuutensa lisäämiseksi. Noin vuonna 475 Marseillen piispa Salvianus kiivasteli tosin vielä närkeästyneenä moista varkautta vastaan ja kertoi roomalaisten virkamiesten ja suurten tilanherrojen sorron käyneen niin ankaraksi, että useat »roomalaiset» pakenivat seuduille, jotka barbaarit olivat jo vallanneet, ja että sinne siirtyneet Rooman kansalaiset eivät pelänneet mitään niin kovin kuin joutumista uudelleen roomalaisvallan alaisiksi. Todistuksena siitä, että siihen aikaan vanhemmat myivät usein köyhyyden vuoksi lapsiaan orjuuteen, on sitä vastaan laadittu laki.

Barbaarigermaanit ottivat roomalaisilta kaksi kolmasosaa koko maasta siitä hyvästä, että vapauttivat heidät näiden omasta valtiosta, ja jakoivat maan keskenään. Jako suoritettiin sukulaitosta vastaavasti; koska valloittajien lukumäärä oli suhteellisen vähäinen, suuria aloja jäi osaksi koko kansan, osaksi yksityisten sukujen ja heimojen jakamattomaksi omaisuudeksi. Kunkin suvun keskuudessa jaettiin pelto- ja niittymaa samanlaisina osina arvalla yksityisille talouskunnille; suoritettiin myöhemmin uusia jakoja, sitä emme tiedä, mutta joka

tapauksessa roomalaismaakunnissa luovuttiin pian tästä tavasta, ja yksityisistä osuuksista tuli myytävää yksityisomaisuutta, allodiumi. Metsä- ja laidunmaat pysyivät jakamattomina yhteisessä käytössä; tätä käyttöä, samoin kuin jaettujen tilusten viljelystapaa säänneltiin vanhan käytännön ja yhteisön päätösten mukaisesti. Mitä kauemmin suku asui kylässään ja mitä enemmän germaanit ja roomalaiset sulautuivat vähitellen toisiinsa, sitä enemmän sukulaisuuteen perustuva yhteys muuttui luonteeltaan alueelliseksi; suku sulautui markkiyhteisöön, jossa kuitenkin on vielä usein havaittavissa kyllin paljon jälkiä siitä, että tuo yhteisö juontaa alkunsa sen jäsenten sukulaisuudesta. Siten ainakin niissä maissa, missä markkiyhteisö säilyi — Pohjois-Ranskassa, Englannissa, Saksassa ja Skandinaviassa — sukulaitos muuttui huomattamatta alueelliseksi organisaatioksi ja sopeutui sen vuoksi paremmin valtioon. Mutta se säilytti kuitenkin alkupe räisen demokraattisen luonteensa, mikä on ominaista koko sukulaitokselle, ja vaikka sukulaitos myöhemmin pakosta rappeutuikin, osa siitä säilyi ja on ollut siten aseena sorrettujen käsissä aina uusimpaan aikaan asti.

Kun siis suvun verisiteet menettivät pian merkityksensä, tämä johtui siitä, että sen elimet rappeutuivat myös heimon ja koko kansan keskuudessa valloituksen johdosta. Me tiedämme, että kukistettujen hallitseminen ja sukulaitos eivät sovellu yhteen. Tässä näemme sen suuressa mitassa. Germaanikansojen, roomalaismaakuntien herrojen, täytyi järjestää valtaamiensa alueiden hallinto. Mutta roomalaisjoukkoja ei voitu suinkaan ottaa sukuyhteisöihin eikä niitä voitu hallita yhteisöjen kautta. Vielä suureksi osaksi säilyneiden roomalaisten paikallisten hallintoelinten johtoon oli asetettava jokin korvaamaan Rooman valtiota, ja sinä saattoi olla vain toinen valtio. Sukulaitoksen elinten täytyi näin ollen muuttua valtioelimiksi, vieläpä olosuhteiden pakosta varsin nopeasti. Mutta valloittajakansan lähin edustaja oli sotapäällikkö. Vallatun alueen suojaaminen niin sisäisiltä kuin ulkoisiltakin vaaroilta vaati hänen valtansa voimistumista. Oli koittanut hetki, jolloin sotapäällikkyyks saattoi muuttua kuninkuudeksi, ja se tapahtuikin.

Ottakaamme esimerkiksi Frankkien valtakunta. Voitokkaan saalilaiskansan haltuun olivat joutuneet siellä paitsi laajat roomalaiset valtionmaat myös kaikki ne varsin laajat maa-alat, joita ei oltu vielä jaettu suurten ja pienten alue- [Gaul] ja markkiyhdyksuntien kesken, nimittäin kaikki suuremmat metsäalueet. Tavallisesta ylipäälliköistä todelliseksi maaruhtinaaksi kohonnut frankkilaiskuningas muutti ensi työkseen tämän kansan omaisuuden kuninkaalliseksi omaisuudeksi, varasti sen kansalta ja lahjoitti tai läänitti sen seuralaisilleen. Nämä seuralaiset, jotka alkujaan olivat hänen sotilasseuruetaan ja muuta hänen alamaistaan päällystää, saivat pian vahvistusta roomalaisista, ts. roomalaistuneista gallialaisista, jotka kävivät hänelle pian välttämättömiksi kirjoitustaitonsa, sivistyksensä, roomaanisen puhekielen ja latinalaisen kirjakielen sekä maan oikeusjärjestyksen tuntemuksen vuoksi, sekä orjista, maaorjista ja vapauteuista, jotka olivat hänen hoviväkeensä ja joiden keskuudesta hän valitsi suosikkinsa. Näille kaikille annettiin lohkoja kansan maasta, alussa enimmäkseen lahjoina ja sittemmin beneficiumien muodossa, ensi aikoina useimmiten kuninkaan elinajaksi.¹⁸⁵ Näin luotiin kansan kustannuksella uuden ylimystön perusta.

Enemmänkin. Valtakunnan laajuuden vuoksi sitä ei käynyt hallitseminen vanhan sukulaitoksen keinoilla; esimiesten neuvosto, mikäli se ei ollut jo ajat sitten joutunut syrjään, ei olisi voinut kokoontua, ja sen tilalle tulivat pian kuninkaan vakinaiset seuralaiset; vanha kansankokous oli näön vuoksi olemassa, mutta sekin muuttui yhä enemmän pelkäksi kuninkaan valtaan alistetun sotapäällystön ja uuden nousevan ylimystön kokoukseksi. Maata omistavat vapaat talonpojat, jotka muodostivat frankkilaiskansan valtaenemmistön, menehtyivät ja köyhtyivät — niin kuin roomalaisetkin talonpojat tasavallan loppuaikoina — alituisten sisällis- ja valloitussoitten vuoksi varsinkin Kaarle Suuren aikana. Nämä talonpojat, jotka alkujaan muodostivat koko sotajoukon ja olivat Ranskan valloituksen jälkeen sen ydinosana, olivat köyhtyneet 800-luvun alkuun mennessä niin, että tuskin joka viides talonpoika pystyi lähtemään sotaan. Välittömästi kuninkaan kutsusta kokoontuvan vapaiden

talonpoikien nostoväen tilalle tuli sotajoukko, joka oli muodostettu vastasyntyneen ylimystön palvelusväestä, mm. myös alustalaistalonpojista, niiden jälkeläisistä, jotka ennen eivät olleet tunteneet muuta herraa kuin kuninkaan eivätkä sitä aikaisemmin edes kuningastakaan. Sisällissodat, kuningasvallan heikkous ja vastaavasti voimistunut ylhäisten mielivalta, joiden lisänä olivat nyt vielä Kaarlen asettamat ja virkansa perinnöllisyyttä tavoittelevat maakuntakreivit [Gaugrafen]¹⁸⁶, ja vihdoin normannien hyökkäykset tekivät Kaarlen seuraajien aikana frankkilaisen talonpoikaiston häviön täydelliseksi. Viidenkymmenen vuoden kuluttua Kaarle Suuren kuolemasta Frankkien valtakunta oli yhtä avuttomana normannien jalkojen juuressa kuin Rooman valtakunta oli ollut neljäsataa vuotta aikaisemmin frankkien jalkojen juuressa.

Frankkien valtakunta oli miltei samanlainen paitsi ulkoisen heikkouden, myös sisäisen yhteiskunnallisen järjestyksen eli pikemminkin epäjärjestyksen kannalta. Vapaat frankkilaiset talonpojat olivat joutuneet samaan asemaan kuin heidän edeltäjänsä, roomalaiset kolonit. Sotien ja ryöstöjen köyhdyttäminä heidän täytyi turvautua vastamuodostuneen ylhäisön tai kirkon suojelukseseen, koska kuningasvalta oli liian heikko heitä suojelemaan; mutta tästä suojeluksesta heidän täytyi maksaa kallis hinta. Heidän täytyi niin kuin ennen gallialaistenkin talonpoikien luovuttaa maapalstansa omistusoikeus suojelusherralle, ja he saivat tuon palstan herralta takaisin vuokramaana erilaisin ja vaihtelevin ehdoin, mutta aina vain palveluksia ja veroa vastaan; jouduttuaan kerran tähän riippuvuuteen he menettivät vähitellen myös persoonallisen vapautensa; muutamia sukupolvia myöhemmin he olivat enimmäkseen jo maaorjia. Miten nopeasti vapaan talonpoikaissäädyn häviäminen tapahtui, sitä osoittaa Irminonin laatima, siihen aikaan Pariisissa lähistössä olleen, nyt itse Pariisissa olevan Saint-Germain-des-Prés -luostarin maakirja. Ennen vanhaan, vielä Kaarle Suuren aikana tämän luostarin laajoilla maatiluksilla, joita on kaikkialla ympäristöseudulla, oli 2788 talouskuntaa, melkein kaikki germaaninimisiä frankkilaisia. Niistä 2080 kolonia, 35 litiä, 220 orjaa ja vain 8 vapaata

alustalaista! Sitä Salvianuksen jumalattomaksi julistamaa tapaa, että suojelusherra pani talonpojan siirtämään maapalstansa herran omaisuudeksi ja antoi sen talonpojalle takaisin vain elinaikaiseen käyttöön, kirkko käytti nyt yleisesti talonpoikia vastaan. Roomalaisten angaarit, pakolliset rasitukset valtion hyväksi,¹⁸⁷ samoin kuin germaanisten markkien jäsenten sillanrakennus-, tienteko- ym. julkiset rasitukset olivat esikuvina siinä verotyössä, joka tuli nyt yhä enemmän käytäntöön. Väestön valtaenemmistö palasi siis miltei täydellisesti samaan asemaan, jossa se oli ollut neljäsataa vuotta aikaisemmin.

Mutta tämä todisti vain, että ensiksikin yhteiskunnallinen ryhmittäminen ja omaisuuden jakautuminen rappeutuvassa Rooman valtakunnassa vastasivat täydelleen silloista maanviljelys- ja teollisuustuotannon kehitystasoa ja olivat siis väistämättömiä, ja toiseksi, että seuraavien neljänsadan vuoden aikana tämä tuotantotaso ei sanottavasti laskenut eikä kohonnut ja johti siis yhtä väistämättömästi samaan omaisuuden jakautumiseen ja samaan väestöluokitukseen. Kaupunki oli menettänyt Rooman valtakunnan viimeisinä vuosisatoina sen vallan, joka sillä oli ollut ennen maaseutuun, eikä saanut sitä takaisin germaanien vallan ensimmäisinä vuosisatoina. Tämä edellytti, että maanviljelyksen ja teollisuuden kehitystaso oli alhainen. Tällainen yleistilanne synnytti väistämättömästi hallitsevia suurmaanomistajia ja riippuvaisia pientalonpoikia. Siitä miten vähäisiä olivat mahdollisuudet juurruttaa sellaiseen yhteiskuntaan toisaalta roomalaista latifundiumtaloutta orjineen ja toisaalta uudenaikaisempaa suurviljelyä päivätöineen, ovat todistuksina Kaarle Suuren valtavat, mutta melkein jäljettömiksi jääneet kokeilut kuuluissa keisarillisissa maakartanoissa. Noita kokeiluja jatkoivat ainoastaan luostarit ja vain nämä onnistuivat kokeiluissaan; mutta luostarit olivat yhteiskuntalaitoksina luonnottomia, aviottomuuteen perustuvia; ne saattoivat saada poikkeuksellisia tuloksia, mutta juuri sen takia niiden itsensäkin täytyi jäädä poikkeuksiksi.

Ja kuitenkin oltiin näiden neljänsadan vuoden aikana edistytty. Vaikkakin kauden lopussa perusluokat olivat

miltei samat kuin alussakin, niin ihmiset, joista nämä luokat muodostuivat, olivat kuitenkin muuttuneet toiseltaisiksi. Ei ollut enää antiikin orjuutta eikä vapaata ryysyköyhälistöä, joka halveksi työtä pitäen sitä orjan tehtävänä. Roomalaisen kolonin ja uuden maaorjatalonpojan välillä oli vapaa frankkilainen talonpoika. Tuhoutuvan roomalaisuuden »hyödytön muisto ja turha taistelu» oli kuollut ja kuopattu. 800-luvun yhteiskuntaluokat eivät muodostuneet häviävän sivistyksen rappiotilassa, vaan uuden sivistyksen synnytyksissä. Uusi sukupolvi — niin herrat kuin palvelijatkin — oli roomalaisiin edeltäjiinsä verrattuna miesten sukupolvi. Mahtavien tilanherrojen ja heistä riippuvien talonpoikien välinen suhde, mikä Roomassa oli johtanut kiertämättömästi antiikin maailman tuhoon, muodostui nyt uuden sukupolven uuden kehityksen lähtökohdaksi. Ja sitten, niin hedelmättömiltä kuin nämä neljäsataa vuotta näyttävätkin, niiden suurena *saannoksena* olivat kuitenkin nykyiset kansallisuudet, länsieurooppalaisen ihmissuvun muodostuminen ja ryhmittäminen tulevaa historiaa varten. Germaanit olivat todella elävöittäneet uudelleen Euroopan, ja siksi germaanisella kaudella tapahtuneen valtioiden hajoantumisen päätöksenä ei ollut normannilais-saraseenilainen orjuutus, vaan beneficiumien ja suojelusuhteen (komendaation¹⁸⁸) kehittyminen feodalismiksi ja niin valtava väestön kasvu, että vajaat kaksisataa vuotta myöhemmin pystyttiin kestämään ristiretkien ankarat suoneniskut ilman vahinkoa.

Mutta mikä oli se salaperäinen taikakeino, jonka avulla germaanit valoivat uutta elinvoimaa kuolevaan Eurooppaan? Oliko se germaanisesta kansanheimon synnynäistä ihmevoimaa, kuten šovinistinen historiantekijöidemme meille uskottelee? Ei suinkaan. Germaanit olivat varsinkin siihen aikaan sangen lahjakas ja kauttaaltainen voimakkaan kehityksen tilassa oleva arjalainen heimo. Mutta Eurooppaa eivät nuorentaneet heidän erityiset kansalliset ominaisuutensa, vaan pelkästään heidän barbaarisuutensa, sukulaitoksensa.

Heidän persoonallinen kuntonsa ja urhoollisuutensa, heidän vapaudenrakkautensa ja demokraattinen vaistonsa jonka avulla he tajusivat kaikki julkiset asiat omiksi

asioikseen, sanalla sanoen kaikki ne ominaisuudet, jotka roomalaiset olivat menettäneet ja joiden avulla vain voitiinkin muodostaa roomalaismaailman loasta uusia valtioita ja kasvattaa uusia kansallisuuksia — mitä muuta ne olivat elleivät barbaarisuuden yläasteella olevan henkilön luonteen piirteitä, hänen sukulaitoksensa hedelmiä?

Kun germaanit uudistivat yksivaiheisuuden antiikin muodon, lievensivät miehen herruutta perheessä, asettivat naisen korkeampaan asemaan kuin mitä klassinen maailma koskaan oli asettanut, niin mikä muu heidät siihen saattoi, ellei heidän barbaarisuutensa, sukulaitokseen pohjaavat tapansa, äidinoikeuden ajoilta säilyneet perinteensä?

Kun he ainakin kolmessa tärkeimmässä maassa, Saksassa, Pohjois-Ranskassa ja Englannissa, pelastivat ja siirsivät feodaalivaltioon palasen aitoa sukulaitosta markkiyhteisöjen muodossa ja antoivat siten sorretulle luokalle, talonpoikaistolle, mahdollisuuden pysyä ankarimman keskiaikaisen maaorjuuden vallitessa paikallisesti koossa ja tehdä vastarintaa, jollaista mahdollisuutta ei ollut enempää antiikin orjilla kuin nykyaikaisilla proletaareillakaan, niin mistä muusta se johtui, ellei heidän barbaarisuudestaan, yksinomaan barbaarisesta tavastaan asua sukukunnittain?

Ja vihdoin, kun he saattoivat kehittää ja yleistää lievemmän orjuusmuodon, joka heillä oli ollut jo kotimaassa ja jollaiseksi Rooman valtakunnassakin orjuus yhä enemmän muuttui, nimittäin muodon, joka kuten Fourier ensimmäisenä on huomauttanut, antaa orjuutetuille keinon vapautua vähitellen *luokkana* (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif**), muodon, joka juuri tästä syystä oli korkeampi orjuutta, minkä vallitessa on mahdollista vain eri yksilöiden välitön vapauttaminen ilman väliastetta (voitokkaan kapinan avulla tapahtuvaa orjuuden poistamista vanha aika ei tunne), kun taas keskiajan maaorjat todellisuudessa saavuttivat vähitellen vapautensa luokkana —

* — antaa maanviljelijöille *kollektiivisen ja progressiivisen* vapautumisen keinon. *Toim.*

niin minkä ansiota se oli, ellei heidän barbaarisuutensa, jonka vuoksi he eivät olleet vielä saattaneet voimaan täydellistä orjuutta, eivät antiikin työorjuutta eivätkä itämaista kotiorjuuttakaan?

Se elävöittävä ja uudistava voima, jota germaanit valoivat roomalaismaailmaan, oli kaikki barbaarisuuden voimaa. Todellakin, vain barbaarit pystyivät nuorentamaan rappeutuvan sivistyksen lahoutuneen maailman. Ja barbaarikauden yläaste, jolle germaanit olivat kohonneet ennen kansainvaellusta, oli juuri suotuisin tälle prosessille. Se selittää kaiken.

IX

Barbaarisuus ja sivistyneisyys

Olemme seuranneet sukulaitoksen hajoamista pohjautumalla kolmeen merkittävään esimerkkiin, kreikkalaisiin, roomalaisiin ja germaaneihin. Tutkikaamme lopuksi niitä yleisiä taloudellisia oloja, jotka jo barbaarisuuden yläasteella kaivoivat maata yhteiskunnan sukulaitoksen alta ja hävittivät sen tyyten sivistyneisyyden alkaessa. Marxin »Pääoma» on meille tällöin yhtä välttämätön kuin Morganin kirja.

Sukulaitos, joka syntyi villeyden keskiasteella, kehittyi edelleen sen yläasteella, saavutti, sikäli kuin lähteitemme perusteella voimme päätellä, kukoistuksensa barbaarisuuden ala-asteella. Aloitammekin siis tästä kehityksasteesta.

Havaitsemme tällä asteella sukulaitoksen täysin muodostuneeksi, mistä Amerikan punaihoiset ovat meille esimerkkinä. Heimo on jakautunut useampaan sukuun, useimmiten kahteen; nämä kantasuvut pirstoutuvat väestön kasvaessa useammaksi tytärsuvuksi, joihin nähden kantasuku esiintyy fratiana, heimo itse jakautuu useammaksi heimoksi, joissa kussakin havaitsemme taas useimmiten samoja sukuja; ainakin yksityisissä tapauksissa sukulaishaimot ovat yhdistyneet liitoksi. Tämä yksinkertainen organisaatio vastaa täydellisesti niitä yhteiskunnallisia oloja, joista se on saanut alkunsa. Se ei ole mitään muuta kuin noiden olojen mukainen luonnollinen

ryhmittymä, se pystyy tasoittamaan kaikki ne ristiriidat, joita mahdollisesti syntyy näin järjestyneessä yhteiskunnassa. Ristiriidat ulkomaailman kanssa tasoittaa sota. Sota voi päättyä heimon hävittämiseen, muttei koskaan sen orjuuttamiseen. Sukulaitoksen suurenmoisuus ja samalla myös sen rajoittuneisuus ilmenee siinä, ettei sen puitteissa ole tilaa herruudelle eikä orjuudelle. Sukulaitoksessa ei ole vielä mitään eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä; intiaanin mieleen ei pälkähä kysyä, onko osanotto yleisiin asioihin, verikosto tai sen sovitus oikeutta vai velvollisuutta; se olisi hänestä yhtä luonnontonta kuin kysyä, onko syöminen, nukkuminen tai metsästäminen oikeutta vai velvollisuutta. Yhtä mahdollonta on heimon ja suvun jakautuminen luokiksi. Ja tämä johtaa meidät tutkimaan tuon järjestelmän taloudellista perustaa.

Väestöä on erittäin vähän; sitä on runsaammin vain heimon asuinpaikalla, jota ympäröi laaja metsästysalue ja kauempana puolueeton suojametsä, joka erottaa heimon muista heimoista. Työnjako on puhtaasti luonnonmukainen; se on olemassa vain sukupuolien välillä. Mies käy sotia, metsästää ja kalastaa, hankkii ravintoaineita ja valmistaa sitä varten tarvekalut. Vaimo pitää huolta kodista, valmistaa ruokaa ja vaatteet: keittää, kutoo ja ompelee. Kumpikin on valtiias omalla alallaan: mies metsässä, vaimo kotona. Kumpikin omistaa valmistamansa ja käyttämänsä tarvekalut: mies aseet, metsästyks- ja kalastustarpeet, vaimo kotitalouksesineet. Taloutta hoitavat kommunistisesti useimmat, usein hyvinkin monet perheet.* Se mikä valmistetaan ja käytetään yhdessä, on yhteistä omaisuutta: koti, puutarha, iso vene. Tässä ja vain tässä on siis vielä todella olemassa sitä sivistyneen yhteiskunnan lainoppineiden ja taloustieteilijäin keksimää »itsehankittua omaisuutta», mikä on viimeinen valheellinen oikeusperuste, johon nykyinen kapitalistinen omaisuus vielä tukeutuu.

* Varsinkin Amerikan luoteisrannikolla, ks. Bancroftia. Kuningatar Charlotten saarilla asuvan haida-heimon muutamilla talouskunnilla oli jopa 700 henkeä saman katon alla. Nutkalaisten keskuudessa kokonaisia heimoja asui saman katon alla.

Mutta ihmiset eivät jääneet kaikkialla tälle asteelle. Aasiassa he tapasivat eläimiä, joita saattoivat kesyttää ja sitten kasvattaa kotieläiminä. Villi puhvelilehmä oli metsästettävä, kesy antoi joka vuosi vasikan ja lisäksi maitoa. Eräillä edistyneimmillä heimoilla — arjalaisilla, seemiläisillä ja ehkä jo turanilaisillakin — tärkeimmäksi toiminta-alaksi muodostui ensin karjan kesyttäminen ja vasta sitten sen kasvattaminen ja hoitaminen. Paimentolaisheimot erottuivat muista barbaareista: tämä oli *ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako*. Paimentolaisheimot tuottivat paitsi enemmän myös laadullisesti toisenlaisia elintarvikkeita kuin muut barbaarit. Paitsi sitä, että niillä oli maitoa, maitotuotteita ja lihaa paljon enemmän kuin muilla, niillä oli myös vuotia, lampaan- ja vuohenvillaa, ja sitä mukaa kuin raaka-aineiden määrä kasvoi, yhä enemmän kehruu- ja kutomavalmisteita. Tämä teki ensimmäisen kerran mahdolliseksi säännöllisen vaihdon. Varhaisemmillä kehitysasteilla saattoi tapahtua vain sattumanvaraista vaihtoa; erikoinen aseiden ja työkalujen valmistustaito saattoi aiheuttaa ohimenevää työnjakoa. Niinpä monin paikoin on tavattu eittämättömiä jäänteitä myöhemmän kivikauden aikaisista työpäjoista, joissa valmistettiin kiviaseita; taiturit, jotka niissä kehittivät taitoaan, työskentelivät luultavasti koko yhteisön kustannuksella ja sen hyväksi, kuten intialaisten sukuyhdyskuntien vakinaiset käsityöläiset vieläkin tekevät.

Joka tapauksessa tällä asteella vaihtoa saattoi syntyä vain heimon keskuudessa ja siinäkin poikkeuksellisesti. Sen sijaan havaitsemme, että paimentolaisheimojen erottua toisista heimosta olivat olemassa kaikki edellytykset heimojen jäsenten väliselle tavaranvaihdolle ja sen kehittymiselle ja vakaantumiselle pysyväksi instituutioksi. Heimojen välinen vaihto tapahtui alussa suvun esimiesten välityksellä; mutta kun karjalaumat alkoivat siirtyä eristetyksi omaisuudeksi, yksilöllinen vaihto pääsi yhä enemmän voitolle ja muuttui lopulta ainoaksi vaihtomuodoksi. Paimentolaisheimojen tärkeimpänä tavara-artikkelina naapurien kanssa harjoitetussa vaihdossa oli karja; karjasta tuli se tavara, jonka mukaan laskettiin kaikkien muiden tavarain arvo ja joka kelpasi kaikkialla

hyvin vaihtotavaraksi, sanalla sanoen karja sai rahan tehtävät ja esitti rahan osaa jo tällä asteella. Näin väistämättömästi ja nopeasti kehittyi rahatavaran tarve jo tavaranvaihdon alkaessa.

Kasvitarhanviljely, joka luultavasti oli outoa alimalla asteella oleville Aasian barbaareille, alkoi ainakin jo barbaarisuuden keskiasteella heidän keskuudessaan peltoviljelyn edeltäjänä. Turanin ylätasangon ilmastossa paimentolaiselämä on mahdotonta, ellei pitkän ja ankaran talven ajaksi varata rehuvarastoa; heinän- ja viljanviljely oli siellä siis välttämätöntä. Samoin on asian laita Mustanmeren pohjoispuolella olevilla aroilla. Joskin ensin viljaa kasvatettiin karjalle, tuli siitä pian ravintoa ihmisillekin. Viljelysmaa pysyi vielä heimon omaisuutena, joka luovutettiin ensiksi suvulle, tämä antoi sen sittemmin talouskuntien ja lopulta yksityisten käyttöön; näillä lienee ollut jonkinlainen hallussapito-oikeus siihen, mutta ei muuta.

Teollisuuden alalla oli tällä asteella kaksi erittäin tärkeää saavutusta: ensiksikin kangaspuut ja toiseksi malmin sulatus ja metallinmuokkaus. Kupari ja tina sekä niiden yhdiste pronssi olivat tärkeimpiä metalleja; pronssista saatiin käyttökelpoisia työkaluja ja aseita, mutta se ei voinut syrjäyttää kiviaseita; tämän saattoi tehdä vain rauta, mutta rautaa ei osattu vielä valmistaa. Kultaa ja hopeaa alettiin käyttää somistelua ja koristelua varten, ja ne lienevät olleet jo suuremmassa arvossa kuin kupari ja pronssi.

Tuotannon kohoaminen kaikilla aloilla — karjanhoidossa, peltoviljelyssä, kotiteollisuudessa — teki inhimillisen työvoiman kykeneväksi valmistamaan enemmän tuotteita kuin sen oma ylläpito vaati. Samalla se lisäsi suvun, talouskunnan tai yksityisen perheen kunkin jäsenen osalle tulevaa päivittäistä työmäärää. Lisätyövoiman saanti kävi toivottavaksi. Sitä hankittiin sodassa: sotavangeista tehtiin orjia. Lisätessään työn tuottavuutta, siis rikkautta, ja laajentaessaan tuotannollisen toiminnan piiriä ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako johti silloisten historiallisten edellytysten vallitessa välttämättömästi orjuuteen. Ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako johti myös ensimmäiseen yhteiskunnan

suureen jakautumiseen kahdeksi luokaksi: herroiksi ja orjiksi, riistäjiksi ja riistettäviksi.

Miten ja milloin karjalaumat siirtyivät heimon tai suvun yhteisomistuksesta yksityisten perheiden päämiesten omaisuudeksi, siitä emme tiedä vielä mitään. Mutta sen on täytyntä tapahtua pääasiallisesti tällä asteella. Karjalaumat ja muut uudet rikkaudet aiheuttivat samalla vallankumouksen perheessä. Elatuksen hankinta (Erwerb) oli aina ollut miehen tehtävänä, hän oli valmistanut tarvittavat välineet ja omistanut ne. Karjalaumat olivat uusia elatuksensaantikeinoja, laumojen alkuperäinen kesyttäminen ja sittemmin niiden paimentaminen olivat miehen työtä. Sen vuoksi karja kuului hänelle samoin kuin karjaa vastaan vaihdetut tavarat ja orjat. Elatuksen hankinnan tuottama ylijäämä joutui kokonaan miehelle; vaimo nautti siitä osan, mutta hänellä ei ollut osaa omaisuuteen. »Villi» soturi ja metsästäjä oli tyytynyt kotona olemaan toisella sijalla vaimonsa jälkeen; rikkauksellaan pöyhkeilevä »leppoisampi» karjapaimen tunkeutui ensimmäiselle sijalle ja työnsi vaimon toiselle. Eikä vaimo voinut valittaa. Työnjako perheessä oli aiheuttanut omaisuuden jakautumisen miehen ja vaimon kesken; tuo työnjako pysyi samana, mutta entinen kotona vallinnut suhde oli kääntynyt nyt silti päinvastaiseksi yksinomaan siksi, että perheen ulkopuolella työnjako oli muuttunut toiseksi. Sama syy, joka oli taannut naiselle ennen valta-aseman kotona: hänen toimintansa rajoittuminen kotitöihin, sama syy varmensi nyt miehelle valta-aseman kodissa; naisen kotityö menetti nyt merkityksensä miehen työn rinnalla, miehen työ oli kaikki kaikessa, naisen työ oli mitätöntä avustusta. Jo tässä yhteydessä ilmenee, että naisen vapautuminen, hänen yhdenvertaistumisensa miehen rinnalla, on mahdotonta ja pysyy mahdottomana niin kauan kuin vaimo on estetty osallistumasta yhteiskunnalliseen tuotannolliseen työhön ja hänen toimintansa rajoitetaan yksityistaloudelliseen kotityöhön. Naisen vapautuminen käy mahdolliseksi vasta sitten, kun hän voi osallistua tuotantoon laajassa yhteiskunnallisessa mitassa ja kun kotityö sitoo häntä vain mitättömässä määrässä. Ja tämän on tehnyt mahdolliseksi vasta nykyaikainen suurteollisuus, joka ei ainoastaan suvaitse, vaan nimen-

omaan vaatii naisten työtä suuressa määrin ja pyrkii yksilöllisen kotityönkin muuttamaan yhä enemmän yhteiskunnalliseksi tuotannoksi.

Miehen saavutettua todellisen kotiherruuden kukistui viimeinenkin este hänen yksinvaltansa tieltä. Tämän yksinvallan varmensi ja ikuisti äidinoikeuden kukistuminen, isänoikeuden voimaan saattaminen, vähitellen tapahtuva siirtyminen pareittaisaviosta yksiavioisuuteen. Mutta siten syntyi halkeama vanhaan sukulaitokseen: yksityisestä perheestä kehittyi mahti, joka nousi uhkaamaan sukua.

Seuraava askel vie meidät barbaarisuuden yläasteelle, aikakauteen, joka on kaikkien sivistyskansojen sankarikautta — rautamiekan, mutta myös rautavannaksen ja -kirveen aikakautta. Ihmisen palvelukseen astui rauta, tämä viimeisin ja tärkein kaikista niistä raaka-aineista, jotka ovat esittäneet mullistavaa osaa historiassa, viimeisin — perunaan asti. Rauta teki mahdolliseksi viljellä suuria maa-aloja, raivata pelloksi laajoja metsä-alueita; se antoi käsityöläiselle työkalun, joka oli niin kova ja terävä, ettei mikään kivi eikä mikään aikaisemmin tunnettu metalli voinut sitä vastustaa. Kaikki tämä tapahtui vähitellen, ensimmäinen rauta oli usein pehmeämpää kuin pronssi. Kiviase hävisi sen vuoksi vain vitkalleen; ei ainoastaan »Hildebrandinlaulussa», vaan Hastingsin taistelussakin 1066 käytettiin vielä kivikirveitä.¹⁸⁹ Mutta edistys oli nyt vastustamatonta, nopeampaa ja keskeytyksiä oli vähemmän. Kivimuurien, tornien ja vallinsarvien ympäröimä kaupunki kivi- tai tiilirakennuksineen muodostui heimon tai heimoliiton keskuspaikaksi; se osoitti rakennustaidon valtavaa kehittymistä, mutta samalla myös vaaran ja suojelutarpeen lisääntymistä. Rikkaus kasvoi nopeasti, mutta yksilöiden rikkautena; kutoma-alalla, metallinjalostuksessa ja muilla yhä enemmän erikoistuvilla käsityöaloilla tuotanto monipuolistui ja taitavuus lisääntyi yhä enemmän: maanviljelys tuotti nyt viljan, palkokasvien ja hedelmien ohella myös öljyä ja viiniä, joita oli opittu valmistamaan. Yhden ja saman henkilön oli jo mahdotonta harjoittaa näin monipuolista toimintaa; tapahtui *toinen suuri työnjako*: käsityö erottautui maanviljelyksestä. Tuotannon ja samal-

la työn tuottavuuden jatkuva kasvu nosti ihmistyövoiman arvoa; orjuus, joka edellisellä kehitysasteella oli ollut vasta alkavaa ja satunnaista, muodostuu nyt yhteiskuntajärjestelmän oleelliseksi osaksi; orjat lakkaavat olemasta pelkkiä apulaisia, heitä ajetaan nyt tusinoittain työhön pelloille ja työpajoihin. Tuotannon jakauduttua kahdeksi suureksi perusalaksi, maanviljelyksi ja käsi-työksi, aletaan tuottaa välittömästi vaihtoa varten, saa alkunsa tavarantuotanto ja samalla myös kauppa, jota käydään paitsi heimon sisällä ja heimon rajoissa myös jo meritsekin. Mutta kaikki tämä on vielä sangen kehittymätöntä; jaloja metalleja aletaan käyttää pääasiallisena ja yleisenä tavarana, joskaan ei vielä rahaksi lyötynä, vaan ainoastaan painonsa mukaan vaihdettavana rahavarana.

Rikkaiden ja köyhien välinen ero esiintyy vapaiden ja orjien välisen eron rinnalla: uutta työnjakoa seuraa yhteiskunnan uusi luokkajako. Eri perheiden päämiesten omaisuuseroavuudet hävittävät entiset kommunistiset talousyhteisöt kaikkialla, missä ne ovat vielä säilyneet; ja samalla tulee loppu tämän yhteisön yhteisestä maanviljelystä. Peltomaa annetaan erillisten perheiden käyttöön, ensin määrääjäksi, myöhemmin kerta kaikkiaan, maan täydelliseen yksityisomistukseen siirtyminen tapahtuu vähitellen ja samalla kun pareittaisavio muuttuu yksivaiheiseksi. Erillinen perhe alkaa muodostua yhteiskunnan taloudelliseksi yksiköksi.

Väestötiheyden lisääntyminen pakottaa liittymään läheisemmin yhteen niin sisäisiä kuin ulkoisiakin oloja silmälläpitäen. Kaikkialla käy välttämättömäksi sukulaishemiojen liittoutuminen ja pian myös niiden yhdistyminen sekä samalla erillisten heimoalueiden yhdistäminen koko kansan alueeksi. Kansan sotapäällikkö — rex, basileus, thiudans — käy välttämättömäksi vakinaiseksi virkahenkilöksi. Syntyy kansankokous, mikäli sitä ei ole jo ennestään olemassa. Sotapäällikkö, neuvosto, kansankokous ovat sotilaalliseksi demokratiaksi kehittyneen sukulaitoksen elimiä. Demokratia on sotilaallinen siksi, koska sota ja sotilaallinen järjestäytyminen ovat nyt muodostuneet kansan säännöllisiksi elämäntoiminnoiksi. Naapurien rikkaudet kiihottavat niiden kansojen ahneutta,

joilla rikkauden kokoaminen on jo elämän tärkeimpiä tarkoituksia. He ovat barbaareja: ryöstäminen on heistä helpompaa ja jopa kunniallisempaakin kuin tuotannollinen työ. Sotaa, jota ennen käytiin vain kostotoimena tai riittämättömäksi käyneen alueen laajentamiseksi, käydään nyt pelkän ryöstön vuoksi, siitä tulee vakituinen ansiolähde. Muurit eivät suotta kohoa uhkaavina uusien linnoitettujen kaupunkien ympärille: niiden vallihautoissa ammottaa sukulaitoksen hauta, ja niiden tornit yltyvät jo sivistyskauteen. Ja samaa tapahtuu yhteiskunnan sisällä. Ryöstösodat voimistavat sekä ylipäällikön että hänen alaistensa sotapäälliköiden valtaa; näiden seuraajan valitseminen tavanomukaisesti samasta perheestä muuttuu vähitellen varsinkin isänoikeuden tultua voimaan, alussa siedetyksi, sitten vaadituksi ja vihdoin anastetuksi perinnölliseksi vallaksi; lasketaan perinnöllisen kuninkuuden ja perinnöllisen ylhäisyyden perusta. Sillä tavalla sukulaitoksen elimet irtoavat vähitellen niistä juurista, joita sillä oli kansassa, suvussa, fratriassa ja heimossa, ja koko sukulaitos muuttuu vastakohtakseen: heimojärjestöstä, jonka tarkoituksena oli omien asioiden vapaa säätteleminen, se muuttuu järjestöksi, jonka tarkoituksena on naapurin ryöstäminen ja sortaminen, ja tätä vastaavasti sen elimet muuttuvat kansan tahdon välikappaleista omaa kansaa vastaan toimiviksi herruuden ja sorron itsenäisiksi elimiksi. Mutta sitä ei olisi voinut tapahtua koskaan, ellei rikkaudenhimo olisi jakanut suvunjäseniä rikkaisiin ja köyhiin, ellei »omaisuuseroavuus saman suvun keskuudessa olisi muuttanut suvunjäsenten etujen yhteisyyttä vastakohtaisuudeksi» (Marx) ja ellei orjuuden leviäminen olisi jo tehnyt omalla työllä tapahtuvaa toimeentulon ansaitsemista toiminnaksi, jota pidettiin vain orjalle sopivana ja häpeällisempänä kuin ryöstöä.

* * *

Näin olemme päässeet sivistyskauden kynnykselle. Se alkaa työnjaon kehittymisestä pitemmälle. Ala-asteella ihmiset tuottivat välittömästi vain omaksi tarpeekseen; harvoin tapahtuva vaihtotoiminta oli yksityistä laatua

ja koski vain tilapäisesti syntyneitä ylijäämää. Barbaarisuuden keskiasteella havaitsimme paimentolaiskansoilla karjan olevan omaisuutta, joka lauman ollessa tarpeeksi suurilukuisen tuottaa säännöllisesti ylijäämää, yli oman tarpeen; samalla havaitsimme paimentolaiskansojen ja karjalaumojä omistamattomien takapajuisten heimojen välillä työnjaon ja näin ollen kaksi rinnakkaisesti esiintyvää tuotantoastetta, jotka ovat siis säännöllisen vaihdon edellytyksiä. Barbaarisuuden yläasteella tapahtuu edelleen työnjako maanviljelyksen ja käsityön välillä, josta johtuu, että yhä suurempi osa työn tuotteista tuotetaan välittömästi vaihtoa varten ja eri tuottajien välinen vaihto muodostuu yhteiskunnalle elintärkeäksi. Sivistyneisyys vakiinnuttaa ja varmentaa kaikki nämä sitä edeltäneet työnjakomuodot varsinkin kärjistämällä kaupungin ja maaseudun välistä vastakohtaisuutta (jolloin kaupunki voi hallita taloudellisesti maaseutua, kuten vanhalla ajalla, taikka maaseutu kaupunkia, kuten keskiajalla) sekä aiheuttaa lisäksi kolmannen, sille ominaisen työnjaon, jolla on ratkaiseva merkitys: se luo luokan, joka itse ei toimi enää tuotannossa, vaan ainoastaan vaihtaa tuotteita, nimittäin *kauppiaat*. Kaikki aikaisemmat luokittumistendenssit olivat koskeneet yksinomaan tuotantoa; ne olivat erottaneet tuotantoon osallistuvat ihmiset johtajien ja suorittajien ryhmiin tai suurempiin ja pienempiin tuottajiin. Nyt esiintyy ensi kerran luokka, joka osallistumatta millään tavalla tuotantoon valtaa yleensä tuotannon johdon ja alistaa tuottajat taloudellisesti valtaansa sekä asettuu väistämättömänä välittäjänä kahden tuottajan väliin nylkien heitä kumpaakin. Sen varjolla, että tuottajat voitaisiin säästää vaihdon vaivoilta ja tappionuhalta, että heidän tuotteidensa menekki voitaisiin laajentaa kaukaisille markkinoille ja siten muka luoda mitä hyödyllisin väestöluokka, syntyy loiseläjäluokka, yhteiskunnan aito tyhjäntoimittajaluokka, joka palkkioksi itse asiassa sangen pienistä palveluksistaan kuorii kerman sekä kotimaisesta että ulkomaisesta tuotannosta, hankkii nopeasti äärettömiä rikkauksia sekä niiden mukaista yhteiskunnallista vaikutusvaltaa ja saa juuri siksi sivistyskaudella yhä uutta kunniaa ja yhä suuremman hallintavallan tuotannossa, kunnes se vihdoin

itsekin luo oman tuotteensa: ajoittaiset kaupapulat.

Tarkasteltavanamme olevalla kehitysasteella nuorella kauppiaskunnalla ei tosin ole vielä aavistustakaan niistä suurista tehtävistä, jotka sitä odottavat. Mutta se on muotoutumassa ja käymässä välttämättömäksi, ja se riittää. Yhdessä sen kanssa ilmaantuu *metalliraha*, lyöty raha, ja metallirahasta ei-tuottaja saa uuden välikappaleen tuottajan ja hänen tuotantonsa hallitsemiseksi. Keksittiin tavaroiden tavara, johon peitettyssä muodossa sisältyvät kaikki muut tavarat, taikakapine, joka voitiin muuttaa mielen mukaan miksi tahansa halutuksi ja toivotuksi esineeksi. Se jolla sitä oli, hallitsi tuotannon maailmaa. Entä kenellä sitä ennen kaikkea oli? Kaupiaalla. Rahan palvonta oli hänen varmoissa käsissään. Hän otti huolekseen tehdä selkoa siitä, että kaikkien tavaroiden ja samalla kaikkien tavarantuottajien oli langettava tomuun rahan edessä. Hän todisti käytännössä, että kaikki muut rikkauden muodot ovat vain pelkkää näennäisyyttä tämän rikkauden ruumiillistuman rinnalla. Koskaan myöhemmin rahan mahti ei ole esiintynyt niin alkukantaisen raakana ja väkivaltaisena kuin tänä sen nuoruuden aikana. Tavarahanallaostoa seurasi rahan lainaaminen ja samalla korko ja koronkiskonta. Mikään myöhemmän ajan lainsäädäntö ei jätä velallista niin säälimättömästi ja auttamattomasti korkoa kiskovan velkojan poljettavaksi kuin muinaisateenalainen ja muinaisroomalainen, ja kumpikin syntyi spontaanisesti, tavanomaisena oikeutena, yksinomaan taloudellisesta pakosta.

Tavaroiden ja orjien muodossa esiintyvän rikkauden ja raharikkauden rinnalle syntyi nyt myös maaomaisuuden muodossa esiintyvä rikkaus. Yksityishenkilöiden omistusoikeus niihin maapalstoihin, jotka suku tai heimo oli antanut alun perin heidän käytettäväkseen, oli varmistunut nyt niin, että nämä palstat kuuluivat heille perintöomaisuutena. Viime aikoina yksityishenkilöt olivat ennen kaikkea pyrkineet vapauttamaan palstansa sukuyhteisön omistusvaatimuksista, jotka olivat muodostuneet heille kahleiksi. He pääsivät noista kahleista, mutta kohta sen jälkeen myös uudesta maaomaisuudestaan. Täydellinen, vapaa maanomistus ei merkinnyt

ainoastaan esteetöntä ja rajatonta maanomistusmahdollisuutta, vaan se merkitsi myös mahdollisuutta maan luovuttamiseen. Niin kauan kuin maa oli suvun omaisuutta, tätä mahdollisuutta ei ollut. Mutta riisuessaan itsensä lopullisesti suvun ja heimon ylimmän omistusoikeuden kahleista uusi maanomistaja katkaisi samalla sen siteen, joka oli sitonut hänet aikaisemmin irrottamattomasti maahan. Mitä se merkitsi, sen selvitti hänelle raha, joka keksittiin samaan aikaan kuin maan yksityisomistus. Maa saattoi nyt muuttua tavaraksi, jota ostetaan ja pantataan. Tuskin oli maanomistus saatettu voimaan kun jo hypoteekkin keksittiin (ks. Ateenaa). Niin kuin heitairismi ja prostituutio kulkevat yksiavioisuuden kintereillä, niin kulkee hypoteekki siitä pitäen maanomistuksen kintereillä. Tahdoitte saada täydellisen, vapaan, luovutettavissa olevan maanomistusoikeuden, no niin, se teillä on: tu l'as voulu, George Dandin!*

Näin kaupankäynnin laajenemista, rahaa, koronkiskontaa, maaomaisuutta ja hypoteekkia seurasi rikkauden nopea kasautuminen ja keskittyminen harvalukuisen luokan käsiin, samalla kun kansanjoukot köyhtyivät yhä enemmän ja köyhälistöjoukko kasvoi. Uusi rahaylimystö syrjäytti lopullisesti vanhan sukuylimystön (Ateenassa, Roomassa, germaaneilla), mikäli se itse ei ollut jo alunpitäen tätä samaa sukuylimystöä. Ja samalla kun vapaat luokittuivat varallisuuden mukaan, orjien lukumäärä** lisääntyi valtavasti, varsinkin Kreikassa, niiden pakko-työ muodosti sen perustan, jolta koko yhteiskuntarakennus kohosi.

Katsokaamme nyt, miten oli käynyt sukulaitokselle tämän yhteiskunnallisen mullistuksen aikana. Sukulaitos oli voimaton vastustamaan niitä uusia aineksia, jotka olivat kasvaneet ilman sen myötävaikutusta. Sen edellytyksenä oli, että suvun tai vaikkapa heimon jäsenet pysyisivät yhdessä samalla ja vain heidän asumallaan

* — sinä olet niin tahtonut, George Dandin! (*Molière*. George Dandin, 1. näytös, 9. kohtaus.) *Toim.*

** Ateenan orjien lukumäärää ks. edellä s. 117 [ks. tätä osaa, s. 334. *Toim.*]. Korintissa kaupungin kukoistusaikana orjia oli 460 000, Aiginassa 470 000, kummassakin tapauksessa kymmenen kertaa vapaiden kansalaisten lukumäärää suurempi.

alueella. Tästä oli tullut loppu jo kauan sitten. Suvut ja heimot olivat sekoittuneet toisiinsa kaikkialla, ja orjia, alustalaisia sekä muukalaisia asui kaikkialla vapaiden kansalaisten keskuudessa. Väestön asuinpaikan vakinaisuutta, johon oli päästy vasta barbaarisuuden keskiasteen lopulla, rikkoivat tämän tästä kaupankäynnin, elinkeinon vaihtamisen ja maaomaisuuden luovutuksen aiheuttamat muutokset väestön kokoomuksessa ja asuinpaikassa. Sukuyhtymien jäsenet eivät enää voineet kokoontua päättämään yhteisistä asioistaan; ainoastaan mitättömistä asioista, kuten uskonnollisista juhlista, pidettiin vielä vähän huolta. Niiden tarpeiden ja etujen rinnalle, joiden turvaaminen oli siihen sopeutettujen sukuyhtymien kutsumuksena, syntyi elinkeino-oloissa tapahtuneen mullistuksen ja tästä aiheutuneen yhteiskuntarakenteen muuttumisen johdosta uusia tarpeita ja etuja, eivät olleet ainoastaan vieraita vanhalle sukulaitokselle, vaan vieläpä joka suhteessa ristiriidassa sen kanssa. Työnjaon ansiosta syntyneiden käsityöläisryhmien edut, kaupungin erikoiset, maaseutuun nähden vastakkaiset tarpeet vaativat uusia elimiä; kukin näistä ryhmistä oli kuitenkin koostunut aivan eri sukuihin, fratrioihin ja heimoihin kuuluvista ihmisistä, vieläpä muukalaisistakin; noiden elinten täytyi siis muodostua sukulaitoksen ulkopuolella, sen ohessa ja samalla sille vastakkaisina. — Ja tämä etujen ristiriitaisuus ilmeni edelleen kussakin sukuyhtymässä. Se muodostui kärkevimmäksi rikkaiden ja köyhien, koronkiskurien ja velallisten kuuluessa samaan sukuun sekä samaan heimoon. — Lisäksi oli olemassa uusi, sukukunnille vieras väestöjoukko, joka saattoi paisua kuten Roomassa maan mahdiksi ja oli päälle päätteeksi liian lukuisa voidakseen tulla otetuksi vähitellen verisukulaisuuteen perustuviin sukuihin ja heimoihin. Sukuyhtymät, nuo suljetut etuoikeutetut yhdyskunnat, olivat tämän joukon vastakohtana; alkuaikojen luonnollinen kansanvaltaisuus oli muuttunut vihatuksi ylimysvallaksi. — Sukulaitos oli vihdoinkin kehittynyt yhteiskunnasta jossa ei ollut mitään sisäisiä vastakohtaisuuksia, ja oli sovelias vain sellaiseen yhteiskuntaan. Sillä ei ollut mitään muita pakkokeinoja kuin yleinen mielipide. Mutta nyt oli syntynyt yhteiskunta, jonka oli täytynyt kaik-

kien taloudellisten elämänehtojensa pakottamana jakautua vapaisiin ja orjiin, riistäviin rikkaisiin ja riistettäviin köyhiin. Tämä yhteiskunta ei enää voinut sovittaa noita vastakohtaisuuksia, vaan sen oli kärjistettävä niitä äärimmilleen. Tällainen yhteiskunta saattoi olla olemassa vain luokkien käydessä herkeämätöntä avointa taistelua keskenään tai sitten jonkin kolmannen mahdin herruuden alaisena, joka pysyen näennäisesti näiden taistelevien luokkien yläpuolella tukahdutti niiden avoimet yhteen-törmäykset ja salli luokkataistelun korkeintaan taloudellisel- lisellä alalla, niin sanotussa laillisessa muodossa. Sukulaitos oli aikansa elänyt. Sen oli särkenyt työnjako sekä sen aiheuttama yhteiskunnan jakautuminen luokkiin. Sukulaitoksen tilalle tuli *valtio*.

* * *

Edellä olemme jo tarkastelleet erikseen kutakin niistä kolmesta päämuodosta, joissa valtio kohosi sukulaitoksen raunioille. Puhtainta klassista muotoa edustaa Ateena: siellä valtio sai suoranaisesti ja pääasiallisesti alkunsa itse sukuyhteiskunnan sisällä kehittyneistä luokkavas- takohdista. Roomassa sukuyhteiskunta muodostui siihen kuulumattoman runsaslukuisen ja oikeudettoman, mutta velvollisuuksien rasittaman plebeiin keskellä olevaksi suljetuksi ylimystökerrokseksi; plebeiin voitto murskasi vanhan sukulaitoksen ja rakensi sen raunioille valtion, missä niin sukuylimystö kuin plebeijikin hävisivät pian kokonaan. Roomalaisvaltakunnan valloittaneilla germaaneilla valtio syntyi välittömästi sen seurauksena, että germaanit valtasivat laajoja vieraita alueita, joiden hallitsemiseksi sukulaitos ei tarjonnut mitään keinoja. Mutta koska tämä valtaaminen ei vaatinut vakavaa taistelua kantaväestöä vastaan eikä myöskään pitkälle kehittyntä työnjakoa ja koska sekä voitettujen että voittajien taloudellinen kehitystaso oli jokseenkin sama ja yhteiskunnan taloudellinen perusta pysyi siis entisenä, niin siitä syystä sukulaitos saattoi sellaisessa muuttu- neessa, alueellisessa muodossa kuin markkilaitoksessa säilyä edelleenkin vuosisatoja ja lievemmissä muodossa jopa nuortuakin joksikin aikaa myöhemmissä aatellis-

ja patriisisuissa, vieläpä talonpoikaissuissaakin, kuten esim. Dithmarschenissa.*

Siis valtio ei ole suinkaan mahti, jonka yhteiskunta olisi ottanut vastaan ulkoisesta pakosta; yhtä vähän se on »siveellisen idean todellisuus», »järjen kuva ja todellisuus», kuten Hegel väittää.¹⁹⁰ Valtio on päinvastoin tietyllä kehitysasteella olevan yhteiskunnan tuote; valtio on sen tunnustamista, että tämä yhteiskunta on joutunut ratkaisemattomaan ristiriitaan itsensä kanssa ja jakautunut sovittamattomiksi vastakohtiksi, joita se ei pysty poistamaan. Mutta jotta nämä vastakohtat, taloudellisilta eduiltaan vastakkaiset luokat, eivät kuluttaisi tuloksettomassa taistelussa loppuun itseänsä ja yhteiskuntaa, käy tarpeelliseksi mahti, joka olisi näennäisesti yhteiskunnan yläpuolella, lieventäisi yhteentörmäystä ja pitäisi sen »järjestyksen» rajoissa. Ja tänä yhteiskunnasta alkunsa saaneena, mutta sen yläpuolelle asettuvana ja siitä yhä enemmän vieraantuvana mahtina on valtio.

Vanhasta sukulaitoksesta valtio eroaa ensiksikin siinä, että se *jakaa* valtion alamaiset *alueen mukaan*. Vanhat verisiteiden ansiosta muodostuneet ja koossa pysyneet sukuyhtymät kävivät, kuten olemme huomanneet, riittämättömiksi enimmäkseen sen takia, että niiden edellytyksenä oli suvun jäsenten pysyminen tietyllä alueella, mutta siitähän oli jo kauan sitten tullut loppu. Alue oli pysynyt alueena, mutta ihmiset olivat alkaneet liikkua. Aluejako otettiin sen vuoksi lähtökohdaksi ja sallittiin kansalaisten käyttää julkisia oikeuksiaan sekä täyttää velvollisuutensa siellä, minne he asettuivat asumaan, suvusta ja heimosta riippumatta. Tällainen asuinpaikan mukainen valtion alamaisten järjestäminen on kaikille valtioille yhteistä. Sen vuoksi se tuntuu meistä luonnolliselta, mutta olemmehan nähneet, miten ankaria ja pitkäkallisia taisteluja tarvittiin ennen kuin se saattoi vakiintua Ateenassa ja Roomassa entisen sukukuntien mukaisen järjestyksen tilalle.

* Ensimmäinen historioitsija, jolla oli ainakin hämärä käsitys suvun olemuksesta, oli Niebuhr, ja siitä — samoin kuin välittömästi seuranneista erehdyksistään — hän saa kiittää dithmarschilaisten sukujen tuntemustaan.^{189a}

Toisena erottavana piirteenä on se, että pystytetään *julkinen valta*, joka ei ole enää sama kuin aseelliseksi voimaksi järjestäytynyt väestö itse. Tätä erikoista julkista valtaa tarvitaan siksi, että väestön omatoiminen aseellinen organisaatio on käynyt mahdottomaksi yhteiskunnan jakauduttua luokkiin. Myös orjat kuuluvat väestöön; 90 000 Ateenan kansalaista muodostaa 365 000 orjaan nähden vain etuoikeutetun luokan. Ateenan demokratiassa kansan sotajoukko oli ylimystön julkista, orjia vastaan tähdättyä valtaa, joka piti orjia kurissa; mutta myös kansalaisten kurissa pitäminen vaati santarmistoa, kuten edellä on kerrottu. Tämä julkinen valta on olemassa jokaisessa valtiossa. Siihen kuuluu paitsi aseväkeä myös muita asianmukaisia lisäkkeitä, kuten vankiloita ja pakolaitoksia, joita sukuyhteiskunta ei tuntenut. Tuo valta voi olla varsin vähäinen, miltei näkymätön yhteiskunnissa, missä luokkavastakohdat ovat vielä kehittymättömiä, ja kaukaisilla seuduilla, kuten toisinaan siellä täällä Amerikan Yhdysvalloissa. Julkinen valta vahvistuu sitä mukaa kuin valtion sisäiset luokkaristiriidat kärjistyvät ja sitä mukaa kuin toisiinsa rajautuvat valtiot laajenevat ja niiden väestö kasvaa. Vilkaiskaapa vaikka nykyiseen Eurooppaamme, missä luokkataistelu ja valloituskilpailu ovat paisuttaneet julkisen vallan niin mahtavaksi, että se uhkaa niellä koko yhteiskunnan ja jopa valtionkin.

Julkisen vallan ylläpitämiseksi ovat välttämättömiä kansalaisilta perittävät maksut — *verot*. Näitä ei tunnettu lainkaan sukuyhteiskunnassa. Mutta me tunnemme ne tätä nykyä aivan tarpeeksi. Sivilisaation kehittyessä verotkin osoittautuvat riittämättömiksi; valtio asettaa vekseleitä maksettavaksi tulevaisuudessa, lainaa, tekee *valtionvelkoja*. Siitäkin vanha Eurooppa voi kertoa yhtä ja toista.

Virkamiehet, joilla on julkinen valta ja veronkanto-oikeus, kohoavat siis yhteiskunnan eliminä yhteiskunnan *yläpuolelle*. Se arvonanto, jota vapaasti ja auliisti osoitettiin sukuyhteiskunnan virkaelimmille, ei heitä tyydytä, vaikka he voisivatkin sen saavuttaa; yhteiskunnasta vieraantuvan mahdin edustajina heidän täytyy hankkia itselleen arvonantoa poikkeuslakien avulla, joiden ansioista heistä tulee erityisen pyhiä ja loukkaamattomia.

Sivistysvaltion viheliäisimmälläkin poliisipalvelijalla on enemmän »arvovaltaa» kuin sukuyhteiskunnan kaikilla elimillä yhteensä; mutta sivistyskauden mahtavinkin ruhtinas ja suurinkin valtiomies tai sotapäällikkö saa olla kateellinen vähäarvoisimmallekin suvun esimiehelle sen pakottoman ja kiistattoman kunnioituksen takia, jota tälle osoitetaan. Toinen on aivan yhteiskunnan keskellä, toisen on pakko koettaa näyttää joltakin yhteiskunnan ulko- ja yläpuolella olevalta.

Koska valtio on saanut alkunsa siitä, että on pitänyt hillitä vastakkaisia luokkia, ja koska se on syntynyt samalla kuitenkin näiden luokkien yhteentörmäyksissä, niin se on säännöllisesti mahtavimman, taloudellisesti hallitsevan luokan valtio, jonka avulla tämä luokka muodostuu myös poliittisesti hallitsevaksi luokaksi ja josta se saa uuden välikappaleen sorretun luokan lannistamiseksi ja riistämiseksi. Niinpä antiikin valtio oli ennen kaikkea orjanomistajien valtio orjien lannistamiseksi, samoin feodaalivaltio oli aateliston välikappale maaorjien ja epäitsenäisten talonpoikien lannistamisessa ja nykykainen parlamentaarinen valtio on pääoman ase palkkatyön riistämiseksi. Poikkeuksina kuitenkin esiintyy aikalaisia, jolloin taistelevien luokkien voimat ovat siinä määrin tasoissa, että valtiovalta saa näennäisenä välittäjänä hetkeksi tietynlaisen itsenäisyyden noiden kummankin luokan suhteen. Niinpä 1600- ja 1700-luvun absoluuttinen monarkia piti keskinäisessä tasapainossa aatelistoa ja porvaristoa; niin menetteli myös Ranskan ensimmäisen ¹⁹¹ ja varsinkin toisen keisarikunnan bonapartismi, joka yllytti proletariaattia porvaristoa vastaan ja porvaristoa proletariaattia vastaan. Uusimpana saavutuksena tällä alalla, jolloin hallitsija ja hallittavat näyttävät yhtä koomillisilta, on uusi bismarckilaisen kansakunnan Saksan valtakunta: toisiaan vastassa olevia kapitalisteja ja työväestöä pidetään tasapainossa ja niitä petetään yhtäläisesti Preussin rappeutuneiden maalaisjunkkerien ¹⁹² eduksi.

Useimmissa tunnetuissa historiallisissa valtioissa kansalaisille myönnettiin sitä paitsi oikeudet omaisuuden mukaan ja sanottiin siten suoraan, että valtio on omistavan luokan järjestö, joka suojelee sitä omistamattomalta

luokalta. Niin oli laita jo Ateenan ja Rooman omaisuusluokittelussa. Niin oli laita keskiaikaisessa feodaalivaltiossa, missä poliittinen valta-asema määräytyi maanomaisuuden mukaan. Niin on laita nykyaikaisten parlamentaaristen valtioiden vaalisuoksessa. Mutta oleellista ei ole suinkaan tämä omaisuuseroavuuden poliittinen tunnustaminen. Se on päinvastoin osoituksena valtiollisen kehityksen alhaisesta asteesta. Korkein valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, joka nykyisissä yhteiskuntaoloissamme käy yhä väistämättömämmäksi ja on se valtiomuoto, missä proletariaatin ja porvariston välinen viimeinen ratkaiseva taistelu vain voidaankin käydä loppuun, tämä demokraattinen tasavalta ei virallisesti tunne enää mitään omaisuuseroavuuksia. Demokraattisessa tasavallassa rikkaus käyttää valtaansa välillisesti, mutta sitä varmemmin: toisaalta virkamiesten suoranaisten lahjonnan muodossa, mistä Amerikka on klassinen esimerkki, toisaalta hallituksen ja pörssin liittoutumisen muodossa, mikä tapahtuu sitä helpommin, mitä enemmän valtion velat kasvavat ja mitä enemmän osakeyhtiöt keskittävät käsiinsä paitsi kuljetusta myös itse tuotannon ja tekevät tuon saman pörssin keskuspaikakseen. Havainnollisena esimerkkinä siitä on Amerikan lisäksi uusi Ranskan tasavalta ja onpa kunnan Sveitsikin tehnyt voitavansa tällä alalla. Ettei tämä hallituksen ja pörssin veljesliitto kuitenkaan vaadi demokraattista tasavaltaa, siitä on osoituksena paitsi Englantia myös uusi Saksan valtakunta, jossa ei voida sanoa, kumman yleinen äänioikeus on kohottanut ylemmäksi, Bismarckin vai Bleichröderin. Ja vihdoin omistava luokka vallitsee suoranaisesti yleisen äänioikeuden avulla. Niin kauan kuin sorrettu luokka, siis tässä tapauksessa proletariaatti, ei ole vielä kypsä vapauttamaan itseään, niin kauan sen enemmistö pitää olevaa yhteiskuntajärjestystä ainoana mahdollisena ja kulkee poliittisesti kapitalistiluokan hännässä, muodostaa sen äärimmäisen vasemman siiven. Mutta sitä mukaa kuin sorrettu luokka kypsyy vapauttamaan itsensä, se järjestäytyy omaksi puolueeksi, valitsee omia edustajiaan eikä kapitalistien edustajia. Yleinen äänioikeus on siten työväenluokan kypsyiden mittari. Sen enempää se ei voi olla eikä tule koskaan olemaankaan nykyisessä

valtiossa; mutta sekin riittää. Sinä päivänä, jolloin yleisen äänioikeuden lämpömittari osoittaa työläisten keskuudessa kiehumapistetta, työläiset niin kuin kapitalistitkin tietävät, mitä on tehtävä.

Valtio ei siis ole ollut olemassa iänikuisesti. On ollut yhteiskuntia, jotka ovat tulleet toimeen ilman sitä ja joilla ei ole ollut aavistustakaan valtiosta eikä valtiovallasta. Taloudellisen kehityksen tietystä vaiheesta, mihin liittyi ehdottomasti yhteiskunnan jakautuminen luokkiin, valtio kävi tämän jakautumisen vuoksi välttämättömäksi. Nyt lähestymme nopein askelin sellaista tuotannon kehitystasetta, jolloin luokkien olemassaolo ei ainoastaan ole lakannut olemasta välttämättömyys, vaan on muodostumassa tuotannon suoranaiseksi esteeksi. Luokat häviävät yhtä välttämättömästi, kuin ne ennen syntyivät. Niiden hävitessä häviää väistämättömästi myös valtio. Yhteiskunta, joka järjestää tuottajien vapaamman ja tasa-arvoisemman assosiaation pohjalla tuotannon uudella tavalla, siirtää koko valtiokoneiston sinne, minne se silloin on kuuluva: muinaismuistojen museoon, rukiin ja pronssikirveen viereen.

* * *

Sivistyskausi on siis edellä esitetyn mukaan se yhteiskunnan kehitysaste, jolloin työnjako ja tästä johtuva yksilöiden välinen vaihto sekä näitä kumpaakin yhdistävä tavarantuotanto kehittyvät kukkeimmilleen ja mulistavat koko entisen yhteiskunnan.

Yhteiskunnan kaikilla aikaisemmilla kehitysasteilla tuotanto oli oleellisesti yhteistä, samoin myös kulutus oli suurempien tai pienempien kommunististen yhteisöjen sisäistä välitöntä tuotteiden jakoa. Tämä tuotannon yhteisyys oli rajoittunut mitä ahtaimpiin puitteisiin, mutta johti samalla kuitenkin siihen, että tuottajat olivat oman tuotannollisen toimintansa ja tuotteidensa herroja. He tiesivät, miten tuotteen käy: he kuluttavat sen, se ei lähde heidän käsistään, ja niin kauan kuin tuotantoa harjoitetaan tällä perustalla se ei voi kasvaa tuottajia voimakkaammaksi eikä synnyttää mitään heille

vieraita aavemaisia voimia, kuten asian laita on säännöllisesti ja väistämättömästi sivistyskaudella.

Mutta tähän tuotantoprosessiin tunkeutuu vähitellen työnjako. Se horjuttaa tuotannon ja omistuksen yhteisyyden perustaa, tekee yksityisomistuksen yleiseksi säännöksi ja synnyttää samalla eri henkilöiden välisen vaihdon; miten se tapahtuu, sitä olemme tutkineet edellä. Tavarantuotanto muodostuu vähitellen vallitsevaksi tuotantomuodoksi.

Tavarantuotannon vallitessa, jolloin ei tuoteta enää omaa tarvetta, vaan vaihtoa varten, tuotteet siirtyvät välttämättä käsistä toisiin. Tuottaja luovuttaa tuotteensa vaihdossa eikä hän tiedä enää, miten sen käy. Kun raha ja samalla kauppias tulee välittäjäksi tuottajien kesken, vaihtotoiminta muodostuu entistä mutkikkaammaksi ja tuotteiden lopullinen kohtalo entistä epämääräisemmäksi. Kauppiaita on paljon, eikä kukaan heistä tiedä, mitä toinen tekee. Tavarat eivät enää siirry ainoastaan kädestä käteen, vaan myös markkinoilta markkinoille, tuottajat ovat menettäneet valtansa elinpiirinsä koko tuotannon suhteen, mutta kauppiaatkaan eivät ole sitä saaneet. Tuotteet ja tuotanto jäävät sattuman varaan.

Mutta sattuma on vain yhteenkuuluvuuden toinen puoli, toista sanotaan välttämättömyydeksi. Luonnossa, jossa niin ikään sattuma näyttää vallitsevan, olemme todistaneet jo kauan sitten, että kullakin alalla vallitsee sisäinen välttämättömyys ja lainomaisuus, jotka vaikuttavat tähän sattumaan. Mutta mikä on totta luonnossa, se on totta myös yhteiskunnassa. Kuta enemmän jokin yhteiskunnallinen toiminta, sarja yhteiskunnallisia ilmiöitä käy ihmisten tietoiselle valvonnalle ylivoimaiseksi, kasvaa heitä voimakkaammaksi, kuta enemmän tuo toiminta näyttää jäävän pelkän sattuman varaan, sitä enemmän vaikuttavat luonnollisen välttämättömästi tähän sattumaan sille ominaiset sisäiset lait. Samanlaiset lait hallitsevat myös tavarantuotannon ja -vaihdon sattumia: yksityiselle tuottajalle ja vaihtajalle ne ovat vieraita, aluksi jopa tuntemattomia voimia, joiden luonne saadaan vain vaivoin tutkituksi ja selville. Nämä tavarantuotannon taloudelliset lait muuntuvat tämän tuotantomuodon kehitystapojen mukaan; mutta ylipäänsä

koko sivistyskausi on niiden herruuden alainen. Vielä nykyäänkin tuote hallitsee tuottajiaan; vielä tänäänkään yhteiskunnallista tuotantoa kokonaisuudessaan ei säännellä yhteisesti harkitun suunnitelman mukaan, vaan sitä sääntelevät sokeat lait, jotka ilmenevät alkuvoimaisina, viime kädessä aika ajoittaisten kauppapulien myrskyinä.

Edellä näimme, että ihmistyövoima kykenee jo varsin aikaisella tuotannon kehitysasteella luomaan melkoista enemmän tuotteita kuin mitä tuottajan toimeentuloon tarvitaan ja että tämä kehitysaste on pääasiassa se sama aste, jolla saavat alkunsa työnjako ja yksilöiden välinen vaihto. Eikä kestänyt enää kauan, kun keksittiin se suuri »totuus», että ihminenkin voi olla tavaraa, että ihmisvoimaa voidaan vaihtaa ja käyttää, kun ihmisestä tehdään orja. Ihmiset olivat tuskin alkaneet vaihtaa, kun heitäkin jo ruvettiin vaihtamaan. Tekijästä tuli teon kohde ihmisten tahdosta riippumatta.

Samalla kun syntyi orjuus, joka sivistyskaudella kehittyi täydelliseksi, tapahtui myös ensimmäinen suuri yhteiskunnan jakautuminen riistävään ja riistettyyn luokkaan. Tämä jako on ollut olemassa koko sivistyskauden ajan. Orjuus on ensimmäinen, antiikin maailmalle ominainen riiston muoto; sitä seuraa keskiajalla maaorjuus, uudella ajalla palkkatyö. Nämä ovat orjuuden kolme suurta muotoa, luonteenomaisia sivistyskauden kolmelle suurelle ajanjaksolle; julkinen ja sitten viime aikoina naamioitu orjuus on ollut sivilisaation alituisena seuralaisena.

Sille tavarantuotannon asteelle, josta sivistyskausi alkaa, on taloudellisesti luonteenomaista: 1. metalliraha ja samalla rahapääoma, korko ja koronkiskonta; 2. kauppiat tuottajien välisenä välittäjäluokkana; 3. maan yksityisomistus ja hypoteekki ja 4. orjatyö vallitsevana tuotantomuotona. Sivistyskautta vastaava ja sen aikana vallitsevaksi vakiintunut perhemuoto on yksiavioisuus, miehen herruus vaimoon, ja yksityinen perhe on yhteiskunnan taloudellinen perusyksikkö. Sivistyskauden yhteiskunnan yhdyssiteenä on valtio, joka kaikkina tyypillisinä aikakausina on poikkeuksetta hallitsevan luokan valtio ja pysyy kaikissa tapauksissa oikeastaan koneisto-

na, jonka avulla sorretti, riistetty luokka pidetään kurissa. Sivistyskaudelle on kuvaavaa vielä: toisaalta kaupungin ja maaseudun välisen vastakohtan vakiintuminen koko yhteiskunnallisen työnjaon perustaksi, toisaalta testamenttaus, minkä ansiosta omaisuuden haltija voi kuolemansakin jälkeen määrätä omaisuudestaan. Tämä instituutio, joka oli suoranainen isku vanhalle sukulaitokselle, oli Ateenassa aina Soloniin asti tuntematon; Roomassa se tuli käytäntöön jo aikaisin, mutta emme tiedä milloin;* germaaneilla saattoivat sen käytäntöön papit, jotta kunnan germaani olisi saanut esteettömästi lahjoittaa kirkolle perintöosansa.

Tämän perusjärjestyksen avulla sivistyskausi on saanut aikaan sellaista, mihin vanha sukuyhteiskunta ei läheskään pystynyt. Mutta sivistyskausi on saanut sen aikaan kiihottamalla ihmisissä mitä alhaisimpia viettejä ja intohimoja ja kehittämällä niitä kaikkien muiden taipumusten kustannuksella. Halpamainen ahneus on ollut sivistyskauden liikevoimana sen ensi päivästä aina tähän asti, ja rikkaus, taas rikkaus ja vielä kerran rikkaus, ei yhteiskunnan, vaan viheliäisen yksilön rikkaus, on ollut sen ainoana määrävänä tarkoituksena. Jos kohta tuon yhteiskunnan helmassa on samalla jatkuvasti kehittynyt tiede ja ollut useita taiteen korkeimman kukoistuksen kausia, niin se on johtunut vain siitä, että ilman sitä meidän aikamme koko rikkauden kasaaminen olisi ollut mahdotonta.

Koska sivilisaation perustana on luokan harjoittama toisen luokan riisto, niin sen koko kehitys tapahtuu jat-

* Lassallen Hankittujen oikeuksien järjestelmä punoutuu toisessa osassa pääasiallisesti sen väitteen ympärille, että roomalainen testamentti on yhtä vanha kuin Rooma itse, että Rooman historiassa ei koskaan ole ollut »testamentintonta aikaa», että testamentti on syntynyt esiroomalaisena aikana vainajain palvonnasta. Uskollisena vanhalle hegeliläisyydelle Lassalle ei johda roomalaisia oikeussäännöksiä roomalaisten yhteiskunnallisista suhteista, vaan »spekulatiiv'sesta» tahto-käsitteestä, ja päättyy tällöin kokonaan epähistorialliseen väitteeseen. Sitä ei kannata ihmetellä kirjassa, joka saman spekulatiivisen käsitteen nojalla päättyy johtopäätökseen, että roomalaisessa perimyksessä omaisuuden siirto oli ollut pelkkä sivuasias. Lassalle ei ainoastaan usko roomalaisten — varsinkaan varhaisemman ajan — lainoppineiden harhakuvitelmiä, hän kehittää niitä edelleen.

kuvasti ristiriitaisena. Kaikkalainen tuotannon edistymisen merkitsee samalla sorretun luokan, ts. valtaenemistön aseman huononemista. Kaikki mikä on toiselle hyväksi, on välttämättömästi pahaksi toiselle, jokainen toisen luokan uusi vapaus merkitsee toisen luokan sorron lisääntymistä. Rärkeimpänä todistuksena siitä on kone työn käyttöönotto, minkä vaikutukset tunnetaan tätä nykyä yleisesti. Jos kohta barbaareilla tuskin voitiin havaita eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä, kuten olemme nähneet, niin sivilisaatio tekee typerimmällekkin selväksi kummankin eroavuuden ja vastakohtaisuuden antamalla toiselle luokalle miltei kaikki oikeudet ja säilyttämällä toiselle taas miltei kaikki velvollisuudet.

Mutta näin ei saa olla. Mikä on hyvä vallassaolevalle luokalle, sen pitäisi olla hyvä koko yhteiskunnalle, jonka kanssa vallassaoleva luokka itsensä samastaa. Mitä pitemmälle siis sivilisaatio edistyy, sitä enemmän sen täytyy peitellä rakkauden verholla niitä epäkohtia, jotka se itse on välttämättömyyden pakosta luonut, kaunistella niitä tai kiistää ne kokonaan, sanalla sanoen turvautua sovinnaiseen ulkokultaisuuteen, jota eivät tunteneet aikaisemmat yhteiskuntamuodot eivätkä edes sivistyskaudenkaan ensi asteet ja joka lopuksi huipentuu väitteeksi: riistävä luokka riistää sorrettua luokkaa vain ja yksinomaan sorretun luokan omaksi eduksi; ja kun sorrettu luokka ei sitä huomaa, vaan alkaa vielä kapi-noidakin, niin se on mitä halpamaisinta kiittämättömyyttä hyväntekijöitä, riistäjiä, kohtaan.*

Ja nyt lopuksi Morganin arvostelma sivilisaatiosta:

»Sivilisaation alettua rikkauten kasvu on käynyt niin suunnattomaksi, rikkauten muodot niin moninaisiksi, sen käyttö niin laajaperäiseksi ja sitä hoidetaan niin taitavasti omistajan

* Aikomuksenani oli aluksi esittää Morganin ja oman arvosteluni ohella se loistava sivilisaation arvostelu, jonka tapaa Charles Fourierin teoksissa eri kohdissa. Ikävä kyllä minulla ei ole siihen aikaa. Huomautan vain, että jo Fourier pitää yksiavioisuutta ja maanomaisuutta sivilisaation päätunnusmerkkeinä ja sanoo sivilisaation olevan rikkaiden sotaa kövhiä vastaan. Niin ikään huomaamme jo hänen käsittävän syvällisesti sen, että kaikissa puutteellisissa, vastakohtaisuuksien runtelemissa yhteiskunnissa taloudellisina yksikköinä ovat erilliset perheet (les familles incohérentes).

eduksi, että rikkaus on muodostunut kansanvastaiseksi voittamattomaksi mahdiksi. Ihmisäly seisoo neuvottomana ja hämmentyneenä aikaansaannoksensa edessä. Mutta sittenkin on koittava aika, jolloin ihmisjärki vahvistuu vallitakseen rikkautta ja jolloin se on määräävä sekä valtion ja valtion suojeleman omaisuuden välisen suhteen että myös omistajien oikeuksien rajat. Yhteiskunnan edut ovat yksityisetuihin verraten ehdottomasti etutilalla, ja kumpaisetkin täytyy saattaa oikeudenmukaiseen ja sopusointuiseen suhteeseen. Pelkkä rikkauten tavoittelu ei ole ihmiskunnan lopputarkoitus, jos edistys suinkin pysyy lakina tulevaisuudessa, niin kuin se on ollut lakina menneisytydessä. Aika, joka on kulunut sivilisaation alkamisesta, on vain pieni murto-osa ajasta, jonka ihmiskunta on elänyt, ja vain pieni murto-osa ajasta, joka sillä on vielä elettävänä. Se historiallinen elämänura, jonka lopputarkoituksena on vain rikkaus, uhkaa päättyä yhteiskunnan tuhoutumiseen, sillä sellainen ura sisältää sinänsä oman turmionsa ainekset. Kansanvaltaisuus hallinnassa, veljeys yhteiskunnassa, oikeuksien tasiarvoisuus, yleinen valistus siunaavat sen lähinnä korkeamman yhteiskunta-asteen, jonka hyväksi kokemus, ymmärrys ja tiede alati ahertavat. *Se on oleva — joskin korkeammassa muodossa — muinoisten sukujen vapauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden ennallistumista.*» (Morgan. »Ancient Society», p. 552.)

Kirjoitettu maaliskuun lopussa — 26. toukokuuta 1884

Ilmestyi erillisenä kirjana
Zürichissä 1884

Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 175—301

Friedrich Engels

LUDWIG FEUERBACH
JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN
LOPPU¹⁹³

VUODEN 1888 PAINOKSEN ALKULAUSE

Esipuheessa teokseensa »Zur Kritik der Politischen Ökonomie», Berliini 1859, Karl Marx kertoo, miten me molemmat päätimme 1845 Brysselissä »yhdessä muovata valmiiksi oman käsityksemme» — nimittäin Marxin kehittälemän materialistisen historiankäsityksen — »vastakohtaksi saksalaisen filosofian ideologisille käsityksille tehdäksemme oikeastaan tilit selviksi silloisen filosofisen omantuntonne kanssa. Päätös pantiin toimeen Hegelin jälkeisen filosofian¹⁹⁴ arvostelun muodossa. Käsikirjoitus, kaksi vahvaa oktaavokokoista nidettä, oli jo aikoja sitten saapunut painatuspaikkaansa Westfaleeniin, kun saimme tiedon, että muuttuneet olosuhteet ehkäisivät sen painattamisen. Luovutimme käsikirjoituksen hiiren nakertelevan arvostelun huomaan sitäkin halukkaammin, kun olimme saavuttaneet päätarkoituksemme, päässeet itse selville asiasta.»*

Nyt on kulunut jo yli neljäkymmentä vuotta, ja Marx kuoli ilman että kummallekaan meistä olisi tarjoutunut tilaisuutta palata tähän aiheeseen. Suhteestamme Hegeliin olemme kirjoittaneet eri yhteyksissä, mutta emme missään tehneet sitä täydellisesti. Feuerbachiin, joka kuitenkin monessa suhteessa muodostaa välirenkaan Hegelin filosofian ja meidän käsityksemme välillä, emme ole enää koskaan palanneet.

Tällä välin on Marxin maailmankatsomus saanut kannattajia laajalti Saksan ja Euroopan ulkopuolella ja

* Ks. tämän laitoksen 4. osaa, s. 10. *Toim.*

kaikilla sivistyskielillä. Toisaalta klassinen saksalainen filosofia elää eräänlaisen uudestisyntymisensä aikaa ulkomailla, varsinkin Englannissa ja Skandinaviassa, ja vieläpä Saksassakin aletaan nähtävästi jo kyllästyä siihen eklektiseen vesivelliin, jota sikäläisissä yliopistoissa tarjoillaan filosofian nimellä.

Näin ollen minusta on tuntunut yhä tarpeellisemmalta esittää lyhyesti ja yhtenäisesti, mikä on suhteemme Hegelin filosofiaan: miten me siitä lähdimme ja missä siitä erosimme. Minusta on tuntunut niin ikään, että kunnianvelvollisuutenamme on tunnustaa täydellisesti se vaikutus, mikä Feuerbachilla ennen kaikkia muita Hegelin jälkeisiä filosofejia oli meihin myrsky- ja kiihkokautenamme. Käytin siis mielihyvin tilaisuutta, kun »Neue Zeitung»¹⁹⁵ toimitus pyysi minulta arvostelua Feuerbachia käsittelevästä Starcken kirjasta. Arvosteluni julkaistiin mainitun aikakauslehden 4. ja 5. vihkossa 1886 ja se ilmestyy nyt korjattuna erikoispainoksena.

Ennen kuin lähetin nämä rivit painoon, hain esille ja silmäilin vielä kerran läpi vanhan käsikirjoituksen vuosilta 1845—1846*. Feuerbachia koskeva osa** on jäänyt kesken. Valmiin osan muodostaa esitys materialistisesta historiankäsityksestä; se todistaa vain, miten epätäydellisiä silloiset taloushistorian tietomme vielä olivat. Käsikirjoituksesta puuttuu Feuerbachin opin arvostelu; sitä ei siis voinut käyttää nykyiseen tarkoitukseen. Sen sijaan liitteenä painetut yksitoista teesiä Feuerbachista*** löysin eräästä vanhasta Marxin vihkosta. Ne ovat myöhempää muokkausta varten tehtyjä ja nopeasti paperille pantuja, muistiinpanoja, joita ei ole tarkoitettu missään tapauksessa painettaviksi mutta jotka ovat arvaamattoman kallisarvoisia uuden maailmankatsomuksen nerokkaan idun sisältävänä ensimmäisenä asiakirjana.

Lontoossa, 21. helmikuuta 1888

Friedrich Engels

*Julkaistu kirjassa: F. Engels.
Ludwig Feuerbach und der
Ausgang der klassischen
deutschen Philosophie. Stutt-
gart 1888*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 302—303*

* On kyseessä Saksalainen ideologia. *Toim.*

** Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 67—148. *Toim.*

*** Ks. samaa, s. 63—66. *Toim.*

LUDWIG FEUERBACH
JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN
LOPPU

I

Tarkastelun kohteena oleva teos* vie meidät aikaan, joka on runsaan ihmisiän päässä takanamme, mutta joka on käynyt Saksan nykypolvelle niin vieraaksi, kuin siitä olisi kulunut kokonainen vuosisata. Ja kuitenkin se oli aikaa, jolloin Saksa valmistautui vuoden 1848 vallankumoukseen; ja kaikki, mitä meillä sen jälkeen on tapahtunut, on vain 1848:n jatkoa, vain vallankumouksen testamentin täytäntöön panoa.

Niin kuin Ranskassa 1700-luvulla niin myös Saksassa 1800-luvulla filosofinen vallankumous kävi valtiollisen mullistuksen edellä. Mutta miten erinäköisiä nuo filosofiset vallankumoukset olivatkaan! Ranskalaiset kävivät avointa taistelua koko virallista tiedettä, kirkkoa, usein myös valtiota vastaan; heidän teoksensa painettiin rajan takana, Hollannissa tai Englannissa, ja he itse joutuivat usein Bastiljiin. Saksalaiset sitä vastoin olivat professoreja, valtion nimittämiä nuorison opettajia, heidän teoksensa olivat esivallan hyväksymiä oppikirjoja, ja kaiken filosofisen kehityksen huippu, Hegelin järjestelmä, oli korotettu tavallaan jopa kuninkaallisen preussilaisen valtiofilosofian arvoon! Ja näiden professorien, heidän pedanttisten, hämärien sanontojensa takana, heidän rakkaissa pitkäveteisissä lausejaksoissaanko piilisi vallankumous? Eivätkö juuri ne miehet, joita siihen aikaan pidettiin vallankumouksen edustajina, liberaalit, olleet tämän ajatuksia hämmentävän filosofian kiivaimpia vastustajia? Mutta sen mikä jäi hallitukselta ja liberaaleilta

* Ludwig Feuerbach, von C. N. Starcke, Dr. phil. — Stuttgart, Ferd. Encke, 1835. (*Engelsin huomautus.*)

huomaamatta, näki jo 1833 ainakin yksi mies: Heinrich Heine.¹⁹⁶

Ottakaamme esimerkki. Ainoakaan filosofian väite ei ole saanut osakseen ahdaskatseisten hallitusten kiitosta ja yhtä ahdaskatseisten liberaalien kiukkua siinä määrin kuin Hegelin kuuluisa lause:

»Kaikki mikä on todellista, on järjellistä, ja kaikki mikä on järjellistä, on todellista.»¹⁹⁷

Sehän on ilmeisesti kaiken olevaisen pyhittämistä, despotismin, poliisivaltion, kabinetioikeuden ja sensuurin filosofista siunaamista. Niin sen käsitti Fredrik Vilhelm III; niin käsittivät hänen alamaisensa. Mutta Hegelillä ei suinkaan kaikki, mikä on olemassa, ole ilman muuta myös todellista. Todellisuuden attribuutti kuuluu hänellä vain sille, mikä on samalla välttämätöntä.

»Todellisuus osoittautuu kehkeytymisessään välttämättömyydeksi.»

Sen vuoksi jokin hallituksen toimenpide — Hegel itse esittää esimerkkinä »tietyn verollepanon» — ei ole hänen mielestään suinkaan ilman muuta todellinen. Mutta se mikä on välttämätöntä, osoittautuu viime kädessä myös järjelliseksi, ja silloiseen Preussin valtioon sovellettuna Hegelin lause merkitsee siis vain: tämä valtio on sikäli järjellinen, järkeä vastaava, mikäli se on välttämätön. Jos se kuitenkin tuntuu meistä huonolta, mutta huonoudestaan huolimatta jatkaa olemassaoloaan, niin hallituksen huonous saa oikeutuksensa ja selityksensä alamaisten vastaavasta huonoudesta. Sen ajan preussilaisilla oli sellainen hallitus, jollaisen he ansaitsivat.

Silti Hegelin mukaan todellisuus ei ole suinkaan sellainen attribuutti, joka kuuluu yhteiskunnalliselle tai valtiolliselle järjestykselle kaikissa oloissa ja kaikkina aikoina. Päinvastoin. Rooman tasavalta oli todellinen, mutta todellinen oli myös Rooman keisarikunta joka sen syrjäytti. Ranskan yksinvaltius kävi 1789 niin epätodelliseksi, ts. siinä määrin kaikkea välttämättömyyttä vailla olevaksi, niin järjettömäksi, että suuren vallankumouksen, josta Hegel aina puhuu ylen ihastuneena, täytyi

tuhota se. Täten yksinvaltius oli siis epätodellinen ja vallankumous todellinen. Ja niinpä kaikki mikä aikaisemmin oli todellista, muuttuu kehityksen kulussa epätodelliseksi, kadottaa välttämättömyytensä, oikeutensa olla olemassa, järjellisyytensä. Häviävän todellisuuden tilalle astuu uusi, elinkykyinen todellisuus: rauhallisesti, jos vanha on kyllin järkevä kuollakseen vastaanpyristelmättä, väkivaltaisesti, jos se hangoittelee tätä välttämättömyyttä vastaan. Hegelin väite muuttuu siten Hegelin oman dialektiikan ansiosta vastakohtakseen: kaikki mikä ihmiskunnan historian piirissä on todellista, muuttuu ajan oloon järjettömäksi, se on siis jo luonnostaan järjetöntä, sitä vaivaa jo alun perin järjettömyys; ja kaiken mikä ihmisten päässä on järjellistä, on määrä muuttua todelliseksi, olkoon se sitten miten kovin tahansa ristiriidassa näennäisen olemassaolevan todellisuuden kanssa. Teesi kaiken todellisen järjellisyydestä muuttuu Hegelin ajattelumetodin kaikkien sääntöjen mukaan toiseksi: kaikki mikä on olemassa, on tuhoutumisen arvoista.

Mutta Hegelin filosofian (johon meidän on tässä rajoituttava Kantista alkaneen filosofisen virtauksen päätekohtana) todellinen merkitys ja vallankumouksellinen luonne oli juuri siinä, että se teki kerta kaikkiaan lopun inhimillisen ajattelun ja toiminnan kaikkien tulosten lopullisuudesta. Totuus, joka filosofian piti tiedostaa, ei ollut Hegelillä enää kokoelma valmiita opinkappaleita, jotka kerran keksittyinä oli vain opittava ulkoa; totuus oli nyt itse tiedostamisprosessissa, tieteen pitkässä historiallisessa kehityksessä, kun se nousee tiedon alemmilta asteilta yhä korkeammalle pääsemättä silti milloinkaan siihen pisteeseen, josta se — löydettyään niin sanotun ehdottoman totuuden — ei enää voi mennä edemmäksi ja jossa sille ei enää jää muuta tehtävää kuin panna kädet ristiin ja katsella kummastuneena saavuttamaansa ehdotonta totuutta. Eikä näin ole laita vain filosofisen tiedon alalla, vaan myös kaikilla muilla tiedon ja käytännöllisen toiminnan aloilla. Historia samoin kuin tietokaan ei voi päätyä lopulta ihmiskunnan täydelliseen ihannetilaan; täydellinen yhteiskunta, täydellinen »valtio» ovat asioita, jotka voivat olla olemassa vain mielikuvituksessa. Päinvastoin, kaikki toinen toistaan seuraavat histo-

rialliset olotilat ovat vain väliasteita alemmasta korkeampaan johtavassa ihmisyyhteiskunnan loputtomassa kehityskulussa. Jokainen aste on välttämätön, siis oikeutettu sen ajan ja niiden ehtojen vallitessa, joita se saa syntyemisestään kiittää. Mutta se tulee kestävämmäksi ja menettää oikeutuksensa uusien ja korkeampien ehtojen edessä, jotka vähitellen kehittyvät sen omassa helmassa. Sen on tehtävä tilaa korkeammalle asteelle, joka taas vuorostaan rappeutuu ja tuhoutuu. Niin kuin porvaristo hävittää käytännössä kaikki vakiintuneet, vanhat ja kunnianarvoiset laitokset suurteollisuuden, kilpailun ja maailmanmarkkinoiden avulla, niin myös tämä dialektinen filosofia hävittää kaikki kuvitelmat lopullisesta ehdottomasta totuudesta ja sitä vastaavista ehdottomista ihmiskunnan oloiloista. Dialektinen filosofia ei pidä mitään lopullisena, ehdottomana, pyhänä. Se näkee kaikessa väistämättömän katoavuuden leiman eikä tunne mitään muuta pysyvää kuin keskeytymättömän synty- ja häviämispöressin, loputtoman alemmalta korkeammalle johtavan kohoamisprosessin, jonka pelkkä aivoissa kuvastuva heijastuma se itse on. Dialektisella filosofialla on tosin vanhoillinenkin puolensa: se tunnustaa tiedon ja yhteiskunnan kunkin kehitysasteen olevan oikeellinen aikanaan ja tietyissä oloissa, mutta ei enempää. Tämän katsomustavan vanhoillisuus on suhteellista, sen vallankumouksellisuus ehdotonta — ainoaa ehdotonta, minkä dialektinen filosofia tunnustaa.

Meillä ei ole syytä ryhtyä tässä käsittelemään sitä, vastaako tämä katsomustapa täysin luonnontieteen nykyistä tilaa. Luonnontiede ennustaa itsensä maapallon olemassaolon mahdollista, sen asuttavuuden jokseenkin varmaa loppua ja selittää siis ihmiskunnan historialla olevan paitsi ylenevän myös alenevan linjan. Me olemme kuitenkin vielä melko kaukana siitä käännekohdasta, josta yhteiskunnan historia alkaa kulkea laskusuuntaan, emmekä voi vaatia Hegelin filosofialta että se käsittelee aihetta, jota silloinen luonnontiede ei ollut ottanut vielä lainkaan päiväjärjestykseen.

Tässä on kuitenkin huomautettava, että Hegel ei ole esittänyt edellä mainittuja katsomuksia näin terävässä muodossa. Tämä johtopäätös seuraa väistämättömästi

hänen metodistaan, mutta sitä hän itse ei tehnyt koskaan näin selvästi. Hän ei tehnyt sitä siitä yksinkertaisesta syystä että hänen piti rakentaa järjestelmä, ja vanha tapa vaati että filosofisen järjestelmän on päädyttävä tietynlaiseen ehdottomaan totuuteen. Vaikka siis Hegel korostaakin, erittäinkin »Logiikassaan», että tämä ikuinen totuus ei ole mikään muu kuin looginen (vastaavasti: historiallinen) prosessi itse, hän huomaa kuitenkin että hänen on pakko tehdä loppu tästä prosessista, sillä piti-hän hänen päättää järjestelmänsä johonkin. »Logiikassa» hän voi tehdä tämän lopun jälleen aluksi siten, että siinä loppupiste, absoluuttinen idea — joka on absoluuttinen vain sikäli, että hän ei osaa sanoa siitä kerrassaan mitään — »luovuttaa» itsensä, ts. muuttuu luonnoksi ja palaa myöhemmin taas itseensä hengessä, ts. ajattelussa ja historiassa. Mutta koko filosofian lopussa sellainen alkuunpaluu oli mahdollista vain yhtä tietä. Oli nimitäin käsitettävä historian loppu niin, että ihmiskunta tiedostaa juuri tämän absoluuttisen idean ja julistaa tämän absoluuttisen idean tulleen tiedostetuksi Hegelin filosofiassa. Mutta näin julistettaisiin Hegelin järjestelmän koko dogmaattinen sisältö ehdottomaksi totuudeksi ja jouduttaisiin ristiriitaan hänen dialektisen metodinsa kanssa, joka murskaa kaiken, mikä on dogmaattista. Vallankumouksellinen puoli tukahdutetaan siten liikaa rehottavan vanhoillisen puolen alle — ei vain filosofisen tiedostamisen, vaan myös historiallisen käytännön alalla. Ihmiskunnan, joka Hegelin ominaisuudessa on saanut selville absoluuttisen idean, täytyy olla myös käytännössä niin pitkälle edistynyt, että se voi muuttaa tämän absoluuttisen idean todellisuudeksi. Absoluuttinen idea ei siis saa esittää aikalaisilleen liian suuria käytännön poliittisia vaatimuksia. Niinpä saammekin »Rechtsphilosophie» teoksen lopussa tietää absoluuttisen idean toteutuvan sinä säätymonarkiana, mitä Fredrik Vilhelm III lupaili niin itsepintaisesti ja turhaan alamaisilleen, siis Saksan silloisiin pikkuporvarillisiin oloihin sovellettuna omistavien luokkien rajoitettuna ja maltillisena epäsuorana herruutena. Lisäksi saamme kuulla spekulatiivisia todisteluja, että aatelisto on tarpeellinen.

Jo järjestelmän sisäiset vaatimukset riittävät siis

selittämään, miksi läpeensä vallankumouksellisen ajattelumenetelmän avulla päädytään varsin maltillisiin poliittisiin johtopäätöksiin. Näiden johtopäätösten erikoinen muoto johtuu tietenkin siitä, että Hegel oli saksalainen ja että hänessä samoin kuin hänen aikalaisessaan Goethessakin oli aimo annos poroporvarillisuutta. Goethe samoin kuin Hegelkin oli alallaan Olympon Zeus, mutta kumpikaan ei päässyt koskaan kokonaan vapaaksi saksalaisesta poroporvarillisuudesta.

Kaikesta huolimatta Hegelin järjestelmän käsittämä piiri on verrattomasti laajempi kuin minkään aikaisemman järjestelmän ja siinä on kehitelty sellainen ajatusrikkaus, joka hämmästyttää vielä nykyäänkin. Hengen fenomenologiassa (jota voitaisiin sanoa rinnakkaisesitykseksi hengen embryologiasta ja paleontologiasta, yksilöllisen tajunnan kehityksasteista, jotka käsitetään ihmisten tietoisuuden historiallisesti läpikäymien asteiden suppeaksi toistumiseksi), logiikassa, luonnonfilosofiassa, hengenfilosofiassa ja viimeksi mainitun erillisesti käsitellyissä historiallisissa alamuodoissa: historian-, oikeus- ja uskonnonfilosofiassa, filosofian historiassa, estetiikassa ym. — kaikilla näillä historian aloilla Hegel pyrki löytämään ja todistamaan kehityksen punaisen langan. Ja kaikilla aloilla hänen esiintymisensä oli käänteentekevää, sillä hän ei ollut ainoastaan luova nero, vaan myös mies jonka oppineisuus oli ensyklopedinen. »Järjestelmän» vaatimukset pakottivat tietenkin hänet melko usein turvautumaan niihin mielivaltaisiin ajatussommitelmiin, joista hänen kääpiömäiset vastustajansa pitävät yhä vieläkin niin hirveää melua. Mutta nämä ajatussommitelmat ovat vain hänen luomuksensa puitteita ja rakennustelineitä. Ellei pysähdytä tarpeettomasti niitä tarkastelemaan, vaan tunkeudutaan sisemmälle valtavaan rakennukseen, niin löydetään mittaamattomia aarteita, jotka ovat säilyttäneet täyden arvonsa tähän päivään asti. Kaikilla filosofeilla on katoavaista juuri »järjestelmä» ja nimenomaan siitä syystä, että se johtuu eräästä ihmishengen katoamattomasta tarpeesta: kaikkien ristiriitojen voittamisen tarpeesta. Mutta jos hävitettäisiin kerta kaikkiaan ristiriidat, niin silloin olisimme saavuttaneet niin sanotun absoluuttisen totuuden, maailman-

historia olisi päättynyt — ja kuitenkin sen pitäisi jatkua, vaikka sille ei jäisi enää mitään tekemistä — siis syntyisi uusi, ratkaisematon ristiriita. Jos vaaditaan että filosofian on ratkaistava kaikki ristiriidat, niin se merkitsee, että yksityisen filosofin pitäisi suorittaa se, minkä vain koko ihmiskunta voi jatkuvassa kehityksessään suorittaa. Niin pian kuin olemme tämän ymmärtäneet — ja tämän ymmärtämiseksi kukaan ei ole auttanut meitä enemmän kuin Hegel itse — on koko filosofiasta sanan entisessä mielessä tullut samalla loppu. Jätettäköön silleen »absoluuttinen totuus», minkä saavuttaminen on mainitulla tavalla ja jokaiselle yksilölle mahdotonta, ja tavoiteltakoon sen sijaan niitä suhteellisia totuuksia, jotka ovat saavutettavissa positiivisten tieteiden ja niiden tuloksista dialektisen ajattelun avulla tehtyjen yhteenvetojen kautta. Filosofia päättyy yleensä Hegeliin, toisaalta siksi että hänen järjestelmänsä on mitä suuremoin yhteenveto sen koko kehityksestä, toisaalta siksi että hän, vaikkakin tiedottomasti, osoittaa meille tien, joka johtaa järjestelmien labyrintista maailman todelliseen positiiviseen tiedostamiseen.

On ymmärrettävää, miten valtava vaikutus tällä Hegelin järjestelmällä täytyi olla Saksan filosofisesti väritetyssä ilmapiirissä. Se oli vuosikymmeniä jatkunutta riemukulkua, jota Hegelin kuolema ei suinkaan pysäyttänyt. Päinvastoin, juuri vuosina 1830—1840 vallitsi yksinomaan »hegelianismi» ja se oli tarttunut enemmän tai vähemmän jopa vastustajiinkin; juuri tähän aikaan juurutettiin Hegelin katsomuksia runsaimmin, tietoisesti tai tiedottomasti, eri tieteisiin ja ne toivat käymisainetta myös helppotajuiseen kirjallisuuteen ja päivälehdistöön, joista tavallinen »sivistynyt tietoisuus» ammentaa ajatusaineksensa. Mutta tämä voitto oli kautta koko linjan vain sisällissodan alkuvalmistelua.

Kokonaisuutena Hegelin oppi jätti, kuten olemme nähneet, runsaasti tilaa mitä erilaisimmille käytännöllisille puoluekatsomuksille, ja käytäntöä olivat silloisessa teoreettisessa Saksassa ennen kaikkea kaksi asiaa: uskonto ja politiikka. Se joka piti arvossa etupäässä Hegelin *järjestelmää*, saattoi olla näillä molemmilla aloilla melko vanhoillinen; se joka katsoi tärkeimmäksi dialektisen

metodin, saattoi kuulua niin uskonnossa kuin politiikasakin äärimmäiseen oppositioon. Hegel itse tuntui yleensä kallistuvan enemmän vanhoilliselle puolelle, vaikka hänen teoksissaan esiintyykin melko usein vallankumouksellisen kiukun purkauksia; olihan hänen järjestelmänsä vaatinut häneltä »raskasta ajatustyötä» paljon enemmän kuin hänen metodinsa. 1830-luvun loppupuolella Hegelin koulukunnan hajaannus kävi yhä näkyvämmäksi. Taistellessaan pietistisiä¹⁹⁸ oikeaoppisia ja feodaalisia taantumuksellisia vastaan vasen siipi, ns. nuorhegeliläiset, luopui vähitellen siitä filosofisen ylhäisestä pidätyvästä suhtautumisesta polttaviin päivänkysymyksiin, mikä siihen asti oli turvannut sen opille valtion suvaitsevan suhtautumisen ja jopa suojelunkin. Ja kun oikeaoppinen hurskastelu ja feodaalis-itsevaltainen taantumus nousivat vuonna 1840 Fredrik Vilhelm IV:n myötä valtaistuimelle, oli pakostakin asetettava avoimesti puolelle tai toiselle. Taistelua käytiin vielä filosofian aseilla, muttei enää abstraktis-filosofisista päämääristä. Kysymyksessä oli välittömästi perinnäisen uskonnon ja olemassaolevan valtion hävittäminen. Ja joskin perimmäiset käytännölliset päämäärät esiintyivät vielä »Deutsche Jahrbücherissa»¹⁹⁹ enimmäkseen filosofisessa valepuvussa, niin vuoden 1842 »Rheinische Zeitungissa»²⁰⁰ nuorhegeliläisyys esiintyi jo avoimesti nousevan radikaalisen porvariston filosofiana ja käytti filosofista viittaansa enää vain sensuurin harhaanjohtamiseksi.

Mutta politiikan polku oli siihen aikaan hyvin ohdakkeinen, ja niinpä taistelu suuntautuikin pääasiassa uskontoa vastaan. Sehän oli, varsinkin vuodesta 1840 lähtien, välillisesti myös poliittista taistelua. Ensimmäisen syyäksen oli antanut 1835 Straussin »Leben Jesu». Siinä kehiteltyä evankeliumin myyttien muodostumisen teoriaa vastaan esiintyi sittemmin Bruno Bauer todistamalla, että koko joukko evankeliumien kertomuksia oli evankelistojen omia sepustuksia. Näiden kahden kannan välistä taistelua käytiin filosofisen taistelun varjolla, »itsetietoisuuden» taisteluna »substanssia» vastaan. Kysymys siitä, olivatko evankeliumin ihmekertomukset syntyneet tiedottomasti perinteisen tarunmuodostuksen kautta seurakunnassa vai olivatko evankelistat itse sepittäneet

ne, paisui kysymykseksi, kumpi, »substanssi» vai »itsetietoisuus», on ratkaisevasti vaikuttava mahti maailmanhistoriassa. Vihdoin ilmestyi Stirner, nykyisen anarkismin profeetta — Bakunin on lainannut häneltä hyvin paljon — ja löi suvereenisella »ainoallaan» suvereenisen »itsetietoisuuden» laudalta.²⁰¹

Emme ryhdy pitemmälti tarkastelemaan Hegelin koulukunnan hajaannusprosessin tätä puolta. Meistä on tärkeämpää se, että päättäväisimpien nuorhegeliläisten perusjoukko päätyi positiivista uskontoa vastaan käymänsä taistelun käytännöllisten tarpeiden vuoksi englantilais-ranskalaiseen materialismiin. Ja tällöin he joutuivat ristiriitaan koulukuntansa järjestelmän kanssa. Kun materialismi käsittää luonnon ainoaksi todelliseksi, niin Hegelin järjestelmässä luonto on vain absoluuttisen idean »vierautumista», ikään kuin idean madaltumista; ajattelu ja sen tuote, idea, on siinä joka tapauksessa alkuperäinen ja luonto johdannainen, joka on ylipäänsä olemassakin vain idean madaltumisen ansiosta. Ja nuorhegeliläiset oleilivatkin tässä ristiriidassa niin hyvin tai niin huonosti kuin se kävi päinsä.

Silloin ilmestyi Feuerbachin »Wesen des Christenthums»²⁰². Se hälvensi yhdellä iskulla ristiriidan nostaen materialismin muutta mutkitta uudelleen valtaistuimelle. Luonto on olemassa mistään filosofiasta riippumatta. Luonto on se perusta, jolla me ihmiset, jotka itsekin olemme luonnon tuotteita, olemme kasvaneet. Paitsi luontoa ja ihmisiä ei ole olemassa mitään, ja uskonnollisen mielikuvituksemme luomat korkeammat olennot ovat vain oman olemuksemme heijastumista mielikuvituksessa. Lumous oli lauennut, »järjestelmä» oli räjäytetty rikki ja heitetty syrjään, ristiriita, vain mielikuvituksessa olevana, oli ratkaistu. — On pitänyt omakohtaisesti kokea tämän kirjan vapauttava vaikutus voidakseen sen käsittää. Innostus oli yleinen: olimme kaikki muuttuneet hetkessä feuerbachilaisiksi. Miten innostuneesti Marx tervehti uutta käsitystä ja miten suuresti se — kaikista hänen arvostelevista varauksistaan huolimatta — häneen vaikutti, siitä voi lukea »Pyhästä perheestä»*.

* Ks. tämän laitoksen 1. osaa, s. 347—597. *Toim.*

Feuerbachin kirjan virheetkin lisäsivät sillä hetkellä sen vaikutusta. Kaunokirjallinen, paikoin jopa paatoksellinen tyyli takasi kirjalle suuremman lukijakunnan ja oli ainakin virkistykseenä abstraktin ja hämärän hegelianismin pitkien vuosien jälkeen. Sama koskee yletöntä rakkauden jumalointia, joka sietämättömäksi käyneen »puhtaan ajattelun» itsevaltiuden vastakohtana oli anteeksiannettavaa, joskaan ei oikeutettua. Mutta emme saa unohtaa, että juuri nämä Feuerbachin kaksi heikkoutta omaksui »todellinen sosialismi», joka levisi »sivistyneessä» Saksassa vuoden 1884 jälkeen kuin kulkutauti ja asetti tieteellisen tutkimuksen tilalle kaunokirjallisen fraasin, tuotannon taloudellisen uudistumisen kautta tapahtuvan proletariaatin vapautuksen tilalle »rakkauden» avulla suoritettavan ihmiskunnan vapautuksen, sanalla sanoen harhautui harrastamaan sitä ällöttävää kaunokirjallisuutta ja rakkaudenveisuuta, minä tyypillinen edustaja oli herra Karl Grün.

On muistettava myös, että vaikka Hegelin koulukunta olikin hajonnut, Hegelin filosofiaa ei ole arvostellen voitettu. Strauss ja Bauer ottivat kumpikin Hegelin filosofiasta yhden puolen käyttäen sitä poleemisena aseena toista puolta vastaan. Feuerbach murskasi järjestelmän ja heitti sen ilman muuta sivuun. Mutta mistään filosofiasta ei suoriuduta selittämällä se ilman muuta vääräksi. Ja Hegelin filosofian tapaista suurtyötä, jolla oli ollut niin valtava vaikutus kansakunnan henkiseen kehitykseen, ei voitu syrjäyttää jättämällä se noin vain huomioon ottamatta. Se täytyi »kumota» sen varsinaisessa mielessä, ts. siinä mielessä, että tulisi hävitetyksi arvostelun kautta sen muoto ja pelastetuksi sen saavuttama uusi sisältö. Kuinka tämä tapahtui, siitä tuonnempana.

Vuoden 1848 vallankumous työnsi kuitenkin toistaiseksi kaiken filosofian syrjään yhtä ujostelematta kuin Feuerbach Hegelin. Ja siten työnnettiin samalla Feuerbachkin taka-alalle.

II

Kaiken, erittäinkin uusimman filosofian suuri peruskysymys on kysymys ajattelun suhteesta olemiseen.

Jo siitä hyvin varhaisesta ajasta alkaen, jolloin ihmiset — vielä täysin tietämättöminä ruumiinrakenteestaan ja kykenemättöminä selittämään uni-ilmiöitä* — tulivat siihen käsitykseen, että heidän ajatustoimintansa ja aistimuksensa eivät ole heidän oman ruumiinsa, vaan tässä ruumiissa asuvan ja kuoleman tullessa siitä erkanevan erikoisen sielun toimintaa, siitä ajasta lähtien he joutuivat pakostakin aprikoimaan tämän sielun suhdetta ulkomaailmaan. Jos sielu erkani ihmisen kuollessa ruumiista ja eli edelleen, ei ollut mitään aihetta keksiä sille vielä erikoista kuolemaa. Niin syntyi käsitys sielun kuolemattomuudesta, mikä sillä kehitysasteella ei tuntunut suinkaan lohdutukselta, vaan kohtalolta, jolle ei mahtanut mitään ja jota esim. kreikkalaiset pitivät sängen usein todellisena onnettomuutena. Tuo ikävä kuvitelma persoonallisesta kuolemattomuudesta ei johtunut uskonnollisesta lohdutuksen tarpeesta, vaan ylipäänsä siitä, että kun kerran sielu oli tunnustettu olevaiseksi, ei voitu yleisen rajoittuneisuuden vuoksi selittää, miten sen käy ruumiin kuoltua. Aivan samaan tapaan, luonnonvoimien personoinnin ansiosta, syntyivät ensimmäiset jumalat, jotka uskonnon kehittyessä muovautuivat yhä yliluonnollisemmiksi, kunnes vihdoinkin henkisen kehityksen kululle luonnollisen abstrahoisprosessin — olin sanomaisillani tislauksprosessin — kautta monista enemmän tai vähemmän rajallisista ja toisiaan rajoittavista jumalista syntyi ihmisten mielessä kuvitelma monoteististen uskontojen yhdestä ainoasta jumalasta.

Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, hengen suhteesta luontoon, tämä kaiken filosofian ydinkysymys juontaa siis, samoin kuin kaikki uskonnotkin, juurensa villeystillan aikaisista rajoittuneista ja tietämättömyydestä johtuneista käsityksistä. Mutta tämä kysymys saatettiin asettaa koko terävyydessään ja se saattoi

* Villien ja ala-asteen raakalaisten keskuudessa on vielä nytkin yleinen se käsitys, että unessa ilmestyvät ihmishahmot ovat sieluja, jotka ovat jättäneet tilapäisesti ruumiin; todellista ihmistä pidetään siksi myös vastuunalaisena niistä teoista, joita joku unissaan näkee. Tämän havaitsi esim. im Thurn 1884 Guyanan intiaaneilla. (*Engelstin huomautus.*)

saada täyden merkityksensä vasta silloin, kun Euroopan väestö heräsi kristillisen keskiajan pitkästä talviunesta. Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, kysymys kumpi on ensisijainen: henki vai luonto, tämä kysymys, joka oli esittänyt muuten suurta osaa keskiajan skolastiikassa, kärjistyi kirkon kiusaksi kysymykseksi: onko jumala luonut maailman vai onko maailma ollut olemassa ikuisesti?

Sen mukaan, miten tähän kysymykseen vastattiin, filosofit jakautuivat kahteen suureen leiriin. Ne jotka väittivät hengen olleen ennen luontoa ja jotka siis viime kädessä olettivat jonkinlaista maailman luomista — ja filosofeilla, esim. Hegelillä, tämä luominen on usein vielä paljon mutkallisempi ja mahdottomampi kuin kristinuskossa — muodostivat idealismin leirin. Toiset, jotka pitivät luontoa ensisijaisena, yhtyivät materialismin eri koulukuntiin.

Nämä kaksi sanontaa — idealismi ja materialismi — eivät merkitse alunperin mitään muuta eikä niitä tässäkään tulla käyttämään missään muussa mielessä. Näemme tuonnempana, millaista sekaannusta syntyy, jos niihin sisällytetään jotakin muuta.

Mutta ajattelun ja olemisen suhdetta koskevalla kysymyksellä on vielä toinenkin puoli: miten meitä ympäröivää maailmaa koskevat ajatuksemme suhtautuvat tähän maailmaan? Kykeneekö ajattelumme tiedostamaan todellista maailmaa, kykenemmekö me todellista maailmaa koskevissa mielikuvissamme ja käsitteissämme muodostamaan oikean kuvan todellisuudesta? Tätä kysymystä sanotaan filosofian kielellä ajattelun ja olemisen identtisyys-kysymykseksi. Valtaosa filosofeista vastaa siihen myöntävästi. Esim. Hegelin myönteinen vastaus siihen on itsestään ymmärrettävää, sillä mehän tiedostamme todellisen maailman muodossa juuri tuon maailman ajatussisällön, juuri sen, minkä ansiosta maailma on absoluuttisen idean asteittaista toteutumista. Tämä absoluuttinen idea on ollut ikuisesti olemassa jossakin maailmasta riippumatta ja ennen maailmaa. On ilman muuta selvää, että ajattelu voi tiedostaa sisällön, joka on jo ennestään ollut ajatussisältöä. Yhtä selvää on, että todistettava seikka sisältyy tässä jo

kaikessa hiljaisuudessa edellytykseen. Mutta se ei suinkaan estä Hegeliä tekemästä edelleen ajattelun ja olemisen identtisuuden todistuksestaan sitä johtopäätöstä, että koska hänen ajattelunsa tunnustaa oikeaksi hänen filosofiansa, niin vain tämä on siis oikeaa filosofiaa ja että ajattelun ja olemisen identtisyys on osoittautuva todeksi siten, että ihmiskunta kääntää hänen filosofiansa heti teoriasta käytännöksi ja muuttaa koko maailman Hegelin periaatteiden mukaiseksi. Tämä harhaluulo on ominaista hänelle ja miltei kaikille filosofeille.

Mutta on joukko muita filosofeja, jotka kieltävät mahdollisuuden tiedostaa tai ainakin tyhjentävästi tiedostaa maailmaa. Näihin kuuluvat uusimmista filosofeista Hume ja Kant, jotka ovat esittäneet hyvin huomattavaa osaa filosofian kehityksessä. Kaiken ratkaisevan tämän käsityksen kumoamiseksi sanoi jo Hegel, sikäli kuin se idealistiselta kannalta oli mahdollista. Feuerbachin materialistinen lisä siinä suhteessa on enemmän henkevä kuin syvä. Tällaiset kuten kaikki muutkin filosofiset päähänpistot kumoaa parhaiten käytäntö, nimittäin kokeilu ja teollisuus. Jos voimme todistaa oikeaksi käsityksemme jostakin luonnonilmiöstä sillä, että itse teemme sen, aiheutamme sen omista edellytyksistään ja panemme sen kaiken lisäksi palvelemaan tarkoituksiamme, niin Kantin tavoittamattomalle »oliolle sinänsä» tulee loppu. Kasveissa ja eläinten ruumiissa syntyvät kemialliset aineet pysyvät sellaisina »olioina sinänsä» siihen asti, kunnes orgaaninen kemia alkoi valmistaa niitä jatkuvasti; siten tuli »oliosta sinänsä» olio meitä varten, niin kuin esimerkiksi värimataran väriaineesta, alitsariinista, jota emme ota enää pellolla kasvatetun värimataran juurista, vaan valmistamme paljon halvemmalla ja yksinkertaisemmin kivihiihlitervasta. Kopernikuksen aurinkokuntajärjestelmä oli kolmesataa vuotta hypoteesi, josta voitiin lyödä vetoa sata, tuhat, kymmentuhatta yhtä vastaan, mutta kuitenkin vasta hypoteesi. Mutta kun tämän järjestelmän tarjoamien todisteiden nojalla Leverrier ei ainoastaan osoittanut, että täytyi olla olemassa eräs tuntematon kiertotähti, vaan laski vielä paikankin, missä tämän kiertotähden piti taivaalla sijaita, ja kun Galle sitten

todellakin löysi tämän kiertotähden²⁰³, niin Kopernikuksen järjestelmä oli todistettu oikeaksi. Kun uuskantilaiset kuitenkin yrittävät herätellä henkiin Kantin katsomuksia Saksassa ja agnostikot Humen katsomuksia Englannissa (missä niistä ei ole koskaan luovuttu kokonaan), niin se on — kun ottaa huomioon, että ne on kumottu aikoja sitten niin teoriassa kuin käytännössäkin — tieteessä taka-askel ja käytännössä vain häveliästä seläntakaista materialismin tunnustamista ja sen julkista kieltämistä.

Mutta tänä pitkänä ajanjaksona Descartesista Hegeliin ja Hobbesista Feuerbachiin filosofeja ei suinkaan vienyt eteenpäin vain puhtaan ajattelun voima, niin kuin he itse luulivat. Päinvastoin. Todellisuudessa heitä vei eteenpäin etenkin luonnontieteen ja teollisuuden valtava ja yhä nopeammin etenevä kehitys. Materialisteilla se näkyi jo päältäkin päin. Mutta myös idealistiset järjestelmät täytyivät yhä enemmän materialistisella sisällöllä, ja ne yrittivät sovittaa hengen ja materian vastakohtaisuutta panteistisesti. Hegelin järjestelmä edustaakin loppujen lopuksi vain metodiaa ja sisällöltään idealistisesti päälaelleen pantua materialismia.

Näin ollen on ymmärrettävää, että Feuerbachia luonnehtiessaan Starcke tutkii ensinnä hänen asennetaan tähän ajattelun ja olemisen suhdetta koskevaan peruskysymykseen. Lyhyen johdannon jälkeen — jossa tarpeettoman raskastajuisella filosofian kielellä kuvailaan erittäinkin Kantista alkaen aikaisempien filosofien katsomuksia ja jossa väheksytään Hegeliä koskettelemalla liian muodollisesti eräitä hänen teostensa kohtia — seuraa laaja esitys itse Feuerbachin »metafysiikan» kehityksestä sellaisena kuin se käy johdonmukaisesti esiin tämän filosofin vastaavista teoksista. Esitys on laadittu huolellisesti ja selvästi. Sitä, samoin kuin koko Starcken kirjaa, rasittaa vain filosofisen ilmaisutavan painolasti, mikä ei suinkaan ole aina ehdottoman välttämätön ja vaikuttaa sitä häiritsevämmin, mitä vähemmän tekijä noudattaa tietyn koulukunnan tai Feuerbachin omaa ilmaisutapaa ja mitä enemmän hän sekoittaa joukkoon sanontoja, joita käyttävät mitä eri-

laisimmat, etenkin nykyiset kulkutaudin tavoin leviävät ja »filosofiseksi» itseään nimittävät suunnat.

Feuerbachin kehitys on materialismiin johtavaa hegeliläisen — ei tosin koskaan täysin oikeaoppisen — kehitystä. Tästä kehityksestä seuraa tietyllä asteella täydellinen irtisanoutuminen hänen edeltäjänsä idealistisesta järjestelmästä. Vastustamattomalla voimalla valtaa hänet vihdoin tietoisuus siitä, että Hegelin »absoluuttisen idean» alkuperäinen olemassaolo, »loogisten kategorioiden ennaltaolo» ennen maailman olemassaoloa ei ole mitään muuta kuin mielikuvituksellinen jäännös uskosta yliluonnolliseen luojaan; että aineellinen, aistein havaittava maailma, johon me itse kuulumme, on ainoa todellinen maailma ja että meidän tietoisuutemme ja ajattelumme ovat aineellisen, ruumiillisen elimen, aivoston tuotteita niin yliaistillisilta kuin ne näyttänevätkin. Materia ei ole hengen tuote, vaan henki itse on materian korkein tuote. Tämä on tietenkin aitoa materialismia. Mutta näin pitkälle päästyään Feuerbach hätkähtää. Hän ei pysty voittamaan tavanmukaista filosofista ennakkoluuloa materialismin nimeä — ei itse asiaa — kohtaan. Hän sanoo:

»Materialismi on minulle inhimillisen olemuksen ja tiedon rakennuksen perusta; mutta se ei ole minulle sitä, mitä se on sanan ahtaammassa merkityksessä fysiologille, luonnontutkijalle, esim. Moleschottille, ja mitä se heidän näkökulmastaan ja heidän ammatinsa kannalta katsoen välttämättä on, ts. se ei ole minulle itse rakennus. Olen materialistien kanssa täysin samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.»

Feuerbach sekoittaa tässä materialismin, joka on aineen ja hengen välisen suhteen tietynlaiseen käsittämiseen pohjaava yleinen maailmankatsomus, siihen erikoiseen muotoon, missä tämä maailmankatsomus ilmeni tiettyinä historian kautena, nimittäin 1700-luvulla. Enemmänkin, hän sekoittaa sen siihen latteaan, vulgaariin muotoon, jollaisena 1700-luvun materialismi elää nykyään luonnontieteilijöiden ja lääkärien päässä ja jollaisena sitä Büchner, Vogt ja Moleschott kiertelevät saarnaamassa 1850-luvulla. Mutta materialismi on käynyt kuten idealismikin läpi useita kehitysasteita. Samalla kun tehdään jokin käänteentekevä löytö, vaik-

kapa vain luonnontieteen alalla, materialismin täytyy muuttua muodoltaan. Ja siitä pitäen kun historiaakin on alettu käsitellä materialistisesti, materialismin kehitykselle on avautunut myös tässä uusi ura.

Viime vuosisadan* materialismi oli etupäässä mekaanista materialismia, koska siihen aikaan luonnontieteistä oli saatettu tietynlaiseen päätökseen vain mekaniikka ja siitäkin vain kiinteiden — taivaan ja maan — kappaleiden mekaniikka, sanalla sanoen painovoimaa koskeva mekaniikka. Kemia oli olemassa vasta lapsellisessa flogiston-teorian²⁰⁴ muodossa. Biologia oli vielä kapaloissaan: kasvien ja eläinten elimistöä oli tutkittu vain pääpiirteissään ja sitä selitettiin puhtaasti mekaanisin syin. 1700-luvun materialistien mielestä ihminen oli kone, niin kuin eläin oli kone Descartesin mielestä. Klassisen ranskalaisen materialismin erikoista, mutta siihen aikaan väistämätöntä rajoittuneisuutta oli ensinnäkin tämä yksinomainen mekaniikan mittapuun soveltaminen ilmiöihin, jotka ovat luonteeltaan kemiallisia ja orgaanisia ja joita tosin mekaaniset lait myös koskevat, mutta toisten, korkeampien lakien taka-alalle työntäminä.

Tämän materialismin erikoista rajoittuneisuutta oli toiseksi se, että se ei kyennyt käsittämään maailmaa prosessiksi, historiallisesti jatkuvasti kehittymässä olevaksi materiaksi. Tämä vastasi luonnontieteen silloista tilaa ja siitä riippuvaa metafyyisistä, ts. epädialektista, filosofoimistapaa. Luonto on ikuisessa liikkeessä, se tiedettiin. Mutta silloisen käsityksen mukaan tämä liike oli samaa ikuista kehän kiertämistä eikä siis koskaan edistynyt; se tuotti yhä uudelleen samat tulokset. Tällainen käsitys oli silloin väistämätön. Kantin teoria aurinkokunnan synnystä vastikään ilmestyi ja sitä pidettiin vielä pelkkänä eriskummallisuutena. Maan kehityshistoria, geologia, oli vielä aivan tuntematon, eikä siihen aikaan voitu tieteellisesti yleensä esittää sellaista käsitystä, että nykyiset elolliset oliot ovat yksinkertaisesta monimutkaiseen johtaneen pitkän kehityssarjan tulosta. Epähistoriallinen luonnonkäsitys oli

* 18. vuosisadan. *Totm.*

siis välttämätön. 1700-luvun filosofeja voidaan sen johdosta moittaa sitäkin vähemmän, koska se tavataan Hegelilläkin. Hänen mielestään luonto, joka on pelkkää idean »vierautumista», ei kykene kehittymään ajassa, vaan voi ainoastaan moninaistua avaruudessa, joten kaikki luontoon sisältyvät kehitysasteet esiintyvät samanaikaisesti ja rinnakkain ja luonto on tuomittu toistamaan ikuisesti samoja prosesseja. Hegel pakottaa luonnon tähän järjettömyyteen — kehitykseen avaruudessa, muttei ajassa, joka on kaiken kehityksen perusehto — juuri samaan aikaan, jolloin geologia, embryologia, kasvi- ja eläinfysiologia sekä orgaaninen kemia oli jo luotu ja jolloin näiden uusien tieteiden pohjalla syntyi kaikkialla nerokkaita ennakkoavistuksia myöhemmästä kehitysteoriasta (esim. Goethe ja Lamarck). Mutta järjestelmä vaati sitä, ja niin metodin täytyi järjestelmän vuoksi pettää itseään.

Epähistoriallinen käsitys oli vallalla myös historian alalla. Siinä huomio kiintyi taisteluun keskiajan jäänteitä vastaan. Keskiaikaa pidettiin pelkkänä tuhatvuotisesta yleisestä raakalaisuudesta johtuneena historian kulun keskeytyksenä. Kukaan ei huomannut keskiajan suuria edistyksellisiä saavutuksia: Euroopan kulttuurialueen laajenemista, elinkelpoisia suuria kansakuntia, joita oli sinne muodostunut toinen toisensa rinnalle, ja vihdoinkin 1300- ja 1400-luvulla tapahtunutta valtavaa teknistä edistystä. Mutta siten kävi mahdottomaksi ymmärtää järjellisesti suurta historiallista yhteyttä, ja historia kelpasi enintään filosofien käytettävissä olevaksi esimerkki- ja havaintokokoelmaksi.

Ne vulgarisoiijat, jotka esiintyivät Saksassa 1850-luvulla materialismin kaupittelijoina, eivät päässeet mitenkään näitä opettajiensa asettamia rajoja pitemmälle. Kaikki uudet luonnontieteen saavutukset kelpasivat heille vain uusiksi todisteiksi maailman luojaan olemassaoloa vastaan, ja itse asiassa he eivät edes yrittäneetkään kehittää teoriaa edelleen. Idealismi, jonka viisaus oli loppunut ja jota vuoden 1848 vallankumous oli haavoittanut kuolettavasti, sai siis hyvitystä siten, että materialismi madaltui niihin aikoihin vielä enemmän. Feuerbach oli ehdottomasti oikeassa kieltäytyessään

tästä materialismista; mutta hänen ei olisi pitänyt sekoittaa toisiinsa matkasaarnaajien oppia ja yleensä materialismia.

Tässä on kuitenkin huomautettava kahdesta seikasta. Ensinnäkin luonnontiede oli Feuerbachinkin eläessä vielä siinä voimakkaassa käymistilassa, mikä on päätynyt selventävään, suhteelliseen lopputulokseen vasta 15 viime vuoden aikana. Oli kerätty ennen kuulumattoman paljon uutta tietoaaineistoa, mutta vasta aivan äskettäin on käynyt mahdolliseksi saada aikaan yhtenäisyyttä ja järjestystä tähän vauhdikkaasti kasautuvien havaintojen kaaokseen. Tosin Feuerbach eli vielä silloin, kun tehtiin kolme ratkaisevaa löytöä: keksittiin solu, oppi energian muuttumisesta ja kehitysoppi, joka on saanut nimensä Darwinista. Mutta miten maaseudun yksinäisyydessä elävä filosofi olisi saattanut seurata riittävästi tiedettä voidakseen antaa täyden arvon keksinnöille, kun silloin luonnontutkijat itsekkin vielä osaksi kielsivät ne, osaksi eivät osanneet käyttää niitä riittävästi? Siihen olivat syypäitä yksinomaan Saksan viheliäiset olot, joiden ansiosta viisastelevat eklektiset hiuksenhalkijat ottivat haltuunsa filosofian oppituolit, kun taas Feuerbachin, joka oli heitä kaikkia verrattomasti etevämpi, täytyi maalaistua ja elää kituutta pienessä kylässä. Ei siis ollut Feuerbachin vika, ettei hän päätenyt siihen ranskalaisen materialismin kaikki yksipuolisuudet poistavaan historialliseen luonnonkäsitukseen, joka nyt on käynyt mahdolliseksi.

Toiseksi Feuerbach oli täysin oikeassa siinä, että pelkkä luonnontieteellinen materialismi on kylläkin »ihmistiedon rakennuksen perusta, mutta ei itse rakennus». Sillä me emme elä ainoastaan luonnossa, vaan myös ihmisyyhteiskunnassa, jolla niin ikään on oma kehityshistoriansa ja tieteesä kuten luonnollakin. Kysymyksessä oli siis yhteiskuntaa tutkivan tieteen, ts. niin sanottujen historiallisten ja filosofisten tieteiden kokonaisuuden, saattaminen sopusointuun materialistisen perustan kanssa ja sen uudestirakentaminen tälle perustalle. Mutta Feuerbachista ei ollut tämän työn suorittajaksi. Siinä suhteessa hän pysyi — »perustasta» huolimatta — vanhojen idealististen käsitteiden kahleissa, ja hän

tunnustaa tämän sanomalla: »Olen materialistien kanssa samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.» Mutta juuri tällä yhteiskunnallisella alalla Feuerbach ei pääsytäkään »etenemään» omaa vuodelta 1840 tai 1844 peräisin olevaa katsantokantaansa pitemmälle ja taaskin pääasiallisesti juuri erakkoelämänsä vuoksi, mikä pakotti hänet — miehen, joka enemmän kuin kaikki muut filosofit kaipasi seuraa — kehittelemään ajatuksiaan täysin yksin, sen sijaan että olisi kehitelty niitä ystävällisissä ja vihamielisissä kohtaustilaisuuksissa vertaistensa kanssa. Tulemme myöhemmin yksityiskohtaisesti näkemään, miten suuresti hän tällä alalla jäi idealistiksi.

On vielä huomautettava, että Starcke etsii Feuerbachin idealismia väärästä paikasta.

»Feuerbach on idealisti, hän uskoo ihmiskunnan edistykseen» (s. 19). »Kaiken perustaksi, pohjaksi jää kuitenkin idealismi. Realismi vain suojaa meitä erehdyksiltä noudattaessamme ideaalisia pyrkimyksiämme. Eivätkö sääli, rakkaus ja innostus totuuden ja oikeuden puolesta ole ideaalisia voimia?» (S. VIII.)

Ensinnäkään idealismilla ei tarkoiteta tässä mitään muuta kuin pyrkimystä ideaalisiin päämääriin. Mutta niillähän voi olla jotakin yhteyttä korkeintaan Kantin idealismin ja hänen »kategorisen imperatiivinsa» kanssa. Muttei edes Kant sanonut filosofiaansa »transkendenttaaliseksi idealismiksi» siksi, että siinä on kysymys myös siveellisistä ihanteista, vaan aivan toisilla perusteilla, kuten Starckekin muistane. Se ennakkoluulo, että filosofisen idealismin olemuksena olisi usko siveelisiin, ts. yhteiskunnallisiin ihanteisiin, on lähtöisin filosofian ulkopuolelta, saksalaisesta poroporvarista, joka tarvitsemansa vähäiset filosofisen sivistyksen rippeet opettelee ulkoa Schillerin runoista. Kukaan ei arvostellut terävämmin Kantin voimatonta »kategorista imperatiivivia» — voimatonta, koska se vaatii mahdotonta eikä siis saa koskaan aikaan mitään todellista — kukaan ei pilkannut purevammin Schillerin levittämää poroporvarillista tapaa haaveilla epäreaalisista ihanteista kuin juuri täydellinen idealisti Hegel (ks. esim. »Fenomenologia»).

Mutta toiseksi ei kerta kaikkiaan ole vältettävissä se, että kaiken, mikä saa ihmisen toimimaan, täytyy

käydä hänen päänsä kautta: vieläpä syöminen ja juominenkin alkaa aivojen välityksellä tajutun nälän ja janon seurauksena ja loppuu niin ikään aivojen välityksellä tajutun kyllyyden seurauksena. Ulkomaailman vaikutus ihmiseen painuu hänen mieleensä, heijastuu aivoissa tunteina, ajatuksina, vietteinä, tahdonilmaisuuksina, lyhyesti sanoen »ideaalisina pyrkimyksinä» ja tulee tässä muodossa »ideaaliseksi voimiksi». Jos ihmisen tekee idealistiksi vain se seikka, että hän yleensä »noudattaa ideaalisia pyrkimyksiä» ja tunnustaa »ideaalisten voimien» vaikuttavan itseensä, niin jokainen vähänkin normaalisti kehittynyt ihminen on synnynnäinen idealisti, ja kuinka silloin materialisteja yleensä voisi olla olemassakaan?

Kolmanneksi sillä vakaumuksella, että ainakin tällä hetkellä ihmiskunta liikkuu suurin piirtein etenevään suuntaan, ei ole kerrassaan mitään tekemistä materialismin ja idealismin vastakohtaisuuden kanssa. Ranskalaiset materialistit pitivät miltei fanaattisesti kiinni tästä vakaumuksesta — eivät suinkaan vähemmän kuin deistit²⁰⁵ Voltaire ja Rousseau — ja uhrasivat sille omakohtaisesti usein hyvinkin paljon. Jos kuka niin esim. Diderot on pyhittänyt koko elämänsä »innostukselle totuuden ja oikeuden puolesta» myönteisessä mielessä. Kun siis Starcke selittää kaiken tämän idealismiksi, niin se todistaa vain, että sana materialismi ja koko näiden kahden suunnan välinen vastakohtaisuus on kadottanut tässä hänellä kaiken merkityksensä.

Tosiasiata on, että Starcke tekee tässä — vaikkakin kenties tiedottomasti — anteeksiantamattoman myönnytyksen sille ennakkoluulolle, joka poroporvarilla on materialismi-sanaa kohtaan pitkäaikaisen pappien harjoittaman materialismin parjauksen ansiosta. Poroporvari ymmärtää materialismilla ylensyömistä, juopottelua, silmäinpyyntöä, lihanhimoa ja turhamaisuutta, rahanhimoa, saituutta, ahneutta, voiton kiskontaa ja pörsihuijausta, sanalla sanoen kaikkia niitä iljettäviä paheita, joita hän itse kaikessa hiljaisuudessa harjoittaa. Idealismilla hän sen sijaan ymmärtää uskoa hyveeseen, yleistä ihmisrakkautta ja ylipäänsä »parempaa maailmaa», jolla hän toisten edessä ylvästelee, mutta johon hän

itse uskoo korkeintaan niin kauan, kuin hänen on karsittävä krapulasta ja vararikosta, jotka välttämättä seuraavat hänen tavanomaisia »materialistisia» hurjastelujaan, ja hänen mielisanontansa kuuluu: Mikä on ihminen? Puoleksi eläin, puoleksi enkeli.

Starcke näkee muuten paljon vaivaa puolustaakseen Feuerbachia Saksassa nykyään filosofien nimellä leven-televien dosenttien hyökkäyksiltä ja oppilausemilta. Niistä, joita nämä Saksan klassisen filosofian jälkeläiset kiinnostavat, se on tietenkin tärkeää; Starckesta itses-tään se lienee näyttänyt välttämättömältä. Me säästäm-me lukijan siltä.

III

Feuerbachin todellinen idealismi tulee ilmi heti kun tarkastelemme hänen uskonnonfilosofiaansa ja siveysop-piaan. Hän ei tahdo suinkaan poistaa uskontoa, hän tahtoo täydentää sitä. Filosofian itsensä pitää sulautua uskontoon.

»Ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnolli-silta muutoksiltaan. Historiallinen liike tapaa pohjan vain siellä, missä se käy ihmisen sydämeen. Sydän ei ole uskonnon muoto, joten ei voida sanoa että uskonnon pitäisi olla myös sydä-messä, sydän on uskonnon olemus» (lainattu Starckelta, s. 168).

Feuerbachin mukaan uskonto on tunnesuhde, sydänten suhde ihmisen ja ihmisen välillä. Tähän asti tämä suhde on etsinyt totuuttaan todellisuuden mielikuvi-tuksellisesta heijastumasta — yhden tai useampien ju-malien, näiden inhimillisten ominaisuuksien mieli-kuvituksellisten heijastumien, välityksellä — mutta nyt se löytää sen suoraan ja välittömästi Minän ja Sinän välisestä rakkaudesta. Ja niin Feuerbach päätyy lopulta siihen, että sukupuolirakkaus on hänen uuden uskon-tonsa harjoittamisen korkeimpia muotoja, ellei suorastaan korkein muoto.

Ihmisten välisiä, etenkin sukupuolien välisiä tunnesuhteita on ollut niin kauan kuin ihmisiäkin. Erikoisesti sukupuolirakkaus on muovautunut ja valloittanut 800 viime vuoden aikana itselleen aseman, joka on tehnyt siitä tässä ajassa velvoittavan navan, minkä

ympärillä koko runous pyörii. Olemassaolevat positivistiset uskonnot ovat rajoittuneet antamaan korkeimman siunauksensa valtion suorittamalle sukupuolirakkauden sääntelylle, ts. avioliittolainsäädännölle; ne voisivat vaikka huomispäivänä hävitä ilman että rakkauden ja ystävyuden käytännössä tapahtuisi pienintäkään muutosta. Ranskassa kristinusko oli 1793—1798 tosiaankin kadonnut niin tyystin, ettei Napoleonkaan voinut saattaa sitä jälleen voimaan ilman vastaanhangoittelevaa ja vaikeuksia. Mutta tuona väliaikana ei esiintynyt kuitenkaan tarvetta saada sen tapaista korviketta kuin Feuerbach suosittelee.

Feuerbachin idealismi on tässä siinä, ettei hän anna ihmisten välisten keskinäiseen mieltymykseen perustuvien suhteiden — sukupuolirakkauden, ystävyuden, säälin, uhrautuvaisuuden jne. — olla ilman muuta sitä, mitä ne ovat sinänsä ilman erityisen, hänenkin mielestään menneisyyteen kuuluvan uskonnon jälkimuistoja, vaan hän väittää niiden kohoavan täyteen arvoonsa vasta sitten, kun ne pyhitetään uskonto-nimityksellä. Hänestä pääasia ei ole se, että nämä puhtaasti inhimilliset suhteet ovat olemassa, vaan se että ne käsitettäisiin uudeksi tosiuskonnoksi. Niiden tulisi käydä täydestä vasta sitten, kun ne ovat saaneet uskonnollisen leiman. Sana religion (uskonto) johtuu sanasta religare,* mikä alkuaan merkitsi yhteyttä. Siis kaikkalainen kahden ihmisen yhteys on uskontoa. Moiset sanaopilliset temput ovat idealistisen filosofian viimeinen hätäkeino. Sanalla ei saisi olla sitä merkitystä, joka sillä on sen todellisen käytön historiallisen kehityksen perusteella, vaan se merkitys, joka sillä syntynsä perusteella tulisi olla. Ja niin siunataan sukupuolirakkaus ja sukupuolinen yhteys »uskonnoksi», ettei sana uskonto kalliina idealistisena muistona suinkaan vain katoaisi kielestä. Juuri noin puhuivat 1840-luvulla Louis Blancin suunnan pariisilaiset reformistit, jotka niin ikään eivät voineet käsittää uskonnotonta ihmistä muuksi kuin hirviöksi ja sanoivat meille: *Donc, l'athéisme c'est votre religion!*** Kun Feuerbach tahtoo luoda itse asiassa mate-

* — yhdistää. *Toim.*

* Siis ateismi on teidän uskontonne! *Toim.*

rialistiseen luonnonkäsitykseen perustuvan todellisen uskonnon, niin se on samaa kuin nykyaikaisen kemian käsittäminen todelliseksi alkemiaksi. Jos kerran voi olla uskontoa ilman jumalaa, niin voihan olla alkemiaakin ilman viisasten kiveä. Alkemia ja uskonto ovat muuten hyvin lähellä toisiaan. Viisasten kivellä on paljon samanlaisia ominaisuuksia kuin jumalalla, ja ajanlaskumme kahden ensimmäisen vuosisadan egyptiläisillä ja kreikkalaisilla alkemisteilla oli sormensa mukana pelissä kristinoppia kehiteltäessä, kuten Koppin ja Berthelot'n esittämät tiedot todistavat.

Ehdottoman väärä on Feuerbachin väite, että »ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnollisilta muutoksiltaan». Uskonnolliset muutokset *ovat myötäilleet* suuria historiallisia käännteitä vain mikäli kysymyksessä on kolme tähän asti esiintynyttä maailmanuskontoa: budhalaisuus, kristinusko ja islam. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luontoperäisesti syntyneet uskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti kun heimojen ja kansojen itsenäisyys oli murrettu. Germaaneilla riitti jopa pelkkä kosketus luhistuvaan Rooman maailmanvaltaan ja sen kristilliseen maailmanuskontoon, jonka Rooma oli vastikään omaksunut ja joka vastasi sen taloudellista, poliittista ja aatteellista tilaa. Vasta näistä enemmän tai vähemmän keinotekoisesti syntyneistä maailmanuskonnoista, varsinkin kristinuskosta ja islamista, havaitsemme, että yleiset historialliset liikkeet saavat uskonnollisen leiman. Mutta yksinpä kristinuskonkin levinneisyysalueella vallankumoukset, joilla todella oli yleismaailmallinen merkitys, saivat uskonnollisen leiman vain porvariston vapautustistelun ensi vaiheissa 1200—1600-luvulla. Ja tuo uskonnollinen leima ei johtunut ihmisen sydäimestä eikä hänen uskonnontarpeestaan, niin kuin Feuerbach luulee, vaan koko edeltäneestä keskiajan historiasta, joka ei tuntenut muuta ideologian muotoa kuin uskonnon ja jumaluusopin. Mutta kun porvaristo 1700-luvulla oli varttunut kyllin vahvaksi omatakseen myös oman ideologiansa, joka vastasi sen luokka-asemaa, niin se suoritti suuren ja lopullisen vallankumouksensa, Rans-

kan vallankumouksen, vedoten yksinomaan oikeusopillisiin ja valtiollisiin aatteisiin ja kiinnittäen uskontoon huomiota vain sikäli, mikäli tämä oli sen tiellä. Mutta porvariston päähän ei ollut pälkähäntykään vaihtaa vanhaa uskontoa johonkin uuteen. Tunnettua on, miten Robespierre siinä epäonnistui.

Luokkavastakohtaisuuteen ja luokkaherruuteen perustuva yhteiskunta, jossa meidän on elettävä, supistaa nykyään jo kyllin tuntuvasti mahdollisuuden osoittaa puhtaasti inhimillisiä tunteita suhteissamme toisiin ihmisiin. Meillä ei ole mitään syytä supistaa sitä vielä enemmän ylentämällä nämä tunteet uskonnoksi. Tavanmukainen historiankirjoitus on niin ikään jo aivan kylliksi hämähöittänyt varsinkin Saksassa suurten historiallisten luokkataistelujen ymmärtämistä, joten meidän ei tarvitse tehdä sitä täysin mahdottomaksi muuttamalla noiden taistelujen historia pelkäksi kirkkohistorian lisäkkeeksi. Jo sanotusta näkyy, miten kauas olemme nykyään loitonneet Feuerbachista. Nyt on jo suorastaan mahdotonta lukea niitä hänen teostensa »ihanimpia kohtia», joissa ylistellään tätä uutta rakkaususkontoa.

Ainoa uskonto, jota Feuerbach on perusteellisesti tutkinut, on kristinusko, yksijumalaisuuteen perustuva länsimaiden maailmanuskonto. Hän osoittaa, että kristillinen jumala on vain mielikuvituksellinen heijastuma, peilikuva ihmisestä. Tämä jumala sinänsä on kuitenkin pitkäaikaisen abstrahointiprosessin tuote, monien aikaisempien heimo- ja kansallisjumalien tiivistynyt ydin. Ja sitä vastaavasti ihminenkin, jonka kuva tuo jumala on, ei ole todellinen ihminen, vaan samanlainen monien todellisten ihmisten ydin, abstraktinen ihminen, siis taaskin vain ajatuskuva. Sama Feuerbach, joka jokaisella sivulla saarnaa aistillisuutta ja kehottaa syventymään konkreettiseen todellisuuteen, muuttuu läpeensä abstraktiseksi heti, kun joutuu puhumaan ihmisten muista kuin pelkistä sukupuolisuhteista.

Ihmisten suhteissa hän näkee vain yhden puolen: moraalin. Tässä suhteessa meitä hämmästyttää jälleen Feuerbachin ihmeteltävä köyhyys Hegeliin verrattuna. Hegelin etiikka eli siveysoppi on oikeusfilosofiaa ja käsittää 1. abstraktisen oikeuden, 2. moraliteetin ja

3. siveellisyyden, joka käsittää vuorostaan perheen, kansalaisyhteiskunnan ja valtion. Sisältö on tässä yhtä realistinen kuin muoto on idealistinen. Siihen sisältyy moraalin ohella kokonaisuudessaan oikeus, talouselämä ja politiikka. Feuerbachilla asia on päinvastoin. Muodon puolesta hän on realisti: hän ottaa lähtökohdaksi ihmisen; mutta siitä maailmasta jossa tämä ihminen elää, ei ole edes puhetta, joten hän pysyy aina samana abstraktisena ihmisenä, joka esiintyi uskonnonfilosofiassa. Tämä ihminen ei ole syntynyt äidinkohdusta, hän on kuoriutunut esiin monoteististen uskontojen jumalasta. Siksi hän ei eläkään todellisessa, historiallisesti syntyneessä ja historiallisesti tietystä maailmassa. Tosin hän seurustelee muiden ihmisten kanssa, mutta kaikki muut ovat yhtä abstraktisia kuin hän itsekkin. Uskonnonfilosofiassa meillä oli toki vielä mies ja nainen, mutta etiikassa katoaa tämä viimeinenkin ero. Silloin tällöin Feuerbachilla esiintyy tosin sellaisia väitteitä kuin:

»Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä.» — »Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole polttoainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään päässäsi, mielessäsi ja sydämessäsi moraalintarveainetta.» — »Politiikan täytyy tulla uskonnoksemme» jne.

Mutta Feuerbach ei osaa lainkaan käyttää näitä väitteitä, ne jäävät pelkiksi fraaseiksi, ja Starckenkin täytyy myöntää, että politiikka muodostui Feuerbachille ylipääsemättömäksi rajaksi ja

»yhteiskuntaoppi, sosiologia, oli hänelle terra in cognita»*.

Yhtä latteaksi Hegeliin verrattuna hän osoittautuu käsitellessään hyvän ja pahan vastakohtaisuutta.

»Luullaan sanottavan jotakin suurimerkityksistä». Hegel on huomauttanut. »kun sanotaan: ihminen on luonnostaan hyvä, mutta unohdetaan, että jotakin paljon suurimerkityksisempää ilmaistaan sanoilla: ihminen on luonnostaan paha.»

Pahe on Hegelillä se muoto, missä historiallisen kehityksen liikevoima esiintyy. Tässä on kaksinainen ajatus: toisaalta jokainen uusi edistysaskel esiintyy välttämättömästi pyhäinhäväistyksenä, kapinointina vanhoja, kuolevia, mutta tottumuksen pyhittämiä oloja

* — tuntematon maa. *Toim.*

vastaan, ja toisaalta juuri ihmisten huonot intohimot, ahneus ja vallanhimo ovat luokkavastakohtien synnyttyä muodostuneet historiallisen kehityksen ponnahduslaudaksi. Tätä on jatkuvasti todistanut esim. feodalismien ja porvariston historia. Mutta Feuerbachin päähän ei ole pälkähtänytkään tutkia moraalisen paheen historiallista osuutta. Historia on hänelle yleensä vastenmielinen ja kammottava ala. Täysin hedelmätön on jopa hänen seuraava lauselmansakin:

»Luonnosta alkunsa saanut ihminen oli niin ikään vain pelkkä luonnonolento eikä ihminen. Ihminen on ihmisen, kulttuurin ja historian tuote.»

Näin ollen se, mitä Feuerbach meille moraalista kertoo, voi olla vain sangen laihaa. Ihminen pyrkii luonnostaan onneen, ja siksi tuon pyrkimyksen on oltava kaiken moraalien perustana. Mutta onnen tavoittelua oikaistaan kahdella tavalla. Ensinnä tekojemme luonnollisten seurausten kautta: humalaa seuraa pohmelo, tavaksi tullutta hurjastelua sairaus. Toiseksi tekojemme yhteiskunnallisten seurausten kautta: ellemme kunnioita toisten samanlaista onnen tavoittelua, niin he tekevät vastarintaa ja häiritsevät omaa onnen tavoitteluamme. Tästä seuraa, että onnistuaksemme pyrkimyksissämme meidän on kyettävä arvioimaan oikein tekojemme seuraukset ja toisaalta kunnioitettava toisten ihmisten oikeutta pyrkiä samaan. Järkevä kohtuullisuus suhtautuessamme omaan itseemme ja rakkaus — aina vain rakkaus! — suhteissamme toisiin ovat siis Feuerbachin moraalien perussääntöjä, joista kaikki muut säännöt johtuvat. Feuerbachin henkevimmätäkään järkeilyt enempiä kuin Starcken voimakkaimmatkaan ylistelyt eivät voi peittää näiden parin väitteen köykäisyyttä ja latteutta.

Rajoittumalla toiminnassaan omaan itseensä ihminen onnistuu onnen tavoittelussaan vain aivan poikkeuksellisesti eikä läheskään aina omaksi ja toisten hyödyksi. Hänen täytyy olla tekemisissä ulkomaailman kanssa, tyydyttääkseen tarpeensa hän tarvitsee ruokaa, toiseen sukupuoleen kuuluvan yksilön, kirjoja, keskustelua, väittelyä, toimintaa, kulutus- ja työvälineitä. Feuer-

bachin moraali joko edellyttää jokaisella ihmisellä olevan ilman muuta nämä tarpeittensa tyydyttämiseen tarvittavat välineet ja esineet tai se antaa vain hyviä, mutta käyttökelvottomia neuvoja, ja silloin sillä ei ole mitään arvoa ihmisille, joilta nämä välineet puuttuvat. Ja Feuerbach itse sanoo tämän suoraan:

»Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä. Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole polttoainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään päässäsi, mielessäsi ja sydämessäsi moraalien tarveainetta.»

Olisikohan toisten ihmisten yhtäläisen onnentavoitteluoikeuden laita kenties paremmin? Feuerbach esitti tämän vaatimuksen ehdottomana, kaikkina aikoina ja kaikissa oloissa välttämättömänä. Mutta mistä lähtien se on tunnustettu? Tuliko vanhalla ajalla orjien ja herrojen, keskiajalla maaorjien ja paronien välillä koskaan kysymykseen yhtäläinen onnentavoitteluoikeus? Eikö sorrettujen luokkien onnen tavoittelua uhrattu häikäilemättä ja »oikeuden nimessä» hallitsevien luokkien onnen tavoittelun hyväksi? — Kyllä, mutta se oli epäsiiveellistä, nyt sitä vastoin on tunnustettu tasa-arvoisuus. — Tunnustettu sanoissa sen jälkeen ja siitä lähtien, kun porvariston oli taistellussaan feodaaliherroja vastaan ja luodessaan kapitalistista tuotantoa pakko poistaa kaikki sääty-, ts. persoonalliset erioikeudet ja saattaa voimaan yksilön oikeudellinen tasa-arvoisuus ensin yksityisoikeuden ja sitten vähitellen myös valtio-oikeuden alalla. Mutta onnen tavoittelun turvaavat vain hyvin pieneltä osalta aatteelliset oikeudet ja suurimmalta osalta aineelliset välineet, ja kapitalistinen tuotanto pitää huolen siitä, että yhtäläisesti oikeutettujen henkilöiden suuren enemmistön osalle lankeaa vain se, mikä on välttämättömintä niukkaan toimeentuloon. Tuskinpa siis kapitalismi kunnioittaa enemmistön onnentavoitteluoikeutta enemmän kuin orjuus tai maaorjuus. Ja onkohan asian laita paremmin onnellisuuden henkisten välineiden, sivistysvälineiden suhteen? Eikö itse »Sadowan koulumestari»²⁰⁶ ole vain taruolento.

Eikä siinä vielä kaikki. Feuerbachin moraaliteorian mukaan arvopaperipörssi olisi siiveellisuuden pyhin temp-

peli niillä ehdoin, että keinotellaan aina oikein. Jos onnen tavoitteluni johdattaa minut pörssiin ja minä arvioin siellä tekojeni seuraukset niin oikein, että niistä koituu minulle vain mielihyvää eikä vahinkoa, ts. että minä aina voitan, niin Feuerbachin määräys on täytetty. Täten en estä myöskään ketään toista pyrkimästä samaan tapaan onneen, sillä hänhän on tullut pörssiin vapaasta tahdostaan niin kuin minäkin ja pitänyt minun kanssani tekemässään keinottelukaupassa silmällä omaa onnen tavoitteluaan niin kuin minä omaani. Ja jos hän menettää rahansa, niin hänen tekonsa osoittautuu epäsiveelliseksi juuri sen vuoksi, koska se oli huonosti laskettu. Ja saattaessani hänet kärsimään ansaitsemansa rangaistuksen voin jopa lyödä ylpeänä rintaani kuin ainakin joku nykyaikainen Rhadamanthys. Pörssissä hallitsee rakkauskin, mikäli se ei ole pelkkä sentimentaalin sananparsa, koska jokainen tyydyttää onnenkaipuunsa toisen avulla ja sehän juuri pitäisi rakkauden tehtävä ollakin, siinähän se käytännöllisesti toteutuu. Kun siis näen ennakolta oikein liiketoimieni seuraukset, ts. pelaan menestyksellisesti, niin siten täytän kaikki Feuerbachin moraalin ankarimmatkin vaatimukset ja minusta tulee lisäksi rikas mies. Toisin sanoen Feuerbachin moraalilla on kaavailtu nykyisen kapitalistisen yhteiskunnan mittojen mukaisesti hänen omista tahtomuksistaan tai aikomuksistaan riippumatta.

Mutta rakkaus! — Niin, rakkaus on aina ja kaikkialla Feuerbachin opissa se taikajumala, jonka pitäisi auttaa suoriutumaan kaikista käytännöllisen elämän vaikeuksista — ja näin yhteiskunnassa, joka on jakautunut luokkiin, joiden edut ovat aivan vastakkaiset. Siten hänen filosofiastaan katoaa viimeisiä rippeitä myöten sen kumouksellinen luonne ja jäljelle jää vain vanha luritus: rakastakaa toisianne, syleilkää toisianne sukupuoleen ja säätyyn katsomatta — yleinen sovinnon hymistys!

Lyhyesti sanoen Feuerbachin moraaliteorian käy samoin kuin kaikkien sen edeltäjienkin. Se on tarkoitettu kaikkia aikoja, kaikkia kansoja, kaikkia oloja varten, ja juuri siksi sitä ei voida käyttää koskaan eikä missään, vaan se jää todellisen maailman suhteen yhtä

voimattomaksi kuin Kantin kategorinen imperatiivi. Todellisuudessa jokaisella luokalla, vieläpä jokaisella ammatillakin on oma moraalinsa, jota se rikkoo aina, kun voi tehdä sen rankaisematta, ja rakkaus, jonka pitäisi kaikkia yhdistää, ilmenee sotina, riitoina, oikeusjuttuina, kotoisena rähinänä, avioeroina ja ihmisten mahdollisimman tehokkaasti harjoittamana toisten ihmisten riistona.

Mutta miten oli mahdollista, että Feuerbachin antama valtava henkinen sysäys jäi hänen itsensä kohdalta niin hedelmättömäksi? Yksinkertaisesti siitä syystä, että Feuerbach ei kyennyt löytämään tietä elävään todellisuuteen siitä abstraktioiden valtakunnasta, jota hän itse niin pohjattomasti vihasi. Hän tarrautuu kouristuksenomaisesti luontoon ja ihmiseen. Mutta luonto ja ihminen jäävät hänelle pelkiksi sanoiksi. Hän ei osaa sanoa meille mitään varmaa enempää todellisesta luonnosta kuin todellisesta ihmisestäkään. Feuerbachin abstraktisesta ihmisestä päästään todelliseen elävään ihmiseen kuitenkin vain tarkastelemalla ihmistä historiassa toimivana. Mutta juuri tätä vastaan Feuerbach hangoitteli, ja siksi vuosi 1848, jota hän ei ymmärtänyt, merkitsi hänelle vain lopullista välien rikkoutumista todellisen maailman kanssa, vetäytymistä yksinäisyyteen. Tämä on taaskin pääasiallisesti niiden Saksan olosuhteiden syytä, jotka antoivat hänen sortua kurjuuteen.

Mutta se askel, jota Feuerbach ei ottanut, oli kuitenkin otettava; abstraktisen ihmisen palvominen, mikä oli Feuerbachin uuden uskonnon ytimenä, oli korvattava todellisia ihmisiä ja heidän historiallista kehitystään tutkivalla tieteellä. Tätä Feuerbachin katsantokantaa alkoi Marx 1845 kehittää edelleen »Pyhässä perheessä».

IV

Strauss, Bauer, Stirner, Feuerbach olivat Hegelin filosofian vesoja, sikäli kuin he pysyivät filosofian alalla. »Leben Jesu» ja »Dogmatik» teosten jälkeen Strauss on harrastellut enää vain Renanin tapaista filosofista ja kirkkohistoriallista kaunokirjallisuutta.

Bauer on saanut jotakin merkittävää aikaan vain kristinuskon syntyhistorian alalla. Stirner jäi pelkäksi eriskummaisuuudeksi senkin jälkeen, kun Bakunin oli sekoittanut hänet yhteen Proudhonin kanssa ja ristinyt tämän sekoituksen »anarkismiksi». Feuerbach yksin oli merkittävä filosofi. Feuerbach ei kuitenkaan päässyt etemmäksi sitä filosofiaa, joka luuli itseään erikoistieteiden yläpuolella liiteleväksi ja niitä yhdistäväksi tieteiden tieteksi ja jota hän piti koskemattomana pyhyytensä; filosofinakin hän jäi puolitiehen, oli alhaalla materialisti, ylhäällä idealisti. Hän ei voittanut Hegeliä arvostelun aseina, vaan heitti hänet ilman muuta käyttökelvottomana syrjään saamatta itse aikaan Hegelin järjestelmän ensyklopedisen rikkauden vastapainoksi muuta myönteistä kuin paisutellun rakkaususkonnon ja laihan, voimattoman moraalin.

Mutta Hegelin koulukunnan hajotessa syntyi vielä toinenkin suunta,⁷ ainoa, joka on kantanut todella hedelmiä, ja tämä suunta liittyy pääasiassa Marxin nimeen.*

Ero Hegelin filosofiasta tapahtui tässäkin palamalla materialistiselle kannalle. Se merkitsee, että tämän suunnan edustajat päättivät käsittää todellisen maailman — luonnon ja historian — sellaiseksi, jollaisena se esiintyy kaikille, jotka lähestyvät sitä ilman idealistisia ennakkopäähänpistoja; he päättivät uhrata

*⁷ Rohkenen esittää tässä henkilökohtaisen selityksen. Viime aikoina on useamman kerran viitattu minun osuuteeni tähän teoriaan, joten minun täytynee sanoa muutama sana tämän seikan selventämiseksi. En voi kieltää, ettenkö työskennellessäni neljäkymmentä vuotta yhdessä Marxin kanssa ja aikaisemminkin olisi tietystä mielessä itsenäisesti osallistunut sekä teorian perustamiseen että varsinkin sen kehittämiseen. Mutta suurin osa johtavista perusajatuksista, erittäinkin talouselämän ja historian alalla, ja varsinkin niiden lopullinen selvä muotoilu on Marxin ansiota. Sen mitä minä olen tuonut lisää, Marx olisi — ehkä paria erikoisalaa lukuunottamatta — voinut saada selville helposti ilman minuakin. Ja taas sitä, mitä Marx on saanut aikaan, minä en olisi kyennyt tekemään. Marx seisoikin korkeammalla, näki kauemmaksi, huomasi enemmän ja nopeammin kuin me kaikki muut. Marx oli nero, me muut korkeintaan lahjakkaita. Ilman häntä teoria ei olisi nykyään läheskään sitä, mitä se on. Siksi se kantaakin oikeutetusti hänen nimeään. (*Engelstin huomautus*).

säälimättä jokaisen idealistisen päänäpiston, joka ei sopinut yhteen tosiasioiden kanssa, kun nämä tosiasiat otettiin niiden omassa eikä missään mielikuvituksellisessa yhteydessä. Ja materialismi ei ylipäänsä merkitsekään mitään muuta. Tässä vain ensi kerran otettiin materialistinen maailmankatsomus todella vakavasti ja pidettiin siitä — ainakin pääpiirteittäin — johdonmukaisesti kiinni kaikilla tarkasteltavilla tiedonaloilla.

Hegeliä ei pantu ilman muuta syrjään. Päinvastoin hänen opistaan otettiin edellä mainittu vallankumouksellinen puoli, dialektinen metodi. Mutta hegeliläisessä muodossaan tämä metodi oli käyttökelvoton. Hegelillä dialektiikka on käsitteen itsekehitystä. Absoluuttinen idea ei ainoastaan ole olemassa ikuisesti — missä, se on tuntematonta — vaan on myös koko olevaisen maailman varsinainen elävä sielu. Se kehittyy omaa itseään kohti kaikkien sille ominaisten esiasteiden kautta, joita on käsitelty laajasti »Logiikassa». Sitten se »itsevierautuu» muuttumalla luonnoksi, jossa se itseään tietoa-matta käy luonnonvälttämättömyyden muodossa läpi uuden kehityksen ja tietoa vihdoin ihmisessä taas oman itsensä. Tämä itsetietoisuus vapautuu sitten historiassa alkutilastaan, kunnes absoluuttinen idea palaa vihdoin Hegelin filosofiassa jälleen täydellisesti omaan itseensä. Luonnossa ja historiassa ilmenevä dialektinen kehitys, ts. kaikkinaisten mutkien ja tilapäisten takaskelten kautta alemmasta korkeampaan johtavan etenevän liikkeen syyperäinen yhteys on Hegelillä siis vain jäljennös idean itseliikunnasta, mikä tapahtuu ikuisesti ties missä, mutta joka tapauksessa kaikista ajattelevista ihmisaivoista riippumatta. Tehtävänä oli tämän ideologisen nurinkuruisuuden poistaminen. Sen sijaan että olisimme käsittäneet todelliset oliot absoluuttisen idean eri asteiden heijastumiksi, me ymmärsimme inhimilliset käsitykset taas materialistisesti, todellisten olioiden heijastumiksi. Siten dialektiikka muuttui tieteenkieliseksi niin ulkoisen maailman kuin inhimillisen ajattelunkin yleisistä liikunnan laeista: kahdesta sarjasta lakeja, jotka asiallisesti ovat identtiset, mutta ilmenevät sikäli eri tavoin, että ihmisaivot voivat käyttää niitä

tietoisesti, kun taas luonnossa ja tähän asti suurimmalta osaltaan myös ihmiskunnan historiassa ne ovat ilmenneet tiedottomasti, ulkoisen välttämättömyyden muodossa, näyttäen loputtomalta näennäisten sattumien sarjalta. Mutta siten ideoiden dialektiikka muuttui vain todellisen maailman dialektisen liikkeen tietoperäiseksi heijastukseksi. Näin Hegelin dialektiikka käännettiin ylösalaisin tai pikemminkin pantiin jälleen jaloilleen, koska se oli ollut pääläellään. Ja merkittävää on, että tätä materialistista dialektiikkaa, joka on ollut jo vuosikausia paras työvälineemme ja terävin aseemme, emme keksineet ainoastaan me, vaan meidän ohellamme sen keksi uudelleen, meistä ja jopa Hegelistäkin riippumatta, saksalainen työmies Joseph Dietzgen.*

Mutta näin oli Hegelin filosofian vallankumouksellinen puoli taas saatettu oikeuksiinsa ja vapautettu samalla niistä idealistisista päärmeistä, jotka olivat estäneet Hegeliä pitämästä johdonmukaisesti kiinni siitä. Se suuri perusajatus, että maailma ei ole lopullisten *olioiden* yhdistelmä, vaan *prosessien* yhdistelmä, jossa pysyväisiltä näyttävät oliot samoin kuin niistä saamamme ajatuskuvatkin, käsitteet, muuttuvat alinomaan, syntyvät ja häviävät, samalla kun kehitys on loppujen lopuksi etenevä kaikesta näennäisestä sattumanvaraisuudesta ja kaikista tilapäisistä taantumisista huolimatta — tämä suuri perusajatus on varsinkin Hegelistä lähtien juurtunut yleiseen tietoisuuteen siinä määrin, että tuskinpa se tässä yleisessä muodossaan kohtaa enää vastaväitteitä. Mutta sen tunnustaminen sanoissa ja sen noudattaminen kussakin yksityistapauksessa ja kullakin tutkimusalalla ovat kaksi eri asiaa. Jos tutkimuksessa kuitenkin aina lähdemme tältä näkökannalta, niin lakkaamme kerta kaikkiaan vaatimasta lopullisia ratkaisuja ja ikuisia totuuksia; kaiken saavutetun tiedon tiedämme silloin aina olevan pakostakin rajoitettua ja riippuvan niistä oloista, joissa olemme sen saavuttaneet. Niin ikään emme enää tunne kunnioitusta yhä vielä yleisen, vanhan metafysiikan sellaisia voit-

* Ks. teosta *Das Wesen der Kopfarbeit, von einem Handarbeiter*. Hamburg, Meissner. (*Engelsin huomautus*).

tamattomia vastakohtia kohtaan kuin tosi ja väärä, hyvä ja huono, sama ja erilainen, välttämätön ja satunnainen. Tiedämme, että näiden vastakohtien pätevyys on vain suhteellista ja sillä mikä nyt katsotaan todeksi, on piilevä, myöhemmin ilmenevä väärä puolensa; samoin sillä mikä nyt katsotaan vääräksi, on totuudellinen puolensa, minkä ansiosta se saattoi käydä aikaisemmin todesta; se mitä pidetään välttämättömyytenä, muodostuu pelkistä sattumista, ja se mitä luullaan satunnaiseksi, on muoto, jonka takana välttämättömyys piilee, ja niin edelleen.

Vanhalla tutkimus- ja ajattelumetodilla, jota Hegel sanoo »metafyysiseksi» ja jota käytettiin etupäässä tutkittaessa *olioita* kertakaikkisina ja pysyvinä ja jonka jäännökset istuvat vielä nytkin lujassa ihmisten aivoissa, oli aikanaan suuri historiallinen oikeutuksensa. Oli tutkittava oliot ennen kuin voitiin tutkia prosesseja. Täytyi tietää ensin, mitä jokin olio oli, ennen kuin voitiin oivaltaa siinä tapahtuvat muutokset. Luonnontieteessä olikin niin. Vanha metafysiikka, joka piti olioita lopullisina, syntyi luonnontieteestä, joka tutki elottomia ja eläviä olioita lopullisina. Mutta kun tämä tutkiminen oli edistynyt niin pitkälle, että kävi mahdolliseksi ottaa ratkaiseva edistysaskel, siirtyä tutkimaan järjestelmällisesti niitä muutoksia, joita tapahtuu olioissa itse luonnossa, silloin koitti vanhan metafysiikan kuolinhetki filosofiankin alalla. Ja tosiaankin, kun luonnontiede oli viime vuosisadan loppuun asti etupäässä *kokoillevaa* tiedettä, tiedettä lopullisista olioista, niin meidän vuosisadallamme se on oleellisesti *järjestävää* tiedettä, tiedettä, joka tutkii prosesseja, olioiden syntyä ja kehitystä sekä niitä yhteyksiä, jotka liittävät nämä luonnonprosessit yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi. Fysiologia, joka tutkii kasvi- ja eläinelmistöjen prosesseja, embryologia, joka käsittelee yksityisen organismin kehitystä alkioista kypsyyteen asti, geologia, joka seuraa maankuoren vähitellen tapahtuvaa muodostumista — kaikki nämä tieteet ovat meidän vuosisatamme lapsia.

Luonnonprosessien keskinäisen yhteyden tiedostamista on edistänyt valtavasti ennen kaikkea kolme suurta keksintöä:

Ensiksi solun keksiminen siksi yksiköksi, jonka monistumisen ja differentioitumisen ansiosta kehittyi koko kasvi- ja eläinruumis. Emme siis havainneet ainoastaan sitä, että kaikkien korkeampien elimistöjen kehitys ja kasvu tapahtuu yhden ainoan yleisen lain mukaan, vaan myös sen, että solun muuttumiskyky osoittaa, mitä tietä elimistöt voivat muuttua lajissaan ja käydä siten läpi enemmän kuin yksilöllisen kehityksensä.

Toiseksi energian muuttuminen, mikä on meille todistanut, että kaikki lähinnä epäorgaanisessa luonnossa vaikuttavat niin sanotut voimat — mekaaninen voima ja sen täydennys, niin sanottu potentiaalienergia, lämpö, säteily (valo, vastaavasti säteilylämpö), sähkö, magnetismi, kemiallinen energia — ovat yleisen liikkeen erilaisia ilmenemismuotoja, jotka muuttuvat toisikseen tietyissä määräsuhteissa, niin että tietyn määrän tilalle häviävää voimaa ilmaantuu tietty määrä toista voimaa ja niin että luonnon koko liikunta pelkistyy täksi keskeytymättömäksi muodosta toiseen muuttumisen prosessiksi.

Ja vihdoin kolmanneksi Darwin ensimmäisenä todisti yhtenäisesti, että kaikki meitä nykyään ympäröivät elimistöt, ihmiset mukaan luettuina, ovat pitkän, muuttamista alunperin yksisoluisista alkiosta alkaneen kehitysprosessin tuote ja että nämä solut ovat vuorostaan lähtöisin kemiallista tietä syntyneestä alkulimasta eli munanvalkuaisaineesta.

Näiden kolmen suuren keksinnön sekä luonnontieteen muun valtavan edistymisen ansiosta olemme nykyään niin pitkällä, että voimme osoittaa paitsi sen yhteyden, joka on olemassa luonnonprosessien välillä eri aloilla, myös yleensä sen yhteyden, joka on olemassa näiden eri alojen kesken, ja esittää siis likipitään järjestelmällisessä muodossa, kokemukseräisen luonnontieteen itsensä tarjoamien tosiasioiden avulla yleiskuvan luonnon yhteisyydestä. Tämän yleiskuvan antaminen oli aikaisemmin niin sanotun luonnonfilosofian tehtävä. Luonnonfilosofia saattoi tehdä sen vain korvaamalla vielä tuntemattomat ilmiöiden todelliset yhteydet ajatuksellisilla, mielikuvituksellisilla yhteyksillä, sijaistamalla puuttuvat tosiasiat ajatuskuvilla, täyttämällä

todelliset aukot vain mielikuvituksessa. Näin menetellessään luonnonfilosofia esitti useita nerokkaita ajatuksia ja aavisti useita myöhempiä keksintöjä, mutta se esitti myös aikamoisia järjettömyyksiä. Toisin ei voinutkaan olla. Nykyään, jolloin meidän ajallemme tyydyttävän »luonnonjärjestelmän» aikaansaamiseksi on vain käsitettävä luonnontutkimuksen tulokset dialektisesti ts. siinä mielessä, että ne ovat keskenään yhteydessä, ja jolloin tämän yhteyden dialektinen luonne tunkeutuu jopa luonnontutkijoiden metafyyysisesti koulutettuihin aivoihinkin, vieläpä vastoin heidän tahtoaan luonnonfilosofia on nykyään lopullisesti syrjäytetty. Jokainen yritys sen elävöittämiseksi ei olisi ainoastaan tarpeetonta, vaan se *olisi taka-askel*.

Mutta se mikä pitää paikkansa luontoon nähden, joka nyt käsitetään historialliseksi kehitysprosessiksi, pitää paikkansa myös yhteiskunnan historian kaikkiin haarautumiin sekä kaikkia inhimillisiä (ja jumalallisia) asioita käsitteleviin tieteisiin nähden. Samoin kuin luonnonfilosofia, historian-, oikeus-, uskonnon- jne. filosofia oli sitä, että tapahtumien todellisen yhteyden osoittamisen asemesta filosofit keksivät omasta päästään niiden yhteyden, että historia käsitettiin niin kokonaisuudessaan kuin eri osiltaankin ideain — ja aina tietysti vain filosofin omien mieli-ideain — vähitellen tapahtuvaksi toteutumiseksi. Tämän mukaan historia pyrki tiedottomasti, mutta välttämättömästi edeltäkin asetettuun, ajatukselliseen päämäärään, kuten esim. Hegelillä hänen absoluuttisen ideansa toteutumiseen, ja järkkymätön pyrkimys tätä absoluuttista ideaa kohti muodosti historiallisten tapahtumien sisäisen yhteyden. Todellisen, vielä tuntemattoman yhteyden tilalle pantiin siten uusi — tiedoton tai vähitellen tietoisuuden saavuttava — mystillinen kaitseminen. Tässä oli siis, aivan niin kuin luonnonkin alalla, syrjäytettävä nämä keksityt keinotekoiset yhteydet löytämällä todelliset yhteydet. Tämä tehtävä merkitsi loppujen lopuksi, että oli löydettävä ne yleiset liikunnan lait, joilla on määräävä vaikutus ihmis-yhteiskunnan historiassa.

Mutta eräässä suhteessa yhteiskunnan kehityshistoria on oleellisesti erilainen kuin luonnon kehityshistoria.

Luonnossa vaikuttavat toisiinsa — sikäli kuin emme ota huomioon ihmisten vaikutusta luontoon — pelkät tiedottomat, sokeat voimat, ja yleiset lait ilmenevät niiden vuorovaikutuksena. Mikään ei tapahdu tahdottuna, tietoisena tarkoituksena: eivät enempää pinnalla näkyvät lukemattomat näennäiset sattumat kuin ne lopputuloksetkaan, jotka todistavat näiden sattumien sisäisen lainmukaisuuden. Sitä vastoin yhteiskunnan historiassa ovat toimivina voimina tietoisuuden omaavat, harkinnan tai intohimon vaikutuksesta toimivat, tiettyihin tarkoituksiin pyrkivät ihmiset. Mitään ei tapahdu ilman tietoista aikomusta, ilman tahdottua päämäärää. Mutta tämä ero, niin tärkeä kuin se onkin historian tutkimuksen, varsinkin eri aikakausien ja tapahtumien tutkimuksen kannalta, ei voi muuttaa lainkaan sitä tosiasiaa, että historian kulkua hallitsevat sisäiset yleiset lait. Pinnallisestihan tälläkin alalla näyttää sattuma olevan suurin piirtein määräävänä huolimatta kaikkien eri yksilöiden tietoisesti tahtomista päämääristä. Tahtomus täyttyy vain harvoin, monet ihmisten tahtomukset käyvät useimmissa tapauksissa ristiin ja ovat vastakkaisia tai ne ovat sinänsä jo alunperin mahdottomia toteutettaviksi taikka puuttuu keinoja niiden toteuttamiseen. Lukemattomien eri tahtomusten ja tekojen yhteentörmäys johtaa siten historian alalla tilaan, joka vastaa täydellisesti tiedottomassa luonnossa vallitsevaa tilaa. Tekojen tarkoitukset ovat tahdottuja, mutta ne tulokset, joita teoista todella seuraa, eivät ole tahdottuja. Jos kohta ne näytävätkin alussa vastaavan tahdottua tarkoitusta, niin loppujen lopuksi niiden seuraukset ovat aivan toiset kuin tahdottiin. Näin siis sattuma määrää suurin piirtein myös historian tapahtumista. Mutta missä tapahtumat ovat pinnallisesti sattuman leikkiä, siellä sattuma on aina sisäisten piilevien lakien alainen, ja on vain löydettävä nämä lait.

Ihmiset itse tekevät historiaansa, millaiseksi se sitten muodostuneekin; jokainen ajaa omia, tietoisesti asettamiaan tarkoituksia, ja historia onkin juuri näiden monien eri suuntiin tähtäävien pyrkimysten ja niiden ulkomaailmaan tekemän moninaisen vaikutuksen yhteistulos. Tärkeää on siis myös se, mitä monet eri yksilöt

tahtovat. Tahdon määrää intohimo tai harkinta. Mutta ne kannustimet, jotka välittömästi määräävät intohimon tai harkinnan, ovat hyvin erilaatuisia. Ne voivat olla osaksi ulkonaisia esineitä, osaksi aatteellisia vaikuttimia, kuten kunnianhimo, »totuuden ja oikeuden palvonta», henkilökohtainen viha tai myös kaikenlaatuisia puhtaasti yksilöllisiä mielijohotteita. Toisaalta olemme kuitenkin nähneet, että monet historiaan vaikuttavat yksityiset pyrkimykset johtavat useimmiten vallan toisiin, useinkin suorastaan päinvastaisiin tuloksiin kuin on tahdottu, ja niiden vaikuttimilla on siis samoin yhteistulokselle vain toisarvoinen merkitys. Toisaalta taas herää kysymys, mitä liikevoimia on sitten näiden vaikuttimien takana, mitkä ovat ne historialliset syyt, jotka muovautuvat toimivien ihmisten aivoissa tällaisiksi vaikuttimiksi?

Vanha materialismi ei esittänyt koskaan itselleen tätä kysymystä. Sen historiankäsitys — sikäli kuin sillä se yleensä oli — oli siksi myös oleellisesti pragmaattinen: se antoi kaikesta arvionsa toiminnan vaikuttimien mukaan, jakoi historiallisesti toimivat ihmiset jaloihin ja halpamaisiin ja havaitsi sitten säännöllisesti, että jalot olivat huiputettuja ja halpamaiset voittajia. Vanha materialismi teki tästä sen johtopäätöksen, että historian tutkimisella ei ylennetä paljoakaan mieltä, kun taas meidän on tehtävä se johtopäätös, että historian alalla vanha materialismi pettää itseään, koska se pitää siinä vaikuttavia aatteellisia liikevoimia perimmäisinä syinä sen sijaan, että tutkisi, mitä on niiden takana, mitkä ovat näiden liikevoimien liikevoimat. Epäjohdonmukaisuus ei ole siinä, että tunnustetaan *aatteelliset* liikevoimat, vaan siinä, ettei mennä niitä pitemmälle, syvennytä niiden liikkeellepaneviin syihin. Sen sijaan historianfilosofia — sellaisena kuin sitä edustaa erittäinkin Hegel — tunnustaa, että historiallisten tapahtumien perimmäisiä syitä eivät suinkaan ole historiallisten toimihenkilöiden ulkonaiset eivätkä myös todelliset vaikuttimet, vaan näiden vaikuttimien takana on muita liikevoimia, jotka on tutkittava. Mutta historianfilosofia ei etsi näitä voimia itse historiasta, vaan tuo päinvastoin ne historiaan ulkoapäin, filosofisesta

ideologiasta. Sen sijaan, että olisi selittänyt Muinais-Kreikan historiaa sen oman sisäisen syy-yhteyden pohjalta, Hegel esim. väittää ilman muuta, että tuo historia ei ole mitään muuta kuin »kauniin individualiteetin muotojen» kehittelyä, »taideteoksen» luomista taideteoksena. Hän sanoo tässä yhteydessä paljon kaunista ja syvällistä muinaiskreikkalaisista, mutta siitä huolimatta meitä ei enää tyydytä nykyään selitys, joka on pelkkä puheenparsi.

Kun siis on tutkittava niitä liikevoimia, jotka — tietoisesti tai tiedottomasti ja sängen usein juuri tiedottomasti — ovat historiallisten toimihenkilöiden vaikuttimien takana ja jotka ovat historian varsinaisia perimmäisiä liikevoimia, eivät kysymykseen tule niinkään paljon yksityisten ihmisten vaikuttimet, olkootpa nämä ihmiset miten huomattavia tahansa, kuin ne vaikuttimet, jotka panevat liikkeelle suuria joukkoja, kokonaisia kansoja ja kussakin kansassa taas kokonaisia luokkia. Eivätkä tällöinkään ole tärkeitä hetkelliset, ohimenevät purkaukset ja nopeasti sammuvat lieskat, vaan jatkuvat, suureen historialliseen muutokseen johtavat toiminnot. Ainoana tienä, joka voi johtaa meidät niiden lakien jäljille, jotka hallitsevat historiaa yleensä sen eri kausina tai eri maissa, on niiden liikkeellepanevien syiden selvittäminen, jotka heijastuvat toimivien joukkojen ja niiden johtajien, niin sanottujen suurmiesten, ajatuksissa tietoisina vaikutteina joko selvästi tai hämärästi, joko välittömästi tai aatteellisessa, jopa yliluonnollisessakin muodossa. Kaiken, mikä panee ihmiset liikkeelle, on kuljettava heidän aivostonsa kautta; mutta se, millaisen muodon se näissä aivoissa saa, riippuu suuresti olosuhteista. Työläiset eivät suinkaan ole muuttuneet sovinnollisiksi kapitalistista koneiden käyttöä kohtaan, vaikka he eivät enää pirstokaan muutta mutkitta koneita niin kuin vielä 1848 Reinin alueella.

Jos kohta historian liikkeellepanevien syiden tutkiminen oli kaikkina varhaisempina ajanjaksoina miltei mahdotonta, koska näiden syiden ja niiden seurausten yhteydet olivat sekavia ja peitettyjä, niin nykyinen aikakautemme on yksinkertaistanut näitä yhteyksiä siinä määrin, että arvoituksen ratkaiseminen on käynyt

mahdolliseksi. Suurteollisuuden syntymisestä asti, siis ainakin Euroopan 1815 rauhasta lähtien Englannissa ei ollut enää kenellekään salaisuus, että koko poliittinen taistelu keskittyy siellä kahden luokan, maanomistajaylimystön (landed aristocracy) ja porvariston (middle class) valtapyyteiden ympärille. Ranskassa sama tosiasia tuli yleisesti tunnetuksi Bourbonien paluun yhteydessä. Restaurationiajan²⁰⁷ historiankirjoittajat Thierrystä Guizottiin, Mignetiin ja Thiersiin asti esittävät sen yhtenäen avaimeksi, joka auttaa ymmärtämään Ranskan historiaa keskiajasta lähtien. Ja vuodesta 1830 alkaen näissä molemmissa maissa tunnustettiin työväenluokka, proletariaatti, kolmanneksi taistelijaksi vallasta. Suhteet olivat yksinkertaistuneet siinä määrin, että piti tahallaan sulkea silmänsä voidakseen olla näkemättä, että näiden kolmen suuren luokan taistelussa ja niiden etujen ristiriitaisuudessa on nykyajan historian liikevoima ainakin näissä kahdessa edistyneimmässä maassa.

Mutta miten nämä luokat syntyivät? Jos ensi silmäykseltä vielä voitiinkin aikaisemman feodaalisen suurmaanomistuksen syntyperä selittää — ainakin lähinnä — poliittisista syistä, väkivaltaisesta anastuksesta johtuneeksi, niin porvariston ja proletariaatin kohdalla se ei käynyt enää päinsä. Puhtaasti taloudellisista syistä johtunut kahden suuren luokan synty ja kehitys näkyi tässä liian selvästi ja kouraantuntuvasti. Ja yhtä selvää oli, että suurmaanomistajien ja porvariston välisessä, samoin kuin porvariston ja proletariaatin välisessäkin taistelussa oli etupäässä kysymys taloudellisista eduista, joiden turvaamisessa valtiollinen valta oli oleva pelkkä väline. Sekä porvaristo että proletariaatti ovat syntyneet taloudellisten suhteiden, tarkemmin sanoen tuotantotavan muutoksen seurauksena. Nämä molemmat luokat kehittyivät sen ansiosta, että siirryttiin aluksi ammatikuntakäsityöstä manufaktuuriteollisuuteen ja tästä siten höyry- ja konevoimalla käypään suurteollisuuteen. Porvariston liikkeellepanemat uudet tuotantovoimat — lähinnä työnjako ja osatyötä tehneiden monien työläisten yhdistäminen yhtenäiseksi manufaktuuriksi — ja niiden ansiosta kehittyneet vaihtosuhteet ja -tarpeet joutuivat tietyllä kehitysasteella ristiriitaan vallitsevan, histo-

riallisesti periytyneen ja lain siunaaman tuotantojärjestelmän kanssa, ts. feodaaliselle yhteiskuntajärjestelmälle ominaisten ammattikuntaisten ja lukemattomien muiden henkilökohtaisten ja paikallisten etuoikeuksien kanssa (jotka muodostuivat etuoikeudettomien säätyjen yhtä monilukuisiksi kahleiksi). Porvariston edustamat tuotantovoimat nousivat kapinaan maanomistajafeodaalien ja ammattikuntamestarien edustamaa tuotantojärjestelmää vastaan. Tulos tunnetaan. Feodaaliset kahleet murrettiin: Englannissa vähitellen, Ranskassa yhdellä iskulla, Saksassa niistä ei ole vielä päästy. Mutta niin kuin manufaktuuriteollisuus joutui tietyllä kehitysasteellaan ristiriitaan feodaalisen tuotantojärjestelmän kanssa, niin on suurteollisuuskin joutunut jo nyt ristiriitaan manufaktuuriteollisuuden tilalle tulleen porvarillisen tuotantojärjestelmän kanssa. Tähän järjestelmään sidottuna ja kapitalistisen tuotantotavan ahtaiden puitteiden kahlehtimana suurteollisuus aiheuttaa toisaalta suurten kansanjoukkojen yhä voimistuvaa proletarisoitumista ja tuottaa toisaalta yhä suuremman määrän kaupaksi käymättömiä tuotteita. Liikatuotanto ja joukkokurjuus, joista kumpikin on toisensa syynä, siinä se järjetön ristiriita, johon suurteollisuus vie ja joka vaatii välttämättömästi vapauttamaan tuotantovoimat tuotantotapaa muuttamalla.

Ainakin nykyajan historian kohdalta on siis todistettu, että kaikki poliittiset taistelut ovat luokkataisteluja ja että kaikki luokkien vapautustaistelut välttämättömästi poliittisesta muodostaan huolimatta — sillä jokainen luokkataistelu on poliittista taistelua — tarkoittavat loppujen lopuksi *taloudellista* vapautumista. Siis ainakin nykyhistoriassa valtio, poliittinen järjestelmä, on alistettu ja kansalaisyhteiskunta, taloudellisten suhteiden valtakunta, ratkaiseva aines. Vanhan käsityksen mukaan, jonka myös Hegel hyväksyi, valtio oli määrävä ja kansalaisyhteiskunta sen määrättävissä oleva aines. Muoto oli tätä vastaava. Niin kuin kaikkien voimien, jotka pakottavat yksityistä ihmistä tekoihin, täytyy käydä hänen aivojensa kautta, muuttua hänen tahtonsa kannustimiksi saadakseen hänet toimimaan, niin täytyy myös kansalaisyhteiskunnan kaikkien tarpeiden — yh-

dentekevää, mikä luokka juuri silloin on vallassa — käydä valtion tahdon lävitse saavuttaakseen lakien muodossa yleisen pätevyuden. Tämä on asian muodollinen puoli, mikä on itsestään selvää. Kysymys on vain siitä, mikä on tämän vain muodollisen — yksityisen henkilön samoin kuin valtionkin — tahdon sisältö ja mistä se tulee, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta? Kysyessämme tätä havaitsemme, että nykyajan historiassa valtion tahdon määräävät suurin piirtein kansalaisyhteiskunnan vaihtelevat tarpeet, tämän tai tuon luokan ylivalta ja viime kädessä tuotantovoimien ja vaihtosuhteiden kehitys.

Mutta kun nykyaikanakaan, jolloin ovat olemassa jättimäiset tuotanto- ja liikennevälineet, valtio ei ole itsenäisesti kehittyvä itsenäinen ala, vaan sen olemassaolo samoin kuin sen kehityskin riippuu viime kädessä yhteiskunnan taloudellisista elinehdoista, niin tämän täytyy pitää vielä suuremmassa määrin paikkansa kaikkiin aikaisempiin aikoihin nähden, jolloin ihmisten aineellisen elämän tarvikkeiden tuotantoa ei vielä harjoitettu näin runsaiden apuvälineiden avulla ja tämän tuotannon välttämättömyydellä täytyi siis olla vielä suurempi valta ihmisiin. Jos valtio on vielä nyt, suurteollisuuden ja rautateiden aikana, suurin piirtein vain heijastuma, jossa koostuneessa muodossa ilmenevät tuotantoa hallitsevan luokan taloudelliset tarpeet, niin sen täytyi olla sitä vielä paljon enemmän sinä aikakautena, jolloin jokaisen tietyn ihmiskupolven oli pakko käyttää paljon suurempi osa elinajastaan aineellisten tarpeidensa tyydyttämiseen ja se oli siis niistä paljon riippuvaisempi kuin me nykyään. Aikaisempien aikakausien historian tutkiminen vahvistaa tämän mitä vakuuttavimmin heti, kun ryhdymme vakavasti tarkastelemaan asian tätä puolta. Mutta tässä emme tietenkään voi ryhtyä siihen.

Jos kerran taloudelliset suhteet määräävät valtion ja valtio-oikeuden, niin on itsestään selvää, että ne tekevät sen myös siviilioikeuteen nähden, joka oikeastaan vain vahvistaa yksityishenkilöiden välillä vallitsevat, määrätyissä oloissa normaalit taloudelliset suhteet. Mutta tämä vahvistus voi tapahtua hyvin erilaisissa

muodoissa. Voidaan esim. säilyttää huomattava osa vanhan feodaalisen oikeuden muodoista ja antaa niille porvarillinen sisältö, vieläpä sujauttaa välittömästi feodaaliseen nimitykseen porvarillinen merkitys, kuten Englannissa on tapahtunut sopusoinnussa sen koko kansallisen kehityksen kanssa. Mutta voidaan myös niin kuin mantereellisessa Länsi-Euroopassa ottaa pohjaksi tavaraa tuottavan yhteiskunnan ensimmäinen maailmanoikeus, roomalainen oikeus, jossa on kehitelty verrattoman tarkasti yksinkertaisten tavarantuottajien kaikki oleelliset oikeussuhteet (ostaja ja myyjä, velkoja ja velallinen, sopimus, velvoite jne.). Jonkin vielä pikku-porvarillisen ja puolifeodaalisen yhteiskunnan hyväksi ja hyödyksi tuota oikeutta voidaan myös joko mataloit-taa pelkästään oikeuskäytännön avulla tämän yhteis-kunnan tasalle (Saksan yleinen oikeus) tai muokata se muka valistuneiden, moralisoivien juristien avulla yhteis-kuntatilaa vastaavaksi erityiseksi lakikirjaksi, josta tällöin tulee lainopillisestikin huono (Preussin maaoi-keus). Vihdoin voidaan suuren porvarillisen vallanku-mouksen jälkeen valmistaa tämän saman roomalaisen oikeuden pohjalla sellainenkin porvarillisen yhteiskun-nan klassinen lakikirja kuin Ranskan Code civil. Kun siis siviilioikeuden määräykset tuovat ainoastaan julki yhteiskunnan taloudelliset elinehdot oikeudellisessa muo-dossa, ne voivat tehdä sen oloista riippuen joko hyvin tai huonosti.

Valtio esiintyy meille ensimmäisenä ihmisten ylä-puolella olevana ideologisena mahtina. Yhteiskunta luo itselleen elimen suojaamaan yhteisiä etujaan sisäisiltä ja ulkoisilta hyökkäyksiltä. Tämä elin on valtiovalta. Tuskin synnyttyään se jo eristäytyy yhteiskunnasta ja tulee sitä itsenäisemmäksi, mitä enemmän se muuttuu tietyn luokan elimeksi ja voimistaa välittömästi tämän luokan herruutta. Sorretun luokan taistelu hallitsevaa vastaan muodostuu välttämättä poliittiseksi taisteluksi ennen kaikkea hallitsevan luokan poliittista herruutta vas-taan. Tietoisuus poliittisen taistelun ja sen taloudellisen perustan yhteydestä turtuu ja voi sammua jopa koko-naankin. Jos kohta asianosaiset eivät kadotakaan sitä aiyan kokonaan, niin historiankirjoittajilta se puuttuu

miltei aina. Rooman tasavallan sisäisiä taisteluita käsittelevistä vanhan ajan historioitsijoista vain Appianus sanoo suoraan ja selvästi, mistä lopultakin oli kysymys, nimittäin maanomistuksesta.

Mutta muodostuttuaan yhteiskunnan suhteen itsenäiseksi mahdiksi valtio synnyttää heti uuden ideologian. Ammattipoliitikot, valtio-oikeuden teoretikot ja siviilioikeuden juristit kadottavat lopullisesti yhteyden taloudellisiin tosiasioihin. Koska taloudellisten tosiasiaiden, saadakseen lain vahvistuksen, on kussakin eri tapauksessa tultava perustelluiksi lainopillisessa muodossa ja koska tällöin joudutaan tietysti ottamaan huomioon koko voimassa oleva oikeusjärjestelmä, niin näyttää kuin lainopillinen muoto olisi kaikki kaikessa ja taloudellinen sisältö ei olisi mitään. Valtio-oikeuteen ja yksityisoikeuteen suhtaudutaan kuin itsenäisiin aloihin, joilla on riippumaton historiallinen kehityksensä ja jotka sinänsä ovat järjestelmällisesti esitettävissä ja vaativat, että se tehdään juurimalla johdonmukaisesti pois kaikki sisäiset ristiriidat.

Vielä korkeammat, ts. vielä kauemmaksi aineellisesta, taloudellisesta perustasta loittonevat, ideologiat ottavat filosofian ja uskonnon muodon. Näissä ideologioissa käsitysten ja niiden aineellisten olemassaoloehtoien yhteys käy yhä mutkikkaammaksi ja välinivelten vuoksi yhä epäselvemmäksi. Mutta silti se on olemassa. Niin kuin koko renessanssiaika 1400-luvun puolivälistä lähtien, niin myös silloin elpynyt filosofia oli oleellisesti kaupunkien, siis porvariston kehityksen tuotetta. Filosofia ilmensi oikeastaan vain niitä ajatuksia, jotka kuvasivat pikku- ja keskiporvariston kehittymistä suurporvaristoksi. Siitä ovat selvänä osoituksena viime vuosisadan englantilaiset ja ranskalaiset, jotka olivat usein yhtä paljon kansantaloustieteilijöitä kuin filosofejakin, ja Hegelin koulukunnan suhteen olemme osoittaneet sen edellä.

Käsitelkäämme kuitenkin vielä lyhyesti uskontoa, koska se on kauimpana aineellisesta elämästä ja näyttää olevan tälle vierainta. Uskonto on saanut alkunsa varsin alkukantaisena aikana ihmisten tiedottomista, alkukantaisista, heidän omaa luonnettaan ja heitä ympäröivää

ulkoista luontoa koskevistä mielteistä. Mutta kerran muodostuttuaan kaikkalainen ideologia kehittyy yhteydessä olemassaolevaan mielle-aineistoon kehitellen tätä edelleen. Muutenhan se ei olisikaan ideologiaa, ts. ajatus-toimintaa, jossa ajatukset ovat itsenäisiä, riippumattomasti kehittyviä, vain omien lakiensa alaisia olemuksia. Se seikka, että loppujen lopuksi ihmisten aineelliset elinehdot määräävät heidän aivoissaan tapahtuvan ajatusprosessin kulun, jää näille ihmisille väistämättä tietymättömäksi, sillä muutenhan koko ideologia olisi lopussa. Alkukantaiset uskonnolliset kuvitelmat, jotka useimmiten ovat yhteisiä kullekin sukua olevalle kansaryhmälle, kehittyvät ryhmän jakauduttua kullekin kansalle ominaisella tavalla, aina kunkin kansan elinehtojen mukaan. Eräiden kansaryhmien, erikoisesti arjalaisen (niin sanotun indoeurooppalaisen) kansaryhmän osalta tämän kehitysprosessin on yksityiskohtaisesti osoittanut vertaileva mytologia. Jumalat, jotka kukin kansa oli näin luonut, olivat kansallisjumalia ja niiden valta ei ulottunut niiden suojeleman kansallisen alueen rajoja kauemmaksi. Näiden rajojen takana hallitsivat rajattomasti toiset jumalat. Kaikki nämä jumalat saattoivat elää mielikuvina vain niin kauan kuin kyseinen kansakunta oli olemassa ja kukistuivat tämän hävitessä. Vanhat kansallisuudet saattoi perikatoon Rooman maailmanvaltakunta, jonka synnyn taloudellisia ehtoja emme voi tässä tarkastella. Vanhat kansallisjumalat sortuivat, vieläpä Roomankin jumalat, jotka niin ikään oli kaavailtu vain ahtaasti Rooman kaupungin mittojen mukaisiksi. Maailmanvaltakuntaa täydentävän maailmanuskonnon tarve esiintyy selvästi siinä, että Rooma yritti hankkia kaikille, vähänkin kunnianarvoisille vieraille jumalille tunnustusta ja alttarit kotoisten jumalien ohella. Mutta uutta maailmanuskontoa ei voitu perustaa noin vain keisarillisilla käskykirjeillä. Uusi maailmanuskonto, kristinusko, oli jo kaikessa hiljaisuudessa syntynyt yleistetyn itämaisen, varsinkin juutalaisen, jumaluusopin ja vulgarisoidun kreikkalaisen, varsinkin stoalaisen, filosofian sekoituksena. Millaista se alunperin oli, sen saamme tietää vasta kärsivällisen tutkimuksen avulla, sillä me olemme perineet sen vain siinä virallisessa muodossa,

jollaisena siitä tuli valtionuskonto ja jollaiseksi Nikean kirkolliskokous²⁰⁸ sen siinä tarkoituksessa muovasi. Se tosiasia, että siitä jo 250 vuoden kuluttua tuli valtionuskonto, riittää todistamaan missä määrin se vastasi ajanoloja. Sitten keskiajalla, sitä mukaa kuin feodalismi kehittyi, kristinusko muovautui feodalismien ajan uskonoksi vastaavanlaisine feodaalisine hierarkioineen. Ja kun porvaristo nousi, feodaalisen katolilaisuuden vastakohtaksi kehittyi protestanttinen kerettiläisyys, ensiksi albigenessien²⁰⁹ keskuudessa Etelä-Ranskassa sikäläisten kaupunkien korkeimman kukoistuksen aikana. Keskiäika liitti jumaluusoppiin kaikki muut ideologian muodot: filosofian, politiikan ja lainopin sekä teki niistä jumaluusopin alaosastoja. Sitten se pakotti jokaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen liikkeen ottamaan jumaluusopillisen muodon. Koska joukoille annettu henkinen ravinto oli yksinomaan uskonnollista, täytyi joukkojen omat edut esittää uskonnollisessa valepuvussa, ennen kuin voitiin synnyttää suuri myrsky. Ja samoin kuin porvaristo loi alun alkaen itselleen lisäkkeen kaupunkien omistamattomista plebeijeistä, päiväläisistä ja kaikenlaatuisesta palvelusväestä — myöhemmän proletariaatin edeltäjistä — jotka eivät kuuluneet mihinkään tiettyyn säätyyn, niin myös kerettiläisyys jakautui jo varhain porvarien maltilliseen kerettiläisyyteen ja jopa kerettiläisporvarienkin inhoamaan plebeijien vallankumoukselliseen kerettiläisyyteen.

Se että protestanttista kerettiläisyyttä ei voitu tuhota, kuvasti nousevan porvariston voittamattomuutta. Kun porvaristo oli riittävästi voimistunut, sen taistelu, joka siihen asti oli ollut etupäässä paikallista taistelua feodaaliaatelistoa vastaan, alkoi saada kansalliset mittasuhteet. Ensimmäinen suuri liike — niin sanottu uskonpuhdistus — tapahtui Saksassa. Porvaristo ei ollut vielä kyllin voimakas eikä kehittynyt kyetäkseen yhdistämään lippunsa alle muita kapinallisia säätyjä — kaupunkien plebeijejä, alinta aatelistoa ja talonpoikia. Aatelisto lyötiin ensiksi; talonpojat nousivat kapinaan, mikä muodostaa koko tämän vallankumouksellisen liikkeen huippukohdan. Kaupungit jättivät kuitenkin talonpoikais-
ton pulaan, ja niin maaruhtinaiden sotajoukot kukistivat

vallankumouksen; voitto koitui kokonaan ruhtinaiden hyödyksi. Siitä lähtien Saksa katosi kolmen vuosisadan ajaksi historian kulkuun itsenäisesti vaikuttavien maiden joukosta. Mutta saksalaisen Lutherin ohella oli tanskalainen Calvin. Aito ranskalaisella terävyydellä hän asetti etualalle uskonpuhdistuksen porvarillisen luonteen, tasavaltaisti ja kansanvaltaisti kirkon. Samaan aikaan kun lutherilainen uskonpuhdistus taantui Saksassa ja vei Saksan turmioon, kalvinilainen uskonpuhdistus oli Genèvessä, Hollannissa ja Skotlannissa tasavaltaisten lippuna, vapautti Hollannin Espanjan ja Saksan valtakunnan²¹⁰ alaisuudesta ja antoi ideologisen naamiopuvun Englannin porvarillisen vallankumouksen toiselle näytökselle. Englannissa kalvinilaisuus osoittautui aidoksi silloisen porvariston etujen uskonnolliseksi verkoksi, ja siksi se ei saavuttanutkaan täyttä tunnustusta, koska vuoden 1689 vallankumous päättyi aateliston tietyn osan ja porvariston kompromissiin.²¹¹ Englannin valtionkirkko nostettiin uudelleen pystyyn, mutta ei aikaisemmassa muodossaan, ei katolilaisuutena, missä kuningas on paavina, vaan vahvasti kalvinilaistettuna. Vanha valtionkirkko oli viettänyt iloista katolilaista sunnuntaita ja taistellut pitkäveiteistä kalvinilaista sunnuntaita vastaan. Uusi porvarillistunut valtionkirkko otti käytäntöön kalvinilaisen sunnuntain, joka on vielä tänäkin päivänä Englannin kaunistuksena.

Ranskassa kalvinilainen vähemmistö kukistettiin 1685, katolilaistettiin tai ajettiin pois. Mutta auttoiko se? Jo siihen aikaan vapaa-ajattelijat Pierre Bayle oli täydessä työssä, ja 1694 syntyi Voltaire. Ludvig XIV:n väkivaltaisuuDET vain auttoivat Ranskan porvaristoa suorittamaan vallankumouksen siinä muodossa, joka yksin vain sopii kehittyneelle porvaristolle, nimittäin uskonnottomassa, puhtaasti poliittisessä muodossa. Protestanttien asemesta kansalliskokouksissa istui vapaa-ajattelijaita. Siten kristinusko oli astunut viimeiseen vaiheeseensa. Se ei kyennyt olemaan enää minkään edistyksellisen luokan etujen ideologisena verhona; se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevien luokkien omaisuudeksi, ja ne käyttäivät sitä pelkkänä hallitsemisvälineenä, jolla pidetään aisoissa alempia luok-

kia. Kukin hallitseva luokka käyttää tällöin vastavasti omaa uskontoaan: aateliset suurtilanomistajat katolilaista jesuiittain oppia tai protestanttista ortodoksiaa, liberaalit ja radikaalit porvarit järkeisuskoa. Eikä tällöin ole mitään väliä sillä, uskovatko herrat itse omiin uskontoihinsa vai eivät usko.

Näemme siis, että kerran muodostuttuaan uskonto aina sisältää aikaisemmilta ajoilta periytyntä ainesta, sillä perinteet ovat kaikilla ideologian aloilla suuri vanhoillinen mahti. Mutta tässä aineksessa tapahtuvat muutokset juontuvat luokkasuhteista, ts. näitä muutoksia suorittavien ihmisten taloudellisista suhteista. Ja se riittää tässä.

Edellä saatoimme esittää Marxin historiankäsityksestä vain pääpiirteet ja korkeintaan vielä valaista sitä muutamilla havainnollisilla esimerkeillä. Tämän käsityksen todistaa oikeaksi itse historia, ja voinen tässä hyvällä syyllä sanoa, että noita todisteita on esitetty riittävästi jo muissa kirjoituksissa. Marxin historiankäsitys tekee kuitenkin historian alalla lopun filosofiasta, samoin kuin dialektinen luonnonkäsitys tekee kaiken luonnonfilosofian tarpeettomaksi ja mahdottomaksikin. Missään ei tarvitse enää keksiä yhteyksiä omasta päästä, vaan on löydettävä ne tosiasioista. Luonnosta ja historiasta karkotetulle filosofialle jää silloin enää vain puhtaan ajattelun valtakunta, mikäli tämä on vielä olemassa oppina itse ajatteluprosessin laeista, logiikkana ja dialektiikkana.

* * *

Vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen »sivistynyt» Saksa antoi lähtöpassin teorialle ja siirtyi käytännön pohjalle. Käsityöhön nojautuva pientuotanto ja manufaktuuriolosuhteet väistyivät todellisen suurteollisuuden tieltä. Saksa ilmestyi jälleen maailmanmarkkinoille. Uusi piensaksalainen valtakunta²¹² poisti ainakin pahimmat niistä esteistä, jotka olivat tämän kehityksen tiellä monien pienvaltioiden olemassaolon, feodalismien jäänteiden ja virkavaltaisuuden vuoksi. Mutta sitä mukaa kuin spekulatio jätti filosofien opintokammiot pystyttäkseen temppelinsä arvopaperipörssiin, sitä mukaa

sivistynyt Saksa kadotti suuren harrastuksensa teoriaa kohtaan, mikä oli ollut Saksan kunniana sen syvimmän valtiollisen alennuksen aikana, mielenkiintonsa, jota se oli tuntenut puhtaasti tieteellistä tutkimusta kohtaan, riippumatta siitä, oliko saavutettu tulos ollut käytännöllisesti realisoitavissa vai ei, poliisin kieltämä vai ei. Tosin Saksan virallinen luonnontiede, varsinkin erikoistutkimusten alalla, on pysytellyt ajan tasalla. Mutta amerikkalainen aikakauslehti »Science» huomauttaa jo oikeutetusti, että ratkaisevat edistysaskeleet erillisten tosiasioiden suurten yhteyksien tutkimisessa, niiden muotoilemisessa laeiksi, otetaan nyt enimmäkseen Englannissa eikä Saksassa niin kuin ennen. Ja historia-tieteiden, siinä luvussa myös filosofian alalla on yhdessä klassisen filosofian kanssa hävinnyt kokonaan entinen teoreettisen peräänantamattomuuden henki. Se on vaihtunut ajatuksettomaan eklektisismiin, pelokkaaseen huolenpitoon virkaurasta ja tuloista ja jopa erittäin matalamieliseen kiipeilyyn. Tämän tieteen virallisista edustajista on tullut porvariston ja nykyisen valtion suoranaisia ideologeja — mutta kuitenkin aikana, jolloin nämä molemmat ovat avoimesti työväenluokan vastustajia.

Ja saksalainen teorian harrastus on säilynyt surkastumattomana vain työväenluokan keskuudessa. Sieltä sitä ei voida hävittää. Siellä ei ajatella virkauraa, voitontavoittelua, armollista suojelua ylhäältäpäin. Päinvastoin, mitä pelottomammin ja ennakkoluulottomammin tiede menettelee, sitä enemmän se on sopusoinnussa työläisten etujen ja pyrkimysten kanssa. Uusi suunta, joka työn kehityshistoriasta löysi avaimen yhteiskunnan historian ymmärtämiseen, kääntyi alun perin etupäässä työväenluokan puoleen ja kohtasi sen taholta sellaista myötämielisyyttä, jollaista se ei etsinyt eikä odottanutkaan saavansa virallisen tieteen taholta. Saksan työväenliike on Saksan klassisen filosofian perillinen.

*Kirjoitettu vuoden 1886
alussa*

*Julkaistu »Neue Zeit» aikakauslehden 4. ja 5. n:o:ssa
1886 ja erillisenä kirjassena
Stuttgartissa 1888*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 304—338*

Friedrich Engels

SUOJELUTULLIT JA VAPAAKAUPPA*

Esipuhe kirjaseen: Karl Marx.
» Puhe kauppavapaudesta» ²¹³

Vuoden 1847 lopulla järjestettiin Brysselissä vapaa-kauppakongressi. Se oli strateginen liike englantilaisten tehtailijoiden vapaakaupan puolesta silloin käymässä kampanjassa. Päästyään kotonaan voitolle, kun viljalait kumottiin vuonna 1846, he lähtivät nyt mannermaalle vaatien englantilaisille teollisuustuotteille vapaata pääsyä mannermaan markkinoille vastineeksi mannermaan viljan vapaalle pääsulle Englantiin. Marx oli ilmoittautunut puhujaksi kongressiin, mutta kuten oli odotettavissa, kongressi päättyi, ennen kuin hänen vuoronsa tuli. Niin Marxin oli esitettävä sanottavansa vapaakaupasta Brysselin demokraattisessa yhdistyksessä, kansainvälisessä järjestössä²¹⁴, jonka varapuheenjohtaja hän oli.**

Koska kysymys suojelutulleista ja vapaakaupasta on tällä hetkellä ajankohtainen Amerikassa, on Marxin puheen englanninkielisestä laitoksesta arveltu olevan hyötyä, ja minua on pyydetty kirjoittamaan siihen muutamia johdattavia sanoja.

* Tekijän kääntämä esipuhe Marxin vapaakauppakysymystä koskevan puheen New Yorkissa ilmestyneeseen englanninkieliseen laitokseen (saksaksi kääntäneet E. Bernstein ja K. Kautsky, liite II Marxin Filosofian kurjuuteen, Stuttgart, Dietz, s. 188 ja seur.). Koska tämä esipuhe on kirjoitettu ensi sijassa amerikkalaista yleisöä varten, on Saksan suojelutullipolitiikkaa voitu kosketella vain ohimennen. Tekijä saanee kuitenkin pian tilaisuuden käsitellä kysymystä erityisesti Saksan kannalta. (*Engelsin huomautus saksankieliseen painokseen.*)

** Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 301—317. *Totm.*

© Suomennos. Kustannusliike Edistys 1979.

»Suojelutullijärjestelmä oli keksitty keino, jota käyttäen valmistettiin tehtailijoita, pakkoluovutettiin vapaita työläisiä, kapitalisoitiin kansan tuotantovälineitä ja elinhyödykkeitä, lyhennettiin väkivaltaisesti siirtymistä vanhasta tuotantotavasta uudenaikaiseen»²¹⁵. Tuollainen oli suojelutullien luonne niiden syntyessä 1600-luvulla, ja tuollaisena se pysyi pitkälle 1800-luvulle asti. Suojelutullijärjestelmä oli tuolloin jokaisen sivistysvaltion normaalia politiikkaa Länsi-Euroopassa. Ainoat poikkeukset olivat Saksan pikkuvaltiot ja Sveitsin kantonit, — ei siksi, ettei järjestelmä olisi miellyttänyt niitä, vaan siksi, että sen ei uskottu soveltuvan niin pienillä alueilla.

Tällaisen tullisuojan turvissa kehittyi Englannissa 1700-luvun viimeisellä kolmanneksella nykyaikaisen suurteollisuuden järjestelmä, koneilla ja höyryvoimalla tapahtuva tuotanto. Ja ikään kuin tavallinen tullisuoja ei olisi riittänyt, turvauduttiin sotiin Ranskan vallankumousta vastaan uusien teollisten menetelmien monopolin takaamiseksi Englannille. Runsaaksi kahdeksikymmeneksi vuodeksi englantilaiset sotalaivat erottivat Englannin teolliset kilpailijat siirtomaamarkkinoistaan ja avasivat nuo markkinat samalla väkivalloin Englannin kaupalle. Etelä-amerikkalaisten siirtomaiden irrottaminen eurooppalaisista emämaistaan, Englannin toteuttama Ranskan ja Hollannin kaikkein tärkeimpien siirtomaiden valtaaminen, Intian vähittäinen alistaminen muuttivat kaikki nämä maat Englannin teollisuuden asiakkaiksi. Englanti täydensi näin kotona harjoitettua tullisuojelua väkisin toteutetulla vapaakaupalla ulkona, missä se vain suinkin kävi päinsä. Näiden järjestelmien menestyksellisen yhdistämisen ansiosta sillä oli sodan loppuessa vuonna 1815 tosiasiallinen maailmankaupan monopoli, ainakin kaikilla tärkeimmillä teollisuudenaloilla.

Seuraavina rauhan vuosina tämä monopoli laajeni ja vahvistui edelleen. Sodan aikana saavutettu etumatka kasvoi vuosi vuodelta; Englanti näytti yhä enemmän ja enemmän jättävän kaikki mahdolliset kilpailijansa kauas taakseen. Teollisuustuotteiden viennin jatkuvasta kasvusta tuli Englannille elinkykyisyys. Tiellä näytti

olevan vain kaksi estettä: muiden maiden tuontikiellot ja suojelutullit sekä raaka-aineiden ja elintarvikkeiden tuontitullit Englannissa.

Sillä tavoin klassisen poliittisen taloustieteen — ranskalaisten fysiokraattien²¹⁶ ja heidän englantilaisten seuraajiensa Adam Smithin ja Ricardon — saarnaamasta kauppavapaudesta tuli suosittu John Bullin maassa. Kotimaan tullisuoja oli hyödytön tehtailijoille, jotka karkottivat kaikki ulkomaiset kilpailijansa taistelutanterelta ja joiden olemassaolo suorastaan riippui viennin jatkuvasta laajentumisesta. Kotimaan tullisuoja oli edullinen enää vain elintarvikkeiden ja muiden raaka-aineiden tuottajille, maataloudelle, silloisessa Englannissa toisin sanoen maankoron saajille, maata omistavalle aatelistolle. Tehtailijoille tämä tullisuoja sitä vastoin oli suoraan vahingollinen. Sikäli kuin se rasitti verona raaka-aineita, se kohotti niistä valmistettujen teollisuustuotteiden hintaa; sikäli kuin se rasitti verona elintarvikkeita, se kohotti työn hintaa; kummassakin tapauksessa se asetti brittiläisen tehtailijan ulkomaalaista huonompaan asemaan. Koska muut maat toimittivat Englantiin pääasiallisesti maataloustuotteita ja hankkivat sieltä pääasiallisesti teollisuustuotteita, niin viljan ja raaka-aineiden suojelutullien poistaminen Englannissa sisälsi jo epäsuorasti muihin maihin kohdistuvan vaatimuksen Englannin teollisuustuotteiden tuontitullien poistamisesta tai ainakin pienentämisestä.

Pitkän ja ankan taistelun jälkeen Englannin teollisuuskapitalistit voittivat; he olivat tuolloin jo tosiasiallisesti kansakunnan johtava luokka, luokka, jonka etuja pidettiin sillä hetkellä myös kansallisina etuina. Maata omistavan aateliston täytyi antautua. Vilja ja raaka-ainetullit poistettiin. Vapaakauppa oli nyt iskulause. Englantilaisten tehtailijoiden ja heidän puolestapuhujiensa, poliittisten taloustieteilijöiden, seuraava tehtävä oli nyt levittää kaikkialle uskoa vapaakaupan evankeliumiin ja luoda siten maailma, jossa Englanti olisi suuri teollisuuskeskus ja muut maat vain siitä riippuvainen maatalousalue.

Sellaiset olivat ajat, jolloin Brysselin kongressi järjestettiin, jolloin Marx laati puheensa. Samalla kun

Marx tunnustaa, että suojelutullit voivat vielä tietyissä oloissa, esimerkiksi silloisessa Saksassa, olla eduksi teollisuuskapitalisteille, samalla kun hän osoittaa, ettei vapaakauppa suinkaan ole paljon mainostettu yleislääke työväenluokan kaikkiin kärsimyksiin, vaan voi päinvastoin itse lisätä näitä kärsimyksiä, hän ottaa loppujen lopuksi ja periaatteessa vapaakauppaa puoltavan kannan. Hän pitää vapaakauppaa nykyaikaisen kapitalistisen tuotannon normaalitilana. Vain vapaakaupan valitessa voivat höyryn, sähkön ja koneiden suunnattomat tuotantovoimat kehittyä täydellisesti. Mitä nopeampaa tämä kehitys on, sitä pikemmin ja sitä täydellisemmin käyvät ilmi sen välttämättömät seuraukset: yhteiskunnan jakaantuminen kahteen luokkaan, kapitalisteihin ja palkkatyöläisiin; toisella taholla perinnöllinen rikkaus, toisella perinnöllinen köyhyys; kysyntään nähden liian suuri tarjonta, markkinoiden kyvyttömyys niellä teollisuustuotteiden alituisesti kasvava massa; alituisen toistuva liiketoiminnan kukoistuksen, liikatuotannon, kriisin, paniikin, pitkäaikaisen pysähtyneisyyden ja vähittäisen elpymisen kiertokulku; tuo elpyminenkään ei ole pysyvän paranemisen, vaan edessä olevan uuden liikatuotannon ja kriisin merkki. Sanalla sanoen yhteiskunnalliset tuotantovoimat kasvavat niin jättiläismäisiksi, että yhteiskunnallisista laitoksista, joissa ne pannaan liikkeeseen, on tullut niille sietämätön kahle, ja vain yksi ratkaisu on mahdollinen: yhteiskunnallinen vallankumous, joka vapauttaa yhteiskunnalliset tuotantovoimat vanhan yhteiskuntajärjestyksen kahleista ja todelliset tuottajat, kansan valtajoukon, palkkaorjuudesta. Ja sen vuoksi, että vapaakauppa on tämän historiallisen kehityksen luonnollinen ja normaali ilmapiiri, taloudellinen väliaine, jossa tämän väistämättömän yhteiskunnallisen vallankumouksen edellytykset syntyvät kaikkein nopeimmin — sen vuoksi ja vain sen vuoksi Marx asettui vapaakaupan kannalle.

Vapaakaupan Englannissa saavuttama voitto näyttikin sitten seuraavina vuosina toteuttavan jopa kaikkein rohkeimmat odotukset tulevasta kukoistuksesta. Britannian kauppa kohosi satumaisiin korkeuksiin; Englannin monopoli maailmanmarkkinoilla näytti laajemmalta

kuin koskaan; joka puolella kohosi uusia masuuneja ja uusia tehtaita; kaikkialla kasvoi uusia teollisuudenhaaroja. Vuonna 1857 sattui tosin vaikea kriisi, mutta siitä selvittiin, ja pian edettiin kaikilla kaupan ja teollisuuden aloilla taas täyttä vauhtia, kunnes vuonna 1866 puhkesi uusi paniikki, joka tällä kertaa näyttää olevan merkki uudesta aikakaudesta maailman taloushistoriassa.

Teollisuuden ja kaupan ennen näkemätön kehitys Englannissa vuosina 1848—1866 oli epäilemättä suurimmaksi osaksi, muttei suinkaan kokonaan, seurausta raaka-aineiden ja elintarvikkeiden suojelutullien poistamisesta. Siihen oli vaikuttamassa voimakkaasti myös muita samanaikaisia tapahtumia. Noina vuosina löydettiin ja otettiin käyttöön Kalifornian ja Australian kultakentät, ja niiden myötä vaihtovälineiden määrä maailmanmarkkinoilla lisääntyi valtavasti; nuo vuodet merkitsevät yleistä mullistusta sekä ihmisten että tavaroiden kuljetuksessa; merellä höyrylaiva syrjäyttää purjelaivan, maalla, ainakin sivistyneen maailman piirissä, rautatie maantien, niin että kiskoitetusta tiestä tulee nyt pääasiallinen, sepelöidystä toissijainen yhdysväylä; kuljetukset tapahtuvat nyt neljä kertaa nopeammin ja neljä kertaa halvemmalla. Ei ole mikään ihme, että näin suotuisissa oloissa höyrykäyttöinen englantilainen teollisuus laajensi herruuttaan muiden maiden käsityöhön perustuvan kotiteollisuuden kustannuksella. Mutta mitä muiden maiden oli tehtävä? Pitikö niiden vain toimettomina tyytyä nöyrästi siihen, että ne alistettiin Englannin, »maailman työpajan» pelkäksi maata viljeleväksi lisäkkeeksi?

Muut maat eivät tehneet mitään sen tapaistakaan. Ranska oli lähes kahden vuosisadan ajan turvannut teollisuutensa aukottomalla suojelutullien ja tuontikieltojen kiinanmuurilla ja oli saavuttanut kaikkien ylellisyystavaroiden ja hyvää makua tyydyttävien esineiden tuotannossa sellaisen ylivoimaisuuden, ettei Englanti edes yrittänyt kiistää sitä. Sveitsillä oli täydellisen kauppavapauden oloissa suhteellisen merkittävä teollisuus, jolle englantilaisten kilpailu ei mahtanut mitään. Saksa, joka noudatti paljon vapaamielisempiä tarif-

feja kuin yksikään toinen suuri mannermaavalta, kehitti teollisuuttaan suhteellisesti nopeammin kuin itse Englanti. Ja vihdoin Amerikan oli vuoden 1861 sisällissodan vuoksi turvaututtava yhtäkkiä omaan apuun. Sen oli tyydytettävä kaikenlaisten teollisuustuotteiden äkillinen kysyntä ja tämän se saattoi tehdä vain luomalla oman kotimaisen teollisuuden. Sodan synnyttämä kysyntä loppui sodan mukana, mutta uusi teollisuus oli olemassa ja sen oli puolustauduttava Englannin kilpailua vastaan. Sota oli kypsyttänyt Amerikassa käsityksen, että 35-miljoonainen kansa, joka kykenee kaksinkertaistamaan lukumääränsä ainakin 40 vuodessa, jolla on lähes rajattomasti kaikenlaisia voimavaroja, jota ympäröivät vielä kauan ensisijaisesti maatalouteen pakotetut naapurit, että tällainen kansa on »ilmeisesti määrätty»²¹⁷ (»manifest destiny») tulemaan tärkeimpien kulutustavaroidensa suhteen riippumattomaksi vieraiden maiden teollisuudesta niin rauhan aikana kuin sota-aikanakin. Silloin Amerikassa siirryttiin tullisuojaan.

Viitisentoista vuotta sitten matkustin samassa junavaunussa älykkään glasgowilaisen liikemiehen kanssa. Tämä oli erityisen kiinnostunut raudasta. Tuli puheeksi Amerikka. Hän esitti minulle vapaakaupan kannattajien vanhastaan tunnetut puheenparret varsin oivalliseen tapaan: »Eikö ole käsittämätöntä, että niin kokee liikemiehet kuin amerikkalaiset maksavat pakko-veroja oman maansa rautatehtailijoille, vaikka he saisivat täältä saman tai jopa paremmankin tuotteen puolella hinnalla.» Ja sitten seurasi esimerkkejä siitä, miten mielttömän korkeasti amerikkalaiset verottivat itseään rikastuttaakseen muutamaa rahanahnetta masuuninomistajaa. »Asiassa», sanoin minä, »näyttää olevan toinenkin puoli. Tehän tiedätte, että hiili, vesivoima, rauta- ja muut malmit, halvat elintarvikkeet, kotimainen puuvilla ja muut raaka-aineet merkitsevät Amerikalle sellaisia voimavaroja ja etuja, että mikään Euroopan maa ei vedä sille vertoja niiden suhteen; tiedätte, että näitä voimavaroja voidaan hyödyntää täysin vain silloin, kun Amerikasta tulee teollisuusmaa. Myöntänette edelleen, että nykyään sellainen suuri kansa kuin amerikkalaiset ei voi ikuisesti pysyä maata viljelevänä, että se merkitsisi

tuomiota ikuisen barbariaan ja alisteiseen asemaan; nykyään ei yksikään suuri kansa voi olla ilman omaa teollisuutta. Mutta jos Amerikan on tultava teollisuusmaaksi, ja jos sillä on kaikki mahdollisuudet paitsi saavuttaa kilpailijansa, jopa lyödä heidät, niin silloin sillä on edessään kaksi tietä. Joko se käy vapaakaupan vallitessa sanokaamme viidenkymmenen vuoden ajan äärimmäisen kallista kilpataistelua lähes sata vuotta edellään olevaa Englannin teollisuutta vastaan, tai se torjuu suojelutulleilla Englannin kilpailun sanokaamme 25 vuodeksi, jolloin on lähes ehdottoman varmaa, että Amerikan teollisuus pystyy näiden 25 vuoden kuluttua ottamaan paikkansa avoimilla maailmanmarkkinoilla. Kumpi tie on edullisempi ja lyhyempi? Siitä on kysymys. Kun matkustatte Glasgowista Lontooseen, voitte kulkea lain määräämällä hissittelujunalla (parliamentary train²¹⁸); maksatte pennin maililta ja liikutte 12 mailia tunnissa; mutta tuo ei pälkähä päähännekään, aika on teille liian kallista, te matkustatte pikajunalla, maksatte kaksi penniä maililta ja liikutte 40 mailia tunnissa. Samoin amerikkalaisetkin ostavat mieluummin pikajunalipun päästäkseen noin paljon nopeammin eteenpäin.» Skotlantilaisella vapaakauppamiehelläni ei ollut sanottavana sanaakaan vastaan.

Koska suojelutullijärjestelmä on keinotekoinen väline tehtailla tehtailijoita, se saattaa näyttää hyödylliseltä muillekin, kuin vain feodalismia kanssa vielä kamppailevalle puolikehittyneelle kapitalistiluokalle. Se voi auttaa nousevaa kapitalistiluokkaa eteenpäin myös sellaisessa maassa kuin Amerikassa, joka ei ole koskaan tuntenut feodalismia, mutta joka on sellaisessa kehitysvaiheessa, että siirtyminen maataloudesta teollisuuteen tulee välttämättömäksi. Tässä tilanteessa Amerikka päätti ottaa suojelutullit käyttöön. Tuosta päätöksestä on nyt kulunut ne 25 vuotta, joista puhuin matkakamppanilleni, ja jollen erehtynyt, niin suojelutullit ovat nyt suurin piirtein tehneet tehtävänsä Amerikassa, ja niiden täytyy olla sen vuoksi tarpeettomia.

Olenkin jo jonkin aikaa ollut sitä mieltä. Kaksi vuotta sitten sanoin eräälle amerikkalaiselle suojelutullien kannattajalle: »Olen vakuuttunut, että Englanti on lyöty

maailmanmarkkinoilla kymmenessä vuodessa, jos Amerikka toteuttaa kaupan vapauden.»

Suojelutullit ovat parhaassa tapauksessa loppumaton ruuvi, eikä milloinkaan tiedä, koska se on kierretty loppuun. Yhtä teollisuudenalaa suojeltaessa vahingoitetaan suoraan tai epäsuorasti kaikkia muita, ja niin muodoin myös niitä täytyy suojella. Mutta siten vahingoitetaan jälleen ensiksi suojeltua elinkeinoa ja annetaan sille peruste vaatia vahingon korvaamista, mutta tämä korvaaminen vaikuttaa jälleen kaikkiin muihin aloihin ja antaa niille oikeuden uusiin vaatimuksiin — ja niin edelleen in infinitum*. Amerikka tarjoaakin meille hätkähdyttävän esimerkin siitä, miten tullisuojailla voidaan tappaakaan tärkeä elinkeino. Vuonna 1856 Yhdysvaltain meritse tapahtuvan viennin ja tuonnin kokonaissumma oli 641 604 850 dollaria. Tästä määrästä tuli amerikkalaisten laivojen osalle 75,2 % ja vain 24,8 % ulkomaisten laivojen osalle. Jo tuolloin englantilaiset valtamerihöyryt alkoivat syrjäyttää amerikkalaisia purjelaivoja; siitä huolimatta vuonna 1860 amerikkalaiset laivat kuljettivat 762 288 550 dollarin kokonaismerikaupasta vielä 66,5 %. Sitten tuli sisällissota ja sen seurauksena tullisuoja amerikkalaiselle laivanrakennukselle; ja tämä tullisuoja oli niin menestyksellinen, että se on karkottanut Amerikan lipun valtameriltä lähes kokonaan. Vuonna 1887 Yhdysvaltain kokonaismerikauppa oli noussut 1 408 502 979 dollariin, mutta vain 13,8 % siitä kuljetettiin enää amerikkalaisilla aluksilla, vieraila aluksilla 86,2 %. Vuonna 1856 amerikkalaisten laivojen kuljettamien tavaroiden kokonaisarvo oli 482 268 274 dollaria, vuonna 1860 507 247 757 dollaria, mutta vuonna 1887 enää vain 194 356 746 dollaria.** 40 vuotta sitten Amerikan lippu uhkasi lyödä Englannin lipun laudalta valtamerillä, nyt se on kadonnut lähes tykkäänään. Laivanrakennuksen tullisuoja on hävittänyt sekä merenkulun että laivojen rakentamisen.

Ottakaamme esiin vielä toinen seikka. Parantuneet tuotantomenetelmät seuraavat toinen toistaan nykyään

* — loputtomiin. *Toim.*

** Annual Report of the Secretary of the Treasury etc., for the Year 1887. Washington 1887, p. XXVIII, XXIX.

niin nopeasti ja muuttavat kokonaisten elinkeinohaarojen luonteen niin äkillisesti ja niin täydellisesti, että se mikä vielä eilen oli kohtuullisesti tasoittava tullitariffi, muuttuu tänään vastakohtakseen. Tästäkin meille tarjoaa esimerkin sama valtiovarainministerin selonteko:

»Villankampauskoneen parannukset ovat viime vuosina aiheuttaneet niin sanotuissa kampalankakankaissa sellaisia muutoksia, että nämä kankaat ovat syrjäyttäneet tavallisen villaisen karstalankakankaan miesten vaatteiden valmistuksessa. Tämä muutos... on kohdannut kotimaisia kampalankakutomoita varsin epäsuotuisin seurauksin, koska kaikenlaatuisen raakavillan tulli on sama, kun taas karstalankakankaan tulli on, jollei hinta ylitä 80 senttiä naulalta, 35 senttiä naulalta ja 35 % ad valorem*; sitä vastoin kampalankakankaan tulli on, jollei hinta ylitä 80 senttiä naulalta, vain 10:stä 24:ään senttiin naulalta ja 35 % arvosta. Muutamissa tapauksissa kampalankakankaaseen käytettävän villan tulli on korkeampi kuin valmiin tavaran tulli.»

Kotimaisen teollisuuden eilinen suoja on siis muuttunut ulkomaiselle tuojalle maksettavaksi palkkioksi, ja valtiovarainministeri** voi hyvin sanoa:

»On syytä odottaa, että kotimaisen kampalankakudonnan täytyy pian loppua, jos tariffia ei muuteta» (s. XIX).

Mutta tariffin muuttamiseksi täytyy taistella tämänhetkisestä tilanteesta hyötyvien karstalangantuottajien kanssa, täytyy aloittaa jatkuva kampanja kongressin molempien kamarien enemmistön ja lopulta maan yleisen mielipiteen saamiseksi asian kannalle. Tällöin herää kysymys, kannattaako se.

Pahinta tullisuojaossa onkin se, ettei siitä pääse irti enää niin helposti. Niin vaikeata kuin kaikin puolin kohtuullisen suojatariffijärjestelmän rakentaminen onkin, on paluu vapaakauppaan vielä äärettömän paljon vaikeampaa. Ne olot, jotka antoivat Englannille mahdollisuuden toteuttaa tämä siirtyminen muutamassa vuodessa, eivät enää koskaan palaa. Ja Englannissakin kamppailu alkoi vuonna 1823 (Huskisson), johti ensimmäisiin voittoihin vuonna 1842 (Peelin tariffi)²¹⁹ ja jatkui vielä muutamia vuosia viljalakien kumoamisen jälkeen. Niinpä

* — arvosta. *Toim.*

** Charles Fairchild. *Toim.*

silkkiteollisuudelle (ainoalle teollisuudenalalle, jonka vielä piti pelätä muiden kilpailua) annettiin aluksi pidennetty tullisuoja muutamaksi vuodeksi ja sitten uusi suoja suorastaan alhaisessa muodossa: muut tekstiiliteollisuuden alat alistettiin naisten, nuorten ja lasten työaikaa rajoittavan tehdaslain²²⁰ alaisiksi; silkkituotantoa suosittiin huomattavilla poikkeuksilla: se sai pitää työssä nuorempia lapsia ja teettää lapsilla ja nuorilla pitempää työaikaa kuin muut teollisuudenalat. Monopoli, jonka tekopyhät vapaakauppamiehet poistivat ulkomaisten kilpailijoiden hyödyksi, palautettiin englantilaisten työläislasten terveyden ja hengen kustannuksella.

Mutta koskaan enää ei tapahdu sellaista, että jokin maa voi siirtyä tullisuojusta vapaakauppaan semmoisessa tilanteessa, jossa sen kaikki tai melkein kaikki elinkeinohaarat kykenevät vastustamaan muiden maiden kilpailua avoimilla markkinoilla. Siirtyminen tulee välttämättömäksi kauan ennen kuin sellaista tilaa voidaan edes toivoa. Se tulee välttämättömäksi eri aloilla eri aikaan; eri alojen ristiriitaiset edut synnyttävät mitä mieltäylentävimpiä riitoja ja juonittelua parlamentissa. Koneen- ja laivanrakentajat huomaavat ehkä, että raakauraudan tullisuoja kallistaa heidän tavaroitaan ja että vain se estää heidän vientinsä; puuvillakankaan tuottaja pystyisi ehkä lyömään englantilaisen kalikoon Kiinan ja Intian markkinoilla, ellei kehrääjän suojana oleva tulli kohottaisi langan hintaa jne. Sillä hetkellä, jolloin kotimainen teollisuus on vallannut sisäiset markkinat täydellisesti, sillä hetkellä vienti tulee sille välttämättömäksi. Kapitalistisen järjestelmän vallitessa elinkeinon täytyy joko laajentua tai supistua. Paikallaan se ei voi pysyä, ja laajentumisen estyminen merkitsee häviön alkua. Edistyminen mekaanisten ja kemiallisten keksintöjen alalla poistaa jatkuvasti käytöstä ihmistyötä, samalla kun se lisää ja keskittää pääomaa vielä nopeammin; se luo siten jokaisessa pysähtyneessä elinkeinossa sekä työläisten että pääoman liikamäärän, joka ei löydä mistään menekkiä, koska sama prosessi etenee samalla tavalla kaikissa muissakin elinkeinohaaroissa. Siten siirtyminen kotimaankaupasta vientikaup-

paan tulee elinkysymykseksi kaikille näille aloille; mutta vastassa ovat sellaisten alojen saavutetut oikeudet ja syvään juurtuneet edut, joille tullisuoja vielä suo paremman turvan ja suuremmat voitot kuin vapaakauppa. Niin seuraa pitkä sitkeä taistelu vapaakauppamiesten ja suojelutullien kannattajain välillä, taistelu, jossa kummankin puolen johto siirtyy pian suoranaisten asianosaisten käsistä ammattipoliitikoille, perinteisten poliittisten puolueiden näkymättömille lankojenvetäjille, joiden edun mukaista ei ole kysymyksen ratkaiseminen, vaan sen pysyminen mahdollisimman pitkään avoimena; loputtoman ajan, voimien ja rahan tuhlaamisen jälkeen seuraa sitten tavallisesti joukko kompromisseja, jotka suosivat milloin toista, milloin toista osapuolta, mutta kokonaisuutena johtavat hitaasti vapaakaupan suuntaan — jollei tullisuoja sille välin kehkeydy kansakunnalle aivan sietämättömäksi, ja sekin on Amerikassa hyvin mahdollista.

Kaikista suojelutullijärjestelmistä pahimmanlaatuisen on se, mitä toteutetaan meillä Saksassa. Myös Saksa tunsi pian vuoden 1815 jälkeen nopeamman teollisen kehityksen välttämättömyyden. Tämän ensimmäinen edellytys oli kotimarkkinoiden luominen poistamalla pikkuvaltioiden lukemattomat tullirajat ja erilliset verolait, lyhyesti sanoen Saksan tulliliiton muodostaminen (Zollverein)²²¹. Tämä voitiin toteuttaa vain asettamalla perustaksi vapaamieliset tariffit, joiden suuruus oli määrätty pikemminkin verotuksellisia päämääriä kuin teollisuuden suojelua silmällä pitäen. Muuten pikkuvaltioita ei olisi saatu mukaan liittoon. Siten uusi tulliliittotariffi, vaikka se vähäisessä määrin suojelikin joitakin elinkeinoja, oli toteuttamisajankohtanaan todellinen vapaakaupan esikuva. Sellaisena se pysyikin, vaikka useimmat saksalaiset tehtailijat alkoivat vuodesta 1830 lähtien äänekkäästi vaatia tullisuoja. Ja kuitenkin tämän äärimmäisen vapaamielisen tariffin ollessa voimassa, huolimatta siitä, että englantilaisen suurteollisuuden kilpailu murskasi armottomasti Saksan käsityöhön perustuvat kotiteollisuuselinkeinot, alettiin myös Saksassa siirtyä vähitellen käsityöstä koneisiin ja nykyään tämä siirtyminen on toteutettu lähes kokonaan. Samassa mää-

rin tapahtui myös Saksan siirtyminen maataloudesta teollisuuteen, mitä vuodesta 1866 lähtien ovat edistäneet vielä poliittisetkin tapahtumat: voimakkaan keskushallituksen ja yleissaksalaisen parlamentin luominen, mikä takasi yhtenäisen liiketoimintaa koskevan lainsäädännön; yhtenäiset rahat, mitat ja painot, ja lopuksi ranskalaisten miljardien tulva.²²² Niinpä Saksan kokonaiskauppa maailmanmarkkinoilla olikin sitten vuoden 1874 tienoilla jäljessä enää vain Englannin kaupasta*, ja Saksa käytti teollisuudessa ja liikenteessä enemmän höyryvoimaa kuin yksikään toinen mannermaavaltio. Näin oli todistettu, että vielä nykyäänkin, Englannin teollisuuden valtavasta etumatkasta huolimatta, suuri maa voi ponnistelemalla saavuttaa menestystä kilpailussa Englannin kanssa avoimilla markkinoilla.

Silloin rintamasuunta muuttui yhtäkkiä: juuri sillä hetkellä, kun vapaakauppa näytti olevan Saksalle välttämättömämpi kuin koskaan, juuri silloin se otti käyttöön suojelutullit. Se oli epäilemättä mieletöntä, mutta sille voidaan löytää selitys. Niin kauan kuin Saksa vei viljaa, olivat kaikki maanomistajat ja kaikki laivanvarustajat innokkaita vapaakaupan kannattajia. Mutta vuonna 1874 Saksan oli viennin sijasta tuotava viljaa ulkoa huomattavia määriä. Suunnilleen samoihin aikoihin alkoi Amerikasta tulvia halpaa viljaa Eurooppaan; kaikkialla, minne se virtasi, se pienensi maasta saatuja rahatuloja ja siten maankorkoa; siitä lähtien alkoivat koko Euroopan kaikki maanomistajat kovaäänisesti vaatia tullisuojaa. Samanaikaisesti Saksan teollisuus kärsi ranskalaisten miljardien sateessa puhjennun parantumattoman liikatuotannon jälkiseurauksista, kun taas Englanti, jonka teollisuus ei ollut vielä kukaan toipunut vuoden 1866 kriisin jälkeisestä pitkäaikaisesta pysähdyksestä, täytti kaikki avoimet markkinat tavaroilla, jotka eivät käyneet kaupaksi kotona ja jotka juuri siksi lahjoitettiin pilkkahinnalla ulkomaille. Vaikka Saksan teollisuuden oli siis pakko turvautua olen-

* Kokonaiskauppa (tuonti ja vienti yhteenlaskettuna) vuonna 1874 miljoonina dollareina: Iso-Britannia 3300; Saksa 2325; Ranska 1665; Yhdysvallat 1245 (*Kolb.*, »Statistik», 7. Aufl., Leipzig 1875, s. 790).

naisesti vientiin, näkivät tehtailijat kuitenkin tullisuojan nyt keinoksi taata kotimarkkinat yksinomaisesti itselleen. Maa-aristokratian käsissä ollut hallitus taas oli liiankin iloinen voidessaan käyttää tilannetta maata omistavan aateliston eduksi siten, että antoi suojelutullit molemmille, maanomistajille ja teollisuudenharjoittajille. Vuonna 1878 määrättiin korkea suojelutariffi sekä maatalous- että teollisuustuotteille.

Tästä seurasi, että Saksan teollisuustuotteiden vienti maksettiin siitä lähtien oman maan kuluttajien kukkarosta. Tehtailijat muodostivat kartelleja vientikaupan ja itse tuotannon sääntelemiseksi, missä se vain suinkin oli mahdollista. Saksan raudantuotanto on muutamien harvojen suuryritysten — niistä useimmat ovat osakeyhtiöitä — käsissä, jotka tuottavat yhteensä osapuulle neljä kertaa niin paljon rautaa kuin maa keskimäärin tarvitsee. Välttääkseen hyödytöntä keskinäistä kilpailua nämä yritykset ovat muodostaneet kartellin, joka jakaa ulkomaiset tarjouspyynnöt niiden kesken ja määrää kussakin tapauksessa yrityksen, jonka on tehtävä todellinen tarjous. Tämä kartelli teki jopa joitakin vuosia sitten englantilaisten masuuninomistajien kanssa sopimuksen, joka kuitenkin on purkautunut. Samoin Westfalenin hiilikaivokset, jotka tuottavat vuosittain noin 30 miljoonaa tonnia, ovat muodostaneet kartellin tarjoushintojen ja itse tuotannonkin sääntelemiseksi. Yleensäkin jokainen saksalainen tehtailija sanoo, että suojelutullien tarkoitus on suoda hänelle kotimarkkinoilla korvaus niistä pilkkahinnoista, joihin hänen on tyydyttävä ulkomaanmarkkinoilla. Mutta tässä ei ole vielä kaikki. Tämän mielettömän teollisuudensuojajärjestelmän hintana teollisuuskapitalistit ovat suostuneet vielä mielettömämpään monopoliin, siihen, minkä maanomistajat ovat saaneet. Eivät ainoastaan kaikki maataloustuotteet ole korkeiden ja jatkuvasti kohoavien tuontitullien alaisia, vaan myös tiettyjä maaseutuelinkeinoja, joita herrat junkkerit harjoittavat tiloillaan, tuetaan suoraan julkisesta kukkarosta. Juurikassokeriteollisuus ei ole ainoastaan suojattu, vaan lisäksi se saa valtavia summia vientipalkkioina. Muuan asioista perillä oleva henkilö on sanonut, että vaikka kaikki vientisokeri kaadettaisiin

mereen, niin tehtailija tekisi kuitenkin vientipalkkion ansiosta hyvät kaupat. Samoin saavat perunaviinatehtailijat uusimman lainsäädännön nojalla yleisön taskusta lahjaksi vähintään 9 miljoonaa dollaria vuodessa. Ja koska lähes jokainen Koillis-Saksan suurmaanomistaja on joko juurikassokerin keittäjä tai perunaviinan polttaja tai molempia, ei ole ihme, että heidän tuotteensa suorastaan tulvivat yli koko maailman.

Tämä politiikka, joka on turmiollista kaikissa oloissa, on kaksin verroin turmiollista maassa, jonka teollisuus takaa menekkinsä puolueettomilla markkinoilla pääasiallisesti työn halpuudella. Maastamuutosta huolimatta nopea väestönlisäys pitää palkat Saksassa jopa parhainakin aikoina hävyttömän lähellä nälkärajaa. Palkkojen on kuitenkin noustava suojelutullien aiheuttaman elintarvikkeiden kallistumisen vuoksi. Silloin saksalainen tehtailija ei enää kykene korvaamaan tavaroidensa myyntiä pilkkahinnoin työläistensä normaalia palkkaa pienentämällä: hän menettää kilpailukykinsä. Saksassa suojelutullit tappavat kultamunia munivan kanan.

Myös Ranska kärsii tullisuojelun seurauksista. Suojelutullijärjestelmä on vallinnut siellä kiistattomasti kaksisataa vuotta, ja siitä on tullut miltei osa kansakunnan elämää. Siitä huolimatta se muuttuu yhä enemmän ja enemmän haitaksi. Suurtuotanto vaatii tuotantomenetelmien jatkuvaa vaihtamista, mutta suojelutullit ovat tiellä. Silkkisametin nurja puoli tehdään nykyään ohuesta puuvillalangasta; ranskalaisen tehtailijan täytyy joko maksaa tästä korkea suojelutulli tai alistua loputtomaan byrokraattiseen virastorettelöintiin, josta hänelle on harmia paljon enemmän kuin sen avulla saadusta tilapäisestä vientilisästä hyötyä. Niin samettiteollisuus siirtyy Lyonista Krefeldiin, joka pystyy kilpailemaan menestyksellisesti, koska ohuen puuvillalangan suojelutulli on siellä edelleenkin pienempi. Kuten sanottu, Ranskan vienti koostuu pääasiassa ylellisyystavaroista, missä toistaiseksi ylivoimaisella ranskalaisella maulla on ollut ratkaiseva merkitys; mutta noiden tuotteiden tärkeimmät kuluttajat ovat nykyään kaikkialla näitä nykyaikaisia kapitalistinousukkaita, joilta puuttuu sekä sivistystä

että makua, joita tyydyttävät yhtä hyvin saksalaisten ja englantilaisten halvat ja kömpelöt jäljitelmät, ja jotka useinkin maksavat näistä jäljitelmistä aitojen ranskalaisten artikkelien mielettömiä hintoja. Näin pelkästään Ranskassa valmistettavien erikoistuotteiden markkinat supistuvat yhä enemmän; Ranskan teollisuusvienti pysyy nykyisellä tasolla vain vaivoin ja pian sen täytyy vähentyä. Mitä uusia tuotteita Ranska voi viedä korvataksaan ne, joiden vienti tyrehtyy? Tässä voi olla apua vain sellaisesta rohkeasta askelesta kohti vapaakauppaa, mikä tuo ranskalaisen tehtailijan totunnaisesta kasvihuoneilmastosta avoimen kilpailun raikkaaseen ulkoilmaan. Itse asiassa Ranskan kokonaiskauppa olisi jo supistunut, ellei vapaakaupan suuntaan otettu heikko ja epävarma askel, vuoden 1860 Cobden-sopimus²²³, olisi auttanut sitä eteenpäin. Sen vaikutus on kuitenkin nyt ammennettu jotakuinkin tyhjiin ja tukevampi annos tätä samaa vahvistavaa ainetta on tarpeen.

Venäjää kannattaa tuskin edes mainita. Siellä tulimaksut on suoritettava kullalla eikä arvonsa menettäneellä paperirahalla; suojelutariffien tarkoitus on ennen muuta taata köyhtyneelle hallitukselle kilisevää kultarahaa, jota ilman se ei voi hoitaa liiketoimiaan ulkomaisten velkojen kanssa. Sinä päivänä, jona näiden tariffien suojelutarkoitus toteutuu, kun ne sulkevat poikkeuksetta tien ulkomaisilta tavaroilta, sinä päivänä on Venäjän hallitus konkurssissa. Siitä huolimatta tuo hallitus loihtii oikeauskoisten alamaistensa silmien eteen sellaisia häikäiseviä toivekuvia, että nämä tariffit muka muuttavat Venäjän taloudellisesti täysin riippumattomaksi maaksi, joka ei tarvitse ulkomailta yhtään mitään, ei elintarvikkeita eikä raaka-aineita, ei teollisuus- eikä taidetuotteita. Ihmiset, jotka uskovat tähän aavemaiseen, koko muusta maailmasta eristettyyn Venäjään, ovat samalla tasolla kuin se preussilainen kaartinluutnantti, joka halusi ostaa karttapallon, mutta ei maa- eikä taivaanpalloa, vaan Preussin pallon.

Palatkaamme Amerikkaan. On jo kyllin merkkejä siitä, että suojelutullit ovat tehneet Yhdysvalloissa sen, mitä ovat voineet, ja että on aika heittää niille hyvästit. Yksi näistä merkeistä on se, että suojelluissa elinkei-

noissa muodostuu kartelleja niiden monopoliaseman hyväksikäyttämiseksi. Nämä kartellit (renkaat, trustit) ovat aitoamerikkalaisia luomuksia, ja missä ne käyttävät hyväkseen luonnollisia etuisuuksia siellä on toistaiseksi tyydyttävä niiden olemassaoloon. Pennsylvanian öljytuotannon muuttaminen Standard Oil Companyn monopoliksi on toimi, joka on täysin sopusoinnussa kapitalistisen tuotannon sääntöjen kanssa. Mutta kun sokerinkeittäjät haluavat muuttaa suojan, jonka kansakunta on myöntänyt heille ulkoista kilpailua vastaan, monopoliksi kotimaisia kuluttajia, siis tuota samaa kansakuntaa vastaan, on kysymys aivan eri asiasta. Siitä huolimatta suuret sokerinkeittäjät ovat muodostaneet kartellin, joka pyrkii juuri tuohon. Eikä sokerikartelli ole ainoa lajissaan. Tällaisten kartellien muodostuminen suojelluilla aloilla on varmin merkki siitä, että tullisuojaus on elänyt aikansa ja muuttanut luonteeltaan; että se ei enää suojele tehtailijaa ulkomaista tuojaa, vaan kotimaista kuluttajaa vastaan; että se on tuottanut tehtailijoita ainakin tällä nimenomaisella alalla jo tarpeeksi, jollei liikaakin, että suojelutullien välityksellä näiden tehtailijoiden syliin heitetty raha on hukkaan heitettyä rahaa — aivan kuin Saksassa.

Tullisuojaus puolustetaan Amerikassa aivan kuten muuallakin väitteellä, että vapaakauppa hyödyttää vain Englantia. Päinvastaista todistaa parhaiten se, että Englannissa eivät ainoastaan maanvuokraajat ja maanomistajat, vaan myös itse tehtailijat ryhtyvät kannattamaan suojelutulleja. Vapaakauppaa kannattavan Manchesterin koulukunnan²²⁴ tyysijassa, itse Manchesterissa, keskusteli kauppakamari 1. marraskuuta 1886 ehdotuksesta,

»että kun olemme 40 vuotta turhaan odottaneet muiden kansakuntien seuraavan Englannin antamaa vapaakaupan esimerkkiä, kamari uskoo, että on tullut aika harkita tilannetta uudestaan.»

Ehdotus äänestettiin tosin kumoon, mutta vain 22 äänellä 21:tä vastaan. Tämä tapahtui puuvillateollisuuden keskuksessa, ja puuvillateollisuus on Englannin elinkeinoista ainoa, joka vielä näyttää olevan kiistattoman ylivoimainen avoimilla markkinoilla. Tosin

keksimishenki on myös tällä erityisellä alalla siirtynyt Englannista Amerikkaan. Puuvillankehru- ja -kutoma-koneiden uusimmista parannuksista lähes kaikki ovat tulleet Amerikasta ja Manchesterin on vain tarvinnut ottaa ne käyttöön. Kaikenlaisten teollisten keksintöjen alalla Amerikka on selvästi kärjessä Saksan pyrkiessä valtaamaan toisen tilan Englannilta. Englannissa leviää yhä laajemmalle tietoisuus siitä, että Englannin teollisuusmonopoli on auttamattomasti mennyttä, että Englanti menettää jatkuvasti maaperää, kun taas sen kilpailijat etenevät, ja että se joutuu vähitellen asemaan, jossa se on yksi teollisuusmaa muiden joukossa, eikä suinkaan »maailman työpaja», niin kuin kerran uneksittiin. Ja tämän uhkaavan kohtalon välttämiseksi niiden miesten pojat, jotka 40 vuotta sitten eivät nähneet muuta pelastusta kuin ehdottoman vapaakaupan, niiden samojen miesten pojat vaativat nyt suojatulleja »reilun kaupan» ja vastatullien perusteilla hatarasti verhottuna. Ja kun englantilaiset tehtailijat huomaavat nyt itse, että vapaakauppa tuhoaa heidät, ja pyytävät hallitusta suojelemaan heitä ulkomaista kilpailua vastaan, on epäilemättä tullut aika heittää hyödyttömäksi käynyt suojelujärjestelmä yli laidan ja taistella Englannin uppoavaa teollisuusmonopolia vastaan sen omalla aseella, vapaakaupalla.

Suojelutullien käyttöönotto on, kuten jo todettiin, helppoa, mutta irti niistä ei päästäkään niin nopeasti. Suojelutulleista päättäessään lainsäätäjä on luonut tietyille piireille valtavia etuja, joista se on nyt vastuussa. Eikä mikään yksittäinen eturyhmittymä, mikään yksittäinen elinkeinohaara ole yhtäläisessä määrin varustautunut joutumaan tietyllä hetkellä vapaan kilpailun varaan. Kaikenlaisen hoivailun ollessa jo tarpeetonta muutamille laahustavat toiset vaivalloisesti perässä. Tämä elinkeinon välinen ero panee parlamentissa liikkeeseen tavanomaisen kuppikuntajuonittelun ja takaa jo itsessään sen, että kun vapaakauppa kerran on päätetty asia, niin suojeltuja elinkeinoja kohdellaan hempeän hellävaraisesti, kuten silkkiteollisuutta Englannissa vuoden 1846 jälkeen. Nykyisissä oloissa tämä on väistämätöntä, ja vapaakaupan kannattajien on pakko tyytyä

siihen, niin kauan kuin siirtyminen suojelutullista vapaakauppaan on päätetty vasta periaatteessa.

Kysymys vapaakaupasta ja suojelutulleista liikkuu kokonaan nykyisen kapitalistisen tuotantojärjestelmän rajojen sisäpuolella eikä kiinnosta sen vuoksi mitenkään suoraan sosialisteja, jotka vaativat koko tämän järjestelmän poistamista. Mutta se kiinnostaa heitä epäsuorasti sikäli, kuin heidän täytyy toivoa nykyisen tuotantojärjestelmän kehittyvän mahdollisimman vapaasti ja laajenevan mahdollisimman nopeasti. Silloin näet kehittyvät myös sen välttämättömät taloudelliset seuraukset jotka tulevat murtamaan koko järjestelmän: laajojen kansanjoukkojen kurjuus seurauksena liikatuotannosta, joka synnyttää jaksottaisia kriisejä tai pitkäaikaisen pysähdystilan liiketoiminnassa; yhteiskunnan jakaantuminen suurkapitalistien pieneen luokkaan ja suureen, alituisesti kasvavaan tosiasiallisesti perinnöllisten palkkaorjien, proletaarien luokkaan, jonka jäseniä uudet työt säästävät koneet tekevät alituisesti tarpeettomiksi; lyhyesti sanoen yhteiskunnan joutuminen umpikujaan, josta on vain yksi mahdollinen ulospääsy: yhteiskunnan perustana olevan taloudellisen rakenteen täydellinen mullistaminen. Tältä näkökannalta Marx asettui neljäkymmentä vuotta sitten periaatteessa kannattamaan vapaakauppaa edistyksellisenä järjestelmänä, siis tienä, joka vie kapitalistisen yhteiskunnan nopeimmin tähän umpikujaan. Mutta jos Marx oli tästä syystä vapaakaupan kannalla, niin eikö tämä sama syy ole jokaiselle nykyisen järjestelmän puolustajalle peruste vastustaa vapaakauppaa? Jos vapaakauppa kerran on vallankumouksellinen, niin eikö kaikkien kunnan porvarien pitäisi antaa äänensä tullisuojelulle, joka silloin on välttämättä vanhoillinen.

Jos jokin maa nykyään omaksuu vapaakaupan, niin se ei varmasti tee sitä sosialisteja ilahduttaakseen, vaan siksi, että vapaakauppa on tullut välttämättömäksi teollisuuskapitalisteille. Mutta jos se hylkää vapaakaupan ja pitää kiinni tullisuojelusta petkuttaakseen sosialisteilta heidän odottamansa yhteiskunnallisen katastrofin, niin se ei millään muotoa vahingoita sosialis-

min näköaloja tässä maassa*. Suojelutullit ovat väline valmistaa tehtailijoita keinotekoisesti ja sen vuoksi samalla väline valmistaa palkkatyöläisiä keinotekoisesti. Jos tuotetaan toisia, on tuotettava samalla myös toisia. Palkkatyöläinen seuraa kaikkialla kapitalistin jalanjäljissä; hän on kuin Horatiuksen musta suru, joka istuu ratsastajan takana ja jota tämä ei pysty ravistamaan pois. Kohtaloa, toisin sanoen omien tekojen välttämättömiä seurauksia, ei voi väistää. Palkkatyön riistoon perustuva tuotantojärjestelmä, järjestelmä, jossa rikkaus kasvaa suhteessa käytettävien ja riistettävien työläisten lukumäärään, tällainen järjestelmä lisää välttämättä palkkatyöläisluokan lukumäärää, luokkaa, jonka tehtävänä on koko järjestelmän murtaminen. Yhtä asiaa ei voi muuttaa: ainoa mitä voidaan tehdä, on kehittää kapitalistista järjestelmää edelleen, nopeuttaa tuotantoa ja pääoman kasautumista ja keskittymistä ja samalla vallankumouksellisen työväenluokan tuottamista. Lähdetäänpä sitten suojelutullien tai vapaakaupan tielle, lopputulos ei siitä muutu. Jo paljon aikaisemmin tullisuojaus muuttuu sietämättömäksi kahleeksi jokaiselle maalle, joka pyrkii ja jolla on hyvät menestymisen mahdollisuudet, riippumattomaan asemaan maailmanmarkkinoilla.

Friedrich Engels

*Kirjoitettu huhtikuussa —
toukokuun alussa 1888*

Werke, Bd. 21, S. 360—375

*Julkaistu saksankielisenä te-
kijän käänntämänä aikakaus-
lehden »Die Neue Zeit» 7. n:o:ssa
heinäkuussa 1888; englannin-
kielisenä »Labour Standard»
viikkolehdessä sekä kirjassa;
Karl Marx. Free trade. Boston
1888*

* Saksankielisessä tekstissä sanojen »niin se ei millään muotoa vahingoita sosialismin näköaloja tässä maassa» asemesta oli: »niin se petkuttaa eniten itseään». *Toim.*

Friedrich Engels

VÄKIVALLAN OSUUS HISTORIASSA²²⁵

Soveltakaamme nyt teoriaamme Saksan nykyhistoriaan ja sen verellä ja raudalla toteuttamaan väkivallan käyttöön. Tästä näemme selvästi, miksi veren ja raudan politiikan oli tilapäisesti menestyttävä ja miksi sen oli lopulta kärsittävä tappio.

Vuoden 1815 Wienin kongressi²²⁶ jakoi ja myi Euroopan siten, että koko maailma tuli vakuuttuneeksi monarkkien ja valtiomiesten täydellisestä kykenemättömyydestä. Kansojen yleinen sota Napoleonin vastaan oli sen kaikkien kansojen kansallistunteen vastavaikutusta, jonka Napoleon oli polkenut jalkoihinsa. Kiitokseksi siitä Wienin kongressiin osallistuneet hallitsijat ja diplomaatit polkivat sitäkin karkeammin jalkoihinsa tuon kansallistunteen. Pienimmällä hallitsijasuvulla oli enemmän merkitystä kuin suurimmalla kansalla. Saksa ja Italia pirstottiin taas pikkuvaltioiksi. Puola jaettiin neljän kerran, Unkari jäi orjuutetuksi. Eikä voida edes sanoa, että kansoille olisi tehty vääryyttä: miksi ne sallivat tehdä näin ja miksi tervehtivät Venäjän tsaaria* vapauttajanaan?

Tätä ei kuitenkaan voinut jatkua pitkälti. Keskiajan lopulta historia eteni kohti suurten kansallisvaltioiden perustamista Euroopassa. Vain tällaiset valtiot olivatkin Euroopan hallitsevan porvariston normaali poliittinen organisaatio ja samalla välttämätön edellytys sen kansojen sopusuhtaisen kansainvälisen yhteistoiminnan aikaansaamiselle, jota ilman proletariaatin herruus olisi mahdoton. Kansainvälisen rauhan aikaansaamiseksi oli

* — Aleksanteri I. *Toim.*

ennen muuta poistettava kaikki mahdolliset kansalliset hankaukset, jokaisen kansan oli oltava riippumaton ja isäntänä talossaan. Kaupankäynnin, maanviljelyksen, teollisuuden ja samalla porvariston yhteiskunnallisen mahdin karttuessa kaikkialla oli tosiaankin alkanut kansallistunteen nousu, pirstotut ja sorretut kansakunnat olivat alkaneet vaatia yhdistymistä ja itsenäisyyttä.

Siksi vuoden 1848 vallankumouksen tarkoituksena oli tyydyttää kaikkialla paitsi Ranskassa sekä vapautettua kansalliset vaatimukset. Ensimmäisen rynnäkön tuloksena voittajaksi jääneen porvariston takaa nousi jo kaikkialla uhkaavana hahmona proletariaatti, jonka käsin voitto oli todellisuudessa saatu, ja tämä seikka työnsi porvariston vasta äsken voitetun vihollisen syliin, sen monarkkisen, virkavaltaisen, puolifeodaalisen ja sotilaallisen taantumuksen syliin, joka tuottikin vallankumoukselle tappion 1849. Venäläiset saapuivat Unkariin, jossa asiat olivat kehittyneet toiseen suuntaan, ja tukahduttivat vallankumouksen. Venäjän tsaari ei tyytynyt tähän, vaan saapui Varsovaan ja alkoi määrällä siellä Euroopan välitystuomarina. Hän nimitti kuuliaan suosikkinsa Kristian Glücksburgilaisen Tanskan valtaistuimen perilliseksi. Hän alensi Preussia enemmän kuin sitä milloinkaan oli alennettu kieltämällä sen arimmatkin yritykset käyttää hyväkseen saksalaisten yhdistymispyrkimyksiä, pakottamalla sen palauttamaan liittopäivät²²⁷ ja alistumaan Itävallan herruuteen. Ensi silmäykseltä vallankumouksen koko lopputulos rajoittui näin ollen siihen, että Itävallassa ja Preussissa säädettiin muodoltaan perustuslaillinen mutta hengeltään vanha hallitustapa ja että Venäjän tsaarista tuli Euroopan vallitsija suuremmissa määrin kuin milloinkaan aikaisemmin.

Todellisuudessa vallankumous sai kuitenkin voimakkaalla iskullaan porvariston vieroitetuksi piintyneestä vanhoillaan olosta jopa pirstoutuneissakin maissa, varsinkin Saksassa. Porvaristo pääsi tietystä, joskin vaatimattomassa määrin osalliseksi valtiiovallasta ja käytti jokaista poliittista saavutustaan teollisuuden kohottamiseen. Onnellisesti ohitettu »hullu vuosi»²²⁸ osoitti porvaristolle havainnollisesti, että entisestä horrostilasta

ja välinpitämättömyydestä on kerta kaikkiaan tehtävä loppu. Kaliforniasta ja Australiasta valuneen kultavirran ynnä muiden seikkojen ansiosta koitti ennen tuntematon maailman kauppayhteyksien laajeneminen ja ennen näkemätön liike-elämän elpyminen, oli vain käytettävä tilaisuutta hyväkseen ja taattava oma osuutensa. Suurteollisuus, jonka perustoja oli laskettu vuodesta 1830 ja varsinkin 1840 alkaen Reinillä, Saksissa, Sleesiassa, Berliinissä ja joissakin etelän kaupungeissa, alkoi nyt nopeasti kehittyä ja laajeta; maaseutupiirien kotiteollisuus laajeni yhä enemmän, rautateitä rakennettiin joutuisaa vauhtia, ja valtaviin mittoihin kasvanut maastamuutto loi tällöin saksalaisen transatlanttisen laivaliikenteen, joka ei kaivannut mitään apurahoja. Saksalaiset kauppiat sijoittuivat laajemmassa mitassa kuin milloinkaan aikaisemmin kaikille merentakaisille markkinoille, he alkoivat esittää yhä huomattavampaa osaa maailmankaupassa ja markkinoita vähitellen paitsi englantilaisia myös saksalaisia teollisuustuotteita.

Se seikka että Saksa oli pirstottu pikkuvaltioiksi, joiden kauppa- ja teollisuuslainsäädännöt olivat mitä moninaisimpia, oli piakkoin muuttuva teollisuuden ja siihen liittyvän kaupankäynnin mahtavan nousun sietämättömiksi kahleiksi. Aina muutaman mailin päässä oli uusi vekselioikeus, uudet elinkeinon harjoittamisen ehdot, joka paikassa olivat aina omat saivartelunsa, virkavaltaiset ja fiskaaliset esteensä ja usein vielä ammattikuntaesteet, joita vastaan virallisetkin patentit olivat voimattomia! Lisäksi vielä lukuisat erilaiset synnynnäisten paikkakuntalaisten oikeuksia koskevat lainsäädännöt ja oleskelulupien myöntämisrajoitukset, jotka estivät kapitalisteja siirtämästä hallussaan olevaa työvoimaa riittävästi sinne, missä oli malmia, kivihiiltä, vesivoimaa tai muita suotuisia luonnonolosuhteita kannustamassa teollisuusyrityksen perustamista. Teollisen kehityksen ensimmäisenä ehtona oli kotimaisen työvoiman esteettömän joukkomittaisen käytön mahdollisuus, mutta kaikkialla, minne isänmaallinen tehtailija kokosi työläisiä eri puolilta, poliisi ja köyhäinhoito vastustivat tulokkaiden asuttamista. Yhtenäinen Saksan kansalaisuus, maan kaikkien kansalaisten täydellinen liikku-

misvapaus ja yhtenäinen kauppa- ja teollisuuslainsäädäntö eivät enää olleet hurmaantuneiden ylioppilaiden patrioottisia haaveita, vaan teollisuuden olemassaolon välttämätön ehto.

Sitä paitsi kussakin valtiossa, muun muassa kääpiövaltioissa, oli oma rahansa, oma mitta- ja painojärjestelmänsä ja usein jopa pari kolmekin järjestelmää yhdessä valtiossa. Maailmanmarkkinoilla ei tunnustettu mitään näistä raha-, mitta- ja painolajeista. Siksi ei ole ihme että maailmanmarkkinoilla liikesuhteissa olleet tai tuontitavaroiden kanssa kilpailemaan pakotetut kauppiaat ja tehtailijat joutuivat monituisten kotimaisten rahojen, mittojen ja painojen ohessa käyttämään vielä ulkomaisiakin; että puuvillalankaa punnittiin Englannin nau-loin, silkkikankaita mitattiin metrein ja ulkomaiset laskut laadittiin Englannin puntina, dollareina ja frangeina! Miten olisi saattanut syntyä suuria luottolaitoksia noin rajoitetusti levinneiden valuuttajärjestelmien perustalla? Täällä lasketaan pankkisetelit guldeneina, tuolla Preussin taalereina, rinnan on kultataaleri, »uudet kaksi kolmannelta» taaleri, pankin markka, kierrossa oleva markka, kahdenkymmenen guldenin rahajärjestelmä, kahdenkymmenen neljän guldenin rahajärjestelmä — ja kaikki tämä loputtomine uudelleenlaskuineen ja kurssinheilahduksineen.

Mikäli onnistuttiinkin lopulta voittamaan kaikki tämä, niin miten paljon noihin hankauksiin hukattiinkaan ponnistuksia, miten paljon hukattiinkaan rahaa ja aikaa! Vihdoin Saksassakin alettiin kuitenkin ymmärtää, että nykyään aika on rahaa.

Nuoren saksalaisen teollisuuden oli näytettävä kykynsä maailman markkinoilla: se saattoi kasvaa ainoastaan vientikauppaa harjoittamalla. Mutta sitä varten sen oli nautittava kansainvälisen oikeuden suojaa ulkomailla. Englantilainen, ranskalainen tai amerikkalainen kauppias oli ulkomailla vapaampi toimissaan kuin kotonaan. Häntä puolusti hänen maansa lähetystö ja tarpeen tullen jopa muutamat sotalaivatkin. Entä saksalainen? Itävaltalainen saattoi vielä jossain määrin luottaa lähetystönsä Lähi-Idässä, mutta muualla lähetystö ei paljoakaan auttanut häntä. Kun taas preussilainen kauppias

kääntyi ulkomailla lähettiläänsä puoleen ja valitti hänelle tehdyn loukkauksen johdosta, sai hän melkein aina vastaukseksi: »Saitte sen minkä olette ansainnut! Mitä te haette täältä? Pysyisitte rauhassa kotona!» Jonkin pikkuvalltion alamainen oli kaikkialla kokonaan oikeuksia vailla. Saapuivatpa saksalaiset kauppiaat mihin hyvänsä, he turvautuivat kaikkialla ulkomaiseen — Ranskan, Englannin tai Amerikan — suojelukseen tai heidän oli mahdollisimman pian kansalaistuttava uudessa kotimaassa.* Jos heidän lähettiläänsä olisivatkin halunneet muuten puoltaa heitä, ei siitä olisi ollut mitään hyötyä. Merentakaisissa maissa saksalaisia lähettäjiä kohdeltiin itseäänkin niin kuin kengänkiillottajia.

Tästä näkyy, että yhtenäisen »isänmaan» saavuttamispyrkimyksellä oli hyvin aineellinen tausta. Kysymyksessä eivät olleet enää Burschenschaftien jäsenten utuiset purkaukset Wartburgin juhlilla²²⁹, jolloin »uljuutta hehkui saksalaisten sielu» ja jolloin, kuten ranskalaisella sävelellä lauletaan »riensi nuorukainen taiston tuoksi-naan puolesta kaatuakseen synnyinmaan»**, keskiaikaisen keisarikunnan romanttisen suuruuden palauttamisen puolesta, ja vanhuudenpäivinään tämä hehkuvamielinen nuorukainen muuttui aivan tavalliseksi hurskailijaksi, itsevaltiudelle uskolliseksi hallitsijansa orjaksi. Kysymyksessä ei ollut myöskään enää paljon maallisempi yhtenäisyyskehotus, jonka olivat julistaneet Hambachin juhlilla²³⁰ asianajajat ja muut porvariston ideologit olettaen, että he rakastavat vapautta ja yhtenäisyyttä niiden itsensä vuoksi, mutta ymmärtämättä, että Saksan muuttaminen kantonitasavallaksi sveitsiläisen esikuvan mukaan, mitä tervejärkisimmät heistä pitivät ihanteenaan, oli yhtä mahdotonta kuin edellämainittujen ylioppilaiden hohenstaufenilainen keisarikuntakin. Ei, kysymyksessä oli käytännöllisen kauppiaan ja teollisuusyrittäjän välittömistä liike-elämän tarpeista noussut pyrkimys lakaista pois kaupankäynnin ja teollisuuden vapaan kehityksen tiellä oleva historiallisesti periytynyt koko

* Engelsin lyijykynällä tekemä reunahuomautus: »Weerth». *Toim.*

** Kumpikin lainaus on otettu K. Hinkelin runosta Liiton laulu. *Toim.*

pikkuvaltioiden kama, poistaa kaikki tarpeettomat esteet, jotka saksalainen liikemies joutui kotimaassaan ylittämään halutessaan esiintyä maailmanmarkkinoilla ja joita hänen kilpailijoillaan ei ollut. Saksan yhtenäisyydestä tuli taloudellinen välttämättömyys. Ne jotka vaativat sitä nyt, tiesivät mitä he tahtovat. He olivat saaneet kasvatuksensa kaupankäynnissä ja kaupankäyntiä varten, he osasivat kaupata ja solmia kauppoja. He tiesivät, että on tingittävä enemmän, mutta oltava myös valmis myönnytyksiin. He lauleskelivat »saksalaisen isänmaasta», johon kuului Steiermark, Tyroli ja »Itävaltan maa, niittänyt voittoja ja kunniaa»*, sekä seuraavaa:

»Maasilta aina Memeliin,
Etschiltä Beltiin asti
oot, Saksa, kaikkein ylvähin,
ei löydy vertaistasi.»**

Käteismaksua vastaan he olivat silti valmiit luovuttamaan melkoisen osan, noin 25—30 prosenttia, tuosta samasta isänmaasta, jonka oli yhä laajennuttava.*** Heidän yhdistämissuunnitelmansa oli jo valmis ja se saatettiin toteuttaa viipymättä.

Saksan yhtenäisyys ei kuitenkaan ollut ainoastaan Saksan kysymys. Kolmikymmenvuotisen sodan²³¹ ajoilta ainuttakaan yleissaksalaista kysymystä ei ollut ratkaistu ilman tuntuvaan ulkomaiden puuttumista asiaan.**** Fredrik II valloitti 1740 Sleesian ranskalaisten apuun turvautuen. Vuonna 1803 valtakunnan edustuston päätöksestä toteutettu Pyhän Rooman valtakunnan uudelleenjärjestäminen oli kirjaimellisesti Ranskan ja Venäjän sanelema.²³³ Sitten Napoleon sääti Saksassa omien etujensa mukaisen järjestyksen. Ja vihdoin Wienin kongressissa***** ennen kaikkea Venäjän, mutta myös Englannin ja Ranskan vaikutuksesta Saksa pirstottiin taas kolmekymmeneksi kuudeksi valtioksi, jotka käsittivät

* E. M. Arndtin runosta Saksalaisen isänmaa. *Toim.*

** Hoffmann von Fallerslebenin Saksalaisten laulusta.

Toim.

*** Ks. E. M. Arndtin runo Saksalaisen isänmaa. *Toim.*

**** Engelsin lyijykynällä tekemä reunahuomautus: »Westfalenin ja Teschenin rauha»²³². *Toim.*

***** Käsikirjoituksessa tämän rivin yläpuolella on Engelsin huomautus: »Saksa — Puola». *Toim.*

yli kaksisataa erillistä suurta ja pientä maatilkkua, ja tällöin saksalaiset monarkit, aivan samoin kuin Regensburgin valtiopäivillä 1802—1803²³⁴, olivat tunnollisina apulaisina tässä toimituksessa ja tehostivat entisestään maan hajanaisuutta. Lisäksi erillisiä Saksan alueita luovutettiin ulkovalloille. Saksa jäi näin ollen voimattomaksi ja avuttomaksi, sisäisten eripuraisuuksien raatelemaksi, poliittisessa ja jopa taloudellisessakin suhteessa kitumaan tuomituksi; paljon pahempaa oli kuitenkin se, että juurtuneen tavan mukaan Ranska ja Venäjä saivat oikeuden Saksan jakoon aivan samoin kuin Ranska ja Itävalta pitivät oikeutenaan huolehtia siitä, että Italia pysyisi pirstottuna. Tätä näennäistä oikeuttaan tsaari Nikolai käyttikin hyväkseen 1850, jolloin hän esti mitä häikäilemättömminkin tekemästä itsenäisesti mitään muutoksia perustuslakiin ja pakotti palauttamaan liittopäivät, tuon Saksan voimattomuuden symbolin.

Saksan yhtenäisyys oli siis valloitettava taistelussa niin Saksan monarkkeja ja muita sisäisiä vihollisia kuin myös ulkomaita vastaan. Tai ulkomaiden apuun turvautuen. Millainen tilanne oli tuolloin Saksan ulkopuolella?

Ranskassa Louis Bonaparte käytti hyväkseen porvariston ja työväenluokan välistä taistelua noustakseen talonpoikien tukemana presidentin virkaan ja sitten armeijan avulla keisarin valtaistuimelle. Armeijan valtaistuimelle nostama uusi keisari Napoleon oli kuitenkin Ranskan vuoden 1815 rajoissa kuolleena syntynyt hanke. Henkiin herätetty Napoleonin keisarikunta merkitsi Ranskan laajenemista Reinille asti eli ranskalaisen šovinismin perinteellisen haaveen toteutumista. Alkuvaiheessa Reinin valloitus ei kuitenkaan ollut Louis Bonaparten voimien mukainen: kaikki sensuuntaiset yritykset olivat johtaneet Ranskan-vastaisen liittouman muodostamiseen Euroopassa. Sen sijaan tarjoutui sopiva tilaisuus Ranskan arvovallan kohottamiseen ja uusien laakeriseppeleiden hankkimiseen armeijalle siten, että ryhdyttiin miltei koko Euroopan suostumuksesta sotaan Venäjää vastaan, joka oli käyttänyt hyväkseen Länsi-Euroopan vallankumouuskautta miehittääkseen salaviihkaa Tõnanan ruhtinaskunnat ja valmistellakseen uutta val-

loitussotaa Turkkia vastaan. Englanti liittoutui Ranskan kanssa, Itävalta suhtautui myötämielisesti kumpaankin, ja ainoastaan sankarillinen Preussi suuteli yhä venäläistä ruoskaa, jolla sitä oli vielä eilen piesty, ja pysyi ystävällishenkisellä puolueettomuuskannalla Venäjään nähden. Englanti enempää kuin Ranskakaan eivät kuitenkaan halunneet vakavaa voittoa vihollisestaan. Siksi sota päättyi vain vähäiseen Venäjän alentamiseen ja Venäjän ja Ranskan Itävallan-vastaisen liiton perustamiseen.*

Krimin sota teki Ranskasta Euroopan johtavan valtion ja seikkailija Louis Napoleonista päivänsankarin, mihin ei tösin kovinkaan paljoa tarvittu. Krimin sota ei

* Krimin sota²³⁶ oli ainutlaatuinen valtava erehdyksen komedia, jossa jokaisen uuden näytöksen edellä nousi kysymys: kukaahan tällä kertaa tulee petetyksi? Tämä komedia vaati kuitenkin tavattoman suuria kustannuksia ja toista miljoonaa ihmishenkeä. Tuskin sota oli alkanut, kun Itävalta ryntäsi Tonavan ruhtinas-kuntiin. Venäläiset perääntyivät itävaltalaisten hyökätessä, ja niin kauan kuin Itävalta pysyi puolueettomana, sotatoiminta Turkkia vastaan oli Venäjän maarajoilla näin ollen mahdotonta. Itävallan vetäminen liittolaisena sotaan tällä rajalla olisi kuitenkin ollut mahdollista vain siinä tapauksessa, että sotaa olisi käyty vakavissa aikeissa Puolan eheyttämiseksi ja Venäjän länsirajan siirtämiseksi pitkäksi aikaa takaisinpäin. Silloin Preussi-kin, jonka kautta Venäjä sai vielä kaikki tuontitavaransa, olisi joutunut yhtymään sotaan; Venäjä olisi tullut saarretuksi maalta ja mereltä ja kohta se olisi voitettu. Tämä ei silti ollut liittolaisten tarkoitus. He olivat päinvastoin tyytyväisiä, että vakavan sodan vaara oli mennyt ohi. Palmerston kehotti siirtämään sotänäyttämön Krimille, mitä Venäjä itekin toivoi, ja Louis Napoleon suostui halukkaasti tähän. Krimillä sota saattoi jäädä vain näennäiseksi, ja tällöin sen kaikki pääosalliset olisivat olleet tyytyväisiä. Mutta keisari Nikolai oli saanut päähänsä, että siellä on sodittava totisesti, ja unohtanut sen, että kun Krim on sopivin paikka näennäistä sotaa varten, niin se on kaikkein sopimattomin vakavaa sotaa varten. Se mikä on Venäjän etuisuutena puolustusodassa, nimittäin sen barvaan asutun, tiettömän ja apuvaroista niukan alueen laajuus, kääntyy Venäjän jokaisessa hyökkäyssodassa sitä itseään vastaan, eikä tämä ilmene missään suuremmissa määrin kuin nimenomaan Krimin suunnalla. Etelä-Venäjän arot, joiden olisi pitänyt muuttua maahan hyökänneen vihollisen haudaksi, muuttuivat niiden venäläisten armeijoiden haudaksi, joita Nikolai ajoi julman ja typerän armottomasti toisen toisensa perään Sevastopoliin aina keskitalveen asti. Ja kun viimeinen, hätäisesti koottu, kehnosti varustettu ja kurjasti muonitettu armeija oli menettänyt matkalla noin kaksi kolmannesta miehistöstä (lumi-

kuitenkaan laajentanut Ranskan aluetta ja siksi siinä piili sen uuden sodan uhka, jossa Louis Napoleonin oli toteutettava oikea kutsumuksensa, tultava »valtakunnan laajentajaksi»*. Tätä uutta sotaa valmisteltiin jo edellisen sodan aikana siten, että Sardinialle annettiin lupa yhtyä länsivaltojen liittoon keisarillisen Ranskan satelliittina ja sen varsinaisena etuvartiona Itävaltaa vastaan; sotaa valmisteltiin myös Louis Napoleonin solmiessa rauhaa Venäjän kanssa²³⁶, jonka hartaana toivomuksena oli Itävallan rankaiseminen.

Louis Napoleonista tuli nyt Euroopan porvariston epäjumala. Eikä ainoastaan hänen 2. joulukuuta 1851²³⁷ toteuttamansa »yhteiskunnan pelastamisen» ansiosta, jolloin hän tosin hävitti porvariston poliittisen herruuden, mutta vain pelastaakseen sen sosiaalisen herruuden; eikä ainoastaan siksi, että hän näytti, miten yleinen äänioikeus voidaan sopivissa oloissa muuttaa kansanjoukkojen sorron välikappaleeksi; eikä ainoastaan siksi, että hänen hallintokaudellaan kaupankäynti ja teollisuus ja varsinkin keinottelu ja pörssihuijaus saavuttivat ennen näkemättömän kukoistuksen. Näin kävi ennen muuta siksi, että porvaristo tunnusti hänet ensimmäiseksi »suureksi valtiomieheksi», joka oli sen omaa luuta ja lihaa. Hän oli nousukas samoin kuin jokainen oikea porvari. Oltuaan »monessa liemessä parkittuna» salaisen carbonari-seuran jäsenenä Italiassa, tykistöupseerina Sveitsissä, velkojen rasittamana ylhäisenä kulkurina ja erikoiskonstaapelina Englannissa²³⁸, mutta aina ja kaikkialla kruununtavotteijana, hän oli monivaiheista seikkailuelämää viettämällä ja saattamalla nimensä huonoon huutoon kaikissa maissa valmistautunut ranskalaisten keisarin ja Euroopan kohtaloiden ratkaisijan rooliin, samoin kuin klassinen porvarin esikuva — amerikkalainen — valmistautuu miljonääriksi tekemällä muutamia todellisia ja näennäisiä

pyryissä tuhoutui kokonaisia pataljoonia) eivätkä sen rippeet pystyneet häätämään vihollista Venäjän maalta, ylimielinen pölkkypää Nikolai masentui raukkamaisesti ja myrkytti itsensä. Tästä hetkestä sota muuttui jälleen näennäiseksi ja päättyi kohta rauhan solmimiseen.

* Engels käyttää tässä sanontaa »Mehrer des Reiches», joka kuului osana Pyhän Rooman valtakunnan keisareiden arvonimeen keskiajalla. *Toim.*

vararikkoja. Keisariksi tultuaan hän ei ainoastaan alistanut politiikkaa palvelemaan kapitalistisen voiton ja pörssikeinottelun etuja, vaan myös noudatti politiikassa yksinomaan arvopaperipörssin sääntöjä ja keinotteli »kansallisuuksien periaatteella»²³⁹. Saksan ja Italian pirstominen oli Ranskan entisen politiikan kannalta ollut Ranskan vieroittamatonta hallitsijanoikeutta; Louis Napoleon ryhtyi tuota pikaa myymään vähittäin tätä hallitsijanoikeutta niin sanottuja korvauksia vastaan. Hän oli valmis auttamaan Italiaa ja Saksaa pääsemään hajanaisuudesta sillä ehdolla, että Saksa ja Italia myöntävät hänelle alueitaan palkkioksi hänen jokaisesta kansalliseen yhdistymiseen suuntaamastaan askeleesta. Tämä ei ainoastaan tyydyttänyt ranskalaista šovinismia ja johdattanut vähitellen valtakunnan laajenemiseen aina vuoden 1801 rajoihin²⁴⁰, vaan myös asetti Ranskan jälleen valistuneen valtion, kansojen vapauttajan poikkeukselliseen asemaan ja Louis Napoleonin sorrettujen kansallisuuksien puoltajan asemaan. Koko valistunut ja kansallistunten innoittama porvaristo, joka oli varsin kiinnostunut kaikkien kaupankäynnin esteiden poistamisesta maailmanmarkkinoilta, tervehti yksimielisesti tätä koko maailmaa vapauttavaa valistunutta toimintaa.

Asia pantiin alulle Italiassa.* Vuodesta 1849 Itävalta oli hallinnut siellä rajoittamattomasti, ja Itävaltahan oli siihen aikaan koko Euroopan syntipukki. Krimin sodan mitättömiä tuloksia ei pantu vain näennäistä sotaa toivoneiden länsivaltojen epäröinnin laskuun, vaan ne selitettiin Itävallan horjuvasta asenteesta johtuneiksi, johon kukaan ei ollut suuremmassa määrin syypää kuin länsivallat itse. Venäjää taas oli siinä määrin loukannut itävaltalaisten eteneminen Prut-joelle — kiitokseksi Venäjän avusta Unkarissa 1849 (vaikka nimenomaan tämä eteneminen pelastikin sen) — että se oli hyvillään jokaisesta Itävaltaa vastaan tehdystä hyökkäyksestä. Preussia ei otettu enää huomioon ja jo Pariisin rauhankongressissa²⁴¹ sitä hyljittiin en canaille**. Venäjän myötävaikutuksella keväällä 1859 aloitettu sota Italian vapauttamisesta

* Reunassa Engelsin kynämerkintä: »Orsini», *Toim.*

** — halveksien. *Toim.*

»Adrian mereen saakka» päättyi jo kesällä Mincio-joella. Itävaltaa ei heitetty pois Italiasta, Italia ei tullut »vapaaaksi Adrian mereen saakka» eikä yhdistetyksi, Sardinia laajensi aluettaan, mutta Ranska sai Savoijin ja Nizzan ja siten palautti vuoden 1801 aikaisen Ranskan ja Italian rajan²⁴².

Italia ei kuitenkaan tyytynyt tähän. Tuolloin Italiassa oli vielä vallitsevana pelkkä manufaktuuri- ja kaupanteollisuus, suurteollisuus oli vielä kapalossaan. Työväenluokka ei ollut vielä lähimainkaan pakkoluovutettu eikä proletarisoitunut; kaupungeissa se omisti vielä tuotantokalustoa, maaseudulla talonpoikaiset pienomistajat ja vuokraajat harjoittivat teollista työtä sivuansiokeksi. Siksi porvariston tarmo ei vielä horjuttanut sen ja luokkaetunsa tajunneen nykyaikaisen proletariaatin välinen vastakohtaisuus. Koska Italian hajanaisuus oli säilynyt ainoastaan Itävallan vierasmaisen herruuden ansiosta, jonka suojassa monarkkisten hallitusten väärinkäytökset saavuttivat huippunsa, niin sekä suurmaanomistaja- ja aateliluokka että kaupunkilaiset kansanjoukot kannattivat porvaristoa kansallisen riippumattomuuden esitaistelijana. Vuonna 1859 vierasmaisen herruus murettiin kuitenkin kaikkialla paitsi Venetsiassa. Ranska ja Venäjä tekivät lopun Itävallan puuttumisesta Italian asioihin, kukaan ei pelännyt sitä enää. Garibaldista Italia sai antiikkistyyppisen sankarin, joka pystyi tekemään ja todella teki ihmeitä. Tuhattamiehisine vapaaehtoisjoukkoineen hän kukisti koko Napolin kuningaskunnan, tosiasiallisesti yhdisti Italian ja repi Bonaparten politiikan taitavan verkon. Italiasta tuli vapaa ja itse asiassa yhdistetty, mutta ei Louis Napoleonin hankein, vaan vallankumouksen tietä.

Italian sodan ajoilta toisen keisarikunnan ulkopoliittikka ei ollut enää kenellekään salaisuus. Suuren Napoleonin voittajien oli saatava rangaistuksensa, mutta l'un après l'autre — toisen toisensa perään. Venäjä ja Itävalta olivat jo saaneet osansa, nyt oli Preussin vuoro. Preussia halveksittiin nyt enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin; sen politiikka oli Italian sodan aikana ollut arkaa ja surkuteltavaa, aivan kuin Baselin rauhankin aikana 1795²⁴³. »Vapaiden käsien politiikka»²⁴⁴ oli saattanut Preussin siihen tilaan, että se oli kerrassaan eristettynä

Euroopassa, että sen suuret ja pienet naapurit vain riemuitsivat ennakolta sen nujertamisen johdosta ja että sen kädet olivat vapaat vain luovuttamaan Ranskalle Reinin länsirannan.

Vuoden 1859 jälkeisinä lähivuosina kaikkialle ja ennen muuta Reinin varrelle oli tosiaankin levinnyt käsitys siitä, että Reinin vasen ranta siirtyy palauttamattomasti Ranskalle. Tätä siirtymistä ei tosin kovinkaan toivottu, mutta sitä pidettiin kiertämättömänä kuin kohtaloa eikä suoraan sanoen erikoisesti pelätty. Talonpojissa ja kaupunkilaisissa pikkuporvareissa heräsivät henkiin vanhat muistelmat Ranskan herruudesta, joka oli tosiaankin tuonut heille vapauden; porvariston riveissä finanssiylimystö, varsinkin kölniläinen, oli jo aika lailla sekaantunut pariisilaisen »Crédit Mobilierin»²⁴⁵ ja muiden bonapartististen petkutussyhtymien huijauksiin ja vaati kovaäänisesti aluevaltauksia.*

Reinin länsirannan menetys olisi merkinnyt paitsi Preussin myös Saksan heikkenemistä. Saksa taas oli lohkottu enemmän kuin milloinkaan. Itävalta ja Preussi olivat kerrassaan vieraantuneet toisistaan Preussin Italian sodan aikaisen puolueettomuuskannan vuoksi; pikkuruhtinashylt katsoivat pelokkaina ja samalla himoitien Louis Napoleoniin kuten uudistetun Reinin liiton²⁴⁶ tulevaan suojelijaan ainakin. Tällainen oli virallisen Saksan asema. Vieläpä ajankohtana, jolloin vain koko kansakunnan yhdistetyt voimat olisivat pystyneet ehkäisemään pirstomisvaaran.

Miten koko kansakunnan voimat olisi voitu yhdistää? Oli jäänyt kolme mahdollista tietä sen jälkeen kun vuoden 1848 yritykset, jotka olivat luonteeltaan miltei poikkeuksetta epämääräisiä, olivat epäonnistuneet ja juuri tuon epäonnistumisen vuoksi epämääräisyys oli hieman hälvennyt.

Ensimmäisenä tienä oli todellinen yhdistäminen, joka toteutettaisiin hävittämällä kaikki erilliset valtiot, ts.

* Marx ja minä jouduimme usein toteamaan itse paikalla, että tällaiset mielialat olivat tuolloin yleisesti vallitsevina Reinin varrella. Reinin länsirannalla toimivat teollisuusyrittäjät kyselivät minulta muuten, miten ranskalaiseen tullitariffiin siirtyminen vaikuttaisi heidän yrityksiinsä.

se oli avoimesti vallankumouksellinen tie. Tätä tietä Italia oli vasta hiljan saavuttanut päämääränsä. Savoijin hallitsijasuku oli yhtynyt vallankumoukseen ja saanut siten haltuunsa Italian kruunun. Saksalaiset savoijilaisemme, Hohenzollernit, enempää kuin heidän päättävimmät Cavourinsakaan à la Bismarck eivät kuitenkaan olisi pystyneet ollenkaan niin rohkeaan tekoon. Kansa olisi itse joutunut tekemään kaiken, ja Reinin länsirannasta käytävässä sodassa se olisi tietenkin pystynyt tekemään kaiken välttämättömän. Preussilaisten väistämätön perääntyminen Reinin taakse, reiniläisten linnoitusten pitkäaikainen piiritys ja eteläsaksalaisten hallitusten petturuus, joka olisi seurannut sitten epäilemättä, olisivat antaneet riittävästi aihetta sellaisen kansallisiikkeen nousuun, joka olisi lyönyt hajalle koko tuon dynastisen järjestyksen. Silloin Louis Napoleon olisi ensimmäisenä pistänyt miekkansa huotraan. Toinen keisarikunta olisi voinut sotia vain taantumuksellisia valtioita vastaan, joihin nähden se olisi esiintynyt Ranskan vallankumouksen seuraajana, kansojen vapauttajana. Se oli voimaton vallankumoukseen noussutta kansaa vastaan; sitä paitsi voitokas Saksan vallankumous olisi saattanut panna alulle koko Ranskan keisarikunnan kukistamisen. Näin olisi käynyt parhaassa tapauksessa; pahimmassa tapauksessa, mikäli hallitsevat ruhtinaat olisivat liikkeen johdossa, Reinin länsiranta olisi luovutettu väliaikaisesti Ranskalle, monarkkien aktiivinen tai passiivinen kavaluus olisi paljastettu koko maailmalle, ja olisi muodostunut kriittinen tilanne, josta Saksalla ei olisi ollut muuta ulospääsyä kuin vallankumous, kaikkien hallitsijoiden häätäminen pois ja yhtenäisen Saksan tasavallan perustaminen.

Silloisten olosuhteiden vallitessa Saksa olisi voinut astua tälle yhdistämistielle vain siinä tapauksessa, että Louis Napoleon olisi aloittanut sodan rajan siirtämisestä Reinille. Tästä sodasta ei kuitenkaan tullut mitään syistä, jotka esitetään tuonnempana. Kansallisen yhdistämisen kysymys lakkasi niin ikään olemasta kiireellinen elintärkeä kysymys, joka oli ratkaistava viipymättä, tuhoutumisen uhalla. Kansakunta saattoi toistaiseksi odottaa.

Toisena tienä oli yhdistyminen Itävallan johdolla. Itävalta säilytti kernaasti 1815 Napoleonin sotien seurauksena saamansa aseman valtiona, joka oli alueellisesti yhtenäinen ja pyöristetty. Se ei vaatinut enää siitä eristettyjä entisiä Etelä-Saksan alueitaan, vaan tyytyi niiden vanhojen ja uusien alueiden liittämiseen, jotka voitiin maantieteellisesti ja strategisesti yhdistää vielä säilyneeseen monarkian ydinosaan. Se saksalaisen Itävallan eristäminen muusta Saksasta, jonka pani alulle Josef II saattamalla voimaan suojelutullit, jota voimisti Franz I:n poliisivalta Italiassa ja jonka vei äärimmäisyyksiin Saksan valtakunnan hävittäminen ja Reinin liiton perustaminen, säilyi tosiasiallisesti vielä vuoden 1815 jälkeenkin. Metternich pystytti valtionsa ja Saksan välille oikean Kiinan muurin. Tullit estivät aineellisten ja sensuuri henkisten saksalaisten tuotteiden pääsyä; uskomattomat passirajoitukset tyypistivät minimiin henkilökohtaiset kanssakäymiset. Itsevaltiuden harjoittama mielivalta, joka oli ainoa laatuaan jopa Saksassakin, esti taatusti vähäisimmänkin poliittisen liikkeen. Itävalta pysyi näin ollen täysin erillään koko Saksan porvarillis-liberaalisesta liikkeestä. Vuonna 1848 kaatuivat suurimmalta osaltaan ainakin henkiset esteaidat niiden väliltä; mutta tuon vuoden tapahtumat ja niiden seuraamukset eivät suinkaan voineet myötävaikuttaa Itävallan ja muun Saksan lähenemiseen; päinvastoin, Itävalta kerskui entistä enemmän riippumattomalla suurvalta-asemallaan. Vaikka liiton linnoituksissa²⁴⁷ pidettiin itävaltalaisista sotilaista, mutta preussilaisia vihattiin ja pilkattiin, ja vaikka Itävalta oli suosiossa ja nautti kunnioitusta koko Etelässä ja Lännessä, jotka valtaosaltaan olivat katolisia, kukaan ei silti ajatellut tosissaan Saksan yhdistämistä Itävallan johdolla, ehkä muutamia pienten ja keskisuurten saksalaisten valtioiden kruunupäisiä hallitsijoita lukuun ottamatta.

Eikä muuten olisi voinut ollakaan. Itävalta itse ei halunnut mitään muuta, vaikka salavihkaa hautoikin yhä romanttisia valtakuntahaaveita. Ajan mittaan Itävallan tulliraja muuttui ainoaksi Saksan sisällä säilyneeksi aineelliseksi esteeksi, joka tuntui sitä kärkevämmin. Itsenäisen suurvallan politiikalla ei olisi ollut mi-

tään merkitystä, ellei se olisi tarkoittanut Saksan etujen uhraamista varsinaisille Itävallan eduille, ts. Italiaa, Unkaria jne. koskeville eduille. Niin ennen vallankumousta kuin sen jälkeenkin Itävalta oli pysynyt Saksan taantumuksellisimpana valtiona, joka oli vähiten halukas lähtemään nykyaikaisen kehityksen tielle; sitä paitsi se oli ainoa varsinaisesti katolisena säilynyt suurvalta. Mitä enemmän maaliskuun jälkeinen hallitus²⁴⁸ pyrki palauttamaan entisen pappien ja jesuiittojen isännöinnin, sitä vähemmän se pystyi toteuttamaan herruuttaan maassa, joka parilta kolmannekseltaan oli protestanttinen. Saksan yhdistäminen Itävallan johdolla olisi vihdoin ollut mahdollista vain Preussin nujertamisen seurauksena. Ellei viimeksi mainittu tapaus sinänsä olisikaan ollut onnettomuus Saksalle, niin Itävallan toteuttama Preussin murskaaminen olisi ollut yhtä tuhoisa kuin Preussin toteuttama Itävallan murskaaminen tulevan Venäjän vallankumouksen voiton aattona (minkä jälkeen tämä murskaaminen olisi ollut tarpeetonta, koska Itävalta olisi tullut silloin tarpeettomaksi ja hajonnut itsestään).

Lyhyesti sanoen Saksan yhtenäisyys Itävallan huomassa oli romanttinen haave, mikä ilmenikin kun saksalaiset pikku- ja keskisuuret hallitsijat kokoontuivat 1863 Frankfurtiin julistamaan Saksan keisariksi itävaltalaisen Franz Josefin. Preussin kuningas* ei yksinkertaisesti saapunut, ja koko komedia meni myttyyn.

Jäljellä oli kolmas tie: yhdistyminen Preussin johdolla. Tämä tie, jota historia todella lähti kulkemaan, palauttaa meidät mielikuvituksen alueelta varmalle, joskin melko likaiselle käytännöllisen »reaalipolitiikan»²⁴⁹ maaperälle.

Fredrik II:n ajoilta Preussi oli pitänyt Saksaa samoin kuin Puolaakin vain valloitettavaksi tarkoitettuna alueena, josta kiskotaan mitä voidaan, mutta jonka on tietenkin suostuttava jakoon toisten kanssa. Vuodesta 1740 alkaen Preussin »Saksan tehtävänä» on ollut Saksan jako, johon ovat olleet osallisina ulkovallat ja ennen muuta Ranska. »Je vais, je crois, jouer votre jeu; si les as me viennent, nous partagerons» (taidan pelata eduk-

* — Vilhelm I. Toim.

senne; jos saan valtit käsiini, niin jaa'amme ne keskenämme) — tämän Fredrik sanoi hyvästiksi Ranskan lähettiläälle* ensimmäiselle sotaretkelleen²⁵⁰ lähtiessään. Täyttäen uskollisesti tätä »Saksan tehtävänsä» Preussi kavalsi Saksan 1795 Baselin rauhaa solmittaessa, se suostui ennakolta (5. elokuuta 1796 tehty sopimus) luovuttamaan ranskalaisille Reinin länsirannan alueenlisäyslupausta vastaan ja sai tosiaan palkkion valtakunnan kavalluksestaan Ranskan ja Venäjän saneleman valtakunnan edustuston päätösten mukaisesti. Vuonna 1805 se teki vielä yhden kavalluksen ja petti liittolaisensa, Venäjän ja Itävallan, heti kun Napoleon maanitteli sitä Hannoverilla — semmoiseen syöttiin se tarttui aina — mutta sekaantui siinä määrin omaan typerään viekkauhteensa, että tuli vedetyksi sotaan Napoleonია vastaan ja sai Jenan edustalla ansaitsemansa rangaistuksen²⁵¹. Muistaen yhä nämä iskut Fredrik Vilhelm III aikoi jopa vuosina 1813 ja 1814 saamiensa voittojenkin jälkeen luopua kaikista länsisaksalaisista etuvartioistaan, rajoitua Koillis-Saksassa omistamiinsa alueisiin ja loitota Itävallan tavoin mahdollisimman kauas Saksan asioista, minkä seurauksena Länsi-Saksasta olisi tullut Venäjän tai Ranskan suojeluksen alainen uusi Reinin liitto. Suunnitelma ei onnistunut: kuningas pakotettiin vastoin tahtoaan ottamaan Westfalen ja Reinin maakunta ja niiden mukana myös uusi »Saksan tehtävä».

Aluevalloituksista tehtiin nyt toistaiseksi loppu, ellei oteta lukuun erinäisiä pieniä maanostoja. Maassa alkoi vähitellen taas kukoistaa vanha junkkerilais-virkavaltainen järjestys; perustuslain voimaansaattamislupauksia, joita oli tehty kansalle tilanteen äärimmäisen kärjistymisen hetkellä, rikottiin jatkuvasti. Kaikesta tästä huolimatta porvariston merkitys yhä kasvoi Preussissakin, sillä ilman teollisuutta ja kaupankäyntiä jopa ylimielinen Preussin valtiokin oli nykyään nolla. Porvaristolle jouduttiin tekemään taloudellisia myönnytyksiä, vaikkakin hitaasti, vastahakoisesti ja homeopaattisin annoksin. Toisaalta taas nämä myönnytykset antoivat Preussille aihetta toivoa, että sen »Saksan tehtävä» saa

* — Beauraulle. *Toim.*

tukea, kun se kehotti Saksan naapurivaltioita perustamaan tulliliiton maan kaltiaajakaneiden vieraiden tullirajojen hävittämiseksi. Siten syntyi tulliliitto²⁵², joka vuoteen 1830 asti jäi vain hyväksi aikomukseksi (silloin siihen kuului vain Hessen-Darmstadt), mutta myöhemmin, sitä mukaa kuin poliittinen ja taloudellinen kehitys hieman nopeutui, se yhdisti taloudellisesti Preussiin suurimman osan Saksan sisäisistä alueista. Ei-preussilaiset rannikkomaat jäivät liiton ulkopuolelle vielä vuoden 1848 jälkeenkin.

Tulliliitto oli Preussin suuri voitto. Eikä lähimainkaan tärkeintä ollut se, että se merkitsi Itävallan vaikutusvallasta saatua voittoa. Tärkeintä oli, että se sai Preussin puolelle saksalaisten keskisuurten ja pikkuvaltioiden koko porvariston. Saksia lukuun ottamatta yhdenkään saksalaisen valtion teollisuus ei saavuttanut likipitäenkään sellaista kehitystasoa kuin Preussin; tämä ei johtunut yksinomaan luonnollisista ja historiallisista edellytyksistä, vaan myös tullialueen ja sisämarkkinoiden suuremmista mitoista. Mitä suuremmaksi Tulliliitto laajeni vetäen pikkuvaltioita näiden sisämarkkinoiden piiriin sitä enemmän noiden valtioiden nouseva porvaristo tottui pitämään Preussia taloudellisena ja vastaisuudessa myös poliittisena etuvartionaan. Mitä porvarit suunnittelevat, sen professorit lausuvat. Kun Berliinissä hegeliläiset perustelivat filosofisesti sitä, että Preussin kutsumuksena on johtaa Saksaa, niin Heidelbergissä Schlosserin oppilaat, varsinkin Häusser ja Gervinus, todistelivat samaa historiaan vedoten. Tällöin oletettiin tietenkin, että Preussi muuttaa koko valtiollista järjestelmänsä, että se täyttää porvariston ideologiiden vaatimukset.*

Sanottakoon, että tätä ei tehty mistään erityisestä myötämielisyydestä Preussin valtiota kohtaan, niin kuin tapahtui esimerkiksi Italiassa, jossa porvarit tunnustivat

* »Rheinische Zeitung» käsitteli 1842 tältä kannalta kysymystä Preussin johtoasemasta. Gervinus sanoi minulle jo kesällä 1843 Ostendissa: Preussin on ryhdyttävä Saksan johtoon, mutta seuraavilla kolmella ehdolla: Preussin on annettava perustuslaki, saatettava voimaan painovapaus ja noudatettava määrätietoisempaa ulkopolitiikkaa.

Piemonten johtavan osuuden, sen jälkeen kun se ryhtyi avoimesti kansallisen ja perustuslaillisen liikkeen johtoon. Ei, tämä tehtiin haluttomasti; porvarit valitsivat Preussin pienempänä pahana, koska Itävalta ei päästänyt niitä markkinoilleen ja koska Itävalttaan verraten Preussi oli kuitenkin jo raha-asioissa osoittamansa kitsauden vuoksi luonteeltaan jossain määrin porvarillinen. Preussin etuisuutena oli muihin suuriin valtioihin verraten kaksi hyvää instituutiota: yleinen asevelvollisuus ja yleinen oppivelvollisuus. Se oli saattanut ne voimaan äärimmäisen ahtaina aikoina, mutta parempina aikoina se tyytyi siihen, että toteuttamalla niitä jotenkuten ja vääristelemällä tahallisesti se hävitti niiden tietyissä oloissa mahdolliseksi käyvän vaarallisuuden. Mutta paperilla nämä instituutiot olivat edelleenkin olemassa, joten Preussilla oli mahdollisuus päästää jonain kauniina päivänä valloilleen kansanjoukoissa piillyt potentiaalinen voima niin laajassa mitassa, ettei sitä olisi saatu aikaan missään muualla yhtä suuresta asukasluvusta puheen ollen. Porvaristo oli mukautunut näihin molempiin instituutioihin; vuoden 1840 paikkeilla vapaaehtoiset eli porvareiden pojat saattoivat vapautua helposti ja melko halvalla lahjuksella henkilökohtaisesta asevelvollisuuden suorituksesta, semmitenkin kun armeijassa itsessään ei pidetty kovinkaan suuresta arvossa teollisuus- ja liikemiespiireistä peräisin olevia Landwehriin²⁵³ upseereita. Yleisen oppivelvollisuuden ansiosta Preussissa vielä kiistattomasti jäljellä ollut melkoinen määrä tietyt alkeistiedot omaavia henkilöitä oli erittäin edullista porvaristolle; lopulta se osoittautui jopa riittämättömäksi sitä mukaa kuin suurteollisuus kasvoi.* Molempien instituutioiden ylläpitoon tarvittavien korkeina veroina** ilmenneiden suurien kustannusten aiheuttamia valituksia kuului pääasiassa pikkuporvariston keskuudesta; voimiaan kartuttava suurporvaristo laskelmoi,

* Jopa »kulttuuritaistelunkin»²⁵⁴ aikana reiniläiset tehtailijat valittivat minulle, etteivät he voi nimittää työn valvojiksi joka suhteessa erinomaisia työläisiä, koska näiltä puuttuu tarvittavia koulutietoja. Tämä koski erikoisesti katolisia paikkakuntia.

** Engelsin reunamerkintä: »Porvariston keskikoulut». *Toim.*

että lisääntyvät voitot korvaavat runsain mitoin tosin epämiellyttävät, mutta väistämättömät, maan tulevaan suurvalta-asemaan liittyvät kulut.

Lyhyesti sanoen saksalaiset porvarit eivät rakennelleet mitään harhakuvitelmia preussilaisen huomaavaisuuden suhteen. Ja kun preussilaisen herruuden ajatus alkoi vuodesta 1840 saada heidän kannatustaan, niin ainoastaan siitä syystä ja sikäli, mikäli preussilainen porvaristo nousi nopeamman taloudellisen kehityksensä ansiosta saksalaisen porvariston johtoon taloudellisessa ja poliittisessa suhteessa ja mikäli preussilaisen Pohjois-Saksan Camphausenit, Hansemannit ja Mildet alkoivat työntää taka-alalle jo kauan sitten perustuslain saaneen Etelä-Saksan Rotteckeja ja Welckereja samoin kuin kauppiaat ja tehtailijat työnsivät taka-alalle asianajajia ja professoreja. Välittömästi vuotta 1848 edeltäneinä vuosina preussilaisten liberaalien keskuudessa, varsinkin Reinillä, tuntuivat tosiaankin aivan toisenlaiset kumoukselliset tuulahdukset kuin Etelä-Saksan kantoni-liberaalien keskuudessa.²⁵⁵ Silloin ilmestyi kaksi 1500-luvun jälkeisen ajan parasta poliittista kansanlaulua: laulu pormestari Tschechistä ja laulu paronitar von Droste-Vischerin-gistä, joiden riettaus herättää nyt, vanhoilla päivillä, suuttumusta niissä, jotka 1846 lauloivat reippaasti:

Pitipäs nyt tulla ihme,
kun ei Tschech pormestarimme
möhömahaan mokomaan
sattunutkaan osumaan!

Kaiken oli kuitenkin hyvin pian muututtava. Puhkesi helmikuun vallankumous, sitä seurasivat maaliskuun päivät Wienissä ja maaliskuun 18. päivän vallankumous Berliinissä. Porvaristo voitti ilman vakavaa taistelua; se ei ollenkaan halunnut taistella vakavasti, kun asia kehittyi siihen pisteeseen. Sillä tämä samainen porvaristo, joka vasta hiljan oli keimaillut silloisen sosialismin ja kommunismin kanssa (varsinkin Reinillä), oli nyt huomannut yhtäkkiä kasvattaneensa paitsi erillisiä työläisiä myös työväenluokan, olemukseltaan vallankumouksellisen proletariaatin, joka tosin uinui vielä puoliksi, mutta alkoi jo vähitellen herätä. Tämä proletariaatti, joka oli kaikkialla saavuttanut voiton

porvaristolle, esitti jo, varsinkin Ranskassa, koko porvarillisen järjestelmän olemassaoloon soveltumattomia vaatimuksia; 23. kesäkuuta 1848 asiat kärjistyivät Pariisissa näiden kahden luokan ensimmäiseksi kiivaaksi otteluksi; neljä päivää jatkuneen taistelun jälkeen proletariaatti kärsi tappion. Siitä hetkestä alkaen koko Euroopan porvaristo alkoi joukoittain siirtyä taantumuksen puolelle ja liittoutui niiden virkavaltaiten itsevaltiuden kannattajien, feodaaliherrojen ja pappien kanssa, jotka se oli vasta äsken työläisten apuun turvautuen kukistanut, »yhteiskunnan vihollisia» eli näitä samaisia työläisiä vastaan.

Preussissa tämä ilmeni siten, että porvaristo kavalsi valitsemansa edustajat ja seurasi joko peitetyn tai avoimen vahingoniloisena, kun hallitus ajoi heidät hajalle marraskuussa 1848²⁵⁶. Nyt kokonaiseksi kymmeneksi vuodeksi Preussiin vakiintunut virkavaltainen junkkeriministeristö joutui tosin hallitsemaan perustuslaillisessa muodossa, mutta se kosti tämän harjoittamalla järjestelmällisesti pikkumaista ja jopa Preussissakin ennen näkemätöntä ahdistelua ja saivartelua, josta eniten kärsi porvaristo. Porvaristo sulkeutui kuitenkin nöyränä itseensä, otti nurisematta vastaan iskujen ja potkujen ryöpyt rangaistuksena menneistä kumouspyrkimyksistään ja totuttautui nyt vähitellen ajatukseen, jonka myöhemmin lausuikin: olemme sittenkin koiria!

Sitten koitti sijaishallituskausi. Todistaakseen uskollisuutensa kruunulle Manteuffel asetti vakoilijat ympäröimään perillistä*, nykyistä keisaria, aivan samoin kuin Puttkamer asettaa heidät nykyään piirittämään »Sozialdemokratin»²⁵⁷ toimitusta. Heti kun perillisestä tuli sijaishallitsija, Manteuffel hädettiin tietenkin pois, ja alkoi »uusi aikakausi»²⁵⁸. Se oli vain näyttämönvaihdos. Prinssihallitsija suvaitsi antaa porvaristolle luvan muuttua taas liberaaliksi. Porvarit käyttivät hanakasti hyväkseen tätä lupaa, mutta luulivat, että he ovat nyt tilanteen herroja ja että Preussin valtion on tanssittava heidän pillinsä mukaan. Mutta tämä ei kuulunut ollen-

* — prinssi Vilhelmiä, myöhemmin keisari Vilhelm I:stä.
Toim.

kaan »arvovaltaisten piirien» suunnitelmiin, matelevan lehdistön sanontaa käyttääksemme. Armeijan uudelleenjärjestäminen oli se hinta, minkä porvaristo joutui maksamaan »uudesta aikakaudesta». Hallitus vaati tällöin vain yleisen asevelvollisuuden tosiasiallista täytäntöönpanoa niissä mitoissa, joissa se oli toteutettu vuoden 1816 paikkeilla. Liberaalin porvariston kannalta tätä vastaan ei voitu esittää kerrassaan mitään vastaväitteitä, jotka eivät olisi olleet huutavassa ristiriidassa sen omien, Preussin arvovaltaa ja Saksan tehtävää koskevien lausumien kanssa. Liberaali oppositio asetti kuitenkin myöntymyksensä ehdoksi sotapalvelusajan laillisen rajoittamisen kahdeksi vuodeksi. Tämä oli sinänsä täysin järjenmukaista; kysymys oli vain siitä, oliko tämä saavutettavissa, oliko maan liberaali porvaristo valmis puoltamaan tätä ehtoa loppuun saakka, millaisten uhrausten hinnalla hyvänsä. Hallitus vaati varmasti kolmen vuoden sotapalvelusaikaa, edustajakamari kahden vuoden; tästä puhkesi selkkaus²⁵⁹. Sotilaskysymystä koskevan selkkauksen yhteydessä ulkopoliittikka muuttui jälleen merkitykseltään ratkaisevaksi sisäpolitiikkaankin nähden.

Kuten näimme, Preussi oli menettänyt lopullisesti kunniansa Krimin ja Italian sotien aikaisen asenteensa vuoksi. Tämä surkuteltava politiikka oli osittain puolustettavissa sillä, että Preussin armeija oli huonossa tilassa. Koska jo ennen vuotta 1848 ilman säätyjen suostumusta ei voitu saattaa voimaan uusia veroja tai ottaa lainoja eikä haluttu myöskään koota tässä tarkoituksessa säätyjen edustajia, niin armeijaa varten ei milloinkaan riittänyt rahaa, joten se joutui äärettömän kitsauden vuoksi kokonaan rappiolle. Fredrik Vilhelm III:n aikoina juurtunut paraati- ja marssihenki pilasi armeijan lopullisesti. Kreivi Waldersee on kuvannut, miten avuttomaksi tuo paraateissa kasvatettu armeija osoittautui 1848 Tanskan taistelukentillä. Vuoden 1850 mobilisaatio merkitsi täydellistä epäonnistumista²⁶⁰: kaikesta oli puute, ja se mitä oli, oli suurimmalta osaltaan käyttökelvotonta. Edustajakamareiden äänestämät määrärahat auttoivat tosin asiaa; armeija saatiin vieroitetuksi vanhoista tottumuksistaan; kenttäpalvelus alkoi

ainakin suurimmalta osaltaan syrjäyttää paraatit. Armeijan miesvahvuus pysyi samana kuin vuoden 1820 paikkeilla, kun taas kaikki muut suurvallat ja eritoten Ranska, joka juuri silloin oli uhkaavana vaarana, lisäsivät asevoimiaan. Preussissa oli sitä paitsi voimassa yleinen asevelvollisuus; papereissa jokainen preussilainen oli sotilas, mutta väestön lisääntyttyä $10\frac{1}{2}$ miljoonasta (1817) $17\frac{3}{4}$ miljoonaan (1858) armeijan säädetty miesvahvuus ei sallinut kutsua palvelukseen ja opettaa enempää kuin yhden kolmasosan palveluskelpoisista henkilöistä. Nyt hallitus vaati, että armeijaa olisi suurennettu miltei tarkalleen vuoden 1817 jälkeistä väestön lisäystä vastavasti. Ne samat liberaaliedustajat, jotka olivat lakkaamatta vaatineet, että hallitus asettuisi Saksan johtoon, puoltaisi Saksan mainetta ulkovaltojen edessä ja palauttaisi sen kansainvälisen arvon, nämä samat miehet kitsastelivat nyt eivätkä millään halunneet antaa suostumustaan muuten kuin kaksivuotisen palvelusajan perusteella. Olivatko he silti riittävän voimakkaita toteuttamaan aikeensa, jossa he niin sinnikkäästi pysyivät? Oliko heillä takanaan kansa tai vaikkapa porvaristo, joka olisi ollut valmis päättäviin toimiin?

Ei lainkaan. Porvaristo tervehti edustajakamarin jäsenten ja Bismarckin sanasotia, mutta todellisuudessa se järjesti liikkeen, joka oli itse asiassa suunnattu, joskin tiedottomasti, Preussin edustajahuoneen enemmistön politiikkaa vastaan. Tanskan hyökkäys Holsteinin perustuslakia vastaan ja Schleswigin väkivaltaisen tanskalais-tamisen yritykset herättivät saksalaisessa porvarissa suuttumusta. Hän oli tottunut suurvaltojen väheksyntään, mutta pienen Tanskan potkut suuttuttivat häntä. Silloin perustettiin Kansallinen liitto²⁶¹; juuri pikkuvaltioiden porvaristo olikin sen voimana. Kaikesta liberaalisuudestaan huolimatta Kansallinen liitto vaati ennen muuta kansallista yhdistymistä Preussin johdolla, mikäli mahdollista liberaalin Preussin johdolla, mutta joka tapauksessa Preussin sellaisena kuin se on. Kansallinen liitto vaati ennen muuta, että saksalaisten on vihdoin päästävä surkuteltavasta toisarvoisten ihmisten asemaansa maailmanmarkkinoilla, Tanska on lannistettava ja suurvalloille on näytettävä hampaita Schleswig-Holstei-

nissa. Nyt Preussin ylivallan vaatimus oli sitä paitsi vapaa kaikista niistä epäselvyyksistä ja harhakuvitelmista, jotka olivat sille ominaisia vielä ennen vuotta 1850. Tämän vaatimuksen tiedettiin varmasti merkitsevän Itävallan häätämistä Saksasta, pikkuvaltioiden itsenäisyyden tosiasiallista hävittämistä ja sitä, että kumpaakaan näistä ei voida toteuttaa ilman kansalaissotaa ja Saksan jakoa. Kansalaissotaa ei kuitenkaan enää pelätty, ja jako olisi vain tehnyt yhteenvedon Itävallan ehkäisyttullipolitiikasta. Saksan teollisuus ja kaupankäynti olivat siinä määrin kehittyneet, saksalaisten kauppayhtiöiden maailmanmarkkinat käsittävä verkko oli niin levinnyt ja tullut niin tiheäksi, että pikkuvaltioiden järjestelmä kotimaassa sekä oikeudettomuus ja turvattomuus ulkomailla olivat käyneet jo sietämättömiksi. Ja tuohon samaan aikaan, jolloin voimakkain poliittinen järjestö, mikä Saksan porvaristolla oli milloinkaan ollut, esitti Berliinin edustajille itse asiassa epäluottamuslauseen, nämä tinkivät yhä sotapalvelusajasta!

Tällaisen tilanteen vallitessa Bismarck päätti puuttua aktiivisesti ulkopolitiikkaan.

Bismarck on preussilaiseksi maalaisjunkkeriksi²⁶² ja korporanttiylioppilaaksi muuntautunut Louis Napoleon, ranskalainen seikkailija ja kruununtavoittelija. Samoin kuin Louis Napoleonilla, Bismarckilla oli erittäin käytännöllinen järki; tämä tavattoman joustava, synnynnäinen ja hioutunut liikemies olisi muunlaisissa oloissa vetänyt vertoja Vanderbilteille ja Jay Gouldeille New Yorkin pörssissä; hän on tosiaankin järjestänyt aika hyvin yksityisasiansa. Tällaiseen käytännöllisen elämän alalla kehittyneeseen järkeen liittyy usein kuitenkin vastaava näköpiirin rajoittuneisuus, ja tässä suhteessa Bismarck on ranskalaista edeltäjänsä etevämpi. Viimeksi mainittu oli kulkurielämänsä vuosina kehitellyt kuitenkin omat »Napoleonin aatteensa»²⁶³ — jotka olivat kylläkin hänen mittojensa mukaiset — mutta Bismarckilla, kuten huomaamme, ei ole milloinkaan ollut vihiäkään mistään omaperäisestä poliittisesta aatteesta, hän on vain omalla tavallaan yhdistellyt muiden valmiita ajatuksia. Tuo rajoittuneisuus oli kuitenkin juuri onneksi hänelle. Ilman sitä hän ei olisi milloinkaan osannut tarkastella maail-

manhistoriaa varsinaiselta preussilaiselta näkökannalta. Jos hänen ääripreussilaisessa maailmankatsomuksessaan olisi ollut vähäinenkään päivänvaloa päästävä aukko, hän olisi sekaantunut tehtävissään ja kadottanut kunniansa kokonaan. Hän joutui tosiaankin umpikujaan heti, kun oli tavallaan täyttänyt erikoisen, ulkoa päin saamansa tehtävän; saamme nähdä, minkälaisia harppauksia hän joutui tekemään syystä että hänellä ei ollut lainkaan järkeviä ajatuksia eikä hän pystynyt ymmärtämään itse aiheuttamaansa historiallista tilannetta.

Kun Louis Napoleonin oli hänen menneisyytensä opettanut valitsemaan keinoja kursailematta, niin Preussin politiikan ja varsinkin niin sanotun suuren vaaliruhtinaan* ja Fredrik II:n politiikan historia oli opettanut Bismarckin toimimaan vieläkin häikäilemättömämmin, sitä paitsi Bismarck saattoi säilyttää jalon tietoisuuden siitä, että hän oli uskollinen isänmaansa perinteelle. Hänen käytännöllinen vaistonsa oli opettanut hänet lykkäämään tarpeen tullen taka-alalle junkkerin himonsa; ne tulivat taas jyrkkinä esiin, kun enää ei näyttänyt olevan tarvetta; tämä oli tietenkin rappeutumisen merkki. Hänen poliittisena menetelmänään oli korporantin menetelmä: hän sovelsi edustajakamarissa siekailematta preussilaiseen perustuslakiin niiden oluenjuontitapojen naurettavan suoranaista tulkintaa, joiden avulla ylioppilaiden kapakoissa on tapana selviytyä vaikeuksista; hän on lainannut kaikki diplomatiaan tuomansa uutuuudet korporantti-ylioppilaiden käytännöstä. Kun Louis Napoleon kriittisinä hetkinä usein horjui, esimerkiksi vuoden 1851 vallankaappauksen aikana, jolloin Mornyn oli suorastaan väkisin pakotettava hänet viemään loppuun aloittamansa asia, tai vuoden 1870 aattona, jolloin hän epäroinnillään pilasi asemansa, niin tunnustettakoon, että Bismarckille ei milloinkaan sattunut tällaista. Hän ei milloinkaan menettänyt tahdonlujuuttaan, se pikeminkin muuttui toisinaan suoranaiseksi karkeudeksi. Tässä ennen muuta piilikin hänen menestystensä salaisuus. Saksan kaikki hallitsevat luokat, niin junkkerit kuin porvaritkin, olivat siinä määrin menettäneet vii-

* — Fredrik Vilhelmin. *Totm.*

meisetkin tarmon rippeet, »sivistyneessä» Saksassa oli siinä määrin tullut tavaksi tahdottomuus, että heidän keskuudessaan ainoa henkilö, jolla tosiaankin oli vielä tahtoa, tulikin juuri siksi heidän suurmiehekseen ja tyrrannikseen. Hän oli heidän kaikkien valtiias, ja he olivat vastoin järkeä ja omaatuntoa valmiit »tekemään temppuja hänen komentonsa mukaan», kuten he itse sanoivat. »Sivistymättömässä» Saksassa asiat eivät kuitenkaan ole kehittyneet vielä niin pitkälle: työ kansa on osoittanut, että sen tahtoa ei pysty lannistamaan edes Bismarckin voimakas tahto.

Brandenburgilaiselle junkkerillemme avautui loistava ura, hänen olisi pitänyt vain rohkeasti ja viisaasti tarttua asiaan. Eikö Louis Napoleonista tullut porvariston epäjumala juuri siksi, että hän hajotti porvariston parlamentin mutta lisäsi sen tuloja? Eikö Bismarckilla sitten ollut niitä liikemiehen lahjoja, joita porvarit niin ihailivat vale-Napoleonissa? Eikö hän tuntenut vetovoimaa Bleichröderiinsä samoin kuin Louis Napoleon Fouldiinsa? Eikö Saksassa ollut 1864 ristiriitaa toisaalta niiden edustajakamarin porvarijäsenten, jotka itaruutensa vuoksi halusivat lyhentää sotapalvelusaikaa, ja toisaalta niiden edustajakamarin ulkopuolella olleiden porvareiden välillä, jotka kuuluivat Kansalliseen liittoon ja janosivat hinnalla millä hyvänsä kansallisia urotekoja, joihin tarvittiin armeijaa? Eikö Ranskassa ollut ollut 1851 aivan samanlaista ristiriitaa toisaalta edustajakamarissa olleiden ja presidentin valtaa hillinneiden porvareiden ja toisaalta edustajakamarin ulkopuolella olleiden mutta hinnalla millä hyvänsä rauhaa ja voimakasta hallitusta janonneiden porvareiden välillä, ja eikö Louis Napoleon ollut ratkaissut tuota ristiriitaa hajottamalla parlamenttihuutajat ja turvaamalla porvaristojoukoille rauhan? Eikö Saksan tilanne ollut vielä suotuisampi rohkean iskun antamiseen? Eikö porvaristo ollut esittänyt jo aivan valmista armeijan uudistamissuunnitelmaa ja eikö se itse ollut lausunut kaikkien kuullen toivomustaan, että ilmaantuisi tarmokas preussilainen valtiomies, joka toteuttaisi sen suunnitelman, erottaisi Itävallan Saksasta ja yhdistäisi saksalaiset pikkuvaltiot Preussin johdolla? Jos Preussin perustuslakia jouduttaisiin tällöin kohte-

lemaan vähemmän hienotunteisesti ja jos parlamentissa ja sen ulkopuolella olevat ideologit jouduttaisiin syrjäyttämään palkitsemalla heidät ansioidensa mukaan, niin eikö voitaisi Louis Bonaparten tavoin nojautua yleiseen äänioikeuteen? Mikä olisi demokraattisempaa kuin yleisen äänioikeuden voimaan saattaminen? Eikö Louis Napoleon todistanut, että se on täysin vaaraton, kun sitä käytetään tarkoituksenmukaisesti? Eikö yleinen äänioikeus ollut juuri sellainen keino, jonka avulla voitiin vedota laajoihin kansanjoukkoihin ja keikailla hieman syntymässä olleille sosiaalisille liikkeille, jos porvaristo sattuisi niskoittelemaan?

Bismarck ryhtyi toimeen. Oli toistettava Louis Napoleonin vallankaappaus ja näytettävä havainnollisesti saksalaiselle porvaristolle todellinen voimasuhde, hälvennettävä väkivaltaisesti sen liberaali itsepetos, mutta myös täytettävä sen kansalliset vaatimukset, jotka kävivät yhteen Preussin pyrkimysten kanssa. Ennen kaikkea Schleswig-Holstein antoi aihetta toimintaan. Ulkopoliitiikan kannalta maaperä oli muokattu. Bismarck oli saanut puolelleen Venäjän tsaarin* tekemällä tälle 1863 poliisipalveluksia taistelussa puolalaisia kapinallisia vastaan.²⁶⁴ Louis Napoleon oli niin ikään muokkautunut ja pystyi puoltamaan suosimallaan »kansallisuuksien periaatteella» välinpitämättömyyttään, jollei vaiteliasta myötävaikutustaankin Bismarckin suunnitelmiin nähden. Englannissa oli pääministerinä Palmerston, joka oli asettanut ulkoasiainviraston johtoon pienen lordi John Russelin ainoastaan asettaakseen hänet naurunalaiseksi. Itävalta taas oli Preussin kilpailijana taistelussa Saksan herruudesta ja juuri tässä kysymyksessä se oli vähiten taipuvainen myöntämään Preussille ensi sijan, semmitenkin kun vuosina 1850 ja 1851 Itävalta oli esiintynyt Schleswig-Holsteinissa keisari Nikolain santarina ja toiminut itse asiassa vielä katalammin kuin itse Preussi. Tilanne oli näin ollen erittäin suotuisa. Vihasipa Bismarck Itävaltaa miten hyvänsä ja halusipa Itävalta miten hartaasti hyvänsä purkaa puolestaan vihaansa Preussiin, Itävalta ja Preussi eivät kuitenkaan voineet Tanskan ku-

* — Aleksanteri II:n. *Toim.*

ninkaan Fredrik VII:n kuoleman jälkeen mitään muuta kuin esiintyä yhdessä Tanskaa vastaan — Ranskan ja Venäjän vaiteliaasta suostumuksesta. Menestys oli ennakolta taattu, niin kauan kuin Eurooppa pysyisi puolueetomana; siten kävikin: herttuakunnat valloitettiin ja jaettiin rauhansopimuksen perusteella.²⁶⁵

Preussilla oli tässä sodassa toinenkin tavoite: kokeilla taistelukentällä armeijaansa, jota oli vuodesta 1850 koulutettu uudella tavalla ja joka vuoden 1860 jälkeen oli järjestetty uudelleen ja suurennettu. Armeija kesti koetuksen paremmin kuin oli osattu odottaa ja sitä paitsi mahdollisimman monenlaisissa taistelutilanteissa. Jyllannissa Lyngbyn edustalla käyty taistelu, jossa elävän aidan taakse asettuneet 80 preussilaista käännyttivät tiheällä tulituksellaan pakoteille kolme kertaa suremman tanskalaisten joukon, osoitti että neulakivääri oli paljon parempi kuin suusta ladattava ja että sitä osattiin taitavasti käyttää. Samalla onnistuttiin toteamaan, että itävaltalaiset olivat ottaneet Italian sodasta ja ranskalaisten taistelutavasta opikseen vain sen, että ammunta ei ole minkään arvoista, vaan oikean sotamiehen on kaadettava vihollinen heti pistimellään. Tämä otettiin varteen, sillä ei olisi voitu toivoakaan sen suotuisampaa vihollisen taktiikkaa takaa ladattavien kiväärinpiippujen edessä. Jotta itävaltalaiset olisivat pikemmin päässeet vakuuttumaan tästä käytännössä, valloitetut herttuakunnat luovutettiin rauhansopimuksen mukaan Itävallan ja Preussin yhteiseen hallintaan. Täten muodostui väliaikaisesti tilanne, joka ei saattanut olla aiheuttamatta loputtomia selkkauksia ja joka antoi siten Bismarckille täyden mahdollisuuden valita mielensä mukaan hetki ja aloittaa jonkin tällaisen selkkauksen perusteella yleinen hyökkäys Itävaltaa vastaan. Perinteellistä preussilaista politiikkaa noudatettaessa — »käytettäessä horjumatta loppuun saakka» suotuisaa tilannetta, kuten herra von Sybel sanoo — oli aivan luonnollista, että Saksaan yhdistettiin noin 200 000 Pohjois-Schleswigin tanskalaista asukasta käyttäen tekosyynä saksalaisten vapauttamista tanskalaisesta ikeestä. Tyhjin käsin jäi vain saksalaisten pikkuvaltioiden ja saksalaisen porvariston Schleswig-Holsteinin hallitsijaksi ehdottama Augustenborgin herttua.

Näin Bismarck toteutti herttuakunnissa saksalaisen porvariston tahdon vastoin sen tahtoa. Hän hääti pois tanskalaiset ja antoi haasteen ulkovalloille, mutta ulkovallat eivät hievahtaneetkaan. Äsken vapautettuja herttuakuntia alettiin kohdella niin kuin valloitetta maata välittämättä ollenkaan niiden toivomuksista: ne yksinkertaisesti jaettiin Itävallan ja Preussin kesken. Preussista tuli taas suurvalta, se ei ollut enää viidentenä pyöränä Euroopan vaunuissa; porvariston kansallisia toiveita toteutettiin menestyksellisesti, mutta niiden toteuttamiseksi valittu keino ei ollut porvariston liberaali keino. Siksi Preussin sotilasselkkaus jatkui yhä ja sen ratkaiseminen jopa vaikeutui entisestään. Edessä oli Bismarckin näytelmän toinen näytös.

* * *

Tanskan sota oli toteuttanut osan kansallisista toiveista. Schleswig-Holstein oli »vapautettu», Varsovan ja Lontoon pöytäkirjat, joihin suurvallat olivat merkinneet Saksan nöyryytyksen Tanskan edessä²⁶⁶, oli revitty ja heitetty niiden jalkoihin, mutta suurvallat eivät olleet hiiskuneet sanaakaan. Itävalta ja Preussi olivat taas yhdessä, niiden joukot taistelivat rinta rinnan ja voittivat eikä yksikään hallitsija ajatellutkaan enää hyökätä Saksan alueelle. Nyt ei ollut mitään menestymismahdollisuuksia Louis Napoleonin Reiniin kohdistuvilla pyyteillä, jotka tähän mennessä olivat jääneet taka-alalle muilta asioilta: Italian vallankumoukselta, Puolan kapinalta, Tanskan selkkauksilta ja vihdoin Meksikon retkikunnalta²⁶⁷. Vanhoillinen preussilainen valtiomies ei näin ollen olisi voinut odottaa ulkopolitiikan kannalta parempaa kansainvälistä tilannetta. Bismarck ei kuitenkaan ollut ennen vuotta 1871 lainkaan vanhoillinen, vähiten hän oli sellainen tuolla hetkellä, eikä saksalainen porvaristo ollut suinkaan tyytyväinen.

Saksalaista porvaristoa kalvoi entiseen tapaan vanha ristiriita. Toisaalta se vaati yksinomaista poliittista herruutta itselleen, ts. edustajakamarin liberaalista enemmistöstä valitulle ministeristölle; mutta tällainen ministeristö olisi kymmenen vuotta joutunut taistelemaan

vanhaa, kruunun edustamaa järjestelmää vastaan, ennen kuin sen uusi valta olisi lopullisesti tunnustettu, ja tämä olisi merkinnyt maan sisäistä heikkenemistä vuosikymmeneksi. Toisaalta taas porvaristo vaati Saksan vallankumouksellista uudistamista, mikä oli toteutettavissa vain väkivaltaisesti, siis ainoastaan tosiasiallisen diktatuurin kautta. Vuodesta 1848 alkaen porvaristo oli kuitenkin jokaisella ratkaisevalla hetkellä todistanut yhä uudelleen, että sillä ei ole jälkeäkään tarmosta, jota se tarvitsisi voidakseen toteuttaa edes toisen näistä vaatimuksista, ellei molempia. Poliitikassa on olemassa vain kaksi ratkaisevaa voimaa: valtion järjestynyt voima, armeija, ja kansanjoukkojen järjestymätön spontaani voima. Vuonna 1848 saamansa opetuksen jälkeen porvaristo oli lakannut vetoamasta kansanjoukkoihin; se pelkäsi niitä enemmän kuin itsevaltiutta. Armeija taas ei ollut suinkaan sen hallussa. Armeija oli tietenkin Bismarckin hallussa.

Jatkuneessa perustuslakiselkkauksessa Bismarck kamppaili hyvin päättävästi porvariston parlamenttivaatimuksia vastaan. Mutta hän oli innostunut toteuttamaan sen kansalliset vaatimukset, nehän kävivät yhteen preussilaisen politiikan salaisimpien pyrkimysten kanssa. Jos hän olisi tällöin toteuttanut vielä kerran porvariston tahdon vastoin sen tahtoa, jos hän olisi toteuttanut Saksan yhdistämisen porvariston vaatimalla tavalla, niin selkkaus olisi ratkennut itsestään ja Bismarckista olisi tullut samanlainen porvariston epäjumala kuin hänen esikuvansakin, Louis Napoleon.

Porvaristo oli osoittanut hänelle päämäärän, Louis Napoleon siihen johtavan tien; Bismarckin oli vain saatuttava se.

Jotta Preussi olisi voitu asettaa Saksan johtoon, Itävalta oli hädettävä väkisin Saksan liitosta²⁶⁸ ja saksalaiset pikkuvalliot alistettava. Nämä saksalaisten »reippaat iloiset sodat»²⁶⁹ saksalaisia vastaan olivat ikivanhoista ajoista olleet Preussin politiikan tärkeimpänä alueenlaajennuskeinona; niitä ei pelännyt yksikään kelpo preussilainen. Yhtä epäilyksetön oli toinenkin peruskeino: liittoutuminen ulkomaiden kanssa saksalaisia vastaan. Haavemielinen Venäjän tsaari Aleksanteri oli aina

palvelushaluinen. Louis Napoleon ei milloinkaan kiistänyt sitä, että Preussin kutsumuksena oli esittää Piemonten roolia Saksassa, ja hän oli täysin valmis solmimaan kaupat Bismarckin kanssa. Hän katsoi parhaaksi saada tarvitsemansa mikäli mahdollista rauhanomaista tietä, korvauksina. Sitä paitsi hän ei ollenkaan vaatinut kerralla koko Reinin länsirantaa; kun sitä olisi luovutettu osittain, pala palalta kunkin Preussin uuden etenemisen palkkiona, niin se ei olisi niin kovin pistänyt silmään, mutta olisi silti johtanut päämäärään. Ranskalaisten šovinistien mielestä yksi neliömaili Reinin vartta oli saman arvoinen kuin koko Savoiji ja Nizza. Niinpä ryhdyttiin neuvotteluihin Louis Napoleonin kanssa ja saatiin häneltä lupa Preussin laajentamiseen ja Pohjois-Saksan liiton perustamiseen.²⁷⁰ Ei ole epäilystäkään, että tämän palkkioksi hänelle oli ehdotettu palasta Saksan aluetta Reiniltä*; Govonen kanssa käymissään neuvotteluissa Bismarck oli puhunut Reinin Baijerista ja Reinin Hessenistä. Myöhemmin hän tosin kiisti tämän. Diplomaatilla, varsinkin preussilaisella, on omat käsityksensä siitä, missä määrin hän on oikeutettu tai jopa velvollinen tekemään tiettyä väkivaltaa totuudelle. Totuushan on nainen, jolle siis väkivalta on junkkereiden käsityksen mukaan itse asiassa jopa hyvinkin miellyttävää. Louis Napoleon ei ollut niin tyhmä, että olisi suostunut Preussin laajentamiseen saamatta siltä korvauslupausta; Bleichröder olisi pikemminkin suostunut lainaamaan rahaa koroitta. Mutta hän ei tuntenut riittävän hyvin preussilaisiaan ja sai lopuksi kuitenkin pitkän nenän. Lyhyesti sanoen hänet tehtiin vaarattomaksi ja liittouduttiin Italian kanssa, jotta olisi voitu antaa »isku sydämeen».

Tämä sanonta herätti syvää suuttumusta eri maiden poroporvareissa. Aivan suotta: *À la guerre comme à la guerre.*** Tämä sananparsi todistaa vain sitä, että Bismarck piti Saksan vuoden 1866 kansalaissotaa²⁷¹ sinä, mikä se todella oli, toisin sanoen *vallankumouksena*, ja

* Reunassa Engelsin kynämerkintä: »Mainia myöten kulkeva rajalinja» (ks. tätä osaa, s. 499). *Toim.*

** — Sota on sotaa. *Toim.*

että hän oli valmis tekemään tämän vallankumouksen vallankumouksellisin keinoin. Sen hän tekikin. Hänen liittopäiviin kohdistamansa toimet olivat vallankumouksellisia. Sen sijaan että olisi alistunut liittoelimen perustuslailliseen päätökseen, hän syytti sitä liittosopimuksen rikkomisesta — mikä oli ilmeinen veruke! — hajotti liiton, julisti uuden perustuslain ja vallankumouksellisen yleisen äänioikeuden perusteella valitut valtiopäivät ja hääti lopuksi liittopäivät Frankfurtista²⁷². Ylä-Sleesiassa hän perusti unkarilaisen legioonan ja asetti sen johtoon kumousmielisen kenraali Klapkan ynnä muita vallankumouksellisia upseereja. Tämän legioonan sotilaat, unkarilaiset karkurit ja sotavangit, joutuivat taistelemaan laillista ylikomentajaansa vastaan.* Böömin valloituksen jälkeen Bismarck antoi julistuksen »Maineikkaan Böömin kuningaskunnan asukkaille», sen sisältö oli niin ikään jyrkässä ristiriidassa legitimististen perinteiden kanssa. Rauhan solmimisen jälkeenkin hän anasti Preussin hyväksi kolmen Saksan liittoon kuuluneen monarkin kaikki maat ja yhden vapaakaupungin**. Häädettyään nämä monarkit, jotka olivat yhtä suuressa määrin »hallitsijoita jumalan armosta» kuin Preussin kuningaskin, hän ei tuntenut mitään vaivoja kristillisessä ja legitimistisessä omassatunnossaan. Se oli lyhyesti sanoen täydellinen vallankumouksellisin menetelmin toteutettu vallankumous. Emme tietenkään aio missään nimessä moittia häntä siitä. Päinvastoin, moitimme häntä siitä, ettei hän ollut riittävän vallankumouksellinen, että hän oli vain preussilainen ylhäältä käsin toimiva kumousmies; että hän aloitti kokonaisen vallankumouksen sellaisista asemista, joista pystyi toteuttamaan sen vain puolinaisesti; että aluevaltauksiin ryhdyttyään hän tyytyi neljään mitättömään pikkuvaltioon.

Silloinpa tulla laahustikin Pikku Napoleon palkkiota vaatimaan. Sodan aikana hän olisi saattanut valloittaa Reiniltä mitä hyvänsä: koko alue sekä linnoitukset olivat olleet suojaamattomat. Hän oli horjunut; hän

* Reunassa Engelsin kynämerkintä: »Vala». *Toim.*

** — Hannoverin kuningaskunnan, Hessen-Kasselin vaaliruhtinaskunnan, Nassauin herttuakunnan ja Frankfurt am Mainen vapaakaupungin. *Toim.*

oli odottanut kumpaakin osapuolta näännyttävää pitkää sotaa, mutta silloin olivatkin seuranneet nopeat iskut: Itävalta oli nujerrettu kahdeksassa päivässä. Aluksi hän vaati sitä, minkä Bismarck oli nimennyt kenraali Govonelle mahdollisena korvauksena, nimittäin Reinin Baijeria ja Reinin Hesseniä sekä Mainzia. Näitä Bismarck ei enää olisi kuitenkaan voinut luovuttaa, vaikka olisi halunnutkin. Valtavat sotasaavutukset olivat tuoneet hänelle uusia velvollisuuksia. Siitä lähtien kun Preussi oli ottanut huolekseen Saksan puolustamisen ja suojelemisen, se ei voinut enää myydä ulkomaalaisille Keski-Reinin avainta — Mainzia. Bismarck antoi kieltävän vastauksen. Louis Napoleon oli valmis tinkimään; hän vaati vain Luxemburgia, Landauta, Saarelousia ja Saarbrückenin kivihiilialuetta. Tätäkään Bismarck ei enää voinut luovuttaa, semmitenkään kun tällä kertaa vaadittiin jo Preussinkin alueita. Miksi Louis Napoleon ei ollut itse valloittanut niitä sopivalla hetkellä, jolloin preussilaiset olivat keskittäneet voimansa Böömiin? Ranskan vaatimat korvaukset jäivät joka tapauksessa luovuttamatta. Bismarck tiesi tämän merkitsevän myöhemmin sotaa Ranskaa vastaan, mutta juuri sitä hän toivoikin.

Rauhaa solmiessaan Preussi ei käyttänyt tällä kertaa hyväkseen suotuisaa tilannetta niin häikäilemättömästi kuin se tavallisesti teki voittonsa hetkellä. Siihen oli riittävästi syytä. Saksi ja Hessen-Darmstadt oli vedetty mukaan uuteen Pohjois-Saksan liittoon, joten ne olivat jo saaneet armahduksen. Baijeriin, Württembergiin ja Badeniin oli suhtauduttava alentuvaisesti, sillä Bismarck aikoi solmia niiden kanssa salaisia puolustus- ja hyökkäysliittoja. Entä Itävalta, eikö Bismarck tehnyt sille palvelusta katkaisemalla miekallaan perinteelliset kahleet, jotka olivat yhdistäneet sitä Saksaan ja Italiaan? Eikö hän luonut vihdoin Itävallalle ensi kerran sen niin kauan odottamaa riippumatonta suurvalta-asemaa? Kun Bismarck oli voittanut Itävallan Böömissä, niin eikö hän tosiaan ymmärtänyt paremmin kuin Itävalta itse, mikä sille olisi eduksi? Eikö Itävallan olisi tervejärkisesti ajatellen pitänyt vakuuttua siitä, että maantieteellisen asemansa ja alueellisen läheisyytensä vuoksi

Preussin yhdistämästä Saksasta tulisi Itävallan välttämätön ja luonnollinen liittolainen?

Preussi sai siten ensi kerran olemassaolonsa aikana luoduksi ympärilleen jalomielisyyden sädekehän, sillä se luopui makkarasta kinkun vuoksi.

Böömin taistelukentillä tuli murskatuksi paitsi Itävalta myös saksalainen porvaristo. Bismarck todisti tietävänsä porvariston edut paremmin kuin se itse. Ei ollut ajattelemistakaan, että edustajakamari olisi jatkanut selkkausta. Porvariston liberaalit vaatimukset oli haudattu pitkäksi aikaa, sen sijaan sen kansallisia vaatimuksia täytettiin päivä päivältä yhä suuremmassa määrin. Bismarck toteutti porvariston kansallista ohjelmaa niin nopeasti, että porvaristo ihmetteli sitä itsekin. Hän pani porvariston tuntemaan in corpore vili — omassa iljettävässä ruumiissaan — velttoutensa ja tarmottomuutensa ja samalla sen ohjelmansa toteuttamisessa osoittaman täydellisen kykenemättömyyden. Näytellen porvaristollekin jalomielisyyttään hän esitti edustajakamarille, joka oli nyt itse asiassa riisuttu aseista, lakiehdotuksen siitä, että hallitukselta poistettaisiin vastuu sen perustuslainvastaisista toimista selkkauksen aikana. Kyyneliin asti liikuttunut edustajakamari hyväksyi tämän jo vaarattomaksi käyneen edistyksen.²⁷³

Porvaristolle muistutettiin silti, että Königgrätzin edustalla²⁷⁴ sekin oli kärsinyt tappion. Pohjois-Saksan liiton perustuslaki oli tehty Preussin perustuslain²⁷⁵ mallin ja sen perustuslakiselkkauksessa saaman oikean tulkinnan mukaan. Luopuminen verojen äänestämisestä kiellettiin. Preussin kuningas nimitti liittokanslerin ja tämän ministerit parlamenttienemmistöstä riippumatta. Selkkauksen tuloksena säilynyt armeijan riippumattomuus parlamentista säilyi valtiopäiviinkin nähden. Sen sijaan näiden valtiopäivien jäsenet olivat ylpeän tietoisia siitä, että heidät oli valittu yleisen äänioikeuden perusteella. Tästä seikasta muistutti heille, tosin epämiellyttävällä tavalla, myös kahden sosialistin läsnäolo heidän keskuudessaan*. Parlamentin kokoonpanoon kuului ensi

* — A. Bebelin ja W. Liebknechtin. *Toim.*

kertaa sosialistijäseniä, proletariaatin edustajia. Se oli uhkaava enne.

Alkuaikoina tämä kaikki oli merkityksetöntä. Nyt oli tehtävänä lujittaa ja käyttää porvariston etujen mukaisesti vasta saavutettua valtiollista yhtenäisyyttä — vaikkapa Pohjois-Saksan — ja vetää sen avulla etelä-saksalaisetkin porvarit uuteen liittoon. Liiton perustuslaki poisti erillisten valtioiden toimivallasta ja siirsi liiton valvontaan taloudellisessa suhteessa tärkeimmät lainsäädännön alat, nimittäin yhtenäisen kansalaisuuden ja liikkumisvapauden koko liiton alueella, asumisoikeuden, teollisuutta, kauppaa, tulleja, laivaliikennettä, rahanlyöntiä, mittoja, rautateitä, vesiliikennettä, postia ja lennätintä, patenteja, pankkeja, koko ulkopoliittikaa, lähetystöjä, ulkomaankaupan suojelua, huoltoliisiä, rikosoikeutta, oikeudenkäyntiä yms. koskevan lainsäädännön. Suurin osa näistä kysymyksistä saatiin nyt nopeasti säänneltyksi lainsäädännöllistä tietä ja yleensä liberaalissa hengessä. Siten hävitettiin vihdoin — vihdoin! — pikkuvaltioiden järjestelmän rujoimmat ilmentymät, jotka eniten häiritsivät toisaalta kapitalistista kehitystä ja toisaalta Preussin vallanhimoisia suunnitelmia. Tämä ei suinkaan ollut silti maailmanhistoriallinen saavutus, kuten siitä toivotettiin kovaäänisesti šovinistiksi muuttunut porvari, vaan se oli ainoastaan niiden toimenpiteiden melkoisesti viivästyntä ja epätäydellistä jäljittelyä, jotka Ranskan vallankumous oli jo seitsemänkymmentä vuotta sitten toteuttanut ja joita kaikki muut sivistysmaat olivat toteuttaneet jo pitkän aikaa. Kerskailun asemesta olisi pitänyt hävetä sitä, että »korkeasti sivistynyt» Saksa oli päätenyt tähän viimeisenä.

Koko Pohjois-Saksan liiton olemassaoloaikana Bismarck oli halukkaasti myöntynyt porvariston tahtoon talouden alalla, ja jopa parlamentin toimivaltaa koskevaa kysymystäkin käsiteltäessä hän oli näyttänyt rautanyrkkiiään vain samettihansikkaassa. Se oli hänen parasta aikaansa; toisinaan saattoi jopa epäillä hänen erityistä preussilaista rajoittuneisuuttaan ja sitä, ettei hän olisi kyennyt ymmärtämään, että maailmanhistoriasa vaikuttavat vielä muutkin, mahtavammat voimat kuin

armeijat ja niihin tukeutuvat diplomaattiset vehkeilyt.

Bismarck ei ainoastaan tiennyt, että Itävallan kanssa solmittu rauha saattoi merkitä sotaa Ranskaa vastaan, vaan hän myös toivoi sitä. Juuri tuon sodan olisi pitänyt tarjota keinot, joiden avulla olisi viety päätökseen sen preussilais-saksalaisen valtakunnan perustaminen, jota Saksan porvaristo oli häneltä vaatinut.* Yritykset muuttaa tulliparlamentti²⁷⁷ vähitellen valtiopäiviksi ja vetää siten eteläiset valtiot vähitellen pohjoiseen liittoon menivät myttyyn, kun eteläsaksalaiset edustajat julistivat äänekkäästi: ei mitään toimivallan laajentamista! Vasta äsken taistelukentällä tappion kärsineet hallitukset eivät olleet sen myötämielisempiä. Vain uusi havainnollinen todistus siitä, että Preussi oli paitsi voimakkaampi kuin ne myös riittävän voimakas puolustamaan niitä, siis ainoastaan uusi koko Saksan käsittävä sota olisi voinut saada ne nopeasti antautumaan. Lisäksi Mainia myöten kulkeva rajalinja²⁷⁸, josta Bismarck ja Louis Napoleon olivat salaa sopineet ennakolta, vaikutti voiton jälkeen Louis Napoleonin Preussille sanelemalta. Siksi Etelä-Saksan yhdistäminen oli sodan aiheena ja merkitsi, että rikottiin ranskalaisten tällä kertaa muodollisen tunnustuksen omaamaa oikeutta Saksan pirstomiseen.

Louis Napoleon taas joutui katselemaan, olisiko jostain Saksan rajoilta löytynyt maatilkkua, jonka hän olisi voinut ottaa Sadowan korvaukseksi. Pohjois-Saksan liittoa perustettaessa Luxemburg oli jäänyt liittämättä siihen, joten Luxemburg oli nyt Hollannin kanssa personaaliunionin muodostava mutta yleensä täysin riippumaton valtio. Luxemburg oli miltei yhtä ranskalaistunut

* Jo ennen Itävaltaa vastaan käytyä sotaa Bismarck vastasi nänen demagogista Saksan-politiikkaansa koskevaan kysymykseen, jonka oli asettanut erään keskisuuren saksalaisen valtion ministeri, että kaikista fraaseista huolimatta hän heittää Itävallan pois Saksasta ja hajottaa Saksan liiton. — »Luuletteko, että keskisuuret Saksan valtiot tulevat seuraamaan tätä rauhallisina?» — »Te keskisuuret Saksan valtiot ette tee kerrassaan mitään.» — »Miten saksalaisten käy sen jälkeen?» — »Vien heidät sitten Pariisiin ja yhdistän heidät siellä.» (Mainittu ministeri oli kertonut tämän Pariisissa Itävaltaa vastaan käydyin sodan aattona, ja sodan aikana »Manchester Guardian» lehden²⁷⁶ Pariisin kirjeenvaihtaja rouva Crawford oli julkaissut tämän lehdessä.)

kuin Elsassin ja tunsii paljon suurempaa vetovoimaa Ranskaan kuin Preussiin, jota se kerta kaikkiaan vihasi.

Luxemburg oli hämmästyttävänä esimerkkinä siitä, mitä Saksan ja Ranskan raja-alueet olivat kokeneet Saksan valtiollisen muodottomuuden vuoksi keskiajan lopulta lähtien, sitäkin hämmästyttävämpänä, kun vuoteen 1866 asti Luxemburg oli nimellisesti kuulunut Saksaan. Vaikka se olikin vuoteen 1830 ollut puoliksi ranskalainen ja puoliksi saksalainen, sen ranskalainenkin osa oli silti jo varhain joutunut korkeamman ranskalaisen kulttuurin vaikutuksen alaiseksi. Luxemburgin hallitsijasukuun kuuluneet Saksan keisarit olivat kielensä ja sivistyksensä puolesta olleet ranskalaisia. Burgundin maihin liittämisen ajoilta (1440) Luxemburg oli ollut samoin kuin muutkin Alankomaat vain nimellisessä yhteydessä Saksaan; tässä suhteessa ei muuttanut mitään sen hyväksyminen Saksan liittoon 1815. Vuoden 1830 jälkeen sen ranskalainen puoli ja melkoinen osa saksalaisyhtäläkin siirtyi Belgialle. Luxemburgin jäljelle jääneessä saksalaisessakin osassa kaikki oli kuitenkin säilynyt ranskalaisittain: tuomioistuimissa, hallitusvirastoissa ja edustajakamarissa oli virkakielenä ranska; kaikki julkiset ja yksityiset asiakirjat ja kaikki kauppakirjat laadittiin ranskan kielellä; kaikissa keskikouluissa opetus tapahtui ranskan kielellä; lukeneiston kielenä oli ja pysyi ranska, tietenkin yläsaksalaisen äänneensierroksen pahoinpitelemä ranska. Lyhyesti sanoen Luxemburgissa puhuttiin kahta kieltä: reiniläis-frankkilaista kansanmurretta ja ranskaa, mutta yläsaksaa pidettiin vieraana kielenä. Pääkaupungissa ollut preussilainen varuskunta pikemminkin pahensi kuin paransi tilannetta. Tällaista oli todellisuus, niin häpeällistä kuin se olikin Saksalle. Tämä Luxemburgin vapaaehtoinen ranskalaistuminen tuo oikeassa valossa esiin samankaltaiset ilmiöt Elsassissa ja Saksan Lothringenissa.

Hollannin kuningas*, itsenäinen Luxemburgin herttua, jolle käteiset rahat olivat hyvin tervetulleet, sanoi olevansa valmis myymään herttuakunnan Louis Napoleonille. Luxemburgin asukkaat olisivat eittämättä hy-

* — Vilhelm III. *Toim.*

väksyneet yhdistämisenä Ranskaan: sitä todisti heidän asenteensa vuoden 1870 sodan aikana. Kansainvälisen oikeuden kannalta Preussilla ei ollut mitään vastaan sanomista, koska se itse oli myötävaikuttanut Luxemburgin erottamiseen Saksasta. Sen joukot olivat Luxemburgin pääkaupungissa Saksan liiton linnoituksen varuskuntana; siitä hetkestä kun Luxemburg lakkasi olemasta liittolainen, nuo joukot menettivät varuskunnan oikeutensa. Miksi ne eivät sitten poistuneet, miksi Bismarck ei voinut sallia tuota aluevaltausta?

Yksinkertaisesti siksi, että tällöin olivat tulleet pinnalle ne ristiriidat, joihin hän oli sekautunut. *Ennen* vuotta 1866 Saksa oli ollut Preussille vain anastettavaksi tarkoitettu alue, jota se joutui jakamaan ulkomaiden kanssa. Vuoden 1866 *jälkeen* Saksasta oli tullut Preussin *suojelema alue*, jota oli puolustettava ulkomaisilta anastusyrityksiltä. Tosin Preussin etua silmällä pitäen kokonaisia saksalaisia alueita oli jätetty liittämättä uudelleen perustettuun niin sanottuun Saksaan. Saksalaisen kansakunnan oikeus hallita koko aluettaan velvoitti nyt kuitenkin Preussin kruunua valvomaan, ettei noita entisen liittoalueen osia olisi yhdistetty ulkovaltoihin eikä niiltä olisi suljettu mahdollisuutta liittyä vastaisuudessa uuteen preussilais-saksalaiseen valtioon. Siksi Italia oli pysäytetty Tyrolin rajalla²⁷⁹ ja siksi Luxemburgin ei sallittu siirtyä Louis Napoleonin haltuun. Tästä olisi voinut ilmoittaa avoimesti vallankumouksellinen hallitus, mutta ei preussilais-kuninkaallinen vallankumousmies, joka onnistui lopulta muuttamaan Saksan Metternichin »maantieteelliseksi käsitteeksi»²⁸⁰. Hän oli asettanut itsensä kansainvälisen oikeuden rikkojan asemaan eikä hänellä ollut muuta ulospääsyä pälkähästä kuin turvautua suosimaansa korporantti-kapakassa esitettyyn kansainvälisen oikeuden tulkintaan.

Mikäli häntä ei tällöin pantu ilman muuta naurunalaiseksi, niin ainoastaan siksi, että keväällä 1867 Louis Napoleon ei ollut vielä ollenkaan valmis käymään suurta sotaa. Lontoon konferenssissa tehtiin sopimus. Preussilaiset poistuivat Luxemburgista; linnoitus hajotettiin ja herttuakunta julistettiin puolueettomaksi.²⁸¹ Sotaa lykättiin jälleen.

Louis Napoleon ei voinut tyytyä tähän. Hän oli myöntäväinen Preussin mahdin voimistumiseen, mutta vain sillä ehdolla, että saisi vastaavia korvauksia Reiniltä. Hän oli valmis tyytymään vähään ja olisi jopa vähästäkin luovuttanut vielä jotain, mutta hän ei saanut kerrassaan mitään, vaan tuli petetyksi kokonaan. Bonapartistisen keisarikunnan olemassaolo Ranskassa oli mahdollista vain sillä ehdolla, että Ranskan rajaa olisi vähitellen siirretty Reinille ja että Ranska olisi jäänyt joko todelliseksi tai vaikkapa näennäiseksi Euroopan välitystuomariksi. Rajan siirto epäonnistui, välitystuomarin asema oli uhanalaisena, bonapartistien lehdistö vaati kovaäänisesti revanšsia Sadowan jälkeen. Pysyäkseen valtaistuimella Louis Napoleonin oli suoritettava uskollisesti rooliaan ja hankittava voimakeinoin se, mitä hän ei ollut hyvällä saanut kaikista palveluksistaan huolimatta.

Kumpikin puoli aloitti siis toimeliaasti diplomaattiset ja sotilaalliset sotavalmistelut. Silloinpa puhkesikin seuraava diplomaattinen selkkaus.

Espanja etsi hallitsijaehdokasta. Maaliskuussa* Ranskan Berliinin-lähettiläs Benedetti oli kuullut prinssi Leopold Hohenzollernin aikeista tavoitella tätä kruunua ja sai Pariisista tehtävän tarkistaa asia. Valtiosihteerin apulainen von Thile vakuutti kunniansa kautta, ettei Preussin hallitus tiedä tästä mitään. Pariisissa käydessään Benedetti sai tietää keisarin mielipiteen: »tuo ehdokas on ilmeisesti epäkansallinen, maa ei suostuisi siihen, se on evättävä».

Täten Louis Napoleon muuten todisti, että hänen asemansa horjui jo melkoisesti. Tuskin olisi saattanut tosiaankaan olla parempaa »kosta Sadowasta» kuin preussilainen prinssi Espanjan kuninkaan valtaistuimella ja tästä väistämättömästi juontuvat epämiellyttävät seuraukset, Preussin puuttuminen Espanjan puolueiden sisäisiin keskinäisuuhteisiin ja vieläpä ehkä sotakin, Preussin kääpiömäisen laivaston tuho ja ainakin Preussin tavattoman naurettava asema Euroopan silmissä. Louis Bonaparte ei kuitenkaan voinut enää sallia itselleen

* — vuonna 1869. *Toim.*

tuollaista näytelmää. Hän oli jo siinä määrin menettänyt luottonsa, että hänen oli pakko ottaa huomioon perinteellinen näkökanta, jonka mukaan saksalainen monarkki Espanjan valtaistuimella olisi asettanut Ranskan kahden tulen väliin eikä siis voinut olla siedettävä. Vuoden 1830 jälkeen tämä näkökanta oli käynyt lapsellisen naiiviksi.

Niinpä Benedetti kävi Bismarckin puheilla saadaksen selvää asiasta ja esittääkseen Bismarckille Ranskan asenteen (11. toukokuuta 1869). Hän ei saanut Bismarckilta mitään selviä tietoja. Bismarck sen sijaan sai tietää sen mitä toivoi, nimittäin että Leopoldin asettaminen ehdokkaaksi merkitsisi viipymätöntä sotaa Ranskaa vastaan. Bismarck sai näin ollen mahdollisuuden aloittaa sodan millä hetkellä hyvänsä.

Heinäkuussa 1870 Leopoldin ehdokkuus tuli tosiaan jälleen esiin ja johti viipymättä sotaan Louis Napoleonin vastaanpanosta huolimatta. Hän huomasi joutuneensa ansaan ja tiesi myös sen, että kysymyksessä oli hänen keisarinvaltansa. Hän ei luottanut suurestikaan bonapartistisen tulikivijoukkionsa²⁸² rehellisyyteen, vaikka se vakuuttikin, että kaikki oli valmista viimeistä nilkkaimen nappia myöten, ja sitäkin vähemmän luotti sen sotilaallisiin ja hallinnollisiin kykyihin. Hänen menneisyytensä loogiset seuraukset työnsivät häntä kohti tuhoa; hänen horjuntansa joudutti hänen kukistumistaan.

Bismarck taas oli täysin valmistautunut sotilaallisessa suhteessa; sitä paitsi tällä kertaa hänen takanaan oli tosiaankin kansa, joka ymmärsi, että molemminpuolinen diplomaattinen valhe merkitsee vain sotaa paitsi Reinistä myös kansallisesta itsenäisyydestä. Nostoväen reserviläiset ja sotilaat kokoontuivat ensi kerran vuoden 1813 jälkeen taisteluintoa ja -valmiutta uhkuen lippujensa alle. Tärkeätä ei ollut se, miten tuo kaikki tapahtui, eikä se, kuinka suuren osan kaksituhattuvuotisesta kansallisesta perinnöstä Bismarck oli omavaltaisesti luvannut tai ollut lupaamatta Louis Napoleonille. Kysymys oli siitä, että ulkovallat piti kerta kaikkiaan saada uskomaan, ettei niiden tarvitse puuttua Saksan sisäisiin asioihin eikä Saksan tukea Louis Napoleonin horjuvaa valtaa luovuttamalla saksalaisia alueita. Tämän kansallisen nousun edestä katosivat kaikki luokkaerot, häl-

venivät kaikki eteläsaksalaisten hovien Reinin liittoa koskevat aikomukset ja kaikki hädettyjen monarkkien palauttamishankkeet.

Kumpikin puoli etsi itselleen liittolaisia. Louis Napoleon oli varma Itävallan ja Tanskan ja jossain määrin myös Italian suhteen. Bismarckin puolella oli Venäjä. Tapansa mukaan Itävalta ei kuitenkaan ollut valmis eikä pystynyt esiintymään ennen syyskuun 2. päivää, mutta 2. syyskuuta Louis Napoleon oli jo saksalaisten sotavanki. Sitä paitsi Venäjä ilmoitti Itävallalle hyökkäävänsä sitä vastaan heti kun Itävalta hyökkäisi Preussin kimppuun. Italiaille taas Louis Napoleon joutui suorittamaan velkojaan kaksinaamaisen politiikkansa vuoksi: hänellä oli ollut aikomus nostaa kansallisliike maan yhdistämiseksi, mutta suojella samalla paavia tältä kansalliselta yhtenäisyydeltä. Hän piti Roomassa edelleenkin joukkoja, joita olisi nyt tarvinnut kotona, mutta joita hän ei pystynyt kuljettamaan pois velvoittamatta ennakoita Italiaa noudattamaan Rooman ja paavin itenäisiä oikeuksia. Tämä vuorostaan esti Italiaa tulemasta hänen avukseen. Tanska vihdoin sai Venäjältä määräyksen pysyä rauhassa.

Saksalaisten aseiden nopeat iskut Spichernistä ja Wörthistä aina Sedaniin asti²⁸³ vaikuttivat ratkaisevammin kuin mitkään diplomaattiset neuvottelut sodan paikallistumiseen. Louis Napoleonin armeija kärsi tappion jokaisessa taistelussa ja sen kolme neljäsosaa joutui lopulta saksalaisten vangiksi. Tähän eivät olleet syyäitä sotilaat, jotka olivat tapelleet kyllin urhoollisesti, vaan johtajat ja hallinto. Sen joka on Louis Napoleonin tavoin perustanut keisarikuntansa veijarikoplan avulla, joka on kahdeksantoista vuotta pitänyt vallassaan tätä keisarikuntaa vain antamalla tuolle samaiselle koplalle mahdollisuuden riistää Ranskaa, joka on asettanut tuon koplan jäseniä kaikkiin tärkeimpiin valtion virkoihin ja näiden apureita kaikkiin toisarvoisiin virkoihin, sen ei pitäisi ryhtyä taisteluun elämästä ja kuolemasta, ellei hän halua joutua umpikujaan. Eurooppalaisen poroporvarin monia vuosia ihailema keisarikunnan rakennus romahti vajaan viidessä viikossa. Syyskuun 4. päivän vallankumous²⁸⁴ korjasi vain säpäleet, ja Bismarck, joka

oli aloittanut sodan perustaakseen piensaksalaisen keisarikunnan, joutui eräänä kauniina aamuna esittämään Ranskan tasavallan perustajan roolia.

Bismarckin antaman julistuksen mukaan sotaa käytiin Louis Napoleonin eikä Ranskan kansaa vastaan. Sotaan ei ollut siis enää mitään syytä, kun Louis Napoleon tuli kukistetuksi. Näin kuvitteli myös syyskuun 4. päivän hallitus, joka muissa kysymyksissä ei ollut läheskään niin naiivi, ja hämmästytti tavattomasti, kun Bismarck muuttuikin yhtäkkiä preussilaiseksi junkkeriksi.

Kukaan maailmassa ei vihaa ranskalaisia niin kuin preussilaiset junkkerit. Kysymys ei ollut ainoastaan siitä, että entinen veroton junkkeri oli saanut kärsiä ankarasti ranskalaisten vuosina 1806—1813 järjestämistä rankaisutoimenpiteistä, jotka se itse oli koppavuudellaan aiheuttanut. Paljon pahempaa oli se, että jumalattomat ranskalaiset olivat riettaalla vallankumouksellaan kiihottaneet mieliä siinä määrin, että entisestä junkkereiden suuruudesta oli jäänyt tuskin mitään edes vanhaan Preussiin, vaan junkkeriparat joutuivat vuodesta vuoteen kamppailemaan itsepintaisesti tuon suuruuden viimeisistä rippeistä ja suurin osa heistä oli jo vajonnut surkean loisivan aateliston tasalle. Tämä oli kostettava Ranskalle, ja siitä pitivät huolen Bismarckin johtaman armeijan junkkeri-upseerit. Laadittiin Ranskan Preussilta perimien sotaverojen luettelot ja niiden mukaan säädettiin Ranskan eri kaupungeilta ja departementeilta perittävien sotaverojen määrä. Tällöin otettiin tietenkin huomioon Ranskan paljon suurempi varallisuus. Muonan, rehun, vaatteiden, jalkineiden jne. pakkotilaus suoritettiin mielenosoituksellisen armottomasti. Ardenneilla eräs määri, joka oli ilmoittanut, ettei pysty suorittamaan tilausta, sai pitemmittä puheita kaksikymmentä viisi kepiniskua. Pariisin hallitus julkaisi viralliset todistukset tästä. Franc-tireureja²⁸⁵, jotka noudattivat niin täsmällisesti preussilaista vuoden 1813 »Asetusta nostoväestä»,²⁸⁶ ikään kuin olisivat tutkineet sitä varta vasten, ammuttiin armottomasti siihen paikkaan. Kertomukset seinäkellojen lähettämisestä kotimaahan olivat niin ikään paikkansapitäviä: itse »Kölnische Zeitung»²⁸⁷ ilmoitti tästä. Preussilaisten käsitysten mukaan nämä kellot

eivät kuitenkaan olleet varastettuja, vaan ne olivat Pariisin edustalta isännättömiksi jääneistä yksityistaloista löydettyä ja kotimaassa asuvien sukulaisten ja läheisten hyväksi anastettua omaisuutta. Bismarckin johtamat junkkerit huolehtivat näin ollen siitä, että sota olisi säilyttänyt erityisen preussilaisen luonteensa huolimatta siitä, että niin sotamiehet kuin upseeritkin olivat käyttäytyneet moitteettomasti, ja että ranskalaiset olisi pantu väkisin ymmärtämään tämä. Ranskalaiset taas panivat junkkereiden pikkuilkeydet koko armeijan tilille.

Nämä samaiset junkkerit saivat kuitenkin osoittaa Ranskan kansalle sellaista kunnioitusta, jollaista historia ei ollut siihen mennessä nähnyt. Kun kaikki yritykset Pariisin vihollissaarron murtamiseksi olivat epäonnistuneet, kun kaikki ranskalaiset armeijat oli lyöty takaisin ja Bourbakin viimeinen suurhyökkäys saksalaisten yhteyslinjaa vastaan oli niin ikään epäonnistunut; kun Euroopan diplomatia oli jättänyt Ranskan oman onnensa nojaan panematta tikkua ristiin, niin silloin nälkiintynyt Pariisi joutui lopulta antautumaan. Miten kiivaasti sykkikään junkkereiden sydän, kun he saivat vihdoin mahdollisuuden marssia voittajina tuohon jumalattomien tyyssijaan ja kosta täysin mitoin Pariisin kapinoitsijoille, mitä heidän eivät olleet sallineet tehdä 1814 Venäjän keisari Aleksanteri ja 1815 Wellington. Nyt he saivat mielin määrin nauttia tehdessään selvää vallankumouksen ahjosta ja syntymäkehdestä.

Pariisi antautui ja maksoi 200 miljoonaa sotaveroa; linnakkeet luovutettiin preussilaisille; varuskunta laski aseensa voittajien jalkojen juureen ja luovutti kenttätykkinsä; Pariisin linnanvallin tykit poistettiin lavelteiltaan; kaikki valtiolle kuuluneet puolustusvälineet luovutettiin toinen toisensa perään. Pariisin todelliset puolustajat, kansalliskaarti ja Pariisin aseistautunut väestö, jäivät kuitenkin koskemattomiksi; kukaan ei uskaltanut vaatia niitä luopumaan aseistaan, enempää pyssyistään kuin tykeistäänkään*. Osoittaakseen koko

* Juuri nämä kansalliskaartille eikä valtiolle kuuluneet ja siksi preussilaisille luovuttamatta jääneet tykit Thiers määräsi *varastettavaksi* pariisilaisilta, mikä aiheuttikin Kommuunin syntyn johtaneen kapinan.

maailmalle, että voittoisa Saksan armeija pysähtyi kunnioittavasti Pariisiin aseistautuneen väestön edessä, voittajat eivät marssineet Pariisiin, vaan tyytyivät lupaan asettua kolmeksi päiväksi Champs-Élyséesille — kaupungin yleiseen puistoon! — jossa pariisilaiset vartioivat ja valvoivat heitä joka puolelta! Yksikään saksalainen sotilas ei astunut Pariisin raatihuoneeseen, yksikään ei kulkenut Pariisin bulevardeilla, ja ne muutammat henkilöt, jotka pääsivät Louvreen taidearteita katsomaan, olivat joutuneet hankkimaan siihen luvan välttääkseen rikkomasta antautumisehtoja. Ranska oli lyöty, Pariisi oli nääntymäisillään nälkään, mutta Pariisin kansa oli valloittanut maineikkaalla menneisyydellään sellaisen kunnioituksen, ettei yksikään valloittaja uskaltanut edes vaatia sen aseistariisumista, yksikään ei rohjennut panna toimeen kotitarkastuksia eikä häväistä riemumarssilla Pariisin katuja, monien vallankumousten areenaa. Oli kuin vastaleivottu Saksan keisari* olisi paljastanut päänsä Pariisin elävien vallankumousmiesten edessä, samoin kuin hänen veljensä** oli aikanaan tehnyt Berliinin maaliskuun taistelijoiden ruumiiden edessä²⁸⁸, ja ikään kuin koko Saksan armeija olisi keisarin takana seisten osoittanut heille kunniaa.

Tämä oli silti myös ainoa uhraus, jonka Bismarck joutui tekemään. Hän käytti aito preussilaisittain, viimeistä tippaa myöten hyväkseen voittojaan sen tekosyyin varjolla, että Ranskassa ei muka ollut hallitusta, joka olisi voinut solmia hänen kanssaan rauhan — mikä oli yhtä hyvin paikkansapitävää kuin paikkansapitämättömtäkin niin 4. syyskuuta kuin 28. tammikuutakin²⁸⁹ — ja suostui solmimaan rauhan vasta sen jälkeen kun Ranska oli lopullisesti nujerrettu. Rauhaa solmittaessa hän »käytti epäröimättä hyväkseen suotuisaa tilannetta» taaskin vanhaan hyvään preussilaiseen tapaan. Ranskalta kiristettiin ennen kuulumaton 5 miljardin suuruisen sotakorvaus ja lisäksi kaksi maakuntaa, Elsass ja saksalainen Lothringen, Metz ja Strassburg mukaan luettuna, erotettiin Ranskasta ja liitettiin Saksaan.

* — Vilhelm I. *Totm.*

** — Fredrik Vilhelm IV. *Totm.*

Tämä alueenvaltaus oli Bismarckin ensimmäinen esiintyminen itsenäisenä poliitikkona, joka ei toteuttanut ainoastaan muiden sanelemaa ohjelmaa, vaan myös oman aivotoimintansa tuotetta; ja siinä hän teki ensimmäisen suuren erehdyksensä*.

Elsassin Ranska oli valloittanut pääpiirtein jo kolmikymmenvuotisessa sodassa²⁹⁰. Richelieu oli siten rikkonut Henrik IV:n luotettavaa periaatetta:

»Kuulukoon espanjalaisille se maa, jossa puhutaan espanjaa ja saksalaisille se, jossa puhutaan saksaa, mutta maa, jossa puhutaan ranskaa, kuuluu minulle.»

Richelieu oli tuolloin nojannut siihen periaatteeseen, että Rein oli luonnollinen raja, muinaisen Gallian historiallinen raja. Se oli typerää; mutta Saksan valtakunnalla, johon kuuluivat Lothringenin ja Belgian alueet, joilla puhuttiin ranskaa, ja jopa Franche-Comté, ei ollut oikeutta moittia Ranskaa sellaisten maiden valloituksesta, joissa puhuttiin saksaa. Ja kun Ludvig XIV oli vallannut 1681 rauhan aikana Strassburgin kaupungin frankofiilipuolueen²⁹¹ apuun nojaten, niin Preussilla ei ole syytä suuttua siitä sen jälkeen, kun se oli 1796 tehnyt aivan samanlaista väkivaltaa valtakunnan vapaakaupungille Nürnbergille, johon sitä ei ainakaan ollut kutsunut mikään preussilainen puolue**.

* Käsikirjoitusliuskojen puuttumisen vuoksi tekstin seuraava osa sanoihin »Bismarck saavutti päämääränsä» asti (ks. tätä osaa, s. 515) on otettu »Neue Zeit» aikakauslehdestä, Bd. 1, 25. n:o, 1895—1896, s. 772—776. *Toim.*

** Ludvig XIV:ttä moititaan siitä, että hän oli kaikkein rauhallisimpana aikana usuttanut »reunionikamarinsa»²⁹² sellaisten saksalaisten alueiden kimppuun, jotka eivät kuuluneet hänelle. Preussilaisista taas heidän ilkeimmäkään kadehtijansa eivät muka voi sanoa mitään sen tapaista. Päinvastoin. Solmittuaan 1795 erillisrauhan Ranskan kanssa, mikä oli valtakunnan perustustilain suoranaista loukkaamista, ja yhdistettyään ympärillään olleet yhtä valapattoiset demarkaatiolinjan takaiset pikku naapurinsa ensimmäiseksi Pohjois-Saksan liitoksi preussilaiset käyttivät Frankenin valloittamishankkeissaan hyväkseen niiden eteläsaksalaisten valtakunnan virkamiesten vaikeaa asemaa, jotka joutuivat yksin jatkamaan sotaa liitossa Itävallan kanssa. He perustivat Ansbachiin ja Bayreuthiin (jotka silloin kuuluivat Preussiin) »reunionikamarit» Ludvigia jäljitellen ja esittivät vaatimuksia monien viereisten alueiden suhteen sellaisten tekosyiden varjolla, joiden rinnalla Ludvigin juridiset perustelut olivat äärimmäisen

Vuonna 1735 Itävalta oli Wienin rauhansopimuksen mukaan myynyt Lothringenin Ranskalle, ja 1766 Lothringenin siirtyi lopullisesti ranskalaisten haltuun. Se oli vuosisatoja kuulunut vain nimellisesti Saksan valtakuntaan, sen herttuat olivat joka suhteessa olleet ranskalaisia ja miltei aina pysyneet liitossa Ranskan kanssa.

Vogeeseilla oli aina Ranskan vallankumoukseen asti ollut paljon pieniä läänitysherroja, jotka olivat Saksan suhteen käyttäytyneet niin kuin välittömästi keisarin alamaiset valtakunnan virkamiehet ainakin ja Ranskan olivat tunnustaneet haltijakseen. He olivat hyötyneet tuosta kaksinaisesta asemasta, ja mikäli Saksan valtakunta sieti tätä sen sijaan että olisi vetänyt hallitsevat ruhtinaat vastuuseen, niin sillä ei ollut mitään valittamista, kun Ranska ryhtyi itsenäisten oikeuksiensa perusteella suojelemaan näiden alueiden asukkaita hädetyiltä ruhtinailta.

Ennen vallankumousta tämä saksalainen alue oli yleensä ollut melkein kokonaan ranskalaistamaton. Saksan kieli oli ollut koulu- ja virkakielenä ainakin Elsassissa. Ranskan hallitus oli suojellut saksalaisia maakuntia, jotka monivuotisten tuhoisien sotien jälkeen eivät enää 1700-luvun alusta lähtien olleet nähneet vihollisia maassaan. Ainaisten sisällissotien raatelema Saksan valtakunta ei tosiaankaan voinut herättää elsassilaisissa halua palata synnyinmaansa helmaan. Heillä vallitsi ainakin rauha, he olivat tietoisia asiaintilasta, ja määrävässä asemassa olleet poroporvarit pitivät tätä osoituksena siitä, että tutkimattomat ovat herran tiet. Se ei sitä paitsi ollut yksin heidän kohtalonsa: Holsteinin

selviä ja vakuuttavia. Kun saksalaiset olivat sitten tulleet lyödyiksi ja perääntyivät ja ranskalaiset marssivat Frankeniin, niin preussilais-pelastajat valloittivat koko Nürnbergin ympäristön, esikaupungit aina kaupunginmuuria myöten mukaan lukien, ja viekkauksella pakottivat pelosta vapisheet Nürnbergin porvarit allekirjoittamaan sopimuksen (2. syyskuuta 1796), jonka mukaan kaupungin oli alistuttava Preussin valtaan sillä ehdolla, että kaupungin rajojen sisäpuolelle ei milloinkaan päästettäisi juutalaisia. Mutta sen jälkeen arkkiherttua Kaarle ryhtyi jälleen hyökkäykseen ja murskasi ranskalaiset Würzburgin edustalla 3. ja 4. syyskuuta 1796. Samalla epäonnistui jättämättä jälkeäkään myös Preussin yritys takoa nürnbergiläisten päähän väkiväkällä käsitys Preussin Saksan-tehtävästä.

asukkaathan olivat niin ikään tanskalaisten vierasmassassa yliherruudessa.

Niinpä puhkesi Ranskan vallankumous. Ranska lahjoitti Elsassille ja Lothringenille sen, mitä ne eivät olleet rohjenneet toivoakaan Saksalta. Feodalismin kahleet murskattiin. Verotöihin velvollisesta maaorjatalonpojasta tuli vapaa ja usein pientilansa ja peltonsa vapaa omistaja. Kaupungeissa hävitettiin patriisien herruus ja ammattikuntien etuoikeudet. Aateliset karkotettiin, pikkuruhtinaiden ja paronien mailla naapureidensa esimerkkiä seuraten talonpojat häätivät pois hallitsijat, hallitushuoneet ja aateliset ja julistautuivat vapaiksi Ranskan kansalaisiksi. Ranskassa kansa ei missään yhtynyt vallankumoukseen niin innokkaasti kuin niissä maakunnissa, joiden väestö oli saksankielistä. Kun sitten Saksan valtakunta julisti sodan vallankumoukselle, kun osoittautui, että saksalaiset eivät ainoastaan kannadelleenkin nöyrästi kahleitaan, vaan myös sallivat käyttä itseään apuna palauttamassa ranskalaisille entistä orjuutta ja elsassilaisille talonpojille vasta äskettäin häädettyjä feodaaliherroja, niin silloin elsassilaiset ja lothringenilaiset lakkasivat kuulumasta saksalaiseen kansakuntaan, silloin he oppivat vihaamaan ja inhoamaan saksalaisia, silloin elsassilaiset sepittivät, sävelsivät ja ensi kerran lauloivat Strassburgissa »Marseljeesin» ja silloin Ranskan saksalaiset kielestään ja menneisyydestään huolimatta liittyivät sadoilla taistelukentillä vallankumouksen puolesta taistellessaan yhtenäiseksi kansaksi syntyperäisten ranskalaisten kanssa.

Eikö suuressa vallankumouksessa tapahtunut samanlainen ihme Dunkerquen flaamilaisille, Bretagnen keltteille tai Korsikan italialaisille? Kun valitamme sitä, että samoin kävi saksalaisille, niin emmekö unohda koko historiaamme, joka teki sen mahdolliseksi? Olemmeko unohtaneet, että vaikka koko Reinin länsiranta osallistui vain passiivisesti vallankumoukseen, se oli asennoitunut myönteisesti ranskalaisiin kun 1814 saksalaiset ryntäsivät sinne taas, ja pysyi ranskalaismielisenä aina vuoteen 1848, jolloin vallankumous rehabilitoi saksalaiset Reinin seudun asukkaiden silmissä? Olemmeko unohtaneet, että Heinen viehtymys ranskalaisiin ja jopa hänen

bonapartisminsa olivat vain Reinin länsirantaa asuttavien kansanjoukkojen yleisten mielialojen jälkikaikua?

Edetessään vuonna 1814 liittolaiset kohtasivat nimenomaan Elsassissa ja saksalaisessa Lothringenissa kansan suurinta vihamielisyyttä ja voimakkainta vastarintaa, sillä täällä tajuttiin se vaara, että jouduttaisiin jälleen muuttamaan Saksan kansalaisiksi. Tuohon aikaan näillä alueilla puhuttiin melkein yksinomaisesti saksaa. Kun sitten Ranskasta erottamisen vaara oli mennyt ohi ja kun saksalaisten romantikko-šovinistien anastushalut oli tyrehdytetty, niin silloin havaittiin tarpeelliseksi liittyä kiinteämmin Ranskaan myös kielellisesti, ja siitä lähtien alkoi samanlainen koulujen ranskalaistaminen, jollaisen luxemburgilaiset olivat omasta tahdostaan panneet toimeen maassaan. Uudistuminen tapahtui kuitenkin hyvin hitaasti; vasta nykyinen porvariston sukupolvi on todella ranskalaistunut, kun taas talonpojat ja työläiset puhuvat saksaa. Tilanne on likipitään samanlainen kuin Luxemburgissakin: ranska on syrjäyttänyt saksan kirjakielen, osittain kirkkokieltä lukuun ottamatta, mutta saksalainen kansanmurre on jäänyt pois käytöstä ainoastaan kielirajalla ja arkikielenä sitä käytetään paljon enemmän kuin suurimmassa osassa Saksan paikkakuntia.

Tällainen oli maa, jonka Bismarck ja preussilaiset junkkerit nähtävästi kaikille saksalaisten yrityksille ominaisen šovinistisen romantiikan elpymisen kannustamina aikoivat jälleen tehdä saksalaiseksi. Aikomus muuttaa Strassburg, »Marseljeesin» syntymäkehto, saksalaiseksi kaupungiksi oli yhtä järjetön kuin Garibaldin syntymäkaupungin Nizzan ranskalaistamishalu. Nizzassa Louis Napoleon oli ainakin noudattanut säädyllisyyttä asettamalla valloituskysymyksen äänestettäväksi, ja hänen manööverinsä oli onnistunut. Puhumattakaan preussilaisten täysin aiheellisesta vastenmielisyydestä tuollaisia vallankumouksellisia menetelmiä kohtaan — ei ole ollut ainuttakaan tapausta, että kansanjoukot olisivat jossain toivoneet Preussiin liittymistä — liiankin hyvin tiedettiin, että Elsassin ja Lothringenin väestö oli yksimielisemmin kiintynyt Ranskaan kuin itse synnynnäiset ranskalaiset. Ja ne erotettiin pelkkään väkivaltaan turvautuen. Se oli tavallaan kosta Ranskan vallankumouk-

selle; Ranskasta kiskaistiin pala, joka juuri vallankumouksen ansiosta oli kasvettunut siihen kiinni.

Elsass-Lothringenin valtauksella oli ainakin sotilaalliselta näkökannalta määrätynlainen tarkoitus. Saatuaan Metzin ja Strassburgin haltuunsa Saksa sai poikkeuksellisen vahvan puolustuslinjan. Niin kauan kuin Belgia ja Sveitsi pysyisivät puolueettomina, ranskalaiset olisivat voineet aloittaa joukkohyökkäyksen vain Metzin ja Vogeesien välisellä kapealla kaistalla, ja sitä paitsi Koblenz, Metz, Strassburg ja Mainz muodostivat maailman suurimman linnoitusten neliön. Tämäkin neliö, samoin kuin Lombardiassa ollut itävaltalaisten linnoitusneliö*, sijaitsi puoliksi vihollismaassa ollen tukikohtana väestön kurissapitämiseksi. Jotta neliö olisi saatu suljetuksi, jouduttiin lisäksi ylittämään saksankielisen alueen rajat ja alistamaan väkivaltaisesti neljänesmiljoonaa syntyperäistä ranskalaista.

Suuri strateginen etuisuus oli siis ainoa alueenvaltausta puolustava seikka. Oliko tuo etuisuus kuitenkin edes verrattavissa siihen vahinkoon, jota alueenvaltaus oli aiheuttanut?

Preussilainen junkkeri ei välittänyt siitä suuresta moraalisesta vahingosta, jonka nuori Saksan valtakunta oli aiheuttanut itselleen julistamalla avoimesti ja häikäilemättömästi periaatteekseen karkean väkivallan. Hän tarvitsi tottelemattomia, väkivaltaisesti nöyryytettäviä alamaisia, jotka olisivat todistuksena preussilaisen mahdollisuuden lisääntymisestä; eikä hänellä itse asiassa ollut muunlaisia milloinkaan ollut. Mutta alueenvaltauksen poliittiset seuraukset hänen oli pakko ottaa huomioon. Ne taas olivat aivan selvät. Jo ennen kuin alueenvaltaus oli saanut lain voiman, Marx ilmoitti siitä koko maailmalle Internationaalin julistuksessa: *Elsassin ja Lothringenin annektointi tekee Venäjistä Euroopan välitystuomarin.*** Sosiaalidemokraatit toistivat tätä kyllin monta kertaa valtiopäivien puhujankorokkeelta, kunnes vihdoin itse

* Pohjois-Italian linnoitukset: Verona, Legnago, Mantova ja Peschiera. *Toim.*

** *K. Marx.* Kansainvälisen työväenliiton pääneuvoston toinen Saksan ja Ranskan sotaa koskeva julkilausuma (ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 436—445). *Toim.*

Bismarck tunnusti todeksi nämä sanat valtiopäivillä 6. helmikuuta 1888 pitämässään puheessa, madellen kaikkivoipaisen tsaarin edessä, joka oli kohtaloiden ratkaisijana sodan ja rauhan kysymyksissä.

Asia oli tosiaan päivänselvä. Irrottamalla Ranskasta kaksi fanaattisen isänmaallista maakuntaa Ranska saatiin heittäytymään jokaisen syleilyyn, kuka vain antoi sille toiveita niiden palauttamisesta, ja siitä tehtiin Saksan ikuinen vihollinen. Tosin Bismarck, joka edusti tässä suhteessa ansiokkaasti ja tunnontarkasti saksalaista poroporvaria, vaati ranskalaisia luopumaan Elsass-Lothringenista paitsi valtio-oikeudellisessa myös moraalisisessa mielessä ja vieläpä iloitsemaan sen johdosta, että nuo kaksi vallankumouksellisen Ranskan maapalaa »palautettiin entiselle isänmaalle», jota ne eivät halunneet tietääkään. Ranskalaiset eivät valitettavasti tehneet tätä samoin kuin saksalaisetkaan eivät olleet Napoleonin sotien aikana luopuneet moraalisesti Reinin länsirannasta, vaikka tämä alue ei ollut silloin vähääkään pyrkinyt palaamaan saksalaisille. Niin kauan kuin elsassilaiset ja lothringenilaiset toivovat palauttamistaan Ranskaan, niin kauan Ranska tulee pyrkimään ja sen on pyrittävä palauttamaan heidät sekä etsittävä keinoja ja siis myös liittolaisia sen toteuttamiseksi. Ranskan luonnollinen liittolainen Saksaa vastaan on Venäjä.

Kun läntisen mannermaan kaksi suurinta ja voimakkainta kansakuntaa neutralisoivat toisensa keskinäisellä vihamielisyydellään ja kun niiden välinen ainainen riitakapula usuttaa ne taistelemaan keskenään, niin siitä hyötyy vain Venäjä, joka saa vapaat kädet ja jonka valloituspyrkimykset kohtaavat sitä vähemmän esteitä Saksan taholta, mitä enemmän sillä on syytä panna toiveensa Ranskan ehdottomaan tukeen. Eikö Bismarck ole asettanut Ranskaa sellaiseen asemaan, että sen on rukoiltava Venäjää liittoutumaan kanssaan ja myönnettävä tälle auliisti Konstantinopoli, kunhan Venäjä vain lupaisi auttaa palauttamaan menetetyt maakunnat? Mikäli rauhaa ei tästä huolimatta ole rikottu seitsemääntoista vuoteen, niin eikö tämä ole johtunut siitä, että Ranskassa ja Venäjällä käytäntöön otettu nostoväkijärjestelmä vaatii ainakin kuusitoista ja Saksassa

hiljattain suoritetun uudistuksen jälkeen jopa kaksikymmentä viisikin vuotta, jotta saataisiin täysi luku koulutettuja vuosikontingentteja? Eikö Elsass-Lothringenin annektointi, joka viimeksi kuluneiden seitsemäntoista vuoden aikana on ollut koko Euroopan politiikkaa määräävänä päätekijänä, ole nytkin maanosassamme pääsyynä kriisiin, joka uhkaa muuttua sodaksi? Kun saadaan poistetuksi tämä yksi ainoa tosiseikka, niin rauha on taattu!

Elsassilainen porvari, joka puhuu ranskaa yläsaksalaismurteella, tuo sekasikiö keikari, joka prameilee ranskalaisilla tavoillaan aivan kuin joku kantaranskalainen, joka katsoo Goethen halveksien ja ihailee Racinea, mutta joka ei sittenkään voi vapautua siitä kiusallisesta tietoisuudesta, että hän on saksalaista alkuperää, ja juuri siksi joutuu jaarittelemaan halveksivasti kaikesta saksalaisesta, joten ei kelpaa Saksan ja Ranskan välimieheksikään, tuo elsassilainen porvari on eittämättä aika halveksittava olento, olkoonpa hän sitten mülhausenilainen tehtailija tai pariisilainen lehtimies. Mikä muu olisi kuitenkin tehnyt hänet sellaiseksi, ellei Saksan viimeksi kuluneiden kolmen vuosisadan historia? Samoja elsassilaisiahan ovat olleet aivan viime aikoihin asti miltei kaikki ulkomailla asuvat saksalaiset, varsinkin kauppiat, jotka ovat kieltäneet saksalaisen alkuperänsä ja matkineet tuskallisesti, oikeaa itsekidutusta harjoittaen uuden kotimaansa kansallisuutta asettaen tällöin vapaaehtoisesti itsensä ainakin yhtä naurettavaan asemaan kuin elsassilaisetkin, joita kuitenkin olosuhteet olivat jossain määrin pakottaneet siihen. Englannissa esimerkiksi kaikki vuosien 1815 ja 1840 välisenä aikana maahan muuttaneet saksalaiset kauppiat olivat miltei kokonaan englantilaistuneet ja puhuivat keskenään miltei yksinomaisesti englantia. Nykyäänkin vielä Manchesterin pörsissä tungeksii paljon vanhoja saksalaisia poroporvareita, jotka antaisivat puolet omaisuudestaan, kunhan vain heitä pidettäisiin aito englantilaisina. Vasta vuoden 1848 jälkeen tässäkin suhteessa on tapahtunut muutos. Vuodesta 1870 alkaen, jolloin jopa reserviluutnantteja saapuu Englantiin ja jolloin Berliini lähettää sinne miehistöään, entinen nöyristely on alkanut muuttua preus-

silaiseksi koppavuudeksi, joka tekee meidät ulkomaalaisten silmissä yhtä naurettaviksi.

Alkoiko sitten Saksaan liittyminen miellyttää elsassilaisia vuoden 1871 jälkeen? Päinvastoin. Heidät alistettiin diktatuuriin, kun taas viereisessä Ranskassa oli tasavalta. Heillä oli saatettu voimaan pedanttisen ikävyyttävä preussilainen nimismiesjärjestelmä, jonka rinnalla surullisen kuuluisien ranskalaisten prefektien tiukasti lakimääräisen puuttumisen järjestelmä oli todellinen autuus. Paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden rippeistä tehtiin nopeasti loppu, uppiniskaiset kunnallineuvostot laskettiin hajalle ja pormestareiksi nimitettiin saksalaiset byrokraatit. »Notaabeleita» eli läpeensä ranskalaistuneita aatelisia ja porvareita sen sijaan mielistettiin kaikin tavoin ja puolustettiin heidän riistäjänetujaan joskaan ei saksalaismielisiä mutta kuitenkin saksaa puhuvia talonpoikia ja työläisiä eli sitä ainoaa väestönosaa vastaan, jonka kanssa olisi vielä voitu hieroa sovintoa. Mitä täten saatiin aikaan? Se että helmikuussa 1887, kun koko Saksa antoi pelottaa itsensä ja lähetti valtiopäiville suurimman osan Bismarckin kartellista²⁹³, Elsass-Lothringen valitsi vain pelkkiä frankofiilejä ja torjui jokaisen, jota voitiin epäillä vähäisimmästäkään myöntämielisyydestä saksalaisia kohtaan.

Onko meillä oikeutta suuttua, jos elsassilaiset ovat juuri sellaisia kuin ovat? Ei suinkaan. Heidän suhtautumisensa anekdoottiin on historiallinen tosiasia, joka kaipaa selitystä eikä sadattelua. Tässä meidän sopii kysyä itseltämme: miten paljon ja miten suuria historiallisia rikkomuksia Saksan onkaan pitänyt tehdä, jotta Elsassissa ovat tulleet mahdollisiksi tuollaiset mielialat? Miltä uusi Saksan valtakuntamme näyttäne sivusta katsoen, jos vastaukseksi seitsemäntoista vuotta jatkuneisiin yrityksiin saksalaistaa elsassilaiset jälleen he sanovat meille yhteen ääneen, että jättäisimme heidät rauhaan? Onko meillä oikeutta kuvitella, että kaksi menestyksellistä sotarekettä ja seitsemäntoista vuotta Bismarckin diktatuuria olisivat riittäneet hävittämään kaikki kolmisatavuotisen häpeällisen historian seuraamukset?

Bismarck saavutti päämääränsä. Hänen uusi preussilais-saksalainen valtakuntansa julistettiin virallisesti

Versaillesissa Ludvig XIV:n juhlasalissa.²⁹⁴ Ranska oli turvattomana hänen jalkojensa juuressa; nöyryttömän Pariisin, jota hän itse ei ollut uskaltanut koskea, Thiers oli saattanut Kommuunin kapinaan, ja sitten vankeudesta palautetut entisen keisarillisen armeijan sotilaat olivat nujertaneet sen. Kaikki Euroopan poroporvarit ihailivat nyt Bismarckia samoin kuin 50-luvulla ihailtiin hänen esikuvaansa, Louis Bonapartea. Saksasta tuli Venäjän avun turvin Euroopan tärkein valtio, ja diktaattori Bismarck keskitti käsiinsä koko vallan Saksassa. Kaikki riippui siitä, miten hän osaisi käyttää tuota valtaa hyväkseen. Kun hän tähän mennessä oli toteuttanut porvariston laatimia yhdistämissuunnitelmia, joskaan ei porvarillisin keinoin, niin nyt tämä tehtävä oli riittävässä määrin ratkaistu; nyt oli laadittava omia suunnitelmia ja osoitettava, mitä hänen oma päänsä pystyy saamaan aikaan. Tämän oli tultava ilmi uuden valtakunnan sisäisessä järjestelyssä.

Saksalainen yhteiskunta koostuu suurmaanomistajista, talonpojista, porvareista, pikkuporvareista ja työläisistä; nämä kaikki vuorostan ryhmittyvät kolmeksi pääluokaksi.

Suurmaanomistus on keskittynyt harvojen magnaattien (pääasiassa Sleesiassa) ja hyvin lukuisten keskivarakkaiden tilanherrojen käsiin, joita on eniten Elben itäpuolella sijaitsevilla muinaispreussilaisissa maakunnissa. Juuri näillä preussilaisilla junkkereilla on johtava asema koko suurmaanomistajien luokassa. He itse ovat maalaisisäntiä, sillä suurimmalta osaltaan he hoidattavat maatilojaan isännöitsijöillä ja sitä paitsi ovat hyvin usein viina- ja sokeritehtaiden omistajia. Siellä missä olosuhteet ovat sallineet, heidän maansa on kiinnitetty sukujen nimiin majoraattimaina, heidän nuorimmat poikansa ovat armeijan palveluksessa tai valtion siviiliviroissa, ja siten tämän pienmaanomistaja-aateliston jatkona on vielä pienempi upseereiden ja virkamiesten muodostama aatelisto, jota lisäksi täydentävät porvarissyntyisestä ylimmästä upseeristosta ja virkamiehistöstä leivotut aatelit. Tämän aatelirodun alemmissa kerroksissa muodostuu tietysti monilukuinen loisaatelisto, ryysyaatelisto, joka tulee toimeen veloilla, epäilyttävällä korttipelillä, kylästyttävällä kerjuulla ja poliittisella vakoilulla. Koko-

naisuudessaan tämä joukko muodostaa preussilaisen junkkeriston ja on vanhapreussilaisen valtion yhtenä päätukena. Maanviljelystä harjoittava junkkereiden ydinjoukko ei kuitenkaan seiso kovin varmasti jaloillaan. Tälle säädylle sopiva elämäntapa käy päivä päivältä yhä kalliimmaksi, kuopusten ylläpito luutnantin tai asessorin arvon saantiin saakka ja tyttäreiden naimisiinmeno vaatii rahaa. Koska näiden velvollisuuksien täyttäminen on tärkeämpää kuin mikään muu, niin ei ole ihme etteivät tulot riitä, vaan on pakko asettaa vekseleitä tai jopa pantata maatila hypoteekkilainan saantia varten. Koko junkkeristo on lyhyesti sanoen vajoamaisillaan kuiluun: jokainen onnettomuus — sota, huono satovuosi tai liikepula — uhkaa saattaa sen vararikkoon. Siksi ei ole ihme, että vain valtion eri muodoissa antama apu on pelastanut sen tuholta viimeisten toistasadan vuoden aikana. Junkkerit jatkavat tosiaankin olemassaoloaan vain valtionavun turvin. Tämä pelkästään keinotekoisesti ylläpidetty luokka on tuhoon tuomittu; mitkään valtion apurahat eivät pysty säilyttämään sitä kovin pitkälti. Sen myötä katoaa myös vanha preussilainen valtio.

Talonpoika on poliittisesti vähän aktiivinen aines. Niin kauan kuin hänellä on itsellään omaisuutta, hän joutuu yhä enemmän vararikkoon palstatiloille ominaisten epäsuotuisten tuotantoedellytysten vuoksi, sillä palstatilalliselta on anastettu markkin vanhat yhteiset viljelysmaat ja yhteinen laidun, joten hänellä ei ole mahdollisuutta hoitaa karjaa. Vuokralaisena talonpoika on sitäkin huonommassa asemassa. Talonpojan pientuotanto edellyttää pääasiallisesti luontoistaloutta, rahatalouden vallitessa se tuhoutuisi. Tämä johtaa velallisuuden kasvuun, hypoteekkilainoja myöntävien velkojien harjoittamaan talonpoikien joukoittaiseen pakkoluovutukseen ja siihen, että on välttämätöntä turvautua kotiteollisuuteen säilyttääkseen maatilkkunsa. Poliitiikan suhteen talonpojisto on suurimmalta osaltaan välinpitämätöntä tai taantumuksellista: Reinillä se on mielipiteiltään kiihkokatolista vanhan preussilaisvihansa vuoksi; muilla paikkakunnilla se on partikularismin tai protestanttisen konservatismiin läpituokema. Uskonnollisuus ilmentää yhä vielä tämän luokan yhteiskunnallisia tai poliittisia etuja.

Porvaristosta olemme jo puhuneet. Vuodesta 1848 se on kokenut ennen näkemättömän taloudellisen nousun. Saksa on osallistunut yhä enemmän teollisuuden jättiläismäiseen kehitykseen, joka oli alkanut vuoden 1847 liikepulan jälkeen, tänä aikana perustetun valtameriliikenteen, rautatieverkon valtavan laajentumisen sekä Kalifornian ja Australian kultalöytöjen vaikutuksesta. Bismarckin vallankumouksen aiheuttikin nimenomaan porvariston pyrkimys poistaa vapaata kanssakäymistä estävä jako pikkuvaltioihin ja päästä tasavertaiseen asemaan ulkomaisten kilpailijoidensa kanssa. Kun Saksa oli nyt tulvillaan ranskalaisia miljardeja²⁹⁵, porvaristolle aukeni uusi kuumeisen liiketoiminnan kausi ja tällöin se todisti ensi kerran — Saksan yleiskansallisella romahduksella²⁹⁶ — olevansa suuri teollinen kansakunta. Porvaristo oli jo silloin taloudellisesti voimakkain väestöluokka, valtion oli alistettava politiikkansa porvariston taloudellisten etujen palvelukseen. Vuoden 1848 vallankumous oli antanut valtiolle perustuslaillisen ulkomuodon, joten porvaristolla oli mahdollisuus olla myös valtiollisessa herruusasemassa ja laajentaa tätä herruuttaan. Se oli kuitenkin vielä kaukana todellisesta valtiovallasta. Se ei selviytynyt voittajana selkkauksestaan Bismarckin kanssa. Selkkauksen poistaminen ylhäältä käsin toteutetun Saksan vallankumouksen tietä osoitti porvaristolle entistä selvemmin, että parhaassa tapauksessa toimeenpanovalta riippuu toistaiseksi vain hyvin heikosti ja välillisesti porvaristosta, että se ei voi syrjäyttää ministereitä enempää kuin vaikuttaa heidän nimittämiseenkään tai määrätä armeijasta. Sitä paitsi porvaristo oli arka ja heikko tarmokkaan toimeenpanovallan edessä. Sellaisia olivat myös junkkerit, mutta porvaristolle se oli pikemminkin anteeksiannettavaa sen ja vallankumouksellisen teollisen työväenluokan suoranaisten taloudellisten vastakohtaisuuden vuoksi. Ei silti ollut epäilystäkään, ettei porvaristo tulisi vähitellen hävittämään taloudellisesti junkkerit, sillä kaikista omistavista luokista yksin porvaristolla oli enää tulevaisuudenmahdollisuuksia.

Pikkuporvaristo koostui ensinnäkin keskiaikaisten käsityöläisten jäännöksistä, jotka kehityksessään pitkälti jälkeen jääneessä Saksassa muodostivat paljon suurem-

man joukon kuin muualla Länsi-Euroopassa; toiseksi vararikkoutuneista porvareista ja kolmanneksi pikku kauppiaksi päässeistä omistamattoman väestön aineksista. Suurteollisuuden laajetessa pikkuporvariston olemassaolo joutui kokonaan horjuvalle pohjalle; toimialan vaihto ja ajoittaiset vararikot muuttuivat säännöksi. Tämä aikaisemmin niin vakaan aseman omannut luokka, joka oli ollut saksalaisen poroporvariston perusosana ja elänyt yltäkylläisyydessä ja jolle oli ollut leimallista nöyryys, orjamaisuus, hurskaus ja säädyllisyys, oli nyt vajonnut täydelliseen neuvottomuuteen ja tyytymättömyyteen jumalan sille suoman kohtalon vuoksi. Jäljelle jääneet käsityöläiset vaativat kovaäänisesti ammattikuntaetuouksien palauttamista. Toisista tuli osittain nöyriä demokraatti-progressisteja²⁹⁷, osittain he lähenivät jopa sosiaalidemokraatteja ja paikoin yhtyivät suoraan työväenliikkeeseen.

Lopuksi työläiset. Maatyöläiset olivat ainakin Itä-Saksassa yhä vielä puolittain maaorjia, joten heitä ei voitu ottaa lukuun. Kaupunkityöläisten keskuudessa sen sijaan sosiaalidemokraattinen puolue menestyi nopeasti ja kasvoi sitä mukaa kuin suurteollisuus proletarisoi kansanjoukkoja ja kärjisti siten äärimmilleen kapitalistien ja työläisten välisen luokkavastakohtaisuuden. Mikäli sosiaalidemokraattiset työläiset olivatkin vielä jonkin aikaa jakautuneet kahdeksi keskenään taistelevaksi puolueeksi²⁹⁸, niin Marxin »Pääoman» ilmestymisen jälkeen näiden puolueiden väliset erimielisyydet katosivat miltei kokonaan. Oikeauskoinen lassallelaisuus tunnusomaisine »valtion apua nauttivien tuotannollisten yhdistysten» vaatimuksineen oli vähitellen katoamassa olemattomiin ja osoitti yhä ilmeisemmin, ettei se kykene luomaan bonapartistisen valtiososialistisen työväenpuolueen ydinjoukkoa. Se mitä eräät johtajat olivat vahingoittaneet tässä suhteessa, saatiin korjatuksi kansanjoukkojen terveen vaiston ansiosta. Kahden sosiaalidemokraattisen suuntauksen yhdistäminen, jota jarruttivat vielä miltei yksinomaisesti yksityisluonteiset pulmat, oli lähitulevaisuuden asia. Hajaannuksen aikana ja siitä huolimatta liike oli kuitenkin tullut riittävän voimakkaaksi pelottaakseen teollisuusporvaristoa ja lamaanuttaakseen sen tais-

telun hallitusta vastaan, joka yhä vielä oli riippumaton porvaristosta. Muuten 1848 lähtien saksalainen porvaristo ei voinut enää päästä eroon punaisesta aaveesta.

Luokkajako oli puoluejaon perustana parlamentissa ja maapäivillä. Suurmaanomistajat ja osa talonpojista muodostivat vanhoillisten ydinjoukon; teollisuusporvaristo muodosti porvarillisen liberalismiin eli kansalliliberaalien oikeistosiiven, kun taas sen vasemmistosiipi — maltillinen demokraattinen eli niin sanottu progressiivisen puolue — koostui porvariston osittain tukemasta pikkuporvaristosta ja työläisistä. Ja vihdoin sosiaalidemokraatit olivat työläisten itsenäisenä puolueena, johon kuului myös pikkuporvareita.

Jos Bismarckin asemassa ollut ja hänen menneisyytensä omannut mies olisi jossain määrin ymmärtänyt muodostunutta tilannetta, olisi hänen pitänyt sanoa itselleen, että junkkerit sellaisinaan eivät olleet elinkykyinen luokka, että kaikista omistavista luokista ainoastaan porvaristo saattoi odottaa tulevaisuutta (emme kosketa tässä työväenluokkaa, sillä emme aio vaatia, että Bismarck ymmärtäisi sen historiallisen osuuden) ja että siksi hänen uusi valtakuntansa olisi taatusti sitä lujempi, mitä suuremmassa määrin hän valmistelisi sitä muuttamaan vähitellen nykyaikaiseksi porvarilliseksi valtioksi. Älkäämme vaatiko häneltä sitä, mikä kyseisissä olosuhteissa oli mahdotonta. Viipymätön siirtyminen porvarilliseen hallitusmuotoon, jossa valtiopäivillä olisi ratkaiseva valta (samanlainen kuin Englannin alahuoneella), olisi sillä hetkellä ollut mahdotonta ja jopa harkitsematonta. Bismarckin oli toistaiseksi vielä pidettävä tarpeellisena parlamentaarisisissa muodoissa toteuttamaansa diktatuuria. Emme lainkaan syytä häntä sen säilyttämisestä alkuvaiheessa; kysymme vain, mihin tarkoitukseen sitä olisi pitänyt käyttää. Tuskin lienee syytä epäillä, että Englannin perustuslain tapaisen järjestyksen alullepano olisi ollut ainoa tie, joka olisi avannut mahdollisuuden uuden valtakunnan varman perustan ja rauhallisen sisäisen kehityksen turvaamiseksi. Kun suurin osa junkkereista, jotka olivat joka tapauksessa tuhoon tuomitut, olisi jätetty oman onnensa nojaan, olisi ollut vielä mahdollista muodostaa sen jäljelle jääneestä osasta ja

uusista aineksista riippumattomien suurmaanomistajien luokka. Tämä luokka olisi ollut vain porvariston koristeellisena huippuna, ja vaikka porvaristo olisikin ollut täysivaltainen, se olisi joutunut myöntämään tälle luokalle virallisen edustuksen valtiossa sekä suurituloisimmat virat ja melkoisen vaikutusvallan. Kun porvaristolle olisi tehty poliittisiä myönnytyksiä joita siltä ajan mittaan ei kuitenkaan olisi voitu kieltää (näin ainakin sopisi hallitsevien luokkien näkökannalta järkeillä), kun sille olisi tehty näitä myönnytyksiä vähitellen ja jopa harvakseen ja pieninä annoksina, niin uusi valtakunta olisi voitu ainakin suunnata tielle, jolla se olisi saavuttanut muut poliittisessa suhteessa siitä pitkästi edelle menneet Länsi-Euroopan valtiot, vapautunut vihdoin viimeisistä feodalismiin jäänteistä ja virkavaltaisissa piireissä vielä hyvin voimakkaana säilyneestä poroporvarillisesta perinteestä ja — mikä tärkeintä — oppinut seisomaan omilla jaloillaan siihen mennessä, kun sen melko iäkkäät perustajat päättäisivät maallisen vaelluksensa.

Tuo kaikki ei sitä paitsi olisi ollut kovinkaan vaikeaa. Niin junkkereilta kuin porvareiltakin puuttui jopa keskinkertaista tarmoa. Junkkerit olivat todistaneet tämän viimeisten kuudenkymmenen vuoden aikana, jolloin valtio oli jatkuvasti toteuttanut heidän etujensa mukaisia toimenpiteitä näiden Don Quijotein vastustuksesta huolimatta. Pitkä edellinen historia oli opettanut myös porvariston myöntyväiseksi, sen kylkiä pakotti vielä kovasti selkkauksen jälkeen. Siitä pitäen Bismarckin menestykset olivat entisestään heikentäneet sen vastarintaa, ja päälle päätteeksi uhkaavana nouseva työväenliike herätti pelkoa. Tällaisten olosuhteiden vallitessa porvariston kansalliset himot tyydyttäneet mies olisi vaivatta pystynyt noudattamaan oman mielensä mukaista vauhtia toteuttaessaan porvariston poliittisia vaatimuksia, jotka yleensä muutenkin olivat melko vähäpätöiset. Hänen olisi vain pitänyt käsittää selvästi päämäärä.

Omistavien luokkien kannalta tämä oli ainoa järjenmukainen tie. Työväenluokan kannalta oli selvää, että porvariston kestävä herrauden aikaansaaminen oli jo liian myöhäistä. Saksassa suurteollisuus ja sen myötä porvaristo ja proletariaatti olivat kehittyneet sellaiseen ai-

kaan, jolloin proletariaatti pystyi melkein samanaikaisesti porvariston kanssa esiintymään itsenäisesti poliittisella areenalla, jolloin siis näiden luokkien välinen taistelu oli alkanut jo ennen kuin porvaristo sai valloitetuksi itselleen yksinomaisen ja määräävän poliittisen vallan. Vaikka porvariston rauhallisen ja lujan herruuden aika Saksassa oli jo mennyt, niin vuonna 1870 omistavien luokkien näkökannalta oikeimpana politiikkana oli kuitenkin yhä vielä tuohon porvariston herruuteen tähtäävä suunta. Vain siten voitiin tosiaankin hävittää ne lahoavan feodalismin aikaiset jäänteet, jotka yhä rehoittivat lainsäädännössä ja hallinnossa. Vain siten saatiin vähitellen istutetuksi saksalaiselle maaperälle kaikki Ranskan suuren vallankumouksen saavutukset, lyhyesti sanoen leikatuksi Saksalta sen pitkä vanhanaikainen palmikko ja suunnatuksi maa tietoisesti ja lopullisesti nykyaikaiselle kehitystielle, muutetuksi Saksan valtiorakenne sen teollista kehitystä vastaavaksi. Kun myöhemmin olisi puhjennut väistämätön taistelu proletariaatin ja porvariston välillä, niin se olisi tapahtunut ainakin normaaleissa olosuhteissa, jolloin jokaiselle olisi ollut selvää, mistä tuota taistelua käydään, eikä sekasorron, epäselvyyden, risteävien etujen ja neuvottomuuden valitessa, mitä havaitsimme Saksassa 1848. Eroa olisi vain siinä, että tällöin jäisivät neuvottomiksi ainoastaan omistavat luokat; työväenluokka tietää, mitä se tahtoo.

Vuonna 1871 Saksassa oli muodostunut sellainen asiointila, että Bismarckin kaltaisen miehen piti tosiaan turvautua politiikassaan luovimiseen eri luokkien välillä. Tässä suhteessa häntä ei voida moittia. Kysymys oli vain tuon politiikan tarkoituksesta. Jos se pyrki tietoisesti ja varmasti millaista vauhtia hyvänsä pystyttämään viime kädessä porvariston herruuden, niin se vastasi historiallista kehitystä siinä määrin kuin omistavien luokkien noudattama politiikka yleensä pystyi vastamaan. Mikäli se pyrki vanhan preussilaisen valtion säilyttämiseen ja Saksan preussilaistamiseen, se oli taantumuksellista ja loppujen lopuksi se oli tuomittu epäonnistumaan. Mikäli se pyrki vain Bismarckin vallan säilyttämiseen, se oli bonapartistista ja sen oli päätyttävä samoin kuin kaiken muunkin bonapartistin.

* * *

Lähimpänä tehtävänä oli keisarikunnan perustuslaki. Materiaalina oli toisaalta Pohjois-Saksan liiton perustuslaki ja toisaalta eteläsaksalaisten valtioiden kanssa solmitut sopimukset²⁹⁹. Tekijöinä joiden avulla Bismarckin oli laadittava perustuslaki, olivat toisaalta liittoneuvostossa edustetut hallitsijasuvut ja toisaalta valtiopäivillä edustettu kansa. Pohjois-Saksan liiton perustuslaki ja sopimukset rajoittivat jossain määrin hallitsijasukujen vaatimuksia. Kansa puolestaan vaati, että sen osallisuutta valtiovaltaan laajennettaisiin huomattavasti. Se oli valloittanut taistelukentällä riippumattomuutensa ulkomaista ja yhdistymisen (mikäli yhdistymisestä voitiin puhua), ja ensi vuorossa juuri kansan oli ratkaistava, miten tuota riippumattomuutta olisi käytettävä hyväksi, miten tuo yhdistyminen olisi toteutettava ja miten sitä olisi käytettävä. Vaikka kansa olisikin tunnustanut Pohjois-Saksan liiton perustuslain ja sopimusten pohjana olleet oikeudelliset periaatteet, niin se ei lainkaan estäisi sitä saamasta uuden perustuslain mukaan suurempaa vallan osuutta kuin vanhan. Valtiopäivät olivat ainoa laitos, joka todella olennoi »uutta yhtenäisyyttä». Mitä painokkaammaksi muuttuisi valtiopäivien ääni, sitä vähemmän valtakunnan perustuslaki olisi riippuvainen eri valtioiden perustuslaeista, sitä kiinteämmäksi tiivistyisi uusi valtakunta, sitä täydellisemmin baijerilainen, saksilainen ja preussilainen sulautuisi saksalaiseen.

Tämän olisi luullut olevan aivan selvää jokaiselle, joka näkee nenäänsä pitemmälle. Mutta Bismarck oli toista mieltä. Hän puolestaan käytti sodan jälkeen voimistunutta isänmaallista kiihkoa juuri siihen, että olisi saanut taivutetuksi valtiopäivien enemmistön luopumaan paitsi kansan oikeuksien laajentamisesta myös niiden selvästä määrittelystä ja rajoittumaan niiden oikeudellisten periaatteiden pelkkään jäljentämiseen valtakunnan perustuslakiin, jotka olivat Pohjois-Saksan liiton perustuslain ja sopimusten pohjana. Kaikki pienten puolueiden yritykset saada perustuslaissa kuvastetuksi kansan oikeus poliittisiin vapauksiin torjuttiin, torjuttiin jopa kato-lisen keskustapuolueen ehdotus niiden Preussin perustuslain pykälien sisällyttämisestä, joissa taattiin paino-,

yhdistymis- ja kokoontumisvapaus sekä kirkon riippumattomuus. Näin ollen Preussin perustuslaki oli sittenkin liberaalimpi kuin valtakunnan perustuslaki. Veroja ei äänestetty vuosittain, vaan ne säädettiin kerta kaikkiaan »lain mukaan», joten valtiopäivillä ei ollut mahdollisuutta kieltäytyä vahvistamasta hallituksen säätämiä veroja. Näin Saksassa sovellettiin muulle ei-saksalaiselle perustuslailliselle maailmalle käsittämätöntä preussilaista doktriinia, jonka mukaan kansanedustajilla oli oikeus kieltää menot ainoastaan paperilla, mutta hallitus sen sijaan kokosi valtionkassaan tuloja kilisevinä rahoina. Samaan aikaan kun valtiopäiviltä oli täten riistetty parhaat taistelukeinot ja kun se oli alennettu vuosien 1849 ja 1850 perustuslakiuudistusten, manteuffelilaisuuden, perustuslakiselkkauksen ja Sadowan murtaman preussilaisen edustajakamarin säälittävään asemaan, samaan aikaan liittoneuvostolla oli pääpiirtein täysi valta, joka entisillä liittopäivillä oli ollut vain nimellisesti, ja se käyttää sitä, koska se on vapaa liittopäiviä sitoneista kahleista. Paitsi että liittoneuvostolla on valtiopäivien rinnalla ratkaiseva ääni lainsäädännössä, se on myös ylin hallintoporras. Se julkaisee valtakunnan lakien voimaan saattamista koskevia ohjeita ja lisäksi tekee päätöksiä »epäkohdista, joita ilmenee valtakunnan lakeja toteutettaessa...», toisin sanoen epäkohdista, jotka muissa sivistysmaissa voidaan poistaa vain uudella lailla (7. pykälän 3. kohta muistuttaa kovasti lakitieteen kasuistisia tapauksia).

Bismarck etsi siis päätukea itselleen partikularistista pirstoutuneisuutta edustaneesta liittoneuvostosta eikä kansallista yhtenäisyyttä edustaneista valtiopäivistä. Vaikka hän tekeytyikin kansallisaatteen puoltajaksi, hänellä ei riittänyt miehuullisuutta asettua todella kansakunnan tai sen edustajien johtoon. Demokratian oli palveltava häntä eikä hänen demokratiaa. Hän ei pannut toivoaan kansaan, vaan pikemminkin hämäriin kulissientakaisiin vehkeilyihin ja taitoonsa saada diplomaattisin keinoin, piiskan ja piparkakun avulla kootuksi liittoneuvostossa enemmistö, vaikkapa vastahakoinenkin. Tässä ilmeni halpamaisuus ja näköpiirin suppeus, jotka vastaavat täysin tuon miehen luonnetta, jollaiseksi olemme tähän mennessä tulleet sen tuntemaan. Sittenkään ei voi olla ihme-

tyttämättä, etteivät hänen suuret saavutuksensa ole auttaneet häntä kohoamaan edes hetkeksikään omaa tasoaan korkeammalle.

Muodostuneessa tilanteessa kaikki viittasi kuitenkin siihen, että valtakunnan perustuslaki kaipasi yhtä varmaa akselia, nimittäin valtakunnankansleria. Liittoneuvosto oli pantava sellaiseen asemaan, ettei olisi voinut olla muuta vastuullista toimeenpanovaltaa kuin valtakunnankanslerin valta, ja siten vastuulliset valtakunnan ministerit kävivät tarpeettomiksi. Kaikki yritykset säännellä valtakunnan hallintoa nimittämällä vastuullinen ministeristö katsottiin tosiaankin liittoneuvoston oikeuksien loukkaamiseksi, ja ne törmäsivät voittamattomaan vastustukseen. Hyvin pian osoittautui, että perustuslaki oli tehty Bismarckin »mittojen mukaan». Se oli askel eteenpäin kohti hänen yksinvaltaansa, jota toteutettiin pysyttelemällä tasapainossa puolueiden välillä valtiopäivillä ja partikularististen valtioiden välillä liittoneuvostossa, se oli askel eteenpäin bonapartismiin johtavalla tiellä.

Ei muuten voida väittää, että valtakunnan uusi perustuslaki olisi ollut taka-askel, erinäisiä Baijerille ja Württembergille tehtyjä myönnytyksiä lukuun ottamatta. Mutta tämä onkin parasta, mitä siitä voidaan sanoa. Porvariston taloudelliset tarpeet oli pääpiirtein tyydytetty, mutta sen poliittisille vaatimuksille, mikäli se niitä vielä esitti, oli asetettu samat esteet kuin perustuslakiselkkauksen aikaanakin.

Mikäli porvaristo esitti vielä poliittisia vaatimuksia! Sitä ei tosiaankaan ole kieltäminen, että kansallisliberaalien huulilla nämä vaatimukset olivat hupenneet melko vaatimattomiksi ja hupenivat päivä päivältä yhä enemmän. Nämä herrat eivät ainoastaan olleet vaatimatta, että Bismarck olisi tehnyt heille helpommaksi yhteistyön kanssaan, vaan vieläpä koettivat olla hänen mielikseen, missä se suinkin oli mahdollista ja hyvin usein sielläkin, missä se oli mahdotonta tai sopimatontakin. Kukaan ei syytä Bismarckia siitä, että hän halveksi heitä, mutta eiväthän hänen junkkerinsa olleet hitustakaan parempia tai miehuullisempia.

Vuosien 1873—1875 raha- ja pankkilainsäädäntö oli

säännellyt toisen niistä aloista, joilla oli pitänyt saada aikaan valtakunnan yhtenäisyys, nimittäin rahankierron alan. Kultavaluutan käytäntöönotto oli huomattava edistysaskel, mutta se oli hidasta ja hyvin horjuvaa, eikä kultavaluutta ole vakiintunut lopullisesti vielä tähänkään mennessä. Hyväksytty rahajärjestelmä, jonka perustaksi oli pantu kymmenjakoiseksi yksiköksi otettu kolmannestaalerin markka, oli Soetbeerin jo 1830-luvun lopulla esittämä; tosiasiallisena rahayksikkönä oli kahdenkymmenen markan kultaraha. Muuttamalla sen arvoa miltei huomaamattomasti se olisi voitu tehdä aivan samanarvoiseksi kuin englantilainen sovereign tai 25 frangin kultaraha tai amerikkalainen 5 dollarin kultaraha, ja siten olisi saatu yhteys johonkin kolmesta maailmanmarkkinoilla vallitsevana olevasta rahajärjestelmästä. Katsottiin kuitenkin paremmaksi perustaa oma erityinen rahajärjestelmä, ja siten vaikeutettiin tarpeettomasti kaupankäyntiä ja kurssinoteerauksia. Valtakunnanrahaston seteleitä ja pankkeja koskevat lait rajoittivat pikkuvaltioiden ja niiden pankkien harjoittamaa arvopaperikeinottelua ja tuona aikana lähestynyttä romahdusta silmällä pitäen edellyttivät tietyn varovaisuuden noudattamista, mikä oli aivan paikallaan tällä alalla vielä kokemattomaan Saksaan nähden. Tässä porvariston taloudelliset edut oli ylipäänsä otettu huomioon asianmukaisella tavalla.

Lisäksi oli saatettava vielä voimaan sopusointuinen yhtenäinen lainsäädäntö tuomiovallan alalla. Vastarinta, jota keskisuuret saksalaiset valtiot olivat tehneet estääkseen valtakunnan toimivallan ulottamisen talousoikeuden alalle, oli voitettu, mutta siviililakikokoelma oli edelleenkin vasta tekeillä, kun taas rikoslaki, rikos- ja siviiliprosessi, kauppaoikeus, konkurssisääntö ja oikeudenkäyntijärjestys oli jo yhtenäistetty. Pikkuvaltioiden voimassa olleiden kirjaviiden muodollisten ja materiaalistien oikeusnormien poistaminen oli jo sinänsä porvarillisen yhteiskunnan jatkuvan kehityksen asettama pakkovaatimus, ja tuo poistaminen oli uusien lakien tärkein ansio-
puoli, paljon suurempi kuin noiden lakien sisältö.

Englantilainen lakimies nojaa sellaiseen oikeuden historialliseen kehitykseen, joka on kuljettanut keskiajan

läpi ja säilyttänyt huomattavan osan muinaissaksalaisesta vapaudesta, joka ei tunne poliisivaltiota, sillä 1600-luvun kaksi vallankumousta olivat tukahduttaneet sen alkuunsa, ja joka on saavuttanut huippunsa kansalaisvapauden kaksisatavuotisen jatkuvan kehityksen kulussa. Ranskalainen lakimies nojaa suureen vallankumoukseen, joka hävitti täydellisesti feodalismia ja itsevaltiudelle ominaisen poliisimielivallan ja tulkitsi oikeusnormien kielellä vasta syntyneen nyky-yhteiskunnan taloudellisia elämänehtoja Napoleonin julkaisemassa klassisessa lakikokoelmassa. Mihin historialliseen perustaan nojaavat saksalaiset lakimiehemme? Eivät mihinkään muuhun kuin vuosisatoja jatkuneeseen passiiviseen, suurimmalta osaltaan ulkoisten iskujen jouduttamaan ja nykyäänkin vielä päättymättömään keskiajan jäänteiden lahoamiseen; taloudellisesti jälkeensä jääneeseen yhteiskuntaan, jossa feodaalijunkkeri ja ammattikuntamestari kuljeksivat ikään kuin aaveet uutta ruumiillistumaa itselleen etsien; oikeusjärjestykseen, jossa tähän mennessä poliisimielivalta murtaa joka päivä itselleen aukon huolimatta siitä, että monarkkien salainen tuomio-oikeus oli hävitetty 1848. Valtakunnan uusien lakikokoelmien laatijat ovat peräisin tästä kaikkein huonoimmasta koulukunnasta, ja millaisia ovat tekijät, sellaisiksi osoittautuvat heidän tekeleensäkin. Poliittista vapautta näissä kokoelmissa on pidetty melko pahasti pelkästä juridisesta puolesta puhumattakaan. Kun rikostuomioistuimet³⁰⁰ myönsivät porvaristolle ja pikkuporvaristolle mahdollisuuden osallistua työväenluokan taltuttamiseen, niin valtio turvasi itsensä porvariston opposition palauttamisen vaaralta siten, että rajoitti valamiesoikeuksien toimivaltaa. Rikoslain valtiolliset pykälät olivat usein niin epämääräisiä ja venyviä ikään kuin ne olisi tehty nykyisen valtakunnan oikeuden mittojen mukaan ja tämä oikeus vuorostaan noiden pykälien mukaan. Uudet lakikokoelmat olivat tietenkin askel eteenpäin preussilaiseen oikeuteen eli siihen lakikokoelmaan verraten, jota hirvittävämpää ei meidän päivinämme olisi pystynyt kyhäämään edes Stoecker, vaikka hänelle olisi tehty ympärileikkaus. Ne maakunnat, joissa on tähän mennessä ollut voimassa ranskalainen oikeus, tuntevat liian kärkevästi haalistu-

neen jäljennöksen ja klassisen alkuteoksen välisen eron. Ja nimenomaan kansallisliberaalien luopuminen ohjelmastaan teki mahdolliseksi valtiovallan voimistumisen kansalaisvapauksien kustannuksella, teki mahdolliseksi tuon ensimmäisen taka-askeleen.

Mainittakoon vielä valtakunnan painolainsäädännöstä. Tähän kuuluva materiaallinen oikeus oli pääpiirtein jo säännelty rikoslaissa. Muodollisten määräysten yhdenmukaistaminen koko valtakunnan mitassa ja paikoin vielä voimassa olleiden lunastusmaksujen ja leimaverojen lakkauttaminen muodosti näin ollen tämän lain pääsisällön ja oli samalla ainoa tällä alalla otettu edistysaskel.

Jotta Preussi olisi jälleen voinut esiintyä mallivaltiona, siinä oli saatettu voimaan niin sanottu itsehallinto. Tehtävänä oli räikeimpien feodalismien jäänteiden poistaminen ja samalla kaiken jättäminen ennalleen mahdollisimman suuressa määrin. Siinä tarkoituksessa julkaistiin piirijakoa koskeva asetus³⁰¹. Junkkereiden poliisihenkilöiden lääniherruus muuttui anakronismiksi. Se lakkautettiin sanoissa feodaalisena etuoikeutena, mutta tosiasiallisesti se palautettiin taas siten, että perustettiin itsenäisiä maaseutupiirejä [Gutsbezirke], joissa tilanherra oli joko itse maapäällikkönä [Gutsvorsteher] ja omasi kyläyhteisön vanhimman [ländlicher Gemeindevorsteher] valtuudet tai nimitti tuon päällikön. Junkkereiden valta palautettiin itse asiassa myös siten, että virkapiiriin [Amtsbezirk] puitteissa koko poliisivalta ja poliisin lainkäyttöoikeus siirrettiin nimismiehelle [Amtsvorsteher], jona maaseudulla oli tietenkin miltei aina suurmaanomistaja; hänen valvontansa alaisiksi joutuivat siten myös kyläyhteisöt. Feodaaliset etuoikeudet riistettiin erillisiltä henkilöiltä, mutta niiden edellyttämä täysivaltaisuus siirrettiin koko luokalle. Samanlaisin petkuskeinoin englantilaiset suurmaanomistajat olivat päässeet sovintuomareiksi ja herroiksi maaseudun hallinnollisiin elimiin, poliisilaitokseen ja alempiin oikeuselimiin ja turvanneet siten itselleen uuden, nykyaikaistetun arvonimen varjolla mahdollisuuden käyttää edelleenkin hyväkseen kaikkia tärkeimpiä hallintoportaita, joita he eivät voineet enää pitää nimissään vanhassa feodaalisessa asussa. Tämä oli kuitenkin ainoa englantilaisen ja saksalaisen

»itsehallinnon» yhtymäkohta. Tahtoisinpa nähdä englantilaisen ministerin, joka uskaltaisi esittää parlamentissa, että valitut paikalliset viranhaltijat pitäisi vahvistaa, että epäsuotavien henkilöiden tultua valituksi hallitus nimittäisi pakollisessa järjestyksessä heidän sijaisensa, että otettaisiin käytäntöön valtion virat, joiden haltijoilla olisi preussilaisten nimismiesten, piirihallintojen jäsenten ja maaherrojen valtuudet, että toteutettaisiin piirijakoasetuksen edellyttämää valtion hallintoelinten oikeutta puuttua yhteisöjen, pienten hallinnollisten yksiköiden ja piirien sisäisiin asioihin ja vihdoin että sovellettaisiin kieltoa turvautua oikeudelliseen puolustukseen, mikä on aivan ennen kuulumatonta englanninkielisissä ja englantilaista oikeutta noudattavissa maissa, mutta esiintyy miltei jokaisella piirijakoasetuksen sivulla. Ja samaan aikaan kun piirikokoukset ja provinssien maapäivät koostuvat yhä vielä vanhaan feodaaliseen tapaan kolmen säädyn — suurmaanomistajien, kaupunki- ja kyläyhteisöjen — edustajista, Englannissa jopa ääri-vaivoillinen ministeristö esittää lakiehdotuksen kreivikuntien koko hallinnon siirtämisestä miltei yleisen äänioikeuden perusteella valittujen elinten käsiin³⁰².

Kuutta itäistä maakuntaa koskevan piirijakoasetuksen luonnos (1871) oli ensimmäisenä merkinä siitä, ettei Bismarck lainkaan aikonut sulauttaa Preussia Saksaan, vaan hänellä oli aikomus lujittaa entisestään noita kuutta itäistä maakuntaa, vanhan preussilaisuuden tukipylväitä. Junkkerit säilyttivät toisella nimellä hallussaan kaikki tärkeimmät asemat, jotka turvasivat heille herruuden, mutta Saksan helootit, noiden paikkakuntien maatyöläiset, niin rengit kuin päiväläisetkin, jäivät itse asiassa entiseen tapaan maaorjiksi, joiden sallittiin suorittaa vain kahta yhteiskunnallista tehtävää: olla sotilaina ja palvella junkkereita äänestäjälaumana valtiopäivävaa-leissa. Bismarckin täten vallankumoukselliselle sosialistiselle puolueelle tekemä palvelus on sanoin kuvaamaton ja ansaitsee kaikkinaista kiitosta.

Mitä voitaisiin sanoa niiden junkkeriherrojen type-ryydestä, jotka hemmoteltujen lasten tavoin alkoivat rimpuilla tuota piirijakoasetusta vastaan, joka oli laadittu yksinomaan heidän etuaan silmällä pitäen ja jonka

tarkoituksena oli säilyttää edelleenkin heidän feodaaliset etuoikeutensa vain hieman nykyaikaistetun nimisinä? Preussin herrainkamari tai oikeammin junkkereiden kamari hylkäsi aluksi tuon ehdotuksen, jonka parissa oli kuhnailtu vuoden päivät, ja hyväksyi sen vasta sitten, kun »päärien kamari uudistettiin» nimittämällä sinne 24 uutta »herraa». Tässä asiassa preussilaiset junkkerit osoittivat taaskin olevansa pikkumaisia, piintyneitä, parantumattomia taantumusmiehiä ja kykenemättömiä muodostamaan suuren itsenäisen puolueen ydinjoukkoa, joka voisi esittää historiallista osaa kansakunnan elämässä, niin kuin englantilaiset suurmaanomistajat tosiaan esittävät. He todistivat täten täydellisen järjettömyytensä. Bismarck ei voinut muuta kuin näyttää koko maailmalle, ettei junkkereilla ollut ollenkaan luonteenlujuutta ja vähänkin taitava painostus teki heistä sans phrase* Bismarckin puolueen. Tämä olikin »kulttuuri-taistelun» tarkoituksena.³⁰³

Preussilais-saksalaisen valtakunnan suunnitelman toteuttaminen aiheutti pakostakin vastaiskuna kaikkien entiseen irralliseen kehitykseen pohjautuneiden preussilaisvastaisten ainesten yhdistymisen yhdeksi puolueeksi. Nuo kirjavat ainekset tunnustivat yhteiseksi lipukseen ultramontanismin³⁰⁴. Toisaalta jopa lukuisien ortodoksisten katolilaisten keskuudessa tavallista tervettä järkeä loukannut dogmi paavin erehtymättömyydestä ja toisaalta kirkkovaltion hävittäminen ja niin sanottu paavin vankeus Roomassa³⁰⁵ panivat kaikki katolisuuden taisteluhenkiset voimat liittymään kiinteämmin yhteen. Näin ollen jo ennen sotaa, syksyllä 1870, Preussin maapäivillä perustettiin katolinen keskustapuolue. Se sai Saksan ensimmäisille valtiopäiville vuonna 1871 ainoastaan 57 edustajaansa, mutta sitten se voimistui joka vaaleissa, kunnes sai jo yli sata paikkaa. Se oli koostumukseltaan hyvin erilaatuinen. Preussissa sen päävoimana olivat Reinin seudun pikkutalonpojat, jotka yhä vielä pitivät itseään »preussilaisina vasten tahtoaan»; sitten seurasivat westfalenilaisten Münsterin ja Paderbornin hiippakuntien ja katolisen Slesian katoliset tilanherrat ja

* — varauksitta. *Toim.*

talonpojat. Toisena suurena jäsenjoukkona olivat eteläsaksalaiset, varsinkin baijerilaiset katolilaiset. Keskustapuolueen voimana ei kuitenkaan ollut niinkään suuresti katolinen uskonto kuin se, että keskusta ilmensi kansanjoukkojen nurjamielisyyttä Saksassa nykyisin valta-asemaan pyrkinyttä spesifistä preussilaisuutta kohtaan. Nurjamielisyys tuntui eniten katolisilla paikkakunnilla, samalla siellä ilmeni myötämielisyyttä Saksasta irrotettua Itävaltaa kohtaan. Keskusta asettui päättävästi partikularistiselle ja federalistiselle kannalle näiden molempien levinneimpien tuulahdusten mukaisesti.

Keskustan pohjaltaan preussilaisvastainen olemus selvisi tuota pikaa valtiopäivien muille pienille ryhmäkunnille, jotka olivat asennoituneet Preussia vastaan paikallisia näkökohtia eivätkä sosiaalidemokraattien tavoin kansallisia ja yleisluonteisia näkökohtia silmällä pitäen. Paitsi katolilaisia — puolalaisia ja elsassilaisia — vieläpä protestantti-welfitkin³⁰⁶ liittoutuivat läheisesti keskustapuolueen kanssa. Vaikka porvarillis-liberaaliset ryhmäkunnat eivät milloinkaan pystyneetkään saamaan täysin selville niin sanottujen ultramontanistien todellista olemusta, he osoittivat kuitenkin ymmärtävänsä jossain määrin todellista asiaintilaa nimittäessään keskustaa »isänmaata tuntemattomaksi» ja »valtakunnalle vihamieliseksi»...*

*Kirjoitettu joulukuun lopulla
1887 — maaliskuussa 1888*

*Ensi kerran julkaistu aikakaus-
lehdessä »Die Neus Zeit», Bd. 1,
N 22—26, 1895—1896*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 339—387*

* Tähän käsikirjoitus katkeaa. *Toim.*

Friedrich Engels

VUODEN 1891 SOSIAALIDEMOKRAATTISEN OHJELMANLUONNOKSEN ARVOSTELUA³⁰⁷

Nykyinen luonnos eroaa hyvin edullisesti entisestä ohjelmasta.³⁰⁸ Aikansa eläneen perinteen — niin erityisesti lassallelaisen kuin vulgaarisosialistisenkin — voimakkaat jäännökset on pääpiirtein poistettu, teoreettisessa suhteessa luonnos on laadittu kokonaisuudessaan nykytieteen pohjalla, mikä tekee mahdolliseksi sen käsitte-lynykin tältä pohjalta.

Luonnos on jaettu kolmeen osaan: I. Perusteleva osa. II. Poliittiset vaatimukset. III. Työläisten oikeuksien puolustusta koskevat vaatimukset.

1. KYMMENEN KAPPALETTA SISÄLTÄVÄ PERUSTELEVA OSA

Sen yleisenä puutteellisuutena on, että se koettaa yhdistää kaksi yhdistämätöntä seikkaa: se koettaa olla sekä ohjelma että ohjelman *selitys*. Pelätään ettei tule kyllin ymmärrettävää, jos kirjoitetaan lyhyesti ja vakuuttavasti, ja siksi tekstiin lisätään selityksiä, jotka tekevät esityksen monisanaiseksi ja pitkävetoiseksi. Ohjelman on mielestäni oltava mahdollisimman lyhyt ja täsmällinen. Jokin silloin tällöin esiintyvä sivistyssana tai sanonta, jonka merkitystä ei ensi lukemalta ymmärräkään täydellisesti, ei ole haitaksi. Kokouksissa käytetyistä puheenvuoroista ja lehdistön tarjoamista selityksistä saa kaiken välttämättömän, ja silloin lyhyt, ilmeikäs sanonta, joka on kerran ymmärretty, painuu mieleen ja muuttuu tunnukseksi, mitä ei milloinkaan tapahdu laajasanaisille järkeilyille. Kansanomaisuuden

saavuttamiseksi ei pidä uhrata liian paljoa, ei saa aliarvioida työläistemme henkisiä kykyjä ja sivistystasoa. Työläiset ovat ymmärtäneet paljon vaikeampia asioita kuin ne, mitä heille voidaan esittää kaikkein lyhyimmässä, kaikkein suppeimmassa ohjelmassa. Ja mikäli poikkeuslain³⁰⁹ kausi vaikeutti monipuolisten tietojen levittämistä liikkeeseen yhtyneiden uusien joukkojen keskuuteen ja paikoin esti sen kokonaan, niin nyt, kun propagandakirjallisuutta voidaan taas esteettömästi säilyttää ja lukea, tämä epäkohta saadaan nopeasti korjatuksi vanhojen työntekijöiden johdolla.

Koetan esittää koko tämän osan mahdollisimman lyhyesti ja mikäli onnistun siinä, oheistan sen tai lähetän myöhemmin; nyt siirryn eri kappaleisiin, ensimmäisestä kymmenenteen.

Kappale 1.— »Kaivosten, louhosten, kaivantojen erottaminen jne.» — kolme sanaa saman käsitteen ilmaisemiseksi, poistettakoon kaksi. Jättäisin *kaivokset* [Bergwerk], joita nimitetään siten silloinkin kun ne sijaitsevat laakealla tasangolla, ja merkitsisin ne kaikki tällä eniten käytetyllä sanalla. Sen sijaan lisäisin: »*rautateiden ja muiden kulkulaitosten*».

Kappale 2.— Tähän lisäisin: »*yhteiskunnalliset työn välineet ovat niiden anastajien (tai niiden omistajien käsissä), ja alemmaksi »riippuvuus... työn välineiden omistajista (eli anastajista)*» jne.

Ensimmäisessä kohdassa on jo sanottu, että nuo herrat ovat anastaneet »*henkilökohtaiseen omistukseensa*» kaikki nuo välineet, ja tässä se toistetaan vain siksi, että halutaan välttämättä käyttää sanaa »*monopolistit*». Ajatuksen kannalta kumpikaan sana ei kuitenkaan lisää kerrasaan mitään. Mutta kaikki mikä ohjelmassa on liikaa, heikentää sitä.

»*Yhteiskunnan olemassaololle välttämättömät työn välineet*»

— ne ovatkin aina juuri niitä, jotka ovat olemassa. Ennen höyrykoneen ilmaantumista tultiin toimeen ilman sitäkin, mutta nyt se olisi jo mahdotonta. Koska meidän aikanamme kaikki työn välineet ovat välittömästi tai välillisesti — joko rakenteensa puolesta tai yhteiskunnallisen työnjaon perusteella — *yhteiskunnal-*

lisiä työn välineitä, niin nämä kolme sanaa ilmaisevat riittävässä määrin käsitteen »kyseisellä hetkellä olemassa oleva», ilmaisevat oikein antamatta vähäisintäkään aihetta väärälle tulkinnalle.

Jos tämän kohdan loppu on lainattu Internationaalien Sääntöjen perustelevasta osasta, niin mielestäni olisi parasta lainata se *täydellisesti*: »yhteiskunnallisen osattomuuden (tämä n:o 1), henkisen alennustilan ja poliittisen riippuvuuden»*. Ruumiillinen rappio sisältyy yhteiskunnallisen osattomuuden käsitteeseen, mutta poliittinen *riippuvuus* on tosiasia, kun taas poliittinen *oikeudettomuus* on vain *suhteellisesti* oikea mahtipontinen fraasi, ja siksi se ei saa olla ohjelmassa.

Kappale 3. Ensimmäistä sanajaksoa on mielestäni muutettava.

»Yksilöllisten omistajien herruuden aikana.»

Ensinnäkin se mistä puhutaan edelleen, on taloudellinen tosiseikka, joka on selitettäväkin talouden kannalta. Sanonta »yksilöllisten omistajien herruus» antaa väärän käsityksen, ikään kuin se mistä puhutaan, johtuisi tuon rosvokoplan poliittisesta herruudesta. Toiseksi noihin yksilöllisiin omistajiin kuuluu muitakin kuin »kapitalisteja ja suurmaanomistajia» (mitä mahtanevat merkitä tätä seuraavat »porvarit»? Onko se yksilöllisten omistajien kolmas luokka? Ovatko suurmaanomistajatkin »porvareita»? Voitaisiinko suurmaanomistajista puheen ollen jättää ottamatta huomioon ne tuntuvat feodalismin jäänteet, jotka lyövät Saksassa erityisen taantumuksellisen leimansa koko poliittiseen sikamaisuuteemme?). *Talonpojat ja pikkuporvarit* ovat niin ikään »yksilöllisiä omistajia», ainakin vielä nykyisin; mutta heitä ei mainita ohjelmassa, ja siksi on löydettävä sellainen sanamuoto, ettei heitä luettaisi ollenkaan kyseessä olevien yksilöllisten omistajien joukkoon.

»Työn välineiden ja riistettyjen luoman rikkauden kasaantuminen.»

»Rikkaus» koostuu: 1. työn välineistä ja 2. toimeentulovälineistä. Siksi on sekä kielen että logiikan kannalta

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 290. *Toim.*

väärin puhua aluksi rikkauden toisesta osasta ja sitten koko rikkaudesta eikä sen toisesta osasta ja yhdistää osa ja kokonaisuus toisiinsa ja-konjunktioilla.

»...kapitalistien käsiin... lisääntyy yhä kiihtyvää vauhtia.»

Entä mihin joutuivat »suurmaanomistajat» ja »porarit», joista oli puhe edellä? Mikäli tässä riittävät pelkät kapitalistit, niin edelläkin riittää mainita vain heistä. Kun taas paneudutaan yksityiskohtiin, niin kapitalistit yksin eivät yleensä riitä.

»Proletaarien lukumäärä ja kurjuus lisääntyvät yhä enemmän.»

Näin ehdottomassa muodossa sanottuna väittämä on väärä. Työläisten järjestyneisyys ja heidän jatkuvasti voimistuva vastarintansa tulevat mahdollisuuden mukaan luomaan tietyn esteen kurjuuden kasvulle. Mutta toimeentulon turvaamattomuus tulee ilmeisesti kasvamaan. Tämän lisäksi.

Kappale 4. Sanajakso

»Kapitalistisen yksityistuotannon olemuksessa piilevä suunnitelmattomuus»

kaipaa huomattavaa parannusta. Tunnen kapitalistisen tuotannon yhteiskunnallisena muotona, taloudellisena vaiheena ja kapitalistisen yksityistuotannon ilmiönä, joka esiintyy tietyissä muodossa tuon vaiheen puitteissa. Mitä kapitalistinen yksityistuotanto sitten on? — *Eri-lisen* yrittäjän harjoittamaa tuotantoa; mutta sehän muuttuu jo yhä enemmän poikkeukseksi. *Osakeyhtiöiden* harjoittama kapitalistinen tuotanto ei ole enää yksityistuotantoa, vaan monien yhdistyneiden henkilöiden etuja palvelevaa tuotantoa. Kun osakeyhtiöistä siirrytään trusteihin, jotka alistavat valtaansa ja monopolisoivat kokonaisia teollisuudenaloja, niin silloin lakkaa paitsi yksityistuotanto myös suunnitelmattomuus. Pyyhkikää tuo »yksityis»-sana pois, niin väitteestä saattaa tulla hyväksyttävä.

»Laajojen väestökerrosten vararikkoutuminen.»

Tämän mahtipontisen fraasin asemesta, jonka perusteella voisi luulla, että me suremme lakkaamatta porva-

reiden ja pikkuporvareiden vararikkoutumista, sanoisin tämän yksinkertaisena tosiasiana: »jotka kaupungin ja maaseudun keskikerrosten, pikkuporvareiden ja pientalonpoikien vararikkoutumisen johdosta laajentavat (tai syventävät) entisestään omistavien ja omistamattomien välistä kuilua».

Kaksi viimeistä sanajaksoa toistavat saman asian. I osan liitteessä esitän muutosehdotuksen.*

Kappale 5.— »Syiden» asemesta on oltava »sen syiden» — tämä on nähtävästi vain kirjoitusvirhe.

Kappale 6.— »Kaivokset, louhokset, kaivannot» — ks. edellä olevaa huomautusta kappaleeseen 1. »Yksityistuotanto» — ks. edellä olevaa huomautusta. Sanoisin: »Erillisten henkilöiden tai osakeyhtiöiden etuja palvelevan nykyaikaisen kapitalistisen tuotannon muuttaminen sosialistiseksi tuotannoksi, jota harjoitetaan koko yhteiskunnan etua silmällä pitäen ja ennakoita hahmotellun suunnitelman mukaan, muuttaminen, jota varten jne. ...luo ...ja jonka avulla vain voidaankin toteuttaa työväenluokan ja yhdessä sen kanssa poikkeuksetta kaikkien yhteiskunnan jäsenten vapauttaminen.»

Kappale 7.— Sanoisin niin kuin olen ehdottanut I osan liitteessä.**

Kappale 8.— »Luokkatietoisten» asemesta vaikka tämä lyhenne onkin täysin ymmärrettävä meikäläisissä piireissä — käyttäisin sanontaa, joka helpottaa sen ymmärtämistä ja kääntämistä muille kielille: »luokka-asemansa tajunneiden työläisten» — tai jotain tähän tapaan.

Kappale 9.— Viimeinen sanajakso: »...asettaa... ja siten yhdistää yksiin käsiin taloudellisen riiston ja poliittisen sorron mahdin.» Ж

Kappale 10.— Sanan »luokkaherruuden» jälkeen puutuu »ja itse luokkien». Luokkien hävittäminen on perusvaatimuksemme, ilman sitä luokkaherruuden hävittäminen taloudellisessa suhteessa on järjettömyyttä. »Kaikkien yhtäläisen oikeuden puolesta» ehdotan »kaikkien yhtäläisten oikeuksien ja yhtäläisten velvollisuuksien puolesta» jne. *Yhtäläiset velvollisuudet* ovat mielestämme se

* Ks. tätä osaa, s. 544, *Toim.*

** Sama. *Toim.*

erittäin tärkeä lisäys porvarillis-demokraattisiin *yhtäläisiin oikeuksiin*, joka poistaa näiden oikeuksien varsinaisen porvarillisen olemuksen.

Viimeisen lauseen pyyhkisin: »Taistelussaan... voivat». Epämääräisyydessään — »jotka voivat parantaa *kansan* asemaa yleensä (ketä tarkoitetaan?) ja...» — se saattaa merkitä vaikka mitä: suojelutulleja ja kauppavapautta, ammattikuntia ja teollisuustoiminnan vapautta, maatalousluottoa, vaihtopankkeja, rokotuspakkoa ja rokotuskieltoa, alkoholismia ja väkijuomien kieltoa yms. Se mikä tässä *olisi pitänyt* sanoa, on sanottu jo edellisissä lauseissa, eikä ole mitään syytä tehdä erikoista varausta siitä, että vaatiessamme kokonaisuutta tarkoitamme myös sen kutakin erillistä osaa; mielestäni tämä heikentää vaikutusta. Mikäli tätä sanajaksoa pidetään sopivana siirtymänä erillisiin vaatimuksiin, niin voitaneen sanoa suunnilleen näin: »sosiaalidemokraatit kamppailevat kaikkien niiden vaatimusten puolesta, *jotka lähentävät tätä päämäärää*» (»toimenpiteet ja säädökset» on toistoina pyyhittävä yli). Tai vieläkin parempi on sanoa suoraan, mistä on puhe, nimittäin että on korvattava porvariston laiminlyönnit. Tähän tapaan olen muotoillutkin viimeisen lauseen liitteessä I.* Pidän tätä tärkeänä seuraavaan osaan tekemieni huomautusten sekä siihen tekemieni ehdotusten perustelemisen kannalta.

2. POLIITTISET VAATIMUKSET

Luonnoksen poliittisissa vaatimuksissa on suuria puutteellisuuksia. *Siitä puuttuu se*, mitä itse asiassa olisi pitänyt sanoa. Jos kaikki nuo 10 vaatimusta saataisiin tyydytetyksi, niin vaikka hallussamme osoittautuisi olevan enemmän erilaisia keinoja poliittisen päätavoitteemme saavuttamiseksi, tuota tavoitetta ei kuitenkaan saavutettaisi. Kansalle ja sen edustukselle myöntämiensä oikeuksien kannalta Saksan valtakunnan perustuslaki on vain Preussin vuoden 1850 perustuslain³¹⁰ jäljennös, perustuslain, jonka pykälissä on saanut ilmaisunsa äärim-

* Ks, tätä osaa, s. 545. *Toim.*

mäinen taantumus ja jonka mukaan hallitus on täysivaltainen, mutta edustajakamareilla ei ole edes verojen hylkäämisoikeutta, perustuslain, jolle hallitus saattaa tehdä mitä sen mieleen vain juolahtaa, kuten perustuslakiselkkaus³¹¹ osoitti. Valtiopäivien oikeudet ovat aivan samat kuin Preussin edustajakamarin, ja siksi Liebknecht nimittikin noita valtiopäiviä itsevaltiuden viikunanlehdeksi. Kun tämän perustuslain ja sen laillistaman pikkuvaltioiksi jaon perustalla, Preussin ja Reuss-Greiz-Schleiz-Lobensteinin³¹² välisen »liiton» perustalla, jolloin toinen liittolainen omistaa yhtä monta neliömailia kuin toinen neliötuumaa — kun tällä perustalla aiotaan toteuttaa »kaikkien työkalujen muuttaminen yhteisomaisuudeksi», on se ilmeistä järjettömyyttä.

Tähän aiheeseen on vaarallista kajota. Asiaa on silti joka tapauksessa edistettävä. Juuri nyt suurimpaan osaan sosiaalidemokraattista lehdistöä levinnyt opportunisti osoittaa, missä määrin tämä on tarpeellista. Peläten sosialistienvastaisen lain uusiutumista tai muistellen jotakin tuon lain voimassaoloaikana tehtyjä ilmoituksia nyt haluttaisiin, että puolue tunnustaisi Saksan nykyisen laillisen järjestyksen riittäväksi kaikkien vaatimustensa rauhanomaista toteuttamista varten. Tällöin uskotellaan itselle ja puolueelle, että »nykyaikainen yhteiskunta kasvettuu sosialismiin», muttei ajatella, että siten se ohittaa kasvussaan yhtä välttämättömästi vanhan yhteiskuntajärjestyksensä; että sen on puhkaistava tuo vanha kuori yhtä väkivaltaisesti kuin äyriäinenkin puhkaisee omansa, että sen on sitä paitsi rikottava Saksassa vielä puolittain itsevaltaisen ja lisäksi tavattoman sekavan valtiojärjestelmän kahleet. Voidaan kuvitella, että vanha yhteiskunta saattaisi kasvettua rauhanomaisesti uuteen sellaisissa maissa, joissa kansanedustus keskittää käsiinsä koko vallan, joissa perustuslaillista tietä voidaan tehdä mitä hyvänsä, kunhan saadaan kansan enemmistön tuki: sellaisissa demokraattisissa tasavalloissa kuin Ranska tai Amerikka tai sellaisissa monarkioissa kuin Englanti, jossa joka päivä pohditaan lehdistössä hallitsijasuvun odotettavissa olevaa vallasta luopumista rahakorvausta³ vastaan ja jossa tuo hallitsijasuku on voimaton kansan tahtoa vastaan. Jos Saksassa, missä hal-

litus on miltei kaikkivoipa ja missä valtiopäiviltä ja muilta edustuslaitoksilta puuttuu todellista valtaa, jos Saksassa julistettaisiin jotakin tuollaista ja vieläpä aivan tarpeettomasti, merkitsisi se, että itsevaltiudelta otettaisiin pois viikunanlehti ja asetuttaisiin itse verhoamaan sen alastomuutta.

Tuollainen politiikka saattaa vain loppujen lopuksi johdattaa puolueen väärälle tielle. Etualalle asetetaan yleisiä, abstrakteja poliittisia kysymyksiä ja siten peittää lähimmät konkreettiset kysymykset, jotka nousevat itsestään päiväjärjestykseen heti ensimmäisten suurta-
pahtumien yhteydessä, ensimmäisen poliittisen kriisin alkaessa. Mitä tästä saattaa koitua paitsi sitä, että ratkaisevalla hetkellä puolue osoittautuu yhtäkkiä avuttomaksi, että puolueelta puuttuu selvyyttä ja yhtenäisyyttä ratkaisevien kysymysten suhteen, koska noita kysymyksiä ei ole milloinkaan pohdittu? Eikö taas toistu se, mitä aikoinaan tapahtui suojelutulleille, jotka julistettiin silloin yksinomaan porvaristoa eikä vähäisimmäskään määrin työläisiä koskevaksi kysymykseksi, jolloin siis jokainen saattoi äänestää mielensä mukaan, kun taas nyt monet lankeavat päinvastaiseen äärimmäisyyteen ja protektionismiin hullaantuneiden porvareiden vastapainoksi esittävät jälleen Cobdenin ja Brightin taloustieteellisiä sofismeja julistaen mitä puhtaimpana sosialismina puhtainta manchesterilaisuutta³¹³? Tämä suurten perustavoitteiden unohtaminen tämänpäiväisten hetken etujen vuoksi, tämä hetkellisten menestysten tavoittelu ja myöhempiä seurauksia huomioon ottamatta käyty kamppailu noista menestyksistä, tämä liikkeen tulevaisuuden uhraaminen nykyisyydelle saattaa johtua »rehellisistä» syistä. Mutta tämä on opportunistia ja pysyy opportunistina, ja »rehellinen» opportunisti on vaarallisempaa kuin mikään muu opportunisti.

Mitä ovat nämä arkaluonteiset mutta hyvin oleelliset kohdat?

Ensiksi. On ehdottoman varmaa, että puolueemme ja työväenluokka pääsevät valta-asemaan vain sellaisen valtiomuodon aikana kuin demokraattinen tasavalta. Demokraattinen tasavalta on jopa proletariaatin diktatuurin spesifinen muoto, kuten jo Ranskan suuri vallan-

kumous osoitti. Olisihan aivan mahdotonta, että parhaat edustajamme joutuisivat olemaan Miquelin tavoin ministereinä keisarin aikana. Lakien kannalta ei tosin taida olla luvallista sisällyttää ohjelmaan suoranaista tasavallan vaatimusta, vaikka Ranskassa se oli mahdollista jopa Ludvig Filipin aikana ja Italiassa käy päinsä nykyäänkin. Se tosiseikka, että Saksassa ei saa esittää avoimesti edes tasavaltalaista puolueohjelmaa, todistaa kuitenkin, miten voimakas on harhaluulo, että tässä maassa voitaisiin muka pystyttää idyllisen rauhanomaista tietä tasavalta eikä ainoastaan tasavaltaa, vaan myös kommunistinen yhteiskunta.

Tasavaltakysymys voidaan muuten viime kädessä välttää. Mutta ohjelmaan on mielestäni otettava ja voidaan ottaa vaatimus *koko poliittisen vallan keskittämisestä kansan edustuston käsiin*. Tämä riittäisikin toistaiseksi, mikäli ei voida mennä pitemmälle.

Toiseksi. Saksan valtiojärjestelmän uudistaminen. Toisaalta on tehtävä loppu pikku valtioihin jaosta: koetta-kaapa kumouksellistaa yhteiskuntaa niin kauan kuin on vielä olemassa Baijerin ja Württembergin reservaatio-oikeuksia ja nykyisen Thüringenin kartta esimerkiksi on kurja nähtävyys! Toisaalta Preussin olemassaolon on päätyttävä, Preussin on hajottava itsehallinnolliseksi maakunniksi, jotta erityislaatuinen preussilaisuus lakkaisi painostamasta Saksaa. Pikku valtioiksi jako ja erityinen preussilaisuus ovat kaksi vastakkaista puolta, joiden puristuksessa Saksa on nykyään. Sitä paitsi toisen näistä puolista on jatkuvasti oltava toisen olemassaolon anteeksiantona ja puolustuksena.

Minkä on tultava nykyisen Saksan tilalle? Mielestäni proletariaatti voi ottaa käyttöön vain yhtenäisen ja jakamattoman tasavallan muodon. Liittotasavalta on yleensä nykyäänkin vielä välttämättömyys Yhdysvaltojen valtavalla alueella, vaikka sen itäosassa se alkaakin jo muuttua haitalliseksi. Se olisi askel eteenpäin Englannissa, jossa kahdella saarella asuu neljä kansakuntaa ja yhtenäisestä parlamentista huolimatta on olemassa kolme rinnakkaista lainsäädäntöjärjestelmää. Pienessä Sveitsissä liittotasavalta on jo kauan sitten muuttunut haitaksi, ja mikäli sitä voidaan vielä sietää siellä, niin

ainoastaan siksi, että Sveitsi tyytyy pelkän passiivisen jäsenen osuuteen Euroopan valtiojärjestelmässä. Saksan federalistinen sveitsiläistäminen merkitsisi sille suurta askelta taaksepäin. Liittovaltio eroaa täysin yhtenäisestä valtiosta kahdessa suhteessa: jokaisella liittoon kuuluvalla erillisellä valtiolla, jokaisella kantonilla on oma erityinen siviili- ja rikoslainsäädäntönsä ja erityinen oikeudenkäyntijärjestyksensä ja kansankamarin rinnalla on olemassa eri valtioiden edustajien kamari, ja siinä jokainen kantoni äänestää sinänsä, olkoon se sitten suuri tai pieni. Edellisestä olemme onnellisesti päässeet emmekä ole niin lapsellisia, että ryhtyisimme palauttamaan sitä; jälkimmäinen taas on meillä Liittoneuvoston muodossa, jota ilman tulisimme mainiosti toimeen, ja yleensäkin »liittovaltiomme» on jo siirtymistä täysin yhtenäiseen valtioon. Tavoitteenamme ei ole vuosina 1866 ja 1870³¹⁴ ylhäältä käsin suoritettun vallankumouksen käännättäminen taaksepäin, vaan meidän on tehtävä siihen tarvittavia lisäyksiä ja parannuksia alhaalta käsin tapahtuvan liikkeen avulla.

Siis yhtenäinen tasavalta. Mutta ei siinä mielessä kuin nykyinen Ranskan tasavalta, joka on vain vuonna 1798 perustettu keisarikunta ilman keisaria³¹⁵. Vuosina 1792—1798 jokaisella Ranskan departementilla ja jokaisella yhteisöllä oli amerikkalaisen esikuvan mukainen täydellinen itsehallinto, ja tämä on meidänkin saatava. Miten itsehallinto on järjestettävä ja miten voidaan tulla toimeen ilman virkavaltaa, tämän ovat osoittaneet ja todistaneet meille Amerikka ja Ranskan ensimmäinen tasavalta ja nyt osoittavat vielä Australia, Kanada ynnä muut Englannin siirtomaat. Ja nämä maakuntien ja yhteisöjen itsehallintoelimet ovat paljon vapaampia laitoksia kuin esimerkiksi sveitsiläinen federalismi, jossa tosin kantoni on hyvin riippumaton liittovaltiosta kokonaisuudessaan, mutta riippumaton myös piirikuntaan ja yhteisöön nähden. Kantonien hallitukset nimittävät piirikuntien päälliköt ja prefektit, mitä ei ole lainkaan niissä maissa, joissa puhutaan englannin kieltä ja mikä meidän on vastaisuudessa poistettava yhtä päättävästi kuin preussilaiset landratit ja regierungsratitkin.

Kaikesta tästä ohjelmaan on otettava vain vähäinen

osa. Mainitsen tästä pääasiassa myös luonnehtiakseni järjestelmää, joka vallitsee Saksassa, missä tällaisista asioista ei saa avoimesti puhua, ja korostaakseni siten samalla, että ne jotka haluavat muuttaa laillista tietä tämän järjestelmän kommunistiseksi yhteiskunnaksi, lankeavat itsepetokseen. Haluaisin lisäksi muistuttaa puolueen hallitukselle, että on olemassa muitakin tärkeitä poliittisia kysymyksiä paitsi kansan välitöntä osallistumista lainsäädäntöön ja maksutonta oikeudenkäyttöä, joita ilman tulemme viime kädessä toimeen. Yleisen epävakaan tilanteen vallitessa nämä kysymykset saatavat millä hetkellä hyvänsä muuttua ajankohtaisiksi. Miten käy, elleemme pohdi niitä ennakoita emmekä sovi niistä keskenämme?

Seuraava vaatimus voidaan kuitenkin sisällyttää ohjelmaan ja se saattaa olla vaikkapa välillisenä vihjauksena siitä, mistä ei saa puhua suoraan:

»Yleisen äänioikeuden perusteella valittujen virkamiesten toteuttama maakunnan, hallintopiirin ja yhteisön täydellinen itsehallinto. Kaikkien paikkakuntien ja maakuntien valtion nimittämien viranomaisten toimen lakkauttaminen.»

Minun on täällä vaikeampi päätellä kuin teidän siellä paikalla, voitaisiinko muotoilla vielä jonkinlaisia edellä tarkasteltuihin kohtiin liittyviä ohjelmavaatimuksia. Olisi kuitenkin toivottavaa, että nämä kysymykset käsiteltäisiin puolueessa niin kauan kuin ei ole vielä myöhäistä.

1. »Vaalioikeuden ja äänioikeuden» sekä »vaalien ja äänestyksen» välinen ero on minulle epäselvä. Mikäli tämä ero on tehtävä, se pitäisi ainakin ilmaista täsmällisemmin tai selittää luonnokseen oheistetussa kommentaarissa.

2. »Kansan oikeus esittää ja hylätä lakiehdotuksia». *Mitä tämä koskee?* Kaikkiako lakeja vai kansanedustuston asetuksia? Tämä olisi lisättävä.

5. Kirkon täydellinen erottaminen valtiosta. Valtio pitää poikkeuksetta kaikkia uskonnollisia seuroja yksityisluonteisina yhdistyksinä. Ne eivät saa mitään tukea valtionvaroista eikä niillä tule olemaan minkäänlaista vaikutusta valtion kouluihin. (Eihän niitä voida silti

kieltää perustamasta *omia* koulujaan *omilla* varoillaan ja opettamasta niissä omaa pötyään.)

6. Tällöin »koulun maallista luonnetta» koskeva kohta jää pois, se kuuluu edelliseen pykälään.

8. ja 9. Tässä haluaisin kiinnittää huomiota seuraavaan: nämä kohdat vaativat 1. *asianajotoimen*, 2. *lääkärintoimen*, 3. *apteekkien, hampaanhoidon, kätilölaitoksen* jne. valtiollistamista, ja sitten alempana esitetään vielä työläisten vakuutuksen täydellisen valtiollistamisen vaatimus. Voidaanko tämä kaikki luottaa herra Caprville? Ja käykö tämä yhteen edellä julistetun kaikkinaisesta valtiotalousismista kieltäytymisen kanssa?

10. Tässä sanoisin: »Progressiivinen... verotus valtion, piirikunnan, yhteisön kaikkien menojen kattamiseksi, mikäli siihen tarvitaan veroja. Kaikkien valtion ja paikallisten välillisten verojen, tullien jne. lakkauttaminen.» Muu on vaikutusta heikentävää tarpeetonta selittelyä tai perustelua.

3. TALOUDELLISET VAATIMUKSET

Kohtaan 2. Yhdistymisoikeus kaipaa Saksassa enemmän kuin missään muualla suojelua myös *valtion* hyökäilyltä.

Viimeinen sanajakso »säännöstelemiseksi» jne. olisi pitänyt lisätä *4:nneksi kohdaksi* vastaavaan asuun muokattuna. Tässä pitäisi huomauttaa, että puoliksi työläisistä ja puoliksi työnantajista koostuvien työkamareiden suhteen olisimme saaneet pitkän nenän. Työläisten keskuudessa riittää yksikin musta lammas, jotta tällaisen tilanteen vallitessa enemmistö olisi vuosikautia jatkuvasti työnantajien puolella. Ellei tehdä varausta, että kiistatapauksissa *kumpikin puoli* esittää lausuntonsa *erikseen*, olisi paljon parempi perustaa työnantajien kamari ja *sen rinnalle itsenäinen työläisten kamari*.

Lopuksi pyytäisin vertaamaan luonnosta vielä kerran ranskalaiseen ohjelmaan³¹⁶ jossa nimenomaan III osa vaikuttaa eräissä suhteissa paremmalta. Ajan puutteessa en valitettavasti jouda hankkimaan espanjalaista ohjelmaa³¹⁷ joka niin ikään on monessa suhteessa erittäin hyvä.

I : n osan liite

1. »Louhokset, kaivannot» jätettävä pois, lisättävä »rautatiet ja muut kulkulaitokset».

2. Yhteiskunnalliset työn välineet ovat niiden anastajien (tai omistajien) käsissä muuttuneet riiston välineiksi. Tästä johtunut työn välineiden eli toimeentulolähteiden anastajien toteuttama työläisen taloudellinen alistaminen on kaikissa muodoissa esiintyvän orjuuden — yhteiskunnallisen osattomuuden, henkisen alennustilan ja poliittisen riippuvuuden — perusta.

3. Tämän riiston vallitessa riistettyjen luoman rikkaiden kasaantuminen riistäjien — kapitalistien ja suurmaanomistajien — käsiin lisääntyy yhä kiihtyvää vauhtia; työn tuotteiden jako riistäjien ja riistettyjen kesken käy yhä epäsuhtaisemmaksi, proletariaatin lukumäärä ja sen toimeentulon turvaamattomuus kasvavat yhä enemmän jne.

4. »Yksityis-» (tuotanto) pyyhittävä yli... huonontavat entisestään... kaupungin ja maaseudun keskikerrosten, pikkuporvareiden ja pientalonpoikien vararikkoutumisen seurauksena laajentavat (tai syventävät) entisestään omistajien ja omistamattomien välistä kuilua, vakiinnuttavat yleisen epävakaa tilanteen yhteiskunnan normaaliksi tilaksi ja todistavat sitä, että yhteiskunnallisten työn välineiden omistajat ovat menettäneet taloudellisen ja poliittisen johtajan kutsumuksen ja kyvyt.

5. »sen» syiden.

6. ...ja erillisten yksilöiden tai osakeyhtiöiden etuja palvelevan kapitalistisen tuotannon muuttaminen sosialistiseksi tuotannoksi, jota harjoitetaan koko yhteiskunnan etua silmällä pitäen ja ennakoita hahmotellun suunnitelman mukaan, muuttaminen, jota varten itse kapitalistinen yhteiskunta luo aineelliset ja henkiset edellytykset ja jonka avulla vain voidaankin toteuttaa työväenluokan ja yhdessä sen kanssa poikkeuksetta kaikkien yhteiskunnan jäsenten vapauttaminen.

7. Työväenluokan vapauttaminen voi olla vain työväenluokan asia. On itsestään selvää, ettei se voi uskoa vapauttamistaan enempää kapitalisteille kuin suurmaanomistajillekaan, jotka ovat sen vihollisia ja riistäjiä,

eikä pikkuporvareille tai pientalonpojillekaan, joita itseäänkin ahdistaa suurriistäjien kilpataistelu ja joilla ei ole muuta valinnanvaraa kuin asettua joko riistäjiensä tai työläisten puolelle.

8. ...luokka-asemansa tajunneiden työläisten jne.

9. ...asettaa... ja siten yhdistää yksiin käsiin työläisen taloudellisen riiston ja poliittisen sorron mahdin.

10. ...luokkaherruuden ja itse luokkien... ja erotuksesta kaikkien yhtäläisten oikeuksien ja yhtäläisten velvollisuuksien puolesta jne. ...alkuperää (loppu pyyhittävä yli). Sen taistelua ihmiskunnan... esti kuitenkin Saksan takapajuinen valtiojärjestys. Sen on ennen muuta valloitettava liikkeelle vapaa kenttä, hävitettävä lukuisat feodalismin ja itsevaltiuden jäänteet, lyhyesti sanoen tehtävä työ, jota eivät pysty suorittamaan saksalaiset porvarilliset puolueet, sillä ne ovat olleet liian arkoja siihen tehtävään ja pysyvät sellaisina. Siksi sen on merkittävä ohjelmaansa ainakin nykyään sellaisetkin vaatimukset, jotka porvaristo on jo toteuttanut muissa sivistysmaissa.

Kirjoitettu 18.—29. kesäkuuta 1891

Julkaistu ensi kerran (ilman liittettä) aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. I, N 1, 1901—1902 ja täydellisesti venäjän kielellä K. Marxin ja F. Engelsin Kootuissa teoksissa, 1. painos, XVI nide, II osa, 1936

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 388—398*

F r i e d r i c h E n g e l s

**» TYÖVÄENLUOKAN ASEMA ENGLANNISSA »
KIRJAN 2. SAKSANKIELISEN
PAINOKSEN (1892) ESIPUHE**

Tämä kirja, jota jälleen tarjoan saksalaiselle lukijalle, ilmestyi ensi kerran kesällä 1845. Niin sen myönteisiin kuin kielteisiinkin puoliin on lyönyt leimansa tekijän nuoruus. Olin silloin 24-vuotias; nyt olen kolme kertaa vanhempi, ja lukiessani uudelleen tätä nuoruusajan teosta huomaan, ettei minun tarvitse sen vuoksi punastua. Siksi en aiokaan missään määrin pyyhkiä siitä pois tuota nuoruuden painamaa leimaa. Tarjoan sen jälleen lukijalle ilman muutoksia. Olen vain muotoillut tarkemmin eräitä kohtia, jotka eivät olleet aivan selviä, ja lisännyt paikoitellen lyhyitä alaviitteitä, jotka on päivätty tälle (1892) vuodelle.

Kirjan vaiheista mainitsen vain sen, että vuonna 1887 se julkaistiin New Yorkissa englanninkielisenä (rouva Florence Kelley-Wischnewetzky) käännöksenä ja että vuonna 1892 kustantamo Swan Sonnenschein ja K. julkaisi saman käännöksen uudestaan Lontoossa. Amerikkalaisen painoksen esipuhe oli englantilaisen painoksen esipuheen perustana ja se taas vuorostaan tämän saksalaisen painoksen esipuheen perustana. Nykyaikainen suurteollisuus yhtäläistää niin suuressa määrin kaikkien valtaamiensa maiden taloudelliset suhteet, että tuskinpa minun tarvitsee puhua saksalaiselle lukijalle toisin kuin amerikkalaiselle tai englantilaiselle.

Tässä kirjassa kuvattu asiointila — ainakin sikäli kuin se koskee Englantia — kuuluu nykyisin huomattavalta osaltaan menneisyyteen. Yksi nykyisen kansantaloustieteen laki, vaikka yleisesti hyväksytyissä oppikirjoissa siitä ei puhutakaan suoraan, on se, että mitä ke-

hittyneempää on kapitalistinen tuotanto, sitä vähemmän se voi turvautua pikku petkutuksiin ja veijaukseen, mikä on luonteenomaista sen alimmille kehitysasteille. Euroopan kaupan alimman kehitysasteen edustajan, Puolan juutalaisen pikkupuijaus, ne samat konstit, joista hänelle kotimaassa on niin suurta hyötyä ja jotka ovat siellä yleisesti tunnustettuja, saattavat hänet pahaan pulaan heti kun hän joutuu Hampuriin tai Berliiniin. Aivan samoin joku berliiniläinen tai hampurilainen kaupitsija, olipa hän sitten juutalainen tai kristitty, jouduttuaan Manchesterin pörssiin tuli heti vakuuttuneeksi — ainakin vielä hiljattain — siitä, että voidakseen ostaa halvalla puuvillalankaa tai kankaita hänen on ennen kaikkea luovuttava tosin vähän hienostuneemmista, mutta yhä vieläkin perin viheliäisistä menetelmistään ja konsteistaan, joita hänen kotimaassaan pidettiin nokkelan kaupankäynnin huippuna. Suurteollisuuden kehityessä on muuten Saksassakin tapahtunut paljon muutoksia ja muun muassa saksalaisten Philadelphiassa kärsimän teollisuuden Jenan jälkeen³¹⁸ menetti kaiken luotonsa myös se säädyllisenä pidetty vanha saksalainen käsitys, että kun ihmisille lähetetään ensin hyviä näytteitä ja sitten kehoaa tavaraa, niin se voi tuottaa heille vain mielihyvää! Ja tosiaankin, nuo viekkauudet ja konstit eivät enää kannata suurilla markkinoilla, jossa aika on rahaa ja jossa kaupanteon rehellisyys välttämättä kehittyy tietylle tasolle, ei hyveellisyyspyrkimyksistä, vaan yksinkertaisesti siksi, ettei hukattaisi suotta aikaa ja työtä. Ja aivan samanlainen muutos on tapahtunut Englannissa tehtailijan suhtautumisessa työläisiinsä.

Vuoden 1847 pulaa seurannut teollisuuden elpyminen oli uuden teollisuuskauden alkua. Viljalakien kumoaminen ja siitä välttämättä johtuneet myöhemmät finanssiuudistukset turvasivat täydellisesti Englannin teollisuuden ja kaupan kehitykselle tarvittavan liikkuma-alan. Pian sen jälkeen löydettiin kultakenttiä Kaliforniassa ja Australiassa. Siirtomaamarkkinat alkoivat ottaa vastaan yhä enemmän Englannin teollisuustavaroita. Lancashiren kutomakone saattoi kerralla miljoonia intialaisia käsinkutojia tuhon omaksi. Kiinaan pääsy tuli yhä helpommaksi. Nopeimmin kehittyi kuitenkin Amerikka. Sen kehi-

tysvauhti oli ennen kuulumatonta jopa tälle jättiläis-edistyksen maallekin; mutta älkäämme unohtako, että Amerikka oli silloin vain siirtomaamarkkina-alue, tosi muita suurempi, ts. maa, joka vei raaka-aineita ja toi teollisuustuotteita, tässä tapauksessa englantilaisia.

Kaiken tämän lisäksi edellisen kauden lopulla ilmaantuneet uudet liikennevälineet: rautatiet ja valtamerihöyrylaivat, tulivat nyt käytäntöön kansainvälisessä mitassa ja loivat *maailmanmarkkinat*, jotka siihen asti olivat olleet vasta ituasteella. Nämä maailmanmarkkinat koostuivat silloin vielä vain muutamista maista, jotka olivat pääasiallisesti tai yksinomaisesti yhden suuren teollisen keskuksen — Englannin — ympärille ryhmittyneitä maatalousmaita. Englanti käytti suurimman osan niiden raaka-aineylijäämistä ja tyydytti puolestaan suurimman osan niiden teollisuusvalmistetarpeesta. Eipä ihme, että Englannin teollinen kehitys oli niin valtavaa ja ennen kuulumatonta, että vuoden 1844 taso näyttää meistä nyt verrattain mitättömältä, miltei alkeelliselta.

Mutta sitä mukaa kuin tuo kehitys tapahtui, suurteollisuus sai nähtävästi ulkoista silausta, mikä vastasi paremmin moraalivaatimuksia. Työläisiin kohdistunut pikkuvarastelu, jota tehtailijat harjoittivat kilpataistellessaan, osoittautui jo epäedulliseksi. Liiketoiminta oli jo kasvanut noita viheliäisiä rahanhankintakeinoja pitemmälle; miljonääritehtailijalla oli jo tärkeämpiä tehtäviä kuin tuhlata aikaa sellaiseen pikkumaiseen vehkeilyyn. Siihen saattoivat ehkä vielä turvautua aivan pienet, rahattomat liikemiehet, joiden oli pidettävä kiinni joka kolikosta, etteivät olisi tuhoutuneet kilpataistelussa. Tehdasalueilta katosi näin muodoin niin sanottu trukikijärjestelmä (vaihtopalkkajärjestelmä) ja parlamentissa hyväksyttiin laki kymmentuntisesta työpäivästä sekä koko joukko pienempiä reformeja; kaikki se oli suoranaissessa ristiriidassa vapaakaupan ja rajoittamattoman kilpailun hengen kanssa, mutta eduksi suurkapitalistille, joka käy kilpataistelua vähemmän edullisessa asemassa olevien kollegojensa kanssa.

Edelleen. Mitä suurempi oli teollisuuslaitos, mitä enemmän siinä oli työläisiä, sitä enemmän tappioita ja vaikeuksia tuotti jokainen selkkaus työläisten kanssa.

Juuri sen vuoksi tehtailijoiden keskuudessa ja nimenomaan suurtehtailijoiden keskuudessa alkoi ajanoloon puhaltaa uusi tuuli. He oppivat karttamaan tarpeettomia yhteentörmäyksiä, vaieten tunnustamaan trade unionien olemassaolon ja voiman ja loppujen lopuksi jopa havaitsivat, että lakot, jos ne vain puhkeavat otollisena aikana, ovat mainio keino heidän omien tarkoituseriensä saavuttamiseksi. Ja kävi niin, että suurtehtailijat, jotka ennen olivat olleet etumaisina taistelussa työväenluokkaa vastaan, alkoivat nyt ensimmäisinä kehottaa rauhaan ja sopuun. Ja siihen heillä oli sangen painavat syyt.

Kaikki nuo myönnytykset oikeudenmukaisuudelle ja ihmisrakkaudelle olivat itse asiassa vain keino, jonka avulla voitiin jouduttaa pääomien keskittymistä harvojen käsiin ja musertaa pienet kilpailijat, jotka eivät voineet tulla toimeen ilman mainitunlaisia lisätuloja. Näille harvoille menneiden vuosien nylkyrimäinen kiristys ei ainoastaan menettänyt täydellisesti merkitystään, vaan muuttui jopa suuryritysten haitaksikin. Näin muodoin ainakin tärkeimmillä teollisuusaloilla — vähemmän tärkeistä aloista tätä ei voida sanoa — kapitalistisen tuotannon kehitys sellaisenaan poisti jo sen pienempien rasituksen taakan, joka menneinä vuosina oli huonontanut työläisen asemaa. Ja näin työntyi yhä voimakkaammin etualalle se suuri perustotuus, että työväenluokan hädänalaisen aseman syytä ei pidä etsiä erillisistä epäkohdista, vaan *itse kapitalistisesta järjestelmästä*. Työläinen myy kapitalistille työvoimansa tietystä päivämaksusta. Joidenkin työtuntien aikana hän uusintaa tuon maksun arvon. Mutta työsopimuksen mukaan työläinen on velvollinen tekemään työtä vielä monta tuntia, jotta työpäivä tulisi täydelliseksi. Arvo, jonka hän luo näinä ylimääräisinä lisätyötunteina, on lisäarvoa, jonka tuottamiseen kapitalisti ei kuluta penniäkään, mutta joka siitä huolimatta menee hänen taskuunsa. Sellainen on sen järjestelmän perusta, joka yhä enemmän jakaa sivistisyhteiskunnan kahteen osaan: toisaalta kouralliseen Rothschildeja ja Vanderbilteja, jotka omistavat kaikki tuotanto- ja kulutusvälineet, ja toisaalta valtaviin palkkatyöläisten joukkoihin, joilla ei ole muuta omaisuutta kuin työvoima. Ja että tuon ilmiön syy ei ole jossain toisarvoisessa rasi-

tuksessa, vaan yksinomaan itse järjestelmässä, sen on nyt todistanut selvästi kapitalismin kehitys Englannissa.

Edelleen. Alituisen puhjenneet kolera-, lavantauti-, isorokko- ja muut epidemiat panivat englantilaisen porvarin käsittämään, että hänen on ryhdyttävä viipymättä parantamaan kaupunkiansa terveydellistä tilaa, ellei hän halua joutua perheineen noiden tautien uhriksi. Juuri sen vuoksi ne huutavat ja räikeät epäkohdat, joita tässä kirjassa olen kuvannut, on nykyään joko poistettu tai ne eivät ainakaan pistä niin silmään. On rakennettu viemäriverkosto ja parannettu sitä; monien kehoimpien hökkeliasutusten läpi on rakennettu leveitä katuja; on hävinnyt »Pieni Irlanti», nyt on vuorossa »Seven Dials»³¹⁹. Mutta mitä merkitystä sillä on? Ovathan kokonaiset kaupunginosat, joita saatoin vielä vuonna 1844 kuvata miltei idyllein värein, joutuneet nyt kaupunkien kasvaessa yhtä rappeutuneeseen, onnettomaan ja kurjaan tilaan. Tosin sikojen ja rosakasojen naapuruudessa asumista pidetään nykyisin jo sietämättömänä. Porvaristo on saavuttanut uutta menestystä työväenluokan hädän peittelemisen taidossa. Mutta se, ettei työväen asunto-oloissa ole tapahtunut mitään oleellista parannusta, näkyy täysin selvästi »köyhien asunto-oloja» koskevasta kuninkaallisen tutkimuskomitean selostuksesta vuodelta 1885. Samoin on laita kaikissa muissakin suhteissa. Poliisin määräyksiä sataa kuin runsauden sarvesta; ne voivat vain rajoittaa työväen kurjuutta, mutta poistaa ne eivät sitä voi.

Joskin Englanti on nyt jo päässyt kuvaamastani kapitalistisen riiston nuoruusiästä, niin muut maat ovat nyt vasta saavuttaneet sen. Ranska, Saksa ja ennen kaikkea Amerikka — siinä ne vaaralliset kilpailijat, jotka, kuten jo vuonna 1844 etukäteen osoitin, horjuttavat yhä enemmän Englannin teollista monopoliasemaa. Niiden teollisuus on Englannin teollisuuteen verrattuna nuorta, mutta se kehittyy paljon nopeammin ja on saavuttanut nykyisin likipitään sen kehitystason, jolla Englannin teollisuus oli vuonna 1844. Amerikan suhteen on vertaus erittäin silmäänpistävä. Amerikan työväenluokan elin-olot eroavat ulkonaisesti tietenkin sangen suuresti Englannin työläisten elinoloista, mutta kummassakin maassa

vaikuttavat samat taloudelliset lait, joten tuloksien, vaikka ne eivät olekaan kaikissa suhteissa yhtäläisiä, täytyy kuitenkin olla samaa laatua. Juuri siksi havaitsemme Amerikassa käytävän samaa taistelua työpäivän, varsinkin tehtaissa työskentelevien naisten ja lasten työpäivän lyhentämiseksi lainsäädännöllistä tietä; havaitsemme täysin kukoistavan trukkijärjestelmän ja maa-seudulla cottagejärjestelmän³²⁰, jota teollisuudenharjoittajat — »bossit» — ja heidän asiamiehensä käyttävät keino-na työläisten alistamiseksi. Kun vuonna 1886 sain amerikkalaisia sanomalehtiä, joissa kerrottiin pennsylvanialaisten kaivosmiesten suuresta lakosta Connells-villen alueella, niin minusta tuntui siltä kuin olisin luke-nut omaa kuvaustani Pohjois-Englannin hiilenkai-vajien lakosta 1844. Samanlaista työläisten pettämistä mittaamalla ja punnitsemalla väärin, sama trukkijär-jestelmä, sama yritys murtaa hiilenkaivajien vastarinta käyttämällä kapitalistien viimeistä tuhoisaa keinoa: työläisten häätämistä yhtiön taloissa olevista asunnois-taan.

Tässä enempää kuin englantilaisissakaan painoksissa en ole yrittänyt korjata kirjaa nykyistä asiaintilaa vas-taavaksi, ts. luetella erikseen kaikkia muutoksia, joita vuoden 1844 jälkeen on tapahtunut. Olen jättänyt sen tekemättä kahdesta syystä. Sitä varten minun olisi pi-tänyt ensinnäkin laajentaa kirjan kokoa puolella. Ja toiseksi, Marxin »Pääoman» ensimmäisessä osassa kuva-taan seikkaperäisesti Englannin työväenluokan asemaa noin vuoden 1865 tienoilla, ts. niinä aikoina, jolloin Englannin teollinen kukoistus saavutti huippunsa. Siksi olisin joutunut toistamaan sen, mitä Marx on sanonut.

Tuskin on tarpeellista mainita, että tässä kirjassa esiintyvä yleinen teoreettinen katsantokanta — filoso-fisessa, taloustieteellisessä ja poliittisessä mielessä — ei suinkaan vastaa täydellisesti nykyistä katsantokantaani. Vuonna 1844 ei vielä ollut nykyistä kansainvälistä sosialismia, joka sen jälkeen on kehittynyt tieteeksi ja ennen kaikkea ja miltei yksinomaan Marxin ansiosta. Kirjani edustaa vain erästä sosialismin sikiökehityksen vaihetta. Ja samoin kuin ihmissikiö kehityksensä var-haisimmilla asteilla uusintaa vielä edeltäjiemme —

kalojen — kiduskaaret, niin myös tässä kirjassa voidaan kaikkialla havaita jälkiä nykyaikaisen sosialismin polveutumisesta sen tietystä edeltäjästä: saksalaisesta klassisesta filosofiasta. Niinpä kirjassa (erittäinkin sen loppuosassa) pannaan erityistä painoa siihen, että kommunismi ei ole pelkästään työväenluokan puoluedoktriini, vaan teoria, jonka lopullisena päämääränä on koko yhteiskunnan, kapitalistitkin mukaan luettuna, vapauttaminen nykyaikaisten suhteiden ahtaista puitteista. Abstraktisessa mielessä tämä väittäminen on oikea, mutta käytännössä se ei ole ainoastaan hyödytön, vaan vielä jotain pahempaakin. Mikäli omistavat luokat itse eivät tunne mitään vapautuksen tarvetta, vaan vieläpä kaikin voimin vastustavat työväenluokan itsevapautusta, sikäli työväenluokan on yksin valmistettava ja suoritettava yhteiskunnallinen vallankumous. Myös Ranskan porvarit julistivat vuonna 1789, että porvariston vapautuminen on koko ihmiskunnan vapautumista; mutta aatelisto ja papisto eivät halunneet sitä tunnustaa, ja tuo ajatus — vaikka se oli kiistämätön abstraktinen historiallinen totuus, mikäli kysymys oli feodalismista — taantui pian pelkäksi sentimentaaliseksi fraasiksi ja haihtui olemattomiin vallankumoustaistelun tuleessa. Nykyäänkin tavataan paljon ihmisiä, jotka puolueettoman katsantokantansa korkeuksista saarnaavat työläisille sosialismia, joka leijaille korkealla kaikkien⁷ luokkavastakohtien ja luokkataistelun yläpuolella. Mutta he ovat joko alokkaita, joiden pitää oppia vielä hyvin paljon, tai työväenluokan pahimpia vihollisia, susia lammasten vaatteissa.

Suurten teollisuuspuolien jakson laskin kirjassani kestäneen viisi vuotta. Tällainen johtopäätös jakson pituudesta johtui nähtävästi vuosien 1825—1842 tapahtumien kulusta. Mutta teollisuuden kehitys vuodesta 1842 vuoteen 1868 osoitti, että todellisuudessa tuo jakso kesti kymmenen vuotta, että välipulat olivat luonteeltaan jälkipulia ja vuoden 1842 jälkeen ne alkoivat vähitellen kadota. Vuodesta 1868 asiaintila jälleen muuttui, mutta siitä tuonnempana.

En ole edes ajatellut pyyhkiä tekstistä pois monia ennustuksia, varsinkaan Englannin yhteiskunnallisen val-

lankumouksen läheisyyttä koskevaa ennustusta, jonka nuoruuden intoni oli mielessäni silloin synnyttänyt. En lainkaan aio esittää teostani enempää kuin itseänikään silloista parempana. Ihmeellistä ei ole se, että niin monet noista ennustuksista eivät ole toteutuneet, vaan se, että niin monet niistä ovat toteutuneet ja että se eurooppalaisesta ja erittäinkin amerikkalaisesta kilpailusta johtuva Englannin teollisuuden kriittinen tila, jonka silloin ennustin — tosin liian läheisessä tulevaisuudessa koittavaksi — on sen jälkeen todella syntynyt. Tässä kohdassa olen velvollinen saattamaan kirjan nykyistä Englannin tilannetta vastaavaksi. Siinä tarkoituksessa liitän tähän erään kirjoitukseni,* joka julkaistiin englanninkielisenä lontoalaisessa aikakauslehdessä »Commonweal»³²¹ 1. maaliskuuta 1885 ja saksankielisenä käännöksenä »Neue Zeiten» 6. numerossa saman vuoden kesäkuussa.

»Neljäkymmentä vuotta sitten Englannin edessä oli kriisi, joka kaiken todennäköisyyden mukaan voitiin ratkaista vain väkivallalla. Teollisuuden valtava ja nopea kehitys sivuutti suuresti ulkomarkkinoiden laajentumisen ja kysynnän kasvun. Joka kymmenes vuosi tuotannon kulun keskeytti vastustamattomasti yleinen kauppapula, pitkän kroonisen lamakauden jälkeen sitä seurasi lyhyt kukoistuskauti, joka päättyi joka kerta kuumeiseen liikatuotantoon ja vihdoinkin uuteen romahdukseen. Kapitalistien luokka vaati äänekkäästi vapaata viljakauppaa ja uhkasi, että hankkii sen lähettämällä kaupunkien nälkäiset asukkaat takaisin niille maaseutupaikkakunnille, joista he olivat tulleet, lähettämällä heidät sinne, kuten John Bright sanoi, 'ei leipää kerjäävinä köyhimyksinä, vaan vihollisalueelle majoittuvana armeijana'. Kaupunkien työläisjoukot vaativat itselleen oikeutta osallistua poliittiseen valtaan, kansankarttaa³²², niitä kannatti pikkuporvariston enemmistö, ja ne ja tämä enemmistö olivat eri mieltä vain siitä, kuinka kartta pitää hankkia: väkivaltaista vai laillista tietä. Mutta sitten alkoi vuoden 1847 kauppapula ja nälänhätä Irlan-

* *F. Engels. England 1845 und 1885. Toim.*

nissa ja yhdessä niiden kanssa ilmaantui myös vallankumouksen mahdollisuus.

Vuoden 1848 Ranskan vallankumous pelasti Englannin porvariston. Ranskan voittoisten työläisten sosialistiset tunnukset pelästyttivät Englannin pikkuporvariston ja saivat aikaan hajaannusta Englannin työväenluokan liikkeessä, jonka puitteet olivat ahtaammat, mutta joka välittömästi oli luonteeltaan käytännöllisempää. Juuri sillä hetkellä, jolloin chartismin olisi pitänyt kehittyä täyteen voimaansa, se hajaantuikin sisäisesti jo ennen 10. huhtikuuta 1848³²³ kärsimäänsä ulkoista tappiota. Työväenluokan poliittinen toiminta joutui työnetyksi taka-alalle. Kapitalistien luokka sai voiton koko linjalla.

Vuoden 1831 parlamenttiuudistus³²⁴ oli koko kapitalistiluokan voitto maaylimystöstä. Viljatullien lakkauttaminen oli *teollisuuskapitalistien* voitto, ei ainoastaan suurmaanomistuksesta, vaan myös niistä kapitalistiryhmistä, joiden edut olivat enemmän tai vähemmän yhtäläisiä tai läheisessä yhteydessä maanomistuksen etujen, ts. pankkiirien, pörssi miesten, koroilla eläjien ym. etujen kanssa. Kauppavapaus merkitsi Englannin koko sisäisen ja ulkoisen finanssi- ja kauppapolitiikan uudestijärjestämistä teollisuuskapitalistien etujen mukaisesti, sen luokan etujen mukaisesti, joka esiintyi nyt kansakunnan nimessä. Ja tämä luokka ryhtyi vakavasti käsiksi asiaan. Kaikki teollisuustuotantoa häirinneet esteet poistettiin armotta. Tullitariffeissa ja koko verojärjestelmässä suoritettiin täydellinen mullistus. Kaikki alistettiin palvelemaan vain yhtä, mutta teollisuuskapitalisteille sängen tärkeää tarkoituspäätä: kaikenlaajisten raaka-aineiden ja erittäinkin työväenluokan käyttämien elintarvikkeiden hintojen halventamista, huokeiden raaka-aineiden tuotantoa ja työpalkkatason säilyttämistä entisellään, ellei sitä voida *alentaa*. Englannista piti tulla 'maailman työpaja'; kaikista muista maista piti tulla Englannille samaa, mitä Irlanti jo oli: sen teollisuusvalmisteen myyntimarkkinoita, raaka-ainelähteitä ja ruokatarvikkeiden toimittajia. Englanti on maatalousmaailman suuri teollinen keskus, se teollisuusaurinko, jota kiertää jatku-

vasti kasvava määrä viljaa ja puuvillaa tuottavia seuralaisia. Mikä suurenmoinen perspektiivi!

Teollisuuskapitalistit ryhtyivät toteuttamaan tätä suurta tarkoituksensa tervejärkisesti ja perinteellisiä periaatteita halveksuen, tavalla, joka on aina ollut heille ominainen ja joka erottaa heidät enemmän poroporvarilisuuden saastuttamista mannermaisista kilpailijoistaan. Chartismi, kansankarttaliike, teki kuolemaa. Sitten taas alkanut teollisuuden kukoistus, joka oli luonnollista ja miltei itsestään selvää sen jälkeen, kun vuoden 1847 romahduksesta oltiin selviytytty täydellisesti, laskettiin yksinomaan kauppavapauden vaikutuksen ansioksi. Näiden kahden syyn vuoksi Englannin työväenluokka muuttui poliittisessa suhteessa tehtailijoiden johtaman 'suuren liberaalisen puolueen' laahustimeksi. Saavutettu edullinen asema oli ikuistettava. Chartistien kiihkeä oppositio, joka ei suuntautunut itse kauppavapautta vastaan, vaan sitä vastaan, että kauppavapaudesta aiottiin tehdä kansakunnan ainoa elinkysymys, osoitti tehtailijoille ja osoittaa heille päivä päivältä yhä selvemmin, että ilman työväenluokan apua porvaristo ei kykene milloinkaan saavuttamaan täydellistä yhteiskunnallista ja poliittista herruutta kansakuntaan. Siten muuttuivat vähitellen kummankin luokan keskinäissuhteet. Paitsi sitä, että tehtailijat noudattivat nyt vapaaehtoisesti tehdaslakeja, jotka aikoinaan olivat olleet heille kaikille pelättimiä, ne ulotettiin koskemaan tietyissä määrin kaikkia teollisuusaloja. Trade unionit, joita vielä jokin aika sitten oli hyljitty perkeleen luomuksina, alkoivat nyt nauttia tehtailijoiden huomiota ja suosiota täysin laillisina instituutioina ja hyödyllisenä välikappaleena, jonka avulla voidaan levittää terveitä taloudellisia katsantokantoja työläisten keskuuteen. Yksinpä lakotkin, joiden vuoksi vuoteen 1848 saakka pantiin syytteeseen, katsottiin nyt usein sängen hyödyllisiksi, varsinkin silloin, kun herrat tehtailijat itse aiheuttivat niitä tarpeen tullen. Laeista, jotka riistivät työläiseltä oikeudellisen yhdenvertaisuuden hänen työnantajaansa verraten, kumottiin ainakin kuohuttavimmat, ja aikoinaan niin kammottavasta kansankartasta tuli pääpiirteissään niiden samojen tehtailijoiden poliittinen ohjelma, jotka viime aikoihin asti

olivat esiintyneet sitä vastaan. *Vaalisensuksen poistaminen ja salainen äänestys* säädettiin lailla. Parlamentti uudistukset vuodelta 1867 ja vuodelta 1884³²⁵ lähenevät jo suuresti *yleistä äänioikeutta*, ainakin sen kaltaista, jollainen se on nykyisin Saksassa; uusi vaalipiirejä koskeva lakiehdotus, jota nyt käsitellään parlamentissa, luo *yhtäläiset vaalipiirit*, ainakin yhtä yhtäläiset kuin Ranskassa ja Saksassa. Jo nyt hahmottuu lähitulevaisuuden epäilemättömäksi saavutukseksi se, että saatetaan voimaan *edustajanpalkkio* ja lyhennetään valtakirjojen aikamääriä, joskaan kysymys ei ole vielä *joka vuosi valittavasta parlamentista*; ja kaikesta tästä huolimatta löytyy ihmisiä, jotka sanovat chartismin kuolleen.

Vuoden 1848 vallankumouksella samoin kuin sen monilla edeltäjilläänkin oli kummallinen kohtalo. Ne samat miehet, jotka kukistivat sen, muuttuivat — kuten Karl Marx usein sanoi — sen testamentin täytäntöönpanijoiksi.* Louis Napoleonin oli pakko luoda yhtenäinen ja riippumaton Italia, Bismarckin oli pakko suorittaa Saksassa omalaatuinen kumous ja antaa Unkarille jälleen tietty riippumattomuus ja englantilaisille tehtailijoille ei jäänyt muuta neuvoksi kuin antaa kansankartalle lain voima.

Englannissa tuon teollisuuskapitalistien herruuden seuraukset olivat alussa hämmästyttäviä. Teollisuus elpyi jälleen ja alkoi kehittyä sellaisella vauhdilla, joka oli ennen tuntematon jopa tälle nykyaikaisen teollisuuden syntymämaallekin. Kaikki entiset valtavat saavutukset, joihin oli päästy höyryn ja koneiden käytön ansiosta, tuntuivat aivan merkityksettömiltä verrattuna teollisuuden voimakkaaseen kehitykseen kahdenkymmenen vuoden aikana, 1850—1870, valtaviin vienti- ja tuontilukuihin, kapitalistien käsiin kasautuneisiin rikkauksiin ja jättiläiskaupunkeihin keskittyneeseen valtavaan työvoimamäärään. Tämän nousun tosin keskeyttivät välillä kuten ennenkin pulat, jotka toistuivat joka kymmenen vuoden kuluttua: vuonna 1857 ja samoin vuonna 1866; mutta noita taka-askeleita pidettiin nyt luonnollisina ja väistämättöminä ilmiöinä, jotka täytyy

* Ks. *Karl Marx. Die Erfurtereie im Jahre 1859. Toim.*

kestää ja joiden jälkeen kaikki palaa loppujen loppuksi entisille raiteilleen.

Entä minkälainen oli työväenluokan asema tuona kautena? Ajoittain havaittiin parannusta, jopa laajojenkin joukkojen asemassa. Mutta parannuksen hävitti joka kerta jälleen olemattomiin se, että työttömien reservistä virtasi suuria määriä työläisiä, että työläisiä syrjäyttivät herkeämättä uudet koneet ja maaseudulta virtaavat työläiset, joita samaten syrjäyttivät nyt yhä suuremmassa määrin koneet.

Kestävää parannusta havaitsemme tapahtuneen vain työväenluokan kahden etuoikeutetun kategorian asemassa. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat tehdastyöläiset. Suhteellisen järkipäisten rajojen säätäminen heidän työpäivälleen lainsäädännöllistä tietä kohensi tietyssä määrin tehdastyöläisten ruumiinvoimia ja antoi heille tietyn moraalisen etuisuuden, jota vielä voimisti heidän keskittymisensä tietyille seuduille. Heidän asemansa on epäilemättä parempi kuin ennen vuotta 1848. Tätä todistaa ennen kaikkea se, että kymmenestä heidän käymästään lakosta yhdeksän on sellaista, jotka tehtailijat itse aiheuttavat omaksi edukseen, sillä ne ovat ainoa tuotannon supistamisen keino. Te ette saa koskaan taivutettua tehtailijoita lyhentämään työaikaa, vaikka heidän tavaransa eivät menisi lainkaan kaupaksi; mutta pankaa työläiset julistamaan lakko, niin kaikki kapitalistit viimeistä myöten sulkevat tehtaansa.

Toisen kategorian muodostavat suuret trade unionit. Ne ovat sellaisten tuotantoalojen järjestöjä, joissa käytetään yksinomaisesti tai ainakin pääasiallisesti *aikuisten miesten* työtä. Niiden järjestynyttä voimaa ei ole tähän mennessä voinut murtaa enempää naisten ja lasten työn kuin koneidenkaan kilpailu. Koneenrakennustyöläiset, kirvesmiehet ja puusepät sekä rakennustyöläiset on yhdistetty järjestöiksi, joista jokainen on erikseenkin niin voimakas, että voi menestyksellisesti vastustaa koneiden käyttöönottoa, niin kuin esimerkiksi rakennustyöläiset tekevät. Epäilemättä heidän asemansa on vuoden 1848 jälkeen parantunut huomattavasti; parhaiten sitä todistaa se, että runsaan 15 vuoden aikana eivät vain isännät ole olleet erittäin tyytyväisiä työläisiin, vaan myös työläi-

set isäntiin. Nämä työläiset muodostavat työväenluokan aristokratian; heidän on onnistunut hankkia verrattain turvattu asema, jota he pitävät lopullisena. Heitä ovat herrojen Leone Levin ja Giffenin (sekä myös kunnianarvoisan Lujó Brentanon) mallityöläiset, ja he ovat todellakin hyvin herttaisia ja lupsakoita miehiä jokaisen järkevän kapitalistin ja koko kapitalistiluokan kannalta katsoen.

Mutta mitä tulee laajoihin työläisjoukkoihin, niin nykyisin ne ovat yhtä kurjassa ja turvattomassa asemassa kuin ennenkin, elleivät pahemmassakin. Lontoon East End on yhä laajeneva räme, jossa vallitsee toivoton kurjuus, epätoivo ja nälkä työttömyyden aikana ja fyysinen ja moraalinen rappio työllisyyden aikana. Aivan samaa on havaittavissa myös kaikissa muissa suurkaupungeissa työläisten etuoikeutettua vähemmistöä lukuunottamatta; asiat eivät ole paremmin pienemmissäkään kaupungeissa ja maaseutupiireissä. Laki, joka rajoittaa työvoiman arvon välttämättömien elintarvikkeiden hintaan, ja toinen laki, joka alentaa tavallisesti sen keskimääräishinnan näiden elintarvikkeiden vähimmäismäärään — nämä kaksi lakia vaikuttavat vastustamattomalla voimalla kuin automaattinen kone, joka rutistaa työläisen pyöriensä väliin.

Sellainen oli siis tilanne, jonka vuoden 1847 jälkeen vakiintunut vapaakauppapolitiikka ja teollisuuskapitalistien kaksikymmenvuotinen herruus olivat luoneet. Mutta sitten alkoi käänne. Vuoden 1866 pulan jälkeen seurasi vuoden 1873 paikkeilla heikko ja lyhytaikainen elpymiskausi. Tosin kyllä odotettuna aikana, vuonna 1877 tai 1878, ei ollut täydellistä pulaa, mutta vuoden 1876 jälkeen mitkään teollisuuden pääalat eivät ole päässeet kroonisesta lamatilasta. Ei ole ollut täydellistä romahdusta eikä myöskään kauan odotettua teollisuuden kukoistuskautta, jota saatoimme odottaa niin ennen romahdusta kuin sen jälkeenkin. Kuolettava lamatila, tavaroiden krooninen liikatarjonta kaikkien alojen markkinoilla — sellainen on se tila, jossa olemme eläneet jo miltei kymmenen vuotta. Mistä se johtuu?

Vapaakauppateoria perustui yksinomaan siihen otaksumaan, että Englannista pitää tulla maatalousmaailman

ainoa suuri teollinen keskus. Tosiasiat kumosivat kuitenkin kokonaan tuon otaksuman. Nykyaikaisen teollisuuden olemassaolon edellytykset — höyryvoima ja koneet — voidaan luoda kaikkialla, missä on polttoainetta, erittäinkin hiiltä, ja hiiltä on muuallakin kuin Englannissa: Ranskassa, Belgiassa, Saksassa, Amerikassa, jopa Venäjälläkin. Näiden maiden asukkaat eivät pitäneet lainkaan etujensa mukaisena muuttua nälkäisiksi irlantilaisiksi vuokratilajelijöiksi vain suurentaakseen englantilaisten kapitalistien mainetta ja rikastuttaakseen heitä. Nuo kansat ovat alkaneet itse valmistaa tehdastuotteita itseään ja muitakin maita varten; tämän vuoksi teollisuusmonopoli, joka Englannilla oli ollut melkein sadan vuoden ajan, on nyt peruuttamattomasti mennyttä.

Mutta Englannin teollisuusmonopoli on Englannissa vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kulmakivi. Tämän monopolin valtakaudellakaan markkinat eivät ehtineet kehittyä yhtä nopeasti kuin Englannin teollisuuden kasvava tuotantoteho; seurauksena olivat pulat jokaisen kymmenvuotiskauden kuluttua. Ja nyt uudet markkinat käyvät päivä päivältä yhä harvinaisemmiksi, ja siksi jopa Kongon neekereidenkin keskuuteen juurrutetaan väkisin sivistystä viemällä sinne Manchesterin karttunia, Staffordshiren saviastioita ja Birminghamin metallivalmisteita. Entä miten käy sitten, kun markkinoille alkaa tulvia yhä suuremmissa määrin mannermaisista ja varsinkin amerikkalaisista tavaroita ja kun se leijonanosa koko maailman varustamisessa, joka kuuluu yhä vielä englantilaisille tehtaille, alkaa vuodesta toiseen pienentyä? Siihen antakoon vastauksen kauppavapaus, tuo universaalinen keino!

Minä en ole ensimmäinen joka viittaa siihen. Jo vuonna 1883 Brittiläisen seuran³²⁶ Southportin edustajakokouksessa sen talousjaoston puheenjohtaja herra Inglis Palgrave sanoi, että

'Englannin osalta ovat suurten liikevoittojen ajat jääneet jo menneisyyteen ja suurten teollisuusalojen kehitys pysähtynyt. Voidaanpa miltei vakuuttaa, että Englanti on joutumassa lamattiin.'

Mihin tämä kaikki johtaa? Kapitalistinen tuotanto ei voi polkea paikallaan: sen on kasvettava ja laajennut-

tava tahi kuoltava. Jo nyt yksistään Englannin leijonanosuuden pieneneminen maailmanmarkkinoiden tavavaravustelussa merkitsee toisaalta lamaannusta ja kurjistumista ja liikapääoman olemassaoloa ja toisaalta toimettoman liikatyövoiman olemassaoloa. Entä miten käy silloin, kun ei tule olemaan lainkaan tuotannon vuotuista kasvua? Siinä onkin kapitalistisen tuotannon helposti haavoittuva akilleenkantapä. Jatkuva laajentuminen on sen olemassaolon välttämätön ehto, mutta tuo jatkuva laajentuminen käy nyt mahdottomaksi. Kapitalistinen tuotanto joutuu umpikujaan. Vuosi vuodelta Englannin eteen nousee yhä tiukemmin kysymys: kumman on tuhouduttava — kansakunnan vai kapitalistisen tuotannon: kumpi niistä on tuomittu tuhoon?

Entä työväenluokka? Kun se jopa vuosien 1848—1868 ennen kuulumattoman voimakkaan kaupallisen ja teollisen nousukauden aikana joutui elämään kurjuudessa, kun työväenluokan laajat joukot silloinkin saivat parhaassa tapauksessa vain tilapäistä parannusta asemaansa ja vain pieni, etuoikeutettu, suojelusta nauttiva vähemmistö sai pitempiäaikaisia etuja, niin miten käy silloin, kun loistokausi todella päättyy, kun nykyinen ahdinkotila ei ainoastaan pahene, vaan kun tästä pahenevasta kuolettavasta ahdinkotilasta tulee Englannin teollisuuden vakinaisen, normaali tila?

Totuus on tämä: niin kauan kuin Englannin teollisuuden monopoliasema säilyi, Englannin työväenluokka nautti tietystä määrin monopoliaseman tuottamia etuuksia. Nämä etuisuudet jakautuivat työläisten kesken sangen epätasaisesti: suurimman osan niistä kahmi itselleen etuoikeutettu vähemmistö, mutta laajat joukotkin saivat silloin tällöin jotain. Juuri sen vuoksi Englannissa ei ole owenismien kuoleman jälkeen ollut enää sosialismia. Kun Englannin teollinen monopoliasema sortuu, Englannin työväenluokka menettää etuoikeutetun asemansa. Koittaa päivä, jolloin se kokonaisuudessaan, etuoikeutettu ja johtava vähemmistö mukaan luettuna, osoittautuu olevan samalla tasolla kuin muidenkin maiden työläiset. Ja sen vuoksi sosialismi ilmaantuu Englantiin jälleen.»

Näin kirjoitin 1885. 11. tammikuuta 1892 kirjoittamassani englantilaisen painoksen esipuheessa jatkoin:

»Tähän asiointilan luonnehtimiseen, siihen miten käsitin sen 1885, minulla ei ole paljoakaan lisättävää. On tarpeetonta mainita, että nykyisin todellakin 'socialismi on ilmaantunut Englantiin', ja se on ilmaantunut hyvin lukuisana: kaiken vivahteinen socialismi, tietoinen ja tiedoton socialismi, proosallinen ja runollinen socialismi, työväenluokan ja porvariston socialismi. Ja todellakin, tuosta pelättimestä, tuosta hirveästä socialismista ei ole tullut ainoastaan täysin kunnioitettava, vaan se käyttää jo frakkiakin ja istuu rennosti vierashuoneiden sohvilla. Tämä osoittaa vielä kerran, miten parantumattoman häilyväinen on 'nuhteettomien seurapiirien' hirveä despootti, porvarillinen yleinen mielipide, ja vielä liiemmän kerran todistaa oikeutetuksi sen ylenkatseen, jota me vanhemman polven socialistit olemme sitä kohtaan aina osoittaneet. Meillä ei muutoin ole syytä olla tyytymättömiä tähän uuteen oireeseen.

Mutta mikä minusta on paljon tärkeämpää kuin ohimenevä muoti keikaroida vesitetyllä socialismilla porvaripiireissä ja jopa sitäkin menestystä tärkeämpää, jota socialismi yleensä on Englannissa saavuttanut — se on Lontoon East Endin herääminen. Tämä suuri kurjuuden tyysija ei ole enää umpirämeikkö, jollainen se oli vielä noin kuusi vuotta sitten. East End on karistanut päältään apaattisen epätoivoisuuden; se on uudesti syntynyt elämään ja siitä on tullut 'uuden unionismin', ts. laajojen 'ammattitaidottomien' työväenjoukkojen järjestäytymisen, syntymäpaikka. Vaikka tuo järjestäytyminen onkin jossain suhteessa pukeutunut 'ammattitaitoisten' työläisten vanhojen trade unionien muotoon, niin luonteensa puolesta se kuitenkin eroaa niistä oleellisesti. Vanhat trade unionit vaalivat syntymiskautensa perinteitä; ne katsovat palkkatyöjärjestelmän ikuiseksi, muuttumattomaksi järjestykseksi, jota ne voivat parhaassa tapauksessa vain vähän lieventää jäsentensä hyväksi. Uudet trade unionit sitä vastoin perustettiin sellaisena aikana, jolloin usko palkkatyöjärjestelmän ikuisuuteen oli jo pahasti horjahtanut. Niiden perustajat ja johtajat olivat tietoisia socialisteja tai tunnesocialisteja; joukot, joita tulvi niiden luo ja jotka muodostavat niiden voiman, olivat kehittymättömiä, poljettuja ja työläisaristokra-

tian ylenkatsomia. Näillä joukoilla on eräs mittaamattoman suuri etuisuus: niiden henkinen olemus on vielä koskemattomaa maaperää, joka on täysin vapaa perityistä, 'kunnioitettavista' porvarillisista ennakkoluuloista, jotka panevat paremmassa asemassa olevien 'vanhojen unionistien' pään pyörälle. Ja nyt näemme noiden uusien trade unionien valtaavan itselleen koko työväenliikkeen johdon ja alistavan yhä enemmän vaikutukseensa rikkaat ja korskeat 'vanhat' trade unionit.

Kiistatonta on, että Lontoon East Endin johtohenkilöt ovat tehneet joukon hyvin suuria virheitä; mutta samoinhan kävi heidän edeltäjilleenkin ja niin käy nykyisinkin doktrinäärisosialisteille, jotka nokkailevat heidän edessään. Suuri luokka enempää kuin suuri kansakuntakaan ei opi mistään niin nopeasti kuin omien virheidensä seurauksista. Ja kaikenlaisista menneistä, nykyisistä ja tulevista virheistään huolimatta Lontoon East Endin herääminen jää vuosisatamme lopun erääksi suurimmaksi ja tuloksellisimmaksi tapahtumaksi, ja olen iloinen ja ylpeä siitä, että olen saanut elää siihen asti.»

Näiden rivien kirjoittamisesta on kulunut puoli vuotta ja Englannin työväenliike on ottanut jälleen suuren askeleen eteenpäin. Muutama päivä sitten päättyneet parlamenttivaalit osoittivat selvästi kummallekin viralliselle puolueelle, sekä vanhoillisille että liberaaleille, että niiden pitää ottaa nyt lukuun kolmannen puolueen, työväenpuolueen, olemassaolo. Työväenpuolue on vasta syntymässä: sen erinäisten ainesten pitää vielä karistaa päältänsä kaikenlaiset perintönä kulkeutuneet ennakkoluulot — porvarilliset, vanhaunionilaiset ja jopa doktrinääris-sosialistisetkin — saadakseen vihdoinkin mahdollisuuden yhtyä heille kaikille yhteisellä maaperällä. Ja kaikesta huolimatta heitä yhdistävä vaisto on jo nyt niin voimakas, että se on johtanut Englannissa ennen kuulumattomiin vaalituloksiin. Lontoossa asettui ehdokkaaksi kaksi työläistä,* jotka vielä lisäksi ilmoittivat julkisesti olevansa sosialisteja; liberaalit eivät rohjenneet asettaa heitä vastaan omaa ehdokastaan, ja nämä molemmat sosialistit saivat vaaleissa suuren ja odottamattoman enem-

* James Keir Hardie ja John Burns. *Toim.*

mistön. Middlesbroughissa työläisehdokas* esiintyi liberaalia ja vanhoillista vastaan ja sai voiton kummastakin; sen sijaan ne uudet työläisehdokkaat, jotka olivat tehneet liiton liberaalien kanssa, epäonnistuivat täydellisesti, yhtä lukuunottamatta. Entisistä niin sanotuista työläisedustajista, ts. miehistä, joille annetaan anteeksi heidän kuuluvaisuutensa työväenluokkaan, koska he itse ovat valmiit hukuttamaan tämän ominaisuutensa liberalisminsa valtamereen, Henry Broadhurst, vanhan unionismin huomattavin edustaja, kärsi vaaleissa musertavan tappion, koska hän oli julistanut itsensä kahdeksantuntisen työpäivän vastustajaksi. Glasgowin kahdessa vaalipiirissä, yhdessä Salfordin vaalipiirissä ja monissa muissa piireissä esiintyi työläisten riippumattomia ehdokkaita kummankin vanhan puolueen ehdokkaita vastaan; he kärsivät tappion, samoin kuin liberaalienkin ehdokkaat. Lyhyesti sanoen! monissa suurkaupunkien ja teollisuuskeskusten vaalipiireissä työläiset kieltäytyivät jyrkästi olemasta missään yhteydessä kummankaan vanhan puolueen kanssa ja saavuttivat siten sellaista suoranaista ja välillistä menestystä, jollaista he eivät olleet saavuttaneet yksissäkään vaaleissa. Ja työläisten riemu tämän johdosta oli sanoin kuvaamatonta. Ensi kerran he näkivät ja tunsivat, mitä he voivat saada aikaan, kun käyttävät äänioikeuttaan oman luokkansa hyväksi. Taikauskoinen suhtautuminen »suureen» liberaaliseen puolueeseen — taikausko, joka oli ollut vallalla englantilaisten työläisten keskuudessa melkein neljänkymmenen vuoden ajan — on murrettu. Vakuuttavien esimerkkien perusteella työläiset ovat nähneet, että kun he tahtovat ja tietävät mitä tahtovat, niin he muodostavat Englannissa ratkaisevan voiman; vuoden 1892 vaaleissa he ensi kerran tiesivät ja tahtoivat. Muusta pitää huolen mannermaan työväenliike; saksalaiset ja ranskalaiset, jotka jo nyt ovat edustettuina niin laajasti parlamenteissa ja kunnallisvaltuustoissa, tulevat yhä suuremmilla saavutuksillaan pitämään englantilaisissa yllä kilpailuhenkeä. Ja kun jo lähitulevaisuudessa huomataan, että uusi parlamentti ei voi aloittaa työtään, jos siellä on herra Gladstone, ja

* John Havelock Wilson. *Toim.*

herra Gladstone ei voi tehdä mitään uuden parlamentin aikana, niin silloin Englannin työväenpuolue on jo riittävän järjestynyt tehdäkseen ainaiseksi lopun kahden, vuorotellen vallan ohjaksissa olevan vanhan puolueen keinumisesta keinulaudalla, minkä tarkoituksena on porvariston herruuden ikuistaminen.

F. Engels

Lontoossa 21. heinäkuuta 1892

*Julkaistu kirjassa: F. Engels.
Die Lage der Arbeitenden
Klasse in England, Zweite
Auflage. Stuttgart 1892*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 399—412*

Friedrich Engels

**SOSIALISTISTEN OPISKELIJOIDEN
KANSAINVÄLISELLE KONGRESSILLE³²⁷**

Lontoossa 19. joulukuuta 1893

Hyvät kansalaiset.

Kiitän teitä ystävällisestä kutsustanne sosialististen opiskelijoiden kongressiin ja valitan syvästi, että en voi olla teille miksikään hyödyksi koska kiireelliset ja tärkeät työt estävät osallistumiseni. Minun on siis tyydyttävä toivottamaan teidän kongressillenne kaikkea sen ansaitsemaa menestystä. Onnistukoot teidän ponnistuksenne pyrkiessänne herättämään opiskelijoiden keskuudessa tietoisuuden siitä, että teidän keskuudestanne syntyy se älyllinen proletariaatti, joka on kutsuttu näyttelemään lähestyvässä vallankumouksessa merkittävää osaa veljiensä käsityöläisten rinnalla ja joukossa.

Menneisyyden porvarilliset vallankumoukset vaativat yliopistoilta yksinomaan asianajajia poliitikkojen parhaana raaka-aineena; työväenluokan vapautus tarvitsee lisäksi lääkäreitä, kemistejä, agronomeja ja muita specialisteja. Tehtävänä ei näet ole ottaa vain poliittisen koneiston johtoa käsiin, vaan samoin koko yhteiskunnallisen tuotannon johto ja siinä ovat tarpeen vankat tiedot mahtipontisten korulauseiden sijasta.

Veljellisin terveisin

F. Engels

Julkaistu »L'Étudiant socialiste» lehdessä n:o 25. maaliskuuta — 10. huhtikuuta 1894

Werke, Bd. 22, S. 415

Friedrich Engels

ITALIAN TULEVA VALLANKUMOUS
JA SOSIALISTINEN PUOLUE³²⁸

Italian tilanne on nähdäkseni seuraava.

Noustuaan valtaan kansallisen riippumattomuuden puolesta käydyn taistelun kaudella ja myöhemmin porvaristo ei ole pystynyt eikä halunnutkaan viedä loppuun voittoa. Se ei ole hävittänyt feodalismia jäänneitä eikä uudelleenjärjestänyt kansallista tuotantoa nykykaiseen porvarilliseen tapaan. Porvaristo ei ole pystynyt turvaamaan maalle kapitalistisen järjestelmän suhteellisia ja tilapäisiä etuisuuksia, vaan on sälyttänyt maalle tuon järjestelmän kaikki vaikeudet ja rasitukset. Tyytymättä tähän se on iljettävien finanssivehkeilyjensä vuoksi menettänyt ainiaaksi kaiken kunnioituksen ja luottamuksensa.

Työkansa — talonpojat, käsityöläiset, maatalous- ja teollisuustyöläiset — on joutunut toisaalta iänikuisten, paitsi feodalismia myös antiikin ajoilta (*mezzadria**, *latifundiumit* etelässä, jossa karja häätää mailta ihmisiä) periytyvien sortomuotojen ja toisaalta porvarillisen yhteiskuntamuodon keksimän kaikkein petomaisimman verotusjärjestelmän puristukseen. Tässä sopii yhtyä Marxin sanoihin: »Kaikissa muissa suhteissa meitä, samoin kuin koko Länsi-Euroopan mannermaavaltioita, ei vaivaa ainoastaan kapitalistisen tuotannon kehitys, vaan myös sen kehityksen puute. Uudenajan epäkohtien ohella raskaita meitä koko joukko perittyjä epäkohtia, jotka johtuvat vanhanaikaisten, aikansa eläneiden tuotantotapojen säilymisestä ja niiden mukana kulkevista, nykyaikaan *soveltumattomista* yhteiskunta- ja valtiosuhteista. Me

* — kahdaviiljelys. *Toim.*

emme kärsi ainoastaan elävistä, vaan myös kuolleista. Kuollut vie elävänkin mukanaan!»*

Tällainen tilanne johtaa kriisiin. Tuottajien joukot joutuvat kiihtymyksen valtaan kaikkialla; paikoin he nousevat jo kapinaan. Mihin tuo kriisi vie meidät?

Sosialistinen puolue on ilmeisesti liian nuori ja taloudellisten olojen vuoksi liian heikko voidakseen toivoa sosialismin pikaista voittoa. Maassa on paljon enemmän maalaisväestöä kuin kaupunkilaista; kaupungeissa suurteollisuus on heikosti kehittyntä ja siksi niissä on vähän *todellista* proletariaattia. Enemmistönä ovat käsi-työläiset, pikkukauppiat ja luokka-asemansa menettäneet ainekset, ts. pikkuporvariston ja proletariaatin välillä horjuva joukko. Tuo lamatilassa ja rappeutumassa oleva keskiaikainen pikku- ja keskivarakas porvaristo koostuu suurimmalta osaltaan tulevista proletaareista, mutta se ei vielä tällä hetkellä ole muuttunut proletaareiksi. Vain tämä jatkuvasti vararikon partaalla oleva ja nykyään epätoivoon joutunut luokka pystyy nostamaan keskuudestaan vallankumousliikkeen taistelijajoukkoja ja johtajia. Sitä tukevat talonpojat, jotka alueellisen hajanaisuuden ja lukutaidottomuutensa vuoksi eivät pysty todelliseen aloitteellisuuteen, mutta ovat silti voimakkaita ja tarpeellisia liittolaisia.

Mikäli menestys saavutetaan suhteellisen rauhanomaista tietä, tapahtuu tavanomainen hallituksen vaihdos ja valtaan pääsevät »käännetyt» tasavaltalaiset³²⁹, Cavallotti ja kumppanit; mutta vallankumouksen puhjettua syntyy porvarillinen tasavalta.

Mitä osaa sosialistisen puolueen on esitettävä näissä olosuhteissa?

Taktiikkana joka vuodesta 1848 alkaen on useimmiten taannut voiton sosialisteille, on »*Kommunistisen manifestin*» taktiikka. »Proletariaatin ja porvariston välisen taistelun eri kehitysasteilla sosialistit** edustavat aina koko liikkeen etua»... he »taistelevat työväenluokan lä-

* K. Marxin Pääoman ensimmäisen osan ensimmäisen saksankielisen laitoksen alkulause (ks. tämän laitoksen 4. osaa, s. 280). *Toim.*

** Siteeratesaan Engels on vaihtanut sanan »kommunistit» sanaan »sosialistit». *Toim.*

himpien välittömien tarkoitusperien ja etujen saavuttamiseksi, mutta nykyisessä liikkeessä he puolustavat samalla myös liikkeen tulevaisuutta.»* Siksi he osallistuvat aktiivisesti noiden kahden luokan väliseen taisteluun sen kullakin kehitysasteella muistaen aina, että nuo asteet ovat vain askelmia edettäessä kohti suurta päätaavoitetta, proletariaatin poliittista valtaa, mikä on yhteiskunnan uudistamisen välikappale. Heidän on oltava niiden riveissä, jotka taistelevat kaikkien työväenluokan etujen mukaisten välittömien menestysten saavuttamiseksi; he pitävät kuitenkin kaikkia sekä poliittisia että taloudellisia saavutuksia vain *osamaksuna*. Siksi he pitävät jokaista vallankumouksellista ja edistyksellistä liikettä heidän oman tiensä suuntaisena askeleena. Heidän tehtävänä on kannustaa muita vallankumouksellisia puolueita kulkemaan eteenpäin ja puolustamaan proletariaatin etuja, kun jokin noista puolueista saa voiton. Tämä taktiikka tähtää jatkuvasti suureen päämäärään ja varjelee sosialisteja pettymyksiltä, jotka kohtaavat muita, vähemmän kaukonäköisiä puolueita, kuten puhtaita tasavaltalaisia tai sentimentaaleja sosialisteja, sillä ne pitävät liikkeen lopputavoitteena sen pelkkää vaihetta.

Soveltakaamme tätä Italiaan.

Rappiotilassa olevan pikkuporvariston ja talonpojiston voitto johtaa mahdollisesti siis »käännytettyjen» tasavaltalaisten hallituksen muodostamiseen. Tämä antaa meille yleisen äänioikeuden ja liikkeelle paljon tuntuvamman vapauden (paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden, ammonizionen** lakkauttamisen yms.), ts. uuden ase, jota ei ole väheksyminen.

Tai perustetaan porvarillinen tasavalta, jonka johdossa ovat samat henkilöt ja muutamat mazzinistit. Tämä antaisi vieläkin suuremman vapauden ja avartaisi toiminta-alaamme ainakin joksikin aikaa. Marx sanoi, että porvarillinen tasavaltahan on poliittinen muodostuma, jossa vain voidaankin ratkaista proletariaatin ja porvaris-

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 348 ja 369. *Toim.*

** — poliisivalvonnan. *Toim.*

ton välinen taistelu.* Puhumattakaan vaikutuksesta, jonka se tekisi Eurooppaan.

Näin ollen nykyinen vallankumouksellinen liike ei pysty voittamaan voimistamatta meitä tai luomatta meille suotuisampia ambiente**. Tekisimme siis suuren virheen, jos pidätyisimme ja jos suhteessamme »affini»***-puolueisiin rajoittuisimme pelkkään kielteiseen arvosteluun. Saattaa koittaa hetki, jolloin joudumme harjoittamaan niiden kanssa rakentavaa yhteistyötä, mutta kuka pa sen tietää, milloin tuo hetki koittaa.

Meille ei nähtävästi kuulu sen liikkeen välitön valmistelu, joka ei ole edustamamme luokan liikettä. Jos radikaalit ja tasavaltalaiset ovat sitä mieltä, että on koittanut hetki astua kaduille, niin antaa heidän purkaa innostuksensa. Mitä meihin tulee, niin olemme liian usein pettyneet noiden herrojen suurten lupausten suhteen joutuaksemme jälleen ansaan. Heidän julistuksensa enempiä kuin salaliittonsakaan eivät voi liikuttaa meitä. Kun olemme velvollisia tukemaan jokaista *todellista* kansanliikettä, niin olemme velvollisia myös olemaan uhramatta suotta proletarisen puolueemme vasta muotoutunutta ydinjoukkoa ja estämään proletariaatin tuhoamisen tuloksettomissa paikallisissa kapinoissa.

Mikäli taas liike osoittautuu todella yleiskansalliseksi, niin meikäläiset yhtyvät siihen ennen kuin heitä kehoitetaan yhtymään ja osallistumisemme tuohon liikkeeseen on selviö. Tällöin meidän on kuitenkin tehtävä itsellemme selväksi ja ilmoitettava avoimesti, että osallistumme *riippumattomana puolueena*, joka on tilapäisesti liittoutunut radikaalien ja tasavaltalaisten kanssa, mutta eroaa näistä perinpohjaisesti; että meillä ei ole mitään harhakuvitelmia voitollisenkaan taistelun tulosten suhteen; että nuo tulokset eivät voi tyydyttää meitä, vaan ovat meille vain yhtenä saavutetuista vaiheista, vain uutena toimintapohjana tulevia saavutuksia varten; että tiemme erkanevat heti voiton päivänä; että tuosta päivästä alkaen me muodostamme uuden hallituksen vastai-

* *K. Marx*. Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista (ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 158). *Toim.*

** — olosuhteita. *Toim.*

*** — »naapuri». *Toim.*

sen *uuden opposition*, emme taantumuksellista vaan edistyksellisen, ääriivasemmiston opposition, joka tulee innoittamaan uusiin, saavutettuja pitemmälle meneviin voittoihin.

Yhteisvoimin saavutetun voiton jälkeen meille ehdotetaan luultavasti muutamia paikkoja uudessa hallituksessa, mutta ehdottomasti siten, että jäisimme *vähemmistöksi. T ä s s ä p i i l e e h y v i n s u u r i v a a r a.* Helmikuun vallankumouksen jälkeen 1848 ranskalaiset demokraattiset sosialistit (»Reforme» lehdestä Ledru-Rollin, Louis Blanc, Flocon ym.) tekivät virheen ottaessaan vastaan nuo virat.³³⁰ Ollen vähemmistönä hallituksessa he jakoivat vapaaehtoisesti vastuun kaikista konnantöistä ja katalista teoista, joita puhtaista tasavaltaisista koostunut enemmistö oli harjoittanut työläisiä vastaan. Samalla noiden työväenluokan edustajiksi tekeytyneiden herrojen osallistuminen hallitukseen lamaanutti täydellisesti työväenluokan vallankumouksellisen toiminnan.

Kaikki tässä sanottu on vain henkilökohtainen mielipiteeni. Olen lausunut sen, koska minua on pyydetty, mutta olen lausunut sen hyvin epävarmasti. Mitä tulee yleiseen taktiikkaan, niin sen paikkansapitävyydestä olen päässyt varmistumaan koko elämäni aikana; se ei ole kertaakaan pettänyt minua. Mitä taas tulee sen soveltamiseen Italian nykyoloihin, niin se on eri asia; se kysymys on ratkaistava itse paikalla, ja se kuuluu niiden ratkaistavaksi, jotka ovat tapahtumien keskipisteessä.

*Kirjoitettu 26. tammikuuta
1894*

*Julkaistu italian kielelle
käännettynä aikakauslehden
»Critica Sociale» 3. n:ossa
1. helmikuuta 1894*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 413—416*

Friedrich Engels

TALONPOIKAISKYSYMYS
RANSKASSA JA SAKSASSA³³¹

Porvarilliset ja taantumukselliset puolueet ovat kovin ihmeissään siitä, että sosialisteilla on nykyisin kaikkialla tullut yhtäkkiä päiväjärjestykseen talonpoikaiskysymys. Pikemminkin niiden pitäisi ihmetellä sitä, ettei niin ole tapahtunut jo kauan sitten. Irlannista Sisiliaan, Andalusiasta Venäjälle ja Bulgariaan talonpoika on sangen tärkeä väestö- ja tuotantotekijä sekä poliittinen voimatekijä. Poikkeuksena on vain kaksi Länsi-Euroopan aluetta. Varsinaisessa Isossa-Britanniassa on suurmaanomistus ja suurmaanviljelys työntänyt kokonaan syrjään oman taloutensa varassa elävän talonpojan; Elben itäpuolella sijaitsevassa Preussissa on jo monien vuosisatojen aikana ollut käynnissä sama prosessi, ja sielläkin talonpoikaa »syrjäytetään»* yhä enemmän tai ainakin työnnetään taka-alalle taloudellisessa ja poliittisessa suhteessa.

Poliittisena voimatekijänä talonpoika on tähän asti loistanut useimmiten vain välinpitämättömyydellään, jonka alkusyynä on maalaiselämän eristyneisyys. Laajojen väestöjoukkojen välinpitämättömyys tukee voimakkaasti paitsi parlamentaarista lahjomisjärjestelmää Pariisissa ja Roomassa myös venäläistä despotismia. Mutta tämä välinpitämättömyys ei ole suinkaan voittamatonta. Työväenliikkeen syntymisen jälkeen länsieurooppalaisten porvarien ei ollut kovinkaan vaikeaa, varsinkaan siellä, missä vallitsee talonpoikien palstatilanomistus, herättää

* Wird »gelegt«. Bauernlegen, termi jota käytettiin Saksan historiassa merkitsemään talonpoikien häätämistä ja pakkoluvutusta. (*Lentinin huomautus hänen tekemäänsä Engelsin teoksen alkuosan venäjännökseen.*)

talonpojissa epäluuloa ja vihaa sosialistisia työläisiä kohtaan ja saada talonpojat kuvittelemaan mielessään työläiset »jakamisen» kannattajiksi (partageux), laiskoiksi, ahneiksi kaupunkilaisiksi, jotka havittelevat talonpojan omaisuutta. Ranskan talonpoikien taantumuksellinen äänestys tukahdutti nopeasti vuoden 1848 helmikuun vallankumouksen epämääräiset sosialistiset henkähäykset; talonpoika, joka halusi olla rauhassa, kaivoi esiin muistojensa kätköistä tarun talonpoikien keisarista Napoleonista ja loi toisen keisarikunnan. Meille kaikille on tunnettua, mitä yksistään tuo talonpoijiston urotyö tuli Ranskan kansalle maksamaan; Ranskan kansa kärsii tänäkin päivänä tuon urotyön seurauksista.

Mutta sen jälkeen on paljon muuttunut. Kapitalistisen tuotantomuodon kehitys on katkaissut elinhermon pientuotannolta maataloudessa: pientuotanto tuhoutuu ja rappeutuu hillittömästi. Pohjois- ja Etelä-Amerikka sekä Intia ovat täyttäneet Euroopan markkinat halvalla viljalla, niin halvalla, ettei sen kanssa ole pystynyt kilpailemaan ainoakaan eurooppalainen tuottaja. Tuho uhkaa sekä suurmaanomistajaa että pientalonpoikaa, yhtäläisesti kumpaakin. Mutta kun he kumpikin ovat maanomistajia ja maaseudun asukkaita, niin suurmaanomistaja julistautuu taistelijaksi pientalonpojan etujen puolesta, ja pientalonpoika ylipäänsä tunnustaa hänet etujensa puolustajaksi.

Sillä välin on lännessä kasvanut voimakas sosialistinen työväenpuolue. Helmikuun vallankumouksen kauden epämääräiset aavistukset ja pyrkimykset ovat selvenneet, tulleet laajemmiksi ja syvällisemmiksi, muuttuneet kaikkia tieteen vaatimuksia vastaavaksi ohjelmaksi tiettyine konkreettisine vaatimuksineen; sosialistiset kansanedustajat, joiden lukumäärä kasvaa jatkuvasti, puolustavat näitä vaatimuksia Saksan, Ranskan ja Belgian parlamentissa. Valtiovallan valtaaminen on tullut sosialistisen puolueen lähitulevaisuuden asiaksi. Mutta voidakseen vallata valtiiovallan tämän puolueen on ensin mentävä kaupungista maaseudulle, tultava voimaksi maaseudulla. Sosialistinen puolue, joka eroaa muista puolueista siinä, että sillä on selvä käsitys taloudellisten syiden ja poliittisten seurausten yhteydestä, ja joka juuri sen vuoksi on

paljastanutkin jo kauan sitten lampaan vaatteisiin pu-
keutuneen ja talonpojan ystäväksi lyöttäytyvän suurtil-
lanherran sudenhahmon, voiko tämä puolue rauhallisesti
jättää tuhoontuomitun talonpojan hänen valheellisten
puolustajiensa käsiin, jättää siihen saakka, kunnes talon-
pojasta, teollisuustyöläisten passiivisesta vihollisesta, teh-
dään heidän aktiivinen vihollisensa? Nyt olemmekin
päässeet talonpoikaiskysymyksen ytimeen.

I

Maalaisväestö, jonka puoleen voimme kääntyä, koos-
tuu sangan erilaisista aineksista, jotka vuorostaan eroavat
toisistaan vielä paikkakunnittain.

Länsi-Saksassa samoin kuin Ranskassa ja Belgiassa-
kin on vallitsevana sellaisten palstatilallisten pientuo-
tanta, jotka suurimmalta osaltaan ovat maatilkkujensa
omistajia, pienemmältä osaltaan niiden vuokraajia.

Luoteessa — Ala-Saksissa ja Schleswig-Holsteinissa —
ovat vallitsevina suur- ja keskitalonpojat, jotka eivät
tule toimeen ilman renkejä ja piikoja ja pitävät jopa
päiväläisiäkin. Samoin on asia Baijerin tietyissä osassa.

Elben itäpuolella sijaitseva Preussi ja Mecklenburg
ovat suurmaanomistuksen ja suurtuotannon alueita, siellä
on kartanonväkeä, renkejä ja päiväläisiä sekä paikka
paikoin verrattain vähäinen ja lakkaamatta pienenevä
määrä pien- ja keskitalonpoikia.

Keski-Saksassa tapaamme kaikkia näitä tuotanto- ja
maanomistusmuotoja erilaisina koostumina paikkakun-
nista riippuen, eikä yksikään näistä muodoista pääse val-
litseväksi vähänkään huomattavammalla alueella.

Sitä paitsi löytyy erisuuruisia paikkakuntia, joissa
oma tai vuokrattu peltomaa ei riitä perheen elatukseen
ja on vain jonkin käsityöammatin harjoittamisen perusta-
na tehden siinä mahdolliseksi alhaiset, ilman tuota pe-
rustaa mahdottoman alhaiset työpalkat, jotka turvaavat
varman menekin tuotteille, olkoonpa ulkomainen kilpailu
millaista hyvänsä.

Mitkä näistä maalaisväestön kerroksista voidaan saada
sosiaalidemokraattisen puolueen kannalle? Käsittelemme
tätä kysymystä tietenkin vain yleispiirtein, otamme tar-

kasteltaviksi vain selvästi ilmenevät muodot; tilan puutteen vuoksi emme voi pysähtyä tarkastelemaan väliasteita emmekä sekalaista maalaisväestöä.

Alkakaamme pientalonpojasta. Kaikista talonpojista tämä kerros on tärkein muuallakin eikä vain yleensä Länsi-Euroopassa. Ja mitä tulee koko kysymykseen, niin painopiste on nimenomaan tässä talonpoikaikerroksessa. Kun olemme selvittäneet itsellemme suhtautumisemme pientalonpoikaan, niin silloin meillä on jo kaikki lähtökohdat määritelläksemme suhtautumisemme maalaisväestön muihin osiin.

Pientalonpojalla me tarkoitamme tässä sellaisen maatilkun omistajaa tai vuokraajaa — eritoten omistajaa — joka ei ole niin suuri, ettei hän pystyisi sitä viljelemään tavallisesti perheensä voimin, eikä niin pieni, ettei se voisi elättää hänen perhettään. Näin muodoin pientalonpoika samoin kuin pienkäsityöläinenkin on työläinen, joka eroaa nykyaikaisesta proletaarista siinä, että hänellä on vielä omat työvälineet; se on siis jo menneisyyteen kuuluvan tuotantotavan jäännettä. Esi-isästään, maaorjasta, riippuvaisesta tai — harvoissa poikkeustapauksissa — vapaasta, mutta vero- ja päivätyövelvollisesta talonpojasta, hän eroaa vain kolmessa suhteessa. Ensinnäkin siinä, että Ranskan vallankumous vapautti hänet feodaalisista veroista ja rasituksista, joita hän oli suorittanut tilanherralle, ja useimmissa tapauksissa, ainakin Reinin vasemmalla rannalla, antoi talonpojalle maapalstan hänen vapaaksi omaisuudekseen. Toiseksi siinä, että hän jäi ilman sen itsehallinnollisen yhteisön suojaa, jonka jäsen hän oli ollut, ja samalla menetti myös oikeutensa aikaisemmin yhteisölle kuuluneiden maiden käyttöön. Yhteisömaan riisti häneltä petkuttamalla osaksi hänen entinen feodaaliherransa, osaksi liberaalinen, roomalaiseen oikeuteen perustuva byrokraattinen lainsäädäntö, ja nykyajan pientalonpoika menetti siten mahdollisuuden pitää työjuhtia rehua ostamatta. Taloudellisessa suhteessa yhteisömaiden käyttöoikeuden menettäminen painaa paljon enemmän kuin feodaalisten rasitusten lakkauttaminen; niiden talonpoikien lukumäärä, jotka eivät voi pitää työjuhtia, kasvaa jatkuvasti. Kolmanneksi nykyisen talonpoijan erikoisuutena on se, että hän on me-

nettänyt puolet entisestä tuotannollisesta työstään. Ennen hän perheineen valmisti itse omista raaka-aineistaan suurimman osan tarvitsemistaan tuotteista; hänen muut tarpeensa tyydyttivät hänen maalaisnaapurinsa, jotka rinnan maanviljelyksen kanssa harjoittivat käsityötä ja saivat enimmäkseen maksun joko korvaukseksi annettuina elintarvikkeina tai vastapalveluksina. Perhe ja erittäinkin kylä tuli toimeen omillaan, tuotti melkein kaiken tarvitsemansa. Se oli miltei täydellistä luontoistaloutta, rahaa ei tarvittu juuri lainkaan. Kapitalistinen tuotanto teki siitä lopun rahatalouden ja suurteollisuuden avulla. Ja kun yhteisömaa oli talonpojan toimeentulon ensimmäinen perusehto, niin teollinen sivuelinkeino oli toinen tällainen ehto. Niinpä siis talonpoika painui yhä alemmaksi. Verot, kadot, omaisuuden jaot perillisten kesken ja oikeusjutut ajoivat talonpojan toisensa jälkeen koronkiskurin luo, velkaantuneisuus leviää yhä laajemmalle ja käy kullekin erikseen yhä raskaammaksi, sanalla sanoen pientalonpoikamme — samoin kuin kaikki aikansa eläneet tuotantotavan jäänteet — kulkee hillittömästi tuhoaan kohti. Hän on tuleva proletaari.

Proletaarina hänen pitäisi ottaa tarkoin vaari sosialistisesta propagandasta. Mutta sitä vielä toisinaan haittaa luihin ja ytimiin syöpynyt omistuksen vaisto. Mitä raskaammaksi hänelle käy taistelu niin monille vaaroille alttiiksi käyneen maatilkkunsa puolesta, sitä epätoivoisemmin hän tarrautuu siihen, sitä taipuvaisempi hän on näkemään sosiaalidemokratissa, joka puhuu hänelle maaomaisuuden muuttamisesta koko yhteiskunnan omaisuudeksi, yhtä vaarallisen vihollisen kuin koronkiskurissa ja asianajajassa. Millaisin keinoin sosiaalidemokratian on taisteltava tuota ennakkoluuloa vastaan? Mitä se voi tarjota tuhoutuvalle pientalonpojalle pettämättä itseään?

Käytännöllisenä perustana meillä tässä on marxilaisen suunnan ranskalaisten sosialistien agrariohjelma, joka ansaitsee sitäkin suurempaa huomiota, kun se on lähtöisin klassisesta pientalonpoikaistalouden maasta.

Marseillen edustajakokouksessa vuonna 1892 hyväksyttiin puolueen ensimmäinen agrariohjelma. Siinä vaaditaan maattomille maataloustyöläisille (so. päiväläisille ja kartanonväelle) ammattiliittojen ja kunnanvaltuus-

tojen säätämää työpalkkaminimiä; maaseudun ammattituomioistuimia, joiden jäsenistä puolet on työläisiä; kunnanmaiden myynnin kieltämistä ja valtionmaiden vuokraamista kunnille, joiden tulee luovuttaa kaikki maat — sekä omat että vuokratut — maattomien maataloustyöläisten perheiden yhtymille yhteisviljelyä varten, jota harjoitetaan palkkatyötä käyttämättä ja kunnan valvonnan alaisena; vanhuksille ja invalideille eläkkeet, jotka katetaan erikoisella suurmaamaisuuden verotuksella.

Pientalonpojille, joihin tässä lasketaan lisäksi myös vuokramiehet, ohjelma vaatii: kuntien on hankittava maatalouskoneita ja vuokrattava niitä talonpojille omakustannushintaan; on perustettava talonpoikaisosuuskuntia lannoitteiden, salaajaputkien, siementen ym. ostamista ja tuotteiden myyntiä varten; on lakkautettava verot, joita peritään maapalstojen siirtyessä toisiin käsiin, jos palstan hinta ei ylitä 5000 frangia; on muodostettava välitysoikeuksia Irlannin malliin tavattoman korkeiden vuokramaksujen alentamiseksi ja korvauksen maksamiseksi poislähteille vuokramiehille ja osaviljelijöille (*métayers*) heidän työllään aikaansaadusta maapalstan arvon kohoamisesta; on kumottava Code civilin* 2102. pykälä³³², joka antaa maanomistajalle oikeuden panna sato takavarikkoon, ja kiellettävä lainanantajilta oikeus ottaa pantiksi kasvavaa viljaa; on kiellettävä ottamasta pantiksi työvälineitä, satoa, siemeniä, lannoitteita, työjuhtia, sanalla sanoen kaikkea sellaista, mikä on välttämätöntä talonpojalle taloutensa hoitamiseksi; on tarkistettava aikoja sitten vanhentunut yleinen maakirja ja toistaiseksi toimitettava paikallinen tarkistus jokaisessa kunnassa; on vihdoin järjestettävä maksuton maataloudellinen erikoisopetus ja perustettava maataloudellisia koeasemia.

Kuten näemme, talonpoikien etujen mukaiset vaatimukset — toistaiseksi emme koskettele työläisten etuja ajavia vaatimuksia — eivät mene kovinkaan pitkälle. Osa niistä on muissa maissa jo toteutettu. Maanvuokraajien välitysoikeudet rakentuvat selvästi Irlannin mallin

* — Siviililakikokoelman. *Toim.*

mukaan. Talonpoikaisosuskuntia on jo olemassa Reininvarren alueilla. Maakirjan tarkistus on kaikkialla Länsi-Euroopassa liberaalien ja jopa virkavallankin vakinaisena hyvänä toivomuksena. Ohjelman muutkin kohdat voidaan toteuttaa aiheuttamatta suurempaa vahinkoa vallitsevalle kapitalistiselle järjestelmälle. Puhumme tästä vain luonnehtiaksemme ohjelmaa, emme lainkaan moittiaksemme sitä, vaan päinvastoin.

Tämän ohjelman avulla puolue saavutti talonpoikien keskuudessa Ranskan eri alueilla sellaista menestystä, että — ruokahaluan kasvaa syödessä — ranskalaisten toveriemme alkoi tehdä mieli sopeuttaa se vieläkin enemmän talonpoikien maun mukaan. Tällöin he tietysti aavistivat lähtevänsä vaaralliselle tielle. Kuinka voidaan auttaa talonpoikaa — ei tulevaa proletaaria, vaan nykyistä omistajatalonpoikaa — rikkomatta yleisen sosialistisen ohjelman peruseriaatteita? Tämän vastaväitteen ehkäisemiseksi on uutta käytännöllistä ehdotusta perusteltu teoreettisesti ja yritetty todistaa, että sosialismin periaatteet edellyttävät talonpoikaisen pienomistuksen suojelemista tuholta kapitalistisen tuotantotavan vallitessa, vaikka kirjoittajillekin on aivan selvää, että pienomistuksen tuho on väistämätön. Tarkastelkaamme nyt lähemmin tuota perustelua sekä itse niitä vaatimuksia, jotka hyväksyttiin tämän vuoden syyskuussa pidetyssä Nantesin edustajakokouksessa.

Perustelu alkaa näin:

»Ottaen huomioon, että puolueen yleisen ohjelman tarkan ajatuksen mukaan tuottajat voivat olla vapaita vain sikäli, mikäli he omistavat tuotantovälineet;

ottaen huomioon, että kun nämä tuotantovälineet ovat teollisuuden alalla saavuttaneet jo sellaisen kapitalistisen keskittymisen tason, että ne voidaan palauttaa tuottajille vain kollektiivisessa tai yhteiskunnallisessa muodossa, niin — ainakin nykyisessä Ranskassa — asia on kokonaan toisin maatalouden alalla, jossa tuotantoväline, nimenomaan maa, on hyvin monilla seuduilla vielä tuottajien yksilöllistä omaisuutta;

ottaen huomioon, että vaikka tämä tila, jota luonnehtii palstatilanomistus, on tuomittu ehdottomaan tuhoon (est fatalement appelé à disparaître), sosialismin velvollisuutena ei kuitenkaan ole jouduttava tuota tuhoa, koska sen tehtävänä ei ole erottaa omaisuutta työstä, vaan päinvastoin yhdistää yksin käsiin nuo kaikkinaisen tuotannon molemmat tekijät, joiden toisistaan

erottaminen saattaa proletarisoituneet työntekijät orjuuteen ja kurjuuteen;

ottaen huomioon, että joskin toisaalta sosialismin velvollisuutena on nostaa maatalousproletaarit jälleen hallitsemaan — kollektiivisessa tai yhteiskunnallisessa muodossa — suurtiloja sen jälkeen kun ne on pakkoluovutettu niiden nykyisiltä työtätekemättömiltä omistajilta, niin toisaalta sosialismin yhtä pakottavana velvollisuutena on suojella itsenäisesti maatilkkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta sekä uusien, nousemassa olevien suurmaanomistajien hyökkäilyiltä;

ottaen huomioon, että tuo suojeleminen on tarkoituksenmukaista ulottaa niitäkin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten ja osaviljelijöiden (métayers) nimisinä viljelevät vierasta maata ja joita silloinkin, kun he riistävät päiväläisiä, pakottaa siihen jossain määrin heitä itseään painava riisto;

työväenpuolue, joka päinvastoin kuin anarkistit ei perusta yhteiskuntajärjestelmän uudistamislaskelmiaan kurjuuden kasvuun ja leviämiseen, vaan odottaa työn ja koko yhteiskunnan vapautuvan vain niin kaupungin kuin maaseudunkin työtätekevien joukkojen järjestäytymisen ja yhteisten ponnistusten avulla näiden joukkojen otettua toimeenpano- ja lakiasäättävä valta käsiinsä — tämä työväenpuolue on hyväksynyt seuraavan agraariohjelman yhdistääkseen taisteluun yhteistä vihollista, feodaalista maanomistusta vastaan kaikki maataloustuotannon ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeusperustein käyttävät kansallista maata».

Tarkastelkaamme nyt lähemmin tätä »perustelua».

Ranskalaisen ohjelman sen teesin jälkeen, että tuottajien vapauden edellytyksenä on tuotantovälineiden omistaminen, on ennen kaikkea lisättävä välittömästi kohta, jossa sanotaan, että tuotantovälineiden omistus on mahdollista vain kahdessa muodossa: joko yksilöllisen omistuksen muodossa, jota kaikki tuottajat käsittävänä ilmiönä ei ole koskaan ollut missään ja jonka teollinen kehitys tekee päivä päivältä yhä mahdottomammaksi, tai sitten yhteisenä omistuksena, ts. muodossa, jonka aineelliset ja intellektuaaliset edellytykset on luonut jo itse kapitalistisen yhteiskunnan kehitys; ja että on siis taisteltava kaikin proletariaatin käytettävissä olevin keinoin tuotantovälineiden muuttamisesta yhteisomaisuudeksi.

Tuotantovälineiden yhteisomistus asetetaan siis ai-noaksi tavoitettavaksi päämääräksi. Eikä vain teollisuuden alalla, jossa maaperä on jo muokattu, vaan myös kaikkialla, siis maataloudessakin. Yksilöllistä omistusta

ei ohjelman mukaan ole koskaan ollut missään kaikki tuottajat käsittävänä ilmiönä; juuri sen vuoksi ja myös siksi, että teollinen kehitys syrjäyttää sen jo muutenkin, sosialismin etujen mukaista ei ole lainkaan yksilöllisen omistuksen tukeminen, vaan sen poistaminen, koska siellä, missä ja mikäli se on olemassa, yhteisomistus käy mahdolltomaksi. Jos kerran vedotaan ohjelmaan, niin pitää vedota koko ohjelmaan, mikä muuttaa oleellisesti siteerattua nantesilaisen perustelun teesiä asettamalla siinä ilmaistun yleishistoriallisen totuuden riippuvaiseksi sellaisista olosuhteista, joiden vallitessa tämä totuus vain voikin nykyisin säilyttää pätevyytensä kun on puhe Länsi-Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta.

Tuotantovälineiden kuuluminen erillisille tuottajille ei meidän aikanamme enää anna heille todellista vapautta. Käsityö on kaupungeissa saatettu jo häviötilaan, ja sellaisista suurkaupungeista kuin Lontoosta se on jopa kokonaan hävinnyt, sen tilalle on tullut suurteollisuus, hiotusjärjestelmä ja viheliäiset petkuttajat, joiden tulolähteinä ovat vararikot. Omasta taloudestaan elävälle pientalonpojalle ei ole turvattu hänen maatilkkunsa omistusta eikä hän ole vapaa. Samoin kuin hän itse, niin myös hänen talonsa, taloutensa ja peltonsa kuuluvat koronkiskurille. Pientalonpojan toimeentulo on epävarmempaa kuin proletarin, joka saa edes silloin tällöin viettää rauhallisen päivän, jota nääntyneellä velkaorjalla ei ole koskaan. Pyyhkikää yli Siviililakikokoelman 2102. pykälä, taatkaa talonpojalle lailla maatalouskaluston, karjan ym. pysyvyys, mutta sittenkään ette voi pelastaa häntä toivottomasta tilasta, joka pakottaa hänet myymään »vapaaehtoisesti» karjansa, itsensä, sielunsa ja ruumiinsa koronkiskurille saadakseen hetken lykkäyksen. Teidän yrityksenne suojata pientalonpoikaa omistajana ei suojaa hänen vapauttaan, vaan ainoastaan hänen orjuutensa erikoismuotoa; se pitkittää sellaista tilaa, jonka vallitessa hän ei voi elää eikä kuolla; sen vuoksi vetoaminen ohjelmaan ensimmäiseen kohtaan ei ole tässä lainkaan paikallaan.

Perustelussa sanotaan, että nykyajan Ranskassa tuotantoväline, nimenomaan maa, on vielä hyvin monilla seuduilla tuottajien yksilöllistä omaisuutta; sosialismin

tehtävänä ei muka ole erottaa omaisuutta työstä, vaan päinvastoin yhdistää yksiin käsiin nuo kaikkinaisen tuotannon molemmat tekijät.— Kuten sanottu, tämä yhdistäminen ei missään tapauksessa ole tuollaisessa yleisessä muodossa sosialismin tehtävä; sen tehtävänä on vain siirtää tuotantovälineet tuottajien *yhteiseen omistukseen*. Heti kun unohdamme tämän, yllä mainittu teesi johtaa meidät oitis siihen virheelliseen ajatukseen, että sosialismin velvollisuutena on muka tehdä pientalonpojan nykyinen näennäinen omistusoikeus peltoonsa todelliseksi, ts. tehdä pienvuokraajasta omistaja ja vapauttaa velkojen rasittama omistaja veloista. Sosialismin etujen mukaista on tietysti se, että tuo talonpoikaisen omistuksen pettävä näennäisyys katoaa, mutta ei tuolla tavalla.

Joka tapauksessa asia on mennyt niin pitkälle, että ohjelman perustelevassa osassa on katsottu mahdolliseksi sanoa suoraan, että sosialismin velvollisuutena, jopa sen pakottavana velvollisuutena on muka

»suojella itsenäisesti maatilkkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta sekä uusien, nousemassa olevien suurmaanomistajien hyökkäilyiltä».

Näin muodoin perustelussa julistetaan sosialismin pakottavaksi velvollisuudeksi suorittaa jotain sellaista, mikä edellisessä pykälässä on todettu mahdottomaksi. Perustelussa annetaan sosialismin tehtäväksi »suojella» talonpoikien palstatilanomistusta, vaikka siinä juuri väitetään, että tuo omistus »on tuomittu väistämättömään tuhoon». Valtionrahasto, koronkiskuri, uudet, nousemassa olevat suurmaanomistajat — mitä muuta ne ovat kuin yksinkertaisia välikappaleita, joiden kautta kapitalistinen tuotanto saa aikaan tuon väistämättömän tuhon? Millä keinoin »socialismin» olisi suojeltava talonpoikaa tuolta kolminaisuudelta, sen näemme alempana.

Mutta suojattavana ei ole vain pientalonpojan omaisuus.

»Tuo suojele on tarkoituksenmukaista ulottaa niitäkin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten ja osaviljelijöiden (mé-tayers) nimisinä viljelevät vierasta maata ja joita silloinkin, kun he riistävät päiväläisiä, pakottaa siihen jossain määrin heitä itseään painava riisto.»

Tässä astumme jo aivan hyllyvälle pohjalle. Sosialismi suuntautuu erityisesti palkkatyön riistoa vastaan. Mutta tässä julistetaan sosialismin pakottavaksi velvollisuudeksi puolustaa ranskalaisia vuokramiehiä, silloin kun he »riistävät päiväläisiä», kirjaimellisesti siten on sanottukin! Ja tämä siksi, että noita vuokramiehiä pakottaa siihen jossain määrin »heitä itseään painava riisto»!

Kuinka helppoa ja mukavaa on luisua alas, kun on joutunut kaltevalle pinnalle! Jos saksalainen suur- tai keskitalonpoika tulee ranskalaisten sosialistien luo ja pyytää heitä anomaan Saksan puolueen hallinnolta, että Saksan sosiaalidemokraattinen puolue ottaisi hänet suojelukseensa, kun hän riistää renkejään ja piikojaan, ja vetoaa tällöin »häntä itseään painavaan riistoon» koronkiskurin, veronkantajan, viljakeinottelijan ja karjakaupiaan taholta, mitä ranskalaiset sosialistit hänelle vastaavat? Ja kuka menee takuuseen siitä, etteivät meidän suurmaanviljelijämme lähetä heidän luokseen myös kreivi Kanitzia (hänhän on myös esittänyt analogisen ehdotuksen viljantuonnin siirtämisestä valtion huostaan) pyytämään samoin sosialistien suojelusta maatyöläisten riistämässä vedoten »heitä itseään painavaan riistoon» pörssin, koronkiskurin ja viljakeinottelijan taholta?

On muuten sanottava, ettei ranskalaisilla ystävillämme ole lainkaan niin pahoja aikomuksia kuin miltä saatetaan näyttää. Edellä mainitussa kohdassa pidetään silmällä vain erästä aivan poikkeuksellista tapausta, nimittäin seuraavaa: Pohjois-Ranskassa, samalla tavalla kuin meidän sokerijuurikasseuduillammekin, talonpojille vuokrataan maata ja velvoitetaan heidät viljelemään sokerijuurikasta äärettömän raskailla ehdoilla: heidän pitää myydä sokerijuurikassato tietulle tehtaille ja tämän tehtaan säätämästä hinnasta, heidän pitää ostaa tietynlaisia siemeniä, panna maahan tietty määrä ja tarkoin osoitettuja lannoitteita, ja kaiken kukkuraksi heitä petetään hävyttömästi juurikasta vastaanotettaessa. Kaikki tuo on hyvin tuttua meillä Saksassakin. Mutta jos ranskalaiset sosialistit halusivat ottaa suojelukseensa nimenomaan tämän talonpoikaisryhmän, niin se olisi pitänyt sanoa suoraan ja selvästi. Nykyisessä asussaan, noin perin yleisessä sanamuodossa kyseinen kohta ei ole vain

ranskalaisen ohjelman, vaan myös yleensä sosialismin perusperiaatteen suoranaista rikkomista, ja syyttäkööt sen laatijat itseään, jos tätä hataraa sanamuotoa tullaan mitä erilaisimmilta tahoilta käyttämään heille epätoollisessa mielessä.

Yhtä virheellisen tulkinnan voivat saada myös perustelun loppusanat, joiden mukaan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä on

»yhdistää taisteluun yhteistä vihollista, feodaalista maanomistusta vastaan kaikki maataloustuotannon ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeuserustein käyttävät kansallista maata».

Kiistan jyrkästi sen, että minkä hyvänsä maan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä olisi ottaa riveihinsä maalaisproletaarien ja pientalonpoikien lisäksi vielä keski- ja suurtalonpoikiakin tai suurtilojen vuokramiehiä, kapitalistisia karjatalouden harjoittajia ja muita kansallisen maan kapitalistisia viljelijöitä. Olkoon niin, että feodaalinen maanomistus on heidän kaikkien yhteinen vihollinen. Eräissä kysymyksissä voimme kulkea heidän kanssaan yhdessä, voimme tietyn ajan taistella heidän kanssaan käsi kädessä joidenkin tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Puolueeseemme voi kuulua yksilöitä mistä yhteiskuntaluokasta tahansa, mutta ei missään tapauksessa mitään yhteisten etujen toisiinsa yhdistämiä kapitalistien, keskiporvariston tai keskitalonpojiston ryhmiä. Tässäkään ei ole niin pahoja aikomuksia kuin näyttää; nähtävästi ohjelman laatijat eivät ole yksinkertaisesti ajatelleet tätä kaikkea loppuun saakka; mutta yleistävien yhteenvetojen tekemisinto on tehnyt heille valitettavasti kepposet, ja älkööt he nyt ihmetelkö, jos heidän sanoihinsa takerrutaan.

Perustelun jälkeen seuraa myöhemmin hyväksytyjä lisäyksiä ohjelmaan. Niiden sanamuoto on yhtä hatara kuin perustelunkin.

Pykälää, jonka mukaan kuntien täytyy hankkia maatalouskoneita ja vuokrata niitä omakustannushintaan talonpojille, on muutettu siihen suuntaan, että ensinnäkin kunnat saavat tätä tarkoitusta varten avustusta valtiolta ja toiseksi niiden täytyy antaa koneita maksutta pientalonpoikien käytettäväksi. Tämä pitemmälle me-

nevä myönnytys ei tuota suurtakaan hyötyä pientalonpojille, joiden pellot ja itse taloudenhoitotapa tekevät koneiden käytön mahdollisuuden vähäiseksi.

Edelleen.

»Kaikkien nykyisten välillisten ja välittömien verojen korvaaminen 3000 frangia suurempien tulojen yhtenäisellä progressiivisella verotuksella.»

Tällainen vaatimus on ollut jo kauan miltei kaikissa sosiaalidemokraattisissa ohjelmissa. Mutta että se esitetään erityisesti pientalonpoikien etujen merkeissä, se on uutuuksia ja todistaa vain sitä, kuinka huonosti sen todellinen merkitys on ymmärretty. Ottakaamme esimerkiksi Englanti. Siellä valtionbudjetti on 90 miljoonaa puntaa. Siitä $13\frac{1}{2}$ — 14 miljoonaa antaa tulovero, muusta 76 miljoonasta pieni osa saadaan liiketoimien verotuksesta (posti, lennätin, leimavero), mutta valtaosa joukkokulutustarvikeverosta, siitä että joka askeleella kaikkien kansalaisten, pääasiallisesti kuitenkin köyhimpien, tuloista leikataan pikku osasia, jotka ovat huomaamattomia, mutta kaikki yhdessä muodostavat miljoonia. Tuskinpa nykyajan yhteiskunnassa voitaisiinkaan muuten kattaa valtion menoja. Olettakaamme, että Englannissa nuo 90 milj. peritään 120 punnan (3000 frangin) ja sitä suurempien tulojen välittömällä progressiivisellä verotuksella. Vuotuinen kasautuminen, koko kansallisrikkauten kasautuminen, oli 1865—1875 Giffenin mukaan keskimäärin 240 miljoonaa puntaa. Olettakaamme sen olevan nykyisin 300 miljoonaa puntaa vuodessa; 90 miljoonan verorasitus nielisi tässä tapauksessa melkein kolmanneksen vuotuisesta kasautumisesta. Toisin sanoen, yksikään hallitus, sosialistista lukuun ottamatta, ei voi tehdä mitään tuollaista; mutta kun valtaan tulevat sosialistit, niin heidän pitää ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, joiden yhteydessä tuo veroreformi tulee esittämään vain satunnaisen, aivan vähäisen ennakkomaksun osaa, ja pientalonpoikien eteen avautuu aivan toisenlaisia tulevaisuuden näköaloja.

Ohjelman laatijat nähtävästi itsekin ymmärtävät, että talonpojat joutuisivat kauan odottamaan tuota verore-

formia, ja siksi ehdottavat »toistaiseksi» (en attendant) heille:

»Maaveron poistamista kaikilta omalla työllään eläviltä talonpojilta ja kaikkien kiinnitettyjen maapalstojen verotuksen pienentämistä.»

Tämän vaatimuksen jälkimmäinen puoli voi koskea vain talonpoikien *suurempia* palstoja, joita ei voida viljellä yksistään perheen voimin; siis sekoin on taas edullinen niille talonpojille, jotka »riistävät päiväläisiä».

Edelleen:

»Metsästys- ja kalastusvapaus ilman mitään rajoituksia paitsi säästäväistä suhtautumista metsänriistaan, kalakantaan ja kylvöihin.»

Tämä kuulostaa hyvin kansanomaiselta, mutta lauselman toinen osa kumoo ensimmäisen. Paljonkohan nykyisin koko maaseudulla on enää jäniksiä, metsäkanoja, haukia ja karppeja jokaista talonpoikaisperhettä kohti? Löytyneeköhän niitä niin paljon, että jokaiselle talonpojalle voitaisiin tarjota metsästystä ja kalastusta varten *päivää* enempää vuodessa?

»Lainmukaisen ja tavanomaisen korkokannan alentaminen» —

nähtävästi siis uusia lakeja koronkiskuruutta vastaan, uusi yritys toteuttaa se poliisitoimenpide, joka kahden tuhannen vuoden aikana on aina ja kaikkialla epäonnistunut. Kun pientalonpoika joutuu sellaiseen tilaan, että koronkiskurin palvelus on hänelle pienempi paha, niin koronkiskuri löytää aina keinon, jonka avulla imee hänestä veren joutumatta tilille koronkiskuruutta vastaan tähdätyn lain rikkomisesta. Tuo toimenpide voisi parhaassa tapauksessa vain rauhoittaa pientalonpoikaa, mutta hyötyä se ei hänelle tuottaisi; päinvastoin, se tekisi hänelle luoton saannin vaikeaksi juuri silloin, kun hän tarvitsee sitä erittäin kipeästi.

»Maksuton lääkärinapu ja lääkkeiden myynti omakustannushintaan» —

tämä ei ole lainkaan erityisesti talonpoikainen vaatimus; saksalainen ohjelma menee pitemmälle ja vaatii myös maksuttomia lääkkeitä.

»Korvauksen maksaminen palvelukseen kutsuttujen reservi-
sotamiesten perheille heidän palvelusajaltaan» —

on Saksassa ja Itävallassa jo käytännössä, joskin korvaus
on aivan riittämätön, eikä tämäkään ole suinkaan erityi-
sesti talonpoikainen vaatimus.

»Lannoitteiden, maatalouskoneiden ja -tuotteiden kuljetus-
maksujen alentaminen» —

on Saksassa pääpiirtein jo suoritettu, mutta pääasiallisesti
vain suurmaanomistajien eduksi.

»Maaperän parantamiseen ja maataloustuotannon kohottami-
seen tähdättyjen yleisten töiden suunnitelman hetkikohtainen
valmistelu» —

kaikki se jää hämärrien sanojen ja mainioiden lupausten
piiriin ja myös ajaa ennen kaikkea suurmaanomistuksen
etuja.

Lyhyesti sanoen, koko tuon suuria lupaavan teoreetti-
sen perustelun jälkeen uuden agraariohjelman käytän-
nölliset ehdotukset eivät selitä meille lainkaan, millä
tavalla Ranskan työväenpuolue voi tukea pientalonpoi-
kien palstatilanomistusta, joka tämän puolueen omien
sanojen mukaan on tuomittu väistämättömään tuhoon.

II

Eräässä suhteessa ranskalaiset toverimme ovat ehdot-
tomasti oikeassa: Ranskassa ei voida suorittaa mitään
pysyvää kumousta *vastoin* pientalonpojan tahtoa. Mutta
yrittäessään lähestyä talonpoikaa he ovat minun näh-
däkseni käyneet käsiksi kysymykseen väärin.

Heidän pyrkimyksensä on nähtävästi saada pienta-
lonpoika puolelleen heti, mikäli mahdollista jo edessä
olevissa yleisissä vaaleissa. Sen he voivat toivoa aikaan-
saavansa vain hyvin uskaliailla laajakantoisilla lupauk-
silla, joiden perustelemiseksi heidän on pakko käyttää
vielä rohkeampia teoreettisia näkökohtia. Mutta jos asiaa
tarkastellaan lähemmin, niin havaitaan, että nuo laa-
jakantoiset lupaukset ovat sinänsä ristiriitaisia (luvataan
tukea sellaista asiaintilaa, joka siinä samassa julistetaan

väistämättömään tuhoon tuomituksi) ja että eräillä toimenpiteillä ei voi olla lainkaan käytännöllistä merkitystä (lait koronkiskuruudesta), joko ne ovat työläisten yleisiä vaatimuksia tai niistä koituu hyötyä myös suurmaanomistukselle tai vihdoin niillä on pientalonpojalle sangen vähäinen merkitys; täten siis ohjelman puhtaasti käytännöllinen osa itse oikaisee virheellisen johdannon ja pelkistää perusteluosan pelottavilta näyttävät mahtipontiset sanat tosiasiallisesti sangen sävyisiksi toimenpiteiksi.

Sanomme suoraan: kun pientalonpojilla on sellaisia ennakkoluuloja, jotka johtuvat heidän taloudellisesta asemastaan, kasvatuksesta ja eristyneestä elämäntavastaan ja joita porvarillinen lehdistö ja suurmaanomistajat pitävät yllä, me voimme saada pientalonpoikien joukon heti puolellemme vain antamalla sille sellaisia lupauksia, joita aivan ilmeisesti emme voi täyttää. Nimenomaan: paitsi sitä, että lupaamme puolustaa heidän omaisuuttaan kaikenlaisissa tilanteissa, kaikilta heitä vastaan esiintyviltä taloudellisilta voimilta, meidän on luvattava myös vapauttaa heidät siitä ikeestä, jonka alaisia he jo nyt ovat: tehdä vuokramiehestä itsenäinen omistaja ja vapauttaa hypoteekkilainan painama omistaja veloistaan. Jos voisimmekin tehdä tämän, niin palaisimme taas oloihin, joista jälleen kehittyisivät ehdottomasti nykyiset olot. Me emme vapauttaisi talonpoikaa, vaan ainoastaan lykkäisimme lyhyeksi ajaksi hänen tuhoaan.

Mutta etumme eivät lainkaan vaadi, että meidän olisi saatava talonpoika puolellemme jo tänään, jotta hän huomenna jälleen loittonisi meistä, kun emme voi täyttää lupauksiamme. Me emme tarvitse puolueen jäseneksi talonpoikaa, joka vaatii meiltä palstatilanomistuksensa ikuistamista, emmekä myöskään pientä käsityömestaria, joka haluaa olla ikuisesti mestarina. Sellaisten ihmisten paikka on antisemiittien luona. Menkööt he näiden luo, ottakoot näiltä lupauksen pelastaa heidän pientaloutensa; kun he siellä oppivat tietämään, mitä arvoa on noilla pöyhkeillä fraaseilla ja mitä säveltä antisemiittien viulut soittavat luvatessaan heille taivaallista autuutta, niin silloin he alkavat käsittää yhä paremmin, että me, jotka lupaamme vähemmän ja etsimme pelastusta aivan toiselta

taholta, olemme sittenkin luotettavampaa väkeä. Jos ranskalaiset harjoittaisivat yhtä äänekkäästi antisemiittistä demagogiaa kuin meillä harjoitetaan, niin tuskinpa he olisivat tehneet nantesilaista virhettä.

Mikä on suhteemme pientalonpoikaan? Ja mitä meidän pitää tehdä hänen hyväkseen sinä päivänä, kun saamme käsiimme valtiovallan?

Ensinnäkin ranskalaisen ohjelman teesi, että me näemme etukäteen pientalonpojan väistämättömän tuhon, on ehdottomasti oikea, mutta tehtävänäme ei missään tapauksessa ole jouduttaa hänen tuhoaan asiaan puuttumisellamme.

Toiseksi on yhtä ilmeistä, että valtiovallan vallattuamme emme saa ajatellakaan pientalonpoikien väkivaltaista pakkoluovutusta (korvauksella tai korvauksetta, se on yhdentekevää), joka meidän on pakko tehdä suurmaanomistajien suhteen. Pientalonpoikien suhteen tehtävänäme on ennen kaikkea muuttaa heidän yksityistuohtantonsa ja yksityisomaisuutensa osuuskunnalliseksi, mutta ei väkivaltaisesti, vaan esimerkin avulla ja tarjoamalla heille tässä asiassa yhteiskunnallista apua. Ja silloin meillä tulee tietysti olemaan riittävästi keinoja voidaksemme osoittaa pientalonpojalle ne etuisuudet, joiden pitäisi olla selviä hänelle jo nytkin.

Samantapaisia suunnitelmia esittivät jo melkein 20 vuotta sitten tanskalaiset sosialistit, joiden maassa on oikeastaan yksi kaupunki, Kööpenhamina, joten tätä kaupunkia paitsi he joutuvat harjoittamaan propagandaa miltei yksinomaan talonpoikien keskuudessa. Saman kylän tai pitäjän talonpoikien — Tanskassa on paljon suuria yksinäistaloja — tulee yhdistää maansa yhdeksi suurtilaksi, viljellä sitä yhteiseen laskuun ja jakaa saannos suhteellisesti osakkeiden — maana ja rahana sijoitettujen osakkeiden — ja työn mukaan. Pienmaanomistuksella on Tanskassa vain toisarvoinen merkitys. Mutta jos sovellamme tätä aatetta palstatilatalouteen, niin havaitsemme, että kun palstatilat yhdistetään yhdeksi ja yhdistetyllä maa-alalla harjoitetaan suurtaloutta, niin osa entisestä työvoimasta osoittautuu ylimääräiseksi; tämä työn säästö onkin suurtalouden tärkeimpiä etuisuuksia. Näille työntekijöille voidaan löytää työtä kahdella tavalla:

joko siten, että talonpoikien osuuskunnan käyttöön annetaan vielä muita maita suurilta naapurituloilta, tai siten, että niille annetaan varoja ja mahdollisuuksia harjoittaa teollista sivuelinkeinoa, vaikkapa pääasiallisesti vain omaa kulutusta varten. Kummassakin tapauksessa nuo osuuskunnat saatetaan parempaan taloudelliseen asemaan, ja se turvaa samalla yhteiskunnalliselle keskusjohdolle tarpeellisen vaikutusvallan, jotta talonpoikaisosuuskunta voitaisiin muuttaa vähitellen korkeammaksi muodoksi ja yhtäläistää niin koko osuuskunnan kuin sen jäsentenkin oikeudet ja velvollisuudet koko yhteiskunnan muiden osien jäsenten oikeuksien ja velvollisuuksien kanssa. Kuinka se on toteutettava yksityiskohdissaan, kussakin eri tapauksessa, se tulee riippumaan jo niistä oloista, joissa kyseinen tapaus esiintyy, ja niistä oloista, joiden vallitessa me valtaamme poliittisen vallan. On siis mahdollista, että me voimme tarjota noille osuuskunnille vieläkin suurempia etuisuuksia: kansallispankki ottaa vastaan niiden koko hypoteekkiavelan ja alentaa samalla suuresti korkoa; antaa yhteiskunnan varoista lainoja suurtuotannon järjestämiseksi (lainoja ei tarvitse ehdottomasti antaa rahassa tai vain rahassa, vaan myös tarvittavissa tuotteissa: koneina, keinolannoitteina jne.) ja muita etuisuuksia.

Tämän yhteydessä on tärkeintä se, että talonpojalle osoitetaan selvästi, että me voimme pelastaa, säilyttää hänen tilansa ja maaomaisuutensa vain muuttamalla ne osuuskunnalliseksi omaisuudeksi ja osuuskunnalliseksi tuotannoksi. Nimenomaan yksilöllinen talous, jonka edellytyksenä on yksilöllinen omistus, viekin talonpojat tuohon. Jos he tulevat pitämään kiinni yksilöllisestä taloudestaan, niin he menettävät ehdottomasti sekä maansa että talonsa, kapitalistinen suurtaalous syrjäyttää heidän vanhentuneen tuotantotapansa. Niin on asia. Mutta sitten tulemme me ja tarjoamme talonpojille mahdollisuuden harjoittaa suurtaoutta, ei kapitalistien hyväksi, vaan omaksi, yhteiseksi hyväkseen. Eikö talonpojille sitten voida todistaa selvästi, että tätä vaativat heidän omat etunsa, että se on heidän ainoa pelastuskeinonsa?

Me emme voi luvata nyt emmekä milloinkaan palstatilallisille yksilöllisen omaisuuden ja yksilöllisen talou-

den suojelua kapitalistisen tuotannon kaikkivaltaa vastaan. Voimme luvata heille vain sen, että vastoin heidän tahtoaan emme sekaannu väkivaltaisesti heidän omistussuhteisiinsa. Edelleen voimme myötävaikuttaa siihen, että kapitalistien ja suurmaanomistajien taistelua pientalonpoikia vastaan käytäisiin jo nyt mahdollisimman vähän epäoikeudenmukaisin keinoin ja että asetettaisiin esteitä mikäli mahdollista suoranaiselle ryöstölle ja petokselle, johon nykyisin turvaudutaan niin usein. Se tulee onnistumaan vain poikkeustapauksissa. Kehittyneen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa yksikään ihminen ei voi päästä selville, missä päättyy kunniallinen hyötyminen ja missä alkaa petkus. Mutta sillä, onko valtiovalta pettäjän vai petetyn puolella, on aina suuri ero. Me olemme päättävästi pientalonpojan puolella; me tulemme tekemään kaiken, mikä on suinkin mahdollista, tehdäksemme pientalonpojan aseman siedettävämmäksi, helpottaaksemme hänen siirtymistään osuuskuntaan, jos hän päättää sen tehdä, ja antaaksemme pientalonpojalle lykkäystäkin, jotta hän voisi miettiä asiaa maatilikullaan, ellei hän vielä voi tehdä tätä päätöstä. Me emme menettele näin ainoastaan sen tähden, että pidämme omalla työllään elävän pientalonpojan siirtymistä puolellemme mahdollisena, vaan myös puolueen suoranaisten edun tähden. Mitä suurempi on niiden talonpoikien lukumäärä, joiden todellisen muuttumisen proletaareiksi me saamme ehkäistyksi ja jotka voimme voittaa puolellemme jo talonpoikina, sitä nopeammin ja helpommin tapahtuu yhteiskunnallinen kumous. Meillä ei ole syytä odottaa tätä kumousta siihen asti, kunnes kapitalistinen tuotanto kehittyy kaikkialla äärimmäisiin muotoihinsa, kunnes viimeinenkin pienkäsityöläinen ja pientalonpoika sortuvat kapitalistisen suurtuotannon uhrina. Aineelliset uhraukset, joita tässä tarkoituksessa on tehtävä talonpojiston hyväksi yhteiskunnallisista varoista, voivat kapitalistisen talouden kannalta näyttää yksinkertaisesti hukkaan heitetyiltä rahoilta, vaikka ne ovat erinomaista pääoman sijoitusta, sillä ne antavat ehkä kymmenkertaisen säästön koko yhteiskunnallisen uudestijärjestämisen kulussa. Siinä mielessä voimme siis suhtautua hyvin liberaalisesti talonpoikiin. Tässä ei ole

syytä syventyä yksityiskohtiin, esittää joitakin ehdotuksia tähän suuntaan; tässä voi olla puhe vain aivan yleisistä peruspiirteistä.

Me emme siis voisi tehdä puolueelle emmekä liioin itse pientalonpojillekaan millään huonompaa palvelusta kuin juuri sellaisilla lupauksilla, jotka antaisivat heille vaikkapa vähänkin aihetta luulla, että tarkoituksenamme on säilyttää palstatilanomistus pitkäksi ajaksi. Se merkitsisi, että talonpojilta suorastaan suljettaisiin tie vapautukseen ja alennettaisiin puolue lattean antisemitismien tasalle. Päinvastoin. Puolueemme velvollisuutena on selittää talonpojille aina ja kaikkialla, että heidän asemansa on ehdottoman toivoton niin kauan kuin kapitalismi on vallalla, että heidän palstatilanomistuksensa säilyttäminen sellaisenaan on aivan mahdotonta, että on ehdottoman varmaa, että kapitalistinen suurtuotanto musertaa alleen heidän voimattoman ja vanhentuneen pientuotantonsa aivan kuin rautatiejunan käsirattaat. Kun teemme siten, niin menettelemme välttämättömän taloudellisen kehityksen mukaisesti, ja se jo selventää talonpoikien ajatukset sanojemme käsittämistä varten.

En voi muuten jättää tätä kysymystä ilmaisematta vakaumustani, että myös Nantesin ohjelman laatijat ovat asiallisesti samaa mieltä kuin minäkin. He ovat liian älykkäitä voidakseen olla käsittämättä sitä, että nykyisin palstatiloiksi jaetun maan pitää myös siirtyä yhteisomistukseen. He itse tunnustavat, että palstatilanomistus on tuomittu häviämään. Myös Lafarguen laatima kansallisneuvoston selostus Nantesin kongressille vahvistaa täydellisesti tämän mielipiteen. Saksan kielellä se on julkaistu berliiniläisessä »Sozialdemokrat» lehdessä tämän vuoden lokakuun 18. päivänä.³³³ Jo Nantesin ohjelman sanontojen ristiriitaisuuskin paljastaa, että sen laatijat eivät itse asiassa puhu sitä, mitä he haluavat sanoa. Jos heitä ei ymmärretä ja heidän lausuntojaan tullaan käyttämään väärin — kuten todellisuudessa on jo tapahtunutkin — niin se on tietysti heidän oma syynsä. Mutta joka tapauksessa heidän pitää selittää ohjelmansa yksityiskohtaisemmin, ja seuraavan ranskalaisen edustajakokouksen täytyy tarkistaa se perusteellisesti.

Tarkastelkaamme nyt suurempia talonpoikia. Täällä me näemme — pääasiallisesti perinnönjakojen johdosta, mutta myös velkaantuneisuuden ja pakollisen maanmyynnin johdosta — kokonaisen joukon väliasteita palstatilallisesta aina suurtalonpoikaan saakka, joka on säilyttänyt eheänä entiset tiluksensa ja jopa suurentanutkin niitä. Niillä seuduilla, missä keskitalonpoika asuu pientalonpoikien keskuudessa, hän ei etujensa eikä katsomustensa puolesta eroa huomattavammin pientalonpojista; keskitalonpoijan oman kokemuksenhan täytyy osoittaa hänelle, kuinka paljon hänenlaisiaan on jo joutunut pientalonpoikien asemaan. Mutta siellä, missä vallitsevina ovat keski- ja suurtalonpojat ja taloudenhoito vaatii kaikkialla renkien ja piikojen apua, siellä on asia kokonaan toisin. Työväenpuolueen on puolustettava ennen kaikkea tietenkin palkkatyöläisten, ts. renkien ja piikojen sekä päiväläisten, etuja; jo senkään vuoksi se ei voi antaa talonpojille mitään lupauksia, joihin sisältyy työläisten palkkaorjuuden jatkuminen. Mutta niin kauan kuin tulee olemaan suur- ja keskitalonpoikia, he eivät voi tulla toimeen ilman palkkatyöläisiä. Kun meidän puoleltamme olisi suorastaan typerää antaa palstatilallisille toiveita heidän säilymisestään palstatilallisina, niin sellaisen lupaaminen suur- ja keskitalonpojille lähentelisi jo suoranaista petosta.

Tässä on taas yhdenkaltaisuutta kaupungin käsityöläisten kanssa. Vaikka he ovatkin joutuneet häviöön suuremmassa määrin kuin talonpojat, niin siitä huolimatta heidän joukostaan löytyy vielä sellaisia, joilla on työssä rinnan oppilaiden kanssa myös kisällejä tai joilla oppilaat tekevät kisällin työn. Ne käsityömestarit, jotka haluavat ikuistaa asemansa, menkööt antisemiittien luo siksi aikaa, kunnes tulevat vakuuttuneiksi, etteivät he sieltäkään saa apua. Ne taas, jotka näkevät tuotantotapansa välttämättömän tuhon, tulkoot meidän luoksemme, mutta olkoot myös valmiit jakamaan tulevaisuudessa sen kohtalon, joka on kaikkien muiden työläisten edessä. Samoin on asia suur- ja keskitalonpoikien suhteen. Heidän maataloustyöläisensä (renkinsä ja piikansa) ja päiväläisensä kiinnostavat meitä tietenkin paljon enemmän kuin he itse. Jos nämä talonpojat haluavat, että heille taattai-

siin heidän taloutensa säilyminen, niin sitä me emme voi heille mitenkään luvata. Heidän paikkansa on silloin antisemiittien, talonpoikaisliiton ja muiden samankaltaisten puolueiden jäsenten riveissä. Nämä puolueet saavat erikoista tyydytystä siitä, että lupaavat kaikkea eivätkä täytä mitään. Me tiedämme varsin hyvin sen taloudellisen totuuden, että kapitalistisen talouden kilpailun ja merentakaisen halvan viljantuotannon ansiosta tuhoutuu kiertämättömästi myös suur- ja keskitalonpoika, mistä on todistuksena heidän yhä kasvava velkaantuneisuutensa ja kaikkialla havaittava heidän taloutensa rappeutuminen. Tuon rappeutumisen estämiseksi emme voi tehdä mitään, voimme ehkä vain suositella tässäkin tapauksessa talouksien yhdistämistä osuustoiminnallisiksi yrityksiksi, joissa voitaisiin yhä enemmän luopua palkkatyön riistosta ja jotka voitaisiin muuttaa vähitellen suuren yleiskansallisen tuotanto-osuuskunnan osiksi, joilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Jos nämä talonpojat käsittävät nykyisen tuotantotapansa tuhoutumisen olevan väistämättömän ja tekevät siitä välttämättömät johtopäätökset, niin tulkoot luoksemme, ja velvollisuutenamme on helpottaa voimiemme mukaisesti heidänkin siirtymistään uuteen tuotantotapaan. Päinvastaisessa tapauksessa meidän on pakko jättää heidät oman onnensa varaan ja kääntyä heidän palkkatyöläistensä puoleen, joiden taholta tietenkin saamme kannatusta. Nähtävästi me kieltäydymme tässäkin väkivaltaisesta pakkoluovutuksesta, mutta voimme muuten luottaa siihen, että taloudellinen kehitys takoo järkeä näihinkin koviin kalloihin.

Asia on aivan yksinkertainen vain suurmaanomistuksen kohdalta. Olemme tällöin tekemisissä aivan peittelemättömän kapitalistisen yrityksen kanssa, ja koska asia on siten, niin meillä ei voi olla enää mitään epäilyksiä. Olemme tekemisissä maalaisproletariaatin joukkojen kanssa, ja tehtävämme on selvä. Heti kun puolueemme saa käsiinsä valtiovallan, sen pitää yksinkertaisesti pakkoluovuttaa suurmaanomistajat aivan samoin kuin tehtailijat. Tapahtuuko tuo pakkoluovutus lunastuksen perustalla vai ilman sitä, se ei riipu niinkään paljon meistä kuin niistä oloista, joiden vallitessa me tulemme valtaan, ja

muun muassa myös itse herrojen suurmaanomistajien käyttäytymisestä. Me emme ole lainkaan sillä kannalla, ettei lunastusta voida sallia missään oloissa; Marx sanoi minulle (ja hyvin usein!) olevansa sitä mieltä, että meille tulisi halvimmaksi, jos voisimme päästä koko tuosta rosvojoukosta lunastuksella. Emme kuitenkaan ryhdy koskettelemaan sitä tässä. Yhteiskunnalle siten palautetut suurtilat me siirrämme osuuskuntiin järjestyvien ja jo nykyisinkin niitä viljelevien maatyöläisten käyttöön yhteiskunnan valvoessa sitä. Millä ehdoilla me siirrämme ne, siitä ei vielä nyt voida sanoa mitään varmaa. Mutta joka tapauksessa kapitalistisen talouden muuttaminen yhteiskunnalliseksi on tällä alalla jo täysin valmisteltua ja se voidaan suorittaa heti aivan samoin kuin herra Kruppin tai herra von Stummin tehtaissa. Ja näiden maatalousosuuskuntien esimerkki saa viimeisetkin vastaanharaavat palstatilalliset ja luultavasti eräät suurtalonpojatkin vakuuttuneeksi osuuskunnallisen suurta-
louden paremmuudesta.

Tässä voimme siis avata maalaisproletaareille yhtä loistavan näköalan kuin on se, joka avautuu teollisuustyöläisille. Ja sen vuoksi Elben itäpuolella sijaitsevan Preussin maatyöläisten voittaminen puolellemme on meille vain ajan kysymys, jopa hyvin lyhyen ajan kysymys. Ja kun Elben itäpuolella sijaitsevan Preussin maatyöläiset tulevat mukaamme, silloin myös koko Saksassa tuulahtavat heti toiset tuulet. Elben idänpuoleisen seudun maatyöläisten tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen asema on preussilaisten junkkerien herruuden ja samalla myös Saksassa vallitsevan erityisen preussilaisen mahtivoiman tärkein perusta. Nimenomaan Elben idänpuoleisen seudun junkkerit, jotka yhä enemmän velkaantuvat, köyhtyvät, elävät loismaisesti valtion ja toisten ihmisten kustannuksella ja juuri siksi pitävät entistä lujemmin kiinni herruudestaan, ovat kehittäneet ja säilyttäneet virkamiehistön ja armeijan upseeriston erityisen preussilaisen luonteen; heidän ylimielisyytensä, ahdasmielisyytensä ja kopeutensa ovat tehneet preussilaisen kansakunnan Saksan valtakunnan³³⁴ — joskin on aivan ilmeistä, että nykyisellä ajankohdalla se on väistämätön ainoana nykyisin mahdollisena kansallisen

yhtenäisyyden muotona — niin vihatuksi sen kotimaassa ja ulkomailla, niin vähän kunnioitusta nauttivaksi sen loistavista voitoista huolimatta. Näiden junkkerien valta perustuu siihen, että vanhan Preussin seitsemän maakunnan yhtenäisellä alueella, ts. miltei valtakunnan kolmasosassa, heidän hallussaan on maaomaisuus, jota siellä myötäseuraa yhteiskunnallinen ja poliittinen valta, eikä ainoastaan maaomaisuus, vaan juurikassokeritehtaiden ja viinanpolttimoiden muodossa myös tämän alueen tärkeimmät teollisuusalat. Saksan muussa osassa suurmaanomistajat enempää kuin suurtehtailijatkään eivät ole niin edullisessa asemassa; kumpienkaan hallussa ei ole kokonaista jakamatonta kuningaskuntaa. Junkkerit ovat hajallaan laajalla alueella ja käyvät kilpataistelua sekä keskenään että muiden, heitä ympäröivien yhteiskunnallisten ainesten kanssa taloudellisesta ja poliittisesta valta-asemasta. Mutta preussilaisten junkkerien valta-asema menettää yhä enemmän taloudellista perustaansa. Velkaantuneisuus ja köyhtyminen kaikesta valtion antamasta tuesta huolimatta (ja Fredrik II:n ajoista lähtien tämä tuki on kuulunut jokaiseen normaaliin junkkeribudjettiin) leviävät sielläkin; vain lainsäädännön ja tavan pyhittäminen tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen järjestelmä ja siitä johtuva maatyöläisten rajattoman riistämisen mahdollisuus pitävät hukkuvaa junkkeristoa vielä pinnalla. Kylvääkää sosiaalidemokratian siemeniä noiden työläisten keskuuteen, innoittakaa heitä ja liittäkää heidät taisteluun oikeuksiensa puolesta, niin junkkerien herruudesta tulee loppu. Suuri taantumuksellinen voima, joka on Saksassa yhtä raakalaismainen ja anastushimoinen aines kuin Venäjän tsarismi koko Euroopassa, kutistuu kokoon kuin puhkaistu rakko. Preussin armeijan »valiorykmenteistä» tulee sosiaalidemokraattisia, ja silloin voimasuhteissa tapahtuu sellainen muutos, jossa piilee täydellinen kumous. Mutta juuri siksi Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletaarien voittaminen puolellemme on paljon tärkeämpää kuin länsisaksalaisten pientalonpoikien tai vieläpä eteläsaksalaisten keskitalonpoikienkin saaminen puolellemme. Siellä, Elben itäpuolella sijaitsevassa Preussissa, meillä on ratkaisevan taistelun tanner, ja siksi hallitus ja junkkerit ryhtyvät kaikkiin toi-

menpiteisiin estääkseen meiltä pääsyn sinne. Ja jos puolueemme laajentumista vastaan otetaan jälleen käytäntöön väkivaltaiset toimenpiteet, kuten uhkaillaan, niin se tehdään ennen kaikkea Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletariaatin aitaamiseksi propagandaltamme. Meille se on yhdentekevää. Siitä huolimatta me voitamme sen puolellemme.

*Kirjoitettu 15.—22. marras-
kuuta 1894*

*Julkaistu aikakauslehdessä
»Die Neue Zeit», Bd. 1, N 10,
1894—1895*

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 417—434*

ENGELS
FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKYLLE

New Yorkiin

Lontoossa 28. joulukuuta 1886

...On itsestään selvää, että koskettelen alkusanoissani* yksistään niitä valtavia edistysaskeleita, joita amerikkalaiset työläiset ovat ottaneet viimeksi kuluneiden kymmenen kuukauden aikana sekä luonnollisesti myös H. Georgea ja hänen maareformisuunnitelmaansa. Siinä yhteydessä en voi kuitenkaan pyrkiä käsittelemään näitä aiheita tyhjentävästi. En liioin usko, että aika olisi kypsä siihen. On paljon tärkeämpää, että liike laajenee, kehittyy sopusointuisesti, juurtuu ja käsittää jos mahdollista Yhdysvaltain koko proletariaatin kuin että se kulki alusta alkaen teorian kannalta täysin moitteetonta linjaa ja etenisi sitä pitkin. Ei ole mitään sen parempaa tietä päästä teoreettisessa tiedossa selvyYTEEN kuin oppia omista virheistään, »viisastua vahingosta». Eikä muuta tietä ole olemassa kokonaiselle suurelle luokalle, ei etenäkään kun on kyseessä niin erinomaisen käytännöllinen ja teoriaa kohtaan niin nurjamielinen kansakunta kuin amerikkalaiset. Tärkeintä on päästä siihen, että työväenluokka astuu liikkeeseen *luokkana*. Kun tämä on ensin saavutettu, työväenluokka löytää pian oikean suunnan, ja kaikki vastavirtaan kulkijat, niin H. George kuin Powderlykin menettävät omine pienine laškoineen vaikutusmahdollisuutensa. Tämän vuoksi katson myös, että Työn ritarit³³⁵ ovat sangen tärkeä tekijä liikkeessä eikä järjestöä pidä käsitellä halveksivasti ulkoa päin, vaan se pi-

* *Friedrich Engels*. Amerikan työväenliike. Englannin työväenluokan aseman amerikkalaisen laitoksen esipuhe. *Toim.*

© Suomennos. Kustannusliike Edistys 1979.

täisi vallankumouksellistaa sisältä päin. Olen sitä mieltä, että monet USA:n saksalaisista ovat tehneet vakavan virheen kun he suhteissaan mahtavaan ja maineikkaaseen liikkeeseen, jota he eivät olleet luoneet, yrittivät tehdä maahan tuodusta teoriastaan, jota he eivät aina ymmärtäneet, eräänlaisen »ainoan autuaaksi tekevän dogmin» ja pysyttäytyä erillään kaikesta sellaisesta liikkeestä, joka ei ole omaksunut tätä dogmia. Meidän teoriamme ei ole mikään dogmi, vaan kehitysprosessin esitystä, ja tämä prosessi käsittää perättäisiä vaiheita. Jos odotetaan, että amerikkalaiset lähtisivät liikkeelle Yhdysvaltoja vanhemmissa teollisuusmaissa kehitetyn teorian täydellä tietoisuudella varustettuna, silloin odotetaan mahdottomia. Saksalaisten pitäisi toimia oman teoriansa mukaan — mikäli he ymmärtävät sen kuten me ymmärsimme vuosina 1845 ja 1848 — ja liittyä jokaiseen työväenliikkeen yleiseen liikkeeseen, hyväksyä liikkeen tosiasiallisen lähtökohdan sellaisenaan ja saattaa liikkeen askel askelelta teorian tasolle osoittamalla, että jokainen tehty virhe, jokainen kärsitty takaisku on alkuperäisen ohjelman väärin teoreettisten katsomusten väistämätön seuraus. »Kommunistisen manifestin» sanoin heidän olisi edustettava liikkeen nykyisyydessä sen tulevaisuutta*. Mutta ennen kaikkea liikkeelle olisi annettava lujittua eikä alun auttamatonta sekaannusta saisi pahentaa pakottamalla ihmiset nielemään sellaista mitä he eivät aluksi kykene ymmärtämään oikein, mutta minkä he pian oppivat. Yhden tai kahden miljoonan työläisen äänet todelliselle työväenpuolueelle olisivat tämän hetken kannalta rajattomasti arvokkaampi asia kuin satatuhatta ääntä teoreettisesti moitteettoman ohjelman puolesta. Aivan ensimmäinen yritys yhdistää liikkeelle lähteneet joukot kansallisella pohjalla — se tehdään niin pian kuin liike lähtee etenemään — asettaa kaikki vastakkain: Georgen kannattajat, Työn ritarit, ammattiyhdistysmiehet ja kaikki muut. Ja jos saksalaiset ystävämme ovat siihen mennessä oppineet kylliksi maan kieltä ryhtyäksään keskustelemaan, silloin heidän on aika kritisoida muiden mielipiteitä ja saattaa heidät eri näkökantojen

* Ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 369. *Toim.*

sisäisten ristiriitojen paljastamisen avulla ymmärtämään vähitellen oma tosiasiallinen tilansa, joka on tulosta pääoman ja palkkatyön vastavuoroisista suhteista. Sen sijaan pitäisin suurena virheenä kaikkea mikä estäisi tai hidastaisi — minkä tahansa ohjelman perusteella — sanottua työväenpuolueen kansallista lujittamista. Tästä syystä uskon ettei vielä ole aika esittää täydellistä ja tyhjentävää kannanilmaisua H. Georgesta tai Työn ritareista...

Werke, Bd. 36, S. 589—590

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

Berliiniin

Lontoossa 5. elokuuta 1890

...Wieniläisestä aikakauslehdestä »Deutsche Worte»³³⁶ luin kovaonnisen Moritz Wirthin arvostelun Paul Barthin kirjasta³³⁷. Arvostelun perusteella sain kielteisen käsityksen myös itse kirjasta. Otan sen katseltavakseni, mutta täytyy sanoa, että jos pikku Moritz siteeraa sitä oikein, niin Barth sanoo löytäneensä Marxin kaikista teoksista vain yhden esimerkin filosofian jne. riippuvuudesta olemassaolon aineellisista edellytyksistä, nimittäin sen, että Descartes julistaa eläimet koneiksi. Minun käy yksinkertaisesti sääliksi miestä, joka voi kirjoittaa sellaista. Ja koska tuo mies lisäksi ei ole käsittänyt, että joskin olemassaolon aineelliset edellytykset ovat *primum agens**, se ei tee mahdottomaksi sitä, että aatepiirit vuorostaan vastavaikuttavat näihin aineellisiin edellytyksiin, mutta toissijaisesti, niin hän ei ole voinut käsittää myöskään tarkastelemaansa aihetta. Mutta toistan, että tämä kaikki on toisen käden lähteestä ja pikku Moritz taas on vaarallinen ystävä. Myös materialistisella historiankäsityksellä on nykyisin runsas joukko sellaisia ystäviä, jotka käyttävät sitä verukkeena voidakseen *olla tutkimatta* historiaa. Aivan niin kuin Marx itse sanoi 1870-luvun lopun ranskalaisista »marxilaisista»: »Tiedän vain sen, etten ole marxilainen.»

Niinpä myös »Volks-Tribünessa» käytiin väittelyä tuotteiden jakamisesta tulevassa yhteiskunnassa: tapahtuuko se työn määrän mukaisesti vai jotenkin muuten.³³⁸ Vastoin tuttuja idealistisia oikeudenmukaisuusfraaseja asiaa käsiteltiin hyvin »materialistisesti». Mutta kum-

* — alkusyy. *Toim.*

mallista kyllä kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että jakotapakin riippuu oleellisesti siitä, *paljonko* on jaettavaa, ja että tämä määrä tietysti muuttuu tuotannon ja yhteiskunnallisen organisaation kehittyessä, joten jakotavankin täytyy siis muuttua. Mutta kukaan väittelyyn osallistujista ei käsittänyt »sosialistista yhteiskuntaa» jatkuvasti muuttuvaksi ja kehittyväksi, vaan joksikin muuttumattomaksi, lopullisesti vakiintuneeksi, jolla pitää siis olla myös lopullisesti vakiintunut jakotapa. Terveesti harkiten voidaan toki 1. yrittää saada selville jakotapa, josta voidaan *lähteä*, ja 2. koettaa löytää se *yleinen suunta*, jonka mukaan kehitys jatkuu. Mutta siitä ei koko väittelyssä ole sanaakaan.

Sana »materialistinen» on Saksassa yleensä monelle nuoremmalle kirjailijalle pelkkä ilmaus, jota he käyttävät jos minkä etikettinä ilman pitempiä tutkimuksia, ts. liimaavat tämän etiketin ja luulevat, että asia on sillä selvä. Meidän historiankäsityksemme on kuitenkin ennen kaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipu, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamuodostumien olemassaolon ehdot ennen kuin niistä yritetään johtaa vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset, uskonnolliset yms. katsomukset. Tässä suhteessa on toistaiseksi tehty hyvin vähän, koska vain ani harvat ovat käyneet vakavasti asiaan käsiksi. Tarvitsemme suurta apua; ala on tavattoman laaja, ja se, joka tahtoo tehdä vakavasti työtä, voi saada paljon aikaa ja kunnostautua. Mutta monille nuorille saksalaisille fraasit historiallisesta materialismista (*kaikkihan* voidaan tehdä fraasiksi) ovat sen sijaan vain keino, jonka avulla he sommittelevat mahdollisimman nopeasti järjestelmällisiksi omat suhteellisen niukat historiatietonsa — taloushistoriahan on vielä kapaloissa! — ja sitten luulevat olevansa suuria. Ja silloinhan saattaa-kin ilmaantua joku Barth ja käydä käsiksi asiaan, joka ainakin hänen lähimmässä seurapiirissään on jo mataloitettu tyhjäksi fraasiksi.

Mutta kaikki tämä on kuitenkin jo tasoittumassa. Me olemme Saksassa nyt kyllin voimakkaita kestääksemme hyvin paljon. Sosialistilain³³⁹ suurimpia palveluksia oli,

että se vapautti meidät sosialistiselta rusottavan saksalaisen ylioppilaan tungettelulta. Me olemme nyt kyllin voimakkaita sulattaaksemme tuon saksalaisen ylioppilaankin, joka leventelee jälleen sangen kovin. Teidän, joka olette todella jo jotakin tehnyt, on täytynyt panna merkille, miten vähän puolueeseen yhtyneiden nuorten kirjailijain joukossa on sellaisia, jotka ovat vaivautuneet harrastamaan taloustiedettä, taloustieteen historiaa, kaupan, teollisuuden, maanviljelyksen ja yhteiskuntamuotojen historiaa. Monikohan heistä tietää Maurerista muuta kuin nimen! Lehtimiesten omahyväisyydellä täytyy suoriutua kaikesta, ja sen mukaisia ovat sitten tuloksetkin. Nuo herrat luulevat usein, että kaikki on kyllin hyvää työläisille. Jospa nuo herrat tietäisivät, että Marx ei pitänyt parhaitakaan töitään vielä kyllin hyvinä työläisille, että hän piti rikoksena tarjota työläisille sellaista, mikä ei ollut kaikkein parasta!

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 441—442*

ENGELS OTTO BOENIGKILLE

Breslaubun*

Folkestone Doverin lähellä
21. elokuuta 1890

...Voin vastata kysymyksiinne³⁴⁰ vain lyhyesti ja yleispiirtein, muuten joutuisin kirjoittamaan kokonaisen tutkielman vastatakseni ensimmäiseen kysymykseen.

I. Niin sanottu »sosialistinen yhteiskunta» ei ole mielestäni mikään sellaisenaan ikiajoiksi annettu olio, vaan sitä on samoin kuin kaikkia muitakin yhteiskuntajärjestelmiä tarkasteltava jatkuvasti muuttavana ja uudistuvana. Sen perinpohjaisena eroavuutena nykyiseen järjestelmään verraten on tietenkin tuotannon järjestäminen aluksi erillisen kansakunnan kaikkien tuotantovälineiden yhteisen omistuksen perustalla. En näe kerrassaan mitään vaikeuksia tämän mullistuksen toteuttamisessa jo huomenna — kysymyksessä on vähittäinen toteuttaminen. Todistuksena siitä, että työläisemme pysyvät tähän, ovat heidän lukuisat tuotanto- ja kulutusosuuskuntansa, joita siellä, missä poliisi ei ole tahallisesti horjuttanut niitä, on hoidettu yhtä hyvin ja paljon rehellisemmin kuin porvariston osakeyhtiöitä. En ymmärrä, kuinka voitte puhua joukkojen sivistymättömyydestä Saksassa sen jälkeen kun työläisemme ovat todistaneet loistavasti poliittisen valveutuneisuutensa voitokkaassa taistelussaan sosialistilakia vastaan. Pidän paljon vakavampana esteenä niin sanotun sivistyneistömme valeoppinutta pöyhkeilyä. Meiltä puuttuu tietysti vielä teknikkoja, agronomeja, insinöörejä, kemistejä, arkkitehteja jne., mutta voimmehan viime kädessä ostaa niitä itsellemme samoin kuin kapitalistitkin, ja mikäli muuta-

* Nykyinen nimi Wroclaw. *Totm.*

mia kavaltajia — joita varmasti osoittautuu olevan tuossa yhteiskunnassa — rangaistaan niin kuin kuuluu opiksi toisille, niin he ymmärtävät, että heidän etujensa mukaista on lakata varastamasta. Lukuunottamatta näitä asiantuntijoita, joihin lasken myös koulunopettajat, tulemme erinomaisesti toimeen ilman muita »sivistyneitä», ja sitä paitsi nykyinen kirjailijoiden ja ylioppilaiden virtaaminen tulvanaan puolueeseen saattaa aiheuttaa monenlaista vahinkoa, jollei vain noita herroja pidetä kurissa.

Itäelbeläisten junkkereiden latifundiumit, suurtilat, mikäli turvataan niiden asianmukainen tekninen johto, voidaan vaivatta luovuttaa vuokralle nykyisille päiväläisille ja maatyöläisille, ja niitä voidaan viljellä kollektiivisesti. Jos tällöin tapahtuu jonkinlaisia yhteenottoja, niin siitä ovat vastuussa herrat junkkerit, jotka olemassaolevasta koululainsäädännöstä huolimatta ovat saattaneet ihmiset tuohon villiyyden tilaan.

Suurimpana haittana tulevat olemaan pientalonpojat ja ne kyllästyttävät ylen viisaat sivistyneet, jotka tekeytyvät kaikkitietäviksi sitä enemmän, mitä vähemmän ovat perillä asiasta.

Kun siis joukkojen keskuudessa on riittävä määrä kannattajia, suurteollisuus ja latifundiumien tyyppinen suurmaanviljely voidaan yhteiskunnallistaa hyvin pian, jos valtiovalta tulee olemaan käsissämme. Muu seuraa tätä joko nopeammin tai hitaammin. Omatessamme suurtuotannon meistä tulee tilanteen herroja.

Puhutte vastaavanlaisen tietoisuuden puutteesta. Sitä kyllä ilmenee, mutta aatelis- ja porvarispiireistä peräisin olevien sivistyneiden keskuudessa, jotka eivät osaa kuvitellakaan, miten paljon heidän on vielä opittava työläisiltä...

ENGELS JOSEPH BLOCHILLE

Königsdergiin

Lontoossa 21. [-22.] syyskuuta 1890

...Materialistisen historiankäsityksen mukaan määrävänä tekijänä historiassa on *viime kädessä* todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx — enkä minäkään — ole koskaan väittänyt. Jos joku vääristää tämän siten, että taloudellinen tekijä muka on *ainoa* määrävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitäänsanomattomaksi, abstraktiseksi, järjettömäksi korausageksi. Taloudellinen tila on perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja usein määrävät jopa sen *muodonkin* päällysrakenteen erilaiset tekijät: luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka voittanut luokka on säätänyt voiton saatuaan, jne., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa, poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teorit, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Kaikki nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa, jossa väistämätön taloudellinen liikunta raivaa loppujen lopuksi tiensä eteenpäin lukemattomien sattumien kautta (ts. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan teorian soveltaminen mihin historian kauteen tahansa olisi helpompaa kuin yksinkertaisen ensimmäisen asteen yhtälön ratkaiseminen.

Me teemme historiaamme itse, mutta ensiksikin, me teemme sen määräedellytysten ja -ehtojen alaisina. Niistä ovat taloudelliset viime kädessä ratkaisevia. Mutta myös poliittiset ym. ehdot, vieläpä ihmisten päässä säilyneet perinteetkin esittävät tuttua, vaikkakaan eivät

ratkaisevaa osaa. Preussinkin valtion muodostumiseen ja kehittymiseen ovat vaikuttaneet historialliset ja viime kädessä taloudelliset syyt. Mutta tuskinpa ilman pedanttisuutta voidaan väittää, että vain taloudellinen välttämättömyys yksinään (ilman muita syitä: ennen kaikkea se, että Brandenburg, jonka hallussa oli Preussi, tuli vedetyksi Puolan asioihin ja siten kansainvälisiin poliittisiin suhteisiin, joilla oli ratkaiseva merkitys myös Itävallan hallitushuoneen valta-alueiden muodostumiselle) olisi määrännyt monista Pohjois-Saksan pikkuvaltioista juuri Brandenburgin tulemaan siksi suurvallaksi, jossa ruumiillistuivat pohjoisen ja etelän taloudelliset, kielelliset ja uskonpuhdistuksen jälkeen myös uskonnolliset erot. Tuskinpa kenenkään onnistuu tekemättä itseään naurunalaiseksi selittää taloudellisesti jokaisen entisen ja nykyisen saksalaisen pikkuvaltion olemassaolo tai sen yläsaksalaisen äänneensiirron alkuperä, jonka maantieteellinen, Sudeeteista Taunukseen ulottuvan vuorijonon muodostama erottava seinä laajensi Saksan kieli- jaaksi.

Toiseksi historiaa tehdään siten, että lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen selkkauksesta, ja taas joukko erityisiä elinehtoja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. On siis olemassa lukemattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja siitä seuraa yksi resultantti — historiallinen tapahtuma — mitä samoin voidaan pitää yhden kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja tahdottomasti vaikuttavan voiman tuotteenä. Sillä mitä yksi tahtoo, sitä toinen vastustaa, ja se mitä lopputuloksena syntyy, on jotakin, mitä kukaan ei ole tahtonut. Näin tähänastinen historia on kulkenut luonnonhistoriallisen prosessin tavoin ja on oleellisesti myös samojen liikelakien alainen. Mutta siitä, että eri henkilöiden tahdot — kukin heistä haluaa sitä, mihin häntä kannustavat fyysinen rakenne ja ulkoiset, viime kädessä (joko omat, persoonalliset taikka yleissosiaaliset) taloudelliset seikat — eivät saavuta sitä mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi, ei toki saa päätellä, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto vaikuttaa resultanttiin ja sikäli sisältyy siihen.

Edelleen pyytäisin Teitä käyttämään tämän teorian autenttisia eikä toisen käden tietoja: niin on todella paljon helpompaa. Marx on kirjoittanut tuskin mitään, missä tätä teoriaa ei selitettäisi. Mutta varsinkin »*Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*»* on aivan erinomainen näyte sen soveltamisesta. Samoin myös »*Pääomassa*»** on monia näytteitä. Sitten saanen viitata omiinkin teoksiini »Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana»*** ja »Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu»****, joissa olen antanut historiallisesta materialismista esityksen, mikä on tuntemistani seikka-peräisin.

Marx ja minä olemme osittain itse syypäitä siihen, että nuoret joskus panevat taloudelliseen puoleen enemmän painoa kuin sille kuuluu. Meidän oli vastustajiemme kanssa väitellessämme korostettava heidän kieltämänsä pääperiaatetta, eikä aina ollut riittävästi aikaa, paikkaa eikä tilaisuutta saattaa oikeuksiinsa muita vuorovaikutuksen tekijöitä. Mutta kun oli kysymyksessä jonkin historiallisen aikajakson esittäminen, siis käytännöllinen soveltaminen, asianlaita muuttui heti, eikä siinä mikään erehdys ollut mahdollinen. On kuitenkin valitettavaa, että ehtimiseen luullaan uuden teorian tulleen täysin ymmärretyksi ja olevan ilman muuta käytettävissä, kun on omaksuttu pääväittämät, eikä niitäkään aina oikein. Sen moitteen voin esittää monelle uudelle »marxilaiselle» ja siksipä on myös syntynyt kummallista sekasotkua.

Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 444—446

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 141—259. *Toim.*

** Ks. *Karl Marx*. Pääoma, 1. osa. *Toim.*

*** Ks. tämän laitoksen 5. osaa, s. 177—523. *Toim.*

**** Ks. tätä osaa, s. 398—445. *Toim.*

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

Berliiniin

Lontoossa 27. lokakuuta 1890

Hyvä Schmidt!

Käytän hyväkseni ensimmäistä vapaahetkeä vastatakseni Teille. Arvelen, että teette oikein hyväksyessänne »Züricher Postin» tarjouksen. Voitte oppia siellä paljon talousalalla, erittäinkin jos pidätte kaiken aikaa silmällä, että Zürich on yhä vain kolmannen luokan raha- ja keinottelumarkkinoiden kaupunki, ja sen vuoksi kaikki siellä saadut vaikutelmat ovat kaksin- ja kolminkertaisen heijastuksen heikentämiä tai jopa tietoisestikin vääristelyjä. Mutta Te saatte käytännössä perehtyä tähän koneistoon ja joudutte seuraamaan Lontoosta, New Yorkista, Pariisista, Berliinistä, Wienistä jne. saapuvia ensi käden pörssiselostuksia ja silloin maailmanmarkkinat avautuvat Teille raha- ja arvopaperimarkkinoiden heijastumana. Taloudellisten, poliittisten ja muiden heijastumien laita on aivan sama kuin ihmisen silmässä tapahtuvien heijastumien laita. Ne kulkevat prisman kautta ja näyttävät siksi olevan nurin päin, ylösalaisin. Puutuu vain se hermokoneisto, joka asettaisi ne katseltavaksemme jälleen oikein päin. Pörssimies näkee teollisuuden ja maailmanmarkkinain liikunnan vain raha- ja arvopaperimarkkinoiden ylösalaisena heijastumana ja siksi seuraus muuttuu hänelle syyksi. Havaitsin sen jo 1840-luvulla Manchesterissa: lontoolaiset pörssiselostukset olivat aivan kelvottomia antamaan käsityksen teollisuuden kehityksestä ja sen jaksoittaisista maksimeista ja minimeistä, sillä nuo herrat halusivat selittää kaikki ilmiöt valuuttakriiseillä, jotka useimmiten olivat vain oireita. Silloin oli kysymys siitä, että haluttiin kiistää teollisuuspuolien syntyminen väliaikaisesta liikatuotannosta, ja siksi asialla oli vielä tendenssimäinen, vääristelyyn sy-

säävä puolensa. Tämä kohta jää nyt kerta kaikkiaan pois ainakin meidän osaltamme, ja lisäksi on eittämätöntä, että rahamarkkinoilla saattaa myös olla omat pulansa, joiden aikana suoranaiset teollisuustuotannon häiriöt esittävät vain toisarvoista osaa tai eivät kerrassaan mitään osaa. Tässä on vielä monet seikat selvitetävä ja tutkittava, erittäinkin historiallisesti 20 viime vuoden ajalta.

Siellä, missä työnjako on olemassa yhteiskunnan mitassa, eri työprosessitkin itsenäistyvät toistensa suhteen. Tuotanto on viime kädessä ratkaiseva. Mutta heti kun tuotteiden kauppa eristyy varsinaisesta tuotannosta, se kulkee omaa tietään, jonka määrää ylipäänsä teollisuuden liikunta, mutta joka yksityiskohdissaan ja tämän yleisen riippuvuuden mukaan noudattaa omia, tälle uudelle tekijälle luonteenomaisia lakejaan. Tässä kullussa on omat vaiheensa, ja se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon liikuntaan. Amerikan löytöön oli syynä kullanhimo, joka jo aikaisemmin oli ajanut portugalilaisia Afrikkaan (vrt. Soetbeer »Edelmetall-Produktion»), koska 1300- ja 1400-luvulla niin voimakkaasti kehittynyt Euroopan teollisuus ja vastaavasti kauppa vaativat enemmän vaihtovälineitä, joita Saksa — suuri hopeamaa vuosina 1450—1550 — ei pystynyt antamaan. Portugalilaisten, hollantilaisten ja englantilaisten vuosina 1500—1800 suorittaman Intian valtauksen tarkoituksena oli *tuonti* Intiasta. Kukaan ei ajatellut viedä sinne. Ja kuitenkin miten valtava olikaan näiden puhtaasti kaupallisista eduista johtuneiden löytöjen ja valloitusten vastavaikutus teollisuuteen: vasta näihin maihin suuntautuvan *viennin* tarve loi suurteollisuuden ja kehitti sitä.

Samoin on rahamarkkinoiden laita. Heti kun rahakauppa eroaa tavarakaupasta, alkaa sen — tietysin tuotannon ja tavarakaupan säätämin ehdoin ja niiden rajoissa — oma kehitys ja sillä on erityiset, sen oman luonteen määräämät lakinsa ja vaiheensa. Kun nyt lisäksi käy niin, että rahakauppa laajenee edelleen kehittyessään arvopaperikaupaksi, että nämä arvopaperit eivät ole vain valtion arvopapereita, vaan niiden lisäksi on teollisuus- ja liikennelaitosten osakkeita, ja rahakauppa alistaa siis suo-

ranaiseen herruuteensa osan teollisuudesta, joka ylipäänsä hallitsee sitä, niin silloin rahakaupan vastavaikutus tuotantoon tulee vieläkin voimakkaammaksi ja monimutkaisemmaksi. Rahakauppiaat ovat rautateiden, kaivosten, rautatehtaiden ym. omistajia. Nämä tuotantovälineet saavat kaksinaisen luonteen: niiden käyttö on mukautettava milloin välittömän tuotannon etuihin, milloin osakkeenomistajien vaatimuksiin, sikäli kuin he ovat rahakauppiaita. Selvimpänä esimerkkinä siitä ovat Pohjois-Amerikan rautatiet. Niiden toiminta riippuu kokonaan nykyisin jonkin Jay Gouldin, Vanderbiltn ym. pörssitoimista, jotka ovat aivan vieraita erillisen rautatien toiminnalle ja tämän liikennevälineen eduille. Jopa täällä Englannissakin olemme nähneet rautatieyhtiöiden käyvän kymmeniä vuosia raja-alueista taisteluja, joihin on tuhlatu valtavia rahasummia ei tuotannon eikä liikennelaitoksen eduksi, vaan yksinomaan kilpailun vuoksi, jonka tarkoituksena on ollut vain osakkeita omistavien rahakauppioiden pörssitoimien mahdollistaminen.

Näissä muutamissa huomautuksissa, jotka koskevat käsitystäni tuotannon suhteesta tavarakauppaan ja näiden molempien suhdetta rahakauppaan, olen oikeastaan jo vastannut kysymyksiinne historiallisesta materialismista yleensä. Asia on helpoimmin käsitettävissä työnjaon kannalta. Yhteiskunta synnyttää tiettyjä yhteisiä toimintoja, joita ilman se ei voi olla. Niihin nimitetyt ihmiset muodostavat työnjaon uuden haaran *yhteiskunnan sisällä*. He saavat siten erikoisetuja myös valtuuttajiinsa verraten; he itsenäistyvät näiden suhteen, ja niinpä syntyy valtio. Ja sitten käy samoin kuin tavarakaupassa ja myöhemmin rahakaupassa. Uuden itsenäisen mahdin on kyllä suurin piirtein seurattava tuotannon liikuntaa, mutta se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon edellytyksiin ja kulkuun sille ominaisen, ts. kerran saamansa ja vähitellen pitemmälle kehittyvän suhteellisen itsenäisyyden takia. Se on kahden erilaisen voiman, toisaalta taloudellisen liikunnan ja toisaalta mahdollisimman suureen itsenäisyyteen pyrkivän ja kerran liikkeelle saatetun sekä itsenäisesti liikkuvan uuden poliittisen mahdin vuorovaikutusta. Taloudellinen liikunta raivaa suurin piirtein tien itselleen, mut-

ta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisen itsenäisyyden saaneen poliittisen liikunnan taholta. Taloudelliseen liikuntaan vaikuttaa toisaalta valtiomahdin ja toisaalta tämän kanssa samanaikaisesti syntyneen opposition liikunta. Niin kuin teollisuusmarkkinain liikunta heijastuu yleensä ja yllä mainituin varauksin sekä tietenkin *vääristyneenä* rahamarkkinoissa, niin myös hallituksen ja opposition välisessä kamppailussa heijastuu jo ennestään olemassa olevien ja taistelevien luokkien kamppailu, mutta niin ikään *vääristyneenä*, ei enää välittömästi, vaan välillisesti, ei luokkataisteluna, vaan taisteluna poliittisista periaatteista, jopa niin *vääristyneenä*, että on kulunut vuosituhanasia ennen kuin olemme saaneet tämän selville.

Valtiovallan vastavaikutus taloudelliseen kehitykseen voi olla kolmenlainen. Se voi olla samansuuntainen, silloin taloudellinen kehitys nopeutuu; se voi olla taloudellisen kehityksen vastainen, ja silloin valtiovallasta tulee nykyoloissa ajan oloon loppu jokaisen suuren kansan keskuudessa; tai se voi estää tietynsuuntaista taloudellista kehitystä ja edistää sitä toisiin suuntiin. Tässä tapauksessa lopputulos on jompikumpi kahdesta edellä esitetystä. On kuitenkin selvää, että toisessa ja kolmannessa tapauksessa poliittinen valta voi vahingoittaa suuresti taloudellista kehitystä ja aiheuttaa varsin huomattavaa voiman ja aineen haaskausta.

Lisäksi on vielä tapaus, jolloin maa valloitetaan ja taloudelliset voimavarat tuhotaan raa'asti, minkä johdosta aikaisemmin saattoivat erinäisissä oloissa tuhoutua paikallisen ja kansallisen taloudellisen kehityksen kaikki tulokset. Nykyään tällainen tapaus vaikuttaa useimmiten päinvastaisesti, ainakin suurten kansojen keskuudessa. Voitettu voittaa ajan oloon sekä taloudellisesti, poliittisesti että moraalisesti usein enemmän kuin voittaja.

Samoin on oikeuden laita. Niin pian kuin käy tarpeelliseksi uusi työnjako, joka luo ammattijuristit, avautuu taas uusi itsenäinen ala, jolla — niin suuresti kuin se yleensä onkin riippuvainen tuotannosta ja kaupasta — kuitenkin on myös erikoinen kyky vaikuttaa näihin takaisin. Nykyaikaisessa valtiossa oikeuden ei tule ainoastaan vastata yleistä taloudellista tilaa, olla sen ilmauk-

sena, vaan sen tulee olla myös tuon taloudellisen tilan *sisäisesti yhtenäinen* ilmaus, joka sisäisine ristiriitoineen ei lyö itse itseään korvalle. Ja tämän saavuttamiseksi huononnetaan taloudellisten suhteiden heijastamisen tarkkuutta yhä enemmän. Ja näin sitä useammin, mitä harvemmin käy niin, että lakikirja on yhden luokan herruuden karkea, lieventämätön, väärentämätön ilmentymä: sehän olisi jo vastoin »oikeuskäsitystä». Vuosien 1792—1796 vallankumouksellisen porvariston puhdasta, johdonmukaista oikeuskäsitystä on väärennetty monelta puolen jo Napoleonin lakikokoelmassa, ja sikäli kuin se siinä ruumiillistuu, sen täytyy joka päivä kokea kaikenlaisia lievennyksiä proletariaatin kasvavan voiman vaikutuksesta. Mutta se ei estä Napoleonin lakikokoelmaa olemasta lakikokoelma, joka on uusien kodifikaatioiden perustana kaikissa maanosissa. Näin ollen »oikeuskehityksen» kulku on suureksi osaksi vain sitä, että ensin yritetään poistaa ristiriidat, jotka aiheutuvat taloudellisten suhteiden välittömästä kääntämisestä oikeusopilliseksi periaatteiksi, ja rakentaa sopusointuinen oikeusjärjestelmä, ja sitten taloudellisen kehityksen vaikutus ja pakko rikkovat aina uudelleen tämän järjestelmän ja tuovat siihen uusia ristiriitoja. (Puhun tässä lähinnä vain siviilioikeudesta.)

Taloudellisten suhteiden heijastuminen oikeusperiaatteina asettaa välttämättä niin ikään pääläelleen nämä suhteet. Tuo heijastuminen tapahtuu ilman että kyseinen henkilö on tietoinen siitä; juristi kuvittelee opeoivansa apriorisilla väitteillä, vaikka ne kuitenkin ovat vain taloudellisia heijastumia. Kaikki on siis pääläellään. Ja minusta näyttää itsestään selvältä se, että tämä väärennys, joka konstituoi sen mitä me nimitämme *ideologiseksi katsomukseksi*, niin kauan kuin on tuntematon, vaikuttaa puolestaan jälleen takaisin taloudelliseen perustaan ja voi muunnella tätä tietyissä rajoissa. Perintöoikeuden perusta, kun edellytetään perheen yhtäläistä kehitysastetta, on taloudellinen. Siitä huolimatta on erittäin vaikea todistaa, että esim. Englannissa ehdoton testamenttivapaus ja Ranskassa sen suuri rajoittaminen kaikissa yksityiskohdissaan johtuvat ainoastaan taloudellisista syistä. Mutta molemmat vai-

kuttavat sängen tuntuvasti talouteen vaikuttamalla omaisuuden jakoon.

Mitä taas tulee vielä korkeammalla ilmassa leijaleviin ideologisiin aloihin, uskontoon, filosofiaan jne., niin niillä on esihistoriallinen, historiallisen aikakauden saama ja hyväksymä sisältö, jota me nimittäisimme nykyään mielettömyydeksi. Näillä erilaisilla väärillä käsityksillä luonnosta, ihmisen omasta olemuksesta, hengistä, taikavoimista jne. on enimmäkseen vain negatiivinen taloudellinen pohja; esihistoriallisen aikakauden alhaisen taloudellisen kehityksen täydennyksenä ja toisinaan jopa edellytyksenä ja vieläpä syynä ovat väärät käsitykset luonnosta. Ja vaikkakin taloudellinen tarve oli edistyvän luonnontutemuksen pääkiihoke ja on ajan oloon tullut yhä enemmän sellaiseksi, niin sittenkin olisi pedanttisuutta etsiä kaikkeen tähän alkuperäiseen hupsuuteen taloudellisia syitä. Tieteiden historia on tämän hupsuuden vähittäisen poistamisen historiaa tai sen korvaamista uudella, mutta kuitenkin vähemmän järjettömällä hupsuudella. Ihmiset, jotka sitä suorittavat, kuuluvat taas työnjaon erikoisaloille, ja heistä näyttää kuin he käsittelisivät itsenäistä alaa. Ja mikäli he ovat itsenäinen ryhmä yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa, sikäli heidän toimintansa, siinä luvussa heidän erehdyksensä, vaikuttavat vastavuoroisesti koko yhteiskuntakehitykseen, jopa taloudelliseenkin kehitykseen. Mutta kaiken tämän ohella he itse ovat taas taloudellisen kehityksen hallitsevan vaikutuksen alaisia. Esimerkiksi filosofiassa se on helpoimmin osoitettavissa porvarillisen aikakauden osalta. Hobbes oli ensimmäinen uudenaikainen materialisti (1700-luvun mielessä), mutta hän oli itsevaltiuden puolustaja aikana, jolloin ehdoton yksinvaltius eli kaikkialla Euroopassa kukoistuskauttaan ja ryhtyi Englannissa taisteluun kansaa vastaan. Locke oli uskonnossa samoin kuin poliitikassakin vuoden 1688 luokkakompromissin poika.³⁴¹ Englantilaiset deistit ja heidän johdonmukaisemmat seuraajansa, ranskalaiset materialistit, olivat aitoja porvariston filosofejia, ranskalaiset jopa porvarillisen vallankumouksen filosofejia. Saksalaisessa filosofiassa Kantista Hegeliin on läpikäyvänsä saksalainen pikkuporvari:

milloin myönteisenä, milloin kielteisenä. Mutta tiettynä työnjaon alana kunkin aikakauden filosofia omaa edellytyksenään tiettyä ajatusaineistoa, jonka sen edeltäjät ovat sille jättäneet ja josta se lähtee. Ja juuri tästä johtuu, että taloudellisesti jälkeenjääneet maat voivat kuitenkin filosofiassa soittaa ensi viulua: Ranska 1700-luvulla verrattuna Englantiin, jonka filosofiaan ranskalaiset nojasivat, myöhemmin Saksa verrattuna molempiin. Mutta niin Ranskassa kuin Saksassakin filosofia, samoin kuin sen ajan yleinen kirjallisuuden kukoistus, johtui taloudellisesta noususta. Taloudellisen kehityksen lopullinen ylivalta näilläkin aloilla on minusta kiistaton, mutta näin on laita kunkin alan itsensä säätämien ehtojen puitteissa: filosofiassa esim. taloudelliset voimat (jotka enimmäkseen taas vaikuttavat vasta poliittisessa jne. asussaan) vaikuttavat siihen filosofiseen aineistoon, minkä edeltäjät ovat hankkineet. Talous ei luo tässä mitään uudelleen, mutta määrää, niin ikään enimmäkseen välillisesti, millä tavalla on olevaa ajatusaineistoa muutettava ja kehitettävä, kun taas poliittiset, oikeusopilliset ja moraaliset heijastumat ovat niitä, joilla on suurin välitön vaikutus filosofiaan.

Uskonnosta olen sanonut välttämättömimmän Feuerbachia koskevan kirjasen viimeisessä luvussa.*

Kun siis Barth luulee meidän väittäneen, etteivät taloudellisen liikunnan poliittiset ym. heijastukset vaikuta vuorostaan lainkaan itse tähän liikuntaan, niin hän taistelee yksinkertaisesti tuulimyllyjä vastaan. Hänen tarvitsee vain vilkaista Marxin kirjaa »*Brumairekuun kahdeksastoista*»,** jossa käsitellään miltei yksinomaan vain sitä *erikoista* osaa, mitä poliittiset taistelut ja tapahtumat näyttelevät, tietenkin niissä rajoissa, joissa ne ovat riippuvaisia taloudellisista ehdoista; tai silmäiltävä »*Pääomaa*», esim. lukua työpäivästä,** jossa osoitetaan, miten ratkaisevasti vaikuttaa lainsäädäntö, joka toki on poliittinen teko, tai porvariston historiaa käsittelevää lukua (24. luku***). Minkä takia taiste-

* Ks. tätä osaa, s. 441—443. *Toim.*

** Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 141—259. *Toim.*

*** Ks. *Karl Marx*. Pääoma, 1. osa, s. 640—683. *Toim.*

**** Ks. tämän laitoksen 4. osaa, s. 294—351. *Toim.*

lisimme proletariaatin poliittisen diktatuurin puolesta, jos poliittinen valta on taloudellisesti voimaton? Väki-valta (ts. valtiovalta) on myös taloudellinen voima!

Mutta itse kirjan³⁴² arvostelemiseen minulla ei nyt enää ole aikaa. III osa* täytyy ensin saada ulos, ja yleensä luulen, että esim. Bernsteinkin voisi aivan hyvin arvostella sitä.

Jos mitä kaikilta näiltä herroilta puuttuu, niin dialektiikkaa. He näkevät aina vain tässä syyn, tuossa seurauksen. He eivät näe, että tämä on ontto abstraktio, että todellisessa maailmassa tuollaisia metafyyysisiä, polaarisia vastakohtia on vain kriisien aikana, mutta että koko suuri prosessi tapahtuu vuorovaikutuksen muodossa — joskin vuorovaikutuksessa olevat voimat ovat sangen erilaisia ja taloudellinen kehitys on niistä voimakkain, alkuperäisin, ratkaisevin — että tässä ei ole mitään ehdotonta, vaan kaikki on suhteellista. Heistä Hegeliä ei ole ollut olemassa...

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 446—451*

* — Pääomaa (ks. *Karl Marx. Pääoma, 3. osa. Toim.*

ENGELS FRANZ MEHRINGILLE

Berliiniin

Lontoossa 14. heinäkuuta 1893

Hyvä herra Mehring!

Vasta nyt voin vihdoin kiittää Teitä hyväntahtoisesti lähettämästänne »Lessing-Legendesta». En halunnut ilmoittaa Teille vain muodollisesti kirjan saamisesta, vaan samalla sanoa myös jotain itse kirjasta, sen sisällöstä. Siksi vastaukseni on viivästynyt.

Aloitin lopusta, »Historiallista materialismia» koskevasta liitteestä,³⁴³ jossa olette esittänyt tärkeimmät seikat erinomaisesti ja jokaisesta ennakkoluulottomasta vakuuttavasti. Sen verran on minulla vastaan sanomista, että Te panette tililleni suurempia ansioita kuin kuuluu, vaikka otettaisiinkin huomioon kaikki minkä olisin mahdollisesti itsenäisestikin voinut ajan mittaan oivaltaa, mutta jonka Marx on vireämmän käsityskykynsä ja laajemman näköpiirinsä ansiosta havainnut paljon aikaisemmin. Kenellä on ollut onni työskennellä 40 vuotta yhdessä Marxin kaltaisen miehen kanssa, hän ei tämän eläessä tavallisesti saa sellaista tunnustusta kuin luulisi ansaitsevan. Sitten suuremman miehen kuoltua vähempiarvoista arvostetaan helposti liikaa, ja niin näyttää olevan nyt minunkin tapauksessani. Historia panee loppujen lopuksi kaikki järjestykseen, mutta sitä ennen muutan onnellisesti toiseen maailmaan enkä tiedä enää mistään mitään.

Muuten puuttuu vielä vain yksi kohta, jota tosin Marxin ja minun teoksissakin on tavallisesti liian vähän korostettu ja jossa suhteessa olemme kaikki yhtä suuria syyllisiä. Me kaikki olemme näet panneet ja meidän *on pitänytkin panna* pääpaino lähinnä poliittisten, oikeudellisten ja muiden ideologisten käsitysten ja

niiden aiheuttamien tekojen *johtamiseen* niiden perustana olevista taloudellisista tosiasioista. Sisällön vuoksi löimme tällöin laimin muodollisen puolen: millä tavalla nuo käsitykset ym. muodostuvat. Se antoi vastustajillemme tervetulleen aiheen väärinkäsityksiin ja jopa vääristelyihinkin, mistä räikeänä esimerkkinä on Paul Barth.

Ideologia on prosessi, jonka niin kutsuttu ajattelija suorittaa tosin tajuten, mutta tajuten väärin. Ne varsinaiset liikevoimat (Triebkräfte), jotka panevat hänet toimimaan, jäävät hänelle tuntemattomiksi, muuten se ei olisikaan ideologinen prosessi. Hän siis luulottelee epätodellisia tai näennäisiä liikevoimia. Koska kyseessä on ajatteluprosessi, hän johtaa myös sen sisällön samoin kuin sen muodon puhtaasta ajattelusta, joko omasta tai edeltäjiensä ajattelusta. Hän käyttää pelkkää ajatusaineistoa, minkä hän ilman muuta katsoo ajattelun synnyttämäksi tutkimatta enää mitään muuta, kaukaisempaa ja ajattelusta riippumatonta lähdettä. Se on hänestä jopa itsestään ymmärrettävää, sillä kaikki toiminta näyttää hänestä viime kädessä *pohjautuvan* ajatteluun, koska se tapahtuu ajattelun *välityksellä*.

Historiallisella ideologilla (historiallisella on tässä yksinkertaisesti ymmärrettävä yhteisesti käsitteitä: poliittinen, juridinen, filosofinen, teologinen, lyhyesti sanoen kaikkia alueita, jotka kuuluvat *yhteiskuntaan* eivätkä pelkästään luontoon) on jokaisen tieteen alalla tietty aineisto, joka on muodostunut itsenäisesti aikaisempien sukupolvien ajattelusta ja käynyt läpi näiden toisiaan seuranneiden sukupolvien aivoissa oman itsenäisen kehitystiensä. Tähän kehitykseen ovat tosin saattaneet vaikuttaa lisäsyinä myös ulkoiset tosiasiat, jotka kuuluvat tälle tai toiselle alueelle, mutta sanatomasta sopimuksesta näitä tosiasioita pidetään taaskin pelkkinä ajatteluprosessin hedelminä, ja näin jääme edelleenkin pelkän ajattelun piiriin, sillä se näyttää sulattavan onnellisesti kovimmatkin tosiseikat.

Ennen kaikkea juuri tämä valtiosääntöjen, oikeusjärjestelmien, kunkin erikoisalueen ideologisten käsitysten itsenäisen historian näennäisyys sokaisee useimmat ihmiset. Kun Luther ja Calvin »voittavat» virallisen

katolisen uskonnon, kun Hegel »voittaa» Kantin ja Fichten, kun Rousseau tasavaltalaisella yhteiskuntasopimuksellaan »voittaa» epäsuorasti perustuslaillisen Montesquieun, niin se jää teologian, filosofian, valtiotieteen sisäiseksi tapahtumaksi, se on etappi ajattelun näiden alueiden kehityksessä eikä lainkaan tule tämän ajattelun ulkopuolelle. Ja siitä lähtien kun tämän lisäksi muodostui porvarillinen harhakäsitys kapitalistisen tuotannon ikuisuudesta ja täydellisyydestä, on fysiokraattien ja Adam Smithin merkantilisteista saamaa »voittoa» pidetty pelkkänä ajattelun voittona, ei muuttuneiden taloudellisten tosiasiain ajatuksellisena heijastumana, vaan vihdoinkin saavutettuna oikeana käsityksenä aina ja kaikkialla olevista todellisista ehdoista. Jos siis Rikhard Leijonamieli ja Filip August olisivat panneet alulle vapaakaupan sen sijaan että sotkeutuivat ristiretkiin, niin olisi säästyty viidensadan vuoden kurjuudelta ja typeryydeltä.

Asian tähän puoleen, johon voin tässä vain viitata, luulen meidän kaikkien kiinnittäneen huomiota vähemmän kuin se ansaitsee. Vanha juttu: aluksi aina laiminlyödään muoto sisällön vuoksi. Kuten sanoin, olen itse tehnyt niin, ja virhe on pistänyt silmäni vasta post festum*. Siksi en suinkaan edes ajattele moittia Teitä tästä, siihen minulla vanhempana kanssasyllisenä ei ole mitään oikeuttakaan, päinvastoin: tahtoisin vain tulevaisuuden varalta kiinnittää huomioltanne tähän seikkaan.

Tähän liittyy myös se ideologiiden typerä käsitys, että koska me kiistämme erilaisten, historiassa jotakin osaa näyttelevien ideologisten alueiden itsenäisen historiallisen kehityksen, niin me siis kiistämme myös niiden kaiken *historiallisen vaikutuksen*. Tämä perustuu siihen kaavamaiseen, epädialektiseen käsitykseen, että syy ja seuraus ovat toistensa suhteen jyrkästi vastakkaisia napoja, eikä nähdä lainkaan vuorovaikutusta. Herrat unohtavat usein aivan tarkoituksellisesti sen, että niin pian kuin toiset, loppujen lopuksi taloudelliset syyt ovat synnyttäneet historiallisen ilmiön, se myös alkaa vaikuttaa

* Kirjaimellisesti: juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

ympäristöönsä ja vieläpä se voi vaikuttaa takaisin niihin syihin, jotka sen ovat synnyttäneet. Niin esim. Barth puhuessaan pappissäädystä ja uskonnosta, Teillä s. 475. Peittositte mielestäni mainiosti tuon äärettömän typerän olion. Ja hänet nimitetään historian professoriksi Leipzigiin! Siellähän oli vanha Wachsmuth, joka tosin on yhtä ahdaskatseinen, mutta tuntee hyvin tosiasiat, vallan toisenlainen mies!

Kirjasta yleensä voin vain toistaa sen, mitä olen jo moneen kertaan sanonut artikkeleista, kun ne ilmestyivät »Neue Zeitissa»; se on paras meillä olevista Preussin valtion syntyä koskevista esityksistä, voin sanoa jopa ainoa hyvä esitys, joka useimmissa tapauksissa tuo yksityisseikkoja myöten oikein esiin kaikki yhteydet. Pahoittelen vain, ettette voineet samanaikaisesti ottaa käsiteltäväksi myös myöhempää kehitystä aina Bismarckiin saakka, ja alan aivan itsestään toivoa, että teette sen toiste ja annatte yhtenäisen yleiskuvan vaaliruhtinas Fredrik Vilhelmistä alkaen vanhaan Vilhelmiin* saakka. Ennakkotyönhän Te olette jo tehnyt, ja ainakin peruskysymysten alalla sitä voidaan pitää jopa lopullisenakin. Ja se pitää tehdä ennen kuin koko vanha rakennelma saattaa luhistua. Vaikka monarkistisisänmaallisten legendojen murskaaminen ei olekaan luokkaherruutta verhoavan monarkian poistamisen ehdottoman välttämätön edellytys (sillä *puhdas*, porvarillinen tasavalta osoittautui Saksassa eleytyksi vaiheeksi ennen kuin se ehti syntyä), niin se on kuitenkin tämän poistamisen tehokkaimpia välikappaleita.

Silloin Teillä tulee olemaan enemmän liikkuma-alaa ja mahdollisuuksia kuvata Preussin paikallishistoriaa kurjan yleissaksalaisen historian osana. Tämä onkin se kohta, jossa en voi täysin yhtyä Teihin, nimittäin käsitykseenne Saksan pirstoutuneisuuden syistä sekä Saksan 1500-luvun porvarillisen vallankumouksen epäonnistumisen syistä. Jos saan tilaisuuden muokata uudelleen historiallisen johdannon »Talonpoikaissotaani», minä uskon saavani ensi talvena, niin voin kehittää siinä vastaavia kysymyksiä. Ei siksi, että pitäisin esittä-

* — Vilhelm I. Toim.

miänne syitä virheellisinä, vaan esitän niiden lisäksi muitakin ja ryhmittelen ne hiukan toisin.

Kauttaaltaan kurjaa Saksan historiaa tutkiessani olen aina ollut sitä mieltä, että vain vertailu Ranskan historian vastaaviin kausiin antaa oikean mittapuun, sillä siellä tapahtui juuri päinvastaista kuin meillä. Ranskassa muodostui kansallisvaltio feodaalivaltion disjectis membris*, meillä oli siihen aikaan kaikkein syvimmän rappion kausi. Ranskassa kehitys tapahtui harvinaisen objektiivisen loogisesti, meillä vallitsi yhä paheneva sekasorto. Siellä keskiajan vierasmaalaisena maahanhyökkääjänä oli englantilainen valloittaja, joka asettui provencelaisten kansallisuuden puolelle pohjoisranskalaisia vastaan. Ranskalaisten sodat englantilaisia vastaan olivat omalaatuinen kolmikymmenvuotinen sota, mutta Ranskassa ne päättyivät ulkomaisten maahanhyökkääjien karkottamiseen ja siihen, että pohjoinen valloitti etelän. Sitten seurasi keskusvallan taistelu alusmaihinsa nojautuvaa burgundilaista vasallia** vastaan, jonka esittämä osa vastaa Brandenburg³⁴⁴—Preussin osaa, mutta tämä taistelu päättyi keskusvallan voittoon ja vei päätökseen kansallisvaltion muodostumisen. Samaan aikaan meillä kansallisvaltio hajosi lopullisesti (mikäli Pyhään Rooman valtakuntaan³⁴⁵ kuuluvaa »saksalaista kuningaskuntaa» voidaan nimittää kansallisvaltioksi) ja alkoi saksalaisten maakuntien laajamittainen ryöstäminen. Tämä on saksalaisille erittäin nöyryyttävä vertailu, mutta se on sitäkin opettavaisempi, ja sen jälkeen kun työläisemme ovat nostareet Saksan jälleen historian liikkeen eturiveihin, me voimme niellä vähän helpommin tuon menneisyyden häpeän.

Aivan erikoisena piirteenä Saksan kehityksessä on vielä se, että kumpikaan valtakunnan kahdesta osasta, jotka loppujen lopuksi jakoivat keskenään koko Saksan, ei ollut puhtaasti saksalainen, vaan ne olivat valloitetulla slaavilaisella maaperällä sijainneita siirtoloita. Itävalta oli baijerilainen ja Brandenburg saksilainen siirtola; ja itse Saksassa ne saivat hankituksi itselleen

* — hajanaisista osista. Totm.

** — Kaarle Rohkeaa. Totm.

vallan vain siksi, että nojautuivat ulkomaisiin, ei saksalaisiin, alusmaihinsa: Itävalta Unkariin (Böhmistä puhumattakaan), Brandenburg Preussiin. Länsirajalla, joka oli suurimmassa vaarassa, asiat eivät olleet siten, pohjoisrajalla jätettiin Saksan puolustaminen tanskalaisia vastaan tanskalaisten itsensä huoleksi, ja etelä taas oli niin vähän puolustuksen tarpeessa, että ne, joiden piti suojella rajoja — sveitsiläiset — saattoivat itse erota Saksasta!

Olen tässä kuitenkin viehättynyt jo liikaa kaikenlaisiin järkeilyihin; olkoon tämä lörpöttely Teille ainakin todisteena siitä, kuinka suuresti teoksenne minua kiinnostaa.

Vielä kerran lämpimät kiitokset ja tervehdys Teidän

F. Engels

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 451—455*

ENGELS
NIKOLAI FRANTSEVIČ DANIELSONILLE

Pietariin

Lontoossa 17. lokakuuta 1893

...Olen hyvin kiitollinen Teille lähettämistänne »Otšerkien»³⁴⁶ kappaleista; kolme niistä lähetin ystäville, jotka osaavat antaa niille arvoa. Panin tyytyväisenä merkille, että kirja teki huomattavan vaikutuksen ja sai aikaan jopa sensaation, ja syystä kyllä. Tapaamieni venäläisten keskuudessa se oli tärkeimpänä keskustelun aiheena. Vasta eilenkin eräs heistä* kirjoitti minulle: meillä Venäjällä väitellään »kapitalismin kohtaloista Venäjällä». ** Berliiniläisessä »Sozialpolitisches Centralblatt»*** julkaisussa muuan herra P. Struve julkaisi kirjanne johdosta pitkän artikkelin. Eräässä kohden en voi olla yhtymättä häneen: minunkin mielestäni Venäjän kehityksen kapitalistinen nykyvaihe on välttämätön tulos niistä historiallisista oloista, jotka Krimin sota loi, siitä tavasta, jolla agraarisuhteet vuonna 1861³⁴⁹ muutettiin, ja vihdoin koko Euroopassa vallinneesta yleisestä poliittisesta lamatilasta. Mutta siinä Struve on ehdottomasti väärässä, kun hän haluten kumota sen, mitä hän sanoo Teidän pessimistiseksi katsantokannaksenne tulevaisuuteen nähden, vertaa Venäjän nykyistä tilaa Yhdysvaltojen tilaan. Hän kirjoittaa, että nykyajan kapitalismin turmiolliset seuraukset Venäjällä poistetaan yhtä helposti kuin Yhdysvalloissakin.

* — Goldenberg. *Toim.*

** Tämän lauseen alkaen sanasta »meillä», Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

*** Kolmas vuosikerta, n:o 1, 1. lokakuuta 1893.³⁴⁷ [*Engelsin huomautus. Toim.*]

Tällöin hän unohtaa kokonaan sen, että itse Yhdysvaltojen syntyminenkin on nykyaikaista, porvarillista; että Yhdysvaltojen perustajina olivat pikkuporvarit ja talonpojat, jotka olivat paenneet eurooppalaista feodalismia tarkoituksenaan perustaa puhtaasti porvarillinen yhteiskunta. Venäjällä sen sijaan on luonteeltaan alkukantaiskommunistinen perusta, sivilisaation aikakautta edeltänyt sukuyhteisö, joka nykyään tosin hajoaa tomuksi, mutta joka silti on yhä sinä perustana, sinä materiaalina, jonka pohjalla kapitalistinen vallankumous operoi ja toimii (sillä se on todellinen sosiaalinen vallankumous). Amerikassa rahatalous vakiintui täydellisesti jo toista sataa vuotta sitten, kun taas Venäjällä luontoistalous oli miltei poikkeuksetta yleisenä ilmiönä. Siksi on selvää, että Venäjällä muutos on oleva luonteeltaan paljon väkivaltaisempi ja jyrkempi ja aiheuttava verrattomasti suurempia kärsimyksiä kuin Amerikassa.

Mutta kaikesta tästä huolimatta minusta kuitenkin näyttää että Te katsotte asiaa synkemmin kuin tosiasioiden perusteella olisi syytä. Epäilemättä siirtyminen alkukantaisesta agraarikommunismista kapitalistiseen industrialismiin ei voi tapahtua ilman hirveää murrosta yhteiskunnan sisällä, ilman kokonaisten luokkien häviämistä ja niiden muuttumista toisiksi luokiksi; ja kuinka suuria kärsimyksiä, minkälaista ihmishenkien ja tuotantovoimien hukkaamista se ehdottomasti aiheuttaa, sen olemme jo nähneet, joskin suppeammassa mittassa, Länsi-Euroopassa. Mutta tämä on vielä hyvin kaukana suuren ja erittäin lahjakkaan kansan tuhoutumisesta. Väestön nopea kasvu, joka on teillä tavallista, voi pysähtyä. Metsien järjetön hävittäminen yhdessä vanhojen tilanherrojen* ja talonpoikien pakoluovuttamisen kanssa voi aiheuttaa valtavaa tuotantovoimien hukkaamista; ja kaikesta huolimatta yli satamiljoonainen väestö muodostaa loppujen lopuksi riittävän laajat kotimaiset markkinat sangen huomattavalle *suurteollisuudelle*; teilläkin samoin kuin myös

* Sanan »tilanherrojen» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

kaikkiällä muualla kaikki tasoittuu — tietenkin, jos kapitalismi Länsi-Euroopassa pysyy pystyssä riittävän kauan.

Te itse myönnätte, että

»Venäjällä yhteiskunnalliset olot eivät Krimin sodan jälkeen olleet otollisia sen tuotantomuodon kehitykselle, jonka saimme perinnöksi aikaisemmalta historialtamme».

Minä menen vieläkin pitemmälle ja sanon, että Venäjällä — yhtä vähän kuin missään muuallakaan — alkukantaisesta agraarikommunismista ei olisi voitu kehittää korkeampaa yhteiskuntamuotoa, ellei tuota korkeampaa muotoa olisi jo toteutettu käytännössä jossain muussa maassa ja ellei sitä olisi voitu käyttää esikuvana. Koska tämä korkeampi muoto — kaikkiällä, missä se on historiallisesti mahdollinen — on kapitalistisen tuotantomuodon ja sen luoman dualistisen yhteiskunnallisen antagonismin, vastakohtaisuuden välttämätön seuraus, niin se ei voi kehittyä välittömästi alkukantaisesta kyläyhteisöstä muuten kuin jäljittelemällä jo jossain muualla olevaa esikuvaa. Jos Länsi-Eurooppa olisi ollut 1860—1870 kypsä tällaiseen kumoukseen, jos tuon kumouksen olisi silloin aloittanut Englanti, Ranska jne., niin silloin venäläisten olisi todellakin pitänyt osoittaa, mitä voidaan tehdä heidän yhteisöstään, joka siihen aikaan oli vielä enemmän tai vähemmän koskematon. Mutta länsi oli lamatilassa eikä edes yrittänyt suorittaa sellaista kumousta, kapitalismi sitä vastoin kehittyi yhä nopeammin. Siis Venäjällä ei ollut muuta valinnan varaa kuin joko kehittää yhteisö sellaiseksi tuotantomuodoksi, josta sitä erottivat vielä monet historialliset väliasteet ja jonka toteuttamiseksi edellytykset eivät olleet silloin kypsyneet vielä lännessäkään — ilmeisesti mahdoton tehtävä — tai kehittyä kapitalismin suuntaan. Mikä muu saattoi tulla kysymykseen kuin jälkimmäinen?

Yhteisö on mahdollinen vain niin kauan kuin varallisuuserot sen jäsenten välillä ovat mitättömiä. Heti kun nuo erot kasvavat, heti kun yhteisön joistain jäsenistä tulee toisten, rikkaampien jäsenten velkaorjia, yhteisön pitemmälle jatkuva olemassaolo on mahdotonta.

Ateenalaiset kulakit* ja kansannylkijät* hajottivat ennen Solonia ateenalaisen *suvun* yhtä armottomasti ja julmasti kuin teidän maanne kulakit ja kansannylkijät hävittävät yhteisöä. Pelkään, että yhteiskuntalaitoksenne on tuomittu tuhoon. Mutta toisaalta kapitalismi avaa uusia näköaloja ja uusia toiveita. Katsokaa, mitä se on tehnyt ja tekee lännessä. Sellainen suuri kansakunta kuin teidän kansakuntanne kestää minkä kriisin hyvänsä. Ei ole sellaista suurta historiallista onnettomuutta, jota jokin historiallinen edistys ei korvaisi. Vain modus operandi** muuttuu. Täytyyköön se, minkä kohtalo on ennalta määrännyt!

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa s. 455—457*

* Sanat »kulakit» ja »kansannylkijät» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

** — toimintatapa. *Toim.*

ENGELS W. BORHIUKSELLE³⁴⁹

Breslauhun*

Lontoossa 25. tammikuuta 1894

Arvoisa herra!

Vastaan kysymyksiinne:

1. Taloudellisilla suhteilla, joita pidämme yhteiskuntahistorian määräävänä perustana, tarkoitamme sitä tapaa, jolla ihmiset tuottavat tiettyssä yhteiskunnassa toimeentulovälineitä ja vaihtavat keskenään tuotteitaan (koska on olemassa työn jako). Niihin sisältyy näin ollen tuotannon ja liikenteen *koko tekniikka*. Tämä tekniikka määrää käsityksemme mukaan myös vaihtotavan, sitten tuotteiden jakotavan ja niin ollen sukujärjestelmän hajoamisen jälkeen myös luokkajaon, herruus- ja alistussuhteet, valtion, politiikan, oikeuden jne. Taloudellisten suhteiden käsitteeseen sisältyvät myös *maantieteellinen perusta*, jolla nuo suhteet kehittyvät, ja tosiasiallisesti menneisyydestä siirtyneet aikaisempien taloudellisen kehityksen asteiden jäänteet, jotka säilyvät yhä usein vain perinteenä tai vis inertiae'n** vaikutuksesta, sekä tietenkin tuon yhteiskuntamuodostuman ulkoinen ympäristö.

Kun tekniikka riippuu huomattavassa määrin tieteen tilasta, kuten väitätte, niin tiede riippuu paljon suuremmassa määrin tekniikan *tilasta* ja *tarpeista*. Kun yhteiskunnassa ilmenee tekninen tarve, niin se edistää tiedettä enemmän kuin kymmenisen yliopistoa. Hydrostaatiikan (Torricelli jne.) syntymisen aiheutti Italian vuoristojokien sääntelyn tarve 1500- ja 1600-luvulla. Sähköstä olemme saaneet järjellistä tietoa vasta siitä

* Nykyinen nimi Wroclaw. *Toim.*

** — hitausvoiman. *Toim.*

alkaen, kun löydettiin sen tekninen käyttömahdollisuus. Saksassa on valitettavasti totuttu kirjoittamaan tieteen historiaa, ikäänkuin tieteet olisivat taivaasta tipahtaneet.

2. Käsityksemme mukaan taloudelliset edellytykset määräävät viime kädessä historiallisen kehityksen. Rotu taas on taloudellinen tekijä. Tässä ei kuitenkaan saa unohtaa kahta seikkaa:

a) Poliittinen, juridinen, filosofinen, uskonnollinen, kaunokirjallinen, taiteellinen jne. kehitys pohjautuu taloudelliseen kehitykseen. Kaikki nämä alat vaikuttavat kuitenkin myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan siten, että vain taloudellinen asema olisi *syy*, että *ainoastaan* se olisi *aktiivinen* ja kaikki muut olisivat vain passiivista seurausta. Ei, tässä on vuorovaikutus, joka perustuu taloudelliseen välttämättömyyteen, mikä *viime kädessä* raivaa aina tien itselleen. Valtio vaikuttaa esimerkiksi, suojelutullien, vapaakaupan, hyvän tai huonon rahapolitiikan avulla. Jopa saksalaisen poroporvarin kuolemanväsymys ja voimattomuus, minkä aiheutti Saksan kurja taloudellinen asema vuosien 1648 ja 1830 välisenä aikana ja mikä ilmeni aluksi pietisminä³⁵⁰, sitten haaveellisuutena sekä ruhtinaiden ja aateliston orjamaisena liehittelynä, vaikutti niin ikään talouselämään. Tämä oli yksi uuden nousun suurimmista esteistä, jonka sai horjumaan vain se, että vallankumoussodat ja Napoleonin vastaan käydyt sodat kärjistikivät kroonisen kurjuuden. Taloudellinen tila ei siis vaikuta automaattisesti, kuten jotkut mukavuuden vuoksi kuvittelevat, vaan ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta annetussa, heidän toimintaansa määräävässä ympäristössä, jo olemassa olevien todellisten suhteiden pohjalla, joiden joukossa taloudelliset ehdot — vaikuttakootpa noihin suhteisiin muut, poliittiset ja ideologiset, ehdot miten voimakkaasti tahansa — ovat viime kädessä kuitenkin ratkaisevia ja muodostavat sen punaisen langan, joka läpäisee koko kehityksen ja vain yksin antaa käsityksen kehityksestä.

b) Ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta tähän mennessä he ovat tehneet sitä pitämättä ohjeenaan yhteistä tahtoa, yhtenäistä yleissuunnitelmaa edes tie-

tyllä tavalla rajoitetun, annetun yhteiskunnan puitteissa. Heidän pyrkimyksensä risteävät toisiaan, ja siksi kaikissa noissa yhteiskunnissa vallitsee *välttämättömyys*, jonka lisänä ja ilmenemismuotona on *sattuma*. Kaikkien sattumien läpi tunkeutuva välttämättömyys on viime kädessä taaskin taloudellinen. Tässä lähestymme kysymystä niin sanotuista suurmiehistä. Se seikka, että tällainen ja nimenomaan tämä suurmies ilmestyy tietynä aikana kyseisessä maassa, on tietenkin pelkkä sattuma. Jos kuitenkin tämä henkilö syrjäytetään, syntyy hänen korvaamisensa tarve, ja hänelle löytyy sijainen, joko enemmän tai vähemmän sopiva, mutta ajan mittaan kuitenkin löytyy. Oli sattuma, että Napoleonista, juuri tuosta korsikkalaisesta tuli sodan näännyttämälle Ranskan tasavallalle tarpeellinen sotilasdiktattori. Ellei Napoleonია olisi ollut, hänen roolinsa olisi esittänyt joku muu. Tätä todistaa se, että tuollainen henkilö on aina löytynyt: Caesar, Augustus, Cromwell jne. Kun Marx löysi materialistisen historiankäsityksen, niin Thierry, Mignet, Guizot ja kaikki ennen vuotta 1850 eläneet englantilaiset historioitsijat ovat todistuksena siitä, että asia kehittyi tähän suuntaan, ja Morganin tekemä saman käsityksen löytö osoittaa, että aika oli koittanut ja tuo löytö *piti* tehdä.

Aivan samoin on kaikkien muidenkin historian sattumien ja näennäisten sattumien laita. Mitä pitemmälle loittonee tutkimamme ala taloudellisesta, sitä enemmän se lähenee puhtaasti abstraktis-ideologista, sitä enemmän havaitsemme sattumia sen kehityksessä ja sitä mutkallisemmaksi muuttuu sen kehityskäyrä. Kun vedätte käyrän keskiakselin, niin toteatte, että mitä pitempi on tutkimanne aikajakso ja mitä laajempi on tutkimanne ala, sitä lähempää ja sitä yhdensuuntaisempaa tämä akseli sivuaa taloudellisen kehityksen akselia.

Saksassa kirjallisuudessa esiintyvä taloushistorian anteeksiantamaton väheksyminen estää suuresti ymmärtämästä asiaa oikein. On hyvin vaikea luopua koulussa juurrutetuista historiallisen kehityksen käsityksistä, mutta sitäkin vaikeampaa on koota tähän tarkoitukseen sopivaa aineistoa. Kuka olisi lukenut vaikkapa esimer-

kiksi vanhaa G. von Gülichä, jonka kuivassa aineistokokoelmassa³⁵¹ on niin paljon arvokasta lukemattoman poliittisten tosiasioiden paljouden selittämiseksi!

Olen yleensä sitä mieltä, että Marxin »Brumairekuun kahdeksannessatoista»* antama erinomainen näyte vastaisi melko täydellisesti kysymyksiinne juuri siksi, että se on käytännön esimerkki. Suurinta osaa kysymyksistä on luullakseni kosketeltu »Anti-Dühringin»** ensimmäisen osan luvuissa IX—XI, toisen osan luvuissa II—IV, kolmannen osan luvussa I tai johdannossa ja lisäksi »Feuerbachin»*** viimeisessä luvussa.

Pyydän Teitä, ettette olisi liian vaateliias joka sanan suhteen, vaan pitäisitte koko ajan silmällä yleistä yhteyttä edellä esitetyssä; minulla ei valitettavasti riittänyt aikaa esittää Teille kaikkea niin selvästi ja täsmällisesti kuin olisi kuulunut, jos esitys olisi tarkoitettu julkaistavaksi...

*Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 457—460*

* Ks. tämän laitoksen 3. osaa, s. 141—259. *Toim.*

** Ks. tämän laitoksen 5. osaa, s. 177—523. *Toim.*

*** Ks. tätä osaa, s. 426—445. *Toim.*

ENGELS WERNER SOMBARTILLE

Berliiniin

Lontoossa 11. maaliskuuta 1895

Arvoisa herra!

Vastaukseksi viime kuun 14. päivättyyn kirjeeseen kiitän kunnioittavasti Teitä ystävällisesti lähettämänne Marxia koskevan työnne johdosta; luin sen jo erittäin kiinnostuneena »Archiv»³⁵² julkaisusta, jonka minulle lähetti auliisti tohtori H. Braun, ja olin hyvilläni tavattuani vihdoin sellaista ymmärtämystä »Pääomaa» kohtaan saksalaisessakin yliopistossa. On itsestään selvää, etten voi hyväksyä täydellisesti Marxin katsomusten esittelyänne. Tämä koskee varsinkin arvo-käsitteen esitystä sivuilla 576—577. Mielestäni se on esitetty liian avarasti: olisin ensinnäkin rajoittanut sitä historiallisesti ja korostanut, että sillä on merkitystä yhteiskunnan sen taloudellisen kehitysasteen kannalta, jonka vallitessa vain on voitu ja voidaan puhua arvosta, niiden yhteiskuntamuotojen kannalta, joissa on olemassa *tavaravaihto* ja vastaavasti tavarantuotanto. Alkukantainen kommunismi ei tuntenut arvoa. Toiseksi määritelmä saattaisi loogisestikin olla nähdäkseni suppeampi. Tämä veisi meidät kuitenkin liian kauas. Olette silti pääpiirtein esittänyt asian oikein.

Sivulla 586 käännytte välittömästi minun puoleeni, ja minua nauratti se hupaisa tapa, jolla tartuitte kurkuuni. Saatte silti olla varma, etten ryhdy »väittämään päinvastaista». Ne loogiset siirtymät, joiden avulla Marx päätyy erillisissä kapitalistisissa yrityksissä tuotetuista erilaisista suureista $\frac{m}{c} = \frac{m}{c+v}$, yleiseen yhtäläiseen voiton suhdelukuun, ovat kerrassaan tuntemattomia erillisille kapitalisteille. Koska noilla siirtymillä on tietty historiallinen rinnakkaisiintymä eli tajun-

tamme ulkopuolella oleva tietty reaalisuus, ne saavat tuon reaalisuuden esimerkiksi siten, että sen lisäarvon erilliset yhdysosat, jonka kapitalisti A on tuottanut yleisen voiton suhdeluvun ylittäen ja vastaavasti kokonaislisäarvon osuutensa ylittäen, siirtyvät kapitalisti B:lle, jonka itsensä tuottama lisäarvo on normaliter* alhaisempi kuin hänen saamansa osingot. Mutta tämä prosessi tapahtuu objektiivisesti, esineissä, tiedottomasti, ja vasta nyt voimme päätellä, miten työstä on ollut saada oikea käsitys tästä prosessista. Jos voiton keskimääräisen suhdeluvun luominen kaipaasi erillisten kapitalistien *tietoista* yhteistoimintaa, jos erillinen kapitalisti *olisi tietoinen* siitä, että hän tuottaa lisäarvoa ja minkä verran ja että usein hän joutuu luovuttamaan osan lisäarvostaan, niin lisäarvon ja voiton välinen yhteys olisi jo alusta alkaen ollut melko selvä, ja siihen olisi varmasti viitannut jo Adam Smith ja ehkä vieläpä Pettykin.

Marxin näkökannalta koko historian kulku — kysymyksessä ovat merkkitapahtumat — on tähän saakka ollut tiedotonta, ts. nuo tapahtumat ja niiden myöhemmät seuraukset eivät ole riippuneet ihmisten tahdosta. Historiallisten tapahtumien osanottajat ovat joko toivoneet välittömästi jotakin muuta kuin se, mikä oli saavutettu, tai tuo saavutettu on aiheuttanut taaskin aivan muunlaisia, ennakoita arvaamattomia seuraamuksia. Talouselämästä puheen ollen: jokainen kapitalisti tavoittelee *suurempaa* voittoa. Porvarillinen kansantaloustiede on keksinyt, että tuloksena tuosta kunkin erillisen kapitalistin harjoittamasta *suuremman* voiton tavoittelusta on yleinen *yhtäläinen* voiton suhdeluku, likipitään *yhtä suuri* voiton taso kullekin. Enempää kapitalistit kuin porvarilliset taloustieteilijätäkään eivät kuitenkaan käsitä, että tuon tavoittelun todellisena tarkoituksena on kokonaislisäarvon prosentuaalisesti tase-suhtainen jakautuminen kokonaispääomaan nähden.

Miten tämä tasoittuminen tapahtuu todellisuudessa? Tämä on tavattoman mielenkiintoinen kysymys, josta Marxkaan ei puhu paljoa. Marxin koko maailmankäsi-

* — normaalisti. *Toim.*

tys [Auffassungsweise] ei kuitenkaan ole dogmi vaan menetelmä. Se antaa lähtökohdat tulevalle tutkimukselle ja menetelmän tuota tutkimusta *varten* eikä valmiita dogmeja. Tässä on siis tehtävä vielä jonkin verran työtä, jota Marx itse ei vienyt loppuun tässä ensimmäisessä hahmotelmassaan. Tästä on sanottu ennen kaikkea III:n osan I:n kirjan sivuilla 153—156*, nämä lausumat ovat tärkeitä myös esittämämme arvokäsitteen kannalta ja ne todistavat, että tuo käsite on tai on ollut paljon reaalisempi kuin Te väitätte sen olevan. Vaihdon alkuaikoina, jolloin tuotteet muuttuivat vähitellen tavaraksi, niitä vaihdettiin niiden *likipitäisen arvon mukaan*. Ainoana kriteerinä kahden esineen arvon määrällistä vertaamista varten oli niihin käytetty työ. Arvolla oli tuolloin siis *välitön reaallinen olemassaolo*. Vaihdoissa tämä arvon välitön toteutuminen on lakannut, kuten tiedämme, nyt sitä ei enää ole. Teille ei luullakseni olisi kovinkaan työlästä löytää ainakin yleispiirtein välirenkaat, jotka johtavat mainitusta välittömästä reaalisesta arvosta kapitalistisen tuotantomuodon arvoon; tämä viimeksi mainittu arvo piilee niin syvällä, että taloustieteilijämme voivat kaikessa rauhassa kiistää sen olemassaolon. Tämän prosessin todellinen historiallinen esittäminen, joka vaatisi tosin asian perinpohjaista tutkimista, mutta jonka tulokset palkitsisivat auliisti kaiken työn, olisi arvokkaana lisäyksenä »Pääomaan»³⁵³.

Lopuksi minun on vielä lausuttava kiitokseni Teille siitä hyvästä mielipiteestä, joka Teillä on minusta ja jonka perusteella oletatte, että pystyisin tekemään III osasta paremman kuin se on nykyisessä asussaan. En kuitenkaan ole tästä samaa mieltä kanssanne ja luulen täyttäneeni velvollisuuteni jättäessäni Marxin tekstin sanataarkasti Marxin itsensä muotoilemaan asuun, vaikkakin se saattaa vaatia lukijalta hieman suurempaa itsenäisen ajattelukykyä jännittämistä...

Valitut teokset
kolmessa osassa,
3. osa, s. 460—462

* Ks. *Karl Marx*, Pääoma, 3. osa, s. 179—181. *Toim.*

SELITYKSIÄ
NIMIHAKEMISTO

SELITYKSIÄ

- ¹ »*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*» (Reinin poliittinen, kauppa- ja teollisuuslehti), Kölnissä 1. tammi-kuuta 1842—31. maaliskuuta 1843 ilmestynyt päivälehti. Huhtikuusta 1842 lehteä avusti Marx, ja saman vuoden loka-kuussa hänestä tuli sen toimittajia; lehteä avusti myös Engels
- ² »*Kölnische Zeitung*» (Kölnin lehti), saksalainen päivälehti, joka ilmestyi Kölnissä vuodesta 1802; vuosien 1848—1849 vallankumouksen ja sen jälkeisen taantumuksen kaudella lehti heijasti Preussin liberaalin porvariston pelkurimaista asen-
netta.
- ³ »*Deutsch-Französische Jahrbücher*» (Saksalais-ranskalaiset vuosikirjat) aikakauslehti joka ilmestyi Pariisissa saksankielisenä Marxin ja Rugen toimittamana. Lehestä ilmestyi vain ensimmäinen kaksoisnumero helmikuussa 1844. Siinä julkaistiin Marxin kirjoitukset Juutalaiskysymyksestä sekä Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä. Johdanto ja Engelsin teokset Ääriviivoja kansantaloustieteen arvosteluksi ja Englannin tilanne. Thomas Carlyle. Entistä ja nykyistä. Aikakauslehdien lakkauttamisen pääsyyinä olivat Marxin ja porvarillisen radikaalin Rugen väliset periaatteelliset erimielisyydet.
- ⁴ *Brysselin saksalaisen työväenyhdistyksen* perustivat Marx ja Engels elokuun lopulla 1847. Yhdistyksen tarkoituksena oli Belgiassa asuvien saksalaisten työläisten poliittinen valistaminen ja tieteellisen kommunismin aatteiden levittäminen heidän keskuudessaan. Yhdistyksestä tuli Belgian saksalaisia vallankumouksellisia proletaareja yhdistävä laillinen keskus. Yhdistyksen parhaat jäsenet kuuluivat Kommunistien liiton Brysselin jaostoon. Brysselin saksalainen työväenyhdistys lakkautti toimintansa kohta Ranskan vuoden 1848 helmikuun vallankumouksen jälkeen, kun Belgian poliisi vangitsi ja karkotti yhdistyksen jäseniä.
- ⁵ Ks. Engelsin artikkelia Kommunistien liiton historiaa (ks. tätä osaa, s. 195—217).
- ⁶ »*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*» (Saksalainen Brysselin lehti), saksalaisten poliittisten maanpakolaisten Brysselissä perustama

- lehti, ilmestyi tammikuusta 1847 helmikuuhun 1848. Syyskuusta 1847 Marx ja Engels olivat lehden vakituisia avustajia ja vaikuttivat välittömästi sen suuntaukseen. Marxin ja Engelsin johdolla lehdestä tuli Kommunistien liiton äänenkannattaja.
- ⁷ Tarkoitetaan Pariisin työläisten sankarillista kapinaa 23.—26. kesäkuuta 1848, jonka Ranskan porvaristo tukahdutti tavattoman julmasti. Kapina oli historian ensimmäinen suuri proletariaatin ja porvariston välinen kansalaissota. Marx omisti kesäkuun kapinalle useita artikkeleita, jotka julkaistiin »Neue Rheinische Zeitung» lehdessä.
- ⁸ »Kreuz-Zeitung» (Ristilehti) oli saksalaisen päivälehdessä »Neue Preussische Zeitungin» (Uuden Preussin lehden) nimi (se johtui rististä, otsikossa olleesta maakunnan embleemistä). Lehti ilmestyi Berliinissä kesäkuusta 1848 vuoteen 1939; oli vastavallankumouksellisen hoviklikin ja Preussin junkkereiden äänenkannattaja.
- ⁹ 13. kesäkuuta 1849 pikkuporvarillinen vuoripuolue järjesti Pariisissa rauhanomaisen vastalausemielenosoituksen sen johdosta, että ranskalaisia joukkoja lähetettiin tukahduttamaan Italian vallankumousta. Sotaväki hajotti mielenosoituksen. Monet vuoripuolueen johtajat vangittiin ja karkotettiin, monien oli pakko lähteä maanpakoon.
- ¹⁰ »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue» (Uusi Reinin lehti. Poliittinen ja taloudellinen katsaus), aikakauslehti, Marxin ja Engelsin perustama Kommunistien liiton teoreettinen äänenkannattaja, ilmestyi joulukuusta 1849 marraskuuhun 1850; kaikkiaan ilmestyi kuusi numeroa.
- ¹¹ Tarkoitetaan provokatorista Kölnin oikeusjuttua, jonka Preussin hallitus järjesti Kommunistien liiton 11 jäsentä vastaan (4. lokakuuta — 12. marraskuuta 1852). Väärennettujen asiapapereiden ja väärin todistusten perusteella seitsemälle valtiopetoksesta syytetylle langetettiin 3—6 vuoden vapausrangaistus.
- ¹² »New York Daily Tribune» (New Yorkin päivän tribuuni), vuosina 1841—1924 ilmestynyt edistysmielinen porvarillinen sanomalehti. Marx ja Engels avustivat lehteä elokuusta 1851 maaliskuuhun 1862.
- ¹³ Amerikan sisällissota (1861—1865) oli teollisten pohjoisvaltioiden ja kapinaan nousseiden etelän orjavaltioiden välinen sota. Jälkimmäiset pyrkivät säilyttämään orjuuden ja päättivät 1861 erota Yhdysvalloista. Sota johtui kahden yhteiskuntajärjestelmän, orjuuden ja palkkatyöjärjestelmän, välisestä taistelusta.
- ¹⁴ Italian sota, vuoden 1859 Ranskan ja Piemonten sota Itävaltaa vastaan; sen aloitti Napoleon III tekosyynä Italian vapauttaminen Itävallan herruudesta. Sodan todellisenä tarkoituksena oli pyrkimys aluevaltauksiin ja bonapartistien vallan

lujittaminen Ranskassa. Säikähdettyään kuitenkin laajaa kansallista vapautusliikettä ja pyrkien säilyttämään Italian valtiollisen pirstoutuneisuuden Napoleon III solmi erilliss rauhan Itävallan kanssa. Sodan tuloksena Ranska sai Savoijin ja Nizzan; Lombardia yhdistettiin Sardiniaan ja Venetsia jäi Itävallan alaiseksi.

- 15 »*Das Volk*» (Kansa), päivälehti, ilmestyi saksan kielellä Lontoossa 7. toukokuuta — 20. elokuuta 1859; Marx oli kiinteästi mukana lehden julkaisemisessa ja heinäkuun alusta tuli sen tosiasialliseksi toimittajaksi.
- 16 Tuileries, palatsi Pariisissa, Napoleon III:n residenssi.
- 17 4. syyskuuta 1870 Ranskan ja Preussin välisen sodan aikana Ranskassa tapahtui vallankumouksellinen kansannousu, joka johti toisen keisarikunnan kukistumiseen, tasavallan pystytämiseen ja väliaikaisen hallituksen muodostamiseen, johon kuului maltillisten tasavaltalaisten ohella myös monarkisteja. Tämä Pariisin sotilaskubernöörin Trochun sekä Thiersin johtama ns. kansallisen puolustuksen hallitus asettui kansallisen kavalluksen tielle ja teki sopimuksen Preussin sotajoukkojen kanssa.
- 18 Kansainvälisen työväenliiton *Haagin kongressi* pidettiin 2.—7. syyskuuta 1872. Kongressin työtä johtivat Marx ja Engels. Kongressissa tuli viedyksi päätökseen Marxin ja Engelsin ja heidän työtoveriensa monivuotinen kamppailu työväenliikkeessä esiintynyttä pikkuporvarillista lahkolaisuutta vastaan. Anarkistien hajotustoiminta tuomittiin ja heidän johtajansa erotettiin Internationaalista.
- 19 *Pariisin kommuuni*, Pariisin työläisten kapina 18. maaliskuuta 1871, jonka seurauksena pystytettiin historian ensimmäinen proletariaatin diktatuurin hallitus. Pariisin kommuuni pysyi pystyssä 72 päivää, toukokuun 28. päivään asti 1871.
- 20 Tarkoitetaan vuoden 1873 maailman talouskriisiä, joka sai Saksassa alkunsa »valtavasta romahduksesta» toukokuussa 1873 ja jatkui aina 1870-luvun loppuun saakka.
- 21 Marxin ja Engelsin 17.—18. syyskuuta 1879 päiväämä, Bebelille lähettämä kiertokirje tarkoitettiin koko Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johdolle ja oli sinänsä puolueasiakirja. Engels laati kirjeen luonnoksen syyskuun puolivälissä. 17. syyskuuta Marxin palattua Lontooseen he käsittelivät luonnoksen yhdessä ja muokkasivat sen lopulliseen muotoon.
- 22 Kysymyksessä on »*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*» (Yhteiskuntatieteen ja sosiaalipolitiikan vuosikirja), puoluekannaltaan sosiaalireformistinen aikakauslehti, jota julkaisi K. Höchberg (salanimellä Ludwig Richter) vuosina 1879—1881 Zürichissä; kaikkiaan ilmestyi lehden kolme numeroa.

- ²³ »*Laternen*» (Lyhty), sosiaalidemokraattinen satiirinen viikkokauslehti; arvosteli Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen sisällä ollutta opportunistista suuntausta, joka liittyi poikkeuslakiin sosialisteja vastaan. Aikakauslehti ilmestyi 15. joulukuuta 1878 — 28. kesäkuuta 1879 Brysselissä Hirschin toimittamana.
- ²⁴ »*Freiheit*» (Vapaus), suuntaukseltaan anarkistinen J. Mostin Lontoossa perustama saksalainen viikkolehti; Marx ja Engels arvostelivat useaan otteeseen Mostia ja hänen toimittamaansa sanomalehteä anarkistisista kirjoituksista. Myöhemmin lehteä julkaistiin Belgiassa (1882) ja USA:ssa (1882—1910).
- ²⁵ »*Vorwärts*» (Eteenpäin), Saksan sosialistisen työväenpuolueen päääänenkannattaja, jota julkaistiin Leipzigissä 1. lokakuuta 1876 — 27. lokakuuta 1878. Lehti lakkautettiin sosialistilain säätämisen yhteydessä.
- ²⁶ *Poikkeuslaki sosialisteja vastaan* saatettiin voimaan Saksassa 21. lokakuuta 1878. Lailla kiellettiin kaikki sosiaalidemokraattisen puolueen järjestöt, työläisten joukkojärjestöt ja työväen lehdistö; sen nojalla takavarikoitiin sosialistista kirjallisuutta ja sosiaalidemokraatteihin kohdistettiin rankaisutoimenpiteitä ja heitä karkotettiin. Laki kumottiin 1. lokakuuta 1890 työväen joukkoliikkeen painostuksesta.
- ²⁷ Kysymyksessä on Höchbergin, Bernsteinin ja Schrammin kirjoittama artikkeli, joka julkaistiin aikakauslehdessä »*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*». Jahrg. I, Erste Hefte, Zürich 1879, S. 75—96.
- ²⁸ Tarkoitetaan *Saksan yleistä työväenyhdistystä*, joka oli Saksan työväen poliittinen järjestö. Se perustettiin työväenjaostojen edustajakokouksessa Leipzigissä 1863; Lassalle otti aktiivisesti osaa yhdistyksen perustamistoimintaan. Sinänsä työväenyhdistyksen perustamisella oli myönteinen merkitys työväenliikkeelle, mutta yhdistyksen presidentiksi valittu Lassalle johdatti sen opportunistiselle tielle.
- ²⁹ Tarkoitetaan barrikaditaisteluja Berliinissä 18. maaliskuuta, jotka panivat alulle vuosien 1848—1849 vallankumouksen Saksassa.
- ³⁰ »*Die Zukunft*» (Tulevaisuus), suuntaukseltaan sosiaalireformistinen aikakauslehti, ilmestyi lokakuusta 1877 marraskuuhun 1878 Berliinissä. Sitä julkaisi Höchberg. Marx ja Engels arvostelivat jyrkästi lehden pyrkimystä kääntää puolue reformistien tielle.
»*Die Neue Gesellschaft*» (Uusi yhteiskunta), sosiaalireformistinen aikakauslehti, ilmestyi Zürichissä 1877—1880.
- ³¹ *Gothan edustajakokouksessa 22.—27. toukokuuta 1875* yhdistyivät Saksan työväenliikkeen kaksi suuntausta: Bebelin ja Liebknechtin johtama Sosiaalidemokraattinen työväenpuolue (eisenachilaiset) ja Lassallen 1863 perustama Saksan yleinen työ-

väenliitto. Yhdistyneen puolueen nimeksi tuli Saksan sosialistinen työväenpuolue. Tällä keinoin saatiin voitetuksi Saksan työväenliikkeessä vallinnut hajaannus. Marx ja Engels arvostelivat edustajakokoukselle esitettyä yhdistyneen puolueen ohjelmaluonnosta teoksessa Gothan ohjelman arvostelua.

- ³² *Bimetallismi*, rahajärjestelmä jonka mukaan rahana käytetään samanaikaisesti kahta valuuttametallia, kultaa ja hopeaa.
- ³³ *Markki*, mulnaisgermaaninen yhteisö. Tällä nimellä Engels julkaisi liitteen teoksen Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi ensimmäiseen saksankieliseen painokseen. Liitteeseen sisältyi katsaus saksalaisen talonpoijiston muinaisajan historiaan. Kyseistä liitettä ei otettu tähän laitokseen.
- ³⁴ Engels tarkoittaa M. M. Kovalevskin teoksia *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété* (Perheen ja omaisuuden alkuperä lyhyesti esitettynä), joka julkaistiin Tukholmassa 1890, ja «Первобытное право, выпуск I, Род» (Alkukantainen oikeus, I vihko, Suku), Moskova 1886.
- ³⁵ *Nominalistit* edustivat keskiajan filosofista suuntausta, jonka mukaan yleiset sukkäsitteet ovat inhimillisen ajattelun ja kielen synnyttämiä nimiä, jotka sopivat vain reaalisesti olemassaolevien yksityisten olioiden merkitsemiseen. Päinvastoin kuin keskiaikaiset realistit, nominalistit kiistivät sen, että käsitteet ovat olioiden esikuvia ja luovia alkulähteitä. Näin ollen he tunnustivat esineen ensisijaisuuden ja käsitteen toissijaisuuden. Tässä mielessä nominalismi oli ensimmäinen materialismin ilmaus keskiajalla.
- ³⁶ *Homoiomeriat* ovat loputtomasti jaollisia laadullisesti määräytyneitä materiahiukkasia. Anaksagoraan mukaan homoiomeriat ovat kaiken olevaisen alkuperustana ja niiden yhdistelmistä johtuu olioiden moninaisuus.
- ³⁷ *Teistinen*, *teismille* ominainen; teismi on uskonnollis-filosofinen oppi, joka tähdentää jumaluuden persoonallisuutta, maailman-kaikkeuden luojan olemassaoloa.
- ³⁸ *Detsmi*, uskonnollis-filosofinen oppi, joka tunnustaa jumalan maailman persoonattomaksi järjelliseksi alkuperusteeksi, mutta kiistää jumalan puuttumisen luonnon ja yhteiskunnan elämään.
- ³⁹ Tarkoitetaan ensimmäistä yleismaailmallista kauppa- ja teollisuusnäyttelyä Lontoossa touko—lokakuussa 1851.
- ⁴⁰ »*Pelastusarmeija*», taantumuksellinen uskonnollis-filantrooppinen järjestö, joka perustettiin Englannissa 1865 ja joka järjestettiin uudelleen sotilaallisesti vuonna 1880 (tästä johtuu nimikin). Järjestö sai porvaristolta tuntuvaan tukea ja sen turvin perusti useihin maihin hyväntekeväisyyslaitoksia vieroittaakseen työtätekevien joukot taistelusta riistäjiä vastaan.

- ⁴¹ »Mainioksi vallankumoukseksi» nimitetään englantilaisessa porvarillisessa historiankirjoituksessa vuoden 1688 vallankaappausta, jolloin Englannin valtaistuimelta syöstiin Stuartien hallitsijasuku ja pystytettiin Vilhelm Oranialaisen johtama perustuslaillinen monarkia (1689), joka pohjautui maaylimystön ja suurporvariston väliseen kompromissiin.
- ⁴² *Ruusujen sota* (1455—1485), kahden englantilaisen ylimyssuvun — Yorkin, jonka vaakunassa oli valkoinen ruusu, ja Lancasterin, jonka vaakunassa oli punainen ruusu — välinen sota valtaistuimesta. Yorkia tuki taloudellisesti kehittyneemmän etelän suurfeodaalierrojen osa sekä ritaristo ja porvaristo. Lancasteria tuki pohjoisten kreivikuntien maaylimystö. Molemmat suvut tuhoutuivat melkein kokonaan sodassa, joka päättyi Englannissa itsevaltiuden pystyttäneen Tudor-suvun valtaanousuun.
- ⁴³ *Kartesiolainen filosofia*, ranskalaisen 1600-luvun filosofin Descartesin (lat. Cartesius) filosofiasta vaikutteita saanut oppisuunta, jossa tehtiin materialistisia johtopäätöksiä Descartesin filosofiasta.
- ⁴⁴ *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* ilmestyi Ranskassa vuosina 1751—1780. Encyclopédien päätoimittajana oli Diderot. Miltei kaikki Ranskan valistusajan suuret ajattelijat olivat mukana Encyclopédien julkaisemisessa. Encyclopédiella oli valtava rooli ideologisessa taistelussa feodalismia, itsevaltiutta ja klerikalismia vastaan sekä Ranskan suuren vallankumouksen aatteellisessa valmistamisessa. Se oli myös ensimmäinen 1700-luvun edistyksellisen ajatuksen tieteelliset saavutukset yhdistävä kokoelma.
- ⁴⁵ *Ihmisoikeuksien julistuksen* hyväksyi perustuslakia säättävä kansalliskokous 1789. Siinä esitettiin uuden porvarillisen järjestelmän valtiolliset periaatteet. Julistus liitettiin Ranskan vuoden 1791 perustuslakiin; siihen pohjautui jakobiinien vuoden 1793 Ihmisoikeuksien julistus, joka edelsi Kansalliskonventin 1793 hyväksymää ensimmäistä Ranskan tasavallan perustuslakia.
- ⁴⁶ *Code civil* (siviililaki) hyväksyttiin Napoleon I:n aikana vuonna 1804 ja tunnettiin nimellä Code Napoleon. Tässä ja edelleen Engels tarkoittaa *Code civilillä* koko porvarillisen oikeuden järjestelmää, jota edusti Napoleon I:n aikana 1804—1810 hyväksytty viisiosainen oikeussäännösten kokoelma (siviililaki, siviiliprosessi, kauppaoikeus, rikoslaki ja rikosprosessi). Nämä oikeussäännökset saatettiin voimaan Napoleonin Ranskan valtaamalla Länsi- ja Lounais-Saksan alueilla ja ne olivat voimassa Reinin maakunnassa senkin jälkeen, kun se liitettiin Preussiin 1815.
- ⁴⁷ Puhe on *äänioikeusuudistuksesta*, jota koskevan lain Englannin alahuone hyväksyi 1831 ja ylähuone vahvisti lopullisesti kesäkuussa 1832. Uudistus antoi teollisuusporvariston edus-

- tajille mahdollisuuden päästä parlamenttiin. Liberaali porvaristo petti proletariaatin ja pikkuporvariston, jotka olivat olleet päävoimana taistelussa uudistuksen puolesta, mutta jääneet vaille äänioikeutta.
- ⁴⁸ Tarkoitetaan Englannin parlamentin kesäkuussa 1846 hyväksymää lakia *viljalakien* kumoamisesta. Niin sanotut viljalait joiden tarkoituksena oli ulkomaisen viljan tuonnin rajoittaminen tai kieltö, oli saatettu voimaan Englannin suurmaanomistajien etuja silmällä pitäen. Vuoden 1846 lain hyväksyminen merkitsi voittoa teollisuusporvaristolle, joka kauppavapauden tunnuksin oli taistellut viljalakeja vastaan.
- ⁴⁹ Vuonna 1824 Englannin parlamentti joutui työväen joukkoliikkeen painostuksesta hyväksymään asetuksen, joka kumosi työväenyhdistysten (trade unionien) kiellon.
- ⁵⁰ *Kansankartta*, asiakirja, joka sisälsi chartistien vaatimukset, julkaistiin 8. toukokuuta 1838 parlamentille esitettävänä lakiehdotuksena; siihen sisältyi kuusi vaatimusta: yleinen äänioikeus (21 vuotta täyttäneille miehille), parlamenttivaalien järjestäminen joka vuosi, salainen äänestys, vaaliipiirien yhtäläistäminen, ehdokkaiden varallisuusrajoituksen poistaminen ja palkkion maksaminen parlamentin jäsenille. Parlamentti hylkäsi vuosina 1839 ja 1842 chartistien anomukset kansankartan hyväksymisestä. Vuosina 1847—1848 chartistit aloittivat jälleen joukkomittaisen kampanjan kansankartan hyväksymisen puolesta.
- ⁵¹ *Viljalakeja vastustava liitto* (Anti-Corn-Law-League), englantilaisen teollisuusporvariston järjestö, jonka perustivat 1838 manchesterilaiset tehtailijat Cobden ja Bright. Esittäessään täydellisen kauppavapauden vaatimuksen liitto pyrki viljalakien lakkauttamiseen alentaakseen työläisten palkkoja ja horjuttaakseen maaylimyksen taloudellista ja poliittista asemaa. Viljalakien kumoamisen jälkeen (1846) liitto lakkautti toimintansa.
- ⁵² Chartistien 10. päiväksi huhtikuuta 1848 Lontoossa suunnittelema joukkomielenosoitus, jonka tarkoituksena oli esittää parlamentille joukkoanomus kansankartan hyväksymisestä, epäonnistui sen järjestäjien epäroinnin ja horjunnan vuoksi. Taantumusvoimat käyttivät hyväkseen mielenosoituksen epäonnistumista aloittaakseen hyökkäyksen työläisiä ja rankaisutoimet chartisteja vastaan.
- ⁵³ Tarkoitetaan vuosien 1848—1849 vallankumouksen tukahduttamista Italiassa, Unkarissa ja Etelä-Saksassa sekä Louis Bonaparten 2. joulukuuta 1851 suorittamaa vallankaappausta, joka pani alulle bonapartistisen toisen keisarikunnan.
- ⁵⁴ *Veli Jonathan*, englantilaisten pohjoisamerikkalaisista käyttämä ironinen nimitys Englannin pohjoisamerikkalaisten siirtokuntien riippumattomuutensa puolesta käymän sodan aikana (1775—1783).

Revivalismi, Englannissa 1700-luvun alkupuoliskolla syntynyt ja Pohjois-Amerikkaan levinnyt protestanttinen virtaus; sen kannattajat yrittivät uskonnollisten saarnojen avulla ja perustamalla uusia uskonnollisia seuroja lujittaa ja levittää kristinuskon vaikutusta.

- ⁵⁵ Ranskan toinen keisarikunta pysyi pystyssä vuosina 1852—1870 ja kolmas tasavalta vuosina 1870—1940.
- ⁵⁶ Työväen joukkoliikkeen painostuksesta Englannissa toteutettiin vuonna 1867 toinen parlamentti uudistus. Uudistuksen tuloksena valitsijoiden määrä Englannissa lisääntyi yli kaksinkertaisesti; äänioikeuden sai myös tietty osa ammattitaitoisista työläisistä.
- ⁵⁷ *Whigit ja toryt*, Englannin poliittisia puolueita, jotka perustettiin 1670- ja 1680-luvulla. Whig-puolue ajoi linnaussipiirien, kauppaporvariston sekä porvaristuneen ylimystön etuja. Whig-puolueen pohjalla perustettiin liberaalinen puolue. Tory-puolue edusti suurmaanomistajia ja korkeimpaa papistoa; sen pohjalla perustettiin konservatiivinen puolue.
- ⁵⁸ *Katederisosialismi*, porvarillisen ideologian suuntauksia 1870- ja 1890-luvulla. Sen kannattajat, lähinnä Saksan yliopistojen professorit propagoivat yliopistojen oppituleista (saksaksi *Katheder*) sosialismin nimellä porvarillista reformismia. Katederisosialismin edustajat (A. Wagner, L. Brentano, W. Sombart ym.) väittivät, että valtio on luokkien yläpuolella oleva instituutio, joka pystyy sovittamaan vihamieliset luokat ja saattamaan vähitellen voimaan »sosialismin» kajoamatta kapitalistien etuihin. Heidän ohjelmansa rajoittui työläisten sairaus- ja tapaturmavakuutuksen järjestämiseen ja joidenkin toimenpiteiden toteuttamiseen tehdaslainsäädännön alalla. Katederisosialistien mielestä hyvin järjestetyt ammattiliitot tekevät tarpeettomaksi työväenluokan poliittisen taistelun ja poliittisen puolueen. Katederisosialismi oli revisionismin aatteellisia lähteitä.
- ⁵⁹ *Rituaalismi* (tunnetaan enemmän puseylaisuuden nimellä), anglikaanisen kirkon suuntauksia, syntynyt 1830-luvulla; sen kannattajat vaativat palauttamista katolisten jumalanpalvelusmenojen ja eräiden katolilaisuuden dogmien anglikaaniseen kirkkoon.
- ⁶⁰ Tämä johtopäätös vain samanaikaisesti tapahtuvan proletaarisen vallankumouksen voiton mahdollisuudesta edistyneissä kapitalistisissa maissa ja siis vallankumouksen voiton mahdottomuudesta yhdessä maassa piti paikkansa esimonopolistisen kapitalismin kaudella. Uusissa historiallisissa oloissa, monopolistisen kapitalismin kaudella Lenin pitäen lähtökohtana löytämänsä kapitalismin taloudellisen ja poliittisen kehityksen epätasaisuuden lakia teki uuden johtopäätöksen sosialistisen vallankumouksen voiton mahdollisuudesta aluksi muutamissa ja jopa yhdessä erillisessä maassa ja vallankumouksen

- samanaikaisen voiton mahdottomuudesta kaikissa maissa tai suurimmassa osassa maita. Tämän johtopäätöksen Lenin muotoili ensi kerran artikkelissaan Euroopan Yhdysvallat -tunnuksesta.
- ⁶¹ *Udestikastajat*, anabaptistit eli aikuisten kastamista vaatinut uskonnollinen liike.
- ⁶² Engels tarkoittaa »*todellisia levellereitä*» (tasoittajia) eli »digge-reitä» (kaivajia), Englannin 1600-luvun porvarillisen vallankumouksen aikaisia aäri vasemmistolaisen suunnan edustajia, jotka ajoivat maaseutu- ja kaupunkiköyhälistön etuja. He vaativat maan yksityisomistuksen lakkauttamista, levittivät alkeellisen tasanjakokommunismien aatteita ja koettivat toteuttaa niitä käytännössä muokkaamalla yhteisvoimin yhteisö-maita.
- ⁶³ Engels tarkoittaa lähinnä utopistisen kommunismin edustajien teoksia, nimittäin Thomas Moren teosta *De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia* ja Tommaso Campanellan teosta *Civitatis solis poetica*.
- ⁶⁴ *Hirmuvalta*, jakobiinien vallankumouksellisen-demokraattisen diktatuurin aikaa (kesäkuu 1793 — heinäkuu 1794).
- ⁶⁵ *Direktorio* (sen muodosti viisi direktoria, joista yksi oli erovuorossa vuosittain), Ranskan ylimmän toimeenpanovallan elin vuosina 1795—1799; harjoitti terroria demokraattisia voimia vastaan ja puolusti suurporvariston etuja.
- ⁶⁶ Kysymyksessä on Ranskan 1700-luvun lopun porvarillisen vallankumouksen tunnus: »Vapaus. Veljeys. Tasa-arvoisuus».
- ⁶⁷ *New Lanark*, kehräämö lähellä skotlantilaista Lanarkin kaupunkia, perustettu 1784, siihen liittyi pieni asutusyhdyskunta.
- ⁶⁸ *Sata päivää*, Napoleon I:n lyhyeksi ajaksi palautetun keisarikunnan olemassaoloaika, joka alkoi hänen paluustaan Elban saarelta Pariisiin 20. maaliskuuta 1815 ja jatkui saman vuoden kesäkuun 22. päivään, jolloin hän luopui toistamiseen valtaistuimesta.
- ⁶⁹ Waterlooossa (Belgia) 18. kesäkuuta 1815 Wellingtonin johtamat englantilaiset ja hollantilaiset joukot ja Blücherin johtama preussilainen armeija murskasivat Napoleon I:n armeijan.
- ⁷⁰ Lokakuussa 1833 Lontoossa pidettiin osuuskuntien ja ammattiyhdistysten edustajakokous, jonka puheenjohtajana oli Owen ja jossa perustettiin virallisesti Ison-Britannian ja Irlannin suuri kansallinen yhdistetty tuotantoalojen liitto (Grand national consolidates Trades' Union). Elokuussa 1834 liitto hajosi porvarillisen yhteiskunnan ja valtion voimakkaan vastarinnan vaikutuksesta.
- ⁷¹ Proudhon yritti perustaa vaihtopankin vuosien 1848—1849 vallankumouksen aikana. Hän perusti 31. tammikuuta 1849 Pariisissa Banque du peuple (Kansainpankin). Parin kuukauden

jälkeen se kärsi vararikon ennen kuin oli ehtinyt aloittaa toimintaansa. Huhtikuun alussa pankki suljettiin.

- 72 Tarkoitetaan kolmannelta vuosisadalta ennen ajanlaskumme alkua seitsemännelle vuosisadalle jälkeen meidän ajanlaskumme alun jatkunutta aikakautta, joka on saanut nimensä egyptiläisen Alexandrian kaupungin mukaan; tuohon aikaan kaupunki oli kansainvälisen kanssakäymisen suurimpia keskuksia. Aleksandrialaisella kaudella kehittyivät huomattavasti monet tieteet, mm. matematiikka ja mekaniikka (Eukleides ja Arkhimedes), maantiede, tähtitiede, anatomia ja fysiologia.
- 73 *Suuret maantieteelliset löydöt*, 1400- ja 1500-luvulla tehdyt löydöt, joihin kuuluivat Kuuba, Haiti, Bahamasaaret, Pohjois-Amerikan mantere, Afrikan eteläisen kärjen kautta Intiaan kulkeva meritie ja viimein Etelä-Amerikan mantere, saivat aikaan merikaupan myrskyisän kehityksen ja siirtomaarikkauksien valtavan virtauksen Eurooppaan.
- 74 *Seehandlung* (Merikauppa), Preussissa 1772 perustettu kauppa- ja luottoyhtiö. Se sai valtiolta huomattavia etuoikeuksia ja myönsi hallitukselle suuria lainoja.
- 75 Kyseinen kirje on Marxin ensimmäinen hahmotelma vastaukseksi V. I. Zasulitšin 16. helmikuuta 1881 päiväytyyn kirjeeseen. Zasulitš kertoi kirjeessään Marxille Pääoman roolista venäläisten sosialistien kiistoissa kapitalismin kohtaloista Venäjällä ja pyysi tovereidensa, »vallankumouksellisten sosialistien», nimissä Marxia esittämään mielipiteensä tästä asiasta ja mm. yhteisöä koskevasta kysymyksestä. Tämän kirjeen (ja Pietarista saapuneen samanlaisen pyynnön sisältäneen »Narodnaja Voljan» toimeenpanevan komitean kirjeen) saapumishetkellä Marx työskenteli Pääoman kolmannen osan parissa. Hän uhrasi paljon voimia tutkiessaan Venäjän yhteiskuntataloudellisia suhteita sekä venäläisen talonpoikaisyhteisön sisäistä rakennetta ja sen tilaa. Mainitut pyynnöt saatuaan hän jatkoi tutkimuksiaan tehdäkseen yleistäviä yhteenvetoja työssään käyttämiensä lähteiden perusteella ja päättyi siihen tulokseen, että ainoastaan Venäjän kansanvallankumous Länsi-Euroopan proletaarisen vallankumouksen tukemana saattaisi poistaa venäläistä yhteisöä joka puolelta ahdistaneet »turmiolliset vaikutukset». Venäjän vallankumous loisi suotuisat edellytykset Länsi-Euroopan proletariaatin voitolle, ja tämä vuorostaan auttaisi Venäjää sivuuttamaan kapitalistisen kehitysvaiheen. Tämä Marxin ajatus erosi perin juurin narodnikkilaisesta haaveesta, että yhteisön avulla voitaisiin harpata suoraan sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään suurteollisuutta kehittämättä.
- 76 L. H. Morgan. *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization* (Muinainen yhteiskunta eli tutkimus inhimillisen edistyksen teistä villeydestä barbaarisuuden kautta sivistykseen). Lontoo 1877, s. 552.

- 77 H. S. Maine. Village-Communities in the East and West (Kyläyhteisöt Idässä ja Lännessä). Lontoo 1871.
- 78 Vuonna 321 eaa. samnilaiset (Keski-Apenniinien vuoristoalueella asuneet heimot) tuottivat tappion roomalaisille legioonille Caudiumin solissa lähellä muinaisroomalaista Caudiumin kaupunkia ja pakottivat roomalaiset kulkemaan ns. ikeen alitse, mitä pidettiin voitetun armeijan suurimpana häpeänä. Tästä on saanut alkunsa sanonta »löpäistä Caudiumin solat», ts. tulla äärimmäisen häväistyksi.
- 79 Tämä artikkeli on ensimmäinen sarjassa, jonka Engels kirjoitti vuoden 1881 touko—elokuussa »The Labour Standard» lehdelle. Engels avusti kyseistä sanomalehteä touko—elokuussa 1881. Artikkelit julkaistiin ilman allekirjoitusta; ne ilmestyivät säännöllisesti miltei joka viikko lehden pääkirjoituksina. Engelsin oli pakko luopua lehden avustamisesta lehden opportunistisen yleissuunnan vuoksi.
»The Labour Standard» (Työn lippu), englantilainen viikkolehti, ammattiliittojen äänenkannattaja, ilmestyi Lontoossa vuosina 1881—1885.
- 80 Nämä yhdistystenvastaiset lait kielsivät kaikenlaisten työväenjärjestöjen perustamisen ja toiminnan. Ne kylläkin kumottiin parlamentin päätöksellä 1824, mutta 1825 hyväksyttiin uusi yhdistyslaki eli laki työväenyhdistyksistä, joka rajoitti äärimmäisen ankarasti ammattiliittojen toimintaa. Niinpä tavallinen agitaatiokin työläisten yhdistykseen liittymisen ja lakkoihin osallistumisen puolesta katsottiin »pakotukseksi» ja »väkivallan käytöksi» ja niistä rangaistiin kuin kriminaalirikoksista.
- 81 *Lordikanslerinoikeus* eli oikeudenmukaisuuden oikeus, Englannin korkeimpia tuomioistuimia; vuoden 1873 oikeusuudistuksen jälkeen siitä tuli Korkeimman oikeuden osasto. Oikeus toimi lordikanslerin puheenjohdolla, sen toimivaltaan kuuluivat perintöä, sopimusveloituksia, osakeyhtiöitä yms. koskevat jutut. Erotukseksi muissa tuomioistuimissa hyväksytystä Englannin yleisestä oikeudesta kanslerinoikeudessa oikeudenkäynti toimitettiin ns. »oikeudenmukaisuuden oikeuden» pohjalla.
- 82 Kysymys on vuoden 1815 *Partisin rauhansopimuksesta*, jonka solmivat 20. marraskuuta 1815 toisaalta seitsemännen Ranskan vastaisen liittouman jäsenmaat ja toisaalta Ranska. Tuolla sopimuksella Bourbonit saatettiin toistamiseen valtaan »100 päivän» jälkeen.
- 83 Puhe on Irlannissa maita omistaneiden lordien tyytymättömyydestä; Gladstonen hallitus yritti rajoittaa jonkin verran näiden maanvuokraajiin kohdistamaa mielivaltaa irrottaakseen irlantilaiset talonpojat laajenevasta vallankumouksellisesta taistelusta. Vuoden 1881 maalaki rajoitti maanomistajien oikeutta karkottaa maanvuokraaja pois maapalstalta, mikäli vuokra

maksettiin sovittuun aikaan. vuokran suuruus määrättiin 15 vuodeksi. Vaikka vuoden 1881 laki antoi maanomistajille mahdollisuuden myydä maata edullisesti valtiolle ja kiinteä vuokramaksu pysyi varsin korkeana, Englannin maanomistajat vastustivat lain voimaansaattamista säilyttääkseen rajattoman herruutensa Irlannissa.

- ⁸⁴ Ks. selitystä 50.
- ⁸⁵ Puhe on Englannissa 1867 toteutetusta vaaliuudistuksesta. Ks. selitystä 56.
- ⁸⁶ *Manchesterin koulukunta*, teollisuusporvariston etuja heijastanut taloustieteellinen oppisuunta Englannissa. Tämän suunnan edustajat puolustivat kaupan vapautta ja valtion puuttumattomuutta talouselämään. Vapaakaupan kannattajien agitaatio-keskus oli Manchesterissa; liikkeen kärjessä olivat tekstiilitehtailijat Cobden ja Bright. 1840- ja 1850-luvulla vapaakaupan kannattajat muodostivat erityisen poliittisen ryhmittymän, joka myöhemmin liittyi Englannin liberaaliseen puolueeseen.
- ⁸⁷ Intiasta tuli vuonna 1858 suoraan Britannian kruunun alainen kun Itä-Intian komppania oli lakkautettu.
- ⁸⁸ Puhe on sodista, joita Englanti ja sen liittolaiset Euroopassa kävivät Ranskaa vastaan vuosina 1793—1815, 1700-luvun Ranskan porvarillisen vallankumouksen ja Napoleon I:n keisarikunnan aikana.
- ⁸⁹ Ks. selitystä 48.
- ⁹⁰ Vuoteen 1921 Irlanti oli Ison-Britannian siirtomaa.
- ⁹¹ Englannissa 1500-luvulta asti voimassa olleiden köyhälistölakien mukaan jokaisessa seurakunnassa perittiin erityinen vero köyhien hyväksi; ne seurakunnan asukkaat, jotka eivät voineet turvata omaa ja perheensä toimeentuloa, saivat avustusta köyhälistön apukassasta.
- ⁹² Tarkoitetaan Viljalakeja vastustavaa liittoa.
- ⁹³ Ks. selitystä 83.
- ⁹⁴ »*The Daily News*» (Päivän uutisia), englantilainen liberaali sanomalehti, teollisuusporvariston äänenkannattaja; ilmestyi tällä nimellä Lontoossa 1846—1930.
- ⁹⁵ Tarkoitetaan poikkeuslakia sosialisteja vastaan, jonka Bismarckin hallitus hyväksyi 1878.
- ⁹⁶ Maalain voimaanastuminen 1881 herätti Irlannin maanvuokraajien taholta vastustusta. Irlannin asiain ministeri Forster ryhtyi poikkeustoimiin ja lähetti sotajoukot häätämään vuokranmaksusta kieltäytyneitä vuokraajia.
- ⁹⁷ *Polkkeslakeia* (coercion bills) säädettiin Englannin parlamentissa useaan otteeseen 1800-luvun kuluessa Irlannin vallankumouksellisen ja kansallisen vapautusliikkeen tukahduttami-

seksi. Näiden lakien nojalla Irlannin alueella julistettiin piiritystila ja englantilaiset viranomaiset saivat poikkeusvaltuudet.

- ⁹⁸ Engels tarkoittaa sitä seikkaa, että irlantilainen poliitikko ja Englannin parlamentin jäsen John Dillon kärsi tuolloin vapausrangaistusta.
- ⁹⁹ *Irlannin kansallinen maaliiga*, 1879 perustettu joukkojärjestö. Maaliiga yhdisti irlantilaisen talonpojiston ja kaupunkiköyhälistön laajoja kerroksia, sitä tukivat myös Irlannin porvariston edistykselliset ainekset. Liigan agraarivaatimuksissa kuvastui Irlannin kansanjoukkojen protesti maanomistajien herruutta ja kansallista sortoa vastaan. Maaliigan johtajat noudattivat kuitenkin epäjohdonmukaista ja horjuvaa linjaa, jota porvarilliset nationalistit käyttivät hyväkseen johdattaakseen maaliigan taistelemaan Home Rulen, Britannian imperiumin puitteissa tapahtuvan Irlannin rajoitetun itsehallinnon, puolesta. Vuonna 1881 maaliiga kiellettiin, mutta tosiasiallisesti se jatkoi toimintaansa vuosikymmenen loppuun saakka.
- ¹⁰⁰ Ks. Th. Carlylen teoksia: *Past and Present* (Menneisyys ja nykyisyys). Lontoo 1843, s. 361—369 ja *Latter-Day Pamphlets. The Present Time* (Nykyajan pamfletteja, n:o 1. Nykyinen aika-kaus). Lontoo 1850, s. 42.
- ¹⁰¹ E. Engel. *Das Zeitalter des Dampfes in technisch-statistischer Beleuchtung* (Höyryn vuosisata teknis-tilastollisessa valossa). 2. painos, Berliini 1881. Tekstissä esitetyt taulukot Engels laati niiden tilastotietojen perusteella, jotka löytyvät Engelsin kirjan sivuilta 178, 180, 182—184.
- ¹⁰² Puhe on äänioikeusuudistuksesta, jonka Englannin alahuone hyväksyi 1831 ja ylähuone vahvasti lopullisesti kesäkuussa 1832. Uudistus antoi teollisuusporvariston edustajille mahdollisuuden päästä parlamenttiin.
- ¹⁰³ »*Vorwärts!*» (Eteenpäin!), saksalainen sanomalehti, ilmestyi Pariisissa tammikuusta joulukuuhun 1844 kaksi kertaa viikossa.
- ¹⁰⁴ Ks. selitystä 6.
- ¹⁰⁵ Ks. selitystä 12.
- ¹⁰⁶ »*Der Sozialdemokrat*» (Sosiaalidemokraatti), Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja; päivälehti, ilmestyi sosialistilain voimassaolon kaudella, syyskuusta 1879 syyskuuhun 1888 Zürichissä ja lokakuusta 1888 27. päivään syyskuuta 1890 Lontoossa. Marx ja Engels, joka avusti lehteä, auttoivat lehden toimitusta noudattamaan proletaarista puoluelinjaa.
- ¹⁰⁷ Puhe on Slavia-liitosta, johon kuului slaavilaisista maista lähtöisin ollut Zürichissä asunut nuorisio.
- ¹⁰⁸ *New Yorkin keskustyöväenliitto*, vuonna 1882 syntynyt New Yorkin ammattiliittojen yhdistys, joka 1880-luvulla oli työ-

- väen joukkojärjestö ja yhdisti valkoihoisia ja neekereitä, amerikkalaisyntyisiä ja vierasmaalaisia työläisiä. Yhdistystä johtivat sosialistit, jotka olivat sitä mieltä, että proletariaatin luokkataistelun menestykselliseksi johtamiseksi on välttämätön työväenluokan sekä ammatillinen että poliittinen organisaatio.
- ¹⁰⁹ Engels osoittaa vuoden 1845, millä tarkoittaa omien ja Marxin katsomusten esiintuomista teoksessa Saksalainen ideologia (kirjoitettu 1845—1846).
- ¹¹⁰ Engels tarkoittaa kirjasta: J. Most. Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus »Das Kapital» von Karl Marx (Pääoma ja työ. Karl Marxin »Pääoman» poimintoluonteinen yleistajuinen esitys). Kirjanen ilmestyi Hemnizissä 1873.
- ¹¹¹ A. Loria. La rendita fondiaria e la sua elisione naturale (Maanorko ja sen luonnollinen häviäminen). Milano 1880.
- ¹¹² Tarkoitetaan kirjasta: A. Loria. La teoria del valore negli economisti italiani (Arvoteoria italialaisten taloustieteilijöiden näkemänä). Bologna 1882.
- ¹¹³ Kysymys on A. Lorian artikkelista Karl Marx, joka julkaistiin aikakauslehdessä »Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti... (Tieteen, kirjallisuuden ja taiteen uusi antologia), 2. sarja, 38. osa, 7. luku, Rooma 1883, s. 509—542.
»Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti», italialainen, suuntaukseltaan liberaalin kirjallis-taiteellinen ja publisistinen aikakauslehti, joka ilmestyi kerran kuukaudessa vuosina 1866—1878 Firenzessä ja kaksi kertaa kuukaudessa vuosina 1878—1943 Roomassa.
- ¹¹⁴ Ks. selitystä 8.
- ¹¹⁵ Tarkoitetaan Preussin hallituksen ministereitä, liberaalin porvariston johtajia Hansemannia, Camphausenian ym., jotka tulivat valtaan vuoden 1848 maaliskuun vallankumouksen jälkeen ja jotka noudattivat petoksellista politiikkaa pyrkien sovintoon taantumuksen kanssa.
- ¹¹⁶ *Frankfurtin kokous* oli Saksassa maaliskuun vallankumouksen jälkeen koolle kutsuttu kansalliskokous, joka aloitti istuntonsa 18. toukokuuta 1848 Frankfurt am Mainissa. Kansalliskokouksen päätehtävänä oli Saksan valtiollisen pirstoutuneisuuden voittaminen ja yleisvaltakunnallisen valtiosäännön laatiminen. Kokouksen liberaalin enemmistön pelkuruuden ja horjunnan ja vasemmistosiiven epäroinnin ja epäjohtonmukaisuuden vuoksi kansalliskokous ei rohjennut ottaa käsiinsä ylintä valtaa maassa eikä pystynyt asettumaan päättäväiselle kannalle Saksan vuosien 1848—1849 vallankumouksen peruskysymyksissä. Kansalliskokouksen oli pakko siirtävä 30. toukokuuta 1849 Stuttgartiin. 18. kesäkuuta 1849 se hajotettiin sotavoimin.
Berliinin kokous kutsuttiin koolle toukokuussa 1848 laatimaan perustuslakia »kuninkaan kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti». Hyväksymällä tämän sanamuodon toimintansa

perustaksi Berliinin kansalliskokous kieltäytyi kansan suvereniteetin periaatteesta; marraskuussa kansalliskokous siirrettiin kuninkaan määräyksestä Brandenburgiin. Preussin vallankaappauksen aikana joulukuussa 1848 kansalliskokous hajotettiin.

- 117 Bourgeartin kirja *Marat, l'Ami du Peuple* (Kansan ystävä Marat) ilmestyi Pariisissa 1865.

»*L'Ami du Peuple*» (Kansan ystävä), J. P. Maratin julkaisema sanomalehti, ilmestyi 12. syyskuuta 1789 — 14. heinäkuuta 1793; tämän nimisenä lehti ilmestyi 16. syyskuuta 1789 — 21. syyskuuta 1792; lehdessä oli allekirjoitus: Marat, l'Ami du Peuple.

- 118 24. helmikuuta 1848, Ludvig Filipin yksinvaltiuden kukistamispäivä Ranskassa.

Saatuaan tiedon helmikuun vallankumouksen voitosta Ranskassa Nikolai I antoi sotaministerille käskyn suorittaa Venäjällä osittainen mobilisaatio, minkä tarkoituksena oli valmistautuminen taisteluun Euroopan vallankumousta vastaan.

- 119 W. Wolffin artikkelisarja ilmestyi »*Neue Rheinische Zeitungis*» 22. maaliskuuta — 25. huhtikuuta 1849.

- 120 Ks. toimituksen allekirjoittamaa artikkelia Kölnin työläisille sanomalehden »*Neue Rheinische Zeitung*» 301. n:ossa 19. toukokuuta 1849. Lehden viimeinen numero ilmestyi punaisella värillä painettuna.

- 121 Ks. selitystä 9.

- 122 Engels kirjoitti artikkelin *Kommunistien liiton historiaa*, johdannoksi Marxin pamfletin Paljastuksia Kölnin kommunistioikeudenkäynnistä kolmanteen painokseen. Artikkelijulkaisiin ensi kerran »*Sozialdemokrat*» lehden 46., 47. ja 48. numerossa 12., 19. ja 26. maaliskuuta 1885.

Poikkeuslain voimassaolovuosina Saksan työväenluokalle oli erittäin tärkeää perehtyä taantumusvuosien 1849—1852 vallankumouksellisen taistelun kokemukseen. Nimenomaan tämän vuoksi Engels piti tarpeellisena Marxin pamfletin julkaisemista uusintapainoksena.

- 123 Wermuth—Stieber. *Die Communisten — Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts*. Berlin, Erster Theil, 1853, Zweiter Theil, 1854. Kirjan ensimmäisen osan liitteessä, jossa esitettiin työväenliikkeen »historia» ohjeeksi poliiseille, julkaistiin eräät poliisilaitoksen käsiin joutuneet Kommunistien liiton asiakirjat. Toiseen osaan sisältyivät »mustat listat», joissa esitettiin työväen- ja demokraattiseen liikkeeseen osallistuneiden henkilöiden elämäkerralliset tiedot.

- 124 *Babouvism*, 1700-luvun lopulla toimineen ranskalaisen vallankumousmiehen Gracchus Babeufin ja hänen kannattajiensa perustama utopistisen tasanjakokommunismiin suuntaus.

- 125 *Société des Saisons* (Vuodenaikojen yhdistys), tasavaltalais-sosialistinen salaliittolaisjärjestö, toimi Pariisissa vuosina 1837—1839 A. Blanquin ja A. Barbésin johdolla.
Vuoden 1839 toukokuun 12. päivän kapina Pariisissa oli Vuodenaikojen yhdistyksen valmistelema ja siinä esittivät pääosaa vallankumoukselliset työläiset; hallituksen joukot ja kansalliskaarti tukahduttivat kapinan, jolla ei ollut laajojen kansanjoukkojen tukea.
- 126 Kysymyksessä on saksalaisten demokraattien taantumusta vastaan käymän taistelun vaihe, jota sanottiin Frankfurтин attentiontautiksi; ryhmä radikaaliaineksia, pääasiassa ylioppilaita, yritti 3. huhtikuuta 1833 saada aikaan valtiokeikauksen hyökkäymällä Saksan keskuselintä, Frankfurt am Mainin liittopäiviä vastaan ja julistaa yleissaksalaisen tasavallan; sotaväki tukahdutti tämän huonosti valmistetun kansannousun.
- 127 Helmikuussa 1834 italialainen porvarillinen demokraatti Mazzini järjesti vuonna 1831 perustamansa Nuori Italia -yhdistyksen ja ulkomaisten vallankumouksellisten maanpakolaisten ryhmän retken Sveitsistä Savoijiin, joka kuului Sardinian kuningaskuntaan (Piemonte), nostattaakseen siellä kansankapinan Italian yhdistämiseksi ja riippumattoman porvarillisen Italian tasavallan perustamiseksi; piemontelaiset joukot murskasivat Savoijiin tunkeutuneen osaston.
- 128 »*Demagogeiksi*» Saksan taantumuspierit nimittivät vuodesta 1819 alkaen saksalaisen sivistyneistön joukosta ja ylioppilaiden voimisteluseuroista lähtöisin olevia oppositioliikkeen osanottajia, jotka Napoleonin aikaista Ranskaa vastaan käydyn sodan jälkeen esiintyivät saksalaisten valtioiden taantumuksellista järjestelmää vastaan ja järjestivät poliittisia mielenosoituksia vaatien Saksan yhdistämistä. »*Demagogit*» joutuivat saksalaisten viranomaisten vainon kohteeksi.
- 129 Tarkoitetaan Lontoon *Saksalaista työväen valistusyhdistystä*. Yhdistyksen perustivat 1840 K. Schapper, J. Moll ym. Oikeamielisten liiton toimihenkilöt. Marx ja Engels osallistuivat aktiivisesti sen toimintaan vuosina 1849—1850. Marx ja Engels ja useat heidän kannattajansa erosivat 17. syyskuuta 1850 yhdistyksestä, sillä sen enemmistö asettui Willichin ja Schapperin seikkailuhenkisen lahkolaisryhmän puolelle. Ensimmäisen Internationaalin perustamisen jälkeen 1864 yhdistyksestä tuli Lontoon Kansainvälisen työväenliiton saksalainen jaosto. Lontoon valitusyhdistys toimi vuoteen 1918, jolloin Englannin hallitus lakkautti sen.
- 130 Ks. selitystä 3.
- 131 Ks. selitystä 4.
- 132 Tarkoitetaan 24. helmikuuta 1848 Ranskassa tapahtunutta vallankumousta.

- ¹³³ »*The Northern Star*» (Pohjantähti), englantilainen viikkolehti, 1837 perustettu chartistien pää-äänenkannattaja; ilmestyi vuoteen 1852 asti, aluksi Leadsissa ja marraskuusta 1844 Lontoossa. Lehden perustaja ja toimittaja oli O'Connor, toimituskuntaan kuului myös G. Harney. Vuosina 1843—1850 lehdessä julkaistiin Engelsin artikkeleita.
- ¹³⁴ Syksyllä 1847 Brysselissä perustettuun *Demokraattiseen yhdistykseen* kuului proletaarisia vallankumousmiehiä, pääasiallisesti saksalaisia vallankumouksellisia maanpakolaisia ja edistyksellisiä porvarillisia ja pikkuporvarillisia demokraatteja. Marx ja Engels osallistuivat aktiivisesti yhdistyksen perustamiseen. Marx valittiin sen varapuheenjohtajaksi, puheenjohtajaksi valittiin belgialainen demokraatti L. Jottrand. Brysselin demokraattisesta yhdistyksestä tuli yksi kansainvälisen demokraattisen liikkeen keskuksista. Sen jälkeen kun Marx karkotettiin Brysselistä maaliskuun alussa 1848 ja belgialaiset viranomaiset kohdistivat rankaisutoimenpiteet yhdistyksen vallankumouksellisimpia jäseniä vastaan, yhdistyksen toiminta suppeni ja muuttui paikallisuonteiseksi ja vuonna 1849 se raukesi itse asiassa kokonaan.
- ¹³⁵ »*La Réforme*» (Reformi), ranskalainen päivälehti, pikkuporvarillisten tasavaltalaisten demokraattien ja pikkuporvarillisten sosialistien äänenkannattaja; ilmestyi Pariisissa 1843—1850. Lokakuusta 1847 tammikuuhun 1848 Engels julkaisi lehdessä artikkeleitaan.
- ¹³⁶ Tarkoitetaan viikkolehteä »*Der Volks-Tribun*» (Kansan tribuuni), joka ilmestyi New Yorkissa 5. tammikuuta — 31. joulukuuta 1846.
- ¹³⁷ Marx ja Engels kirjoittivat *Kommunistisen puolueen vaatimukset Saksassa* maaliskuun 21. ja 29. päivän välisenä aikana 1848 Pariisissa. Vaatimukset olivat Kommunistien liiton poliittisena toimintaohjelmana alkaneessa Saksan vallankumouksessa. Niitä jaettiin lentolehtisinä kotimaahan palaaville Kommunistien liiton jäsenille ohjelmalliseksi asiakirjaksi. Vallankumouksen kulussa Marx ja Engels ja heidän kannattajansa propagoivat tätä ohjelmallista asiakirjaa kansanjoukkojen keskuudessa.
- ¹³⁸ Tarkoitetaan Kommunistien liiton aloitteesta 8.—9. maaliskuuta 1848 Pariisissa perustettua *saksalaista työläisklubia*. Klubin tarkoituksena oli yhdistää Pariisissa maanpaossa olleet saksalaiset työläiset ja selittää heille proletariaatin taktiikkaa porvarillis-demokraattisessa vallankumouksessa.
- ¹³⁹ Marxin teoksen *Paljastuksia Kölnin kommunistioikeudenkäynnistä* vuoden 1835 painokseen, jonka esipuheeksi kyseinen artikkeli oli tarkoitettu, Engels sijoitti muutamia liitteitä, mm. Keskuskomitean maalisi- ja kesäkuussa 1850 Kommunistien liitolle kirjoittamat vetoamukset.

- ¹⁴⁰ Ks. selitystä 10.
- ¹⁴¹ Marx ja Engels nimittävät ironisesti *Sonderbundiksi* (Erikoisliitoksi) Sveitsin 1840-luvun taantumuksellisten katolisten kantonien separatiivisen liittoutuman mukaan Willichin ja Schapperin seikkailuhenkistä lahkolaisryhmää joka eristäytyi Kommunistien liitossa syyskuussa 1850 tapahtuneen jakautumisen jälkeen itsenäiseksi, oman keskuskomiteansa omaavaksi järjestöksi. Toiminnallaan ryhmä auttoi Preussin poliisia paljastamaan Kommunistien liiton salaisia jaostoja Saksassa ja antoi poliisille aihetta tekaista oikeusjuttu Kommunistien liiton huomattavia toimihenkilöitä vastaan Kölnissä vuonna 1852.
- ¹⁴² Engels kirjoitti teoksensa *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä* kahdessa kuukaudessa, maaliskuun lopulta toukokuun loppuun mennessä 1884. Selvitellessään Marxin käsikirjoituksia Engels löysi Marxin vuosina 1880—1881 tekemät seikkaperäiset muistiinpanot edistysmielisen amerikkalaisen tiedemiehen L. H. Morganin kirjasta *Ancient Society* (Muinainen yhteiskunta). Ne sisälsivät paljon Marxin arvostelevia huomautuksia ja hänen omia ajatuksiaan sekä muista lähteistä otettuja lisäyksiä. Tutustuttuaan noihin muistiinpanoihin ja vakuututtuaan siitä, että Morganin kirja osoittaa paikkansa-pitäviksi Marxin ja hänen itsensä kehrittelemän materialistisen historiankäsitteen ja alkukantaista yhteiskuntaa koskevat näkemykset, Engels katsoi tarpeelliseksi kirjoittaa erikoisteoksen käyttämällä siinä laajalti hyväksi Marxin huomautuksia sekä eräitä Morganin kirjassa esitettyjä johtopäätöksiä ja tosiasia-aineistoa. Engels piti sitä tavallaan Marxin »testamentin toimeenpanon». Kirjaansa valmistellessaan Engels käytti lisäksi suuren määrän erilaista Kreikan ja Rooman, muinaisen Irlannin, muinaisten germaanien jne. historiaa koskevaa omaa tutkimusaineistoaan.
- Kartutettuaan aineistoa alkukantaisen yhteiskunnan historiasta Engels ryhtyi vuonna 1890 valmistelemaan kirjansa uutta, neljättä painosta, joka ilmestyi Stuttgartissa 1891. Työn kulussa hän tutki kaiken uusimman kirjallisuuden, mm. venäläisen tiedemiehen M. M. Kovalevskin teokset ja teki alkuperäiseen tekstiin paljon muutoksia ja korjauksia sekä merkittäviä lisäyksiä, varsinkin perhettä koskevaan lukuun.
- ¹⁴³ Kyseinen kirjoitus on alkulause, jonka Engels kirjoitti teoksensa *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä* neljänteen painokseen. Ennen kirjan ilmestymistä alkulause julkaisiin 1891 »Die Neue Zeit» aikakauslehden 41. numerossa otsikolla *Alkukantaisen perheen historiasta* (Bachofen, McLennan. Morgan).
- ¹⁴⁴ »*Contemporanul*» (Aikalainen), romanialainen, suuntaukseltaan sosialistinen aikakauslehti, ilmestyi Jassyssa vuosina 1881—1890.

- 145 *Magarit*, heimo, nykyään kansallinen ryhmä, joka asuu Nepalin läntisillä alueilla.
- 146 Engels teki elo—syyskuussa 1888 matkan Amerikan Yhdysvaltoihin ja Kanadaan.
- 147 *Pueblo*-intiaanit, Uuden-Meksikon alueella (nykyään USA:n lounaisosa ja Pohjois-Meksiko) asuneiden sekä historiallisen ja kulttuurillisen yhteisyyden perusteella yhdistettyjen Pohjois-Amerikan intiaaniheimojen ryhmän nimitys. Tuon nimityksen, joka on peräisin espanjalaisesta sanasta *pueblo* (kansa, asutus, yhteisö), antoivat espanjalaiset valloittajat. Nimitys johtuu intiaanien erikoistyyppisistä asutuksista, suurista, noin 5- tai 6-kerroksisista linnoituksen kaltaisista yhteisöjen rakennuksista, joissa saattoi asua peräti tuhat ihmistä. *Pueblo*-nimitystä käytettiin myös noiden heimojen asutuksista.
- 148 Tämä Marxin kirje ei ole säilynyt. Engels mainitsee siitä Kautskylle 11. huhtikuuta 1884 lähettämässään kirjeessä.
- 149 Kysymyksessä on Wagnerin Nibelungin sormus -tetralogian teksti, jonka säveltäjä on kirjoittanut itse skandinavialaiseepoksen Eddan ja saksalaisen eepoksen Nibelungeinlaulun perusteella.
- 150 *Edda ja Ögisdrecca*, Skandinavian kansojen mytologisten ja sankarillisten tarujen ja laulujen kokoelma.
- 151 *Asit ja vanit* ovat kaksi jumalaryhmää skandinavialaisessa tarustossa.
Ynglinga-saaga, ensimmäinen saaga keskiajan islantilaisen runoilijan ja historiantutkijan Snorre Sturlasonin norjalaisia kuninkaita (muinaisajoista 1100-luvulle asti) kuvaavasta kirjasta.
- 152 Tarkoitetaan *avioluokkia* eli -jaostoja, erityisiä ryhmiä, joiksi jakautui enemmistö australialaisista heimoista. Kuhunkin ryhmään kuuluvilla miehillä oli oikeus mennä naimisiin vain määrätyn ryhmän naisten kanssa; kussakin heimossa oli 4—8 sellaista ryhmää.
- 153 *Saturnalia*t, muinaisessa Roomassa joka vuonna Saturnus jumalan kunniaksi pidetyt juhlallisuudet peltotöiden päättämisen jälkeen. Saturnalia-päivinä vallitsivat vapaat sukupuolisuhteet. »Saturnalia» sanasta on tullut hillittömien pitojen ja orgioiden yleisnimi.
- 154 Ks. L. H. Morgan. *Ancient Society*. Lontoo 1877, s. 465—466.
- 155 Ks. samaa, s. 470.
- 156 Kysymyksessä on M. M. Kovalevskin teos »Первобытное право, выпуск I, Род», (Alkukantainen oikeus, I vihko. Suku), Moskova 1886. Teoksessaan Kovalevski viittaa Oršanskin vuonna 1875 ja Jefimenkon vuonna 1878 esittämiin tietoihin perheyhteisöstä Venäjällä.

- ¹⁵⁷ *Jaroslavin »Pravdaksi»* sanotaan muinais-Venäjän lakikokoelman »Russkaja Pravdan» vanhimman laitoksen ensimmäistä osaa. Lakikokoelma on laadittu 1000—1100-luvulla senaikaisen tapaoikeuden perusteella ja se kuvastaa silloisia taloudellisia ja sosiaalisia suhteita.
Dalmatialaiset lait, Policassa (osa Dalmatiaa) 1400—1600-luvulla voimassa olleiden lakien kokoelma, tunnetaan Polican statuuttien nimellä.
- ¹⁵⁸ *Calpullis*, Meksikon intiaanien perheyhteisöjä espanjalaisten suorittaman Meksikon valtaamisen aikoina. Jokainen perheyhteisö (calpulli), jonka jäsenet olivat samaa alkuperää, omisti yhteisen maapalstan, jota ei voitu luovuttaa pois eikä jakaa perillisten kesken.
- ¹⁵⁹ »*Das Ausland*» (Ulkomaat), maantieteen, kansatieteen ja luonnontieteen kysymyksiä käsittelevä saksalainen aikakauslehti, ilmestyi vuosina 1828—1893.
- ¹⁶⁰ Puhe on Napoleon I:n siviililain 230. pykälästä.
- ¹⁶¹ *Spartalaiset*, muinaisen Spartan täysarvoiset kansalaiset.
Helootit, muinaisen Spartan oikeudettomat maahan kiinnitetyt asukkaat, joilla oli kannettavanaan määrättyjä rasituksia spartalaiden maanomistajien hyväksi.
- ¹⁶² Aristofanes. Naiset Thesmoforia-juhlassa.
- ¹⁶³ *Hieroduulit*, temppeliorjia ja -orjattaria muinaisessa Kreikassa ja Kreikan siirtokunnissa. Naishieroduulit harjoittivat monin paikoin, varsinkin Etu-Aasian ja Korintin kaupungeissa, temppeliprostituutiota.
- ¹⁶⁴ *Gudrun*, keskiajalta, 1200-luvulta peräisin oleva saksalainen eepinen runoelma.
- ¹⁶⁵ Tarkoitetaan espanjalaisten conquistadorien vuosina 1519—1521 suorittamaa Meksikon valloitusta.
- ¹⁶⁶ L. H. Morgan. *Ancient Society*, Lontoo 1877, s. 115.
- ¹⁶⁷ »*Puolueeton kansakunta*», näin 1600-luvulla nimitettiin eräiden Erie-järven pohjoisrannalla asuneiden irokeesien sukuisten intiaaniheimojen sotaliittoa. Nimen olivat antaneet ranskalaiset siirtolaiset, ja se johtui siitä, että kyseinen liitto pysyi puolueettomana varsinaisten irokeesien ja huroniheimojen välisissä sodissa.
- ¹⁶⁸ Kysymyksessä on zulujen ja nubialaisten kansallinen vapautustaistelu englantilaisia siirtomaajoukkoja vastaan.
 Ketsuvaion johtamat zulut, joita vastaan englantilaiset hyökkäsivät tammikuussa 1879, osoittivat puolen vuoden ajan tavattoman sitkeää vastarintaa englantilaisten siirtomaajoukkojen joukoille. Englantilaiset onnistuivat voittamaan vasta monien taistelujen jälkeen aseellisen ylivoimansa ansiosta. Englantilaiset pystyivät alistamaan zulut herruuteensa kuitenkin

kin vasta myöhemmin, vuonna 1887 käytettyään hyväksi provosoivaansa eri heimojen välistä sisällissotaa, joka jatkui useita vuosia.

Pelastajaksi itseään nimittäneen muhamettilaisen saarnaajan Muhammed Ahmedin johtama nubialaisten, arabien ja Sudanin muiden kansallisten ryhmien kansalliseen vapautukseen tähtäävä kapina alkoi vuonna 1881 ja se saavutti erityistä menestystä vuosina 1883—1884, jolloin melkein koko Sudanin alue vapautettiin englantilaisista siirtomaatorjuuttajista. Kapinan aikana muodostui itsenäinen keskitetty mahdollisuusvaltio. Englantilaiset sotajoukot valloittivat Sudanin vasta 1899 käyttäen hyväkseen muodostuneen valtion sisäistä heikkoutta, joka oli seuraus keskeytymättömistä sodista ja heimojen välisestä eripuraisuudesta; voittoa edisti myös englantilaisten aseellinen ylivoimaisuus.

- ¹⁶⁹ G. Grote. *A History of Greece* (Kreikan historia), I—XII osat; tämän tutkimuksen ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1846—1856; tässä esitettyä kohtaa katso Lontoossa 1869 ilmestyneen III osan, s. 54—55.
- ¹⁷⁰ Tarkoitetaan niin sanottuja metoikkeja eli muukalaisia, jotka asettuivat asumaan vakituisesti Attikaan. He olivat vapaita, mutta vailla Ateenan kansalaisoikeuksia (oikeutta hakeutua julkisiin virkoihin, osallistua kansankokoukseen, omistaa kiinteistöä yms.). Metoikit harjoittivat pääasiallisesti käsi-työtä ja kauppaa. He olivat velvollisia maksamaan erityistä veroa ja omaamaan »suojelijoita» täysiarvoisten kansalaisterjoukosta; näiden välityksellä he saattoivat kääntyä hallintoelinten puoleen.
- ¹⁷¹ *Kahdentoista taulun lait* laadittiin 5. vuosisadan keskivaiheilla ennen ajanlaskumme alkua ja ne heijastivat roomalaisen yhteiskunnan kerrostumista varallisuuden mukaan, orjuuden kehittymistä ja orjavaltion muodostumista. Lait oli kirjoitettu kahdeltoista taululle.
- ¹⁷² *Toinen puunilaissota* (vuosina 218—201 eaa.), kahden suurimman muinaisajan orjavaltion Rooman ja Karthagon välinen sota, jota ne kävivät alistaakseen herruuteensa Välimeren länsirannikon, valloittaakseen uusia alueita ja hankkiakseen orjia. Sota päättyi Karthagon tappioon.
- ¹⁷³ Englantilaiset valloittivat Walesin vuonna 1283, mutta senkin jälkeen Wales säilytti autonomiansa. Se yhdistettiin täydellisesti Englantiin 1500-luvun puolivälissä.
- ¹⁷⁴ Vuosina 1869—1870 Engels valmisti Irlannin historiaa käsittelevää laajaa teosta, joka jäi keskeneräiseksi. Kelttien historiaa tutkiessaan hän tutki myös muinaiswalesilaisia lakeja.
- ¹⁷⁵ Engels siteeraa kirjaa: *Ancient Laws and Institutes of Wales* (Walesin muinaiset lait ja asetukset), I osa, 1841, s. 93.

- 176 Syyskuussa 1891 Engels teki matkan Skotlantiin ja Irlantiin.
- 177 Vuosina 1745—1746 Skotlannissa ylämaan klaanit kapinoivat ahdisteluja ja maiden anastusta vastaan, joita toteutettiin englantilais-skotlantilaisen maaylimyksen ja porvariston hyväksi; ylämaalaiset taistelivat vanhan sukujärjestelmän säilyttämisen puolesta. Kapinan kukistaminen johti Skotlannin ylämaan klaanijärjestelmän hajottamiseen, maan sukuomistuksen jäänteiden hävittämiseen, skottilaisten talonpoikien mailtahäädön tehostumiseen, sukuoikeuksien lakkauttamiseen ja eräiden sukutapojen kieltämiseen.
- 178 L. H. Morgan. *Ancient Society*, Lontoo 1877, s. 357—358.
- 179 »*Alemannien laki*», alemannien (alamannien) germaanisen heimoliiton tapaoikeudellinen lakikokoelma, 400-luvulta lähtien alemannit asuttivat nykyisen Elsassin, nykyisen Itä-Sveitsin ja Lounais-Saksan alueet. Lakikokoelma ajoittuu 500- ja 600-luvun vaihteeseen ja 700-luvulle. Engels viittaa tässä »alemannien lain LXXXI (LXXXIV) lakiin.
- 180 *Hildebrandinlaulu*, sankariruno, 700-luvulta katkelmina säilynyt muinaisgermaanisen eepin runouden muistomerkki.
- 181 *Didros Siculus*. Historiallinen kirjasto, IV kirja, 34., 43.—44. luku.
- 182 Civiliksen johtama germaanis- ja gallialaisheimojen kapina roomalaista herruutta vastaan tapahtui vuosina 69—70 (eräiden lähteiden mukaan vuosina 69—71). Se levisi melko laajalle Galliaan ja Rooman vallan alaisille germaanien alueille, mikä aiheutti Roomalle näiden alueiden menettämisen uhkan. Kapinalliset kärsivät tappion ja olivat pakotetut solmimaan rauhan Rooman kanssa.
- 183 »*Codex Laurehamensis*» (Lorschin kartulaarit), Lounais-Saksassa sijaitsevan Lorschin luostarin lahjoitus- ja privilegikirjojen jäljennösten kokoelma. Tämä 1100-luvulla laadittu kokoelma on 700- ja 800-luvun talonpoikien ja feodaalien maanomistuksen historian tärkeimpiä lähdekirjoja.
- 184 *Pyhä saksalais-roomalainen valtakunta*, keskiaikainen vuonna 962 perustettu valtakunta, joka käsitti Saksan ja osittain Italian alueen. Myöhemmin valtakuntaan kuului myös joitakin Ranskan alueita, Böömi, Itävalta, Alankomaat, Sveitsi ym. maita. Valtakunta ei ollut keskitetty valtio, vaan keisarin ylivallan tunnustaneiden feodaalisten ruhtinaskuntien ja vapaakaupunkien höllä yhtymä. Valtakunnan olemassaolo päättyi vuonna 1806, jolloin Habsburgit joutuivat luopumaan Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisariudesta kärsittyään tappion sodassa Ranskaa vastaan.
- 185 *Beneficium* (kirjaimellisesti: hyvätyö), 700-luvun alkupuoliskolla frankkilaisvaltakunnassa laajalti levinnyt maiden läänitys. Beneficiumin muodossa myönnetty maa-ala ja sillä

asuvat epäitsenäiset talonpojat siirtyivät palkkion saajan elinkautiseen hallintaan määrättyjen palvelusten, useimmiten sotapalveluksen suorittamisen ehdolla. Lahjoittajan tai palkkion saajan kuoltua tai mikäli jälkimmäinen laiminlöi velvoituksensa tai piti hoitamattomana talouttaan, *beneficium* joutui palautettavaksi omistajalle tai hänen perijilleen. *Beneficium*-suhteiden uusimiseksi tarvittiin uutta lahjoitusta. Paitsi kuningasvaltaa *beneficiumien* jakamista toteuttivat myös kirkko ja suurmagnaatit. *Beneficium*-järjestelmä myötävaikutti feodaaliluokan, varsinkin pien- ja keskivarakkaan aateliston muodostumiseen, talonpoikaisjoukkojen orjuuttamiseen, vasallisuhteiden ja feodaalisen hierarkian kehittymiseen. Myöhemmin *beneficiumit* alkoivat muuttua perinnöllisiksi lääneiksi (*feudumeiksi*).

- ¹⁸⁶ *Maakuntakreivit* (Gaugrafen), frankkilaisvaltakunnan kunin kaallisia virkamiehiä, jotka oli asetettu maa- ja kreivikuntien johtoon. Jokaiselle kreiville kuului tuomiovalta maakunnassaan, hän keräsi siellä verot ja piti hallussaan sotajoukkoa, jonka komentajana hän oli sotaretkien aikana. Korvaukseksi palveluksestaan hän sai kolmanneksen kyseisestä maakunnasta koottavista kuninkaan tuloista sekä maapalkkiota. Myöhemmin kreivit muuttuivat kuninkaan nimittämistä virkamiehistä suuriksi feodaalierroiksi, joilla oli itsenäinen määräysvalta, varsinkin vuoden 877 jälkeen, jolloin kreivin arvo säädettiin virallisesti perintönä siirtyväksi.
- ¹⁸⁷ *Angaarit*, Rooman valtakunnan asukkaiden rasitukset, jotka velvoittivat heitä antamaan hevosia ja kantajia hallituksen kuljetustöihin. Myöhemmin noita rasituksia laajennettiin ja ne olivat raskaana taakkana väestölle.
- ¹⁸⁸ *Kommendaatio*, Euroopassa 700- ja 800-luvulta alkaen laajalti käytännössä ollut tapa alistaa talonpojat feodaalierrojen »suojelukseseen» tai pienet feodaaliherrat suurten »suojelukseseen» määräehdoin (esim. sotapalveluksen ja muiden palvelusten suorittaminen »suojelijan» hyväksi, maidensa luovuttaminen »suojelijalle» ja niiden takaisin saanti ehdolliseen käyttöön). Talonpojille jotka usein pakotettiin voimakeinoin siirtymään »suojelijan» alustalaiseksi, *kommendaatio* merkitsi henkilökohtaisen vapauden menettämistä; pienelle feodaaliaatelistolle se merkitsi suurten feodaalierrojen vasalliuteen joutumista. *Kommendaatio* edisti toisaalta talonpojiston alistamista maaorjuuteen ja toisaalta feodaalisen hierarkian vakiintumista.
- ¹⁸⁹ *Hastingsin lähellä vuonna 1066* tapahtui Englantiin hyökänneiden Normandian herttuan Vilhelmin sotajoukkojen ja anglosaksien välinen taistelu. Anglosaksien joukot, joiden organisaatiossa oli vielä yhteisjärjestelmän jäänteitä ja joiden aseistus oli alkeellinen, kärsivät tappion. Anglosaksien kuningas Harald kaatui taistelussa. Vilhelmistä tuli Englannin kuningas, ja hän sai nimen Vilhelm I Valloittaja.

- ^{189a} *Dithmarschen*, maakunta nykyisen Schleswig-Holsteinin lounaisosassa. 1200-luvun alusta 1500-luvun puoliväliin Dithmarschen oli sellaisten itsehallinnollisten talonpoikaisyhteisöjen muodostama kokonaisuus, joiden perustana useissa tapauksissa olivat vanhat talonpoikaissuvut. Vuonna 1559 Tanskan kuninkaan Fredrik II:n sekä Holsteinin herttuoiden Johanneksen ja Adolfin sotajoukot mursivat Dithmarschenin väestön vastarinnan, ja voittajat jakoivat maakunnan keskenään. Yhteisöjärjestelmä ja osittainen itsehallinto säilyivät kuitenkin Dithmarschenissa aina 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka.
- ¹⁹⁰ Ks. G. W. F. Hegel. *Grundlinien der Rechts* (Oikeusfilosofian perusteet), 257. ja 360. pykälät.
- ¹⁹¹ Napoleon I:n ensimmäinen keisarikunta pysyi pystyssä Ranskassa vuosina 1804—1814. Napoleon III:n toinen keisarikunta pysyi pystyssä vuosina 1852—1870.
- ¹⁹² *Junkkerit*, Itä-Preussin maaylimystön luokka, jonka edustajilla oli valta-asema armeijassa sekä valtiollisen ja poliittisen toiminnan kaikilla aloilla, mikä määräsi ennakoita militaristisen virkavaltaisen komennon perustamisen Preussiin ja myöhemmin Saksaan.
- ¹⁹³ *Engelsin teos Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu* on marxismin perusteoksia. Siinä tulee esille marxismin suhde filosofisiin edeltäjiinsä, saksalaisen klassisen filosofian huomattavimpiin edustajiin Hegeliin ja Feuerbachiin. Teoksessa esitetään systemaattisesti dialektisen ja historiallisen materialismin perustat. Teos julkaistiin ensi kerran saksalaisten sosiaalidemokraattien teoreettisessa aikakauslehdessä »*Neue Zeit*»; myöhemmin se ilmestyi erillisenä painoksena, jota varten Engels kirjoitti erityisen esipuheen.
- ¹⁹⁴ Kysymyksessä on Marxin ja Engelsin teos Saksalainen ideologia.
- ¹⁹⁵ »*Die Neue Zeit*» (Uusi aika), Saksan sosiaalidemokraattien teoreettinen aikakauslehti, ilmestyi Stuttgartissa 1883—1923. Vuosina 1885—1894 Engels julkaisi aikakauslehdessä useita artikkelejaan.
- ¹⁹⁶ Heine julkaisi vuosina 1833—1834 teoksensa *Romanttinen koulukunta ja Saksan uskonnon ja filosofian historiasta*, jossa esitti ajatuksen, että Saksassa tapahtunut filosofian valankumous, jonka päätekohtana oli silloin Hegelin filosofia, on Saksan tulevan demokraattisen vallankumouksen alkusoittoa.
- ¹⁹⁷ Ks. Hegel *Philosophie des Rechts*. Einleitung (Oikeusfilosofia. Johdanto).
- ¹⁹⁸ *Pietistii* (latinalaisesta sanasta pietas, hurskaus), Länsi-Euroopan protestanttien keskuudessa 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alkupuoliskolla ensin Alankomaissa ja Saksassa ilmen-

neen uskonnollis-mystisen virtauksen kannattajat. Pietismi oli taantumuksellinen liike, joka suuntautui valistusfilosofiaa vastaan.

- ¹⁹⁹ »*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*» (Saksalaiset tieteiden ja taiteen vuosikirjat), nuorhegeliläisten kaunokirjallinen ja filosofinen aikakauslehti, ilmestyi tällä nimellä Leipzigissä heinäkuusta 1841 tammikuuhun 1843.
- ²⁰⁰ Ks. selitystä 1.
- ²⁰¹ Tarkoitetaan M. Stirnerin kirjaa *Der Einzige und sein Eigentum* (Ainoa ja hänen omaisuutensa), joka ilmestyi Leipzigissä 1845.
- ²⁰² Feuerbachin kirja *Wesen des Christenthums* (Kristinuskon olemus) ilmestyi Leipzigissä 1841.
- ²⁰³ Tarkoitetaan Neptunusta, jonka saksalainen tähtitieteilijä J. Halle löysi vuonna 1846.
- ²⁰⁴ Kemiassa 1700-luvulla vallinneiden käsitysten mukaan palamisprosessin oletettiin johtuvan kappaleiden sisältämästä erityisestä aineesta, flogistonista, joka erittyy kappaleiden palaessa. Kuuluu ranskalainen kemisti A. L. Lavoisier todisti tämän teorian kestävämmyyden ja antoi palamisprosessille oikean selityksen, jonka mukaan palaminen on palavan aineen ja hapen yhdistymisreaktio.
- ²⁰⁵ Ks. selitystä 38.
- ²⁰⁶ Yleinen sananparsi, jota käytettiin saksalaisessa porvarillisessa lehdistössä preussilaisten Sadowan taistelussa 1866 saaman voiton jälkeen. Sananparsi tarkoitti sitä, että Preussi voitti muka preussilaisen kansanvalistusjärjestelmän paremmuuden ansiosta.
- ²⁰⁷ *Restauration* oli Bourbonien hallitsijasuvun toinen hallituskausi Ranskassa 1814—1830.
- ²⁰⁸ *Nikean kirkolliskokous*, ensimmäinen Rooman valtakunnan kristillisen kirkon piispojen kokous, jonka keisari Konstantinos I kutsui koolle vuonna 325 Nikean kaupunkiin (Vähä-Aasia). Kirkolliskokous laati kaikille kristityille ehdottoman uskontunnustuksen, niin sanotun »Uskon symbolin».
- ²⁰⁹ *Albigenssit* (nimi johtuu Albin kaupungista), Etelä-Ranskassa ja Pohjois-Italiassa 1100- ja 1200-luvulla toimineen uskonlahkon osanottajat, jotka vastustivat upeita katolisia kirkonmenoja ja kirkollista hierarkiaa ja ilmaisivat uskonnollisessa muodossa kauppa- ja käsitöitä harjoittaneen kaupunkilaisväestön vastalauseen feodalismille.
- ²¹⁰ Vuosina 1477—1555 Hollanti kuului Pyhään saksalais-roomalaiseen valtakuntaan (ks. selitystä 184), jonka jaon jälkeen se joutui Espanjan alaiseksi. 1500-luvun porvarillisen vallan-

- kumouksen loppuun mennessä Hollanti vapautui Espanjan herruudesta ja siitä tuli itsenäinen porvarillinen tasavalta.
- 211 Tarkoitetaan Englannin »mainiota vallankumousta». Ks. selitystä 41.
- 212 *Piensaksalainen valtakunta* tarkoittaa vuonna 1871 Preussin johdolla muodostettua Saksan valtakuntaa, johon Itävalta ei kuulunut.
- 213 Engels kirjoitti tämän artikkelin englannin kielellä esipuheeksi Marxin 9. tammikuuta 1848 Brysselissä pitämän kaupan vapautta koskevan puheen amerikkalaiseen painokseen. Engels kävi läpi myös Marxin puheen käännöksen käsikirjoituksen; puheen käänsi Kelley-Wischnewetzky. Engels saksansi esipuheensa; se julkaistiin ensi kertaa »Die Neue Zeit» aikakauslehden 7. n:o:ssa heinäkuussa 1888. Elokuun jälkipuoliskolla esipuhe julkaistiin alkukielisenä suuntaukseltaan sosialistisessa »Labor Standard» viikkolehdessä, jota julkaistiin New Yorkissa vuosina 1876—1900.
- 214 Ks. selitystä 134.
- 215 Ks. Pääoma, 1. osa, kustannusliike Edistys, Moskova, s. 677.
- 216 *Fysiokraatit*, 1750-luvulla Ranskassa syntynyt klassisen poliittisen taloustieteen suuntaus. Fysiokraatit kannattivat varauksettomasti kapitalistista suurmaanviljelystä ja vaativat säätyetuoikeuksien ja protektionismin poistamista.
- 217 »*Manifest destiny*» (Kohtalon määräämä tehtävä), sanonta jota käyttivät laajasti 1800-luvulla USA:n hallitsevien piirien ekspanstiivisen politiikan ideologit tuon politiikan puolustamiseksi.
- 218 *Parlamenttijuniksi* nimitettiin ironisesti 1800-luvun Englannissa vuoden 1844 lain säätämiä kolmannen luokan erikoisjunia; jokainen rautatieyhtiö oli tämän lain mukaan velvollinen lähettämään joka päivä kulkemaan kaikkia rautatielinjojaan yhden tällaisen junan, jonka tunti nopeus oli vähintään 12 mailia ja junamaksu enintään yksi penni maililta.
- 219 Vuonna 1823 Englannin kauppaministeriksi tuli William Huskisson, jonka aloitteesta 1820-luvulla suoritettiin joukko toimenpiteitä vanhentuneen tullijärjestelmän uudelleen järjestämiseksi; eräiden raaka-aineiden, ruokatarvikkeiden ja muiden tavaroiden tuontitullit poistettiin tai alennettiin, viljan tuontikielto vaihdettiin liukuvalla viljatullilla, jonka mukaan tuontitulli kohosi viljan hinnan laskiessa maan sisällä ja se laski viljan hintojen kohotessa.
- Vuonna 1842 Robert Peelin hallitus alensi entisestään tullitariffeja.
- 220 Tarkoitetaan lakia 10-tuntisesta työpäivästä, jonka Englannin parlamentti hyväksyi 8. kesäkuuta 1847; laki ulottui vain varhaisnuoriin ja työläisnaisiin.

- 221 *Tulliliitto* Preussin johdolla muovautui lopullisesti 1834. Yhteisen tullirajan säätäneeseen liittoon kuuluivat miltei kaikki saksalaiset valtiot paitsi Itävaltaa, hansakaupunkeja ja eräitä Pohjois-Saksan pienkaupunkeja. Tulliliiton syntymisen aiheutti yleissaksalaisten markkinoiden perustamisen välttämättömyys. Tulliliitto edisti Saksan poliittista yhteenliittämistä, joka päättyi vuonna 1871.
- 222 Kysymyksessä on Ranskan Saksalle maksama 5 miljardin frangin sotakorvaus, joka oli seuraus Ranskan häviämisestä vuosien 1870—1871 Ranskan ja Preussin välisessä sodassa.
- 223 Puhe on Englannin ja Ranskan välisestä kauppasopimuksesta, joka allekirjoitettiin 23. tammikuuta 1860. Tämän sopimuksen mukaan Ranska luopui ehkäisy tullipolitiikasta ja saattoi voimaan tullit, joiden ei saanut ylittää 30 prosenttia tavaranninnasta. Sopimus antoi Ranskalle oikeuden viedä suurimman osan tavaroitaan Englantiin tullittomasti. Sopimuksen solmiminen johti kilpataistelun jyrkkään voimistumiseen sisäisillä markkinoilla Englannista tulevien tavaroiden vuoksi, mikä herätti tyytymättömyyttä ranskalaisissa teollisuusmiehistä.
- 224 *Manchesterin koulukunta*, teollisuusporvariston etuja heijastanut taloustieteellisen ajattelun suunta. Sen kannattajat vaativat kauppavapautta ja kielsivät valtion sekaantumisen talouselämään. Koulukunnan keskus oli Manchesterissa, mistä johtuikin sen nimi.
- 225 Tämä kirjoitus on neljäs luku Engelsin suunnittelema mutta keskeneräiseksi jääneestä kirjasta Väkivallan osuus historiassa. Kirjassa kolme ensimmäistä lukua Engels suunnitteli muokattavaksi Anti-Dühringin toisen osaston luvuiksi yhteisotsikolla »Väkivaltateoria». Engelsillä oli aikomus eritellä kirjassaan kriittisesti Bismarckin politiikkaa ja osoittaa vuoden 1848 jälkeisen Saksan historian esimerkillä, että Anti-Dühringissä tehdyt teoreettiset johtopäätökset talouselämän ja politiikan keskinäisyydestä ovat oikeita. Luku jäi Engelsiltä kesken. Hän päätti Saksan kehityksen erittelyn vuoteen 1888.
- 226 Wienin kongressissa (1814—1815) Ranskan Napoleonin sodissa kärsimän tappion jälkeen Itävalta, Englanti ja Venäjä suorittivat Euroopan uudelleenjaon, jonka tarkoituksena oli legitimititeettiperiaatteen mukainen monarkioiden palauttaminen vastoin kansojen kansallista yhdistämistä ja riippumattomuutta.
- 227 *Liittopäivät*, Saksan liiton (Wienin kongressin päätöksen perusteella 8. kesäkuuta 1815 perustettu Saksan feodaalisten itsevaltaisten valtioiden liitto) keskuselin, joka piti istuntojaan Frankfurt am Mainissa puheenjohtajanaan Itävallan edustaja ja oli Saksan hallituksen taantumuksellisen politiikan välikappale. Vuosina 1848—1849 liittopäivät lakkautti toimintansa liiton hajottua, mutta vuonna 1850 se alkoi jälleen

- toimia, kun Saksan liitto palautettiin. Itävallan ja Preussin sodan aikana 1866 Saksan liitto hajosi lopullisesti.
- 228 »*Hullu vuosi*» (das tolle Jahr), näin eräät saksalaiset taantumukselliset kirjailijat ja historioitsijat nimittivät vuotta 1848. Sanonta on lainattu kirjailija Ludwig Bechsteiniltä, joka vuonna 1833 julkaisi tällä nimellä Erfurtin vuoden 1509 levottomuuksia kuvaavan romaanin.
- 229 *Wartburgin juhla* oli saksalaisten ylioppilasjärjestöjen (burschenschaften) 18. lokakuuta 1817 järjestämä juhla uskonpuhdistuksen 300-vuotispäivän ja vuoden 1813 Leipzigin taistelun 4-vuotispäivän kunniaksi. Juhlallisuudet muodostuivat oppositiohenkisen ylioppilaskunnan mielenosoitukseksi Metternichin taantumuksellista hallitustapaa vastaan ja Saksan yhtenäisyyden puolesta.
- 230 *Hambachin juhlat*, saksalaisen liberaalin ja radikaalin porvariston edustajien 27. toukokuuta 1832 Baijerin Pfalzissa Hambachin linnan edustalla järjestämä poliittinen mielenosoitus. Sen osanottajat kehittivät kaikkia saksalaisia liittymään yhteen Saksan hallitsijoita vastaan porvarillisten vapauksien ja perustuslaillisten uudistusten puolesta käytävän taistelun nimessä.
- 231 *Kolmitkymmenvuotinen sota (1618—1648)* oli protestanttien ja katolilaisten välisen taistelun aiheuttama koko Euroopan sota. Saksasta tuli taistelun pääareena, sodan osanottajien harjoittaman rosvouksen ja valloituspyrkimysten kohde. Sota päättyi 1648 Westfalenin rauhaan, joka vahvisti Saksan valtiollisen hajanaisuuden.
- 232 *Teschenin rauha* oli toisaalta Itävallan ja toisaalta Preussin ja Saksin välillä Teschenissä 24. toukokuuta 1779 tehty rauhansopimus, johon päättyi Baijerista käyty perimyssota (1778—1779). Sopimuksen mukaan Preussi ja Itävalta saivat osia Baijerin alueesta, Saksi sai rahakorvauksen. Sopimuksen solmimista välitti Venäjä, joka yhdessä Ranskan kanssa oli myös sopimuksen takaaja.
- 233 Niin sanottu valtakunnan edustusto oli valtiopäivien loka-kuussa 1801 valitsema Saksan valtakuntaan kuuluneiden valtioiden edustajien valiokunta, joka pitkien keskustelujen jälkeen hyväksyi 25. helmikuuta 1803 Ranskan ja Venäjän (jotka olivat loka-kuussa 1801 solmineet salaisen sopimuksen Saksan Reinin varrella sijainneiden alueiden hallitsemiskysymysten selvittämiseksi Napoleonin Ranskan hyväksi) edustajien painostuksesta päätöksen Saksan 112 valtion lakauttamisesta ja niiden luovuttamisesta suurimmalta osaltaan Baijerin, Württembergin, Badenin ja Preussin haltuun.
- 234 Tarkoitetaan Saksan valtioiden edustajista koostuneen Pyhän Rooman valtakunnan ylimmän elimen, valtiopäivien, käsittelemää ja vahvistamaa päätöstä, jonka Ranska ja Venäjä olivat

sanelleet ja joka koski Reinin varren aluekysymysten selvittelyä (ks. selitystä 233). Vuodesta 1663 valtiopäivien kokoon-tumisaikana oli Regensburg.

- ²³⁵ *Krimin sota* (1853—1856), Venäjän sota Englannin, Ranskan, Turkin ja Sardinian liittoumaa vastaan ylivallasta Lähi-Idässä. Sota päättyi Venäjän tappioon; sen oli luovutettava Turkille eräät Tonavajoen suussa sijaitsevat alueet ja se menetti mahdollisuuden pitää laivastoaan Mustallamerellä.
- ²³⁶ Engels tarkoittaa Venäjän ja Ranskan välillä Pariisissa 3. maaliskuuta (19. helmikuuta) 1859 solmittua salaista sopimusta, jonka mukaan Venäjä sitoutui asettumaan hyvänsuopaiselle puolueettomuuskannalle, mikäli Ranskan ja Sardinian ja toisaalta Itävallan välille syttyy sota. Ranska lupasi puolestaan ottaa tarkasteltavaksi uudelleen Pariisin vuoden 1856 rauhansopimuksen kohdat, jotka rajoittivat Venäjän itsenäisyyttä Mustallamerellä.
- ²³⁷ Ks. selitystä 48.
- ²³⁸ Engels tarkoittaa seuraavia tapahtumia Louis Bonaparten elämässä: kansansuosiota tavoitellessaan Louis Bonaparte koetti hieroutua erilaisten oppositiopuolueiden, mm. italialaisten carbonarien, suosioon; vuonna 1832 hän sai Sveitsin kansalaisoikeudet Thurgau kantonissa; 30. lokakuuta 1836 Bonaparte teki kahden tykistörykmentin tukemana kapinayrityksen Stasbourgissa; vuonna 1848 Englannissa ollessaan Louis Bonaparte liittyi vapaaehtoisesti konstaapeliksi (Englannissa siviilihenkilöistä muodostettu poliisin varamiehistö) ja osallistui chartistien mielenosoituksen estämiseen 10. huhtikuuta 1848.
- ²³⁹ »*Kansallisuuksten periaate*», toisen valtakunnan hallitsevien piirien esittämä tunnus, jota käytettiin valloitus suunnitelmien ja ulkopoliittisen seikkailupolitiikan ideologisena kilpenä. Tekeytymällä »kansallisuuksien suojelijaksi» Napoleon III keinotteli sorrettujen kansojen kansallisilla intresseillä lujit-takseen Ranskan johtavaa asemaa ja laajentaakseen Ranskan rajoja.
- ²⁴⁰ Kysymyksessä ovat *Lunevillen rauhan* säätämät Ranskan rajat. Ranska ja Itävalta solmivat 9. helmikuuta 1801 rauhansopimuksen, joka vahvisti Ranskan ensimmäistä ja toista liittoumaa vastaan käymissä sodissa laajennetut rajat, mm. Reinin lännenpuoleisten alueiden, Belgian ja Luxemburgin liittämisen Ranskaan.
- ²⁴¹ Tarkoitetaan Pariisissa pidettyä Ranskan, Englannin, Itävallan, Venäjän, Sardinian, Preussin ja Turkin edustajien kongressia. Tässä kongressissa allekirjoitettiin 30. maaliskuuta 1856 Pariisin rauhansopimus, joka päätti vuosien 1853—1856 Krimin sodan.
- ²⁴² Ks. selitystä 14.

- 243 *Baselin vuoden 1795 rauhansopimus* merkitsi erillisrauhaa, jonka Preussi teki 5. huhtikuuta Ranskan tasavallan kanssa. Siten Preussi petti muut ensimmäisen Ranskan-vastaisen liittouman osanottajat.
- 244 Näin Preussin ulkoministeri von Schleinitz luonnehti 1859 Preussin ulkopoliittikkaa Ranskan ja Piemonten sodassa Itä-valtaa vastaan. Tämä politiikka edellytti liittymättömyyttä kumpaankaan sotivista puolista, jolloin ei kuitenkaan julistettu puolueettomuuttakaan.
- 245 Kysymyksessä on *Société Générale du Crédit Mobilier*, vuonna 1852 perustettu suuri ranskalainen osakepankki. Pankin tärkeimpänä tulolähteenä oli keinottelu arvopapereilla. *Crédit Mobilier* oli läheisessä yhteydessä toisen keisarikunnan hallituspuipeihin. Vuonna 1867 osakeyhtiö kärsi vararikon ja 1871 se lakkautettiin.
- 246 *Retnin liitto*, heinäkuussa 1806 perustettu Etelä- ja Länsi-Saksan valtioiden liitto, joka oli Napoleon I:n suojeluksessa. Liittoon kuului yli 20 valtiota, joista tuli itse asiassa Ranskan vasalleja. Liitto hajosi 1813, kun Napoleonin armeija kärsi tappion.
- 247 Tarkoitetaan Saksan liiton (ks. selitystä 268) linnoituksia, jotka sijaitsivat pääasiassa lähellä Ranskan rajaa; linnoitusten varuskunnat oli muodostettu pääasiassa Saksan liiton suurimpien valtioiden asevoimista, etupäässä itävaltalaisista ja preussilaisista joukoista.
- 248 Tarkoitetaan ruhtinas Schwarzenbergin taantumuksellista hallitusta, joka muodostettiin marraskuussa 1848 sen jälkeen kun Wienin kansankapinan 13. maaliskuuta 1848 alulle panema porvarillis-demokraattinen vallankumous oli kärsinyt tappion.
- 249 Sanonnalla »reaalipolitiikka» luonnehdittiin Bismarckin politiikkaa, joka aikalaisten mielestä perustui laskelmointiin.
- 250 Tarkoitetaan Fredrik II:n hyökkäystä joulukuussa 1740 Itä-vallalle kuuluvaan Sleesiaan.
- 251 14. lokakuuta 1806 ranskalaiset joukot tuhosivat Preussin armeijan kahdessa samanaikaisessa — Jenan ja Auerstedtin — taistelussa, ja Preussin valtio kärsi murskaavan tappion.
- 252 Ks. selitystä 221.
- 253 *Landwehr*, Preussin maavoimien yhdysosa; perustettiin 1813, jolloin se täytti kansan nostoväen tehtävää taistelussa Napoleonin joukkoja vastaan; ikäluokan mukaan sitä käytettiin joko toimivan armeijan täydennykseen tai varuskuntapalvelukseen.
- 254 »*Kulttuuritaistelu*» (Kulturkampf), porvarillisten liberaalien antama nimitys Bismarckin hallituksen 1870-luvulla toteuttamille lainsäädännöllisille toimenpiteille, joiden tarkoituksena oli taistelu maallisen kulttuurin puolesta. Taantumusvoimien

yhdistämiseksi Bismarck kumosi 1880-luvulla suurimman osan noista toimenpiteistä.

- 255 *Kantoni-liberaaleiksi* Engels nimitti ironisesti liberaaleja, jotka kannattivat Saksan muuttamista itsehallinnollisiin kantoneihin jaetun Sveitsin kaltaiseksi liittovaltioksi.
- 256 Kysymyksessä on marras—jouluukuussa 1848 Preussissa tapahtunut vallankaappaus ja sitä seurannut taantumuskausi.
- 257 »*Der Sozialdemokrat*» (Sosiaalidemokraatti), saksalainen päivälehti, Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja, ilmestyi syyskuusta 1869 syyskuuhun 1888 Zürichissä ja lokakuusta 1888 syyskuun 27. päivään 1890 Lontoossa. Marx samoin kuin Engelskin, joka avusti lehteä koko sen ilmestymisajan, auttoi lehden toimitusta noudattamaan proletaarista puoluelinjaa, arvosteli sen virheitä ja horjahteluja ja auttoi pääsemään niistä.
- 258 Vuonna 1858 prinssihallitsija Vilhelm erotti Manteuffelin ministeristön ja asetti valtaan maltillisia liberaaleja; porvarillisessa lehdistössä tätä suuntaa sanottiin mahtipontisesti »uudeksi aikakaudeksi»; tosiasialla Vilhelmin politiikka oli suunnattu yksinomaan Preussin monarkian ja junkkereiden aseman varmistamiseen. »Uusi aikakausi» valmisteli itse asiassa syyskuussa 1862 valtaan astuneen Bismarckin diktaturia.
- 259 Niin sanottu *perustuslakiselkkaus* Preussin hallituksen ja maapäivien porvarillis-liberaalisen enemmistön välillä puhkesi helmikuussa 1860, jolloin maapäivien enemmistö kieltäytyi vahvistamasta sotaministeri von Roonin esittämää armeijan uudistamissuunnitelmaa. Maaliskuussa 1862 edustajakamarin liberaali enemmistö kieltäytyi toistamiseen vahvistamasta sotilasmenoja, hallitus laski maapäivät hajalle ja määräsi uudet vaalit. Syyskuun lopulla 1862 muodostettiin Bismarckin vastavallankumouksellinen ministeristö, joka saman vuoden lokakuussa laski jälleen hajalle maapäivät ja alkoi toteuttaa sotaväen uudistusta käyttämällä siihen varoja ilman maapäivien vahvistusta. Selkkaus ratkaistiin vasta 1866; preussilainen porvaristo antautui Bismarckille Preussin Itävallasta saaman voiton jälkeen.
- 260 Vastaukseksi itävaltalais-baijerilaisten joukkojen tunkeutumiseen Kurhesseniin Preussin hallitus julisti marraskuun alussa 1850 liikekannallepanon ja lähetti paikalle joukkojaan. Marraskuun 8. päivänä Bronnzellen edustalla itävaltalais-baijerilais-ten ja preussilaisten etujoukkojen välillä sattui vähäinen yhteenotto, joka osoitti Preussin sotilasjärjestelmässä olevan vakavia puutteellisuksia ja armeijan aseistuksen olevan vanhentunutta. Tämä pakotti Preussin luopumaan sotatoimista ja antautumaan.

- ²⁶¹ *Kansallinen liitto* perustettiin porvarillisten liberaalien edustajakokouksessa 15.—16. syyskuuta 1859 Frankfurt am Mainissa. Liiton perustajat asettivat tavoitteekseen koko Saksan paitsi Itävaltaa yhdistämisen Preussin johdolla. Kun 11. marraskuuta 1867 perustettiin Pohjois-Saksan liitto, Kansallinen liitto julistautui hajonneeksi.
- ²⁶² Ks. selitystä 192.
- ²⁶³ Vihjaus Pariisissa 1839 ilmestyneeseen Louis Bonaparten kirjaan Napoleonin aatteet (Napoléon-Louis Bonaparte. Des idées napoléoniennes).
- ²⁶⁴ Puolan kansalliseen vapautukseen tähtäävän kapinan aikana 8. helmikuuta 1863 Venäjä ja Preussi solmivat sopimuksen kummankin maan sotaväen yhteistoimista kapinallisia vastaan. Preussilaiset joukot tehostivat rajan vartiointia jo ennen sopimuksen allekirjoittamista estääkseen kapinallisten siirtymisen Preussin alueelle.
- ²⁶⁵ Tanskan kuninkaan Fredrik VII:n kuoleman jälkeen Itävalta ja Preussi esittivät 16. tammikuuta 1864 Tanskan hallitukselle uhkavaatimuksen, että se kumoaisi vuoden 1863 perustuslain, jossa Schleswig julistettiin liitetyksi täydellisesti Tanskaan. Kun Tanska kieltäytyi noudattamasta uhkavaatimusta, alkoi sota. Wienissä 30. lokakuuta 1864 solmitun rauhansopimuksen mukaan herttuakuntien, Schleswigin ja Holsteinin, alue — nekin osat mukaan luettuina, joissa ei-saksalainen väestö oli vallitsevana — julistettiin Itävallan ja Preussin yhteiseksi omaisuudeksi, ja Itävallan ja Preussin vuoden 1866 sodan jälkeen se liitettiin kokonaan Preussiin.
- ²⁶⁶ 5. kesäkuuta (24. toukokuuta) 1851 Venäjän ja Tanskan edustajien allekirjoittaman *Varsovan pöytäkirjan* mukaan sekä 5. toukokuuta 1852 Venäjän, Itävallan, Ranskan, Preussin ja Ruotsin yhdessä Tanskan edustajien kanssa allekirjoittaman Lontoon pöytäkirjan mukaan saatettiin voimaan Tanskan kuninkaalle kuuluvien alueiden, Schleswigin ja Holsteinin jakamattomuuden periaate.
- ²⁶⁷ Meksikon retkikunta oli Ranskan vuosina 1862—1867 toimeenpanema aseellinen maahanhyökkäys, aluksi yhdessä Englannin ja Espanjan kanssa. Tarkoituksena oli tukahduttaa Meksikon vallankumous ja tehdä Meksikosta Euroopan valtioiden siirtomaa. Meksikon kansan sankarillisen vapautustaistelun ansiosta ranskalaiset maahanhyökkääjät kärsivät tappion ja joutuivat 1867 viemään joukkonsa pois Meksikosta.
- ²⁶⁸ *Saksan liitto* perustettiin Wienin kongressissa 8. kesäkuuta 1815. Se oli itsevaltaisten feodaalivaltioiden yhteenliittymä, joka vakiinnutti Saksan valtiollisen ja taloudellisen hajanaisuuden. Liitto hajosi lopullisesti Itävallan ja Preussin sodan aikana 1866.

- 269 Sanontaa »reipas iloinen sota» käytti ensi kerran taantumuksellinen historioitsija ja lehtimies H. Leo 1853, ja myöhemminä vuosina sitä käytettiin militaristisessa ja šovinistisessä mielessä.
- 270 Preussin johtama Pohjois-Saksan liitto, johon kuului Pohjois- ja Keski-Saksan 19 valtiota ja 3 vapaakaupunkia, perustettiin 1867 Bismarckin ehdotuksesta. Liiton perustaminen oli Preussin johdolla toteutetun Saksan yhdistämisen ratkaisevia vaiheita. Liitto lakkautettiin tammikuussa 1871 Saksan valtakunnan perustamisen yhteydessä.
- 271 Tarkoitetaan Itävallan ja Preussin sotaa 1866, jossa Itävallan puolella esiintyivät Saksi, Hannover, Baijeri, Baden ym. Saksan liiton jäsenet ja Preussin puolella Mecklenburg, Oldenburg ym. pohjoissaksalaiset valtiot.
- 272 Keväällä 1866 Itävältä esitti liittopäiville (ks. selitystä 227) valituksen sen johdosta, että Preussi rikkoi sopimusta Schleswigin ja Holsteinin herttuakuntien yhteisestä hallinnasta. Bismarck kieltäytyi alistumasta liittopäivien päätökseen, ja liittopäivät julistivat Itävallan ehdotuksesta sodan Preussille. Preussilaisten joukkojen saavuttaessa menestystä sodassa liittopäivät jouduttiin siirtämään Frankfurt am Mainista Augsburgiin, jossa ne 24. elokuuta 1866 ilmoittivat toimintansa lakkauttamisesta.
- 273 Syyskuussa 1866 Preussin edustajakamari hyväksyi Bismarckin esittämän lakiehdotuksen, joka vapautti hallituksen vastuusta laillisesti vahvistamatta jääneestä varojen käytöstä perustuslakiselkkauksen (ks. selitystä 259) aikana.
- 274 Kysymyksessä on Itävallan ja Preussin sodan ratkaiseva taistelu 3. heinäkuuta 1866 Königgrätzin kaupungin (nykyisin Hradec Králove, Tšekkoslovakia) edustalla lähellä Sadowan kylää. Sadowan taistelu päättyi itävaltalaisten musertavaan tappioon.
- 275 *Pohjois-Saksan liiton perustuslain*, joka laillisti Preussin tosiasiallisen herruuden liitossa, vahvistivat Pohjois-Saksan liiton perustuslakia säätävät valtiopäivät 17. huhtikuuta 1867. Preussin kuningas julistettiin liiton presidentiksi ja asevoimien ylikomentajaksi; hänen hoidettavakseen luovutettiin myös ulkopolitiikan johto. Yleisen äänioikeuden perusteella valittujen liiton valtiopäivien lainsäädäntävaltuuksia rajoitettiin suuresti: sen hyväksymät lait astuivat voimaan vasta sen jälkeen, kun kokoomukseltaan taantumuksellinen liittoneuvosto hyväksyi ja presidentti vahvisti ne. Myöhemmin Saksan valtakunnan perustuslaki pohjautui Pohjois-Saksan liiton perustuslakiin.

Vuoden 1850 perustuslain mukaan Preussissa säilyi suurimmalta osaltaan feodaaliylimystöstä koostuva ylähuone (»herrainhuone»). Maapäivien valtuudet olivat hyvin rajoitetut, niiltä puuttui lainsäädäntöaloitetta. Kuningas nimitti

- ministerit, jotka olivat vastuuvollisia vain kuninkaalle. Vuoden 1850 perustuslaki oli voimassa Preussissa Saksan valtakunnan perustamisen (1871) jälkeenkin.
- 276 »*Manchester Guardian*» (Manchesterin vartio), englantilainen porvarillinen sanomalehti, vapaakaupan kannattajien äänenkannattaja, myöhemmin liberaalipuolueen äänenkannattaja; perustettu Manchesterissa 1821.
- 277 *Tulliparlamentti* oli tulliliiton johtoelin. Tulliliittoa uudistettiin vuoden 1866 sodan jälkeen. Parlamentti koostui Pohjois-Saksan liiton valtiopäivämiehistä ja varta vasten valituista eteläsaksalaisten valtioiden Baijerin, Badenin, Württembergin ja Hessenin edustajista. Sen toimialaan kuuluivat yksinomaan kauppa- ja tullipolitiikan kysymykset. Etelä-Saksan edustajat vastustivat sitkeästi Bismarckin yrityksiä laajentaa vähitellen tulliparlamentin toimialaa poliittisia kysymyksiä käsittäväksi.
- 278 Main-joki oli Pohjois-Saksan liiton ja eteläsaksalaisten valtioiden välisenä rajana.
- 279 Wienissä 3. lokakuuta 1866 Itävallan kanssa solmitun rauhansopimuksen mukaan Itävallan ja Preussin sotaan Preussin puolella osallistuneelle Italialle palautettiin Venetsia, mutta Italian vaatimukset Etelä-Tyrolin ja Triesten luovuttamisesta sille jäivät tyydyttämättä.
- 280 Tarkoitetaan Itävallan kanslerin Metternichin sanontaa »Italia on maantieteellinen käsite», jota hän käytti 6. elokuuta 1847 päivätyssä pikasanomassaan Pariisin lähettiläälle kreivi Apponyille. Myöhemmin Metternich käytti sanontaa »maantieteellinen käsite» myös Saksasta puhuessaan.
- 281 Itävallan, Preussin, Venäjän, Ranskan, Italian, Alankomaiden ja Luxemburgin diplomaattisten edustajien *Lontoon konferenssi*, jossa käsiteltiin Luxemburgin kysymystä, pidettiin 7.—11. toukokuuta 1867. Toukokuun 11. päivänä allekirjoitetun sopimuksen mukaan Luxemburgin herttuakunta (Alankomaiden kuningas säilytti entiseen tapaan jatkuvasti herttuan arvonimen) julistettiin puolueettomaksi valtioksi. Preussi velvoitettiin viemään viipymättä varuskuntansa pois Luxemburgin linnoituksesta ja Napoleon III:n oli luovuttava Luxemburgin Ranskaan yhdistämisen vaatimuksesta.
- 282 »*Tulikivijoukkoksi*» (Schwefelbande) nimitettiin alun perin 1770-luvulla Jenan yliopiston ylioppilaisseuraa, jolla oli huono maine sen jäsenten toimeenpanemien mellakoiden vuoksi. Myöhemmin tätä nimitystä käytettiin yleensä kaikista rikollisten ja epäilyttävien aineiden joukkioista.
- 283 *Spichernin* (Lothringen) ja *Wörthin* (Elsass) taisteluissa Preussin sotajoukot aiheuttivat elokuussa 1870 tappion Ranskan sotajoukoille. Sedanin edustalla käytiin yksi suurimmista Saksan ja Ranskan välisen sodan taisteluista, jossa 2. syyskuuta 1870 Ranskan armeija antautui.

- ²⁸⁴ Ks. selitystä 17.
- ²⁸⁵ *Francs-tireureiksi* (vapaa-ampujiksi) sanottiin ranskalaisia sissejä, jotka osallistuivat aktiivisesti taisteluun Preussia vastaan Saksan ja Ranskan välisessä sodassa 1870—1871.
- ²⁸⁶ »Asetus nostoväestä», Preussissa 21. huhtikuuta 1813 hyväksytty laki, joka edellytti Napoleonin armeijan selustassa ja sivustoissa sissisodan menetelmin toimivien vapaaehtoisjoukkojen perustamista.
- ²⁸⁷ Ks. selitystä 2.
- ²⁸⁸ 19. maaliskuuta 1848 Berliinin kapinaan nousseet asukkaat pakottivat Preussin kuninkaan Fredrik Vilhelm IV:n astumaan palatsin parvekkeelle ja paljastamaan päänsä kunnioituksen osoitukseksi kansankapinassa 18. maaliskuuta kaatuneille.
- ²⁸⁹ Vuoden 1870 syyskuun 4. päivän vallankumouksen tuloksena muodostettu Ranskan »kansallisen puolustuksen» hallitus allekirjoitti 28. tammikuuta 1871 Bismarckin kanssa sopimuksen välirauhasta ja Pariisin antautumisesta. Lopullinen rauhansopimus allekirjoitettiin 10. toukokuuta 1871 Frankfurtissa.
- ²⁹⁰ Ks. selitystä 231.
- ²⁹¹ Ludvig XIV:n määräyksestä ranskalaiset joukot valloittivat 30. syyskuuta 1681 Strassburgin, joka kuului Saksan valtakuntaan. Piispa Fürstenbergin johtama kaupungin katolinen puolue tervehdi kaupungin liittämistä Ranskaan ja myötävaihtutti siihen, ettei ranskalaisille tehty vastarintaa.
- ²⁹² Ludvig XIV:n 1679—1680 muodostamien *reunionikamareiden* tehtävänä oli perustella lain ja historian kannalta sekä todistaa oikeutetuksi Ranskan aluevaatimukset naapurivaltioidensa joidenkin osien suhteen, jotka ranskalaiset joukot sen jälkeen miehittivät.
- ²⁹³ *Kartelli*, Bismarckin hallitusta kannattanut kahden vanhoillisen puolueen (»konservatiivien» ja »vapaiden konservatiivien») ja kansallisliberaalien liitto, joka perustettiin sen jälkeen, kun Bismarck oli laskenut hajalle valtiopäivät tammikuussa 1887. Helmikuussa 1887 kartelli sai vaalivoiton, mikä antoi sille 220 paikkaa valtiopäivillä. Kartelliin kuuluvien puolueiden keskinäisten ristiriitojen kärjistyminen ja kartellin tappio vuoden 1890 vaaleissa (se sai yhteensä 132 paikkaa) johtivat kartellin hajoamiseen.
- ²⁹⁴ Engels tarkoittaa Preussin kuninkaan Vilhelm I:n julistamista Saksan keisariksi 18. tammikuuta 1871 Versaillesin palatsissa.
- ²⁹⁵ Ks. selitystä 222.
- ²⁹⁶ Tarkoitetaan vuoden 1873 maailman talouskriisiä, joka tuntui eniten Saksassa.

- ²⁹⁷ *Progressistit* olivat kesäkuussa 1861 perustetun preussilaisen porvarillisen puolueen jäseniä. Progressistien puolue vaati Saksan yhdistämistä Preussin johdolla, yleissaksalaisen parlamentin koollekutsumista ja edustajakamarille vastuullisen liberaalin hallituksen perustamista.
- ²⁹⁸ Tarkoitetaan elokuussa 1869 perustettua Saksan sosiaalidemokraattista työväenpuoluetta (eisenachilaisia) ja lassallelaista Saksan yleistä työväenliittoa (ks. selitystä 28), jotka liittyivät yhteen vuonna 1875 Gothan edustajakokouksessa. Yhdistyneen puolueen nimeksi tuli Saksan sosialistinen työväenpuolue.
- ²⁹⁹ Tarkoitetaan Baijerin ja Württembergin erikoisoikeuksia, jotka oli vahvistettu sopimuksessa niiden liittämistä Pohjois-Saksan liittoon sekä Saksan valtakunnan perustuslaissa. Baijeri ja Württemberg säilyttivät itsenäisen posti- ja lennätinhallinnon sekä useat erityisverot. Baijerin, Württembergin ja Saksin edustajista perustettiin liittoneuvostoon ulkopoliittisia kysymyksiä käsittelevä erikoisvaliokunta, jolla oli veto-oikeus.
- ³⁰⁰ *Rikostuomioistulmet*, Saksan valtakunnan alimpia tuomioistuinta, joita perustettiin muutamiin Saksan valtioihin vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen. Ne koostuivat ylituomarista ja kahdesta lautamiehestä (schöffen), jotka osallistuivat paitsi syytettyjen syyllisyyden toteamiseen myös rangaistuksen määrittelyyn yhdessä tuomarin kanssa. Lautamiehen toimi edellytti vakinaista asuinpaikkaa ja taattua varallisuusasemaa.
- ³⁰¹ Kysymyksessä on *Preussin vuoden 1872 hallinnollinen uudistus*, jonka oli määrä lakkauttaa tilanherrojen perinnöllinen hallinto-oikeus maaseudulla ja saattaa paikkakunnilla voimaan joitakin itsehallinnon aineksia. Tosiasiallisesti junkkeri-tilanomistajat säilyttivät valtansa paikkakunnilla, sillä heille itselleen tai heidän suosikeilleen kuului suurin osa valituista viroista.
- ³⁰² Tarkoitetaan vuoden 1888 *Englannin paikallisen hallinnon uudistusta*. Uudistuksen mukaan šeriffien tehtävät siirrettiin kreivikuntien valituille neuvostoille, joiden hoidettavana oli mm. verojen periminen ja paikallinen budjetti. Kreivikuntien neuvostojen valintaan saivat osallistua kaikki ne, joilla oli oikeus osallistua parlamenttivaaleihin, sekä 30 vuotta täyttäneet naiset.
- ³⁰³ Ks. selitystä 254.
- ³⁰⁴ *Ultramontanismi*, roomalaiskatolisen kirkon ääriantaantumuksellinen suuntaus, joka pyrki keskittämään Rooman paavin rajoittamattomaan määräysvaltaan kaikkien maiden uskonnolliset ja maalliset asiat. Ultramontanismin voitettua Vatikaanin kirkolliskokous hyväksyi 1870 dogmin paavin »erehtymättömydestä».
- ³⁰⁶ Kirkkovaltiossa 2. lokakuuta 1870 toimeen pannun kansanäänestyksen perusteella kirkkovaltio liitettiin Italian kuningaskuntaan, millä vietiin päätökseen maan valtiollinen yhdistä-

minen. Paavin maallinen valta lakkautettiin; paavin valta säilyi vain Vatikaanissa ja Lateraanipalatsissa sekä kaupungin ulkopuolella olevassa paavin residenssissä. Vastaukseksi tähän paavi julistautui »Vatikaanin vangiksi». Vuosikautia jatkunut paavin ja Italian hallituksen välinen selkkaus ratkaistiin virallisesti vasta 1929.

³⁰⁶ *Welfit*, hannoverilainen puolue, joka perustettiin 1866 Hannoverin Preussiin liittämisen jälkeen (nimi on saanut alkunsa muinaisen hannoverilaisen Welfien ruhtinassuvun mukaan). Puolue asetti tavoitteekseen hannoverilaisen kuningassuvun oikeuksien ja Hannoverin itsenäisen aseman palauttamisen Saksan valtakunnassa. Puoluetta lähensivät keskustaan pääasiallisesti sen partikularistiset ja preussilaisvastaiset pyrkimykset.

³⁰⁷ Artikkelin *Vuoden 1891 sosiaalidemokraattisen ohjelman luonnoksen arvostelua* on mallinäyte Engelsin peräänantamattomasta taistelusta opportunistia vastaan ja Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen vallankumouksellisen marxilaisen ohjelman puolesta. Aiheena artikkelin kirjoittamiseen oli Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmanluonnos, joka lähetettiin Engelsille ja jonka puolueen hallitus laati Erfurtin edustajakokouksen hyväksyttäväksi vuoden 1875 Gothan ohjelman tilalle. Engels arvosteli erittäin jyrkästi poliittisille vaatimuksille omistettua ohjelman kohtaa, jossa yritettiin viedä läpi opportunistinen ajatus kapitalismin rauhanomaisesta kehityksestä sosialistiseksi yhteiskunnaksi. Arvostellessaan ohjelmanluonnoksen puutteellisuuksia Engels kehitteli samassa joitakin marxismin perusajatuksia, kuten ajatusta proletariaatin liikkeen taloudellisista ja poliittisista tehtävistä ja tavoitteista, demokraattisten uudistusten puolesta käytävän taistelun merkityksestä, erilaisista kapitalismista sosialismiin siirtymisen teistä sekä kysymystä proletariaatista valtiosta ja proletariaatin diktatuurista. Engelsin arvostelevat huomautukset sekä samaan aikaan hänen vaatimuksestaan julkaistu Marxin teos *Gothan ohjelman arvostelua* vaikuttivat suuresti ohjelmanluonnoksen myöhempään käsittelyyn ja laadintaan.

Erfurtissa 14.—21. lokakuuta 1891 pidetyssä Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen edustajakokouksessa hyväksytty ohjelma oli huomattava askel eteenpäin Gothan ohjelmaan verrattuna. Puolueen ohjelmasta poistettiin reformistiset laskallaiset dogmit ja siinä täsmällisemmin kuin entisessä muotoiltiin poliittiset ja taloudelliset vaatimukset. Ohjelmassa perusteltiin tieteellisesti kapitalistisen järjestelmän tuhoutumisen ja sen sosialistiseen järjestelmään vaihtamisen väistämättömyys ja sanottiin selvästi, että suorittaakseen yhteiskunnan sosialistisen uudistamisen proletariaatin on otettava valtiovalta käsiinsä.

Erfurtin ohjelmassa oli kuitenkin myös vakavia puutteellisuuksia, joista suurin oli se, että siitä puuttui teesi proletariaatin diktatuurista, joka on yhteiskunnan sosialistisen

uudistamisen väline. Ohjelman lopullista tekstiä laadittaessa oli näin ollen jätetty huomion ulkopuolelle Engelsin tärkein huomautus.

Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johto jätti pitkäksi aikaa julkaisematta Engelsin artikkelin *Vuoden 1891 sosiaalidemokraattisen ohjelmanluonnoksen arvostelua*; se julkaistiin vasta 1901 aikakauslehdessä »Die Neue Zeit».

- ³⁰⁸ Kysymyksessä on Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen Gotthan ohjelma. Ks. Marxin teosta *Gothan ohjelman arvostelua* (tämän laitoksen 5. osa, s. 525—551).
- ³⁰⁹ Ks. selitystä 26.
- ³¹⁰ Ks. selitystä 275.
- ³¹¹ Ks. selitystä 259.
- ³¹² Engels on ironisesti yhdistänyt tällä nimellä kaksi vuonna 1871 Saksan valtakuntaan liitettyä »itsenäistä» kääpiövaltiota: Reuss-Greizin ja Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein-Ebersdorfin, jotka kuuluivat Reussin ruhtinassuvun vanhemmalle ja nuoremmalle haaralle.
- ³¹³ Ks. selitystä 86.
- ³¹⁴ Tarkoitetaan vuoden 1866 Itävallan ja Preussin välistä sotaa sekä vuosien 1870—1871 Ranskan ja Preussin välistä sotaa, jotka saattoivat päätökseen Saksan yhdistämisen Preussin johdolla.
- ³¹⁵ Kysymyksessä on 18. brumairekuuta (9. marraskuuta) 1799 suoritetun vallankaappauksen tuloksena ensimmäiseksi konsulliksi julistautuneen Napoleon Bonaparten diktatuuri. Tämä valtiomuoto tuli Ranskassa 10. elokuuta 1792 pystytetyn tasavaltalaisen järjestelmän tilalle. Vuonna 1804 Ranskasta tuli virallisesti keisarikunta, ja Napoleon julistettiin keisariksi.
- ³¹⁶ Engels tarkoittaa marraskuussa 1880 Le Havren edustajakokouksessa hyväksyttyä Ranskan työväenpuolueen ohjelmaa. Touku-kuussa 1880 yksi Ranskan sosialistijohtajista J. Guesde saapui Lontooseen, jossa hän sekä Marx, Engels ja Lafargue laativat ohjelmanluonnoksen. Marx saneli Guesdelle ohjelman teoreettisen johdannon.
- ³¹⁷ Espanjan sosialistisen työväenpuolueen ohjelma hyväksyttiin Barcelonan edustajakokouksessa 1888.
- ³¹⁸ Tarkoitetaan vuonna 1876 Philadelphiassa pidettyä kuudetta maailman teollisuusnäyttelyä. Näyttely osoitti, että Saksan teollisuus oli jäänyt huomattavasti jälkeen muiden maiden teollisuudesta. Nimittäessään Saksan teollisuuden jälkeensijäneisyyttä teollisuuden Jenaksi Engels tarkoittaa Preussin armeijan tappiota Jenan taistelussa lokakuussa 1806 Napoleonin aikaista Ranskaa vastaan käydyssä sodassa.

- 319 »*Pieni Irlanti*» (Little Ireland), pääasiassa irlantilaisten työläisten asuttama kortteli Manchesterin eteläpuoleisella laita-kaupungilla.
»*Seven Dials*» (Seitsemän nuolta), työläiskortteli Lontoon keskustassa.
- 320 *Cottagejärjestelmä*, asunnon myöntäminen tehtaan työläiselle orjuuttavilla ehdoilla: asuntovuokra pidätettiin työläisen pal-kasta.
- 321 »*The Commonweal*» (Yhteishyvä), englantilainen viikkolehti, ilmestyi Lontoossa vuosina 1885—1891 ja 1893—1894; vuosina 1885—1886 aikakauslehdessä julkaistiin joitakin Engelsin artikkeleita.
- 322 Ks. selitystä 50.
- 323 Ks. selitystä 52.
- 324 Tarkoitetaan parlamentti uudistusta, joka antoi teollisuuspor-variston edustajille mahdollisuuden päästä parlamenttiin.
- 325 Maaseutupiirien joukkoliikkeen painostuksesta Englannissa pantiin 1884 toimeen kolmas parlamentti uudistus, jonka perusteella maaseutupiireissä saatettiin voimaan samat äänioi-kiireissä saantiehtot, jotka oli saatettu voimaan kaupunki-piireissä vuonna 1867 (ks. selitystä 56). Tämän uudistuksen jälkeen huomattavat väestökerrokset, kuten maalaisproleta-riaatti, kaupunkilaisköyhälistö ja kaikki naiset, olivat yhä vielä vailla äänioikeutta.
- 326 *Brittiläinen tieteen edistämisseura* perustettiin 1831 ja se toimii Englannissa nykyäänkin; seuran vuosikokousten aineistot julkaistaan selosteina.
- 327 Engels kirjoitti tervehdysten sen johdosta, että häntä kut-suttiin osallistumaan sosialistiylioppilaiden kansainvälisen kongressin työhön. Tervehdys julkaistiin lehdessä »*L'Etudiant-socialiste*».
- Socialistiylioppilaiden kansainvälinen kongressi* kutsuttiin koolle Genèveen ylioppilasryhmän aloitteesta ja se pidettiin Genèveässä 22.—25. joulukuuta 1893. Kongressissa oli läsnä 26 edustajaa armenialaisista, belgialaisista, bulgarialaisista, italialaisista, saksalaisista, puolalaisista, venäläisistä ja muista ylioppilasjärjestöistä. Kongressin käsiteltävänä olivat kysy-mykset henkisen työn tekijöiden osallistumisesta sosialistiseen liikkeeseen sekä mm. kysymykset antisemitismistä ja anarkis-mista. Kongressi kehotti opiskelijoita tekemään aktiivista sosialistista propagandaa opiskelijoiden keskuudessa ja päätti perustaa Genèveen kansainvälisen sihteeristön solmimaan ja lujittamaan eri maiden sosialistiylioppilaiden välisiä suhteita.
- »*L'Etudiant-socialiste*» (Sosialistiylioppilas), kaksiviikkoi-nen sosialistinen sanomalehti, ilmestyi Brysselissä vuodesta 1891; alussa oli belgialaisten sosialistiylioppilaiden liiton

- äänenkannattaja ja vuodesta 1893 sosialistiylioppilaiden kansainvälisen sihteeristön äänenkannattaja.
- 328 Tämän artikkelin Engels kirjoitti vastaukseksi Italian sosialistisen työväenpuolueen johtajien Kulischowan ja Turatin pyyntöön lausua mielipiteensä puolueen taktiikasta Italiassa kehittyvän työtätekevien laajan joukkoliikkeen oloissa.
- 329 »*Käännetytykset*» tasavaltalaisiksi sanottiin F. Cavallottin johtamia italialaisia radikaaleja. Pikku- ja keskivarakkaan porvariston etuja puoltaneet radikaalit olivat demokratismin kannalla ja toimivat joissakin tapauksissa yksimielisesti sosialistien kanssa.
- 330 Tarkoitetaan pikkuporvarillisten demokraattien Ledru-Rollinin, Floconin ja pikkuporvarillisen sosialistin Louis Blancin sekä salaisten vallankumouksellisten yhdistysten jäsenen mekaanikko Albertin osallistumista Ranskan tasavallan väliaikaiseen hallitukseen, joka muodostettiin 24. helmikuuta 1848.
- 331 Teos *Talonpoikaiskysymys Ranskassa ja Saksassa* on tärkeä agraarikysymystä koskeva marxismiin asiakirja. Tämän työn kirjoittamiseen vaikutti välittömästi Vollmarin ym. opporunistien yritys käyttää hyväkseen Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen agraariohjelman luonnoksen käsittelyä Frankfurtin edustajakokouksessa 1894 viedäkseen läpi marxisminvastaisia »teorioita» maaseudun kulakkiainesten asteittaisesta sosialismiin kasvettumisesta yms. Engels halusi esiintyä tästä kysymyksestä lehdistössä korjatakseen myös ranskalaisten sosialistien virheet ja heidän agraariohjelmassaan (joka hyväksyttiin Marseillein edustajakokouksessa 1892 ja täydennettiin Nantesin edustajakokouksessa 1894) tekemät poikkeamat marxismista ja myönnytykset opporunisteille.
- 332 Ks. selitystä 46.
- 333 »*Sozialdemokrat*» (Sosiaalidemokraatti), Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen viikkolehti, ilmestyi Berliinissä vuosina 1894—1895.
Engelsin mainitsema Lafarguen selostus »Talonpoikien omistus ja taloudellinen kehitys» julkaistiin sanomalehden liitteenä 18. lokakuuta 1894.
- 334 Puhuessaan preussilaisen kansakunnan pyhästä Saksan valtakunnasta Engels muuttaa Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keskiaikaisen nimen (ks. selitystä 184) korostaakseen, että Saksan yhdistäminen tapahtui Preussin johdolla ja merkitsi saksalaisten alueiden preussilaistamista.
- 335 »*Työn ritarikunta*» (Order of the Knights of Labor), amerikkalainen työläisten järjestö, joka perustettiin vuonna 1869 Philadelphiasa; vuoteen 1878 toimi salaisena yhdistyksenä. Ritarikuntaan kuului pääasiassa ammattitaidottomia työläisiä, mm. neekereitä; sen tavoitteena oli osuuskuntien perustaminen ja keskinäisavun järjestäminen. Ritarikunnan johto

torjui työläisten poliittisen taistelun ja kannatti luokkien yhteistoimintaa. Vuonna 1886 ritarikunnan johto esiintyi yleislakkoa vastaan ja kielsi jäsentensä osallistumasta siihen. Kiellosta huolimatta ritarikunnan rivijäsenet osallistuivat lakkoon. Tämän jälkeen ritarikunnan vaikutusvalta työläisjoukkojen keskuudessa alkoi heiketä ja 1890-luvun lopulla ritarikunta hajosi.

³³⁶ »*Deutsche Worte*» (Saksalainen sana), itävaltalainen taloustieteellinen ja yhteiskuntapoliittinen aikakauslehti, ilmestyi Wienissä vuosina 1881—1904.

M. Wirthin artikkeli Hegeliin kohdistettu ilkeävaltaisuus ja hänen vainoaminen nykyisessä Saksassa julkaistiin aikakauslehden 5. numerossa 1890.

³³⁷ Kysymyksessä on P. Barthin kirja *Die Geschichtsphilosophie Hegels und Hegelianer bis auf Marx und Hartmann* (Hegelin ja hegeliläisten historianfilosofia ennen Marxia ja Hartmannia), joka ilmestyi Leipzigissä 1890.

³³⁸ »*Berliner Volks-Tribüne*» (Berliinin kansantribuuni), sosiaalidemokraattinen viikkolehti, läheinen puolianarkistiselle »nuorten» ryhmälle; ilmestyi vuosina 1887—1892.

Saakoon kukin työnsä koko tuotteen -aiheesta käydyn keskustelun aineistot julkaistiin lehdessä 14. kesäkuuta — 12. heinäkuuta 1890.

³³⁹ Ks. selitystä 26.

³⁴⁰ Boenigk joka valmisteli luentoa sosialismista, pyysi 16. elokuuta 1890 päivätyssä kirjeessään Engelsiä vastaamaan kysymyksen sosialististen uudistusten tarkoituksenmukaisuudesta ja mahdollisuudesta, mikäli eri yhteiskuntaluokkien välillä on eroavuuksia sivistyksessä, tietoisuustasossa yms.

³⁴¹ Ks. selitystä 41.

³⁴² Kysymyksessä on P. Barthin kirja *Die Geschichtsphilosophie Hegels und Hegelianer bis auf Marx und Hartmann*.

³⁴³ Mehringin artikkeli Historiallisesta materialismista julkaistiin 1893 liitteenä hänen kirjaansa *Die Lessing-Legende*.

³⁴⁴ *Brandenburg* oli Preussin provinssi, sen historiallinen keskus.

³⁴⁵ Ks. selitystä 184.

³⁴⁶ Tarkoitetaan N. F. Danielsonin kirjaa »*Очерки нашего пореформенного общественного хозяйства*» (Katsauksia reformin jälkeiseen yhteiskuntatalouteemme), joka ilmestyi Pietarissa 1893 salanimellä Nikolai — on. Kirjeessä Engels on kirjoittanut venäjäksi sanan «*очерки*» (katsauksia).

³⁴⁷ »*Sozialpolitisches Centralblatt*» (Yhteiskuntapoliittinen keskuslehti), sosiaalidemokraattinen viikkolehti, ilmestyi Berliinissä vuosina 1892—1895. Vuoden 1893 ensimmäisessä numerossa

- julkaistiin P. Struven artikkeli Arvio Venäjän kapitalistisesta kehityksestä.
- ³⁴⁸ Krimin sodasta ks. selitystä 235.
Vuonna 1861 Venäjällä lakkautettiin maaorjuus.
- ³⁴⁹ Kyseisen kirjeen julkaisi ensi kerran vastaanottajaa mainitsematta »Der Sozialistische Akademiker» (Sosialistinen tiedemies) lehden avustaja H. Starkenburg lehden 20. numerossa 1895. Tästä syystä Starkenburg on aikaisemmissa julkaisuissa esitetty virheellisesti kirjeen vastaanottajaksi.
- ³⁵⁰ Ks. selitystä 198.
- ³⁵¹ Kysymyksessä on G. Gülichin moniosainen teos *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit* (Aikamme huomattavimpien kauppavaltioiden kaupan, teollisuuden ja maanviljelyksen historiallinen kuvaus), joka ilmestyi Jenassa vuosina 1830—1845.
- ³⁵² Kysymyksessä on W. Sombartin artikkeli Karl Marxin taloudellisen järjestelmän arvostelua, joka julkaistiin aikakauslehdessä »Archiv für Sociale Gesetzgebung und Statistik» (Sosiaalilainsäädännön ja tilastotieteen arkisto), VII nidos, 1894.
- ³⁵³ Toukokuussa 1895 Engels kirjoitti Lisäyksiä Pääoman kolmannen osaan: »Arvolaki ja voiton suhdeluku» ja »Pörssi».

NIMIHAKEMISTO

A

- Agassiz, Jean Louis Rodolphe* (1807—1873), sveitsiläinen eläintieteilijä ja geologi, julisti idealistista katastrofiteoriaa ja jumallaisen luomistapahtuman ajatusta.— 264.
- Aiskhylos* (525—456), muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija.— 223, 224, 275, 319.
- Albrecht, Karl* (1788—1844), saksalainen kauppias; vuonna 1841 muutti Sveitsiin, jossa levitti uskonnollis-mystisiä Weitlingin utopistiselle kommunismille läheisiä aatteita.— 205.
- Aleksanteri I* (1777—1825), Venäjän keisari (1801—1825).— 465, 506.
- Aleksanteri II* (1818—1881), Venäjän keisari (1855—1881).— 119, 490, 493.
- Aleksanteri Suuri* (356—323 eaa.), muinaisajan kuuluisa sotapäällikkö ja valtiomies.— 272.
- Ammianus Marcellinus* (n. 332—n. 400), roomalainen historioitsija, kirjoitti teoksen *Historia*.— 282, 307.
- Anakreon* (500-luvun puoliväli eaa.), muinaiskreikkalainen lyriikko.— 290.
- Anaksagoras Klazomenaista* (Vähä-Aasia) (n. 500—428 eaa.), muinaiskreikkalainen materialistifilosofi.— 41, 65.
- Anaksandridas* (500-luku eaa.), Spartan keisari, hallitsi vuodesta 560 eaa. rinnan Aristonin kanssa.— 276.
- Appianus Aleksandrialainen* (1. vuosisadan loppu — 170-luku), muinasroomalainen historioitsija.— 440.
- Appius Claudius Caesus* (k. n. 448 eaa.), roomalainen valtiomies, kertoman mukaan yksi ns. 12 taulun lakien laatijoita.— 337.
- Aristeides* (n. 540—n. 467 eaa.), muinaiskreikkalainen poliitikko ja sotapäällikkö.— 331.

- Aristofanes* (n. 450—n. 385 eaa.), muinaskreikkalainen näytelmäkirjailija, poliittisaiheisten satiiristen komedioiden tekijä.— 277.
- Ariston* (500-luku eaa.), Spartan keisari (574—520 eaa.), hallitsi rinnan Anaksandridaksen kanssa.— 276.
- Aristoteles* (384—322 eaa.), muinaisajan suuri ajattelija, filosofiassa horjui materialismin ja idealismin välillä.— 78, 322.
- Arkwright, Richard* (1732—1792), englantilainen teollisuudenharjoittaja ja keksijä.— 55.
- Arndt, Ernst Moritz* (1769—1860), saksalainen kirjailija, historioitsija ja filosofi; hänellä havaitsi joitakin nationalismin aineksia.— 470.
- Artakserkses*, kolmen Akemenidien hallitsijasukuun kuuluneen muinaispersialaisen kuninkaan nimi.— 343.
- Augustenborg, Fredrik* (1829—1880), Slesvig-Holstein-Sonderburg-Augustenburgin prinssi, vuodesta 1863 Slesvig-Holsteinin herttua Fredrik VIII nimellä.— 491.
- Augustus* (63 eaa.—14), Rooman keisari (27 eaa.—14),— 336, 338, 362, 627.

B

- Babeuf, Gracchus* (oik. *François Noël*) (1760—1797), ranskalainen vallankumousmies, utopistisen tasanjakokommunismin huomattava edustaja, »yhdenvertaisten» salaliiton järjestäjä; salaliiton paljastumisen jälkeen teloitettiin.— 66, 196.
- Bachofen, Johan Jakob* (1815—1887), sveitsiläinen historioitsija ja oikeustieteilijä, roomalaisen oikeuden professori Baselissa, tutki alkukantaisen yhteiskunnan oikeutta.— 221, 223—225, 227, 230, 232, 244, 245, 253, 255, 262—265, 269, 296.
- Bacon, Francis, Verulamilainen* (1561—1626), englantilainen filosofi, englantilaisen materialismin perustajia, luonnontutkija ja historioitsija.— 41, 42, 80.
- Bailly, Jean Sylvain* (1736—1793), Ranskan 1700-luvun lopun porvarillisen vallankumouksen toimihenkilöitä, liberaalin perustuslaillisen porvariston johtomiehiä.— 191.
- Bakunin, Mihail Aleksandrovitš* (1814—1876), venäläinen vallankumousmies ja publisisti, anarkismin ideologeja; Internationaalissa esiintyi kiivaana marxismin vastustajana; Haagin kongressissa 1872 hänet erotettiin Internationaalista hajoustoiminnan vuoksi.— 11, 181, 406, 427.
- Bancroft, Hubert Howe* (1832—1918), amerikkalainen kansatieteilijä, Pohjois-Amerikassa asuvien heimojen tutkija.— 248, 263, 265, 374.
- Bang, Anton Christian* (1840—1913), norjalainen teologi, teoksissaan käsitteli pohjoismaista mytologiaa ja Norjan kristinuskon historiaa.— 353. |

- Barbès, Armand* (1809—1870), ranskalainen vallankumousmies, pikkuporvarillinen demokraatti; vuoden 1848 vallankumouksen aktiivinen toimihenkilö.— 196.
- Barth, Paul* (1858—1922), saksalainen filosofi ja sosiologi, Leipzigin yliopiston opettaja.— 599, 600, 613, 616, 618.
- Bauer, Bruno* (1809—1882), saksalainen idealistifilosofi, huomattavimpia nuorhegeliläisiä; kirjoitti useita teoksia kristinuskon historiasta.— 6, 405, 407, 426.
- Bauer, Heinrich*, saksalainen työmies, Oikeamielisten liiton johtajia, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen.— 196, 197, 209, 212, 213, 215.
- Bayle, Pierre* (1647—1706), ranskalainen skeptikkofilosofi.— 443.
- Bebel, August* (1840—1913), Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen huomattava toimihenkilö, I Internationaalin jäsen, Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajia ja johtajia, Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri; II Internationaalin toimihenkilö.— 18, 161, 497.
- Beck, Alexander*, saksalainen räätäli, Oikeamielisten liiton jäsen; vuoden 1846 lopulla vangittiin liittoa koskevan jutun yhteydessä; oli todistajana Kölnin kommunistijutussa (1852).— 199.
- Becker, August* (1814—1875), saksalainen publisisti, Weitlingin kannattajien johtajia Sveitsissä.— 198.
- Becker, Hermann Heinrich* (1820—1885), saksalainen lakimies ja publisisti, v:sta 1850 Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852); myöhemmin kansallisliberaali.— 215.
- Becker, Wilhelm Adolf* (1796—1846), saksalainen historioitsija, kirjoittanut tutkimuksia muinaishistoriasta.— 315.
- Beda Venerabilis (Kunniottettava)* (n. 673—735), englantilainen munkki, kirjoittanut useita kronikoita ja elämäkertoja.— 350.
- Benedetti, Vincent* (1817—1900), ranskalainen diplomaatti, 1864—1870 lähettiläänä Berliinissä.— 502, 503.
- Berends, Julius* (s. 1817), kirjapainon omistaja Berliinissä, pikkuporvarillinen demokraatti; osallistui vuoden 1848 vallankumoukseen.— 189.
- Bernstein, Eduard* (1850—1932), saksalainen sosiaalidemokraatti, »Der Sozialdemokrat» lehden toimittaja (1881—1890); ääriopertunisti, Engelsin kuoleman jälkeen revidoi marxismia.— 18—19, 21—23, 25, 446, 614.
- Berthelot, Pierre Eugène Marcelin* (1827—1907), ranskalainen kemisti, työskenteli orgaanisen ja termokemian alalla.— 420.
- Bismarck, Otto*, ruhtinas (1815—1898), Preussin ja Saksan valtiomies ja diplomaatti, Preussin junkkereiden edustaja. Vuosina 1871—1890 Saksan valtakunnankansleri, yhdisti Saksan vastavallankumouksellista tietä; laati poikkeuslain sosiaalistejä vastaan (1878).— 24, 26, 30, 99, 139, 155, 156, 159—161, 216, 276, 388, 389, 477, 486—499, 501, 503—508, 511, 513, 515, 516, 518, 520, 522—524, 529, 530, 556, 618.

- Blanc, Louis* (1811—1882), ranskalainen pikkuporvarillinen sosialisti, historioitsija; 1848 väliaikaisen hallituksen jäsen ja Luxemburgin valiokunnan puheenjohtaja; elokuusta 1848 pikkuporvarillisten maanpakolaisten johtajia Lontoossa.— 211, 214, 419, 570.
- Blanqui, Louis Auguste* (1805—1881), ranskalainen vallankumousmies, utopistikommunisti, useiden salaisten seurojen ja salaliittojen järjestäjä, osallistui aktiivisesti vuosien 1830 ja 1848 vallankumouksiin.— 196.
- Bleichröder, Gerson* (1822—1893), Saksan pankin johtaja Berliinissä, Preussin hallituksen finanssioperaatioiden osanottaja ja Bismarckin yksityispankkiiri.— 389, 489, 494.
- Bloch, Joseph*, aikakauslehden »Sozialistische Monatshefte» toimittaja.— 604, 606.
- Boentgk, Otto von*, paroni, saksalainen julkisuuden toimihenkilö, luennoi sosialismia Breslaun yliopistossa.— 602.
- Bolingbroke, Henry* (1678—1751), englantilainen poliitikko, konservatiivi; materialistinen deistifilosofi.— 53.
- Bonnier, Charles* (s. 1863), ranskalainen sosialisti, lehtimies.— 250.
- Borgius, W.*— 625, 627, 628.
- Born, Stephan* (oik. *Simon Buttermilch*) (1824—1898), saksalainen työmiehen, Kommunistien liiton jäsen.— 211.
- Bornstedt, Adalbert* (1808—1851), saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, Pariisissa muodostetun saksalaisten maanpakolaisten vapaaehtoislegioonan perustajia; huhtikuussa 1848 legioonana osallistui Badenin kapinaan.— 209.
- Bougeart, Alfred* (1815—1882), ranskalainen publisisti ja historioitsija, Maratista kertovan kaksiosaisen kirjan tekijä.— 191.
- Bourbaki, Charles* (1816—1897), ranskalainen kenraali, 1870—1871 Saksan — Ranskan sodan aikana toimi kaartin päällikkönä, sittemmin 18. armeijakunnan ja itäisen armeijan päällikkö.— 506.
- Bourbon*, ranskalainen kuningassuku (1589—1792, 1814—1815 ja 1815—1830).— 436.
- Bracke, Wilhelm* (1842—1880), saksalainen sosiaalidemokraatti, Sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen (eisenachilaisten) perustajia.— 18, 34.
- Braun, Heinrich* (1854—1927), saksalainen sosiaalidemokraatti, reformisti, lehtimies, monien sanoma- ja aikakauslehtien toimittaja.— 629.
- Brentano, Lujo* (1844—1931), saksalainen taloustieteilijä, kansantaloustieteen professori, katederisosialismin pääedustajia.— 62, 558.
- Bright, John* (1811—1889), englantilainen tehtailija ja poliitikko, vapaakaupan kannattajien johtomiehiä, Anti-Corn-Law-League (liitto viljalakeja vastaan) perustajia; ministerinä useissa liberaalihallituksissa.— 59, 153, 164, 539.

- Broadhurst, Henry* (1840—1911), englantilainen poliitikko, trade unionien johtaja, reformisti, liberaalipuolueen edustajana parlamentissa.— 563.
- Buckland, William* (1784—1856), englantilainen geologi ja pappi.— 43.
- Bugge, Elseus Sophus* (1833—1907), norjalainen filologi, muinais-skandinaviaalaisen kirjallisuuden muistomerkkien kommentoija ja julkaisija.— 353.
- Burns, John* (1858—1943), Englannin työväenliikkeen toimihenkilö, 1880-luvulla uusien trade unionien johtaja, 1890-luvulla siirtyi liberaalin tradeunionismin kannalle, esiintyi sosialistista liikettä vastaan.— 562.
- Böhme, Jacob* (1575—1624), saksalainen mystikkofilosofi.—41.
- Börnstein, Arnold Bernhard Karl* (1808—1849), saksalainen pikuporvarillinen demokraatti, Pariisissa muodostetun saksalaisten maanpakolaisten vapaaehtoislegioonan johtaja; legioona osallistui huhtikuussa 1848 Badenin kapinaan.— 209.
- Büchner, Georg* (1813—1837), saksalainen näytelmäkirjailija, publicisti ja poliitikko, Hessenissä ja Darmstadtissa perustetun salaisen Ihmisoikeuksien yhdistyksen perustaja.— 197.
- Büchner, Ludwig* (1824—1899), saksalainen lääkäri, luonnontieteen popularisoija, filosofiassa vulgaarin materialismin kannattaja.— 412.
- Bürgers, Heinrich* (1820—1878), saksalainen lehtimies, »Rheinische Zeitungin» avustaja (1842—1843), »Neue Rheinische Zeitungin» toimittaja; Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun syytetyistä (1852); myöhemmin progressisti.— 187, 215.

C

- Caesar (Gaius Julius Caesar)* (n. 100—44 eaa.), kuuluisa roomalainen sotapäällikkö, valtiomies ja kirjailija, kirjoittanut teoksen »Commentarii de bella gallico et civili».— 112, 230, 240, 254, 305, 348, 350, 355—357, 359, 627.
- Calvin, Johannes* (1509—1564), uskonpuhdistuksen tunnettu toimihenkilö, protestantismin yhden suunnan, calvinismin, alullepanija.— 49, 443, 616.
- Camphausen, Ludolf* (1803—1890), saksalainen pankkiiri, Reinin liberaalin porvariston johtomiehiä, maaliskuusta kesäkuuhun 1848 Preussin ministeripresidentti.— 5, 483.
- Caprivi, Georg Leo*, kreivi (1831—1899), saksalainen valtiomies ja sotilashenkilö, kenraali, Saksan valtakunnankansleri (1890—1894).— 543.
- Carlyle, Thomas* (1795—1881), englantilainen kirjailija, historioitsija, idealistifilosofi, kannatti tory-puoluetta; vuoden 1848 jälkeen taantumusmies.— 68, 164.

- Cartwright, Edmund* (1743—1823), tunnettu englantilainen keksijä.— 55.
- Cavallotti, Felice* (1842—1898), italialainen poliitikko ja publisisti, porvarillisten radikaalien johtaja.— 567.
- Cavour, Camillo Benso di*, kreivi (1810—1861), italialainen valtiomies, toteutti savoijilaisen kuningassuvun johdolla »ylhäältä käsin» suoritettavan Italian yhdistämisen politiikkaa toivoen saavansa tukea Napoleon III:lta; 1861 asetui yleiskansallisen hallituksen johtoon.— 477.
- Civilis, Julius* (1. vuosisata), germaanilaisen bataaviheimon päällikkö, johti germaanilais- ja gallialaisheimojen kapinaa roomalaisherruutta vastaan 60-luvulla.— 354.
- Claudius, roomalainen patriisisuku*.— 336.
- Cobden, Richard* (1804—1865), englantilainen taloustieteilijä, liberaali, vapaakaupan kannattaja, Anti-Corn-Law-Leaguen perustajia.— 59, 150—153, 164, 460, 539.
- Collins, Anthony* (1676—1729), englantilainen materialistifilosofi.— 42.
- Coulanges, ks. Fustel de Coulanges*.
- Coward, William* (n. 1656—1725), englantilainen lääkäri, materialistifilosofi.— 42.
- Crawford, Emily* (1831—1915), englantilainen sanomalehtinainen, useiden englantilaisten lehtien Pariisin kirjeenvaihtaja.— 499.
- Cromwell, Oliver* (1599—1658), porvariston ja porvaristuneen aateliston johtaja Englannin 1600-luvun porvarillisen vallankumouksen kaudella, vuodesta 1653 Englannin, Skotlannin ja Irlannin protektori.— 50, 627.
- Cunow, Heinrich Wilhelm Karl* (1862—1936), saksalainen sosiaalidemokraatti, historioitsija, sosiologi ja kansatieteilijä; 1880- ja 1890-luvulla kannatti marxilaisia, myöhemmin revisionisti.— 273.
- Cuvier, Georges* (1769—1832), ranskalainen luonnontutkija, vertailvan anatomian ja paleontologian luoja.— 243.

D

- Dantels, Roland* (1819—1855), kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.
- Dantelson, Nikolai Frantsevitš* (1844—1918), venäläinen taloustieteilijä, liberaalisen narodnikkilaisuuden ideologeja, Pääoman ensimmäinen venäjääntäjä.— 621—623.
- Darwin, Charles Robert* (1809—1882), englantilainen luonnontutkija, tieteellisen polveutumisopin perustanlaskija.— 38, 82, 94, 172, 231, 415, 431.

- Demokritos* (n. 460—370 eaa.), muinaiskreikkalainen materialistifilosofi, atomiopin perustaja.— 41.
- Demosthenes* (n. 384—322 eaa.), muinaiskreikkalainen puhuja.— 314.
- Demuth, Helene* (1823—1890), Marxin perheen kotiapulainen ja uskollinen ystävä.— 178.
- Deprez, Marcel* (1843—1918), ranskalainen insinööri, joka tuli tunnetuksi sähköopin alalla suorittamiensa tutkimusten ansiosta.— 173.
- Descartes, René* (1596—1650), ranskalainen dualistifilosofi, matemaatikko ja luonnontutkija.— 53, 78, 411, 413, 599.
- Diderot, Denis* (1713—1784), ranskalainen materialistifilosofi, ateisti, Ranskan vallankumouksellisen porvariston ideologeja, valistaja, ensyklopedistien johtaja.— 78, 417.
- Didoros Siculus* (n. 80—29 eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija, kirjoitti teoksen Idän, Kreikan ja Rooman historiasta.— 352, 361.
- Dietz, Johann Heinrich Wilhelm* (1843—1922), saksalainen sosiaalidemokraatti, perusti sosiaalidemokraattisen kustantamon; vuodesta 1881 valtiopäivämies.— 221.
- Dietzgen, Joseph* (1828—1888), saksalainen sosiaalidemokraatti, itseoppinut filosofi, päätyi itsenäisesti dialektisen materialismin perusajatuksiin.— 429.
- Dikaiarkhos* (300-luku eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija ja maantieteilijä, Aristoteleen oppilas.— 315.
- Dilke, Charles Wentworth* (1843—1911), englantilainen poliitikko ja kirjailija, liberaalipuolueen radikaalisen siiven johtaja, varaulkoministeri (1880—1882), ja paikallisen itsehallinnon asioita hoitava ministeri (1882—1885).— 136.
- Dillon, John* (1851—1927), irlantilainen poliitikko, Irlannin kansallisen maaliiton johtaja; Englannin parlamentin jäsen vuonna 1880.— 160.
- Dionystos Halikarnossolainen* (1. vuosisata eaa.), roomalainen historioitsija, syntyperältään kreikkalainen.— 319.
- Disraeli, Benjamin*, Beaconsfieldin jaarli (1804—1881), englantilainen poliitikko ja kirjailija, konservatiivisen puolueen johtaja, pääministeri (1868 ja 1874—1880).— 60, 133.
- Dodwell, Henry* (k. 1784), englantilainen materialistifilosofi.— 42.
- Dolleschall, Lorenz* (s. 1790), poliisivirkailija Kölnissä (1819—1847); »Rheinische Zeitungin» sensori.— 5.
- Duncker, Franz* (1822—1888), saksalainen poliitikko ja kustantaja.— 9.
- Duns Scotus, Johannes* (n. 1265—1308), keskiajan skolastinen filosofi, nominalismin edustaja; kirjoittanut laajan tutkimuksen *Opus Oxoniense*.— 40.
- Dureau de La Malle, Adolphe 'Jules César Auguste* (1777—1857), ranskalainen satiirirunoilija.— 344.

Dühring, Karl Eugen (1833—1921), saksalainen eklektikkofilosofi ja vulgaari taloustieteilijä, kannatti taantumuksellista pikuporvarillista sosialismia.— 37, 38.

E

Eccarius, Johann Georg (1818—1889), saksalainen räätäli, Kommunistien liiton jäsen, I Internationaalin Pääneuvoston jäsen; myöhemmin Englannin tradeunionistisen liikkeen osanottaja.—205.

Elsner, Karl Friedrich Maurice (1809—1894), saksalainen demokraatti, publisisti, Preussin kansalliskokouksen jäsen (1848), kuului sen vasemmistosiipeen.— 189.

Engel, Ernst (1821—1896), tunnettu saksalainen tilastotieteilijä, vuosina 1860—1882 Preussin kuninkaallisen tilastollisen toimiston johtaja Berliinissä.— 165.

Engels, Friedrich (1820—1895).— 6, 7, 18, 27, 34, 38—40, 44, 47, 48, 61, 95, 99, 174—183, 189, 191, 193, 195—198, 200, 202, 203, 205, 206, 209, 212, 214, 221, 232, 234, 245, 255, 278, 281, 283, 310, 347, 349, 351, 356, 357, 394, 396, 397, 408, 427, 444, 451, 452, 462, 476, 529, 533—536, 541—543, 546, 547, 550—552, 559, 560, 562, 565, 566, 570, 582, 590, 596, 598—600, 602—604, 606, 607, 609, 611, 613, 615, 617, 618, 620—622, 628, 629, 631.

Erhardt, Johann Ludwig Albert (s. n. 1820), saksalainen kauppa-virkailija, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.

Eschenbach, ks. *Wolfram von Eschenbach*.

Espinas, Alfred Victor (1844—1922), ranskalainen filosofi ja sosiologi.— 246, 247.

Euripides (n. 480—n. 406 eaa.), muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija, klassisten tragedioiden kirjoittaja.— 277.

Ewerbeck, August Hermann (1816—1860), saksalainen lääkäri ja kirjailija, Oikeamielisten liiton Pariisin yhteisöjen johtaja, myöhemmin kuului Kommunistien liittoon, josta erosi vuonna 1850.— 203, 215.

F

Fabius, roomalainen patriisisuku.— 341.

Fairchild, Charles Stebbins (1842—1924), amerikkalainen lakija ja finanssimies, finanssiministeri (1887—1889).— 454.

Fecenia Hispalla, roomalainen vapautettu orjatar.— 338, 339.

Ferdinand V Katolilainen (1452—1516), Kastilian kuningas (1474—1504) ja hallitsija (1507—1516), Aragonian kuningas Ferdinand II:n nimellä (1479—1516).— 265.

- Feuerbach, Ludwig* (1804—1872), esimarxilaisen kauden suuri saksalainen materialistifilosofi.— 396—398, 406, 407, 410—412, 414—416, 418—427, 613.
- Fichte, Johann Gottlieb* (1762—1814), klassisen saksalaisen filosofian edustaja, subjektiivinen idealisti.— 617.
- Filip II August* (1165—1223), Ranskan kuningas (1180—1223).— 617.
- Fison, Lorimer* (1832—1907), englantilainen kansatieteilijä, Australian tutkija, lähetyssaarnaaja; kirjoittanut tutkielmia australialaisista ja Fidžisaarten heimoista.— 256, 258.
- Flocon, Ferdinand* (1800—1866), ranskalainen poliitikko ja publisisti, pikkuporvarillinen demokraatti, »La Réforme» lehden toimittaja, 1848 väliaikaisen hallituksen jäsen.— 7, 210, 570.
- Forster, William Edward* (1818—1886), englantilainen tehtailija ja poliitikko, liberaali, parlamentin jäsen, Irlannin asioita hoitava ministeri (1880—1882); noudatti kansallisen vapautusliikkeen julman tukahduttamisen politiikkaa.— 58, 59, 159, 161.
- Fould, Achille* (1800—1867), ranskalainen pankkiiri, orleanisti, myöhemmin bonapartisti; oli useita kertoja finanssiministerinä vuosina 1849—1867.— 489.
- Fourier, Charles* (1772—1837), suuri ranskalainen sosialistiutopisti.— 66, 68, 72, 73, 94, 97, 233, 284, 372, 394.
- Frans I* (1768—1835), Itävallan keisari (1804—1835).— 478.
- Frans Joosef I* (1830—1916), Itävallan keisari (1848—1916).— 479.
- Fredrik VII* (1808—1863), Tanskan kuningas (1848—1863).— 491.
- Fredrik II (Suuri)*, (1712—1786), Preussin kuningas (1740—1786).— 470, 479, 488, 594.
- Fredrik Vilhelm* (1620—1688), Brandenburgin vaaliruhtinas (1640—1688).— 488, 618.
- Fredrik Vilhelm III* (1770—1840), Preussin kuningas (1797—1840).— 5, 100, 399, 402, 480, 485.
- Fredrik Vilhelm IV* (1795—1861), Preussin kuningas (1840—1861).— 405, 507.
- Freiligrath, Ferdinand* (1810—1876), saksalainen runoilija, »Neue Rheinische Zeitungin» toimituskunnan jäsen, Kommunistien liiton jäsen; 1850-luvulla vetäytyi syrjään vallankumoustaistelusta.— 215.
- Fustel de Coulanges, Numa Denis* (1830—1889), ranskalainen historioitsija, kirjoittanut teoksen Muinainen kansalaisyhteisö.— 318.

G

- Gaius* (2. vuosisata), roomalainen lakimies, roomalaisen oikeuden tunnettu systematisoija.— 270.

- Galle, Johann Gottfried* (1812—1910), saksalainen tähtitieteilijä, löysi 1846 Neptunuksen.— 410.
- Garibaldi, Giuseppe* (1807—1882), italialainen vallankumousmies, demokraatti, Italian kansallisen vapautusliikkeen johtaja.— 475, 511.
- George, Henry* (1839—1897), amerikkalainen publisisti ja taloustieteilijä, julisti porvarillisen valtion toteuttamat maan kansallistamisen kaikkien kapitalistisen järjestelmän sosiaalisten ristiriitojen ratkaisukeinoksi.— 596—598.
- Gervinus, Georg Gottfried* (1805—1871), saksalainen historioitsija, liberaali; vuonna 1848 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen.— 481.
- Giffen, Robert* (1837—1910), englantilainen talous- ja tilastotieteilijä, finanssiasian tuntija.— 105, 558, 583.
- Giraud-Teulon, Alexis* (s. 1839), alkukantaisen yhteiskunnan historian tutkija, toimi professorina Genèvessä, Bachofenin oppilas.— 231, 233, 246, 247, 274.
- Gladstone, William Ewart* (1809—1898), tunnettu englantilainen poliitikko, liberaalipuolueen johtomiehiä 1800-luvun jälkipuoliskolla.— 136, 162, 320, 564.
- Goethe, Johann Wolfgang* (1749—1832), saksalainen kirjailija ja ajattelija.— 87, 251, 403, 414, 514.
- Goldenberg, Iosif Petrovitš* (1873—1922), venäläinen sosiaalidemokraatti, vuodesta 1890 opiskeli ulkomailla; myöhemmin bolševikkipuolueen jäsen.— 621.
- Gould, Jay* (1836—1892), amerikkalainen miljonääri, rautatiemagnaatii ja finanssimies.— 487, 609.
- Govone, Giuseppe* (1825—1872), italialainen kenraali ja valtiomies, huhtikuussa 1866 kävi neuvotteluja Bismarckin kanssa, sotaministeri (1869—1870).— 494, 496.
- Gregorius Toursilainen* (n. 540—n. 594), kristinuskoinen pappi, jumaluusoppinut ja historioitsija, vuodesta 573 Toursin piispa; kirjoittanut teokset *Historia Francorum* ja *Seitsemän ihmekirjaa*.— 355.
- Grimm, Jacob* (1785—1863), saksalainen kielitieteilijä ja kulttuurihistorioitsija.— 351.
- Grote, George* (1794—1871), englantilainen historioitsija, moniosaisen *A History of Greece* tekijä.— 314—318.
- Grün, Karl* (1817—1887), saksalainen publisisti, niin sanotun »todellisen sosialismin» edustaja.— 407.
- Guizot, François Pierre Guillaume* (1787—1874), ranskalainen historioitsija ja valtiomies, monarkisti.— 6, 436, 627.
- Gulich, Gustav* (1791—1847), saksalainen taloustieteilijä ja historioitsija.— 628.
- Gögg, Amand* (1820—1897), saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, Badenin vallankumouksellisen hallituksen jäsen 1849, vallankumouksen tappion jälkeen matkusti Saksasta.— 214.

H

- Habsburg*, niin sanotussa Pyhässä saksalais-roomalaisessa valtakunnassa vuodesta 1273 vuoteen 1806 (väliajoin) hallinnut keisarisuku, Itävallan keisareiden (vuodesta 1804) ja Itävalta-Unkarin keisareiden (1867—1918) suku.— 192.
- Hansemann, David* (1790—1864), saksalainen suurkapitalisti, Reinin liberaalin porvariston johtajia; maalis-syyskuussa 1848 Preussin finanssiministeri.— 5, 483.
- Hardie, James Keir* (1856—1915), Englannin työväenliikkeen toimihenkilö, reformisti, Skotlannin työväenpuolueen (vuodesta 1888) sekä Riippumattoman työväenpuolueen (vuodesta 1893) perustaja ja johtaja, labour-puolueen aktiivinen toimihenkilö.— 562.
- Harney, George Julian* (1817—1897), Englannin työväenliikkeen huomattavia toimihenkilöitä, chartistien vasemmistosiiven johtajia; chartistien useiden aikakausjulkaisujen toimittaja.— 203.
- Harring, Harro* (1798—1870), saksalainen kirjailija, pikkuporvarillinen radikaali; vuodesta 1828 (väliajoin) maanpaossa eri maissa.— 204.
- Hartley, David* (1705—1757), englantilainen lääkäri, materialistifilosofi.— 52.
- Haupt, Hermann Wilhelm* (s. n. 1831), saksalainen kauppavirkailija, Kommunistien liiton jäsen, vangittu Kölnin kommunistijutun yhteydessä, tutkimuksen aikana esitti petoksellisia todisteita; poliisin vapautettua hänet ennen oikeuden istuntoa pakeni Brasiliaan.— 214.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831), klassisen saksalaisen filosofian huomattava edustaja, objektiivinen idealisti.— 6, 46, 64, 65, 73, 78, 82—85, 205, 386, 393, 396—407, 409—412, 414, 416, 421, 422, 427—429, 432, 434, 437, 440, 481, 612, 614, 617.
- Heine, Heinrich* (1797—1856), suuri saksalainen vallankumouksellinen runoilija.— 399, 510.
- Henrik IV* (1553—1610), Ranskan kuningas (1589—1610).— 508.
- Henrik VII* (1457—1509), Englannin kuningas (1485—1509).— 51.
- Henrik VIII* (1491—1547), Englannin kuningas (1509—1547).— 51.
- Herakleitos* (n. 540—n. 480 eaa.), muinaiskreikkalainen filosofi, dialektiikan perustanlaskijoita, vaistonvaraisen materialismin edustaja.— 79.
- Herodes* (73—4 eaa.), Juudean keisari (40—4 eaa.).— 343.
- Herodotos*, (n. 484—n. 425 eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija.— 254, 277.
- Herwegh, Georg* (1817—1875), saksalainen vallankumouksellinen runoilija.— 209.

- Heusler, Andreas* (1834—1921), sveitsiläinen lakimies, kirjoittanut sveitsiläistä ja saksalaista oikeutta käsitteleviä teoksia.— 272.
- Hinkel, Karl* (1794—1817), saksalainen ylioppilas, osallistui ylioppilaiden oppositioliikkeeseen Saksan yhdistämisen puolesta.— 469.
- Hirsch, Karl* (1841—1900), saksalainen sosiaalidemokraatti, useiden sosiaalidemokraattisten sanomalehtien toimittaja; kesällä 1879 Pariisissa ollessaan teki tunnetuksi tieteellisen sosialismin aatteita.— 18—24.
- Hobbes, Thomas* (1588—1679), englantilainen materialistifilosofi.— 41—43, 52, 411, 612.
- Hohenstauffit*, niin sanotussa Pyhässä saksalais-roomalaisessa valtakunnassa hallinnut keisarisuku (1138—1254).— 469.
- Hohenzollern*, Brandenburgin vaaliruhtinaiden suku (1415—1701), Preussin kuninkaita (1701—1918), ja Saksan keisareita (1871—1918).— 192, 477.
- Hohenzollern, Leopold*, prinssi, vuodesta 1885 ruhtinas (1835—1905), Hohenzollernien hallitsijasuvun edustaja, Espanjan kruunun tavoittelija 1870.— 502. 503.
- Homeros* (n. 800-luku eaa.), muinaiskreikkalainen runoilija, jota pidetään Iliaan ja Odysseian tekijänä.— 240, 275, 276, 318, 319, 321.
- Horatius (Quintus Horatius Flaccus)* (65—8 eaa.), suuri roomalainen runoilija.— 464.
- Howitt, Alfred William* (1830—1908), englantilainen kansatieteilijä, Australian tutkija, oli siirtomaavirkailijana Australiassa (1862—1901); kirjoittanut useita tutkielmia australialaisista.— 258.
- Humboldt, Alexander* (1769—1859), saksalainen luonnontutkija ja maantieteilijä.— 6.
- Hume, David* (1711—1776), englantilainen filosofi, subjektiivinen idealisti, agnostikko.— 410, 411.
- Huschke, Georg Philipp Eduard* (1801—1886), saksalainen lakimies, kirjoittanut roomalaista oikeutta käsitteleviä teoksia.— 341.
- Huskisson, William* (1770—1830), englantilainen poliitikko, torypuolueen jäsen, kauppaministeri (1823—1827), saattoi voimaan eräiden tavaroiden tuontitululleja alentavat tariffit.— 454.
- Hüsser, Ludwig* (1818—1867), saksalainen historioitsija ja poliitikko, liberaali, Heidelbergin yliopiston professori.— 481.
- Höchberg, Karl* (1853—1885), (salanimi *L. Richter*), saksalainen sosiaalireformisti; 1876 yhtyi sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, perusti ja rahoitti useita suuntaukseltaan reformistisia sanoma- ja aikakauslehtiä.— 18, 20—24, 26.

I

- Im Thurn, Everard Ferdinand* (1852—1932), englantilainen siirtomaavirkailija, tutkimusretkeilijä ja antropologi.— 408.
- Irminon* (k. n. 826), Saint-Germain-des-Prés'n luostarin apotti (812—817).— 369.

J

- Jacoby, Abraham* (1830—1919), kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.
- Jaroslav Viisas* (978—1054), Kijevin suuriruhtinas (1019—1054).— 272.
- Joosef II* (1741—1790), niin sanotun Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari (1765—1790).— 478.
- Juhana* (kirjailijanimi *Philalethes*) (1801—1873), Saksin kuningas (1854—1873), Danten teosten saksantaja.— 5.
- Julius*, roomalainen patriisisuku.— 350.

K

- Kaarle I* (1600—1649), Englannin kuningas (1625—1648).— 50.
- Kaarle Rohkea* (1433—1477), Burgundin herttua (1467—1477).— 619.
- Kaarle Suuri* (742—814), frankkien kuningas, vuonna 800 julistettiin Saksan keisariksi.— 368—370.
- Kanitz, Hans Wilhelm Alexander*, kreivi (1841—1913), saksalainen poliitikko, konservatiivisen puolueen johtajia, Preussin maapäivien ja Saksan valtiopäivien jäsen.— 581.
- Kant, Immanuel* (1724—1804), klassisen saksalaisen filosofian kantaisä, idealisti.— 46, 73, 82, 400, 410, 411, 413, 416, 426, 612, 617.
- Karl Ludwig Johann* (1771—1847), Itävallan arkkiherttua, sotamarsalkka, ylikomentaja Ranskaa vastaan käydyissä sodissa (1796, 1799, 1805 ja 1809); sotaministeri (1805—1809).— 509.
- Kautsky, Karl* (1854—1938), saksalainen sosiaalidemokraatti, publisisti, aikakauslehden »Neue Zeit» toimittaja (1883—1917); 1880-luvulla yhtyi marxilaisiin; myöhemmin siirtyi opportunistin kannalle ja hänestä tuli keskustalaisuuden ideologi Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa ja II Internationaalissa.— 446.
- Kaye, John William* (1814—1876), englantilainen siirtomaavirkailija, kirjoittanut Intian uusimman ajan historiaa käsitteleviä teoksia.— 254.

- Kayser, Max* (1853—1888), saksalainen sosiaalidemokraatti, valtiopäivämies (vuodesta 1878), kuului sosiaalidemokraattisen puolueyhmän oikeistosiipeen.— 21, 23—25.
- Kelley-Wischenwetzky, Florence* (1859—1932), amerikkalainen sosialisti, myöhemmin porvarillinen reformisti.— 546.
- Kinkel, Gottfried* (1815—1882), saksalainen runoilija ja publisisti, pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; pikkuporvarillisten maanpakolaisten johtomiehiä Lontoossa.— 214.
- Klapka, György* (1820—1892), unkarilainen kenraali, vuosien 1848—1849 vallankumouksen aikana yhden unkarilaisen vallankumousarmeijan komentaja, sitten oli maanpaossa; Itävallan ja Preussin sodassa 1866 komensi Preussin hallituksen perustamaa unkarilaista legioonaa.— 495.
- Klein, Johann Jacob* (s. n. 1818), kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen. Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.
- Kleisthenes*, ateenalainen poliitikko, vuosina 510—507 eaa. pani toimeen uudistuksia, jotka oli suunnattu sukujärjestelmän jäänteiden hävittämiseen ja orjanomistajien demokratian pystyttämiseen Ateenassa.— 332.
- Kolb, Georg Friedrich* (1808—1884), saksalainen poliitikko, publisisti ja tilastotieteilijä.— 457.
- Kopernikus, Nikolaus* (1473—1543), suuri puolalainen tähtitieteilijä, loi opin aurinkokeskisestä maailmanjärjestelmästä.— 410, 411.
- Kopp, Hermann Franz Moritz* (1817—1892), saksalainen kemisti.— 420.
- Kossuth, Ludwig* (1802—1894), Unkarin kansallisen vapautusliikkeen johtaja, vuoden 1848 vallankumouksessa johti porvarillisdemokraattisia aineksia.— 214.
- Kovalevski, Maksim Maksimovitš* (1851—1916), venäläinen sosiologi, historioitsija ja lakimies, tuli tunnetuksi alkukantaisen sukuyhteiskunnan suhteiden tutkijana.— 39, 270, 271, 273, 346, 350, 356.
- Kriege, Hermann* (1820—1850), saksalainen lehtimies, Weitlingin kannattaja, perusti Oikeamielisten liiton New Yorkin ryhmän.— 204, 205.
- Kristian, Glücksburgin* herttua (1818—1906), vuodesta 1852 Tanskan kruunun perillinen, vuosina 1863—1906 Tanskan kuningas Kristian IX nimellä.— 466.
- Krupp, Friedrich Alfred* (1854—1902), Saksan teräs- ja sotateollisuuden magnaatti.— 593.
- Kuhlmann, Georg*, Weitlingin kannattajien liikkeen johtajia Sveitsissä, »todellinen sosialisti»; myöhemmin paljastui Itävallan hallitusta palvelleeksi provokaattoriksi.— 205.

L

- Lafargue, Paul* (1842—1911), kansainvälisen työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö. Ranskan työväenliikkeen marxilaisen siiven johtajia, Marxin ja Engelsin oppilas ja työtoveri.— 38, 590.
- Lafayette, Marie Joseph Paul* (1757—1834), ranskalainen kenraali, suurporvariston johtajia Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen kaudella.— 191.
- Lamarck, Jean-Baptiste Pierre Antoine* (1744—1829), ranskalainen luonnontutkija, evolutionisti, Darwinin edeltäjä.— 414.
- Lamartine, Alphonse* (1790—1869), ranskalainen runoilija, historioitsija ja poliitikko; vuonna 1848 ulkoministeri ja väliaikaisen hallituksen tosiasiallinen päämies.— 8, 183, 209.
- Lange, Christian Konrad Ludwig* (1825—1885), saksalainen fillogi, kirjoittanut tutkielmia muinaisen Rooman historiasta.— 341.
- Laplace, Pierre Simon* (1749—1827), ranskalainen matemaatikko ja tähtitieteilijä.— 44, 82.
- Lassalle, Ferdinand* (1825—1864), saksalainen pikkuporvarillinen publisisti, Saksan yleisen työväenyhdistyksen perustajia (1863); opportunistisen suuntauksen alullepanija Saksan työväenliikkeessä.— 26, 27, 37, 393.
- Latham, Robert Gordon* (1812—1888), englantilainen fillogi ja kansatieteilijä, Lontoon yliopiston professori.— 227.
- Lavrov, Pjotr Lavrovitš* (1823—1900), venäläinen sosiologi ja publisisti, narodnikkilaisuuden ideologeja, I Internationaalin jäsen, Pariisin Kommuunin osanottaja.— 175, 179.
- Ledru-Rollin, Alexandre Auguste* (1807—1874), ranskalainen publisisti ja poliitikko, pikkuporvarillisten demokraattien johtajia, »La Réforme» lehden toimittaja; vuonna 1848 perustuslakia säätävän ja lakiasäätävän kansalliskokouksen jäsen, johti vuori-puoluetta; vuoden 1849 kesäkuun 13. päivän mielenosoituksen jälkeen lähti maanpakoon Englantiin.— 214, 570.
- Lesner, Friedrich* (1825—1910), saksalainen räätäli, Kommunistien liiton jäsen, vuosien 1848—1849 vallankumouksen osanottaja, Marxin ja Engelsin ystävä, oli maanpaossa Lontoossa, I Internationaalin toimihenkilö.— 205, 215.
- Letourneau, Charles* (1831—1902), ranskalainen sosiologi ja kansatieteilijä.— 245, 246, 249.
- Leverrier, Urbain Jean Joseph* (1811—1877), ranskalainen tähtitieteilijä ja matemaatikko.— 410.
- Levi, Leone* (1821—1888), englantilainen talous ja tilastotieteilijä.— 558.

- Liebknecht, Wilhelm* (1826—1900), Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen huomattava toimihenkilö, vuosien 1848—1849 vallankumouksen osanottaja, Kommunistien liiton ja I Internationalin jäsen; Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajia ja johtajia; Marxin ja Engelsin työtoveri ja ystävä. — 18—20, 22, 23, 497, 538.
- Linné, Carl* (1707—1778), ruotsalainen luonnontutkija, kasvitieteilijä, kasvien ja eläinten luokittelujärjestelmän laatija. — 84.
- Lutprand* (n. 922—972), toimi piispana Gremonassa (Italia), keskiaikainen historioitsija. — 365.
- Livius, Titus* (59 eaa.—17), roomalainen historioitsija, kirjoittanut teoksen *Ab urbe condita libri* (Rooman historia kaupungin perustamisesta alkaen). — 338, 341.
- Lochner, Georg*, saksalainen työmies, ammatiltaan puuseppä, Kommunistien liiton jäsen; oli maanpakolaisena Lontoossa; I Internationalin Pääneuvoston jäsen, Marxin kannattaja. — 205.
- Locke, John* (1632—1704), englantilainen dualistifilosofi, sensuaalisti. — 42, 43, 80, 612.
- Long* (100-luvun loppu — 200-luvun alku), kreikkalainen kirjailija, Dafnis ja Khloe romaanin tekijä. — 290.
- Longuet, Jenny* (1844—1883), Karl Marxin vanhin tytär; kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö; Charles Longuet'n puoliso. — 177.
- Loria, Achille* (1857—1926), italialainen taantumuksellinen sosiologi ja taloustieteilijä, marxismin vääristelijä. — 182, 183.
- Louis Bonaparte*, ks. *Napoleon III*.
- Louis Napoleon*, ks. *Napoleon III*.
- Lubbock, John* (1834—1913), englantilainen biologi, darvinisti, kansatieteilijä ja arkeologi. — 230, 231.
- Ludvig XIV* (1638—1715), Ranskan kuningas (1643—1715). — 443, 508, 516.
- Ludvig Filip* (1773—1850), Ranskan kuningas (1830—1848). — 51, 57, 196, 540.
- Lukianos* (n. 120—n. 180), muinaskreikkalainen satiirikirjailija, ateisti. — 250.
- Luther, Martti* (1483—1546), kuuluisa uskonpuhdistaja, protestantismin (luterilaisuuden) perustaja Saksassa, saksalaisen porvariston ideologi; vuoden 1525 talonpoikaissodan aikana esiintyi kapinaan nousseita talonpoikia ja kaupunkiköyhälistöä vastaan ruhtinaiden puolella. — 49, 443, 616.

M

- Mably, Gabriel Bonnot de* (1709—1785), ranskalainen apotti, utopistisen tasanjakokommunismin teoreetikko. — 66.

- Mac Iver, D.*, oli Birkenheadin edustajana Englantin parlamentissa (1881).— 136.
- Maine, Henry James Sumner* (1822—1888), englantilainen lakimies, muinaisoikeuden tutkija, Cambridgen yliopiston professori.— 112, 293.
- Manners, John James Robert* (1818—1906), englantilainen poliitikko, konservatiivi.— 60.
- Mantell, Gideon Algernon* (1790—1852), englantilainen geologi.— 43.
- Manteuffel, Otto Theodor*, paroni (1805—1882), preussilainen valtiomies, sisäministeri (1848—1850), ministeripresidentti (1850—1858).— 484, 524.
- Marat, Jean Paul* (1743—1793), ranskalainen publisisti, Ranskan 1700-luvun lopun porvarillisen vallankumouksen huomattava toimihenkilö, jakobiinien johtajia.— 191.
- Martignetti, Pasquale*, italialainen sosialisti, kääntänyt Marxin ja Engelsin teoksia italian kielelle.— 221.
- Marx, Eleanor* (1855—1898), Karl Marxin nuorin tytär; Englannin ja kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö; vuodesta 1884 Edward Avelingin puoliso.— 175, 178.
- Marx, Jenny*, omaa sukua *Westphalen* (1814—1881), Karl Marxin puoliso, hänen uskollinen ystävänsä ja auttajansa.— 6, 177, 204.
- Marx, Karl* (1818—1883),—5—12, 15, 17, 18, 34, 37—39, 42, 54, 86, 88, 89, 95, 96, 109, 110, 112, 172—184, 187, 190—192, 194, 199, 202—209, 211, 212, 214, 216, 217, 231, 233, 243, 250, 269, 271, 275, 278, 282, 313, 315—317, 320, 321, 373, 380, 396, 397, 426, 427, 444, 446, 448, 449, 463, 476, 512, 519, 551, 556, 566, 568, 593, 599, 601, 604, 606, 613, 615, 627—631.
- Maurer, Georg Ludwig* (1790—1872), etevä saksalainen historioitsija, tutki muinaisen ja keskiaikaisen Saksan yhteiskuntarakennetta.— 112, 310, 354, 356, 601.
- Mazzini, Giuseppe* (1805—1872), italialainen vallankumousmies, porvarillinen demokraatti, Italian kansallisen vapautusliikkeen johtajia; 1849 Rooman tasavallan väliaikaisen hallituksen päämies, 1850 yksi Euroopan demokraattisen liikkeen Keskuskomitean perustajia Lontoossa; I Internationaalin perustamisvaiheessa koetti alistaa sen vaikutukseensa.— 197, 200, 214, 568.
- McLennan, John Ferguson* (1827—1881), skotlantilainen tiedemies, ammatiltaan asianajaja, yksi ensimmäisiä historioitsijoita, joka käsitteli tutkimuksissaan avioliiton ja perheen historiaa.— 221, 225—231, 233, 242, 261, 274, 300, 346.
- Mehring, Franz* (1846—1919), saksalainen sosiaalidemokraatti, historioitsija ja publisisti, kirjoittanut useita tutkielmia Saksan ja Saksan sosiaalidemokraattisen liikkeen historiasta; Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen vasemmistosiiiven johtajia; esitti huomattavaa osaa Saksan kommunistisen puolueen perustamisessa.— 615—620.

- Mentel, Christian Friedrich* (s. 1812), berliiniläinen räätäli; Oikeamielisten liiton jäsen, vuosina 1846—1847 oli Preussissa vangittuna liittoa koskevan jutun yhteydessä.— 199.
- Metternich, Clemens*, ruhtinas (1773—1859), itävaltalainen taantumuksellinen valtiomies; ulkoministeri (1809—1821), ja kansleri (1821—1848), Pyhän allianssin perustajia.— 99, 478, 501.
- Mignet, François Auguste* (1796—1884), ranskalainen liberaalisen suuntauksen historioitsija.— 436, 627.
- Milde, Karl August* (1805—1861), sleesialainen suurtehtailija, 1848 Preussin kansalliskokouksen puheenjohtaja; (touko—kesäkuu), kuului sen oikeistosiipeen.— 483.
- Miquel, Johannes* (1828—1901), saksalainen poliitikko, 1840-luvulla Kommunistien liiton jäsen, nyöhemmin kansallisliberaali; Preussin finanssiministeri (1890—1901).— 30, 539.
- Moleschott, Jacob* (1822—1893), hollantilaissyntyinen fysiologi ja filosofi, vulgaarin materialismin kannattaja.— 412.
- Molière, Jean-Baptiste* (oik. *Poquelin*) (1622—1673), suuri ranskalainen näytelmäkirjailija.— 383.
- Moll, Joseph* (1813—1849), Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen; sai surmansa Badenin—Pfalzin kapinan aikana 1849.— 197, 209, 212.
- Mommsen, Theodor* (1817—1903), saksalainen historioitsija, kirjoitti useita tutkielmia Rooman ja roomalaisen oikeuden historiasta.— 315, 338, 339, 341, 343.
- Monk, Charles* (s. 1824), englantilainen poliitikko, liberaaliunionisti, parlamentin jäsen 1859 ja 1865—1885.— 136.
- Montesquieu, Charles* (1689—1755), ranskalainen historioitsija ja kirjailija, 1700-luvun porvarillisen valistusfilosofian edustaja, perustuslaillisen monarkian ideologi.— 617.
- Moody, Dwight* (1837—1899), amerikkalainen protestanttinen kirkonmies ja herätysaarnaaja.— 57.
- Moore, Samuel* (n. 1830—1912), englantilainen lakimies, I Internationaalin jäsen; käänsi englannin kielelle (yhdessä Edward Avelingin kanssa) Pääoman ensimmäisen osan ja Kommunistisen puolueen manifestin; Marxin ja Engelsin ystävä.— 182.
- Morelly, ranskalainen apotti*, 1700-luvun utopistisen tasanjakokommunismin edustaja.— 66.
- Morgan, Lewis Henry* (1818—1881), suuri amerikkalainen tiedemies, kansatieteilijä, arkeologi ja alkukantaista yhteiskuntaa tutkinut historioitsija.— 111, 221, 227, 229—235, 237, 240, 241, 243—245, 250, 251, 256, 260, 279, 297—300, 303, 310, 316, 317, 320, 322, 323, 332, 340, 341, 349, 355, 373, 394, 395, 627.
- Morgan, amerikkalainen eversti, L. H. Morganin veli.*— 234.
- Morny, Charles Auguste Louis Joseph*, kreivi de (1811—1865), ranskalainen poliitikko, bonapartisti, Napoleon III:n velipuoli, vallankaappauksen järjestäjiä 2. joulukuuta 1851.— 488.

- Moschus* (2. vuosisata eaa.), muinaiskreikkalainen runoilija.— 290.
- Most, Johannes* (1846—1906), saksalainen anarkisti, 1860-luvulla liittyi työväenliikkeeseen; kun vuonna 1878 julkaistiin poikkeuslaki sosialisteja vastaan, pakeni Englantiin; vuonna 1880 erotettiin anarkistina sosiaalidemokraattisesta puolueesta, 1882 muutti USA:han, missä jatkoi anarkistista propagaandaansa.— 179—181.
- Münzer, Thomas* (n. 1490—1525), talonpojiston ja plebeijien johtaja ja ideologi uskonpuhdistuksen ja vuoden 1525 talonpoikaissodan aikana, propagoi utopistisen tasanjakokommunismia aatteita.— 66.

N

- Nadejde, Jon* (1854—1928), romanialainen publisisti, sosiaalidemokraatti, Engelsin teosten kääntäjä romanian kielelle.— 222.
- Napoleon I (Bonaparte)* (1769—1821), Ranskan keisari (1804—1814 ja 1815).— 44, 70, 75, 99, 137, 187, 275, 280, 300, 419, 465, 470, 475, 478, 480, 513, 527, 572, 611, 626.
- Napoleon III (Louis Napoleon Bonaparte)* (1808—1873), Napoleon I:n veljenpoika, toisen tasavallan presidentti (1848—1851), Ranskan keisari (1852—1870).— 9, 57, 164, 471, 472—477, 485—490, 492—496, 499—505, 511, 516, 556.
- Napoleon, Joseph*, prinssi (1822—1891), Napoleon III:n serkku, joka tunnettiin liikanimellä Plon-Plon.— 10.
- Nearkhos* (n. 360—n. 312 eaa.), Aleksanteri Suuren asetoveri, hänen laivastonsa amiraali, Intiaan suoritetun retken osanottaja.— 272.
- Newton, Isaac* (1642—1727), englantilainen fyysikko, tähtitieteilijä ja matemaatikko, klassisen mekaniikan perustanlaskija.— 82, 84.
- Niebuhr, Barthold Georg* (1776—1831), saksalainen historioitsija, antiikin historian tutkija.— 315, 317, 342, 386.
- Nikolai I* (1796—1855), Venäjän keisari (1825—1855).— 466, 471—473, 490.
- Noble, John* (1827—1892), englantilainen poliitikko, vapaakaupan puolustaja, kannatti Liittoa viljalakeja vastaan (Anti-Corn-Law-League); kirjoitti useita tutkimuksia finanssikriisistä.— 150—153.
- Nothjung, Petter* (1821—1866), räätäli, myöhemmin valokuvaaja, Kölnin työväenyhdistyksen jäsen, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 214, 215.

O

- Odovakar* (n. 434—493), germaani palkkasoturipäälliköitä, vuonna 476 kukisti Rooman keisarin ja julistautui Italian ensimmäisen »barbaarien» kuningaskunnan kuninkaaksi.— 360.

- Orsini, Felice* (1819—1858), italialainen vallankumousmies, porvarillinen demokraatti ja tasavaltalainen, Italian kansallisen vapauttamisen ja yhdistämisen puolesta käydyn taistelun huomattavia osanottajia; mestattu murhayrityksestä Napoleon III:ttä vastaan.— 474.
- Otto, Karl Wunibald* (s. n. 1810), saksalainen kemisti, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.
- Owen, Robert* (1771—1858), kuuluisa englantilainen utopistisocialisti.— 43, 66, 68, 74—77, 560.
- Palgrave, Robert Harry Inglis* (1827—1919), englantilainen pankkiiri ja taloustieteilijä, »Economist» aikakauslehden kustantaja (1877—1883).— 559.
- Palmerston, Henry John Temple*, varakreivi (1784—1865), englantilainen valtiomies, tory-puolueen jäsen, vuodesta 1830 whig-puolueen johtajia; ulkoministeri (1830—1834, 1835—1841 ja 1846—1851), sisäministeri (1852—1855), ja pääministeri (1855—1858 ja 1859—1865).— 9, 472, 490.
- Peel, Robert* (1788—1850), englantilainen valtiomies, tory-puolueen maltillisten jäsenten johtaja, pääministeri (1834—1835 ja 1841—1846); vuonna 1842 toteutti tariffiuudistuksen, joka alensi eräiden tavaroiden tuontitullia ja saattoi viljan tuontitullin uuden liukuvan asteikon perusteella toteutettavan säännöstelyn alaiseksi; 1846 kumosi viljalait.— 454.
- Perronet-Thompson*, ks. *Thompson*.
- Perseus* (212—166 eaa.), Makedonian viimeinen kuningas (179—168 eaa.); taisteli Roomaa vastaan Makedonian riippumattomuuden puolesta.— 362.
- Petty, William* (1623—1687), englantilainen talous- ja tilastotieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen kantaisä Englannissa.— 630.
- Pfänder, Karl* (1818—1876), Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö, miniatyyritaitelija; Kommunistien liiton Keskuskomitean ja I Internationaalin Pääneuvoston jäsen; Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri.— 205.
- Philalethes*, ks. *Juhana*.
- Pisistratus* (n. 600—527 eaa.), ateenalainen tyrannihallitsija, hallitsi vuodesta 560.—335.
- Plinius (Gaius Plinius Secundus)* (23—79), roomalainen tiedemies, kirjoitti 37-osaisen teoksen *Historia naturalis*.— 357, 362.
- Plutarkhos* (n. 46—n. 125), muinaiskreikkalainen kirjailija.— 276.
- Powderly, Terence Vincent* (1849—1924), USA:n työväenliikkeen opportunistijohtajia 1870—1890-luvulla; 1879—1893 »Työn ritarikunnan» johtaja; 1896 ryhtyi kannattamaan tasavaltalaisten puoluetta.— 596.
- Priestley, Joseph* (1733—1804), englantilainen kemisti, materiaalistifilosofi.— 42.

- Prokopios Caesarealainen* (400-luvun loppu — n. 562), bysanttilainen historioitsija, osallistui moniin sotaretkiin, joita hän kuvasi 8-osaisessa teoksessaan Justinianuksen sotaretket persialaisia, vandaaleja ja gootteja vastaan.— 282.
- Proudhon, Pierre Joseph* (1809—1865), ranskalainen publisisti, taloustieteilijä ja sosiologi, pikkuporvariston ideologi, anarkismin perustajia.— 6, 77, 211, 427.
- Puttkamer, Robert Victor* (1828—1900), preussilainen taantumuksellinen valtiomies, sisäministeri (1881—1888).— 484.

Q

- Quintilius*, roomalainen patriisisuku.— 336.

R

- Racine, Jean* (1639—1699), ranskalainen näytelmäkirjailija, ranskalaisen klassismin edustaja.— 514.
- Ravé, Henri*, ranskalainen lehtimies, Engelsing teosten ranskantaja.— 222.
- Reiff, Wilhelm Joseph* (s. 1824), Kölnin työväenyhdistyksen jäsen, Kommunistien liiton jäsen, 1850 erotettiin liitosta; yksi Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.
- Renan, Ernest* (1823—1892), ranskalainen idealistifilosofi, historioitsija, kirjoittanut tutkimuksia kristinuskon historiasta.— 211, 426.
- Ricardo, David* (1772—1823), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen huomattavimpia edustajia.— 128, 448.
- Richelieu, Armand Jean du Plessis*, herttua (1585—1642), ranskalaisen itsevaltiuden ajan huomattava valtiomies, kardinaali.— 508.
- Richter*, ks. *Höchberg*.
- Rikhard I (Leijonamieli)* (1157—1199), Englannin kuningas (1189—1199).— 617.
- Robespierre, Maximilien* (1758—1794), Ranskan 1700-luvun lopulla tapahtuneen porvarillisen vallankumouksen huomattava toimihenkilö; jakobiinien johtaja, vallankumouhallituksen päämies (1793—1794).— 421.
- Rothschild*, pankkiirisuku, jolla oli pankkeja monissa Euroopan maissa.— 549.
- Rotteck, Karl* (1775—1840), saksalainen historioitsija ja poliitikko, liberaali.— 483.
- Rousseau, Jean-Jacques* (1712—1778), suuri ranskalainen valistusfilosofi, demokraatti, pikkuporvariston ideologi, deistifilosofi.— 65, 67, 78, 417, 617.

- Ruge, Arnold* (1802—1880), saksalainen publisisti, nuorhegeliläinen, porvarillinen radikaali; vuosina 1848—1850 pikkuporvarillinen demokraatti; 1850-luvulla saksalaisten pikkuporvarillisten maanpakolaisten johtomiehiä Englannissa; myöhemmin kansallisliberaali.— 6, 214.
- Russel, John* (1792—1878), englantilainen valtiomies, whig-puolueen johtaja, pääministeri (1846—1852 ja 1865—1866).— 490.
- Röser, Petter Gerhard* (1814—1865), Saksan työväenliikkeen toimihenkilö, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytettyjä (1852).— 215.

S

- Saint-Simon, Henri* (1760—1825), suuri ranskalainen utopistisocialisti.— 66, 68, 70—72, 83.
- Salvianus* (n. 390—n. 484), Marseillessa toiminut kristinuskoinen pappi ja kirjailija, kirjoitti teoksen *De Gubernatione Dei*.— 366, 370.
- Sankey, Ira David* (1840—1908), amerikkalainen protestantismin saarnaaja.— 57.
- Saussure, Henri* (1829—1905), sveitsiläinen eläintieteilijä.— 246.
- Schapper, Karl* (1812—1870), Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, Oikeamielisten liiton johtaja, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen, osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa; vuonna 1850 Kommunistien liiton hajaannuksen kaudella seikkailuhenkisen ryhmäkunnan johtaja; vuodesta 1856 läheni jälleen Marxia; I Internationaalin Pääneuvoston jäsen.— 196, 197, 203, 209, 212, 214, 215.
- Schiller, Friedrich* (1759—1805), suuri saksalainen kirjailija.— 416.
- Schlöffel, Gustav Adolf* (1828—1849), saksalainen ylioppilas ja lehtimies, vallankumousmies, osallistui aktiivisesti vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa ja Unkarissa; kaatui taistelussa.— 188.
- Schlösser, Friedrich Christoph* (1776—1861), saksalainen historioitsija, liberaali, saksalaisen historiankirjoituksen heidelbergiläisen koulukunnan johtaja.— 481.
- Schmidt, Konrad* (1863—1932), saksalainen taloustieteilijä ja filosofi, kirjoitti useita teoksia, jotka muodostuivat revisionismin aatteellisiksi alkulähteiksi.— 599, 601, 607, 609.
- Schramm, Carl August*, saksalainen sosiaalidemokraatti, reformisti, »Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik» lehden toimittaja; 1880-luvulla erosi puolueesta.— 21 23.
- Schulze-Delitzsch, Hermann* (1808—1883), saksalainen poliitikko ja vulgaari taloustieteilijä; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen; 1860-luvulla porvarillisen progressistien puolueen johtomiehiä.— 189.

- Schurz, Carl* (1829—1906), saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; oli maanpaossa Sveitsissä; myöhemmin valtiomies, USA:ssa.—213.
- Schweitzer, Johann Baptist* (1834—1875), lassallelaisuuden huomattava edustaja Saksassa; Saksan yleisen työväenyhdistyksen presidentti (1867—1871); 1872 erotettiin työväenyhdistyksestä, kun paljastuivat hänen yhteytensä Preussin viranomaisiin.—26.
- Schömann, Georg Friedrich* (1793—1879), saksalainen filologi ja historioitsija, kirjoitti useita teoksia muinaisen Kreikan historiasta.—276, 320.
- Scott, Walter* (1771—1832), englantilainen romaanikirjailija.—349.
- Servius Tullius* (578—534 eaa.), puoleksi tarunomainen muinaisen Rooman kuningas.—344.
- Shaftesbury, Anthony*, kreivi (1671—1713), englantilainen moraalifilosofi, huomattava deismin edustaja; poliitikko, whig-puolueen jäsen.—53.
- Sickingen, Franz* (1481—1523), saksalainen ritari, johti vuosien 1522—1523 pienzaateliin kapinaa suurruhtinaita vastaan.—49.
- Singer, Paul* (1844—1911), Saksan työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, vuodesta 1890 Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen hallinnon puheenjohtaja, vuodesta 1884 valtiopäivämies.—20.
- Slagg*, Manchesterin edustaja Englannin parlamentissa vuonna 1881.—136.
- Smith, Adam* (1723—1790), englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen huomattavimpia edustajia.—448, 617, 630.
- Soetbeer, Georg Adolf* (1814—1893), saksalainen talous- ja tilastotieteilijä; aloitteentekijä kultavaluutan voimaansaatamisessa Saksassa.—526, 608.
- Solon* (n. 639—n. 558), ateenalainen lainsäätäjät, pani toimeen sukuaatelistoa vastaan suunnattuja uudistuksia.—316, 325, 329—331, 344, 393, 624.
- Sombart, Werner* (1863—1941), saksalainen vulgaari taloustieteilijä; toimintansa alkuvaiheissa katederisosialisti, myöhemmin Saksan imperialismin ideologi.—629, 631.
- Sorge, Friedrich Adolf* (1828—1906), Amerikan ja kansainvälisen työväenliikkeen, I Internationaalin aktiivijäseniä, Marxin ja Engelsin ystävä ja toimintatoveri.—181.
- Spinoza, Baruch (Benedictus)* (1632—1677), hollantilainen materialistifilosofi.—78.
- Starcke, Carl Nicolai* (1858—1926), tanskalainen filosofi ja sosiologi.—397, 398, 411, 416—418, 422, 423.
- Stein, Julius* (1813—1889), sleesialainen opettaja, publisisti, porvarillinen demokraatti; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen vasemmistosiipeen.—189.

- Stieber, Wilhelm* (1818—1882), Preussin valtionpoliisin päällikkö, Kommunistien liiton jäseniä vastaan nostetun Kölnin oikeusjutun järjestäjä ja päätodistaja tuossa jutussa (1852).—195, 207.
- Stirner, Max* (*Kaspar Schmidin* salanimi) (1806—1856), saksalainen filosofi, nuorhegeliläinen, porvarillisen individualismin ja anarkismin teoreetikko.—406, 426, 427.
- Stoecker, Adolf* (1835—1909), saksalainen pappi ja taantumuksellinen poliitikko, kristillis-sosiaalisen puolueen perustaja (1878) ja johtaja, sosialistisen työväenliikkeen vihollinen ja antisemitismin julistaja.—527.
- Strauss, David Friedrich* (1808—1874), saksalainen filosofi ja publisisti, tunnettu nuorhegeliläinen; kirjoittanut teoksen Jeesuksen elämä; vuoden 1866 jälkeen kansallisliberaali.—405, 407, 426.
- Strousberg, Bethel Henry* (1823—1884), suuri saksalainen rautatieurakoitsija, 1873 kärsi vararikon.—30.
- Struve, Pjotr Bernhardovitš* (1870—1944), venäläinen porvarillinen publisisti ja taloustieteilijä; myöhemmin porvarillisen kadettipuolueen johtajia.—621.
- Stuart, kuningassuku*, hallitsi Skotlannissa vuodesta 1371 ja Englannissa 1603—1649 ja 1660—1714).—53.
- Stumm, Karl* (1836—1901), saksalainen suurteollisuudenharjoittaja, konservatiivi.—593.
- Sybel, Heinrich Karl Ludolf von* (1817—1895), saksalainen historioitsija ja poliitikko, vuodesta 1867 kansallisliberaali.—491.

T

- Tacitus (Publius Cornelius Tacitus)* (n. 55—n. 120), suuri roomalainen historioitsija, kirjoitti teokset Germaania, *Historiae*, *Annales*.—112, 240, 281, 307, 352—361.
- Tarquinius Superbus* (534 eaa.—n. 509 eaa.), puoleksi tarunomainen muinaisen Rooman kuningas; tarun mukaan kapinaan nousut kansa karkotti hänet, minkä jälkeen Roomassa pystytettiin tasavalta.—343, 345.
- Teoderik*, länsigoottien kahden kuninkaan Teoderik I:n (hallitsi n. 418—451) ja Teoderik II:n (hallitsi n. 453—466) sekä itägoottien kuninkaan Teoderik Suuren (hallitsi 474—526) nimi.—343.
- Theokritos* (3. vuosisata eaa.), muinaiskreikkalainen runoilija.—290.
- Thierry, Augustin* (1795—1856), ranskalainen liberaali historioitsija.—436, 627.

- Thiers, Adolphe* (1797—1877), ranskalainen historioitsija ja valtiomies, orleanisti, pääministeri (1836 ja 1840), ylimmän toimeenpanovallan haltija (ministerineuvoston puheenjohtaja) (1871), tasavallan presidentti (1871—1873), Pariisin Kommunan pyöveli.— 436, 506, 516.
- Thile, Karl Hermann von* (1812—1889), preussilainen diplomaatti, Preussin varaulkoministeri (1862—1871), Saksan valtakunnan varaulkoministeri (1871—1873).— 502.
- Thompson, Thomas Perronet* (1783—1869), englantilainen poliitikko, vulgaari taloustieteilijä, vapaakaupan kannattaja.— 153.
- Thukydides* (n. 460—n. 395 eaa.), muinaiskreikkalainen historioitsija, kirjoittanut teoksen Peloponnesolaissota.— 322.
- Tiberius, Claudius Nero* (42 eaa.— 37), Rooman keisari (14—37).— 343.
- Torricelli, Evankelista* (1608—1647), italialainen fyysikko ja matemaatikko.— 625.
- Trier, Gerson* (s. 1851), tanskalainen sosiaalidemokraatti, Tanskan sosiaalidemokraattisen puolueen vallankumouksellisen vähemmistön johtajia; käänsi Engelsin teoksia tanskan kielelle.— 222.
- Tschech, Heinrich Ludwig* (1789—1844), preussilainen virkamies, vuosina 1832—1841 Storkowin kaupungin (Preussi) pormestari, demokraatti, teloitettu murhayrityksestä kuningas Fredrik Vilhelm IV:ttä vastaan.— 483.
- Tylor, Edward Burnett* (1832—1917), tunnettu englantilainen kansatieteilijä, kulttuurihistorian ja kansatieteen evolutionistisen koulukunnan perustaja.— 222.

W, V

- Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb* (1784—1866), saksalainen historioitsija, toimi professorina Leipzigissä, kirjoittanut antiikkia ja Euroopan historiaa käsitteleviä teoksia.— 277, 618.
- Wagner, Wilhelm Richard* (1813—1883), saksalainen säveltäjä.— 250.
- Waitz, Georg* (1813—1886), keskiajan historiaa tutkinut saksalainen historioitsija.— 356.
- Waldersee, Friedrich Gustaf*, kreivi (1795—1864), preussilainen kenraali ja sotilaskirjailija, sotaministeri (1854—1858).— 485.
- Vanderbilt*, amerikkalaisten finanssi- ja teollisuusmagnaattien suku.— 487, 549, 609.
- Van Patten, Filip*, amerikkalainen porvari, joka liittyi sosialistiseen liikkeeseen; vuodesta 1876 Yhdysvaltain työväenpuolueen ja vuodesta 1877 sosialistisen työväenpuolueen kansallinen sihteeri; vuonna 1883 karkasi toimestaan ja tuli valtion virkamieheksi.— 179.

- Varus (Publius Quintilius Varus)* (53 eaa.—9), roomalainen poliitikko ja sotapäällikkö, Germanian maakunnan hallitsija (vuosina 7—9), kaatui taistelussa Teutoburgin metsässä germaaniheimojen kapinan aikana.— 336.
- Watson, John Forbes* (1827—1892), englantilainen lääkäri, siirtomaavirkailija; vuosina 1858—1879 toimi Intian museon johtajana Lontoossa, kirjoittanut useita Intiaa käsitteleviä tutkimuksia.— 254.
- Watt, James* (1736—1819), kuuluisa englantilainen keksijä, universaalisen höyrykoneen rakentaja.— 55.
- Weerth, Georg* (1822—1856), saksalainen proletaarirunoilija ja publisisti, Kommunistien liiton jäsen.— 469.
- Weitling, Wilhelm Christian* (1808—1871), Saksan työväenliikkeen syntykauden tunnettuja miehiä, utopistisen tasanjakokommunismien teoreetikkoja.— 77, 198—201, 204, 212, 215.
- Welcker, Karl Theodor* (1790—1869), saksalainen lakimies, vuosina 1848—1849 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen oikeistolaiseen keskusta.— 483.
- Veleda* (1. vuosisata), germaanilaisen brukteriheimon uhripapitar ja ennustaja, osallistui aktiivisesti kapinaan roomalaisheruutta vastaan (69—70 tai 69—71).— 354.
- Wellington, Arthur Wellesley*, herttua (1769—1852), englantilainen sotapäällikkö ja valtiomies, tory-puolueen jäsen; vuosina 1808—1814 ja 1815 sotajoukkojen komentajana Napoleonin Ranskaa vastaan käydyissä sodissa.— 506.
- Venedey, Jacob* (1805—1871), saksalainen radikaali publisisti, myöhemmin maltillinen liberaali.— 196.
- Wermuth*, preussilainen poliisivirkamies, oli todistajana Kölnin kommunistijutussa (1852).— 195, 207.
- Westermarck, Edvard Alexander* (1862—1939), suomalainen kansatieteilijä ja sosiologi.— 246, 247, 249, 263.
- Westphalen, Ferdinand von* (1799—1876), preussilainen valtiomies, sisäministeri (1850—1858), taantumusmies; Jenny Marxin velipuoli.— 6.
- Viereck, Louis* (1851—1921) saksalainen sosiaalidemokraatti, puolueen oikeistosiiven johtajia kaudella, jolloin oli voimassa poikkeuslaki sosialisteja vastaan; vuosina 1884—1887 valtiopäivämies.— 19, 20, 23, 25.
- Viktoria* (1819—1901), Englannin kuningatar (1837—1901).— 75.
- Vilhelm I* (1797—1888), Preussin kuningas (1861—1888), ja Saksan keisari (1871—1888).— 479, 484, 507, 618.
- Vilhelm III* (1817—1890), Alankomaiden kuningas (1849—1890).— 500.
- Willich, August* (1810—1878), preussilainen upseeri, Kommunistien liiton jäsen, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; Kommunistien liitosta 1850 eronneen seikkailuhenkisen ryhmäkunnan johtajia.— 194, 212, 214, 215.

- Wilson, Joseph Havelock* (1858—1929), Englannin tradeunionistisen liikkeen toimihenkilö, parlamentin jäsen, kannatti yhteistyötä porvariston kanssa.— 563.
- Wirth, Friedrich Moritz* (1849 — k. vuoden 1916 jälkeen), saksalainen publisisti ja taloustieteilijä.— 599.
- Vogt, Karl* (1817—1895), saksalainen luonnontutkija, vulgaari materialisti, pikkuporvarillinen demokraatti; vuosina 1848—1849 Frankfurtin kansalliskokouksen edustaja, kuului vasemmistosiipeen; 1850—1860-luvulla maanpaossa ollessaan toimi Louis Bonaparten palkattuna asiamiehenä.— 10, 412.
- Wolff, Wilhelm* (1809—1864), saksalainen publisisti, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen; Marxin ja Engelsin läheinen ystävä, jolle Marx omisti Pääoman ensimmäisen osan.— 192, 194, 206, 209, 210.
- Wolfram von Eschenbach* (n. 1170 — n. 1220), saksalainen keskiajan runoilija.— 283.
- Voltaire, François-Marie* (oik. *Arouet*) (1694—1778), kuuluisa ranskalainen valistusfilosofi, deisti, kirjailija ja historioitsija.— 417, 443.
- Wright, Asher* (1803—1875), amerikkalainen lähetyssaarnaaja, vuosina 1831—1875 asui intiaanien keskuudessa, joiden kielen sanakirjan hän laati.— 261.
- Wulfila (Ulfila)* n. 311—385), länsigoottilainen kirkonmies ja poliitikko, goottien kristillistämisen toimeenpanija, goottilaisen kirjaimiston luoja, käänsi raamatun goottien kielelle.— 343.

Z

- Zasulitš, Vera Ivanovna* (1849—1919), narodnikkilaisuuden ja myöhemmin sosiaalidemokraattisen liikkeen aktiivinen toimihenkilö Venäjällä, Työn vapautus -ryhmän perustaja; myöhemmin menševismiin kannattaja.—109.
- Zurita, Alonso*, espanjalainen virkamies, 1500-luvun puolivälissä asui Keski-Amerikassa.— 273.

SISÄLTÖ

<i>F. Engels.</i> KARL MARX	5
<i>K. Marx, F. Engels.</i> KIERTOKIRJE BEBELILLE, LIEBKNECHTILLE, BRACKELLE JA MUILLE . . .	18
<i>F. Engels.</i> SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIE- TEEKSI	35
JOHDANTO ENGLANNINKIELISEEN PAINOKSEEN 1892	37
SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI	64
I	64
II	78
III	87
<i>K. Marx.</i> VASTAUS VERA IVANOVNA ZASULITSIN KIRJEESEEN. ENSIMMÄINEN HAHMOTELMA . . .	107
<i>F. Engels.</i> OIKEUDENMUKAINEN PÄIVÄPALKKA OIKEUDENMUKAISESTA PÄIVÄTYÖSTÄ.	121
<i>F. Engels.</i> PALKKATYÖJÄRJESTELMÄ	125
<i>F. Engels.</i> AMMATTILIITOT.	128
I	128
II	132

<i>F. Engels.</i> KAUPPASOPIMUS RANSKAN KANSSA	136
<i>F. Engels.</i> KAKSI ESIKUVALLISTA KAUPUNGINVALTUUSTOA	142
<i>F. Engels.</i> AMERIKKALAISET ELINTARVIKKEET JA MAAKYSYMYKSI	146
<i>F. Engels.</i> VILJALAKEJA VASTUSTAVAN LIITON PALKKATEORIA	151
<i>F. Engels.</i> TYÖVÄENPUOLUE	155
<i>F. Engels.</i> BISMARCK JA SAKSAN TYÖVÄENPUOLUE	159
<i>F. Engels.</i> PUUVILLA JA RAUTA	163
<i>F. Engels.</i> VÄLTTÄMÄTTÖMÄT JA TARPEETTOMAT YHTEISKUNTALUOKAT	167
<i>F. Engels.</i> PUHE KARL MARXIN HAUDALLA	172
<i>F. Engels.</i> KARL MARXIN KUOLEMASTA	175
I	175
II	179
<i>F. Engels.</i> MARX JA »NEUE RHEINISCHE ZEITUNG» (1848—1849)	184
<i>F. Engels.</i> KOMMUNISTTIEN LIITON HISTORIAA	195
KOMMUNISTISEN PUOLUEEN VAATIMUKSET SAKSASSA	208
<i>F. Engels.</i> PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN JA VALTION ALKUPERÄ	219
PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN JA VALTION ALKUPERÄ	235
I Esihistoriallisia sivistysasteita	235
II Perhe	241
III Irokeesisuku	298
IV Kreikkalainen suku	313
V Ateenan valtion synty	323
VI Roomalainen suku ja valtio	335
VII Kelttiläinen ja germaaninen suku	346
VIII Germaanien valtion muodostuminen	361
IX Barbaarisuus ja sivistyneisyys	373

<i>F. Engels.</i> LUDWIG FEUERBACH JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN LOPPU	396
UUODEN 1888 PAINOKSEN ALKULAUSE	396
LUDWIG FEUERBACH JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN LOPPU	398
I	398
II	407
III	418
IV	426
<i>F. Engels.</i> SUOJELUTULLIT JA VAPAAKAUPPA . . .	447
ESIPUHE KIRJASEEN: KARL MARX. »PUHE KAUPPAVA-PAUDESTA»	447
<i>F. Engels.</i> VÄKIVALLAN OSUUS HISTORIASSA . . .	465
<i>F. Engels.</i> UUODEN 1891 SOSIAALIDEMOKRAATTISEN OHJELMANLUONNOKSEN ARVOSTELUA	532
1. KYMMENEN KAPPALETTA SISÄLTÄVÄ PERUSTELEVA OSA	532
2. POLIITTISET VAATIMUKSET	537
3. TALOUDELLISET VAATIMUKSET	543
<i>F. Engels.</i> »TYÖVÄENLUOKAN ASEMA ENGLANNISSA» KIRJAN 2. SAKSANKIELISEN PAINOKSEN (1892) ESIPUHE	546
<i>F. Engels.</i> SOSIALISTISTEN OPISKELIJOIDEN KANSAINVÄLISELLE KONGRESSILLE	565
<i>F. Engels.</i> ITALIAN TULEVA VALLANKUMOUS JA SOSIALISTINEN PUOLUE	566
<i>F. Engels.</i> TALONPOIKAISKYSYMYS RANSKASSA JA SAKSASSA	571
ENGELS FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKYLLE (28. joulukuuta 1886)	596
ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE, 3. elokuuta 1890	599
ENGELS OTTO BOENIGKILLE, 21. elokuuta 1890	602
ENGELS JOSEPH BLOCHILLE, 21. [—22.] syyskuuta 1890	604

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE, 27. lokakuuta 1890	607
ENGELS FRANZ MEHRINGILLE, 14. heinäkuuta 1893	615
ENGELS NIKOLAI FRANTSEVITŠ DANIELSONILLE, 17. lokakuuta 1893	621
ENGELS W. BORGIUKSELLE, 25. tammikuuta 1894	625
ENGELS WERNER SOMBARTILLE, 11. maaliskuuta 1895	629
Selityksiä	635
Nimihakemisto	677

Lukijalle

Kustannusliike Edistys pyytää lukijoita esittämään mielipiteensä tästä kirjasta, suomennoksen laadusta ja kirjan asusta. Kustannusliike on kiittollinen myös muista ehdotuksista ja toivomuksista.

Osoitteemme:

*Zubovski bulvar, 17
Moskova, Neuvostoliitto*